إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

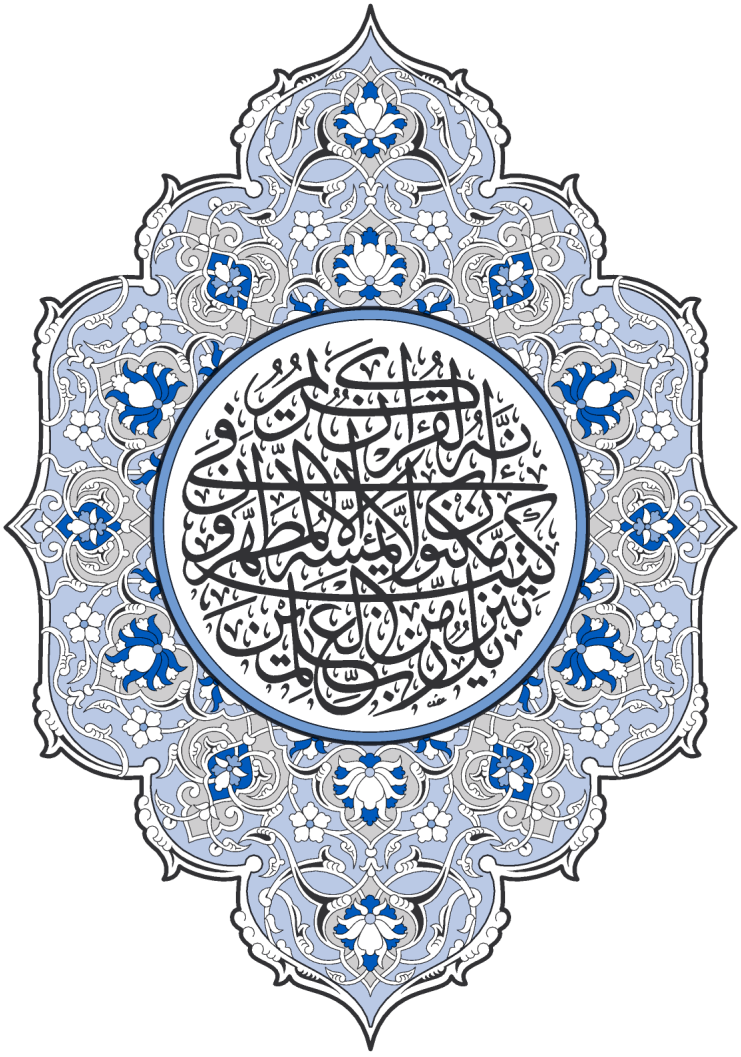

د حرمينو شريفينو خادم او د سعودي عربستان پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود

د قرآنكريم د معانيو ددي ژباړي د چاپ كولو په حكم مشرف شوې دې

تشرف بالأمر بطباعة هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم

خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود

ملك المملكة العربية السعودية

وَقفٌ لِلّٰه تعَالىٰ مِنْ خَادِم الحَرَمَيْن الشّريفَيْن
المَلِكِ سَلْمَان بْن عَبْد العَزِيز آل سُعُود
ولا يَجُوز بَيْعُه
يُوَزّع مَجّانًا

ترجمة معاني القرآن الكريم
إلى لغة
البشتو

إعداد

هيئة من علماء أفغانستان

المجلد الأول

من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية سورة الكهف

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
بالمدينة المنورة

د قرآن کریم دا پښتو ترجمه او تفسیر

د خادم الحرمین الشریفین پاچا سلمان بن عبد العزیز آل سعود

لخوا د الله تعالی د رضا لپاره وقف دی

خرڅول يې منع دي

وړيا ويشل کيږي

په پښتو ژبه د
قرآن کریم
د معانیو ژباړه او تفسیر

تیارووونکی

د أفغانستان د علماؤ علمي هيئت

لومړۍ ټوک

د سورة الفاتحة له پیل څخه د سورة الكهف تر پاي پورې

په مدینه منوره کښی دقرآنکریم د چاپ لپاره د پاچافهد چاپخانه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

مقدمة

بقلم معالي الشيخ الدكتور
عبد اللطيف بن عبد العزيز بن عبد الرحمن آل الشيخ
وزير الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد
المشرف العام على المجمع

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم:

﴿... قَدْ جَاءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ﴾.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد، القائل:
«**خيركم من تعلَّم القرآن وعلَّمه**».

أما بعد:

فإنفاذاً لتوجيهات خادم الحرمين الشريفين، الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود، -حفظه الله-، بالعناية بكتاب الله، والعمل على تيسير نشره، وتوزيعه بين المسلمين، في مشارق الأرض ومغاربها، وتفسيره، وترجمة معانيه إلى مختلف لغات العالم.

وإيماناً من وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد بالمملكة العربية السعودية بأهمية ترجمة معاني القرآن الكريم إلى جميع لغات العالم المهمة تسهيلاً لفهمه على المسلمين الناطقين بغير العربية، وتحقيقاً للبلاغ المأمور به في قوله ﷺ: «بلِّغوا عنّي ولو آية».

وخدمةً لإخواننا الناطقين بلغة البشتو يطيب لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة أن يقدم للقارئ الكريم هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو المسماة بـ«تفسير كابلي»، وهي التي أعدّها هيئة من علماء أفغانستان بتحويلها من اللغة الأردية، وقد راجعها من قبل المجمع لجنة مؤلفة من الدكتور محمد بلال محمد أمين، والدكتور عبد السميع عبدالأول، والدكتور إسماعيل محمد عبد الغفار.

ونحمد الله سبحانه وتعالى أن وفق لإنجاز هذا العمل العظيم الذي نرجو أن يكون خالصاً لوجهه الكريم، وأن ينفع به الناس.

إننا لندرك أن ترجمة معاني القرآن الكريم -مهما بلغت دقتها- ستكون قاصرة عن أداء المعاني العظيمة التي يدل عليها النص القرآني المعجز، وأن المعاني التي تؤديها الترجمة إنما هي حصيلة ما بلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم، وأنه يعتريها ما يعتري عمل البشر كلّه من خطأ ونقص.

ومن ثم نرجو من كل قارئ لهذه الترجمة أن يوافي مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة النبوية بما قد يجده فيها من خطأ أو نقص أو زيادة للإفادة من الاستدراكات في الطبعات القادمة إن شاء الله.

والله الموفق، وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللَّهُمَّ تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سريزه

د اسلامي چارو، دعوت او ارشاد وزير او په مدينه منوره کښې دقرآنکريم

د چاپ لپاره د پاچا فهد مرکز د اعلی سرپرست عالیقدر شیخ داکتر

عبد اللطيف بن عبد العزيز بن عبد الرحمن آل الشيخ ليکنه

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم: ﴿... قَدْ جَآءَكُم مِّنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ﴾ المائدة: ۱۵، يعني بې شکه تاسو ته د الله تعالی لخوا رڼا او داسی کتاب راغلې دې چه پخپله هم واضح او د حق او باطل واضح کونکې هم دې، يعنی قرآنکريم.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد القائل: «خَيْرُكُمْ مَنْ تعلَّمَ القُرآنَ وَعَلَّمَه»، يعنی په تاسو کښې بهتر او غوره هغه څوک دې چه پخپله قرآنکريم زده کړي، او هم يې نورو ته وښايي... أما بعد:

د سعودی عربستان پاچا خادم الحرمين الشريفين سلمان بن عبد العزيز آل سعود – حفظه الله – دهغه امر په اساس چه په قرآنکريم دي هر اړخيز اهتمام وشي، او د نړۍ په شرق او غرب کښې دی مسلمانانو ته قرآنکريم او د هغه د معانيو ترجمه او تفسير په بيلابيلو ژبو سره خپور او ورورسول شي.

همداراز د اسلامي چارو، او دعوت وارشاد وزارت پدی باور دې چه د قرآنکريم د معانيو ترجمه او تفسير د نړۍ مهمو ژبو ته ژباړل خورا ډير اهميت لري، تر څو چه غير عرب مسلمانان په قرآنکريم او د هغه په معنی او تفسير او په هغې کښې په راليږل شوو احکامو باندې په آسانۍ سره پوهه شي، او د رسول الله ﷺ هغه حکم عملي شي چه فرمايي: «بلِّغوا عَنّي ولو آية»، يعنی ځما لخوا ددين احکام نورو خلکو ته ورسوئ اګر که يو آيت کريمه هم وي.

نو په همدی خاطر د پښتنو او پښتو لوستونکو وروڼو سره د خواخوږۍ او د هغوئ د خدمت لپاره په مدينه منوره کښې د قرآنکريم د چاپ لپاره د پاچا فهد دچاپونې مرکز ډير په خوشحالۍ سره پښتنو او دپښتو ژبې لوستونکو وروڼو ته دقرآنکريم د معانيو دا ترجمه او تفسير وړاندی او (ډالۍ) کوي.

دا ترجمه او تفسير په اصل کښې په اردو ژبه ليکل شوي وو، او بيا د افغانستان دعلماؤ د يو ټولي لخوا پښتو ژبې ته ژباړل شوې، چه په «کابلي» تفسير شهرت لري، او د «مجمّع» لخوا د يو علمي هيئت (دکتور محمد بلال «امينی»، دکتور عبد السميع، او دکتور اسماعيل) لخوا د هغی مراجعه او نظر ثاني شوې دې.

د الله جل جلاله ډير شکر ګزار يو چه ددي لوي کار د پوره کيدو توفيق يې راکړ، اود الله سبحانه وتعالی څخه اميد لرو چه زمونږ دا عمل خالص د خپلی رضا لپاره وګرزوي، او ددي جوګه شي چه خلک ورڅخه استفاده وکړي.

مونږ پوهيږو چه د قرآنکريم دمعانيو ترجمه او ژباړه– که هر څومره دقيقه هم وي– کله د هغو لويو معانيو ترجماني کولې شي کوم چه د قرآنکريم په الفاظو کښې نغښتی وي؛ ځکه دا ترجمه خو يواځی د هغو معانيو تعبير او ژباړه ده چه دمترجم او ژباړن علم د قرآنکريم په پوهه او فهم کښې ورته رسيدلې دې.

نو دا ترجمه او تفسير هم لکه د هر انساني او بشري عمل په څير د خطا او نقصان څخه محفوظ نه ده، نو له دی کبله له هر محترم لوستونکي څخه هيله کوو چه که پدي ترجمه کښې ورته کومه خطا کمې او يا هم زياتې په مخه ورشي، نو په نبوي مدينه کښې د قرآنکريم د چاپ مرکز «مجمع الملك فهد» ته دي راواستوي، تر څو چه په راتلونکو چاپونو کښې ورڅخه استفاده وشي إن شاء الله تعالى، والله الموفق وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللّهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

د قرآنکریم د ترجمی او تفسیر په هکله لنډ معلومات

تمهید

قرآنکریم د الله تعالی هغه کلام دې چه حروف او معاني يي په خپل پيغمبر محمد ﷺ باندي راليږلي دي، داسی پيغمبر چه د ټولو عالمونو لپاره رحمت دې، او هم مؤمنانو ته په نعمت او راحت زيږې ورکونکې او سر غړوونکو ته له عذاب او جهنم څخه ويروونکې دې، چه د الله تعالی په امر باندی دالله تعالی دين ته بلونکې او د عالم لپاره رڼا کوونکې څيراغ دې.

په راتلونکو څو صفحو کښی دقرآنکريم او دهغه د پيغام لنډه پيژندنه د لوستونکو مخی ته وړاندی کوو:

د قرآنکريم پيژندنه:

لومړې: د قرآنکريم پيژندنه، او دهغه د نومونو او صفتونو بيان:

قرآنکريم د الله جل جلاله هغه کلام دې چه پخپل پيغمبر محمد ﷺ يي نازل کړې دې، او دقرانکريم لفظ او معنا دواړه رسول الله ﷺ ته د وحيی په واسطه راغلي دي، په مصاحفو او قرآنکريمونو کښی ليکل شوې دې، او په تواتر سره له محمد ﷺ څخه تر اوسه پوری رانقل شوې دې، تلاوت او لوستل يي عبادت ګرزول شوې، او په لمونځونو کښی لوستل يی هم متعين دې.

او دا ډول وحيی چه الله سبحانه وتعالی په محمد ﷺ باندی نازله کړی ده، الله جل جلاله په قرآنکريم باندی نومولی ده، لکه چه فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ الدهر: ۲۳، يعني بيشکه مونږ په تا باندی -اې محمده- قرآنکريم لږ لږ او د ضرورت او حاجت په مناسبت راليږلې دې؛ ځکه د قرآنکريم شان دا دې چه ولوستل شي، تلاوت يي وشي او مهمل پرينښودل شي.

همداراز الله جل جلاله ورته «الکتاب» هم ويلې دې، لکه چه فرمايي: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ النساء: ۱۰۵، يعنی الله عز وجل فرمايي: بيشکه ليږلې مو دې تا ته -أې محمد ﷺ- دا کتاب -قرآنکريم- په حقه؛ نو کتاب ورته ځکه ويل شوې چه د قرآنکريم شان دا دې چه وليکل شي، او مهمل پرينښودل شي، تر څو له ضايع کيدو څخه وژغورل شي.

همدارنګه الله تعالی د قرآنکريم مختلف صفتونه بيان کړي دي، لکه:

«فرقان» يعنی: د حق او باطل ترمنځ فرق کونکې او بيانوونکې.

«ذکر» يعنی: پند او نصيحت.

«هُدًی» يعنی : پخپله هدايت، او هم هدايت کوونکې.

«نور» يعنی: پخپله رڼا، او مؤمنانو ته رڼا کوونکې.

«شفاء» يعنی: د روحي او بدني مرضونو لپاره روغتيا او شفا ده.

«حکيم» يعنی: د حکمتونو کتاب.

«موعظة» يعنی: د وعظ او نصيحت کتاب.

او همداسی نور ډير صفتونه چه د قرآنکريم په لوي شان او دهغه درسالت په کمال باندي دلالت کوي، الله تعالی پخپل قرآنکريم کښی ياد کړي دي.

قرآنکريم ته «مُصْحَف» ځکه ويل کيږي چه د«مصحف» کلمه له هغه صحيفو څخه اخستل شوی ده چه قرآنکريم به ورباندی ليکل کيدلو.

او د«مصحف» نوم دصحابه کرامو رضي الله عنهم لخوا په هغه ليکل شوي کتاب باندي ايښودل شوې چه قرآنکريم پکښی ليکل شوې دې.

قرآنکريم د الله جل جلاله لخوا هغه وحيی ده چه جبريل عليه السلام د الله تعالی لخوا زمونږ د پيغمبر محمد ﷺ په زړه باندی نازل کړې دې، لکه چه الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ﴾ الشعراء: ۱۹۲ – ۱۹۵.

ترجمه: بيشکه ددی قرآنکريم نازليدل دعالميانو دپالونکي لخوا شويدي، او راوړونکې يي جبريل أمين عليه السلام دې، او نازل کړې يي دې ستا پر زړه – أی محمد ﷺ –؛ ددي لپاره چه ته د الله سبحانه وتعالی له عذابونو څخه د ويروونکو له جملی ځينی شی، او دا قرآنکريم په واضحه عربي ژبه باندی دې.

او زمونږ خورږ پيغمبر محمد ﷺ له نورو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام څخه بدل او نا آشنا کوم شې نه دې راوړې؛ ځکه دده وروڼو مخکښو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام ته به هم جبريل عليه السلام له الله تعالی څخه وحيی راوړله، او الله جل جلاله پخپله ددي لوي امانت د اداء لپاره هغه څوک غوره کوي چه ورته خوښه يي شي، الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵.

ترجمه: الله سبحانه وتعالی غوره کوي له فرښتو نه رسولان، او هم يي غوره کوي -پيغمبران- له انسانانو څخه، بيشکه الله جل جلاله اوريدونکې او ليدونکې دې.

او الله عز وجل هغه څوک ډير ښه پيژني چه د رسالت او نبوت لپاره صالح او مناسب وي، او هم هغه څوک چه ددي امانت لپاره صالح نه وي؛ ځکه دا ټول خلک د الله تعالی مخلوق دې، او هم هغه يي ښه پيژني، الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ القصص: ۶۸.

ترجمه: ستا رب جل جلاله پيدا کوي هغه څه چه و يي غواړي، او غوره کوي هغه څوک چه و يی غواړي.

دوهم: د قرآنکريم نزول:

په پيغمبر محمد ﷺ باندي د وحيی نزول د دوشنبی په ورځ د رمضان د مياشتی په اوولسم تاريخ، شپږ سوه لسم ميلادي کال باندي په غار حراء کښی شروع شو، چه حراء دمکی مکرمی له غرونو څخه يو غر دې، کله چه جبريل عليه السلام محمد ﷺ ته غار حراء ته راغلو او دا آياتونه يي ورباندي نازل کړل چه: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ العلق: ۱ – ۵.

ترجمه: ولوله ! په نوم د هغه رب او پالونکي چه دا هر څه يي پيدا کړي دي، او انسان يي له يوي توټې وينې څخه پيدا کړي دي، ولوله، او ستا رب او پالونکي ډير عزتمند او د مهربانۍ خاوند دي، هغه الله چه ښودنه يي کړې ده په قلم باندي، او انسان ته يي هغه څه ښودلي دي، چه مخکې له دي څخه پري نه پوهيده.

او دقرآنکريم همدا آياتونه لومړني آياتونه دي چه په رسول الله ﷺ باندي نازل شوي دي.

بيا پيغمبر ﷺ له دغه آيتونو سره خپل کور ته په داسې حال کښې لاړ چه زړه يي له ويرې څخه رپيده، او خپله قصه يي خپلې بي بي أم المؤمنين خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ته وکړه، او ورته يي وويل: «بي شکه چه زه خو پخپل ځان باندي ووريدم».

هغې ورته وويل: «هيڅکله داسې نه ده، ته مه ويريږه، بلکه ته خوشحاله او مطمئن شه؛ زما دې په الله تعالى قسم وي چه الله تعالى هيڅکله تا نه شرموي؛ ځکه ته له خپلوانو سره خپلوي پالې، او له هغوي سره نيکي او ښيګړه کوې، او په خبرو کښې رښتيا وايې، او ټپ شوى او کمزورى له ځان سره په سورلۍ سوروى، او ميلمنو ته ميلمستيا ورکوي، او په هر ډول پيښو کښې له خلکو سره مرسته او کومک کوې».

بيا يي هغه ورقة بن نوفل ته بوتلو؛ ځکه هغه يو عالم او هوښيار سړي وو، نو خديجى رضي الله عنها ورته وويل: «أى کاکا ! ته خو دي ددي وراره قصه واوره» چه دې څه وايي؟

کله چه پيغمبر ﷺ خپله قصه وکړه، او هغه څه چه يي ليدلي وو ورته يي وويل، ورقة بن نوفل ورته وويل: «همدا ناموس يعنى جبريل عليه السلام همغه پرښته ده چه موسى عليه السلام ته يي هم وحيى راوړې وه، اي ارمان چه زه په هغه وخت کښې يو تکړه ځوان واي، او ارمان چه زه په هغه وخت کښې ژوندې واي کله چه تا خپل قوم له خپل کلي کور څخه وباسي» يعنى ما به ستا مرسته او کومک کړې وو.

نو رسول الله ﷺ ورته وويل: (آيا دوي به ما له خپل کلي هم وباسي؟)، ورقة ورته وويل: «هو، هيڅا دغه ستا په څير دين نه دې راوړې مګر له هغه سره دښمني شوى ده، او که زه هغه وخت ته ورسيدم چه ته پکښې ددغه دين اعلان کوى نو زه به ستا په کلکه مرسته او کومک وکړم»، خو ورقة بن نوفل بيا لږ وخت وروسته وفات شو.

او قرآنکريم په رسول الله ﷺ باندي ټول يو ځل نه دې نازل شوې، لکه چه مخکني کتابونه په پخوانيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام باندي ټول يو ځل نازل شوي وو.

بلکه قرآنکريم ددرويشتو کلنو په زمانه کښې لږ لږ او ټوټه ټوټه نازل شوې دې، کله به پوره سورت نازليده، او کله به د کوم سورت يو څو آياتونه نازليدل.

د قرآنکريم په لږ لږ او ټوټه ټوټه نازليدو کښې حکمت دا وو چه د خوږ پيغمبر محمد ﷺ زړه ورباندي کلک او قوي شي، او کله چه جبريل عليه السلام ورته وحيى راوړې نو ده ته ورباندى قوت حاصليږى او ملا يي پرى کلکيږي؛ تر څو د پيغمبرۍ په لمړنيو شيبو کښې د مشرکانو د سرغړونې او سر تمبګۍ، او دهغوي ددي دين سره ددښمنۍ په مقابل کښې ورته قوت او ثابت قدمي حاصله شي.

لکه چه الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان: ٣٢.

ترجمه: او وايي کافران چه: ولی نه نازلولې شي په محمد ﷺ باندې قرآنکريم ټول يو ځلی؟ نو فرمايي الله جل جلاله چه: نازل کړې مو دې دا قرآنکريم لږ لږ ددې لپاره چه قوي کړو پدې قرآنکريم سره زړه ستا- په حفظ او فهم د معنی سره- او لوستلې دې مونږ دا قرآنکريم پر تا باندې لږ لږ په آرام لوستلو سره.

همداراز د قرآنکريم په لږ لږ نزول کښی يوه بله تربوي او روزنيزه ګټه شته او هغه دا چه مؤمنان هم د قرآنکريم په زده کړه او د هغه د احکامو په پوهيدو کښی په تدريجي شکل سره اشنا شي، چه پدې توګه د هغی زده کول په هغی باندی په عمل کولو کښی وار او تدرج وکړې شي؛ ترڅو د هغی زده کول او پری پوهيدل، او هم په هغی باندې د کفر او شرک له تيارو څخه د ايمان او توحيد رڼا طرف ته وتل ورته آسان وي.

دريم: د قرآنکريم تدوين او ليکنه:

د نصوصو د حفظ او ساتنې تر ټولو ښه وسيله د هغه ليکل دي، او هغه نص او خبره چه ونه ليکل شي د هيريدو امکان او احتمال يې ډير وي، او هر کله چه قرآنکريم دقيامته پورې د خلکو د هدايت او لارښوونې لپاره نازل شوې وو، نو ډير ضروري او اړين وو چه وليکل شي.

نو ځکه خو قرآنکريم د پيغمبر محمد ﷺ له ځانګړې اهتمام څخه برخمن وو، پدې غرض يې خپلو ځينو هغو ملګرو او اصحابو رضي الله عنهم ته - چه ليک لوست يې زده وو- امر کړې وو چه قرآنکريم وليکي، او هغوي يې د قرآنکريم لپاره خپل کاتبان او ليکوالان ټاکلي وو، چه په هغوئ کښی ډير مشهور زيد بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه وو.

په رسول الله ﷺ چه به کله د قرآنکريم وحيی راغله، نو لومړې به يې هغه پخپله حفظ کولو، او بيا به يې دغه وحيی يو کاتب او ليکوال صحابي باندې ولوستلو چه ويی ليکي، او ويل به يې: (ضعوا هذه الآيات فی السورة التي يُذكَرُ فيها كذا وكذا).

يعنی دا آياتونه په هغه سورت کښی کيږدی چه فلانی فلانی شي يادونه پکښی شوی ده.

نو هغوئ ته به يی ددغه آياتونو لپاره همغه ټاکلې سورت او دهغو ځاي ورپه ګوته کړ، او امر به يی وکړ چه دغه آياتونه پکښی وليکل شي، بيا به يی د هغه نازل شوي قرآنکريم په هکله خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته امر وکړ چه په دغو آياتونو ځان پوهه کړي، او هم دغه آياتونه حفظاً له يادو زده کړي، او په همدي توګه ټول قرآنکريم زمونږ دخوږ رسول الله ﷺ په ژوند کښی په ټوټو او څرمنو کښی وليکل شو.

او جبريل عليه السلام به له رسول الله ﷺ سره هر کال يو ځل قرآنکريم اړولو، او په هغه کال چه رسول الله ﷺ وفات کيدلو دوه ځلی يې ورسره واړولو، او دا اړول د سورتونو او آياتونو په همدی ترتيب سره وو چه اوس په مصاحفو کښی ليکل شوې دي، او د مسلمانانو په لاس کښی وجود لري؛ تر څو د الله تعالی هغه وينا رښتينی او محققه شي چه فرمايي: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ القيامة: ١٧ – ١٨.

ترجمه: بیشکه پر مونږ باندي راجمع کول او راټولول ددي قرآنکریم دي په سینه ستا کښی، او لوستل ددی قرآنکریم دي پر ژبه ستا، نو کله چه مونږ ولوست دا قرآنکریم په ژبه د ملائکو، نو ته يي متابعت وکړه ددغه لوستلو، یعنی غوږ ورته نیسه.

همدارنګه الله سبحانه وتعالی فرمایلي دي: ﴿سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَىٰ﴾ الأعلى: ۶.

ترجمه: زر دې چه مونږ به ولولو پر تا باندي قرآنکریم په ژبه د جبریل اې محمد ﷺ نو بیا به يي ته نه هیروی.

څلورم: په صحیفو او ورقو کښی د قرآنکریم راجمع کول او راټولول:

د رسول الله ﷺ له وفات څخه وروسته لومړني راشد خلیفه ابوبکر الصدیق رضي الله عنه امر وکړ چه قرآنکریم په منظمو او مرتبو صحیفو کښی راټول شي؛ ځکه که د قرآنکریم حافظان وفات شي او یا هم هغه ټوټی او څرمنی چه قرآنکریم ورباندي لیکل شوې دې، تلف شي، نو چه دقرآنکریم کومه برخه له منځه ولاړه نشي، او ددي کار مشري د وحیی پخواني کاتب او لیکوال زید بن ثابت رضي الله عنه په غاړه واخستله.

او کله چه قرآنکریم راټول شو، او د هغی دوباره کتنه او له صحت څخه ښه تأکد وشو چه دا لیکلې مصحف له هغه قرآن سره بلکل موافق او مطابق دې کوم چه په ټوټو او څرمنو کښی لیکل شوې او له هغه سره چه خلکو حفظاً په یادو یاد کړې وو، بیا نو دغه مصحف د ابوبکر الصدیق رضي الله عنه په کور کښی وساتل شو.

او کله چه هغه وفات شو، نو بیا ددوهم خلیفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه په کور کښی وساتل شو، او کله چه هغه هم وفات شو، نو د أم المؤمنین حفصة بنت عمر رضي الله عنهما په کور کښی وساتل شو.

او کله چه د اسلام مقدس دین په نړۍ کښی خپور شو، او مسلمانان دی ته اړ شول چه له دوي سره دی لیکل شوي قرآن کریمونه وي چه په هغو کښي قرآنکریم لولي، نو ځینی صحابه کرامو رضي الله عنهم دریم خلیفه عثمان بن عفان رضي الله عنه ته مشوره ورکړه چه د ټولو مسلمانانو لپاره یو مصحف ولیکل شي، او په هغی باندي ټول مسلمانان سره راټول شي، او د اوسنو او روستنو مسلمانانو لپاره د امام او معتمدی نسخی په توګه وټاکل شي، نو عثمان بن عفان رضي الله عنه د صحابه کرامو هغه یو ټولي ته امر وکړ چه د قرآنکریم له حافظانو څخه وو، او لیکل يي هم زده وو، چه دغه کار په غاړه واخلي، چه ددوي سر کښی هم زید بن ثابت رضي الله عنه راتلو.

او په دی کار کښی ددوي اعتماد به په هغه مصحف او صحیفو باندی وي چه د أبوبکر الصدیق رضي الله عنه په وخت کښی پکښی قرآنکریم لیکل شوې وو، نو هغوئ دغه ټولی صحیفی په یو مصحف کښی راټولی کړی، او له هغی څخه يي څو نسخی ولیکلی، او هر یو لوي اسلامي ښار ته تری یوه یوه نسخه ولیږل شوه، او بیا يي نورو مسلمانانو ته امر وکړو چه له دغی معتمدی نسخی څخه ځانته نور مصاحف ولیکي.

اوس په نړۍ کښی ټول مصحفونه – هغه که خطي نسخی وي، او که چاپ شوي مصحفونه وي ـ ددي ټولو اصل همغه مصحفونه دي چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښی لیکل شوي او

بيا نورو غټو غټو اسلامي ښارونو ته ليږل شوي دي، او ټول له هغو سره يو شان دي، او له هغو سره هيڅ اختلاف - په نص او ترتيب کښې - نلري.

او تر نن ورځې همدا لړۍ روانه ده چه مسلمانان د مصحف شريف په چاپولو ډير ښه اهتمام کوي، او د چاپ دنوو وسايلو او نوی ټکنالوژۍ سره برابر او له هغو څخه په استفاده مسلمانان کوښښ کوي چه دقرآنکريم د نص ضبط په ډيره ښه اعلی درجی سره وشي، او په هغه رسم او طرز باندي وليکل شي په کوم چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې ليکل شوې وو، کوم چه په رسم عثماني باندي پيژندل کيږي.

په نبوي مدينه کښې د قرآنکريم د چاپ لپاره د ملک فهد مرکز هم ددغې لړۍ يوه ښکاره نښه ده، چه په قرآنکريم او دهغې په خدمت باندي د مسلمانانو عموماً او سعودي عربستان د حکومت خصوصاً د ډير زيات اهتمام او حرص ښکارندوي دې، چـه دوي خپل نهايي کوښښ او زيار باسي چه په ډير ښه ډول د قرآنکريم خدمت وشي او د نړۍ مسلمانان په آسانۍ سره وکولې شي چه قرآنکريم ورته په ډير ښايسته چاپ، مزيدار شکل، ښه تجليد او په پوره حفظ او اتقان سره په لاس ورشي.

پنځم: د مصحف شريف ترتيب او تقسيم:

قرآنکريم د «الفاتحة» په سورت باندې شروع کيږي، او د «الناس» په سورت باندي پاي ته رسيږي، او ټول سورتونه يي (۱۱۴) يو سل او څوارلس دي، او دا ترتيب يي توقيفي دې، يعنی له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوې دې، او همدا موجوده مصحف په نزولي ترتيب باندي مرتب نه دې؛ ځکه په نزول کښې لومړنۍ سورت د «العلق» سورت دې، او هغه په مصحف کښې (۹۶)م سورت دې، او صحابه کرامو رضي الله عنهم به د آياتونو او سورت ترتيب د رسول الله ﷺ له قراءت څخه پيژندلو، کله چه به هغـه ﷺ قـرآنکريم لوستلو.

او اوسني مصاحف (۳۰) ديرش پارو ته ويشل شوې دې، او هره پاره يي دوه (نصفونو، نيمو) او څلورو پاوونو ته ويشل شوی ده، او دا تقسيم اکثر يي د علماوو د اجتهاد په اساس دې، او غرض يي دا دې چه د قرآنکريم لوستل ورته پدې شکل آسان وګرزي، او په تلاوت او حفظ کښې مسلمانان وکولې شي اندازه يي کړي، او په آسانه يي اندازه وپيژني.

شپږم: د قرآنکريم زده کول:

مسلمانانو د قرآنکريم په زده کولو او دهغې د نص په حفظ کولو او دهغې په تلاوت او لوستلو باندي ډير سخت اهتمام کړې دې، تر څو هغه شان يي ولولي لکه چه په رسول الله ﷺ باندې نازل شوې دې، دصحابه کرامو رضي الله عنهم قاريانو او حافظانـو دغه قرآنکريم - هغه شان چه يي له رسول الله ﷺ څخه زده کړې وو- خپلو شاګردانو تابعينو ته ورزده کړ، ترڅو دقرآنکريم نص يې ورته ضبط کړ، او په هر آيت کريمه کښې به يي ودرول ترڅو په معنا يې ښه پوهه شي، چه په دي توګه تابعين رحمهم الله په قرآنکريم ښه پوهه شول، او هم يې پرې عمل کول زده کړل.

بيا د تابعينو حافظانو او دقرآنکريم متخصصينو علماو د قرآنکريم د لوست او لولولو لپاره مدرسې جوړې کړې، او په هغه طريقه به يي خپلو شاګردانو ته قرآنکريم ورزده کولو کومه طريقه چه دوي له

صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړی وه، لکه په مختلفو وجوهو سره دقرآنکریم تلاوت کول، د نص ضبط او حفظ، د حروفو او کلماتو شمار، د سورتونو او آیاتونو ترتیب، د قراءت اتقان او دترتیل کیفیت، نو پدي ډول همغه شان چه دوي قرآنکریم زده کړې وو، همغه طریقه مسلسله پاتی شوه، چه قرآنکریم لفظ او معاني زده کیږي، او الفاظ يي حفظاً یادیږي، او په همغه ډول لوستل کیږي، او هر زده کونکې يي له خپل شیخ او معلّم او قاري څخه مخامخ خوله په خوله په عربي فصیحه ژبه ترو تازه – لکه څرنګه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوې وو – زده کوي.

قرآنکریم په بیلا بیلو قراءتونو باندي لوستل کیږي، چه په حقیقت کښی دا د قرانکریم د کلماتو، حروفو، او په هغه د نطق د طریقی څرنګوالې ښایي.

او دا قراءتونه هم تابعینو رحمهم الله له خپلو استاذانو حافظانو او قاریانو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړي وو، او هغوي هم له رسول الله ﷺ څخه مخامخ زده کړي وو، او هغوي ته يي په دغه قراءتونو باندي د قرآنکریم د لوستلو اجازه هم ورکړی وه.

له دغه قراءتونو څخه په دی وخت کښي ډیر مشهور يي:

۱/ د عاصم رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد حفص بن سلیمان رحمه الله يي روایت کوي.

۲/ د نافع رحمه الله قراءت دې کوم چه د هغه شاګرد عثمان بن سعید یی – چه د «ورش» په لقب شهرت لري– روایت کوي.

او له دوي څخه یو ددُوْرِي رحمه الله روایت دې چه له عَمْرو البصريّ رحمه الله څخه يي نقل کوي، او همدا شان د قالون روایت چه له نافع رحمه الله څخه يي نقل کوي.

اووم: د قرآنکریم تفسیر:

د قرآنکریم د تفسیر معنی: یعنی د هغی د معانیو وضاحت او بیان، او دیو کلام او خبری څخه هدف او مقصد هم تر هغه په لاس نه راځي تر څو چه اوریدونکې دهغه په معانیو او مفهوم پوهه نشي؛ نو ځکه خو الله تعالی د قرآنکریم لوستونکي دي ته هڅولي دي چه د قرآنکریم د معانیو په فهم او تدبر کښی سوچ او فکر وکړي، او هغه په پوره کوښښ زده کړي، لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ﴾ ص: ۲۹.

یعنی الله تعالی فرمایي: دا قرآنکریم داسی کتاب دې چه مونږ تاته– اي محمد ﷺ – در نازل کړې دې، د برکت والا کتاب دې، او ددي لپاره مو درلیږلې دې چه دا خلک يي په آیاتونو کښي سوچ تدبر او فکر وکړي،او بل ددي لپاره چه عقلمند خلک ورڅخه پند او نصیحت واخلي.

او د تدبر معنی: په هغه پوهیدل او په هغه کښي سوچ او فکر کول.

کله چه به صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د کوم آیت کریمه په معنی کښی اشکال پیدا شو او پوهه به پری نشو، نو رسول الله ﷺ به ورته د هغی تفسیر او توضیح کوله، خو لدي کبله چه هغوئ په هغه وخت کښی په لغت عربي کښی ښه مهارت لرلو، او قرآنکریم هم د هغوئ په ژبه نازل شوې وو، نو د قرآنکریم د ډیرو آیاتونو د تفسیر له پوښتنی څخه مستغني وو؛ ځکه دغه ډیر څه هغوئ ته معلوم

او ورځرګند وو، خو څومره چه کلونه او زمانه تیره شوه، او د نبوت د زماني نه خلک لری شول، نو هغومره د خلکو تفسیر ته ضرورت زیات شو.

نو هغه څه چه د قرآنکریم د آیاتونو په تفسیر کښی له رسول الله ﷺ، صحابه کرامو رضي الله عنهم او دهغوئ له شاګردانو تابعینو څخه رانقل شوي دي د علم تفسیر لومړنی أساس تشکیلوي، چه هغی ته د علم تفسیر په اصطلاح کښی تفسیر بالمأثور وایي، کوم چه د قرآنکریم په فهم او پوهه کښی ډیره مهمه وسیله ګڼل کیږي.

ځکه دا ډول روایات مونږ ته د قرآنکریم په هکله د لومړنیو پیړیو فهم او پوهه څرګندوي؛ ځکه هغه پخوانی پیړی د قرآنکریم په فهم او د الله تعالی او درسول الله ﷺ په مراد باندي تر نورو ښه پوهیدل؛ پدي سبب چه یو خو هغوئ په لغت عربي کښی ډیره پوهه لرله، او بل دا چه دوئ هغه واقعات پخپله پخپلو سترګو لیدلي وو د کومو د حکم د بیان لپاره چه دغه آیاتونه نازل شوي وو.

۱/ د تفسیر انواع او ډولونه:

د علم تفسیر د علماو نظرونه دعلمي اهتمام په سبب بیلابیل دي، لدي کبله مختلف ډول تفسیرونه لیکل شوي دي، چه ځینې یي د قرآنکریم په لغوي اړخ زیات اهتمام کوي، ځینې نور یي بیا په قرآنکریم کښی د فقهي احکامو اړخ زیات ځیړي، او ځینی نور یي نور اړخونه ځیړي، لکه: تاریخي، عقلي او سلوکي او داسی نور اړخونه، نو لدي کبله علماء تفسیرونه دوه ډولو ته ویشي:

لومړۍ: تفسیر بالمأثور: او دا هغه تفسیر دې چه د آیت کریمه تفسیر په هغو روایاتو سره کوي چه له رسول الله ﷺ یا دصحابه کرامو رضي الله عنهم او یا د تابعینو رحمهم الله څخه نقل وي.

دوهم: تفسیر بالرأي والاجتهاد: او دا هغه تفسیر دې چه په قرآنکریم کښی له فکر، تدبر او اجتهاد په وسیله وي، او په صحیح علمي اصولو باندي ولاړ وي.

۲/ د تفسیر ښه طریقه او د هغی قواعد او ضوابط:

د تفسیر په تیرو یادو شوو ډولونو کښي تفسیر بالمأثور لمړیتوب لري؛ ځکه دا هغه تفسیر دې چه له رسول الله ﷺ یا صحابه کرامو رضي الله عنهم او یاهم له تابعینو رحمهم الله څخه رانقل شوې وي، او همدوي د الله جل جلاله په مراد له بل هر چا ښه پوهیږي، او کله چه د قرآنکریم د آیاتونو تفسیر لازیات وضاحت او بیان ته حاجتمند شي، او په تفسیر بالمأثور کښی دغه مقصد نه وي اداء شوې، نو یو مفسر باندی لازم دي چه لاندیني قواعد او ضوابط په نظر کښی ونیسي:

۱/ د آیاتونو د تفسیر په وخت کښی د هغه څه مراعات کول چه په تفسیر بالمأثور کښی ثابت وي، نو داسی تفسیر دی نکوي چه د تفسیر بالمأثور سره ټکر ولري.

۲/ تفسیر باید د شریعت له هغه عامو أصولو او قواعدو سره موافق وي چه د قرآنکریم په نورو آیاتونو کښی راغلي وي، او یا هم د پیغمبر ﷺ په صحیحو سنتو کښی بیان شوي وي، نو یو مفسر باید پخپل تفسیر کښی داسی څه راوړلو څخه ځان وساتي چه له دغه عامو أصولو او قواعدو سره ټکر ولري؛ ځکه د قرآنکریم ځینی آیاتونه د ځینی نورو تفسیر او توضیح کوي، خو دغه آیاتو پخپل منځ کښی سره ټکر او تعارض نلري، او همدارنګه نبوي سنت هم د هغه څه توضیح او بیان کوي چه په قرآنکریم کښی په اجمال سره ذکر شوي وي، نه دا چه دهغی معارضه کوي.

۳/ مفسر بايد د لغت عربي قواعدو باندي پوره علم ولري، لكه دالفاظو دلالتونه، د جملو تركيب، د يو لفظ يا دجملى استعمال او په هر ځاي كښى د هغى مقصود او معنى؛ ځكه قرآنكريم په عربي ژبه نازل شوې دې، نو بايد د عربي ژبى د قواعدو په رڼا كښى تفسير او توضيح شي.

۴/ اړينه اوضروري ده چه دمتشابهاتو آياتونو تفسير دمحكمو آياتونو په رڼا كښى وشي؛ ځكه د قرآنكريم ځينى آياتونه د ځينو نورو تفسير او توضيح كوي، او د قرآنكريم أكثر آياتونه محكم او د معانيو په لحاظ واضحه او څرګند دي، خو ځينى آياتونه يې متشابه دي، چه معاني يا دلالت يې ښه واضح نه وي، كله كله په ځينو لوستونكو باندي د هغى تفسير ګرانيږي، نو كله چه د دغه متشابه آياتونو تفسير په نورو محكمو آياتونو سره وشي، نو معنا يې ښه واضحه كيږي، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿هُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ آل عمران: ۷.

ترجمه: الله جل جلاله هغه ذات دې چه نازل كړې يې دې پر تاباندى كتاب(قرآن)، چه ځينى له دغه قرآنكريم څخه محكم آياتونه دي، چه معاني يى ښكاره دي، دا محكم آياتونه د كتاب (قرآن) اصل دې، او ځينى نور آياتونه يې متشابهات دي، چه معاني يې ښه واضحه او ښكاره نه دي، نو هغه كسان چه دهغوي په زړونو كښى كوږوالې وي، نو هغوي ورپسى كيږي په هغو آياتونو پسى چه هغه متشابهات وي، او معاني يې ښه واضح نه وي له دي قرآنكريم څخه؛ لپاره د فتنى لټولو، او دهغى د حقيقي معنى پيژندلو په خاطر، او دهغه متشابه آيت تأويل او تفسير د خپل خواهش موافق وګرزوي، حال دا چه په حقيقى معنى ددى متشابهاتو باندى بل څوك نه پوهيږي پرته له الله تعالى او راسخينو علماو څخه، هغوئ وايي: مونږ ايمان راړې دې په دى قرآنكريم چه هغه محكم وي او كه متشابه؛ ځكه ټول زمونږ د رب له لورى رانازل شوي دي، او پند نه اخلي مګر خاوندان د خالصو عقلونو.

۵/ علمي ثابت حقائقو باندى د كوني آياتونو د تفسير په مهال استئناس كولې شي، خو مفسر بايد ددغه شان علمي نظرياتو د قرآنكريم په تفسير كښى له ننباسلو څخه اجتناب وكړي او له دغه كار څخه ځان وساتي، تر څو د قرآنكريم په تفسير كښى هغه څه ونه ويل شي چه قرآنكريم هغى ته هيڅ تعرض نه وي كړې.

۶/ مفسر ته اړينه او ورباندى لازمي ده چه ډير احتياط وكړي او ځان له هغو فاسدو تأويلاتو څخه وساتي چه د الله جل جلاله د كلام معاني له هغو شرعي معانيو څخه لرى باسي چه زمونږ پاك شريعت راوړي دي، او يا يي د عربي ژبى له قواعدو څخه وباسي، او په دي كښى دده نيت ته اعتبار نشته، چه دده نيت ددغه آيتونو تحريف او له خپلى صحيح معنى څخه بلى معنا ته اړول وي، او كه دغه نيت يى نه وي، خو سبب يي د عربي قواعدو او دلالتونو او د استعمال په وجوهو باندى د ناپوهى له كبله وي، او يا هم د هغه فاسدو معانيو له كبله وي چه مفسر يي توهم كوي، او په حقيقت كښى د الله كلام له هغى څخه منزه او پاك وي.

اتم: دقرآنكريم اعجاز:

اعجاز په اصطلاح كښى هغه صفت دې چه د يوكار كولو يا رأي يا تدبير كښى له انساني قدرت او توان څخه پورته وي.

او معجزه يوه حادثه اصطلاح ده چې په متاخرينو کښې يې اطلاق د پيغمبرانو د نبوت او رسالت په نښو، آيتونو، او براهينو باندې کيږي، په قرآنکريم کښې دا لفظ ددې معنی لپاره نه دې استعمال شوې ، بلکه ددې معنی لپاره نور ألفاظ استعمال شوي دي، لکه «آية»، «برهان» او داسی نور.

او قرآنکريم د الله جل جلاله کلام دې، په معانيو کښې يې داسی کمال، او په آيتونو، کلماتو او الفاظو کښې يې داسی کمال جمال او ښايست دې چه مخلوقات له دغسی آيتونو له راوړلو څخه عاجز دي، الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ هود: ١.

ترجمه: قرآنکريم يو داسی کتاب دې چه محکم کړې شوي دي آياتونه يي، بيا په تفصيل سره بيان شوي دي دغه آياتونه، (او راليږل شوې دې دا قرآنکريم) له طرفه دهغه الله تعالی چه ډير د حکمت خاوند دې، او ډير ښه خبردار دې.

مشرکانو ډير کوښښونه کړي دي چه د قرآنکريم د مصدر په هکله خلکو ته شکونه پيدا کړي، او په دي لاره کښې يې ډير دروغ جوړ کړي دي، او شبهات يې راپارولي او خورې کړي دي.

نو ددوئ په مقابل کښې الله سبحانه وتعالی داسی آياتونه نازل کړل چه دغه مخالفينو ته چيلنج ورکوي چه که دوي کولې شي نو ددي قرآنکريم په څير دي يو کتاب جوړ کړي، يا دي ددي په شان لس سورتونه راوړي، که دا هم نشي کولې نو يو سورت دي راوړي، که چيرې دوي پخپلو دعواو کښې رښتينې وي، خو دوئ ددي ټولو څخه عاجز او کمزوري شول، او پدې قانع شول چه قرآنکريم که څه هم په عربي ژبه دې، خو د هغه څير کتاب جوړول ممکن کار نه دې، الله تعالی فرمايي: ﴿أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۖ قُلۡ فَأۡتُواْ بِسُورَةٖ مِّثۡلِهِۦ وَٱدۡعُواْ مَنِ ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ﴾ يونس: ٣٨.

ترجمه: آيا وايي دوي چه(محمد) له ځانه جوړ کړې دې دغه(قرآن)، ووايه (ای محمده دوي ته): چه نو راوړئ يو سورت په شان دده (په اعجاز کښې)، او راوبولئ تاسی هغه څوک چه ستاسې له لاسه کيږي (دی معارضی ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله تعالی څخه که يي تاسی صادقان (رښتينی په دغه دعوا د افتراء کښې).

بيا قرآنکريم يو ډاګيزه اعلان وکړ او دا خبره يی ورسره زمزمه کړه چه بشر خو لا څه چه پيريان هم د قرآنکريم په شان د کوم کتاب د راوړلو او جوړولو څخه عاجز او ناتوانه دي، بلکه که دا انسانان او پيريان سره راټول شي او يو له بله سره مرسته هم وکړي، نو دا کار نشي کولې، الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿قُل لَّئِنِ ٱجۡتَمَعَتِ ٱلۡإِنسُ وَٱلۡجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأۡتُواْ بِمِثۡلِ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لَا يَأۡتُونَ بِمِثۡلِهِۦ وَلَوۡ كَانَ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٖ ظَهِيرٗا﴾ بنی اسرآئيل: ٨٨.

ترجمه: اي پيغمبره ! ته خلکو ته ووايه: کچيرې انسانان او پيريان په دي خبره سره راټول شي چه ددي قرآنکريم په څير يو کتاب راوړي او جوړ يي کړي، نو هيڅکله يي نشي جوړولې، اګر که ددوي ځينی له ځينی نورو سره کومکيان او ملاتړي هم شي.

او قرآنکريم ځکه معجز دې چه د الله تعالی کلام دې، او د مخلوق کلام له هغه سره هيڅ مشابهت او يو رنګوالې نلري، بلکه دا قرآنکريم د لغت، کلماتو ، آياتونو په اعتبار او د هغه بلاغي او بياني صورتونو، او په دي کښې د پخوانيو او روستنيو اخبارو او رښتينو قصصو او حکاياتو، او احکامو او

تشریعاتو، او د نفسي او وجداني تأثیر، او علمي حقایقو په اعتبار د رسول الله ﷺ په رسالت او ددي قرآن په صداقت یوه معجزه او نښه ده.

او قرآنکریم څومره د طبیعي علومو علماء، د فلکیاتو، ژویو او طب او داسی نورو علماء او متخصصین په دهشت او حیرانتیا کښی اچولي دي؛ ځکه قرآنکریم د علمي حقایقو او هغه کوني اشاراتو څخه چه دغه علماء پکښی مشغول وي په داسی دقیق علمی عباراتو بحث او خبری کوي چه د چا په خیال کښي نه راځي چه له داسی امي شخصیت څخه دي صادر شي پخپله هم په یوه امّي امت کښي لوي شوې وي، او په یو داسی عالم کښی پاتی شوې وي چه له دغه معلوماتو څخه هیڅ درک ورته نه وي.

همدا سبب وو چه یو شمیر خلکو چه پکښی سوچ او فکر وکړ نو مسلمانان شول؛ ځکه هغوي پدي پوهه شول چه هغه څه چه قرآنکریم کښي راغلي دي ممکن نه ده چه هغه دي د بشر کلام وي، بلکه هغه د بشر د خالق، او ددي ټول کون د خالق او پیدا کوونکي کلام دې.

په قرآنکریم کښي څومره ډیر دلایل دي چه هغه په دي خبره دلالت کوي چه الله تعالی په ربوبیت، الوهیت او اسماو صفاتو کښی یو لا شریک له دې، چه څومره نا آشنا او غیر مسبوق کون یي پیدا کړې دې، الله تعالی فرمایي: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ حٰمٓ السجدة: ۵۳.

ترجمه: زر دې چه وبه ښایو دوئ ته خپل دلایل د اسمانونو او ځمکی په اطرافو او څنډو کښی، او ددوي په ځانونو کښي به یي هم ورته وښایو، تردی چه دوي ته ښه واضحه او څرګنده شي چه دا قرآنکریم حق او رښتینې دې، آیا ستا رب او پالونکې (الله تعالی) کافی او بس نه دې چه هغه په هر څه باندی ګواه او شاهد دې؟.

نهم: د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه:

ترجمه دی ته وایي چه یو کلام او خبره د یوی ژبی څخه بلی ژبی ته وژباړل شي، او هیڅ ترجمه له مشکلاتو څخه خالي نه وي؛ ځکه د یو کلام لغوي صیاغت او جوړښت د یو نص له مکوناتو څخه مهم عنصر دې، او کله کله بیا د یو نص په ژباړه کښی همغه لغوي صیاغت ساتنه ګرانه وي، اګر که دغه ترجمه د هغو نصوصو هم وي چه انسانانو یي صیاغت او تألیف کړې وي.

نو که دغه ژباړه د قرآنکریم د نصوصو وي نو دا ګرانوالې نور هم زیاتیږي؛ ځکه قرآنکریم د الله سبحانه وتعالی کلام دې، او هم له هغه څخه په عربي ژبه نازل شوې دې، چه لفظ او معنا دواړه یي د الله تعالی لخوا د وحیی په واسطه راغلي دي، او د یو انسان له وسه پوره نه ده چه دا دعوا وکړي چه هغه د قرآنکریم په ټولو پوره معانیو باندی احاطه کړی ده، او یا دا چه ژباړن کولې شي چه د قرآنی نص او الفاظو دوباره صیاغت او جوړونه په هغه طریقه کولې شي په کومه طریقه چه هغه الله تعالی په عربي ژبه رالیږلې دې.

نو سره له دی چه د قرآنکریم ترجمه او ژباړنه یو ډیر ګران کار دی، خو سره له دی هم د مسلمانانو علماء په دی خبره ډیر تاکید کوي چه د نړۍ ټولو خلکو ته - چه هغوي په هره ژبه خبری کوي- د قرآنکریم او په هغی کښی د راغلو پیغامونو رسَول هم یو ډیر ضروري کار دې، او دا کار پرته له دي چه دقرآنکریم ترجمه وشي، او وژباړل شي په بله طریقه سر ته نه رسیږي.

او نورو ژبو ته د قرانکریم ژباړه په څو ډوله ده:

۱/ دا چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه وشي پرته له کوم تفسیر څخه، یعنی یوائی د قرآنکریم دالفاظو معاني بلی ژبی ته وژباړل شي.

۲/ دا چه د تر جمی او ژباړی برسیره څه توضیح او تفسیر هم ورسره ذکر شي، نو دا به داسی وي لکه چه له عربی ژبی پرته پر بله ژبه د قرآنکریم تفسیرونو څخه یو تفسیر وي.

خو د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه که هر څومره دقیقه وي، او هر څومره که مترجم او ژباړن په دواړو ژبو ښه مهارت ولري، او د قرآنکریم د آیاتونو په معانیو باندی ښه احاطه هم ولري، خو سره له دي ټولو دغه ترجمی او ژباړی ته قرآن نه ویل کیږي، ددی خبری لاملونه دوه دي:

لومړي دا چه قرآنکریم د الله تعالی کلام دې او د الله تعالی لخوا په عربي ژبه نازل شوې دې، او هغه د بیان، ضبط او قوت په اعلی درجه کښی دې، نو ددی د آیاتونو په بله ژبه صیاغت او تألیف ددي لپاره کافي ده چه دغه ترجمی ته قرآن ویل او په قرآن نومول یو باطل کار دې.

دوهم دا چه ترجمه او ژباړه د مترجم او ژباړن لـه هغه فهم او پوهـی څخه تعبیر دې چه دې یي د قرآنکریم له معانیو څخه فهموي، نو لکه څرنګه چه په عربي ژبه یو تفسیر ته قرآن نه ویل کیږي، نو همدارنګه دقرآنکریم د معانیو ترجمی او ژباړی ته هم قرآن ویل ممکن نه دي.

خو ددی لپاره چه د قرآنکریم د معانیو یوه ترجمه او ژباړه مقبوله او د علماو په نزد منل شوی ترجمه او ژباړه وي باید هغه ضوابط او قواعد چه علماو د قرآنکریم د معانیو د بیان لپاره ایښي دي په دغه ترجمه او ژباړه کښی مو جود وي.

او په عین وخت کښی مترجم او ژباړن له دي څخه ځان وساتي چه د قرآنکریم د ترجمی په وسیله خلکو کښی غلطی او محرّفی معناګانی خپری کړي، او یا ترجمه په هغه څه باندی مشتمله وي چه دمسلمانانو شعایرو او مقدساتو ته پکښی سپکاوې او بد وضعیتي وي، او دا داسی څه دي چه په یو شمیر هغو ترجمو کښی شته کومی چه دمستشرقینو او یا اسلام ته په درواغو منسوبو خلکو لخوا لیکل شوی دي، دوي په اصل کښي فاسدی عقیدی لري، چه له دی کبله کوشش کوي ددی عظیم اسلام نښی او شعارونه ونړوي، او د مقدس دین اسلام صحیح عقیدی او غوره شریعت کښی طعن ته لار پیدا کړي.

له همدی کبله د قرآنکریم د چاپولو لپاره دملک فهد مرکز د قرآنکریم د موثقو او صحیحو ترجمو او ژباړو چاپ او خپرونه په غاړه واخسته، ترڅو وکولاي شي د قرآنکریم لوړ او اعلی پیغام هغه خلکو ته – چه په عربي ژبه نه پوهیږي،– په ښه شان د هغوي په خپلو ژبو ورسول شي.

والحمد لله رب العالمین، وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحابته أجمعین، والتابعین ومن تبعهم بإحسان إلی یوم الدین.

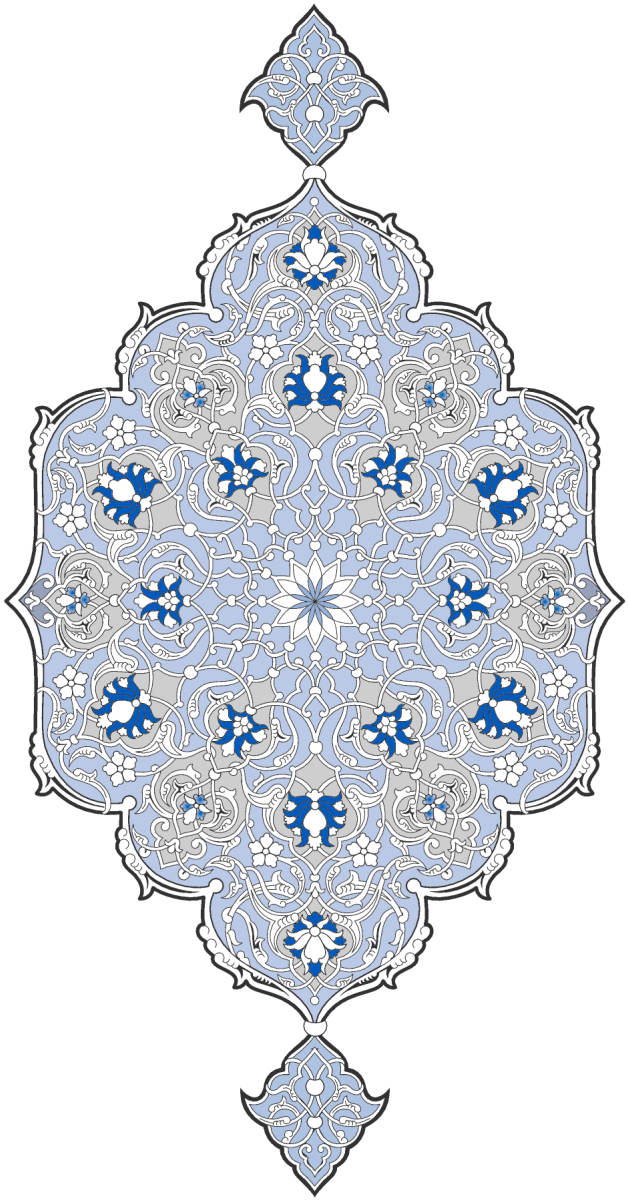

سُورَةُ الفَاتِحَةِ

اول جزء اول منزل

«د«الفاتحة» سورت مكي دی، (٧) آيتونه لري»

«د«المدثر «سورت نه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (١) او په نزول کې (٥) سورت دی، او (١) رکوع لري»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: «**رحمن**» او «**رحيم**» دواړه دمبالغې صيغې دي، مګر په «رحمن» کې له «رحيم» څخه مبالغه زياته ده، په دغه ترجمه کې ددغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ

ټولې ستاينې (د کمال صفتونه) خاص الله لره دي.

تفسير: تر ټولو ښې او غوره ستاينې (صفتونه) چې له پيله تر آخره پورې شوي دي، يا کيدونکي دي هغه واړه خاص الله تعالی لره ښايي، ځکه چې الله تعالی د هر نعمت او هر څيز پيدا کوونکی او بخښونکی دی، او ښنه يې عامه ده که بې واسطې وي او که په واسطې سره وي.

تنبيه: دفاتحې په سورت کې الله تعالی د (٧) څيزونو يادونه کړې ده:

(١) دنعمت يادونه لکه چې فرمايي:

رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

چې پالونکی دټولو مخلوقاتو دی.

تفسير: دمخلوقاتو جمعې ته (عالم) ويل کيږي، نو لدې کبله دجمعې په شکل نه راوړل کيږي، مګر په دې آيت کې دعالم دهر جنس دښودلو لپاره دجمعې په شکل راغلی دی، لکه دملائکو عالم، دانسانانو عالم، دپيريانو عالم، او نور تر څو چې دا خبره ښه روښانه شي، چې دعالم ټول افراد دالله تعالی مخلوق دی.

(٢) دښو ښو څيزونو د ورکولو او بخښلو تمه او هيله (اميد) لکه چې فرمايي:

الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾

ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی

تفسير: يعنې ټولې ستاينې (صفتونه) خاص الله تعالی لره دي، چې دټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربيت کوونکی) دی، او ډېر زيات مهربان دی چې هر ساکښ (ذي روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم کوونکی دی چې يواځې مؤمنانو ته داجر او ثواب، دجنت دنعمتونو او خپلې رضا او ديدار بخښونکی دی.

(٣) درب العزت «**جل شأنه وأعظم برهانه**» په عظمت او قدرت کې فکر کول لکه چې فرمايي:

مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ۝

څښتن (مالک) (دټولو امورو) دورځې دسزا دی.

تفسير: دسزا د ورځې (قيامت) دتخصيص لومړی وجه داده: چې په هغه ورځ به داسې لويې او ويروونکې پېښې (حادثې) واقع شي چې دهغو په شان به نه پخوا تېرې شوې وي، او نه به وروسته راشي، بله وجه يې داده: چې په هغه ورځ به د الله تعالى دپاک ذات له حقيقي حکومت څخه پرته دبل هيچا کوم ظاهري او مجازي واک (اختيار) او حکومت هم هيڅ نه وي ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (٢ ر کوع، دالمؤمن (غافر) سورت).

(۴) په عبادت کې اخلاص لرل لکه چې فرمايي:

اِيَّاكَ نَعْبُدُ

خاص تاته عبادت کوو.

تفسير: مونږ يوائې ستا عبادت کوو، او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چې دغسې خطاب پر اختصاص ډېر ښه دلالت کوي.

(۵) دمرستې (مدد) غوښتنه لکه چې فرمايي:

وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ۝

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو.

تفسير: له دې آيت شريف څخه معلوميږي چې بې دالله تعالى له پاک ذات څخه بل چا ځنې ما فوق الأسباب مرسته غوښتل بيخې روا نه دي.

(۶) دهغې سمې او روښانې لارې د ښودلو غوښتنه چې مقصود ته رسوونکې ده، لکه چې فرمايي:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۝

وښيه مونږ ته لاره سمه، لاره دهغو کسانو چې انعام کړی تا پر هغو باندې

تفسير: پر هغو کسانو چې انعام شوی دی څلور طايفې دي:

(١) پيغمبران. (٢) صديقين. (٣) شهداء. (۴)صالحين. ددغو څلورو طايفو تصريح دپاک قرآن په بل ځای کې شوې ده، لکه د النساء سورت په ۶۹ آيت کې چې فرمايي: ﴿فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾ ځينو علماوو ويلي دي: چې مطلب له ﴿الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾ څخه «يهود» او له ﴿الضَّالِّينَ﴾ څخه «نصارى» مراد دي، چې ددې مطلب دتاييدولو لپاره ډېر آيتونه او روايتونه شاهد دي، له ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ يعنې له مستقيمې لارې څخه پاتې کسان دوه ډوله دي: يو ډول هغه کسان چه په ناپوهۍ سره له سمې لارې څخه محروم او بېرته پاتې وي، بل هغه کسان دي چې دوی سره له پوهې قصدا سرکشي غوره کړيده، پخواني او وروستني ګمراهان له دغو دوه وو طايفو څخه وتلى نشي، «نصارى» په لومړی او «يهود» په دويمه طايفه کې داخل دي.

(٧) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه دځان ساتلو غوښتنه او دپاکی او عصمت امید لکه چې فرمايي:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝٧

نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» غضب کړی شوی پر هغو باندې او نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» ګمراهان دي.

تفسير: (يعنې مونږ ته دهغو کسانو سمه او صافه لاره وښيه چې په هغو باندې انعام شوی دی، او له هغو کسانو له کږو وږو لارو مو چې پرې غضب شوی او ګمراهان دي چپ (بچ) کړه، او له بدانو له متابعت څخه مو وساته).

الله تعالی دغه سورت دخپلو بندګانو له ژبو څخه فرمایلی دی، يعنې کله چې تاسو زمونږ دربار ته حاضريږئ نو له مونږ څخه دا رنګه سوال وکړئ، نو ځکه ددې سورت يو نوم «تعليم المسئله يعنې دغوښتلو ښودنه » هم دی.

ددې سورت په لومړۍ برخه کې دالله تعالی ثنا او صفت دی، دويمه برخه يې دبندګانو ددعا لپاره ده.

سُورَةُ البَقَرَةِ

«د «البقرة» سورت مدني دی، پرته له (۲۸۱)م آیت څخه چې د «حجة الوداع» په کال په منی کې نازل شوی دی».

«دوه سوه شپږ اتیا (۲۸۶) آیتونه او څلویښت (۴۰) رکوع لري».

«د » المطففين «له سورت څخه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۲) او په نزول کې (۸۷) سورت دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان او پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ﴿١﴾

تفسیر: دغو حروفو ته «مقطعات» وایي، ددغو حروفو په اصلي معنا باندې پرته له الله تعالی څخه بل هیڅوک نه شي پوهیدی، او څوک وائي چه دغه حروف د الله تعالی او دده درسول صلی الله علیه وسلم تر منځ مخصوص رموز دي، چې مونږ ته دځینو مصالحو او حکمتونو لامله نه دي راښکاره شوي.

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ

دا کتاب نشته هیڅ شک په ده کې (چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی).

تفسیر: یعنې په دې خبره کې هیڅ شک او شبهه نشته چې قرآن د الله تعالی کلام دی، او ټول مضامین یې رښتیني او واقعي دي.

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: له دغه ځایه دعظیم الشان قرآن تر آخره پورې د ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ ځواب دی، چې دبندګانو له خوا غوښتل شوی وو.

یعنې دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښیي، چې له الله تعالی څخه وېره لري، ځکه هغه څوک چې د الله تعالی څخه ویریږي هغه خامخا د ښو او بدو امورو «طاعت او معصیت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوي، او د چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره نه وي، نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصیت ځنې به څه اندیښنه ولري؟.

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾

هغه کسان چې ایمان (باور) لرونکي دي په غیب باندې او قائموي دوی (سم اداء کوي سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځینې له هغو شیانو چې ورکړي مونږ دوی ته صرفوي یې (د الله تعالی د رضا لپاره).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دهغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانیت، رسالت، حشر، نشر، قیامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالی او دهغه درسول صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره

سم حق او يقيني ګڼي، له دې څخه دا راښکاره شوه چې ددغو غايبو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

دلمانځه له اقامت څخه مطلب دادی چې هغه تل دخپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقررو) وختونو کې اداء کړی شي.

دټولو عباداتو اصل درې شيان دي:

(١) هغه امور چې دزړه سره تعلق او اړه لري.

(٢) هغه امور چې په بدن پورې متعلق او ترلي وي.

(٣) هغه امور چې په مال پورې مربوط وي.

په دې مبارک آيت کې دا درې واړه اصول په ترتيب سره ياد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَبِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٤

او هغه کسان چې ايمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي دي لـه مخه د تـا او په آخرت دوی يقين کوي (چې ضرور راتلونکی دی).

تفسير: په تير آيت کښی دهغو کسانو يادونه وه چه له شرک نه وتلی او مسلمانان شوي دي، لکه دمکی خلک، او په دغه آيت کښی هغه کسان ياد شوي دي چه أهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوی دی لکه يهود او نصاری.

أُولَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝٥

دغه (ستايل شوي) کسان (دي) په هدايت له (جانبه) درب خپل او دغه (ستايل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسېدلي، (يا) او دغه (ستايل شوي) کسان هم دوی په مراد رسېدلي دي.

تفسير: يعنې دايمانداراانو دغو دواړو ډلو ته چې پاس يادې شوي؛ په دنيا کې دوی ته هدايت ور په برخه شو، او په آخرت کې خپلو مرادونو ته رسيږي، له دې څخه معلوم شو؛ چې هر هغه څوک چې دايمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دی؛ د هغه دنيا او آخرت دواړه بربادېږي اوس دمؤمنانو د دغو دوه ډلو له يادونې څخه وروسته د کافرانو دحالاتو يادونه کيږي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٦

بېشکه هغه (خاص) کسان چې کافران شوي دي؛ برابر دي په دوی وېرول ستا دوی لره او نه وېرول ستا دوی لره؛ دوی ايمان نه راوړي، (يا دا خبره) که ووېروې ته هغوی يا که ته نه وېروې هغوی؛ ايمان نه راوړي.

تفسير: له دې کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دي، چې هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او دايمان له دولت څخه تل بې برخې دي (لکه أبو جهل، أبو لهب، او نور) که نه، نو ښکاره ده چې ډېر کسان له هغو خلقو ځنې چې کافران وو په اسلام مشرف شوي دي، او وروسته له دې نه هم مسلمانيږي.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝٧

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی، او پر سترګو د دوی (یوه ځانته) پرده ده، او دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

تفسیر: دهغوی پر زړونو مهر لګول شوی دی (یعني دحق پر خبرو باندې نه پوهیږي) او پر غوږونو باندې یې مهر لګولی شوی دی (یعني رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدي) او پر سترګو باندې یې پرده ده (یعني دحق لاره نه وینې) دکفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دریارلسو آیتونو کې دمنافقانو حالات راځي:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۝٨

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې وایي ایمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستۍ (چې قیامت او د جزا وخت دی)، حال دا چې نه دي دوی مؤمنان.

تفسیر: یعني د زړه له کومې یې ایمان نه دی راوړی؛ چې هغه ته حقیقي ایمان ویلی شي، یوائې په ژبې سره دمسلمانانو دتېرایستلو لپاره دایمان اظهار کوي.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝٩

ټکي کوي دوی (په خپل ګمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی دی حال دا چې نه کوي ټکي دوی مګر له ځانو خپلو سره، حال دا چې دوی شعور نه لري، (او نه پوهیږي چې ضرر یې هم دوی ته رسېږي).

تفسیر: یعني ددوی دا تېر ایستل نه په الله تعالی باندې چلیږي چې عالم الغیب دی، او نه په مؤمنانو باندې څه اثر اچولی شي، ځکه هغوی دخپل رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه او نورو دلائلو او قراینو په وسیله د دوی له فریبکارۍ او دغابازۍ څخه خبریږي، بلکه ددې فریب وبال او دهغې خرابي په حقیقت کې هم دوی ته ښېرته ورګرځي، خو سره له دې دوی دخپل غفلت، ګناه، او جهالت له امله په غور سره ورته نه ګوري، او دهغې په نقصان او زیان نه پوهیږي.

«او دغه منافقان دخپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهیږي چې»:

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو ددوی کې مرض (دشک او نفاق) دی، نو زیات کړ دوی لره الله مرض.

تفسیر: دهغوی په زړونو کې دنفاق، او داسلام له دین څخه دنفرت او له مسلمانانو سره د کینې او عناد مرض لا له پخوا موجود وو، اوس دقرآنکریم د نزول، او داسلام دشوکت د ظهور، او دمسلمانانو دترقی، نصرت، او لوړتیا (اوچتوالی) له کبله د دوی هغه ناروغتیا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ۝١٠

او (مقرر) دی دوي ته عذاب ډېر دردناک په سبب ددې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل (په اظهار د ایمان سره).

تفسیر: له دې دروغو ویلو څخه هماغه داسلام په اړه ددروغو دعوی چې ویل به یې ﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ مراد ده، چې پاس تېره شوه، یعني ﴿عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ په حقیقت کې د دوی دنفاق سزا ده، نه دمطلقو دروغ ویلو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

او کله چې وويلی شي دې منافقانو ته: فساد مه کوئ په ځمکه کې نو وايي دوی بېشکه هم دا خبره ده چې مونږ هم دغه اصلاح کوونکي يو.

تفسير: لنډه دا چې منافقانو به ډول ډول فسادونه خپرول (خورول):

(١) په نفساني خواهشونو کې غرق او دشرعي احکامو له منلو څخه نفرت کوونکي او سستي کوونکي وو.

(٢) له مسلمانانو او کافرانو (دواړو) سره به يې تګ راتګ درلود (لرلو) دخپل قدر او منزلت د لوړتيا (ترقی) لپاره به يې دمسلمانانو خبرې کافرانو او دکافرانو به يې مسلمانانو ته رسولې، او يو بل ته به يې چغلي او شيطاني کوله.

(٣) له کافرانو سره يې په ډير دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملې کولې.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

خبردار اوسئ ! بېشکه دوی دي هم دوی فساد کوونکي مګر نه لري دوی شعور (پخپل فساد).

تفسير: هغه چارې چه منافقان يې دمصلحت او صلح په بهانې او پلمې سره کوي، هغه ټولې په حقيقت کې فساد او نفاق دی، مګر دوی نه پرې پوهيږي او شعور نه لري.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ

او کله چې وويلی شي دوئ ته چې ايمان راوړئ لکه چې ايمان راوړی دی نورو خلقو؛ نو وايي دوی: آيا ايمان راوړو مونږ لکه چې ايمان راوړی دی ناپوهانو؟ !

تفسير: دا خبرې به يې په خپلو زړونو کې راګرځولې، يا به يې يو له بل سره کولې، يا به يې له هغو ضعيفو مسلمانانو سره يادولې، چې په کومه وجه له دوی سره په پټو خبرو کې شريک وو، دا کسان چې دمنافقانو په نظر «سفهاء» ورځي، په حقيقت کې داسې ريښتيني مسلمانان دي چې د الله تعالی په احکامو باندې خپل ځانونه جاروي، او دخلکو له مخالفت څخه هيڅ انديښنې او پروا نه کوي، ددوئ پر عکس منافقانو به له مسلمانانو او کافرانو دواړو سره ددنيوي ګټو په خاطر ظاهر داری کوله، او دآخرت فکر ورسره نه وو نو ځکه يې اسلامی شريعت ته غاړه ايښودل ناپوهي ګڼله.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

خبردار اوسئ ! بېشکه دوی دي هم دوي ناپوهان، مګر نه پوهيږي دوی (په ناپوهۍ خپلې).

تفسير: په حقيقت کې همدا منافقان ناپوهان دي، چې ددنيوي بې ثباته او فنا کيدونکې اغراضو او ګټو (فائدو) له امله يې آخرت تر شا کړی، او ورځخه بې پروا شوي دي، د فاني شي غوره کول او د باقي شي پريښودل څومره حماقت دی؟ خو منافقان تر دې درجې پورې ناپوهان دي چې په دې ښکاره حقيقت هم نه پوهيږي.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾

او کله چې ملاقات وکړي (منافقان) له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی، نو وايي دوی: ايمان مو راوړی دی، او کله چې يواځې شي له شيطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وايي دوی: بېشکه مونږ له تاسو سره يو، بېشکه همدا خبره ده چې مونږ مسخرې کوونکي يو (په مؤمنانو پورې).

تفسير: له شياطينو (شريرانو) څخه يا هغه کفار مراد دي: چې ټولو خلقو ته به يې خپل کفر ښکاره کاوه، يا هغه منافقين مراد دي، چې دمنافقانو غټان او رئيسان ګڼل کېدل، يعنې منافقانو به خپلو مشرانو ته ويل چې: په کفر او نورو ديني معتقداتو کې مونږ بيخي له تاسو سره يو او له تاسو څخه هيڅکله نشو جلا (جدا) کېدی، او ځمونږ دغه ظاهري موافقت چې له مسلمانانو سره يې کوو، داسې ونه ګڼئ چې ګوندې مونږ په ربښتيا له هغو سره موافق يو، مونږ خو پر دوی ملنډې (پسخند) وهو، او مسخرې پرې کوو.

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٥﴾

الله ټوقې او مسخرې کوي په دوی پورې، او مهلت ورکوي دوی ته په سرکشی د دوي کې، حال دا چې دوی حيران دي (په خپل کار کې).

تفسير: څرنګه چې الله تعالی مؤمنانو ته فرمايلي دي چې له منافقانو سره هم دمسلمانانو په شان معامله وکړئ، او دهغوی دمال او ځان سره څه غرض ونکړئ، نو ځکه منافقانو دخپلې ناپوهۍ له امله داسې ګمان وکړ، چې دايمان له راوړلو څخه هغه فائدې چې مسلمانانو ته وررسيږي همغه ګردې مونږ ته هم د خولې په تشو خبرو رارسيږي، او داسلام په ظاهري اظهار سره بيخي ډاډه او هوسا (مطمئن) شوي يو، حال دا چې دا کار په پای (آخر) کې منافقين په يوې سختې بلا اخته کوي، او دهغوی انجام ور خرابوي، نو اوس انصاف وکړئ، چې په حقيقت کې دا تمسخر پر مسلمانانو دی که په منافقانو؟.

تنبيه: په دې آيت کې ﴿فِيْ طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دی، مګر په ځينو نورو ډيلوي ترجمو کې له ﴿يَعْمَهُوْنَ﴾ سره تړل شوی دی، چې له هغه څخه معنی خرابه او دمعتزله وو له مسلک سره موافقه او دسنيانو له اصولو او دعربو له استعماله بيخي مخالفه او غلطه ده، چې پوهان پرې نه پوهيږي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې پېرودلې (اخيستلې، غوره کړې) يې ده ګمراهي په هدايت سره، نو هيڅ ګټه (فائده) ونه کړه سوداګري د دوی (بلکه زيان يې وکړ) او نه وو دوی لار موندونکي (حق ته).

تفسير: له تجارت څخه مراد هماغه د هدايت په ځای د ګمراهۍ او ضلالت غوره کول دي، چې اوس يې ذکر وشو، يعنې منافقانو په ښکاره ډول ايمان ومانه، او په زړه کې يې کفر غوره کړ، چې دهغه له امله په آخرت کې خوار او په دنيا کې بې اعتباره شول.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۖ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِيْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ ﴿١٧﴾

مثال د منافقانو (په نفاق کې) په شان د مثال د هغه چا دی، چې بل کړی وي اور (په تيو تورو تيارو کې) نو کله چې روښانه کړي دغه (اور) هغه ځايونه چې چاپېر د هغه دي، نو مړه کړي الله رڼا د دوی او پريږدي دوی په تيارو کې په دی حال کې چې هيڅ نه وينې.

تفسير: د منافقانو حال داسې دی، لکه چې څوک په يوه تپه (توره) تياره شپه کې د لارې د موندلو او له ضررناکو شيانو څخه د ځان په امن کولو له امله اور بل کړي، او په لوی بيابان کې يوه نری لاره ځانته پيدا کړي، کله چې په رڼا کې لار

ورښکاره شي، نو الله تعالى هغه رڼا تري مړه کړي، او هغه په همغه توره تياره شپه او ډاڼک ميدان کې وچ کلک ولاړ وي، او هيڅ څيز الله نه ورښکاروي، همداسې منافقانو هم د مسلمانانو له وېرې د شهادت د کلمې له رڼا ځنې غوښته چې کار واخلي، خو سم د لاسه يې لږ څه فايده (لکه د ځان او مال ساتنه) تري واخيسته، چې ناڅاپه د شهادت د کلمې رڼا او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مړ کېدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿١٨﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو بېرته نه راګرځي دوی (له ګمراهۍ نه)

تفسير: يعنې کاڼه دي چې رښتيا او حقه خبره نه شي اورېدی، ګونګيان دي دحق له اقراره او رښتيا ويلو، ړانده دي دحق له ليدلو، او دخپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چې څوک کوړ هم وي، ګونکی هم وي، نو هغه به په څه ډول په لار راشي؟ هو ! که يوائې ړوند واى، نو يا به يې چاته غږ کاوه، يا به يې د کوم سړي خبره اورېده، نو له دوی ځنې هيڅ هيله او توقع نه کيږي، چې له ګمراهۍ او بې لارتوب ځنې مخ واړوي او په سمه لار شي.

اَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيْهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُوْنَ اَصَابِعَهُمْ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ ۭ وَاللّٰهُ مُحِيْطٌۢ بِالْكٰفِرِيْنَ ﴿١٩﴾

يا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دی (چې اوري) له طرفه د آسمانه، چې وي په دې کې تياري، تندر، او برېښنا، نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې له امله د سخت آواز د تندرونو له وېرې د مرګه، او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل).

تفسير: دويم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی، چې پر دوی له آسمانه يعنې له بره –د پاسه– نه په ډېر شدت سره باران اوري، او څو ډوله تياري هم په هغه کې وي.

همداسې منافقان هم له يو لوري د خپلو دنيوي اغراضو او مصالحو له امله په يوه عجيبه پريشانۍ، وېره، او کشمکش کې اخته دي، او په خپلو چټې تدبيرونو سره دخپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي، مګر د الله تعالى قدرت له هر لوري کافران چار چاپېر نيولي او احاطه کړي يې دي، او دهغه له نيولو او له عذابه په هيڅ ډول نشي خلاصيدی.

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ۭ كُلَّمَآ اَضَاۗءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوْا ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ
لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٠﴾

نژدې ده چې برېښنا وتښتوي (نور) د سترګو د دوی، کله چې رڼا کړي (برېښنا) دوی ته لاره؛ نو روان شي دوی پکې، او کله چې تياره کړي په دوی نو ودريږي، او که اراده کړې واى الله (د دوی د کونږوالي او ړوندوالي) نو خامخا زائل کړي به يې وو (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی، او (ظاهري قوت) د ليدلو د دوی، بېشکه الله په هر څيز ښه قادر دی (چې ځينې يې کنړول او ړندول دي).

تفسير: حاصل يې دا چې منافقان په خپل ضلالت او ظلماتي خيالاتو کې مبتلا دي، خو کله چې د اسلام د نور غلبې او د قوتناکو معجزو ظهور ته ګوري، او شرعي تهديد او تاکيد اوري، نو لږ څه منتبه او په ښکاره ډول د «صراط مستقيم» په لوري متوجه کيږي، او هر کله چې څه دنيوي اذيت او مشقت په نظر ورشي، نو خپل کفر باندې ټينګيږي، لکه چې

د باران په شدت او تپه (توره) تياره کې د برېښنا له برېښيدلو سره په تللو باندې شروع کوي، او بيا بېرته وچ کلک دريږي، مګر څرنګه چې الله تعالى په هر شي باندې پوه او عليم دى، او هيڅ څيز د هغه له قدرت څخه د باندې نه دى، نو دوى ته له داسې هيلو او تدبيرونو ځنې هيڅ يوه ګټه (فائده) نه ور رسيږي.

(فائده): ددې سورت له شروع څخه تر دې ځايه پورې يې ددريو ډلو ذکر وفرمايه، لمړى: دمؤمنانو، دويمه: د کافرانو چې دهغوى پر زړونو باندې داسې مهر لګول شوى دى چې هيڅکله به ايمان رانه وړي، دريمه: دمنافقانو، چې په ظاهر لکه مسلمانان ښکاري، مګر دهغوى زړونه په هيڅ يو لوري نه دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

اى خلقو ! عبادت وکړئ درب خپل هغه (رب چې) پيدا کړي يې يئ تاسې، او (پيدا کړي يې دي) هغه کسان چې وو پخوا له تاسې څخه؛ لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له عذابه د الله)، هغه (رب) چې ګرځولې يې ده تاسو ته ځمکه فرش، او (ګرځولى يې دى) آسمان چت، او نازلې کړي يې دي له (طرفه) د آسمانه اوبه، پس راويې ايستې په دې (اوبو) سره له هر ډول ميوو څخه روزي تاسې ته، نو مه ګرځوئ له الله تعالى سره شريکان حال دا چې تاسې پوهيږئ (چې الله شريک نه لري).

وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

او که چېرې يئ تاسې په شک کې له هغه قرآنه چې ټوټه ټوټه نازل کړى دى مونږ په بنده خپل (محمد باندې) نو راوړئ تاسې يو سورت په شان دده !

تفسير: ديوه کلام په نسبت شبهه يا له دې جهته کېدای شي چې څه خلل او ريب په کې وي، نو دهغه دفعه يې په ﴿ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ﴾ سره وفرمايله، يا يې دا صورت کيدای شي چې د چا په زړه کې دپوهې له لرواليې يا د عناد د زياتوالي له امله څه شک او شبهه پيدا کيږي، نو څرنګه چې دا صورت ممکن بلکه موجود وو، نو ددې د لرې کولو عمده او آسان صورت يې بيان وفرمايه، چې که تاسې ددې کلام په نسبت داسې خيال لرئ چې د بشر کلام دى؛ نو تاسې هم د دى قرآن د يوه سورت د درې آيتونو په اندازه همداسې فصيح او بليغ يو سورت جوړ او ورسره يې مقابل کړئ، کله چې تاسې سره لـه ډير فصاحت او بلاغت، د پاک قـرآن د يوه وړوکي سورت له مقابلې څخه عاجز يئ، نو باور وکړئ چې دا د الله تعالى کلام دى، او د هيڅ کوم بنده خبره نه ده، په دى آيت کې د محمد صلى الله عليه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾

او راوبولئ (اى مشرکانو !) مددګاران خپل بې له الله څخه که يئ تاسې رښتيا ويونکي (په دې دعوى کې چې دا د انسان کلام دى).

تفسير: يعنې که تاسې په دې دعوى کې رښتينې يئ چې دا د بنده خبره ده، نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء، او بلغاء چې موجود دي پرته له الله تعالى؛ له ټولو ځنې مدد او کومک وغواړئ، او معاونت ترې واخلئ ! او په دې سره يې ولمسوئ چې ټول سره کينې او يو لنډ سورت دقرآن دڅو آيتونو په شان جوړ کړئ ! يا يې دا مطلب دى چې

له الله تعالى نه په غير ستاسې هومره معبودان چې دي؛ له ټولو ځنې په ډيره تضرع او زارۍ او په دعاګانو سره غوښتنه وکړئ ! چې په دې مشکل کې له تاسو سره مدد وکړي، او څه آسانتيا در ورسوي.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ وَلَن تَفْعَلُوا۟ فَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٤﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به يې ونه کړی شئ، پس وساتئ تاسو (ځانونه) له هغه اوره چې خس (خاشاک) د هغه بنيادمان او تيږې (ګټې) دي، چې تيار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا۟ مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوا۟ هَٰذَا ٱلَّذِى رُزِقْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَأُتُوا۟ بِهِۦ مُتَشَٰبِهًا ۖ

او زېرې ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او کړي يې دي سبه (عملونه) په دې چې بېشکه دوی ته جنتونه دي چې بهيږي لاندې (تر مانيو او ونو) دهغو ويالې، هر کله چې روزي ورکړه شي دغو (جنتيانو) ته له جنتو څخه څه ميوه لپاره دخوړلو؛ نو وايي دا (جنتيان): دا همغسې ميوه ده چې راکړای شوې وه مونږ ته پخوا له دې نه، او را به وړه شي دوی ته ميوه همرنګه (او په خوند کې سره ببله).

تفسير: دجنت مېوې به د دنيا له مېوو سره مشابه وي، چې په شکل او صورت کې به عينا بيخي همغسې ښکاري، مګر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالي، لطافت، او نزاکت کې به ډېر زيات فرق سره لري، او د دې دواړو په مينځ کې به د ځمکې او آسمان توپير (فرق) وي.

وَلَهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٥﴾

او وي به دوی لپاره په دغو (جنتونو) کې ښځې ښې پاکې سترې، او دوی به وي په دغو (جنتونو) کې همېشه.

تفسير: د جنت ښځې به له ظاهري او باطني نجاساتو (او رذيله ؤ اخلاقو) ځنې ټولې پاکې، صافې وي.

فائده: تر دې ځايه پورې يې ددرې شيانو ذکر وفرمايه، چې په هغو پوهيدل ضروري وو:

اول: «مبدأ» يعنې چې مونږ له کومه راغلي يو؟ او تر دې پخوا څه شی وو؟

دويم: «معيشت» چې څه خورو، او چېرې اوسو؟

دريم: «معاد» چې ځمونږ پای او انجام به څه کيږي؟

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَسْتَحْىِۦٓ أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ

بېشکه الله حيا نکوي (نه شرميږي ددې خبرې نه) چې بيان کړي يو مثال (له مثالونو څخه) په مياشي سره يا چې پورته وي تر يې.

تفسير: کفارو وويل چې: «مونږ په بل دليل سره ددې خبرې دشهادت وړاندې کوو، چې دا د الله کلام نه بلکه د بنده وينا ده، او هغه دا دی، چې يو لوی عظيم الشان سړی تل پخپلو خبرو اترو کې د ذليلو او حقيرو شيانو له يادولو ځنې ځان ساتي، او له سره ژبه نه پرې خوځوي، نو حق تعالى چې له ټولو لويانو ځنې اعلى، اعظم، او اکبر دی، څرنګه په

خپل پاک کلام کې د میاشې، یا له هغه ځنې د کومې لویې خوځندې (حشرات الأرض) لکه مچ او غنې (جولاګۍ) مثال بیانوي، ځکه چې له (مثال) نه د (ممثل له) توضیح او تفصیل مطلوب دی، او په هغه کې د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وي، او دا مطلوب به هلته حاصلیږي چې د (مثال) او د (ممثل له) په منځ کې پوره مطابقت وي، که (ممثل له) حقیر وي، نو ښایي چې د هغه (مثال) هم حقیر وي، که نه هغه (تمثیل) بېکاره ګڼل کیږي» د ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ معنی داسې هم کیدی شي، چې له میاشې ځنې په حقارت او صغارت کې زیات وي، لکه چې په ځینو احادیثو کې ددنیا مثال دمیاشې د وزر سره کړی شوی دی.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ

پس هر هغه کسان چې مؤمنان دي، پس پوهیږي (په یقین سره) چې بېشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه، او هر هغه کسان چې کافران شوي دي نو وایي: (له ډېرې ناپوهۍ او عناد نه) چې د څه څیز اراده کړې ده الله په دې مثال سره (داسې کړی ده الله چې:) ګمراه کوي په دې مثال سره ډېر خلق، او سمه لار ښیي (دحق) په دې سره ډېرو خلقو ته.

تفسیر: یعنې مؤمنان داسې مثالونه حق او مفید ګڼي، او کافران د حقارت په ډول وایي چې: «له داسې حقیرو او سپکو مثالونو ځنې الله تعالی څه مطلب او اراده لري؟» ځواب ورکړی شوی دی چې: دغه کلام له سره تر پایه پورې هدایت دی، خو د ده نه اوربدلو څخه ډېر خلق د ګمراهۍ په کنده کې لویږي، او ډېر خلق د هغه په مرسته د هدایت په سمه لاره درومي، یعنې دې څخه دحق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلاوالی (جداوالې) مقصود دی، چې هغه خورا مفید او ضروري شی دی.

وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

او نه ګمراه کوي (الله) په دې مثال سره مګر فاسقان، هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه عهد او پرې کوي هغه چې حکم کړی دی الله په هغه سره، چې پیوند دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې، او دغه کسان هم دوی دي زیان کاران (په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: د ﴿مَا أَمَرَ اللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاوو، علماوو، واعظانو، مؤمنانو، لمونځو، او نورو خیریه وو امورو نه مخ اړول چې د الله تعالی د رضا په خلاف دی، له فساد نه مراد دا دی چې: خلق به یې له ایمان ځنې زړه توري کول، او د هغه نفرت او کرکه به یې د هغوی په زړونو کې ور اچوله، او د اسلام مخالفان به یې په دې باندې تیزول چې له مسلمانانو سره مقاتله وکړي، او د مؤمنانو مقاتلې ته ملا وتړي، او د لویو اصحابو او د امت د صلحاوو عیوب ولټوي، یا یې پرې وتړي، او بیا یې مشهور کړي، چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د محمدي دین بې احترامي د خلقو په زړونو کې کینې، او راز راز رسوم او بدعتونه به یې خپرول (خورول)، او داسلام په مخالفت کې به یې زور لګاوه.

مطلب دا دی چې د دې نا مناسبو حرکتونو له امله خپلو ځانونو ته زیان رسوي، چې له هغو ځنې نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاوو څه تحقیر کیدای شي.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

څرنګه کافران کيږئ په الله باندې، حال دا چې وئ تاسې مړه، بيا (الله) ژوندي کړی تاسې (دروح په درکولو سره) بيا به (الله) مړه کړي تاسې، بيا به (الله) ژوندي کړي تاسې (په بعث سره) بيا به خاص هم ده ته وګرځول شئ (دخپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې په اوله کې تاسې بې ځانه اجسام وئ، چې حس او حرکت در کې نه وو، لومړی عناصر وئ، وروسته د مور او پلار خواړه او غذا شوئ، او بيا نطفه او رپسې کلکه وينه او بيا يوه توټه غوښه شوئ، له لومړنيو حالاتو څخه وروسته په تاسې کې روح (سا) پو کړی شو، چې د هغه له امله لومړی دمور په رحم کې او بيا په دنيا کې ژوند کوئ، کله چې په دنيا کې د مرګ وخت راشي، او مړه شئ بيا به په قيامت کې ژوندي کيږئ چې حساب ورکړئ او خپلې عملنامې واخلئ، يعنې له قبرونو څخه به ووځئ، او د الله تعالى په حضور کې به د حساب او کتاب لپاره ودرولى شئ، نو اوس تاسې خپله انصاف وکړئ، هر کله چې تاسې له اوله تر آخره پورې د الله تعالى د احساناتو او فائدو ګرو يئ، او په هر حالت او حاجت کې ورته محتاج يئ، او هم ده ته اميد او هيله لرئ، نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک الله جل جلاله نافرمانۍ ته ملا ترل څومره د تعجب، افسوس، او حيرانۍ خبره ده.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

الله هغه ذات دى چې پيدا کړى يې دي تاسې ته هغه شيان چې په ځمکه کې دي ټول، بيا يې قصد و کړ آسمان ته (دپيدا کولو) نو برابر يې کړل دوى اووه آسمانونه، او دې په هر څه باندې ښه عالم دى.

تفسير: په دې آيت کې دبل نعمت بيان وفرمايه، يعنې الله تعالى تاسې پيدا کړي يئ او ستاسې د بقاء او ګټې لپاره يې په ځمکه کې هر ډول شيان خورا زيات پيدا کړل، لکه دخوړلو، څکلو، او آغوستلو شيان، هو، دهر شي لپاره يې جلا جلا سامانونه او وسيلې، او وروسته له هغه يې متعدد آسمانونه پيدا کړل، چې په هغو کې تاسې ته راز راز منافع او ګټې (نفعې) شته دي.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

او (ياد کړه اى محمده !) هغه وخت چې وويل پرودګار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پيدا کوونکى يم په ځمکه کې د يوه خليفه، نو وويل پرښتو: آيا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي په دې ځمکه کې او تويوي به (په ناحقه سره) وينې، حال دا چې مونږ تسبيح وايو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکۍ کوو تاته.

تفسير: دا خبره چې پرښتو ته د بنيادمانو احوال څرګند شوي وو؟ په دې کې ډېر احتمالات شته، يا به يې په پيريانو باندې قياس کړى و ي، يا به الله تعالى پوهولې وي، يا به پوهيدلې وي چې خليفه ته خو هلته ضرورت پيښيږي، چې ظلم، فساد، او تجاوز موجود وي.

قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٣٠

وويل (الله): بېشكه زه پوهيږم په هغو اسرارو چې تاسې پرې نه پوهيږئ.

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٣١
قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ٣٢

او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (دپاسنيو او ځمکنيو شيانو) بيا يې وروړاندې کړل هغه ټول شيان پرښتو ته، نو ويې ويل: خبر راکړئ تاسې ما ته په نومونو ددې شيانو سره که يئ تاسې رښتيا ويونکي (پخپلې دغې وينا کې) وويل پرښتو: نسبت دپاکې کوو تاته (له ټولو عيبونو او اعتراضونو) نشته هيڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چې ښودلی دی تا مونږ ته، بېشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند يې.

تفسير: لنډه يې دا چې حق تعالى آدم عليه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقيقت او خاصيت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود، وروسته له دې چې ددې لپاره چې د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرښتو ته څرګند شي، ددغو پاسنيو ياد شوو شيانو پوښتنه يې له پرښتو څخه وفرمايله، مګر هغوی په ځواب کې پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او ښې وپوهېدلې چې بې له دې عمومي معلوماتو څخه هيڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولای.

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ٣٣

وويل (الله) ای آدمه ! خبر کړه دوی په نومونو ددې شيانو، نو کله چې آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو دهغو شيانو، وويل (الله): آيا نه وو ويلي ما تاسو ته، چې بېشکه زه پوهيږم په پټو شيانو د آسمانونو او د ځمکې او پوهيږم پر هغو شيانو چې ښکاره کوئ يې تاسې (په ژبه) او په هغو شيانو چې يئ تاسې چې پټوئ يې (په زړونو کې).

تفسير: وروسته له دې د آدم عليه السلام څخه د عالم د ټولو شيانو په نسبت سوال وشو، نو هغه ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربيان او ټولې پرښتې يې داسې متعجبې او حيراني کړې، چې دده په علمي احاطه يې تحسين او آفرين وويل، نو دلته الله تعالى ملائکو ته وفرمايل: «آيا تاسو ته مو نه وو ويلي، چې بېشکه زه ښه پوهيږم په پټو شيانو د آسمانونو او دځمکې، او ښه خبر يم په هغه شيانو چې يې څرګندوئ، او پټ يې ساتئ په خپلو زړونو کې».

فائده: له دې څخه پر عبادت باندې دعلم فضيلت ثابت شو، وګورئ چې په عبادت کې پرښتې دې حد ته رسېدلې وې، چې معصومې دي، مګر څرنګه چې په علم کې د انسان څخه کمې دي، نو ځکه يې د خلافت مرتبه انسان ته داسې ورکړه چې پرښتې هم ورته تسليمې شوې.

وَإِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ أَبَىٰ وَٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٣٤

او (ياد کړه ای محمده !) کله چې وويل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (دتحيې) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابليس، منع يې راوړه (له سجدې نه) او لويي يې وکړه او وو دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه.

تفسير: كله چې د آدم عليه السلام خلافت مسلم شو، نو پرښتو او پيريانو ته امر وشو چې د آدم عليه السلام په لوري د تحيې (تعظيم) سجده وکړئ او هغه د خپلې سجدې قبله وګرځوئ، ددې امر دمنلو له امله ټولې پرښتې په سجده ولوېدې، مګر يواځې (ابليس) له سجدې کولو څخه سر وغړاوه، چې په اصل کې له پيريانو څخه وو.

دالله تعالى په علم کې له اوله دى کافر وو، مګر نورو ته اوس د هغه عصيان او کفر ورښکاره شو، يا يې داسې وښوله چې اوس کافر شو، ځکه چې د پاک الله امر يې د تکبر او لويي له امله ونه مانه، او دالله جل جلاله حکم يې له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګانه، او يواځې له دې جهته کافر نه شو چې سجده يې ونکړه.

وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۪ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣٥﴾

او وويل مونږ اى آدمه ! واوسيږه ! ته او ښځه ستا په جنت کې، او خورئ ! له ميوو د جنته (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه هر چېرته مو چې خوښه وي، او مه نږدې کيږئ دې ونې ته (دمښوې خوړولو لپاره) (که نږدې شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ ۪ وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ﴿٣٦﴾

پس وښويول دوى دواړو لره شيطان له جنته (د ونې نږدې هوالي په واسطه) نو ويې ايستل دواړه له هغه جنت څخه چې وو دوى په هغه کې، او وويل مونږ چې کوز شئ (له جنته ځمکې ته) حال دا چې ځينې ستاسې به له ځينې نورو سره دښمنان وي، او شته تاسې ته په ځمکه کې ځاى دهستوګنې او اسباب د ګټې (فائدې) اخستلو تر يوه وخته پورې (چې اجل قيامت دى).

تفسير: يعنې په دنيا کې به تل نه اوسيږئ، بلکه تر يوې تاکلې مودې پورې به هلته اوسيږئ، او د هغه ځاى له شيانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ، بيا به له ما سره مخامخ کيږئ، او هغه تاکلى وخت هر چا لره د مړينې وخت دى، او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعې ډول دقيامت ورځ ده.

فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿٣٧﴾

پس زده کړل آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمې پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بېشکه هم دې دى ښه توبه قبلوونکې ښه مهرباني کوونکى.

تفسير: کله چې آدم عليه السلام د الله تعالى دا عتاب واورېد، او له جنت نه ووت، نو د ندامت او پښېماني په حالت کې په ژړا او واويلا او په زاري مشغول شو، په دې وخت کې حق تعالى په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمې د القاء او الهام په توګه ورزده کړې، چې دهغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه، هغه کلمې دادي: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ﴾ د (الأعراف سورت لمړى رکوع، ٢٣ آيت).

قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ

(بيا) وويل مونږ چې: کوز شئ له جنته ټول.

تفسير: مطلب دا دى چې حق تعالى د آدم عليه السلام توبه قبوله کړه خوجنت ته يې سمدلاسه ورتګ امر ورنکړ، بلکه امر يې وکړ چې په دنيا کې هستوګنه وکړي، ځکه چې دهغه حکمت او مصلحت اقتضاء همداسې وه، ښکاره خبره

ده چې دې يې د ځمکې لپاره «خليفه» ټاکلی وو، نه د جنت لپاره، او الله تعالی همداسې فرمايلي دي: هر هغه څوک چې زما تابع او منونکی وي نو هغه ته به د دنيا هستوګنه هيڅ ضرر نه رسوي، بلکه ګټه ورته لري، هو ! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه وو متضادو عنصرونو د بيلوالي او امتحان لپاره همدا دنيا مناسب ځای دی.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

پس که راغی تاسې ته له ما ځنې کوم هدايت پس هر څوک چې پيروي وکړي د هدايت زما پس نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هيڅېرې) خپه کيږي (او جنت ته به ځي).

تفسير: هغه صدمه او اندېښنه چې چاته د کوم مصيبت له پېښيدو څخه پخوا پېښيږي هغې ته خوف وايي، او هغه غم او خپګان چې انسان ته له مصيبته وروسته رسيږي، هغه ته حزن وايي، مثلا هغه کيفيت ته چې د يوه مريض د مړ کېدلو له تصور نه چاته ورسيږي خوف دی، او هغه کيفيت ته چې د هغه له مړ کېدلو څخه وروسته پيدا کيږي حزن وايي، مثلا د هغه خوف او حزن نفي چه په دې آيت کې شوې ده، که له هغه څخه دنيوي (خوف) او (حزن) مراد شي، نو د هغه معنی به داسې کيږي: هغه کسان چې زما له هدايت سره سم تګ کوي نو دوی ته هيڅ ددې اندېښنې ځای نشته چې دا به حق هدايت نه وي، او د شيطان له لوري به فرېب او مغالطه وي، او نه به دوی د دې له امله غمجن وي، چې اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخيستی شوی دی، ځکه د هدايت لار موندونکي ته ژر تر ژره جنت ور رسيږي او که اخروي «حزن» او «خوف» مراد وي، نو به يې مطلب داسې وي چې په قيامت کې به د هدايت خاوندانو ته نه (خوف) وي، او نه (حزن) مګر د (حزن) په نشتوالي کې خو هيڅ دشک او شبهې ځای نشته، ځکه د (خوف) له نفي څخه دا اندېښنه په زړه کې رالويږي چې دجزا په ورځ کې تر انبياوو عليهم السلام پورې به هم په (خوف) او وېره کې وي، او هيڅ څوک به بې وېرې نه وي خبره داده چې (خوف) په دوه ډوله دی: کله د خوف باعث او مرجع په وېريدونکي کې ليدل کيږي لکه چې پاچاهي مجرم له پاچا ځنې وېريږي، نو د (خوف) موجب جرم دی چې نسبت يې ورته کيږي، او کله د خوف منشأ (مخوف منه) وي، يعنې لکه چې يو بې ګناه شخص چې د بادشاه يا د زمري له هيبت څخه وېريږي، نو د دې وېرې سبب دا نه دی چې ګواکې دغه شخص د پاچا يا د زمري په مقابل کې کومه ګناه کړيده، بلکه د پاچا قهر او جلال، يا د زمري سبعيت، غضب او هيبت، ددغه خوف موجب ګرځېدلی دی، چې منشأ يې د پاچا خلاف يا د زمري هيبت دی، نو په دې آيت کې يې لومړی ډول (خوف) نفي کړ نه دوهم ډول، دا شبهه خو هلته واردېدله چې د ﴿فَلَا خَوْفٌ﴾ په ځای يې (لا خوف فيهم) يا ﴿لا يخافون﴾ فرمايلي وی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او دروغ ګڼي آياتونه ځمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دي، هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کې همېشه وي. ای بني اسرائيلو ! (اولاد دېعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبي) چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې (په دخول د جنت) او خاص له ما نه پس ووېرېږئ (له مناهيو ځان وساتئ، او د دنيوي منافعو له لاس وتلو څخه مه وېرېږئ !).

تفسير: اول ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا﴾ عام خطاب وو، او په هغه کې د هغو نعمتونو ذکر وو، چې ګردو بنيادمانو ته په عمومي ډول ورکړی شوی وو، مثلا د ځمکې، آسمان، او نورو ګردو شيانو پيدايښت، بيا د آدم عليه السلام د پيدايښت، او د

هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو یادونه وشوه، اوس له بنیادمانو څخه خاص بني اسرائیلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه یې ور په یاد کړي دي چې وخت په وخت او پشت په پشت یې پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکري چې دوی د نعمتونو په مقابل کې کړې ده، د هغو ګردو یادونه په مفصل ډول سره کولی شي، ځکه چه بنی اسرائیل دبنیادمانو په ټولو فرقو کې ممتاز وو، د علم خاوندان د آسماني کتابونو، انبیاوو، او دنبوت پیژوندونکي او لرونکي وو، او دګردو عربو سترګې د هغوی په لور وې چې آیا بني اسرائیل زمونږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق کوي که نه؟ نو له دې امله یې د انعاماتو او خرابیو یادونه په تفصیل سره فرمایلې ده چې دوی ښه پرې متأثر شي او د خجالتی په سبب ایمان راوړي، او که نه نور خلق خو به په دې وسیله د دوی له دې حرکاتو څخه واقف شي، او بیا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوي.

اسرائیل د یعقوب علیه السلام نوم دی چې معنی یې بنده د الله یعنی عبد الله ده.

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ﴾ الآیة - یاد کړئ ای بني اسرائیلو ! نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې، چې په زرګونو انبیاء یې په دوی کې مبعوث کړي دي، (تورات) او نور کتابونه یې پر دوی نازل فرمایلي دي، دوی یې د فرعون له عذابه ژغورلي دي، د دوی تصرف او تسلط یې د شام پر هیواد قائم کړی دی، پر دوی یې د (من) او (سلوی) خواړه نازل کړي دي، له یوې تیږې څخه یې د اوبو دولس چینې دوی ته بهولي دي، او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق یې ور په برخه کړي دي چې د نورو خلقو په برخه شوي نه دي.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآیة - او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې په دخول د جنت.

په (تورات) کې هسې امر شوی وو، چې تاسې د (تورات) پر احکامو ټینګ اوسی ! او په هر نبي علیه السلام باندې چې در ویې لیږم ایمان راوړئ ! او له هغه سره ملګرتیا وکړئ ! چې د (شام) هیواد ستاسو په قبضه کې پاتې شي، بني اسرائیلو دا ګردې خبرې منلې وې، مګر بیا دوی په خپلو دغو وعدو ونه درېدل، په بد نیتی یې پیل وکړ، په رشوتونو باندې یې خبرې او مسئلې اړولې او غلطې یې ورښوولې -او حق به یې پټاوه- وروسته له دې چې خپل ریاست یې قائم کړ، د انبیاوو له اطاعت څخه یې سر وغړاوه، بلکه د ځینو په وژلو یې لاس هم پورې کړ، د (تورات) په هر ځای کې چې د محمد صلی الله علیه وسلم صفتونه او ستاینې وې هغه یې بدلې کړې، نو ددې شیانو له امله ګمراهان شول.

وَءَامِنُوا بِمَآ أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّٰىَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُوا ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ایمان راوړئ ! په هغه کتاب چې نازل کړی دی ما حال دا چې (تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب) چې تاسې سره دی، او مه کېږئ ! اول کافر (نه منونکي) په دې (قرآن) باندې او مه پېرئ (مه آخلئ) په آیتونو زما قیمت لږ، او خاص له ما نه ووېرېږئ ! (دا کار مه کوئ !) او مه ګډوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتیا د «تورات» سره) او (مه) پټوئ ! حق حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلط او پټولو سره).

تفسیر: په (تورات) کې لیکل شوي وو، هغه پیغمبر چې د (تورات) تصدیق وکړي هغه صادق دی، نو تاسې یې ومنئ او که (تورات) ونه منې دروغ وایي.

(تنبیه): قرآني احکام په اوامرو، نواهیو او د انبیاوو په عقایدو، سوانحو، اخبارونو، او د آخرت په احوالو، او نورو شیانو کې له (تورات) او نورو پخوانیو کتابونو سره سم او موافق دی، هو ! د هغوی ځینې اوامر او نواهي منسوخ شوي دي،

مګر هغه د تصديق ځنې مخالف نه دي، د تصديق مخالف تکذيب دی، او د الله جل جلاله د کتابونو تکذيب بيخي کفر دی، ځينې قرآني آيتونه هم منسوخ شوي دي، مګر (نعوذ بالله) هغه ته څوک تکذيب نه وايي، ځکه چې نسخ په انشاء او تکذيب په اخبار کې راځي.

﴿وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ﴾ الآية – او مه کيږئ اول کافر نه منونکي په دې قرآن باندې، يعنې تاسې سره له پوهې لومړني تکذيب کوونکي مه شئ ! چې تر قيامته پورې به د منکرانو ګناه ستاسوپه غاړه کې لويږي، که د مکې مشرکان تکذيب او انکار کوي، خو هغه د دوی له جهل او بېخبرۍ ځنې دی، او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهې اول منکران تاسو يئ ! او دا کفر له لومړني کفر څخه ډېر سخت دی.

وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرۡكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ٤٣

او سم قائموئ (په ښه ترتيب سره ادا کوئ) لمونځ ! او ورکوئ زکات ! او رکوع وکړئ ! سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسير: يعنی په جماعت سره لمونځ وکړی، خلاصه دا چه په ټولو أصولو کښی دآخر الزمان نبی صلی الله عليه وسلم پيروي وکړی او لمونځ هم دهغه په طريقه أدا کړی.

أَتَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبِرِّ وَتَنسَوۡنَ أَنفُسَكُمۡ وَأَنتُمۡ تَتۡلُونَ ٱلۡكِتَٰبَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ٤٤

آيا امر کوئ تاسې نورو خلقو ته په نېکۍ سره او هېروئ ځانونه خپل؟ حال دا چې تاسې لولئ کتاب (چې په کې د قول او عمل په نه سمون وعيد دی) آيا تاسې نه پوهيږئ(دخپلو افعالو په بدۍ).

تفسير: ديهودانو ځينو عالمانو به داسې کول، چې نورو خلقو ته به يې ويل چې «داسلام دين ښه دی، او دوی به په خپله نه مسلمانېدل» دې يهودي پوهانو او نورو ظاهربينو خلقو ته به په دغسې مواردو کې داسې شبهې پيدا کېدې «کله چې مونږ د شريعت د احکامو په تعليم کې قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دېته به څه ضرورت پاتې وي، چې مونږ په خپله هم پرې عمل وکړو، لکه چې زمونږ له هدايت سره سم ډېر خلق شرعي احکام ادا کوي نو د (الدال علی الخير کفاعله) په حکم سره د دوی عملونه ځمونږ دي»، نو په دې آيت کې ددې دواړو مفکورو بطلان فرمايل شوی دی.

ددې آيت مطلب دا دی چې واعظ ته ښايې چې په خپل وعظ باندې خامخا عمل وکړي، او دا غرض نه دی چې فاسق دې چا ته نصيحت نه کوي.

وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلۡخَٰشِعِينَ ٤٥ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَأَنَّهُمۡ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ٤٦

او مدد وغواړئ (په هره سختۍ کې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقيق دا لمونځ خامخا ډېر درونده دی مګر (نه دی درونده) په عاجزي کوونکو (خوند آخيستونکو له طاعته). هغو کسانو چې يقين کوي چې بېشکه دوی مخامخ کيدونکي دی له پروردګار خپل سره او په تحقيق سره دوی هم ده ته (په آخرت کې) بېرته ورتلونکي دي.

تفسير: د اهل کتاب عالمانو چې د حقانيت له څرګندېدلو نه وروسته يې هم په محمد صلی الله عليه وسلم ايمان نه راوړ، د هغه لوی سبب دمال او جاه سره مينه او محبت وو؛ چې الله تعالی ددې دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر

کولو په سبب د مال مینه او حرص له مینځه ځي، او د لمونځ کولو په اثر عبودیت او تذلل پیدا کیږي، او د لویوالي مینه کمیږي، او په تحقیق لمونځ ډېر دروند دی مګر نه دی دروند په عاجزي کوونکو خوند اخیستونکو له طاعته، یعنې صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډېر دروند او سخت کار دی، مګر دا سخت کار یوائې په هغه چا آسان دی چې عاجزي کوي او له الله تعالی نه ویریږي، او ددوی خیال او فکر په همدې لوري وي چې مونږ خامخا له الله تعالی سره مخامخ او د هغه الله په لوري ورتلونکي یو، یعنې په لمانځه کې د الله تعالی تقرب حاصلیږي، ګواکې (ګویا کې) له هغه سره کتنه ده، یا به په قیامت کې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندې کیدونکي یو.

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ٤٧

ای بني اسرائیلو (دیعقوب اولادې !) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا یاد کړئ ! چې) بېشکه ما غوره کړي یئ تاسې (نیکونه ستاسې) په خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: څرنګه چې تقوی او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور، او په عبادت کې د غرق کیدلو په وسیله سخت وو، نو آسانه لاره یې ښیي چې هغه شکر دی، نو ځکه حق تعالی خپل هغه انعامات او احسانات ور په یادوي چې وخت په وخت یې په دوی باندې کړي دي، او هم د دوی د ناوړو (نارواوو) کارونو ذکر کوي، دا یوه فطري مسئله ده، چې نه یوائې انسان، بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لري، او د هغه پیروي کوي، هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کې په مفصل ډول بیان شوی دی.

فائده: په عالمیانو باندې دبني اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چې دوی د پیدایښت له ابتدا څخه ددې خطاب تر نازلېدو پورې په نورو ګردو فرقو فضیلت درلود، او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه وو، کله چې هغوی د پاک قرآن او د آخرې زمانې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کې ودرېدل، نو د دوی فضیلت له منځه لاړ، او د ﴿الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾ او ﴿الضَّالِّينَ﴾ لقب ور په برخه شو، او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾ صفت ورکړ شو.

وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ٤٨

او ووېرېږئ (له عذابه) د هغې ورځې چې لرې کولی به نه شي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه) او نه به منل کیده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هیچا) او وابه نه خیستئ شي له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: کله چې څوک په کومه بلا اخته کیږي؛ نو د هغه دوستان زیاتره له دې وسیلو څخه کار اخلي، لومړی د هغه د حق د ادا کولو لپاره زیار (محنت) کوي، که په دې وسیله کار ونه شو، نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوي چې هغه له دې بلا نه وژغوري (وساتي)، که یې په دې سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره ټولوي، څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړي، که په دې توګه هم څه کار ونه شو نو بیا څه تاوان او فدیه وروړاندې کوي چې خپل عزیز له هغې بلا نه خلاص کړي، که په دې څلورو طریقو هم څه ونه شي، نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راټولوي، څو چې د متو په زور او قوت سره هغه وژغوري، حق تعالی هم له پورتني ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایي چې: کوم سړی که په هره اندازه وي، د الله تعالی دښمنانو ته له دې څلور ګونو صورتونو څخه په هیڅ یو صورت کې څه ګټه نشي رسولی.

بني اسرائيلو به ويل: كه مونږ هر څومره زياته ګناه هم وکړو، الله تعالى په مونږ عذاب نه نازلوي، او نه له مونږ څخې پوښتنه کوي، ځکه چې څمونږ پلرونه او نيکونه انبياء تېر شوي دي، هغوى له الله تعالى څخې څمونږ مغفرت او برائت حاصلوي، نو الله تعالى فرمايي چې: ستاسې دا خيال غلط دى.

ددې آيت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کيږي، چې په هغه باندې مونږ (اهل السنت والجماعت) قائل يو لکه چې په نورو آيتونو کې مذکور دي، دغه آيت سره د ظاهري تعميم او نور قرآني آيتونه د ﴿فَمَا لَنَا مِنْ شَٰفِعِينَ﴾ (الشعراء سورت سلم آيت) په اساس يواځې په هغه شفاعت پورې تخصيص لري؛ چې شافع يا مشفوع له يا شفاعت کې کفر، شرک، او يا له مړو څخه شفاعت غوښتل شوى وي.

وَإِذْ نَجَّيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړى وو، مونږ (نيکونو) ستاسې ته له عملې د فرعون څخه؛ چې رساوه به يې تاسې ته سخت عذاب، چې ذبح کول به يې ځامن ستاسې او ژوندي به يې پرېښودې (دخدمت لپاره) ښځې (لونې) ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې مصيبت يا نعمت يا ...) کې امتحان وو له (طرفه) د پرودګار ستاسې ډېر لوى.

تفسير: ﴿بَلَآءٌ﴾ څو معنى ګاني لري، که د ﴿ذَٰلِكُمْ﴾ اشاره د ذبحې په لورې واخيستلى شي، نو معنى به يې «مصيبت» وي، که نجات ته اشاره وي نو د ﴿بَلَآءٌ﴾ معنى به «نعمت» وي، او که د ذبحې او نجات دواړو په لورې اشاره وي، نو له ﴿بَلَآءٌ﴾ څخې به مطلب «امتحان» او ازموينه وي.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ ٱلْبَحْرَ فَأَنجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې څيرې کړ مونږ د تاسې لپاره بحر؛ نو نجات درکړ مونږ تاسې ته، او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چې تاسې ورته کتل.

تفسير: يعنې اى بني اسرائيلو ياد کړئ هغه لوى نعمت چې ستاسې پلرونه او نيکونه د فرعون له وېرې وتښتېدل، او داسې يو ځاى ته ورسېدل، چې وړاندې مخامخ دوى ته لوى درياب او وروسته په دوى پسې د فرعون لوى لښکر راته، چې هغوى را چاپېر او ټول سره ګير او په لوى عذاب او ويرې اخته کړي، نو مونږ تاسې ته نجات او خلاصى در کړه، او د فرعون لښکر مو ټول ډوب کړ، دا قصه وروسته په تفصيل سره راځي.

وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٥١﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وعده کړې وه مونږ له موسى سره څلوېښت شپې، بيا ونيوه تاسې خوسى (سخى) (معبود) پس له (تللو) د موسى (طور ته) او وئ تاسې (په دې کار کې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسير: دا قصه او احسان هم د يادولو وړ (لائق) دى چې مونږ له موسى عليه السلام سره د (تورات) د ورکولو وعده څلوېښت شپې او ورځې کېښوده، وروسته له دې چې موسى د (طور) غره ته تشريف يووړ، بني اسرائيل د خوسي (سخي) په عبادت مشغول او لګيا شول، نو تاسې ډېر بې انصافي يې چې خوسى (سخى) مو په خپلې خدايۍ وټاکه (ونيوه) دا قصه هم په تفصيل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

بيا عفوه وكړه مونږ له تاسې نه وروسته له دغه (دخوسي «سخي» دعبادت كولو نه) لپاره ددې چې تاسې شكر ګذار شئ.

تفسير: مطلب دا چې مونږ ستاسې له دې ښكاره شر كه سره بيا هم ستاسې له دې ګناه نه تېر شو، او ستاسې توبه مو ومنله، او تاسې مو سمدلاسه لكه د فرعونيانو په شان ونه وژلئ، كه څه د هغوى ګناه نسبت تاسو ته لږه هم وه، خو هلاك مو كړل چې تاسې يې شكر ادا كړئ، او ځما احسان ومنئ.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې وركړى وو مونږ موسى ته كتاب (تورات) او بيلوونكى (دحق او باطل) لپاره ددې چې تاسې سمه لاره وموميئ (په تورات سره).

تفسير: كتاب خو (تورات) دى، له (فرقان) نه هغه شرعيه احكام مراد دي چې د هغوى له مخې جائزې او نا جائزې مسئلې راڅرګندېږي، يا له (فرقان) نه مقصد د موسى عليه السلام معجزې دي، چې دهغوى له مخې به د رښتيا او دروغو او دمؤمن او كافر تميز كېده، يا به (فرقان) د همغه كتاب (تورات) بدل وي، چې په هغه سره هم حق او نا حق جلا (جدا) كيږي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

او (ياد كړئ !) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته

تفسير: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دي، چې هغوى خوسي (سخي) ته سجدې كولې.

يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ

اى قومه زما ! بېشكه تاسې (چې يئ) ظلم كړى دى تاسې پر ځانو خپلو په سبب د نيولو د تاسې خوسي (سخي) لره (په الوهيت سره) پس توبه وباسئ (ټول) خالق خپل ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسير: يعنې هغه كسان چې خوسي (سخي) ته يې سجده نه ده ايښې، هغوى دې هغه كسان ووژني چې خوسى (سخى) يې معبود ګڼلى، او سجده يې ورته كړې وه.

ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

دغه (ځان وژل) ستاسې بهتر دي تاسې ته په نزد د خالق ستاسې، پس قبوله يې كړه توبه ستاسې ! بېشكه الله هم دى ښه توبه قبلوونكى ښه مهربان دى (په توبه كوونكو).

تفسير: عالمان په دې خبره كې سره اختلاف لري چې آيا همدا وژل كېدل توبه وه؟ او كه د توبې تتمه وه؟ لكه چې ځمونږ په «محمدي شريعت» كې د عمد د قاتل د توبې د مقبوليت لپاره دا خبره هم ضروري ده، چې قاتل دې د مقتول د ورثې په لاس كې وسپارلى شي، د مقتول وارثان واك او اختيار لري چې هغه قاتل ووژني، كه يې بخښي.

وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿٥٥﴾
ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٦﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل تاسې: ای موسی ! له سره به باور ونکړو مونږ په خبره ستا تر هغه پورې چې په خپله وینو الله ښکاره، پس ونیولئ تاسې تندر حال دا چې تاسې (ورته) کتل، پس له هغه بیا ژوندي کړئ مونږ تاسې پس له مړکه ستاسې لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسیر: هغه وخت هم ضرور یاد کړئ ! چې سره له دومره احسانونو او ښیګڼو تاسې موسی علیه السلام ته وویل چې: «مونږ په دې خبره تر هغه پورې باور نشو کولی چې دا د پاک الله خبرې دي، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالی ونه وینو» ستاسې دهمدې غوښتنې په سبب وو چې د برېښنا په وسیله ووژل شوئ، بیا د موسی علیه السلام په دعا سره بېرته ژوندي شوئ.

دا د هغه وخت قصه ده چې موسی علیه السلام اویا (٧٠)تنه غوره سړي له ځانه سره د (طور) غره ته بیولې وو، چې د الله تعالی کلام واوري، کله چې دوی په خپلو غوږونو د پاک الله خبرې واوربدلې نو د بني اسرائیلو هم دې اویا تنو منتخبو سړیو وویل چې: «مونږ په داسې خبرو باندې چې ویونکی یې نه راښکاري او نه یې وینو؛ باور نشو کولی، مونږ ته الله تعالی راوښیه ! چې په خپلو سترګو یې په عین المشاهده ووینو، او په غوږونو سره د هغه خبرې واورو، ددې غوښتنې له امله و چې ورباندې ټکه (تندر) ولوېده، او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ
وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٥٧﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې سوری ګرځولی وو مونږ په تاسې وربړ (د تیه په میدان کې) او نازل کړی وو مونږ په تاسې من (ترنجبین) او سلوی (مړغان) وخورئ ! له پاکیزو د هغو شیانو نه چې درکړې دي مونږ تاسې ته، او ظلم نه وو کړی دوی پر مونږ باندې (هیڅ په دغه عصیان سره) او لیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کاوه (په کفران او عصیان سره).

تفسیر: کله چې فرعون ډوب شو او بني اسرائیل د الله تعالی په امر سره له (مصره) نه د (شام) په لوري رهي (روان) شول، په یوه سپېره ډاګ (صفا میدان) کې د هغوی خیمې وشلېدې، او دوی د لمر له تودوالي نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالی په فضل سره دوی باندې د وربړې سوری وشو، څرنګه چې دوی ته دخوړلو لپاره څه شی نه پیدا کېده، د پاک الله له لوري د دوی د خوړلو لپاره (من) او (سلوی) ورنازل شول، (من) لکه نبات یو ډېر خواږه خواږه وو، او دانې به یې ترنجبین (دځوزو ګوړی) ته ورته وې، کله چې دوی د شپې له مخې ویده کېدل، سحر (ګهیځ) به ددې لښکر په شاوخوا کې د (من) انبارونه پراته وو، چې هر چا به له هغې څخه دخپل حاجت سره سم اخیسته، او «سلوی» یو مرغه دی چه مونږ ورته مړغ وایو، چې هر مانښام به ددې مړغانو په زرهاوو دانې سره ټولېدلې، چې د لږ څه تیارې څخه وروسته به هر سړي له هغو ځنې خپل ضرورت سره سم نیول، وریتول او خوړل به یې، تر ډېرې مودې پورې ددوی خواږه همدا (من) او (سلوی) وو.

﴿كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ﴾ - خورئ تاسې له پاکیزه د هغو شیانو چې روزي درکړی ده مونږ تاسې ته، یعنې په دې لطیفې او خوندورې غذا باندې اکتفاء وکړئ، او په ډېره خوښۍ سره یې وخورئ، او د بلې ورځې لپاره یې د ذخیرې (زېرمې) په ډول مه ساتئ، او له نورو سره د هغه د مبادلې غوښتنه مه کوئ.

﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ الآيه – او هيڅ ظلم نه ووکړئ دوی پر مونږ باندې په دغه عصيان سره، ليکن دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم کوي په کفران او عصيان سره، اول يې داسې ظلم وکړ چې ددې په زېرمه (ذخيره) کولو يې پيل (شروع) وکړ، چې هغه به ورستېده، بدبويي به يې ختله، دوهم يې د هغې د مبادلې غوښتنه وکړه چې نسک، هوړه، پياز، او نورې غلې او ترکارۍ راکړی شي، چې ددې له امله په راز راز تکليفونو اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او (ياد کړئ !) هغه وخت چې وويل (مونږ بني اسرائيلو ته د موسی په ژبه) چې ننوځئ ! دغې قريې (أريحا) ته، پس خورئ ! له (ميوو د) دې ځخه هر چېرته چې مو خوښه وي (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه او ننوځئ ! په دروازه (ددې ښار) کې سجده کوونکي او ووايئ ! (ای ربه وبخښه ځمونږ ګناهونه !) چې وبخښو تاسې ته ګناهونه ستاسې، او ژر ده چې زيات به کړو نېکانو ته (اجر).

تفسير: کله چې بني اسرائيل په دې پاس ډاګ کې له ډېرو ګرځېدلو ځخه تنګ شول، او د ډېر (من) او (سلوی) له خوړلو ستړي شول، نو پر دوی امر وشو چې په هغه ښار کې ننوځي ! چې نوم يې (اريحا) وو، او په هغه کې د (عمالقه) قوم چې د (عاد) له قومه ځخه وو هستوګنه درلوده (لرله)، ځينې وايي چې: دا ښار بيت المقدس وو.

﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا﴾ او ننوځئ په دروازه ددې ښار کې سجده کوونکي (يعنې) ددې ښار په دروازه کې د شکر سجده وکړئ !، او بيا په کې ننوځئ، دا خو بدني شکر شو، ځينې وايي چې: د تواضع او عاجزۍ له امله خپل ملاوې لږ ځه کړې کړئ ! او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ ! دا خو لساني شکر شو، هر هغه څوک چې دا دواړه کارونه کوي، دهغه ګردې خطاوې بخښلی کيږي، او د نيکو بندګانو ثوابونه ورزياتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم يې کړی وو (په خپلو ځانونو) خبره په بل شان له هغې خبرې ځخه چې ويلې شوې وه دوی ته؛ پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چې ظلم يې کړی وو عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب ددې چې وو دوی چې سر به يې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسير: داسې تبديلي يې په کې وکړه، چې د (حطة) په ځای يې دتوکو او مسخرو په ډول (حنطة) وويل (چې معنی يې غنم دی) او دسجدې په ځای به په خپلو کوناټيو ښوئيدل، کله چې هغه ښار ته ورسېدل، نو په هغوی کې طاعون ور ګډ شو، او په يوه ماسپښين کې اويا زره يهودان مړه شول.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا

او (ياد کړئ !) هغه وخت چې اوبه وغوښتې موسی خپل قوم ته (په ميدان د تيه کې)پس وويل مونږ (موسی ته) چې ووهه په همسا خپلې سره تيږه (ګټه) (نو چې ويې وهله تيږه) پس وخوټېدلې (روانې شوې) له هغې تيږې ځخه دوولس چينې.

تفسير: دا قصه هم دهغه ميدان ده، كله چې هغوى اوبه ونه ميندلې، نو موسى عليه السلام پر يوه تيږه باندې خپله همسا ووهله، نو دولس چينې وبهېدې، حال دا چې د بني اسرائيلو قبيلې هم دولس دي، دځينو قبيلو سړي زيات او دځينو قبيلو سړي لږ وو، د هر قوم په تناسب يوه چينه وه، او ديږندګلوى نسبه يې هم دغه موافقت وو، يا داسې ټاکلى (مقرر) شوى وه چې ددې تيږې له فلانى خوا چې په فلاني لوري کومې اوبه بهيږي، هغه به د فلاني قوم اوبه وي، هغه لنډه نظره چې له هسې معجزاتو ځنې انکار کوي، نو (سړي نه دي، دوى دي چپ له سړيتوبه) وګورئ ! چې «مقناطيس» په څه ډول سره اوسپنه خپل لوري ته کشوي (را کاږي) نو دې تيږې ته هم الله تعالى هسې يو قوت وربخښلى وو چې له هر لوري ځنې به يې اوبه ځانته کشولې (راښکلې) او بيا به يې خپلو شاوخواوو ته بهولې.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

په تحقيق سره وپېژانده هر قوم ځاى د اوبو څښلو خپلو (وويل مونږ) خورئ ! او څښئ ! له (خاصې) روزى د الله څخه (بې له واسطې د اسبابو) او مه تېرېږئ له حده په ځمکه کې حال دا چې وراني کوونکي اوسئ تاسې (په خپل فساد اچولو سره).

تفسير: يعنى بيا الله تعالى وفرمايل چې: له (من) او (سلوى) ځنې خورئ، او ددغو چينو له اوبو ځنې څښئ، او په جهان کې فساد مه اچوئ !

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وويل تاسې اى موسى ! هيڅکله صبر نشو کولى مونږ پر طعام يو (قسم د من او سلوى) باندې، پس وغواړه ځمونږ لپاره له خپل پروردګار نه چې راوباسي مونږ ته له هغو شيانو څخه چې زرغونوي يې ځمکه له سابو (ساګو) ددې، او له بادرنګو (ترو) ددې، او له هوړې (يا غنمو يا نخودو) ددې او له نسکو ددې، او له پيازو ددې.

تفسير: دا قصه هم د همغه ميدان ده، بني اسرائيلو چې د هغو غيبي طعامونو له خوړلو څخه ماړه شول نو يې په داسې وينا شروع وکړه.

قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ

نو وويل (موسى) آيا بدلوئ ! (آخلئ) تاسې هغه شى چې هغه ناکاره دى په هغه شي چې هغه ډېر غوره دى.

تفسير: يعنې هغه (من – ترنجبين) او (سلوى – مرغان) چې له هره حيثه تاسې ته ښه دي په هوړو، پيازو، او نورو سره يې ولې بدلوئ؟

اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ

(كله چې مو داسې وکړل نو) کوز شئ (دشام له تيه نه) يوه ښار ته پس بېشکه تاسې ته شته دي هغه شى چې غواړئ يې.

تفسير: كه ستاسې زړه همداسې شيانو ته کيږي، نو کوم ښار ته لاړ شئ چې ستاسې دا مطلوبه شيان ټول درورسيږي لكه چې بيا همداسې وشول.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ

اومقرر کړی شو پر دوی (دنعمت دکفران او په خپل قسمت د نارضایۍ په سبب) ذلت او محتاجی، او اخته شول دوی په غضب له (جانبه د) الله.

تفسیر: ذلت او خواري هم دا ده چې يهودان تل د مسلمانانو او نصاری وو رعیت او محکوم دي، که څه هم له دوی سره ډېر مال وي، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کيږي، نو دا مال د هغو دخوارئ سبب او ددوی د ځان وبال ګرځي، يهودان له حکومت او خپلواکی ځنې چې د پت او عزت سبب دی، بيخي بې برخې دي، ولې چې دوی له هغه عظمت او عزت څخه چې الله تعالی دوی ته وربخښلی وو مخونه واړول، او رجوع يې ترې وکړه، نود الله تعالی په دې قهر او غضب اخته شول.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

دا (خواري او عاجزي) په سبب ددې وه چې بېشکه دوی وو کافران (منکران) په آيتونو د الله او وژل به يې انبياء په نا حقه سره، دا (کفر او قتل) په دې سبب وو؛ چې سرکشي يې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چې له حدودو به تېريدل (دعصيان په سبب).

تفسیر: يعنې ددې ذلت او مسکنت او دالهي غضب باعث د دوی کفر او د انبياوو عليهم السلام وژل وو، او د کفر او قتل باعث؛ دالله تعالی د احکامو مخالفت او نافرماني او دشريعت له حدودو څخه وتل وو.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او هغه کسان چې يهودان شوي دي، او نصرانيان او بې دينان؛ هر هغه چا (له دوی ځنې) چې ايمان راوړی دی په الله او په ورځ د قيامت باندې او عمل يې کړی دی د نېکو (سم له محمدي شريعت سره) نو وي به دوی ته ثواب ددوی په نزد د رب ددوی او نه به وي (هيڅ قسم) وېره په دوی باندې او نه به دوی هيڅېرې خپه کيږي (په وخت د جزا کې).

تفسیر: يعنې دا عنايت په کومې خاصې فرقې پورې موقوف نه دی، ايمان راوړل شرط دي، نېک عمل چې د هر چا په برخه شو، همغه ثواب به مومي، نو ځکه يې وفرمايل چې: بني اسرائيل په دې خبره مغرور وو چې: «مونږ د انبياوو عليهم السلام اولاده يو مونږ له هره خوا الله تعالی ته نږدې او ښه يو».

فائده: د موسی عليه السلام امت ته (جهود) يا (يهود) او د عيسی عليه السلام امت ته (نصاری) يا (ترسا) وايې، (صابئين) داسې فرقه ده چې هغوی په خپل ګمان سره ښه ښه شيان له هره دينه خپلو ځانونو ته غوره کړي دي، لکه چې دوی ابراهيم عليه السلام مني، د پرښتو عبادت کوي، زبور لولي، د کعبې شريفې په لوري لمونځ کوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې واخيست مونږ محکم عهد ستاسې څخه، او پورته کړ مونږ په سر

ستاسې د طور (غر) واخلئ هغه څه (احكام) چې درکړي دي مونږ تاسې ته په ښه کوښښ سره، او یاد کړئ هغه (احكام) چې په هغه کې دي؛ لپاره ددې چې تاسې ځانونه وساتئ (له ګناهونو څخه).

تفسير: وایي کله چې (تورات) نازل شو، نو بني اسرائیلو له شرارته ویل: «د (تورات) حکم دروند او مشکل دی، د هغه تعمیل ځمونږ له لاسه نه دی پوره»، ددې وینا له امله الله تعالی یوه غره ته امر وکړ چې د دوی په سرونو باندې راتیټ شي، نو په شاوخوا کې یې اورونه بل شول، او دوی ته هیڅ یو داسې فرصت او موقع پاتې نه شوه چې د (تورات) له منلو نه سر وغړوي، نو یې مجبورا د هغه احکامو ته غاړه کېښوده.

پاتې شوه دا شبهه چې د (تورات) په منلو کې د هغوی په سر باندې د غره ځړېدل څرګنده اکراه او اجبار دی چې د ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدې نه بیخي خلاف دی، ځکه چې د تکلیف بناء خو په اختیار باندې ده، او اکراه له اختیار سره مناقضه ده.

نو ددې شبهې ځواب دادی چې: بني اسرائیلو د موسی علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی وو، او څو ځلې یې له موسی علیه السلام ځنې غوښتنه کړې وه چې «کوم هسې آسماني کتاب مونږ ته راوړئ، چې مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو» او پر دې باندې یې معاهده سره کړې وه، نو کله چې (تورات) راغی، او هغوی ته وسپارل شو، عهد ماتولو ته یې ملاوې وترلې، دلته پر دوی باندې د غره تعلیق د وعده خلافۍ له امله وشو، نه د موسی علیه السلام د دین د نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَلَّيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۖ فَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٦٤

بیا شاه کړه تاسې (د الله له فرمانه وګرځېدئ) پس له دغه عهده؛ نو که چېرې نه وای فضل د الله پر تاسې او رحمت (مهرباني) دده (دتوبې په قبلولو او یا تاسې ته د محمد په درلیږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوي وئ تاسې له زیانکارانو څخه.

تفسير: یعنې وروسته له عهد او میثاقه بیا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالی فضل په تاسې باندې نه وی شوی، نو بیخي به پنا کیدئ، یعنې په همغه وخت کې به هلاکیدئ، یا دا چې سره له توبې او استغفاره او د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافېدل.

وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعۡتَدَوۡاْ مِنكُمۡ فِي ٱلسَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ٦٥

او خامخا په تحقیق سره ښه پیژندلي دي تاسې هغه کسان چې تجاوز یې کړی وو له تاسې څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځې د) شنبې کې نو وویل مونږ دوی ته چې: شئ ! بیزوګان ذلیلان (خوار شوي).

تفسير: بني اسرائیلو ته په (تورات) کې حکم شوی وو چې «دشنبې ورځ عبادت ته مقرره ده، په دې ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ !» دې خلقو په چل او فریب سره د شنبې په ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالی دوی مسخ کړل، او د هغوی صورتونه یې د بیزوګانو په شان واړول، په دوی کې که څه هم انساني پوهه او شعور وو، او یوه به بل ته کتل، مګر خبرې یې نه شوې سره کولی او ژړل به یې، له دې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داود علیه السلام په زمانه کې شوې ده، ددې پېښې تفصیل د (الأعراف) په سورت کې راځي.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٦﴾

نو وګرځاوه مونږ دا (عقوبت او مسخه) عبرت پند لپاره د هغو خلقو چې حاضر وو (ددې عقوبت په زمانه کې) او لپاره د هغو خلقو چې وروسته له دې (عقوبت څخه تر قیامته راځي) او پند لپاره د پرهېزګارانو.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل موسی خپل قوم ته چې بېشکه الله امر کوي تاسې ته چې حلاله کړئ یو غوا (چې قاتل در معلوم شي).

تفسیر: یعنې یاد کړئ هغه وخت چې په بني اسرائیلو کې یو سړی ووژل شو، او د هغه وژونکی نه وو معلوم، او دوی هغه یو په بل باندې سره اړاوه، نو موسی علیه السلام وفرمایل: «د الله تعالی دا امر دی، چې یوه غوا حلاله کړئ او دهغې یوه ټوټه په هغه مړي ووهئ ! نو دا مړی به ژوندی شي او خپل قاتل به په خپله دروښيي»، الله تعالی په همدې ډول هغه مړی ژوندی کړ، او هغه خپل قاتل چې وارث یې وو وروښود چې د ده د مال په طمع یې وژلی وو، په نتیجه کې قاتل په قصاص ورسېد، او ورثه یې له میراثه محروم پاتې شول.

قَالُوْٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ

وویل (بني اسرائیلو) آیا ګرځوې ته مونږ مسخره؟

تفسیر: یعنې له مونږ سره مسخرې کوې؟ ځکه چې د غوا په حلالولو کله قاتل معلومیږي؟ او مونږ دا نه لیدلي دي، او نه مو اوربدلي دي؛ چې د غوا د غوښې دیوې ټوټې له وهلو څخه به مړی ژوندی کیږي.

قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٦٧﴾

وویل (موسی) پناه غواړم په الله له دې نه چې شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسیر: یعنې ټوکې او مسخرې کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی، په تېره بیا دا کار په شرعي احکامو کې نشته، او له (نبي) څخه هیڅکله کیدونکی نه دی.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ

وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څنګه ده هغه غوا.

تفسیر: یعنې څرنګه ده هغه غوا چې مړی پرې ژوندی کیږي، یعنې د هغې عمر څومره دی؟ او د هغې حالات څرنګه دي؟ زړه ده که وړه ده؟ او په څه ډول یې وموښو؟

قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ؕ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٨﴾

وویل (موسی) چې: بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده؛ چې نه ډېره زړه ده، او نه ډېره وړه ده، میانه حاله ده په منځ ددغو (زوړوالي او وړوکوالي) کې، پس وکړئ هغه څه چې پرې مامور شوي یئ !.

تفسیر: یعنې هغه غوا حلاله کړئ.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ

بيا وويل (بني اسرائيلو) چې وغواړه (اى موسى) لپاره ځمونږ له پروردګار خپل، چې بيان کړي مونږ ته چې څرنګه دى رنګ يې؟ وويل (موسى) چې بېشکه الله وايي: بېشکه هغه يوه غوا ده زېړه چې تک زيړ دى رنګ يې، چې خوشالوي (زړونه د) دليدونکو وويل (بني اسرائيلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بيان کړي مونږ ته چې څه قسم ده دغه غوا؟ (کار کوونکې ده که صحرايي ده؟).

تفسير: يعنې په ښکاره ډول سره يې راوښيئ چې هغه غوا څه قسم ده، او د څه کار لپاره ده ؟ .

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا ۖ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

بېشکه غوا شبهه اچولې پر مونږ (ځکه زېړې غواګانې ډېرې دي) او بېشکه مونږ که اراده وکړي الله، خامخا لار موندونکي يو.

تفسير: يعنې ددغې غوا يا قاتل موندونکي يو، په حديث کې راغلي دي چې که «ان شاء الله» يې نه وى ويلي، نو هيڅېرې به يې دغه غوا نه وه موندلې.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۖ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ

وويل (موسى) بېشکه الله وايي: بېشکه دا يوه غوا ده چې نه ربړ (تکليف) ايستونکي ده چې قلبه کوي ځمکه، او نه اوبه کوي (په ارټ سره) کښت (فصل)، ساتلى شوې ده (له کارونو، عيبونو، يا له نورو رنګونو) نشته هيڅ يو داغ په رنګ ددې کې.

تفسير: يعنې په اعضاوو کې يې هيڅ نقصان نشته، او په رنګ کې يې د بل کوم رنګ هيڅ يو داغ او خال نشته، بلکه تکه زېړه ده.

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

وويل (بني اسرائيلو موسى ته چې) اوس دې راوړه روښانه خبره، نو حلاله کړه دوى هغه غوا، او نه وو نږدې دوى (دې خبرې ته) چې دا کار به يې کړى وى. (دقيمت له ډېروالي يا د قاتل د پيدا کېدو له شرمه).

تفسير: دا غوا د داسې يوه نېکبخت سړي وه، چې دخپلې مور خدمت به يې زيات کاوه، خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخيسته، چې دهغې غوا په پوستکي کې ځائيدل، او بيا يې حلاله کړه، دوى داسې نه ګڼل چې دا غوا به په دومره ګران قيمت سره په لاس راځي، او که پوهيدلي واى نو نږدې وو چې لاس يې ترېنه اخيستى واى.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

او (ياد کړئ !) هغه وخت چې مړ کړ (پلرونو) ستاسې يو سړى نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کې، او الله ښکاره کوونکى دى د هغه شي چې وئ تاسې چې پټاوه به مو هغه (قتل).

تفسير: يعنی ستاسې پلرونو يو سړی وژلئ وو، بيا يې د هغه وژل يو په بل اړول، او هغه شی چې تاسې پټاوه يعنې ايماني ضعف يا د وژونکي احوال؛ الله تعالی درښکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا ؕ

نو وويل مونږ چې: ووهئ دا مړي په يوې پوټې د غوا (بيا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسير: يعنې کله چې يې د هغې غوا يوه ټوټه غوښه په هغه مړي ووهله، هغه مړی د پاک الله په حکم ژوندی شو، او وينې د هغه له پرهارونو وبهېدې، او د خپل وژونکي نوم يې وروښود چې د هماغه مقتول ورښرونه وو، او د خپل تره د مال او ميراث په تمه يې په بيديا (صحراء) کې هغه وژلی وو، وروسته له هغه چې ژوندی شو، او خپل قاتلان يې وښودل، بېرته ولوېد او مړ شو.

كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٧٣﴾

همداسې (لکه چې دغه مړی يې ژوندی کړ) ژوندي کوي الله مړي (په قيامت کې) او درښيي تاسې تـه آيتونه د (قدرت) خپل لپاره ددې چې تاسې غور وکړئ.

تفسير: يعنې همداسې چې هغه مقتول يې ژوندی کړ، الله تعالی په خپل کامل قدرت د قيامت په ورځ کې ټول خلق هم ژوندي کـوي، او دخپل کامـل قـدرت آيتونه تاسې ته درښيي، څو تاسې غور و کړئ او وپوهيږئ چې پاک الله مړي هم ژوندي کولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ؕ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٧٤﴾

بيا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندي کولو د مړي) نو دغه (زړونه) په مثال دتيږې دي (په سختوالي کې) بلکه ډېر زيات دي په سختوالي کې، او بېشکه چې له ځينو تيږو ځنې خامخا هغه دي چې خوتيږي (بهيږي) له هغو څخه لويې لويې ويالې، او په تحقيق سره ځينې له دې تيږو څخه خامخا هغه دي؛ چې چوي نو راوځي له هغو څخه اوبه، او بېشکه ځينې له دې تيږو څخه خامخا هغه دي؛ چې رارغړي (دغره له سره) له وېرې د الله، او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې کوئ يې تاسې (ای يهودانو !).

تفسير: يعنې له ځينو تيږو څخه ډېرې ګټې رسيږي، چې ډېرې اوبه او ويالې ور څخه وځي، او له ځينو تيږو څخه لږ اوبه وځي، او د هغه لومړني قسم په نسبت لږه فائده ور څخه اخيستل کيږي، که څه هم له ځينو تيږو څخه چاته څه فائده نه رسيږي، خو په هغو کې يو ځانته اثر او تأثر موجود وي، مګر د دوی زړونه له دې درې ډولو تيږو څخه سخت دي، نه په هغو کې فائده او نه په کې د خير کومه خبره شته، ای يهودانو ! الله تعالی ستاسې له اعمالو څخه هيڅکله بېخبره نه دی.

اَفَتَطْمَعُوْنَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ كَلٰمَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُوْنَهٗ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٧٥﴾

آيا نو تمه کوئ تاسې (ای مسلمانانو) چې ايمان به راوړي دوی (په وينا ستاسو او بېشکه چې وه

یوه ډله (دیخوانیو) له دوی چې اوریده به یې کلام د الله، بیا به یې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چې پوه به شول په هغې؛ حال دا چې دوی به پوهیدل (په دی تحریف او افتراء).

تفسیر: له فریق څخه هغه خلق مراد دي چې د طور غره ته له موسی علیه السلام سره د الله تعالی د خبرو د اوریدلو لپاره تللي وو، هغوی د طور څخه د بېرته راتګ په وخت کې له ځانه داسې خبرې تحریف او جوړې کړې، او ویې ویل: «څه چې مو له لاسه کیږي هغه وکړئ ! او په څه چې مو وس نه رسیږي د هغه پربښودل ستاسې په اختیار کې دي»، ځینې وایي چې: الله تعالی د کلام څخه مراد (تورات) دی، او له تحریف څخه دا مراد دی چې د هغه په آیاتو کې یې لفظي او معنوي تحریفونه کول، کله به یې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نعت بدلاوه، کله به یې د رجم او نور آیتونه له منځه ایستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چې ملاقات وکړي (یهودان) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي، وایي چې: ایمان راوړی دی مونږ، او کله چې یواځې شي ځینې د دوی له ځینو نورو سره نو وایي دوی: آیا خبروئ تاسې (ای یهودانو) مؤمنان په هغه شي چې پرانستلی دی الله په تاسې (په تورات کې) ددې لپاره چې جګړه وکړي له تاسې سره مؤمنان په نزد د پروردګار ستاسې، آیا نو نه پوهیږئ؟ (په دې چې دښمن ته حجت ورښیئ).

تفسیر: د یهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه خبرې چې د دوی په مذهبي کتاب کې وې، مسلمانانو ته ویلې، نورو یهودانو به دوی ملامتول چې «د خپل کتاب سند ولې د نورو په لاسو کې ورکوئ؟ آیا تاسې نه پوهیږئ چې مسلمانان به ستاسې د پروردګار په مخ کې په همدې خبرو پر تاسې الزام اړوي؛ چې یهودان سره له دې چې ګرد سره آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم پیژني، خو بیا هم ایمان نه راوړي، نو دلته تاسې بې ځوابه کیږئ».

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آیا نه پوهیږي دغه (یهودان) چې بېشکه الله تعالی عالم دې په هغه څه (کفر او نفاق) چې پټوي یې دوی، او په هغه څه (ایمان) چې ښکاره کوي یې.

تفسیر: یعنی الله تعالی ته د دوی ټول ظاهري او باطني احوال معلوم دي، او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوي، او وخت په وخت هغوی پرې پوهوي، د رجم آیت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی وو، خو الله تعالی هغه مسلمانانو ته ورښکاره کړ، او دوی یې رسوا کړل، دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال وو چې له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعیان وو.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

او ځینې له دغو (یهودانو) څخه آمیان دي، چې نه پوهیږي په کتاب (تورات) باندې مګر خو (پوهیږي) په هیلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دلیله ګمان کوي.

تفسیر: او هغه کسان چې جاهلان دي، هغوی خو په هیڅ نه پوهیږي چې په (تورات) کې څه شی لیکل شوي دي؟

مګر په هغو څو آرزوګانو خبر دي؛ چې له خپلو پوهانو څخه يې په دروغو اوربدلې دي، لکه چې وايي: جنت ته به بې له يهودانو بل څوک نه ورننوځي، ځمونږ پلرونه او نيکونه هرومرو (خامخا) ځمونږ لپاره مغفرت غواړي، دا د هغوی هسې بې اصله خيالات دي چې هيڅ دليل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

نو عذاب (هلاک او خرابي) دی لپاره د هغو کسانو چې ليکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چې دا (ليکل شوي) له طرفه د الله دي، لپاره ددې چې واخلي په دغه کتاب (اړولي) ليک قيمت لږ، نو (عذاب او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چې ليکلي دي لاسونو د دوی او بيا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چې کوي يې (چې رشوت اخيستل دي).

تفسير: دا هغه کسان دي چې هغوي د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړوي، ليکي يې، او الله تعالى ته يې نسبت کوي، مثلا په (تورات) کې ليکلي وو چې «آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم ښکلى مخ، تکې تورې ګڼې ولول تاو شوې څنې، تورې سترګې، ميانه قد، غنم رنګ لري» ، دوی دا خبرې واړولې او داسې يې وليکل چې: «قد يې اوږد، سترګې يې شنې، او څنې يې ساده، سمې او ځوړندې او زېړې دي»، چې عوام الناس د ده تصديق ونه کړي، او د هغوی په دنيوي منافعو کې څه نقصان پيدا نه شي.

وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ

او وايي دوی (يعنې يهودان) هيڅېرې به ونه رسيږي مونږ ته اور د (دوزخ) مګر څو ورځې شميرلې شوې (لږې).

تفسير: ځيني وايي: اوه ورځې، او ځيني څلويښت ورځې؛ هومره ورځې چې دوی د خوسي (سخي) په عبادت کې بوخت وو، او ځيني څلويښت کاله؛ هومره وخت چې دوی د تيه په ميدان کې سرګردان وو، ځيني وايي: هر يوه ته دومره وخت اور رسيږي، چې په دنيا کې يې ژوند کړی وي.

قُلْ أَاتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ووايه ته (اى محمده ! دوی ته) آيا اخيستى دى تاسې په نزد د الله عهد (چې عذاب به نه درکوي؟) نو له سره مخالفت نه کوي الله له عهد خپل، يا وايئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چې نه پرې پوهېږئ (بلکه داسې نه دي لکه چې تاسې يې وايئ).

تفسير: يعنې دا خبره بيخي غلطه ده چې يهودان به تل په دوزخ کې نه پاتې کيږي، ځکه د «خلود في النار» او «دخول في الجنة» هغه کليه قاعده چې وروسته له دې څخه يې بيان فرمايي؛ له ټولو سره به سم له هغې قاعدې سره معامله کيږي، او يهودان له دغې عمومي قاعدې نشي وتلى.

بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي

إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

بلکه (رسيږي تاسې ته دائمي اور) هر چا چې کسب کړه بدي او چاپېره شوه پر ده ګناه دده (چې تر مرګه پورې کفر دی) نو همدغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کې تل وي.

او هغه کسان چې مؤمنان دي، او عملونه کړي دي دوی د نیکی؛ همدغه کسان صاحبان د جنت دي، دوی به په هغه جنت کې تل وي.

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له بني اسرائیلو (اولاده د یعقوب او وویل مونږ دوی ته) چې عبادت مه کوئ ! مګر یواځې د الله او (نیکي کوئ) سره له مور او پلار نیکي ! او له خپلوانو سره، او له یتیمانو سره ! او له مسکینانو سره ! او ووایئ خلقو ته (ښې خوږې) ښایسته خبرې، او سم قائموئ لمونځ ! (ادا کوئ یې د ټولو مقرراتو له رعایت سره) او ورکوئ زکات ! بیا وګرځېدئ تاسې (له دې عهده) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له تاسې څخه حال دا چې همدا تاسې مخ ګرځوونکي یئ (له الهي احکامو نه).

تفسیر: د ګناه احاطه کول یا له چا څخې چار چاپېر ګناه تاوبدل دا معني لري چې: ګناه په هغه داسې غلبه وکړي چې هیڅ خوا یې داسې نه وي؛ چې ګناه هلته انبار نه وي، تر دې که یواځې د چا په زړه کې د ایمان او تصدیق لږ اثر وي، هم ګناه په هغه احاطه نه کوي، نو دا صورت یواځې په کافرانو صادق کیدی شي، او بس.

یهودو ته خطاب جاري دی؛ چې له الهي احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسې عادت بلکه په طبیعت کې داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

او (یاد کړئ ای بني اسرائیلو) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسې په (تورات) چې مه تویوئ وینې خپلې او مه باسئ ځانونه خپل (یعنې یو بل په ظلم سره) له کورو خپلو، بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (په خپلو نفسونو په دې چې عهد ترلی وو پلرونو ستاسې او همدا مو دین دی).

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ، او مه یې له وطنه د باندې شړئ.

ثُمَّ أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۖ

پس (له دې عهده) تاسې هغه کسان یئ چې وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقرباء خپل) او وباسئ تاسې یوه ډله خپله (چې مغلوبه شي) له کورونو د دوی څخه، مرسته (مدد) کوئ یو له بل سره په دوی باندې په ګناه او ظلم.

تفسير: په مدينه منوره کې د يهودانو دوه فرقې وې، يوه (بني قريظه)، دويمه (بني نضير)، دوی يو له بل سره جنګېدلې، د مشرکانو هم هلته دوه ډلې وې، يوه (اوس) دويمه (خزرج)، دې دواړو به هم په خپلو منځو کې جګړې کولې، د(بني قريظه) ملګری د (اوس) ټبر وو، او د (بني نضير) ملګری د (خزرج) ټبر وو، د جنګ جګړو په وخت کې هره يوه ډله د بلې موافقې ډلې مرستې ته ورتله، او د هغې اعانت او حمايت به يې کاوه، کله به چې يوې ډلې پر بلې ډلې نصرت او بری ومونده، نو هغه مغلوبه ډله به يې له وطنه د باندې شړله، او د هغو کورونه به يې لوټل، که کوم (کتابی، يهودي) سړی به دوی ته په دې جګړو کې په لاس ورته؛ بندي کېده به، نو د هغه ملګرو به پيسې سره ټولولې او بسپنه (فديه) به يې کوله، او هغه به يې له بنده خلاصاوه، لکه چې ددې کيفيت او چارې په نسبت په لاندنۍ آيت کې څه اشاره رائي.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ

او که راشي دوی تاسې ته بنديان نو فديه ورکوئ تاسې د دوی په ځای، شان دا چې حرام کړی شوی دی پر تاسې ايستل د هغو، آيا پس (منئ او) ايمان راوړئ تاسې پر ځينو (احکامو) د کتاب (چې فديه ده) او کافران کېږئ په ځينو نورو (احکامو د کتاب چې بې ګناه وژنئ، په ګناه سره مرسته کوئ، د دوی مغلوبان له وطنه شړئ).

تفسير: يعنې که د بل ټبر او قوم په لاس کې بندي شئ، نو د هغه په خلاصولو کې په ډېره مېړانه (بهادری) ټول سره ولاړ ېږئ، او ملاوې ترئ، مګر په خپله د هغه د وينې د ځيښلو او مری غوځولو لپاره شنه ناست يئ، نو که غواړئ چې د الله تعالى په احکامو باندې عمل او تګ وکړئ، ښايي چې په دواړو ځايو کې له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ، او د هغه له اعانت او حمايت څخه سر ونه غړوئ !.

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوايي ده، په ژوند د دنيا کې، او په ورځ د قيامت کې ګرځول کيږي دوی ډېر سخت عذاب (د دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چې کوئ يې تاسې (ای يهودانو !).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

دا هغه کسان دي چې آخيستی دی دوی ژوند د دنيا په (بې انتها نعمتونو) د آخرت، سپک به نه کړی شي له دوی څخه (دنيوي او اخروي) عذاب، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ

او خامخا، بېشکه ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او پر له پسې استولي وو مونږ پس له موسی نور رسولان (لکه يوشع، داود، سليمان، يحيی، او زکريا)، او ورکړې وې مونږ عيسی

ځوی د مریمې ته (معجزې) ښکاره او قوي کړی وو مونږ عیسی په روح پاک سره (چې جبریل یا انجیل یا عیسوي روح دی).

تفسیر: د مړي ژوندي کول، د أکمه، او أبرص او د نورو رنځورانو روغول، او دپټو خبرو ښوول، د عیسی علیه السلام له ښکاره وو معجزاتو څخه دي، له (روح القدس) څه به جبرئیل علیه السلام مراد وي، چې تل به له مسیح علیه السلام سره وو.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

آیا نو هر کله چې را به غې تاسې ته کوم رسول په هغو احکامو سره چې نه به خوښول نفسونو ستاسې، نو تکبر (لویي) کاوه تاسې (له منلو د هغو احکامو) نو د انبیاوو یوه ډله دروغجنه وبلله تاسې (لکه محمد، عیسی، او موسی)، او بله ډله (دانبیاوو) ووژله تاسې.

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وایي (تمسخراً) زړونه مو په پردو کې دي (وینا پرې اثر نه کوي، داسې نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر ددوی، نو ډېر لږ (له دوی څخې) ایمان راوړي.

تفسیر: یهودانو دخپلو نفسونو د ستایلو په وخت کې داسې ویل چې: ځمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کې ساتلی شوي دي، او پرته ځمونږ له دین څخه بل کوم دین په کې نشي ننوتلی، او نه بله کومه خبره څه اثر وربانديې اچولی شي، مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بیانۍ، او کرشمې نه غولیږو، او نه یې تابعداري کولی شو، حق تعالی فرمایي: «دوی بیخي دروغ ویونکي دي» ځکه چې دوی دخپل کفرپه سبب الله تعالی له خوا ملعون او د ده له رحمته شړل شوي دي، نو له دې امله په هیڅ ډول د حق منونکي نه دي، او له دوی څخه ډېر لږ کسان د ایمان په دولت مشرف کیږي.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

او هر کله چې راغی دوی ته (اهل کتابو ته) کتاب (قرآن) له طرفه د الله، چې مصدق دی د هغه کتاب چې له دوی سره دی، حال دا چې وو دوی پخوا له دې چې فتح به یې غوښته (له الله دقرآن او محمد په راتلو سره) په هغو کسانو چې کافران وو، نو کله چې راغی دوی ته هغه رسول چې پیژندلی وو دوی (هغه رسول د تورات په ستایلو سره) کافران شول پرې، نو لعنت د الله دی په کافرانو (چې حق یې پټ او باطل یې څرګند کړ).

تفسیر: هغه کتاب چې نازل شوی دی قرآن دی، او هغه کتاب چې له دوی سره پخوا له دی نه موجود وو (تورات) دی، د عظیم الشان قرآن له نزوله پخوا کله به چې یهودان د کافرانو په مقابل کې مغلوبېدل، نو دعا به یې کوله، او ویل به یې: ای الله، آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم مبعوث کړه چې مونږ د هغه ملګري شو، او مشرکین مړه کړو او ..

او یا دا چې دوی به مشرکانو ته ویل: چې آخر الزمان رسول مبعوث شي، نو مونږ به د هغه ملګري او په تاسو به غالب شو، کله چې محمد صلی الله علیه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت ټولې نښې یې ولیدلې، نو ترې منکر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ

بد دی هغه څه چې پلورلی (خرڅ کړي) دي دوی په هغه سره ځانونه خپل، (او هغه دا دی) چې کافران کیږي په هغه قرآن چې نازل کړی دی الله، (دا کفر) په سب ددې حسد او کینې دی، چې (ولې) نازلوي الله له فضله خپله په هغه چا چې اراده وکړي له بندګانو خپلو.

تفسیر: یعنې هغه شی چې دوی د هغه په بدل کې خپل ځانونه خرڅوي؛ هغه د سپیڅلي پاک قرآن په مقابل کې د کفر او انکار غوره کول دي، حال دا چې د دوی دا کفر او انکار هم یواځې د دوی له ضد، کینې، او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ۭ

نو اخته شول په یوه غضب (چې کفر دی په محمد او قرآن) له پاسه د بل غضب (چې کفر دی په عیسی او انجیل).

تفسیر: یعنې غضب دا چې نه یواځې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول، او بل غضب دا چې یواځې د حسد او ضد له امله یې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ، او ورځنې وګرځېدل.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝۹۰

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلومیږي چې هر عذاب د ذلت لپاره نه وي، بلکه هغه عذاب چې مسلمانانو ته ورکول کیږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله دی؛ چې ترې پاک شي، نه د سپکتیا او تذلیل لپاره، یواځې هغه عذاب چې کفارو ته ورکول کیږي هغه د تذلیل عذاب دی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۚ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۭ

او کله چې وویل شي دوی ته چې ایمان راوړئ په هغو (کتابونو) چې نازل کړي دي الله، وایي دوی: ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنې تورات) حال دا چې کافران کیږي په هغو کتابونو چې بې له هغه دي (یعنې انجیل او قرآن) حال دا چې دا (نور کتابونه هم) حق دي، تصدیق کوونکي دي د هغه کتاب چې له دوی سره دی (چې د الله تعالی له خوا نازل شوی دی).

تفسیر: هغه کتابونه چې بې له هغه دي، یعنې (انجیل) او (قرآن)، او هغه چې نازل شوی دی پر مونږ یعنی (تورات)، مطلب دا چې پرته له (تورات) څخه له نورو کتابونو په ښکاره ډول منکران دي، د(قرآن) او (انجیل) منونکي نه دي، حال دا چې دا کتابونه هم رښتیا حق او د (تورات) تصدیق کوونکي دي.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْۢبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۹۱

ووایه (ای محمده ! دغو یهودانو ته) نو ولې به وژل تاسې انبیاء د الله (لکه شعیب، زکریا، او یحیی) پخوا (له دې څخه) که چېرې وئ تاسې ایمان لرونکي (په تورات).

تفسير: يعني يهودانو ته ووايه: «كه تاسې په تورات ايمان لرونكي يئ، نو بيا مو ولې انبياء ووژل؟ ځكه چې په (تورات) كې داسې حكم شته: «هر هغه نبي چې د (تورات) تصديق وكړي، تاسې له هغه سره مرسته وكړئ، او خامخا وربانديې ايمان راوړئ !» او هغه انبياء مو وژلي دي؛ چې پخوا له دې څخه تېر شوي دي، لكه زكريا او يحيى عليهما السلام، چې د (تورات) په احكامو يې عمل كاوه، او د (تورات) د ترويج او تاكيد لپاره رالېږل شوي وو، په دې خبره كې هيڅ ناپوه ته كومه اندېښنه او شك نه پيدا كيږي، چې دې پيغمبرانو د (تورات) تصديق كاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُّوسٰى بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿٩٢﴾

او خامخا په تحقيق سره راوړې وې تاسې ته موسى ښكاره (معجزې) بيا ونيوه تاسې خوسى (سخى) (په ألوهيت او معبوديت سره) پس د تللو د موسى (د طور غره ته) حال دا چې تاسې وئ ظالمان (پر ځانونو خپلو په دې معبود نيولو دخوسي).

تفسير: يعني پخپله موسى عليه السلام چې تاسې د هغه د شريعت دعوه لرونكي ياست، ددغې دعوا له امله د نورو شرائعو او حقه وو اديانو څخه انكار كوئ، تاسو ته يې ډېرې ښكاره نښې او معجزې دروښودې، لكه همسا، يد بيضاء، د سيند څيرول او نور؛ مګر كله چې موسى عليه السلام د څو ورځو لپاره د طور غره ته لاړ، نو تاسې د هغه په غياب كې خوسى (سخى) خپل معبود وټاكه، حال دا چې موسى عليه السلام ژوندى او دنبوت خاوند وو، نو په هغه وخت كې پر موسى عليه السلام او د هغه په شريعت ستاسې ايمان چېرې وو، چې نن آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم سره د بغض، او حسد له امله تاسې موسوي شريعت داسې ټينګ نيولى دى، چې د الله تعالى احكامو ته هم غوږ نه ږدئ، بېشكه چې تاسې ظالمان يئ، او ستاسې پلرونه او نيكونه هم ظالمان وو، دا وو د بني اسرائيلو احوال د موسي عليه السلام سره، وروسته له دې د (تورات) په نسبت د هغوى د ايمان حالت بيانوي.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاسْمَعُوْا ؕ قَالُوْا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ۗ وَاُشْرِبُوْا فِىْ قُلُوْبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ؕ قُلْ بِئْسَمَا يَاْمُرُكُمْ بِهٖۤ اِيْمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٩٣﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې واخيست مونږ عهد محكم دتاسې (په منلو د تورات) او پورته كړ مونږ پاس په (سرو) د تاسې د طور (غراو حكم مو ورته وكړ چه)، واخلئ هغه (احكام) چې دركړي دي مونږ تاسې ته په ښه كوښښ، او واورئ (په تدبر سره)، وويل (يهودانو) اورېدلې ده مونږ (ستا خبره) او نه دى منلى مونږ(ستا حكم)، او ورځښلې شوې وه په زړونو ددوى كې (مينه د) خوسي (سخي) په سبب دكفر ددوى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بد دى هغه شى چې امر كوي تاسې ته په هغه (چې كفر دى په محمد او قرآن) ايمان ستاسې كه چېرې يئ تاسې ايمان لرونكي.

تفسير: يعنى د (تورات) د احكامو په نسبت چې كوم احكام دركړى شوي دي، هغه په پوره همت او استقلال سره ټينګ ونيسئ !، څرنګه چې غر مو په سر څوړند وو، نو د خپل ځان له وېرې خو مو تش په ژبه يا په هغه وخت كې وويل: ﴿سَمِعْنَا﴾ يعني د (تورات) احكام مو واورېدل، او په زړه كې يا وروسته له هغه مو ويل: ﴿وَعَصَيْنَا﴾ يعني هغه احكام مو ونه منل.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وي تاسې ته دار آخرنۍ په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره يواځې) بې له (نورو) خلقو نو تمنا وکړئ د مرګ که چېرې يئ تاسې صادقان (په دعوی د خالصوالي د جنت کې خپلو ځانو ته).

تفسير: يهودانو به ويل: «پرته له مونږ به جنت ته بل هيڅ څوک نه داخليږي، او مونږ ته هيڅ يو تکليف او عذاب نشته»، الله تعالی فرمايي: «که په رښتيا سره تاسې جنتيان يئ، نو له مړينې څخه ولې وېرېږئ؟».

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هيله (اميد) ونه کړي د مرګ هيڅکله په سبب د هغو عملونو چې وړاندې ليږلي دي لاسونو ددوی (لکه د انبياوو او نورو قتل او تکذيب) او الله ښه عالم دی په (احوالو) دظالمانو.
او خامخا به مومې ته هرومرو دوی ډېر حرصناک دخلقو نه په ژوندانه باندې، او (ډېر حارصان) له هغو کسانو ځنې (هم) چې مشرکان دي، خوښوي هر يو د هغوی (يهودانو) که عمر ورکړی شي (او اوږد شي عمر يې) زر کاله، او نه دی دا کس خلاصوونکی دده له عذابه دا چې عمر ډېر ورکړ شي، او الله ښه ليدونکی دی دهر څه چې دوی يې کوي.

تفسير: يعنې يهودانو داسې خراب کارونه کړي دي چې له مرګه ډېر لرې تښتي، او ويرېږي چې وروسته له مړينې مونږ ته هيڅ يوه ګټه نه رسيږي، تر دې حده پورې چې له مشرکانو څخه هم دوی ډېر په ژوندي پاتې کيدلو باندې حريصان دي، په دې سره د هغوی د دعوی تغليط په ښه ډول سره وشو.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چې وي دښمن د جبريل (نو مړه دې شي له قهره) ځکه چې بېشکه هغه (جبريل) نازل کړی دی قرآن په زړه ستا په اذن (او حکم) د الله، حال دا چې تصديق کوونکی دی (دا کتاب) د هغو کتابونو چې پخوا له ده دي، (لکه تورات، او انجيل) او لارښوونکی دی، او زېرې ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره).
هر څوک چې وي دښمن د الله او دملائکو دده او درسولانو د ده او(خصوصا) د جبريل او د ميکائيل پس بېشکه الله دښمن دی د کافرانو.

تفسير: يهودانو به ويل: «هغه پرښته جبريل عليه السلام چې پر(محمد صلى الله عليه وسلم) باندې وحي راوړي له مونږ سره دښمني لري، او ځمونږ پلرونو ته دده له لاسه لوی تکليفونه پېښ شوي دي، که پرته له جبرئيل عليه السلام بلې کومې پرښتې دوی ته وحي راوړي وی، نو مونږ به په (محمد صلى الله عليه وسلم) ايمان راوړی وای»، نو د دوی ددې

وينا په نسبت الله تعالى داسې فرمايي: «کردې پرښتې همغه شيان کوي چې د پاک الله له لوري دوی پرې مامورې شوي وي، او له خپله ځانه هيڅ شی نه شي کولی، نو هغه کسان چې له دوی سره دښمني کوي، بېشکه چې الله تعالى د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ آيَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

او خامخا په تحقيق نازل کړي دي مونږ تاته آيتونه روښانه، او نه کافران کيږي په دې باندې مګر فاسقان (چې د الله له فرمانه وتونکي دي).
آيا هر کله چې کولو به دوی يو عهد؛ نو غورځاوه (هيراوه او ماتولو به) دا عهد يوې ډلې له دوی څخه، بلکه اکثره د دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې دا د هغوی پخوانی عادت دی؛ کله چې دوی له الله تعالى يا رسول الله صلى الله عليه وسلم يا له بل چا سره عهد او پيمان وترې، نو بيا يوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګې پټوي، او تر شا يې غورځوي، بلکه ډېر داسې يهودان هم شته چې په (تورات) باندې يې هم لا ايمان نه دی راوړی، نو داسې کسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندې نه درېدل کومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او هر کله چې راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چې تصديق کوونکی دی د هغه کتاب (تورات) چې له دوی سره دی؛ نو وغورځاوه يوې ډلې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب؛ کتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هيڅ عمل يې پرې ونه کړ) لکه چې دوی نه پوهيږي (چې دغه کتاب او رسول له جانبه د الله راغلي دي، يا په هغه کې څه صفت دی د محمد).

تفسير: له «رسول» څخه محمد صلى الله عليه وسلم مراد دی، او له «ما معهم» څنې مطلب (تورات) او له (کتاب الله) نه مقصد همدا (تورات) دی، يعنې کله چې رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم تشريف راوړ، نو دوی د (تورات) او نورو آسماني کتابونو تصديق کوونکی وو، نو د يهودانو يوې ډلې په پخپله (تورات) خپلو شاوو ته داسې وغورځاوه لکه چې بيخي يې نه وي ليدلی، او هيڅ ورنه خبر نه وي؛ چې آيا هغه هم کوم کتاب دی که نه؟ او څه اوامر او نواهي هم پکې شته که نه؟ کله چې دوی په خپل کتاب عقيده او ايمان نه لري، نو له هغوی څنې د نورو الهي احکامو په نسبت څه اميد کول پکار دي؟.

وَٱتَّبَعُوا۟ مَا تَتْلُوا۟ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُوا۟ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحْرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَزَوْجِهِۦ ۚ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ

عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چې لوست به شیطانانو په (زمانه د) باچاهۍ دسلیمان کې، او نه وو کافر شوی سلیمان، ولیکن شیطانان کافران شوي وو، حال دا چې ښوده به یې خلقو ته سحر او (متابعت به یې کاوه) د هغه شي چې نازل کړی شوی وو په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کې (چې نوم د یوې) هاروت او (دبلې) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیڅا ته تر هغه پورې چې وبه ویل دواړو: بېشکه همدا خبره ده چې مونږ ازمېښت یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کیږه (په زده کولو د سحر) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چې بیلتون به یې کاوه په هغه سره په منځ د مېړه (خاوند) او ښځې د هغه کې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکي په دغه سحر سره هیڅا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوي دوی (یعنې یهودان) هغه څه چې ضرر رسوي دوی ته او نفع نه رسوي دوی ته، او خامخا په تحقیق پوهېدل دوی چې خامخا هغه څوک چې اخلي (زده کوي) سحر؛ نشته ده لره په آخرت کي هیڅ برخه (دنیکۍ)؛ او خامخا ډیر بد دی هغه شی چې خرڅ کړی دی دوی په هغه شي سره (حصه د) ځانو خپلو که چېرې وای دوی چې پوهېدلی (په بد انجام د سحر نو نه به یې زده کاوه)، او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وای، او پرهیز یې کړی وای (له سحر او له یهودیته) نو خامخا ثواب له طرفه د الله څخه ډېر غوره دی (له دې سحر او رشوت د تورات په تحریف)؛ که وای دوی چې پوهېدلی (په بهترۍ د «تورات» نو سحر به یې نه زده کاوه، او له پاک الله ځنې به وېرېدل، او له مناهیو به لرې ګرځېدل).

تفسیر: لنډه یې دا چې یهودانو دین او کتاب پرښود، او د سحر ، جادو، او کوډو تابع شول، او جادو له دوو خواوو په خلقو کې خور شو:

(١) : د سلیمان علیه السلام په زمانه کې په دې سبب چې پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، نو بنیادمانو له شیطانانو ځنې کوډې زده کولې، او دا به یې سلیمان علیه السلام ته منسوبولې؛ چې دا کوډې مونږ ته له ده ځنې رارسېدلې دي، او ده دهمدې کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: «دا کار کفر دی، او د سلیمان نه دی».

(٢) (هاروت) او (ماروت) دوه پرښتې چې (بابل) په ښار کې د بنیادمانو په صورت اوسېدلې، او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم وو، د سحر هر طالب به چې دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چې «سحر مه زده کوه ! چې د سحر له امله سړی کافر او ایمان ته یې زوال وررسېږي»، که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو یې ورښود، پاک الله د (هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندګانو آزموینه کوله، نو ځکه فرمایي چې: «له هسې علومو ځنې آخرت ته هیڅ یوه فائده نه رسېږي، بلکه ډېر نقصان رسوونکي دي، او په دنیا او آخرت کې پرته له نقصانه بل څه فائده په لاس نه ترې راځي، او بې د الله تعالی له حکم او ارادې هیڅ اثر نه پرې مرتبېږي، که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به یې په برخه کېده، کله چې دېن او کتاب یې پرښود. ﴿خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ شول.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا ۭ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مه وایئ تاسې (لفظ د) «راعنا» (رسول

الله ته) او ووايئ (په ځای د «راعنا» لفظ د) «انظرنا»، او واورئ تاسې (حق د زړه په غوږو)، او شته دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسير: يهودان به چې کله رسول الله مبارک په مجلس کې کښاستل او د دوی خبرې به يې اورېدلې، په ځينو خبرو به چې ښه نه پوهېدل، يا به يې نه اورېدلې؛ د هغو تحقيق به يې بيا په تکرار سره کاوه، او ويل به يې: ﴿رَاعِنَا﴾، يعنې ځمونږ په لوړې توجه وفرمايئ ! او رعايت مو وکړئ ! ددې کلمې د اورېدلو په اثر به کله کله مسلمانانو هم داسې ويل، نو پاک الله منع کوي چې داسې مه وايئ، او که وايئ هم نو ﴿انْظُرْنَا﴾ ووايئ، چې د هغه معنى هم همغه ده، او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ ! چې بيا پوښتنې ته محتاج نه شئ ! يهودانو دا خبره د فريب او بد نيتې له امله ويله، او دا کلمه به يې په داسې ژوولې ژبه ادا کوله چې «راعينا» توريې به هم تړې وخوت، چې معنى يې آی ځمونږ شپونه ! ده، برسېره په دې د يهودانو په نزد ﴿رَاعِنَا﴾ احمق او ناپوه معنى هم ورکوي.

مَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿١٠٥﴾

نه خوښوي (دوست نه ګڼي) هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل کتابو څخه او (نه) له مشرکانو څخه دا (خبره) چې نازل کړي شي په تاسې کومه ښه خبره (لکه وحي، نصرت) له ربه ستاسې (دکينې له مخې)، أو الله خاصوي په رحمت خپل سره هغه څوک چې اراده (يې) وکړي (دتخصيص په رحمت سره)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې کفار که يهودان دي، که د مکې مشرکان؛ په دې نه دي خوشحال چې پاک قرآن په تاسې باندې نازل شوی دی، بلکه يهودانو داسې غوښتل او هيله يې درلوده، چې وروستی نبي صلى الله عليه وسلم په (بني اسرائيلو) کې مبعوث شي، او د مکې د مشرکانو خوښه دا وه، چې د دوی له ټبره دې وي، مګر دا خو د الله تعالى لوی فضل او مرحمت دی؛ چې وروستی نبي صلى الله عليه وسلم يې ستاسې د اميانو په ټبر کې پيدا کړ.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٦﴾

هغه چې منسوخ کوو مونږ له کوم آيته يا هېروو يې (له زړونو) د مؤمنانو څخه؛ نو رالېږو بهتر له هغه (پخواني څخه په سهولت او کثرت د اجر کې) يا په مثل د هغه (په تکليف او ثواب کې)، آيا نه پوهېږې ته چې بېشکه الله په هر څه ښه قادر دی(نو رالېږي بهتر له منسوخه يا د هغه په مثل)؟.

تفسير: دا هم د يهودانو پيغور دی، کله چې ستاسې په کتاب کې ځينې آيتونه منسوخ کېږي؛ نو وايي: «که دا کتاب په رښتيا د پاک الله له لوري وي، نو کله چې الله تعالى دهغې نسخې له سببه چې مونږ او تاسې اوس پرې خبرېږو ؛ لا له پخوا څخه خبر وو؛ نو ولې به يې يو داسې آيت لېږه؟» نو الله تعالى فرمايي چې: نه په لومړنۍ خبره کې څه عيب وو، او نه په وروستۍ خبره کې کوم عيب شته، خو ﴿اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ﴾ د وخت په تناسب او ل هغه حکم مناسب و ګڼه، او بيا يې دغه حکم لازم وباله (وګڼه).

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾

آيا نه پوهېږې ته چې بېشکه الله (چې دی) همده لره دی سلطنت (او پاچاهي) د آسمانونو او دځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې و ما فيهما ملکا، خلقا، وعبيدا)، او نشته تاسې ته غير له الله نه هيڅ دوست؛ (چې ومو ساتي له بلياتو) او نه مددګار (چې له نازله عذاب مو خلاص کړي).

تفسير: يعني دلته خو د الله تعالى قدرت او ملكيت په ګردو باندې شامل دى، او هلته په خپلو بندګانو اعلى درجه عنايت او مرحمت لري، نو اوس دبندګانو په منافعو او مصالحو باندې غير دده له ذاته بل څوک پوهېدى شي؟ او څوک دده په اندازه بندګانو ته منافع او ښېګڼې رسولى شي؟.

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا۟ رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

آيا اراده لرئ تاسې چې سوال و کړئ له رسول خپله (محمد ځنې) لکه چې سوال کړى شوى وو له موسى ځخه پخوا له دې (راز راز نا مناسبو طريقو)، او هر څوک چې بدلوي (او غوره کوي) کفر په ايمان (چې ايمان ورکوي او کفر اخلي)؛ نو په تحقيق ورکه يې کړه سمه لاره (او له حقې لارې ځخه چپ او بې لارې شو).

تفسير: يعني د يهودو په شان بې ضرورته او د سرکشۍ پوښتنې مه کوئ، ځکه داسې پوښتنې د کفر او ګمراهۍ لار ده.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَٱعْفُوا۟ وَٱصْفَحُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ

خوښوي (او دوست ګڼي) ډېر د اهل کتابو ځخه (دا) چې وګرځوي دوى تاسې پس له ايمان راوړلو ستاسې کافران؛ دحسد (له سببه)، چې (لـه خبيثو) نفسونو د دوى (پيدا شوى) دى، وروسته له هغه چې ښکاره شو دوى ته حق (چې رسول، قرآن، او داسلام دين دى)، نو عفوه وکړئ ! (دوى ته) او مخ ترې وګرځوئ ! (او جزا مه ورکوئ !) تر هغه پورې چې راوليږي الله امر خپل (په جهاد ددوى يا په جزيه اخيستلو له دوى نه).

تفسير: يعني تر هغه پورې تاسو دهغوى په خبرو صبر او تحمل وکړئ ! چې ځمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي؛ لکه چې په پاى (آخر) کې محمد صلى الله عليه وسلم ته داسې حکم راغى چې ټول يهودان دمدينې منورې له چار چاپېره ځنې وشړئ !.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

بېشکه چې الله په هر شي ښه قادر دى (نو هرومرو له دوى نه انتقام اخلي).

تفسير: يعني له خپل ضعف له امله اندېښنه او تردد مه کوئ !، ځکه چې پاک الله په خپل قدرت سره تاسې غالب او عزيز، او يهودان مغلوب او ذليل کوي، يا دا چې ډيل او تعطيل د عجز له امله نه دى.

وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

او سم دروئ (ادا کوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ، او ورکوئ زکات، او هغه شى چې مخکې لېږئ لپاره د ځانو خپلو له نيکۍ (لکه صله رحمي، او صدقه) وبه مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بېشکه الله په هغه شي چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکى دى (نو نه ضايع کيږي اعمال ستاسې، او جزا يې درکوي).

تفسير: يعني د هغوی په ضرر او ایذاء باندې صبر وکړئ، او په عباداتو کې بوخت (مشغول) او لګیا اوسئ !، ځکه چې الله تعالی ستاسې له کارونو څخه هیڅکله غافل او بېخبر نه دی، ستاسې هیڅ یو شه کار نشي ضایع کیدی.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ

او وایي: (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مګر هغه څوک (به ننوځي) چې وي یهودي یا نصراني؛

تفسير: يعني يهودان خو وايي چې: «پرته له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی»، او نصرانیان وایي چې: «پرته له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی».

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دي، ووایه (ای محمده ! دوی ته) راوړئ دلیل خپل (پر دې خبره) که چېرې یئ صادقان (په دې وینا کې، نه ده داسې) بلکه هر څوک چې وسپاري ځان خپل الله ته حال دا چې دی نیکوکار وي، نو دی ده لره اجر دده په نزد د رب دده، او نه به وي هیڅ (قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅېرې) خپه کیږي (دجزا په وخت کې).

تفسير: يعني چا چې د الله تعالی احکام ومنل، او د هغو متابعت يې وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبي له لوري ورته رسیدلي وي، او په خپل قومیت او اصولو باندې يې د یهودانو په شان تعصب ئې ونکړ، نو هغوی لره شه اجر دی، او نه په هغوی کې داسې کومه خبره شته چې د هغې له امله به دوی په وېره کې وي، او نه به دوی غمجن وي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ

او وایي یهودان چې: نه دي نصرانیان په هیڅ شي (له حق دین څخه) او وایي نصرانیان چې: نه دي یهودان په هیڅ شي (له حق دین څخه) حال دا چې دغه (یهودان او نصرانیان) لولي دوی کتاب (دالله).

تفسير: يعني كله چې يهودانو (تورات) لوستلو؛ نو پوهه شول چې نصرانیان عیسی علیه السلام د الله جل جلاله ځوی بولي، او په دې مسئله شه پوه شول چې دوی بېشکه کافران دي، او نصرانیان د (انجیل) له لوستلو ځنې په دې شه وپوهېدل، چې یهودان د عیسی علیه السلام د نبوت د نه منلو له امله کافران شول.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

همدارنګه ویل هغو کسانو چې نه پوهېدل (لکه مجوسیان او مشرکان) په شان د ویلو ددغو (کتابیانو) نو الله به حکم وکړي په منځ ددوی کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف (او جګړې) کولې.

تفسير: له دې جاهلانو څخه د عربو مشرکین او بت پرستان مراد دي، يعني همغسې چې يهود او نصاری يو بل کافر او

ګمراه ګڼي؛ همداسې بت پرستان هم پرته له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بې دينان بولي، نو دوی دې په دنيا کې هسې خبرې کوي، په قيامت کې به د هغو په نسبت فيصله وشي.

فايده: دلته داسې يوه شبهه پيدا کيږي، کله چې يې ﴿كَذَٰلِكَ﴾ وفرمايل، نو بيا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمايلو ته څه حاجت وو؟ ځينې مفسران هسې ځواب وايي چې: ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذَٰلِكَ﴾ توضيح او تاکيد دی، او ځينې وايي چې دلته جدا جدا دوه تشبيه ګڼي دي؛ نو ځکه يې دوه لفظونه وفرمايل، له يوې تشبيه څخه دا غرض دی چې د دوی او د دوی د وينا په منځ کې مشابهت سره شته، يعنې څرنګه چې دوی نورو ته ګمراه وايي، دوی پخپله هم ګمراهان دي، او له بلې تشبيه ځنې دا غرض دی: لکه چې کتابيانو دا بې دليله دعوی د خپلو نفساني اغراضو او عداوتونو له امله کوله، همداسې بت پرستان هم بې دليله يواځې د نفساني غوښتنو له امله داسې دعوی کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ وَسَعَىٰ فِى خَرَابِهَآ ۚ

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چې بندوي مسجدونه د الله له دې چې ياد کړی شي په هغو کې نوم د الله، او کوښښ کوي په ورانولو (او شاړولو) د هغو کې.

تفسير: که څه هم ددې آيت د نزول سبب نصاری دي؛ چې دوی له يهودانو سره مقاتله وکړه (تورات) يې وسوځاوه، او بيت المقدس يې خراب کړ، يا د مکې مشرکان دي، چې هغوی د بغض، عناد، او تعصب له کبله مسلمانان په (حديبيه) کې ستانه کړل، او د بيت الله له زيارت نه يې محروم وګرځول، مګر هغه کسان چې هر کوم مسجد ورانوي، نو هغوی هم په دې حکم کې داخل دي.

أُو۟لَٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَن يَدْخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَ ۚ

دغه کسان نه دي لايق دوی ته؛ دا چې ننوځي دغو مسجدونو ته مګر وېرېدونکي (له مؤمنانو څخه).

تفسير: يعنې له دې کفارو سره خو لايق داسې وو چې د الله تعالی مساجدو ته سره له وېرې او تواضع، ادب، او تعظيم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی؛ چې کفارو هلته بې حرمتي وکړه، يا يې مطلب دا دی: چې په عزت او حکومت دوی په دې ملک کې د اوسېدلو وړ نه دي، لکه چې همداسې هم وشول؛ چې د الله تعالی له لوري مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

دوی ته په دنيا کې ذلت دی، او (شته) دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی).

تفسير: يعنې په دنيا کې مغلوب شول، او په قيد کې و لوېدل، او مسلمانانو ته به يې جزيه ورکوله.

وَلِلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ ۚ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ ۚ

او خاص الله لره دی مشرق او مغرب، نو هر لوري ته چې مخ وګرځوئ (په لمانځه کې) نو همدغه لوري ته د الله مخ يا قبله ده.

تفسير: ځينې وايي چې: «په سفر کې په سورلو باندې د نوافلو د ادا کولو په نسبت، يا کله چې په سفر کې قبله مشتبه شوې وه؛ دا آيت نازل شوی وو».

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

بېشكه چې الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې د هغه رحمت هر چېرې عام دی، تر يوه ځای پورې څه اختصاص نه لري، د دوی له نيتونو، مصالحو، او اعمالو ځنې په ښه ډول خبر دی، او ښه پوهيږي چې د بندګانو په حق کې کوم شی مفيد او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروي، هر څوک چې سم له هغه سره عمل کوي هغه ته ښه جزاء او هر څوک چې له هغه ځنې مخالف تګ کوي هغه ته بده سزا ورکوي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

او وايي (کفار: يهودان او نصرانيان داسې چې) نيولی دی الله ځوی، پاکي ده ده لره (له ځوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شيان چې په آسمانونو او ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکی: ملکًا، خلقًا، وعبيدًا)؛ ټول ده لره حکم منونکي (او مغلوب) دي.
نوی (بې له نمونې) پيدا کوونکی د آسمانونو او دځمکې دی؛ او هر کله چې اراده وکړي د يوه کار نو بېشکه همدغه خبره ده چې وايي هغه کار ته چې وشه ! نو هغه وشي.

تفسير: يهودانو عزير عليه السلام ته او نصرانيانو عيسى عليه السلام ته د الله تعالى ځوی و يل، الله تعالى فرمايي چې: د ده ذات له ټولو هسې خبرو ځنې پاک او منزه دی، بلکه ټول موجودات بيخي د ده مملوک، مخلوق، او مطيع دي.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ

او وايي هغه کسان چې دوی نه پوهيږي (يا ځان نه پوهوي) ولې خبرې نه کوي له مونږ سره الله (پخپله) يا ولې نه راځي مونږ ته يوه نښه (دقدرت (معجزه) په صدق ستا).

تفسير: يعنې هغه جاهلان يا متجاهلان چې په کتابيانو او بت پرستانو کې دي؛ هغوی ټول سره وايي چې الله تعالى ولې بې وسيلې له مونږ سره خبرې نه کوي؟ يا کومه يوه داسې نښه نه رابښيي چې مونږ د هغې له اورېدلو يا ليدلو ځنې ستا د رسالت تصديق وکړو.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

همدارنګه به ويل هغو کسانو (چې وو) پخوا له دوی ځنې په شان د خبرې د دوی؛ يو رنګ شوي دي زړونه ددوی؛ په تحقيق سره بيانې کړي دي مونږ معجزې (نښې دتوحيد او نبوت) هغو خلقو ته چې دوی يقين کوي (او هيڅ شبهه او عناد په کې نشته).

تفسير: الله تعالى فرمايي چې: «پخوانيو خلقو هم داسې د جهالت خبرې کولې» ، دا کومې نوې خبرې نه دي، او هغو کسانو ته چې يقين او باور کوونکي دي مونږ د بر حقه نبي نښې بيان فرمايلې دي، او هغه کسان چې په خپل ضد او عداوت باندې ټينګ ولاړ دي، او انکار کوي؛ نو دا يواځې حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ١١٩

بېشكه مونږ ليږلى يې ته (اى محمده !) په حقه سره زېرى ورکوونکى (په نعيم) او وېروونکى (له جحيم)، او ته به ونه پوښتل شې له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسير: يعنې پر تاسې باندې ددې خبرې هيڅ الزام نشته؛ چې هغوى مو ولې په اسلام نه دي مشرف کړي.

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ

او هيڅ کله به راضي نه شي له تا نه (اى محمده !) يهودان او نه نصرانيان؛ تر هغې پورې چې متابعت وکړې ته د دين د دوى؛

تفسير: يعنې يهودان او نصرانيان دحق له منلو سره هيڅ علاقه او کار نه لري، دوى په خپل ضد باندې کلک ولاړ دي، او له سره ستاسې دين نه مني، که بالفرض تاسې د هغوى تابع شئ نو خوښېږي، او دا ممکنه او کيدونکي خبره نه ده، نو اوس دې د هغوى د موافقت امید ونه کړى شي.

قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) بېشكه هدايت د الله (اسلام) هم دغه هدايت دى (او بس).

تفسير: يعنې په هره زمانه کې همغه دين معتبر او هدايت وو چې د هغه وخت نبي به د هغه هدايت کاوه، او اوس هغه دين؛ د اسلام پاکه طريقه ده، نه ديهودانو او نصرانيانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ١٢٠

او قسم دى که چېرې پيروي وکړې ته دخواهشاتو د دوى وروسته له هغه چې راغلى دى تا ته له علمه نو نه به وي تا لره له (عذابه د) الله هيڅ دوست (ساتونکى له بلياتو) او مددګار (خلاصوونکى له نازله وو عذابونو).

تفسير: دا يوه فرضي خبره ده، يعنې که بالفرض تاسې داسى وکړئ؛ نو له الهي قهره هيڅوک خپل ځان نه شي ژغورلى (بچ کولى) يا يې منظور د امت تنبيه ده؛ چې که کوم سړى مسلمان شي، او په قرآني احکامو پوهېږي، او بيا له اسلامه مخ واړوي، نو هيڅوک دې له عذابه نشي ژغورلى(ساتلى).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ١٢١

هغه کسان چې ورکړى دى مونږ دوى ته کتاب لولي (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب په حق لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ايمان راوړي په دغه (کتاب پرته له محرفينو)؛ او هغه څوک چې کافر شي په ده نو دغه کسان هم دوى دي زيانکاران (چې ايمان په کفر بدلوي).

تفسير: په يهودانو کې لږ کسان منصفان هم وو چې خپل کتابونه يې داسې لوستلي او پرې پوهيدلي وو؛ چې په الفاظو کې يې تحريف نه کاوه، په معنى د هغه کې يې فکر چلاوه، او په مقتضى يې عمل کاوه، او په پاک قرآن يې ايمان راوړى وو، لکه (عبد الله بن سلام رضي الله عنه)، او د هغه ملګرى، يعنې دوى (تورات) په غور سره لوست، او هم دوى ته ايمان په برخه شو، او هغه کسان چې له خپل کتاب ځنې يې انکار وکړ، او په هغو کې ئې ګوتې ووهلې، او سره واېې راوه، اوتحريف يې وکړ، نو دوى زيانکاران، خائنان، او خاسران شول.

يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ١٢٢ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ١٢٣

ای بني اسرائيلو (اولاده د يعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام کړی دی ما پر تاسې، (او بل دا ياد کړئ چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (يعنې نيکونه ستاسې) پر خلقو (د زمانې ستاسې). او وو پر ېږئ له (عذابه د) هغې ورځې چې لرې کولی به نشي هيڅ نفس له هيڅ (کافر) نفس څخه هيڅ شی (له عذابه)، او نه به شي قبلولی له دغه نفس څخه بدل (فديه) او نه به نفع رسوي ده ته شفاعت (سپارښت د هيچا)، او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسير: د هغو خبرو يادونه چې په شروع کې بني اسرائيلو ته شوې وه، اوس بيا د هغو ټولو حالاتو د يادولو ځنې وروسته بيا هم د همغو يادونه د تاکيد او تنبيه او ويښولو له امله کړی شوې ده، چې ښه يې په زړه شي او د هدايت په لوري راواوړي، او لا ښه څرګنده شي چې له دې قيصې څخه اصلي مقصد همدا دی.

وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وازمايه ابراهيم لره پرودګار د ده په څو خبرو؛ نو ده پوره کړې هغه (خبرې).

تفسير: لکه اوامر – نواهي – او سنن – د حج افعال– ختنه – سر ېښلول (د سر لار ايستل) مسواک او نور چې ابراهيم عليه السلام د الله تعالى د احکامو سره سم هغه ټول په ډېر اخلاص سره په ځای راوړي دي، او ټول يې په ډېر ښه ډول سره ادا او انتها ته رسولي دي، او له همدې امله د خلقو امام او پيشوا ګرځول شوی دی.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ

وويل (الله) چې بېشکه زه ګرځوونکی يم تا لره لپاره د خلقو مقتدا (په دين کې).

تفسير: يعنې ټول (راتلونکي) انبياء به ستاسې په متابعت باندې تګ وکړي.

قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ١٢٤

وويل (ابراهيم) او له اولادې مې هم (مقتديان وګرځوه)، نو وفرمايل (الله) نه رسيږي عهد زما کافرانو ته.

تفسير: (بني اسرائيل) په دې ډېر مغرور وو؛ چې مونږ د ابراهيم عليه السلام اولاد يو، او الله تعالى له (ابراهيم عليه السلام) سره وعده فرمايلې ده؛ چې نبوت او مشري به ستا په اولاده او نسل کې پاتې وي، او مونږ د (ابراهيم عليه السلام) په دين باندې يو، او ګرد دهغه دين منو، اوس پاک الله دوی پوهوي، چې د الله تعالى هغه وعده له هغو کسانو سره وه، چې د نيکۍ پر لار يې تګ کاوه.

(ابراهيم عليه السلام) دوه ځامن درلودل (لرلو)، تر يوې مودې پورې د (اسحاق عليه السلام) په اولاده کې مشري او نبوت وو، اوس د (اسماعيل عليه السلام) خيلخانۍ او اولادې ته رسېدلي دي، ځکه چې ده د خپلو دواړو ځامنو په نسبت دعا کړېده، او فرمايلي يې دي چې: داسلام دين تل يو دی، ښايي چې ټول رسولان او امتيان په همغې يوې لارې لاړ شي، او هغه دا ده: کوم حکم چې پاک الله د رسولانو په وسيله رالېږلی؛ ومنل شي، چې اوس په دغه دين

باندې يواځې مسلمانان تګ کوي، او تاسې له دې طريقې ځنې مخ اوړولی دی، په لومړنيو آياتو کې يې خپلې ښېګڼې (فائدو) او انعامات را و ښوول، او س د هغوی هغه شبهه ردوي او دفعه کوي، چې بني اسرائيل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو ځنې ښه او افضل ګڼل، نو ځکه يې د بل هيڅا متابعت نه کاوه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا ۖ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن.

تفسير: يعنې هر کال د حج لپاره خلق هلته سره راټولیږي، او هلته د حج ارکان ادا کوي، نو دا خلک له دوزخ له عذابه ساتلي او مأمون کيږي، يا هلته په بل هيڅا څه تجاوز او تېری نه کيږي.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ

او ونيسئ (ای مؤمنانو !) له ځای د (درېدلو د) ابراهيم ځنې ځای دلمانځه (أو طواف او دعا).

تفسير: «مقام ابراهيم عليه السلام» هغه تيږه ده، چې ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې پرې درېده، په دې تيږې باندې د ابراهيم عليه السلام د پښو نښې دي، او دی په همدې تيږې باندې د حج د دعوت لپاره درېدلی وو، اوس حکم دی، چې له دې تيږې (ګټې) نږدې لمونځ وکړل شي، او دا حکم استحبابي دی.

وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

او حکم کړی وو مونږ ابراهيم ته او اسماعيل ته؛ چې پاک کړئ ! (او پاک وساتئ ! تاسې دواړه پلار او ځوی) کور (د عبادت) ځما لپاره د طواف کوونکو او معتکفينو (يا دمسافرانو او مقيمانو) او (لپاره د) رکوع کوونکو، سجده کوونکو، (لمونځ کوونکو).

تفسير: يعنې دلته دې خلق خراب کارونه ونه کړي !، او د هغه په چپ چاپير (چار چاپېره) کې دې ناولي ونه ګرځي، او طواف دې په طهارت سره وکړي !، او له ټولو چټليو (ګندګيو) ځنې دې بيت الله شريف پاک، صفا وساتل شي !.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (چې کعبه مې په کې ودانه کړېده) ځای دامن.

تفسير: د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې ابراهيم عليه السلام داسې دعا کړې وه، چې دا ميدان دې ودان او مأمون ښار وي !، لکه چې همداسې هم وشول.

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ

او روزي ورکړه اوسيدونکو ته يې له هر راز ميوو نه، هر هغه چا لره چې ايمان يې راوړی دی له دوی ځنې په الله او په ورځ آخره باندې (چې د قيامت ورځ ده).

تفسير: يعنې ددې ځای هغو اوسيدونکو ته چې مسلمانان وي، رزق او روزي وروړسوه !، او مېوې ور ډېرې کړه !، او کافرانو ته يې دعا ونه فرمايله، چې هغه پاک ځای د کفارو له پليتۍ او ګندګۍ څخه پاک او صاف پاتې وي.

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

وفرمايل (الله): او هر څوک چې کافر شو، نو فايده به ورکړم هغه ته لږه بيا به په زور (او خواري) بوځم دې عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (هغه اور).

تفسير: حق تعالى فرمايي چې په دنيا کې کفارو ته رزق ورکاوه شي، او د رزق حال لکه (امامت) داسې نه دی؛ چې هغه ما سوا له ايمان لرونکي بل چا ته نه ورکړي.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ ۖ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې پورته کړل ابراهيم تاداوونه (بنيادونه) د کعبې او اسماعيل (هم ، او دواړو به ويل) ای ربه ځمونږ ! ته قبول کړه (دا کار) له مونږ څخه، بېشکه ته چې يې همدا ته ښه اورېدونکی، ښه پوهېدونکی يې.

تفسير: يعنی دا کار مونږ ته په خپل دربار کې قبول کړه ! (چې د کعبې ودانول دي)، ته د ټولو دعاوې اورې، او د دوی په نيتونو باندې پوهېږې.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

ای ربه ځمونږه ! او وګرځوه مونږه حکم منونکي ستا، او (وګرځوه) له اولادې ځمونږ يوه ډله حکم منونکي ستا، او وښيه مونږ ته احکام د حج زمونږ، او قبوله کړه توبه ځمونږ، بېشکه ته همدا ته چې يې ښه توبه قبلوونکی، ښه مهربان يې.

ای ربه ځمونږ ! پيدا کړه (وليږه) په دوی کې يو رسول له دوی ځنې؛ چې دی لولي پر دوی باندې آيتونه ستا (چې دتوحيد او نبوت دلايل دي)، وښيي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (شرعي احکام) او پاک کړې دوی (له ګناهونو)، بېشکه ته همدا ته يې ښه غالب دحکمت خاوند (په خپل کار کې).

تفسير: دا دعا ابراهيم او دده ځوي اسماعيل (عليهما السلام) دواړو کړېده، چې ځمونږ په نسل کې يوه حکم منونکې ډله پيدا کړه !، او يو داسې رسول په دوی کې وليږه ! چې هغو ته کتاب او حکمت وښيي !، نو داسې يو نبي چې د دوی دواړو له اولادځخه دی پرته له خاتم المرسلين محمد صلى الله عليه وسلم څخه بل څوک نه دی، نو ددې له امله د يهودانو د پخوانيو خيالاتو پوره تردید وشو.

له (علم الكتاب) ځنې قرآن او دهغه ضروري مطالب او معاني مراد دي، چې له عبارت څخه واضح او ښکاره کيږي، او له (حکمت) څخه سنت او د دين فهم مراد دی.

وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَٰهُ فِى الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى الْءَاخِرَةِ لَمِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ ۚ يَٰبَنِىَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

او څوک دی چې مخ ګرځوي له دین دابراهیم څخه (هیڅوک یې نه ګرځوي) مګر هغه څوک چې احمق ګرځولی وي ده ځان خپل، او البته په تحقیق غوره کړی وو مونږ ابراهیم په دنیا کې (په نبوت، خلت، او دبیت الله په تعمیر سره)؛ او بېشکه دې په آخرت کې له (خاصو) نېکانو څخه دی.

او (یاد کړه) کله چې وویل ابراهیم ته رب د ده، چې غاړه کیږده (ځما احکامو ته) نو وویل (ابراهیم): غاړه مې ایښې ده رب د عالمیانو ته.

او وصیت کړی وو په دې خپل سره ابراهیم ځامنو خپلو ته، او یعقوب (هم)، چې ای ځامنو ځما ! بېشکه چې الله غوره کړی دی تاسې دین (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسې مګر په هغه حال کې چې تاسې مسلمانان یئ، چې (پر اسلام تر ځنکدن او مرګ ثابت اوسئ !).

تفسیر: د هغه ملت او مذهب چې شرف یې ذکر شو، د همدې ملت وصیت ابراهیم او یعقوب (علیهما السلام) خپلو اولادو ته فرمایلی وو، نو هر هغه څوک چې دا وصیت ونه منې، نو دی د هغو له ویناوو ځنې هم سر غړوي.

یهودان وایي چې: «یعقوب علیه السلام خپلو اولادو ته د (یهودیت) وصیت فرمایلی دی»، دا وینا بالکل دروغ ده، لکه چې په وروستني آیت کې راځي.

له دې آیت څخه مقصد نهي ده له ترکه د اسلامه، نه له مرګه. لکه چې ویلی شي: «**لا تصل إلا وأنت خاشع !**» یعنې لمونځ مه کوه ! ای لمونځ کوونکیه ! مګر په هغه حال کې چې یې ته ویرېدونکی د الله څخه.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

آیا وئ تاسې حاضران په هغه وخت کې، چې راغې یعقوب ته (اسباب د) مرګ، کله چې وویل (یعقوب) ځامنو خپلو ته چې: د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرګه) ځما؟ نو وویل دوی چې: عبادت به کوو د معبود ستا، او د معبود د پلرونو ستا چې ابراهیم او اسماعیل او اسحاق دي، هغه الله ته چې یو دی (شریک نه لري) او مونږ ټول هغه ته غاړه ایښودونکي یو.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دغه یو ټولی وه چې په تحقیق تېر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي یې وي، او تاسې ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل کیږئ له هغه څه چې وو دوی چې کاوه به یې (هغه).

تفسیر: یعنې یهودانو او نصرانیانو یقین درلود (لرلو) چې «د مور او پلار په ګناهونو به ځامن نیول کیږي، او د هغوی په ثوابو کې به هم برخه آخلي»، دا وینا بیخي غلطه او چتې (بېکاره) ده، بلکه د هر چا عمل د ده د لارې مل، او چاره یې تر غاړه ده، څه یې چې کرلي وي، هغه به ریبي، او هر څه یې چې کړي وي؛ هغه به یې په مخ کې راځي، نښه وي که بد.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ

او وایي دوی (کتابیان مسلمانانو ته): چې شئ ! یهودان یا (شئ) نصرانیان چې سمه لاره وموموئ.

تفسير: مطلب دا دی چې يهودان مسلمانانو ته وايي چې يهودان شئ ! او نصرانيان دوی ته وايي چې: نصرانيان شئ چې هدايت مو په برخه شي.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِـۧمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې مونږ داسې نه کوو) بلکه (متابعت کوو) ددين د ابراهيم چې په يوه لوري وو (يعنې تينګ ولاړ وو پر حق او بيزار وو له باطل څخه)، او نه وو دی له مشرکانو څخه.

تفسير: يعنې ای محمده ! (صلی الله عليه وسلم) دوی ته ووايه چې ستاسې دا وينا هيڅ د منلو وړ نه ده، بلکه مونږ د ابراهيم عليه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق يو؛ چې له ځکدو خرابو مذاهبو ځنې ببل دی. په دې خبره کې چې نه وو دی له شرک کوونکو ځنې؛ دې خبرې ته اشاره ده چې تاسې دواړه فرقې په شرک کې اخته يئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چې د ابراهيمي مذهب مدعيان وو، د شرک او کفر په سيند کې لاهو وو. له دې آيته په هغو هم رد وشو. له انصاف له مخې اوس له دې دوه وو فرقو څخه هيڅ يوه هم په ابراهيمي مذهب باندې نه ده، او يواځې مونږ مسلمانان په ابراهيمي مذهب پاتې يو.

فائده: په هر شريعت کې درې خبرې وي:

(١) عقايد، لکه توحيد، نبوت، او نور مؤمن به شيان، نو په دې کې ټول آسماني دين لرونکي شامل، شريک، او موافق دي، او اختلاف له سره په کې ممکن نه دی.

(٢) د شريعت کليه قواعد، چې له هغو ځنې جزئيات او فرعي مسائل حاصليږي، او په ټولو جزئياتو کې تل هماغه کليات ملحوظ او تر کتنې لاندې وي، او في الحقيقه ملت دهمدې اصولو او کلياتو نوم دی، او د محمد صلی الله عليه وسلم د ملت (دين) او د ابراهيمي ملت توافق او اتحاد هم په همدغو کلياتو کې دی.

(٣) د ځکدو کلياتو او ټولو اصولو او فروعو مجموعه چې هغه ته شريعت وايي، چې ددې خلاصه داسې شوه چې د محمد رسول الله او ابراهيم خليل الله (عليهما الصلاة والسلام) ملت سره يو دی، او د دوی شريعتونه سره ببل ببل دي.

قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

ووايئ (ای مؤمنانو !) چې ايمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (صحيفو) چې نازل کړی شوي دي، ابراهيم ته، او اسماعيل، او اسحاق، او يعقوب، او اولادې (ددوی) ته، او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چې ورکړی شوي موسی ته، او (ورکړي شوي دي) عيسی ته، او (پر) هغو (کتابونو) چې ورکړی شوي دي (نورو) انبياوو ته له ربه د ددوی نه، حال دا چې نه کوو فرق په منځ د يوه تن له دوی ځنې (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ايښودونکي يو.

تفسير: يعنې مونږ په ټولو انبياوو او کتابونو ايمان لرو، او ټول حق ځکنو، او هر يو له دوی ځنې په خپله زمانه کې واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالی حکم منونکي يو، او وايو چې په هره زمانه کې هر نبی عليه السلام چې هر الهي حکم له ځانه سره راوړی دی؛ د هغو منل او اتباع ضروري دي، پرته له کتابيانو ځنې چې له خپل دين څخه په غير د نورو

ټولو اديانو تکذيب کوي، اګر که د دوی دين منسوخ شوی هم و ي، او د انبياوو هغه احکام دروغ ګڼي، چې د الله تعالی احکام دي.

فَإِنْ ءَامَنُوا۟ بِمِثْلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

نو که ايمان راوړي (دا يهود او نصاری) لکه چې تاسې ايمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شيانو بې له فرقه) نو په تحقيق يې وموندله سمه لاره، او که يې مخ وګرځاوه (له ايمانه) نو بېشکه خبره همدا ده چې دوی (له تاسې سره) په مخالفت کې دي، نو ژر ده چې کافي به شي په (دفع د شر) د دوی کې تا لره الله، او هم دې دی ښه اورېدونکی (داقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسير: يعنې ددوی له دښمنۍ او ضد ځخه مه و ېرېږئ !، پاک الله د هغوی له شر او ضرر ځخه ستاسې ساتونکی دی، هغوی تاسې ته هيڅ ورانی نه شي رسولی، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او په ټولو احوالو او نيتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُۥ عَٰبِدُونَ ﴿١٣٨﴾

(او وايئ: ای مؤمنانو ! چې مونږ الله رنګ کړي يو) په رنګ د الله، او څوک ښه دی له الله ځنې له جهته د رنګه (ددين)، او مونږ خاص ده لره عبادت کوونکي يو.

تفسير: يهودان له دې آيتونو ځنې واوښتل او اسلام يې ونه مانه، او نصرانيانو هم انکار وکړ، او د لافو او باټو په ضمن کې به يې ويل چې: «له مونږ سره داسې يو رنګ شته چې له مسلمانانو سره نشته».

دنصرانيانو دا دود (رواج) وو چې يو ډول زېړ رنګ يې جوړ کړی وو، او کله به چې په دوی کې کوم وړوکی پيدا کېده، او يا به کوم سړی د دوی په دين کې داخلېده، نو دوی به په هغه رنګ رنګاوه، او په هغه کې به يې غوټه کاوه، چې سوچه او ستره نصراني شي، نو پاک الله فرمايي چې: «ای مسلمانانو ! ووايئ چې مونږ د الله تعالی په رنګ سره رنګ شوي يو؛ چې ايمان دی، حق دين مو منلی دی چې ددې حق دين له منلو او ننوتلو ځخه وروسته ټولې ناپاکۍ او ناولتياوې او نور کثافات (خيري) بيخي لري کيږي، او هر مسلمان په کې پاک، صاف کيږي».

قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِى ٱللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ وَلَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهُۥ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا جګړه کوئ تاسې له مونږه سره په (دين) د الله کې؛ حال دا چې هغه دی رب ځمونږ او رب ستاسې، او مونږ لره دي عملونه ځمونږ، او تاسې لره دي عملونه ستاسې، او مونږ خاص الله لره په اخلاص (عبادت کوونکي) يو.

تفسير: يعنې د الله تعالی په نسبت ستاسې داسې نزاع او جګړې کول او داسې ګڼل چې د الله تعالی د رحمت او عنايت لايق او مستحق پرته له مونږ ځنې بل هيڅوک نشته؛خوشې بېکاره خبره ده، او هغه پاک ذات همغسې چې ستاسې رب دی، ځمونږ رب هم دی، او مونږ څه عملونه چې کوو، خالص الله تعالی لره يې کوو، مونږ تاسې غوندې يواځې په خپلو پلرونو او نيکونو افتخار نه کوو، او په تعصب، نفسانيت، او حسد کې اخته نه يو، نو بيا به ولې ځمونږ عملونه د پاک رب په دربار کې نه منل کيږي؟ !

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطَ كَانُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَٰدَةً عِندَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

آيا وايئ تاسي (اى كتابيانو !) چې بېشكه ابراهيم او (دده ځامن او لمسي) اسماعيل او اسحاق او يعقوب او اولاد (د دوى) وو دوى (ټول) يهوديان يا نصرانيان؛ ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا تاسي ښه پوهيږئ كه الله؛ او څوك دى زيات ظالم له هغه چا نه چې پټوي له خلقو (ثابته) شاهدي په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دى الله بې خبره له هغه څه چې تاسي يې كوئ.

تفسير: د ابراهيم او اسماعيل او نورو انبياوو (عليهم السلام) په نسبت چې كتابيانو داسې دعوى كوله چې: دوى يهوديان يا نصرانيان وو؛ ښكاره او صريحه دروغ ده، برسېره پر دې حق تعالى فرمايي: ﴿مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ (د آل عمران سورت ٦٧ آيت) نو اوس راوښيئ ! چې ستاسي پوهه او علم زيات دى، كه د هغه (علام الغيوب الله تعالى)؟ .

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

دغه يوه ډله وه چې په تحقيق تېره شوې وه، هغوى لره ده (جزا) د هغه څه چې كړي يې وي، او تاسي لره ده (جزا) د هغه څه چې كړي دي تاسي، او نه به تاسى پوښتل كيږئ له هغه څه چې وو دوى چې كول به يې.

تفسير: همدا آيت وړاندې تېر شوى دى، هر كله چې ددې كتابيانو په زړونو كې تكبر او غرور ځاى نيولى وو، او داسې يې ګڼل چې ځمونږ أعمال هر څومره چې خراب وي، بيا به هم ځمونږ پلرونه شفاعت كوي، او بخښنه به راته غواړي، نو ځكه دداسې چټې خيالاتو د لا ښه ترديد كيدلو لپاره يې هغه آيت بيا مكرر بيان وفرمايه، داسې وپوهيږئ چې په پخواني آيت كې كتابيانو ته خطاب وو، او په دې آيت كې (محمدي) امت سره مخاطبه ده، چې په دې چټې خيال كې د هغوى متابعت او پيروي مه كوئ !، ځكه چې دا راز هيلې او توقعات هر سړى د خپلو مشرانو او مړو ځنې په خپل زړه كې كولى شي، چې داسې تخيلات او توقعات بيخي غلط او چټې دي، اوس وروسته له دې نه د يهودانو او نورو مشركانو ديوې بلې ناپوهۍ او حماقت څخه اطلاع وركول كيږي، چې د قبلې د تحويل په نسبت عنقريب راتلونكې ده.

سَيَقُولُ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ ٱلَّتِى كَانُوا۟ عَلَيْهَا ۚ

ژر ده چې وبه وايي ناپوهان له خلقو چې څه شي وګرځول دوى (يعنې رسول صلى الله عليه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوى څخه، هغې نه چې وو دوى په هغې باندې؟

تفسير: كله چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم مكې شريفې څخه مدينې منورې ته تشريف راوړ، تر ١٦ – ١٧ مياشتو پورې يې د بيت المقدس په لورې لمونځ كاوه، وروسته مامور شول، چې د كعبې شريفې په لورې خپل مخ وګرځوي، دلته يهودان اومشركان، منافقان او ځينې ضعيف الاعتقاد مسلمانان په اندښنو او شبهو كې ولوېدل، او مخالفانو په ټوقو او مسخرو لاسونه پورې كړل، او داسې به يې ويل: «دوى خو تر اوسه پورې د بيت المقدس په لورې چې د ټولو انبياوو قبله وه، لمونځ كاوه، نو اوس په دوى څه وشول، چې هغه د پخوانيو انبياوو قبله يې پرېښوده؟ او د كعبې په لورې يې مخ وګرځاوه؟»، چا به ويل چې: «ديهودانو د عداوت له امله يې داسې وكړل»، ځينو به ويل چې: «دې په خپل دين كې متردد او متحير دى، چې له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښكاره كيږي»، نو الله تعالى ځواب وركړ چې:

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ؕ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿١٤٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله لره دى مشرق او مغرب (بلكه ټول جهات) هدايت كوي هغه چا ته چې اراده (دهدايت يې) وكړي (طرف) د لارې سمې ته (چې اسلام دى).

تفسير: يعنې اى محمده ! دغو ناپوهانو ته ووايه چې: نه مونږ ديهودانو له عداوته، او نه د بل كوم نفساني تعصب له امله، او نه له خپلې شخصي رايې له متابعته، خپله قبله بدله كړېده، بلكه مونږ يواځې د الله تعالى د فرمان په اثر، چې ځمونږ د حق دين اساس دى، دا قبله بدله كړه، تر هغه وخته پورې چې مونږ مامور وو چې دبيت المقدس په لورې لمونځ وكړو، نو مونږ هغه حكم ومانه، اوس چې مونږ مامور شوي يو، چې د كعبې شريفې په لورې مخ وګرځوئ ! نو مونږ دزړه له كومې دا حكم هم ومانه، نو ددې په نسبت له مونږ ځنې داسې پوښتنې، او پر مونږ دا راز اعتراضونه كول سخت حماقت دى.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ؕ

او همداسې (لكه چې هدايت مو درته كړى دى) ګرځولي يئ مونږ تاسې يوه ډله غوره لپاره ددې چې شئ شاهدان په نورو خلكو (دجزا په ورځ د انبياوو له خوا) او چې شي (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (اى محمدي امته !) شاهد.

تفسير: يعنې هماغسې چې كعبه ستاسو قبله ده، او د ابراهيم عليه السلام قبله ده، او له ټولو قبلو ځنې افضله ده، همدا راز مې تاسې هم له ټولو امتونو ځنې افضل، او ستاسې رسول مې هم له ټولو نبيانو او رسولانو څخه اكمل منتخب او غوره كړى دى، چې ددې فضيلت او كمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتونو په مقابل كې داسې شاهدان چې مقبول الشهادت وي منل كيږي، او محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ستاسې په عدالت او صداقت شاهدي وركوي، لكه چې په احاديثو كې راغلي دي «كله چې د پخوانيو امتونو كافران د خپلو رسولانو د دعوى تكذيب وكړي، او ووايي چې: مونږ ته په دنيا كې د هيڅا له خوا هدايت او لار ښوونه نه ده شوې، نو په دغه وخت كې محمدي امت د رسولانو د دعوى په صداقت باندې شاهدي وركوي»، او محمد صلى الله عليه وسلم ددوى په صداقت او عدالت باندې شاهدي وركوي، دلته به نور امتيان وايي چې: «دوى نه ځمونږ په زمانه كې وو، او نه بيخي مونږ او دوى سره ليدلي دي، نو د دوى شاهدي په مونږ څرنګه اوربدله كيږي؟؟» دلته به محمدي امت داسې ځواب وركوي چې: «مونږ ته دا ټولې خبرې د الله تعالى له كتابه او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له ښوونې څخه را څرګندې شوې، او دغه امر مونږ ته د (علم اليقين) تر حده رسيدلى دى، نو ځكه مونږ پر تاسې شاهدي لولو.

فائده: د (وسط) معنى يعنې معتدل، مطلب دا دى چې: محمدي امت بيخي په سمه لار دى، چې په هيڅ ډول د هيڅ شانې كوربوالي شائبه په كې نشته، او له افراط او تفريط څخه بيخي پاك دى.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِيْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ ؕ

او نه ده ګرځولې مونږ (دا) قبله هغه چې وې ته (پخوا له هجرت نه) په هغې باندې مګر لپاره ددې چې مونږ معلوم كړو هغه څوك چې پيروي كوي د رسول له هغه چا چې بېرته ګرځي په پندو خپلو (كفر ته).

تفسير: يعنې اصلي قبله خو همدغه كعبه وه، چې د ابراهيم عليه السلام له زمانې را هيسې پاتې ده، د څو ورځو له مخې چې ستاسې قبله بيت المقدس ټاكلې (مقرر) شوې وه، يواځې د امتحان لپاره وه، چې څوك له تاسې امر منونكي

پاتې کيږي؟ او څوک مخ اړوي؟ نو هر څوک له دوی څخه چې پر ايمان باندې قائم پاتې دي، د هغوی درجې لوړې دي.

فائدة: په دې آيت کې ﴿لِنَعْلَمَ﴾ چې د مستقبل صيغه ده، او په ﴿حَتَّىٰ نَعْلَمَ﴾ ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ﴾ ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾ ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ﴾ ﴿إِلَّا لِنَعْلَمَ﴾ او نورو آيتونو کې چې د مستقبل کلمې راغلې دي، محققين هغه علم حالي بولي، چې له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کيږي، او په هغه باندې جزا او سزا - مدح او ذم مترتب کيږي، او همدا يې غوره کړی دی.

وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ

او بېشکه دی دا ګرځېدل (کعبې ته) هرو مرو (خامخا) ډېر درانه، مګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چې سمه لاره ورته ښوولې ده الله.

تفسير: لومړۍ ځمونږ د رسول صلى الله عليه وسلم لپاره بيت الله شريف قبله مقرره شوې وه، بيا د څه وخت لپاره د امتحان په توګه بيت المقدس قبله مقرره شوه، او ټول پوهيږي چې امتحان په هغه شي کې وي؛ چې په نفس باندې دروند وي، نو پاک الله فرمايي چې: بېشکه د کعبې شريفې په ځای بيت المقدس قبله ګرځول په خلقو ښه ونه لګيدل، په عوامو مسلمانانو له دې سببه چې هغوی عموما عرب او قريش او د کعبې شريفې په افضليت معتقد وو، کله چې په دوی د دوی له خيال، عادت، رسم، او رواج ځنې مخالف کار تحميل شو، نو متأثر شول، او د خواصو وړېدلو سبب دا وو، چې د ابراهيمي دين ځنې دا عمل مخالف وو، چې دوی د هغه په موافقت مامور وو.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

او نه دی الله چې ضايع کړي ايمان (لمونځ) ستاسې (ای مؤمنانو !) بېشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډېر مهربان دی (پوره رحم کوونکی دی).

تفسير: يهودانو ويل: کله چې مو اصلي قبله بيت الله وه، نو ستاسې ددومره مودې هغه لمونځونه چې د بيت المقدس په طرف مو کړي دي؛ ټول ضايع شول، ځينې مسلمانانو ته داسې شبهې ورولوېدې، کله چې بيت المقدس ځمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چې په هغه حالت کې مړه شوي دي، د هغوی په ثواب کې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکې زمانه کې د هغه تلافي وکړي، نو دا آيت نازل شوو: کله چې تاسې يواځې دخپل ايمان او د پاک الله د اطاعت له کبله دبيت المقدس په لوري لمونځ کړی دی، نو ستاسې اجر او ثواب ته څه زيان نه پېښيږي.

قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ

په تحقيق سره وينو مونږ (بيا بيا) ګرځول دمخ ستا په (طرف د) اسمان، نو مونږ به وګرځوو خامخا تا هغې قبلې ته چې ته يې خوښوې.

تفسير: کله چې مسلمانانو ته يهودانو طعنې او پيغورونه ورکول او ويل يې: «دا نبي چې ځمونږ له شريعت ځنې مخالف او له ابراهيمي دين سره سم کار کوي، ولې ځمونږ د قبلې په لوري لمونځ کوي؟»، نو ځکه ددغو سببو له امله په هغه زمانه کې چې دوی د بيت المقدس په لوري لمونځ کاوه، نو دهغه په زړه کې تل داسې خبرې ګرځېدلې، که د الله تعالى له لورې حکم راکړی شي، چې بيا د کعبې په لوري لمونځ وکړم، او په دې شوق کې به يې کله کله د آسمان په لوري مخ اړاوه، او هر طرف ته به يې کتل، چې ښايي په هغې پرښتې باندې يې سترګې ولګيږي، چې داسې زيرې ورکړي، نو په دې مناسبت پر دوی دغه آيت نازل شو، او د کعبې شريفې د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ

نو وګرځوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (کعبې ته په لمانځه کې).

تفسير: يعنې د کعبې شريفې په لورې، مسجد الحرام يې ځکه بولي؛ چې هلته مقاتله کول، د حيواناتو ښکار کول، د ونو او وښو پرې کول او نور شيان حرام دي، کله چې د قبلې د تحويل دا حکم نازل شو، صحابه کرامو رضي الله عنهم د قباء په مسجد کې د سهار لمونځ کولو، مخونه يې شام خوا ته وو، هغوی ته يو سړی راغی، ورته ويې ويل چې: په رسول الله صلى الله عليه وسلم آيتونه نازل شول، چې په کې قبله د کعبې شريفې خوا ته وګرځول شوه، نو لمونځ کوونکو په لمانځه کې کعبې شريفې ته مخونه را وګرځول، (صحيح البخاري، حديث (٤٤٩٠).

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۗ

او په هر ځای کې چې اوسئ نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل (په لمانځه کې) په لوري دهغې (کعبې).

تفسير: يعنې په سفر يا په حضر کې په مدينې منورې يا په بل ښار کې، په وچه يا په درياب کې، په غره يا په ډاګ (صحرا) کې، يا پخپله بيت المقدس، يا په بل کوم ښار کې، هر چېرې چې يئ دبيت الحرام په لوري لمونځ ادا کړئ !.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

او بېشکه هغه کسان چې دوی ته ورکړل شوی دی کتاب خامخا پوهيږي دوی چې بېشکه دا (استقبال الکعبة) حق دی له لوري د رب د دوی، او نه دی الله ! غافل له هغو کارو ځنې چې کوي يې دوی.

تفسير: يعنې هغه اعتراضونه چې کتابيان يې د قبلې د تحويل په نسبت کوي، هغوی ته هيڅ غوږ مه ږدئ !، ځکه چې د هغوی په آسماني کتابونو کې دا خبره ښکاره ده، چې خاتم المرسلين صلى الله عليه وسلم به د څه مودې له مخې بيت المقدس په لوري لمونځ کوي، او په پای (آخر) کې به د کعبې شريفې په لوري لمونځ کوي، او دا هغو ټولو ته معلوم دی، چې د محمدي امت اصلي او دائمي قبله به د ابراهيمي دين سره سمه وي، نو ځکه هغوی دا د قبلې تحويل هم حق ګڼي، خو د حسد له مخې هر څه يې چې په خوله راځي هغه وايي، الله تعالى ددوی په ټولو خبرو ښه عالم دی، او د دوی د ويناوو نتائج به يوه ورځ هغوی ته څرګند کړي.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ

او قسم دی خامخا که ته راوړې هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب په هر قسم دليل سره؛ نه به شي تابع دوی د قبلې ستا، او نه يې ته (ای محمده !) تابع کيدونکی د قبلې د دوی، او نه دي ځينې د دوی تابع کيدونکي دقبلې دځينو (نورو).

تفسير: يعنې دوی داسې معتصب دي، که ته هغه ټولې ممکن الوقوع نښې دوی ته وښيي، خو بيا هم ستا قبله نه مني، دوی خو په دې غوښتنه او آرزو کې دي، چې په څه ډول تاسې د خپل ځان تابع وګرځوي، مګر د دوی دا خيال چټې او باطل دی، ته هيڅکله د هغوی د قبلې متابعت نشې کولای، ځکه چې دا د کعبې استقبال تر قيامته پورې نشي منسوخ

كيداى، أو كتابيان هم يو له بله سره د قبلې په امر كې ډېرې جګړې او خبرې لري، د يهودانو قبله د بيت المقدس صخره ده، او د نصرانيانو قبله د بيت المقدس هغه شرقي خوا ده، چې د عيسى عليه السلام د روح نفخ په كې شوى وو، كله چې دوى په خپلو مينځو كې نه جوړيږي، نو له مسلمانانو ځنې ددې نقيضو متابعت غوښتل، يوائې جهل او حماقت دى.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او خامخا كه بالفرض تابع شې ته دخواهشاتو د دوى وروسته له هغه چې راغى تاته له علمه (چې وحيې ده) بېشكه ته به په دغه وخت كې خامخا يې له ظالمانو ځنې.

تفسير: يعنې قطع نظر له دغو دلائلو ځنې كه د لږې مودې له مخې دا ومنل شي، چې (نعوذ بالله) ځمونږ رسول صلى الله عليه وسلم د كتابيانو د قبلې متابعت د وحيې له نزوله او يقيني علم څخه په خلاف وكړي، نو په دې محال تقدير دوى بېشكه د بې انصافانو له ډلې ځنې شمېرل كيږي، او له يو نبي ځنې دداسې شنيع امر كېدل ممكن الوقوع نه دي، نو ښكاره شوه چې د كتابيانو د قبلې متابعت له تاسې ځنې له سره ممكن نه دى، ځكه چې بيخي له علمه چپ دى، يعنې جهل او ګمراهي ده.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾
الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه كسان چې وركړى دى مونږ دوى ته كتاب؛ پېژني دوى هغه (يعنې محمد او اسلام د دوى د كتابو په تعريف) لكه چې پېژني دوى ځامن خپل، او په تحقيق چې يوه ډله له دوى ځنې خامخا پټوي حق (وصف د محمد) حال داچې دوى پوهيږي (په حقانيت د اسلام او نبوت د محمد «صلى الله عليه وسلم»).
حق ثابت دى له رب ستا نو مه كيږه ته خامخا له شك كوونكو څخه !.

تفسير: يعنى كتابيان تا ډېر په ښه شان سره پېژني، او ستا د نسب، قبيلې، مولد، مسكن، شكل، اوصاف، او له ټولو احوالو ځنې په ښه شان سره پوه او خبر دي، چې ددې علامو او ښه پېژندګلوى له امله هغوى ستاسې په موعوده نبوت ښه علم او باور لري، او داسې مو ښه پېژني لكه چې په ډېرو هلكانو كې خپل ځامن بې له ترده او تأمله پېژني، مګر د دوى له مخالفت ځنې هيڅ اندېښنه مه كوه ! او هيڅ تردد په كې مه لره !.

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر يوه (امت) لره يوه قبله ده، چې هغه مخ ګرځوونكي دي هغې ته (په لمانځه كې)، نو تاسې وړاندې شئ ! (يو تر بله) نيكيو ته، هر چېرته چې يئ (تاسې) رابه ولي تاسې الله ټول (په قيامت كې لپاره د جزاء د اعمالو)، بېشكه چې الله په هر شي باندې قادر دى.

تفسير: يعنې الله تعالى هر ملت لره يوه قبله ټاكلې (مقرره كړې) ده، چې د هغې په لورې د عبادت په وخت كې مخ وګرځوي، يا هغه مسلمانان ملتونه چې د كعبې په بېلو بېلو اړخونو لكه شرق، غرب، شمال، او جنوب كې پراته دي؛ نو په دې باب بحث كول، يا پخپله قبله او سمت باندې جګړې ته ملا تړل، عبث او خوشې خبره ده، هو ! هغه نيكي چې مطلوب او مقصود ده، د هغې په لورې پېش قدمي او وړاندې تګ كول په كار دي.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾
وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او هر ځاي ته چې ووځې ته (ای محمده !) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او بېشکه دا مخ ګرځول کعبې ته خامخا حق دي له طرفه د رب ستا، او نه دی الله بې خبر له هغه شي چې تاسې يې کوئ.
او هر ځاي ته په هر وخت کې چې ووځې ته (ای محمده ! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړې) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او په هر ځای او هر وخت کې چې يئ (ای مؤمنانو) نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل په لوري د هغې (کعبې).

تفسير: د قبلې تحويل يې مکرر او بيا بيا ځکه وفرمايه چې د هغه علل او عوامل متعدد دي، نو د هر علت د څرګندولو لپاره دغه حکم تکرار شوی دی، له ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ﴾ الآيه - څخه معلوميږي چې د خپل رسول د خوښې او رضا او دهغه د تکريم لپاره يې هم دا حکم کړی دی.

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ ځنې معلوميږي چې د الله عادت په همدې باندې جاري دی، چې هر ملت او هر پيغمبر ته چې د مستقل شريعت خاوند وي، د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله ټاکي (مقرروي).

او د ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ څخه معلوميږي چې ددې ذکر شوي حکم علت دا دی چې د مخالفانو الزام عائد نشي، يا به د دې تکرار سبب داسې وي؛ چې اول: د قبلې مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده، دويم: په الهي احکامو کې نسخ واقع کېدل، د ناپوهانو له پوهې ځنې خورا (ډېر) لوړ کار دی، دريم: د قبلې تحويل اوله نسخه ده چې په محمدي شريعت کې ظاهره شوې ده، نو ځکه د هغې بيا بيا تکرار او تأکيد عين حکمت او بلاغت دی، يا به دا وجه وي چې په اول آيت کې د احوالو تعميم، او په دويم آيت کې د امکنه وو تعميم، او په دريم آيت کې د ازمنه وو تعميم مراد دی.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

ددې لپاره چې نه وي خلقو (يعنې يهودانو او مشرکانو) ته په تاسې هيڅ اعتراض، مګر (اعتراض) د هغو کسانو چې ظالمان دي له دوی ځنې، نو مه وېرېږئ له (اعتراضو) د دوی ځخه او ووېرېږئ له ما ځنې (او زما نافرماني مه کوئ !).

تفسير: يعنې کعبې ته مخ ګرځول؛ ددې لپاره چې په تورات کې ذکر شوي وو، چې د ابراهيم عليه السلام قبله بيت الله دی، او د آخرې زمانې نبي صلى الله عليه وسلم ته به هم د هغه په لوري د مخ ګرځولو حکم کيږي، که په محمد صلى الله عليه وسلم باندې د قبلې د تحويل حکم نه کېدی؛ نو يهودانو به خامخا په دوی الزام اړاوه، له بل لوري به د مکې مشرکانو داسې ويل چې: د ابراهيم عليه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبي چې د ابراهيمي دين مدعي دی، نو د هغه له قبلې ځنې ولې مخالفت کوي؟ نو اوس د قبلې د تحويل د حکم له کبله دوی دواړو ته د اعتراض ځای پاتې نه شو، مګر بې انصافان اوس هم پر تاسې باندې په څه نا څه الزام اړولو کې بوخت (مشغول) دي، نو د دغسې اعتراضاتو هيڅ پروا ونکړئ ! او تل ځمونږ د حکمونو تابع اوسئ !.

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

او لپاره د دې چې پوره کړم زه نعمت خپل په تاسې باندې (په هدايت سره) او ښايي چې تاسې لار وموميئ (حق ته).

تفسير: يعني دا قبله مو تاسې ته ددې له امله مقرره کړېده، چې د دښمنانو له پيغورونو ځنې خلاص شئ، او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو، مستحق او د انوارو او هداياتو پوره وړ شئ .

كَمَآ أَرۡسَلۡنَا فِيكُمۡ رَسُولٗا مِّنكُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمۡ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمۡ تَكُونُواْ تَعۡلَمُونَ ١٥١

لکه چې لږلی دی مونږ په تاسې کې رسول له جنس د تاسې (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چې لولي په تاسې آيتونه (قرآن) زمونږ، او پاکوي تاسې (له کفره) او ښيي تاسې ته کتاب (قرآن)، او (دهغه عميق اسرار او) احکام، او ښيي تاسې ته هغه شيان چې نه وئ تاسې چې پرې پوهېدئ.

تفسير: يعني د نعمت د اتمام، او د هدايت تکميل پر تاسې داسې شوی دی، لکه چې پخوا له دې نه په تاسې کې داسې يو رسول مبعوث شوی دی، چې تاسې ته د الله تعالی احکام در ښيي.

فَٱذۡكُرُونِيٓ أَذۡكُرۡكُمۡ وَٱشۡكُرُواْ لِي وَلَا تَكۡفُرُونِ ١٥٢

نو ياد کړئ (تاسې) ما (په قلبي او بدني طاعت سره) نو زه به هم ياد کړم تاسې (په ثواب سره) او شکر وباسئ ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کيږئ په ما باندې (په معصيت سره !).

تفسير: کله چې ځمونږ د لوري په تاسې مکررًا د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسې هم لازم دي، چې ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر، او هر ډول سره ياد کړئ !، او حکم مې ومنئ !، چې مونږ به هم تاسې يادوو، او نوي نوي رحمتونه او عنايتونه به پر تاسې کوو، او زما د نعمتو شکريه په ښه شان سره ادا کړئ !، او زما له نا شکرۍ او معصيت ځنې ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ) !.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٥٣

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) مدد وغواړئ (تاسې) له (الله ځخه) په صبر (له معصيته او مصيبت په طاعت) او لمانځه سره، بېشکه چې الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسير: کله چې ذکر، شکر، او د کفران ترک چې په لمړي آيت کې يې ذکر راغلی دی، ټولو شرعي طاعاتو او منهياتو ته شامل دی، چې د هغوی په ځای کول ډېر سخت کار دی؛ نو د هغه د سهولت او آسانۍ لپاره يې دا طريقه را ښوولې ده، چې د) صبر او صلاة (په وسيله، او د هغو د مداومت په ذريعه ټول کارونه په تاسې آسانېږي، او په دې آيت کې دې خبرې ته اشاره ده، چې په جهاد کې زيار (محنت) باسئ ! او په هغه کې صبر لويه درجه لري، چې د هغه ذکر وروسته راځي.

وَلَا تَقُولُواْ لِمَن يُقۡتَلُ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتُۢۚ بَلۡ أَحۡيَآءٞ وَلَٰكِن لَّا تَشۡعُرُونَ ١٥٤

او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې ووژل شي په لاره د الله (جهاد) کې چې (دوی) مړه دي، (دوی مړه نه دي) بلکه ژوندي دي، وليکن تاسې نه پوهېږئ (د دوی په ژوندانه).

تفسير: يعني هغه ځوک چې د الله تعالی په لار کې ووژل شي هغه مړ نه دی، بلکه ژوندی دی، مګر تاسې د هغه په برزخي ژوندانه خبر نه يئ !، او نه يې کيفيت در ښکاره دی، او دا هم د صبر نتيجه ده.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ

او خامخا مونږ آزمويو تاسې په يوه شي چې هغه عبارت دی (ددښمن) له وېرې، او له لوږې (قحط) او له کمواليو د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض، او نورو) او د مېوو (په آسماني او ځمکني آفتونو سره).

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژې لوږه، د زکات نقصان، د بدن امراض، او د اولاد موت وي چې (ثمرة الفؤاد(يې بولي، لومړی د هغو کسانو ذکر وو، چې د صبر لوړې مرتبې يې حاصلې کړې دي، يعنې «شهيدان»، اوس فرمايي چې: الله تعالى عموما په لږ لږ تکليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسې څخه امتحان اخلي، او د صبر آزمويښه مو کوي، ځکه چې د صابرينو په ډله کې داخلېدل څه آسان کار نه دی، نو له همدې امله يې لا له پخوا څخه تنبيه وفرمايله.

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

او زېرې ورکړه صبرکوونکو ته (په جنت سره، صبر کوونکي) هغه کسان دي؛ کله چې ورورسېږي دوی ته څه مصيبت، نو وايي دوی: بېشکه مونږ (مملوک) د الله يو، او بېشکه مونږ هم دغه (الله ته) بيا ورتلونکي يو (په آخرت کې)، دغه کسان په هم دوی ده ثناء او صفت او په نېکه يادونه (له طرفه د) رب د دوی، او مهرباني ده، او دغه کسان هم دوی دي سمه لاره موندونکي (حق ته).

تفسير: د ﴿صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ مراد: د الله تعالى لخوا ثناء ويل، د هغه نوم نښان پورته کول، اوچتول، او ځان ته نژدې کول دي، لکه په جلاء الأفهام لابن القيم کې چې راغلي دي (ص٧٨).

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ

بېشکه صفا او مروه (چې په مکه کې دوه غرونه دي) له نښو (د عبادته) د الله ځنې دي.

تفسير: مخکې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د کعبې د افضليت ذکر وو، اوس دهغه د محل او د حج او عمرې د ادا کولو ذکر فرمايي؛ څو چې د ﴿وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ﴾ تصديق او تکميل په ښه ډول سره وشي، يا دا چې پخوا له دې يې د صبر د فضيلت ذکر وفرمايه، اوس فرمايي: وګورئ ! صفا او مروه چې په (شعائر الله) کې داخل دي، او په حج او عمره کې د دوی په منځ کې له دې سببه «سعي» کول ضروري دي، چې همدا د صابرينو يعنې «بي بي هاجرې» د ځوی «اسماعيل» عليهما السلام لـه آثارو ځنې دي.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

نو هر څوک چې (اراده د) حج وکړي د بيت الله يا (اراده د) عمرې (وکړي) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې چې طواف وکړي په دې دواړو، (يعنې ددواړو ترمنځ سعي وکړي) او هر څوک چې وکړي په خپله خوښه څه نيکي نو بېشکه الله شکر قبلوونکی، ښه عالم دی.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مکه معظمه کې دوه غرونه دي، د مکې خلق د ابراهيم(على نبينا وعليه الصلاة والسلام) له زمانې راهيسې همېشه حجونه کوي، او د حج کولو په وخت کې د دغو غرونو تر منځ سعي کوي، د کفر په زمانه کې کافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولي وو، چې د هغو تعظيم به يې کاوه، او داسې به يې ګڼل، چې دا طواف

او سعي د هغو دواړو د تعظيم لپاره دی، کله چې د اسلام پاک دين خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی ځنې تائب شول؛ نو داسې خيال وشو، چې د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظيم لپاره وو، نو ځرنګه چې د بتانو تعظيم حرام شو، نو ښايي چې د «صفا» او «مروه» تعظيم هم ممنوع شي، ځکه چې دا خبره هغوی ته معلومه نه وه، چې د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کې د حج لپاره وو، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندې بتان درولي وو؛ هغه ترې لرې کړل شول، کله چې د مدينې منورې انصارو د کفر په زمانه کې هم د «صفا» او «مروه» طواف بد ګڼه، نو داسلام په زمانه کې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندېښنه پيدا شوه، او د رسول الله مبارک څخه يې په دې باره کې داسې هدايت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، او س د هغه په نسبت څه هدايت راکوئ؟» په دې مناسبت دا آيت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول؛ چې د «صفا» او «مروه» تر منځ به سعي طواف کې کومه ګناه او خرابي نشته، بلکه دا په اصل کې د الله تعالى نښې دي، او د هغوی طواف کول په کار دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی له خلقو څخه) هغه شی چې نازل کړی دی مونږ له ښکاره وو (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدايت (خبرې) پس له هغه چې بيان کړي دي مونږ هغه لپاره د خلقو (يعنې بني اسرائيلو) په کتاب (تورات) کې.

تفسير: له دغو خلقو څخه يهودان مراد دي، چې دوی د رسول الله صلى الله عليه وسلم د رسالت تصديق او د قبلې د تحويل خبره او نور چې په په تورات کې وو؛ پټول، او همدا راز هغه کسان چې د دنيوي اغراضو له امله يې د پاک الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آيت په حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ

دغه کسان چې دي لرې کوي دوی لره الله له رحمت خپل، او لعنت وايي پر دوی لعنت ويونکي (له پرښتو، انسانانو، پيريانو، او نورو مخلوقاتو).

تفسير: لعنت کوونکي له جنياتو، انسانانو، ملائکو، بلکه له ټولو ذي روحو شيانو څخه عبارت دی، ځکه چې د دوی د حق پټولو له وبـاله په عالم (نړۍ) کې قحط، وبا، طاعون، او نورې راز راز بلاګانې خپرېږي (خوريږي)، نو له دې سببه: نه يواځې حيواناتو ته، بلکه تر جماداتو پورې هم تکليف او صدمه ورپېښېږي، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندې لعنت کوي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

مګر هغه کسان چې ښېرته وګرځېدل (له شرکه او پټولو د نعمت)، او نېک يې کړ عمل خپل، او بيان يې کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چې دي) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندې، او همدا زه ښه توبه قبلوونکی، پوره رحم کوونکی يم (دتوبې په منلو او د رحمت په نزول).

تفسير: يعنې که څه هم د دوی د حق پټولو له امله ځينې خلق په ګمراهۍ کې لويږي، خو کله چې دوی د حق پټولو څخه توبه وباسي، او د حق اظهار په ښه ډول سره وکړي، نو مونږ د لعنت پر ځای په هغوی باندې خپل رحمت نازلوو، ځکه چې مونږ تواب او رحيم يو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شي او مړه شوي دي حال دا چې دوی كافران وو (په وخت د مړ ځ كې)؛ دغه كسان (چې دي) پر دوی باندې دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائكو او (لعنت) د خلقو ټولو (يعنې د ټولو هغو مخلوقاتو چې لعنت ته يې اهميت وركاوه شي).

تفسير: يعنې هغه څوك چې پخپله حق پټ كړي، يا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شي، او تر آخره پورې كافر پاتې شي، او توبه يې په برخه نه شي، نو هغه تل ملعون او جهنمي دی، وروسته له مړ ځه د هغه توبه نه قبليږي.

خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

حال دا چې همېشه به وي دوی په لعنت (يا اور) كې، نه به سپكاوه شي له دوی ځنې عذاب، او نه به دوی ته مهلت وركړ شي (د توبې، يا به په رحمت سره ورته نه كتل كيږي).

تفسير: يعنې په دوی باندې به عذاب يو رنګ او دوام لرونكی وي، او داسې به نه كيږي چې د دوی په عذاب كې څه لږوالی پېښيږي، يا كومه شېبه به د هغوی عذاب لږ كيږي.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

او معبود ستاسې معبود يو دی، نشته بل څوك لايق د عبادت مګر همدی خورا (ډېر) مهربانه پوره رحم كوونكی دی.

تفسير: يعنې ستاسې د ټولو حقيقي معبود داسې يو ذات دی، چې د تعدد احتمالات له سره په كې نشته، نو هر هغه څوك چې د هغه له احكامو ځنې سر غړوي، هغه بېخي مردود او تباه دی.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

بېشكه په پيدا كولو د آسمانو او (په پيدا كولو) د ځمكې كې، او په اختلاف د شپې او د ورځې كې (چې اوږدېږي، لنډېږي پر له پسې رڼا او تياره راځي، يخېږي او ګرمېږي)، او په بېړيو هغو كې چې روانې وي په درياب كې، په هغه سره چې فائده رسوي خلقو ته، او په هغه څه كې چې نازلې كړي دي الله لـه (طرفـه د) آسمانه له اوبو ځنې، نو ژوندی (زرغونه) كړې يې ده په هغو (اوبو) سره ځمكه وروسته د مړ ځه (وچوالی) د هغې، او خپاره (خواره) كړي يې دي په دې ځمكه كې له هر قسمه خوځېدونكو (حيواناتو) څخه، او په ګرځولو (بدلولو) د بادو كې، او په هغې وربځې چې مسخّره كړی شوې ده په مينځ د اسمان او د ځمكې كې، خامخا دليلونه دي (په وحدانيت د الله باندې) لپاره د هغه قوم چې د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

فائدة: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ كې دالوهيت او عبادت د توحيد ، او په ﴿الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ﴾ كې د صفاتو، ثبوت دی، او په ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ﴾ الآيه – كې د ربوبيت د توحيد ثبوت دی، چې ددغو ستاينو او صفاتو په سبب د مشركانو ټولې شبهې په كلي ډول سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا

اوځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې نيسي بې له الله څخه شريکان (په عبادت کې).

تفسير: يعنې په بنيادمانو کې چې په عقل او شعور کې له ټولو مخلوقاتوځنې افضل دي، ځينې داسې هم دي، چې سره له ښکاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالى ځنې نور شيان د حق تعالى سره په عبادت کې شريک ګڼي، او د ده جل جلاله سره يې برابروي.

يُحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ

چې مينه او محبت کوي دوی د هغوی سره لکه چې مينه کوي د الله سره.

تفسير: يعنې يواځې په اقوالو او اعمالو کې خپل شريکان د حق تعالى سره نه برابروي، لکه آن تر قلبي محبت پورې چې د اعمالو د صدور اصل او اساس دی، د دوی شرک او مساوات رسيدلی دی، چې د شرک اعلى درجه ده، او شرک في الأعمال د هغه فرعه او تابع دی.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، ډېر ټينګ دي له جهته د مينې له الله سره.

تفسير: يعنې هغه محبت چې مشرکين يې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه ځنې خورا زياته مينه له الله تعالى سره لري، ځکه چې د مشرکانو مينه ددنيا په مصائبو کې زائليږي، او د آخرت د عذاب د ليدلو په اثر دوی له خپلو باطلو معبودانو ځنې بيخي بېزاره کيږي، لکه چې په وروستي آيت کې راځي، بالعکس د مؤمنانو محبت او مينه له خپل پاک الله سره په راحت او مصيبت، روغتيا او ناروغتيا، په دنيا او آخرت، په پټه او ښکاره کې برابره، او هيڅ تغيير نه مومي، او تل دوامداره او باقي وي، او هم هغه محبت چې اهل الايمان يې له الله تعالى سره لري، له هغه محبت ځنې خورا ډېر او زيات دی؛ چې مؤمنان يې له ما سوى الله يعنې انبياوو، اولياوو، ملائکو، عابدانو، صالحانو، علماوو، فضلاوو، آباوو، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنيا او ما فيها سره لري، ځکه چې مؤمنان له الله تعالى سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالأصاله او بالاستقلال مينه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالى له حکم سره سم له هر يوه سره د هغه د مرتبې او مقام په مېچ (اندازه) مينه کوي.

هو ! د الله تعالى او د ما سوى الله جل جلاله په محبت اومينه کې مساوات او برابري کول، که هر څومره هغه لوی سړی هم وي، نو خالص شرک او د مشرکانو کار دی.

په تعظيم ادب کې زيار کاږي صديق *** د رتبې نه کوي فرق چېرې زنديق

وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

او که ووينې هغه کسان چې ظلم يې کړی دی (په خپلو نفسونو په شرک سره) په هغه وخت کې چې ووينې دوی عذاب (هلته به وپوهيږي) چې بېشکه ټول قوت خاص الله لره دی ، او بېشکه چې الله سخت عذاب ورکوونکی دی (نو د الله تعالى پرته د بل چا عبادت به يې نه کاوه).

اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

کله چې بېزاره شي هغه کسان چې متبوعان (مشران) دي؛ له هغو کسانو څخه چې تابعان (او کشران) دي، او ووينې دوی عذاب، او منقطع (غوځ) شي په دوی (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوی علايق).

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ

او وايي هغه كسان چې تابعان وو: كاشكې واى مونږ لره بيا ورتلل (دنيا ته) نو بېزاره به شو مونږ له دې متبوعانو څخه، لكه چې بېزاره شوي دي دوى له مونږ څخې.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

همداسې (لكه چې وښوده پاك الله دوى ته د عذاب سختي او د يوه بل نه بېزاري) وبه ښيي دوى ته الله (ناكاره) عملونه د دوى افسوسونه په دوى باندې، او نه به وي دوى وتونكي هيڅېرې له اور (د دوزخ) نه.

تفسير: يعنې د هغوى ښې او بدې چارې ټولې د حسرت او ارمان موجبات كيږي، او له هيڅ عمل څخې به دوى ته هيڅ يوه ګټه او فائده ونه رسيږي، او تل به په دوزخ كې اوسيږي، بالمقابل موحدين او د ايمان خاوندان كه د خپلو ګناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شي؛ په پاى (آخر) كې ترې ووځي، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ

اى خلكو ! خورئ تاسې له (څينو هغو) شيانو څخه چې په ځمكه كې دي، حلال پاك (بې شبهې)، او پيروي مه كوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شيطان ! (شيطان پسې مه ځئ، او دده په وسوسه د هوى او هوس متابعت مه كوئ).

تفسير: عربانو به بت پرستي كوله، او د بتانو په نامه به يې حيوانات سرخوشې ايله (آزاد) پرېښودل، او له هغو ايله خوشې شويو حيواناتو څخې به يې ګټه او فائده اخيستل حرام ګڼل، چې دا هم يو راز شرك دى، ځكه چې د حلال او حرام ټاكل او بېلول دالله تعالى كار دى، او پرته (بغير) له الله تعالى څخې په داسې كارونو كې د بل چا خبرې ګواكې شرك ته تمايل او ترجيح ده، نو له همدې سببه يې په لومړني آيت كې د شرك خرابي بيان كړه، اوس د حلال د تحريم څخې ممانعت فرمايي، چې خلاصه او لنډه يې داده: هر هغه شى چې په ځمكه كې پيدا كيږي، تاسې له هغه څخې خورئ !، په دې شرط چې شرعا حلال، طيب، او روا وي، يعنې نه (في نفسه) حرام وي، لكه مرداره او خنزير، او ﴿مَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ﴾ يعنې هغه ساكښان (ذي روح) چې د هغو د حلالولو په وخت كې پرته د الله تعالى له نامه څخې د بل چا نوم پرې ويلى شوى وي، او د هغو له حلالولو څخې يې غير الله ته قربت مقصود وي، او نه كوم عارضي امر له سببه په هغه كې حرمت پيدا شوى وي، لكه د غصب، غلا، رشوت، او د سود مالونه، چې له دغو ټولو څخې اجتناب او ځان ساتل ضروري دي، او دشيطان پيروي هيڅكله مه كړئ ! چې په خپل سر هر شي چې مو زړه غواړي؛ حلال يې وګڼئ لكه ﴿وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ﴾ او هر شى چې مو زړه غواړي حرام يې وبولئ لكه (بحيره، سائبه، وصيله، او حام).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بېشكه چې شيطان تاسې لره دښمن دى ښكاره. بېشكه همدا خبره ده چې حكم كوي شيطان تاسې ته په بد او قبيح كار سره (چې عقلا او نقلا منفور وي)، او (امر كوي تاسو ته) چې ووايئ تاسې په الله هغه خبرې چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

تفسير: يعنې مسئلې او شرعي احكام له خپل لورې جوړوئ، لكه چې په ډېرو ځايو كې ليده كيږي، چې سربېره پر جزئي امورو، په اعتقادي امورو كې هم له شرعي نصوصو څخه سترګې پټوئ، او له خپله ځانه نوي حكمونه جوړوئ، او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو كې تحريفونه، اړول راړول كوئ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

او كله چې وويل شي دوى ته چې: پيروي وكړئ تاسې د هغه حكم چې نازل كړى دى الله (چې قرآن او سنت دى) نو وايي (چې د قرآن پيروي نه كوو) بلكه پيروي كوو د هغه حكم چې موندلي دي مونږ په هغه پلرونه خپل (آيا دوى د خپلو پلرونو متابعت كوي؟) اګر كه وو پلرونه د دوى چې نه پوهېدل په هيڅ شي (د دين له احكامو څخه) او نه يې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسير: يعنې دوى وايي چې د حق تعالى د احكامو په مقابل كې، د خپلو پلرونو او نيكونو پيروي او متابعت كوو، او دا هم شرك دى، لكه چې ځينې ناپوهه مسلمانان د كونډو په نكاح او د ښځو د ميراث په نسبت او نورو باطلو رسومو كې هم داسې خبرې كوي، او ځينې كه څه هم په ژبه داسې چتې (بېكاره) او فضولې خبرې نه كوي، مګر د هغوى له عمل څخه دا خبرې ښكاره او څرګندېږي، حال دا چې داسې اقوال او افعال داسلام له اصولو چپ او مخالف دي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ

او حال د هغو كسانو چې كافران شوي دي (او حق پرست يې حق ته رابلي) لكه حال د هغه چا دى چې ناري وهي هسې يو شي ته، چې نه اوري هيڅ مګر تشه بلنه او غږ.

تفسير: يعنې هدايت ته د كافرانو رابلل داسې دي لكه چې كوم شپون (شپونكى) يا غوبه څريدونكو ساكښانو (ذي روحو) ته په بيديا كې ناري وهي، چې هغوى پرته له آوازه بل په هيڅ شي نه پوهېږي، همدارنګه حال د كافرانو دى، چې نه دوى پخپله پوهېږي، او نه د پوهانو او عالمانو خبرې مني.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

(دوى) كاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو دوى هيڅ عقل نه لري (چې حق ته لاره وموميِ).

تفسير: يعنې دا كافران كاڼه دي، چې د حق خبرې بيخي نه اوري، او ګونګيان دي، چې د حق خبرې نه وايي، او ړانده دي، چې سمه لار نه وينې، لنډه يې دا چې: دوى په هيڅ شي نه پوهېږي، ځكه چې د دوى دا درې حواس او قوي فاسدې شوي دي، نو د علم تحصيل، او د پوهې زده كول به څرنګه صورت وموميِ؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! (يعنې اى مؤمنانو) خورئ تاسې ! له پاكو حلالو هغوشيانو چې دركړي دي مونږ تاسې ته، او شكر وباسئ ! الله لره (په دغو حلالو شيانو) كه چېرې يئ تاسې چې خاص ده لره عبادت كوئ.

تفسير: اوس پاك الله له كافرو څخه اعراض وفرمايه، او په خاصه توګه يې مسلمانانو ته توجه وكړه، او دوى يې مأمور كړل چې له روا او بې شبهې پاكو شيانو ځنې وخوري !، او خپل انعام يې ښكاره كړ، او د شكر د ادا كولو امر يې وفرمايه.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بېشكه همدا خبره ده چې حرام كړي دي (الله) په تاسې باندې (خوراك) د مرداريِ.

تفسير: مرداره هغه ده چې دا په خپل سر ومري، يعنې حلال نه شي، يا له شرعي طريقې ځنې پرته حلال يا ښکار کړای شي، لکه چې زندۍ کړی شي، يا د کوم ژوندي ساکښ (ذي روح) کومه عضوه (غړی) پرې کړی شي، يا په لړکي، تيږې، او توپک سره وويشتل شي، يا له پاسه ولويږي او مړ شي، يا د بل کوم حيوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شي، يا يې کوم داړونکی يا څيروونکی ځناور وداړي، يا يې وځيري، يا د حلالولو په وخت کې قصدا پرې تکبير ونه وايي او مړ شي، دا ټول سره په مردارو کې داخل او حرام دي، البته دوه ساکښان (ذي روح) بې له ذبحې مونږ ته حلال دي، چې کب (ماهي) او ملخ دي، او د استثناء دا امر هم د رسول اکرم صلى الله عليه وآله وأصحابه وسلم د حديث په موجب شوی دی.

وَالدَّمَ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وينې (بهېدونکې).

تفسير: له وينې څخه مراد هغه وينه ده چې له رګو ځنې وبهېږي، او د ذبحې په وخت کې دارې ووهي، او راووځي، پاتې شوه هغه وينه چې په غوښه کې وي، يا ور پورې لګېدلې وي، هغه ناروا نه ده، بلکه حلاله او پاکه ګڼل کيږي، نو که څوک کله غوښه بې له مينځلو (وينځلو) پخه کړي، خوراک يې ناروا نه دی، خو دنظافت او سپېڅلتيا (پاکۍ) له اصولو ځنې لرې کار دی، د «يني» او «توري» (چې ترلې شوې وينې دي) خوراک د رسول اکرم صلى الله عليه وآله وأصحابه وسلم د حديث په موجب حلال او روا شوي دي.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) غوښې د خنزير.

تفسير: خنزير ژوندی وي که مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوی وي که نه، په هر صورت سره قطعا حرام دی، او د خنزير ټول اجزا لکه غوښه، پوستکی، هډوکي، ويښتان، نوکان، پلې، غړي، وازده، او نور ټول ناپاک دي، او له هغوی ځنې فائده او کار اخيستل ناروا او حرام دی.

کله چې په دې ځای کې د خوراکي شيانو ذکر دی نو ځکه يواځې د غوښې حکم راښودلی شوی دی، مګر په دی خبره باندې د ټول امت اجماع ده، چې خنزير بېشکه «نجس العين» دی، ځکه چې په بېغيرتي، بې حيايی، او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کې له ټولو ساکښانو (ذي روحو) ځنې وړاندې دی، او له همدې امله الله تعالى د خنزير په نسبت فرمايي: ﴿فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ﴾ نو د هغه هيڅ يو جز نه پاک دی، او نه د هيڅ قسم فائدې اخيستلو وړ دی، هغه کسان چې د خنزير غوښې ډېرې خوري، يا يې له نورو اجزاوو ځنې فائدې اخلي، په هغو کې هم د خنزير رذيله افعال ډېر په واضح ډول سره ليدل کيږي.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوی چې آواز کړی شوی وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې کې) بې له پاک الله.

تفسير: له ﴿وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ﴾ ځنې دا مطلب دی چې: پر دې ساکښانو (ذي روحو) باندې پرته د الله تعالى له نامه د بل کوم بت يا بل شي نوم واخيستل شي، يعنې پرته د الله تعالى له نامه دکوم بت، جن، خبيث روح، پير، مرشد، نبي، يا دنورو په نامه وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه ساکښ (جاندار) روح هغه ته نذر کړي، د هغه د تقرب يا رضا غوښتنې په نيت يې ذبح کړي، او محض د ده دخوښۍ په غرض يې د هغه ساکښ (جاندار) ساه اخيستل مقصود وي، نو ددې ټولو

حيواناتو د غوښو خوړل حرام دي، که څه هم د دوی د ذبحې په وخت کې تکبير هم وويل شي، او د الله تعالی لوی نوم هم پرې واخيستل شي، ځکه چې پر ته د روح له پيدا کوونکي څخه بل چا ته د روح نذر او نياز کول له سره درست نه دی، نو د هر جاندار روح چې «غير الله» ته نذر کړی شي، د هغه د مرداری او خباثت مرتبه د مردارې له خباثت ځنې زياته ده، ځکه چې په مرداره کې فقط دومره خرابي شته، چې د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی، او دلته د هغه روح د غير الله په نامه نذر شوی دی، چې عين شرک دی، هماغسې چې خنځير او سپی د ذبحې په وخت کې د تکبير ويلو له امله نه حلاليږي، په مرداره باندې هم د الله تعالی د نامه له ويلو ځنې څه فايده نه حاصليږي، همداسې د هر جاندار روح چې غير الله ته نذر شي، يا يې په نامه کړی وي، نو د ذبحې په وخت کې په هغه باندې د الله تعالی د نامه له اخيستلو ځنې له سره هيڅ فايده نه حاصليږي، او نه حلال کيدای شي، که د غير الله په نامه باندې له ټاکلو څخه وروسته نذر کوونکی له خپل دې نيت ځنې رجوع او ترې توبه وکړي، او بيا يې ذبحه کړي، نو د هغه په حلالوالي کې هيڅ شک او شبهه نه پاتې کيږي.

عالمانو تصريح فرمايلي دي: که د کوم پاچا د راتګ په وخت کې د تعظيم په نيت ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، يا د کوم جن (پيري) له اذيت څخه د نجات له امله، د هغه په نامه کوم ذي روح حلال کړ شي، يا د توپ ويشتلو، يا د نذر پخولو، يا د کوم نياز ورکولو په وخت کې ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، اګر که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم هم پرې ياد کړی شي، دا جاندار بيخي مردار او حرام او فاعل يې سخت ګناهګار دی.

په حديث شريف کې هم راغلي دي: «لعن الله من ذبح لغير الله» يعنې په هغه چا د پاک الله لعنت دی چې غير الله ته د تقرب او تعظيم په نيت ذي روح ذبح کړي؛ که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم پرې ياد کړي، يا يې ياد نه کړي، هو ! په دې کې هيڅ حرج نشته چې ذي روح د الله تعالی په نوم ذبح، او د هغه غوښه فقيرانو ته ورکړي، او ثواب يې کوم قريب ته وروبخښل شي، ځينی کاږه تلونکي په هسې مواقعو کې داسې پلمې جوړوي چه دپيرانو او نورو په نيازونو او نذرونو کې زمونږ مقصود دادی چې فقيران ماړه شي، او ثواب يې مړو ته صدقه شي، نو لومړی بايد دوی وپوهيږي چه دالله تعالی په مخکې داسې پلمې پر ته له ريا نه بل څه نفع نه رسوي، دوهم داچې که ددغه نذر شوي حيوان پر ځای هغو سره غوښه واخيستل شې، او فقيرانو ته ورکړل شي او يا هم وربانديې پخه وخوړل شي نو دغه خيرات او صدقه به پرې ادا شي آيا دا ښه کار نه دی.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ

نو هغه څوک چې اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چې نه ظلم کوونکی او نه تجاوز کوونکی وي (له قدر د کفافه) نو نشته ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې دا ذکر شوي شيان خو حرام دي، مګر که څوک د لوږې له امله مړ ګ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کې يې وخوري، په داسې سړي باندې هيڅ ممانعت نشته، په دې شرط چې هيڅ نافرماني او زياتوالی ونه کړي، نا فرماني داده چې: د اضطرار او ناچارۍ له پښېدلو څخه پخوا د هغو د خوړلو لپاره ملا وترې. زياتوالی دا دی چې د ضرورت له اندازې ځنې ډېر وخوري، او خپله ګټه ښه پرې وپرسوي، بلکه ښايي چې دومره وخوري، چې ونه مري، او يا يې هم له ځان سره زخيره او بل وخت ته وساتی.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

بېشکه چې الله لوی بخښونکی پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني پاک الله ډېر لوی بخښونکی دی، د بندګانو هر راز ګناهونه بخښي، نو بيا به نو دداسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي؟ !، او په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربانه دی، چې د مجبورۍ په حالت کې يې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی) هغه څه چې نازل کړي دي الله چې کتاب دی.

تفسير: يعني هغه حکمونه چې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، يهودانو پټ کړل، او له خپل لوري يې په هغو کې زياتوالی او کموالی وکړ، لکه چې په پخواني آيت کې ذکر شو، همداسې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه صفتونه چې په آسماني کتابونو کې ليکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه يې تغيير په کې وکړ، چې دا دواړه لويه ګناه ده.

وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوی (اخلي) د پټولو په عوض کې قيمت لږ .

تفسير: يعني د الله تعالی په نافرمانۍ او د خلق الله په ګمراهۍ باندې يې بسوالۍ ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کې به يې له هغو کسانو څنې چې د ګمراهۍ په کندو کې يې غورځول؛ رشوت او بډې هم اخيستلې، او په هغو مالونو باندې به يې د هديې، نذرانې، او شکرانې نومونه ايښودل، حال دا چې داسې حرامخوري د مردارو او د خنزيرو د خوړلو څنې هم ډېره بده ده، نو اوس ښکاره ده چې د هسې بدو حرکاتو سزا هم خورا (ډېره) سخته ده، لکه چې وروسته بيانيږي.

أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

نو دغه کسان (چې د حق پټوونکي دي) نه خوري (نه اچوي دوی) په ګډو خپلو کې مګر اور (د دوزخ او د اور موجبات).

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله په ورځ د قيامت کې (په خوښۍ سره).

تفسير: له دې آيت څنې داسې شبهه لوېدی شي، چې له نورو آيتو څخه هسې ښکاري چې الله تعالی به د قيامت په ورځ کې له دوی سره کلام کوي، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دی؟ جواب: يعني د لطف او مرحمت کلام به له دوی سره نه کوي، او د تخويف، تذليل، تهديد، او وعيد په ډول به له دوی سره غږيږي، چې له دې غږېدلو څنې به دوی ته ډېر ربړ او تکليف پېښيږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره).

تفسير: يعني اهل د ايمان هر څومره چې ګناهګار وي، نو بيا هم په دوزخ کې د خپلې ګناه په اندازه يوه ټاکلې موده تېروي، او هر کله چې له ګناه څخه پاک شي، خامخا جنت ته داخليږي، پرته له کفارو چې هغوی تل تر تله په اور کې پاتې کيږي، او بيخي نه پاکيږي، او د جنت د داخلېدلو وړ او لايق نه ګرځي، ځکه چې دوی د شرکيه امورو په سبب

داسې «نجس العين» ګرځېدلي وي، چې هغه نجاست په هيڅ ډول له دوی ځنې نه جلا (جدا) کيږي، او د عاصي مسلمان حال داسې وګڼئ ! لکه چې په يوه پاک شي نجاست لوېدلی وي، هر کله چې هغه زايل شي، نو هغه شي بيا پاکيږي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناک.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دوی هغه کسان دي چې پېرودلي (اخيستې) (غوره کړې) يې ده ګمراهي په بدل د هدايت، او عذاب په بدل د مغفرت کې.

فَمَآ اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

نو (ځای د تعجب دی چې) څومره صبر کوونکي دي دوی (يعنې کفار) په اور (د دوزخ).

تفسير: يعنې په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختياروي، ګواکې اور د دوی په نېز دومره ډېر مرغوب او محبوب دی، چې په خپلو ځانونو او مالونو يې اخلي، که نه په دې خبره باندې خو هر څوک پوهيږي چې د اور په عذاب باندې صبر کول څرنګه دی؟ .

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ ۗ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِى الْكِتٰبِ لَفِىْ شِقَاقٍ بَعِيْدٍ ﴿١٧٦﴾

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چې بېشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتيا سره، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف يې کړی دی په کتاب کې خامخا په (هسې) مخالفت کې دي (چې له حقه) لرې دي.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نيکي (يواځې دا کار) چې وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کې) طرف د مشرق يا مغرب ته.

تفسير: «غوره او ښه نيکي چې د مغفرت او هدايت لپاره کافي وي، يواځې دا نه ده، چې تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کې د مشرق يا مغرب په لوري وګرځوي، او د صحيحو عقايدو او ضروري اعمالو بېخي پروا ونه کړئ».

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِى الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِى الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ۗ

وليکن غوره نيکي (نيکي) د هغه چا ده چې ايمان يې راوړی وي په پاک الله او (ايمان يې راوړی وي) په ورځ آخري، او په (ټولو) پرښتو، او په (ټولو) کتابو، او (ايمان يې راوړی وي) په (واړو) انبياوو، او ورکوي (خپل) مال سره د محبت د مال نه (فقيرانو) خپلوانو ته، او (ورکوي) خپل مال (فقيرانو) يتيمانو ته او مسکينانو ته، او (ورکوي خپل مال) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته، او په آزادولو (د مريو) کې، او سم دروي (په ترتيب ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (خپل)،

او ورکوي زکات، او (بل خاوند دنېکی) وفا کوونکی دی په وعدو خپلو کله چې دوی وعده کوي (له خالق یا له مخلوق سره)، او (صفت کوو د) صبر کوونکو په سختیو او په رنځونو کې او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کې.

تفسیر: یعنې هغه نیکي او ښېګڼه دهدایت او مغفرت سبب کیدای شي چې په ټولو ایمانیاتو ایمان ولري، او هم ددین نور ارکان پر ځای کړي.

کله چې یهودان او نصرانیانو په دغو ښو عقایدو، اعمالو او اخلاقو کې قاصر او ناقص وو، او په راز راز ډولو یې په دې ستایلو صفاتو کې خلل او نقصان پېښاوه، لکه چې په قرآني آیتونو کې دغه ذکر شته، نو اوس که یهودان او نصرانیان یواځې د قبلې په استقبال باندې نازیږي، او خپل ځانونه د هدایت په طریقې باندې مستقیم ګڼي، او ځانونه د مغفرت لایق بولي، نو دا د هغوی ناپوهي او چټي (بېکاره) خیال دی، تر هغه پورې چې دا کتابیان په دغو انتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چې په دې کریمه آیت کې مفصلا ذکر شوي دي ټینګ ونه درېږي، او عمل پرې ونه کړي، یواځې د قبلې له استقبال څخه هغوی ته هدایت نه په برخه کیږي، او نه د الله تعالی له عذابه څخه نجات مومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

او دغه (ستایلي شوي) هغه خلک دي چې صداقت یې کړی دی (په دین، متابعت دحق، او غوښتنې د نېکۍ کې) او دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (ځان ساتونکي له ناوړو (بدو) اعمالو څخه).

تفسیر: یعنې هغه خلک چې په ذکر شویو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دي، همدغه خلک په اعتقاداتو، ایمان او دین کې، یا په خپل قول او اقرار کې، یا په خپلواخلاقو او اعمالو کې رښتوني دي، یا له ګناه او خرابو خبرو ځنې، یا د الله تعالی له عذاب څخه ځان ژغورونکي (ساتونکي) دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوی دی په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژلي شویو کې (که عمدا وي).

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې په عربو او یهودانو کې داسې دستور وو، چې د شریف النسب کسانو د وژل شویو غلامانو په بدل کې به یې د کمزور نسبه خلقو آزاد سړی، او د شریفانو د وژل شویو ښځو په بدل کې به یې نارینه، او د یو آزاد شریف سړي په بدل کې به یې دوه تنه قصاصول او وژل، نو پاک الله په دې آیت کې داسې حکم و فرمایه چې: «ای ایمان لرونکو ! مونږ په تاسې باندې په مقتولینو کې برابري او قصاص فرض کړی دی»، د «قصاص» معنی په لغت کې برابري او مساوات دی، نو دا دستور چې تاسې له ځانه ایستلی دی، چې د شریف نسب او د کمزوری نسب په منځ کې فرق کوئ، خوشې او فضول کار دی.

فائده: په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ﴾ کې اشاره ده، چې یهودان او نور کسان چې په کوم دستور باندې په قصاص عمل کوي، هغه د دوی بې بنیاده ایجاد دی، چې د الله تعالی له احکامو ځنې بیخي چپ (غلط) دی، چې د دوی له هسې چارو ځنې دا راښکاریږي، چې دوی د پخوانیو یاد شویو اصولو له کبله (وجهې) نه په کتابونو، او نه په پیغمبرانو په سم ډول سره ایمان لرونکي دي، او نه د الله تعالی په عهد باندې وفادار دي، او نه د سختۍ او مصیبت په حالت کې له صبر او تحمل سره څه علاقه لري، او نه د خپل کوم عزیز او قریب د وژلو په وخت کې له صبر او تحمل

څخه کار اخلي، او نه د نفسي غوښتنو څخه ځان ژغوري (ساتي)، بلکه د الله تعالى له احکامو او دانبياوو له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو ځني غاړه غړوي، او د بېګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوي.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصيل په اصيل باندې (قصاصيږي).

تفسير: دا توضيح د هغې برابرۍ دې چې حکم يې صادر شو، مطلب يې دا دی: د هر آزاد نارينه په «قصاص» کې يواځې همغه يو آزاد نارينه وژل کيدی شي، چې د هغه وژونکی دی، داسې نه چې د يوه قاتل په عوض کې له يوې قبيلې ځني دوه تنه يا زيات له هغو څخه په خپله خوښه ووژل شي.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مريۍ په مريي باندې (قصاصيږي).

تفسير: يعنې د هر مقتول غلام په مقابل کې همماغه غلام وژل کيږي، چې قاتل يې دی، داسې به نه کيږي چې د کوم شريف سړي د غلام په قصاص کې دهغه قاتل په ځای چې د کم نسبو خلقو غلام دی، کوم آزاد سړی ووژل شي.

وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى

او ښځه په ښځه باندې (قصاصيږي).

تفسير: يعنې د هرې ښځې په «قصاص» کې يواځې همغه ښځه وژل کيږي، چې د هغې قاتله ده، داسې نه شي کېدی، چې د کومې شريفې ښځې په «قصاص» کې هغه کم نسبه ښځه ژوندی پرېښوده شي، چې قاتله ده، او د دې له ټبر ځني کوم نارينه وواژه (قتل) شي.

خلاصه يې داسې شوه چې هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښايي چې په قصاص کې هم مساوات وي، او هغه تعدي او تجاوز چې کتابيانو او د عربو جاهلانو کاوه، بيخي ممنوع دی.

فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ

نو هغه څوک چې عفوه وکړه شي (مصلحتا) ده ته له (قصاصه د اسلامي) ورور د ده نه څه شی، نو لازمه ده (په دې عفو کوونکي) مطالبه د ديت (له قاتله) په ښه وجه سره، او ورکول (د ديت دي) هغه (عفوه کوونکي) ته په ښه وجه سره.

تفسير: يعنې که د مقتول له وارثانو ځني کوم وارث خپل حق وبخښي، نو قاتل نه پرې قصاصيږي، بلکه ګورو به چې هغو وارثانو په څه ډول سره هغه قاتل بخښلی دی؟ بې له مالي معاوضې څخه يواځې د ثواب په غرض؟ يا د شرعي ديت په مقابل کې؟ يا د مصالحې په توګه د څه مال په مقابل کې؟ يعنې له «قصاص» ځني څرنګه تېر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کې په څه شي راضي شوی دی؟ په اول صورت کې قاتل د وارثانو له مطالبې ځني بيخي خلاصيږي، او په نورو صورتونو کې قاتل لره ښايي چې هغه معاوضه په ډېر ممنونيت او خوښې سره ادا کړي !.

ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ

دا کار (د قصاص جواز يا ديت يا عفوه) آساني ده له (طرفه) د رب ستاسې، او مهرباني ده (چې اختيار يې تاسې ته درکړ).

تفسير: يعني دا اجازه چې «په قتل عمد» کې که غواړئ قصاص واخلئ، که غواړئ ديت واخلئ، که مو زړه غواړي ويې بخښئ، دا د پاک الله له خوا تاسې ته يو لوی سهولت او خورا (ډېره) مهرباني ده، يعني د مقتول په وارثانو او قاتلانو په دواړو باندې داسې يوه اساني او لورېنه (پېرزوينه) ده، چې په پخوانيو خلقو باندې نه وه، لکه چې په يهودانو «قصاص» او په نصرانيانو «ديت» يا عفو مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٨﴾

نو هر چا چې زياتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دې فيصلې (چې ديت يا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناک (د دوزخ په عقبی کې، او قصاص په دنيا کې).

تفسير: يعني که وروسته له دې تخفيف او رحمت څخه هم څوک بيا مخالفت او د جاهليت په دود (رواج) او دستور باندې تګ کوي، يا د عفوې او ديت له منلو څخه وروسته قاتل وژني، نو ده ته په آخرت کې سخت عذاب دی، يا اوس هم هغه وژل کېږي.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

او تاسې لره دی په قصاص کې (لوی) ژوندون.

تفسير: يعني اګر که «قصاص» په ښکاره سره سخت او دروند ښکاري، مګر پوهان ښه پوهيږي، چې دا حکم د يو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چې هيڅوک د «قصاص» د وېرې د بل قتل ته هيڅکله اقدام نه کوي، نو ددې له امله د دواړو ځانونه محفوظ پاتې کيږي، او د قصاص په وسيله د قاتل او مقتول د دواړو ټبرونه هم له وژلو او د وينې له تويولو او بديو ځنې محفوظ او مطمئن کيږي.

په عربو کې (لکه دېښتنو په شان) داسې يو دود (رواج) او دستور وو چې هغوی به د قاتل او غير قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندې به يې چې لاس بر کېده؛ هماغه به يې واژه، او په دواړو ډلو کې به دهمدې له امله تل جنګ او جګړه وه، او د يوه تن د وينې د تويولو په سبب به په زرهاوو کسان وژل کېدل، کله چې د اصلي قاتل څخه «قصاص» واخيستل شي، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتې کيږي.

يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٧٩﴾

ای خاوندانو د عقلونو ! لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له ناحقو وينو څخه).

تفسير: يعني د «قصاص» له وېرې د بل چا له وژلو ځنې ځانونه وساتئ، يا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ، يا کله چې تاسې ته د «قصاص» د حکم حکمت در څرګند شو، نو د هغه له مخالفت ځنې چې د «قصاص» ترک دی؛ ځانونه وساتئ !.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرَا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿١٨٠﴾

فرض کړی شوی دی په تاسې باندې کله چې حاضر شي يو له تاسې ته (اسباب) د مرګ؛ که پرې ايښې يې وي څه مال: وصيت کول لپاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره، دا حکم لازم دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: په خلکو کې داسې دود (رواج) اودستور وو، چې د مړي ټول مال به يې د هغه ښځې او اولادې ته ورکاوه، بلکه مخصوصا به هلکانو ته ورکاوه کېده، مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بې برخې پاتې کېدل، په دې آيت کې ارشاد وشو چې: مور او پلار او ټولو خپلوانو ته په انصاف سره وصيت کول پکار دي، او په مړ کېدونکي (محتضر) باندې سم له هغه سره وصيت کول فرض شول، او دا وصيت تر هغه وخته پورې فرض وو؛ چې د ميراث آيت نه وو نازل شوی، کله چې د (النساء) په سورت کې د ميراث احکام نازل شول، او پاک الله د ټولو برخې بيان کړې، نو اوس په ميت باندې په خپله متروکه کې وصيت فرض نه دی، او ضرورت ورته نشته، هو ! د مستحب په اندازه منلی شوی دی، خو د وارث لپاره وصيت کول جائز نه دي، او هم د مال له يوه ثلث څخې زيات وصيت کول نه دي روا، او که وصيت د سړي د پور (قرض)، امانت، وديعت، او نورو راکړو ورکړو په متعلق وي؛ نو د هسې چارو وصيت اوس هم فرض دی.

فَمَنۢ بَدَّلَهُۥ بَعۡدَمَا سَمِعَهُۥ فَإِنَّمَآ إِثۡمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ١٨١

نو هر چا چې بدل کړ دا وصيت وروسته له هغه چې وايې ورېده هغه، نو همدا خبره ده چې ګناه د دې (بدلولو) په هغو کسانو باندې ده چې بدلوي دا (وصيت) بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (دټولو اقوالو) ښه پوهيدونکی دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې مړي خو له انصاف سره سم وصيت وکړ او مړ شو، مګر ورکوونکي (وارث) په هغه وصيت باندې عمل ونه کړ، نو په دې صورت کې په مړي باندې هيڅ ګناه نشته، مړي خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګناهګار کيږي چې له وصيت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوي.

فَمَنۡ خَافَ مِن مُّوصٖ جَنَفًا أَوۡ إِثۡمٗا فَأَصۡلَحَ بَيۡنَهُمۡ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِۚ

نو هغه څوک چې وېرېږي له وصيت کوونکي څخه د ظلم (په خطا سره) يا د ګنا (په قصد سره) نو اصلاح وکړي په مينځ د دوی (د موصي او موصى له) کې، نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې که چاته د مړي په وصيت کې داسې شبهه ور ولوېږي، يا پوه شي چې دا مړی له کوم سببه غلط شوی دی، او بې ځايه يې د کوم سړي رعايت کړی دی، او د بل سړي حق يې تر پښو لاندې کړی، يا يې د پاک الله له حکم څخې مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مينځ کې د شريعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړي، نو په دغه مصلح باندې هيڅ ملامتي او ګناه نشته، او په وصيت کې داسې تغيير او تبديل جايز بلکه بهتر دی.

إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ١٨٢

بېشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم کوونکی دی (په هغه چا چې د الله د احکامو په اجراء کې ډېر احتياط کوي).

تفسير: يعنې حق تعالى ګناهګاران بخښي، نو هر څوک چې د ا صلاح په غرض يوه خرابي له مينځه لري کوي، ده ته هرومرو مغفرت کوي، يا يې معنى داده چې د هغه وصيت کوونکي بخښونکی دی، چې نا جائز وصيت يې کړی وي، او بيا په خپل نا جايز وصيت باندې پوه شوی وي، او له هغه وصيت څخه په خپل ژوند کې بېرته ګرځېدلی وي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوې ده په تاسې باندې روژه؛ لکه چې فرض کړی شوې وه په هغو کسانو چې پخوا له تاسې څخه وو (لکه پخواني امتونـه او پیغمبـران تر آدمه پورې).

لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٨٣

لپاره د دې چې تاسې ځان وساتئ (له ګناهونو څخه او پرهېزګاران شئ، ځکه چې روژه د شهواني قوې ماتوونکې ده).

تفسیر: یعنې روژه مسلمان د نفسي خواهشونو پربښودلو سره عادي کوي، او په دې وسیلې سره کولی شي چې خپل نفس له هغو نفساني خواهشونو او شرعي محرماتو څخه وساتي، چې نفس ته ډېر عزیز او ګران وي، روژه د انسانانو په نفسونو کې د شهواني قواوو په ضعیفولو کې ډېر ښه اثر کوي، او په انسانانو کې د تقوی او پرهېزګارۍ روحیه تقویه کوي، په روژه کې لوی حکمت: د سرکښ نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آساني او سهولت دی، چې د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وي، تر څو چې روژتي متقي شي.

أَيَّامٗا مَّعۡدُودَٰتٖۚ

یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږ چې د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځې دي).

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۚ

پس هر څوک چې وي له تاسې څخه ناجوړ یا وي په سفر (او روژه وخوري) نو (پر ده باندې لازم دي روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دې لږه موده کې یې دومره سهولت او آساني فرمایلې ده، چې که څوک داسې ناروغ وي، چې روژه نیول ورته تکلیف پېښوي، یا مسافر وي، نو واک او اختیار لري چې روژه ونه نیسي، بیا دې د هغو ورځو قضایي وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسي، چې په رمضان المبارک کې یې د معذرت له کبله (وجهې) خوړلې وې، خوښه یې چې دا قضایي جلا جلا (جدا جدا) راوړي او که یو ځای.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖۖ

او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیول طاقت نه لري فدیه ورکول دي، (یا) او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیولو طاقت لري فدیه ورکول دي (او دا حکم په اول کې وو بیا منسوخ شو) طعام د یوه مسکین (د یوې روژې په برابرۍ).

تفسیر:

(۱) د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «چې طاقت نه لري» سره په دې سبب ده، چې همزه لپاره د سلب شي، یا د «لا» کلمه په کې مقدره شي، یعنې چې طاقت ترې سلب شوی وي لکه شیخ فاني.

(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آیت سره ده، یعنې هغه خلق چې د روژې نیولو طاقت لري، خو په اول د اسلام کې د بیخي عادت نه لرلو په سبب، دوی ته د یوې کاملې میاشتې

پرله پسې روژه نيول ډېر ګران او درونـد کار وو، نو د دوی د آسانۍ لپاره داسې فرمايل شوي وو چې: که تاسې ته کوم عذر لکه مرض يا سفر په مخ کې نه وي، مګر يوائې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي، نو تاسې اختيار لرئ چې روژه نيسئ، يا دروژې فديه ورکوئ. د يوې روژې فديه يوه مسکين ته په مړه ګډه د دوه وختو طعام ورکول دي، بيا نو کله چې خلق له روژې سره عادي شول، دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چې ددې نسخې بيان په ورستني آيت ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ کې راځي، ځينې له ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ څخه «صدقة الفطر» هم مرادوي، چې په دې تقدير سره يې معنى داسې کيږي «هغه کسان چې د فديې ورکولو طاقت لري، دوی دی د يوه مسکين د خوراک په اندازه طعام ورکړي !» چې اندازه يې د خوراکي شيانو يو پيمانه ده، په دغه تقدير لکه اوله ترجمه دا آيت منسوخ نه دی، هغه خلق چې اوس هم داسې وايي: «خلق په رمضان کې اختيار لري چې روژه نيسي يا په فديه اکتفاء کوي، او روژه قطعي حکم نه دی» نو دا د جهل او ناپوهۍ وينا ده، يا يې ويونکي بې دين دي.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ۖ

پس هر څوک چې پخپله خوښه (زيادت) وکړي کومه نيکي کې، نو دغه بهتره ده ده لره.

تفسير: يعنې د يوې ورځې له خوراک څخه زيات يوه مسکين ته ورکړي، يا د څو تنو مسکينانو ګډې مړي کړي، نو سبحان الله دا ډېره ښه ده.

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

او روژه نيول ستاسې (سره د افطار له رخصته) ډېر بهتر دي تاسې ته (له خوړلو څخه) که چېرې يئ تاسې چې پوهيږئ (دروژې په فضيلت).

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ

مياشت د روژې هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی دی په دې کې قرآن چې هدايت دی لپاره د خلقو، او دليلونه دي ښکاره (له جنسه د هغو شيانو) چې هغه لاره ښيي، او بېلوونکی د حق او باطل دی.

تفسير: پاک قرآن رمضان المبارک کې له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره يو ځای نازل شوی دی، بيا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضی په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (٢٣) کلونو کې ټوټه ټوټه (لږ لږ) نازل شوی دی، او « جبريل عليه السلام» د سيد المرسلين خاتم النبيين صلی الله عليه و علی آله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کې د نازل شوي قرآن عظيم ختم کاوه، او بيا بيا يې د تکرار په ډول ځمونږ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته اوراوه، چې له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضيلت او له قرآن عظيم الشان سره د هغې مناسبت او خصوصيت ښه ښکاريږي، او د همدې له امله په همدې مياشت کې «تراويح» هم مقرر شوي دي، نو ښايي چې په دې مياشت کې د پاک قرآن خدمت په ډېر شوق او ښه اهتمام سره وشي ! ځکه چې دا مياشت د همدې لپاره مقرره او معينه شوې ده.

فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ

نو هر څوک چې وموميِ له تاسې (ای مکلفينو) دا مياشت نو ضرور دې روژه ونيسي د هغې (مياشتې).

وَمَنْ كَانَ مَرِيْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ؕ

او هغه څوک چې وي ناجوړه يا په سفر کې بوزه وي، نو (پر ده باندې دي روژه نيول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دې عام حکم څخه دا معلومیږي چې ښايي مریض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وي پاتې، او لکه چې د روژې توان لرونکی اوس له افطار څخه منع شوی دی، همداسې به مسافر او مریض هم له افطار څخه منع شوی وي، نو ځکه يې د مسافر او مریض ذکر بیا په صاف ډول وفرمایه، چې دوی ته په رمضان المبارک کې د افطار کولو، او په نورو ورځو کې د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقي پاتې ده.

يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ۫ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٨٥﴾

اراده لري الله په تاسې د آسانتیا، (چې مسافر او مریض يې مخیر کړ)، او اراده نه لري په تاسې باندې د سختۍ، او لپاره د دې چې پوره کړئ (تاسې په قضا سره) شمار (دروژې د میاشتې) او چې په لویي سره یاد کړئ الله، په دې چې هدایت يې کړی دی تاسې ته، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (د رخصت، آسانۍ او په نعمتونو باندې).

تفسير: مطلب دا دی: الله تعالی چې په اول کې د رمضان المبارک د روژې د نیولو حکم وفرمایه، او د معذرت له سببه يې مریض او مسافر ته د افطار کولو اجازه وفرمایله، او په نورو وختونو کې يې د هغو قضا شویو ورځو په شمار د هغو قضايي په مونږ او تاسې باندې واجبه وګرځوله، او په دې قضايۍ کې يې د يو ځای یا سره جلا جلا (جدا جدا) نیولو قید له مینځه وویست، نو په دې کې يې ځمونږ او ستاسې د سهولت او د آسانۍ لحاظ وکړ، چې په مونږ او تاسې باندې څه تکلیف واقع نه شي، او دا هم منظور دی چې: تاسې د خپلې روژې شمیر پوره کړئ، څو چې په ثواب کې مو څه لږوالۍ رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چې تاسې د دې خیر او خورا ښې طریقې په هدایت د پاک الله لویي او عظمت بیان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت، او کبریا یادونه وکړئ !، او دا هم مطلوب دی چې پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ !، او د شکر کوونکو په ډله کې ننوځئ !.

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِيْ عَنِّيْ فَاِنِّيْ قَرِيْبٌ ؕ اُجِيْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ ۙ فَلْيَسْتَجِيْبُوْا لِيْ وَلْيُؤْمِنُوْا بِيْ لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُوْنَ ﴿١٨٦﴾

او کله چې پوښتنه وکړي (ای محمده !) له تا څخه بندګان ځما (له لریوالي او نږدیوالي) ځما، نو بېشکه زه نژدې یم (دوی ته په علم او اجابت سره) قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کې چې وبولي ما، نو ښايي چې دوی هم ومني حکم زما (اطاعت) او ټینګ دې اوسي په ایمان په ما باندې؛ ښايي چې دوی په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: په لومړني آیت کې د الله تعالی د لویي او عظمت حکم بیان شوی وو، نو په دې نسبت ځینو خلقو پوښتنې وکړې چې: «ځمونږ رب که لري وي نو مونږ به په زور سره ور غږ کړو، او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږیږو»، په دې سبب د آیت نازل شو، یعنې الله تعالی نژدې دی، هره خبره اوري، که ورو ورو وغږ ږدئ !، او که په چیغو ورنارې کړئ !، هغه ټول اوري، په هغو ځایو کې چې په زور سره د تکبیر ویلو حکم شوی وي؛ د هغو وجوه او اسباب نور په همغو ځایو پورې محدود او خاص دي، او سبب يې دا نه دی چې الله تعالی (معاذ الله) ورو خبره نه اوري.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ

حلال کړی شوی دی تاسې ته په شپه د روژې کې یو ځای والې (جماع) ښځو خپلو سره.

تفسیر: د رمضان المبارک په شپو کې چې وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدې کېدل حرام وو، په هغه کې یې هم آساني وفرمایله، اوس که د شپې په هره برخه کې مو هرې مشروعې او مرغوبې چارې ته زړه کیږي، هغه وکړئ !.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ

دوی لباس دي تاسې لره، او تاسې لباس یئ دوی لره.

تفسیر: له لباس او کالیو (جامو) څخه خورا (ډېر) اتصال او ډېر اختلاط مقصود دی، یعنې همغسې چې ستاسې په وجود کالي نښتي او پیوست دي، همدارنګه ښځه او نارینه هم ډېر سره نژدې او د شودو او شکرې په شان یو له بل سره ګډون او امتزاج لري.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ

معلوم دي الله ته چې بېشکه تاسې یئ چې خیانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسیر: له خپل نفس سره له خیانت کولو ځنې مطلب دا دی، چې له ویدیدلو څخه وروسته تاسې خپلو ښځو ته نژدې کیدئ !، او د پاک الله د حکم د مخالفت له سببه ستاسې نفس د عقاب مستحق ګرځېده، نو پاک الله په خپل فضل او کرم سره تاسې معاف کړئ، او وروسته له دې تاسې ته اجازه وشوه، چې په ټوله شپه کې هر هغه حلال عمل چې مو زړه غواړي ویې کړئ !.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ

پس رجوع یې په رحمت سره وکړه په تاسې باندې او عفوه یې وکړه له تاسې (د تېر خیانت) نو اوس جماع کوئ ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کې) او وغواړئ هغه شی چې لیکلي (مقرر کړي دي) الله ستاسې لپاره.

تفسیر: یعنې هغه اولاد چې په لوح محفوظ کې ستاسې لپاره د الله تعالی له لوري مقدر شوي دي، ښایي چې د ښځو په مباشرت کې همغه مطلوب وي، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وي، په دې کې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ

او خورئ ! او څښئ ! تاسې تر هغه پورې چې ښکاره شي تاسې ته تار سپین (جدا) له تاره توره (چې سپین تار) له سبا ځنې (دی).

تفسیر: یعنې همغسې چې په ټوله شپه کې د مجامعت اجازه ورکړی شوې ده، همداسې د رمضان المبارک په شپو کې هم تر سپېده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه ورکړی شوې ده.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

بيا پوره کړئ ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

او مه نژدې کيږئ ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چې تاسې معتکفان يئ په مسجدو کې.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

دا احکام او حدود د الله دي، نو مه نژدې کيږئ دوی ته (په ماتولو سره)، همداسې (لکه چې دا يې درته بيان کړل) بيانوي الله آيتونه خپل لپاره د خلقو چې دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسير: هغه د حل او حرمت حکمونه چې د روژې او اعتکاف په نسبت ټبر شول، د الله تعالى له خوا مقرر شوي دي، ښايي چې له دغو څخه هيڅ تجاوز ونه کړئ ! بلکه هغو ته هيڅ مه نژدې کيږئ ! يا يې مطلب دا دی چې پخپله رأيه يا د بل کوم حجت په اساس د يوه ويښته په اندازه هم ځنې مه لرې کيږئ !.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ مالونه خپل په خپل منځو کې په ناحقه سره.

تفسير: د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نيول، د ژوند په ټول عمر کې يو ضروري امر دی، او د هغه لپاره کومه ټاکلې زمانه او حد نشته، لکه غلا، خيانت، ټګي، رشوت، غصب، قمار، ناروا بيه، سود او نور چې په دغه ډول د مال ګټل بالکل حرام او نا جايز دي.

وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

او مه رسوئ ! دا مال تر حاکمانو پورې لپاره د دې چې وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) يو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (نا حقه سره) او تاسې پوهيږئ (چې دا ظلم دی).

تفسير: «مه يې رسوئ تر حاکمانو پورې»: يعنې د کوم سړي د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ، يا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ ! چې حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ، همدا راز د دروغو په شاهدي، يا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ ! او حال دا چې تاسې په خپله ناحقي هم پوهيږئ.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ

پوښتنه کوي خلق له تا څخه (ای محمده !) له حاله د نويو مياشتو.

تفسير: خلقو د سپوږمۍ د دې زياتوالي او کموالي په نسبت ځمونږ له رسول اکرم صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وکړې، نو دا آيت نازل شو.

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا مياشتې ټاکلي (مقرر) شوي وختونه دي لپاره د خلقو او دحج.

تفسير: يعني اى محمده ! دوى ته ووايه چې د سپوږمۍ په ختلو او بدلون سره ډېرې چارې او معاملې تعلق لري، او د سپوږمۍ په وسيله ديني ورځې، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارې، حمل، رضاعت، روژې، زكات، عدت، عقود، شروط، مزدوري، او د نورو شيانو نېټې څرګندېږي، او هره يوه نېټه او تاريخ له هغې څخه پر ډېر ښه شان سره ښكارېږي، په تېره بيا د «حج» د تخصيص بله وجه همدا ده چې: «ذو القعدة الحرام، ذو الحجة الحرام، محرم الحرام، او رجب المرجب» دا څلور مياشتې حرامې مياشتې بللې كيدې، چې په دغو مياشتو كې جنګ او وژل حرام وو، كه په دغو مياشتو كې به عربو ته كوم جنګ پېښېده، نو هغوى به تاريخونه سره وړاندې وروسته كول، او په يوه پلمه (تدبير) او بهانه سره به يې په هماغو حرامو مياشتو كې جنګونه كول، مثلا كه په «ذو الحجة» يا «محرم» كې به له جنګ سره مخامخ كېدل، نو هغه به يې په «صفر» سره تعبير كاوه، او كله چې به «صفر» كې كوم كار د دوى په مخ كې راته، نو هغه به يې په «ذو الحجة» يا «محرم» يادوه، نو د دوى د دې خيال د ابطال له امله يې دلته د «حج» تصريح وفرمايله، هغه ورځې چې حق تعالى جل وعلى شأنه د «حج» لپاره ټاكلي دي، په هغو كې وړاندې وروسته كول، هيڅكله جايز نه دي، اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احكام تر ډېر ځاى پورې ذكر كېږي.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۚ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

او نه ده نيكي (دا كار) چې راځئ (تاسې) كورو ته د شا له لوري د هغو، او ليكن (خاوند) د نېكۍ هغه څوك دى چې ويرېږي (له الله په ترك د مخالفت كې)، او راځئ ! كورو ته له طرفه د دروازو د هغوى، او وويرېږئ له الله څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسېږئ.

تفسير: د جاهليت په زمانه كې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې كله به دوى د «حج» احرام وتاړه، او له خپلو كورونو ځنې به وتل، او بيا به اتفاقا هغوى ته كوم هسې ضرورت پېښېده چې بېرته به د خپل كورو ورتګ ته اړ كېدل، نو د دروازو له لارې به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لارې به خپلو كورو ته ورننوتل، يا به د شا له خوا پكې ننوتل، يا به يې د شا له لوري سورى واهه، او پكې به ننوتل، او دا كار به يې نيكي او ښېګڼه ګڼله، نو ځكه پاك الله دا كار غلط وښود.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنګ كوئ (اى مؤمنانو !) په لاره د الله كې ! له هغو كسانو سره چې جنګ كوي له تاسې سره.

وَلَا تَعْتَدُوا ۚ

او مه كوئ تيرى، زياتى (پر هيچا باندې اى مؤمنانو !).

تفسير: يعني تېرى مه كوئ، ددې معنى دا ده چې په جنګ كې دې وړوكي، ښځې، او سپينږيري قصدا ونه وژل شي ! او دننه په بيت الحرام كې دې په جګړو باندې لومړى پيل (ابتدا) ونه كړل شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بېشكه چې الله تعالى محبت نه كوي تېري كوونكو سره له حده. او ووژنئ ! دوى په هر ځاى كې چې مومئ دوى، او وباسئ ! دوى له هغه ځايه چې ايستلي دي دوى تاسې لره.

تفسير: هر چېرې چې يې مومئ ويې باسئ، يعنې په «حرم» کې وي يا پرته له حرمه، له هغه ځايه چې تاسې يې ايستلي يئ، يعنې له مکې معظمې څخه يې وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ

او فتنه (شرک او له دين ځنې اړول) ډېر سخت دي له وژلو څخه.

تفسير: يعنې له دين ځنې ګرځېدل، يا له دين ځنې د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چې په أشهر الحرم کې واقع شي؛ ډېره لويه ګناه ده، مطلب يې دا دی چې د مکې معظمې په حرم کې د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوري لارښوونه کول ډېر قبيح کار دی.

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

او جنګ مه کوئ ! له دوی سره د مسجد الحرام په خوا کې تر هغه پورې چې وجنګيږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې، پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ ! دوی، همداسې (لکه تېرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسير: يعنې مکه معظمه خامخا د امن ځای دی، ولې که هغوی پر تاسې باندې برید وکړي، يا په ظلم باندې لاس پورې کړي، او په ايمان راوړلو کې له تاسې سره دښمني وکړي، چې دا خبره له وژلو ځنې هم سخته ده، نو بيا هغوی لره امان نه پاتې کيږي، او هر چېرې چې يې ومومئ ويې وژنئ ! آخر ته چې مکه معظمه فتح شوه، رسول اکرم صلى الله عليه وسلم همداسې امر وفرمايه: «هغه څوک چې د مسلمانانو په مخ کې توره په لاس ودرېږي، ويې وژنئ ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ».

فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

پس که منع راوړي (له شرکه، نو الله به يې وبخښي) نو بېشکه الله ډېر بخښونکی، پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ايمان راوړي، او له کفر او شرک ځنې توبه وباسي، نو د هغوی توبه منله کيږي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

او جنګ کوئ تاسې ! له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد)، او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چېرې وګرځېدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تېری مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتې حرامې کې ده، او تعظيمونه (د دې شيانو) سره برابر دي، پس هر چا چې تېری وکړ پر تاسې باندې نو تاسې هم تېرئ کوئ ! په هغوی باندې په شان د هغه

چې تېرې يې کړې وو پر تاسې باندې، او وويرېږئ له الله څخه ! او پوه شئ ! چې بېشکه الله له پرهېزګارانو سره دی (په علم او نصرت سره).

تفسير: دا د حرمت مياشت يعنې «ذو القعدة الحرام» چې د عمرې لپاره پکې درومئ، د هغه حرمت مياشتې په ځای ده، چې دپروسږ کال تېر شوي کال په «ذو القعدة الحرام» کې تاسې د کفارو له خوا د عمرې او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوي وئ، او پرې يې نه ښودئ چې مکې معظمې ته لاړ شئ.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۛ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کې ! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کې (چې جهاد ترک کړئ ! او خپل مالونه په غزا کې ونه لګوئ !).

وَأَحْسِنُوا ۛ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

او نيکي کوئ ! (له هر چا سره مخصوصا له غازيانو سره) بېشکه چې الله دوستي کوي له نېکو کارانو سره.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۖ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ

او پوره ادا کړئ حج ! او عمره خاص الله لـره، بيا که چېرې منع کړی شوئ (له تمامولو د حج او عمرې) نو (واجب دی پر تاسې) هغه څه چې آسان دي له هديې څخه (چې مذبوحه ده) او مه خريئ ! (ای محصرانو !) سرونه خپل تر هغه پورې چې ورسېږي هديه (چې مذبوحه ده) ځای د حلالې خپلې ته.

تفسير: مطلب دا دی: کله چې څوک «حج» يا «عمره» شروع کړي يعنې احرام وترې؛ نو پر هغه باندې دا خبره لازمه ده، چې پوره يې کړي، او روا نه ده چې هغه په نيمايي کې پرېږدي، او له احرام څخه ځان وباسي، مګر که کوم دښمن يا مرض ورپېښ شي، او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پای ته ونشي رسولی، نو پر ده باندې دم اوړي، چې له خپل توان سره سم حيوان حلال کړي، چې ادنی يې يو پسه دی، او دا حيوان به د بل چا په وسيله مکې شريفې ته ليږي، او دا دې هم ورته ووايي چې: تر دغې ورځې پورې دا مذبوحه د حرم ځمکې ته ورسوه ! او هلته يې ذبحه کړه ! او هر کله چې ډاډه شي، چې اوس د ده مذبوحه ذبحه شوې ده، نو هلته دا خپل ويښتان لنډ يا وخريي، او پخوا له هغه دې هيڅکله ځان نه حلالوي، داسې ويني ته د «حصار وينه» وايي، چې د «حج» يا د «عمرې» د نه تمامولو له سببه پر «حاجي» يا «معتمر» باندې اوړي.

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ

نو هر څوک چې وي له تاسې څنې ناجوړه، يا وي په ده باندې تکليف له (طرفه) د سر د ده، نو لازمه ده په ده باندې فديه له روژې څخه، يا له خيراته، يا له حلالولو (دپسه).

تفسير: يعنې که د «احرام» په حالت کې څوک رنځور شي، يا د هغه په سر کې درد يا زخم وي، نو هغه لره د ضرورت له امله د احرام په حالت کې هم سر خرييل، يا د ويښتانو لنډول روا دي، مګر د هغه «فديه» دې ورکوي، چې هغه د

درې ورځو روژه نيول، يا شپږو تنو مسکينانو ته طعام ورکول دي، يا د يوه پسه (ګڼه) حلالول دي، دا وينه د «جنايت وينه» بولي، چې د «احرام» په حالت کې د ناچارۍ له کبله د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندې لازميږي.

فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْىِ ۚ

نو هر کله چې په امن شئ پس هر چا چې نفع واخيسته په عمرې سره (چې يو ځای يې کړه) له حج سره نو (واجب) دي پر ده باندې هغه چې آسان وي له هديې څخه (چې مذبوحه ده).

تفسير: يعنې هغه «محرِم» چې د دښمن اومرض له خوا مطمئن وي، اعم له دې نه چې هغه ته له سره کومه اندېښنه ورپېښه نه شي، يا خو دښمن يا رنځوری څه عارضه او حادثه ورپېښه شوي وي، خو په خير سره زائله او له مينځه ورکه شوي وي، او د هغه له امله د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کې څه خلل ورپېښ شوی نه وي، هغه لره ښايي چې فکر وکړي که «حج» او «عمره» يې دواړه سره يو ځای ادا کړي وي، يعنې «قِران» يا «تمتُّع» يې کړی وي، او «اِفراد» يې نه وي کړی، نو په ده باندې يو پسه يا د غويي يا د اوښ اومه برخه قرباني اوړي، چې دې وينې ته د «قران» او «تمتع» وينه وايي.

فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ فِى ٱلْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ

هر چا چې ونه مونده هديه (چې مذبوحه ده) نو (واجب) دی په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج کې، او اوه ورځې (نورې) کله چه وګرځئ (تاسې) دا لس ورځې دي پوره.

تفسير: يعنې هغه څوک چې «قران» او «تمتع» يې وکړه، او مذبوحه ورته ميسره نشوه، نو هغه لره ښايي چې درې ورځې د «حج» په ورځو کې روژه ونيسي، چې د «عرفې» يعنې د «ذي الحجې» په نهمه ورځ کې پای (آخر) ته ورسيږي، او اوه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونيسي، چې دا ټولې لس ورځې شوې.

ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُۥ حَاضِرِى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی، چې نه وي عيال د ده اوسېدونکی په (حوالي «احاطه» د) مسجد حرام کې.

تفسير: يعنې قران او تمتع يا وجوب د هديې يا د لسو ورځو روژو حکم په نادار؛ هغه چا لپاره دی چې په مسجد الحرام کې يعنې په مکه معظمه کې يا هغې ته نږدې نه اوسيږي، بلکه د «حل» يعنې له «ميقات» څخه د باندې هستوګنه ولري.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ ۚ

او وويرږئ له الله څخه او پوه شئ ! چې بېشکه الله ډېر سخت عذاب ورکوونکی دی. (وخت د) حج (څو) مياشتې معلومې دي.

تفسير: د شوال المکرم له اول څخه نيولې د لوی اختر يعنې د «ذي الحجة الحرام» د لسمې شپې تر سهاره پورې، ددې مياشتو نومونه (أشهر الحج) دي، ځکه چې د حج احرام د همدې مودې په منځ کې وي، که پخوا له دې څوک د حج «احرام» وترې، نو هغه ناجائز يا مکروه وي، يعنې د حج لپاره څو مياشتې مقررې دي، او ټولو ته ښکاره دي، هغه تغيير او تبديل چې د عربو مشرکينو به د خپل ضرورت له مخې په دې مياشتو کې کاوه، او د هغو په نسبت په بل آيت کې داسې فرمايلي شوي دي: ﴿إِنَّمَا ٱلنَّسِىٓءُ زِيَادَةٌ فِى ٱلْكُفْرِ﴾ هغه بيخي بې اصله او باطل دی.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ

نو هر چا چې فرض کړ (په خپل ځان) په دې میاشتو کې حج؛ نو نه دې کوي جماع (او نه دواعي د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج کې، او هر څه چې کوئ (تاسې) له نېک کار ځنې، نو پوهیږي په هغه باندې الله.

تفسیر: «حج» یې لازم کړ یعنې «احرام» یې وتاړه په داسې ډول چې په زړه یې نیت وکړ، او په خوله یې «تلبیه» وویله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بېشکه بهتره توښه ځان ساتل دي له سواله، او ووېرېږئ ! له ما ځنې ای خاوندانو د (صافو) عقلو !.

تفسیر: یو داسې غلط دود او دستور په کفر کې دا هم وو، چې بې د لارې دخرچه د تش لاس «حج» ته تلل یې ثواب ګڼل، او هغه ته به یې «توکل» وایه، او هلته به تلل، له هر چا ځنې به یې سوال او غوښتنې کولې، نو الله تعالی هغو کسانو ته چې قدرت لري؛ امر ورکوي چې هغوی دی د لارې خرچه له ځان سره اخلي، او بیا دې «حج» ته ځي، او بې له زاد او راحلې دې لارې نه شي، چې هم پخپله دی سرګردانیږي، او نورو ته هم سرګرداني پېښوي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ

نشته په تاسې باندې هیڅ ګناه په دې کې چې غواړئ روزي له فضل د رب خپل.

تفسیر: که د «حج» په سفر کې سوداګیري هم وکړئ څه ګناه نه لري، بلکه مباح ده، خلق له دې خبرې څخه په شبهه کې وو، چې ښایي له تجارت کولو څخه به په «حج» کې څه نقصان پېښیږي، نو اوس داسې هدایت صادر شو: هغه څوک چې اصلي مقصود یې «حج» وي، او د هغه په ضمن کې سوداګیري هم وکړي، نو د هغه په ثواب کې به څه نقصان نه راځي.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

نو هر کله چې راکوز شئ له عرفات څخه نو یادوئ الله په مشعر الحرام (مزدلفې) کې.

تفسیر: په ټوله مزدلفه کې هر چیرې ودریدل جائز او روا دي، پرته دوادي محصر څخه، چې هلته دي نه ودریږي.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

او یادوئ دي (یعنې الله) لکه چې لاره یې در ښودلې ده تاسې ته، او بېشکه چې وئ تاسې پخوا له هدایته خامخا له ګمراهانو ځنې.

تفسیر: یعنې کفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مګر په شرک سره، نو ښایي چې هسې ذکر دې ونه کړی شي، بلکه سره له توحیده یې همغسې ذکر و کړئ، چې تاسو ته یې هدایت درکړی دی.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

بیا راکوزېږئ ! (ای قریشو د طواف لپاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چې راکوزیږي (نور) خلق (مزدلفې ته)، او مغفرت وغواړئ له الله څخه (د خپلو ګناهونو)، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د ګناهونو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: د کفر په زمانه کې يوه غلطي دا هم وه، چې مکيان (مکي والا) به تر عرفاته پورې نه تلل، ځکه چې عرفات له حرم څخه د باندې دی، بلکه د حرم په حد کې به چې مزدلفه ده، درېدل، او د مکې شريفې له قريشو څخه پرته نور ټول به تر عرفات پورې تلل، او بيا به له عرفات څخه د طواف لپاره مکې شريفې ته راتلل، نو ځکه يې وفرمايل: «له هغه ځايه چې ټول خلق دطواف لپاره راځي، تاسې هم همغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځايه (له عرفات) د طواف لپاره بېرته راشئ، او په خپلو پخوانيو ګناهونو باندې نادم اوسئ !».

فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

نو هر کله چې ادا کړل تاسې افعال د حج خپل، نو يادوئ الله لکه چې يادول تاسې پلرونو خپلو لره (په جاهليت کې په فخر سره) بلکه يادوئ الله په ډېر زيات يادولو سره.

تفسير: يعنې د «ذي الحجة الحرام » په لسمه کې چې د «حج» د افعالو يعنې د جمرو ويشتلو، قرباني کولو، سر خرييلو، يا د ويښتانو لنډولو، د کعبې شريفې د طواف، او د صفا او مروى له سعيې فارغ شوئ، نو د منى د قيام په وخت کې د الله تعالى ذکر وکړئ !، لکه چې د کفر په زمانه کې تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دې هم زيات ذکر وکړی شي !.

دوى له قديمې زمانې راهيسې داسې عادت درلود، چې د «حج» له فراغت څخه وروسته به درې ورځې په منى کې دېره کېدل، او لوى بازار به يې جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نيکونو ستاينه او يادونه به يې کوله، او د دوى لوينې او فضائل به يې بيانول، نو ځکه پاک الله له هسې ويناوو څخه هغوى منع کړل، او ويې فرمايل چې: په دې ورځو کې د الله تعالى ذکر ډېر وکړئ، او د هغه الله جلت عظمته د لويي او عظمت يادونه وکړئ !.

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾
وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

نو ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي اى ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته په دنيا (لږ ژوند) کې (ځمونږ برخه، مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کې هيڅ برخه، او ځينې له دوى څخه هغه څوک دي چې وايي: اى ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته ! په دنيا (لږ ژوند) کې نيکي(نعمت) او په آخرت کې نيکي (جنت)، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)، دغه کسان شته دوى لره لويه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چې کړي دي دوى (هغه)، او الله ژر اخيستونکى د حساب دى (چې ډېر ژر د ټولو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: غوښتونکي په دوه ډوله دي: يو خو هغه دي چې د هغوى مطلوب يواځې دنيا ده، او د هغوى دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چې مونږ ته راکول کيږي، په همدې دنيا کې دې راکړ شي»، نو داسې خلق د آخرت له نعمتونو څخه بې برخې دي، بل هغه دي چې د هغوى مقصود آخرت دى، چې د دنيا ښېګڼې (فائدو) او نيکى يعنې د عبادت توفيق او نور، او د آخرت ښېګڼې (فائدو) او نيکى يعنې ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړي، نو داسې کسانو ته په آخرت کې د هغوى د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسيږي.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ

او يادوئ ! الله (د تكبيراتو په ويلو سره) په څو ورځو شمېرل شويو (د تشريق) کې.

تفسير: له ﴿أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ﴾ څخه د «ذي الحجة الحرام» يوولسمه، دولسمه، او دیارلسمه ورځ مراد ده، چې په دې ورځو کې خلق له «حج» څه فارغيږي، او مامور دي چې په «منى» کې واوسيږي، په دې ورځو کې د جمرو ويشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تکبيراتو ويل اجراء کړئ ! او په نورو وختونو کې هم دلته تکبير او تهليل په ډېر محبت سره ووايئ !، او د پاک الله په ذکر کې کثرت او مداومت وکړئ !.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ

نو هر چا چې بيړه (تلوار) وکړه (په تلو کې له منى مکې ته)په دوو ورځو کې (چې «١١» «١٢» د ذي الحجې دي) نو نشته هيڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکي، او هر چا چې تأخير وکړ (او درې ورځې په منى کې پاتې شو) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې، دا بېګناهي هغه چا لره ده، چې پرهېز يې کړى وي (له مناهيو څخه).

تفسير: ګناه خو دا ده چې له شرعي ممنوعاتو څخه پرهېز ونه کړئ، او هغه څوک چې له الله تعالى څخه ووېريږي، او په تېره بيا د «حج» په وخت کې تقوى او پرهېزګاري هم وکړي، نو بيا په دې خبره هيڅ نه ګناهګاريږي ؛ چې په «منى» کې دوه ورځې هستوګنه وکړي، يا درې ورځې پکې واوسيږي، ځکه چې الله تعالى دا دواړه جايز فرمايلي دي، ولې افضل او بهتر خو په «منى» کې د درې ورځو قيام دى.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

او (تل) وويرېږئ ! له الله څخه، او پوه شئ چې بېشکه تاسې خاص الله ته ورټولېږئ (په قيامت کې د مکافاتو «جزا او سزا» لپاره).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾
وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

او ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې په تعجب کې آچوي تا خبره د ده په (کارو د دې) ژوندون لږ کې، او شاهد کوي دې الله په هغه شي چې په زړه د ده کې دي، حال دا چې دى ډېر سخت دى په جګړه او عداوت کې، او کله چې بېرته وګرځي (له تانه اى محمده !) نو ګرځندى ګرځي په ځمکه (د مدينې) کې لپاره د دې چې فساد وکړي په ځمکه کې، او هلاکوي کښت (فصل) او ساکښان (ذي روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چې الله نه خوښوي فساد (او معصيت).

او کله چې وويل شي ده ته: چې وويرېږه له الله ! نيسي دى غرور (عار او ننګ په کولو د) ګناه، بس کافى دى ده لره (عذاب د اور) د دوزخ او هرومرو (خامخا) بد بستر دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: دا حال د منافق دى، چې په ښكاره سره خوشامندي او تعلق كوي، او الله تعالى ځانته شاهد ګرځوي، او وايي چې: زه «رښتين يم، او په زړه كې مې د اسلام محبت دى»، خو د جګړې، دارې، غلا، لوټ او تالان ځنې هم خپل مخ نه اړوي، او كه له هسې چارو يې څوك منع كړي؛ نه منع كيږي، بلكه ضد او مخالفت كوي، او په خپلو بدو چارو كې ترقي كوي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

او ځنې له خلقو څخه هغه څوك دي چې خرڅوي نفس خپل لپاره د طلب د رضا د الله (چې له خپله ځانه او ماله تېريږي)، او الله ډېر مهربان دى پر بندګانو باندې (چې د ده په توفيق له ځانه او ماله تېريږي).

تفسير: وايي چې صهيب رومي (رضي الله عنه) غوښتل چې د هجرت په اراده د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار كې د مشركينو په لاس كښيوت (راګېر شو)، صهيب رضي الله تعالى عنه هغوى ته وويل: «زه خپل كور او ټول مال تاسو ته په دې شرط دركوم، چې ما خوشې كړئ ! چې مدينې ته لاړ شم، او له هجرت څخه مې مخه مه نيسئ !»، په دې باندې هغوى راضي شول، او صهيب رضي الله تعالى عنه يې پرېښود چې د رسول صلى الله عليه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آيت د مخلصينو په تعريف كې نازل شوى دى.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۪

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو) ننوځئ ! په اسلام كې (دهغه له ټولو شرايطو سره) ټول.

تفسير: يعنې په ظاهر او باطن، او په عقيده او عمل كې يواځې د اسلام د احكامو متابعت وكړئ !، او نه چې په خپل سر او عقل، يا د بل چا په خوله كوم حكم ومنئ !، يا كوم كار وكړئ !، نو له دې ځنې «بدعت» قلعه او قمعه او له بيخه ويستل مقصود دي، ځكه چې «بدعت» په حقيقت كې همدا شى دى، چې د بل چا كومه عقيده يا كوم عمل چې ښه او مستحسن وګڼلې (وګڼلى) شي، هغه له خپل لوري په دين كې داخل كړى شي، مثلا لمونځ او روژه چې أفضل د عبادتونو دي، كه بې له شرعي حكمه يې څوك له خپله ځان مقرر كړي بدعت دى، لكه د اختر په ورځ په عيدګاه كې په نفلونو باندې امر وركول، يا د اخترونو په ورځو كې د روژې نيول.

وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿٢٠٨﴾

او مه كوئ پيروي د قدمونو د شيطان ! بېشكه دا (شيطان) تاسې لره دښمن دى ښكاره.

تفسير: يعنې په خپلې وسوسې سره بې اصله شيان ستاسو په زړونو كې اچوي، او په دين كې بدعتونه شاملوي، او دين مو خرابوي، او تاسې هم هغه غوره كوئ.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٠٩﴾

بيا كه وښويېدئ تاسې وروسته له هغه چې راغلي دي تاسې ته ښكاره دلائل؛ نو وپوهېږئ چې بېشكه الله ډېر غالب دى (په انفاذ د احكامو) لوى حكمت والا دى (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

انتظار نه کوي دوی مګر دا چې راشي دوی ته الله په سیورو کې له وریځو څخه او (راشي دوی ته) پرښتې (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ټول کارونه (په قیامت کې د مجازاتو لپاره).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق تعالی له دې صافو او ښکاره وو احکامو ځنې مخالف کار کوي، او له خپل کاږه تګه نه اوړي، او سمې صافې لارې ته نه راځي، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندې یقین او باور نه لري، اوس ګواکې دوی دې خبرې ته سترګې نیولي دي، چې خپله الله تعالی او د هغه پرښتې پر دوی باندې راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چې په «قیامت» کې راتلونکې ده، هغه په همدا نن ورځ پای (آخر) ته ورسیږي، او فیصله شي، خو بالآخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب، او د ورتګ ځای همغه رب الأرباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه الملک القادر له حضوره صادریږي، او په دې کې هیڅ یوه د تردد خبره نشته.

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ۗ

پوښتنه وکړه (ای محمده !) له بني اسرائیلو څخه: چې څومره ورکړي دي مونږ دوی ته له دلائلو څرګندو څخه؟.

تفسیر: له دې نه یې پخوا فرمایلي وو چې د حق تعالی د صاف حکم له ښکاره کېدلو څخه وروسته، له هغه ځنې مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تایید کې فرمایي چې: په خپله له بني اسرئیلو اولاده د یعقوب ځنې پوښتنه وکړي، چې مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالېږلي دي؟ کله چې دوی له هغو ځنې منحرف او چپ شول، نو ځمونږ په عذابو اخته شول، او داسې نه دی چې مونږ پخوا له نافرمانۍ څخه هغوی په عذاب اخته کړي وو.

وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

او هر څوک چې بدل کړي نعمت د الله (په نا شکرۍ سره) وروسته له هغه چې راغلی وو دا (نعمت) ده ته، نو بېشکه الله؛ سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنې دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چې د پاک الله له احکامو او هداياتو څخه مخالفت کوي، یا یې آیات بدلوي، او د هغه د احساناتو او انعاماتو کفران کوي، نو بیا د هغه عذاب ډېر سخت دی، په داسې ډول چې په دنیا کې دې ووژل شي، یا دې کور او مال لوټ کړ شي، یا دې جزیه پرې کېښوده شي، چې تل خوار او ذلیل واوسیږي، په عقبی کې همېشه تل تر تله په دوزخ کې پاتې کیږي.

فائدة: له نعمت رسېدلو څخه دا مطلب دی چې په هغه باندې یې علم حاصل شي، یا بې له تکلفه یې په لاس ورشي.

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا ۘ

ښایسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چې کافران شوي دي دغه ژوند لږ خسیس، او مسخرې کوي دوی پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنی خپلې).

تفسير: هر كله چې به د مشرکانو مشران پر «بلال رضي الله تعالى عنه» يا «عمار رضي الله تعالى» عنه يا «صهيب رضي الله تعالى عنه»، يا د مهاجرينو پر نورو فقراوو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين باندې تېرېدل، يا به يې دوی ليدل، نو پر دوی باندې به يې تمسخر کاوه، او خندل به يې، او ويل به يې چې: «دغه ناپوهانو ته وګورئ ! چې د آخرت په خيال د دنيا تکاليف، او مصائب پر ځانو باندې اخلي، او محمد صلى الله عليه وسلم ته وګورئ ! چې ددغو فقيرانو په ملګرتوب غواړي چې د عربو پر مشرانو برى وموميږي، نو ځکه دوی تل د غلبې په فکر کې لګيا، او د دنيا د اصلاح په چورت کې مشغولتيا لري».

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه کسان چې يې ساتلي دي (ځانونه له شرکه) د پاسه د دوی (يعنې کفارو) به وي په ورځې د قيامت کې، او الله روزي ورکوي هغه چا لره چې اراده وکړي بې له حسابه (ډېره پراخه).

تفسير: الله تعالى د هغوی په ځواب کې ارشاد فرمايي: دوی نه پوهيږي چې همدا فقيران او غريبان به د قيامت په ورځ له دوی ځنې اعلى او لوړ وي، او الله تعالى په دنيا او عقبى کې هغه چاته چې اراده وفرمايي بېشماره رزق او روزي ورکوي.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

وو ټول خلک (په ابتدا کې) ټولى يو په يوه حق دين(بيا ځنې کافران او ځنې مسلمانان پاتې شول) پس ولېږل الله انبيا زيري ورکوونکي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکي (کافرانو ته په جحيم سره)، او راوېږل لېږه له دوی سره کتاب(بيانوونکى ددين) په حقه سره، لپاره ددې چې حکم وکړي (الله يا نبي يا کتاب) په مينځ د خلکو کې په هغه کار کې چې اختلاف کړى دى دوی په هغه کې، او اختلاف نه دى کړى په هغه (حق يا کتاب يا اسلام) کې مګر هغو کسانو چې ورکړى شوى وو دوی لره کتاب، (اختلاف يې چې کړى وو) وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دليلونه ښکاره په سبب د کينې په مينځ د دوی کې، پس سمه صافه لاره وښوولە الله هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړى دى هغه شي ته چې جګړه کړې وه دوی په هغه کې (چې عبارت دى له حقه) په اذن (حکم) خپل سره، او الله هدايت کوي هغه چا ته چې اراده (يې د هدايت) وکړي طرف د لارې سمې ته.

تفسير: د آدم عليه السلام له وخته راهيسې همدا يو حق دين پاتې دى، وروسته له هغه څخه تر يوې مودې پورې هغه دين پاتې وو، او بيا خلقو په هغه کې اختلاف وکړ، نو پاک الله د هغو د اختلافاتو د لرې کولو لپاره خپل انبياء ولېږل.

فائدة: له دې آيت ځنې دوه خبرې معلوميږي:

(١) دا چې الله تعالى هغه رسولان او متعدد کتابونه چې راليږلي يي دي، ددې لپاره نه دي چې د هرې فرقې لپاره بېله لاره وښيي، بلکه ټولو لره الله تعالى اصلا هماغه يوه لاره مقرره کړېده، کله چې دوی له هغې سمې لارې ځنې وښوئېدل، نو الله تعالى دوی ته بيا رسول صلى الله عليه وسلم او کتاب ورولېږل، چې

سم د هغو له احكامو سره تګ وکړي، کله چې وروسته له هغه هغوی بيا ګمراهان شول، بيا بل نبي عليه السلام او بل کتاب الله دوی ته وروا‌ستول شو، چې دوی په يوه لاره باندې قائم پاتې شي، ددې خبرې مثال داسې دی چې روغتيا يوه ده، او ناروغي ګڼې بېشمارې دي، کله چې يوه ناروغي پيدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره يې يوه دوا او پرهېز وفرمايه، څه وخت چې بل کوم مرض پيدا شو نو له هغه سره يې بله دوا او پرهېز وټاکه (مقرر کړ)، اوس يې په آخر کې هسې يوه طريقه او قاعده وفرمايله، چې په هغې سره له ټولو ناروغيو نجات ممکن دی، او د ټولو په بدل کفايت کوي، او هغه د اسلام پاکه طريقه ده، چې د هغې لپاره آخر الزمان رسول صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم او دا عظيم الشان فرقان لېږلی شوی دی.

(٢) دا خبره معلوميږي چې د الله تعالى همدا سنت جاري دي، چې بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کې کار کاوه، او د هر آسماني کتاب په نسبت به يې اختلاف درلود (لرلو)، او دحق او حقانيت په نسبت به يې تل جنګ او جګړې کولې، او په همدې کې به بوخت (مشغول) او لګيا وو، نو اوس نه ښايي چې د ايمان اهل د کافرانو له بد سلوکۍ او فساد څخه زړه تنګي او خفه شي.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

آيا ګمان کوئ تاسې(ای مؤمنانو !) چې ننه به وځئ تاسو جنت ته، حال دا چې راغلي به نه وي په تاسې باندې په مثل (د سختيو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې نه، چې رسيدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر) او رنځ، او ګرځول شوي وو دوی (په سختيو سره) تر هغه پورې چې ويل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ايمان يې راوړی وو سره له ده چې: کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ ! واورئ ! چې بېشکه نصرت د الله نږدې دی (مؤمنانو ته).

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ

پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده ! مؤمنان) چې څه شی خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟).

تفسير: په پخوانيو آيتو کې په کلي ډول دا مضمون په ډېر تاکيد سره بيان شو چې کفر او نفاق پرېږدئ !، او په اسلام کې په پوره ډول سره ننوځئ، او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کې بل د هيڅا خبرې ته غوږ مه ږدئ !، او د الله تعالى په خوښۍ کې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ !، او هر راز شدت او تکليف پر ځان باندې واخلئ !، له دې ځای نه وروسته ددې کليې په نسبت د جزئياتو تفصيل بيانيږي، چې د ځان او دمال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق، او نورو پورې تعلق لري، چې ددې کليې تحقيق او تاکيد په ښه ډول سره په زړه کې کښيني.

قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

ووايه (ای محمده !) هر شی (لږ يا ډېر) چې صرفوئ (خرچ کوئ) تاسې له مالو څخه؛ نو (يې صرف کړئ) لپاره د مور او پلار او (لپاره د) خپلوانو او (لپاره د) يتيمانو او مسکينانو (چې څه شی

نه لري) او (لپاره) مسافرانو، او هر هغه څه چې (يې) کوئ تاسې له نېک کاره؛ نو بېشکه چې الله په هغه باندې (لکه په نورو اشياوو) ښه عالم دی.

تفسير: ځينې اصحاب چې مالداران وو، له رسول اکرم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم ځنې يې پوښتنه وکړه چې: له مال ځنې مونږ څه صرف کړو؟ او په څه شي باندې يې ولګوو؟ نو ځکه داسې حکم وشو، چې لږ يا ډېر هر څه چې د الله تعالى لپاره صرفوئ (خرچ کوئ)، هغه د مور او پلار او أقاربو او يتيمانو، او محتاجانو او مسافرانو لپاره دي، يعنې که د ثواب د حصول لپاره يې ښندل او صرفول غواړئ، نو هغومره مو چې زړه غواړي صرف يې کړئ !، د هغه لپاره څه تعيين او تحديد نشته، هو ! دا ضروري ده چې هغه په همغو مواقعو باندې صرف کړ شي، چې مونږ يې درښيو !.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض کړی شوی دی پر تاسې باندې جنګ کول (له کفارو سره).

تفسير: يعنې د دين له دښمنانو سره جنګېدل فرض کړی شوي دي.

فائده: تر هغه وخت پورې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په مکې شريفې کې اوسېده، په جنګ سره مجاز نه وو، کله چې يې مدينې منورې ته هجرت وفرمايه، نو دوی ته د مقاتلې اجازه وشوه، مګر يواځې د هغو کفارو په مقابل کې چې له مسلمانانو سره جنګيږي، وروسته تر دې له ټولو کفارو سره د مقاتلې اجازه وشوه، او «جهاد» فرض شو، او که د دين دښمنان پر مسلمانانو برید او تعرض وکړي، نو پر مسلمانانو باندې «جهاد» فرض عين ګرځي، که نه فرض کفايي دی، ولې په دې شرط سره چې د «جهاد» هغه ټول شرطونه وموندلی شي، چې په فقهيه وو کتابونو کې راغلي دي، هو ! هغه خلق چې له هغو سره مسلمانان مصالحه وکړي، يا له دوی سره معاهده ولري، يا کفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن لاندې راشي؛ نو له هسې کفارو سره جنګېدل، يا د دوی په مقابله کې د دوی له مخالفينو سره مرستې (مدد) کول؛ مسلمانانو ته هيڅکله روا نه دي.

وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

حال دا چې دغه (جنګ) بد ښکاري تاسې ته.

تفسير: د بد ښکاره کېدلو مطلب دا دی چې: پر نفس باندې سخت او درونده معلوميږي، دا نه چې د رد او د انکار وړ په نظر راځي، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف وربښکاري، او د تنفر او خفګان موجب وي، نو په دومره خبره باندې پر هيڅا باندې هيڅ الزام نشته، ځکه چې انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډېر عشق او مينه لري، او بل هيڅ شی له ژوندانه سره نه برابروي، نو ځکه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتا درونده او سخت کار ښکاري.

وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او ښايي چې بد ګڼئ تاسې يو شی حال دا چې هغه ډېر بهتر وي تاسې لره، او ښايي چې ښه وګڼئ تاسې يو شی، حال دا چې هغه به ډېر بد وي، تاسې ته، او الله عالم دی (په خير ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (په خير خپل).

تفسير: يعنې دا خبره ضروري نه ده، چې هر هغه شی چې تاسې يې خپل ځان ته نافع يا مضر وګڼئ، هغه په رښتيا سره هم ستاسې په حق کې همغسې وي، بلکه کيدای شي، چې تاسې يو شی د خپل ځان لپاره بد وګڼئ، او هغه په واقع کې

مفيد وي، يا كوم شى تاسې ښه وګڼئ، او هغه په حقيقت کې مضر وي، دا چې تاسې وايئ: «په جهاد کې د ځان، او مال دټولو شيانو نقصان دى، او د (جهاد) په پرېښودلو او ترک کې د ټولو حفاظت دى»؛ خوشې يو چټې او فضول خيال دى، تاسې نه پوهېږئ چې په جهاد کې د دنيا او آخرت لوى لوى منافع شته، او د جهاد په ترک کې ډېر ډېر نقصانات دي، ستاسې په ګټه او تاوان، نفعه او نقصان باندې يواځې الله (تعالى جلت كلمتُه) ډېر ښه پوهيږي، او تاسې نه پرې پوهېږئ، نو ځكه هر هغه حكم چې الله تعالى يې پر تاسې كوي، هغه خامخا حق دى، او تاسو يې د زړه له كومي ومنئ، او په هسې چټې (بېكاره) خيالاتو پسې مه ګرځئ !.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؕ

پوښتنه كوي خلق له تا نه (اى محمده !) له مياشتې حرامې څخه له جنګ كولو په دې كې (چې روا دى كه ناروا؟).

تفسير: فخر عالم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو يو ټولى د كفارو د مقابلې لپاره ولېږه، دوى كفار ووژل، او مالونه يې په غنيمت سره راوړل، مسلمانان ښه پوهېدل چې هغه د «جهاد» وخت د جمادى الأخرى وروستنى عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده، كافرانو ددې په نسبت په طعنې ويلو باندې پيل (شروع) وكړ: چې محمد صلى الله عليه وسلم حرامه مياشته حلاله كړه، او خپلو امتيانو ته يې حكم وركړى دى چې په اشهر الحرم كې دې هم له خلكو سره جګړې وكړي، او د دوى مالونه دې په ولجه (غنيمت) او لوټ يوسي، په دې ملحوظ مسلمانان د رسول أكرم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په حضور كې حاضر او پوښتنه يې وكړه چې: «اوس څه حكم دى؟ له مونږ څنې خو اشتباها دا كار صادر شوى دى؟» په دې تقريب دا آيت نازل شو.

قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ؕ

ووايه (اى محمده ! دغو سائلينو ته) چې جنګ كول په دې (أشهر الحرم) كې (عمدا) لويه ګناه ده.

تفسير: يعنې په حرامه مياشته كې جنګېدل، خو بېشكه د ګناه خبره ده، ولې لويو أصحابو رضي الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادى الثاني كې «جهاد» كړى وو، او په حرام مياشته كې يې چې رجب المرجب دى؛ نه وو كړى، نو د دې له امله (وجهې) د عفوې مستحق دي، او په دوى باندې هيڅ يو الزام نه اوړي، نو په هغوى داسې الزام لګول بې انصافي ده.

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ

او منع كول له لارې (دين) د الله څخه، او كافر كېدل په الله، او (منع كول له) مسجد حرام نه، او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډېره لويه ده، په نزد د الله (له قتاله په أشهر الحرم كې).

تفسير: يعنې د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او پخپله د اسلامي ديانت څخه بغاوت، او د بيت الله شريف د زيارت څخه د خلكو مخ نيول، او د مكې معظمې اوسيدونكې د باندې شړل؛ دا خبرې د أشهر الحرم له مقاتلې څخه هم لويې ګناوې دي، او حال دا چې كفار پرله پسې هسې كارونه كوي، لنډه يې دا چې «په حرامه مياشته كې بې سببه او نا حقه جنګېدل خو بېشكه لويه ګناه ده، مګر هغه خلق چې په حرم شريف كې كفر خپروي (خوروي)، او لوى لوى فسادونه په كې كوي، او په اشهر الحرم كې هم د مسلمانانو د (آزارولو) څخه لاس نه اخلي، نو له هسې كفارو سره د جنګېدلو

ممانعت نشته، برسېره په دې کله چې پخپله مشرکان په داسې بدو أمورو کې لګيا دي، نو په داسې يوه وړوکي ګناه باندې، چې هغه هم د لا علمۍ له امله واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې دداسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تېرېدونکو) کافرانو له لوري طعنې وهل؛ د شرم او تعجب خبره ده».

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ

او فتنه (له دين څخه د خلقو ايستل) ډېره لويه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسير: يعنې په دين کې فتنه او فساد اچول چې خلق له دين څخه وګرځي، له هغه قتل نه چې له مسلمانانو څخه سهوا په حرامه مياشت کې واقع شوی دی؛ په څو درجو بد دی.

مشرکانو داسې عادت درلود، چې د اسلامي دين په خبرو کې يې راز راز شبهې او خدشې پيدا کولې، څو نور خلک په شبهو کې ولويږي، او د اسلام دين ونه مني، لکه چې په همدې پېښه کې چې دځينو مسلمانانو له لوري سهوا په أشهر الحرم کې واقع شوې وه، مشرکانو ډېرې خبرې وکړې، او له دې ويناوو ځنې د هغوی مقصد دا وو چې نور خلک د اسلام له قبلولو ځنې متنفر کړي، نو يې لنډه داسې شوه: «په هغه قتل باندې چې د مسلمانانو له لاسه صادر شو؛ مشرکان پيغورونه ورکوي، چې خلق د حق دين له لارې واړوئ، حال دا چې دا د دوی فتنه، او له حق دين ځنې لغځول (ښويول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنيع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ

او همېشه به وي دوی (يعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بېرته وګرځوي دوی تاسې له دينه ستاسې که يې لاس ورسېږي (او موقع وموميٰ).

تفسير: يعنې تر څو چې تاسې په حق دين باندې قائم اوسېږئ، دا مشرکان په هيڅ يوه حالت او په هيڅ يوه موقع کې، ستاسې له مقاتلې او مخالفت څخه لاس نه اخلي، اګر که د مکې معظمې په حرم شريف او أشهر الحرم کې هم وي، لکه چې د حديبيې په عمره کې يې همداسې وکړل، چې کافرانو نه د مکې شريفې حرمت وساته، او نه يې د حرامو مياشتې څه لحاظ وکړ، او بې سببه يې يواځې د بغض او عناد له امله قتل او جدال ته ملاوې وترلې، او مسلمانان يې مکې شريفې ته له ورتګ څخه ستانه کړل، او پرې يې نه ښودل چې عمره ادا کړي، بيا نو دداسې معاندينو طعنې او بد ويلو ته نه ښايي چې څه اهميت ورکړ شي، او نه ښايي چې له هغوی سره په أشهر الحرم کې له مقاتلې کولو څخه ډډه (څنګ) وشي.

وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

او هر څوک چې وګرځي له تاسې نه له دينه خپل، پس مړ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضايع شوي دي (تېر) عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي هم دوی به په دې (اور) کې همېشه وي.

تفسير: يعنې له اسلامي دين څخه غاړه غړول او په کفر باندې تر آخره پورې ټينګ پاتې کېدل داسې يوه سخته بلا ده، چې د ګرد عمر نيکي له منځه وړي، په دنيا کې د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتې کيږي، نکاح يې فسخ کيږي، له ميراث ځنې بې برخې پاتې کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

بېشكه هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او هغه كسان چې هجرت يې كړى دى، او جهاد يې كړى دى په لاره (دين) د پاك الله كې، دغه كسان اميد لري دوى د رحمت (مهربانۍ) د الله او الله ښه مغفرت كوونكى (د خطياتو) پوره رحم كوونكى دى.

تفسير: له لومړني آيت څخه پورتنيواصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چې پر مونږ باندې په دې باره كې هيڅ مؤاخذه نشته، مګر په دې تردد كې پاتې وو چې: آيا مونږ ته د هغه «جهاد» چې مونږ كړى دى ثواب رارسيږي كه نه؟ نو دا آيت نازل شو، هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى، او هجرت يې كړى دى، او د الله تعالى لپاره يې د كوم شخصي غرض څخه يې د هغه له دښمنانو سره «جهاد» كړى دى، نو دوى بېشكه د الله تعالى د رحمت اميدوار، او د هغه مستحق دي، او پاك الله د خپلو بندګانو خطاوې بخښي، او پر دوى باندې رحم كوونكى دى، نو الله تعالى به هسې مطيعان او حكم منونكي بندګان نه محروموي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ

پوښتنه كوي دوى له تا نه (اى محمده !) (له حكمه د څښلو) د شرابو، او (له كولو د) قمار نه.

تفسير: د شرابو او قمارو (جواري) په نسبت څو آيتونه نازل شوي دي، او په هر يوه كې د هغو خرابيو رابنكاره شوې ده، آخر يې د (المائدة) په (٩٠) آيت (١٢) ركوع كې په ښكاره ډول سره ممانعت وكړ شو، نو ټول هغه شيان چې نشه راوړونكي دي له يوه مخه حرام دي، او هغه شرطونه چې په كوم شي باندې ترڵ كيږي، او ګټل او بايلل په كې وي؛ حرام دي، او يوه طرفه شرط ترڵ حرام نه دي.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) په دې دواړو كې ګناه لويه ده، او ګټې دي لپاره د خلقو، او ګناه د دې دواړو ډېره لويه ده له ګټې دى دواړو نه.

تفسير: د شرابو له څښلو څخه هغه عقل چې انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پرې ژغوري (ساتي)، زائل كيږي، او سړى د «مأمور به» پرېښولو او د ممنوع عنه كولو ته باعث كيږي، چې جنګ، قتل، او نورې خرابۍ ترې پيدا كيږي، او راز راز هسې روحاني او جسماني ناروغۍ ورځنې ځيږي، چې ډېر ځلې د هلاكت موجب ګرځي، او په قمار كې د حرام مال خوړل، غلا كول، او د مال او عيال تضييع او يو له بل سره دښمني مينځ ته راځي، او راز راز ظاهري او باطني مفاسد ترې پيدا كيږي، هو ! په دوى كې څه سرسري ګټې هم شته، مثلا د شرابو له څښلو څخه مؤقتا خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصليږي، او له قمار وهلو ځنې بې له مشقته ويړيا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

او پوښتنه كوي دوى (اى محمده !) له تا ځنې چې څومره خرڅ كړي دوى (په لاره د الله كې؟) ووايه (اى محمده ! دوى ته: صرف كړى هغه چې وي) زيات (ستاسې له خرڅ نه).

تفسير: ځمونږ له رسول اکرم صلى الله عليه وسلم څخه خلقو داسې پوښتنې کړې وې چې: «د الله تعالى لپاره څومره مال صرف کړ شي؟» حکم وشو چې: «هغه مال د پاک الله په لاره کې صرف کړئ ! چې ستاسې له ضروري مصارفو څخه زيات وي»، ځکه څنګه چې د آخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، ددنيا فکر هم يو ضروري کار دی.

هو ! که تاسې خپل ټول مال په يوه لاره کې صرفوئ، نو خپل ضروريات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چې په تاسې باندې لازم دي، هغه به څنګه ادا شي؟ او په دې تقدير: الله تعالى خبر دی چې د دنيوي او اخروي په څه راز راز خرابيو کې به اخته کېږئ.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ

همداسې (مخکنې بيان په شان) بيانوي الله تاسې تـه احکام لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ د (الله تعالى په دلائلو او احکامو کې) په (کارونو د) دنيا او آخرت کې.

تفسير: يعنې فاني دنيا خو د حوائجو ځای دی، او باقي عقبى خو د ثوابونو ځای دی، نو ځکه په ډېر فکر او انديښنه سره ښايي چې په هر امر کې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي ! او اخروي او دنيوي مصالح دې دواړه په نظر کې ونيول شي.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ؕ

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده ! له معاملاتو د) يتيمانو؛

تفسير: ځينو خلقو به د يتيمانو په مالو کې احتياط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ﴾ او ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا﴾ الآيه – دلته هغه کسان چې د يتيمانو پالنه يې کوله وو هر بدل او د هغوی ډوډۍ او نور لګښت (خرچه) يې له خپله ځانه بيخي جلا کړه، ځکه چې د يتيمانو مالونه د شرکت په حالت کې خوړل کېدل، دلته داسې يوه سختي پېښه شوه چې کوم شی به يتيم لپاره تيار ښه د هغه پاتې برخه به غوځار ښه، او په دا رنګه احتياط کې د يتيمانو نقصان کېده، نو ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور کې دا خبره عرض شوه؛ نو ددې په نسبت دا آيت نازل شو:

قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ؕ وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ؕ

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دي (له بېزاری نه)، او که يو ځای کړئ (خرڅ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی وروڼه ستاسې دي، او الله ته معلوم دی ضايع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه.

تفسير: يعنې مقصود خو يواځې هم دا خبره ده؛ چې د يتيم د مال اصلاح، اداره، او ساتنه دې په ښه ډول سره وکړی شي !، نو هر وخت چې په جداوالي کې د يتيم ګټه وي، هغه دې اختيار او غوره کړی شي ! او چېرې چې په شرکت کې د يتيم خير او ښېګڼه (فائده) وليده شي، نو د هغه خرڅ هم د خپل ځان له خرڅ سره ګډ کړی شي !، په دې کې هيڅ يوه مضائقه او خبره نشته چې کله تاسې د هغوی له خوړو څخه وخورئ !، او کله په دوی باندې له خپلو خوړو ځنې وخورئ !، ځکه چې هغه يتيمان خو ستاسې ديني يا نسبي وروڼه او خويندې دي، او د وروڼو ګډون په خوړلو کې څه بده خبره نه ده، هو ! دا يوه ضروري خبره ده چې د يتيمانو د اصلاح او ګټو رعايت دې په پوره ډول سره وکړی شي !، او پاک الله ښه عالم دی چې په دې شرکت کې د چا مقصود خيانت او د يتيم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د يتيمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دي؟

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ؕ

او که اراده کړي وای الله (دمشقت ستاسي) نو خامخا به يې مشقت راوستلی وو په تاسي باندې.

تفسير: مشقت راوستل يعني په خوړلو او څښلو کې به يې د يتيمانو مشارکت د اصلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه، يا دا که بې علمه او بې قصده به په کې کوم کمواليۍ يا ډېر والۍ پېښېده؛ په هغه کې به يې هم مؤاخذه کوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٢٠﴾

بېشکه چې الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ کې قوي) ښه تدبير والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ؕ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

او په نکاح مه آخلئ ! مشرکې ښځې تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا وينځه مؤمنه بهتره ده له مشرکې اصيلې ځخه، اګر که ښه درښکاره شي تاسي ته هغه (کافره)، او په نکاح مه ورکوئ (مسلمانانې ښځې) کافرانو ته تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا مريي مؤمن بهتر دی له کافر سړي نه، اګر که ښه درښکاره شي تاسي ته (هغه کافر).

تفسير: لومړی د مسلمان نارينه له کافرې ښځې سره او د کافر له مسلمې سره د نکاح اجازه وه، په دې آيت سره هغه امر منسوخ شو، که نارينه يا ښځه مشرکه وي، نو د هغې نکاح له مسلمان سره روا جائز نه ده، يا که وروسته له نکاح ځخه يو له زوجينو ځنې مشرک شي؛ نو پخوانی نکاح ماتيږي.

او مشرک دېته وايي چې: يا خو د الله جل جلاله سره د هغه په ذات يا په صفاتو کې بل څوک مشابه او يو شان ومګڼي، او يا هم د الله تعالی سره د بندګۍ او عبادت په يو ډول او نوع کې بل څوک شريکوال او برخمن ومګڼي، لکه په سجده، سرتېټولو، په غياب کې چيغه وهلو، نذر او منښته منلو، او هر نوع ما فوق الأسباب حاجت غوښتلو او را بلنه کې.

فائدة: د اهل کتابو ښځو سره د مسلمان نارينه نکاح روا ده، ځکه دا د نورو آيتونو ځخه ثابته ده.

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖۚ وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٢١﴾

دغه (کافر) کسان بولي (خلق په بد عمل سره) په لوري د اور (د دوزخ)، او الله بولي (خلق) په لوري د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادې) خپلې سره، او بيانوي احکام خپل خلقو ته لپاره د دې چې دوی نصيحت ومني (پند واخلي).

تفسير: يعني له مشرکينو نارينه وو او مشرکانو ښځو سره اختلاط او دهغوی أقوالو ته غوږ نيول، او دهغوی أفعالو ته کتل له هغوی سره نفرت کموي، او دهغوی سره دمينې او محبت سبب ګرځي، او ددې کار انجام دوزخ دې، نو ځکه له مشرکانو سره نکاح بيخي حرامه او له هغې ځخه اجتناب لازم کار دي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ

او پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (احکامو د) حیض څخه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) دا یوه پلیتي ده، نو په څنګ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کې، او مه نژدې کیږئ ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چې (ښې) پاکې شي.

تفسیر: «حیض» هغو وینو ته وایي چې له ښځو ځنې د هغو له عادت سره سم بهیږي، په دې حالت کې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل ټول ناروا دي، خو هغه وینه چې بې له عادت څخه لیدل کیږي، هغه ناروغي ده، نو په دې ناروغۍ کې چې د فقهاوو په اصطلاح «استحاضه» وایي؛ دغه پاس ټول ممنوعه شیان راو دی، او د هغې وینې حال هسې دی لکه چې له کوم زخم یا پوزې یا رګ وهلو ځنې وینه بهیږي.

یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کې له ښځو سره ډوډۍ خوړل، او په یوه کور کې هستوګنه کول، او نور شیان هم ناجایز ګڼل، مګر نصرانیانو حتي د حائضاتو له مجامعت ځنې هم ځانونه نه ژغورل (ساتل)، مسلمانانو په دې مورد کې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو، پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول سره فرمایلي دي چې: د «حیض» په حالت کې مجامعت حرام دی، لیکن له دوی سره خوړل، ځښل، هستوګنه، ناسته ولاړه ټول روا دي، او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط دواړه مردود شول.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ

نو هر کله چې ښې پاکې شوې دوی؛ نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چې حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چې د مجامعت اجازه په کې ورکړی شوې ده، یعنې د مخ له خوا چې له هغه ځایه کوچنیان (بچي) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعنې لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بېشکه چې الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې توبه کوي له هغې ګناه ځنې چې له دوی ځنې اتفاقا صادره شوي وي؛ مثلا د «حیض» په حالت کې د «وطي» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چې له ناپاکۍ یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کې: له «وطي» او د نجسې موقعې له «وطي» ځنې ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چې قُبُل دی) په هرې طریقې سره چې خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لورې په روا ځای کې له ښځو سره مجامعت کول ممنوع ګڼل، او ویل به یې: «که څوک داسې مجامعت وکړي؛ هغه کوچنی (بچی) چې له هسې مجامعت ځنې پیدا کیږي احول (کوږ سترګی) (چپي) به وي»، کله چې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم ځنې په دې مورد کې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو، «یعنې ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چې په دوی کې نطفه د تخم په شان او اولاد

د پيداوار غوندې دي، يعنې له هغه ځنې مقصد د نسل پاتې کېدل، او اولاد زېرېدل دي، نو تاسې واک (اختيار) لرئ چې: له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، يا ملاسته، يا ولاړه، يا په اړخ، يا د شا له لوري، د مخ په خوا په هر ډول مو چې زړه غواړي مجامعت وکړئ !، مګر دا خبره ضروري ده، چې تخم شيندل دې په همغه خاصه موقع کې وي، چې له هغه څخه مولود موجوديږي، يعنې مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کې وشي !، او له لواطت ځنې دې خامخا ځان وژغوري ! (وساتي)، ځکه چې هغه ځای د مرداری او نجاست دی، د يهودانو دا خيال غلط دی چې؛ له هسې مجامعت ځنې احول «چپی» مولود موجوديږي».

وَقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ

او په مخ کې ولېږئ تاسې ! د پاره د ځانو خپلو (نيک عمل) !

تفسير: يعنې صالحه اعمال تل د ځان لپاره کوئ ! يا دا چې له «وطي» ځنې مو ښايي صالح اولاد مطلوب وي، او يواځې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ مُّلٰقُوْهُ ؕ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِّاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْا وَتَتَّقُوْا وَتُصْلِحُوْا بَيْنَ النَّاسِ ؕ

او ووپرېږئ ! له الله څخه او وپوهېږئ ! چې بېشکه تاسې ملاقات کوونکي يئ له الله سره، او زيرې ورکړه (ای محمده !) مؤمنانو ته(دجنت). او مه ګرځوئ ! (نوم د) الله نښانه لپاره د قسمونو خپلو پر دې چې (نه) به نيکي کوئ، او (نه) به پرهېزګاري کوئ او (نه) به روغه کوئ په مينځ د خلقو کې.

تفسير: يعنې د کوم ښه کار په نه کولو باندې په الله تعالی قسم يادوئ، مثلا له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم، يا فقيرانو ته به خير خيرات نه ورکوم، يا له هيڅا سره به مصالحت يعنې روغه نه کوم، يعنې په هسې قسمو کې چې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسيله ګرځوئ، نو وروسته له دې هسې قسمونه مه خورئ ! که څوک بيا داسې قسمونه يادوي، نو د هغه ماتول، او «کفاره» يې ورکول پرې واجبيږي.

وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٢٤﴾

او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو اعمالو) دی.

تفسير: يعنې هر څوک چې قسم يادوي الله تعالی يې اوري، که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له وېرې له قسم خوړلو څخه ځان ساتي، نو (سميع عليم الله) د هغه په نيت ښه عالم او ښه خبردار دی، ستاسې هيڅ يوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالی څخه پټه نه ده، نو ځکه د زړه په نيت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کې ډېر زيات احتياط په کار دی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نيسي الله تاسو لره په لغوه او بيهوده قسمونو ستاسو باندې.

تفسير: لغو او چټې (بېکاره) قسم هغه دی: چې له خولې ځنې سم له عادته يا عرفه سره چټې پټې ووځي، او د زړه له کومې او په عمدي او ارادي ډول سره نه وي، له هسې قسم يادولو ځنې نه په چا باندې «کفاره» اوړي، او نه پرې ګناهګاريږي، هو ! که څوک په قصد او ارادې سره د قسم الفاظ لکه «والله» «تالله» ووايي، او له دې قسم ځنې يې يواځې تاکيد مقصود وي، او قسم خوړل يې په زړه نه وي، نو پرې «کفاره» اوړي، د «کفارې» بيان وروسته راځي.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ ؕ

او لېکن نيسي (الله) تاسې په هغه (قسم) چې قصد کړی وي (د هغه) زړونو ستاسې (پس له حنثه).

تفسير: يعنې هغه قسم چې عمدي او په قصد سره وي، او په هغه کې زړه او ژبه سره بيخي يو شی وي؛ نو دهسې قسم په ماتولو باندې هرومرو (خامخا) «کفاره» اوړي.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿٢٢٥﴾

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطيئاتو) دی ښه تحمل کوونکی دی (په تاخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: «غفور» يعنې مغفرت کوونکی دی، چې په لغو او چټې (بېکاره) قسمو باندې مؤاخذه نه کوي، او «حليم» دی چې په مؤاخذه کې تلوار نه کوي، ښايي چې بنده توبه وکړي.

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٢٧﴾

دی هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقا يا تر څلورو مياشتو پورې) انتظار د څلورو مياشتو، نو که بيا رجوع وکړه دوی (او سره يو ځای شول) پس بېشکه چې الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) پوره رحم کوونکی دی. او که قصد وکړ دوی د طلاق (او رجوع يې ونه کړه) پس بېشکه چې الله ښه اوريدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: ايلاء قسم او سوګند خوړولو ته وايي، که څوک قسم وخوري چې خپلې ښځې ته به تر څاکلې مودې نه نژدې کيږم، نو دا موده که له څلورو مياشتو کمه وه، نو ورته روا ده چې ددغې مودې تر پايه انتظار وکړي، او بيا وروسته ورسره جماع وکړي، په دغه موده کې ښځه حق نه لري چې د رجوع مطالبه ورڅخه وکړي، لکه چې دا صورت د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه بخاري شريف او صحيح مسلم کې ثابت دي.

او که دغه موده تر څلورو مياشتو زياته وه، نو د څلورو مياشتو په پوره کېدو سره ښځې ته روا ده، چې له سړي څخه وغواړي چې يا ورته طلاق ورکړي، او يا ورته رجوع وکړي، نو د جمهورو مذهب دا دی چې تش د څلورو مياشتو په تېرېدو سره طلاق نه واقع کيږي، او بعض علما وايي چې په بائن طلاق سره طلاقيږي.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

او طلاقې کړی شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حيضو (کاملو) پورې، او نه دي روا دوی لره چې پټوي به دوی هغه شی چې پيدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کې (له ولده يا حيضه) که وي دوی چې ايمان لرونکي وي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی).

تفسير: كله چې نارينه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي ترلی، څو چې دري «حيضه» يې پوره نشي، دا د دې لپاره که چېرې حامله وي، حمل به يې ښکاره شي، او د يوه اولاد، به د بل چا نه شي، نو ځکه پر ښځې باندې فرض دي چې هر هغه شی چې د هغې په ګډه کې وي؛ هغه ښکاره کړي، حمل وي، او که حيض وي، او دې مودې ته په شرع کې «عدت» وايي.

فائده: دلته له مطلقاتو ځنې خاص هغه ښځې مراد دي، چې هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) يا «شرعي خلوت» نوبت وررسېدلی وي، او دې ښځو ته «حيض» هم ورځي، پر هغې ښځې باندې چې ورسره مجامعت يا «صحيحه خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بيخي «عدت» نشته، او هغه ښځه چې بيخي نه حائضه کيږي، مثلا وړه يا داسې بوډۍ او زړه وي چې له وينې پاکه وي، يا حامله وي، نو په دوه وو وړاندنيو (اولنو) صورتونو کې؛ د دوی د عدت موده دري مياشتې ده، او د اولاد لرونکې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، هغه ښځه چې خپلواکه (آزاده) نه وي، بلکه وينځه وي، که حائضه کيږي؛ نو د هغې د عدت موده دوه حيضه دي، که نه حائضه کيږي، نو د صغارت او کبارت په صورت کې د هغې عدت يوه نيمه مياشته ده، او په هغه صورت کې چې حامله وي، نو د اولاد زېږول (د حمل و ضعه) ده، دا تفصيلات له نورو آيتونو او احاديثو څخه ثابت شوي دي.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ

او ميړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (حقدار) دي په بيا کولو د ددې ښځو په دې موده کې که اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو کې).

تفسير: يعنې که نارينه د عدت په موده کې وغواړي چې هغه ښځه بېرته ځان ته وګرځوي؛ کولی شي، که څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي، خو ښايي چې په دې ګرځولو کې مقصود ښه سلوک او اصلاح وي، او ښځه ونه ربړوي، او ويې نه وهروي، او په دې يې نه مجبوره وي چې خپل «مهر» ورپرېږدي، چې دا ټول ظلم او تېری دی، که داسې کوي ګناهګاريږي، که څه هم رجعت يې صحيح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ

او شته دي ښځو لره (حقوق په ميړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چې په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره، او شته نارينه وو لره په دې ښځو باندې بهترواليٰ (فضيلت).

تفسير: يعنې دا امر خو حق دی، همغسې چې د نارينه وو حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق په نارينه وو باندې هم دي، چې سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل؛ پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارينه لره ښايي چې له خپلې ښځې سره په هيڅ ډول (طريقه) بده ګذاره او خراب سلوک ونه کړي، بلکه د ښځې هر راز حق تلفي ممنوعه ده، مګر دا يو فضيلت او فوقيت نارينه پر ښځو باندې لري، چې د رجعت واک او اختيار خامخا نارينه لره دی.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او د حکمت والا دی.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۪ فَاِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوۡفٍ اَوۡ تَسۡرِيۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ ؕ

(رجعي) طلاق دوه کرته دی، نو بیا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره، یا پرېښودل دي (ددې ښځو) په ښه وجه سره.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه داسې دود (رواج) او دستور وو، چې لس شل ځلې هر څومره چې د نارینه زړه غوښته، خپلې ښځې ته به یې طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختمېدلو څخه به یې بیا رجعت ورته کاوه، او بیا به یې طلاق کوله، او په دې ډول ځینو نارینه وو خپلو ښځو ته زیات تکلیف او زحمت ورپېښاوه، نو بنا پر دې دا آیت نازل شو، هغه طلاق چې رجعت په کې کیدی شي، ټول سره دوه ځلې دی، چې په هغه کې نارینه واکمن دي چې د «عدت» په شپو کې بېرته له سره رجعت وکړي، یا یې په ښه ډول سره خوشې کړي، وروسته د «عدت» له تېرېدلو څخه «رجعت» نه پاتې کیږي، هو ! که دوی دواړه بیا سره خوښ وو، بیا نکاح ترلې شي، او که درې طلاقه ورکړي، نو بیا سره له خوښې هم دوی نکاح نشي سره ترلې، تر څو چې هغه ښځه بل مېړه (خاوند) ونه کړي، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړي.

فائده: له «امساك بمعروف» او له «تسريح باحسان» څخه دا غرض دی چې که رجعت کوي نو ښایي چې د موافقت او حسن معاشرت لپاره وي، او د ښځې بند ساتل او ربړول (ازارول) مقصود نه وي، لکه چې د دوی په منځ کې دستور وو، که نه په سهولت او ښه ډول سره دې پرېږدي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ اَنۡ تَاۡخُذُوۡا مِمَّاۤ اٰتَيۡتُمُوۡهُنَّ شَيۡـًٔا اِلَّاۤ اَنۡ يَّخَافَاۤ اَلَّا يُقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ؕ

او روا نه دي تاسو ته (ای خاوندانو) چې واخلئ تاسې له هغه مال څخه چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په «مهر» کې) هیڅ شی، مګر که وېرېږي دوی (یعنې مېړه «خاوند» او زوجه) چې وبه نشي ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسیر: یعنې نارینه وو لره دا روا نه ده؛ چې له ښځو ځنې د طلاق په بدل کې هغه مهر بېرته واخلي چې ورکړی یې دی، هو ! دا هلته روا دی چې څه نا چاري وي، او په هیڅ ډول د دوی په منځ کې موافقت سره رانشي، او دوی له دې خبرې ځنې وېرېږي، چې دمخالفت له شدته د الله تعالی په احکامو باندې ټینګ نه شي پاتې کېدی، او په ښه ډول یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارینه له جانبه د زوجې د حقوقو په ادا کې څه تېری او قصور هم نه وي، که نه دهغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دي.

فَاِنۡ خِفۡتُمۡ اَلَّا يُقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا فِيۡمَا افۡتَدَتۡ بِهٖ ؕ

پس که وېرېږئ تاسې چې وبه نشي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه وو امورو کې) نو نشته هیڅ ګناه په دوی دواړو باندې په هغه شي کې چې فدیه ورکړي په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! که تاسې له دې نه وېرېږئ چې د نارینه او ښځې په منځ کې داسې جګړې او مخالفتونه دي؛ چې د هغوی په ژوندون کې موافقت نه سره راځي، نو په دې صورت کې په دوی باندې څه ګناه نشته، چې ښځه څه مال ورکړي، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جدا کړي، او نارینه د هغې مال واخلي، دې ته «خلع» وایي، کله چې د ضرورت په حالت کې د مېړه (خاوند) او د زوجې لپاره «خلع» روا شول، نو ټولو مسلمانانو ته ښایي چې په دې کې سعي وکړي.

فائده: يوه ښځه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضره شوه، او ويې ويل: چې زه له خپل ميړه (خاوند) څخه خفه يم، او نه غواړم چې د هغه سره واوسم، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې د دې موضوع تحقيق وفرمايه، هغې ښځې وويل چې: ميړه (خاوند) مې نه زما د حقوقو په ادا کولو کې کمي کوي، او نه زه د هغه په اخلاقو او ديانت باندې څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعا بدي شي، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغې ښځې څخې «مهر» بېرته واخيست، او ميړه ته يې ورکړ چې طلاقه يې کړه، نو په دې مناسبت دا آيت نازل شو.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٢٢٩﴾

دا (ذکر شوي احکام) حدود د الله دي، نو تاسې مه تېرېږئ ! له حدودو د الله، او هر (هغه) څوک چې تېريږي له حدودو د الله نه، نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعنې دا ټول مذکوره احکام: طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد دي، د پاک الله مقرره اصول دي، نو د هغو تعميل او پابندي ډيره ضروري ده، او ښايي چې هيڅ يو قسم مخالفت تغيير او کوتاهي په هغه کې ونه کړه شي !.

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ۭ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَّتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۭ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٠﴾

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بيا يې طلاقه کړه دا ښځه (درېم ځلې) پس بيا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه)، تر هغه پورې چې په نکاح واخلي دا ښځه ميړه (خاوند) بل پرته له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم ميړه (هم) دا ښځه (او عدت يې تېر شو) پس نشته هيڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او لومړني ميړه، چې بيا سره رجوع وکړي دواړه، که ګمان وي ددې خاوند او ښځې په دې چې قائم به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به يې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چې بيانوي يې (دهغه) قوم لپاره چې پرې پوهيږي (او په مقتضی دعلم عمل کوي).

تفسير: يعنې که ميړه (خاوند) خپلې ښځې ته درېم ځلې «طلاق» ورکړي، نو بيا به هغه ښځه ده ته هيڅ نه روا کيږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه تړي، او هغه بل خاوند له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي، او بيا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نکړي، او د هغه دويم ميړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چې د «فقهاوو» په اصطلاح ورته «حلاله» وايي د هغه لومړني خاوند سره دويمه نکاح هلته ترڅ کيږي، چې د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي، يعنې هر يو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي، او پخپلو نفسونو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمينان ولري، که نه خامخا بيا د دوی په منځ کې جنګ جنجال او شور ماشور پېښيږي، او بيا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسيږي، او په ګناه کې اخته کيږي، حال دا چې د نکاح اساس په محبت، مينه، الفت او ښه ژوندون د نکاح غرض او غايه ده، اګر که د صحت شرط يې نه دی.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاۗءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۠ وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ

او کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې پس ورسيدی دوی (آخر د) عدت خپل ته (يعنې چې د عدت ختمېدلو ته نژدې شي) نو وساتئ ! دوی په ښه ډول سره (يعنې رجوع ورته وکړئ !) يا

خوشې کړئ ! دوی په معروف (ښه ډول سره) او مه ساتئ تاسو ! دا ښځې (په رجعت سره) لپاره د ضرر رسولو له جهته ددې چې (پر دوی باندې) تېری وکړئ !.

تفسیر: یعنې د عدت تر ختمېدلو پورې مېړه (خاوند) واکمن او مختار دی، چې له هغې ښځې سره بیا موافقت او اتحاد وکړي، او رجوع ورته وکړي، یا یې په خوښې او خوشالۍ سره بیخي پرېږدي، دا هیڅکله ورته روا نه ده چې په بند کې یې وساتي، او د ربړولو (ازارولو) لامله بیا رجوع ورته وکړي، لکه چې ځینو سړیو همداسې کول.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۭ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۠ وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝۲۳۱

او هر څوک چې وکړي داسې کار نو په تحقیق سره ظلم یې وکړ په ځان خپل، او مه ګرځوئ ! آیاتونه د الله (داسې چې په اعراض او تهاون سره) مسخرې (پرې وکړئ !) او یاد کړئ ! نعمت د الله (چې اسلام دی) په تاسې باندې، او (یاد کړئ !) هغه چې نازل کړی دی (الله) په تاسې باندې چې کتاب دی او حکمت (سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم) دی، چې پند درکوي الله تاسې ته په هغو (نازل شوو احکامو) سره، او وویرېږئ ! له الله نه او پوه شئ ! تاسې چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه پوه دی.

تفسیر: په نکاح، طلاق، ایلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کې لوی لوی حکمتونه او مصلحتونه دي، په دوی کې پلمې (تدبیرونه) او بهانې کول، او د بیهوده او چټې اغراضو لامله مداخله کول؛ داسې دي لکه چې څوک د پاک الله جل وعلی شأنه په احکامو باندې مسخرې او ټوقې کوي (نعوذ بالله من ذلک) ! مثلا چې څوک رجعت وکړي، او مقصود یې داسې وي، چې ښځه وربړوي (تکلیف کړي)، نو پاک الله ته داسې خبرې او ارادې ټولې ښکاره دي، او له داسې پلمو (فریبونو) ځنې پرته له ضرره بل کوم شی په لاس نه ورځي.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاۗءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ

او هر کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې، پس ورسېدې دوی ټاکلې (مقررې) مودې خپلې ته (په دې شاني چې عدت یې تېر شي) نو مه منع کوئ تاسې دوی ! له دې نه چې په نکاح واخلي دوی میړونه خپل کله چې دوی سره خوښ وي په خپلو منځو کې په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسیر: یوې ښځې ته د دې خاوند یو یا دوه طلاقه ورکړل، او بیا یې «عدت» کې «رجعت» هم ورته و نه کړ، کله چې د دې ښځې د عدت موده ختمه شوه، نو د نورو غوښتونکو په منځ کې د دې مخطوبې ښځې هغه پخوانۍ میړه هم د خپلې نکاح پیغام ورولېږه، ښځه هم په دې خبره باندې خوښه وه، مګر د دې ښځې ورور ته قهر ورغی، او دا نکاح یې معطله کړه، په دې خبره باندې دا حکم نازل شو، چې ښایي د ښځې خوشالي او هوسایي (آرام) تر نظر لاندې ونیوله شي !، او لازم دي چې هغې له خوښې سره سم نکاح وترله شي !، او نه ښایي چې د کوم بل چا خیال او ناخوښي پکې مداخله وکړي، دا خطاب عام دی، او ټولو هغو کسانو لره شامل دی، چې د ښځو د نکاح مخه نیسي، عام له دې نه چې دا منع کوونکی همغه لومړنۍ خاوند وي، چې دې ښځې ته یې طلاق ورکړی دی، او اوس د ښځې مخه نیسي چې له بل چا سره نکاح ونه ترې، یا د دې ښځې کوم ولي او وارث وي، چې دا ښځه نه پرېږدي چې همغه خپل پخوانۍ میړه

يا بل کوم خاوند وکړي، خو ددې مقصد دا نه دی چې د ولي له اجازې پرته نکاح کولی شي، ځکه چې د ولي اجازه په نکاح کې شرط ده، لکه چې په صحيحو أحاديثو کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ثابت دي.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

دا (حکم د نه منع کولو) پند ورکاوه کيږي، په ده سره هغه چاته چې وي دی له تاسې نه؛ چې ايمان لري په الله او په ورځې آخرې باندې.

تفسير: يعنې له هغه حکمه چې مذکور شو ايماندارو ته پند ورکاوه شي، ځکه چې له دې پند څخه هم دوی ګټه اخلي، او که نه دا پند ورکول د ټولو خلقو لپاره دی، او په هغه کې د هيڅا څه خصوصيت نشته، او دمؤمنانو له اختصاص څخه ضمنا نورو ته تهديد او دهغو تحقير هم ترې څرګندیږي.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَ اَطْهَرُ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾

دا (د منع او ضرر ترک) ډير غوره دی تاسې (او دوی) ته، او ښه پاکيزه دی، او الله عالم دی (پر هر شي) او تاسې نه پوهيږئ (په خپل خير هم).

تفسير: يعنې د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس کولو) له نکاح ځنې او د هغې ښځې په نکاح کې داسې ښېګڼه (فائده) او پاکيزګي ده چې د نکاح په ممانعت کې هغه هيڅ کله نشته، کله چې ښځه خپل لمړنی مېړه ته راغبه وي، نو ښايي چې له هغه سره يې نکاح وترله شي، ځکه په دې نکاح کې هسې ښېګڼه او پاکيزګي ده چې د بل چا په نکاح کې داسې ښېګڼه هيڅ نشته، الله تعالى ته د هغوی د زړه خبرې او راتلونکې ګټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چې تاسې پرې نه پوهيږئ.

وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ

او ميندې (مورګانې) دې شودې(پې) ورکوي اولاد خپل ته دوه کاله پوره، دا (حکم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره کړي (نېټه د) تي ورکولو.

تفسير: يعنې په ميندو باندې حکم دي چې خپل اولاد ته دې تر دوو کلو پورې شودې ورکړي !، او دا موده هغه چا لره ده چې مور او پلار يې وغواړي؛ چې هغه موده پوره کړي، که نه په دې موده کې لږوالی هم روا دی، لکه چې په وروستنۍ آيت کې راځي، او په دې حکم کې هغه ميندې هم داخلې دي، چې د هغوی نکاح باقي وي، يا طلاقې شوې وي، او يا د هغوی د «عدت» موده تېره وي، هو ! دومره فرق شته چې په هر حال مېړه (خاوند)به نفقه او کالي (جامې) منکوحې ته او معتدې ته ورکوي، عام له دې نه چې ښځه هغه مولود ته شودې ورکوي، يا يې نه ورکوي، او کله يې چې «عدت» ختم شو، نو بيا به نفقه او کالي (جامې) د شودو ورکولو لامله ورکوي، او له آيت ځنې دا معلومه شوه چې د شودو ورکولو د مودې انتهاء پوره دوه کاله ده، چې ښايي هغه موده په مور يا په بله کومه ښځه باندې پوره شي !، او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کې مجبور دی چې د خپل وړوکي د شودو اجرت اداء کړي !، او دا ترېنه معلوميږي چې د شودو ورکولو موده له دوه کلونو ځنې زياته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ ۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۚ

او ده پر هغه چا باندې چې بچي زيږول شوی دی ورته (يعنې پلار)، روزي د دوی(يعنې د ميندو) او کالي (جامې) د دوی (يعنې د ميندو) په معروف (سم له دستوره) سره، او زور نشي کولی په

هيڅ نفس باندې مګر په اندازه د توان د ده سره، نه دې ضرر رساوه کيږي مور ته په سبب د ولد ددې سره، او نه (دې ضرر رساوه شي) پلار ددې ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسير: يعنې پلار ته ښايي چې د وړوکي مور ته ډوډۍ او کالي (کپړې) په هر حال کې ورکړي ! په اول صورت کې ددې لامله چې هغه د ده په نکاح کې ده، او په دويم صورت کې د دې لپاره چې په «عدت» کې ده، او په درېم صورت د شودو ورکولو اجرت په ده باندې کيږي، او نه ښايي چې د وړوکي مور او پلار يو بل ته د هغه وړوکي لامله څه ربړ (آزار) او تکليف ورکړي، مثلا مور ته لازم نه دي چې بې سببه له شودو ورکولو څخه مخ واړوي، يا پلار بې سببه وړوکی له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو يې وروزي، يا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چې په پلار وه).

تفسير: يعنې که پلار مړ شي، نو په وړوکي او د وړوکي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چې د شودو رودلو په موده کې د هغه مور ته د ډوډۍ او کالیو (جامو) مصارف ورکړي، او هيڅ څه تکليف ورته ونه رسوي !، او له وارث ځنې هغه وارث مراد دی چې محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که غواړي دوی دواړه (مور او پلار) ښلول (دماشوم له تي ځنې پخوا له دوه کلونو څخه) په خوښۍ سره چې وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هيڅ ګناه پر دوی باندې (په دې کې).

تفسير: يعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله د دوه کلونو په منځ کې له مشورې او رضامندۍ څخه وروسته؛ وړوکی له تي ښلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکې څه ګناه نشته، مثلا چې دمور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چې دايي ونيسئ ! (بله ښځه لپاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته؛ نو نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې کله چې وسپارئ تاسې هغه شی چې قصد د ورکولو کړي وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسير: يعنې ای نارينه وو ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله علاوه له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړوکی وروزئ (وپالئ) نو په دې کې هم څه ګناه نشته، مګر داسې نه چې د مور له برخې او حق ځنې کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شي ورکول چې مور لره وي؛ هغه پوره ورکړئ ! او دا مطلب هم کېدی شي چې د دايي حق پوره ورکړئ !.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

او ووپرېږئ ! له الله، او پوه شئ ! چې بېشکه الله په هغو شيانو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی

دی. او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی ښځې؛ انتظار دې کوي دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسير: پخوا له دې نه دا خبره تېره شوه چې د طلاق په عدت کې د درې حیضونو انتظار دی وکړی شي !، اوس فرمایي چې د مړک په عدت کې دې د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسي !، په دې موده کې که دا خبره ښکاره شوه، چې هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح ترلو اجازه ورته شته، که نه وروسته د اولاد زېږولو څخه ورته اجازه ده؟، ددې تشریح به د «الطلاق» په سورت کې راشي، په حقیقت کې درې حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کېدلو لپاره ټاکلی شوی دی، (او د وینځې عدت د اصیلې نیمایي دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

نو کله چې ورسیږي دوی مودې د عدت خپل ته، پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کې چې کوي یې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کې په ښه توګه (سم له شرعي اصولو) سره.

تفسير: کله چې کونډې ښځې خپل عدت پوره کړي، یعنې غیر حامله ښځه څلور میاشتې او لس ورځې، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پورې معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح ترلو اجازه شته، او نه پرې ګناهګاریږي، زینت، عطر وهل، او د خوشبویې استعمالول ټول ورته جائز دي.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ

او الله په هغو شیانو چې کوئ (یې) ښه خبردار دی (نو جزا به پرې در کړي). او نشته هیڅ ګناه په تاسې باندې په هغه (کار) کې چې اشاره کوئ تاسې په هغه سره، چې غوښتل (دهغو) ښځو دې (چې په عدت کې وي) یا (یې) پټ ساتئ په زړونو خپلو کې، معلوم دی الله ته چې ښکه تاسې ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځې، ولیکن وعده مه کوئ ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مګر (همدا) چې ووایئ تاسې ویل ښه ! (نېک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د ترلو) د غوټې د نکاح (د دوی) تر هغه پورې چې ورسیږي ټاکلی (مقرر) عدت انتها د نېټې خپلې ته.

تفسير: ددې آیت خلاصه داده: کله چې ښځه د خپل مېړه (خاوند) له نکاح ځنې جلا شوه، نو تر هغه پورې چې د دې «عدت» پوره شوی نه دی، بل چا ته دا خبره جائزه نه ده، چې له هغې سره خپله نکاح وترې، یا صافه وعده له هغې ځنې واخلي، یا په ښکاره ډول سره پیغام ورولیږي، لیکن که په زړه کې نیت وکړي، چې وروسته له عدته به له هغې سره خپله نکاح وترم، یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروي، چې بل څوک له ده نه وړاندې پیغام ور ونه لیږي، کله چې هغې ښځې ته واوروي چې: «ستا غوندې مېرمنې ته قدر او عزت هر څوک ساتي، یا زه غواړم چې له کومې پتمنې (غیرتي) مېرمنې سره خپله نکاح وترم» نو دی په هسې خبرو باندې هیڅ نه ګناهګاریږي، مګر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږي.

وَاعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ فَٱحْذَرُوهُ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي، نو ووېرېږئ ! له ده نه (او د نا مشروع شي قصد مه کوئ !) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) ډېر تحمل والا دی (د عقوبت په تأخير لپاره د انابت).

لَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا۟ لَهُنَّ فَرِيضَةً ۖ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى ٱلْمُوسِعِ قَدَرُهُۥ وَعَلَى ٱلْمُقْتِرِ قَدَرُهُۥ مَتَٰعًۢا بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

نشته هيڅ تکليف (ګناه) په تاسې باندې که طلاقې کړئ تاسې ښځې (خپلې) تر څو چې صحيح خلوت مو نه وي کړی له دوی سره، او مقرر کړی مو (نه) وي له پاره د دوی ټاکلی مهر، او څه خرڅ ورکړئ ! دوی ته (واجب) دی پر غني (مېړه) باندې په اندازه (د توان) د ده، او (شته) په فقير (مېړه) په اندازه (د توان) د ده، خرڅ چې په معروف (سم له اصولو) سره وي، حق (لازم) دی په نيکي کوونکو (مسلمانانو) باندې.

تفسير: که د نکاح ترلو په وخت کې د مهر ذکر ونشو، او بې د مهر له ټاکلو ځنې نکاح وترلې شوه، نو دا نکاح صحيح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقرريږي، ليکن په دې صورت کې که پخوا له صحيحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه مېړه طلاق ورکړي، نو څه مهر پرې نشته، خو په مېړه باندې لازم دي چې له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شی ورکړي، هغه دا چې لږ تر لږه درې کالي (جامې)، کميس، پرتوګ، او ټکری دی سم له خپله حاله سره په ډېره خوښی او خوشالی سره ورکړي !.

وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّآ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا۟ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوٓا۟ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

او که طلاقې کړئ تاسې دوی (يعنې ښځې) پخوا له مسه کولو د دوی (يعنې د ښځو) او په تحقيق سره ټاکلی مو وو لپاره د دوی مهر، نو (لازم) دي (په تاسې باندې) نيمايي د هغه څه چې ټاکلي مو وي، مګر که عفوه وکړي دا ښځې (چې ټول مېړه ته ورپرېږدي) يا عفوه وکړي هغه سړی (مېړه) چې په لاس د ده کې ده غوټه د نکاح (چې کامل مهر ورکړي)، او دا چې عفوه وکړئ تاسې (ای ښځو او مړونو دغه عفوه) ډېره نږدې ده پرهېزګاری ته، او مه هېروئ تاسې فضل (احسان کول) په خپلو منځو کې، بېشکه الله پر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: که د نکاح په وخت کې مهر مقرر شوی وي، او له لاس ورورلو څخه پخوا مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو نيمايي مهر پرې لازميږي، مګر که ښځه يا هغه نارينه چې د نکاح د غوټې ټينګول او پرانيستل د هغه په اختيار کې دي؛ له خپل حقه تېر شي؛ ښه دی، د ښځې ښېګڼه داده چې هغه نيم مهر هم ورپرېږدي، او د نارينه ښېګڼه داده چې هماغه مقرر مهر پوره ور ورسوي، او که پوره مهر يې رسولی وي، نو نيم دې ترې بېرته وانخلي، بلکه ټول مهر دې ورپرېږدي، بيا يې وفرمايل: «که نارينه ور تېر شي، نو له (تقوی) سره ډېر ورې او مناسب دی، ځکه چې پاک الله نارينه ته لويي ورکړې ده، او د نکاح د ساتلو، او دطلاق ورکولو واکمن او مختار يې ګرځولی دی»، کله چې د نکاح په سبب په ده باندې ټول «مهر» لازميږي، او اوس دې غواړي چې په لاس نه ورورلو او په طلاق ورکولو سره

ځان د نيمايي مهر څخه خلاص کړي، نو دا کار له تقوى سره مناسب نه دى، ځکه چې د ښځې له پلوه هيڅ قصور نه دى شوى، او هر څه چې شوي دي، د نارينه له خوا شوي دي، نو بنا په دى نارينه لره ښايي چې له عفوې او مېړانې (بهادرى) ځنې کار واخلي.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَوٰةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

ساتنه کوئ تاسې ! پر (ټولو) لمونځونو باندې او (خصوصا) په لمانځه منځنې باندې (چې مازديګر دى)، او ودرېږئ تاسې ! الله ته وېرېدونکي (په ادب سره).

تفسير: له منځنې لمانځه ځنې مراد د مازديګر لمونځ دى، چې د شپې او ورځې په منځ کې دى، ددې لمانځه تاکيد يې ځکه زيات وفرمايه، چې په دې وخت کې دنيوي مشاغل او کارونه ډېر پېښېږي، او ويې فرمايل چې ودرېږئ په ادب سره !، يعنې په لمانځه کې هسې کوم حرکت ونه کړئ، چې له هغه څخه داسې څرګنده شي، چې ګواکې تاسې لمونځ نه کوئ، يا مو لمونځ پرې مات شي، لکه خوړل، او څښل، يا له چا سره خبرې کول، يا خندل، يا يې د ټولو حقوقو ساتنه کوئ، لکه: طهارت، اذان، اقامت، جمعه او جماعت، د نيت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمأنيت، فرائض، واجبات، سنن، او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کې د لمانځه د حکم بيانول، يا دا وجه لري چې نه ښايي دنيوي معاملې، او يو له بله سره جګړې تاسې د پاک الله له ياده غافل کړي، يا يې دا وجه ده، چې د هوا او هوس بندګانو ته د حرص او بخل د غلبې له امله د عدل پوره کول، او له انصاف څخه کار اخيستل، او بيا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کې، ډېر سخت او درانه دي، بيا په داسې صورت کې چې: د ﴿وَأَن تَعْفُوٓا﴾ او د ﴿وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ﴾ رعايت هم په کې وشي، له هغوى ځنې د هسې تعميل توقع او هيله (اميد) لرل، بيخي مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره يې داسې وفرمايله چې: د لمانځه محافظت او دهغه ساتنه، او تل ادا کول، او د هغه د ټولو حقوقو او شرايطو رعايت، د هغو عمده علاج دى، ځکه چې لمونځ د فضايلو په تحصيل او د رذائلو په ازاله کې لوى اثر لري.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

نو که وېرېدئ تاسې (له دښمنه يا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې !) په پياده تګ يا په سورلۍ سره، نو کله چې په امن شئ تاسې، نو يادوئ تاسې ! الله لکه چې ښوولى يې دي تاسې ته هغه څه چې نه وئ تاسې چې (پرې) پوهېدئ.

تفسير: يعنې د جنګ او ددښمن د وېرې په وخت کې له مجبوريته په سورلۍ او پياده تګ کې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي، اګر که د هسې لمونځ کوونکې مخ د قبلې په لورې هم نه وي.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ

او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوى (خپلې) ښځې (لازم دى پر دوى باندې چې) وصيت دې وکړي لپاره د ښځو خپلو، د خرڅ ورکولو تر يوه کاله پورې، بې له ايستلو (له خپلو کورونو څخه).

تفسير: دا حکم پخوانى دى، کله چې د ميراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور مياشتې او لس ورځې وټاکلى شوې، نو وروسته له هغه د دې آيت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

نو که پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو کورونو څخه) نو نشته هیڅ ګناه (او نفقه او مسکن) په تاسې باندې په هغه شي کې چې کوي یې دوی په خپلو ځانو کې له معروفه (له ښو کارونو چې پاکي او زینت دی) او الله ډېر غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې که هغه ښځه په خپله خوښه د کال له ختمېدلو څخه پخوا له کوره ووځي، نو ای وارثانو ! په دې کار کې چې ښځه یې سم له شریعته سره د خپلو ځانو لپاره وکړي، په تاسې باندې هیڅ ګناه او وبال نشته، یعنې که وغواړي چې مېړه وکړي، یا ښه کالي واغوندي، او عطر استعمال کړي، په دې کې په دوی باندې هیڅ یو حرج نشته.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

او شته طلاقې کړی شویو ښځو ته خرڅ ورکول په معروفې (نېکې طریقې) سره، چې مقرر لازم کړی شوی دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسیر: پخوا له دې نه د خرڅ یعنې د کالیو (جامو) ورکولو حکم د هغه طلاق په نسبت راغلی وو، چې نه «مهر» تاکلی شوی وي، او نه مېړه لاس وروړي، اوس په دې آیت کې همدغه حکم د نورو لپاره هم صادر شو، مګر دومره فرق شته، چې ټولو طلاق ورکړی شویو لره کالي (جامې) ورکول یواځې مستحب دي، او کوم ضروري امر نه دی، او په لومړني صورت کې ضرور دی.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

همداسې (لکه چې دا احکام یې بیان کړل) بیانوي الله تاسې ته آیتونه (احکام) خپل، لپاره ددې چې تاسې وپوهېږئ ! (او شرعي احکامو ته عقل متوجه کړئ) !.

تفسیر: یعنې څرنګه چې الله تعالی دلته د نکاح، طلاق، او عدت احکام بیانوي، همدا راز خپل احکام او آیتونه واضح فرمایي، څو چې پرې وپوهېږئ !، او عمل پرې وکړئ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾

آیا نه دي لیدلي تا (یعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت آخیستونکیه) قصې د هغو کسانو ته چې وتلي وو له کورونو خپلو نه، حال دا چې دوی په زرګونو وو، (او وتلي وو) له وېرې د مرګه، پس وفرمایل دوی ته الله، چې مړه شئ (پس مړه شول) بیا یې ژوندي کړل دوی، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل (مهربانۍ) دی په خلکو باندې، ولیکن ډېر د خلکو شکر نه باسي (لکه چې ښایي، او پند ترې نه اخلي).

تفسیر: دا دیوه پخواني امت قصه ده چې څو زره سړي له خپلو کورنیو سره له خپل هیواد څخه ددې له امله وتښتېدل، چې له دښمن ځنې وېرېدل، او له جنګ څخه یې خپل ځانونه ګوښه کول، یا له وبا ځنې وېرېدل، او په تقدیر او توکل باندې یې یقین او باور نه وو، بیا کله چې دوی یوه ځای ته ورسېدل، د الله تعالی په حکم ټول سره مړه شول، او وروسته

د خپل نبي عليه السلام په دعا او غوښتنې سره ښه ژوندي شول، چې له خپلو پخوانيو ګناهونو ځنې توبه وکړئ، او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شئ، د دې پېښې قيصه ځکه دلته فرمايي، چې د کافرانو له «جهاد» يا د في سبيل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مينې او محبت له سببه نه ښايي چې سړی مخ واړوي، او ودې پوهيږي چې که الله تعالى حکم وکړي، نو له هغه ځنې د ژغورنې هيڅ يو صورت او چاره نشته، او که د ژوندون اراده وفرمايي، نو مړی په يوه سلګۍ کې بيا ژوندی کولی شي، د مړ ګ ځخه د ژوندیو ژغورنه کومه لويه خبره نه ده، نو بيا د هغه د حکم په تعميل کې له مړ ګ ځنې وېرېدل، او له «جهاد» ځنې ځان ايستل يا د افلاس له وېرې له خيراتونو او صدقاتو ځنې لاس نيول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوې ورونه تړل، برسېره په بد نيتۍ پوره ناپوهي او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗٓ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً ۭ وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ ۠ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٤٥﴾

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو !) په لاره د الله کې (ددين د ترقۍ لپاره) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په ټول احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چې قرض ورکوي الله لره قرض نېک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره په صرفولو سره) نو زيات به کړي الله (ثواب د) قرض ده لره په زياتوالي ډېر، او الله تنګوي (رزق) او پراخوي (رزق) او هم (خاص) بيا به ده ته بيولي کيږئ ! (د اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې کله چې دا خبره ښکاره شوه چې: ستاسې ځان او مال د پاک الله په حکم کې دی، نو اوس تاسې ته ښايي چې د الله تعالى د دين لپاره د کافرانو سره جنګ وکړئ !، او وپوهيږئ چې پاک الله ټول شيان ګوري، او د بهانو کوونکو او د نورو ټولې خبرې اوري، او پرې پوهيږي، او ښايي چې د الله تعالى په لاره کې مال صرف کړئ !، او له تنګسۍ او فقيرۍ ځخه هيڅ انديښنه ونه لرئ، او وپوهيږئ چې تنګسه او پراخي او نور شيان ټول د پاک الله په واک او اختيار کې دي، او د ټولو مرجع او ورتګ دده په لوري دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وايي چې له ورکولو ځخه وروسته د هغه د بېرته اخيستلو زياته تقاضا ونه کړای شي، او پور (قرض) ورکوونکی په پوروړي باندې خپل منت او احسان کښېږدي، او عوض او بدل يې ونه غواړي، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوري، او الله تعالى ته د مال ورکولو ځنې دا مراد دی، چې سړی د «جهاد» او «غزا» په لاره کې خپل مال صرف کړي، او په اخلاص يې وښندي، يا يې محتاجانو ته ورکړي.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى

آيا نه ده کتلي تا (يعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت اخيستونکيه په قيصې د !) ډلې له بني اسرائيلو وروسته له موسى نه.

تفسير: له دې قصې ځخه د حق تعالى هغه قبض او بسط ښه ثابتيږي، چې ذکر يې پخوا له دې نه وشو يعنې فقير ته پاچايي ورکوي، او له پاچايانو ځنې پاچايي اخلي، ضعيف قوي ګرځوي، او قوي ضعيف.

اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا ۭ قَالُوْا وَمَا لَنَآ اَلَّا نُقَاتِلَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَاۗىِٕنَا ۭ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٤٦﴾

کله چې وويل دوی يوه نبي ته (چې راغلی وو) دوی ته چې: مقرر کړه مونږ ته يو پاچا چې جنګ وکړو (مونږ په تدبير او اتفاق د هغه) په لاره د الله کې، (نو) وويل (نبي): آيا نږدې ياست

چې (يعنې توقع شته) که فرض کړی شي په تاسو باندې جنګ؛ چې ونه کړئ جنګ (بلکه دا توقع شته)؟ وويل دوی: څه (مانع) دی مونږ لره چې وبه نه کړو جنګ په لاره د الله کې؟ حال دا چې په تحقيق سره ايستلي شوي يو مونږ له کورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دی) نو کله چې فرض کړی شو په دوی باندې جنګ نو وګرځېدل دوی (ټول له جنګه) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له دوی نه، او الله ښه عالم دی په ظالمانو باندې (نو جزا ورکوي دوی ته).

تفسير: له موسی عليه السلام څخه وروسته تر يوې مودې پورې د بني اسرائيلو چارې ښې وې، بيا کله چې د دوی نيتونه خراب شول، نو پر دوی باندې يو ظالم کافر پاچا چې جالوت نومېده، مسلط شو، دوی يې له ښاره وويستل، او د دوی کورونه يې لوټ کړل، او مريان يې وګرځول، بني اسرائيل وتښتېدل، او په بيت المقدس کې سره ټول شول، په دې وخت کې دوی له خپل نبي څخه وغوښتل، چې يو پاچا مونږ ته مقرر کړه ! چې مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتيا سره في سبيل الله «جهاد» وکړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او وويل دوی ته نبي د دوی، چې بېشکه الله په تحقيق سره مقرر کړی دی تاسې ته طالوت پاچا، وويل دوی (يعنې بني اسرائيلو) چې: څرنګه به وي ده لره (يعنې طالوت لره) پاچاهي پر مونږ باندې؟ حال دا چې مونږ ډېر مستحق يو په پاچايي سره له ده نه، او نه ده ورکړی شوې (ده ته) پراخي له مال څخه، وويل (نبي): چې بېشکه الله غوره کړی دی دا طالوت په تاسې باندې او زيات کړی يې دی هغه له جهته د پراخی په علم او (په) جسم کې، او الله ورکوي ملک (سلطنت) خپل هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې)، او الله پراخ دی (احسان، فضل رحمت، د ده) ښه عالم دی، (په استعداد او مراتب د هر چا).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او وويل دوی ته (د يعقوب اولادې ته) نبي د دوی چې بېشکه علامه د پاچايۍ د ده (د طالوت) دا ده، چې رابه شي تاسې ته (يو) صندوق «چې وي به» په هغه کې اطمينان او ډاډ د زړه، له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوي له هغه شيانو چې پرېښي وو اولادې د موسی او اولادې د هارون، حال دا چې بار کړي به وي هغه (صندوق) پرښتو، بېشکه چې په دې (راتلو د دې صندوق) کې خامخا علامه ده (په پاچايۍ د طالوت) تاسې ته که چېرې يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونکي – نو ويې منئ).

تفسير: په بني اسرائيلو کې له پخوا زمانو راهيسې يو صندوق موجود وو، چې د هغه په منځ کې به د موسی او هارون اونورو انبياوو عليهم السلام ځينې ترکه او پاتې شوي شيان وو، کله چې جالوت برې ومونډ، نو دا صندوق يې هم له دوی ځني واخيست، خو څرنګه چې د الله تعالی اراده داسې وه، چې هغه صندوق بېرته بني اسرائيلو ته ورکړي، نو

داسې وشوه چې دا صندوق ملائکو واخیست، او آسمان ته یې پورته کړو، او بېرته یې راکوز کړ، او د طالوت په مخ کې یې په داسې حال کې کېښود، چې بني اسرائیلو ورته کتل، بني اسرائیلو ددې علامو په لیدلو؛ د طالوت په پاچایۍ باندې باور وکړ، او په نتیجه کې طالوت د جالوت پر لښکر باندې سره له خپل فوځه حمله او یرغل ور ووړ، خو په دې وخت کې موسم خورا ګرم وو، او تودوخه (ګرمي) ډېره زیاته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو کله چې راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وویل طالوت چې: بېشکه الله ازمویونکی ستاسې دی په یوه ویاله (نهر) سره، نو هر هغه څوک چې (اوبه) وڅښي له هغې ویالې (نهر) څخه؛ نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چې ونه ځکي دا (اوبه) نو بېشکه دی له (تابعانو) زما دی، مګر (خو له تابعانو ځما دي) هغه څوک چې اخلي یو ورغوی اوبه په لاس خپل، نو ویې څښلې (دوی اوبه) له هغې (ویالې، ټولو) مګر (ونه څښلې زیات له یوه ورغوي نه) لږو له دوی نه، نو کله چې تېر شو له هغه ویالې نه دی (یعنې طالوت) او هغه کسان چې ایمان لرونکي وو (تېر شول) له ده سره وویل دوی (متخلفینو) (وروستو پاتې کېدونکیو) چې: نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنګ کولو)، وویل هغو کسانو چې یقین یې وو (په دې) چې بېشکه دوی ورتلونکي دي الله ته: ډېر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړې وه (دغې لږې مؤمنې ډلې) په ډلې ډېرې (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره، او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او اثابت).

تفسیر: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نیت ټول سره تیار شول، بیا طالوت وغوښتل، چې دوی وازمویي، په لومړي مزل کې اوبه نه وې، خو کله چې په دوهم مزل د اوبو ویالې ته ورسېدل، نو طالوت حکم وکړ: «هغه ځلمې مجاهد چې له یوه ورغوي (لپې) ځنې زیاتې اوبه وڅښي، له ما سره دی نه درومي !» په نتیجه کې له دوی ځنې یواځې «٣١٣» تنه ځلمیان پاتې شول، او نورو ډېرې اوبه وڅښلې او جلا شول، هغه ځلمیان چې له یوه ورغوي څخه یې زیاتې اوبه نه وې څښلې، د هغوی تندي بیخي ماتې شوې، خو د هغو کسانو چې زیاتې اوبه یې څښلې وې، د هغو تندي لا پسې زیاتېدې، او د وړاندې تللو توان یې نه درلود (لرلو).

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

او کله چې راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره د (جنګ) د جالوت او دلښکرو د ده، نو وویل دوی (یعنې مؤمنانو): ای ځمونږ ربه ! نازل (را توی) کړه پر مونږ صبر، او کلک کړه قدمونه ځمونږ (په جنګ کې) او مرسته وکړه له مونږ سره ! په قوم کافرانو !. مات کړل مؤمنانو دوی (یعنې کافران) په اذن (حکم) د الله سره او مړ کړ داود جالوت لره، او ورکړ ده ته (یعنې داود ته) الله سلطنت او حکمت (نبوت) او ویې ښودل ده ته له هغو شیانو چې اراده یې کوله، او که چېرې

نه وي دفع (منع) کول د الله خلقو لره، ځينو د دوی لره، په ځينو نورو سره، (نو) خامخا به خرابه شوې وه ځمکه (هيواد په ظلم سره)، وليکن الله څښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندې (نو ځينې په ځينو نورو سره له فساد څخه منع کوي).

تفسير: داود عليه السلام له دې پخوا يو عادي سړی وو، کله چې هغه د طالوت په لښکر کې د جالوت مخې ته د غزا لپاره لاړ، او د جالوت په وژنه بريالی شو، نو په دې سره د جالوت لښکر ماته وخوړه، او الله تعالی داود عليه السلام ته نبوت، پاچاهي، د زغرو جوړول، او د مرغانو په خبرو باندې پوهه ورکړه.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

دا چې تېر شول آيتونه (دلائل) د الله دي چې مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او بېشکه ته چې يې (ای محمده !) هرو مرو (خامخا) (ځمونږ) له مرسلانو څخه يې.

تفسير: دا دبني اسرائيلو قصه وه، چې تېره شوه، يعنې د زرهاوو سړيو وتل، او د هغوی ناڅاپه مړه کېدل او ژوندي کېدل، او دطالوت پاچا کېدل، دا ټول د الله تعالی د قدرت علامې دي، چې تاته اورولی کيږي، او ته ای محمده ! «صلی الله عليه وسلم» بېشکه د الله تعالی له رسولانو (استازو) څخه يې، يعنې همغسې چې پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوي دي، ته هم د هغوی په شان په حقه او يقين مرسَل يې، چې د پخوانيو زمانو قصې په خورا (ډېر) ښه ډول بيانوي !، حال دا چې دا خبرې تا نه په کوم کتاب کې ليدلې دي !، او نه دې له چا څنې اوريدلې دي.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ؕ
وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ؕ

دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پورې ياد شول) فضيلت ورکړی دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو، ځينې له دوی څخه هغه دي چې خبرې کړي دي الله (له دوی سره چې آدم، موسی، او محمد دي) او پورته کړي يې دي ځينو د دوی ته درجې (لکه محمد) او ورکړی دی مونږ عيسی ځوی د مريمې ته ښکاره معجزې، او قوي کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبريل) سره.

تفسير: دې رسولانو ته چې ذکر يې وشو، مونږ فضيلت ورکړی دی؛ ځينو ته پر ځينو نورو باندې (د رسالت نه برسېره په نورو صفاتو سره)، ځنې په دوی کې داسې دي چې الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی، لکه آدم، موسی او محمد عليهم السلام، ځينې د ګرد جهان لپاره ټاکلی (مقرر) شوي دي، لکه ځمونږ محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم چې په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی، او د ځينو درجې يې لوړې کړي دي، لکه چې ځينې د يوه کلي او ځينې د يو ښار، او ځينې د يوه قوم لپاره مقرر شوي دي، او عيسی عليه السلام ته ښکاره معجزې ورعنايت شوې دي، لکه: مړی ژوندی کول، د أکمهو (مورزاد ړندو) أبرصو(برګو) او نورو روغول، او مرسته ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره يعنې جبريل عليه السلام مو د هغه د مرستې لپاره ولېږه.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ
وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۫ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿۲۵۳﴾

او که اراده کړي وی الله (د ټولو خلقو د هدايت) نو نه به وو کړی جنګ (او اختلاف) هغو کسانو چې وروسته له دې رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه

چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې، وليکن دوی اختلاف (او جګړې) سره وکړې، نو ځينې له دوی څخه هغه څوک دي چې ثابت پاتې شوي دي په ايمان، او ځينې له دوی څخه هغه څوک دي، چې کافران شول، او که اراده کړي وی الله (د دوی د هدايت) نو دوی به نه وو کړی (مخالفت او) مجادله، وليکن الله کوي هغه کار چې اراده لري (د چا د هدايت او ضلالت).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا بَيۡعٞ فِيهِ وَلَا خُلَّةٞ وَلَا شَفَٰعَةٞۗ

ای هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو) خرچ کړئ (په زکات يا په جهاد يا په نورو واجبو صدقاتو کې) ځينې له هغو مالونو څخه چې درکړي دي مونږ تاسې ته پخوا د راتلو د هغې ورځې نه چې نه پېردول (اخيستل) او نه پلورل (خرڅول) په کې شته (چې سړی مال پيدا کړي بيا پرې ځان له عذابه خلاص کړي)، او نه دوستي او نه شفاعت (او نه بې د الله د اذن او اجازې نه سپارښت پکې شته).

تفسير: يعنې د عمل کولو وخت همدا دی په آخرت کې نه عمل پلورل (خرڅول) او نه پېردول (اخيستل) کيږي، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنايی سره په لاس راځي، او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شي، تر څو يې چې پاک الله پرې نه وړي، چې د هغه نيوونکی دی، يا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړي.

وَٱلۡكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ٢٥٤

او کافران هم دوی دي ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسې د دوی په شان مه کېږئ !).

تفسير: يعنې په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ، چې د هغه له شامته، په سختو عذابونو ککړ شول، چې په آخرت کې نه د چا دوستي او خپلوي دوی ته ګټه او نفع رسولی شي، او نه يې سپارښت په ښه ورتلی شي.

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ

الله (چې دی)؛ نشته هيڅوک لايق د عبادت مګر هم دی دی، چې تل ژوندی، په يو حال باقي، قايم، کامل، تدبير والا دی.

تفسير: له لومړني آيت څخه د حق تعالی عظمت او شان هم معلوميږي، وروسته له هغه دا آيت نازل شو، چې د ذات توحيد، او د هغه تقدس، جلال، او د عظمت غايت په ډېر وضاحت سره په کې بيان شوی دی، ددې آيت لقب «آية الكرسي» دی، چې په مبارک حديث کې د کتاب الله خورا (ډېر) لوی آيت ښودل شوی دی، او ډېر فضيلت او ثواب يې منقول دی، اصلي خبره دا ده چې حق تعالی پخپل کلام کې درې ډوله مضامين ځای په ځای بيان کړي دي:

(١) د توحيد او صفاتو علم.

(٢) د احکامو علم.

(٣) د قصصو او حکاياتو علم، چې له دغه علم څخه هم د توحيد او صفاتو تقرير او تاييد مقصو دی، يا د علم الأحكام تاکيد او ضرورت مطلوب دی، چې يو د بل لپاره لکه علت او علامت داسې دي، د حق تعالی صفات د شرعيه وو احکامو لپاره منشأ او اصل دی، او شرعيه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسې دي، «آية الكرسي» د توحيد او صفاتو په موضوع کې يو ممتاز حيثيت لري، او په دې سره يې د ګردو

(ټولو) حکمونو اساس او ریښې (ربښې) په زړونو کې داسې ټینګې او مضبوطې کړې، چې که څوک يې د ايستلو کوښښ وکړي، ايستلی يې نه شي.

لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ؕ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ مَنْ ذَا الَّذِیْ یَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ؕ یَعْلَمُ مَا بَیْنَ اَیْدِیْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا یُحِیْطُوْنَ بِشَیْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖۤ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِیُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ وَلَا یَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ ﴿۲۵۵﴾

نه نيسي ده لره پر کالي د خوب (يعنې نه راځي په الله د خوب پر کالي او پر ښاني)، او نه په خپله خوب، الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً، وعبيداً)، څوک به وي هغه چې سپارښت (سفارش) وکړي په نزد د ده؟ (هيڅوک يې نشي کولی !) مګر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شيانو چې په مخ د مخلوقاتو کې دي (د دنيا له امورو) او په هغو شيانو چې وروسته له دوی دي (د عقبی له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هيڅ له معلوماتو د ده، مګر (احاطه کولی شي) په هغه شي چې اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره)، پراخه ده کرسی د ده په ټولو اسمانونو او ځمکې باندې، او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د اسمانونو او ځمکې، او هم دی (الله) دی (له ګردو ځنې) خورا (ډېر) پورته، خورا (ډېر) لوی دی.

تفسير: په دې آيت کې د پاک الله د ذات د توحيد او د صفاتو د عظمت بيان شوی دی، چې الله يو او تل دی، او هيڅوک د هغه شريک نه دي، د ګردو مخلوقاتو موجد او مالک همدی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو ځنې پاک او منزه دی، په ګردو شيانو باندې ددې علم کامل او په ټولو باندې پوره قدرت لري، خورا لوړه درجه او عظمت ورته حاصليږي، هيڅا ته دومره مجال نشته، او نه حق لري چې بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړی شي، او هيڅ يو داسې کار او امر نشته چې د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري، په ټولو شيانو لوړ او اوچت او لوی دی، د الله تعالی د کبرياء او لويي په مقابل کې ګرد (ټول) حقير دي، له دې ځنې دوه په زړه پورې مضمونونه څرګندیږي:

(١) دحق تعالی ربوبيت او حکومت او ځمونږ او د نورو مخلوقاتو محکوميت او عبوديت، چې د هغه له مخې د حق تعالی ګرد ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام بې له څرنګه، او څه ويلو ځنې واجب التصديق او واجب التعميل کېدل، او د هغه په احکامو کې د هيڅ يو راز شک او شبهې اعتبار نه کول معلوم شول، او يواځې دداسې کمالي صفتونو خاوند ددې مستحق دی چې يواځې د همغه عبادت او بندګي وشي.

(٢) کله چې له پخوانيو ذکر شوو ډېرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له ليدلو ځنې چاته داسې شبهه پيدا کېده، چې د هر سړي دومره زيات معاملات او عبادات دي، چې هغه ګرد دومره زياتيږي، چې د حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه نا ممکن په نظر راځي، بيا د هغو په مقابل کې هر يوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله وتلې او نا ممکنه په نظر راځي، نو په دې آيت کې حق سبحانه وتعالی څو داسې خپل مقدس صفات بيان کړل، چې هغه ګرد خيالات او چرتونه په اسانۍ لرې شو، يعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی، چې هيڅ يو شی داسې نه دی، چې د هغه ځنې بهر او خارج وي، د هغه کثير الصفات ذات علم او قدرت چې دومره لوړ او غير متناهي او تل يو شان قائم او باقي دی،

نو هغه ته د جهان د ګردو جزئياتو انضباط، او دهغوی د ثواب اوعقاب ورکول کوم سخت او ګران کار نه دی، بلکه ډېر اسان دی.

لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ

نشته هيڅ زور په (منلو) د دين کې، په تحقيق سره ښکاره شوې ده سمه لار (د ايمان) له ګمراهۍ (کفر) څخه.

تفسير: کله چې د توحيد ګرد دلائل په ښه شان سره بيان شول، چې له هغو څخه هيڅ يو کافر ته هم هيڅ يو عذر پاتې نه شو، نو اوس په زور او زياتي سره د هيڅا مسلمانولو ته حاجت پاتې نه شو، ښايي چې عاقلان خپله وپوهيږي، او په شريعت کې هم داسې حکم نشته، چې په زور سره څوک مسلمانۍ ته اړ (مجبور) کړی شي: د ﴿أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ﴾ [سورت يونس ۹۹ آيت]، د نص په اساس هغه څوک چې «جزيه» مني، د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلی پاتې کيږي.

ځينې وايي چې: «دا اخبار دی په معنی د نهي، يعنې په زور او زياتي سره هيڅوک دين ته مه اړ (مجبور) کوئ !، دغه نهيې يا خو عامه او د «التوبه» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آيت سره چې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ دی، منسوخه ده، يا خو تر اهل کتابو پورې خاصه ده، چې په «جزيه» ورکولو سره خپل ځان ساتلی شي، نو په دغه تقدير سره به نه وي منسوخ».

فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٥٦

پس هر څوک چې کافر (منکر) شو له (عبادت د شيطان او) بتانو، او ايمان يې راوړو په (وحدانيت) د الله باندې، نو په تحقيق سره يې ټينګه نيولې ده کړی کلکه چې له سره نشته پرې کېدل هغې لره، او الله ښه اوريدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعنې کله چې هدايت او ضلالت په منځ کې تميز وشو، نو اوس څوک چې له ضلالت څخه مخ اړوي، او هدايت خوښوي نو هغه داسې يوه ټينګه او مضبوطه کړۍ نيولې ده، چې د هغې د شکېدلو او خوشې کېدلو هيڅ خوف او وېره نشته، او حق تعالی ګرد (ټول) ښکاره اقوال ښه اوري، او په ټولو پټو کارونو او نيتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندې ډېر ښه عالم دی، او له ده څخه د هيڅا خيانت او بد نيتۍ پټې نه پاتې کيږي.

ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَوۡلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخۡرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِۗ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٢٥٧ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِي حَآجَّ إِبۡرَٰهِـۧمَ فِي رَبِّهِۦٓ أَنۡ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلۡمُلۡكَ إِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ رَبِّيَ ٱلَّذِي يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحۡيِۦ وَأُمِيتُۖ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأۡتِي بِٱلشَّمۡسِ مِنَ ٱلۡمَشۡرِقِ فَأۡتِ بِهَا مِنَ ٱلۡمَغۡرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِي كَفَرَۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٢٥٨

الله دوست (مددګار) دی د هغو کسانو چې مؤمنان دي، چې باسي دوی له تيارو (د کفر او ګمراهۍ نه) د رڼا (د ايمان او هدايت) لوري ته، او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي، دوستان د دوی شيطانان دي، چې باسي دوی له رڼا (د فطري ايمان او هدايت نه) د تيارو (د کفر او ګمراهۍ)

لورې ته دغه کسان (چې فطري ايمان يې په عملي کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی په دې اور کې تل پاتې کيدونکي دي، آيا نه دی ليدلی تا (يعنې ای محمده ! ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (نمرود) ته چې جګړه (حجت بازي) يې کړې وه ابراهيم سره په (حق د) رب د ده کې، له دې جهته چې ورکړی وو ده ته الله ملک (سلطنت)، کله چې وويل ابراهيم: رب زما هغه ذات دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، وويل (نمرود): چې زه (هم) ژوندي کول کوم (واجب القتل په عفوې سره) او مړ کول کوم (بېګناه په ظلم سره)، وويل ابراهيم: «نو بېشکه الله راولي لمر له (لوري د) مشرقه، نو ته (ای نمروده !) راوله هغه (لمر) له (لوري د) مغربه !»، نو حيران (او شرمنده) شو هغه څوک چې کافر شوی وو (يعنې نمرود)، او الله نه سېي (د خير سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: په لومړي آيت کې د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر وو، اوس د هغو د تاييد لپاره څو مثالونه راوړي، په لومړي مثال کې: د «نمرود» پاچا ذکر دی، چې ده د خپلې شهنشاهۍ په غرور خلق دې ته مجبورول چې سجدې ورته وکړي، کله چې ابراهيم عليه السلام له ده سره مخامخ شو، ابراهيم عليه السلام وويل چې: «زما رب هغه ذات دی چې ژوندي کول او مړه کول د ده په واک (اختيار) کې دي»، «نمرود» وويل چې: «دوه تنه بنديان چې يو واجب القتل او بل بېګناه وي ژر را حاضر کړئ !» نو سمدلاسه «نمرود» حکم وکړ، چې: «واجب القتل بندې دې خوشې (آزاد) شي ! او بې ګناه بندي دې ووژل (قتل) شي !» او په پای (آخر) کې يې ابراهيم عليه السلام ته وويل: «ودې ليدل، چې زه هم هر سړی چې و غواړم؛ وژنم يې، او هر څوک چې وغواړم؛ ژوندی کوم يې»، دلته ابراهيم عليه السلام د لمر دليل ور وړاندې کړ، او هغه مغرور احمق يې ساکت او بې ځوابه کړ، خو هدايت يې په برخه نه شو، يعنې سره د بې ځوابه پاتې کېدو د ابراهيم عليه السلام ارشاد ته يې غوږ کښېښنبود، او ايمان يې رانه وړ، يا داسې ووايئ چې د ابراهيم عليه السلام ددويم سوال ځواب يې ونشو ويلی، حال دا چې همغسې لکه نمرود چې د ده اول سوال ځواب ورکړی وو، د هم داسې ځواب ورکولو امکان دلته هم وو، چې داسې يې ويلي وای: (چې د مشرق نه يې زه راخېژوم، ستا معبود دې له مغربه راوخېژوی).

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ

يا (آيا ستا علم نه دی رسېدلی قصی د) هغه سړي (عُزَير) ته چې تېر شو په يوې قريې او هغه (قريه) پرېوتلې وه (ديوالونه يې) پر بامو د دوی باندې، (نو عزير) وويل: څرنګه به (بيا ودانه او) ژوندی کړي الله دا (قريه يا يې خلق) وروسته له (ورانېدا او) مړ کېدو (د اهل) دهغې؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ يې پرېښود) سل کاله، بيا يې پورته (ژوندی) کړ دې.

تفسير: هغه سړی چې عُزَير عليه السلام وو، چې په لاره کې په يوه وران ښار باندې تېر شو، چې د هغه ګرد ديوالونه برسېره پر چتونو باندې لويدلې وو، نو د ده په زړه کې دا خبره تېره شوه، چې د دې ښار ګرد اوسېدونکي مړه شوي دي، نو دوی به څرنګه د حق تعالى له لوري بيا ژوندي شي؟ او دا ښار به بياځرنګه ودان شي؟ دلته د ده روح قبض او سا يې الله تعالى ته وکښله، او خر يې هم مړ شو، سل کاله همداسې مړ پاتې شو، عُزَير عليه السلام وروسته له سلو کلونو بيا ژوندی کړ شو، ګوري چې د ده د خوړلو او څښلو شيان همغسې صاف، پاک، او تازه ورته پراته دي، او د ده خر چې مړ شوی وو، هډوکې يې ګرد سره وراسته شوي، او کوټه پراته وو، اوس همغه هډوکي د ده تر سترګو لاندې بيا ژوندي شول،

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ

وویل (الله عُزیر ته چې): «څومره ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته)»، وویل (عُزیر): «ځنډ (تاخیر) مې کړی دی یوه ورځ، یا یوه برخه د ورځې».

تفسیر: کله چې عُزیر علیه السلام مړ کېده، لمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی وو، او کله چې بیا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه وو، نو لمړی یې داسې خیال کړی وو، که زه دلته پرون ویده شوی یم، خو یوه ورځ، او که همدا نن ویده شوی یم، خو لا پوره یوه ورځ هم نه ده تېره.

قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ ۖ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا ؕ

وویل (الله داسې نه ده لکه چې ته وایې): بلکه ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته) سل کاله، نو وګوره خوړو خپلو ته، او (شیانو) د څښلو خپلو ته، چې هیڅ نه دي خراب شوي (سره له تېرېدلو د سلو کلونو)، او وګوره خره ته دې (چې هډوکي یې څرنګه تک سپین ځلیږي)، او لپاره ددې چې مونږ وګرځوو تا دلیل (د قدرت) لپاره د خلقو (په بیا ژوندي کېدو سره) او وګوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چې څرنګه راخوځوو (مونږ) هغه، بیا ورآغوندو هغوی ته غوښه.

تفسیر: عُزیر علیه السلام په مخ کې هغه ګرد (ټول) هډوکي د بدن له ترکیب سره سم ټول کړل شول، بیا هغوی باندې غوښې زرغونې شوې، او پوستکي پرې وغوړېدل، بیا د الله تعالی په قدرت په هغه کې سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅېده ! او ودرېده، او ویې هنګل (اواز یې وکړو).

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۵۹﴾

نو کله چې ور ښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وویل (عُزیر چې اوس) پوهېږم (په مشاهده سره هم) چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه قادر دی.

تفسیر: کله چې عزیر علیه السلام دا ګردې (ټولې) پېښې په خپلو سترګو ولیدې، نو ویې ویل: چې لا مې ښه باور او یقین راغی چې پاک الله په هر شي باندې ښه قادر دی، یعنې په دې خبره باندې خو پخوا له دې نه هم معتقد وم، چې د مړې ژوندي کول الله جل جلاله ته ډېر آسان کار دی، خو اوس مې د ده دا قدرت په خپلو سترګو ولید، «دا یې مطلب نه دی چې پخوا یې په یقین کې څه کمی وو، هو ! داسې نندارې یې په خپلو سترګو نه وه لیدلې».

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِىْ كَيْفَ تُحْىِ الْمَوْتٰى ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِىْ ؕ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم: ای ربه زما وښیه ماته چې څرنګه ژوندي کوې ته مړي؟ وویل (الله): آیا ستا لا باور نشته (په ژوندي کولو د مړو؟ بیا) وویل (ابراهیم): چې هو ! (باور مې شته) ولیکن (غواړم دا) د دې لپاره چې مطمئن شي زړه زما.

تفسیر: لنډه یې دا چې یقین یې پوره وو، خو یواځې د مشاهدې او د عین الیقین غوښتونکی وو، چې هغه خامخا په کتلو باندې موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ سَعْيًا ؕ

وويل (الله): نو ونيسه ! څلور له مرغانو نه، پس رانږدې کړه ! دوی ځان خپل ته، (بيا يې حلال کړه !) بيا يې کېږده ! په هر يوه غره باندې له دوی ځنې يوه يوه برخه، بيا راوبوله ! (ای ابراهيمه !) دوی (يعنې دغه مرغان) رابه شي دوی تاته (ای ابراهيمه !) په منډو.

تفسير: د پاک الله له ارشاد سره سم ابراهيم عليه السلام څلور مرغان واخيستل، او څلور واړه يې له خپله ځانه سره آموخته کړل، چې په بللو باندې به هر يو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پېژندګلوي هم له هغو سره ډېره زياته شوه، بيا يې د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو يې د دې مرغانو اجزاء سره وويشلې، او دې په خپله د دې څلورو واړو غرونو په منځ کې ودرېده، او يوه مرغه ته يې غږ وکړ، نو د هغه سر د يوه غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، څانګونه، او تنې هم ورسره والوتې، او په هوا کې سره ونښتلې، او روغ رمټ ښکته په ځمکه کې کيناست، او د ابراهيم عليه السلام مخ ته په خپلو پښو راغی، همداسې د دويم، دريم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې والوتلې، او په هوا کې سره پيوند کېدلې، او د خپلو جثو له جوړېدولو وروسته د خليل الله ابراهيم په مخ کې په خپلو پښو راتلل، يا دا چې ځان ته يې رانژدې کړه !، او حلال يې کړه، او غوښې، هډوکي، بڼې، او پښې يې ټول سره وټکوه، او سرونه يې له ځان سره وساته !، دا ګډه غوښه يې سره کلوله کلوله کړه !، او په څلورو غرونو باندې يې کېږده، بيا ورنارې کړه ! نو رابه شي دوی تاته ښکته په تلوار سره.

وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٦٠﴾

او پوه شه ! (ای ابراهيمه !) چې بېشکه الله ډېر غالب د ی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٦١﴾

مثال (صفت د نفقې او ورکړې) د هغو کسانو چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې په مثل د يوې دانې (د تخم) دی چې زرغونه کړي دا (دانه) اوه وړي، په هر يوه وړي کې سل (سل) دانې وي، او الله زياتوی (اجر) لپاره د هغه چا چې اراده وکړي (د اجر دزياتولو)، او الله پراخ دی (احسان، فضل، او رحمت دده)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې د الله تعالی په لاره کې د لږ مال ثواب هم ډېر دی، لکه چې له يوې دانې ځنې اوه سوه دانې پيدا کيږي، او الله تعالی چې هر چا ته اراده وفرمايي لا يې پسې زياتوي، او له اوو سوو ځنې اوه زره او له دې نه يې هم زياتوي، او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکي په نيت، او د هغه د صرف شوي مال په مقدار، او د مال په کيفيت او په نورو شيانو باندې ښه عالم دی، او د هر يوه سره مناسبه معامله کوي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٦٢﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې بيا نه ورپسې کوي (دوی) په هغه شي پسې چې خيرات کړی يې دوي (بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر،

(شته) لپاره د دوی اجر (د نفقې ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نه به وي هیڅ ډول وېره په دوی باندې او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره).

تفسیر: هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کې مال مصرفوي، او دهغه صرف شوي مال په نسبت نه په ژبه چا باندې احسان ږدي، او نه چاته د هغه په مقابل کې په پیغور ورکولو او خدمت اخیستلو، او تحقیر کولو، زحمت پښوي (یعنې هیڅ ډول قولي، یا فعلي رنځ او آزار نه ور رسوي)، نو د هغوی لپاره کامل ثواب شته دی، او نه د ثواب له کمېدلو څخه به دوی ته څه وېره او اندېښنه نه وي، او نه د ثواب له نقصانه غمجن کیږي.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

خبره معروفه نېکه(خوږه پسته فقیر ته) او عفوه (ده ته که الحاح یا شور وکړي) ډېره ښه ده له خیراته چې په هغه پسې وي ضرر (رسونه په منت یا په پیغور د سوال سره)، او الله غني دی (بې پروا له هر چا او له هر شي) نهایت تحمل والا (د عذاب په وروسته والي دپښېمانتیا لپاره).

تفسیر: یعنې سوالګر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له تېنګار او بدخویی ځنې تېرېدل له هغه خیرات څخه ښه دی چې څو ځلې یې سپک کړي، او ویې شرموي، یا پیغور ورکړي، یا احسان پرې کېږدي، او الله تعالی «غني» دی، چې د هیڅا (انفاق ته چې په من او اذی وي او) مال ته څه حاجت او اړه (احتیاج) نه لري، هغه خیراتونه او «صدقې» چې تاسې یې د هغه په لاره کې ورکوئ، وپوهېږئ چې خپلو ځانونو ته یې ورکوئ، او «حلیم» دی چې په هسې ربړولو (تکلیف ورکولو) باندې د عذاب په مقررولواو لېږلو کې تلوار نه کوي.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُبْطِلُوا۟ صَدَقَٰتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِى يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ ۖ

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه باطلوئ تاسې خیراتونه خپل (مه ضایع کوئ ثوابونه یې) په احسان بارولو او ایذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب او د انفاق) د هغه (سړي) چې صرفوي مال خپل لپاره د ښودنې د خلقو او ایمان نه لري په الله، او په ورځې آخرې باندې (چې قیامت دی).

تفسیر: دا ارشاد چې هغه په الله تعالی او د قیامت په ورځې یقین نه لري؛ نو دا د «صدقې» د ابطال لپاره قید او شرط نه دی، ځکه چې «صدقه» خو یواځې له ریاء ځنې باطله کیدی شي، اګر که صرف کوونکی یې مؤمن هم وي، مګر دا قید یې یواځې د دې لپاره زیات کړ، چې معلومه شي، چې ریاء کاري د مؤمن له شانه لرې ده، بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره ورې (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا۟ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

نو مثال د دې (ریا کار په صرفولو د مال کې) په شان دصفت د هغې ښوئې تېږې (ګټې) دی، چې پرتې وي په هغې باندې څه خاورې، پس ورسېږي هغې ته زورور باران، نو پرېږدي دغه تېږه (ګټه) پاکه (صافه له ګرده)، نه به قادریږي (دا ریا کاران) په هیڅ شي باندې (له ثوابه د) هغه شي چې کسب کړی دی دوی، او الله نه ښیي (سمه صافه لار د خیر او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: مخکې وويل شول چې: په اخلاص سره خيرات ورکول هسې دي؛ لکه چې له يوې کرلې شوې دانې څنې (٧٠٠) دانې پيدا شي، اوس فرمايي چې: په «خيرات» کې نيت شرط دی، که څوک د «رياء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نيت «صدقه» ورکړي، نو د هغه مثال هسې وګڼئ لکه چې څوک کومه دانه پر يوه داسې ښويه تيږه (ګټه) باندې وکري، چې پر هغې باندې لږ څه خاوره پرته وي، خو کله چې باران ودريږي، نو هغه بيخي صافه او پاکه شي، نو په هغې باندې به هغه دانه څنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کې رياکارانو ته څه ثواب ورسيږي؟ بلکه نه وررسيږي.

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٢٦٥﴾

او مثال د هغو کسانو چې صرفوي (لګوي) مالونه خپل لپاره د طلب د رضا د الله، او لپاره د ثبات (د زړه او صدق چې پيدا دی) له نفسونو ددوی څخه (په ايمان باندې) په شان د يوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې، چې ورسيږي دې (باغ) ته زورور باران؛ نو ورکړي مېوې خپلې دوچنده، نو که ونه رسيږي (باغ) ته زورور باران نو نرۍ باران (يا پرخه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسير: له زورور باران څنې مراد ډېر مال صرفول دي، او له نري څنې د لږ مال صرفول مقصد دي، د زړونو له تثبيت څخه مطلب داد دې، چې ثابت کړي زړونه په ثواب ميندلو کې، يعنې يقين ولرئ چې د خيرات ثواب خامخا دوی ته رسېدونکی دی، که د دوی نيت سم وي، نو له ډېرو صرفولو څخه به دوی ته ډېر ثواب ور رسيږي، او په لږ خيرات سره د ثواب فائده ورحاصليږي، لکه چې په خالصې (مستعدې، هوارې، معتدلې، هواداري، او لمريزې) ځمکې (يو ښکلی ښه مېوه دار) باغ وي، نو څومره چې باران (متدرجا) ووريږي، هغومره ګټه به ور ورسيږي، که يې نيت سم نه وي، په هره اندازه چې زيات مال صرف کړي، هغومره مال يې ضايع، او دې زيانمن کيږي، ځکه چې په زيات مال ورکولو کې به ريا او ځان ښوول هم زيات وي، لکه چې په ښويه تيږه باندې دانه نه زرغونيږي، نو څومره زورور باران چې ووريږي، هغومره زيان رسوي.

اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ لَهٗ فِيْهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ۙ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۚ فَاَصَابَهَآ اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢٦٦﴾

آيا خوښوي يو له تاسو څخه دا چې وي دې ده لره يو باغ له خرماوو څخه، او له انګورو څخه، چې بهيږي له لاندې (د ونو) د هغو ويالې، چې وي ده لره په دغه (باغ) کې له (نورو) هر ډوله (قسمه) مېوو، او ورسيږي ده ته زوړوالی، او وي ده لره اولاد ضعيفان، پس ورسيږي هغه (باغ) ته سخت باد، چې وي په هغه کې اور؛ نو وسوځي دا (باغ) هم داسې (په شان د دې تېر شوي بيان)، بيانوي الله تاسې ته دلائل (د خپل قدرت) لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ ! (په هغه کې او ترې پند واخلئ !).

تفسير: دا مثال د هغه چا دی چې د ريا او ځان ښکارولو، او د خلقو د خبرولو لپاره خير او خيرات کوي، يا د خيرات ورکولو په مقابل کې پر مسکينانو باندې خپل منت او احسان ږدي، يا ايذاء، او ضرر وررسوي، يعنې دا داسې دی لکه چې يو سړی د خپل ځلميتوب، او قوت په وخت کې يو ښه باغ (بڼ) تيار کړي، چې د ضعف

او زړښت په وخت کې يې مېوې وخوري، او د ضرورت په وخت کې يې په ښه او کار ورشي، نو کله چې دی ضعیف او سپین ږیری شي، او د هغه باغ مېوې هم خپلې ترقی او زیاتوالي ته ورسیږي، نو دا باغ د ده د عین احتیاج او اړتیا (محتاجی) په وخت کې وسوځي، یعنې خیر خیرات او صدقات لکه مېوه دار باغ داسې دی، چې د هغه مېوه په آخرت کې په کار ورځي، کله چې د چا نیت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي، نو بیا د هغه مېوه چې ثواب دی، په آخرت کې څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه و تعالی داسې په ښکاره او صاف ډول سره خلقو ته پند ورکوي، او دوی پوهوي، څو ښه وپوهیږي، او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) خرچ کوی ! له حلالو (پاکو، غوره) دهغو مالونو چې (په کسب سره) تاسې ګټلي او له هغو (شیانو) چې ایستلي دي مونږ تاسې لره له ځمکې څخه (د حلالو،پاکو، غوره شیانو)، او قصد مه کوئ تاسې د (ورکولو) دخبیثو (حرامو نابودو شیانو) له هغه ماله چې لګوئ یې تاسې (د الله په لاره کې) حال دا چې نه یئ تاسې اخیستونکي د هغه (ناکاره شي په خپل حق کې) مګر (خو یې داسې اخلئ) چې سترګې پټې کړئ په (اخیستو د) هغه کې، او پوه شئ ! چې بېشکه الله غني دی (بې پروا له هر چا او هر شي، ورته تل ښه ستاینه «صفت» او) ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعني دالله تعالی په نزد دصدقاتو دمقبولیت شرط دا دي چې خیرات دې دحلال مال څخه وي او هیڅ شبهه دې په کې نه وي او هم په مال ښه او غوره شیان باید خیرات او صدقه شي لکه څرنګه چې یو خراب مال قبلول ستاسې زړه نه غواړي، دالله په لار کې یې هم مه ورکوئ نو الله تعالی هم ښه او غوره شي خوښوي.

ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

شیطان وعده درکوي تاسې ته دخوارئ (او وبروي مو چې خوار به شئ)، او حکم کوي تاسې ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو، (لکه بخل)، او الله وعده کوي له تاسې سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوري) او د فضل (د انفاق په بدل کې)، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: که د چا په زړه کې داسې خیال وګرځي: «که خیرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم»، نو ښایي چې دې یقین او اعتماد ولري: چې دا خبره د شیطان له خوا دهغه په زړه کې لوېدلې ده، او داسې دې نه وایي چې: «ما خو د شیطان شکل په سترګو نه دی لیدلی، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کیږي؟» او که دا خیال یې په زړه کې وګرځي، چې د «صدقې» او خیرات په وسیله یې مغفرت ور په برخه کیږي، او په مال کې یې زیاتوالی او برکت پیدا کیږي، نو ودې پوهیږي، چې دا خبره د الله تعالی له خوا د هغه په زړه کې لوېدلې ده، نو دالله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کې د هیڅ شي کمی نشته، او د ګردو په ظاهر او باطن «خبیر» دی.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې) او هر چا ته چې ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقيق سره ورکړی شو (ده ته) خير ډېر، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چې د وهم او نفسي غوښتنو شوائب په کې نه وي).

تفسير: يعنې هر هغه چا ته چې الله اراده وکړي، علم تحقيق، د عمل تدقيق، او د ديني خبرو او خيرات ورکولو پوهه ورکوي، چې په کوم نيت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول سره يې محتاج ته ورکړي؟، او هر چا ته چې پوهه ورکړی شوې ده، هغه ته د دنيا او عقبى لوی نعمت او ښېګڼه په برخه شوې ده، ابو الليث رحمه الله وايي چې: «الله جل جلاله دنيوي مال ته ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ﴾ او علم ته ﴿خَيْرًا كَثِيْرًا﴾ فرمايلي دي، نو ښايي چې علم او پوهنې ته ډېر اهميت ورکړی شي !».

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ ۗ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

او هغه شی چې صرف کړئ تاسې له نفقې (لکه زکات او خيرات، لږ يا ډېر) يا (يې) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره، نو بېشکه الله تعالى ته معلوم دی هغه، او نشته لپاره د ظالمانو (چې بې ځايه مال صرفوي) هيڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله).

فائده: «نذر» په منلو سره واجبيږي، نو که بيا يې ادا نه کړي ګناهګاريږي، «نذر» پرته د الله تعالى په نامه؛ د بل چا په نامه روا نه دی.

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۭ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٧١﴾

که ښکاره کوئ تاسې خيراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه، او که پټوئ يې تاسې (په وخت د ورکولو کې) او ورکوئ يې تاسې فقيرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خير دی تاسې ته، او لرې به کړي (الله) له تاسې نه ځينې د ګناهونو ستاسې، او الله په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار دی (او هيڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسير: که خلقو ته د ورښوولو په نيت نه وي، نو خيرات ورکول په ښکاره ډول سره بهتر دی، چې د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي، او په پټه سره هم خيرات ورکول ښه دي، چې اخيستونکي ته حيا ورنشي، لنډه يې دا چې اظهار او اخفاء دواړه بهتر دي، مګر د هرې موقع او مصلحت لحاظ يوه ضروري خبره ده.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۭ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ۭ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ۭ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿٢٧٢﴾

نشته پر تا باندې (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی، وليکن الله (په سمه صافه لاره) برابروي هغه څوک چې اراده وکړي (د برابروالي يې) او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال

نه) پس لپاره د نفسونو (ځانونو) ستاسې دی، او نه صرفوئ تاسې (کوم شې ای مؤمنانو !) مګر (صرفوئ يې) خاص لپاره دليدو د مخ د الله جل جلاله، او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال نه) نو پوره به درکړ شي تاسې ته (ثواب د هغه) او په تاسې به ظلم ونه کړ شي (د ثواب په کموالي سره).

تفسير: کله چې رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ؛ چې له مسلمانانو ځنې پرته بل هيڅا ته خيرات مه ورکوئ !، او په دې امر سره دا مصلحت وو چې د مال او شتو له امله کافران د اسلام په لوري راغب شي، نو وروسته له دې نه يې داسې امر وفرمايه چې: دا ثواب به هلته دررسيږي، چې له خيرات ورکولو ځنې د الله تعالی خوښي مطلوبه وي، نو دا آيت نازل شو، او په دې کې عام حکم راغی، چې د پاک الله په لاره کې چې هر چا ته مال ورکړئ؛ د هغه ثواب تاسو درکاوه کيږي، د مسلم او غير مسلم څه تقييد نشته، يعنې هر چا ته صدقه ورکوئ، ښايي چې يواځې د پاک الله په نامه وي، په هغه کې د مسلمان او نا مسلمان څه تخصيص نه دی پکار، يواځې په صدقه ورکولو کې دغه خبره ضروري ده، چې محض «لوجه الله» وي.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ ۫ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ ۚ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ ۚ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٢٧٣﴾

(خيراتونه) ستاسې لپاره د هغو فقيرانو دي چې بند کړی شوي دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کې، چې توان نه لري دوی د ګرځېدلو په ځمکه کې (لپاره د معاش او تجارت، د الله په اطاعت او عبادت کې د مشغولتيا په سبب)، ګمان کوي په دوی باندې ناپوه (په حال د دوی) د غنيانو، په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره، پيژنې به ته (ای سامعه !) دوی، په څېرو (علائمو د تواضع او اثر د مجاهدې) د دوی سره، نه کوي دوی سوال له خلقو ځنې په سختی (په الحاح او کوښښ) سره، او هر شی چې تاسې صرفوئ (يې په هر شي کې) له خيره (له مال نه) پس بېشکه الله په هغه باندې (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې داسې خلقو ته صدقه ورکول ډېر ثواب لري، چې د الله جل وعلی شأنه په لاره کې او دهغه د دين په کار کې مشغول او مقيد وي، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس، او نورو له ګټلو ځنې پاتې وي، او هيڅا ته خپل حاجت او اړتيا (محتاجي) نه ښکاروي، لکه د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې اصحاب داسې هم وو؛ چې دوی خپل کور کهول خوشې کړی وو، او د (صفې) په اصحابو کې شامل شوي وو، او پخپله خوښه او رضا سره د پاک محمد صلی الله عليه وسلم صحبت او خدمت يې خپلو ځانو ته غوره کړی وو، ديني علوم به يې زده کول، مفسدينو او شر اچوونکو سره به يې «جهاد» کاوه، همداسې اوس هم پر مسلمانانو باندې د هغو کسانو امداد او مرسته حتمي او ضروري ده، چې د قرآن عظيم الشأن په يادولو، يا د دينی علومو په تحصيل کې بوخت او مشغول دي، د څېرې له پېژندلو ځنې دا مطلب دی چې د هغوی څېرې ډېرې ژېړې او بدن يې نری را برېښي، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کې له ورايه ښکاريږي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٤﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل (د الله په لاره کې) په شپه او ورځ کې په پټه او په ښکاره؛ پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی هيڅکله غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ؕ

هغه کسان چې خوري (يعني اخلي) سود (له خلقو)؛ نه پاڅيږي دوی (د قيامت په ورځ کې) مګر (پاڅيږي داسې) لکه چې پاڅيږي هغه څوک چې حواس يې خراب کړي وي شيطان له (خپله) اثره، دا (حال د دوی) په سبب د دې دی، چې دوی ويل چې: بېشکه هم دا خبره ده، چې تجارت خو هم داسې دی(په جواز کې) لکه سود، حال دا چې حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی يې دی سود.

تفسير: سود خور په قيامت کې داسې له خپل قبر ځنې پورته کيږي، لکه لېونۍ او هغه څوک چې حواس يې خراب شوي وي، او دا حالت به د دې له امله وي، چې ده حلال او حرام سره ګډول، او دا يې ځکه کول چې په دغو دواړو کې يې ګټه مقصوده وه، او دا دواړه يې حلال ګڼل، حال دا چې د «بيعې» او «ربا» په منځ کې ډېر فرق شته، «بيع» دالله تعالى لخوا حلاله، او «ربا» حرامه ده.

فائده: هغه نفع چې په «بيع» کې ده؛ هغه د مال په مقابل کې ده، لکه څوک چې د يوې درهمې جامه په يوه نيمه درهمه خرڅه کړي، او «سود» هغه دی چې څوک پکې بلا عوضه نفع واخلي، لکه چې د يوې درهمې په عوض کې دوې درهمې واخلي، په لومړني صورت کې کله چې جامې او درهمې دواړه سره ېبل ېبل شيان دي، او د دوی د هر يوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی، نو ځکه د هغوی په منځ کې موازنه او «مساوات في نفسه» صحيح نه دی، او کله چې خرڅولو او اخيستلو ته حاجت پيدا شي، نو د موازنې او مساوات لپاره دخلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته بل کوم شی نشته، او د دوی د هر يوه ضرورت او رغبت له حده زيات مختلف دی.

فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ؕ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٧٥﴾

پس هر څوک چې راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده؛ پس منع شو (له سوده) پس معاف دی ده ته هغه شی چې پخوا يې اخيستی دی، او معامله يې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوک چې بېرته وګرځېده (سود ته او حلال يې وګڼه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چې دوی به په دې اور کې تل وي.

تفسير: يعني هغه سود چې له حرمت څخه يې پخوا اخيستی دی په دنيا کې؛ د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کيږي، يعني تاسې حق نه لرئ چې د هغه مطالبه وکړئ، او په آخرت کې حق سبحانه وتعالى اختيار لري؛ چې هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښي، خو وروسته له حرمته، که بيا هم څوک د سود له اخيستلو ځنې لاس وانخلي، بلکه بې پروا يې وخوري، نو هغه دوزخي دی، او د الله تعالى د حکمونو په مقابل کې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې کولو سزا يې همغه ده چې پاک الله يې فرمايي.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ ﴿٢٧٦﴾

ورک کوي الله (برکت د) سود، او زياتوي (ثواب د) خيراتونو، او الله محبت نه کوي له هر سخت کافر ګناهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکی معذبوي هم).

تفسير: الله تعالى د سود مال نابود او تباه کوي، يعني په هغه کې هيڅ خير او برکت نه وي، بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کيږي، په حديث کې راغلي دي، چې: «د سود مال په هره اندازه چې زيات شي؛ آخر يې افلاس او تاوان دی»،

او دخيرات د مال له زيادت ځنې دا مطلب دی چې په هغه مال کې زيادات راځي، او پاک الله په هغه کې خير او برکت ږدي، او د هغه ثواب ډيروي، لکه چې په احاديثو کې هم راغلي دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او کوي دوی ښه (عملونه) او قائموي دوی (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو په ترتيب) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) ووېرېږئ ! له الله نه، او پرېږدئ ! هغه چې پاتې شوي دي له سوده؛ که يئ تاسې مؤمنان (ايمان لرونکي په شريعت په رښتيا سره).

تفسير: يعنې پخوا له دې ممانعت ځنې؛ څه سود مو چې اخيستی ده بلا پسې، خو وروسته له دې ممانعته هغه سود چې اوښتی دی، مه يې اخلئ !.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

پس که ونه کړ تاسې (دا کار) نو آګاه شئ (او ځان تيار کړئ) تاسې جنګ ته له (طرفه د) الله او رسول د ده، او که توبه ګاره شوئ تاسې (له اخيستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې، مه کوئ تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دی ظلم کاوه شي پر تاسې (چې له رأس المال څخه مو څه ستون کړی شي).

تفسير: يعنې هغه پخوانی سود مو چې اخيستی دی، که هغه په خپل رأس المال کې حساب او له رأس المال ځنې يې کم کړئ، نو پر تاسې باندې ظلم او تېری کيږي، او وروسته له ممانعته که تاسې اوښتی سود وغواړئ، نو دا ستاسو ظلم دی.

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

او که وو پوروړی (قرض وړونکی) خاوند د ناداری نو پر تاسې لازم دی انتظار پوروړی (قرض وړونکی) ته تر وخته د پراخی - د پوروړي (قرض وړونکي) او دا چې بخښنه وکړئ تاسې (دی پوروړي ته) خير (ډېره بهتره) ده تاسې ته که يئ تاسې چې پوهيږئ (په هغه خير).

تفسير: يعنې کله چې د سود ممانعت وشو، او د هغه اخيستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسې خپل پور (قرض) له مفلس پوروړي ځنې درګرده غواړئ، داسې غوښتنه نه ده پکار، بلکه ناداره لره مهلت ورکړئ ! او که مو د لاسه کيږي هغه (قرض) وروبخښئ !.

وَاتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٨١﴾

او وويرېږئ تاسې له (عذابه د) هغې ورځې چې ېېرته ېېول کيږئ تاسې په هغې کې طرف د الله ته، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل چې (ده له خيره يا شره) کړی وي، او په دوی به ظلم ونه کړ شي (د عذاب په ډېروالي يا د ثواب په لږوالي سره).

تفسير: يعنې په قيامت کې به د ګردو اعمالو جزا او سزا ورکوله کيږي، نو اوس دې هر څوک فکر وکړي چې ښه کار کوي که بد؟ ګټه او سود اخلي؟ يا خيرات ورکوي؟

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوْهُ وَلْيَكْتُبْ بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِالْعَدْلِ وَلَا يَاْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَّكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اې مؤمنانو !) کله چې يو له بله سره معاملې کوئ تاسې په پور (قرض) سره تر نېټې ټاکلې (مقرر کړې) شوې پورې؛ نو وليکئ تاسې هغه (پور – قرض) ! او ودې ليکي (کاغذ د پور – قرض) په منځ ستاسې کې يو کاتب په عدل (انصاف سره واقعا، نه کم او نه زيات)، او منع دې نه راوړي (هيڅ يو) کاتب (د دې کاغذ) له ليکلو څخه، (او ښايي چې وليکي دا معامله) هغسې چې ښوونه کړېده کاتب ته الله، نو ودې ليکي، او بيان دې وکړي (کاتب ته) هغه څوک چې په ده باندې حق (پور – قرض) دی، او ودې ويرېږي (کاتب) له الله چې رب د ده دی، او نه دې کموي له هغه (حقه) هيڅ شی، (يعنې دی دې هم په اقرار کې هيڅ زياتوالی او کموالی، تغيير او تبديل نه کوي).

تفسير: د پور (قرض) په نسبت داسې معلوميږي چې دا ډول معامله جائزه ده، مګر هر کله چې دا معامله په راتلونکې مودې پورې اړه لري، او د هېرې، مړينې (مرګ)، نشتوالي، او د نورو جنګ جګړو احتمال هم په کې شته، نو ځکه ضروري ده چې د هغې د ادا کولو نېټه په داسې اهتمام سره وټاکله (مقرره) شي !، چې وروسته له هغه داسې کومه جګړه او مخالفت په کې پېښ نه شي، او د هغې صورت همدا دی چې دا خبره پر يوه کاغذ باندې وليکئ، او د ښه ترسولو نېټه وټاکله (مقرره) شي !، او د پور (قرض) ورکوونکي او پوروړي (قرض وړونکي) نومونه او ښکاره پېژندګلوی، او د هغې معاملې پورې نور تړلي تفصيلات او لازمي خبرې په صاف او ښکاره ډول سره وليکلی شي !، او ليکونکي (کاتب) لره ښايي چې بې له انکاره همغسې چې د شرعي شريفې حکم دی؛ له هغه سره يې سم او برابر وليکي !، او له عدل او انصاف څخه لرې نه شي !، ښه خو دا دی چې دا حجت خپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره وليکي !، يا يې ليکونکي ته ووايي، چې هغه يې سم د ده له وينا سره وليکي، او د بل چا په حق کې هيڅ ډول نقصان او تاوان پېښ نه کړي !.

فَاِنْ كَانَ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا اَوْ ضَعِيْفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيْعُ اَنْ يُّمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهٗ بِالْعَدْلِ

پس که وو هغه څوک چې په ده باندې حق (پور يا قرض) دی؛ کم عقل (مبذر، بې وقوف، او لېونی) يا ضعيف (لکه ووړ، يا ډېر زوړ «بوډا»)، يا يې توان نه وي چې اقرار وکړي (چې ګنګ

وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهيږي) دی پخپله، نو بيان دې وکړي ولي (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چې سمه خبره ووايي، نه کمه نه زياته).

تفسير: يعنې هغه مديون او پوروړی چې کم عقل يا ناپوه يا مبذر يا ضعيف يا سست يا ببړا وي، لکه چې ووړ، يا زوړ، او د معاملې د پوهېدلو پوهه نه لري، يا د هغې معاملې لازمي خبرې ليکونکي ته نشي ويلی (لکه چې ګونګی وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهيږي) نو په داسې صورت کې د مديون – واکدار يا وارث يا ولي يا وصی دې هغه معامله په عدل او انصاف سره بې له زياتوالي او کموالي پای ته ورسوي !، او ليکونکي ته دې ووايي چې ويې ليکي.

وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْ ۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ؕ

او شاهد ونيسئ تاسې (په خپلو معاملاتو کې) دوه شاهدان له سړيو ستاسې (چې مسلمانان، عاقلان، او بالغان وي) پس که نه وو دوه نارينه (شاهدان) نو يو سړی دې وي او دوه ښځې له هغو کسانو چې تاسې ترې راضي يئ (د عدالت له کبله) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دې لپاره دی که) هېره کړي (دا شاهدي) يوه له دې دواړو؛ نو ور په ياد به کړي هغه يوه له دې دواړو (چې ور په يادوي) هغې بلې (هېر زړې ته).

تفسير: او تاسې ته ښايي چې په دې معاملې کې لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې شاهدانې ونيسئ !، (ځکه چې په ښځو کې عقل کم او هېره ډېره وي) او شاهد هم ښايي د غوره کولو وړ يعنې لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وي «له سړيو ستاسې»؛ يعنې هغه دوه تنه مسلمانان، عاقلان، بالغان، او اصيلان وي، او د کافر شاهدي قبوله نه ده».

وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْا ؕ وَلَا تَسْـَٔمُوْۤا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰۤى اَجَلِهٖ ؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰۤى اَلَّا تَرْتَابُوْۤا

او نه دي منع راوړي شاهدان کله چې وبلل شي دوی (شاهدي ته)، او مه خوابدي کيږئ (ای معامله دارانو !) له دې چې وليکئ دا (حق که) لږ وي او که ډېر وي تر نېټې د هغې پورې، دا (ليکل) ستاسې پوره عدل دی په نزد د الله، او ښه مرسته کوونکی (ډېر محکم) دی لپاره (د اداء) د شاهدۍ، او ډېر نږدې دی دې ته چې شکمن نه شئ تاسې (د دې معاملې په نېټه او مقدار کې).

تفسير: يعنې هر کله چې څوک د شاهد کېدلو يا د شهادت د اداء کولو لپاره وغوښتل شي، نو منع دې نه راوړي، او نه دې انکار او نه دې په کې سستي کوي !، او ښايي چې د معاملاتو په ليکلو کې هيڅ ډول قصور او اهمال ونه کړ شي ! (تر دې چې نېټه دې هم په کې وليکلی شي !) عام له دې نه چې هغه معامله وړوکې وي، که لويه، ځکه پوره عدل او انصاف په همدې کې دی، او په شهادت کې هم زيات ډاډ په همدې ليک باندې دی، او د نه هېرېدو او نه تېروتلو او د هيڅا د حق د نه ضايع کېدلو اطمينان او تسلي هم په همدغه ليک باندې ده.

اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَا ؕ وَاَشْهِدُوْۤا اِذَا تَبَايَعْتُمْ ۪ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ؕ

مګر که وي (دا معامله) ستاسې تجارت په حضور (لاس په لاس) چې چلوئ يې تاسې (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کې پس نشته پر تاسې باندې هيڅ ګناه چې ونه ليکئ تاسې دا

(معامله)، او شاهدان ونيسئ تاسې ! کله چې يو له بله سره اخيستل او يا خرڅول کوئ تاسې !، او نه دې رسوي نقصان کاتب او نه شاهد، (يعنې په کتابت او شهادت کې دې څه زياتوالی او کموالی نه کوي - يا) او ضرر دې نه رسولی شي کاتب ته، او نه شاهد ته (يعنې که معذور وي، زور دې پر هيڅا و نه کړ شي).

تفسير: يعنې که د سوداګرۍ معامله لاس په لاس وي، د جنس په بدل کې جنس يا نغده معامله وي، او د پور (قرض) معامله نه وي، نو په دې صورت کې يې نه ليکل وبال نه دی، خو شاهد نيول په هسې معاملو کې ضرور دي، چې په هغې کې وروسته له دې نه کومه جګړه او جنجال پيښ نه شي، او ښايي چې ليکونکی او شاهد هيڅا ته کوم تاوان ورپيښ نه کړي، يعنې نه دې مدعي او نه دې مدعی عليه ته څه نقصان او تاوان رسوي، بلکه همغه حق دې ادا کړي، چې د ده په غاړه واجب دی (او هم داسې کاتب او شاهد ته دې هم څه ضرر نه رسوي).

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ
أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

او که وکړ تاسې (دا کار د اضرار) نو بېشکه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسې پورې، او وويرېږئ تاسې له الله نه، او ښوونه (د احکامو) کوي تاسې ته الله، او الله په هر شي باندې ښه عالم دی، (او ګرد شيان ورته ښه معلوم دي). او که يئ تاسې په سفر باندې او ومو نه موند کوم کاتب نو (واخلئ) ګروې قبض کړی شوې، پس که امين (معتبر) وګڼل ځينو ستاسې ځينې (نور، چې ګروي يې وانه خيستله) نو اداء دې کړي هغه څوک چې امين ګرځولی شوی وي امانت د ده (يعنې د پور ورکوونکي)، او ودې ويريږي له الله څخه چې رب د ده دی، او مه پټوئ شهادت (ای ای شاهدانو يا ای مديونانو ! چې ګويا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده)، او هر چا چې پټه کړه دا (شاهدي) نو بېشکه شان دا دی چې: ګناهګار دی زړه د ده، او الله (په هغو کارونو) چې کوئ (يې تاسې) ښه عالم دی، (او هر شی ښه ورته معلوم دی).

تفسير: يعنې که په سفر کې د قرض او پور معامله درپيښه شي، او حجت او سند ليکلو ته موقع او فرصت نه وي، او ليکونکي مو په لاس درنشي، نو پوروړی (قرض وړونکی) دې د خپل پور (قرض) په عوض کې کوم شی ګرو (ګانه) ورته کيږدي.

فائده: په «سفر» کې د «حضر» په نسبت ګروي (ګانې) ته زيات ضرورت پيښيږي، ځکه ليکل او شاهدي په «حضر» په اسانۍ سره صورت مونډلی شي، او پور (قرض) ورکوونکي ته په اسانۍ سره اطمينان او تسلي پيدا کيږي، نو ځکه په سفر کې د «رهن» او ګروۍ (ګانې) اخيستلو حکم وشو، که نه په «حضر» او د ليکونکي او شاهدانو په موجوديت کې هم د ګروۍ (ګانې) اخيستل روا دي، که پور (قرض) ورکوونکی پخپل پوروړي (قرض وړونکي) باندې اطمينان او اعتبار لري، او پرې ډاډه وي، او ترې ګروي (ګانه) ونه غواړي، نو پر پوروړي لازم دي چې د پور (قرض) د خاوند حق پوره او کامل ادا کړي !، او له الله تعالی جل جلاله ځنې وويرېږي !، او د حق د خاوند په حق کې دې په امانت سره معامله وکړي !.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

(خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي: (له موالیدو، عناصر، او نورو ټولو علویاتو او سفلیاتو، سره له اسمانو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبیداً)، او که ښکاره کړئ تاسې هغه (ارادې او بد نیتونه) چې په زړونو ستاسې کې دي، یا پټ کړئ تاسې هغه، حساب به وکړي له تاسې سره په هغه باندې الله، پس مغفرت کوي هغه چاته چې اراده وکړي (الله د مغفرت یې) او په عذابوي به هغه څوک چې اراده وکړي (الله د عذابولو یې) او الله په هر شي باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم).

تفسیر: هغه پاک ذات چې پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لري، ښایي چې مالک وي، هغه ذات چې ځمونږ د ټولو پټو او ښکاره وو کارونو حساب او کتاب اخیستی شي، ښایي چې په ګردو امورو باندې ښه «علیم» او «خبیر» وي، او هغه ذات چې ځمونږ د تمامو شیانو حساب اخیستی شي، او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کې جزا او سزا راکولی شي، ښایي چې په ګردو شیانو باندې قدرت ولري، او ښه قادر وي، نو دلته یې بیا هم دا درې واړه کمالات بیان کړل؛ چې هغه «ملک، علم، قدرت» دی، او د همدې صفاتو ذکر یې په «آیت الکرسي» کې هم فرمایلی دی.

مطلب یې دا دی (**حق سبحانه وتعالی**) د ګردو شیانو مالک او خالق دی، د ده علم په ګردو مخلوقاتو او موجوداتو باندې محیط دی، د ده قدرت پر ټولو حاوي او شامل دی، نو بیا د هسې مالک الملک، علیم، بصیر، او قدیر ذات احکام نه منل عام له دې نه چې د الله تعالی دغه نافرماني په پټه سره وي که په ښکاره سره، څرنګه به مناسب وي؟ او بیا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالی له عذابه ځان ژغوري (ساتي)؟

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

ایمان راوړی دی رسول په هغه شي چې نازل کړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده، او مؤمنانو (هم ایمان راوړی دی) ټولو (دوی) ایمان راوړی دی په الله باندې، او په پرښتو باندې د ده، او په کتابونو د ده، او په رسولانو د ده (په داسې حال کې چې وایي دوی) فرق نه کوو په منځ د هیڅ یو (رسول) له رسولانو د الله کې، او وایي (رسول الله او مؤمنان): واورېده مونږ (پیغام ستا)، او قبول کړ مونږ (حکم ستا، غواړو) مغفرت ستا ای ربه ځمونږ، او (خاص) تا ته دي درتلل (د هر چا).

تفسیر: کله چې له لومړني آیت څخه دا خبره ښکاره شوه چې د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب اخیستل کیږي؛ چې په زړونو کې ګرځي، نو أصحاب کرام رضي الله عنهم وویرېدل، او له دې آیت ځنې داسې زیات متأثر شول، چې د هغه په شان له هیڅ یوه بل آیت ځنې نه وو متأثر شوي، نو دوی پاک رسول صلی الله علیه وسلم ته شکایت ور وړ، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ یعنې که څه سختي مو په نظر درځي، یا څه خپګان درپېښ شي، نو د حق تعالی د دې امر او ارشاد په منلو او تسلیم کې لږ څه توقف او ډیل مه کوئ !، او د زړه له اخلاصه عرض ورته وکړئ چې ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم امر او ارشاد سره سم کار وکړ، نو دغه کلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوی پر ژبو باندې جاري شول، چې د هغه مطلب دا

دې چې: مونږ ایمان لرونکي یو پر الله تعالی چې (واحد، احد، صمد، لا شریک له، ازلي، ابدي، د کمال په ټولو صفاتو موصوف، او له هر عیب او نقصان څخه پاک دی، او یواځې همدې د عبادت او بندګۍ مستحق دی)، او ایمان لرونکي یو پر ملائکو د الله چې: مقربې بندګانې د الله تعالی دي، نه ذکور دي، نه اناث، او د الله تعالی ډېرې مطیعې او حکم منونکي، او یوه «طرفة العین» هم د الله تعالی له عبادت، تسبیح، او تقدیس ځنې نه غافلیږي، او ایمان لرونکي یو په ټولو کتابونو د الله تعالی چې دغه ټول کتابونه د الله تعالی له طرفه لېږل شوي دي، او ایمان لرونکي یو په رسولانو د الله چې ګرد په حق دي، او بیخي له دروغو معصوم دي، هر څه چې وایي او راوړي یې دي؛ هغه ټول له الله جل جلاله څخه دي، او فرق نه کوو مونږ په اصل د رسالت کې په منځ د هیڅ یو له دغو رسولانو، او د الله تعالی د حکم اطاعت مو وکړ، یعنې خپګان، خطره، او نورې ګردې خرخشې مو پرېښودې، او د الله تعالی ارشاد مو تعمیل کړ، او د هغه لپاره مو خپله تیاري او چمتوالی ښکاره کړ، حق تعالی دا خبره قبوله کړه، نو دا دواړه آیتونه نازل شول، اول: ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ﴾ الآیه - چې حق سبحانه وتعالی په ده کې د رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چې هغوی ته ذکر شوی تشویش پېښ شوی وو، او په دې سره یې دفع وشوه، د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چې: له هغې څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمینان یې ترقي وکړي، او هغه پخوانی خطرې یې ورکې شي، او وروسته له دې نه په بل آیت کې چې ﴿لَا یُکَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ الآیه - دی فرمایي چې: له توان او مقدرت زیات هیڅا ته تکلیف نه ورکاوه کیږي، او که د چا په زړه کې ډکناه خیال او کومه خطره وګرځي، خو په هغه باندې عمل نه کوي، نو پر ده باندې هیڅ ګناه نشته، او سهو او تېروتنه یې هم معاف دي، لنډه یې دا چې صاف یې وفرمایل چې: له هغو خبرو ځنې چې ځان ژغورل (ترې سخت دي)، لکه د خراب کار خیال، خطره، تېروتنه، او سهو په هغو باندې هیڅ مؤاخذه نشته، هو په هغو خبرو باندې چې د بنده په واک (قبضه) او اختیار دي نیول کیږي، نو پخوانی آیت چې ورځخه د اصحابو تشویش پیدا شوی وو، ښایي چې د هغه معنی هم د دویمې قاعدې سره سمه واخیستله شي، لکه چې هم داسې وشوه، او دغه یاده شوې خطره داسې بیخي له منځه لاړه، سبحان الله !.

فائده: له دې چې «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کې» دا مطلب دی، چې مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چې هغوی یو رسول مني، او بل رسول نه مني.

لَا یُکَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا کَسَبَتْ وَعَلَیْهَا مَا اکْتَسَبَتْ ؕ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِیْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَیْنَآ اِصْرًا کَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَی الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۟ وَاغْفِرْ لَنَا ۟ وَارْحَمْنَا ۟ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْکٰفِرِیْنَ ﴿۲۸۶﴾

تکلیف نه ورکوي، او نه مکلف کوي الله هیڅ نفس مګر (په اندازې د) طاقت د ده، (دی) دې نفس لره (ثواب د) هغه نیک عمل چې کړی (یې) دی، او (شته) په ده باندې (وبال د هغه بد عمل) چې کړی یې دی، ای ربه ځمونږه ! مه نیسه مونږ که هېر کړو (حکم ستا)، یا په خطا سره وکړو (ګناه) ای ربه ځمونږه !، او مه باروه پر مونږ باندې درونده بار ! لکه چې بار کړی وو تا دغه (بار) پر هغو کسانو چې وو پخوا له مونږ، ای رب ځمونږه ! او مه باروه ته په مونږ باندې هغه (تکلیف) چې نه وي هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره، او محوه کړه (ګناهونه) له مونږه، او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندې، هم ته یې مولی (مددګار) ځمونږ؛ نو مدد وکړه له مونږ سره ! پر قوم کافرانو باندې.

تفسير: په هغو دعا وو او غوښتنو سره چې مونږ مامور شوي يو، دهغو مقصود دا دې چې: «بېشکه ته پر مونږ باندې د هر ډول حکومت حق او دعبادت استحقاق لرې، مګر ای ځمونږ ربه ! ښايي په خپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسې حکم صادر کړې چې د هغه کول (تعميل) پر مونږ باندې سخت او دروند نه وي، او نه مونږ په تېروتلو او سهو باندې ونيسې !، او نه د پخوانيو امتونو په شان پر مونږ باندې شديد حکمونه نازل کړې ! او نه ځمونږ له طاقته ځنې زيات کوم حکم پر مونږ مقرر کړې، سره له هسې آسانۍ او سهولته که له مونږ ځنې کومه خطا او تقصير څرګند شي له هغه ځنې را تېر شه !، او ومو بخښه ! او پر مونږ رحم وکړه»، په حديث کې راغلي دي چې دا ګردې دعاوې ومنلې شوې، او په هغو سختيو پسې چې لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم ته ورپېښې شوې وې؛ اوس د الله تعالى په فضل او کرم او رحمت سره ځمونږ له هرې يوې سختې ځنې ډاډ، امن او سلامتي په برخه شوې ده، نو اوس مونږ د دومره يوې خبرې هيلمند (اميدوار) يو چې د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندې هم برې وموږ، او پاک الله دې پر مشرکينو باندې هم مونږ ته برې او غلبه را عنايت کړي !، که نه د دوی له لوري راز راز زحمتونه او تکاليف، ديني او دنيوي هر ډول زحمتونه راوړاندې کيږي، او له هغه صعوبت او سختۍ ځنې چې د الله تعالى په فضل او کرم سره ژغورلي (ساتلي) شوي يو، د کفارو د غلبې په حالت کې به بيا هم همغه اندېښنه او خرخشه (بد خيال) زمونږ د سودا او خپګان موجب ګرځي.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية، يا من لك الكبرياء في الدنيا والآخرة، أدخلنا بكرمك في عبادك الكرام البررة.

سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ

«د«آل عمران« سورت مدني دی، دوه سوه آيتونه او شل رکوع لري، په تلاوت کې درېم، او په نزول کې (۸۹) يم سورت دی، د «الأنفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ﴿١﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾

الله «چې دی» نشته هيڅوک لايق د عبادت مګر هم دې دی، چې تل ژوندی، په يو حال باقي، قايم، کامل، تدبير والا دی.

تفسير: د نجران د عيسايانو يوه شپېته کسيزه جرګه د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، په دوی کې دري تنو ډېر شهرت او امتياز درلود: (۱) «عبد المسيح عاقب»، په امارت او سيادت کې، (۲) «أيهم السيد»، په رأيه او تدبر کې، (۳) «أبو حارثة بن علقمة»، په مذهبي علومو کې د نصرانيانو لوی عالم، «أبو حارثة» اصلا له مشهورې قبيلې (بني بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بيا پوخ نصراني شو، د روم سلاطينو د ده د مذهبي صلابت، مجد او شرف د ليدلو له امله يې زيات تعظيم او تکريم کاوه، او ډېره مالي مرسته يې ورسره کوله، او يوه کليسا يې ورته جوړه کړه، او د مذهبي چارو په اعلی منصب يې مأمور کړی وو، دا جرګه د رسالت په دربار کې په ډېر شان او شوکت سره حاضره شوه، او په متنازع فيها مسايلو کې يې له رسول صلی الله عليه وسلم سره خبرې وکړې، چې د هغو پوره تفصيل د محمد بن اسحاق رحمه الله په «سيرت» کې منقول دی.

د آل عمران د سورت اتيا، يا نوي لومړني آيتونه ددې واقعې په نسبت نازل شوي دي، عيسايانو لومړنی او بنيادي عقيده دا وه چې مسيح عليه السلام کتمټ (هو بهو) پخپله الله يا د الله ځوی، او يا له دريو معبودانو ځنې دی (معاذ الله).

ددې سورت په لومړني آيت کې د پاک الله د خالص توحيد ذکر راغلی دی، او د هغه د «حي» او «قيوم» کوم صفات چې ذکر شوي دي، په هغو سره د عيسايانو دعوی په ښکاره ډول باطله شوې ده، لکه چې ځمونږ پاک رسول صلی الله عليه وسلم د مناظرې په دوران کې دوی ته وفرمايل: «آيا تاسې نه پوهيږئ چې الله تعالی حي «ژوندی» دی، او هغه لوي ذات ته مرګ هيڅکله نه پېښيږي، او پاک الله ځکردو مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی، او د دوی د ژوندانه اسباب يې ور پيدا کړي دي، او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی.

په خلاف د دې په عيسی عليه السلام باندې به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وي، او دا يوه ښکاره خبره ده؛ هغه څوک چې خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول سره وساتلی شي؟ هر کله چې هغو نصرانيانو، ځمونږ د پاک رسول صلی الله عليه وسلم دا وينا واورېده، نو ځکردو سره وويل: بېشکه رښتيا ده، ښايي چې دوی به دا غنيمت ګڼلی وي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د «عيسی يأتي عليه الفناء» سوال کوي، يعنې په عيسی عليه السلام باندې خامخا فنا راتلونکې ده، که يې مونږ ځواب په نفي ورکړو، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم ځمونږ د عيسايانو له عقيدې سره سم چې «ډېره موده کيږي، چې عيسی عليه السلام مړی شوی دی» مونږ په صريح ډول سره لا زيات ملزم، مفحم، او ساکتولی شي، نو ځکه يې مصلحت ونه ليد چې په لفظي مناقشه کې خپل ځانونه وغورځوي.

او ممکن دی چې دا نصرانیان له هغو فرقو څخې وي، چې له اسلامي عقیدې سره سم د مسیح علیه السلام له قتل او صلب څخې انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان وي، لکه چې «حافظ ابن تیمیة» په «الجواب الصحیح» کې او د «الفارق بین المخلوق والخالق» مصنف تصریح کړې ده، چې د شام او د مصر نصرانیان لومړی په عمومي ډول سره په همدې عقیده باندې وو، وروسته له ډېرې (زمانې) «پولوس» نومي د «صلب» د عقیدې اشاعت وکړ، بیا دا خیال له اروپا څخه مصر، شام او نورو ځایو ته ورسېد، په هر حال د نبي صلی الله علیه وسلم له لوري د «ان عیسی أتی علیه الفناء» په ځای «یأتي علیه الفناء» فرمایل، په داسې حال کې چې په لومړنۍ جملې سره د مسیح د ألوهیت تردید په ښه ډول سره کیږي، او په هغه موقع کې ښه ښکاره او مسکت جواب کېده، دا خبره دې ښکاره وي، چې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د الزام په وخت کې هم دا لازمه ونه ګڼله چې په مسیح علیه السلام باندې پخوا له مړ کېدو د مړ ګ اطلاق وکړي.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (ټوټه ټوټه لېږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتینو اخبارونو او واضحو دلائلو).

تفسیر: یعنې قرآن کریم چې عین حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهایت ښه وخت کې سره له رښتیا او انصاف رابښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْإِنجِيلَ ۝ مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغو (کتابونو) چې پخوا له ده نه دي، او نازل کړی (یو ځلې لېږلی) دی تورات او انجیل پخوا (له دې قرآنه) لپاره د هدایت د خلقو.

تفسیر: یعنې قرآن عظیم الشأن د پخوانیو أسماني کتابونو تصدیق کوونکی دی، او هغو پخوانیو کتابونو تورات، انجیل او نورو هم لا له پخوا څخه د پاک قرآن د نزول زېرې خلقو ته ورکړی وو، او د ده د راوړونکي په لوري یې خلقو ته لارښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره یې سم خلقو ته احکام او هدایات ورکول.

ګواکې دا یې رابښکاره کړه چې د مسیح علیه السلام د «ألوهیت» یا د «ابنیت» عقیده په هیڅ یوه اسماني کتاب کې نه وه، ځکه چې د دین د اصولو په اعتبار ګرد اسماني کتابونه یو له بل سره متفق او متحد دي، او د مشرکانو د عقائدو تعلیمات په هغوی کې نشته.

وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۗ

او نازل کړی یې دی فرقان «یعنې هسې کتابونه چې د حق او باطل بېلوونکي دي».

تفسیر: یعنې د هرې زمانې سره یې سم داسې شیان را نازل کړل، چې د حق او باطل، حلال او حرامو، دروغو او رښتیا په منځ کې فیصله کوونکي دي، په دې کې قرآن کریم، سماوي کتابونه، او د انبیاوو علیهم السلام معجزات ګرد سره داخل دي، او په دې لوري هم اشاره وشوه چې په هغو مسایلو کې چې یهودان او نصرانیان له پخوا راهیسې جګړې کوي، د دې اختلافاتو فیصله هم د همدې پاک قرآن په وسیله کیږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په آياتونو د الله(چې قرآن او نور حقاني کتابونه دي) شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) څښتن (خاوند) د انتقام (او د سخت عذاب) دی.

تفسير: يعنې داسې مجرمان؛ نه بې سزا پاتې کيږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی) او نه ترې تښتېدلی شي، په دې کې هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوري يوه لطيفه اشاره وشوه، ولې هر کله چې پوره اقتدار او اختيار الله تعالی لره ثابت شو، نو ښکاره ده چې هغه په مسيح عليه السلام کې نه موندل کيږي، بلکه مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدې په اساس څرنګه کولی شي چې نورو ته سزا ورکړي، هر کله چې پخپله ده سره له زياتې تضرع او الحاح د ظالمانو له مُنګلو ځنې خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بيا دې پخپله الله ! يا د الله ځوی ! څرنګه کېدی شي؟ ځوی هغه څوک کيدي شي، چې د پلار له نوعې څخه وي، نو ځکه ښايي چې د الله جل جلاله ځوی خامخا لکه الله جل جلاله غوندې وي، يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ويل؛ په حقيقت کې پر الله تعالی او عيسی عليه السلام دواړو باندې سخت عيب لګول دي، العياذ بالله.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝

بېشکه الله؛ پټ نه دی په ده باندې هيڅ شی په ځمکه او په اسمان کې (د مخلوقاتو له ټولو احوالو).

تفسير: يعنې همغسې چې د هغه اختيار او اقتدار کامل دی، علم يې هم محيط دی، همدې سره تنبيه ورکړه شوه چې مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چې الله تعالی ورښوولي وو، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په ځواب کې هم د نجران نصرانيانو اقرار وکړ، او نن د مروّجو انجيلو له مخې هم ثابته ده.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

الله هغه (ذات) دی چې جوړوي صورتونه ستاسې په رحمو (د مېندو) کې، په هغه ډول چې اراده وکړي (د جوړولو يې)، نشته بل هيڅ لايق د عبادت مګر هم دې دی، ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه تدبير والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې الله تعالی له خپل علم، حکمت، کامل قدرت او کمال سره سم هر څنګه چې يې اراده وکړه، همغسې يې د مور په نس کې ستاسې صورت جوړ کړ، او جوړوي يې، نارينه يا ښځه، ښايسته يا بدرنګه، او څرنګه چې يې اراده وه، پيدا کوي يې له يوه ځاځکي اوبو ځنې، په څو ډولو تحولاتو يې د بنيادم بڼه (شکل) راباسي، او هغه ته پوهه او عقل ورکوي، هغه ذات چې قدرت او صنعت يې داسې وي؛ نو د هغه په علم کې به څه نقصان وي؟ يا هر هغه انسان چې ده پخپله د خپلې مور د ګېډې په څو تيارو کې هستوګنه کړې وي، او د نورو وړوکيو غوندې خوري، او څښي، او له وړاندې او وروسته ځنې اودس ماتي ته کښيني، نو داسې يو شخص ته به د پاک الله شريک يا ځوی يا لمسی ويل څرنګه وي؟ ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ عيسايانو به داسې پوښتنې کولې: «هر کله چې مسيح عليه السلام په ښکاره ډول پلار نه لري، نو پرته له الله تعالی به يې څوک پلار وي؟» نو په ﴿يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ کې ددې خبرې ځواب هم وشو، يعنې الله تعالی قدرت لري چې په رحم کې، چې په هر ډول سره يې اراده وي، د انسان شکل تياروي، عام له دې نه چې د مور او پلار له يو ځای کېدلو څخه وي، يا که يواځې د مور ځنې، نو ځکه يې

وروسته له دې نه وفرمايل: ﴿هُوَالْعَزِيْزُالْحَكِيْمُ﴾ يعنې الله تعالى هسې لوى زورور ذات دى، چې د هغه قدرت هيڅ څوک نشي محدودولې، او د داسې يوه حكمت څښتن (خاوند) دى، چې هر چېرې هر شى مناسب وكړي، هغه كوي، «بې بې حواء» يې بې مورە، او مسيح عليه السلام يې بې پلارە، او آدم عليه السلام يې بې له مورە او پلارە پيدا كړل، د الله تعالى په حكمتونو باندې څوک احاطه كولى شي؟

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ۭ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاۗءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاۗءَ تَاْوِيْلِهٖ ۚ

الله هغه (ذات) دى چې نازل كړى (لېږلى) يې دى پر تا باندې كتاب (قرآن)، چې ځينې له ده نه آيات محكمات دي (چې معاني يې ښكاره دي)، دا (محكم آيات) اصل د كتاب دي (چې د شرعيه وو احكامومبنى دي) او نور (ځينې آيات) متشابهات دي (چې معنى يې معلومه او معينه نه ده)، نو هر چې هغه كسان دي چې په زړونو د دوى كې كوږوالى دى؛ پس پيروي كوي دوى د هغو (كلماتو) چې متشابه وي له دې (قرآنه)، لپاره د طلب د فتنې (او ګمراهي) او لپاره د طلب د معنى د هغو.

تفسير: يعنې هغه كسان چې د هغوى په زړونو كې له حق څخه باطل خوا ته ميلان دى، لكه بدعتيان او زنديقان، نو هغوى په قرآن كريم كې په متشابه ځايونو پسې ګرځي، په كوم كې چې دوى خپل هغه خطا احتمال وينې؛ چې د دوى د شبهو او د خطا عقيدې لپاره دليل شي، لكه «كلمة الله» د عيسى عليه السلام په هكله، او همدارنګه «روح منه» د هغه په هكله، او حروف مقطعات د ځينو علماوو په نظر، او يا هم د الله تعالى د ذات او د صفاتو د كيفيت پيژندل، چې ددغه كيفيت علم د الله تعالى څخه پرته بل چا ته نشته، ځكه د دوى اصلي هدف ګمراهي او د فتنې لټول دي.

او هر چې د الله تعالى صفات دي، لكه «يد الله» يعنې د الله تعالى لاس، «وجه الله» يعنې د الله تعالى مخ، د الله تعالى استواء يعنې په عرش بلكه په ټولو مخلوقاتو اوچتوالى او پورته والى، په قيامت كې د قضاء ميدان ته دا الله تعالى راتلل، او د خلكو تر منځ فيصلې كول، دا او داسې نور هغه صفتونه دي چې الله تعالى په خپل كتاب قرآن شريف او يا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحيحو احاديثو كې د الله تعالى لپاره ياد كړي وي نو مونږ ايمان لرو چې هغه دالله تعالى صفتونه دي، معنى يې ښكاره ده، هيڅ نوع اشكال نه لري، چې «يد الله» يعنې د الله تعالى لاس، او «وجه الله» يعنې د الله تعالى مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالى له شان سره لايق او مناسب وي، ځكه حتى د مخلوقاتو د لاسونو، مخونو، سترګو، قوتونو، او نورو صفاتو تر منځ سره توپير شته، او سره يو شان نه دي، نو الله تعالى چې د ټولو مخلوقاتو خالق او پيدا كوونكى دى، په طريق اولى سره په ذات او صفاتو كې د مخلوق د ذات او صفاتو څخه جلا او له هغوى څخه توپير لري، نو د الله تعالى سره په ذات او صفاتو كې هيڅ شى يو شان نه دي، نو مونږ په كې نه تمثيل كوو، نه تحريف، نه تعطيل، او نه تأويل.

تمثيل دېته وايي چې د الله تعالى سره په ذات او يا په صفاتو كې بل څوک يو شان وګڼل شي.

تحريف دېته وايي چې د الله تعالى د صفاتو لفظ يا معنى له خپل اصل حقيقت څخه واړول شي.

تعطيل: دېته وايي چې په قرآنكريم او صحيحو أحاديثو كې د الله تعالى لپاره ثابت شوي نومونه يا صفتونه نفي او له هغه څخه انكار وشي.

تكييف: دېته وايي چې د الله تعالى د ذات او يا دصفاتو كيفيت بيان كړى شي، او دا ځكه چې د الله تعالى ذات مخلوقاتو نه دى ليدلى، او نه د هغه په شان بل څوک شته؛ چې قياس يې وربانديې وشي، او نه هم الله او رسول صلى الله عليه وسلم دغه كيفيت بيان كړى دى، چې مونږ پرې اعتماد وكړو.

تأويل: دېته وايي چې د الله تعالى د صفاتو نصوص له خپلې صحيح معنى څخه ديو نوع شبهى له کبله بلې بدلې معنا ته واړول شي.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

حال دا چې نه پوهيږي په (حقيقي معنى او) مطلب د هغه مګر الله «چې دغه متشابهات هم لکه نور ټول شيان ور معلوم وي).

تفسير: يعنې ددې متشابهاتو حقيقي کنهه او کيفيت بل هيڅ چا ته معلوم نه دى، مګر يواځې الله جل جلاله ته دا هر څه ښکاره دي، ځکه چې دهغه لفظ مراد چې ظاهر الدلالت نه وي، هغه پرته له متکلمه بل هيچا ته معلوم نه وي.

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ۝٧

او هغه کسان چې پاخه دي په علم کې وايي دوى چې: ايمان راوړى دى مونږ په دې (متشابه، په مثل د ايمان ځمونږ په محکم باندې چې دواړه حق دي، ځکه) دا ټول (محکم او متشابه) له طرفه د رب ځمونږ دي، او پند نه اخلي (په دې) مګر (خو پند اخلي) خاوندان د عقلونو (خالصو).

تفسير: هر کله چې د نجران نصرانيان له ګردو دلائلو ځنې عاجز شول، نو د معارضې په ډول يې وويل: «آخر تاسې خو مسيح «کلمة الله» او «روح الله» ګڼئ، نو ځمونږ د مدعى داثبات لپاره همدومره الفاظ کافي دي»، دلته د هغې تحقيقي ځواب د يو عام اصل، قاعدى او ضابطې په صورت ورکړ شوى دى، چې د هغه له پوهېدلو ځنې وروسته د زړګونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کېدى شي، داسې وپوهيږئ چې نه يواځې په عظيم الشأن قرآن کې بلکه په ټولو اسماني کتابونو کې دوه ډوله آيتونه شته:

(۱): هغه آيتونه دي چې مراد يې ښکاره او ټاکلى (مقرر) وي، يعنې د عبادت، لغت، ترکيب، او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کې څه اجمال او ابهام نه وي، او نه يې عبارت د څو معناګانو احتمال لري، او نه يې هغه مدلول چې ورڅخه پوهېدلى شوى دى له عامو مسلّمو قواعدو ځنې چپ وي، نو داسې آيتونو ته (محکمات) وايي، او په حقيقت کې د کتاب د ګردو تعليماتو او احکامو ښيخ او د اصولو اصل همدا محکمات آيتونه دي.

(۲) د «متشابهاتو» آيتونه دي، چې د هغو مراد ښکاره نه دى، او بايد چې د متشابهاتو آيتونه دې محکماتو آيتونو ته راجع کړل شي !، او ودې کتل شي چې هغه معناګاني چې لـه محکماتـو ځنې مخالفې وي، د هغو دې بيخي نفي وکړه شي، او د متکلم مقصد همغه شى واخيستل شي چې د محکماتو له آيتونو ځنې مخالف نه وي، او که سره له اجتهاده او ډېر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول سره متعين نه کړ شي، نو د هر شي د پوهيدلو دعوى دې پرېښوده شي !، او له حده ځنې دى وړاندې تېرى ونه کړل شي !، ځکه چې د علم لږوالى او د استعداد د قصور له امله په ډېرو حقايقو باندې ځمونږ فکر نشي رسېدى، او ځمونږ عقل د هغه له پوهيدلو ځنې قاصر دى، او دا دې هم په همغه فهرست کې شامل کړل شي !، خبردار چې داسې تأويلات او وړاندې وروستوالى دې ونه کړل شي ! چې د دين د مسلّمو اصولو او محکمو آيتونو ځنې مخالف وي.

دقرآن چې څوک له ځانه کړي تأويل *** چې دشرعې پکې نه وي هيڅ دليل

په مرض د ګمراهى سره عليل دى *** په عقبى به يې رب سپک کړي ډېر ذليل

مثلا قرآن حکيم د مسيح عليه السلام په نسبت تصريح فرمايلې ده: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ يا ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ﴾ الآيه – يا ﴿ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ يا ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ﴾ او ځاى په ځاى

يې د هغه د الوهيت او ابنيت تردید کړی دی، اوس که یو سړی له دې ګردو محکماتو آیاتونو ځنې سترګې پټې کړي، او په ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ او نورو متشابهاتو پسې منډې وهي، او د دغو معنی چې له محکماتو سره سمه وي؛ پرېږدي، او هسې یوه سطحي معنی غوره کوي، چې د کتاب الله له عمومي تصریحاتو او متواترو بیاناتو ځنې منافي وي، نو دا که کاږه تلل او سرزوري نه ده، نو څه ده؟ ځینې سخت زړي خو غواړي چې دا راز مغالطې واچوي، او خلق د ګمراهۍ په کنده کې نسکور کړي، او ځینې متزلزل او سست عقیده کسان له داسې متشابهاتو ځنې له خپلې رایې او غوښتنې سره سم تأویلات کوي، او غواړي چې په ډېر کوښښ او سعي سره څه نا څه مطلب ترې راواخلي، حال دا چې د هغوی صحیح مطلب خو یواځې الله تعالی ته معلوم دی، او همغه پخپل فضل او کرم سره هر چا ته چې هر څومره اراده وکړي همغومره ورښیي، هغه کسان چې مضبوط علم لري، دوی محکمات او متشابهات دواړه حق ګڼي، او یقین لري چې دا دواړه له یوې چینې راوتلي دي، او په دوی کې د تناقض هیڅ امکانات نشته، نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محکماتو ته راجع کوي، او د هغو له مخې په مطلب یې ځان پوهوي، او هغه برخه چې د دوی د پوهې له دائرې ځنې وتلې وي، د هغې معنی او تأویل الله تعالی ته پرېږدي، او وایي چې: د دې په معنی باندې پاک الله ښه پوهیږي، ځمونږ کار هم دا دی چې ایمان پرې راوړو.

کوم اجمال چې په کلام کې عارضیږي

خپل قائل پرې له هر چا نه ښه پوهیږي.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

(وایي دغه راسخون) ای ربه ځمونږه ! مه کړوه ! زړونه ځمونږ وروسته له دې نه چې په سمه صافه لاره دې برابر کړي یو، او وبخښه (عنایت کړه) مونږ ته له نزده خپله رحمت، بېشکه ته همدا ته ډېر بخښونکی یې (د نعمت او رحمت).

تفسیر: یعنې «راسخین في العلم» په خپل ایماني قوت او علمي کمالاتو باندې نه مغرور او نه ډاډه کیږي، بلکه تل له حق سبحانه وتعالی ځنې د لا زیات استقامت او د لا زیات فضل او عنایت غوښتونکي دي، چې ګټلې پانګه (سرمایه) یې له لاسه ضایع نشي، او الله دې نه کړي چې د زړونو له سمبدلو ځنې وروسته بیا دوی کاږه شي، په حدیث شریف کې راغلي دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم خپل امت ته د تعلیم په توګه زیاتره داسې دعاوې کولې «یا مقلب القلوب، ثبت قلبي علی دینک»: ای اړونکیه د زړونو ! ثابت وساته زړه زما پر دین خپل !.

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

ای ربه ځمونږه ! بېشکه ته یو ځای کوونکی د (ټولو) مخلوقاتو یې (په بعث سره په محشر کې) لپاره د (حساب د هغې) ورځې، چې نشته هیڅ شک شبهه په (راتلو د) د هغې کې، بېشکه چې الله نه کوي مخالفت له وعدې «خپلې» نه.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی ځنې مالونه د دوی او نه اولاد د دوی؛ له (عذابه د) الله نه هیڅ شی (نه لرې، نه ډېر، نه په دنیا نه په عقبې)، او دا کسان همدوی دي خس د اور (د دوزخ).

تفسیر: د قیامت له ذکر سره یې د کافرانو انجام هم راوښود، چې هیڅ شی دوی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی له عذاب ځنې نشي ژغورلی (ساتلی)، لکه چې د دې سورت په اوله کې ولیکل شو، په دې آیتونو کې اصلي خطاب د نجران جرګې ته دی، چې ښایي هغې ته د نصرانیانو د مذهب او د نصرانیانو د قوم لوی نماینده وویل شي.

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۱۱﴾

(حال د دوی داسې دی) لکه حال (عادت) د تابعانو د فرعون او (لکه حال عادت) د هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو، (لکه عادیان او ثمودیان) چې نسبت د دروغو به یې کاوه آیتونو ځمونږ ته، پس ونیول دوی لره الله (په عذاب مهلک سره) په سبب د ګناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب (د ده، یعنې پر کافرانو یې عذاب سخت او عقاب یې تل دی).

تفسیر: یعنې د هیچا پلمې (منصوبې) او بهانې نشي چلېدی، او لکه چې هغوی نیولي شوي دي، تاسې هم د الله تعالی له نیولو ځنې ځان نشئ ژغورلی، او نیولي کیږئ.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾

ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي: ژر به مغلوب کړی شئ تاسې (په وژلو یا شړلو سره په دنیا کې)، او جمع به کړی شئ تاسې (شړلی به شئ په عقبی کې) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه وخت راتلونکی دی، چې ژر به تاسې ګرد یهودان، نصرانیان او مشرکین د الله تعالی د لښکرو په مخ کې مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ، دا خو د دنیا سپکتیا ده، د آخرت هغه خورا سور ځای چې تاسې ته تیار شوی دی؛ هغه خو ببل دی.

په ځینو روایتونو کې دي، چې د بدر له بري ځخه وروسته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یهودانو ته وفرمایل: «تاسې هم حق دین ومنئ، که نه ستاسې حال به هم همغسې شي لکه چې د قریشو شو !» دوی وویل: «ای محمده ! تاسې په دې باندې مه تېروځئ چې د قریشو په څو بې تجربو سړیو باندې مو بری موندلی دی، که ستاسې مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهیږئ، چې مونږ څرنګه جنګیالیان یو؟ نو په دې مناسبت دا آیتونه نازل شول.

ځینې وایي چې: د بدر د بري لیدلو په اثر ځینې یهودان د تصدیق لوري ته متمایل شول، خو ځینو نورو دوی ته وویل: ګورئ تلوار مه کوئ ! او صبر وکړئ ! چې وروسته له دې نه څه پېښیږي؟، په دوهم کال کې د احد د عارضي ماتې له لیدلو ځنې د دوی زړونه لا پسې سخت شول، او حوصله یې زیاته شوه، تر دې چې پخپل ترون باندې هم ونه درېدل، او د مسلمانانو د جنګ لپاره یې تیاری وکړ، کعب بن أشرف له شپېتو تنو سپرو (سورو) سره مکې معظمې ته لاړ، او د ابو سفیان او د قریشو د نورو غټانو سره ملګري شول، او ویې ویل: مونږ له تاسې سره متحد یو، او ښایي چې ګرد سره یو محاذ قایم کړو، او له محمد صلی الله علیه وسلم سره وجنګیږو !، نو په دې باره کې دا آیت نازل شو، والله أعلم.

په هر حال ! له لږو ورځو ځخه وروسته الله تعالی دا راوښوولە، چې په «جزیرة العرب» کې به د مشرکانو نوم پاتې نشي، بني قریظه عهد ماتوونکي یهودان په خپله سزا ورسېدل، بني نضیر له مدینې منورې ځنې وشړل شول، د نجران نصاری داسې خوار او سپک شول، چې کلنی «جزیه» ورکول یې ومنل، او نږدې تر زرو کلونو پورې د دنیا ډېرو مغرورو او خورا (ډېر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذیب، تعلیم، او ترقي اعتراف کاوه، فالحمد لله علی ذلک.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ؕ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْىَ الْعَيْنِ ؕ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه ای ناظرینو !) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په «بدر» کې لپاره د جنګ)، یوه فرقه داسې وه چې جنګ یې کاوه په لاره د الله کې، او بله فرقه داسې وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی، په لیدلو د سترګو سره، او الله قوت ورکوي په نصرت (مرستې، مدد) خپل سره هر چا ته چې اراده وکړي (د نصرت)، بېشکه په دې (زیات او کم لیدلو) کې خامخا عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د بصیرت.

تفسیر: د بدر په غزا کې د کافرانو شمېر نږدې زر تنه وو، چې له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو، په بل لوري کې مجاهدین له درې سوو څنې لږ زیات وو، چې له هغوی سره اویا اوښان، دوه آسونه، شپږ زغرې، اته توري یا چړې وې، او یوه نندااره (تماشه) دا وه، چې هر یوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوه چنده په نظر ورته، چې د هغه نتیجه داسې شوه؛ چې کافرانو په زړونو د مسلمانانو د دې ډېروالي له تصوره وېره ور ولوېده، او مسلمانانو ته د کافرانو له دې دوه چنده شمېر څنې په پاک الله باندې لا ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شو، او د ده په لوري متوجه، او په پوره توکل، صبر، او استقلال سره یې د الله تعالی په دې وعدې باندې چې ﴿فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ ده، اعتقاد او اعتماد وو، او د بري او نصر هیلمند (امید کوونکي) وو، که پوره شمېر دوی ته ورښکاره کېدی، چې درې چنده وو، نو ممکن وو چې وېره به دوی ته پېښېده، او دغو دواړو ډلو ته دوه چنده ښکارېدل په ځینو احوالو کې وو، که نه په ځینو احوالو کې هر یوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې به راشي.

په هر حال د هغسې یوې لرې، او بې سرو سامان ډلې، د داسې یوې مضبوطې او پیاوړې (محکمې) ډلې په مقابل کې، دهغې پخوانۍ وینا سره سم چې په مکې معظمې کې شوې وه، دا رنګ بریالي (کامیاب) کېدل د بصیرت او عقل خاوندانو ته یوه لویه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ

ښایسته کړی شوي دي خلقو ته محبت (مینه) د مرغوبو خوندورو شیانو چې ښځې دي.

تفسیر: یعنې کله چې سړی له هغو سره علاقمند (تعلق لرونکی)، او له الله تعالی څخه غافل شي، نو بناء پر دې په حدیث کې راغلي دي: «ما ترکت بعدي فتنة أضر علی الرجال من النساء»: «ما نه ده پرېښې وروسته له خپله ځانه یوه فتنه چې زیاته ضرر رسوونکې وي نارینه وو ته له ښځو څخه».

هو ! که له ښځو څنې مقصود عفت او د اولادو کثرت وي، نو مذموم نه - بلکه مطلوب او مندوب دي، لکه چې رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم فرمایلې دي: «د دنیا ډېر ښه متاع هغه ښځه ده، چې که هغې ته وګورې؛ خوښې شي، که حکم ورته وکړې؛ حکم دې ومني، که ور څنې غایب شې؛ نو مال دې او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتي».

همداسې هومره شیان چې وروسته له دې نه د دنیا د متاع په سلسله کې یاد شوي دي، د هغو ګردو ښه والی او بدوالی دنیت او عمل په تفاوت سره متفاوت کیږي، خو څرنګه چې په دنیا کې هسې افراد ډېر دي، چې د عیش او عشرت په سازونو او سامانونو کې ډوب پراته دي، او الله تعالی او خپل انجام هیروي، نو ځکه د «زین للناس» کلام په ظاهر کې عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دي او ډېر مالونه چې راټول کړی شوي دي له سرو زرو نه، او سپينو زرو نه، او آسونو نه؛ چې نښان داره (يا ښايسته) کړی شوي وي.

تفسير: يعنې هغه آسونه چې لمبر يا نښان پرې ايښود شوی وي، يا هغه ښايسته او ښکلي اسونه چې په لاسونو، پښو، او تندې باندې يې نښې وي، يا هغه آسونه چې په څړ ځای (چراګاه) ورشو کې د څړ لپاره خوشې پرېښودل شوي دي.

وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾

او نور چارپايان (لکه اوښ، غويی، پسه) او کښت (يا مزرعه) دي، دغه (۶ واړه شهوتونه) فايده اخيستل د ژوندون د دنيا دي، او (خاص) دالله په نزد دی ښه ځای د ورتللو(چې جنت دی).

تفسير: يعنې ابدي فلاح له دې شيانو ځنې په لاس نه راځي، يواځې د دنيا د څو ورځو موقتي ګټه ترې اخيستل کيږي، که ډک له بري او کاميابی مستقل او ښه ځای غواړې؛ نو هغه د الله تعالی سره موندل کيږي، نو تل د الله جل جلاله د خوښې او د قرب د حصول په فکر کې ووسئ ! په وروستني آيت کې دا راښيي چې هغه ښه ځای کوم دی، او هغه کومو خلقو ته ور رسيږي؟

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۭ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا خبر درکړم تاسې ته په بهتر (څيز) له دغو (۶ واړو دنيوي خوندونو) نه؟، (شته) لپاره د هغو کسانو چې متقيان دي (د الله احکام تعميلوي) په نزد د رب د دوی؛ جنتونه چې بهيږي به لاندې له (مانيو او ونو د) هغوی ويالې، چې تل به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او (دوی لپاره) ښځې به وي ښې پاکې.

تفسير: يعنې له هر راز صوري او معنوي نجاستونو او ګندګيو څخه به «چې دنيوي ښځې طبعا يا أخلاقا په هغو ککړې او ناولې کيږي» پاکې او صافې وي.

وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۭ

او رضامندي (لويه به وي له کريمه ربه دوی ته) له جانبه د الله.

تفسير: آيا له دغه ځنې به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وي؟ نه ! په حقيقت کې جنت د دې لپاره مطلوب او مرغوب دی، چې د رضا محل، او د الله د ليدلو ځای دی.

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۱۵﴾

او الله ښه ليدونکی دی دبندګانو (نو هر چا ته به د خپل عمل جزا ورکړي).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې رسول الله مبارک فرمايي: «کله چې الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي، نو دې له دنيا ځنې داسې لرې ساتي، او ترې پرهېزوي يي، لکه چې تاسې خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړه (ګنده) خوړو ځنې پرهېزوئ».

اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

هغه (متقيان) چې وايي: «ای ربه ځمونږه ! بېشکه مونږ ایمان راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو)، نو مغفرت وکړه مونږ ته دګناهونو ځمونږ، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)».

تفسیر: معلومه شوه چې د ګناه د مغفرت لپاره ایمان راوړل شرط دي.

اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

(هسې متقیان چې) صبر کوونکي دي، (په طاعت او مصیبت او له معصیت ځخه) او صادقان دي (رښتیني دي په ایمان) او په ځای راوړنکي دي د حکم (د الله) او خیرات ورکوونکي دي په رضا د (الله) او مغفـرت غوښتونکـي دي په آخر د شپو کې.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې لوی لوی ربړونه (مصیبتونه) او تکلیفونه په ځان اخلي، او د الله تعالی د احکامو په منلو کې ټینګ ولاړ وي، او له ګناه او معصیت ځنې تل ځان ژغوري (ساتي)، په ژبه، نیت، زړه، او په معامله کې بیخی رښتینی وي، په پوره تسلیم او انقیاد سره د الله تعالی ګرد احکام په ځای کوي، او د الله تعالی له خوا ورکړی شوی مال د هغه په ښوونې سره لازمو ځایو کې صرفوي، او د شپې په آخره برخه کې (چې د طمأنینت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب ځنې د خپلو ګناهونو او تقصیراتو مغفرت غواړي، لکه چې د ۲۶ جزء د (الذاریات) د لومړۍ رکوع په ۱۷ آیت کې راغلي دي: ﴿كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ﴾ یعنې د شپې زیاته برخه په عبادت کې تېروي، او د سبا ختو نه مخکې وخت کې استغفار وایي چې؛ ای الله ! ځمونږ هغه تقصیرات او نیمګړتیاوې چې په عبادت کې رانه شوي دي، پخپل فضل او کرم سره یې وبښه !.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدي ادا کړې ده الله (د وحدانیت) په دې شان چې نشته هیڅ مستحق د عبادت مګر هم دې دی.

تفسیر: په ابتداء کې د نجران له نصرانیانو سره مخاطبه وه، او په ډېر لطیف صورت سره یې د مسیح علیه السلام د ألوهیت د عقیدې ابطال او د خالص توحید اعلان او د ایمان راوړلو ترغیب یې ورکړ، په منځ کې یې د هغو موانعو ذکر وفرمایه چې د حق له وضاحت سره انسان د ایمان له شرفه محروم او بې برخې کوي، چې مال، اولاد، او د عیش او عشرت نور ساز او سامان دی.

په دې آیتونو کې د مؤمنانو د صفاتو له بیانولو ځخه وروسته بیا د توحید او نورو اصلي مضمونونو په لوري رجوع وشوه، یعنې د خالص توحید په منلو کې څه تردد او اندېښنه کېدی نه شي ځکه چې په خپله الله تعالی په خپلو کتابونو کې پرله پسې د همدې مضمون په حقانیت باندې شاهدي لولي، او د هغه د فعلي کتاب (دکائناتو پانې) هر یوه پانه، بلکه هره یوه نقطه شاهدي ورکوي، چې له رب العالمین جل وعلا شأنه ځخه پرته بل هیڅوک د عبادت وړ (لایق) نه شي کېدی.

«وفي كل شيء له آية ***** تدل على أنه واحد»

«په هر شي کې دی دلیل، چې الله دی بې مثیل».

﴿سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِىْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ۗ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيْدٌ﴾ (۲۵م جزء، د حم السجده ۶ مه رکوع، ۵۳م آیت).

وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او (شاهدي اداء کړي ده) پرښتو (د وحدانيت په اقرار سره).

تفسير: ښکاره ده چې د پرښتو شاهدي د الله جل جلاله له شاهدي ځنې هيڅکله مخالفه کېدی نشي، پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی، چې د صدق او د حق له لارې ځنې غاړه نشي غړولی، لکه چې د پرښتو ټولې تسبيح او ګرد تمجيد په عمومي ډول د باري تعالی په توحيد او تفريد باندې مشتمل دي.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدي اداء کړي ده) خاوندانو د علم (له انبياوو او مؤمنانو د وحدانيت په اعتقاد سره).

تفسير: علم والا په هره زمانه کې د توحيد شهادت ورکوي، او نن ورځ په عمومي ډول سره دتوحيد په خلاف يو لفظ ويل، له مطلق جهل سره مرادف ګڼل کيږي، مشرکان هم په خپلو زړونو کې د توحيد اصول مني، او علمي اصول هم د شرک د عقائدو مؤيد نه دي، (له دې نه د علم فضيلت، او د پوهنې په لوري تشويق او رغبت ثابت شو، نو ښايي چې هر مؤمن د علم او معرفت په تحصيل کې بيړه (تلوار) او کوښښ وکړي !).

قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۸﴾

په دې حال کې چې ثابت دی (الله) په عدل سره، نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر همدی دی، ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د عدل او انصاف کولو لپاره دوه خبرې ضروري دي.

(۱) دا چې منصف داسې زورور غالب وي، چې هيڅوک د هغه له فيصلې نه سر ونشي غړولی.

(۲) حکيم وي، چې په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقيق او څېړنه (تحقيق) له هرې خوا ځنې وکړلی شي، او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شي، چې خپله فيصله صادره کړي، او هيڅ يو نا مناسب او بې موقع حکم ونه کړي، څرنګه چې حق سبحانه وتعالی عزيز او حکيم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هيڅ يوه شبهه نشي واردېدې.

غالبا په دې لفظ د «قائما بالقسط» سره د نصرانيانو د کفارې مسئله هم ترديده شوه، په رښتيا سره دا څه عدل او انصاف دی، چې د نړۍ جرمونه يواځې پر يوه سړي باندې بار کړل شي، او همغه يو مجرم چې سزا ومومي، نور به ټول مجرمان د تل لپاره پاک او بري شي، حال دا چې د عادل او حکيم الله تعالی لوی دربار له هسې ګستاخی او سپين سترګی ځنې خورا (ډېر) لوړ دی.

اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ

بېشکه (غوره او مقبول) دين په نزد د الله دين د اسلام (يعنې محمدي شريعت) دی.

تفسير: د «اسلام» اصلي معنی ځان سپارل او غاړه کيښودل دي، اسلام ته هم له همدې امله «اسلام» ويلی شي، چې هر مسلمان بيخي خپل ځان الله تعالی ته سپاري، او د ده ګردو احکامو ته غاړه ږدي، او په وحدانيت باندې اعتقاد او اقرار کوي.

ګواکې «اسلام» د انقیاد او تسلیم او د مسلمانۍ د احکامو د منلو بل نوم دی، هسې خو له شروع ځنې د آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانې پورې ټولو پیغمبرانو علیهم السلام همدا د «اسلام» دین راوړی، او په خپلو زمانو کې یې خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام ورکړي، او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد، احد، صمد) د خالص پېژندلو او عبادت کولو په جانب یې خلق بللي، خو په دې سلسله کې ځمونږ خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ګرد عالم ته داسې یو اکمل او ډېر جامع او عالم شموله (ټول جهان ته شامل) او نه نسخ کېدونکی هدایت راوړی دی، چې دا مبارک دین نه یواځې ګردو سابقه وو او حقه وو شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زیاتو ښېګڼو او خصوصیاتو لرونکی هم دی، چې دا لاربښوونې پخپل دې خصوصي رنګ سره د «اسلام» په نامه موسومې او ملقبې شوي دي.

په هر حال په دې آیت کې د نجران دنصرانیانو په مخ کې عموما اعلان کړی شوی دی، چې دین او مذهب یواځې د همغه شي نوم کېدی شي، چې بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاري، او په هر وخت کې هر هغه حکم چې د هغه له جانبه ورکړسیږي؛ هغه بې له وړاندې او وروسته کولو، او څه ویلو ځنې ژر تر ژره ومني، او تعمیل یې کړي، او تل د خپل تسلیم غاړه الله ته کېږدي.

نو هغه څوک چې الله تعالی ته ځامن او لمسي ټاکي، او مسیح او مریمی علیهما السلام دتصویرونو او دصلیب دشکل عبادت کوي او دخنزیر (سوړ) غوښه خوري، انسان ته الله وائی او الله لکه دانسان په شان ګڼي، او دانبیاو او اولیاو وژل ورتـه آسان کار ښکاري، دحق دین دمحو کولو لپاره کوششونه کوي، او دهغه رسول قصداً او عمداً تکذیب کوي، چې دموسی او عیسی علیهما السلام دبشارتونو سره سم مبعوث شوي او یا هغه ناپوهان چې دتیګو، ونو، ستورو، لمر، او سپوږمۍ او نورو عبادت کوي او دحلالو او حرامو معیار یواځی خپل نفساني خواهشات ګڼی، آیا له دوی څخه څوک ددی خبري وړ دي چې ځان ته مسلم ووائي او دابراهیمی ملت دپیروۍ دعوه وکړي؟.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چې یهودان او نصرانیان دي) مګر وروسته له هغه چې راغی دوی ته علم (په توحید د الله او نبوت د محمد باندې) په سبب دضد، حسد، کینې، چې وه په منځ د دوی کې.

تفسیر: یعنې «اسلام» یو واضح او روښانه دین دی، هغه دلایل چې ثابتوي؛ چې موسی او عیسی علیهما السلام پیغمبران دي، او «تـورات» او «انجیـل» آسماني کتابونه دي، له هغو ځنې خورا ښه، ټینګ، قوي، او زورور دلائل د محمد صلی الله علیه وسلم په رسالت، او د القرآن العظیم په کلام الله توب باندې شته، بلکه پخپله همغه کتابونه د دوی په حقانیت باندې شاهدي ورکوي، خالص توحید یو صاف او ښکاره مضمون دی، چې د هغه په خلاف د ځوی او دپلار مفکوره یوه داسې چټې (بېکاره) دعوی ده، چې هیڅ علمي اصول د هغه تایید نه کوي، اوس چې کتابیان له اسلام سره مخالف شوي دي، نو د دې روڼو حقائقو تکذیب ته یې ملاوې ټرلي دي، او د الله تعالی له حکم منلو ځنې غاړه غړوي، نو د دې مخالفت سبب پرته له ضد، حسد، عناد، او د مال او جاه له حرصه بل شی نشي کېدی.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

او هر څوک چې کافر کیږي (انکار کوي) په آیتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانیت علامې ونه مني) پس بېشکه الله ډېر ژر حساب والا دی (نو یې ژر په سزا رسوي).

تفسير: په دنيا کې هم، او په آخرت کې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوي، بيا به يې هرومرو د عمل په قدر په سزا رسوي.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ
ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

پس که بيا جګړه کوي دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووايه: (اې محمده ! دوی ته چې) ما خالص تابع کړی دی مخ خپل (يعنې ځان خپل احکامو د) الله ته، او هر هغه څوک چې متابعت کوي زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی)، او ووايه (اې محمده !) هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (يعنې يهودانو او نصرانيانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته: آيا اسلام راوړی تاسې؟ (يعنې اسلام راوړئ !) پس که اسلام راوړ دوی، پس په تحقيق چې وموندله دوی سمه صافه لاره، او که وګرځېدل دوی (له اسلامه) پس بېشکه همدا خبره ده چې پر تا تش تبليغ (د هدايت) دی، او الله ښه ليدونکی دی د بندګانو.

تنبيه: د عربو مشرکانو ته يې ځکه اُمّي (ناپوه) وويل، چې له دوی سره د سماوي کتابونو څه پوهه او تعليم نه وو.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ
بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران کيږي پر آياتونو (احکامو) د الله باندې، او وژني دوی انبياء په ناحقه سره، او وژني هغه کسان چې حکم کوي هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه؛ پس زېرې وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دي چې باطل (ضائع) شوي دي (نېک) عملونه د دوی په دنيا کې (له لعنت او مذلت څخه يې پرې نجات ونه موند) او (هم) په آخرت کې (چې له دوزخه پرې خلاص نشول) او نشته دوی ته هيڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ

آيا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې ورکړی شوی وو دوی ته څه برخه له کتابه (تورات) نه.

تفسير: يعنې هغه لږه يا ډېره برخه د «تورات» او «انجيل» او نورو چې له لفظي او معنوي تحريفاتو او اړولو ځنې پاتې ده، يا د کتاب هغه لږه يا ډېره برخه چې د هغې پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

حال دا چې وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته لپاره د دې چې حکم وکړي (دا کتاب) په منځ د دوی کې؛ بيا مخ ګرځوي يو ډله له دوی نه، حال دا چې دوی تل ځنګ کوونکي دي (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسير: يعنې کله چې دوی را وبلل شي، چې د هغه لوی قرآن په لوري راشي ! چې ستاسې د منل شويو کتابونو له زيري سره سم راغلی دی، او ستاسې د ټولو جګړو فيصلې په ښه ډول سره کوي، نو د هغوی د پوهانو يو ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوي، او په تغافل سره ترې مخ ګرځوي، حال دا چې د لوی قرآن په لوري بلنه په حقيقت کې د «تورات» او «انجيل» په لوري بلنه ده.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

دغه (ګرځېدل د دوی) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی (يهودان) وايي: له سره به ونه رسيږي مونږ ته اور (د دوزخ) مګر يو څو ورځې شمېرلې شوې (لږې)، او غره کړي (تېر ايستلي) دي دوی په دين خپل کې هغه شي چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول (په دين کې).

تفسير: يعنې د هغو د تمرد او طغيان او په ګناهونو باندې د زړورتيا علت دا دی چې د سزا څخه وېره نه لري، د دوی خورا (ډېر) لوی دروغ چې له خپل ځانه يې جوړ کړي دي دا دي: «که مونږ ډېره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمېرلو ورځو ځنې زياته موده به نه په عذابيږو» لکه چې تفصيل يې اول جزء د «البقرة» سورت په ۸۰ آية ۸ رکوع کې تېر شو.

او همدا راز يې نور دروغ او چټې (بېکاره) خبرې له خپلې ګېډې څخه رايستلي دي، مثلا چې مونږ د الله منلي ځامن يو، يا د انبياوو له اولادې ځنې يو، او الله تعالى له يعقوب عليه السلام سره وعده کړېده، چې د هغه اولادې ته به سزا نه ورکوي، او که سزا يې هم ورکوله، د قسم په ځای کولو لپاره به يو جزئي او مؤقتي عذاب وي.

نصرانيانو خو د کفارې مسئله را ايستلې ده، او د خپلې ګناه او سوال او ځواب خبرې يې بيخي خلاصې کړې دي، «اللهم أعذنا من شرور أنفسنا».

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۖ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

نو څه حال به وي هغه وخت کله چې يو ځای کړو مونږ دوی لپاره د (حساب د هغې) ورځې چې نشته هيڅ شک په (راتلو د) هغې کې، او پوره به ورکړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چې کړی يې وي، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي (د حسناتو په کمولو يا د سيئاتو په زياتولو).

تفسير: يعنې په وهمي جرائمو باندې به سزا نه ورکوله کيږي، بلکه پر هغو چارو باندې به دوی ته سزا ورکوله کيږي، چې د هغه جرم ثابت وي، او دوی يې په خپله هم مني، او هومره چې دوی استحقاق لري، له هغې ځنې زياته سزا هغوی ته نه ورکوله کيږي، او نه به د چا خورا لږه نيکي ضايع کېدی شي.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووايه (اې محمده !) يا الله (اې) مالکه د سلطنت (واکداره د پاچاهۍ !) ورکوې ته سلطنت هر هغه چا ته چې اراده وکړي (يا الله د ورکولو يې) او بېرته اخلې سلطنت له هر هغه چا ځنې چې اراده وکړي (دبېرته اخيستو يې) او عزت ورکوې هر هغه چاته چې اراده وکړي (يا الله د عزت

يې) او خوار ذليل کوي هر هغه څوک چې اراده وکړی (ذلت يې)، په لاس ستا کې (هر راز) خير (ښېګڼې) دي، بېشکه ته (يا الله) پر هر شي باندې ښه قادر يې (هم په ورکولو، هم په اخيستلو، هم په عزت، هم په ذلت).

تفسير: يهودانو او منافقانو په مسخرو او د ټوکو په ډول سره ويل: «وګورئ ! دا خواران چې د قريشو د حملې او يرغل له وېرې د مدينې په چارچاپېر کې خندقونه کندي، د (قيصر) او (کسری) د تاج او تخت د نيولو خوبونه وينې»، مګر الله تعالی د څو کلونو په منځ کې دا ټولې وعدې ټولو ته وروښودې، چې د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردې کيليګانې (کنجيانې) يې چې د هغو وعده يې له پاک رسول صلی الله عليه وسلم سره کړې وه، د عمر فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه کې يې څرنګه د مسلمانانو لاس ته وروستلې، او په څه ډول سره د اسلامي مجاهدينو په منځ کې وويشلی شوې؟

اصلي خبره خو داده چې دا مادي عزت او سلطنت څه شی نه دی، ګواکې دا دعا يو راز پېښګويي وه چې عنقريب د دنيا نقشه بدليدونکې ده، هغه قوم چې له دنيا څخه لرې او جلا پروت وو، د دنيا د لويو سلطنتونو او عزتو خاوند به شي، او هغه کسان چې پاچاهي يې کوله، دوی به د خپلو بدو عملونو له امله د خواری او ذلت په کندو کې وغورځول شي.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسې (ته يا الله) شپه په ورځ کې (چې تل په پسرلي کې له شپو کموې، او په ورځو کې يې زياتوې) او ننه باسې (ته يا الله) ورځ په شپه کې (چې تل په مني کې له ورځو کموې، او په شپو کې يې زياتوې).

تفسير: يعنې کله چې شپه لنډه وې ورځ اوږده وې، او کله ددې عکس کوې، مثلا په يوه موسم کې (د جدي اوله) شپه ۱۴ ګړۍ، او ورځ لس ګړۍ کوې، او څو مياشتې وروسته (د سرطان اوله) کې له شپې څخې ګړۍ لنډوې، او په ورځ باندې يې زياتوې، او شپه لس ګړۍ کوې، ځکه چې لمر او سپوږمۍ او ګرد ستوري او نور بې ستا له ارادې څخه يو ذره هم حرکت نشي کولی.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسې (ته يا الله !) ژوندی له مړي نه (لکه حيوان له نطفې نه، مرغه له هګۍ، کامل له ناقص) او وباسې (ته يا الله !) مړی له ژوندي نه (لکه نطفه له حيوان، هګۍ له مرغه، ناقص له کامل نه).

تفسير: يعنې لکه هګۍ له چرګې څنې او چرګه له هګۍ څنې، بنيادم له نطفې څنې، او نطفه له بنيادم څنې، له جاهل څنې عالم، او له عالم څنې جاهل، له کامل څنې ناقص، او له ناقص څنې کامل ايستل او جوړول همدا ستا کار دی.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۷﴾

او روزي ورکوې (ته يا الله) هر هغه چا ته چې اراده وفرمايې (د روزي ورکولو يې ډېره زياته) بې حسابه.

تفسير: «يهودانو هسې ګڼله هغه لويي چې پخوا په مونږ کې وه؛ هغه به تل پاتې وي، او د الله تعالی له قدرت څنې غافل وو، چې الله تعالی هر هغه چاته چې اراده وکړي، عزت او سلطنت ورکوي، او هغه چا ته چې اراده وکړي، ذلت او

نکبت ورکوي، په جاهلانو کې کامل پیدا کوي (لکه چې د عربو په امیانو کې یې محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو څخې جاهلان پیدا کوي، (لکه چې په بني اسرائیلو کې یې وکړ) او هر هغه چا ته چې اراده یې وشي، (حسي او معنوي) بې حساب رزق ورکوي».

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ۗ

نه دې نیسي مؤمنان کافرانو لره دوستان بې له مؤمنانو (یعنې مؤمنان دې یو له بله سره دوستي وکړي)، او هر څوک چې وکړي دا (کار یعنې دوستي له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د الله یا د دوستۍ د) الله سره په هیڅ شي کې، مګر (خو روا ده دغه دوستي) که ځان ساتئ تاسې له دوی نه په ځان ساتنه سره.

تفسیر: یعنې کله چې د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګې یواځې د پاک الله په لاس کې دي، نو هغو مسلمانانو لره چې په صحیحه معنی سره باور لرونکي دي، نه ښایي چې دخپلو دوستانو په دوستۍ او د خپلو اسلامي وروڼو په وروروليۍ اکتفا ونه کړي، او خامخا د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او مدارات وکړي، ځکه چې الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیڅېرې د مسلمانانو دوستان نه شي کېدی، هو ! د تدبیر او انتظام په درجه کې د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلې ضروري ژغورنې (ساتنې) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څخې په دې ډول سره مستثنی دي، لکه چې د ۹ م جزء (د الأنفال په ۱۶ آیت ۲ رکوع) کې له ﴿وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ﴾ څخې ﴿إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ﴾ مستثنی کړی شوی دی، همغسې چې هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کې حقیقتا «فرار من الزحف» نه وي، او یواځې صورتًا وي، دلته هم ﴿إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً﴾ حقیقي موالات نه دی، او تش صوري «موالات» دې وګڼل شي ! چې مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو، ددې مسئلې تفصیل دې (۶ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دې ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کې وکتل شي !) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ﴾ الآیة.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

او ویروي تاسې لره الله له نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دې ورتله (ستاسې او د ټولو).

تفسیر: یعنې د مؤمن په زړه کې ښایي اصلي وبره له پاک الله څخه وي، او داسې کومه خبره دې نه کوي، چې د الله تعالی د ناراضۍ سبب شي، لکه چې له اسلامي جماعت څخې تجاوز وکړي، او بې له ضرورته له کافرانو سره ظاهري یا باطني «موالات» وکړي، یا د ضرورت په وخت کې د موالاتو د غوره کولو په صورت کې له شرعي حدودو څخې تېرۍ او تجاوز وکړي، یا یواځې موهوم او حقیر خطرونه یقیني او مهم ثابت کړي، یا دا ډول مستثنیات یا شرعي رخصتونه د خپلو نفساني غوښتنو آله وګرځوي، نو داسې کسانو لره ښایي چې دا خبره هم په یاد ولري چې دوی ګرد دپاک الله لوی دربار کې حاضریدونکي دي، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو، او پلمو (منصوبو) جزا مومي.

ښایي د قوي مؤمن شان، او دصحیح مسلمان ایمان داسې وي، چې له رخصت څخې تېر شي !، او عزیمت او فعالیت ته متوجه او ځیر شي !، او له مخلوق څخې ونه ویرېږي، او تل تر تله له خالق جل و علا څخې ووېرېږي.

قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِیْ صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ یَعْلَمْهُ اللّٰهُ ؕ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که پټ کړئ تاسې هغه شی چې په سینو (زړونو) ستاسې کې دی، یا ښکاره کړئ تاسې هغه؛ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته.

تفسیر: یعنې ممکن دی چې بنیادم خپل نیت او د زړه خبره له نورو ځنې پټه کړي، ولې په دې ډول الله تعالی نشي تړې ایستلی، ﴿وَاللّٰهُ یَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، د (۱) جزء د «البقرة» سورت ۲۷ رکوع، ۲۲۰ آیت.

وَیَعْلَمُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۲۹﴾

او معلوم دی (الله ته ټول) هغه شیونه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هغه شیونه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو، نو الله ته ستاسې پټ او ښکاره هم معلوم دي) او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې د داسې متخلفینو تعذیب دی).

یَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَیْرٍ مُّحْضَرًا ۚ وَّمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوْٓءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَیْنَهَا وَبَیْنَهٗۤ اَمَدًا بَعِیْدًا ؕ

(او وویرې ورځې له) هغې ورځې چې مومي به هر نفس (په کې) هر هغه څه چې کړي وي له خیره (له نیکۍ په خپل مخ کې) حاضر کړی شوی، او هر هغه څه چې کړي وي ده له بدۍ نه، آرزو به کوي دا (نفس) د دې چې کاشکې په منځ د دې (نفس کې) او په منځ د دغه (بد عمل) کې مسافه وی لرې (اوږده).

وَیُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۳۰﴾

او ویروي تاسې الله له نفس خپل نه، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهربانۍ ځنې ده؛ چې د هغې لوېې ویروونکې ورځې له راتګه تر مخه تاسې ور ځنې ډاروي، او په تکرار سره مو خبروي، چې له خرابو چارو څخه مخصوصا د کافرانو له دوستۍ ځنې مو ځانونه وژغورئ (وساتئ) !او د ښېګڼې (خیر) په لاره باندې سم لاړ شئ، او د قهار پروردګار له قهر ځنې مو ځانونه لا له پخوا وساتئ !، د پاک قرآن دا ځان ته یو دستور دی، چې عموما له خوف سره د رجا مضمون ګډ اوروي، دلته یې هم د ترهیب او ویرې د مضمون د معتدل کولو له امله ﴿وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ﴾ په آخر کې راوړ، یعنې له الله جل جلاله څخه وویرېږئ، او خراب او بد کارونه پرېږدئ !، نو د ده مهرباني به بیا تاسې د استقبال لپاره تیاره ده.

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَیَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۳۱﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې یئ تاسې چې محبت کوئ له الله سره، پس متابعت وکړئ زما، چې محبت به وکړي الله له تاسې سره، او مغفرت به وکړي تاسې ته د ګناهونو ستاسې، او الله مغفرت کوونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالی د مینې او محبت معیار راښیي، یعنې که په دنیا کې څوک د خپل حقیقي مالک د محبت دعوی یاخیال لري، نو لازم دي چې هغه د محمدي (صلی الله وسلم علی محمد) دین د متابعت په محک (کسوټۍ) باندې وسولولی شي، چې دده دروغ او رښتیا ښکاره شي،

هر سړی په هره اندازه چې د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت باندې سم ځي، او د اسلامي دین رڼا د خپلې لارې مشعل ګرځوي، نو ښایي په همغه اندازه سره د الله تعالی په محبت کې صادق او سوچه وپېژندل شي، او په هره اندازه چې دی په دې دعوی کې رښتین وي، په همغه اندازه سره هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د شریعت په پیروۍ کلک او ټینګ ګڼلی شي، چې د هغه مېوه به ده ته داسې په لاس ورځي، چې پاک الله به د ده سره مینه کوي، او د الله تعالی د مینې، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخواني ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به، د پاک الله د راز راز ظاهري او باطني مهربانیو مورد وګرځي.

ګواکې د توحید له بیان څخه وروسته له دې ځایه د نبوت په بیان شروع کیږي، او د آخر الزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کیږي.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې اطاعت کوئ تاسې د الله او د رسول (د الله چې محمد دی)، پس که وګرځېدل دوی (له دې اطاعت نه) پس بېشکه الله دوستي نه کوي له کافرانو سره (نو په عذابوي یې).

تفسیر: یهودانو او نصرانیانو به ویل چې: ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ «مونږ د الله تعالی ځامن او دوستان یو»، دلته دا ښکاره شوه چې کافر هیڅکله د الله تعالی محبوب نشي کېدی، او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت پکار وي، نو د هغه د احکامو په تعمیل کې زیار (محنت) وکړئ، او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ، او د الله تعالی د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ !.

د نجران جرګې همداسې ویلي وو، چې مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم اوعبادت د الله تعالی د تعظیم او د محبت لپاره کوو، په دې سره د هغو ځواب هم ورکړ شو.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

بېشکه چې الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده دعمران (او عمران).

تفسیر: «یعنې بېشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د اسماوو په تعلیم، د ملائکو په سجده، په بې له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو په پلارتوب سره، او غوره کړئ یې دی نوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږدوالي، او د پخواني شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چې اسماعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او د دوی اولاده؛چې ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کې داخل دی، او آل د (عمران) چې موسی او هارون، او بي بي مریمه او عیسی علیهم السلام په کې شامل دي؛ په خلت، رسالت، او نورو مفاخرو او محامدو سره».

عمرانان دوه دي: یو د موسی علیه السلام پلار، دویم د مریمې رضي الله تعالی عنها پلار، زیاتره پخواني او وروستني علما له دې (عمران) څخه ثاني (عمران) مرادوي، ځکه چې ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾ د همغه دویم (عمران) له کورنۍ څخه قصه کوي، او غالبا ددې سورت نوم به هم له همدې امله (آل عمران) ایښودل شوی وي، چې په هغه کې د ثاني (عمران) د کورنۍ (یعني د عیسی علیه السلام او مریمې رضي الله تعالی عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوې ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾

پر ټولو خلقو (د زمانې خپلې په رسالت او روحاني او جسماني خصائصو سره). حال دا چې اولاده وو ځینې د دوی له ځینو نورو څخه، او الله ښه اوربدونکی دی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسیر: د آدم علیه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چې مونږ یې په «نبوت» سره تعبیروو، د ده په شخصیت پورې محدود نه وو، بلکه د ده په اولاده کې نوح علیه السلام ته هم ورسېد، بیا له ده ځنې د ده په اولاده کې ابراهیم علیه السلام ته ورسېد، له دې ځایه یې یو نوی صورت پیدا کړ، له آدم او نوح علیهما السلام څخه وروسته څومره انسانان چې په جهان کې پیدا شوي دي، دوی ګرد د همدې دوو معظمو رسولانو له اولادې ځنې وو، او الله تعالی په خپل محیط علم او کامل اختیار سره په راتلونکو پېړیو کې هم د زرهاوو کورنیو په منځ کې، د دې لوی منصب لپاره د ابراهیم علیه السلام کورنۍ مخصوصه کړه، څومره انبیاء او رسولان چې له ابراهیم علیه السلام څخه وروسته مبعوث شوي دي، هغه ټول د ده د دوو ځامنو « اسحاق علیه السلام، او اسماعیل علیه السلام» له اولادې څخه وو.

څرنګه چې د نسب سلسله عموما پلار ته منسوبېږي، او مسیح علیه السلام بې پلاره پیدا شوی وو، نو داسې وهم کیدی شو چې د ده نسل به د ابراهیم علیه السلام له نسل ځنې مستثنی وي، له دې کبله الله تعالی آل دعمران او ﴿ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍ﴾ وفرمایه، او په دې سره یې تنبیه ورکړه: چې هر کله مسیح علیه السلام یوائې د خپلې مور له ګېډې ځنې پیدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوري اخیستل کیږي، نه چې معاذ الله د الله تعالی له لوري، او ښکاره ده چې د ده د مور صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها د پلار د نسب سلسله بالآخره ابراهیم علیه السلام ته رسیږي، نـو د (عمران) آل او د ابراهیـم علیه السلام آل دواړه سره یو دي، او هیڅ یو رسول له ابراهیمي کورنۍ ځنې د باندې پاتې نه شو.

اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۳۵﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ښځې د عمران چې: ای ربه زما ! بېشکه ما، نذر کړی مې دی تاته هغه شی چې په ګېډه زما کې دی، حال دا چې هغه به آزاد وي (له نورو مشاغلو د بیت المقدس خدمت ته)، پس قبول کړه ته (ای ربه ! دا نذر) له ما نه، بېشکه ته چې یې هم دا ته یې ښه اوربدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: د «عمران» ښځې دخپلې زمانې له دوده (رواجه) سره سم پخپل ځان باندې نذر منلی وو، چې «ای ربه ! هغه هلک چې زما په ګېډه کې دی، ستا په نامه دې آزاد او خوشې وي»، د دې خبرې مطلب دا دې چې هغه له ګردو دنیوي مشاغلو او له نورو شیانو ځنې خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کې به لګیا وي، ای الله جل جلاله ! ته له خپلې مهربانۍ ځنې زما دا نذر قبول کړه ! ته زما عرض اورې، او زما نیت او اخلاص تاته ښه معلوم دی، ګواکې په دې لطیف ډول سره یې وغوښت چې هلک ور په برخه شي، ځکه چې جینۍ د هغه خدمت لپاره نه قبلېده.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّيْ وَضَعْتُهَآ اُنْثٰى ؕ

پس کله چې ویې زېږاوه هغه (نذر) نو وویل (ښځې دعمران) چې: ای ربه زما، بېشکه زه چې یم ومې زېږاوه هغه (نذر) حال دا چې ښځه (جینۍ) ده.

تفسیر: دا يې په حسرت او افسوس سره وويل، ځکه چې هغه پېښه د دې له توقع او هيلې ځنې پرته پېښه شوې وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کې نه وو.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ؕ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى ۚ

او الله ښه پوه دی په هغه شي چې زېږولی وو دې (د عمران ښځې)، او نه دی نارینه (چې هغې غوښتې وو لپاره د خدمت د بيت المقدس) په شان د دې ښځې (جينې).

تفسیر: دا د الله جل جلاله کلام دی، چې د حکايت په منځ کې د معترضې جملې په ډول نازل شوی دی، يعنې هغې ته ښکاره نه وه چې څه يې زېږولي دي؟ د دې جينې قدر او قيمت الله تعالى ته ښه معلوم دی، هغه هلک چې دې غوښت دې جينې ته کله رسېدی شي، دا جينې بالذات مبارکه ده، او د دې په وجود کې يو عظيم الشأن مبارک هلک پروت دی.

وَاِنِّیْ سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّیْۤ اُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴿۳۶﴾

او بېشکه ما نوم کېښود د دې مريمه، او بېشکه زه پناه نيسم دې لپاره تا پورې او اولاد د دې (مريمې ته) له شيطان مردود (رټلي شوي) نه.

تفسیر: حق تعالى دا دعا قبوله کړه، په حديث شريف کې دي: «هر کله چې د بنيادمانو اولاده د زېږېدلو په وخت کې له موره جلا شي، او په ځمکه ولويږي، نو شيطان يې مس کوي، مګر عيسى عليه السلام او مريمه رضي الله تعالى عنها له دې مس څخه مستثنى دي»، ددې حديث مطالب دنورو احاديثو له يو ځای کولو سره داسې کيږي، چې هر مولود اصلا په صحيح فطرت پيدا کيږي، چې دغه فطرت له لوينې او د ده د عقل او تميز له ظهور څخه وروسته څرګنديږي، و لې د شاوخوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله ډېر ځلې د هغه اصلي فطرت ورکيږي، چې د دغه مطلب تعبير په حديث کې په «فأبواه يهودانه و ينصرانه» سره شوی دی، بيا څنګه چې د ايمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کې پټ او په غير مرئي ډول ايښود شوی دی، حال دا چې په هغه وخت کې ايمان لا څه، چې د غټو غټو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي، په همدې توګه د ولادت په وخت کې په غير محسوس ډول د شيطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کيږي، دا ضروري نه دی چې هر څوک د شيطان د مس کولو اثر قبول کړي، يا که يې قبول نه کړي، نو وروسته له هغه؛ هغه اثر همغسې پاتې هم وي.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُوْلٍ حَسَنٍ وَّاَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ؕ

پس قبول کړه دا (مريمه) رب د دې (د نارينه په ځای) په قبلولو ښو سره، او زرغونه (لويه) يې کړه په زرغونولو (لويولو) ښو سره، او (الله) کفيل وګرځاوه دې لره زکريا عليه السلام.

تفسیر: يعنې اګر که جينې وه، خو الله تعالى هغه له هلک ځنې زياته وګرځوله، او ويې منله، د بيت المقدس د مجاورينو په زړونو کې يې د اخبره واچوله، چې له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته هغه جينې د بيت المقدس په خادمانو کې شامله کړي، او همغسې يې مريمې رضي الله تعالى عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلي بنده زکريا عليه السلام ته يې په کفالت ورکړه، او په خپل دربار کې يې په ښو منلو سره سر لوړي ورکړه، په جسماني، روحاني، علمي، اخلاقي، او له هر حيثه يې زياته ترقي ور په برخه کړه، کله چې په مجاورينو کې د دې د پالنې په نسبت جګړه پېښه شوه، نو د انتخاب قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وخته، چې دا جينې د خپلې ترور د شفقت په غېږ کې تربيت

ومومي، او د زکريا عليه السلام له علم او ديانت څخه ګټوره شي، زکريا عليه السلام د مريمې رضي الله تعالى عنها په تربيت او مراعات کې څومره يې چې د لاسه کېده هم هغومره يې کوښښ کاوه، کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها پېغله شوه، نو مسجد سره يې نږدې ورته يوه ځانته حجره مخصوصه کړه، چې دې بي بي به ټوله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به بېرته خپلې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

هر کله به چې ننوت دې ته زکريا په محراب (په عبادت خانه) کې نو موندله به يې له (مريمې) سره څه روزي (يعنې مېوې د ژمي په اوړي، او مېوې د اوړي په ژمي کې).

تفسير: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) څخې مراد ظاهري خواړه دي، وايي چې له بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها سره بې موسمه مېوې پيدا کېدې، د اوړي تازه مېوې په ژمي کې، او د ژمي تازه مېوې به په اوړي کې له دې سره تل پرتې وې.

قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ؕ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾

وويل (زکريا): اې مريمې له کومه (راغلې) ده تاته دا روزي؟ وويل (مريمې زکريا ته): چې دا (روزي) له طرفه د الله ده، بېشکه چې الله روزي ورکوي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د روزي ورکولو يې ډېره پرېمانه) بېحسابه.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۸﴾

په دغه ځای (يا وخت) کې دعا (غوښتنه) وکړه زکريا له ربه خپله، وويل (زکريا): اې ربه راوبخښه ! (راکړه) ما ته له نزده خپل اولاد ښه پاکيزه ! بېشکه ته ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعا يې.

تفسير: زکريا عليه السلام بيخي سپين ږيری او (۱۲۰) کلن شوی وو، ښځه يې (۹۸) کلنه او بيخي شنډه وه، دوی ته د اولاد پيدا کېدلو هيڅ يوه ښکاره هيله نه وه، د بي بي مريمې د دې فوق العاده خير او برکت او خوارقو د ليدلو په سبب ناڅاپه د زکريا عليه السلام په زړه کې يو جوش پيدا شو، او سمدلاسه يې دا په زړه کې وکرځېده، چې ماته هم ښايي چې اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کې دعا وکړم، هيله شته چې ماته به همدا مېوه بې له موسمه راکړه شي، يعني په دې زړښت (بوډا والي) کې به د پاک الله په مهربانۍ اولاد را په برخه شي، د «ذرية» اطلاق په واحد او کثير يو رنګ کاوه شي.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِي الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى

نو ور ناړې کړې ده ته (زکريا ته) پرښتو (جبريل) حال دا چې دې ولاړ وو، لمونځ يې کاوه په محراب کې (عبادت خانه) کې چې بېشکه الله زېرې کوي په تا د يحيى (چې ستا ځوی به وي).

تفسير: دعا يې ومنله شوه، زېرې ور ورسېد چې ستا په کور کې يو هلک پيدا کيږي، چې د هغه نوم يحيى عليه السلام ايښود شوی دی، د «الملائكة» کلمه د جمعې په صورت سره راوړل يا به تعظيما وي، يا به د ملائکو جنس ور څخه مراد وي.

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ

حال دا چې تصديق کوونکی به وي په يوه کلمه سره چې (له طرفه د) الله ده.

تفسير: له يوې کلمې ځنې دلته مسيح عليه السلام مراد دی، چې د الله تعالی د حکم سره سم بې له پلاره پيدا شوی دی، يحيى عليه السلام لا له پخوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه، چې مسيح عليه السلام پيدا کيدونکی دی.

وَسَيِّدًا وَحَصُورًا

حال دا چې سردار به وي (د خپل قوم په علم، حلم او تقوی سره) او ډېر منع راوړونکی به وي (له شهواتو سره له قدرته).

تفسير: يعنې له لذاتو او شهواتو ځنې به زيات ځان ساتونکی وي، او د الله تعالی په عبادت کې به دومره لګيا وي چې د ښځې په لوري به د التفات کولو وار هم نه ورته رسيږي، دا د يحيى عليه السلام د مخصوص حال بيا ن وو، چې له هغه څخه د محمدي امت لپاره کومه قاعده نشي کېدی، ځمونږ د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم پوره امتياز دا دی چې د عبادت له کمال سره يې د معاشرت کمال يو ځای کړ.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

او نبي به وي له (ډلې د) صالحانو نه (چې نه به خطا کيږي، او نه به ګناه ته قصد کوي).

تفسير: د صلاح او رشد په اعلى مرتبه باندې به فائز کيږي، چې هغه ته «نبوت» ويل کيږي، يا د «صالح» معنى نېک عمله وي، چې په هغه تقدير به د هغه معنى خورا (ډېر) نيک عمل کيږي.

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾

وويل (زکريا) «اى ربه ځما ! څرنګه به پيدا کيږي ما لره هلک؟ حال دا چې په تحقيق رسېدلی دی ماته زوړوالی او ښځه مې (هم) شنډه ده»، وويل (جبريل): همداسې (له زوړ او زړې شنډې څخه د اولاد پيدا کول په شان) الله کوي هغه کار چې اراده وفرمايي (د کولو يې که مخالف وي له عادته يا موافق).

تفسير: يعنې د هغه قدرت او مشيئت د اسبابو په سلسلې پورې تړلی نه دی، اګر که په دې عالم کې د هغه عادت همداسې دی چې له عادي اسبابو څخه مسبّبات پيدا کوي، خوکله کله د عادي اسبابو په خلاف په غير معمولي طريقې سره د يوه شي پيدا کول هم د هغه خاص عادت دی، اصل دا دی چې مريمې صديقې رضي الله تعالى عنها ته په خارق العاده ډول رزق رسېدل، او ډېر غير عادي واقعات ورځرګندېدل، د دې وضعيت په ليدو سره د بي بي مريمې په حجره کې ناڅاپه د زړه له کومې د زکريا عليه السلام دعا کول بيا ده ته او د ده شنډې ښځې ته په عين زړښت کې په غير عادي توګه اولاد ورکول، بايد د الله تعالى دغه ګردې (ټولې) علامې د هغه عظيم الشأن آيت تمهيد وګڼلی شي، چې د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها له وجوده بې د زوج له نږدې کېدلو په قريب مستقبل کې ظاهر کېدونکی وو.

ګواکې د يحيى عليه السلام په غير معتاد ولادت باندې ﴿كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾ فرمايل تمهيد وو لپاره د ﴿كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ چې وروسته له دې نه د مسيح عليه السلام د غير معتاد ولادت په سلسله کې راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ؕ

ویل (زکریا) ای ربه ځما ! وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چې لا زما د شکر کولو سبب شي).

تفسیر: یعنې چې له هغه ځنې څرګند شي چې اوس حمل قرار نیولی دی، تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نږدېوالي د لیدلو له کبله یوه نوي خوشالي هم حاصله او د نعمت په شکر کې زیاتره لګیا شي.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ

نو وویل (جبریل): «علامه» ستا داده چې خبرې به نه کوې ته له خلقو سره درې ورځې (او شپې) مګر په اشاره سره.

تفسیر: یعنې هلته به تاته دا حالت درپېش شي چې تر درې ورځو او شپو پورې به له خلقو سره پرته له اشارې هیڅ خبرې ونشې کړی، او ستا ژبه به یواځې د پاک الله په ذکر کې لګیا اوسي، نو وپوهیږه چې اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله ! همسې علامه یې ټاکلې (مقرر کړې) ده چې د علامو علامه وي، او د خبرېدلو ځنې کوم غرض چې د نعمت شکر دی، هغه هم علی وجه الکمال حاصل شي، ګواکې که وغواړي چې پرته د الله تعالی له ذکر او فکر ځنې کوم شی ووینې، نو په خپله ژبه سره یې نشي ویلی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ۝۴۱

او یادوه رب خپل ډېر (لپاره د شکر) ! او تسبیح وایه (لمونځ کوه) ! په آخر د ورځې کې، او په اول د ورځې کې.

تفسیر: یعنې په دغه وخت کې ښایي چې ډېر زیات د الله تعالی په ذکر او فکر کې مشغول، او سبا او بېګا په تسبیح او تهلیل کې مصروف اوسې ! معلومیږي چې له بنیادمانو سره خبرې نه کول یو اضطراري کار او د دې لپاره وو، چې هغه ورځې یواځې د پاک الله ذکر، شکر، او فکر ته فارغې او تشې پاتې شي، مګر په ذکر او شکر بوختېدل او مشغولېدل اضطراري نه وو، بلکه په هغه مأمور شوی وی.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ۝۴۲

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل پرښتو (یعنې جبریل): ای مریمې ! بېشکه چې الله غوره کړې یې ته (په کرامت اوعبادت) او پاکه کړې یې ته (له بدو اقوالو او احوالو څخه) او غوره کړې یې ته په ټولو (ټولو) ښځو د عالمیانو (یعنې پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسیر: یعنې پرښتې بې بې مریمې رضي الله تعالی عنها ته وویل: چې ته د پاک الله له خوا ځنې لا پخوا غوره شوې یې، چې سره له جلتوبه (جینکتوبه) د بیت المقدس په خادمانو کې د نذرانې په توګه منلی شوې یې، او راز راز لوړ احوال او عالي کرامات در عنایت شول، ښه اخلاق، پاک طبیعت، ظاهري او باطني نزاهت یې دروبانبه، او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائقه) یې ورګرځولې، او تا ته یې د ټولو (ټول) جهان پر ښځو په ځینو وجوهو کې فضیلت درکړ، مثلا په تا کې یې همسې یو استعداد کښېښود، چې بې د بشر له مس کولو څخه یواځې د پاک الله په کامل قدرت لکه عیسی علیه السلام غوندې یو اولو العزم رسول له تا څخه پیدا شي، چې په دنیا کې داسې سرلوړي او امتیاز د هیڅ یوې بلې ښځې په برخه شوی نه دی.

يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ

ای مریمې فرمان برداره شه ! (ولاړه شه ! بندګي کوه) لپاره د رب خپل ! او سجده کوه !

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی داسې عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه، نو ښایي چې ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کې سر ښکته کړې ! او د عبودیت د وظائفو په انجامولو کې لا زیاته لګیا او مشغوله اوسې ! څو هغه لوی امر چې د هغه د ظهور لپاره ته د وسیلې په ډول درولې شوې یې؛ ښکاره شي.

وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿٤٣﴾

او رکوع کوه ! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه !).

تفسیر: لکه چې رکوع کوونکي د پاک الله په مخ کې «رکوع» ته ځي، ته همغسې «رکوع» ته ولاړه شه ! یا یې دا مطلب چې په جماعت سره لمونځ ادا کړه !، او څنګه چې لږ تر لږه په رکوع کې له امامه سره شاملیدونکې، د هغه رکعت نیوونکې ګڼه شې، نو ښایي د دې له امله (وجې) لمونځ د رکوع په عنوان سره یاد کړی شوی وي، په دې تقدیر سره که په «اقنتي» کې له «قنوة» څنې «قیام» مراد شي، نو د «قیام» رکوع، او سجود یعنې د لمانځه د درې واړو هیئتونو ذکر به په آیت کې راځي.

(تنبیه): امکان لري چې په هغې زمانې کې به ښځې په عمومي ډول سره په جماعت کې شریکیدې، یا خاص له فتنې څنې د مأمون پاتې کیدلو په صورت به دوی ته اجازه شوې وي چې جماعت وکړي، یا به دا د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها خصوصیت وي، یا به بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها پخپله حجره کې یواځې، یا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسې اقتداء کوله، او لمونځونه به یې کول، دا ګرد احتمالات شته، والله أعلم.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ

دا (د مریمې، زکریا، او د یحیی ذکر شوې قصې) له اخبارونو د غیبو څخه دي، چې مونږ یې په وحیې سره درلیږو تاته (ای محمده !).

تفسیر: یعنې په ظاهره کې ته لوستونکی او لیکونکی نه یې، او نه پخوا له دې نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ صحبت کړی دی، چې د هغه په وسیله د تېرو پېښو داسې تحقیقي معلومات ولري، او که هغوی سره صحبت وکړی شي، نو بیا هم له هغو څنې نه شي مستفید کیدی، ځکه چې هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تیارو کې لویدلې دي.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۪ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٤٤﴾

او نه وې ته (ای محمده ! حاضر) په نزد د دوی (یعنې احبارو د بیت المقدس) کله چې دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کې چې په دې قرعې سره معلوم کړي) چې کوم له دوی څنې تربیه وکړي د مریمې، او نه وې ته په نزد د دوی کله چې دوی جګړې سره کولې (په کفالت د مریمې کې).

تفسیر: کله چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کې سره جګړه شوه، چې د دې روزنه د چا په برخه شي؟ تر څو چې خبره قرعې اچولو ته ورسېده، ګردو مجاورانو

خپل هغه قلمونه چې په هغو سره به يې «تورات» ليکه، په بهيدونکې اوبو کې واچول، او دا يې سره وويل: «د هر چا قلم چې د دې بهيدونکو اوبو په سر ودرېږي، او اوبه يې يونسي، بلکه د اوبو د جريان په ضد لاړ شي، ښايي همغه د دې بي بي پالونکی وپېژنده شي»، په دې کې قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسېده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ملائکو (يعنې جبريل): ای مريمې ! بېشکه الله ز ېرې درکوي تاته په يوې کلمې سره چې له طرفه د ده ده، نوم د هغه مسيح عيسی ځوی د مريمې دی، په دې حال کې چې مرتبې والا دی؛ په دنيا کې (په طاعت او نبوت) او آخرت کې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسير: عيسی عليه السلام ته دلته او دقرآنکريم په نورو آيتونو کې «کلمة الله» له دې کبله ويل شوی دی چې د هغه ځېرېدل د عام عادت په خلاف پرته د پلار له واسطې څخه يوائې د الله تعالی په حکم سره وو، نو ځکه يې نسبت مستقيما د الله تعالی حکم ته وشو، لکه د الأنفال سورت په ۱۷ آيت کې چې فرمايي: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ تنبيه: د «مسيح» لفظ اصلا عبراني دی، چې لومړی له دې نه «ماشيح» يا «مشيحا» وو، چې د هغه معنی «مبارک» او معرب يې «مسيح» دی، پاتې شوه دا خبره چې «دجال» ته مسيح ولې ويل کيږي؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربي دی، چې د هغه د تسميې وجه پخپله موقع کې په څو ډولو سره بيان شوې ده، د مسيح عليه السلام بل نوم يا لقب عيسی عليه السلام دی، چې په عبراني ژبه کې «ايشوع» وو، او د هغه معرب «عيسی» شو، چې معنی يې «سيد» دی.

دا خبره په خاص ډول د توجه وړ ده، چې دلته لوی قرآن د «ابن مريم» کلمه مسيح لره د عَـلَم او نوم د جزء په ډول استعمال کړه، ځکه چې پخپله يې بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها ته د زيري ورکولو په وخت کې داسې وويل: چې تاته د «کلمة الله» زېرې درکول کيږي، چې د هغه نوم به «المسيح عيسی ابن مريم» وي.

ورسته يې ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ وويل، او ډاډ يې ورکړ؛ چې الله تعالی به يې نه يوائې په آخرت کې بلکه په دنيا کې به يې د لوی عزت او وجاهت او مرتبې خاوند کړي، او د دښمنانو الزامات به دروغ کړي، د «وجيه» په لفظ باندې دلته داسې وپوهېږئ ! لکه چې د موسی عليه السلام په نسبت الله فرمايلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾ (۲۲ جزء، د احزاب سورت ۶۹ آيت، ۹ رکوع).

ګواکې هغو کسانو ته «وجيه» وايي چې دوی په خصوصي ډول له دروغو، طعنو، او بدو الزاماتو ځني د الله تعالی په مهربانۍ برائت حاصلوي، هغه د باطني خبث څښتنان (خاوندان) چې د مسيح عليه السلام د نسب په نسبت طعنې کوي، يا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي، يا يې د واقع په خلاف مصلوب يا مقتول يا يې د ژوندانه په حالت کې مړ بولي، يا د ألوهيت او ابنيت او نـورې باطلې عقيدې او د مشرکانو تعليمات ده ته منسوبوي، نو پاک الله به مسيح عليه السلام له دې ګردو الزاماتو ځني په دنيا او آخرت کې په ښکاره ډول سره پاک او بري وګرځوي.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

او خبرې به کوي له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ يا په ځانګو يا په طفوليت) کې او په کهولت (پوره عمر) کې، او له صالحانو څخه به وي.

تفسیر: یعنې خورا (ډېر) ښایسته او په اعلی درجه نېک به وي، اول به دمور په غېږ کې، او بیا به په لویوالي کې عجیبې او غریبې خبرې کوي، په دې الفاظو سره په حقیقت کې د بې بې مریمې رضي الله تعالی عنها پوره تسکین وکړ شو، له پخوانیو بشارتونو او زېرو ځنې ممکن وو چې هسې خیال وکړي چې دغه وجاهت خو به یو وخت ورته حاصلیږي، مګر د طعن او د پیغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع کیږي، نو په دې وخت کې به په څه ډول سره ځان بري او پاک کړم؟، ددې خبرې ځواب یې ورکړ، چې مه ویرېږه ! تاته به د ژبې خوځولو هیڅ ضرورت نه پاتې کیږي، بلکه ته دا ور ښکاره کړه چې «زه نن روژه یم، او له خبرو ځنې مې خوله ترلې ده، زما هلک به پخپله ژبه تاسې ته ځواب درکوي»، لکه چې دا مطلب د «مریم» په سورت کې په پوره تفصیل سره راځي.

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ ؕ

وویل (مریمې): «ای ربه ځما ! څرنګه به پیدا شي ما لره ځوی؟ حال دا چې مس کړې نه یم هیڅ بشر (نارینه، نه په نکاح سره، نه په سفاح «بدکاری» سره)».

تفسیر: معلومه شوه چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها له دې زیري ځنې داسې وپوهېده، چې هلک په همدې موجوده حالت کې پیدا کېدونکی دي، که نه د تعجب هیڅ یوه موقع نه وه.

قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝۴۷

وویل (جبریل) همداسې (بې د نارینه له مس څخه) الله پیدا کوي هغه چې اراده وفرمایي (د پیدا کولو یې) هر کله چې اراده (حکم) وکړي (الله) د یوه کار، پس بېشکه همدا خبره ده چې ووایي هغه شي ته چې (پیدا) شه ! پس (پیدا) شي.

تفسیر: یعنې په همدې ډول بې د بشر د «مس» او لاس لګېدلو ځنې پیدا کیږي، د ده دعادت له مخالفت ځنې تعجب مه کوه !، الله تعالی د هر شي په هر رنګ چې اراده وکړي؛ هغه کېدونکی دی، د ده د قدرت تحدید امکان نه لري، د هر کار د کولو اراده چې وکړي، همغه کیږي، الله تعالی جل جلاله و أعظم شأنه نه مادې ته محتاج دی، او نه اسبابو ته ضرورت لري.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۝۴۸

او ورزده کوي هغه ته (الله) کتاب (لیک) او حکمت (د شرعي احکامو علم، ژورې خبرې) او «تورات» او «انجیل».

تفسیر: یعنې ډېر ښه لیکل به ور زده کړي، یا به د ټولو کتابونو هدایت او د «تورات» او «انجیل» علم ده ته په خصوصي ډول سره ورښیي، او خورا (ډېر) زیاتې د حکمت ژورې خبرې وریادوي، او ممکن دی چې له کتاب او حکمت ځنې قرآن او سنت مراد وي، ځکه چې مسیح علیه السلام به د نزول څخه وروسته ځمونږ د پاک قرآن او د رسول الله مبارک له سنتو سره سم کار کوي، او حکم به صادروي، او دا هم په هغه صورت کې امکان لري، چې ده ته ددغو شیانو علم او پوه ورکړه شي. والله أعلم.

وَرَسُوْلًا اِلٰى بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ ۙ اَنِّيْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ

او (لیږو یې) رسول طرف د بني اسرائیلو (اولادې د یعقوب) ته (چې وایي دوی ته) بېشکه زه په تحقیق راغلی یم تاسې ته په لویه علامه (دخپل صدق سره) له ربه ستاسې نه.

تفسير: يعني له مبعوث کېدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرائيلو ته به هسې وايي.

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

بېشکه زه جوړوم تاسې ته (ای بني اسرائيلو) ! له خټو څنې په شان د شکل د مرغه؛ نو پو کړم په دې (شکل) کې، پس کيږي (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسير: يواځې د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبير کول، تش ظاهري حيثيت دی، لکه چې په صحيح حديث کې معمولي تصوير کښل په «خلق» سره تعبير شوی دی: «أحيو ما خلقتم»، يا په الله باندې د «احسن الخالقين» اطلاق دا راوښوول چې دا لفظ يواځې د ظاهري صورت په لحاظ د ما سوی الله په نسبت ويل کېدی شي، که څه هم د تخليق په لحاظ له الله تعالی څنې پرته بل هيڅا ته خالق نشي ويل کېدی، ښايي چې له همدې کبله يې داسې نه دي فرمايلي: «أني أخلق لكم من الطين طيرا» «زه له خټو څنې مرغه جوړوم» او داسې يې وفرمايل چې: «زه له خټو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کې پو کوم، نو بيا هغه خټه د الله تعالی په حکم سره الوزي»، په هر حال دا معجزه يې دوی ته وروښوده.

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ

او روغوم مورزادې (پيدائشي) ړوند، او پيس (برګ) او ژوندي کوم مړي په اذن (حکم) د الله سره.

تفسير: په هغه زمانه (پېړۍ) کې د طبيبانو او حکيمانو ډېره ترقي او زور وو، نو مسيح عليه السلام ته داسې معجزې مرحمت شوې، چې د خلقو په منځ کې پر ګردو (ټولو) لويو طبيبانو باندې د ده تفوق او لويوالی ثبت کړي، او ګرد طبيبان د هغو له معالجو څخه عاجز وي، بلا شبهه د مړي ژوندي کول؛ د الله تعالی له صفاتو څنې دی، لکه چې د «باذن الله» له قيده صافه ښکاره ده، مګر د دې له امله چې مسيح عليه السلام د هغه وسيله ګرځېدلی دی، نو يې توسعا په خپل لوري نسبت کوي.

تنبيه: «معجزه» هغه ده چې د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصديق لپاره ښکاره شي، نو که داسې نصوص واخيستی شي، چې د کوم شي په نسبت د الله تعالی عمومي عادت په کې بيان شوی وي، او بيا ترې داسې استدلال وکړي؛ چې په دې سره د معجزاتو نفي کيږي، بيخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی، که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وايي؟ د مسيح عليه السلام بې پلاره پيدا کېدل د ابرص او اکمه روغول، د مړي ژوندي کول، او د نورو معجزاتو وربښول، د مسلمانانو په ګردو اخلافو او اسلافو کې يوه منلې شوې خبره ده، د اصحابانو رضي الله تعالی عنهم او تابعينو (رحمهم الله) په اقوالو کې يوه خبره هم داسې نشته، چې د مسيح عليه السلام د دې معجزاتو په نسبت څه تردد په کې ښکاره شوی وي.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ

او خبروم زه تاسې په هغه شي چې تاسې (يې) خورئ ! او (خبروم زه تاسې) په هغه شي چې تاسې (يې) ساتئ په کورونو خپلو کې.

تفسير: وروسته له دې نه په ځينو غيبي شيانو باندې عام له دې چې د ماضي وي، که د مستقبل؛ تاسې خبروم، له عملي معجزې څخه وروسته د يوې علمي معجزې ذکر فرمايي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بېشكه په دې (معجزو) کې خامخا نښانه ده تاسې ته، که يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونکي زما په نبوت) حال دا چې مصدق يم د هغه (کتاب) چې پخوا له ما (نازل شوی) دی چې تورات دی، او (بل راغلی يم تاسې ته) لپاره د دې چې حلال کړم لپاره ستاسې ځينې له هغو شيانو چې حرام کړی شوي وو په تاسې باندې.

تفسير: يعنې د «تورات» تصديق کوم، چې د پاک الله کتاب دی، او د هغه عمومي اصول او احکام پخپل حال باندې قايم پاتې دي، او د الله تعالى په حکم د دې زمانې په تناسب سره څه جزئي او فرعي تغييرات پکې کيږي، مثلا د هغه ځينې احکام چې ډېر سخت او درانه وو لري کيږي، (لکه چې په موسوي شريعت کې د خالي د ورځې تعظيم، د ماهي او د اوښ د غوښې او د وازدې تحريم چې د ٨ جزء د الأنعام سورت په (١٤٧) آيت او (١٨) رکوع کې راغلي ، هغه ورته حلال شول، نو واک (اختيار) لرئ چې د هغه نوم نسخ ږدئ ! او که تکميل؟

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلی يم تاسې ته په (هر قسم) معجزې له (طرفه د) رب ستاسې، نو وويرېږئ تاسې له الله او ومنئ (وينا) زما (د الله په توحيد او زما په اطاعت کې).

تفسير: يعنې کله چې تاسې زما د صداقت دلائل وليدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وويرېږئ ! او د هغه بندګي وکړئ ! او زما خبرې ومنئ !.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشكه چې الله رب ځما دی او رب ستاسې دی؛ نو بندګي کوئ تاسې د ده ! هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونکې مقصود ته).

تفسير: يعنې له ګردو خبرو ځنې يوه خبره، او له ګردو اصولو يو اصل هم دا دی: هغه دا چې پاک الله ومنئ ! چې زما او ستاسې يو شان رب او پالونکی دی، (او د پلار او ځوی تعلقات او نور) په کې مه پيدا کوئ ! او دهغه بندګي وکړئ ! د الهي رضا موندلو سمه لاره هم دا توحيد، تقوی، او د رسول اطاعت دی، ښايي چې تاسې پرې لاړ شئ ! چې هغه ته په ښه ډول سره ورسېږئ.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو کله چې معلوم کړ عيسى (په محسوس ډول) له بني اسرائيلو څخه کفر (چې د مسيح د قتل اراده يې وکړه !).

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام وپوهېده چې دغه يهودان ځما دين نه مني، بلکه ځما په دښمنۍ او ضرر رسولو پسې لوېدلي دي.

قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ

وويل (عيسى عليه السلام چې) څوک دي مددګاران ځما په طرف (لاره) د الله کې؟.

تفسير: يعني ځما مله او ملګري شئ ! او دپاک الله د دين انتشار او تعميم او ترويج کې له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ ! او زما له انصارو ځنې شئ !.

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ۖ

وويل حواريونو: مونږ يو مددګاران د (دين د) الله !

تفسير: له الله تعالى سره مدد کول دا دي چې د هغه دين ته راشئ، او د هغه دين ومنئ، او د انبياوو مرسته (ملګرتيا) او مدد وکړئ، لکه چې د مدينې منورې انصارو ځمونږ د محمد رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم او د حق دين په منلو کې خپلې مرستې ښکاره کړې.

آمَنَّا بِاللَّهِ ۖ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

ايمان مو راوړی دی په الله، او شاهد شه ته (ای عيسى !) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان يو.

تفسير: «حواريون» کومو کسانو ته ويل کيږي؟ مشهوره داده چې لومړی هغه دوه تنه چې د عيسى عليه السلام تابعان شول، دوبيان وو، او دکاليو (جامو) وينځلو له امله به خلقو دوی ته «حواريون» ويل، عيسى عليه السلام دوی ته وويل چې: کالي وينځل پرېږدئ ! راشئ ! چې زه تاسې ته د زړه وينځل دروښيم ! دوی له ده سره ملګري شول، وروسته له دې د ده دنورو ملګرو لقب هم داسې شو.

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

ای ربه ځمونږ ! ايمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجيل) چې نازل کړی دی تا، او پيروي مو کړې ده د رسول (ستا عيسى عليه السلام) نو وليکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانيت او رسالت).

تفسير: وروسته له دې نه چې د رسول په مخ کې يې اقرار وکړ، د الله جل جلاله په حضور کې يې هم داسې اقرار وکړ، چې «مونږ پر انجيل باندې ايمان راوړی دی، او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفيق او کرم سره ځمونږ نومونه د منونکو په فهرست کې وليکه ! او ځمونږ د ايمانداری تصديق وفرمايه، او هسې توفيق را په برخه کړه چې تل په ايمان باندې ټينګ اوسو، او ځمونږ د بيا کافر کېدلو احتمال له سره پاتې نشي».

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

او مکر وکړ کفارو (په عيسى باندې) او مکر وکړ الله، او الله خير (بهتر) د ماکرينو دی.

تفسير: «مکر» لطيف او خفيه تدبير ته وايي، که دا پټ تدبير د ښو کارونو لپاره وي، ښه دی، او که د بدو کارو لپاره وي، نو بد دی، نو ځکه په ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ کې يې له «مکر» سره «سيئ» قيد زيات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خير الماکرين» ويلی شوي دي، مطلب دا دی: يهودانو د عيسى عليه السلام په مخالفت کې راز راز پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبيرونو جوړول شروع کړل، تر دې چې د پاچا غوږونه يې د مسيح عليه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسې يې وويل: «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړي چې «تورات» بدل کړي، او ګرد خلق د يهودانو له دين ځنې واړوي»، پاچا د مسيح عليه السلام د نيولو امر صادر کړ، هلته داسې خبرې کېدې، او دلته د الله تعالى لطيف او خفيه تدبير د هغوی په ماتولو کې خپل کار کاوه، چې د هغه ذکر وروسته راځي، بېشکه د الله تعالى تدبير له ګردو ځنې داسې ښه، کلک، بهتر او مضبوط دی، چې هيڅوک هغه تدبير نشي ماتولى.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل الله: ای عیسی ! بېشکه زه اخیستونکی یم تا لره (له ځمکې) او پورته بېوونکی یم تا لره طرف ځما ته، او پاکوونکی (لرې کوونکی) یم تا لره له هغو کسانو څخه چې کافران (منکران) شوي دي او ګرزونکی یم دهغو کسانو چې متابعت یې کړی دی ستا؛ د پاسه د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي؛ تر ورځې د قیامته پورې، بیا (خاص) طرف ځما ته دی راتګ ستاسی، او زه به حکم وکړم په منځ ستاسې کې په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې اختلاف به مو کاوه.

نو هر هغه کسان چې کافران شوي دي، نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره، په دنیا او په آخرت کې، او نه به وي دوی ته هیڅ مدد کوونکی (د عذاب په دفع کې).

او هر هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله محبت نه کوي ظالمانو سره.

تفسیر: کله چې یهود سره را ټول شول، او د هغوی پاچا د عیسی علیه السلام د وژنې او په دار کولو فیصله وکړه، نو الله تعالی ددې په مقابل کې عیسی علیه السلام ته ډاډ ورکړ، چې دوی تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، بلکه تا به زه روغ رمټ اسمان ته پورته کړم، او بیا به په مقرر وخت کې ښکته ځمکې ته راشې، او هغه مقصد به پوره کړې، د کوم لپاره چې ته لېږل شوی یې، او هغه څوک چې ستا پیروان دي؛ په نورو به یې سر لوړي کړم، او بیا به په اخرت کې ستاسو تر منځ په خلافي مسائلو کې فیصله وکړم.

د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ څخه معلومیږي، چې دا وعده په دنیا کې تر سره کیږي، او مؤمنانو ته به دنیوي او أخروي أجرونه ورکول کیږي، د «اهل السنت والجماعت» عقیده دا ده چې کله یهودو د عیسی علیه السلام د وژنې پربکړه وکړه، نو الله تعالی هغه ژوندی اسمان ته پورته کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر أحادیث په دې دلالت کوي چې کله دنیا له کفر او ظلم څخه ډکه شي، نو الله تعالی به عیسی علیه السلام د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت او دهغه دنفاذ لپاره دنیا ته راوه لیږي، بیا به عیسی علیه السلام دجّال او د هغه پیروان یهود مړه کوي، تر دې چې کانې او بوټې به مسلمان رابلي، چې راشه، زما تر شا یهودي پټ دی، مړ یې کړه.

عیسی علیه السلام به صلیب مات کړي، خنزیران به ووژني، او د مسلمانانو تر منځ به خلاف ورک شي، او د الله تعالی حق دین به په نړۍ کې نافذ شي.

د ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ په اړه د یادونې وړ ده چې «أبو البقاء الكفوي» په خپل کتاب «کلیات» کې وایي چې: «توفي» په عام استعمال کې د مړ کولو، او روح اخیستلو په معنی استعمال شوې ده، او د بلغاوو په استعمال د پوره اخیستلو په معنی دی، او «توفّي» د مړ ک په معنی هم ځکه راځي چې په مړ ک سره کوم خاص غړی نه بلکه روح له پوره بدن څخه اخیستل کیږي، لکه چې څرنګه چې د بلغاوو اصطلاح ده، نو د عیسی علیه السلام روح د بدن سره پوره آسمان ته خپځول شوی دی، خو هر کله چې داسې واقعات کم وي؛ چې روح او بدن دواړه دې الله تعالی پورته کړي، لکه د عیسی علیه السلام په شان، او په مقابل کې یې یواځې دروح اخیستل غالب وو، نو ځکه د «توفي» استعمال په مړ ک کې ډېر کیږي،

او غالبا ورسره د «موت» لفظ ذکر کيږي، لکه په: ﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا﴾ (الزمر ۴۲)، دلته د توفي النفس دوه صورتونه ياد شوي دي، يو مړک، او بل خوب، همدا راز په ﴿يَتَوَفّٰكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ﴾ دلته د «توفي» اطلاق په خوب باندې شوی دی، چې د پوره روح قبض هم په کې نشته، نو له دې کبله که د «آل عمران»، او «المائدة» سورتونو په دوو آيتونو کې ((توفي)) د رفع الروح مع البدن په معنی شي، نو کوم ناشونی کار نه دی، او خصوصا همدا د جمهورو قول هم دی، او د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحيح روايتونو کې ثابت دي، چې عيسى عليه السلام ژوندی اسمان ته خپژول شوی دی، او د هغه له ژوندي پورته کېدو او په آخره زمانه کې بېرته دنيا ته راتللو ځنې انکار له هيڅا سلف او خلف ځنې منقول نه دی، بلکه امام ابن حجر عسقلاني په تلخيص الحبير کې په دې باندې اجماع نقل کړېده، او له ده څه پخوا امام ابن کثير، او نورو د عيسى عليه السلام د نزول احاديثو ته متواتر ويلي دي.

ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿۵۸﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ؕ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۵۹﴾

دا (چې تېر شول) مونږ يې لولو پرتا (ای محمده !) له آيتونو او دين (يا پند ياقرآن يا لوح محفوظ) محکم څخه (چې هيڅ تغيير او تبديل نه لري).

بېشکه مثل (صفت) د عيسى په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چې (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو څخه بيا يې وويل ده (آدم) ته (بشر) شه ! پس (بشر) شو.

تفسير: نصرانيانو په دې خبره ځمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ډېرې جګړې وکړې چې عيسى عليه السلام بنده نه دی، بلکه د الله تعالى ځوی دی، نو په آخر کې يې وويل: «که عيسى د الله ځوی نه دی نو ته ووايه چې پلار يې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کې دا آيت نازل شو چې آدم عليه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور، نو کـه اوس عيسي عليه السلام پلار نه لري، نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې کومه عجيبه خبره نه ده «موضح القرآن»، نو په دې حساب سره ښايي چې آدم عليه السلام ته د الله جل جلاله زوي ووايه شي، ځکه چې ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته، حال داچې د دې خبرې ويونکی هيڅوک نه دي.

اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۶۰﴾

حق (هغه دی چې) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عيسى په شان کې) نو مه کېږه له شک کوونکو څخه.

تفسير: يعنې د مسيح عليه السلام په نسبت کومه خبره چې الله جل جلاله فرمايلې ده هغه داسې حقه ده، چې د شک او شبهې هيڅ ځای په کې نشته، او په صحيح او حقيقي خبره باندې په پوره ډول سره دوی وپوهول شو.

فَمَنْ حَآجَّكَ فِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ۟ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِيْنَ ﴿۶۱﴾

نو هر څوک چې جګړه کوي له تا سره په (باره د) عيسى کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته (صحيح) علم (د عيسى په بندګۍ او نبوت) نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) راځئ ! چې راوبولو ځامن ځمونږ، او ځامن ستاسې، اوښځې ځمونږ، او ښځې ستاسې، او ځانونه خپل، او ځانونه ستاسې، بيا به التجا عاجزي وکړو (په دعا کې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وايو) لعنت د الله په دروغجنانو باندې.

تفسیر: الله تعالی حکم وفرمایه: که د نجران نصرانیان سره له دومره پوهولو بیا هم ونه پوهیږي، نو له دوی سره «مباهله» وکړه ! چې د هغې لپاره داسې یو مؤثر او مکمل صورت تجویز کړی شو، چې دواړه ډلې دې له خپل اولاد سره حاضرې شي !او د زړه له کومې دې په ډېر اصرار او عاجزۍ سره داسې دعاوې وکړي: «هر یو له مونږ ځنې چې دروغ وایي په هغه باندې دې دالله تعالی لعنت او عذاب ولویږي !».

دا د «مباهلې» اقدام په اول سر کې د دې خبرې اظهار کوي چې کومه ډله تر کومې اندازې پورې په خپلو زړونو کې پخپل صداقت او حقانیت باندې باور او یقین لري؟ لکه چې د «مباهلې» د دعوت له اورېدلو ځنې وروسته د نجران جرګې مهلت واخیست، او ویې ویل چې: «مونږ په دې مورد کې مشوره سره کوو بیا به ځواب وایو»، د مشورې په معرکې کې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وویل چې: «ای د نصرانیانو ډلې ! تاسې پخپلو زړونو کې په یقین سره پوهېږئ؛ چې دا محمد نبي مرسل دی، او مسیح علیه السلام د ده په نسبت صافې فیصلې او ښکاره خبرې کړې دي، او تاسې ته دغه خبره هم څرګنده ده، چې الله د اسماعیل علیه السلام په اولاده کې د نبي د لېږلو وعده کړې ده، او هیڅ لرې نه ده چې دا به همغه نبي وي، نو له نبي سره د کوم قوم د مباهلې او ملاعنې کولو همدا نتیجه کېدی شي چې د هغه هیڅ یو لوی او وړوکی د الله تعالی له عذاب ځنې نه خلاصیږي، او د نبي د لعنت اثر تر ډېرو نسلونو پورې پاتې کیږي.

ښه خو به دا وي چې اوس مونږ له ده سره روغه وکړو، او د خپلو کلیو په لوري ببرته لاړ شو، ځکه چې له ګردو عربو سره د جنګ کولو قوت په مونږ کې نشته».

د نجرانیانو د جرګې ګردو سړیو همدا تجویز ومانه، او ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لوري ورروان شول، په هم دې وخت کې محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم سره له حسن، حسین، فاطمې، او علي المرتضی رضي الله تعالی عنهم اجمعین د باندې وتل.

کله چې د نجرانیانو د لوی پادري سترګې په دې نوراني صورتونو باندې ولګېدې، بې واکه یې وویل چې: «زه هسې پاک نوراني صورتونه وینم، چې د دوی په دعا به غرونه له خپل ځایونو ځنې وخوځولی شي، هسې نه چې د دوی له «مباهلې» ځنې مونږ هلاک شو، او نه چې د دوی د ښېرا له امله یو نصراني هم په ځمکه کې پاتې نشي»، بالآخر دوی مقابله پرېښوده او روغه یې سره وکړه، او کلنۍ «جزیه» یې ومنله، او صلحه یې سره وکړه، او ببرته ولاړل، د نبي صلی الله علیه وسلم حدیث دی: «که نصرانیانو «مباهله» کړي وی نو دا ګرده وادي به اور ګرځېدلې وای، او پر دوی باندې به اور اورېده، او الله تعالی به نجرانیان په کلي ډول له منځه وړي وای، او د یوه کال په منځ کې به ګرد نصرانیان مړه شوي وای».

تنبیه: لوی قرآن دا نه دي راښوولي چې وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم به هم د «مباهلې» صورت اختیاراوه شي، که نه؟ او دا چې د «مباهلې» اثر به همغسې ظاهریږي لکه چې د محمد صلی الله علیه وسلم له «مباهلې» ځنې ظاهرېدونکی وو؟ د ځینو اسلافو د عمل له طریقې او د ځینو حنفي فقهاوو رحمهم الله له تصریحاتو ځنې معلومیږي چې: د «مباهلې» جواز تر اوسه پورې هم باقي دی، مګر په هغو شیانو کې چې د هغوی شرعي ثبوت بیخي قطعي وي، او دا خبره ضروري نه ده چې په «مباهلې» کې دي کوچنیان (ماشومان) او ښځې هم شاملې کړلی شي، او نه پر «مباهله» کوونکو باندې د هغه ډول عذاب راتلل ضروري وي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د «مباهلې» له امله راته، بلکه دا یو ډول د حجت اتمام دی، چې وروسته له هغه څخه د مناقشې ابواب ترل کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بېشکه دا (حال د عیسی او د مریمې چې تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مګر یواځې الله دی.

تفسیر: د «مباهلې» له بلنې څخه دا راڅرګنده شوه، چې مباهله د دې لپاره وي چې هر هغه څه چې په قرآن کې د مسیح علیه السلام په باره کې ویلي شوي دي، هغه حق او رښتیا دي، او د الله تعالی دربار له هر ډول شرک او پلار او ځویتوب او نورو تعلقاتو ځنې بیخي مبرا او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بېشکه الله خامخا هم دې ډېر غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ کې) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتین او دروغجن سره همغسې معامله وکړي، چې د هر یوه له حاله سره هغه وړ او مناسبه وي.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځېدل دوی (ایمان ته یې شا کړه او اسلامي احکام یې و نه منل) پس بېشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسیر: که نه یې په دلائلو سره منې او نه «مباهلې» ته تیارېږي، نو پوه شه چې د دوی مقصود د حق اثبات نه دی، او نه پخپلو زړونو کې د خپلو عقایدو پر صداقت باندې څه یقین او باور لري، یواځې فتنه او فساد خوښول د دوی مطلب دی، نو ته ښه وپوهېږه چې ګرد مفسدان د الله تعالی تر نظر لاندې دي (او بې له مجازاتو یې له سره نه پرېږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ

ووایه (ای محمده !) چې ای اهل کتابو ! راشئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې)، چې برابره ده په منځ ځمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر یواځې د الله، او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی، او نه به نیسي ځینې ځمونږ ځینې نور معبودان غیر له الله (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسئ).

تفسیر: کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اهل کتاب توحید او د یوه الله عبادت ته راوبلل، نو هغوی وویل چې: مونږ خو الله تعالی منو، او مسلمانان یو، نو ځکه یې ورته وویل: چې کله مونږ او تاسو په دعوا کې او د الله تعالی په منلو کې شریک یو؛ نو راځئ چې په نصوصو کې تحریف پرېږدو، او د الله تعالی څخه پرته د بل هیچا بندګي او عبادت ونکړو، او د الله تعالی سره په بندګی کې او نورو مخصوصو صفاتو کې بل شی شریک نه کړو، که هغه نبي وي، ولي وي، مرشد او پیر وي، او که فقیر وي، او دوی ته د ألوهیت حقوق او صفات ورنکړو، لکه: حلالول، حرامول، کوم چې د اهل کتابو خاص صفت وو، لکه چې الله تعالی فرمایي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (د التوبه سورت، ۳۱ آیت).

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

نو که وګرځېدل دوی (له توحید، او اسلامي احکامو ته يې شا واړوله) پس ووایئ تاسې (ای مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان شئ تاسې په دې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یو (او تاسې نه یئ).

تفسیر: یعنی ای کتابیانو ! تاسو دتوحید او داسلام له دعوي سره دالله تعالی ځینی غاړی غړوی، او مونږ مسلمانان الحمد لله په هغی باندی ټینګ ولاړ یو، او خپل ځانونه یو الله ته سپارو او دهغه فرمان منو، او تاسي د خپل نبی حکم نه منی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

ای اهل د کتابو ! ولې جګړه کوئ تاسې (په شان د) ابراهیم کې (په دې شان چې هر یو له تاسې يې پخپل دین ګڼئ) حال دا چې نه دی نازل کړی شوی «تورات» او «انجیل» مګر (په سلهاوو کلونو) وروسته له ده، آیا نو هیڅ عقل نه لرئ تاسې (چې داسې چتې (بېکاره) خبرې کوئ؟). خبردار شئ ! تاسې هغه کسان یئ چې جګړه مو کړې ده (له ډېره حماقته) په هغه شي کې چې وو تاسې په هغه کې څه علم، نو ولې جګړه کوئ تاسې په هغه شي کې چې نشته تاسې لره په هغه کې هیڅ علم، حال دا چې الله پوهیږي (په هغه شي هم چې تاسې په کې جګړه کوئ) او تاسې نه پوهیږئ (جاهلان یئ).

تفسیر: لکه چې په توحید او د اسلام په دعوی کې ګرد سره مشترک وو، هم داسې د ابراهیم خلیل الله علیه السلام په تعظیم او تکریم کې هم ټول سره شریکان وو، او له یهودانو او نصرانیانو ځنې هرې ډلې بېله دعوی کوله چې ابراهیم علیه السلام ځمونږ په دین وو، یعنې (معاذ الله) یهودي یا نصراني وو، ددې ځواب يې داسې ورکړ چې «تورات» او «انجیل» چې د هغو پیروانو ته یهودي او یا نصراني وایي، په سلهاوو کلونو وروسته له ابراهیم علیه السلام ځنې نازل شوی دی، نو بیا ابراهیم علیه السلام ته یهودي یا نصراني څرنګه ویلی شي؟ بلکه په دې ډول چې تاسې یهودي یا نصراني یئ، په دې وصف او معنی پخپله موسی یا عیسی علیهما السلام ته هم یهودي یا نصراني نه ویل کیږي، او که دا مطلب وي چې د ابراهیم علیه السلام شریعت ځمونږ له مذهب سره ډېر نږدې وو، نو دا هم غلطه ده، ځکه چې تاسې په دې باندې له کومه پوه شوئ؟.

دا خو ستاسې په کتابونو کې نشته، نو تاسې ولې په هغو مواردو کې جګړه کوئ؟ چې تاسې بیخي له هغو څخه بېخبره یئ، او له سره پرې نه پوهیږئ؟ الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې ابراهیم علیه السلام څه وو؟ او نن په دنیا کې د کومې ډلې مسلک هغه ته ډېر نږدې دي؟

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

(پاک الله د ابراهیم علیه السلام د پاکوالي په باره کې فرمایي چې) نه وو ابراهیم یهودي او نه نصراني، ولیکن وو دی حنیف (په حق ټینګ ولاړ، او له باطل څخه بېزاره) مسلمان (حکم منونکی د الله) او نه وو (ابراهیم) له مشرکانو نه.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام به خپل ځان «حنيف» يا «مسلم» باله، د «حنيف» معنى دا ده چې د حق په سمه لاره باندې برابر درومي، او نورې ګردې باطلې لارې پربږدي، او د «مسلم» معنى حکم منونکى دى، نو اوس تاسې پخپله اټکل وکړئ ! چې نن کومې ډلې له ګردو ځنې خپل غير مشروع تعلقات شکولي (پرېکړي) دي؟ او د الله تعالى لاره يې ټينګه نيولې ده؟ او خپل ځان يې بيخي الله جل جلاله ته سپارلى دى؟ نو همغه به ابراهيم عليه السلام ته زيات اشبه او نږدې وي.

تنبيه: دلته په «مسلماً» کې د اسلام څخه خاص محمدي شريعت مرادول ضروري نه دي، ځکه چې معنى يې تش تسليم، تفويض، او فرمان منل دي، چې هغه د ګردو انبياوو دين دى، خو ابراهيم عليه السلام په دې خصوصيت سره دا نوم او لقب زيات رونړ کړى دى.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ

بېشکه ډېر نږدې له خلقو نه ابراهيم ته خامخا هغه کسان دي، چې متابعت يې کړى وو د ده (يعني خپل امت يې) او دا نبي (محمد) دى، او هغه کسان دي چې ايمان يې راوړى دى (له محمدي امته).

تفسير: الله تعالى راوښوده چې له ابراهيم عليه السلام سره د ده د زماني امت زيات مناسبت درلود (لرلو)، او په وروستنيو امتونو کې يې محمدي امت، د دغه پيغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کې له ابراهيم عليه السلام سره زيات مناسبت لري، او د دې امت پيغمبر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم خَلْقا (په پيدايښت) خُلُقا (په عادت) صورت او سيرت کې له ابراهيم عليه السلام سره ډېر زيات شبيه دى.

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولي (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دى (چې له دوى سره مرستې کوي، او ښه اجر ورکوي).

تفسير: يعني د خپلې لارې په حقانيت باندې د بل موافقت او مشابهت يواځې هلته دليل راوړل کيږي، کله چې پخپله په ده باندې وحي نه راځي، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولي» دى، چې دوى (مستقيما او په سمه لاره) د ده په حکم باندې درومي «موضح القرآن».

وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ۚ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼي هيله کوي يوه طائفه له اهل کتابو څخه د دې چې (په کوم قسم وښويوي) ګمراه کړي تاسې، او نه ګمراه کوي (په واقع کې، نه ښويوي) دوى مګر نفسونه خپل (چې عذاب او وبال يې هم دوى ته راجع کيږي) او (په دې) نه پوهيږي دوى.

تفسير: پخوا يې ويلي وو: ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته يې راوښوده، لکه چې د مؤمنانو «ولي» الله تعالى دى، نو ستاسې مکر او پلمې (منصوبې) پر دوى باندې هيڅ نشي چلېدى، بېشکه چې ځينې کتابيان غواړي چې د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمې لارې ځنې واړوي، خو مسلمانان د دوى په جال کې نه نښلي، هو ! دغه خلق خامخا پخپله ګمراهي او وبال کې زيادت کوي، او د دوى د دې اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوى ته بېرته ور رسيدونکى دى، چې په هغه باندې دوى اوس نه پوهيږي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کیږئ تاسې په آیتونو د الله (قرآن) باندې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (اقرار کوئ په حقانیت د کلام الله او نعمت د رسول الله).

تفسیر: یعنې تاسې په «تورات» او نورو باندې قائلان یئ ! چې په هغو کې د «محمد صلی الله علیه وسلم» او دلوی قرآن په نسبت بشارتونه او زیري شته، او په هغو باندې تاسې ښه خبر یئ، او په پټو مرکو کې تاسې پر دې شیانو باندې اقرار او تصدیق هم کوئ ! نو بیا ظاهرا او په ښکاره ډول ولې له هغو ځنې مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندې ولې ایمان نه راوړئ؟ او د خاتم الأنبیاء تصدیق د څه لپاره نه کوئ؟ ښه وپوهیږئ چې له قرآن عظیم الشأن ځنې انکار په حقیقت کې له ټولو پخوانیو اسماني کتابونو ځنې انکار دی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

ای اهل کتابو ! ولې ګډوئ تاسې حق له باطلو (خپل دروغ له رښتیا آسماني کتابونو) سره؟ او پټوئ تاسې حق (د محمد نبوت) حال دا چې تاسې پوهیږئ (په دې خلطولو او پټولو).

تفسیر: دوی د «تورات» ځینې حکمونه د دنیوي غرضونو او مالونو له امله بیخي لغوه کړي وو، په ځینو آیاتو کې یې لفظي تحریفات او د ځینو معنی یې بدله کړې، او ځینې شیان یې لکه د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم بشارتونه بیخي پټ کړي وو، او څوک یې پرې نه خبرول.

وَقَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾

او وویل یوې طائفې له اهل کتابو (بلې طائفې ته) چې ایمان راوړئ په هغه (قرآن) ! چې نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چې مؤمنان دي، (یعنې ای کتابیانو ایمان راوړئ) په اول د ورځې کې او کافران شئ (ای کتابیانو بیا) په آخر د ورځې کې؛ لپاره د دې چې دوی (یعنې مؤمنان هم لکه کتابیان) (له ایمانه) وګرځي.

تفسیر: په دې آیت کې د کتابیانو د چالاکیو او د خیانتونو ذکر کیږي، چې یو له هغو ځنې دا وو، چې د دوی ځینې سړي د ګهیځ (سهار) په وخت کې په ښکاره ډول سره مسلمانېدل، او له مسلمانانو سره به یې لمونځونه کول، او د ماښام په وخت کې به یې ویل: «مونږ له خپلو لویو لویو علماوو ځنې تحقیق کړی دی، چې دا هغه رسول نه دی چې زېرې یې راکړی شوی دی، او د تجربې له مخې هم د ده حالات د اهل الحق په شان را څرګند نه شول، نو ځکه له اسلامه ځنې بېرته اوړو».

ښکاره ده چې نتیجه به داوی چې د هسې اوضاعو له امله به نور ډېر ضعیف الایمان کسان هم بېرته واوړي، او داسې به وګڼي چې ضرور به د اسلام په دین کې دوی څه نه څه عیب او نقص لیدلی وي، چې دې خلقو وروسته د هغه له منلو ځنې له هغه څخه مخ واړاوه، او هم د عربو په جاهلانو کې د کتابیانو د علم او فضل لوی شهرت وو، نو ځکه داسې یو خیال هم پیدا کېده، چې که دا نوی مذهب حق وای، نو داسې پوهانو به غاړه ترې نه غړوله، بلکه له ګردو ځنې به یې پخوا هغه مانه.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ

اومه منئ تاسې (ای کتابیانو د هیڅا) مګر د هغه چا چې متابعت یې کړی وي د دین ستاسې (چې یهودیت دی).

تفسیر: یعنې هغه یهودان چې مسلمانانو ته د نفاق په ډول خپل ځانونه مسلمانان څرګندوي، دوی ته دې دا ښه معلومه وي، چې هغوی په رښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې یهودان دي، او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبرې اوري؛ چې د هغوی په دین باندې رهي (روان) دي، او د موسوي شریعت د اتباع دعوی کوونکي دي.

ځینو د ﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ معنی داسې کړې ده چې: «په ظاهري ډول سره تاسې ایمان راوړئ ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ ! دا دې یواځې د هغو خلقو لپاره وي چې ستاسې پر دین باندې ټک کوي»، یعنې په دې تدبیر سره ښایي د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي، چې دوی مسلمانان نشي، یا هغه کسان چې مسلمانان شوي، په دې چل او تدبیر سره بېرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَى اللَّهِ

(فرمایي الله چې ای محمده دوی ته) ووایه: بېشکه هدایت (حق دین) همدا هدایت د الله (اسلامي دین دی).

تفسیر: یعنې هدایت خو د الله تعالی په ورکولو سره مونده کیږي، د هر چا په زړه کې چې الله تعالی د هدایت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فریبونو نه ځمراه کیږي.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ

او دا (تدبیرونه ستاسې ای کتابیانو د حسد له مخې دي، په دې) چې ولې ورکړی شي یو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چې در کړی شوي دي تاسې ته، او (لپاره د بد ځنلو د دې خبرې چې مؤمنان) حجت قائم کړي، او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې).

تفسیر: یعنې هسې مکرونه او تدبیرونه یواځې د حسد له امله کوئ، هغه دا چې نورو ته داسې شریعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کیږي؟ لکه چې پخوا دوی ته ورکړی شوی وو، یا په مذهبي او دیني جد او جهد کې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالی په مخکې تاسې ملزم کوي.

یهودانو تل داسې خیالات شائع کول چې «په دنیا کې یواځې هم دا ځمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي، «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی، موسی علیه السلام غوندې یو أولوا العزم نبي په مونږ کې مبعوث شوی دی، نو د عربو امیانو له دې فضل او کمال سره څه تناسب لري؟».

مګر د «تورات» د (سفر استثناء) هغه عظیم الشأنه پخوانۍ وینا نشي غلطېدی چې په هغې کې دا راښوولي شوي وو چې الله تعالی به د بني اسرائیلو په ورونو بني اسماعیلو کې موسی علیه السلام غوندې د مستقل شریعت خاوند یو نبي راولیږي، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کې واچوي ﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ (۲۹ جزء د المزمل سورت ۱۵ آیت، ۱ رکوع) لکه چې بني اسماعیلو ته دا لوي دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، فضل، حجت، برهان، او د مذهبي جد او جهد په میدان کې نه یواځې له بني اسرائیلو ځنې، بلکه له ټولو نړیوالو ځنې وړاندې تللي دي، فالحمد لله علی ذلک.

قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۷۳﴾ يَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۴﴾

ووایه (ای محمده !) چې بېشکه فضل (علم او حکمت) د الله په لاس کې دی، ورکوي یې هغه چا ته چې اراده یې وکړي، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (د احسان په اهل هم). خاصوي په مهربانۍ خپلې (چې اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چې اراده وکړي، او الله څښتن د فضل (مهربانۍ) ډېرې لویې دی (پر مؤمنانو باندې).

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُّؤَدِّهٖۤ اِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِيْنَارٍ لَّا يُؤَدِّهٖۤ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ۗ

او ځینې له اهل کتابو څخه هغه څوک دي، که امین کړې ته دې په ډیر مال باندې، نو بېرته به وسپاري دا (مال) تاته، او ځینې له دوی څخه هغه دي، که امین کړې ته هغه په یوه دینار باندې، نو اداء به نه کړي دې دا دینار تاته، مګر که یې ته همیشه په ده ولاړ (لپاره د غوښتلو).

تفسیر: د اهل کتابو د دیني خیانت او نفاق په سلسله کې د دنیوي خیانت ذکر هم راغی، چې له هغه ځنې دا خبره هم راڅرګندیږي، هغه کسان چې د لږ شي له امله خپل نیتونه خرابوي، او د امانتدارۍ رعایت نه کوي، نو له دوی ځنې څرنګه داسې هیله اوتوقع کېدی شي، چې په دیني معاملاتو کې امین ثابت شي، په دوې کې ډېر داسې کسان شته دي، چې که له هغو سره زیات مال لا څه؟ که یو دینار په اندازه طلا هم امانته کېښوده شي، نو لږ موده وروسته پرې منکریږي، او تر څو چې څوک د غوښتلو او تقاضا لپاره هر وخت د دوی په سر باندې ولاړ نه وي، نه یې ادا کوي.

مګر په دې کې شک نشته، چې دوی ټول سره یو شان نه دي، په دوی کې ځینې داسې کسان هم شته، که له هغوی سره د سرو زرو یوه لویه ډېرۍ هم کېښوده شي، نو یو بځرکی به هم ترې خیانت نه کړي، خو هم دا ښه معامله داران او امین کسان دي چې له یهودیت ځنې بېزار کیږي، او د اسلام په دائره کې ننوځي، لکه (عبد الله بن سلام) او نور رضي الله تعالی عنهم أجمعین.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّٖنَ سَبِيْلٌ ۚ

دغه (په امانت کې خیانت) په سبب د دې دی، چې بېشکه دوی (کتابیانو) وویل: نشته پر مونږ باندې په (حق) د دې امیانو کې هیڅ ګناه (چې مالونه یې وخورو).

تفسیر: یعنې د پردیو د حق خوړلو لپاره یې دا مسئله جوړه کړېده، چې «د عربي امیانو د مالونو خوړل چې ځمونږ په دین کې نه دي داخل، په هر ډول سره چې ځمونږ لاس ته راشي؛ روا دي، که د نورو مذاهبو په امانت مال کې خیانت وکړ شي، نو په هغه کې هم هیڅ ګناه نشته، مخصوصا هغه عرب چې د خپلو پلرونو له دین څخه ګرځیدلي او مسلمانان شوي دي، الله تعالی د هغوی مال مونږ ته حلال ګرځولی دی»، نو الله «جل وعلا شأنه» د دغو کتابیانو عتاب کې چې د داسې شیانو نسبت الله جل جلاله ته کوي، داسې فرمایي:

وَيَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۷۵﴾

او وایي دوی (کتابیان) پر الله باندې دروغ (په دې دعوی کې) حال دا چې دوی پوهیږي (پخپلو دغو دروغو ترلو باندې).

تفسير: يعني سره له پوهې په قصد سره دروغ خبرې الله جل جلاله ته منسوبوي، په امانت کې د خيانت کولو اجازه هيڅکله الله تعالى نه ده فرمايلې، نن هم ځمونږ د فقهي کتابونو مسئله همدا ده چې: «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کې خيانت جائز دی»، (بيا الله تعالى فرمايي):

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۷۶﴾

(ولې نشته عذاب) بلکه شته ! هو هر څوک چې وفا وکړي په عهد خپل (چې ايمان په نبي او د امانتونو ادا کول دي) او پرهېزګاري وکړي (ځان وساتي له کفر او خيانته) نو بېشکه الله مينه او محبت کوي پرهېزګارانو سره.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۷۷﴾

بېشکه هغه کسان چې اخلي دوی په عهد د الله باندې (چې ايمان په نبي او اداء د امانت دی) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندې قيمت لږ (دنيوي، د هغه د نه منلو په عوض)، دغه کسان نشته هيڅ برخه د دوی لپاره په آخرت کې، او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله (په خوښۍ) او نه به وګوري دوی ته (الله په رحم سره) په ورځې د قيامت کې، او نه به پاک کړي دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تفسير: دا د يهودانو صفت وو چې «الله تعالى له دوی ځنې اقرار اخيستی وو، او دوی ته يې قسمونه ورکړي وو، چې له هر نبي سره به مرستې کوي !» بيا دوی د دنيوي مقاصدو له امله له هغه ځنې واوښتل، او هر هغه څوک چې د دنيوي ګټې اخيستلو لپاره په دروغو قسمونه خوري؛ د ده حال هم دا دی.

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيْقًا يَّلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ

او بېشکه ځينې له دوی څخه خامخا يو فريق دی، چې اړوي دوی ژبې خپلې په (لوستلو د) کتاب کې لپاره ددې چې وګڼئ تاسې دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزّل نه) حال دا چې نه دي (دا محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وايي دوی چې دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دي، حال دا چې نه دي دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله.

تفسير: يعني په اسماني کتاب کې يې ددغسې شيانو زيادت او حذف وکړ، او هغی ته به يې بيا دالله کلام ويلو او عوام به يې ورباندې تير ايستل، خو دوئ پخپله هم دا تحريف شوی کتاب په مجموعي هيئت دالله تعالى کتاب نه ګڼلې ځکه په هغی کې يې قسم قسم تصرفات کړی وو، د (بايبل، انجيل) نسخې چې نن ورځ په دنيا کې شته، د هغوی په منځ کې هم داسې شديد اختلافات موندل کيږي، چې سړی ورته حق حيران پاتې کيږي، او داسې مضامين هم په کې لوستل کيږي چې سړی له واره پرې پوهيږي؛ چې دا هيڅکله د الله تعالى له جانبه نه دي نازل شوي.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وايي دوی (يعنې کتابيان) په الله باندې دورغ، حال دا چې پوهيږي دوی (پخپلو دروغ ويلو). نه ښايي هيڅ بشر ته چې ورکړی ده ته الله کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) او نبوت، بيا ووايي خلقو ته چې: شئ تاسې بندګان (عبادت کوونکي) ما لره بې له الله ځخه.

تفسير: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترڅ کې ځينو يهوديانو او نصرانيانو ويلي وو: «ای محمده ! آيا تاسې دا غواړئ چې مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو، لکه چې نصرانيان د عيسى بن مريم عليه السلام عبادت کوي؟» رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «معاذ الله چې مونږ د غير الله عبادت وکړو، يا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو، حق تعالى مونږ د دې کار لپاره نه يو راليږلي»، نو د دې خبرې په نسبت دا آيت نازل شو.

يعنې هر هغه بشر ته چې حق تعالى کتاب او حکمت او د فيصلې قوت ورکړي، او د رسالت په منصب باندې يې سر لوړی وګرځوي، چې دې په ډېر ښه ډول سره د الله تعالى پيغام نورو خلقو ته ورسوي، او د بندګۍ او د وفادارۍ په طرف يې متوجه کړي، د هغه کار هيڅکله داسې نشي کېدى، چې خلق د الله تعالى له خالصه بندګۍ ځنې واړوي، او د خپل ځان يا د بل کوم مخلوق بندګۍ ته يې وبلي.

له همدې ځايه د انبياوو د عصمت مسئله څرګندېږي «كما نبه عليه أبو حيان رحمه الله في البحر».

کله چې انبياء عليهم السلام له ادنى عصيان ځنې هم پاک دي، نو بيا د شرک او د پاک الله په مقابل کې د بغاوت امکان چېرې پاتې کيږي؟ له دې ځنې د نصرانيانو د هغې دعوى تردید هم وشو، چې ويل به يې: «د مسيح عليه السلام د ابنيت او د ألوهيت عقيده مونږ ته پخپله مسيح عليه السلام رابنوولې ده»، او هغو مسلمانانو ته هم نصيحت وکړل شو، چې هغوی د رسول الله مبارک حضور ته عرض کړی وو، چې مونږ ته اجازه راکړئ ! چې د سلام اچولو په ځای تاسې ته سجده وکړو، او پر کتابيانو باندې هم تعريض وشو، چې هغوی خپلو احبارو او رهبانو ته د ألوهيت درجه ورکوله، العياذ بالله.

تنبيه: په ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ الآيه – کې د أبو حيان «رحمه الله» په نزد هم داسې نفي ده، لکه چې په ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ کې، يا په ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ کې ده، وهو أصوب عندي (يعنې نفي د امکان).

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

وليکن (ووايي چې) شئ تاسې عالمان عاملان په سبب د دې چې يئ تاسې چې ښوونه کوئ (خلقو ته) کتاب (شرعي أحکام) او په سبب د دې چې يئ تاسې چې تدريس کوئ (او درس اخلئ، پخپله دا کتاب لولئ، او نورو ته يې هم لولوئ).

تفسير: يعني: «هر هغه څوک چې د الله تعالى له جانبه په نبوت سره وستايل شي، او دې خلق له کفر او شرک ځنې راباسي، او د مسلمانۍ په لوري يې راولي، نو بيا به دې څرنګه هغو ته کفر ورزده کوي؟ هو ! تاسې ته (ای کتابيانو) داسې ويل کيږي، چې له تاسې ځنې هغه کسان چې پخوا له دې نه ديندار وو، اوس د هغوی په شان ديندار او د کتاب لوستونکي او زده کوونکي نه دي پاتې، او زما په صحبت کې اوس ممکن دي چې همغه کمال بيا حاصل کړئ ! او عالم، حکيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي، او ښه الله پرست شئ !، او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او پوهېدلو ځخه په لاس درتلى شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۗ

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چې ونيسئ تاسې پرښتې او انبياء معبودان.

تفسير: لکه چې نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عُزير عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرښتو ته معبودان ويل، هر کله چې پرښتې او رسولان له الله جل جلاله سره په عبادت کې نشي شريکېدی، نو تيرې، صليب اونور په کوم شمېر کې راځي.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره، وروسته له دې نه چې يئ تاسې مسلمانان (غاړه ايښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسير: يعنې لومړی نبيانو کوښښ وکړ چې خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدين، او مسلمانان وګرځوي، هر کله چې خلقو هغه ومانه، نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لوري بيايي، او خپل زيار (کوښښ) او ګرد زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوي، دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۖ قَالُوا أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

او (ياد کړه اى محمده !) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له ټولو انبياوو چې خامخا هغه شى چې درکړم زه تاسې ته، چې هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) دى، بيا راشي تاسې ته رسول (محمد)، چې مصدق (رښتيا کوونکى) دى د هغه کتاب چې له تاسې سره دى، نو هرومرو به ايمان راوړئ تاسې خامخا په هغه، او هرومرو مدد به کوئ تاسې خامخا ورسره، وويل (الله دوى ته): آيا اقرار وکړ تاسې په دغه (ايمان او نصرت) او واخيسته (قبوله کړه) تاسې پر دې (ايمان او نصرت) ټينګه وعده ځما؟ وويل دوى: اقرار وکړ مونږ (په دې)، وفرمايل (الله): نو تاسې شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسې سره له شاهدانو ځنې يم (پر تاسې او په هغوى باندې په دې اقرار کې).

تفسير: يعنې هيڅ يو نبي د خپلې بندګۍ تعليم نشي ورکولى، بلکه د يوه الله جل جلاله بندګي ورښيي، هو ! رسولانو ته دا حق شته چې خلق دې پر دوى باندې هم ايمان راوړي، او د دوى خبرو ته دې غوږ کېږدي، او له دوى سره دې هر راز مرستې (مدد) وکړي، عام خلق لا څه بلکه الله تعالى له خپلو انبياوو عليهم السلام ځنې هم داسې ټينګ عهد او پيمان اخيستى دي؛ چې هر کله له تاسې ځنې وروسته کوم نبي راشي، چې يقينا د پخوانيو انبياوو عليهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال يا په تفصيل سره تصديق کوي، نو ضروري خبره ده، چې لومړى نبي دې د وروستني نبي پر صداقت باندې ايمان راوړي، او د هغه مرسته دې وکړي !، که عمر يې د هغه زمانې ته ورسېږي، نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دې پوره هدايت ورکړي، چې په وروستني راتلونکي نبي باندې هرومرو ايمان راوړئ، او د هغه نصرت او اعانت وکړئ، ځکه چې داسې وصيت کول، هم د هغه په مرسته کې داخل دى.

له دې عامې قاعدې ځنې د سپېنې ورځې په شان ښکاره ده، چې ځمونږ په خاتم الأنبياء محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړل او د هغوی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له ګردو پخوانيو انبياوو عليهم السلام ځنې اخيستی شوی وي، او دوی له خپلو امتيانو ځنې دا قول او اقرار اخيستی دی.

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٨٢﴾

نو هر څوک چې ېرته وګرځېد وروسته له دې (د ايمان او نصرت له عهده) نو دغه (شا ګرځوونکي کسان) هم دوی فاسقان دي (چې عهد ته يې شا کړې ده).

اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا

آيا نو غير له دين د الله ځنې غواړي (دوی بل دين) حال دا چې (خاص) الله تـه غـاړه ايښې ده، هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او په ځمکه کې دي (له سفلياتو، سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه يا په زوره.

تفسير: يعنې هر کله چې د حق تعالى کوم حکم د صادق القول رښتين رسول په وسيله تاسې ته در ورسېږي، د هغه په مقابل کې غاړه کېږدئ ! نو اوس کوم احکام او هدايات چې سيد المرسلين خاتم النبيين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم راوړي دي، هغه هم د الله تعالى دين دی، آيا تاسې هغه پرېږدئ؟ او د نجات او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟.

بنيادم ته نه ښايي چې پخپل شوق، مينه، رغبت، او خوښۍ سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوي، چې د هغه د تکويني حکم لاندې آسمان او ځمکه او ګرد موجودات دي، او د هغه دحکم په اثر موجود شوي دي، عام له دې نه چې هغه تکويني حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښې سره وي، لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندګانو په اطاعت کې، يا په مجبورۍ او ناچارۍ سره وي، لکه د دنيا په ذره ذره کې د هغو آثارو او حوادثو ظهور چې د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشيئت او ارادې ځنې پرته وي، او يوائې د پاک الله د احکامو او مشيئت او ارادو تابع وي.

وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿٨٣﴾

او بيا (خاص) همدې الله تعالى ته ېرته بيولي کېږي (د اټول خلق د مجازاتو لپاره، نو ښايي چې ټول هدايت او اسلام ځانته غوره کړي).

تفسير: د ګردو لومړنيو او وروستنيو ورتګ د همغه پاک الله په لوري دی، نو عقلمن ته ښايي چې له پخوا څخه خپل ځان تيار کړي ! او تل د الله تعالى په اطاعت اوعبادت کې مصروف اوسي ! که نه په آخرت کې به بې مخه، مايوسه، شرمنده، او ټيټ سترګی وي.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿٨٤﴾

ووايه (اى محمده ! کتابيانو ته چې) ايمان راوړی دی مونږ په الله، او په هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (چې قرآن دی) او پر هغو (صحيفو) چې نازلې کړی شوي دي پر ابراهيم او (پر) اسماعيل او (پر) اسحاق او (پر) يعقوب او (پر) اولاده (د دوی) باندې، او (پر) هغو چې ورکړی شوي دي موسى ته (چې تورات دی)، او عيسى ته (چې انجيل دی)، او نورو انبياوو ته

(چې نور آيتونه دي)؛ له (جانبه د) رب د دوی، (حال دا چې) نه کوو فرق په منځ د هيڅ يوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کې، او داسې نه کوو چې ځينې به منو او ځينې به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ايښودونکي يو.

تفسير: يعنې هر هغه څه چې په هره زمانه کې د الله تعالى له جانبه نازل شوي، يا کوم رسول ته ورکړی شوي دي، مونږ هغه ګرد بلا تفريق منو، دا خبره د يوه حکم منونکي مسلم له وصف او شان ځنې لرې ده، چې لکه کتابيان ځينې رسولان ومني، او ځينې ونه مني.

ګواکې په آخر کې يې د ﴿وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ﴾ له ويلو څخه د اسلام حقيقت راوښود، او خبر يې راکړ چې اسلام د هيڅ يوه حقاني رسول او د هيڅ يو آسماني کتاب تکذيب نه کوي، بلکه ګرد شرعي احکام په ډېر محبت او اهتمام سره قبلوي، او د اسلام په نزد څرنګه چې د لوی قرآن او د عربي نبي عليه السلام نه منل کفر دی، هم داسې له بل کوم نبي عليه السلام او آسماني کتاب ځنې انکار کول هم کفر دی.

بېشکه د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم شان ښايي چې هم داسې وي؛ چې دې د ګردو پخوانيو کتابونو او رسولانو مصدق شي، او په دې ډول سره هغه ګردو اقوامو ته چې د دوی لپاره محلي او مقامي (نذير) او (هادي) راغلی وو، د «جمعية الكبرى» تر لويې جنډې لاندې دجمع کېدلو لاره وروښيي.

تنبيه: همداسې يو مضمون په اول جزء د «البقرة» سورت په (۱۳۶) آيت ۱۶ رکوع کې تېر شوی دی، ښايي چې دلته دې هم له همغه څخه استفاده وشي.

وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

او هر څوک چې غواړي غير له اسلامه (چې توحيد او د الله احکامو ته انقياد دی) بل دين، نو له سره به ونه منل شي له ده نه، حال دا چې وي به دی په آخرت کې له زيانکارانو (چې د اسلام د پرېښودلو په سبب به تل په دوزخ کې پاتې کيږي).

تفسير: يعنې هر کله چې د الله جل جلاله دين «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسېد، نو وروسته له هغه هيڅ څوک کوم د دروغو يا نا مکمل دين نشي منلی، د لمر د راختلو څخه وروسته د تيلې، ډېوې، يا ګيس لګول يا د برېښنا او د ستوري د رڼا لټول چټې کار او ناپوهي ده، د محلي نبيانو د هدايت رڼا تېره شوه، اوس له ګردو ځنې لوی او وروستني او عالمګير نبوت او هدايت څخه رڼا اخيستل په کار دي.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

څرنګه به سمه صافه لار وښيي الله (بلکه نه ښيي هغه) قوم ته چې کافران شوي دي وروسته له ايمان راوړلو د دوئ، حال دا چې شاهدي ورکړي ده دوی په دې چې بېشکه رسول حق دی، او راغلي دي دوی ته معجزې ښکاره، او الله نه کوي هدايت (نه ښيي سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چې اسلام په کفر بدلوي).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته سره له پوهې کفر اختيار کړي، يعنې په زړه کې يقين لري، او په سترګو يې ګوري، بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کې اقرار کوي چې؛ دا رسول رښتين دی، د ده

د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامې، او څرګند زیري دوی ته رسېدلي دي، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب د جاه او مال او نو ر د اسلام له منلو ځنې د دوی مخه نیسي، او د کفر او عدوان له پرېښودلو څخه مانع کیږي، لکه چې د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال وو، له همسې معاندینو ځنې چې سرزوري او ضدیت لري؛ څه توقع او هیله کېدی شي، چې سره له همسې رویې به دوی ته د الله تعالی له خوا نجات او فلاح ور په برخه کیږي؟ او دوی به په همسې لاره باندې بیایي چې دی تري خوښ او دوی جنت ته رسوي؟

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چې بېشکه پر دوی دی لعنت د الله (چې لرې کوي دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو او (لعنت) د خلقو د ټولو (مخلوقاتو).

تفسیر: یعنې الله تعالی، پرښتې، او مسلمانان ټکرد لعنت پرې وایي، بلکه هر انسان حتی پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندې لعنت وایي، یعنې کوم وخت چې دوی داسې وایي: «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندې دې د الله لعنت وي !» اګر که دوی په هغه وخت کې په دې باندې نه پوهیږي، چې دا لعنت پخپله پر دوی باندې هم واقع کیږي.

خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

حال دا چې تل به وي دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کې، نه به سپکولی شي له دوی ځنې عذاب (د دوزخ)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، (د توبې، یا به نه کتلی کیږي دوی ته په رحمت سره). مګر هغه کسان چې توبه یې وکښله (بېرته اسلام ته راوګرځېدل) وروسته له دې (ارتداده)، او نېک یې کړل (عملونه خپل)، نو بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

بېشکه هغه کسان (له یهودو) چې کافران شوي دي (په انجیل او عیسی) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسی)، بیا یې زیاتوالی وکړ په کفر کې (په نه منلو د قرآن او محمد)؛ له سره به نه قبلیږي توبه د دوی (چې دوی توبه ونه کړي تر غرغرې پورې)، او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې هغه کسان سره له دې چې په حق پوهیږي، او بیا په قصد سره تري منکران شوي دي، اوتر آخره پورې په همغه انکار کې ترقي او پرمختګ کوي، نه له کفر ځنې د مخ ګرځولو نوم اخلي، او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نیسي، بلکه حق خوښوونکو سره بحث، مناظره، جنګ او جنجال کوي، او کله چې د مرګ وخت ورسیږي، او پرښته د دوی سا راکاږي، دلته نو د توبې په فکر کې ولویږي.

یا کله د کوم شخصي مصلحت له امله په ښکاره ډول او په رسمي صورت سره توبه کوي، یا په کفر باندې پوره ټینګ ولاړ وي، خو له ځینو هغو اعمالو ځنې توبه وباسي چې دې یې پخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هیڅ ګټه نه اخیستله کیږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کې د هغې د منلو امید او انتظار کیږي، او داسې خلقو ته په رښتیا سره همسې توبه نه ور په برخه کیږي، چې د قبلولو وړ وي، تل تر تله د دوی کار: د ګمراهۍ په بیدیا (صحرا) کې لالهانده او سرګردان ګرځېدل دي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي، او مړه شوي دي، حال دا چې دوى كافران دي؛ نو له سره به قبول نشي له يوه د دوى څخه په اندازه د ډكوالي د ځمكې سره زر.

تفسير: يعني لكه د دنيوي حكومتونو په شان هلته د سرو او سپينو زرو په رشوت سره كار نه چليږي، هلته خو يواځې د ايمان دولت پكار راځي، فرض يې كړئ ! كه له يوه كافر سره د سرو زرو دومره لوى لوى امبارونه پراته وي، چې له هغو ځنې د ګردې ځمكې مخ ډك شي، او هغه بيخي خيرات كړي، نو د الله تعالى په دربار كې د يوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهميت نه لري، او نه په آخرت كې له داسې اعمالو ځنې څه فايده وررسيږي، ځكه چې د عمل روح ايمان دى، نو هر عمل چې له ايمان ځنې تش وي، هغه د مړ عمل په شان ګڼل كيږي، چې د آخرت په ابدي ژوندون كې هيڅ كار نه ترې اخيستل كيږي.

وَّ لَوِ افْتَدٰى بِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ وَّ مَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۠ ۹۱

او اګر كه فديه وركړي دې دغه (ټول سره زر) سره، دغه كسان (چې په كفر مړه دي) شته دوى لره عذاب دردناك، او نشته دوى لره هيڅ مددګاران (چې مرسته ورسره وكړي).

تفسير: يعني فرض يې كړئ ! كه له كافرو سره هلته دومره مال وي، او پخپله دى له خپل لوري دا وغواړي، چې هغه د فديې په ډول الله جل جلاله ته وړاندې كړي، چې دا له ما ځنې واخله ! او ما پرېږده، نو بيا هم دا فديه ترې نه منله كيږي، دا مقصد په ۶ جزء المائدة ۳۶ آيت، شپږمه ركوع كې هم راځي.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۬ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ۹۲

له سره به ونه مومئ تاسې (پوره) نېكي، تر هغه پورې چې خرچ كړئ تاسې (په لاره د الله كې) ځينې له هغو شيانو چې ستاسې خوښ وي، او هغه چې خرچ كوئ (يې) تاسې له يوه شي (لږ وي كه ډېر) پس بېشكه الله په هغه (هم) ښه عالم دى.

تفسير: يعني الله جل جلاله ته معلوم دي چې تاسې څه شى او له كوم ځايه او د څه مقصد لپاره خرڅ كړى دى؟، څومره محبوب او په زړه پورې شيان چې په هره طريقه په اخلاص او ښه نيت سره چې د الله جل جلاله په لاره صرفوئ ! سم له هغه سره د الله تعالى له لوري تاسې ته هم د هغه بدل دركول كيږي، چې تاسې يې هيلمن (اميدوار) يئ ! كه د اعلى درجې نيكي حاصلول غواړئ؟؛ نو له خپلو ډېرو محبوبو او ډېرو ګرانو شيانو ځنې څه شى د الله تعالى د لارې لپاره وټاكئ ! (مقرر كړئ).

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ؕ

ټول طعام (د خوړلو شيان) وو حلال بني اسرائيلو (ځامنو د يعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چې حرام كړي وو اسرائيل (يعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو له غوښو او شودو) پخوا له هغه چې نازل (لېږل) كېده تورات.

تفسير: يهودانو ځمونږ (رسول الله صلى الله عليه وسلم) او مسلمانانو ته ويل چې: «تاسې خپل ځانونه د ابراهيم عليه السلام د دين تابعان بولئ ! حال دا چې تاسې داسې شيان خورئ چې هغه د الله تعالى له جانبه په ابراهيم عليه السلام او

د ده په کورنۍ حرام شوي وو، لکه د اوښې شوديې او غوښې»، الله جل جلاله فرمايي: ټول هغه شيان چې اوس يې خلق خوري د ابراهيم عليه السلام په وخت هم حلال وو، او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوي، هو ! په «تورات» کې ځينې شيان په خاص ډول سره پر بني اسرائيلو باندې حرام شول، مګر د اوښ له غوښې ځنې پخوا د «تورات» له نزوله اسرائيل (يعقوب) عليه السلام قسم کړی وو، چې د ده په پيروۍ ګردې اولادې يې د اوښ د غوښې د خوړلو ځنې ځانونه وساتل.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوهَآ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووايه (ای محمده ! يهودانو ته) نو راوړئ تاسې (صحيح) تورات، پس ويې لولئ تاسې (د خپل تصديق لپاره) که يئ تاسې صادقان.

تفسير: يعنې که تاسې (رښتين يئ چې دا شيان د ابراهيم عليه السلام په وخت کې حرام وو، نو راشئ ! او دا حکم پخپل منلي کتاب «صحيح تورات» کې راښکاره کړئ ! که په هغه کې مو راونه ښوده؛ نو په دې خبره کې د هيڅ شک او شبهې ځای نشته، چې تاسې کاذبان او مفتريان يئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې يهودان د دې زورور اعلان او بلنې استقبال ته حاضر نشول، او په دې طريقه سره ځمونږ د «نبي صلى الله عليه وسلم» په صداقت باندې يو بل دليل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمايي الله) پس هر چا چې وترل په الله دروغ وروسته له هغه (چې د حرمت، حجت، اوجهت يې ښکاره شو) پس دغه کسان (چې حق پر ښردي او باطل خوښوي) هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعنې دا به لويه بې انصافي وي؛ که د دې حجت له ظهوره مو وروسته بيا هم تاسې په همدې باندې ټينګ اوسئ او وايئ چې: دا شيان د ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې حرام دی، او مونږ د ابراهيمي دين اصلي پيروان يو.

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) رښتيا فرمايلي دي الله (په دې تحليل او تحريم کې هم) نو متابعت وکړئ تاسې د دين د ابراهيم چې حنيف وو (په حق ټينګ ولاړ او له باطل څخه بېزاره) او نه وو له مشرکانو.

تفسير: يعنې الله تعالى د حلالو او حرامو په نسبت او هم د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم او د اسلام په باب کې هسې صافې صافې او رښتيا رښتيا خبرې اورولې دي، چې هغه هيڅوک دروغولی نشي، اوس ښايي چې تاسې هم د مسلمانانو په شان د ابراهيم عليه السلام د اصلي دين تابعان شئ ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ ! چې په هغه کې ډېر لوی شی خالص توحيد وو، او د عُزير عليه السلام، مسيح عليه السلام احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پرېږدئ ! او پاخه موحدان مسلمانان شئ !.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بېشکه لومړنی کوټه (بيت الله) چې جوړه شوې ده (له ګردو نه پخوا د عبادت لپاره) خلقو ته خامخا (هغه کوټه) هم دا ده چې مکه کې ده.

تفسير: د مسلمانانو په دې دعوی چې: مونږ له هر چا ځینی زیات ابراهیم علیه السلام ته نږدې یو؛ یهودو اعتراض کولو چې «د ابراهیم علیه السلام او د هغه د اولاد څخه رالیږل شوي پیغمبران خو په شام کې استوګن او بیت المقدس یې قبله وه، او تاسو په حجاز کې استوګن او کعبه مو قبله ده، نو د ابراهیم علیه السلام پیروي او نږدیوالې مو له کومه شو؟».

جواب وشو چې له ټولو ځنې لومړنی برکتي خونه (کور) چې د خلکو د مخ ګرځولو لپاره جوړه شوې ده؛ هغه همدا کعبه ده، چې په مکه مکرمه کې ده، او همدا د ابراهیم علیه السلام قبله وه، او مقام ابراهیم په هغې کې دی.

مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۶﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ۬ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ

حال دا چې برکت ناکه او لاره ښوونکې ده خلقو ته (د جنت). (شته) په دې کوټه کې آثار ښکاره (ځینې یې) مقام د ابراهیم دی، او هر څوک چې ننووت په دې (کعبه) کې نو شي به په امان کې.

تفسير: حق تعالی له ابتداء څخه (بیت الله شریف) په ظاهري او باطني، حسي اومعنوي برکاتو سره معمور کړی دی، او د ګرد جهان د هدایت سرچینه یې ګرځولې دی، همدې ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو لپاره دجهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوي دي، د اسلام د جهان نیوونکي دین تابعان په مشرق او مغرب، شمال اوجنوب کې مامور دي چې د هم دې (بیت الله شریف) په لوري خپل مخونه وګرځوي، او لمونځونه اداء کړي، د دې په طواف کوونکو باندې د برکاتو او انوارو عجیب او غریب افاضات اوري، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د حج د اداء کولو لپاره په ډېر شوق او ذوق سره تلبیه ویونکي له همدې شمعې پروانه کېدل، او تل تر تله د دې داخلېدونکي مأمون او مصون ګڼل کېدل، له دې سره نږدې د ابراهیم علیه السلام د مقام وجود دا رابنیي چې دلته د ابراهیم علیه السلام پل (قدم) هم رسېدلی دی، او د هغه رونړ تاریخ (چې د ګردو «ټولو» عربو په نزد بې له انکاره منل شوی دی) دا رابنیي، چې دا هم هغه تیږه (ګټه) ده، چې ابراهیم علیه السلام پرې درېده، او د (کعبې شریفې) دیوالونه یې جوړول، پر دغې تیږې (ګټې) باندې د ابراهیم علیه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځې پورې محفوظ پاتې دی.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نیت د حج) د (دې) بیت (الله، دا) دی پر هغه چا چې قدرت لري طرف د ده ته د لارې، او هر څوک چې کافر شو (ویې نه مانه) نو بېشکه الله بې پروا دی له ټول عالم (یعنې له هر چا او هر شي).

قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۸﴾

ووایه (ای محمده !) ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کیږئ تاسې په آیتونو د الله، او الله ښه شاهد دی پر هغو کارونو (هم) چې تاسې یې کوئ.

تفسير: یعنې د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظیم د داسې رښتیا او پخو خبرو له اورېدلو څخه وروسته په تاسې باندې څه شوي دي، چې سره له کتابیت پرله پسې د کلام الله او د هغه د راوړونکي په انکار باندې ټینګ ولاړ یئ؟ .

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

ووايه (ای محمده !) چې ای اهل د کتابونو ! ولې تاسې منع کوئ (أړوی) له لارې د الله څخه هغه څوک چې ایمان يې راوړی؟ لټوئ تاسې لارې د الله ته کوږوالی (عیب) حال دا چې تاسې يئ شاهدان (عالمان په حقانیت د محمدي دین)، او نه دی الله بې خبره له هغه شي نه چې تاسو يې کوئ (نو تاسې ته جزا درکوي).

تفسیر: یعنې نه یواځې دا چې تاسې پخپله د ایمان د سعادت له حاصلولو ځنې محروم يئ، بلکه غواړئ چې نور هم د الله تعالی له لارې ځنې ستانه (واپس) کړئ ! او تاسې دا حرکتونه یواځې د جهل او ناپوهی له امله نه کوئ !، بلکه سره له پوهې په قصد سره يې کوئ، او سمې خبرې کړوئ، او تل د هم داسې نا مناسبو حرکاتو د جوړولو په فکر کې مشغول يئ، الله تعالی ستاسې له دې ګډو وډو، او کړو خبرو څخه بې خبره نه دی، او په مناسب وخت کې به د دې ګردو خبرو سزاوې یو ځای در کړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) که تاسې حکم ومنئ د یوه فریق له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، نو بېرته به وګرځوي تاسې وروسته له ایمانه ستاسو کافران.

تفسیر: دلته مسلمانانو ته نصیحت کیږي، چې تاسې ولې د دې مفسدانو په دې اشارو باندې فریب خورئ؟ د دوی له دې تېر ایستلو ځنې ځان وساتئ ! که نه دا اندېښنه شته چې ورو ورو به تاسې د ایمان له رڼا ځنې باسي، او د کفر په توره تیاره کنده کې به مو غورځوي.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

او څرنګه به تاسې کافران کیږئ، حال دا چې لوستل کیږي پر تاسې آیتونه د الله، او دی په تاسې کې رسول د الله، او هر څوک چې منګولې خښې کړي (د الله په دین) نو په تحقیق سره ښودنه وشوه ده ته په طرف د لارې سمې.

تفسیر: یعنې هغه قوم چې د دوی په منځ کې پیغمبر صلی الله علیه وسلم تشریف لري، او شپه او ورځ د الله تعالی له جانبه دوی ته په زړه پورې خبرې آوروي، او د هغه روح پالونکي لوی آیتونه او مهم دلائل ښکاروي، نو ډېره لږ ده چې وروسته له ایمان راوړلو څخه داسې قوم بیا کافر شي، یا د کافرانو په شان کار وکړي.

فائده: د مدینې منورې د انصارو دوو قبیلو «اوس» او «خزرج» پخوا له اسلامه پخپلو منځونو کې سخت عداوت او دښمني درلوده (لرله)، په ډېرو وړو وړو خبرو باندې به په داسې سختو جنګونو او وینو تویولو سره نښتل، چې تر کلونو کلونو پورې دا جنګ اوږدېده.

لکه چې د «بعاث» مشهور جنګ «۱۲۰» کلونو پورې اوږد شو، آخر د اسلام د تعلیم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت په اثر دغه دواړه قبیلې سره ملې، او پخپلو منځونو کې لکه شودې او شکرې شولې، او د اخوت او صمیمیت (دوستی) ډېر ټینګ تعلقات د دوی په منځ کې سره قائم شول.

د مدينې منورې يهودان د دې دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دې طريقه مينه او محبت ډېر خپه او غمجن وو، يو ډوند يهودي (شماس بن قيس) يو فتنه اچوونکی سړی ولمساوه چې ته په داسې يوې لوئې جرګې کې چې دا دواړه قبيلې سره په کې ناستې وي، په يو چم (چل) د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! کله چې هغه فتنه اچوونکي سړي يوه مناسبه موقع پيدا کړه او د (بعاث) څو غيرت پاروونکي اشعار يې ولوستل، د دې اشعارو له اورېدلو ځنې سمدلاسه خبره د خولې له خبرو ځنې تېره او تر تورو او نېزو پورې ورسېده، مګر پخوا له دې نه چې وينې تويې شي، رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوې ډلې سره پر موقع وروورسېدل، او ويې فرمايل: «ای د مسلمانانو ډلې ! له الله تعالى څخه وويرېږئ ! زه ستاسې په منځ کی موجود يم، بيا دا د جاهليت خبرې او بلنې د څه لپاره کيږي؟ الله تعالى تاسې ته هدايت وکړ ! او په اسلام يې مشرف کړئ، او د ناپوهې له تيارو ځنې يې وويستئ، نوآيا بيا تاسې د هغو کفرياتو او لغوياتو په لوري ژر بېرته ګرځئ؟ چې له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندې وتلي يئ؟»، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې رسالت د مؤثرې وينا په اثر (اوس) او (خزرج) دواړو خپلې وسلې وغورځولې، او يو له بله سره يې په ډېره مينه، روغبړ، معانقه، او مصافحه وکړله.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ووېرېږئ له الله نه په حق وېرې د ده !، او مه مرئ مګر په دې حال کې چې يئ تاسې مسلمانان (موحدان).

تفسير: يعنې ستاسې مسلمانانو په زړونو کې ښايي د الله تعالى پوره وېره وي، او سم له خپله توانه د پرهېزګارۍ او تقوى له لارې لرې ولاړ نه شئ ! او تل د الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکي اوسئ.

وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْ

او منګولې ولګوئ (ای مؤمنانو !) په رسۍ د الله (چې قرآن دی) ټول او مه سره مختلف کېږئ (وروسته له اسلامه).

تفسير: يعنې ګرد سره يو شئ ! او د پاک قرآن احکام ټينګ ونيسئ ! چې د پاک الله کلکه رسۍ ده، د «تمسک بالقرآن» مطلب داسې نه دی، چې پاک قرآن د خپل ځان او د خپلو آراوو ، هواوو، او د هوسونو تابع وګرځولی شي، بلکه د لوی قرآن صحيح مطلب هم هغه دی، چې د صحيحو احاديثو او د صالحينو اسلافو له متفقو تصريحاتو ځنې مخالف نه وي.

وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ كُنتُمۡ أَعۡدَآءٗ فَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِكُمۡ فَأَصۡبَحۡتُم بِنِعۡمَتِهِۦٓ إِخۡوَٰنٗا

او ياد کړئ تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت (احسان) د الله پر تاسې، کله چې وئ تاسې دښمنان نو ألفت (مينه) يې پېدا کړه په منځ د زړونو ستاسې کې، نو وګرځېدئ تاسې په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامي) وروڼه.

تفسير: يعنې د سلهاوو کلونو عداوتونو او کينې يې له منځه ورکې کړې، او الله تعالى د خپل محبوب رسول الله صلى الله عليه وسلم په سبب تاسې اسلامي خواږه وروڼه سره وګرزولې چې د هغه په اثر ستاسې دين او دنيا سم شول.

وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا

او وئ تاسې په غاړه د کندې له اوره (د دوزخ، په سبب د ګمراهۍ او کفر) نو خلاص يې کړئ تاسې له هغه (اور په اسلام سره).

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

هم داسې (لکه چې د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته دلائل خپل لپاره د دې چې تاسې په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ !

تفسير: يعنې د دې خبرو له داسې ښکاره او صاف ويلو ځنې دا مقصود دی، چې تاسې تل په سمه او صافه لاره باندې لاړ شئ ! او دهسې مهلکو او خطر لرونکو غلطيو بيا اعاده ونه کړئ ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره پرې نه ږدئ !.

وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

او وي دې (تل) له تاسې څخه يوه ډله چې بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) نه، او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنکر) هم دوی دي په مراد رسيدلي او کامياب.

تفسير: يعنې تقوی، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، او اسلامي مؤاخات دا ټول هلته باقې پاتې کېدی شي، چې په مسلمانانو کې يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد لپاره وي، او د دې ډلې وظيفه هم دا وي، چې د خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي، او کله چې خلق په ښو کارونو کې سست يا په خرابو کارونو کې اخته ووينې، نو دوی د نېکۍ په لوري وبولي، او متوجه يې کړي، او له بدو کارونو ځنې يې وژغوري (وساتي)، او په دې کار کې د خپل توان او قدرت په اندازه کوتاهي ونه کړي !.

ښکاره ده چې دا کار هم هغه کسان کولی شي چې د معروف او منکر په علم باندې خبر وي، او د قرآن او سنت له پوهې سره، هوښيار، ذکي، موقع پېژندونکی هم وي، که نه امکان لري، چې يو جاهل سړی به معروف منکر، او منکر معروف وګڼي، او د اصلاح په ځای به ګرد (ټول) نظام خراب او مختل کړي.

يا به د يوه منکر اصلاح داسې کوي، چې له هغه څخه نور ډېر منکرات پيدا کېږي، يا د نرمۍ په ځای به سختي او د سختي په ځای کې به نرمي کوي.

ښايي له همدې امله له مسلمانانو ځنې يو مخصوص جماعت د همدې کار لپاره مأمور کړی شوی دی، چې له هره پلوه دوی د «دعوت الی الخير» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنکر» وړ او لايق وي، چې نبوي حديث کې راغلي دي، «کله چې خلق په منکراتو کې اخته شي، او هيڅوک نه وي چې دوی له هغو څخه وژغوري (وساتي)، نو د عمومي عذاب د راتګ اندېښنه شته».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

او مه کېږئ تاسې په شان د هغو کسانو چې سره جلا (جدا) شول، او اختلاف (جګړې) يې وکړې د دين په اصولو کې وروسته له هغه چې راغلی وو دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقيقت)، او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ).

تفسير: يعنې لکه يهودانو او نصرانيانو غوندې مه کېږئ چې د الله تعالی د صافو او ښکاره وو احکامو له رسېدلو څخه وروسته بيا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسې ولوېدل، او د شرعې په اصولو کې سره متفرق او په فروعو کې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای کې ګوند ګوند او ګوند بازۍ د دوی مذهب او قوميت وران او ويجاړ او تباه کړ، او ګرد (ټول) سره د الله تعالی په عذاب ببل ببل ککړ شول.

تنبيه: له دې آيت ځنې د هغو اختلافاتو او ډلې ډلې کېدلو مذموميت او تباهي معلومه شوه؛ چې د شريعت د صافو احکامو له خبرېدلو وروسته پيدا شي، د افسوس ځای دی چې د ننيو مسلمانانو په منځ کې په سلهاوو ګوندونه (ډلې) د اسلامي شريعت له ښکاره وو صريحو، مسلّمو او ټينګو اصولو ځنې جلا (جدا) شوي دي، او د دوی په منځ کې اختلافونه اچول شوي دي، او د دې اختلاف او انشقاق عاملين د همدې عذاب لاندې راغلي دي.

بيا هم د شکر ځای دی، چې د دې بې تميزۍ په طوفان کې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم له وعدې سره سم يو عظيم الشأن جماعت د پاک الله دا رسۍ ټينګه نيولې ده، او د «ما أنا عليه وأصحابي» په مسلک باندې قائم دي، (الحمد لله) او د قيامت تر ورځې به قائم وي.

پاتې شول هغه فرعي اختلافونه چې د لويو اصحابو رضي الله عنهم او د مجتهدينو ائمه وو په منځ کې شته، هغه له دې آيت سره هيڅ تعلق نه لري، د دې فرعي اختلافونو پر اسبابو باندې شاه ولي الله «رحمه الله» په خپلو تصانيفو کې کافي او شافي بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ

په هغه ورځ چې سپين به شي (ځينې) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شي (ځينې) مخونه (د کافرانو).

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر هغه کسان چې تور شوي دي مخونه د دوی (نو و به ويل شي دوی ته) آيا کافران شوي يئ تاسې وروسته له ايمان راوړلو ستاسې؟.

تفسير: د دې الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابيانو، او عامو کافرانو يا پر ګردو مبتدعينو، فساقو، او فجارو باندې کېږي:

«مرتد» هغه ته ويل کېږي، چې وروسته له ايمان راوړلو ځنې بيا کافر شي.

«منافق» هغه دی چې په ژبې سره اقرار کوي، خو په زړه کې ترې انکار لري، او کافر وي.

«کتابي»: پخپلو انبياوو او کتابونو باندې د ايمان لرلو مدعي وي، چې د دې مطلب داسې کېږي چې دوی هغه ګرد زيري چې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په نسبت ورکړی شوي دي؛ ومني، او سم له هغو هداياتو سره ځمونږ پر

رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړي، مګر دوی په خپل انکار کې له ګردو ځنې په مخ لاړل، ګواکې دوی وروسته له ايمان راوړلو پر خپل کتاب او نبي بيا کافريږي.

«مبتدع» هغه دی چې تش په خوله دعوی کوي چې مونږ د قرآن شريف او سنت تابعان يو، او پر نبي کريم صلى الله عليه وسلم باندې مو ايمان راوړی دی، مګر وروسته له هغه ډېر بې اصله او باطل شيان په دين کې شاملوي، يا د دين له ځينو ضروریاتو ځنې انکار کوي، او له اصلي دين څخه د باندې وځي، همدا طريقه دوی هم تر يوه درجې پورې په ﴿اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ﴾ سره مخاطبوي.

پاتې شول «فساق» چې د هغو ی عقيده صحيحه وي، که دغه خطاب هغوی ته وي، نو مطلب به يې داسې وي چې د ايمان له راوړلو ځنې وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولې وګرځاوه؟ ګواکې له کفر څخه به عملي کفر مراد وي.

او که د عامو کفارو په حق کې دا خطاب ومنل شي، نو حاصل يې دا دی: پاک الله ګرد د فطرت په دين باندې پيدا کړئ، نو تاسې هغه ايماني فطرت ولې ضائع کړی دی؟ او ولې کافران شوي يئ؟ نور د آيت له سباقه را معلوميږي چې دلته کفر فعلي کفر، يعنې مذموم اختلاف او تفريق مراد دی.

فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ ابْيَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

نو وڅکئ عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې کافران کېدلئ. او هر هغه کسان چې سپين شوي دي مخونه د دوی نو وي به دوی په رحمت د الله (کې)، چې دوی به په هغه کې تل وي.

تفسير: ځکه چې جنت يواځې په عمل سره نه موندل کيږي، او سره له عمله د الله تعالى رحمت او فضل هم ورته پکار دی، او جنت همداسې يو ځای دی، چې هلته الله تعالى د هوسايۍ (قرارۍ) او آرامۍ او ښه ژوندون هر راز اسباب او سامان مهيأ (تيار) کړی دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۱۰۹﴾

دا (چې تېر شول) آيتونه د الله دي، مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او نه دی الله چې اراده به کوي دظلم لپاره د عالميانو (د عقاب په زياتوالي يا د ثواب په لږوالي). او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، ملکا، خلقاً، او عبيداً) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کيږي ګرد کارونه (نو هر چا ته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي).

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

يئ تاسې (ای محمدي امته !) خير (بهتر د هر هغه) امت چې ايستلي شوي دي لپاره د خلقو.

تفسير: يعنې ای مسلمانانو ! الله تعالى تاسې له ګردو (ټولو) امتو ځنې افضل او بهتر ګرځولي يئ ! د الله تعالى په ازلي علم کې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوي وو، چې د هغه خبر ځينو پخوانيو انبياوو عليهم السلام ته هم ورکړی

شوی وو، څرنګه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) انبیاوو علیهم السلام څخه افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو څخه ښه او بهتر دی، ځکه چې له ګردو (ټولو) څخه اشرف او اکرم رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په برخه شوی دی، او ډېر زیات پاتې کیدونکی او ښه کامل یې په نصیب دی.

تنبیه: د دې آل عمران سورت په ۸۱ آیت ۹ رکوع په ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ الآیة ـ کې څمونږ د نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) د کبرى امامت او جامعیت بیان شوی وو، د آل عمران سورت په ۹۶ آیت ۱۰ رکوع کې په ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ الآیة ـ کې د ده امت د قبلې علویت او لوړه مرتبه وښوولې شوه، د آل عمران سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کې په ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ الآیة ـ کې یې د ده د امت د کتاب او د شریعت مضبوطي ښکاره کړه، او د لته د دې آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع کې د دې مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کولی شي.

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چې حکم کوئ تاسې (هر چاته) په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوئ تاسې (هر څوک) له منکر (بدۍ) څخه.

تفسیر: په «منکر» کې خراب کارونه: لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز بد اخلاق، او غیر معقولې خبرې شاملې دي، له دې منکراتو څخه ممانعت هم په څو ډولونو وي، کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او ټوپک لکه په «اکبر جهاد» سره، الغرض هر راز جهاد په دې کې داخل دی، دا صفت په داسې عمومیت او اهتمام سره چې په محمدي امت کې لیده کیږي، په پخوانیو امتونو کې د هغه مثال او نظیر نه موندل کیږي.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

او ایمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره).

تفسیر: په الله جل جلاله باندې په ایمان لرلو کې د ده پر توحید، د ده پر رسولانو، د ده پر کتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شیانو باندې ایمان لرل هم داخل دي، رښتیا خو دا ده چې د خالص توحید شیوع (خوروول) او اهتمام په دې اندازې سره چې «لله الحمد» په محمدي شریعت کې شته؛ په نورو امتونو کې نه وو، عمر رضي الله عنه فرمایلي دي: «هر سړی چې له تاسې څخه غواړي چې په دی امت (خیر الأمم) کې داخل شي، ښایي چې د الله تعالی شرط پوره کړي !»، یعني «امر بالمعروف، نهي عن المنکر» او «ایمان بالله» چې د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره کړي، چې دا کار د صحابه وو «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» له شان څخه دي.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

او که ایمان راوړی واي اهل کتابو (په قرآن او محمد نو) خامخا به وو (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، څنې له دوی څخه مؤمنان دي، او زیات د دوی فاسقان دي (نافرمانان متمردان په کفر).

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوي تاسې ته (دغه فساق په هیڅ باب کې) مګر په (لږ) تکلیفولو (د ژبې)، او که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وبه ګرځوي دوی تاسې ته شاوې (خپلې تښتې ته)، بیا به له دوی سره مرسته ونه کړه شي، (بلکه له تاسې سره به د خالق مرستې وي).

تفسير: لله الحمد دغه پخوا و يل حرف په حرف ثابت شول، او دلويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين په زمانه کې دا ګردې پېښې پر کتابيانو باندې اجراء او تطبيق شوې، کتابيانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامۍ او تباهۍ لپاره ډېر زيات تکليفونه وګالل، او راز راز پلمې او دسيسې يې جوړې کړې، او زيات زور يې ولګاوه، مګر د مسلمانانو يوه ويښته ته يې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولى، هر چېرې چې مقابله وشوه، د «حمر مستنفره» په شان تښتېدل، او په هر ځاى کې به د الله تعالى نصرت او امداد د همدغه خير الأمم په نصيب وو، او دښمنان به د بد حواسۍ او بېکسۍ په حال کې مقهور او مخذول کېدل، هر لوري ته به تښتېدل، يا به بنديان کېدل، يا به يې د تسليم غاړه کېښوده، يا به جهنم ته رسېدل، فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوْٓا اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ

مقرر کړى شو په دوى باندې ذلت (خواري په سبب د کفران د نعمت) په هر ځاى کې چې وموندلى شي دوى (هيڅ وخت به عزت دوى ته نه وي) مګر (چې منګولې ولګوي) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو).

تفسير: دا آيات د کتابيانو له جملې څخه خاص په يهودانو پورې متعلق ښکاري، لکه چې د کلام له سياقه او د قرآن کريم له نورو آيتونو ځنې ظاهر دى، يعنې خورا (ډېر) دولتمندان يهودان هم په آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي کولى، ځکه چې دوى هيڅېرې د کوم آزاد او مستقل حکومت مالکان نه دي، او په ګرده دنيا کې بې پته او بې عزته پراته دي، او يوائې ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ په وسيله دوى لږ څه هوسايي (آرام) او ژوندون کوي، ځينو مفسرينو له ﴿اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ﴾ او له ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ ځنې د الله تعالى ذمه او د مسلمانانو عهد مراد کړى دى، يعنې پرته له دې چې له مسلمانانو سره عهد وکړي، او د الله تعالى په ذمه کې راشي.

وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿۶۱﴾

او وګرځېدل (اخته شول) دوى په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرر کړل شو پردوى باندې مسکنت (محتاجي) دا (محتاجي او غضب) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوى وو چې کافران کېدل په آيتونو د الله، او وژل به يې انبياء په نا حقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب وو چې سرکښي کوله، او وو دوى چې له حدودو به تېرېدل (د عصيان په سبب).
تفسير: همدغه مضمون د «البقرة» سورت په ۶۱ آيت ۷ رکوع کې تېر شوى دى، د هغه فائده دې دلته هم ولوستل شي !.

لَيْسُوْا سَوَآءً ؕ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿۱۱۳﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُوْنَ فِى الْخَيْرٰتِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

نه دي دوى (ټول اهل کتاب سره) برابر، ځينې د اهل کتابو يوه فرقه ده، چې سمه ولاړه ده (په حق باندې) چې لولي دوى آيتونه د الله په ساعتونو د شپې، حال دا چې دوى سجدې کوي. ايمان راوړي په الله باندې او په ورځې آخرې، (د قيامت) باندې، او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره، او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) ځنې، او تلوار کوي په ښو کارونو کې (تاخير نه کوي)، او دغه کسان له صالحانو ځنې دي.

تفسیر: د دې ګردو (ټولو) کتابیانو حال یو شان نه دی، د دومره بدانو په منځ کې څه ښه کسان هم شته، او د دې مسخه شویو اشقیاوو په منځ کې ځینې سعید ارواح هم موجود دي، چې دوی ته (حق سبحانه وتعالی) د حق منلو توفیق ورکړی دی، او د اسلام په غیږ کې ننوتلي دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۗ

او هر څه چې کوي دوی له خیره (ښه) پس له سره به ضایع نه کړی شي، د دوی (ثواب د) هغه کار.

تفسیر: بلکه دوه مثله اجر به مومي، لکه چې د «القصص» په ۵۴ آیت ۶ رکوع کې داسې یو آیت لولو: ﴿أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا﴾ او په صحیح حدیث کې نبي کریم «علیه الصلاة والتسلیم» د هغه تشریح فرمایلې ده.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهېزګارانو (هم).

تفسیر: د همدې له امله چېرې چې د یهودانو د خرابیو ذکر راځي، حق سبحانه وتعالی دا پرهېزګاران تر مستثنی کوي، او سم د دوی له تقوی او پرهېزګاری سره په دنیا او آخرت کې له هغوی سره بیخي ممتازه معامله کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی ځنې مالونه د دوی، او نه اولادونه د دوی له(عذابه) د الله هیڅ شی !، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دي)، دوی به په هغه (اور) کې تل وي (بې انتهاء، بلا انقطاع)، مثال د هغه مال چې صرفوي (یې کافران د الله په لاره کې) په دې ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کې؛ په شان د مثال د هغه باد دی، چې وي په دې باد کې ډېره یخني (یا اور) چې ورسیږي (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چې ظلم یې کړی دی پر ځانونو خپلو، پس هلاک کړي دغه کښت (فصل).

تفسیر: د صالحانو او د متقیانو په مقابل کې د لته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمایي: کافران هر څومره چې مال او قوت په دنیا کې ولګوي، اګر که دوی یې پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وکړي، په آخرت کې یې هیڅ قدر او پوښتنه نه کیږي.

پرته له ایمان د هر عمل مثال داسې وګڼئ، لکه چې کوم شریر یا ظالم فصل وکړي، یا په باغ کې نیالګي کیږدي، او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلي نندارې ځنې خوښ شي، او راز راز هیلي او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کې وکړځوي، چې ناڅاپه د هغه دشرارت او د بدبختی په اثر سخته سیلی ولګیږي، او پر هغو شینکو باندې دومره واوره او ږلی ولویږي، چې یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړي، او ویې سوځوي، او دې په پای (آخر) کې د دې تباهی په نسبت خپلې ګوتې وچیچي، او خاورې په سر باد کړي، نه یې امیدونه په ځای شي، او نه د اړې او احتیاج په وخت کې د هغه له پیداواره منتفع شي.

او کله چې دا تباهي دظلم او د شرارت سزا وه، نو ځکه پر دغه مصيبت باندې څه اخروي اجر هم لکه چې مؤمنانو ته په داسې مواردو کې ور رسيږي؛ په لاس نه ورځي، کټ مټ (هو بهو) همدا د هغو کفارو احوال دي، چې په شرک او کفر باندې ټينګ ولاړ دي، او پخپلو خيالاتو او چرتونو (وهمونو) ډېر خير او خيرات ورکوي.

پاتې شول هغه کمبختان چې د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنۍ، يا په فسق او فجور کې لګيږي؛ نو د دوی د حال پوښتنې نه دي پکار، ولې چې دوی نه يواځې خپل مال خوشې چټې (فضول) صرفوي، بلکه په دې مال صرفولو سره ځان ته لا نور زيان او وبال هم اړوي، دې ګردو ته ښايي چې په ياد يې ولري، «مال وي، که اولاد، هرشی چې وي، د الله تعالی د عذاب مخه نشي اړولی، او نه د متقيانو په مقابل کې دوی پخپلو هيلو باندې برې مومي.

تنبيه: «ريح» مفرد لفظ په قرآنکريم کې عموما د عذاب په مورد کې مستعمل شوی دی، لکه ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا﴾ او ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ الآية ـ او د «رحمت» په موقع کې د جمعې لفظ «رياح» راغلی دی ﴿يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ او ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ الآية ـ او ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا﴾ الآية ـ كذا ذكره أبو حيان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۱۱۷﴾

او نه دې ظلم کړي پر دوی باندې الله، وليکن پر ځانو خپلو ظلم کوي دوی (په کفر سره چې د حسناتو د ضياع موجب دی).

تفسير: داسې دې ونه ګڼل شي، چې «هر کله د کافرانو هيڅ يوه نيکي نه منله کيږي، نو پر دوی باندې معاذ الله د الله تعالی له جانبه ظلم او تېری شوی دی»، داسې نه ده ! ځکه چې دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندې پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی، نو دغه بده ورځ به ورته نه پېښېده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۱۱۸﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې دوستان د راز (له هيڅ فرقې نه چې وي) غير له تاسې (مؤمنانو)، هيڅ کمی نه کوي دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست ګڼي دوی ضرر ستاسې، په تحقيق ښکاره شوی دی بغض او دښمني له خولو د دوی نه، او هغه بغض چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوی؛ ډېر لوی دی (له هغه چې په خوله يې وايي)، په تحقيق بيان کړي دي مونږ تاسې ته علامې (د نفاق د دوی)، که يئ تاسې عقل چلوئ پکې (پوهېږئ).

تفسير: حق تعالی دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبيه راکړه، چې مسلمانان دې د خپل حقيقي مسلمان ورور ځنې پرته بل چا ته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښيي، ځکه که يهودي وي يا نصراني، منافق وي که مشرک؛ له دوی ځنې هره يوه ډله چې وي ستاسې حقيقي خير غوښتونکي نه دي، بلکه دا خلق تل په دې کوښښ کې لګيا دي، چې تاسې تېر باسي، او په هر فريب سره چې وشي، څه زيان در ورسوي، او په ديني او دنيوي خرابيو کې تاسې اخته کړي، د دوی خوښه همدا ده چې تاسې په تکليف کې اوسئ، او په يوه نه يوه تدبير تاسې ته کوم ديني يا دنيوي نقصان درورسيږي.

هغه دښمني او بغض چې د دوی په زړونو کې دی، هغه خو ډېر زيات دی، ليکن ډېر ځلې داسې هم کيږي، چې دوی د عداوت او غيظ د جذباتو په مقابل کې مغلوبيږي، د همدې حسد او دښمنۍ له امله د دوی ژبې د دوی په واک (قبضه) او اختيار کې نه دي.

نو د عقلمند سړي دا کار نه دی، چې هسې خبیث باطن دښمنان خپل رازداران وګرځوي، حق تعالی د دوست او دښمن علامې، او د موالاتو او نورو احکامو په ښکاره ډول سره بیان فرمایلي دي، په هر هغه چا کې چې عقل وي، له هغه ځنې به کار اخلي، (د کفارو د موالاتو په نسبت څه تفصیل پخوا له دې نه په همدې سورت کې تېر شوی دی، او څه نور په «المائده» او نورو کې راځي.

هَاَنْتُمْ اُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ

واورئ خبردار شئ ! تاسې هغه کسان یئ چې دوستي کوئ له دوی سره، او نه کوي دوستي دوی له تاسې سره، او تاسې ایمان لرونکي یئ پر ټولو کتابونو.

تفسیر: یعنې دا څومره بې موقعه خبره ده چې تاسې د هغوی په دوستۍ باندې نازېږئ ! او هغوی ستاسې دوستان نه دي، بلکه ستاسې بیخ ایستونکي دښمنان دي، او عجیبه لا دا ده چې تاسې آسماني کتابونه اعم له دې چې هغه د هر قوم وي، او په هره زمانه کې معمول وي، پر هر نبي الله باندې چې نازل شوي وي؛ ګرد منئ، (پر هغو باندې چې حق تعالی یې نومونه راښودلي دي بالتفصیل، او پر هغوی باندې چې نومونه یې نه دي راښودلي بالاجمال ایمان لرئ)، په خلاف د دې دا خلق ستاسې کتاب اونبي علیه السلام نه مني، بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبیاوو باندې هم صحیح ایمان نه لري، په دې لحاظ سره ښه خو به داسې وو چې هغوی به له تاسې سره مینه او محبت کولې، او تاسې به له دوی ځنې لري ګرځېدئ ! او نفرت او بېزاي به مو ښکارولې، مګر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَاِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۚۖ

او کله چې یو ځای شي دوی له تاسې سره نو وایي دوی: ایمان مو راوړی دی.

تفسیر: منافقینو خو به تل هم داسې ویل: «عامو یهودانو او نصرانیانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کې آمنا ـ مونږ مؤمنان یو !» ویل، له دې وینا ځنې د هغو مقصد دا وو چې مونږ په خپلو کتابونو باندې ایمان لرو، او هغه منو !.

وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۭ

او کله چې یواځي شي دوی نو چیچي دوی په تاسې باندې سرونه د ګوتو له (ډېره) قهره.

قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ ۭ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) مړه شئ په قهر (او بغض) خپل سره.

تفسیر: یعنې الله تعالی اسلام او مسلمانانو ته لا زیات ترقیات او فتوحات ور په برخه کوي، نو تاسې پخپل غیظ، غضب، او غصه کې ومرئ ! که له ډېرو لغتو وهلو ځنې مو سا وخیژي، خو بیا به هم ستاسې دا هیلي او آرزوګانې نه پوره کیږي، او الله تعالی هرو مرو اسلام غالب او مسلمانان بریالي کوي.

اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝۱۱۹

بېشکه چې الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چې په سینو (زړونو) کې دي (نو دوی ته پرې جزاء ورکوي).

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

که ورسيږي تاسې ته کومه ښېګڼه (لکه فتح يا غنيمت) نو خپه کوي دوی، او که ورسيږي تاسې ته کومه بدي (خپګان، لکه قتل يا هزيمت) نو خوشاليږي دوی په سبب د هغه.

تفسير: که ستاسې لږ څه ګټه او فائده د دوی تر سترګو شي، مثلا ستاسې اتحاد يو جهتي، پر دښمنانو باندې غلبه، او نور ووينې، نو د رڼې (کينې) او حسد په اور کې نينې نينې کيږي، او که چېرې پر تاسې کوم مصيبت يا خپګان راشي، نو دوی له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ پخپلو کالیو (جامو) کې نه ځايږي.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

او که صبر وکړئ تاسې (پر اضرارو د دوی) او ځان وساتئ تاسې (له دوستۍ د دوی) نو ضرر به ونه رسوي تاسې ته مکر، فريب د دوی هيڅ شی، بېشکه چې الله په هغو کارونو چې دوی (يې) کوي (هم) ښه احاطه کوونکی (او هر شې ورته معلوم) دی.

تفسير: ممکن وو چې چاته دا خيال پيدا کېده، چې که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو، نو دوی ته به لا زيات غيظ او غضب ورځي، او ځمونږ په خلاف به تدبيرونه کوي، او لا زيات زيان به راورسوي، ددې ځواب يې داسې ورکړ چې: که تاسې په صبر او استقلال، تقوی او طهارت باندې ټينګ ولاړ اوسئ، نو د هغوی به هيڅ ډول مکر او فريب پر تاسې نه چليږي.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (ياد کړه ای محمده !) چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تيارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځايونه لپاره د جنګ، او الله ښه اوريدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر کردو احوالو). کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې د دې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی وو، او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان. او خامخا په تحقيق مرسته (مدد) کړې وو له تاسې سره الله په (جنګ) د بدر کې، حال دا چې تاسې کمزوري وئ، نو وويرېږئ له الله نه، لپاره د دې چې شکر وکړئ تاسې (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسير: په دې آيت کې د (احد) د غزا واقعه ياده شوې ده، دا واقعه داسې وه، چې د هجرت په (۲) کال د رمضان المبارک په مياشت د (بدر) په مقام کې د مسلمانانو او قريشو د فوځونو په منځ کې لوی تصادم واقع شو، چې په هغه کې د مکې معظمې له کفارو (۷۰) نومياڼي سړي مقتول او (۷۰) تنه بنديان شول، له دې تباه کوونکې او سپکوونکې ماتې څخه د قريشو د انتقام لمبې پورته شوې، او د هجرت په (۳) کال له قريشو سره نورې قبيلې هم پر (مدينې منورې) باندې د تعرض په قصد ووتلې، تر دې چې له دوی سره ښځې هم د جنګ په نيت او د دې لپاره چې د ضرورت په وخت کې نارينه وو ته غيرت ورکړي، او د دوی د ماتې مخه ونيسي؛ روانې شولې.

کله چې دغه درې زريزه لښکر په وسلو او تجهيزاتو (تيارو) سره له مدينې منورې ځنې (۳) يا (۴) ميله لرې (د احد) د غره سره نږدې د چهارشنبې په ورځ د شوال (۱۲) د هجرت په درېم کال واړول، نو رسول اکرم صلى الله عليه وسلم

له خپلو اصحابوسره جرګه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رایه داسې وه، چې پخپله په مدینې منورې کې اسلامي مجاهدین پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانۍ سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تایید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئیس المنافقین (عبد الله بن أُبيّ) ځنې هم رایه واخیسته شوه، چې د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رایې سره موافقه وه، مګر ځینې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټینګ شول چې مونږ ته ښایي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثریت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته ولاړ او ځغره یې واغوسته، او خپله وسله یې واخیسته، او د غزا په نیت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په غیاب کې ځینو کسانو ته هسې یو خیال پیدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور ځنې د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «یا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونیسو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «یو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بیا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدینې منورې ځنې د باندې تشریف یووړ، نږدې زر تنه مجاهدین له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړیو (چې ځینې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ویل به یې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کښېنښود، او زما په مشوره یې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه یو چې وجنګېږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځینو مشرانو (ابن أُبَيّ) وپوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وترل، او هر یو ټولی یې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته یې خپل وظیفې وروښودلې، او امر یې وفرمایه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګېږئ !، او په خپلو ځایونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبَی د جلا والي او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپیدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله یې زړونه سره ورېږدېدل، او داسې خیال ورپیدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلی شأنه » د دوی لاس ونیوه، او له دوی سره یې مرسته وکړه، او زړونه یې ټینګ کړل، او دا یې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښایي یواځې په الله تعالی باندې وي، او ښایي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم اوتجهیزات او نور دومره اهمیت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان ځنې یې مستغني او بې پروا کوي، او غیبي تایید «فتح مبین» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښایي چې تل له الله تعالی ځنې وویرېږي، څو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصیل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو ځنې مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرۍ شانته «اخطار» ورکړی شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زېرې د ده له وېرې ځنې لوی دی».

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو ځنې اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

هو ! (درې زره بس کیږي) ! که تاسې صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: ځرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر تنه وو، لومړۍ یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله : که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولیږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وروررسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کیږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، ځرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړي شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین وموميږونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني دا ګرد غيبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت يواځې دې لپاره مهيأ کړی شوی دی، چې ستاسې له زړونو ځنې وېره او اضطراب لري شي، سکون او اطمينان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالى مرسته په هسې شيانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالى اراده وفرمايي، نو يواځې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بريالي کوي، يا بې ستاسې له جهاده او ربړ ګاللو (تکليف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زيانمن کوي، يا له يوې پرښتې ځنې همدا کار اخلي، چې اوس يې له (۵۰۰۰) ځنې اخلي.

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾

(الله کومک درکړ) ځکه چې هلاک کړي ځينې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، يا يې ذليل (خواروزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسير: يعني د پرښتو له لېږلو ځنې ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالى له جانبه پوره بشارت او اطمينان ومومئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه ځنې دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی متونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بنديان شي.

لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٢٨﴾

نشته تا لره له امره هيڅ شی (بلکه الله اختيار لري دهر شي) يا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، يا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسير: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهيدان شوي وو، چې په هغوی کې ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم تره سيد الشهداء حمزه رضي الله تعالى عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشيانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، يعني پوزې، غوږونه، او نور اعضاء يې ترې پرې او ګډې يې ورځيرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالى عنه زړه او ځيګر هم هندې (د أبو سفيان ښځې) وايستل، او ويې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه يې دا چې نبي کريم «عليه افضل الصلاة والتسليم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنيو ځلور غاښونو ځنې لاندې ښی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ يې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د دده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وينو تک سور شو، په همدې وخت کې د دده مبارک پښه هم وښويېده، او پر ځمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اوربدلو ځنې ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د دده له مبارکې خولې ځنې دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح وموميِ چې د خپل هغه رسول مخ يې په وينو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشيانه شدائدو او ظلمونو دليدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نومورو) متجاوزينو ته يې د ښېرا کولو اراده وفرمايله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښيمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ﴾ کې يې محمد صلى الله عليه وسلم ته تنبيه وفرمايله، چې بنده لره اختيار نشته او نه د هغه علم محيط دی، د هر شي اراده چې الله تعالى وفرمايي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمايي هغوی ته هدايت کوي، او که يې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځينو روايتونو کې د دې آيتونو په شان نزول کې بل رنګ معلوميږي چې دلته د هغوی د تفصيل د ليکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځايه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فليراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢٩﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقاً او عبيداً)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښنې يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوٓا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه خورئ سود !

أَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۖ

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسير: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهليت په زمانه کې به خلقو سود او سوايي اخيستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بينکونو کې رواج دی، همدا صورت يې په ﴿أَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبير وفرمايه، يعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبيح دی، او بيا دا صورت خو يې ډېر زيات شنيع او بد دی، لکه چې څوک ووايي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کيږي، چې له مسجد د باندې د ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زيات تقبيح او تشنيع په موقع کې ويل کيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٣٠﴾

او وويرېږئ له الله څخه ښايي چې په مراد به ورسيږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسير: يعنې په سود خوړلو کې هيڅ نيکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله ځنې وويرېږئ ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿١٣١﴾

او وويرېږئ ! له اوره چې تيار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَأَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿١٣٢﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړی شي.

تفسير: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم منل هم په حقيقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

هغه احمقان چې د اطاعت او عبادت په منځ کې څه فرق نه کوي، دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروي، ځرنګه چې د أحد په غزا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم ځنې مخالفت شوی وو، لکه چې وروسته راځي، نو ځکه د راتلونکې زمانې لپاره تنبیه ورکوله کیږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فلاح او بري هیله هلته کېدلی شي، چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندې عمل او تګ وکړی شي.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چې سبب د) مغفرت د رب ستاسې او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسیر: یعنې دهغو اعمالو او اخلاقو په لوري منډې ووهئ ! چې د الله تعالی له وعدې سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لایق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ

چې پلنوالی د هغه جنت (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکې دی.

تفسیر: ځرنګه چې د بنیادمانو په مغزو کې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زیات بل کوم وسعت نشي راتلی، نو ځکه یې د پوهولو لپاره د جنت عرض له هغه سره تشبیه کړ، ګواکې دا یې راوښودل چې د جنت عرض له دې ځنې زیات وګڼئ، کله چې د جنت عرض (سور) دومره وي، نو الله تعالی ته ښه معلوم دی، چې د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وي؟

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) لپاره د پرهېزګارانو. هغه کسان چې نفقه ورکوي (مال لګوي د الله په نامه) په خوښۍ (یا ارازانۍ یا شتمنۍ کې) او تکلیف (یا قیمتي یا تنګسه کې).

تفسیر: یعنې نه په عیش او خوښۍ کې الله تعالی هیروي، او نه د تنګسۍ او تکلیف په وخت کې د الله تعالی په نامه باندې له ورکړې څخه ځان ساتي، په هره موقع او په هر حال کې سم له خپله توانه د خیراتو او صدقاتو لپاره تیار وي، او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دي، ګواکې سره له بدني جهاده مالي جهاد هم کوي.

وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

او چې زغمونکي د قهر دي (سره له قدرته) او عفوه کوونکي دي له خلقو (چې پرې وکړي زیاتۍ او ظلم) او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: د قهر او غوصې زغمل لوی کمال دی، برسېره پر هغه دا ډېر ښه او لوی کار دی، چې د خلقو تجاوزات او غلطیانې هم بیخي معافوي، او نه یې یواځې معافوي، بلکه له هغوی سره احسان، او نیکي هم کوي، غالبا پخوا له دې نه د کومو خلقو په نسبت چې د نه ښېرا کولو امر، ارشاد، او اشاره ورته شوې وه، دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر زغمل، او دعفوې او د تېرېدلو ځنې د کار اخیستلو ترغیب ورکړی شوی دی.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چې وکړي دوی کومه لویه ګناه یا ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو باندې (په کولو د وړو ګناهونو).

تفسیر: یعنې بیخي په ښکاره ډول سره که څوک داسې د بې حیایۍ کوم کار وکړي، چې د هغه اثر متعدي وي، او نورو ته هم ورسیږي، یا د کوم داسې خراب حرکت مرتکب شي، چې د هغه ضرر لازمي او یواځې د ده په ځان پورې محدود وي.

ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

نو یاد کړي دوی الله پس مغفرت وغواړي دوی لپاره د ګناهونو خپلو، او څوک دي چې مغفرت کوي د (ټولو) ګناهونو (هیڅوک یې مغفرت نه کوي) مګر (مغفرت یې کوي) الله، او نه کوي مداومت دوی پر هغه ګناه چې کړې ده دوی، حال دا چې دوی پوهیږي (چې مونږ بد کړي دي)، همدا (متقیان چې ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی (له جانبه) د رب د دوی، او جنتونه دي چې بهیږي لاندې له (ونو او مانیو د) هغو ویالې، چې تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، او څومره ښه دی اجر دعاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عظمت او جلال، د ده عذاب او ثواب، د ده حقوق او احکام، د ده د عدالت سره مخامخ کېدل، او د ده وعد او وعید په زړه کې یاد کړي، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړي، ورځخه وویرېږي، او په نامه سره یې وبولي، او د ده د لویي او کبریاء په مقابل کې سر په سجده کېږدي، بیا په هغې شرعي طریقې چې د ګناهونو د استغفار لپاره مقرره ده؛ عفوه او مغفرت وغواړي، مثلاً چې دحقدارانو حق أداء کړي او یا هم ورځخه عفوه وغواړي او د الله تعالی په حضور کې توبه او استغفار وکړي، او په هغې ګناه باندې چې دبشریت په مقتضا تر صادره شوي ده مداومت ونکړئ بلکه په دي باندې وپوهیږي، چې حق تعالی د بندګانو رښتیانی توبه مني، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسي، او د ده په حضور کې په خلوصیت او انابت سره حاضر شي، نو دغه خلق هم په دویمه درجه متقیانو کې داخل دي، چې د هغوی لپاره جنت تیار شوی دی، حق تعالی د دې تائبینو ګناه عفوه کوي، او دوی ته پخپل جنت کې ځای ورکوي، او هغه توبه او نېک عمل چې دوی کړی وي، دوی ته د هغه ډېر ښه عوض ورکول کیږي.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

په تحقیق تېرې شوي دي پخوا له تاسې ډېر طریقې (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ ! (تګ وکړئ) تاسې په ځمکه (جهان) کې پس وګورئ ! چې څرنګه وو عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسیر: یعنې پخوا هم له تاسې څخه ډېر اقوام او ملل تېر شوي دي، او لویې پېښې شوي دي، او د الله تعالی عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی، که له دوی ځنې هغه کسان چې د انبیاوو علیهم السلام په عداوت، او د حق د تکذیب لپاره یې ملاوې تړلي دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصدیق او اطاعت څخه یې مخ اړولی دی، او

په حرامخوری، ظلم او عصیان باندې یې اصرار کړی دی، دهغوی انجام څومره خراب شوی دی ! او د دوی د تباهۍ علائم او آثار وګورئ، چې نن هم ستاسې د مملکت په شاوخوا کې نړۍ موجود دي.

هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

دا (قرآن) بیان دی لپاره د (ټولو) خلقو او هدایت (لارښوونه) او موعظت (نصیحت) دی پرهېزګارانو ته.

تفسیر: یعنې د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو لپاره دغه قرآني مضامین بیانېږي، چې د هغو د اوږدلو څخه له الله تعالی ځنې ویرېدونکي خلق هدایت او پند اخلي، مګر هغه کسان چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی خوف نه وي، نو دوی به د نصیحت کوونکو له تنبیهاتو ځنې څه ګټه واخلي؟

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

او مه سستېږئ تاسې ! او مه خپه کېږئ تاسې ! او هم دا تاسې غالبان یئ که یئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).

تفسیر: دا آیتونه د (أحد) د غزا په باره کې نازل شوي دي، کله چې مجاهدین د ډېرو زخمونو له لاسه ټوټې ټوټې وو، او د دوی د ډېرو لویولویو جنګیالیو او نومیالیو شهیدانو غوږونه او پوزې او نور اعضاء پرې کړی شوي او مثله وو، او د دوی جنازې تر سترګو لاندې پرتې وې، محمد «علیه الصلاة والسلام» هم د شقیانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندي په وینو رنګ په نظر راته، ظاهرا له هر لوري د ماتې او شکست منظره ښکارېده، د دې ناامیدیو او سختیو په هجوم کې د الله تعالی دا زورور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسېد: ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ وګورئ ! چې له ډېرو سختیو ځنې مه ویرېږئ ! او د الله تعالی د دښمنانو په مقابل کې نامردي، سستي، او بې زړه توب مه کوئ !، او په دې درپېښو شویو حوادثو او مصائبو باندې مه غمجن کېږئ ! او مات زړه او ورانه خوله مه کینئ، چې دا له تاسې سره وړ او د مؤمنانو دستور نه دی ! او په یاد ولرئ چې هم دا نن هم دا تاسې معزز، سرلوړي، او غیرتمن یئ ! چې د حق په حمایت کې تکلیفونه تېروئ، او ځانونه قربانوئ ! نو په یقین سره وروستنۍ بری هم ستاسې دی، او په پای (آخر) کې هم دا تاسې غالب او کامیاب یئ، خو په دې شرط سره چې د ایمان او ایقان په لاره مستقیم ووسئ ! او د الله تعالی پر وعدو پوره باور ولرئ ! او له «جهاد» في سبیل الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اطاعت څخه قدم بېرته وانخلئ !.

إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ

که ورسېږي تاسې ته زخم نو په تحقیق رسېدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسې، او دا ورځې (د ژوندون) اړوو راړوو یې (په وار) په منځ د خلقو کې.

تفسیر: هغه شدید نقصان چې مسلمانانو ته په جنګ کې رسېدلی وو، دوی له هغه ځنې ډېر خپه او غمجن وو، برسېره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډېرې طعنې څخه هم ډېر په ربړونو کې وو، منافقانو به ویل: «که محمد په رښتیا سره د الله رسول وای، نو دومره نقصانونه به ولې ورته رسېدل؟ یا دلږې مودې له مخې به ولې ماتې ورته پېښېدې؟.

په دې آیتونو کې الله تعالی مسلمانانو ته تسلي ورکړه، چې که په دې غزا کې تاسې ته ربړ او تکلیف در پېښ شو، نو تر دې د مخه همدا راز تکلیفونه مقابل لوري ته هم رسېدلي دي، د «احد» په غزا کې ستاسې (۷۵) سړي شهیدان او ډېر غازیان زخمیان شول، حال دا چې یو کال پخوا له دې نه د «بدر» په غزا کې د کفارو اویا سړي مردار، ډېر سړي

يې زخميان، اويا تنه يې ګرفتار شول، او لومړی په هم دې «أحد» کې د دوی ډېر جنګیالي مقتول او مجروح شول، لکه چې د ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ﴾ له الفاظو ځنې ښکاره ده، لنډه يې دا چې خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پرتله کړئ ! څو دغه خبره له ورا درښکاره شي، چې تاسې ته د غم او خپګان هیڅ یوه موقع نه ده پاتې.

وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا

او لپاره د دې چې معلوم کړي الله هغه کسان چې ایمان لرونکي دي.

تفسیر: یعنې د دې لپاره چې الله تعالی رښتین ایمان لرونکي له منافقانو ځنې جلا (جدا) کړي، او د دواړو رنګونه او بڼې جلا جلا په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

او (بل د دې لپاره چې) ونیسي (الله) له تاسې څخه شهیدان، او الله محبت نه کوي ظالمانو (کافرانو) سره.

تفسیر: له ظالمانو ځنې که د مشرکانو هغه ډله مراد وي، چې د «احد» په غزا کې د مسلمانانو په مخامخ کې ولاړ وو، نو مطلب به يې داسې کیږي چې: د دوی د دې عارضي بري سبب دا نه دی چې پاک الله له دوی سره محبت لري، بلکه دا بری نورو اسبابو باندې بنا دی، او که له ظالمانو څخه هغه منافقین مراد وي چې په عین موقع کې له مسلمانانو ځنې جلا (جدا) شول، نو دا رابښکاروي: چې دوی د الله تعالی په نزد مبغوض دي، نو ځکه د ایمان او شهادت له لویې درجې ځنې بې برخې او لکه مرداره لرې وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾

او (بل لپاره د دې چې پاک او صاف کړي) الله (له ګناه څخه) هغه کسان چې ایمان لرونکي دي او هلاک کړي (الله) کافران.

تفسیر: یعنې ماتې او بری دواړه بدلیدونکي شیان دي، خو په دې غزا کې يې مسلمانانو لره د شهادت د لوړې درجې ورکړه مطلوب وه، او د مؤمنانو او منافقانو آزموینه اومعلومول یا له ګناهونو ځنې پاکول مقصود وو، او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور وو، چې هغوی په عارضي غلبې او مؤقتي بري باندې مسرور اومغرور شي، او په کفر او طغیان کې له پخوا نه لا زیاته ترقي او پرمختګ وکړي، او ښه په کې بوخت او لګیا شي، او د الله تعالی د قهر او غضب ښه وړ او مستحق وګرځي، نو د دې له امله دا عارضي ماته د مسلمانانو په برخه شوه، که نه پاک الله له کفارو ځنې خوښ او راضي نه دی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

(بلکه) آیا ګمان کوئ تاسې د دې چې ننه به وځئ جنت ته، حال دا چې معلوم کړی به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد يې کړی دی له تاسې ځنې، او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړي (الله) صابران (ثابتان په سختیو کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی تاسې د جنت دغه اعلی مقاماتو او لوړو درجو ته رسوي، نو آیا تاسې داسې ګڼئ چې هم داسې بې له هیڅ سختی تېرولو څخه آرام هم هغه ځای ته رسېږئ؟ او الله تعالی به له تاسې ځنې څه پوښتنه نه کوي؟ او امتحان

به له تاسې څخه نه اخلي؟، چې څومره کسان له تاسې ځنې د الله تعالى په لاره کې جنګيدونکي دي؟ او څومره کسان د جنګ په وخت کې ثابت قدم پاتې کېدونکي دي؟ داسې خيال مه کوئ، ځکه چې لوړو ځايونو ته هم هغه سړی رسېدلی شي، چې د الله تعالى په لاره کې هر ډول مصائب او متاعب پر ځان اخلي، مشکلات تېروي، او دځان قربانولو او مصاعبو لپاره تل تيار ولاړ وي.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

او خامخا په تحقيق وئ تاسې چې آرزو به مو کوله د مرګ پخوا له هغه چې تاسې پېښېدئ پر دغه (مرګ) نو په تحقيق وليد تاسې دا (مرګ) حال دا چې تاسې (ورته) کتل.

تفسير: هم هغه اصحاب کرام رضي الله عنهم چې د «بدر» د غزا له شرکته بې برخې پاتې وو، دوی د «بدر» د شهيدانو د ډېرو فضائلو له اورېدلو ځنې داسې تمنا او ارزو کوله، چې کاشکې الله جل جلاله بيا موقع راولي، چې مونږ هم د الله په لاره کې ووژلی شو، او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو، هم دوی د «أحد» په غزا کې دغه مشوره ورواندې کړې وه، چې راځئ له مدينې منورې نه د باندې ووځو ! او هلته له غليم سره وجنګېږو، دوی ته فرمايي: هغه شی چې تاسې يې تمنا کوله، ستاسې تر سترګو لاندې راغی، نو اوس د پرمختګ په ځای، بېرته ولې ځان باسئ؟، په حديث کې راغلي دي چې: «د دښمن د ليدلو تمنا مه کوئ ! مګر که ورسره مخامخ شئ، نو ثابت قدم اوسئ».

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِيْنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

او نه دی محمد مګر (دی) يو رسول (د الله)، په تحقيق تېر شوي دي له ده نه پخوا (ډېر) رسولان، آيا نو که مړ شي (محمد) يا شهيد کړی شي نو بېرته به وګرځئ تاسې پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چې بېرته وګرځېد، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زيان ونه رسوي الله ته هيڅ شی، او ژر به جزاء ورکړي الله شکر ګذارانو ته (د اسلام په نعمت).

تفسير: واقعه داده چې د «احد» په غزا کې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د جنګ نقشه جوړه کړه، د ګردو صفونو له جوړولو څخه وروسته يوه دره پاتې شوه، چې له هغې درې (وټې) څخه اندېښنه وه چې د کفارو لښکر د شا له لوري يرغل (حمله) رانه وړي، نو د دې درې په يوې لوړې ځوکې کې رسول مبارک صلى الله عليه وسلم پنځوس تنه زورور غشي ويشتونکي وټاکل، چې د هغوی رئيس عبد الله بن جُبير رضي الله عنهم وو، او پر دوی يې زيات تاکيد وکړ چې «مونږ په هر حالت چې يو، ودې اوسو خو تاسې هرو مرو (خامخا) همدا ځوکه وساتئ ! او پخپلو غشو سره د همدغې درې ساتنه وکړئ ! اعم له دې نه چې نور مجاهدين غالب وي، که مغلوب، تر دې که تاسې ووينئ چې مرغان د هغوی غوښې خوري، خو بيا هم له خپله ځايه مه خوځيږئ !.

خو کله چې دښمن مات شو، او مجاهدينو د غنيمت پر اموالو باندې قبضه کول شروع کړل، کله چې دغه نندارە هغو (۵۰) تنو غشو ويشتونکو ته ورځرګنده شوه، نو يې داسې ګومان وکړ چې ګواکې فتح کامله شوه، او دښمن تښتي، نو ځمونږ دلته چټې (بېکاره) کيناستل څه پکار دي؟ ښه خو داده چې د غليم تعقيب وکړو، او په غنيمت کې هم خپله برخه واخلو، عبد الله بن جُبير (رضي الله عنه) د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم توصيه او ارشاد دوی ته ور په ياد کړ، خو دوی هسې وګڼل چې لکه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم اصلي مقصد او هدف بيخي پوره کړی دی، اوس نو په دې ځای کې ولې وزګار کينو.

په دې خيال کې ګرد تېروتل، يوائې عبد الله بن جبير رضي الله تعالى عنه له (۱۱) تنو نورو ملګرو رضوان الله تعالى عليهم سره د هغې درې د ساتنې لپاره پاتې شول، د مشرکينو سواره د خالد بن وليد په رياست چې تر دغه وخت پورې په اسلام لا مشرف شوی نه وو، د تېښتې په منځ کې يو ځلې بېرته واپس شوه، او د هم دغې درې له لورې يې پر مسلمانانو حمله (يرغل) يووړه، لسو دولسو غشو ويشتونکو ونشو کولی چې د هغو سورو مخه ونيسي، خو سره له هغه هم عبد الله بن جُبير سره د خپلو ملګرو رضي الله تعالى عنهم ښه په بهادرۍ سره تر دې حده پورې مدافعه وکړه، چې ځانونه يې ګرد سره قربان کړل.

مسلمانان مجاهدين چې د شاه له جانبه بيخي مطمئن وو، ناڅاپه پر دوی باندې د مشرکانو سواره ورغلل، او دمخې له لوري د مشرکينو هغه فوځونه هم بېرته وروګرځېدل چې پخوا له دې نه تښتېدلي وو، او سخت جنګونه سره ونښتل، او مجاهدين د کفارو له لوري محصور او سخت ويروونکي جنګ ته مجبور شول، نو ځکه ډېر مسلمانان سره شهيدان او زخميان شول.

په همدې تهلکه او پرېشانۍ کې (ابن قميئه) يوه غټه تيږه (ګټه) د رسول الله مبارک په لوري ورووېشته، چې د هغې په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهيد او منوره څېره يې زخمي او ژوبله شوه، (ابن قميئه) غوښتل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړي، مګر اسلامي علَم ورپرونکی «مصعب بن عُمير رضي الله عنه» مدافعه وکړه، خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوېد، کوم شيطان غږ وکړ، چې «محمد ووژل شو»، د دې بدې خبرې په اوربدلو سره مسلمانان وارخطا شول، او پښې يې سستې شوې، او لاس تر زنې پاتې شول، ځينې مسلمانان مبهوت او حيران کيناستل، ځينو ضعفاوو ته هسې خيال پيدا شو، چې د مشرکانو له رئيس ابو سفيان ځنې پناه وغواړي، ځينو منافقانو وويل: «کله چې محمد ووژل شو، نو مونږ اسلام بيخي پرېږدو، او خپلو پخوانيو مذهبونو ته بېرته ګرځو».

په دې وخت کې أنس بن النضر د أنس بن مالک تره وويل: «که محمد صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسېد، نو د محمد صلى الله عليه و سلم رب خو ژوندی دی، او وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم له شهادت څخه ځمونږ ژوند څه پکار دی؟ په دې مبارکه لاره کې چې رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښايي چې مونږ هم ځانونه قربان کړو !»، دا يې وويل او پر کفارو يې حمله او يرغل ورووړ، او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور ورځاندې شو، او تر هغه پورې په بهادرۍ وجنګېد، چې په شهادت ورسېد، رضي الله عنه !.

په دې وخت کې د رسول الله مبارک غږ پورته شو:

«إلي عباد الله ! أنا رسول الله» «ځما په لوري راشئ ! ای د الله بندګانو، زه د الله رسول يم» کعب بن مالک رضي الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپېژاند او چيغه يې وکړه: «ای مسلمانانو ! زېرې مې درباندې، چې رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی !»، دلته ددې غږ د اوربدلو په اثر ګرد مسلمانان هم هغه لور ته ورتګ شروع کړ، او سمدلاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد چاپېر کې غونډ شول، او په سخته مدافعه يې شروع وکړه، او د مشرکانو فوځ يې بيا سره تيت او پرک (منتشر) کړ، په دې موقع کې سعد بن أبي وقاص، طلحه، أبو طلحه، قتاده بن النعمان، او نورو أصحابو رضي الله عنهم أجمعين ډېر زيات ربړونه وګالل (تکليفونه تېر کړل)، او خپل سرونه يې پخپلو ورغويو کې ونيول، او سخت جنګونه يې له کفارو سره وکړل، تر دې چې مشرکانو بيخي ميدان پرېښود، او بيا تېښتې ته اړ او مجبور شول، او دا آيت نازل شو: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآيه ـ يعنې محمد صلى الله عليه وسلم هم يو بنده او رسول د الله دی، الله خو نه دی، له ده ځنې پخوا ډېر رسولان تېر شوي دي، چې وروسته له هغوی ځنې هغوی تابعانو د هغوی دين ساتلی دی، او خپل ځان او مال تر پې جار (قربان) کړی دی، مګر هغه دين يې له لاسه نه دی ايستلی، او تل يې قائم ساتلی دی.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم انتقال له دې فاني دنيا ځنې کومه د تعجب خبره نه ده، که دا وخت نه وي نو په بل کوم وخت کې خو هرو مرو (خامخا) دې وفات کېږي، که کوم وخت دې وفات يا بالفرض په شهادت ورسېږي، نو

آيا تاسې به د دين له خدمت، يا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو ببرته ګرځئ؟ او له «جهاد» في سبيل الله ځنې به مخ اړوئ؟ لکه چې اوس د ده د قتل د خبر له اورېدو ځنې ډېر کسان بې حوصلې شول، او له پښو ولوېدل، يا د منافقينو له مشورو سره سم -العياذ بالله- بيخي مخ اړوئ؟ او ببرته کافران کيږئ؟ له تاسې ځينې داسې هيله هيڅکله نه کيږي، که څوک داسې وکړي نو خپل ځان ته به نقصان ورسوي، اوالله تعالى ته هيڅ زيان نشي رسولى، الله جل جلاله ستاسې مرستې (مدد) ته محتاج نه دى، بلکه تاسې شکر وکړئ که هغه تاسې ته د دين لار نه وي درښودلې، او د دين په خدمت کې يې نه وئ مشغول کړي نو ستاسې حال به څه و؟

«او شکر هم دا دى چې مونږ لا زيات د دين په خدمت کې مضبوط او ثابت قدم اوسو»، په دې کې اشاره ده چې د رسول کريم صلى الله عليه وسلم د وفات په تقريب کې به ځينې خلق له دين څخه اوړي، او هغه کسان چې په دين باندې قائم پاتې وي، هغوى ته به لوى اجر وي، لکه چې هم داسې پېښه هم وشوه، چې ډېر خلق مرتدان شول، او د صديق اکبر رضي الله تعالى عنه په وسيله ببرته په اسلام مشرف شول، او ځينې ترې ووژل شول.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا ؕ

او نشته هيڅ نفس لره دا چې مړ شي مګر په اذن (حکم) د الله سره، چې ليکلى شوى دى (دا مړ ګ) په يوه مقرر وخت کې (چې نه وړاندې او نه وروسته کيږي).

تفسير: نو هر کله چې هيڅوک بې د الله تعالى له حکمه نه شي مړ کېداى، اګر که د موت ډېر اسباب هم سره غونډ شوي وي، او د هر سړي موت په مقرر وخت کې راتلونکى دى، نو پر الله تعالى باندې توکل کوونکو ته له دې مرګه ويرېدل نه ښايي، او نه د کوم لوي يا واړه د موت د اورېدلو له خبره ښايي چې سړى مايوس او نا اميده شي، او بيخي غمجن کيني.

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دې دنيا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنيوي بدل).

تفسير: يعنې که الله جل جلاله اراده وفرمايي، لکه چې په (۱۵) جزء د (بني اسرائيل سورت) په ۱۸ آيت ۲ رکوع کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ﴾.

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ؕ

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت، نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (أخروي ثواب).

وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِيْنَ ۝۱۴۵

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګذارو (احسان منونکو) ته.

تفسير: يعنې هغه کسان چې پر دغه دين ثابت قدم پاتې کيږي، هغوى ته هم په دين او هم په دنيا کې اجر ور په برخه کيږي، خو که څوک د دې لوى نعمت په قدر باندې پوهيږي (كذا في الموضح).

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قٰتَلَ ۙ مَعَهٗ رِبِّيُّوْنَ كَثِيْرٌ ۚ فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۶﴾

او ډېر له انبياوو ځنې وو چې د دوی په مرسته (مدد) جنګېدلي وو رباني سړي ډېر، نو هيڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکليفه چې رسېدلی به وو دوی ته په لاره د الله کې، او نه ضعيفان کېدل (په جنګ کې) او نه به سر ټيټاوه دوی (دښمن ته)، او الله محبت کوي صبر کوونکو سره.

تفسير: يعنې له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالی خاص بندګان له انبياوو عليهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره يې جنګ کړی دی، چې په هغو کې ډېر زيات تکاليف او ربړونه يې ګاللي دي، خو په دغو شدائدو او مصائبو کې هم دهغوی په ارادو کې هيڅ يوه سستي نه وه واقع شوې، نه يې همت بايلودلی وو، نه يې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه يې د دښمن په مخ کې سر ښکته کاوه، الله تعالی له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري.

په دې سره هغو مسلمانانو ته تنبيه ورکوي او په غيرت يې راولي، چې په «أُحُد» کې له دوی ځنې کمزوري څرګنده شوې وه.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْٓ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۷﴾

او نه وه وينا د دوی (يعنې وينا د مجاهدينو) مګر دا چې ويل دوی: ای ربه ځمونږه ! وبخښه مونږ ته ګناهونه ځمونږ ! او له حده تېرېدل ځمونږ ! په (دې) کار ځمونږ کې، او ثابت (ټينګ کړه) قدمونه ځمونږ (په طاعت خپل کې) ! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره په قوم کافرانو !.

تفسير: يعنې د مصائبو او شدائدو په هجوم کې يې نه د وېرې کومه خبره وويله، او نه له مقابلې ځنې ستانه (واپس) شول، او نه يې د دښمن اطاعت ومانه، نه يې يوه خبره له خپلې خولې ځنې وويسته، که يې وويل، خو همدا يې وويل: «ای الله ! ته ځمونږ ټول تقصيرات عفوه کړه ! او ځمونږ ګرد تېرې را معاف کړه ! او ځمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته ! څو ځمونږ قدمونه د حق له لارې ځنې ونه ښويږي، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کې مرسته (مدد) راکړه !».

دوی هسې ګڼي چې ډېر ځلې د مصائبو په راتګ کې د خلقو ګناهونه او د هغوی تقصيرات دخل لري، او له مونږ ځنې کوم سړی دا سې دعوی کولی شي، چې له هغه ځنې هيڅکله هيڅ يو تقصير نه دی صادر شوی.

په هر حال د دې په ځای چې له مصيبت ځنې سړی وويريږي، او خلقو ته پناه يوسي، ښه خو داده چې پاک پروردګار ته پناه يوسي، او هغه مالک الملک والملکوت صاحب الکبرياء والجبروت ته دې سر ښکته کړي !.

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

نو ورکړل دوی ته الله ثواب د دنيا او ښه ثواب د آخرت، او الله محبت کوي د نيکي کوونکو سره.

تفسير: يعنې په دنيا کې يې د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول يې ورعطا کړ، او د آخرت لوی ثواب يې په برخه شو، وګورئ ! هغه کسان چې له الله تعالی سره خپله معامله په ښه ډول سره ساتي، او ښه کارونه کوي، له هغوی سره الله تعالی داسې محبت کوي، او هغوی ته داسې ثمره ورکوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمۡ عَلَىٰٓ أَعۡقَٰبِكُمۡ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ ١٤٩

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) که اطاعت وکړئ تاسې د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ نو بېرته به وګرځوي دغه (کفار) تاسې په پوندو ستاسې (د کفر خوا ته) نو وبه ګرځئ تاسې زیانکاران (یعنې بیا به مو کافران کړي).

بَلِ ٱللَّهُ مَوۡلَىٰكُمۡۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ١٥٠

بلکه الله مولی مرسته کوونکی، یا (دوست لرونکی) ستاسې دی، او هم دی ډېر ښه د ټولو مرسته کوونکو دی.

تفسیر: نو ځکه ښایي د هم دغه الله تعالی چې ځمونږ مولی او (خیر الناصرین) دی؛ خبره ومنله شي ! او په مرسته باندې یې اطمینان وشي !، د هرچا چې مددګار الله تعالی وي، هغه به دې ته څه احتیاج لري، چې د الله تعالی د دښمنانو د معاونت او مرستې انتظار ولري، یا به د هغوی په مخ کې د اطاعت غاړه ږدي.

سَنُلۡقِي فِي قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعۡبَ بِمَآ أَشۡرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ سُلۡطَٰنٗاۖ وَمَأۡوَىٰهُمُ ٱلنَّارُۖ وَبِئۡسَ مَثۡوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ١٥١

زر به وغورځوو مونږ په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي رعب (هیبت ـ وېره) په سبب د شریک نیولو د دوی د الله سره هغه شی چې نه دی نازل کړی (الله) په (شریک نیولو د) هغه کوم برهان (دلیل) او ځای د هستوګنې د دوی اور (د دوزخ) دی، او بد ځای د هستوګنې د ظالمانو دی (دا اور د دوزخ).

تفسیر: یعنې څرنګه چې أبوسفیان سره له خپلو فوځونو د جنګ له میدانه نا أمیده وتښتېد، په لار کې داسې خیال ورته پیدا شو چې: «مونږ ولې یو اسلامي سترې ستومان ژوبل فوځ همغسې پرېښود؟ او ولې ترې راغلو؟ راځئ ! چې بېرته وګرځو، او د دوی کار سره تمام کړو»، مګر د حق تعالی د هیبت او د اسلام د رعب په اثر یې همت ونشو کړی، چې دا خیال عملي کړي، پرته له دې مسلمانانو مجاهدینو تر (حمراء الأسد) پورې کفار تعقیب کړل، او وروسته له هغه یې بیا کفارو ته هیڅ موقع ورنه کړه چې د «أحد» واقعات بیا اعاده شي.

تنبیه: تر هغه چې مسلمانان حقیقي مسلمانان وو، تل کفار له دوی ځنې خائف او مرعوب وو، بلکه تر نن پورې مونږ مشاهده کوو چې د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف، او تنزل سره سره د دنیا ګرد کافران له دوی ویدو ځمریانو ځنې ویریږي، او تل په دې فکر کې دي چې دا توریالی قوم بیا ویښ نه شي، په علمي او مذهبي مناظرو کې هم د اسلام همدا رعب مشاهده کیږي، په حدیث شریف کې راغلي دي چې: «زما رُعب د یوې میاشتې له مسافې ځنې د دښمنانو په زړونو کې اچول شوی دی»، بېشکه د هم هغه اثر دی، چې مسلمه أمت ته هم په برخه شوی دی: فلله الحمد علی ذلک والمنة.

وَلَقَدۡ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥٓ إِذۡ تَحُسُّونَهُم بِإِذۡنِهِۦۖ

او خامخا په تحقیق رښتیا کړه تاسې ته الله وعده خپله په هغه وخت کې کله چې وژل تاسې کافران په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: لکه چې الله تعالی خپله وعده د «أحد» د جنګ په ابتداء کې رښتیا ښکاره کړه، او مسلمانانو د الله تعالی په امر باندې کافران تار په تار او ډګر یې په وینو سور کړ، (۷) یا (۹) هغه سړي چې د هغوی په لاسونو کې د مشرکانو بیرغ وو، پرله پسې یې ووژل، او ځای په ځای یې کوټه کړل، او د ګردو ککرۍ هلته په وینو سرې او ککړې شوې، په آخر کې کفار د ډېرې وېرې له لاسه بد حواسه شول، او ګرد وتښتېدل، مسلمانانو د فتح او بري خیره صافه ولیدله، او په مخ کې ورته د غنیمت د اموالو انبارونه پراته وو.

حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم

تر هغه وخته پورې چې بې زړه شوئ تاسې او (پخپلو منځونو کې) سره مخالف شوئ په امر (د نبي) کې او نافرماني وکړه تاسې (د خپل نبي).

تفسیر: یعنې رسول الله صلی الله علیه وسلم چې کوم حکم غشو ویشتونکو ته ورکړی وو، له هغه ځنې مخالف کار وکړ شو، او دوی پخپلو منځونو کې په جګړو سره اخته شول، ځنیو وویل چې: «مونږ لره ښایي چې هم دلته ټینګ ودرېږو، او هیڅ تري ونه خوځیږو»، ډېرو کسانو وویل چې: «اوس هیڅ ضرورت نشته، چې دلته وزګار کینو، ځئ ! چې څو غنیمت حاصل کړو»، آخر زیاترو غشو ویشتونکو خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل، او مشرکانو له هم هغه ځایه ناڅاپه پرې حمله (یرغل) راوړه، له بلې خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو، دغو شیانو د دوی پر زړونو کې کمزوري پیدا کړه، چې د هغه نتیجه د بې زړه توب (فشل) په صورت ظاهره شوه، ګواکې د بې زړه توب سبب جګړه، او دجګړې سبب عصیان وو.

مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ

له هغه وروسته چې دروښود تاسې ته (الله) هغه شی چې ستاسې خوښ وو (له نصرت او غنیمت څخه) ځینې له تاسې هغه دي چې خوښوي دنیا (دا ژوندون لږ خسیس) او ځینې ستاسې هغه دي چې خوښوي آخرت.

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ

بیا (الله) وګرځولئ تاسې له کافرانو څخه (په تښته سره) لپاره د دې چې وازمویي تاسې.

تفسیر: یعنې پخوا خو کفار ستاسې لـه مخـې تښتېدل، او اوس خو تاسـې مسلمانان د هغوی په مخ کې تښتئ ! ستاسې د غلطی او قصور له امله دغه معامله سرچپه شوه، او په دې کې ستاسې آزمویښه ده، څو مخلص او غیر مخلص مسلمانان صاف پکې ښکاره شي.

وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ

او خامخا په تحقیق عفوه وکړه (الله تاسې ته).

تفسیر: یعنې کومه غلطي چې شوې وه هغه پاک الله تاسې ته بیخي معافه کړه، اوس دغه هیڅوا ته جائزه نه ده، چې د دې حرکت له سببه پر بل چا باندې طعن او تشنیع ووایي.

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهربانی، احسان) دی پر مؤمنانو باندې.

تفسیر: یعنې الله تعالی د داسې مهربانۍ او فضل څښتن (مالک) دی چې د مؤمنانو تقصیرات معافوي، او په عتاب کې هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وي.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ

(یاد کړئ) هغه وخت چې تلئ منډې وهلې تاسې (ببرته مو شا ګرځوله)، او نه مو کتل هیڅا ته، حال دا چې رسول (د الله) بللئ تاسې وروسته ستاسې.

تفسیر: یعنې تاسې تښتېدئ او پر غرونو او میرو باندې ختلئ، او منډې مو وهلې، او له وارخطایۍ مو شا ته نه کتل، په دې وخت کې رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقیم ولاړ وو، او تاسې یې له دې قبیح حرکت څخه منع کولئ، او تاسې یې خپل لور ته بللئ، مګر تاسې د ډېر تشویش او اضطراب له امله د هغه آواز کله اورېده؟ تر څو چې کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه چیغې وکړې، او خلقو دا چیغې واورېدې، او ببرته ستانه شول، او د خپل مقدس رسول صلی الله علیه وسلم په شاو خوا کې سره راټول شول.

فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ

نو سزا یې درکړه تاسې ته یو غم په سبب د بل غم، لپاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنیمت څخه) او نه په هغه شي چې ورسېد تاسې ته (د جنګ له تکلیف نه).

تفسیر: یعنې تاسې د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه تنګ کړ، چې د هغه په بدل پر تاسې باندې هم تنګي راغله، هو ! د غم په عوض غم درورسېد تر څو چې وروسته له دې نه مو دا په یاد وي، چې په هر حالت کې ښایي د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر حکم باندې تګ وکړئ ! اعم له دې چې کوم منفعت لکه غنیمت او نور څه ستاسې له لاسه ووځي، یا کومه بلا ستاسې په مخه درشي.

تنبیه: اکثرو مفسرینو د ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ معنی داسې کړېده چې: الله تعالی تاسې ته د یوه غم د پاسه بل غم درکړ، یعنې یو غم د لومړنۍ فتحې او بري له لاسه وتلو له امله، او بل غم ستاسې د سړیو د وژل کېدلو، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت د خبر خورېدلو په سبب وو.

ځینو داسې مطلب اخیستی دی چې د فتحې او غنیمت له لاسه وتلو، او د مالي او بدني نقصان ګاللو کوم غم چې وو، دهغه د پاسه یو بل لوی غم تاسې ته درورسېد؛ چې د هغه له امله هغه پخواني غمونه ګرد له تاسې څخه هېر شول، یعنې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت آوازه چې د دې غم له شدته وړاندې وروستنی ګردې خبرې له تاسې هېرې شوې، تر دې چې د رسول کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» غږ مو هم وانه ورېد، لکه چې پر یوه لوري د بیخي ملتفت کېدلو په وخت کې له بل لوري ځني طبعا غفلت او ذهول پېښېږي.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چې تاسې یې کوئ (لکه نور شیان).

تفسير: يعني ستاسې له احوالو او نيتونو څخې خبر دار دی، او سم له هغو سره به درسره معامله کوي.

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِّنكُمْ

بيا يې نازل کړ (راولېږه) پر تاسې باندې وروسته له دې غمه امن (بېغمي) پرکالي د خوب چې لاندې يې کړه يوه طائفه له تاسې (چې مؤمنان وو).

تفسير: يعني په دې غزا کې د هر چا په برخه کې چې شهادت وو شهيدان شول، او د هر چا په برخه کې چې ماتې وه ماتې يې وکړه، او هغه مخلص مجاهدين چې د «جهاد» په ميدان کې باقي پاتې شول، حق تعالى په هغوی باندې يو راز داسې د خوب پرکالي راوستله، چې په عين ولاړه کې پرکالي يوړل، د طلحه رضي الله تعالى عنه له لاسه څو ځلې چاړه پر ځمکه ولوېده، د ايو حسي اثر له هغه باطني اطمينان او سکون څخه وو، چې په هسې لويه هنګامه او ډېر سخت شور ماشور کې د مؤمنانو پر زړونو باندې محض د الله تعالى په فضل او مرحمت سره وارد شو، او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او وېره بيخي ورکه شوه، دغه کيفيت په عين هم هغه وخت کې ورپېښ شو، چې د مجاهدينو په لښکر کې څه نظم او نسق قائم نه وو، او ډېر شهيدان په خاورو او وينو رنګ پراته وو، مجاهدين د ډېرو زخمونو له امله ټُکر ټُکر وو، د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د قتل آوازه د دوی ګرد فکر، هوښ، حواس وړې وو، ګواکې دغه خوب د ويښېدلو لپاره وو، پر مؤمنانو باندې پرکالي راغله، او د دوی هغه ګرده ستوماني او سترتيا يې له منځه ورکه کړه.

وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ

او بله طائفه وه (له تاسې چې منافقان وو) په تحقيق په فکر کې غورځولي وو دوی نفسونو د دوی.

تفسير: دا ويريدونکي او خائفان منافقان چې له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم څه درد وو، له دوی سره يواځې د دوی د ځان فکر وو، او په هغه کې بيخي ډوب تللي وو، او په خپلو زړونو کې به يې دا فکرونه کول، نه چې د أبو سفيان لښکر بيا کومه حمله او يرغل راوړي، او مونږ ته بيا کوم جنګ او جنجال راپېښ کړي، که داسې وشي نو ځمونږ حال به هلته څه وي؟ نو په هسې وېره، اندېښنو، او چرتونو کې پر دوی باندې نه پرکالي او نه خوب راته.

يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

چې ګمانونه به کول دوی په الله باندې (ګمان) نا حقه (لکه) ګمان د جاهليت.

تفسير: يعني داسې ګمان کوي چې د الله تعالى وعدې چېرې ولاړې؟ معلومېږي چې اوس د اسلام قصه پای (آخر) ته ورسېده، اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بيا بېرته تلونکي نه دي، ګرد هم دلته شهيدان کېږي، لکه چې په ۲۶ جزء د «الفتح» سورت په ۱۲ آيت ۲ رکوع کې فرمايي: ﴿بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا﴾.

يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ

وايي دوی چې آيا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هيڅ نشته).

تفسير: يعني آيا ځمونږ کار څه لا باقي دی، يا بيخي خلاص شوی دی، يا دا چې مونږ ته چې د محمد صلى الله عليه وسلم د مرستيانو څخه يو څه فتح او ظفر په لاس راغی؟.

يا دا معنى څه چې د الله تعالى اراده وه، هغه يې وكړه، ځمونږ يا د بل په هغه كې څه واک دی؟ دا د الفاظو ظاهري معنا وه، ليكن هغه چې د دوی د زړونو نيت وو، وروسته له دې نه راځي.

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) بېشكه امر (د نصرت يا هزيمت كار) ټول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حكم كيږي).

تفسير: يعنې دا د منافقانو قول «كلمة حق أريد بها الباطل» دی، بېشكه دا صحيح ده چې ستاسې په لاسونو كې هيڅ نشته، او ټول كارونه د الله تعالى په قدرت او اختيار كې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي، د هغه حال سنبالوي، يا يې له جنجاله ډكوي، غالب يا يې مغلوبوي، آفت ور رسوي، يا راحت برې يې په برخه كوي، يا ناكامي، هم دا يوه واقعه د يوه قوم لپاره رحمت او د بل قوم لپاره زحمت ګرځوي.

يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا

پټوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو كې هغه (خبرې) چې نه يې درښكاروي تاته (ای محمده !)، وايي دغه (منافقان يو تر بله): «كه چېرې واى مونږ لره له امره (د نصرت له كاره) يو شی، نو نه به وو وژلي شوي مونږ دلته (په دې غزا د «أحد» كې).

تفسير: د دوی د زړه پټه خبره دا وه چې ﴿هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾ به يې ويل، او په زړه كې به يې د هغه معنى داسې كوله ﴿مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ او له مخلصو مسلمانانو ځنې به جلا كېدل، او پخپلو منځونو كې به يې سره ويل: «خانه ! دوی په اول كې ځمونږ خبرو ته غوږ كښنبود، او د څو سرتېرو او نا تجربه كارو ځلميانو په وينا سره له مدينې څخه د باندې د غزا لپاره ووتل، آخر يې پخپلو مخونونو باندې سختې څېړې وخوړلې، كه لږ څه واک (قبضه) او اختيار ځمونږ په لاس كې وی، او ځمونږ په مشورو باندې يې عمل كړی واى؛ نو دومره نقصانونه به يې ولې ګالل (تېرول)، او ځمونږ له ګوند ځنې به ولې دومره سړي وژل كېدل؟ (زياتره منافقين نسبا د مدينې منورې له انصارو سره شامل وو، نو ځكه يې په ﴿مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ كې د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل)، يا دا مطلب كه د رسول الله مبارك له وينا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو لپاره واى، نو دا د قتل او جرحى مصيبت به ولې پر مونږ باندې راته.

قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ

نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) كه وی تاسې په كورونو خپلو كې (نو) خامخا به راوتلي وو هغه كسان چې مقرر شوی وو په دوی باندې وژل طرف د ځايو د پرېوتلو خپلو ته.

تفسير: يعنې له دې افسوس څخه هيڅ په لاس نه درځي، الله تعالى د هر چا د اجل او سبب وخت ليكلى دی، هيڅكله هغه نه بدليږي، كه تاسې پخپلو كورونو كې هم پټېدئ، او فرض يې كړئ كه ستاسې رايه هم آوربده كېدی، نو بيا به هم هغه كسان چې د هغوی وژل كېدل د «أحد» په نږدې ځايونو كې مقدر وو، خامخا به په يو نه يو سبب سره هم هغه خوا ته تلل، او هم هغلته به وژل كېدل، دا د الله تعالى انعام دی په كوم ځای كې چې د هغوی وژل مقدر وو، هم هغلته ووژل شول، مګر د الله تعالى په لاره كې په ډېره زړورتيا او خوښی سره شهيدان شول.

وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

او (دغه معامله الله تعالى په أحد کې وکړه) لپاره د دې چې وازمويي الله هغه شی چې په سينو (زړونو) ستاسې کې دی، او لپاره د دې چې ښکاره کړي (الله) هغه شی چې په زړونو ستاسې کې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سينو کې پرتې دي (لکه نور شيان).

تفسير: مقصود دا وو چې ستاسې له ګردو څخه يو امتحان واخيستل شي، تر څو هر هغه شيان چې ستاسې په زړونو کې دي هغه د باندې ووځي، د امتحان په بټۍ کې سره او ناسره پخپله سره بيل کړي، مخلصين د خپلو بريو صله او انعام وموميي، او د هغوی زړونه د سبا لپاره له وسوسو او کمزوريو ځنې پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي، او خلق په ښکاره ډول د دوی له باطني پليتۍ څخه خبر کړي.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۙ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

بېشکه هغه کسان (له تاسې) چې وګرځېدل دوی (له جنګ نه) په هغې ورځې کې چې مخامخ شول سره دواړه فوځونه، بېشکه همدا خبره ده چې ښويولي وو دوی لره شيطان په سبب (د شامت) د ځينو هغو ګناهونو چې کړي وو دوی، او خامخا په تحقيق عفوه کړېده الله دوی ته، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخير د رجوع لپاره).

تفسير: له مخلصينو څخه هم ځنې وختونه څه وړه يا لويه ګناه صادريږي، همغسې چې له يوه طاعت څخه د بل طاعت توفيق زياتيږي، هم داسې د يوې ګناه له نحوسته شيطان ته موقع په لاس ورځي، او سړی د نورو غلطيو او ګناهونو په لوري ښويوي، او ورته چمتو (تيار) کوي يې.

د «احد» په غزا کې هم هغه مخلص مسلمانان چې خپل سنګرونه (مورچې) يې پريښې وو، دا کار يې د کومې پخوانۍ ګناه له شامته وو چې شيطان دوی تېر ايستل، او ويې ښويول يوه ګناه خو دا وه، چې ډېرو غشو ويشتونکو د رسول کريم صلى الله عليه وسلم د حکم اطاعت و نه کړ، مګر د الله تعالى فضل وګوره چې د هغې مقابلې کې يې دوی ته د کومې سختې ماتې سزا ور نه کړه، برسېره پر هغه د دې حضراتو ګرد ګناهونه يې معاف کړل، چې هيڅ يو تن له دوی ځنې ګناهګار پاتې نه شو، او هيڅوک حق نه لري چې په هغوی باندې طعن يا څه ملامتي ووايي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه کېږئ تاسې لکه هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسير: يعنې تاسې لکه دا کافر منافقان هسې لغو او چټي خيالاتو ته پخپلو زړونو کې ځای مه ورکوئ، چې که مونږ پخپلو کورونو کې ناست وای؛ نو نه به وژل کېدلو.

وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ

او ويل به دوی په (حق د) ورونو خپلو کې.

تفسير: څرنګه چې منافقان په ظاهره کې مسلمانان شوي وو، نو ځکه يې مسلمانانو ته ورونه ويل، يا دا چې په نسبي ډول دوی د مدينې منورې د انصارو له ورونو ځني وو، او څنګه يې چې دا خبرې د خير خواهۍ او همدردۍ په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره يې تعبير وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ

کله به چې سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک کې) کې، يا به وو دوی غزا کوونکي، که چېرې وای دوی له مونږ سره؛ نو نه به وو مړه شوي دوی، او نه به قتل کړی شوي وو دوی، لپاره د دې چې وګرځوي الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کې.

تفسير: يعنې که دا شهيدان شوي مسلمانان له مونږ سره پخپلو کورونو کې او سېدی نو ولې به وژل کېدل؟ دا وينا د دې له امله ده چې د آورېدونکو مسلمانانو په زړونو کې حسرت او افسوس پيدا شي، مګر مسلمانان داسې ناپوهان نه وو، چې په هسې فريبونو به غوليدل، بلکه له هسې خبرو څخه بالعکس د منافقانو غيرت او اعتبار لاړ.

ځينو مفسرينو چې په ﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ کې «لام» د عاقبت لپاره اخيستی، نو داسې معنی يې کړېده: «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسې خبرې جاري و ې، چې الله تعالی تل دوی د افسوس او حسرت په اور کې وسوځوي، او په کې پرې يې ږدي»، او د دوی بل حسرت به دا وي چې مسلمانان ولې ځمونږ په شان نه شول، او ځمونږ په خبرو باندې ولې چا غوږ کېنښود؟ ګواکې په دې تقدير سره د ﴿لِيَجْعَلَ﴾ تعلق د ﴿لَا تَكُونُوا﴾ الآيه ـ سره هم کېدی شي.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ

او الله ژوندي کول (ژوندي پرېښودل) او مړه کول کوي.

تفسير: يعنې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی کار دی، خورا ډېر کسان په خپل ګرد عمر کې سفرونه کوي، او په جنګونو کې شاملېږي، مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کې وررسېږي، مګر بيا هم هم دوی وايي: «سړی په خپل کور کې له هر ډول مصيبتونو او اندېښنو ځني ساتلی وي»، ډېر کسان داسې شته دي، چې عادتًا په خپلو کورونو کې اوسېږي، مګر په پای (آخر) کې داسې يوه وسيله وربرابرېږي، چې دوی له خپله کوره وځي، او هم هغلته د باندې مړه يا ووژل شي، د بندګانو په هسې تدبيرونو مرګ بېرته کېدونکی او بچ کېدونکی نه دی.

خالد بن وليد رضي الله عنه د خپل وفات په وخت کې وويل: «زما په بدن کې هسې يوه لوېشت ځای نشته چې د تورو، او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه يو اوښ غوندې په خپل بستر او کور کې مرم».

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

او الله پر هغو (ټولو) شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پورې د دوی له تشبه او پيروی ځنې ځانونه ساتي؟ نو هر يوه ته الله تعالی د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

او قسم د ی خامخا که ووژلی شوئ تاسې په لاره د الله کې یا مړه شوئ تاسې (په لاره د الله کې) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډېر ښه) دی له هغو (مالونو) چې دوی یې جمع کوي. او قسم دی که مړه شوئ تاسې یا ووژلی شوئ تاسې نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسې (ټول).

تفسیر: یعنې فرض یې کړئ چې که تاسې سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ ! او في الحال په یو چل ځان له مرګه وساتئ، مګر دا خبره ضروري ده چې کله نه کله به تاسې مرئ !، یا به وژل کیږئ، بیا به په هر حال سره تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې حاضریدونکي او ګرد سره جمع کیدونکي یئ، هلته به تاسې و پوهیږئ، چې هغه بختور کسان چې د الله تعالی په لاره کې او په ښو کارونو کې مري یا وژل کیږي، دوی ته د الله تعالی له مغفرت او مهربانۍ څخه څومره ډېره برخه ور په برخه کیږي؟ چې د هغې په مقابل کې د نیوي ګټې او ګرد جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

نو په سبب د رحمت د الله (چې پر تا شوی دی ای محمده ! تل) نرمي کوې ته دوی ته، او که وې ته (ای محمده !) بد خوی سخت زړی نو خامخا به تار په تار شوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه (ای محمده !)، نو عفوه وکړه دوی ته (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی)، او مشوره وکړه له دوی سره (په کار) امر کې، نو کله دې چې ټینګه اراده وکړه (ای محمده ! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندې، بېشکه الله محبت کوي توکل کوونکو سره (چې بریالي کوي یې او د رشد او صلاح لاره ورښیي).

تفسیر: الله تعالی مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندې تنبیه وفرمایله، او د عمومي عفوې د اعلان له اورولو څخه وروسته یې دوی ته نصیحت وکړ، چې بیا د دې ډلې په خبرو باندې چې د لستونې ماران دي؛ مه تېروځئ ! په دې آیت کې یې د هغوی د تقصیر د عفوې تکمیل وکړ.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ یعنې د الله تعالی څومره زیات رحمت پر تاسې او دوی باندې دی، چې تاسې یې دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وي نو الله تعالی خبر دی، چې په دغومره یوه لویه واقعه کې به یې څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسېره په دې دا د الله تعالی څومره مهرباني ده، چې تا غوندې شفیق او نرم زړه رسول یې هغوی ته وراستولی دی، فرض یې کړئ که په مزاج کې مو شدت وای، نو دا قوم کله ستاسې په خواوو شا کې ټولېدلی شو، که له دوی ځنې کومه غلطي کېدی، او تاسې له دوی سره سختي کولی، نو د شرم او دهشت له امله به ستاسې مخ ته نشوی راتلی، نو له دې امله به دوی له ډېر خیر او سعادت څخه بې برخې پاتې کېدل.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۶۰﴾

که مرسته وکړي له تاسې سره الله (لکه چې په بدر کې يې وکړه) نو نشته (هيڅ) غالب پر تاسې باندې، او که مرسته ونه فرمايي له تاسې سره (الله لکه چې په أحد کې يې پرېښودئ) نو څوک دی هغه چې مرسته به وکړي له تاسې سره وروسته له هغه (خذلان د) الله؟(هيڅوک نشته !) او خاص پر الله دې پس توکل (اعتماد) وکړي مؤمنان.

تفسير: پخوا يې رسول صلى الله عليه وسلم ته فرمايلي ووچې «په الله تعالى توکل وکړئ !» دلته دا راښيي، چې د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چې له ځردو(ټولو) ځنې قوي او غالب دی، ځردو (ټولو) مسلمانانو ته ښايي چې د ده پر مرستې (مدد) باندې توکل وکړي، پاک الله وروسته له دې نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصيراتو معافول او پر خپل رسول صلى الله عليه وسلم باندې يې د هغو د معافولو نصيحت هغوی ته فرمايي، چې د هيڅا په خبرو باندې مه خطا وځي ! او خالص پر الله تعالى باندې توکل او اعتماد ولرئ ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسيږي، او هيڅ يو طاقت به پر تاسې باندې نه غالبيږي، لکه چې د «بدر» په غزا کې مو وليد، او که د کوم مصلحت له امله ستاسې مرسته ونه کړي، نو بيا هيڅوک تاسې ته مرسته نشي دررسولى، لکه چې د «احد» په غزا کې تاسې ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۶۱﴾

او نه ښايي هيڅ نبي ته چې څه شی پټ کړي، او هر څوک چې څه شی پټوي نو را به وړي (دا پټوونکی) په هغه سره چې ده پټ کړی وي، په ورځې د قيامت کې، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چې کړی وي ده، او پر دوی به ظلم ونه کړي شي، (په تزييد د عذاب، يا تنقيص د ثواب کې).

تفسير: له دې ځنې غرض د مسلمانانو پوهول دي، چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له عظمت، عصمت، او امانت څخه ځان خبر کړئ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په نسبت هيڅکله چټې (فضول) او بيهوده خيالات په زړه کې ونه ځرځوئ ! مثلا، داسې ځمان ونه کړئ ! چې له غنيمت ځنې به يې څه مال پټ ساتلی وي، العياذ بالله، ښايي دا يې ځکه فرمايلي وي چې هغو غشو ويشتونکو ته چې د غنيمت لپاره يې خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل؛ ځوندې داسې خيال په زړه کې ځرځېدلی وي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به مونږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوي، يا به ځينې شيان له مونږ ځنې پټ ساتي.

تنبيه: د «غلول» اصلي معنى د غنيمت په مال کې خيانت کول دي، خو کله د مطلق خيانت په معنى هم راځي، خو کله محض د يوه شي په پټولو باندې هم د هغه اطلاق کيږي، لکه چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: «غلُّوا مصاحفكم».

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۶۲﴾

آيا نو هغه څوک چې متابعت کوي د رضامندی د الله، په شان د هغه چا دی چې اخته شي په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله دغوصې مورد وځرځي؟ بلکه نه دی) او ځای د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعني رسول الله مبارک چې په هر حال کې نه يواځې د الله تعالى د مرضى تابع دى، بلکه غواړي چې نور خلق هم د الله تعالى د مرضى تابع وګرځوي، آيا دې د هغو خلقو کار کولى شي چې د الله تعالى د غضب وړ او د دوزخ مستحق وي؟ ممکن نه دى !.

هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

دوى (د الله تعالى د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دي په نزد د الله کې، او الله سبه ليدونکى دى په هغو شيانو (هم) چې دوى (يې) کوي.

تفسير: يعني نبي عليه السلام او بل مخلوق له سره نه دي برابر، له طمعې او له نورو سپکو او ذليلو کارونو سره انبياء عليهم السلام هيڅ تعلق نه لري، الله تعالى ته ټول معلوم دي، چې څه درجې لري؟ او ټول کارونه ورڅرګند دي، آيا الله تعالى به هسې ټيټ طبيعت لرونکو سړيو ته د نبوت منصب څرنګه ورکوي؟ (العياذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقيق احسان کړى دى الله پر مؤمنانو باندې کله چې مبعوث کړ (راولېږه الله) په دى (مؤمنانو) کې رسول له نفس (جنس) د دوى نه.

تفسير: يعني د هم دوى له جنسه او له قومه يې يو بنيادم رسول ورلېږلى دى، چې له هغه سره کيناستل، خبرې اترې کول په ژبه يې پوهېدل آسان دي، او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو، امانت، ديانت، طهارت او د الله تعالى څنې له وېرې څخه يې خبر يئ، او کله چې ستاسې د هم دې قوم او قبيلې له يوه سړي څخه معجزه ښکاره شي او تاسې هغه وګورئ نو په يقين راوړلو کې زيات سهولت راځي.

فرض يې کړئ که کوم پېرى (جن) يا پرښته (ملک) د رسول په صفت لېږل کېدى، نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کې هسې خيال ممکن وو: څرنګه چې هغه د بشر له جنسه جلا مخلوق دى، ښايي چې دغه خوارق د ده دملَکى او جنّي طبيعت او د نوعي صورت خاصه نتيجه وي، ځمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دليل نشي کېدى.

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۱۶۴﴾

چې لولي (دغه رسول) پر دوى باندې آيتونه د الله، او پاکوي دوى (په توحيد سره له ګناه، کينې، او شرکه) او ښيي دوى ته کتاب (قرآن) او حکمت (نبوي سنت او شرعي احکام) او بېشکه وو دوى (له دې نه) پخوا هرو مرو په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسير: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (۱۲۹) او (۱۵۱) آيتونو کې تېر شوى دى، خلاصه يې داده چې څلور شيان يې بيا ن کړي دي:

(۱) د آيتونو «تلاوت»: چې د هغو په ظاهري معنى باندې د دې له امله چې د ژبې خاوندان دي، پوهيږي او عمل پرې کوي.

(۲) د نفسونو «تزکيه» (د نفساني ککړو او د شرک او معصيت له ګردو مراتبو څخه د دوى د زړونو پاکول او سبه صيقل کېدل): دا شى د «آيات الله» د عمومي مضامينو له تعميل او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له صحبت او په آيات الله کې له تدبر څخه باذن الله حاصل شوى وو.

(۳) «تعليم الكتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد ورښودل، مثلا که اصحابو کرامو به یو لفظ د ظاهري مدلول، عمومي تبادر او محاورې له لحاظه تفسیرولو، او د مشکلاتو سره به مخامخ شول، په دې وخت کې به پیغمبر صلی الله علیه وسلم د کتاب الله اصلي مراد بیاناوه، او د دوی اشتباه به یې لرې کوله، لکه چې په ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ الآية ـ او نورو ځایونو کې دغه طریقه عملي شوې وه.

(۴) د «حکمت» تعلیم، یعنې د قرآن او سنت ښودنه او د هغې وضاحت او بیانول، او د غیر واضحو نصوصو تفسیر او توضیح کول.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په اعانت او توفیق دا پاتې قوم د علم او عمل په اعلی مراتبو باندې فائز کړ، چې له سلهاوو پېړیو را په دیخوا په انتهایي جهل او وحشت او ښکاره ګمراهۍ او ضلالت کې ډوب وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د څو ورځني تعلیم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضي الله عنهم أجمعین د ګردې دنیا لارښوونکي او معلمان شول، نو دوی لره ښایي چې د دې لوی نعمت قدر وپیژني، او هیڅکله په هېره سره هم هسې کوم حرکت ته اقدام ونه کړي، چې له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متألم شي.

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا

آیا کله چې در ورسېد تاسې ته (په احد کې له کفارو څخه) یو مصیبت چې په تحقیق سره رسولی وو تاسې (کفارو ته په بدر کې) دوه چنده له دې غمه، نو وویل تاسې: له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) یا رسېدلي وئ تاسې په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کې) نو وویل تاسې له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟).

تفسیر: یعنې د «احد» په غزا کې هغه تکلیف او نقصان چې تاسې وګاله، د هغه په نسبت په تعجب سره وایئ چې: مونږ مسلمانان مجاهدین وو، او د الله تعالی په لاره کې د ده له دښمنانو سره د جنګېدلو لپاره وتلي وو، او الله تعالی د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستې وعده هم راکړې وه، نو بیا دا مصیبت پر مونږ باندې ولې نازل شو؟.

د هسې وینا کولو په وخت داسې فکر په کار دي، چې هومره تکلیف تاسې ته رسېدلی دی، د هغه تکلیف دوه چنده ستاسې له لاسه کفارو ته هم رسېدلی دی، په «احد» کې تقریبا ستاسې (۷۰) تنه شهیدان شول، او په «بدر» کې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول، او (۷۰) تنه نور کافران داسې بندیان شول چې د هغوی وژل ستاسې په پوره واک (قبضه) کې وو.

بیا په «احد» کې هم لومړی د کفارو زیات له شلو تنو مقتولان شول.

که د لرې مودې له مخې تاسې مغلوبان شوئ ! نو په «بدر» کې تاسې کفارو ته سخته ماته ورورسولې وه، او په «احد» کې هم کله چې تاسې خپلې پښې ټینګې او په مېړانه وجنګېدئ ! نو کفار وتښتېدل، او د جنګ ډګر یې پرېښود، نو په داسې صورت کې انصافا تاسې لره له خپلو تکالیفو څخه شکایت کولو او زیات خپه کېدلو موقع نه ده پاتې.

قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دا (مصیبت او تکلیف) له جانبه د نفسونو ستاسې دی !

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ

بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او کوم (غم) چې دررسېدلی دی تاسې ته په هغې ورځې کې چې سره یو ځای شوي وو فوځونه پس (هغه) په اذن (حکم) د الله سره (وو)، او لپاره د دې چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) مؤمنان، او (بل) لپاره د دې وو چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق يې کړی وو.

تفسیر: کله چې الله تعالی اراده وفرمايي بری ورکوي، او کله چې اراده وفرمايي ماتې ور په برخه کوي، مغلوبيت د دې له امله نه دی چې الله تعالی په هغه وخت کې پر بري ورکولو باندې قادر نه وو، بلکه د دې لپاره دی چې ستاسی له کسب او اختيار څخه داسې يو صورت پيدا شوی دی، چې په کلي غلبې ورکولو کې مصلحت نه وو، په هر حال هر څه چې شوي دي د الله تعالی په حکم او مشيئت سره شوي دي، چې د هغه سبب تاسې و ئ، او په هغه کې حکمت دا وو، چې له يوه لوري د هر مخلص مؤمن د ايمان او د اخلاص، او له بل لوري د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شي، کامل او ناقص سره جدا، او د مخلص او غير مخلص په منځ کې هيڅ التباس پاتې نشي، او دا ځکه چې په علم شهودي سره هم همغسې معلوم کړي، لکه چې په علم غيبي سره ورته معلوم دي.

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا ۖ

او وويلی شي دغو (بېرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کې يا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو !).

تفسیر: د جنګ له شروع کېدلو څخه پخوا کله چې رئيس المنافقين عبد الله بن أُبي غوښتل چې له (۳۰۰) سړيو سره بېرته ستانه شي، نو په دې وخت کې هغو ته وويل شول چې :«د جنګ په عين موقع کې چېرې تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کې صادق يئ؟ دالله تعالی په لاره کې جنګ و کړئ ! که د الله تعالی په لاره کې د دين لپاره نه جنګېږئ نو د وطني او قومي حميت او غيرت يا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت لپاره خو د دښمن مدافعه وکړئ، ځکه که دښمن بری ومونډ، نو په انتقام اخيستلو کې به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې هيڅ تميز او تفريق نه کوي، او د نورو مسلمانانو په شان به تاسې ته هم نقصان دررسېږي».

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا تَّبَعْنَاكُمْ ۗ

نو وويل دي (منافقانو) که مونږ پوهيدئ په جنګ نو خامخا به مونږ متابعت کړی وو ستاسې.

تفسیر: يعنې جنګ پېښېدل مونږ ته يقيني په نظر نه راځي، او دا خوشې چتې يوه اوازه ده، که مونږ پوهېدو چې په رښتيا سره جنګ پېښېدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسې ملګرتيا کوله، يا دا مطلب که کومه منظمه او با قاعده مقابله وای، نو مونږ به له تاسې سره پاتې کيدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چې له يوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه يواځې (۱۰۰۰) بې وسلې او بې سامانه مسلمانان وو، دا خو جنګ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کې غورځول دي.

«يا له ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا﴾ څخه يې داسې ښکارول چې خانه ! که مونږ په جنګي فنونو، اصولو، او ترتيباتو پوهيدئ، نو له تاسې سره به پاتې کېدو، ګواکې په زړه کې يې طعنې ورکولې، چې ځمونږ په مشورو باندې تاسې تګ ونه کړ، او د نورو په نظريو باندې تاسې عمل وکړ، نو مونږ ستاسې په نزد د جنګ له اصوله ناپوهان يو، او تاسې پوهان يئ ! نو د

څه لپاره مونږ له خپلو ځانو سره بیایئ؟»، لنډه یې دا چې د دروغو پلمې یې جوړې کړې، او ښرته لاړل، الله تعالی د منافقانو په تکذیب کې وایي:

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۚ

دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډېر نږدې وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر: منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو، او تش په ژبه له مسلمانانو سره یو ځای وو، د «احد» د جنګ په عین موقع کې دوی له نبي علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جدا او ښرته شول، او حیلې او پلمې یې جوړې کړې، د دې دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو، او په ظاهر کې هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډېر نږدې شوي دي، او پخپل دې فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوي.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).

تفسیر: یعني په ژبه خو دوی ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا تَّبَعْنَاكُمْ﴾ ویل، او هغه شی چې د دوی په زړونو کې دی صاف یې نه وایي، د دوی په زړونو کې دا وو: «ښه دی چې مسلمانان مغلوب او ذلیل شي، او مونږ له ډېرې خوښۍ څخه اټونه واچوو».

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ

هغه (منافقان) چې ویل یې په (حق د) وروڼو خپلو کې حال دا چې دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه): که دوی (د احد غازیانو) ځمونږ خبرې منلې وې، نو نه به وو وژل شوي.

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) نو لرې کړئ تاسې له ځانونو خپلو څخه مرګ که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دې خبره کې چې تاسې سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعني که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کیږي، نو ګورو به چې د مرګ مخه به تاسې څرنګه نیسئ، چې تاسې کورو ته ننوځئ، که سره له دې چې په کورونو کې پاتې شوي یئ، بیا هم د مرګي له منګولو ځنې ځانونه نشئ ژغورلئ (بچ کولئ) نو بیا ولې د توریالیو غوندې د جنګ په میدان کې د عزت مرګ نه غوره کوئ.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

او له سره ګمان مه کوئ (ای محمده یا ای سامعه !) پر هغو کسانو چې وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد) کې د مړو (مړه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد درب خپل رزق ورته ورکولی

شي (له جنتي مأکولاتو او مشروباتو څخه). په دې حال کې چې خوشاله دي دوی په هغه شي باندې چې ورکړي دي دوی ته الله له فضله خپله، او خوشالیږي دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندې چې لا نه دي رسیدلي دوی تر هغو پورې وروسته د دوی نه، په دې شان سره چې نه به وي (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیچېرې) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره). خوشالیږي دوی په نعمت باندې له (جانبه د) الله، او (دده په) فضل باندې، او (په دې چې) بېشکه الله تعالی نه ضایع کوي اجر د مؤمنانو (بلکه پوره یې ورکوي).

تفسیر: یعنې د کور ناستي د مړک مخه نشي نیوی، هو ! سړی له هغه مړکه بې برخې کوي، چې د مړک په ځای ورته ابدي ژوندون ویلی شي، شهیدانو ته وروسته له شهادته یو مخصوص ډول ژوند ور په برخه کیږي، چې نورو مړو ته هغسې ژوند نه ورکول کیږي، دوی ته د الله تعالی ممتاز قرب حاصلیږي، او په ډېرو لویو درجاتو او مقاماتو باندې فائز کیږي، د جنت رزق دوی ته په ازادۍ سره وررسیږي.

څرنګه چې مونږ په یوه طیاره کې کینو، او په ډېر لږ وخت کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ الوځو او درومو، د شهیدانو ارواح هم د شنو مرغانو په ججورو کې د جنت ننداري کوي، د دې شنو مرغانو کیفیت او لویوالی الله تعالی ته معلوم دی، د هغه ځای شیونه ځمونږ د خیال په احاطه کې کله راتلی شي، په دې وخت کې شهیدان به بېشانه خوشحال وي، بیا نه یواځې دا چې دوی پخپلو احوالو باندې دومره خوښ او خوشحال دي، بلکه د هغو مسلمانانو غم هم ورسره وي چې له دوی څخه وروسته پاتې دي، او په في سبیل الله «جهاد» او نورو خیریه وو امورو کې مشغول دي، هغوی هم که ځمونږ په شان د الله تعالی په لاره کې ووژل شي، یا اقلا د ایمان له دولت سره ومري، د دوی له ایماني رتبې او حیثیت سره سم همداسې خوندور او بې وېرې ژوندون به ور په برخه کیږي.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې د «احد» یا د «بئر معونه» شهیدان جنت ته رسیدلي دي، له الله تعالی څخه یې تمنا کړې: «کاشکې ځمونږ د دې عیش او تنعم خبر ځمونږ نورو وروڼو ته څوک ورسوي، چې هغوی د دې خوندور ژوند په لوري ژر راوځغلي، او ځانونه له مونږ سره ونښلوي، او له «جهاد» ځنې خپل ځانونه هیڅ ونه ساتي»، حق تعالی وفرمایل: چې زه یې ور رسوم، نو یې دا آیت نازل او دوی یې هم مطلع کړل، چې مونږ ستاسو له امیدونو سره سم دا خبر دنیا ته وروړساوه، نو هغه شهیدان له دې ځنې لا خوشاله شول.

اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۲﴾ اَلَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا ۖ وَّقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ﴿۱۷۳﴾

هغه کسان چې حکم یې منلی دی د الله او (حکم یې منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چې رسېدلی وو دوی ته زخم (تکلیف مشقت) شته لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهېزګاري یې کړې ده؛ اجر ډېر لوی (د جنت). (دوی) هغه کسان دي چې وویل دوی ته (ځینو) خلقو چې : بېشکه (دمکې) خلق په تحقیق سره راټول شوي دي ستاسې (د جنګ) لپاره، نو وویرېږئ ! له دوی نه (یا) په تحقیق سره ټول کړی یې دی (سامان د مقابلې) ستاسې لپاره؛ نو وویرېږئ له دوی نه، پس (دغو ویرولو) لا زیات کړ ایمان د دوی(یقین زړورتوب)، او وویل دوی: بس دی مونږ ته الله، اوڅومره ښه وکیل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسير: کله چې ابو سفيان له «احد» څخه د مکې معظمې په لوري بېرته روان شو، نو په لاره کې دا خيال ورته پيدا شو، چې له مونږ څخې لويه غلطي وشوه، چې مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم همغسې پرېښودل، او بېرته ترې راغلو، نو يې جرګه سره وکړه، او دا يې سره غوټه کړه چې راځئ ! بېرته مدينې ته لاړ شو، او د هغو قصه بيخي پای ته ورسوو، کله چې دا خبر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورسېد، نو اعلان يې وکړ، «هغه غازيان چې پرون له مونږه سره په غزا کې شريکان وو، نن دې بيا د دښمن د تعقيب لپاره تيار شي !».

مجاهدين سره له دې چې ستړي او ستومان او له زخمونو څخې يې وينې بهېدې، د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې دعوت ځواب يې په (لبيک) سره ووايه، رسول الله مبارک د مجاهدينو د لښکر سره تر يو ځای پورې چې (حمراء الأسد) نومږي، او له مدينې منورې څخه تقريبا اته ميله لرې دی؛ لاړل، د ابو سفيان په زړه کې د دې خبرې له اورېدلو څخه چې مسلمانان ځمونږ د تعقيب لپاره را درومي، سخته وېره ولوېده، او د خپلې دويم ځلې حملې اراده يې فسخ کړه، او په ډېر تلوار د مکې معظمې په لوري په منډو شول.

د عبد القيس يوه تجارتي قافله د مدينې منورې په لوري راتله، ابو سفيان د دې قافلې سړيو ته څه رشوت ورکړ، چې: «تاسې په مدينې منورې کې داسې اخبار نشر کړئ، چې د هغو له اورېدلو څخه مسلمانان له مونږ مکيانو څخې وويريږي، کله چې هغوی په مدينې منورې کې دا خبر مشهور او خور کړ، چې «مکيانو بيا يو لوی لښکر او ډېر سامان د مسلمانانو د ښخ ويستلو په نيت سره ټول کړی دی»، ددې د اورېدلو په اثر مسلمانانو د خوف او وېرې په ځای وويل: ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ د ټولې دنيا په مقابل کې مونږ لره يواځې الله تعالى کافي دی ! نو په دې مناسبت دا آيت نازل شو.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾

نو بېرته راوګرځېدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسېده دوی ته هيڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزيمت) او تابعان شول دوی د رضامندۍ د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان، رحمت) ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې د الله تعالى فضل ته وګورئ ! چې نه جنګ او جګړه ورپېښه شوه، نه کوم اغزی د دوی په پښو کې مات شو، او ويرپا يې ثواب وګاټه، او له تجارت څخې يې ګټې واخيستلې، او پر دښمنانو باندې يې خپله وېره کېښوده، او خپل شان او شوکت يې ور څرګند کړه، او د الله تعالى له خوښۍ سره بېرته صحيح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځېدل

تنبيه: د «حمراء الأسد» په غزا کې له يوې تجارتي قافلې سره د مالونو بيع او شراء شوې وه، او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډېره ګټه اخيستې وه، اغلبا له «فضل» څخه همدغه مالي نفع مراد ده.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

بېشکه دا سړی شيطان دی چې ويروي تاسې (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چې کفار دي) نو مه ويرېږئ تاسې له کفارو ! او وويرېږئ زما (د أحکامو له ترک) څخه، که يئ تاسې مؤمنان (په حق سره).

تفسير: په ﴿يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ﴾ کې اول مفعول محذوف دی، «أي يخوفكم أولياءه الكفار»، يعنې څوک چې له هغه لوري څخه راغی او ويروونکي خبرې خپروي هغه شيطان دی، يا د شيطان په اغواء سره داسې کوي، چې له دې نه د هغه

مقصد د ادی چې د خپلو لویو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او وېره پر تاسې باندې واچوي، نو که تاسې مؤمنان یئ، نو له دې شیطانانو ځنې مه ویرېږئ ! او یوائې له ما ځنې وویرېږئ !.

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او غمجن دې نه کړي تا هغه کسان چې منډې وهي (جلتي کوي) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو)، بېشکه دوی به له سره هیڅ ضرر ونه رسوي الله ته د هیڅ شي (بلکه ضرر رسوي ځانونو خپلو ته)، اراده لري الله د دې چې مقرر نه کړي د دوی لپاره هیڅ برخه (نعمت) په آخرت کې او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بېشکه هغو کسانو چې اخیستلی یې دی (بدل کړی یې دی) کفر په ایمان سره؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هیڅ شی، او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: دغه تکرار د تاکید لپاره دی، او د منافقانو او مرتدانو له تخصیص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی، یعنې هغه کسان چې فطري ایمان یې بدل او کفر یې اختیار کړ، اعم له دې نه چې یهودي وي که نصراني وي، مشرک وي که منافق، یا بل څوک، او دوی ټول سره یو ځای هم شي، خو بیا هم دوی د الله تعالی هیڅ شی نشي خرابولی، هو ! دوی په خپل لاس خپله پښه په تبر وهي، چې په نتیجه کې به د دردناک عذاب مورد ګرځي.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او ګمان دې نه کوي هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې بېشکه دا چې مهلت ورکوو مونږ دوی ته خیر (غوره) دی لپاره د ځانونو د دوی، (داسې نه ده بلکه) بېشکه هم دا خبره ده چې تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته لپاره د دې چې زیاته کړي د دوی ګناه، او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې امکان لري چې کافران خپل اوږد عمر، خوښي، خوشالي، دولت، ثروت، عزت، او د نورو شیانو زیادت ته وګوري، هسې اټکل وکړي: «که مونږ په رښتیا سره مغضوب او مطرود وای، نو دومره پراخي او مهلت ولې راکاوه کیږي؟ او دهسې ښه ژوندون او ارام په حالت کې د څه لپاره شپې او ورځې تېروو؟» نو واضحه دې وي، چې دغه مهلت ورکول د دوی په حق کې کومه ښه خبره نه ده، او د مهلت ورکولو نتیجه به هم داسې وي، چې دوی به بیخي په ګناهونو کې ډوبیږي، او د کفر په حالت کې به مري دوی هسې فکر کوي چې مونږ په خورا لوی عزت کې یو، حال دا چې ډېر ذلیل او خورا سپکوونکی عذاب د دوی لپاره تیار دی، نو اوس قضاوت او ښه فکر په کې وکړئ ! چې دغه مهلت د هسې کسانو په حق کې ښه دی که ؟ (نعوذ بالله من شرور أنفسنا).

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ ۖ

نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې یئ تاسې (ای خلقو !) پر هغه، تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه ځنې، او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غیب باندې (چې

د منافقانو تميز دی له مخلصانو څخه)، وليکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې).

تفسير: يعنې همغسې چې د دنيا خوشالي ا و مهلت د کفارو په حق کې د مقبوليت دليل نه دی، همداسې که مخلصو مسلمانانو ته مصيبتونه ورپېښ شي، نو هغه هم د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې هغوی د الله تعالی په نزد مغضوب دي.

خبره داده چې الله تعالی مسلمانان هسې بې خبره نه پرېږدي، چې تر اوسه پاتې دي، يعنې ډېرو کفارو به د نفاق له لارې د اسلام کلمه ويله، او د تېر ايستلو لپاره به له دوی سره ګډېدل، چې د دوی د ظاهري احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ويل ورته مشکل وو، نو ځکه ضروري ده چې الله تعالی داسې واقعات او حالات وړاندې کړي چې د هغو په وسيله پاک، ناپاک، اومه، او پاخه په ښکاره ډول سره جلا شي.

بېشکه چې الله تعالی ته آسان وو، چې ګرد مسلمانان بې له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړي، ليکن د هغه حکمت او مصلحت د دې مقتضي نه دی، چې ټول خلق له دې غيبي امورو ځنې خبر کړي، هو ! دهسې کارونو لپاره خپل رسولان انتخابوي، او د څومره غيبي اطلاعاتو او يقيني اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چې وفرمايي هم هغومره ورکوي.

خلاصه يې داسې شوه چې «عامو خلقو ته بې واسطه د کومې پټې خبرې يقيني اطلاع نه ورکوله کيږي، او انبياء عليهم السلام ته هومره اطلاع ورکوي، چې د الله تعالی اراده وي».

فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۹﴾

نو ايمان ولرئ تاسې (ای مؤمنانو !) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ايمان قائم پاتې اوسئ ! او پرهېزګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی (په جنت کې).

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ۭ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۭ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا بَخِلُوْا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ

او ګمان دې نه کوي له سره هغه کسان چې بخيلي کوي دوی په هغه شي چې ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله، چې دا بخل خير دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډېر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کې ورته اميل کړ شي هغه چې بخيلي کړې ده دوی په هغه شي کې؛ په ورځې د قيامت.

تفسير: يهودان، او منافقان هم هغسې چې د جهاد په موقع کې تښتي، د مال د صرفولو په وخت هم ځان بچ کوي، خو څرنګه چې له «جهاد» ځنې تښتېدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کې چندان ښه نه دي، هم دا راز د بخل او شومتيا له امله ډېر مال غونډول هم دوی ته هيڅ ګټه نشي ورسولی.

که په دنيا کې کوم مصيبت دوی ته ورپېښ شو، نو د قيامت په ورځ کې به يقينا دا ټول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کې طوق (غاړکی) غوندې ورلويږي، په دې ضمن کې يې مسلمانانو ته هم يادونه وکړه چې د «زکات» په ورکولو او د نورو ضروري مصارفو په صرفولو کې هيڅکله نه ښايي چې ځانونه وسپموي (بچ کړي)، که نه هر هغه چا چې په بخل او حرص او نورو سپکو خصلتونو کې د يهودانو منافقانو دستور اختياروي، هغه ته به د

هغه د درجې سره سم سزا ورکوله کيږي، دوی دې منتظر اوسي لکه چې له صحيحه وو احاديثو ځنې ثابته ده، «چې د زکات د مانعينو مال به د سخت زهر لرونکي مار په صورت متمثل کيږي (جوړيږي) او د دوی تر غاړې به چاپيريږي»، نعوذ بالله منه !.

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

او خاص الله لره دی ميراث د آسمانونو او د ځمکې (د دغو دواړو د اهل فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقيقي وارث او مالک ته پاتې کيږي).

تفسير: يعنې آخر تاسې مرئ، او ستاسې ګرد مال د هغه په لاس کې پاتې کيږي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۸۰﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چې کوئ (يې) تاسې ښه خبردار دی (نو د ټولو جزا به درکړي).

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ

خامخا په تحقيق اورېدلې ده الله خبره د هغو کسانو چې ويلي يې وو: بېشکه الله فقير دی، او مونږ غنيان يو (چې له مونږه قرض غواړي).

تفسير: يعنې يواځې هم دومره نه ده چې يهودان د ډېر بخل له لاسه د پيسو په صرفولو باندې نه پوهيږي، بلکه هر کله چې د الله تعالى په لاره کې د صرفولو حکم اوري، نو ټوکې کوي او د حق تعالى په جناب کې سپين سترګي کوي، او له چټې خبرو ځنې نه شرميږي، لکه څه وخت چې د ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ آيت نازل شو، ويې ويل چې: الله تعالى له مونږ ځنې قرض غواړي، نو الله تعالى فقير او محتاج او مونږ غنيان يو، حال دا چې يو ناپوه او جاهل هم په دې خبره باندې پوهېدی شي، چې د (انفاق في وجوه الخير) تعبير په قرض سره د انتهايي رحمت او شفقت اظهار دی، او دا ښکاره خبره ده چې الله تعالى مونږ ته امر کوي چې د هغه له راکړې مال ځنې د خپلو مصالحو، ديني، او دنيوي ګټو لپاره مصرف وکړو، او د ده لوی ذات ته ځمونږ له دې صرفولو هيڅ يوه فائده نه رسيږي، دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چې د هغو د صرفولو ډېر ښه معاوضه ورکول يې هم پخپله ذمه نيولي دي، او هغه يې د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړې ده، او دا لزوم يې لا زيات مؤکد کړی دی، مګر يهودان د خپل باطني خبث په سبب د الله تعالى دې احسان منلو په ځای په داسې الفاظو پورې خاندي، نو ځکه الله تعالى فرمايي چې: ما ستاسې دا ګردې خبر اورېدلي دي، او د هغو په نسبت هره کاروايي چې لازمه وي کوم يې، تاسې منتظر اوسئ !.

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۱۸۱﴾

ژر به مونږ ليکلي و ساتو هغه خبرې چې دوی ويلي دي او (ليکلي به وساتو) وژل (د نيکونو) د دوی انبياوو لره په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم)، او وبه وايو مونږ (دوی ته چې) وځکئ عذاب د اور سوځوونکي !.

تفسير: يعنې له عامې ضابطې سره سم ستاسې دا ملعون او ناپاکه اقوال د سيئاتو په هم هغه دفتر کې ليکو؛ چې هلته ستاسې د قوم ملعون او ناپاکه افعال هم درج دي، لکه د معصومو انبياوو عليهم السلام په نا حقه سره وينې تويول، ځکه همغسې چې دا نا مناسبه جمله ستاسې د الله تعالى د پېژندلو يوه نمونه ده، هغه نامناسبه کار هم ستاسې د انبياوو له تعظيم

څخه يوه نمونه ده،کله چې ستاسې دا پوره عملنامه در وړاندې کړه شي، نو هلته به وويل شي: چې اوس د خپلو بدیو او شرارتونو خوند وڅکئ ! او همغسې چې تاسې په طعن او تمسخر سره د اولياء الله «رحمهم الله» زړونه سوځول، نو اوس تاسې هم د الله تعالى د عذاب په بټې کې وسوځئ !.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دی چې پخوا ليږلي دي (کړي دي) لاسونو ستاسې او بېشکه چې الله نه دی ظلم کوونکی په بندګانو.

تفسير: يعنې هر څه چې يې ګټلي وو؛ هم هغه يې په مخه ورغلل، د الله تعالى له جانبه د يوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کيږي، لکه د «النساء» په (۴۰) آيت (۶) رکوع کې داسې لولو: ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾.

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ

هغه کسان چې وايي: بېشکه الله پيغام (وصيت) کړی دی مونږ ته چې ايمان به نه راوړو مونږ په هيڅ رسول تر هغه پورې چې راوړي مونږ ته (هسې) قرباني چې يې وخوري اور.

تفسير: له ځينو رسولانو ځنې داسې معجزې ظاهرې شوې دي، چې قرباني يا بل کوم شی به يې د الله تعالى په نامه نذر کاوه، نو له آسمانه به اور راته، او هغه به يې خوړ، او دا به د قبول علامه وه، اوس يهودان بهانه کوي چې مونږ ته داسې حکم شوی دی،چې له هر چا څخه چې دا معجزه ونه وينئ ! په هغه باندې يقين مه کوئ ! او دا محض د دروغو بهانې دي، ځکه چې دا راز حکمونه هيڅېرې د هغو په کتابونو کې نه وو، او نه نن ورځ په کې شته، او نه دټولو پيغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کېدی شي، چې هغوی ته هسې کومه معجزه ورکړی شوې وه، هر رسول عليه السلام ته الله تعالى د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړي دي، او دا لازم نه دي چې هر نبي عليه السلام ته دې هم هغه يوه معجزه ورکړي، چې د هغه له ورښودلو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾

ووايه (اى محمده ! دوی ته چې) په تحقيق راغلي وو تاسې ته (دېر) رسولان پخوا له ما په ښکاره وو معجزو او په هغه شي سره چې ويلي دي تاسې (چې قرباني ده بيا) نو ولې ووژل (نيکونو) ستاسې هغوی که يئ تاسې صادقان (چې هم هغه رسول به منئ چې قرباني يي په اور کې وسوځوي).

تفسير: يعنې که په رښتيا سره پخپلې دې دعوی کې تاسې رښتين يئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ايمان راوړل موقوف دي، نو تاسې پخوا له دې د هسې انبياوو عليهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چې د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره وو معجزاتو سره دا معجزه يې هم درښوولې وه، ستاسې د اسلافو دا فعل چې تاسې هم پر هغه باندې راضي يئ، او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ، آيا د دې خبرې دليل نه دی چې دا ټولې ستاسې پلمې (بهانې) حيلې، فساد او سرزوري ده چې وايئ: هر رسول عليه السلام تر څو همدا خاصه معجزه را ونه ښيي؛ مونږ به يې نه منو.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾

پس که نسبت د دروغو وکړي دوی تاته (اى محمده ! نو مه خپه کيږه ! ځکه) پس په تحقيق

نسبت د دروغو کړی شوی وو ډېرو رسولانو ته پخوا له تا، چې راغلي وو دوی په ښکاره وو معجزو او په صحیفو (د شرعي احکامو) او په کتاب روښان (بیانوونکی د حلال او حرام).

تفسیر: تاسې ته تسلي او ډاډ درکولی شي، چې د دې ملعونانو له دې کړو بحثونو او سر زوریو ځنې مه خپه کېږئ ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ ! له تاسې ځنې پخوا نور داسې رسولان هم دروغجن بلل شوي دي، چې معجزې او وړوکې صحیفې او لوی کتابونه یې له ځانه سره راوړي وو، د صادقو انبیاوو علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانۍ عادت دی، او تاسې ته ای محمده ! «صلی الله علیه وسلم» کومه نوې خبره نه ده دروړاندې شوې.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ

هر یو نفس څکونکی د مرګ دی، او بېشکه همدا خبره ده چې پوره به درکړی شي تاسې ته اجرونه ستاسي په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعنې د مرګې خوند به هر څوک څکي، وروسته له هغه به په قیامت کې هر مصدق او مکذب (ټول نیکانو او بدانو) ته د هغه دعمل پوره بدل ورکول کېږي، له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وي چې د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلا په دنیا یا په قبر کې به هم ورته رسېږي.

فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

نو هر څوک چې لرې کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته، نو په تحقیق مراد یې وموند (بریالی شو)، او نه دی ژوندون لږ خسیس مګر پنګه د غولېدلو، (چې نفعه یې لږه او فنا یې ژر ده).

تفسیر: یعنې د دنیا دا مؤقتي بهار (سمسور) ډول او سینګار ډېر تېر ایستونکي شیان دي، چې په هغو باندې ډېر ناپوهان تېروځي، او بیخي په دنیوي امورو کې مشغول او له اخروي چارو ځنې غافلېږي، حال دا چې د هر انسان اصلي بری په دې کې دی چې پخپل دنیوي ژوندانه کې د خپل آخرت لپاره ګټې او هسې عملونه وکړي، چې د الله تعالی د عذاب ځنې سړی وژغوري (وساتي)، او جنت ته یې ورسوي.

تنبیه: په دې آیت کې د هغو ځینو متصوفینو تردید هم وشو، چې دوی هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو، او نه له دوزخه ویرېږو» معلومه شوه چې له دوزخ ځنې ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کامیابي او اساسي بری دی، او هیڅ یوه ډېره اعلی کامیابي د جنت له هستوګنې ځنې د باندې د هیڅا په برخه نشي کېدی، په حدیث کې راغلي دي: «وحولها نُدَنْدِن». او د الله تعالی د لیدلو نعمت هم په جنت کې حاصلېږي.

الله تعالی دې له خپله فضله او کرمه ، مونږ ته هم دا بری او رحمت را په برخه کړي ! آمین.

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ۖ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

قسم دی چې خامخا وبه ازمویل شئ تاسې خامخا په مالونو خپلو (په زکات) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسې بالضرور له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب

له تاسې څخه پخوا، او له هغو کسانو چې شریکان نیسي (په الله پورې)؛ ضرر (بد ویل) ډېر، او که صبر و کړئ (په طاعت او مصیبت او له معصیت) او پرهېزګاري وکړئ تاسې (له بدو کارونو) نو بېشکه دا (صبر او تقوی) د همت له کارونو ځنې دی.

تفسیر: دا خطاب مسلمانانو ته دی چې وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسې ازموینه کیږي !، او هر راز ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کیږي ! وژل کېدل، زخمي کېدل، د قید او بند تکلیفونه پر ځان ګالل، ناروغېدل، د مالونو زیانېدل، له خپلو خپلوانو ځنې جلا کېدل، او همدا راز د نورو مصیبتونو ګالل به درپېښیږي، او هم به د کتابیانو او د مشرکانو له ژبې ډېرې زړه دردوونکې خبرې آورئ !، چې د دغو ګردو علاج په صبر او تقوی سره کیږي، که تاسې په صبر او استقلال او پرهېزګاری سره د دغو سختیو مقابله وکړئ؛ نو دا به د ډېر همت او د اولوالعزمۍ کار وي، چې د هغه تاکید حق تعالی فرمایلی دی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې واخیست الله عهد محکم له هغو کسانو ځنې چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، چې خامخا به بیانوئ تاسې دا (کتاب) خلقو ته، او نه به یې پټوئ تاسې، نو وغورځاوه دوی دا (کتاب) وروسته له شاوو خپلو، او وایې خیست په (عوض د) دې (کتاب) قیمت لږ، نو بد اخیستل د دوی (دغه اخیستل) دي (یا نو څومره بد دی هغه شی چې دوی یې اخلي).

تفسیر: یعنې د اهل الکتاب له علماوو ځنې عهد اخیستی شوی وو، هغه احکام او بشارتونه چې په کتاب الله کې دي؛ ښایي هغه په ښه ډول نورو خلقو ته وروښیئ ! او هیڅ یوه خبره مه ترې پټوئ ! او مه یې معناګاني بدلوئ ! مګر دوی هیڅ ځمونږ د دې امرونو پروا ونه کړه، او د لږې ګټې لامله یې هغه ګرد عهدونه او پیمانونه مات او شرعي حکمونه یې بدل، او د الله تعالی په آیتونو کې یې لفظي او معنوي تحریفات وکړل، د هغه شي ښکاره کول چې ډېر زیات ضروري وو، یعنې د فخر الأولین خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم بشارت یې بیخي پټ کړ.

دلته یې ضمنا ځمونږ اسلامي علماوو ته هم تنبیه وفرمایله، چې که تاسې د دنیا په مینه کې اخته شوي یي هسې مه کوئ ! (بلکه په هر وخت ، هر ځای او د هر چا په مقابل کې امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ ! او هیڅکله او هیڅېرې شرعي احکام له خلقو ځنې مه پټوئ ! ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هم فرمایلي دي: «هر چا چې پټ کړ علم له اهل د علم څخه؛ قیضه به شي په قیضه د اور سره».

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَّيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

له سره مه کوه ګومان (ای محمده !) په هغو کسانو چې خوشالیږي په هغه کار چې کړی دی دوی (د خلقو له بې لارې کولو څخه) او مینه کوي دوی په دې؛ چې وستایل شي دوی په هغه کار چې نه وي کړی (له تمسکه په حق، او دوی ګمراهان دي)، پس له سره مه ګڼه ته دوی خلاصیدونکي له عذاب (بلکه په دوزخ کې دي)، او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسير: يهودانو غلطې مسئلې ښوولې، رشوتونه (بڼې) يې خوړلې، د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم صفتونه او بشارتونه يې عمدا پټول، او بيا به خوښ وو چې مونږ ښه کار کړی دی، او هيڅوک ځمونږ هسې چالاکی نشي نيولی، او اميدوار وو چې خلق هم ځمونږ تعريفونه (ستاينې) وکړي، او ووايي چې: لوی لوی عالمان، ديندار او حق خوښوونکي دي.

د بل لوري د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) وو، کله چې د «جهاد» موقع راتله؛ دوی پخپلو کورونو کې پټېدل، او پخپل دې پټ کښېناستلو باندې هم خوښېدل، او يو له بله سره به يې ويل: «وګورئ چې مونږ په ښه چالاکی سره خپل ځانونه وژغورل (بچ کړل)».

تنبيه: اګر که په دې آيت کې د يهودانو او منافقانو يادونه ده، مګر ضمنا مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کيږي چې، د خرابو کارونو په کولو باندې مه خوښېږئ! او د ښو کارونو په کولو سره مه مغرورېږئ! او کوم کار چې ښه نه وي، د هغه په نسبت د تعريف هيله مه لرئ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحی (ستايلو) هوس مه کوئ!.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۸۹﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې ملکًا وخلقاً وعَبيداً)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب، او کافرانو ته عذاب ورکوي).

اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِی الْاَلْبَابِ ﴿۱۹۰﴾

بېشکه په پيدا کولو د آسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شيانو چې په دې دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږديږي، لنډيږي، پرله پسې ځي او راځي، کله رڼا کله تياره، کله يخ او کله تودېږي) خامخا دلائل دي (د الله) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسير: يعنې کله چې هوښيار انسان د آسمان او د ځمکې په پيدايښت، د هغوی په عجيبو غريبو احوالو او روابطو، او د شپې او د ورځې په مضبوط او محکم نظام کې غور کوي، نو يقين کوي چې دغه مرتبه او منظمه سلسله خامخا د يو کل اختيار، مطلق قادر، او د لوی خالق په لاس کې ده، چې په خپل عظيم قدرت او اختيار سره يې د هر ورځې او لوی مخلوق حد بندي کړېده، او هيڅ يو شي ته د دې خبرې مجال نشته، چې د خپل حد او د عمل له دائرې ځنې د باندې پښه کېږدي، که د دې عظيم الشأن مشين يوه پرزه، يا د دې لويې کارخانې يو مزدور هم د هغه على الاطلاق مالک له قدرت، او اختيار ځنې د باندې وای، نو د ټول عالم دا مکمل نظام به له سره ټينګ نه پاتې کېده.

(لنډه دا چې ددې دنيا په ټولو موجوداتو کې د هغه الله جل جلاله په يووالي او يواځې د هغه د بندګی په استحقاق څو څو قسمه دلائل دي، او په دې چې الله تعالى بلا شک او شبهه حکيم، عليم، أحد، صمد، رحيم، قادر او قاهر دی، نو يواځې همغه د عبادت د ټولو أنواعو مستحق دی.

اَلَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دي چې يادوي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي).

تفسير: يعنې په هيڅ حال کې له الله تعالى ځنې نه غافليږي، او د هغه ياد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاري وي، لکه چې په حديث کې د رسول الله مبارک په نسبت عائشې صديقې رضي الله عنها فرمايلي دي: «كان يذكر الله على كل

أحيانه»، چې په ولاړې لمونځ نشي کولی، په ناستې سره دې لمونځ اداء کړي، او که په ناستې لمونځ نشي کولی، نو په ملاستې دې لمونځ ادا کړي.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

او فکر کوي دوی په پیدایښت د آسمانونو او ځمکې (او د ما فیهما) کې، (نو وایي) ای ربه ځمونږه ! نه دی پیدا کړي تا دا مخلوقات عبث (بې حکمته)،پاکي ده تا لره (له ټولو عیبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسیر: یعنې له ذکره او فکره وروسته اشاره یې وفرمایله چې: هر هغه ناپوه او احمق چې د هسې صافو او صریحو دلائلو او آثارو له لیدلو څخه وروسته بیا هم الله جل جلاله نه پیژني، یا د الله تعالی شان وړوکی ګڼي، یا د عالم دا کارخانه چې (بېکاره)، عبث، او لوبې بولي، نو د الله تعالی دربار له دې ټولو هزلیاتو، خرافاتو، او چټې (فضول) خبرو ځنې پاک او صاف دی.

له دې آیت ځنې دا راښکاره شوه، چې په آسمان او ځمکه او نور قدرتي مصنوعاتو کې غور او فکر کول هلته محمود کېدی شي، چې نتیجه یې د پاک الله یادول، او د آخرت په لوري توجه وي، پاتې شول هغه ماده پرستان چې د دې قدرتي مصنوعاتو د تارونو په حلقو کې ننښتي دي، او د خالق تر صحیح معرفت پورې نشي رسېدی، اګر که دنیا هغه لوی محقق او د ساینس ښه عالم وبولي، مګر د پاک قرآن په ژبه هغه له «أولوا الألباب» ځنې نه دی، بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دی.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ

ای ربه ځمونږه ! بېشکه ته هر څوک چې داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقیق رسوا کړ تا هغه (ای ربه !).

تفسیر: څومره چې په دوزخ کې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا ګڼه شي، نو د دې قاعدې سره سم د کفارو لپاره دائمي رسوایي ده، پظه هغو آیتونو کې چې له عامو مؤمنانو څخه د خزي (رسوایۍ) نفي کړی شوې ده، هلته دې د هغې ځنې هم داسې وفهمیږي ! (چې مسلمان ته دائمي رسوایي نشته).

وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی چې د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمایي، بل څوک د هغه حمایت نشي کولی، او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي، هو ! د هغو لپاره به چې په اول یا په آخر کې یې پرېښودل، یا معافول مقصود وي (لکه ګناهګاران مؤمنان) د هغوی لپاره به شفاعوو ته اجازه ورکړی شي، او وروسته له شفاعته بخښل کیږي، او دا مطلب له دې آیت نه مخالف نه دی، بلکه له نورو آیتونو او صحیحو احادیثو څخه ثابت دی.

رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ۚ

ای ربه ځمونږه ! بېشکه مونږ واورېده (غږ) د یوه آواز کوونکي (چې قرآن یا محمد دی)، بلل یې (خلق) ایمان ته (داسې) چې ایمان راوړئ ! په رب خپل نو ایمان راوړو مونږ (په رب خپل).

تفسير: يعني نبي كريم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) چې په ډېر جګ آواز سره يې ټولې دنيا ته غږ وکړ، يا لوی قرآن چې د هغه غږ هر کور ته رسېدلی دی، لومړی د عقلي ايمان ذکر وو، اوس په «آمنا» کې سمعي ايمان دی، چې په هغه کې ايمان بالرسول او ايمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿۱۹۳﴾

ای ربه ځمونږه ! نو مغفرت وکړه مونږ ته ګناهونه (لوی) ځمونږ ! او لرې کړه له مونږه، ګناهونه (واړه) ځمونږ، او وفات کړه مونږ (په داسې حال کې چې دا خل اوسو) سره له ډلې د نیکانو.

تفسير: يعني ځمونږ لويه ګناه را عفوه کړه ! او په وړوکو خرابيو مو پرده واچوه ! او کله چې مونږ بيا ژوندي کوې، د ښو بندګانو په ډله کې مو شامل کړه !.

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ

ای ربه ځمونږه ! او راکړه مونږ لره هغه چې وعده دې کړې ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو، اومه رسوا کوه مونږ په ورځې د قيامت کې.

تفسير: يعني کومې وعدې چې تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندې د ايمان او تصديق ځخه وروسته کړي دي، په هغو سره مونږ خوښ او مستفيد کړه !، مثلا په دنيا کې مونږ مسلمانان بالآخره پر اعداء الله باندې غالب او منصور وګرځوه ! او په آخرت کې مونږ په جنت رضوان سره سرلوړي کړه ! او د قيامت په ورځ مو د دوی په لارښوونه بيخي له ادنی رسوايۍ او لرې بې عزتۍ ځخه هم وساته !

اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿۱۹۴﴾

بېشکه ته (ای ربه) نه کوې مخالفت له وعدې (خپلې) نه.

تفسير: يعني ای ربه ! ستا په لوی دربار کې د وعده خلافۍ هيڅ يو احتمال نشته، او په مونږ کې دا احتمالات شته، نه چې کومه داسې غلطي له مونږ ځنې څرګنده شي، چې د هغې له سببه ستا له وعدو ځنې مستفيد نه شو، نو ځکه دعا کوو چې مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې يو توفيق راکړه ! چې پر هغه ستا له ګردو وعدو ځخه فائده واخلو !.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّيْ لَاۤ اُضِيْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ

پس قبولې کړې دوی لره (دا دعاوې) رب د دوی (په دې شان چې) بېشکه زه نه ضايع کوم عمل د هيڅ عمل کوونکي له تاسې نه، نارينه وي (دا عامل) يا ښځه وي، (ځکه چې) ځينې ستاسې دي له ځينو نورو (او ماته په مکافات کې ټول سره يو يئ).

تفسير: يعني نارينه وي که ښځه، ځمونږ په دربار کې د هيڅا خواري او تکليف نه ضايع کيږي، هر څوک چې هر کار وکړي، د هغه ثمره به مومي، دلته عمل شرط دی، د نېک عمل په وسيله ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوړې درجې حاصلولی شي، چې نارينه يې حاصلولی شي، کله چې تاسې نارينه او ښځې د انساني يوې نوعې افراد يئ، او له يوه آدم عليه السلام ځخه پيدا شوي يئ ! او په اسلامي رسۍ کې سره ترلې يئ، او يو اجتماعي ژوندون لرئ، او د معاشرت په چارو کې ګرد سره شريکان يئ؛ نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم يو شی وګڼئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې رسول صلى الله عليه وسلم ته ام سلمه رضي الله تعالى عنها عرض وکړ: «يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! په قرآن کې هيڅېرې ځمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دى راغلى»، نو د هغې ځواب په دې آيت سره ورکړ شو.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

او هغه کسان چې هجرت کړى دى دوى (لپاره د دين) او ايستلي شوي دي دوى له کورونو خپلو (د الله په لاره کې) او ضرر رسولى شوى دى دوى ته په لاره زما کې، او جنګونه يې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کې)، نو خامخا به لرې کړم له دوى نه ګناهونه د دوى، او خامخا به داخل کړم دوى په جنتونو کې، چې بهيږي له لاندې د (مانيو او ونو د) هغو ويالې.

تفسير: يعنې کله چې د کوم عمل کوونکي هيڅ يو وړوکى او لوي عمل نه ضايع کيږي، نو بيا د الله تعالى خاصو هغو بندګانو ته زياته خوښي او اجر په برخه کيږي، چې د کفر او عصيان په پرېښودلو سربېره وطن او خپلوان يې هم پرېښي، او له (دار الكفر) ځنې وتلي، او له خپلو اقاربو او دوستانو ځنې جلا (جدا) شوي، له اهل او عيال، مال او منال ځنې يې سترګې پټې کړې، او د (دار الاسلام) په لورې روان شوي دي، ځکه چې کفارو پر دوى دومره ظلم، تېرى او تجاوز وکړ، چې پخپلو کورونو کې د دوى پاتې کېدل مشکل شول، د وطن له پرېښودلو او د کور او کورنيو له جدا والي سره، بيا هم د دښمنانو له ضرره په آرام نشول، او راز راز تکليفونه يې د کفارو له لاسونو څخه ګالل، او دا ګرد ددې له امله وو، چې هغوئ د الله تعالى نوم ياداوه، او د توحيد کلمه يې ويله، لکه چې د «الممتحنة» سورت په (۱) آيت (۱) رکوع کې راغلي دي: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج سورت په (۸) آيت کې لولو: ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ ، په پاى کې دا بندګان چې زما په لاره کې وجنګېدل، د دې بندګانو ګرد تقصيرات معاف کړى شوي دي، او جنت د دوى په انتظار کې دى.

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نېکيو به ورکړو مونږ دوى ته) په جزا ورکولو (نېکو) سره له نزده د الله، او الله په نزد د ده دى ښه ثواب (نېکه جزا).

تفسير: يعنې ښه بدل خو الله تعالى سره دى، او بل په هيڅ ځآى کې نه پيدا کيږي، يا يې دا مطلب دى: چې له دې بدل ځنې ښه بدل له الله تعالى سره دى، چې هغه د الله تعالى د لوى ذات ليدل او رضاء ده (اى الله ! خپله لقاء دې ځمونږ او د ګردو (ټولو) مؤمنانو په برخه کړه !)، آمين.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دې تېرباسي له سره تا (اى سامعه !) تلل راتلل د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او تصرف د دوى) په ښارونو کې، (دا) فائده ده لږه، پس (له مرګه) ځاى د دوى دوزخ دى، او بد ځاى د هستوګنې دى (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کفار چې دې خوا او هغې خوا د تجارت او نورو کارونو لپاره په ډېر تکبر او غرور سره په ګټې او فائدې پسې ګرځي، مسلمانانو ته نه ښايي چې پر دوى باندې تېروځي، ځکه چې دا د هغوى د څو ورځو بهار دى، که سړي

ته د څو ورځو لپاره ښه ډوډۍ او مکلف خواړه ورکړل شي، او بيا يې په دار وځړي، يا يې په دائمي حبس محکوم کړي، نو آيا دې ته عيش ويلی شي؟ عيش هغه دی چې سړی د څو ورځو له مخې لږ ډېر زحمت او تکليف په ځان وګالي، او د خپل دائمي راحت او خوشالۍ اسباب په اعلی درجه سره مهيأ کړي.

لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

ليکن هغه کسان چې ويريږي دوی له ربه خپله، شته دوی لره جنتونه چې بهيږي له لاندې د (ونو او مانيو د) هغو ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې.

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ

په دې حال کې چې (دغه جنتونه ځای د) ميلمستيا (يو پيشکشي) ده له جانبه د الله.

تفسير: له دې کبله يې ورته په ميلمستيا سره تعبير وکړ چې له ميلمه سره د خوړلو چنبلو فکر نه وي، او په عزت او آرامۍ سره ناست وي، او په خوشالۍ کې هر شی ورته تيار وررسيږي. (والله أعلم).

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْاَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ ۙ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ

او هغه (باقي شی) چې په نزد د الله دی؛ خير (ډېر غوره) دی لپاره د نېکانو. او بېشکه ځينې له اهل کتابو څخه خامخا هغه څوک دي چې ايمان لري پر الله او پر هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چې نازل کړی شوی دی دوی ته، حال دا چې ويريدونکي (متواضع) دي الله لـره، نه اخلي دوی پـه آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی.

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو، اوس په کتابيانو کې چې کوم متقيان دي د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمايي، يعنې هغو کتابيانو چې پر الله تعالی باندې يې په ښه ډول سره ايمان راوړی او قرآن عظيم الشأن يې منلی دی، او څرنګه دا عظيم الشأن قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی، نو دوی ګواکې هغه هم ومنل، مګر نه په دې ډول چې دنيا خوښوونکي (احبار) يې مني، چې د لږ دنيوي ګټې لپاره د الله تعالی آيتونه پټوي يا يې بدلوي، بلکه د الله تعالی په مخکې په ډېره عاجزۍ او اخلاص سره غاړه ږدي، او هم هغه ډول چې د الله تعالی له درباره کتاب را نازل شوي دي، هغه يې په هم هغه اصلي رنګ سره ومنل.

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾

بېشکه چې الله ډېر ژر دی حساب (د ده يعنې ډېر ژر حساب آخلي).

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا ۟ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۲۰۰﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) صبر کوئ (په طاعت، مصيبت، او له معصيته) او ټينګ اوسئ ! په صبر (د کفارو په مقابل کې) او محکم اوسئ (په اسلامي سرحداتو کې) ! او ووير ږېرئ له الله ! لپاره د دې چې په مراد ورسېرئ ! (بريالي شئ ! اود دوزخه نجات وومئ !).

تفسیر: الله تعالی د دغه سورت په پای کې مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ، چې په واقع کې د دې ځکه سورت حاصل دی، یعنې ای مؤمنانو ! که فتح او بری، او د دنیا او آخرت په مراد رسېدل غواړئ ! نو سره د سختۍ تېرولو په طاعت کې ټینګ اوسئ ! او له معصیت ځنې ځان وساتئ ! او دښمنانو په مقابله کې خپله مضبوطي، ثابت قدمي، او مېړانه (بهادري) څرګنده کړئ ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کې تل مشغول او لګیا اوسئ ! له هر ځایه چې د دښمن د تعرض (یرغل) اندېښنه وي، هملته د اوسپنې د دیوال په شان خپل ټروونه سپر کړئ ! او پښې مو ټینګې کړئ !.

﴿وَاَعِدُّوْا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَّمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُوْنَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الأنفال سورت ۶۰ آیت، ۸ رکوع) او په هر وخت او هر کار کې له الله جلت کلمتُه څخه وویرېږئ ! که تاسې داسې وکړل، نو وپوهېږئ چې په خپل مراد ورسېدئ.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسأله الرحمة والغفران وخلود الجنة والرضوان ونصلی ونسلم الف الف مرة علىٰ رسوله وحبيبه سيد الإنس والجان.

سُورَةُ النِّسَاءِ

د«النساء« سورت مدني دی، (۱۷۶) آیتونه او (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې څلورم، او په نزول کې ۹۲ یم سورت دی.

وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

ای خلقو (تل) وویرېږئ له ربه خپله ! هغه (رب) چې پیدا یې کړئ تاسې له نفسه یوه نه (چې آدم علیه السلام دی) او پیدا یې کړه له دې (نفسه) جوړه د ده (چې حواء ده) او خپاره (خواره) یې کړل له دې دواړو څخه سړي ډېر، او ښځې (ډېرې).

تفسیر: لومړی یې د آدم علیه السلام له کینې پُښتی ځنې بې بې حواء پیدا کړه، بیا یې له دوی دواړو ځنې ګرد نارینه او ښځې پیدا او په ځمکه کې یې خپاره (خواره) کړل، نو په حقیقت کې الله تعالی ټول انسانان له یوه نفس او یوه سړي ځنې پیدا کړي دي، مطلب یې دا دی: کله چې له عدم ځنې ستاسې د ګردو پیداکوونکی او بیا ستاسې باقي او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی؛ نو ښایي چې تاسې له هغه څخه وویرېږئ ! او د هغه د امر منل یو ډېر ضروري کار وګڼئ ! له دې ځنې دوه مضمونونو ته اشاره وشوه:

(اول): دا چې الله تبارک وتعالی ستاسې د ټولو خالق او موجد دی.

(دویم): دا چې د ګردو انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی، چې له هغه ځنې الله تعالی نور ګرد انسانان پیدا کړل، یعني أبو البشر آدم علیه السلام.

وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ

او وویرېږئ له الله ! هغه (الله) چې سوال کوئ تاسې یو تر بله په (نامه د) ده سره، او (وویرېږئ له پرېکولو) د خپلوۍ څخه.

تفسیر: سربېره پر دې چې الله جل جلاله ستاسې خالق او رب یعني موجد او بقاء درکوونکی دی، د ده د اطاعت د وجوب یوه وجه دا ده، چې تاسې د ده په وسیله ګرځولو په خپلو منځونو کې خپل حقوق او فوائد غواړئ ! او یو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ !، وروسته له دې دا حکم دی چې له قرابته وویرېږئ ! یعني د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ ! او د خپلوۍ له پرېکولو او بد سلوکۍ ځنې ځانونه وژغورئ ! (وساتئ).

إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ①

بېشکه الله دی پر تاسې ساتونکی (نو هیچېرې او هیڅکله تر غافل نه شئ چې جزا درکوي).

تفسير: يعني الله جل جلاله ستاسې له ګردو (ټولو) اعمالو، افعالو، او احوالو څخه واقف دی، که د هغه د حکم متابعت وکړئ؛ نو ثواب به وموميء، که نه د عذاب مستحق کيږئ، او ستاسې د ارحامو او خپلوی په تعلقاتو او مراتبو، او د هر يوه په مناسبو حقوقو باندې هم ښه پوهيږي، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چې الله جل جلاله درکړی، هغه حق وګڼئ ! او عمل پرې وکړئ !.

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۪ وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ۝۲

او ورکړئ (ای د يتيمانو اولياوو !) يتيمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده)، او مه اخلئ تاسې خبيث (بد، حرام مال) په طيب (ښه، حلال مال !)، او مه خورئ تاسې مالونه د دوی (يعني د يتيمانو، ګډ) له مالونو خپلو سره، (ای ولیانو ! او وصيانو !) بېشکه دا (د يتيمانو د مال خوړل) ګناه لويه ده.

تفسير: د يتيمانو او لياوو او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چې هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دې پرې وسپاري !، او د سرپرستی په وخت کې دې د يتيمانو يو ښه شی نه اخلي !، او نه دې په معاوضه کې خراب او ښکته شی د هغه په مال کې شامل کړي ! او نه دی دهغوی مال له خپل مال سره ګډ کړي !، چې ويې خوري، مثلا «ولي» لره اجازه شته چې د يتيم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړي، مګر دا خبره ضروري ده چې د يتيم مال ته دې څه نقصان ونه رسوي !، او داسې دې ونه شي، چې د شرکت په پلمه (بهانه) د يتيم مال وخوري، او ورڅخه استفاده وکړي، ځکه چې د يتيم د مال خوړل لويه ګناه ده.

ښايي له دې امله به د يتيم حکم په هغو احکامو کې چې په ارحامو پورې تعلق لري مخکې ذکر شوی وي، چې يتيم د خپلې ببکسی، بې سرو سامانی، مجبوری، بېچاره ګی له کبله د زيادت رعايت، شفقت او حفاظت محتاج وی لکه چې له همدی جهته په تبديل او شرکت سره د يتيم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوي، او په راتلونکو متعددو آيتونو کې هم د يتيمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوي دي، چې له هغو ځنې په يتيمانو باندی لا زيات اهتمام را څرګندیږی او دا اهتمام د ګردو (ټولو) يتيمانو په حق کې دي.

هو ! هغه يتيم چې قريب او خپلوان وي، د ده په باره کې زيات تأکيد شوی دی، او همدا شان نزول او د دې آيتونو د ربط سبب هم دی، چې له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چې د يتيمانو (اولياء) غالبا هغه کسان وي چې د هغوی سره زياته خپلوي لري.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ

او که وويريږئ تاسې چې به ونه کړئ شئ عدل او انصاف په (حق د) يتيمانو کې نو په نکاح سره واخلئ تاسې (نورې) هغه ښځې چې خوښې (او حلالې) وي تاسو ته له ښځو؛ دوه دوه، او درې درې، او څلور څلور.

تفسير: په صحيحو احاديثو کې راغلي دي، هغه يتيمې جينکی چې د خپلو اولياوو تر تربيت لاندې به وي، او د هغې يتيمې او دهغې د ولي په مال او ځمکه او باغ کې به د خپلوی له لامله (له وجې) شرکت وو، نو دلته به دوه صورت وړاندې کېده:

(۱) کله به داسې پېښېده چې «ولي» ته به د دې جمال او مال دواړه مرغوب وو، او د دې ولي به د لږ څه مهر په بدل کې له دې سره خپله نکاح ترڅه، ځکه چې دې جینۍ به بل څوک نه درلود (لرلو)، چې د دې د حق غوښتنه یې کړي وای:

(۲): کله به داسې کېده چې د دې یتیمې جنۍ جمال به مرغوب نه وو، مګر «ولي» د دې خیال له امله: که زه د دې نکاح له بل چا سره وترم، نو د دې جینۍ مال به زما له لاسه ووځي، او زما په مال کې به بل څوک راسره شریک شي، نو د دې مصلحت له مخې به یې په یوه ډول له دې سره خپله نکاح ترڅه، خو له دې منکوحې سره به یې په زړه کې څه مینه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آیت نازل او اولیاوو ته ارشاد وشو: «که تاسې له دې خبرې ځنې ویرېږئ چې د یتیمو نجونو په نسبت انصاف نشئ کولئ، او د دوی په مهر او حسن معاشرت کې له تاسې ځنې تقصیر پېښیږي، نو تاسې له هغوی سره نکاح مه ترئ ! بلکه نورو مرغوبه وو ښځو ځنې له یوې څخه نیولې تر څلورو پورې تاسې ته اجازه شته، چې د شریعت له قاعدې سره یې سم نکاح کړئ ! چې له دې جهته یتیمو جونو ته څه نقصان ونه رسیږي، ځکه تاسې چې د هغوی د حقوقو حامي یئ؛ نو نه ښایي چې د حمایت لامله په کومې خرابۍ او ګناه کې ولوېږئ !».

تنبیه: د آزاد مسلمان لپاره له څلورو ښځو او د مریې لپاره له دوو ښځو ځنې زیاتې په نکاح اخیستل جائز نه دي، او په احادیثو کې هم د دې په نسبت تصریحات موجود او دیني أئمه وو هم پر دې باندې اجماع کړېده، او ګرد (ټول) امت ته هم دا حکم راغلی دی، یواځې د رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت او امتیاز وو، چې له دې ځنې د زیاتو اجازه هم دوی ته وه.

فائده: د یتیمو جونو د نکاح درېم صورت هم په حدیث کې راغلی دی: هغه یتیمه جینۍ چې د دې د مال او جمال د دواړو په نسبت د دې «ولي» بې رغبته وي، او د دغه عدم رغبت لامله د دې ولي د هغې نکاح له بل چا سره ترې، مګر ښکاره خبره ده، چې د دې آیت تعلق له دې صورت سره نشته.

په ﴿وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ﴾ کې «و» په معنی د «او» دی.

د دې آیت حاصل ځینو مفسرینو داسې هم بیان کړی دی چې: «که د یتیم له مال څخه وېره کوئ ! نو له ما څخه هم سخت وویرېږئ ! او له ښځو سره معامله په نکاح سره وکوئ ! نه په سفاح سره ! او له ډېرو ښځو هم وېره وکړئ ! او له څلورو ښځو ځنې زیاتې مه کوئ !».

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

نو (بیا که) وویرېږئ تاسې چې عدل (انصاف برابري) به ونه کړئ شئ (د ښځو په منځ کې په نفقه، نوبت، او نورو کې)؛ نو یوه (اصیله کوئ) یا هغه وینځې چې مالکان شوي دي د هغو (وینځو) ښې لاسونه ستاسې (تاسې یې ملکان یئ).

تفسیر: یعنې که تاسې له دې خبرې ځنې ویرېږئ، چې په څو ښځو کې به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ کړئ؛ نو بیا فقط په یوې نکاح قناعت وکړئ ! یا یواځې پر وینځو باندې یوه وي، که ډېرې اکتفا وکړئ ! او که مو زړه غواړي له یوې منکوحې سره څو وینځې هم وساتئ !.

ذٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

دا (نکاح د یوې اصیلې یا د ډېرو وینځو) ښه نږدې ده دې ته چې ظلم ونه کړئ تاسې (او یو جانب ته متمائل نشئ تاسې).

تفسير: يعني يواځې له يوې ښځې سره له نکاح کولو څخه يا فقط په خپلې يوې وينځې يا ډېرو وينځو باندې په قناعت کولو کې يا له يوې نکاحي ښځې سره د يوې وينځې يا د څو وينځو په جمع کولو کې د دې خبرې امید او توقع شته، چې تاسې له بې انصافۍ او بې عدالتۍ څخه محفوظ پاتې شئ !، ځکه هغه حقوق چې زوجات يې لري، هغسې يې مملوکې وينځې نه لري، د هغوی په منځ کې د عدالت په نه کولو سره تاسې نه مؤاخذه کېږئ، نه هغوی لره مهر شته، او نه يې د معاشرت لپاره کوم حد مقرر دی.

فائده: هر هغه څوک چې څو ښځې لري، نو په ده باندې واجب دي، چې د دوی په خوراک، پوښاک، راکړه ورکړه او نورو کې مساوات وکړي، او د شپې له مخه د ويدېدلو لپاره هم سم له نوبته له هرې يوې ښځې سره ببل ببل هستوګنه، او جلا جلا (جدا جدا) شپه تېره کړي، که کوم مېړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کې عدالت او برابري نه کوي، نو هغه به د قيامت په ورځ کې مفلوج (ګوزن وهلی) پاڅېږي، او داسې به درومي چې له خپله ځانه سره به يو لاس او يوه پښه او نور نيمايي بدن کش کاږي، او که د چا په نکاح کې يوه اصيله ښځه او يوه وينځه وي، نو وينځې ته د اصيلې ښځې نيمايي نوبت او وار دی، او هغه وينځه هيڅ د نوبت حق نه لري، چې د خپل مالک په ملک کې وي بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دې د بادار په خوښې پورې مربوطه ده.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ؕ

او ورکوئ تاسې ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالۍ سره (چې فرض شوي دي له طرفه د الله پر تاسې).

تفسير: يعني د هغو ښځو مهرونه چې تاسې نکاح ورسره ترلې ده، په خوښۍ او رغبت سره پخپله اداء کړئ، بې له دې چې د هغوی کوم حامي يا بل څوک له تاسې ځنې د حصول څه تقاضاء وکړي، که تاسې پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ ! نو بيا د يتيمو نجونو په نکاح کولو کې هيڅ کوم حرج او ممانعت نشته، بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وي، چې د دوی د مهر يا د بل کوم حق په اداء کولو کې څه دروندوالی وليدل شي.

فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِیْٓـًٔا مَّرِیْٓـًٔا ۝۴

نو که راضي شوې دا (ښځې) تاسې ته (په بخښنه) له کوم شي له دې (مهره په خوشالۍ) د نفس خپل؛ نو خورئ تاسې دغه شی په داسې حال کې چې خوندوره حلاله بې ضرره وي.

تفسير: يعني که ښځه پخپله خوښه له مهر ځنې څه شی خپل مېړه (خاوند) ته معافوي، يا يې اخلي، او بيا يې ور هبه کوي، نو په دې کې هيڅ حرج نشته، او مېړه (خاوند) دې هغه په خوښۍ سره وخوري، «هنيء» هر هغو خوړو ته وايي چې خوندور او لذيذ وي، او طبيعت يې په خوښۍ او رغبت سره قبول کړي، «مريء» هر هغو خوړو ته وايي چې په زړه پورې هضم او په ډول سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شي.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِیْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِیٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِیْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝۵

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسې ! بې عقلانو ته مالونه خپل هغه چې ګرځولي دي الله لپاره ستاسې سبب د ګزران، او روزي ورکوئ دوی ته په دې مالونو کې، او جامې ورکوئ دوی ته، او ووايئ دوی ته خبره معروفه (نېکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسیر: یعنې د ناپوهو هلکانو (لیونیانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس کې د دوی هغه مالونه مه ورکوئ ! چې ستاسې په تصرف کې وي، او الله تعالی هغه انسانانو لره د معیشت سامان جوړ کړی دی، بلکه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ ! او د هلاکت له اندېښنې څخه یې وژغورئ (وساتئ) !، او تر څو پورې چې دوی پخپله نفع او نقصان باندې ونه پوهیږي؛ تر هغه وخته پورې ورته له همغه ځنې خوراک او کالي (جامې) ورکوئ ! او تسلي ورکړئ چې دا ګرد مال ستاسې دی، مونږ ستاسې فائده غواړو، کله چې تاسې پوه شوئ؛ دا ګرد مال تاسې ته درکاوه کیږي.

(یا دا معنی چې مه سپارئ کم عقلو، لیونیانو، یتیمانو، او ښځو خپلو ته، مالونه خپل د دوی د بلوغ تر وخته پورې، او خوراک او پوښاک دوی ته ورکوئ ! او د لاسه کوئ یې ! او نه ښایي چې مالونه بې ځایه ولګول شي، ځکه چې مالونه د بدن د قوام او د ټولو کارونو د سرته رسولو سبب دی، یعنې د مالونو په وسیله په دنیا کې مأکول، مشروب، ملبوس، مسکن او نور، او په دین کې زکات، خیرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځي).

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمویئ تاسې یتیمان تر هغه پورې کله چې ورسیږي دوی (حد، د) نکاح ته، نو که وموندہ تاسې له هغو نه هوښیاري (په معاملاتو او د مال په ساتنه کې) نو وسپارئ تاسې هغوی ته مالونه د هغوی !.

تفسیر: یعنې یتیمانو ته ښوونه او د دوی روزنه او ازموینه د بلوغ تر وخته پورې کوئ !، که وروسته له بلوغه په دوی کې د ګټې او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تمیز وموئ ! نو د دوی مال وروسپارئ ! د یتیمانو د ورښوونې او ازموینې عمده صورت همدا دی، چې د معمولي او د کم قیمت شیانو بیع او شراء په دوی باندې وکړل شي !، او د هغو طریقه دې دوی ته وروښوول شي !.

وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

او مه خورئ تاسې دا (د یتیمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چې له ضرورته زیات وي) او په جلتۍ سره (پخوا له حاجته، د ویرې د دې) چې دوی به لوي شي (نو وابه یې خلي).

تفسیر: یعنې د یتیمانو مال له ضرورته زیات صرفول منع دي، لکه چې د یوې پیسې په ځای دوه پیسې صرف کړي، او دا هم منع ده، چې له دې خبرې ځنې وویریږي ! که دا یتیم لوی شي، نو خپل مال به له ما ځنې بېرته واخلي، نو په صرفولو کې یې تلوار په کار دی، خلاصه یې داسې شوه، چې باید د یتیم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنې سره سم صرف شي.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ

او هر څوک چې وي مالداره نو ښایي ځان پاک وساتي (د یتیمانو له مالونو څخه) او هر څوک چې وي فقیر، نو خوري دې له دې مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدورۍ په اندازه) سره.

تفسیر: یعنې «ولي» دی د یتیم مال د خپل ځان لپاره نه خرڅوي، او که د یتیم پالونکی او تربیه کوونکی محتاج وي، کولی شي چې د خپل خدمت په اندازه د یتیم له مال ځنې خپله مزدوري واخلي ! مګر غني ته له سره څه اخیستل روا نه دي.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

نو کله چې ورکړئ (وسپارئ) تاسې دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی، نو شاهدان ونیسئ تاسې پر دوی باندې، او کافي دی الله په دې حال کې چې ښه حساب کوونکی (او جزا ورکوونکی) دی.

تفسیر: کله چې د کوم وړوکي پلار مړ شي، نو ښایي چې د څو مسلمانانو په مخ کې د یتیم مال ولیکل شي ! او بیا یې امانتدار ته وسپاري ! کله چې دا یتیم بالغ او هوښیار شي، نو سم له هغه لیک سره دې د هغه مال ېرته ورکړي ! او څومره شی چې صرف شوی وي، د هغه حساب دې هم وروښیي، او هغه شی چې پر یتیم باندې سپاري، ښایي چې په هغه باندې هم شاهدان ونیسي، او ور ویې ښیي، څو د راتلونکي اختلاف او جګړې په وخت کې خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شي.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

شته نارینه وو لره (هم، لوي وي که واړه) نصیب د دوی له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو، او شته ښځو لره (هم، لویې وي که وړې) نصیب (برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغ) چې لږ وي له دې ماله او که ډېر وي، نصیب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه).

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم له زمانې څخه پخوا دا رسم وو، چې لویو او وړو جینکو او نابالغانو هلکانو ته به یې میراث نه ورکاوه، او یواځې هغو نارینه وو ته به یې میراث رسېده، او وارثان ګڼل کېدل؛ چې لویان او د دښمنانو د مقابلې او مقاتلې لیاقت به یې درلود، چې په دې سبب وړو یتیمانو ته له میراث ځنې هیڅ شی نه ورکول کېده، نو د دوی په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې داده: «دمور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال ځنې نارینه وو یعنې ځامنو لره اعم له دې نه چې وړوکی وي یا ځلمی د دوی برخه رسېږي، او ښځو لره یعنې لوڼو ته اعم له دې چې وړوکې وي یا پېغلې د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکې ځنې د دوی برخه ورکولی کېږي، او دا برخې ټاکلې شوي دي، هغه متروکه مال لږ وي، که ډېر؛ د هغو ورکول ضروري دي، په دی سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو، او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت یې وفرمایه، او د دوی د حق تلفی مخه یې بیخي ونیوله.

فائده: په دې آیت کې د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعیین بالاجمال راښوول شوی دی، په وروستنی رکوع کې د وارثانو د برخې تفصیل راښوول کېږي.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾

او کله چې حاضر شي ویش (تقسیم د میراث) ته خاوندان د خپلوی (چې وارثان نه وي) او یتیمان او مسکینان؛ نو روزي ورکوئ تاسې دوی لره له هغه (میراثه) او ووایئ تاسې دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله).

تفسیر: یعنې د میراث د تقسیم په وخت کې چې ټول خپلوان یو تر بله سره ټول شي، که له دې خپلوانو څخه ځینې داسې وي چې هغوی ته میراث نه ورسېږي، یا یتیم او محتاج وي، نو دوی ته څه خواړه ورکړئ ! او رخصت یې

کړئ ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکې ځنې ورته ورکړئ ! ځکه چې داسې سلوک مستحب دی، که د میراث په مال کې د خوراک وړ شی نه وي، یا یې موقع نه وي، لکه چې هغه د یتیمانو مال وي، او مړي وصیت هم نه وي کړی، نو له دې خپلوانو سره ښې مناسبې او معقولې خبرې وکړئ ! او رخصت یې کړئ ! یعنې په پسته ژبه سره له دوی ځنې معذرت وغواړئ ! او داسې ورته ووایئ چې: «دا مال د یتیمانو دی، او مړي وصیت هم نه دی کړی، نو ځکه مونږ مجبور یو، چې له تاسې ځنې معذرت وغواړو».

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

او ودې ویریږي (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پریږدي دوی پس له (مړکه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویریږي به دوی په دغو (اولادونو چې وروسته له مونږ به دوی هم داسې شي) پس ودې ویریږي دوی له الله څخه او ودې وایي دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسیر: په اصل کې دا ارشاد د یتیم د «ولي» او «وصي» لپاره دی، نورو ته هم درجه په درجه ښایي چې د دې خبرې خیال وساتي، مطلب دا چې هر سړي سره دې دا اندېښنه وي، «نه چې زما له مړکه وروسته زما له اولادې سره څه سخته معامله وکړه شي»، نو ددې لامله تاسو لره هم ښایي چې له یتیمانو سره همغسې معامله وکړئ، چې تاسې یې خپلو ځامنو ته پس له مړکه غواړئ، او له الله تعالی ځنې وویرېږئ ! او له یتیمانو سره سمې ښې خوږې خبرې کوئ ! یعنې هسې معامله له دوی سره وکړئ، چې په هغې باندې د دوی زړه مات نشي، او نه دوی ته څه تاوان ورسیږي، بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښېګڼې (ښه والي)، تعلیم، تربیې، تأدیب، او تهذیب خیال ولرئ، (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ ! چې په وصیت کې د ورثې د حقوقو له تضییع ځنې ځان وساتئ، او د شهادت کلمه او توبه په خوله کې ورکړئ ! او د ترکې او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او مېرانې وضعیت وکړئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې خوري دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بې له شرعي اذنه) خبره دا ده چې خوري دوی (اچوی) په ګېډو خپلو کې سور اور، او ژربه ننه وځي دوی اور سخت ګرم ته.

تفسیر: هر هغه څوک چې د یتیم مال بلا استحقاقه خوري، هغه خپله ګېډه د جهنم له اوره ډکوي، یعنې د هسې خوراک انجام به داسې کیږي، او دا یې په آخره جمله کې راښکاره کړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ

حکم کوي تاسې ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسې کې چې (تاسې مړه شئ)، شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخو د دوو ښځو.

تفسیر: که د کوم میت په اولاده کې هلک او جینۍ دواړه وي، نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده، چې یوه هلک ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږي، مثلا که یو هلک او دوه جینکې وي، نو نیمایي مال هلک ته او بله نیمه یې هغو دوو جونو ته ورکوله کیږي، او که یو ځوی او یو لور ترې پاتې وي، نو دوه ثلثه هلک ته او یو ثلث جینۍ ته ور رسیږي.

فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ

نو که وو دا (اولاد خالصې) ښځې پورته له دوو څخه (یا دوه) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوه درېمې برخې) د هغه مال چې پرېښی وي (مړي)، او که وه دا (مولوده لور) یوه؛ نو هغې لره نصف (یعنې نیمایي د ترکې دی).

تفسیر: یعنې او که د کوم مړي په اولاده کې یواځې ښځې یعنې لونې پاتې شي، او څوی نه وي ترې پاتې، نو که دا جونه له دوه څنې زیاتې، یا دوه وي، بیا هم هغو ته همدا دوه ثلثه (دوه درېمې) رسېږي، او که یواځې یو جینی ترې پاتې وي، نو دې ته د پلار نیمایي ترکه ور رسېږي.

تنبیه: د ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ په ذیل کې دا راخرګنده شوه، چې یوې جینی ته له یوه هلک سره یو ثلث ور رسېږي، نو له دې څنې معلومه شوه چې یوې جینی ته به له بلې جینی سره په طریق الأولی یو ثلث ور رسېږي، ځکه چې د هلک حصه د جینی له حصې څنې زیاته ده، نو کله چې د هلک په سبب د دې برخه له یوه ثلث څخه کمه نشوه، نو د بلې جینی له سببه به څرنګه هغه برخه لږ کېدی شي؟ کله چې د دوو جونو حکم په پخواني آیت کې معلوم شوی وو، نو ځکه په دې کې له دوو څنې د زیاتو لونې حکم هم راښیي، چې چاته داسې کومه شبهه پیدا نشي، کله چې د دوو لونې حق د یوې جینی له حق څنې زیات وي، نو ښایي د درو او څلورو او د ډېرو برخې به له هغه زیات وي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکه کله چې لونې له یوې څنې زیاتې وي، دوه وي، که لس، که زیاتې، هغو ګردو ته به همغه دوه ثلثه رسېږي.

فائده: د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کې ذکر شول:

(۱): دا چې هلک او جینی دواړه نوعه اولاد موجود وي.

(۲) دا چې لونې ولري، او دا دوه صورتونه لري، چې یوه لور وي، یا له یوې زیاتې وي، نو اوس یواځې یو صورت پاتې دی چې یواځې هلکان ولري، نو دهغه حکم دادی چې ګرد میراث به هغوی ته ورسېږي، اعم له دې چې یو وي که ډېر.

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ

او شته مور او پلار د ده (مړي) ته لپاره د هر یوه له دې دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چې پرېښی وي (مړي) که وي مړي لره ولد (ځوځات).

تفسیر: او س د مور او پلار د میراث درې صورتونه بیان فرمایي: د اول صورت خلاصه داده: «که د میت اولاده ځوی یا لور وي، نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکې څنې هر یوه ته سدس، شپږمه برخه ور رسېږي».

فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ

نو که نه وي ده لره ولد (ځوځات) حال دا چې میراث اخلي له ده (مړي څخه یواځې) مور او پلار د ده؛ نو دي مور د ده لره ثلث (درېمه برخه د ترکې، او نوره ټوله د پلار ده).

تفسیر: د دوهم صورت خلاصه دا ده: «که میت هیڅ اولاد ونلري، او یواځې مور او پلار یې وارث وي، نو د هغه مور ته یو ثلث «درېمه» ور رسېږي، یعنې نور پاتې دوه ثلثه د هغه پلار ته ور رسېږي.

فَإِنْ كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ

نو که وي مړي لره ورونه (يا خويندې) نو شته مور د ده لره سدس (د ترکې شپږمه برخه).

تفسير: درېم صورت دا دی: که د ميت له يوه څخه پورته ورونه او خويندې وي، که سکنې وي، که د پلار له لوري يا د مور له لوري وي، او اولاد هيڅ ونه لري، نو په دې صورت کې د ده مور ته سدس (شپږمه) برخه ور رسيږي، يعنې باقي ګرد د هغه پلار ته پاتې کيږي، ورور او خور ته هيڅ نه ور رسيږي.

مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

پس له (اداء کولو د) وصيت څخه چې وصيت وکړي ميت په هغه سره، يا پس (له ادا کولو د دَين څخه.

تفسير: يعنې هومره چې د وارثانو برخې ذکر شوي دي، دا ټولې د ميت د وصيت، او د هغه د قرض له اداء کولو څخه وروسته وارثانو ته ورکولی کيږي، او د وارثانو حق فقط په هغومره مال کې کيږي، چې د وصيت او د قرض د مقدار له ايستلو څخه وروسته پاتې کيږي، او نصف (نيمايي) او ثلث (درېيمه برخه) او نور له همدې پاتې مال ځنې مراد دي، نه له ګرد مال څخه.

فائده: د ميت مال دې اول د ده په ګور او کفن کې ولګاوه شي ! څه چې له هغه څخه پاتې شي، له هغه څخه دې د ده قرض ورکړ شي ! څه چې د ده له قرض څخه پاتې شي، له هغه ځنې تر يوه ثلثه پورې (درې يمې برخې) پورې دې د مړي په وصيت کې صرف کړ شي !، وروسته له ګور او کفن او قرض او پس له أداء د وصيت څخه (د مال په ثلث کې): په پاتې متروکه کې ګرد وارثان شريک دي، او هغه ترکه پر دوی باندې ويشله کيږي.

ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

پلرونه ستاسې او ځامن ستاسې نه پوهيږئ تاسې چې کوم يو له دوی زيات نږدې دی تاسې ته له جهته د نفعې، (دا برخې فرض شوي دي) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: په دې آيت کې يې دوه ډوله (قسمه) ميراث بيان کړ، د اولاد ميراث او د مور او پلار، اوس فرمايي: څرنګه چې دا خبره تاسې ته معلومه نه ده، چې له کوم يوه ځنې به تاسې ته نفع؟ او څومره نفع در ورسيږي؟، نو ځکه په دې کې تاسو ته نه ښايي چې څه مداخله وکړئ، هره برخه او حصه چې الله تعالی هر چا ته مقرره کړېده، د هغه رعايت وکړئ ! ځکه چې الله تعالی پر هر شي باندې ښه خبردار او لوی حکمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

او شته تاسې ته نيم د هغه مال چې پرېښی دی ښځو ستاسې که نه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات)، نو که وي دې ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسې لره شته څلورمه برخه له هغه ماله چې پرېښی وي دې ښځو پس (له ادا کولو) د وصيت نه چې وصيت يې کړی وي (دې ښځو) په هغه سره يا (پس له اداء کولو د) دين څخه (چې وي په دې ښځو باندی څه قرض).

تفسير: اوس د زوجينو د ميراث بيان كاوه شي، چې مېړه (خاوند) لره د ده د ښځې له مال ځنې نيمايي ور رسيږي، كه دا ښځه اولاد ونه لري، او كه اولاد ولري، اعم له دې چې يو ځوى يا يوه لور يا ډېر ځامن او لونې، له دې مېړه (خاوند) ځنې، يا له بل مېړه (خاوند) ځنې ولري، نو مېړه (خاوند) ته د دې له مال ځنې ربع (څلورمه برخه) وروسته له وركولو د قرض او وصيت څخه ور رسيږي.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دې ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چې پرېښى وي تاسې كه نه وي تاسې لره ولد (ځوځات)، نو كه وو تاسې لره ولد (ځوځات) نو دې ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چې پرېښى وي تاسې پس له ادا كولو د وصيت چې وصيت كوئ تاسې په هغه سره، يا پس له اداء كولو د دَين (قرض، چې وي پر تاسو ای خاوندانو).

تفسير: او هم داسې ښځې لره چې مېړه (خاوند) يې اولاد نه لري، د دې د مېړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) ور رسيږي. كه اولاد لري اعم له دې چې له همدې ښځې څخه وي كه له بلې ښځې څخه؛ نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د مېړه (خاوند) له هغه مال څخه ور رسيږي، چې د وصيت او قرض له ادا كولو څخه وروسته پاتې وي، له هر قسم مال څخه نغد وي كه جنس، وسله وي كه ځانه (زېور)، سراى وي كه باغ، پاتې شو د ښځې مهر، هغه له ميراث ځنې جلا او په قرض كې داخل دى، دا ټول دوه صورتونه لري، لكه چې د نارينه د ميراث صورتونه هم دا دوه وو.

وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او كه وو يو سړى چې ميراث ترې وړل كيږي كلاله (بې ولده بې والده) يا ښځه وه (هم داسې كلاله) حال دا چې وي دي مړي لره (يو اخيافي) ورور يا (اخيافي) خور پس شته هر يوه لره له دې (اخيافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د تركې).

تفسير: له دې ځايه د «اخيافي» ورور او خور ذكر دى، چې يواځې په مور كې سره شريكان وي، نو ښايي وپوهيږئ ! چې د پلار او ځوى د پاتې كېدلو سره ورور او خور ته هيڅ نه ور رسيږي، هو ! كه والد او ولد نه وي، نو ورور او خور ته به ميراث ورسيږي، ورور او خور په درې ډوله دي:

(۱): سكني چې په مور او پلار كې سره شريكان وي، چې دوى ته «عيني يا أعياني» وايي.

(۲) «علاّتي» چې يواځې په پلار كې سره شريكان وي.

(۳) «أخيافي» چې يواځې په مور كې سره شريكان وي.

په دې آيت كې د «أخيافي» ذكر دى، كله چې د متعددو اصحابو كرامو په قرائتونو كې د ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ څخه وروسته د «من الأم» كلمه په تصريح سره شته، او په دې باندې د ټكردو اصحابو اجماع ده، چې په دې ځاى كې له (أخ) څخه أخيافي ورور مراد دى.

د دې آيت مطلب دا دى چې هر هغه ميت نارينه وي كه ښځه چې مور او پلار او لور او ځوى هيڅ نه لري، او يواځې يو «أخيافي» ورور يا خور ولري، نو له دې دواړو څخه هر يوه ته سدس (شپږمه برخه) ور رسيږي، او د نارينه او ښځې يعنې د «أخيافي» ورور او خور برخه برابره ده، او هيڅ زيادت او كمى په كې نشته، پاتې شو دوه ډوله ورور

او خور: يعنې «عيني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسې دی، په دې شرط چې د مړي پلار او ځوی هيڅ نه وي، مقدم «عيني» دی، که هغه نه وي نو «علاتي» دی، د «النساء» د سورت په آخر کې د دې دواړو د ميراث ذکر هم راځي.

فَإِنْ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ

نو که وو (ورونه خويندې د کلالې) زيات له دغه (يو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد سره شريکان دي په ثلث (دربمه برخه د ترکې) کې وروسته له (اداء کولو د) وصيت چې وصيت کولی شي په هغه سره، يا پس (له اداء کولو) د دَين، په دې حال کې چې (نورو ته) نقصان ونه رسوئ (په دې وصيت کې).

تفسير: يعنې که د «أخيافي» ورور او خور له يوه ځنې زيات وي، نو دوی ګردو (ټولو) ته همغه يو ثلث (دربمه برخه) په ميراث ور رسيږي، او په لومړني صورت کې هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستني صورت هغه «ثلث» چې ورکاوه کيږي، له وصيت او قرض ځنې وروسته څه مال چې باقي پاتې کيږي؛ له همغه ځنې دا «ثلث» يا «سدس» ورکاوه کيږي، او وصيت هلته صحيح او پر ميراث باندې مقدم کېدی شي، چې په هغه کې د نورو څه زيان نه وي، او دا زيان دوه صورتونه لري:

(۱): دا چې له يوه «ثلث» ځنې يې د زيات مال وصيت کړی وي.

(۲): دا چې د هغه وارث لپاره چې هغه ته له ميراث ځنې هم برخه ور رسيږي؛ څه وصيت وکړي، په دې دواړو صورتونو کې وصيت صحيح نه دی، هو ! که ګرد ورثه هغه وصيت سره مني، نو ښه ! که نه هسې وصيتونه ګرد مردود دي.

فائده: ځرنګه چې له وارثانو ځنې اندښنه وه، چې د ميت له ترکې ځنې به د ميت وصيت او قرض اداء نه کړي، بلکه ټول مال به د خپلو ځانونو لپاره وساتي، نو ځکه يې له ميراث سره هر ځلې د وصيت او د دين د حکم تأکيد بيان کړ، او کله چې وصيت تبرع او احسان دی، او ډېر ځله يو معين سړی د دې مستحق نه وي، او له دې سببه د هغه د ضايع کېدلو احتمال قوي وو، نو ځکه يې د اهتمام او احتياط لامله په هر ځای کې له دين (پور) ځنې د وصيت ذکر د مخه فرمايلی دی، حال دا چې د وصيت درجه له دين څخه وروسته ده، لکه چې پخوا تېره شوه، (يعنې لکه چې هيڅوک د دين په اداء کې غفلت نه کوي، همداسې دې په وصيت کې هم نه کوي !) او هم وصيت د مورث حق دی لکه تجهيز او تکفين، پرته له وراثت او قرض څخه چې هغه د نورو حق دی، نو له دې حيثيته به وصيت له قرض ځنې مقدم وي، اګر که له بلې وجې قرض په وصيت باندې وړاندې دی، او دلته د ﴿غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾ قيد زيات شوی دی، همدا قيد به په نورو سابقه ځايونو کې هم معتبر وي.

وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

وصيت کوي الله تاسې ته وصيت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ډېر تحمل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: هغه ميراثونه چې د دې رکوع له شروع څخه تر دې ځايه پورې بيان شوي دي، پنځه دي:

(۱) ځوی ، لور (۲) مور ، پلار (۳) مېړه (خاوند) (۴) ښځه (۵) أخيافي ورور، خور.

همدې پنځو واړو ته ذوي الفروض يعنې د معلومو برخو خاوندان وايي (په استثناء د ځوی چې عصبه دی) د دې پنځو واړو د میراث أحکام يې بیان کړل، په پای کې يې د تاکید په ډول وفرمایل: «دا حکم د پاک الله دی، او تعمیل يې ضروري دی، او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی، چې کوم یو اطاعت کوي، او کوم یو غاړه غړه وي؟ او کوم یو په میراث، وصیت، او قرض کې له حق او انصاف سره سم کار کوي، او کوم یو بې انصافي کوي، او ضرر رسوي؟ او په دې خبره دې هیڅوک ونه غولیږي، چې د ظلم او بې انصافی په سزا کې ولې تأخیر کیږي؟ ځکه چې د الله تعالی حلم ډېر کامل دی.

فائده: ښایي وپوهیږو چې پرته له «ذوي الفروضو» څخه چې د هغو ذکر په همدې رکوع کې تېر شو، یو بل قسم وارث هم دی، چې هغه ته «عصبه» وایي، او هغو لره کومه معینه برخه لکه نصف (نیمایي) او ثلث (دریمه) او ثلثان (دوه برخې له دریو برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره، بلکه هر هغه شی چې له «ذوي الفروضو» څنې کوم یو نه وي، نو د هغه ټول مال (عصبه) ته ور رسیږي، او که «ذوي الفروض» او «عصبه» دواړه وي، نو اول «ذوي الفروضو» ته او که تري پاتې نشو «عصبې» ته هیڅ نه ور رسیږي، او اصلي «عصبه» هغه دی چې نارینه وي، ښځه نه وي، او د ده او د مړي په مینځ کې د ښځې واسطه هم نه وي، او د دوی درجې څلور دي:

(۱) ځوی او لمسی.

(۲) پلار او نیکه.

(۳) ورور او وراره.

(۴) تره او د تره ځوی یا د ده لمسی.

که څو تنه «عصبه» موجود وي، نو میراث همغو عصبه وو ته رسیږي؛ چې مړي ته نږدې وي، لکه د لمسي په مقابل کې ځوی، او د وراره په مقابل کې ورور وړاندی دی، نو بیا د «أخیافي» او «علاتي» په مقابل کې «أعیاني» مقدم دی، ددې څلورو واړو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کیږي، دا اصلي «عصبه» نه دي، بلکه غیر اصلي دي، پرته له اولاده او ورونو څخه د نورو نارینه وو سره ښځې نه «عصبه» کیږي، مثلا د تره ځوی «عصبه» دی، مګر ده سره د تره لور «عصبه» نشي کېدی.

فائده: د دې پاس ذکر شویو قسمونو یعنې «ذوي الفروضو» او «عصبه وو» څخه علاوه ځمونږ د امام أبو حنیفه «رحمه الله» په نزد درېم قسم وارث «ذوی الأرحام» هم شته، یعنې داسې قرابت لرونکي چې د ده او دمړي په منځ کې د ښځې واسطه وي، چې نه «ذوي الفروض» وي، او نه «عصبه» لکه لمسی، نیا، خوریي، ماما، ترور، تورۍ او د دوی اولاده، کله چې له کوم مړي څخه نه «ذوي الفروض» او نه «عصبه» یو هم نه وي پاتې، نو د هغه میراث «ذوو الأرحامو» ته ور رسیږي، د دې تفصیل په کتابونو کې مذکور دی.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

دا (د یتیمانو، میراثونو، وصیت، او د دین تېر شوي حکمونه) حکمونه د الله دي، او هر څوک چې ومني حکم د الله او د رسول د ده؛ نو داخل به کړي الله دغه (مطیع په هسې) جنتونو کې چې بهیږي به له لاندې د (مانیو او ونو د) هغو ویالې، همیشه به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او

دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (برې) دي ډېر لوی، او هر څوک چې نافرماني کوي د الله، او د رسول د ده، او وځي له حدوده د الله؛ نو داخل به کړي (الله) دغه (معتدي) اور ته چې همېشه به وي (دې) په هغه (اور د دوزخ) کې او (شته) ده ته عذاب ډېر سپکوونکی.

تفسیر: یعنې دا پخواني ټول ذکر شوي احکام (چې د یتیمانو حقوق،وصیت او میراث دی) د الله جل جلاله مقررې کړی شوې ضابطې او قاعدې دي، هر هغه څوک چې اطاعت کوي، او د الله تعالی احکام مني، چې په هغو کې د وصیت او د میراث حکم هم شامل دی، نو د هغه لپاره تل جنت دی، او هر هغه څوک چې سر غړوي، او د الله تعالی له حدودو څخه بېخي خارجېږي (یعنې حلال یې حرام او حرام یې حلال ګڼي) نو هغه له ذلت او خواری سره تل د جهنم په عذاب کې پاتې کېږي.

وَالّٰتِيْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآىِٕكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰىهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ۝۱۵

او هغه (مېرمنې) ښځې چې راځي فاحشې (د زنا قبیح کار) ته له ښځو ستاسې، نو شاهدان وغواړئ (ای قاضیانو له قاذفه) پر دوی باندې څلور تنه له تاسې (مسلمانانو نه)، نو که شاهدي وویله (شاهدانو پر زنا) نو بندي کړئ تاسې دا (ښځې) په کوټو کې تر هغه پورې چې وفاتې کاندي دوی لره موت، یا وګرځوي (مقرر کړي) الله دوی لره کومه لاره د (خلاصې له بنده).

تفسیر: «د ښځو تأدیب او سمول یو ضروري امر دی، خو پر دوی باندې هیڅ قسم ظلم او تعدي کول ښه کار نه دی»، د جاهلیت په زمانه کې په دې دواړو مواردو کې پر ښځو باندې ډېر تېری او بې اعتدالي کېده، او په دې آیت کې د هغو د تأدیب په نسبت حکم دی: «که دکومې زوجې په نسبت د زنا ارتکاب معلوم شو، نو د دې لپاره څلور تنه شاهدان چې هر یو یې مسلمان، عاقل، بالغ، او آزاد وي، ونیسئ !، که دا څلور واړه پر زنا یې شاهدي ورکړي؛ نو دا ښځه دې په کوټه کې مقیده وساتي، او هسې انتظام دې وکړي ! چې له کوره ونه وځي، او له چا سره کتنه ونه کړی شي، تر څو چې هغه ښځه مړه شي، یا الله تعالی د هغې لپاره کوم حکم او سزا مقرره وفرمایي، د دې آیت د نزول تر وخته یې د زانیې لپاره کوم حد نه وو مقرر فرمایلی، بلکه د تعیین وعده یې کړه، کله چې څه موده وروسته یې په (۱۸) جزء د «النور» د سورت په (۲) آیت، اوله رکوع کې د هغې حد نازل کړه، چې د باکرې لپاره یې سل دُرې او د ثیبې لپاره «رجم» یعنې په ګټو سره ویشتل دي، تر څو چې مړه شي.

وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دوه سړي چې راځي دې (قبیح کار ته) له تاسې، نو ایذاء ورسوئ دوی ته !.

تفسیر: یعنې که دوه تنه اعم له دې چې یو نارینه وي او بل ښځه وي، یاکه دواړه نارینه وي، یا دواړه ښځې (من حیث السحق) وي، او د بد فعل مرتکب شي، نو د هغوی سزا یې مجملا په ایذاء ورکولو سره ارشاد وفرمایله، په ژبه سره وي، که په خوله سره، هومره چې مناسب وي، د هغو د تأدیب او تنبیه ورکولو حکم شوی دی.

د لواطت لپاره یې کوم جدا بیان ونه فرمایه، او په هغه کې د عالمانو سره اختلاف دی، چې د «لواطت» لپاره هم هغه حد مقرر دی، چې د «زنا» لپاره ټاکلی شوی دی، یا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتې ده چې پخوا وه، یا دهغه سزا په توره یا په بله کومه طریقه سره وژل دي.

فائده: اکثر علما دا آیت پر زنا محمولوي، او ځینو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځینې یې پر دواړو شامل ګڼي، (ځینې وایي: ﴿وَالّٰتِیْ﴾ - ﴿مِنْ نِّسَآىِٕكُمْ﴾...» پر سحاقاتو، او ﴿وَالَّذٰنِ﴾ - ﴿مِنْكُمْ﴾...» په لواطت کوونکو او ﴿اَلزَّانِیَةُ وَالزَّانِیْ﴾ په زانیانو پورې مخصوص دی، نو په دغه تقدیر پاس آیت نه دی منسوخ).

فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِیْمًا ﴿۱۶﴾

نو که توبه ویسته دې دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ (مخ واړوئ) تاسې له دې دواړو نه، بېشکه چې الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګناهګارانو) ډېر رحم کوونکی.

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ یَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِیْبٍ فَاُولٰٓىِٕكَ یَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِیْمًا حَكِیْمًا ﴿۱۷﴾

بېشکه (قبلول د) توبې په الله (د وفاء له مخې) دي لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ناکاره عمل په ناپوهۍ سره، بیا توبه وباسي دوی، په نږدې زمانه کې (له موت نه پخوا) نو دغه کسان رجوع به کوي په رحمت سره الله په دوی باندې، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې توبه خو بېشکه داسې شی دی، چې په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالی معافوي، لکه چې له پخواني آیت څخه مفهوم شو، لیکن د دې خبرې لحاظ هم ښایي خامخا وکړو، الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د توبې د قبلولو وعده فرمایلې ده، هغه اصلاً په هغو خلقو پورې مخصوصه ده، چې په بې خبرۍ او ناپوهۍ سره کومه کبیره یا صغیره ګناه ترې صادره شي، مګر هر کله چې په خپلې خرابۍ باندې منتبه او مطلع شي، نو سمدلاسه پښېمانه او توبه وکړي، نو الله تعالی داسې خطاوې خامخا (تفضلا) ور معافوي، او پاک الله پر هر شي باندې پوهیږي، او دا خبره ورته ښکاره ده چې کوم یوه په ناپوهي سره ګناه کړې ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلې ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی، د هر چا توبه چې سم له حکمته سره وي قبلوي یې.

فائده: د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږي، هر څوک چې د ناپوهۍ لامله ګناه کوي، او وروسته له تنبیه ژر توبه کوي، نو (تفضلا) د عدالت او د حکمت له قاعدې سره سم د هغه توبه قبلوي، او هر څوک چې په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو ځنې د غاړې غړولو جرأت وکړي، یا وروسته د خپلې ګناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کې تأخیر او په همغه پخواني حالت باندې قیام او دوام کوي؛ نو د عدل او انصاف له قاعدې سره سم د هغه خطا اصلا د معافولو وړ نه ده، او د هغې قبلول یواځې د الله تعالی فضل او کرم دی، چې په خپلې مهربانۍ سره د دوی دواړو توبې قبلوي، دا خو د پاک الله احسان دی، او (تفضلا) ذمه واري فقط په اول صورت کې ده، او په نورو کې نشته.

وَلَیْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ السَّیِّاٰتِ ۚ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّیْ تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِیْنَ یَمُوْتُوْنَ وَهُمْ كُفَّارٌ ؕ اُولٰٓىِٕكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِیْمًا ﴿۱۸﴾

او نشته (وعده د قبول د) توبې لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ګناهونه، تر هغه پورې چې راحاضر شي یو د دوی ته مرګ، نو وایي: چې بېشکه ما توبه وویسته اوس، او نه (قبلېدی شي توبه) لپاره د هغو کسانو چې دوی مړه شي حال دا چې دوی کافران وي، دغه کسان (چې د کفر په حالت کې مري، په عین غرغره کې توبه کوي) تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د داسې خلقو توبه نه قبلیږي، چې پر له پسې ګناه کوي، او له ګناه ځنې مخ نه اړوي، تر څو چې د مرګ علامې او اسباب په نظر ورشي، نو په هغه وخت کې وایي چې: زه اوس توبه کوم، او نه د هغه چا توبه قبلیږي چې د کفر په حالت کې مړ شي، او وروسته د اخروي عذاب له لیدلو څخه توبه کوي، د داسې خلقو لپاره شدید عذاب تیار دی.

تنبیه: دا دواړه آیتونه چې د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دي، د دوی کوم مطلب چې مونږ پاس بیان کړ، هغه د ځینو لویو محققینو له تحقیقاتو سره سم دی، او په هغه کې دا ښه والی دی چې د «جهالت» قید او د «قریب» لفظ دواړه په خپلې ظاهري معنی باندې قائم پاتې دي، او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه، او په دې موقع کې د توبې د قبول او عدم قبول د ذکر فرمایلو مقصد هم په ښه شان سره عیان شو، یعنې د «کیفما اتفق» توبه مقبوله نه ده، او د توبې څو صورتونه دي، او د دې په مقبولیت کې هم فرقونه شته، تر څو چې د توبې په اعتماد څوک پر ګناهونو باندې جرأت ونه کړي، او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصلیږي.

مګر نورو مفسرینو حضراتو چې علی العموم د دې آیتونو مطلب یې ارشاد فرمایلې دی، د «جهالت» قید یې «احترازي» او «شرطي» قید نه دی اخیستی، بلکه (واقعي) قید یې ګڼي، او وایي چې: ګناه تل له جهله او حماقته څرګندیږي، او د «قریب» معنی داسې کوي چې: د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چې وي، هغه ګرد ته «قریب» ویلې شي، ځکه چې د دنیا ژوندون قلیل دی.

نو په دې صورت کې یې مطلب داسې کیږي چې: «د الله تعالی هغه وعده چې د توبې د قبلولو په نسبت یې فرمایلې ده، له هغو سره ده، چې د ناپوهۍ او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله ګناه کوي، او بیا د موت له راتګه څخه پخوا تائب کیږي، او هغه کسان چې موت یې لیدلی او د نزعې حالت ته رسېدلي دي، یا هغه کسان چې کافران مړه شوي دي، نو د دوی توبه له سره نه قبلیږي، له دې تقریره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بین بین صورتونه چې په لومړني تقریر کې مذکور شوي دي، په اول شق (د توبې په قبول) کې شمېرل کیږي».

فائده: کله چې د موت یقین راشي، او بل عالم په سترګو وکتلی شي، نو په هغه وخت کې توبه نه قبلیږي، هو ! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلیږي، چې له لومړني تفسیر سره په اول صورت کې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی، او په نورو صورتونو کې د توبې قبول یواځې د هغه په فضل او کرم سره دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چې په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) د نکاح کولو نه لپاره د دې چې یوسئ (ترې واخلئ) تاسې ځینې د هغه مال چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په مهر کې) مګر چې راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبیح کار: نشوز یا زنا) ښکاره.

تفسیر: په پخواني بیان کې یې د ښځو د بد افعالی او د تأدیب او سمولو حکم ورکړی وو، اوس د اهل جاهلیت له هغه ظلم او تعدی څخه منع فرمایي، چې په ډول ډول صورتونو پر ښځو باندې اجراء کېدل، د هغو صورتونو له منځه یو صورت دا هم وو: «کله چې به څوک مړ کېده نو د دې مړي ښځه به د علاتي ځوی یا ورور یا د بل کوم وارث له لوري بندي ساتله کېده، بیا به یې که زړه غوښتل له هغې سره به یې نکاح ترلې، یا به یې همغسې بې نکاح په خپل کور کې ساتله، او د هغې ټول مهر یا څه برخه به یې ترې آخیسته، یا به یې تر مرګه پورې هلته بندی ساتله، او د هغې د مال به وارث کېده»، نو د دې په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې دا ده: «کله چې څوک مړ شي نو د هغه

مړي ورور يا بل کوم وارث لره دا اختيار نشته، چې هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کې کې راولي، او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح منع کولی شي، هو ! که هغې کومه صريحه بد عملي وکړله، نو له هغې بد عملۍ ځخه د هغې منع کول په کار دي».

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

او ګزران کوئ تاسې (ای مَړُونو) له دې (ښځو) سره په نېکې طريقې سره !، پس که خوښې نه وې ستاسې دا ښځې نو (صبر وکړئ) ښايي چې نه به خوښوئ تاسې يو شی حال دا چې ګرځولی به وي الله په دې شي کې خير ډېر .

تفسير: يعنې له ښځو سره په خبرو اترو (په افعالو او احوالو، په نفقه او کسوت، په مسکن او مأمن) او نورو معاملاتو کې په ښو خويونو سره معامله وکړئ ! د جاهليت په شان (چې د ذلت او د سختۍ سلوک له ښځو سره کېده) له هغوی سره خراب سلوک مه کوئ ! بيا ستاسې د کومې ښځې کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وي، نو صبر وکړئ، کېږي چې په هغې کې کومه فائده هم وي، او ممکن دی چې تاسې ته کوم شی ښه نه درښکاري، او الله تعالی په هغه کې ستاسې لپاره ديني يا دنيوي کومه ګټه ايښې وي، نو تاسې لره تحمل کول په کار دي، او له بد خوی سره بد خويي نه ښايي چې وکړه شي.

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾

او که اراده وکړئ تاسې (ای مړونو) د بدلولو د يوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې يوه طلاقه او بله نکاح کړئ !) حال دا چې ورکړی وي تاسې يوې ته د دوی ډېر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلئ تاسې (ای مړونو ! بېرته) له هغه مال نه هيڅ شی، آيا اخلئ به تاسې دغه (مال) په نا حقه (په دروغو بې موجبه) او په ګناه ښکاره (ظلم ظاهر سره).

تفسير: له اسلام ځخه پخوا داسې هم کېده، کله چې به کوم مېړه (خاوند) غوښتل چې خپله پخوانۍ ښځه پرېږدي، او له بلې کومې ښځې سره نکاح وترې، نو پر پخوانۍ ښځه باندې به يې تهمت لګاوه، او راز راز ظلم تېرۍ او سختي به يې پرې راوستې، تر څو هغه مجبوره شي، او خپل مهر بېرته ورکړي، چې مېړه يې هغه مهر په خپلې نوې نکاح کې ولګوي، دا آيت د دې کار ځخه د منعې راوړلو لپاره نازل شو.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

او څرنګه به اخلئ تاسې هغه مال، حال دا چې په تحقيق سره رسېدلي دي ځينې له تاسې ځينو (نورو) ته (په طريقه د مباشرت سره)، او اخيستئ دی (ښځو) له تاسې نه عهد کلک (د صحبت او ممازجت «قربت» په حق کې).

تفسير: يعنې کله چې نارينه او ښځه له نکاح ځخه وروسته يو ځای شي، او د ناستې ملاستې وار راشي، نو د هغې په معاوضه کې ټول مهر ورکول په مېړه باندې واجبيږي، نو اوس مېړه هغه مهر له دې ځنې په کوم سبب اخيستی شي؟ ! او که يې مهر نه وي ور رسولی نو د هغې مهر څرنګه معطلولې شي؟ اوس پرته له دې نه چې هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره ورپرېږدي د نجات او د ژغورنې (بچ کېدلو) بله کومه لاره نه ده پاتې.

فائده: ښايي چې وپوهيږو: لکه چې وروسته له مجامعته ټول مهر د ښځې (خاوند) په غاړه لازميږي، هم داسې که مجامعت ته وار ونه رسيږي، مګر صحيحه خلوت يې ورسره کړی وي، نو بيا هم پوره مهر واجب الأداء ګرځي، هو ! که صحيحه خلوت ته هم وار نه وي رسېدلی، او ښځه (خاوند) يې طلاق ورکړي؛ نو بيا د مسمی مهر نيمايي ورکول پرې لازميږي.

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

او مه اخلئ تاسې په نکاح سره هغه (ښځې) چې نکاح کړي دي پلرونو ستاسې له ښځو، مګر هغه چې پخوا له دې تېرې شوي دي، بېشکه چې دا (کار) دی فاحش (ډېر ناکاره) او ډېر مبغوض (شرعي ته)، او بده (ده دا) لاره (عُرف ته).

تفسير: د جاهليت خلقو له خپلو ميرو ميندو، او نورو ځينو محرماتو سره هم نکاح کوله، چې د هغې ذکر اوس تېر شو، نو دلته له هسې نکاح ځنې هم ممانعت کاوه شي، چې تاسې له هغو ښځو سره چې ستاسې پلرونو نکاح ورسره ترلې وي؛ نکاح مه ترئ ! ځکه چې دا بېحيايي او د الله تعالى د غضب سبب، او ډېر منفور کار، او ډېره بده طريقه ده، او د جاهليت په زمانه کې هم پوهانو هغه مذموم ګڼه، او هسې نکاح ته يې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چې به کوم وړوکی پيدا کېده هغه ته به يې «مقتي» ويل، هسې نکاح هومره چې شوي دي، شوي دي، وروسته له دې نه دې بيخي ونه کړه شي !.

فائده: کوم حکم چې د پلار د منکوحې په نسبت دی، په همغه حکم کې د پلارنيو او مورنيو نيکونو منکوحې هم داخلي دي، اګر که د ډېرو پورته نيکونو هم وي.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ

حرامې کړی شوي دي پر تاسې مينديې ستاسې او لونيې ستاسې او (حرامې شوي دي پر تاسې) خويندې ستاسې، او عمې (تروريانې) ستاسې، او خالې (تورياني) ستاسې، او لونيې د ورور (ورېرې ستاسې)، او لونيې د خور (خورځې ستاسې).

تفسير: د ميرې د نکاح د حرمت له بيانولو نه وروسته اوس د هغو ګردو ښځو بيان کوي، چې له هغوی سره نکاح ترل جائز نه دي، او دا ښځې (۱۴) قسمه دي، ۷ نسبي، او ۷ سببي.

اول د هغو بيان کاوه شي، چې د نسب د علاقې له سببه حرامې دي، او هغه اوه دي: (۱) مور (۲) خور (۳) لور (۴) ترور (۵) تورې (۶) ورېره (۷) خورځه، چې له دوی ځنې له هيڅ يوې سره نکاح ترل جائز نه دي، (او حرمت يې ابدي دی).

فائده: د مور تر حکم لاندې مورنۍ او پلارنۍ نيا ګانې تر آخره پورې ګردې داخلي دي، هم داسې د لور تر حکم لاندې لمسی، کړوسی تر آخره پورې ټولې داخلي دي، او په خور کې عيني (سکه چې مور او پلار يې يو وي) علاتي (چې پلار يې يو او مور يې بېله بېله وي) او أخيافي (چې پلار يې بېل بېل وي، او مور يې يوه وي) ګردې داخلي دي، او په ترور (عمې) کې د پلرونو، نيکونو، خويندې تر پورتنيو پېرېو پورې عيني وي، که علاتي يا أخيافي؛ ګردې داخلي دي، او په تورې (خالې) کې د مور نيا، د نيا نيا او د ګردو خويندې سره له درې واړو قسمونو داخلي دي، او په ورېره کې د درې قسمونو ورونو أولاد، أولاد الأولاد ټول داخل دي، او په خورځه کې د درې قسمه خويندو أولاد، أولاد الأولاد ګرد سره داخلي دي.

وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې ستاسې هغه چې تی یې درکړی وي تاسې ته، او خویندې ستاسې له جهته د تي رودلو.

تفسیر: په «نسبي» محرماتو پسې اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کیږي، او هغه دوه دي، (۱) رضاعي مور. (۲) رضاعي خور، او په دې کې اشاره ده چې اوه واړه خپلوی چې په نسب کې سره بیان شوي، په رضاعت کې هم حرامې دي، یعنې رضاعي لور، ترور، توړی، ورېره، او خورځه، ګرد سره محرماتې دي، لکه چې په احادیثو کې دا حکم شته.

وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې د ښځو ستاسې، او پرکتیانې ستاسې هغه چې په غېږو ستاسې کې (یې تربیت موندلی، او پیدا شوي) دي؛ له ښځو ستاسې هغه چې دخول (مجامعت) کړی وي تاسې له دوی سره، پس که نه وئ تاسې چې دخول (مجامعت) کړی دی تاسې له دوی سره؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې (په نکاح) د پرکتیو کې، (او حرامې کړی شوي دي پر تاسې) ښځې د ځامنو ستاسې، هغه چې له شاګانو ستاسې (پیدا) دي، او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې دا کار) چې جمع وکړئ په منځ د دوه وو خویندو کې مګر هغه چې په تحقیق پخوا تېرې شوي دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: اوس د «مصاهرې» د محرماتو ذکر دی، یعنې د نکاح د علاقې له سببه چې له چا سره نکاح حرامیږي، او هغه په دوه قسمه ده:

(اول): هغه چې له دې سره د تل لپاره نکاح نا جائزه ده، هغه د زوجې د مور او د دې زوجې لور ده، چې د هغې له موره سره تاسې جماع کړې وي، او په دوی کې تر لاندې پورې د لمسي او کړوسي ښځې هم داخلیږي، او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.

(دویم): قسم هغه ده، چې له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وي، بلکه تر هغه پورې چې کومه ښځه ستاسې په نکاح کې وي، تر هغه پورې د دې ښځې نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وي، خو کله چې هغې ښځې ته طلاق ورکړئ ! یا وروسته مړه شي، نو بیا له هغو سره به مو نکاح ټرل روا کیږي، او دغه د هغې زوجې خور ده چې د زوجې په شتوالي کې له هغې سره نکاح نه ده روا، او وروسته له هغې ورسره نکاح جائزه ده، او همداسې د زوجې د عمې، خالې ورېرې او خورځې حکم دی.

فائده: دا یې چې وفرمایل: ښځې ستاسې د هغو ځامنو چې ستاسې له شاګانو وي، د هغه مطلب دا دی چې: ستاسې ځامن یا لمسي نسبي وي، نه د خولې، یعنې تش ستاسې په غېږو کې لوی شوي نه وي، چې هغه ته «متبنی» وایي، او له «رضاعي» ځنې احتراز نه دی.

او د ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ مطلب دا دی چې د جاهلیت په زمانه کې او له دې حکم څخه پخوا هغه اجتماع چې د دوه وو خویندو په منځ کې شوې ده، هغه معاف ده.

او ﴿فِي حُجُورِكُمْ﴾ له فرمایلو ځنې دا مطلب دی «هغه چې تاسې یې پخپلې غېږې کې روزنه او پالنه کوئ، یعنې د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ»، ځکه چې د زړه له کومې یې اولاد ځنې، له دې ځنې د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو، او دا مطلب نه دی چې د هغوی د حرمت لپاره د هغوی پالل او روزل په غېږ کې ضروري دي.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۖ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ

او (حرامې کړې شوې دي پر تاسې) مېړونښې (منکوحې) له ښځو مګر هغه (مېړونښې ـ منکوحې) چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، فرض کړی دی الله پر تاسې (تحریم د دې پورته محرماتو).

تفسیر: د محرماتو له ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بیان فرمایي؛ چې د بل چا په نکاح کې وي، یعنې هغه ښځه چې د بل چا په نکاح کې و ي د هغې نکاح له بل سره نه روا کیږي، تر څو چې هغه په طلاق یا وفات له خپل میړه جدا او د طلاق یا موت عدت یې پوره نشي، نو تر دې وخته پورې هیڅوک له دې سره خپله نکاح نشي ترلی، که کومه مېړونښه (منکوحه) ښځه ستاسې په «ملك اليمين» کې راشي، نو هغه له دې حکم څخه مستثنی او پر تاسې باندې روا ده، اګر که مېړه (خاوند) یې ژوندی هم وي، او دې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی، او صورت یې دا دی چې یو کافر نارینه له یوې کافرې ښځې سره نکاح ترلي وي، او مسلمانان پر «دار الحرب» باندې یرغل (حمله) وروړي، او هغه مېړونښه (منکوحه) ښځه اسیره کړي، او «دار الاسلام» ته یې راولي، نو دا ښځه چې د هر مسلمان په لاس ورغلې وي هغه ته حلاله ده، اګر که د هغې مېړه په «دار الحرب» کې ژوندی موجود وي، او خپلې دې ښځې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی.

د ځکدو محرماتو له بیانولو څخه وروسته تأکید فرمایي چې دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسې باندې لازم دي، (کتاب الله د محذوف فعل مصدر دی، یعنې کتب الله علیکم حرمة هذه المحرمات، لیکلي دي الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسې باندې په لیکلو سره، او تقدیر یې کړی په تقدیر کولو سره).

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ

او حلالې کړی شوي دي تاسې ته (ټولې ښځې) چې پرته له دوی څخه دي (په دې شرط) چې طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چې مهر دی)، په دې حال کې چې ساتکوني شئ (د خپل دین په نکاح سره) نه زنا کوونکي.

تفسیر: یعنې بې له هغو (۱۵) اقسامو ښځو څخه د دوی د حرمت بیان وشو، نورې ځکدې ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي:

(۱): دا چې طلب یې کړئ ! یعنې په ژبې سره «ایجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(۲) دا چې مهر ورکول ومنئ !.

(۳) دا چې د هغې ښځې پخپل واک (اختیار) کې راوړل او په قید او قبضه کې ساتل مقصود وي، او تش ورسره شهوت پرستي مقصود نه وي، لکه چې په زنا کې وي، یعنې د همیشه لپاره هغه د ده ارتینه (ښځه) شي، او بې له

پر ښودلو او طلاقولو له خپل مېړه څخه بېلېدلی نشي، مطلب دا چې کومه موده نه وي مقرره شوي، نو له دې ځنې د «متعه» حرمت ښکاره شو، چې د حق د خاوندانو پرې اجماع ده، (چې پر همدی داهل حقو اجماع هم ده).

(۴) شرط چې په نورو آیتونو کې مذکور دی، دا چې په مخفي ډول سره دوستي نه وي، یعنې لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کې شاهدان وي، که بې له شاهدانو ایجاب او قبول وشي، نو هغه نکاح نه صحیحه کیږي، او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ؕ

پس هر هغه ښځه چې نفع واخیسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی، په دې حال کې چې فرض کړی شوی دی.

تفسیر: یعنې له هغې ښځې سره چې نکاح وترله شوه، او مېړه له هغې څخه تر لږې یا ډېر ټاکلې مودې پورې نفع هم واخیسته، یا لږ تر لږه یو ځلې «وطي» یا صحیحه خلوت ته وار ورسېد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازمیږي، تر څو چې هغه ښځه خپل مهر ور ونه بخښي، نو په هیڅ ډول هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصیږي، که ښځه بیخي په کار ورنشي، او پخوا له صحیحه خلوت مېړه یې طلاق ورکړي، نو د مقرر مهر نیمایي پرې لازمیږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝۲۴

او نشته ګناه پر تاسې باندې (ای مېړونو او ښځو !) په هغه شي کې چې راضي شوي یئ تاسې په هغې باندې پس له مقررولو (د مهر)، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي.

تفسیر: یعنې که زوجین د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندې سره راضي شول، مثلا ښځه په خپله خوښه له مهر ځنې څه شی لږ کړي، یا نارینه پخپله رضا سره له مقرر مهر څخه څه زیات ورکړي، نو مختار دی او په دې کې هیڅ وبال نشته، او داسې دې ونه کړي چې له مقرر مهر څخه مېړه څه شی لږ کړي !، یا ښځه له هغه څخه څه زیات وغواړي، هو ! د دواړو خواوو رضا شرط ده.

(یا دا معنی چې د نفقې، صحبت، مفارقت او نورو په کیفیت کې په هر شان چې بیا سره راضي شول).

په آخره کې یې وفرمایل چې: الله تعالی ته ستاسې ګرد مصالح او هر راز نفع او نقصان ښه معلوم دی، او هر حکم چې فرمایي هغه بیخي له ګټې او حکمت څخه ډک وي، د هغه په متابعت کې ستاسې د دارینو منافع او ښېګڼې او په مخالفت کې یې ستاسې نقصان او تاوان دی.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ

او هغه څوک چې توان نه لري له تاسې له جهته د غنی د دې چې په نکاح واخلي اصیلې مؤمنې ښځې، نو (په نکاح دې واخلي) له هغو ښځو چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، له (هغو) وینځو ستاسې چې مؤمنې وي.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د دې خبرې قدرت نه لري، چې له آزادې ښځې سره خپله نکاح وترې، او د هغې د مهر او د نفقې تحمل وکړی شي، نو داسې سړي لره دا بهتره ده چې له کومې داسې مسلمانانې وینځې سره خپله نکاح وترې، چې د هغې مهر لږ او نفقه یې هم آسانه وي، او که مالک یې په خپل کور کې وساتي (لکه چې اکثر یې ساتي

هم) نو مېړه (خاوند) يې د هغې له نفقې څخه فارغ البال ګرځي، او که مېړه ته يې ور وسپاري، نو بيا هم د اصيلې د نفقې په نسبت د دې وينځې په نفقه کې خامخا تخفيف شته.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ؕ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ

او الله ته ښه معلوم دی ايمان ستاسې، ځينې ستاسې له ځينو نورو يئ ! (يعنې ټول د يوه پلار آدم اولاده يئ !).

تفسير: يعنې الله تعالى ته ستاسې د ټولو د ايمان اصلي کيفيت معلوم دی، تاسې لره ښايي چې په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ !، د ځينو وينځو ايمان د الله تعالى په نزد د ځينو آزادو ښځو له ايمان ځنې بهتر او افضل کېدی شي، نو د ايمان له حيثيته د وينځې په نکاح کولو کې نه ښايي چې څه انکار وکړئ، ځکه تاسې په خپلو منځونو کې ګرد سره يو او له يوه اصله پيدا شوي يئ ! او په يوه دين کې سره شريکان يئ، نو بيا له وينځو سره نکاح ترڅو ولې عيب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وينځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی ځنې د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ ۚ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وينځې په اذن د بادارانو مولاګانو د دوی، او ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نېکه وجه) سره، چې وي دوی عفيفې ساتلې شوې له زنا، چې نه وي زنا کوونکې په ښکاره، او نه وي نيوونکې د پټو يارانو.

فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ؕ

نو کله چې مېړوښې (واده) کړی شوې دوی، پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره؛ نو په دوی باندې نصف (نيمائي) د هغه څه دی چې په اصيلو ښځو باندې دی د عذاب (له حده چې پنځوس دُرې دي).

تفسير: يعنې هر هغه آزاد نارينه يا ښځه چې له نکاح ځنې يې فائده اخيستې وي، يعنې روا مجامعت يې کړی وي، او بيا زنا کوي، نو دا زاني دې سنګسار او په ګټو سره دې وويشتلی شي ! او که نکاح يې نه وي شوي، او پخوا له نکاح څخه يې زنا وکړه، نو د هغه لپاره حکم دی چې يو سل دورې دې وواهه شي، او مريې او وينځې لپاره مخکې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کې يواځې د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۲۵

دا (په نکاح اخيستل د وينځو) لپاره د هغه چا دي چې ويريږي له ضرره (چې زنا ده) له تاسې نه، او دا چې صبر وکړئ تاسې (له وينځو) خير (غوره) دی تاسې ته، او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې په تاسې کې له وينځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سړي په حق کې دی، چې له مشقت تکليف او ضرره يعنې د زنا له اخته کېدو ويريږي، که تاسې صبر و کړئ ! او له وينځو سره نکاح ونه کړئ ! نو دا ستاسې په حق کې ډېره ښه ده، ځکه چې ستاسې اولاد به آزاد وي، هو ! له هر چا سره چې څه اندښنه وي، چې صبر او تحمل به ونشي کولی، نو هغه ته دا بهتره ده چې په هسې حالت کې کومې وينځې سره خپله نکاح وترې، او الله ښه بخښونکی دی لپاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چې بيان کړي تاسې ته (شرعي احکام) او وښيي تاسې ته لاره د هغو کسانو چې پخوا له تاسې وو (له انبياوو، او بوځې تاسې په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې د الله تعالى اراده د دې احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چې تاسې ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي، او د پخوانيو انبياوو لاره در په برخه شي، لکه ابراهيم عليه السلام او نورو او مغفرت ستاسې په برخه کړي، او الله جل جلاله ته ستاسې مصالح او نور ګرد حالات پوره څرګند دي، او د الله جل جلاله په هر حکم او تدبير کې حکمت دی، که اوس د هغه د حکم اطاعت و نه کړئ؛ نو له هدايت څخه محرومېږئ، او د پخوانيو پيغمبرانو له سنتو څخه هم مخالفت کوئ ! او د الله تعالى له رحمت او مغفرت نه هم بې برخې کېږئ، (نو ځکه تاسې ته بيانوي هغه څه چې مخفي وو له تاسې نه چې هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد، او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی، څو چې تاسې ته د هغو انبياوو او صالحانو لاره در وښيي، چې پخوا له تاسې نه تېر شوي دي، او تاسې هغوی پسې اقتدا وکړئ !.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لري چې رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او اراده لري هغه کسان چې متابعت کوي د شهواتو(د نفس د آرزوګانو) د دې چې کاره شئ تاسې (د حق له لارې څخه) په کږېدلو ډېرو لويو او لرې سره.

تفسير: يعنې دا مختلف قيود چې پخوا له دې نه تېر شول، له هغو څخه پر تاسې باندې رحمت فرمايل مطلوب دي، او هغه کسان چې په خپلو شهواتو کې اخته دي، دا غواړي چې تاسې له سمې لارې لرې ولوېږئ، يعنې د هغوی په شان تاسې د خپلو شهواتو اتباع وکړئ، او ګمراهان شئ.

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

اراده لري الله ددې چې سپک کړي (بار) له تاسې نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعيف (کمزوری چې د دروند بار طاقت نه لري).

تفسير: يعنې الله تعالى انسان ضعيف پيدا کړی دی، او الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي، او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی، نو ځکه يې په هر حکم کې د تخفيف لحاظ هم فرمايلې دی، داسې نه ده چې هر هغه شی چې د انسان لپاره مفيد ليدلی شوی دی، همغه يې ور په غاړه کړی دی، سخت وي که آسان، مثلا له ښځو ځنې ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان لپاره ډېر سخت وو، نو ځکه الله تعالى جل وعلا شأنه د ده د خواهش د پوره کولو لپاره جائزې طريقې ور وښوولې، چې په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي، او داسې يې نه دي فرمايلي چې: انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی، حق تعالى په خپل رحمت سره په شريعت کې تنګي نه ده فرمايلې، چې خلق حلال پرېږدي، او د حرامو په لوري وځغلي.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه خورئ تاسې ! مالونه د یو بل په منځونو خپلو کې په ناروا سره ! مګر (خورئ یې) که وي دا (مالونه چې خورئ یې اموال د) تجارت (چې صادر وي) په خوښۍ سره له تاسو نه.

تفسیر: مطلب دا دی چې هیڅوا لره د هیڅا مال په ناحقه سره خوړل مثلا په رشوت، دروغ ویلو، ټګۍ او غلا کولو (یا په قمار یا په غصب، یا په ناحقه دعوی، یا په فاسدو عقودو او نورو) سره بیخي روا نه دي، هو ! که سوداګري یا بیع او شراء د جانبینو په خوښې سره وشي، نو په دې کې هیڅ حرج نشته، او له دې مال ځنې وخورئ !.

وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ۲۹

او مه وژنئ تاسې سره ځانونه خپل (یعنې یو بل، یا مه کوئ تاسې هغه کار چې ستاسې د هلاک سبب وي) بېشکه چې الله دی پر تاسې باندې ډېر مهربان.

تفسیر: یعنې په خپلو منځونو کې یو له بله سره مه وژنئ، بېشکه چې الله تعالی پر تاسې باندې ډېر مهربان دی، چې د بل چا په مال او ځان باندې له بې سببه تصرف کولو څخه یې منع فرمایلې ده، او تاسې ته یې داسې احکام درلیږلي دي، چې په هغو کې بیخي ستاسې ښېګڼه او خیر دی.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَي اللّٰهِ يَسِيْرًا ۳۰

او هر څوک چې وکړي دغه (تېر منهیات) په تېرېدلو سره له حقه او ظلم (تعدي) سره، نو ژر به مونږ داخل کړو دې اور (د دوزخ) ته، او دې دا (د دوزخ اور ته د دوی ننه ایستل) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسیر: یعنې هر څوک چې له ظلمه او تیري څخه لاس نه اخلي، بلکه په ناحقه سره د نورو مالونه خوري، یا په ظلم سره بل څوک وژني، نو د ده د هستوګنې ځای دوزخ دی، او د هسې ظالمانو په اور کې اچول الله ته څه سختي نه لري، بلکه بیخي سهل او آسان دي، نو اوس دې څوک داسې ګمان نه کوي، چې مونږ خو مسلمانان یو، نو څرنګه به په دوزخ کې لویږو؟ الله تعالی مالک او مختار دی، او هیڅوک دې له عدل او انصاف ځنې نشي اړولی.

اِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَاۗىِٕرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ۳۱

که ځان وساتئ تاسې له لویو د (هغو) ګناهونو څخه چې منع کولی شئ تاسې له هغو نه؛ نو لرې به کړو مونږ له تاسې نه (صغیره) ګناهونه ستاسې، او ننه به باسو مونږ تاسې په ځای د ننوتلو ډېر ښه کې (چې جنت دی).

تفسیر: هغه څوک چې له کبیره وو ګناهونو څخه ځان وساتي، چې د هغو ذکر اوس تېر شو (لکه رشوت) د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل، او نور) نو د هغه به ګرد صغیره معاصي بخښل کیږي.

په دې آیت کې څو خبرې بحث طلبي دي، مګر د ګردو اصل هم دا دی چې د دې آیت عمده او اصلي مطلب معلوم شي، تر څو په هغه سره د ګردو امورو پوهېدل آسان شي.

«معتزله» او د دوی نور ملګري په سرسري ډول سره د دې آیت په مضمون باندې داسې پوهیدلي دي: «که له کبیره وو ګناهونو ځنې ځان وژغوئ (وساتئ) یعنې یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ، نو بیا که یواځې صغیره ګناه هر څومره وکړئ ! هغه به ضرور دربخښل کیږي، او که له صغائرو سره کبیره هم یوه یا دوه شاملې شي، نو بیا یې معافي ممکنه نه ده، بلکه د ګردو سزاوې خامخا در رسیږي».

«اهل سنت» وایي چې: «په دې دواړو صورتونو کې الله تعالی ته د معافی او مؤاخذې اختیار بیخي محقق دی»، نو په اول صورت کې د معافی لزوم او په بل صورت کې د مؤاخذې وجوب د معتزله وو بد فهمي او ناپوهي ده، او په دی آیت کریمه باندی دمعتزله و داستدلال په ځواب کې ځینی علماء داسې وایي: «د شرط له انتفاء ځنې د مشروط انتفاء کوم ضروري امر له سره نه دی».

ځینې داسې وایي چې: «د «کبائر» له دې لفظه چې په دې آیت کې مذکور دی، أکبر الکبائر یعنې خاص شرک مراد دی، او د کبائر د لفظ د جمعې راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی».

مګر مونږ له هغو ټولو څخه تېریږو، او یواځې د همدې آیت داسې محققه او عمده معنی بیانوو چې د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وي، نو په غور یې واورئ:

دا خو ښکاره خبره ده چې د ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ الآیه ـ ارشاد چې دلته موجود دی، اود ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ ارشاد چې د (۲۷) جزء د «النجم» سورت په (۳۲) آیت (۱) رکوع کې موجود دی، د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی، او یواځې په لفظونو کې یې لږ څه فرق سره شته، «عن ابن عباس رضي الله تعالى عنه قال: ما رأيت شيئا أشبه باللمم مما قال أبو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم: إن الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا، أدرك ذلك لا محالة، فزنى العين النظر، وزنى اللسان المنطق، والنفس تتمنى وتشتهي، والفرج يصدق ذلك و يكذبه. انتهى»، د پوهېدلو په شرط له دې حدیث څخه د دې دواړو پخوانیو آیتونو د واقعي او تحقیقي مطلب پوره پته ولګېده، مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوي حدیث خلاصه لیکو، عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې: «د (لمم) لفظ چې په (النجم) کې راغلی او د هغه د معافی وعده شوې ده، د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ د ابو هریره رضي الله تعالی عنه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم، چې خلاصه یې داده، چې رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلې دي: الله تعالی د بني آدم په ذمه باندې د زنا کومه برخه چې مقرره فرمایلې ده، هغه هرو مرو ده ته رسیدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترګو برخه لیدل دي، او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوي، او د نفس حصه دا ده چې د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوي، مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلا د فرجینو په عمل پورې موقوف دی، یعنې که د فرجینو ځنې د زنا صدور محقق شو، نو د سترګو، ژبې، او نفس او د نورو ګردو په زنا کې واقع کېدل محقق شول.

که د ټولو وسائلو د شتوالي سره د فرجینو فعل متحقق نشي، بلکه له «زنا» ځنې یې «توبه» او اجتناب په نصیب شي، نو اوس د زنا هغه ګرد وسائط د مغفرت لایق شول، یعنې کله چې د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکې د دوی ماهیت قلب شوی: د ګناه په ځای عبادت وګرځېد، مثلا یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پورې ورسېده، مګر په مسجد او په عین موقع کې منتبه او ویښ شو، او له غلا یې توبه وایسته، او ګرده شپه یې د الله تعالی په عبادت کې تېره کړه، نو ښکاره ده هغه ورتګ چې د غلا وسیله په نظر راته؛ اوس همغه د توبې وسیله او د لمانځه سبب وګرځېد.

نو د ابو هریره رضي الله عنه د دې حدیث له اوربدلو څخه عبد الله بن عباس رضي الله عنه وپوهېد، چې «لمم» هغه خبرې دي چې په اصل کې لویه ګناه نه ده، مګر د ګناه د سبب کېدلو لامله ګناه ګرځي.

نو د آیت مطلب به داسې شي: هغه کسان چې له لویو او ښکاره وو ګناهونو ځنې ځانونه ژغوري (ساتي) خو (لمم) ورځنې صادریږي، مګر د لویې او اصلي ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور ځنې تائب او مجتنب کیږي، نو اوس لکه چې ابن عباس رضي الله عنه د ابو هریره رضي الله عنه د حدیث په اساس د (النجم) د سورت د آیت په مطلب باندې پوهېدلی دی؛ مونږ لره هم ښایي چې همغه معنی د ابن عباس رضي الله عنه له ارشاده سره سم د «النساء» د سورت د آیت په مطلب کې هم بې له تکلفه واخلو.

وروسته له هغه (الحمد لله) نه مونږ ته د دې خبرې ضروت پاتې کیږي چې د دې آیت په توضیح کې د صغیرې ګناه او د کبیرې ګناه مختلف تفسیرونه نقل کړو، او نه به راسره د معتزله وو د استدلال د ځواب ورکول څه فکر وي، د سیئاتو د تکفیر وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي، او د اجتناب معنی هم ظاهریږي، او نورې ګردې وړې خبرې ان شاء الله تعالی په لږ تدبر سره حل کیږي.

د دواړو ذکر شویو آیتونو خلاصه د حدیث له ارشاد او د ابن عباس رضي الله تعالی عنه له بیان سره سم داسې شوه: «هغه کسان چې خپل ځانونه له هسې ګناهونو ځنې ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتکاب ځنې خپل نفسونه ساتي؛ چې د ګناهونو په سلسله کې مقصود او لویه ګڼل کیږي؛ نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بد کار چې د کومې لویې ګناه د حصول په طمعه یې کړی وي؛ معافیږي، او د ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ لـه ارشاد سره سم دا کسان پـه جنت کې داخلیږي، ولې په واقع کې مطلقا صغائر په حسناتو سره بخښل کیږي، کما قال الله تعالی: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ﴾.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شي چې غوره ګرځولی دی الله په هغه شي سره ځینې له تاسې پر ځینو نورو.

تفسیر: یعنې حق تعالی چې چاته پر بل چا په کوم صفت کې شرافت، فضیلت، اختصاص او امتیاز عنایت فرمایي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ !، چې د هغه دې نه وي، زما دې وي، ځکه دا هم ګواکې همغسې دی، چې د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې خښې کړئ ! چې د هغه حرمت اوس تېر شو، او هم له دې ځنې ستاسې په منځو کې حسد او بغض پیدا کیږي، او د الله تعالی له حکمت څخه هم مخالفت لازمیږي.

ځینو ښځو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ چې: «څه سبب دی چې په هر ځای کې الله تعالی نارینه وو ته خطاب فرمایي، او هغوی باندې حکمونه کوي، او د ښځو ذکر نه کیږي، او په میراث کې نارینه ته دوه برخې ورکولی شي؟» په دې آیت کې د دغو ګردو پوښتنو ځواب ورکړ شوی دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

شته نارینه وو لره نصیب (برخه، مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او شته ښځو لره نصیب (برخه مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او سوال وکړئ تاسې له الله نه د فضل (او مهربانۍ) د ده، بېشکه چې الله دی پر هر شي ښه عالم (ډېر دانا).

تفسیر: یعنې هر یوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسیږي، او په هغه کې هیڅ قسم کمی نه کیږي، چې چا ته د شکایت موقع پاتې نه شي، هو ! خبره بله ده چې الله تعالی سم له خپل حکمت او رحمت سره چا ته چې خاصه لویي او فضیلت عنایت کړي، نو د هغه په نسبت حرص او شکایت کول بیځایه هوس دی.

هو ! که د خپل عمل په معاوضه نور زيات ثواب او انعام وغواړئ؛ دا بهتره او مناسبه ده، او هيڅ تاوان او خرابي په کې نشته، که څوک د فضل طالب وي، نو ده ته لازم دي، چې د عمل په وسيله دې د هغه طلب وکړي !، او د حسد او تمنا له پلوه دې د فضل طالب نشي ! او الله تعالى ته هر شي پوره معلوم دى، او د هر يو شي درجه او د هغه استحقاق ډېر ښه ورڅرګند (ورښکاره) دى، او له هر يوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله کوي، نو که چاته الله جل جلاله فضيلت ور په برخه کوي، دا عطا يې بيخي د علم او حکمت سره سمه ده، او هيڅا ته نه ښايي چې د خپلې ناپوهۍ له امله د هغه په نسبت څه اند ښکنه وکړي.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

او لپاره د هر يوه (له نارينه وو او ښځو) ګرځولي دي مونږ وارثان (چې واخلي خپلې برخې) له هغه (ماله) چې پرېښې وي مور او پلار او نورو اقاربو (خپلوانو، نو مه يې ور کوئ پردې ته) او هغه کسان چې غوټه شوي دي قسمونه ستاسې (په دوستۍ د دوى) نو ورکړئ نصيب (برخه) د دوى بېشکه چې الله دى پر هر شي باندې ښه خبردار.

تفسير: اى مسلمانانو ! مونږ ستاسې د هر يوه لپاره: نارينه وي که ښځه، له هغه مال ځنې چې مور او پلار او خپلوانو پرېښې دى؛ وارثان ګرځولي دي، او هيڅوک ورځنې بې برخې ګرځول شوي نه دي، او له هغو خلقو سره چې ستاسې معاهده شوې ده، هغوى ته برخې يې خامخا ورورسوئ ! الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې وارثانو ته څومره برخې ورکړى شي؟ او هغو ته چې معاهده ورسره شوې ده، څه ورکړى شي؟ او ځمونږ دا احکام څوک عملي کوي؟ او څوک ترې غاړه غړوي؟

فائده: ډېرو خلقو ځان ځانته په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړى وو، او کورنۍ او نور خپلوان يې همغسې کافران پاتې شوي وو، نو په دې وخت کې رسول الله مبارک دوه دوه مسلمانان سره ورونړه او ملګري کړل، او هم دوى دواړه به يو د بل وارث کېدل، کله چې د دوى خپلوان هم مسلمانان شول، نو دا آيت نازل شو چې ميراث د اقرباوو او خپلوانو حق دى، پاتې شول هغه ايماني ورونړه نو هغوى ته ميراث نه ور رسيږي.

هو ! په ژوندانه کې له هغوى سره ښه سلوک لازم دي، او که د مرګ په وخت کې هغوى ته څه وصيت وکړئ، ښه او مناسب دى، مګر په ميراث کې دوى هيڅ برخه نه لري.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ

سړي حاکمان (مقرر شوي) دي پر ښځو باندې په سبب د دې چې فضيلت ورکړى دى الله ځينې د دوى ته پر ځينو نورو باندې، او په سبب د دې چې نفقه (لګښت) کوي دوى (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو.

تفسير: په دې آيت کې د نارينه او د ښځې درجې راښيي چې د نارينه درجه د ښځې له درجې څخه لوړه ده، د درجو د فرق لامله کوم فرق چې په احکامو کې وي، هغه بيخي له حکمت سره سم او د رعايت کولو وړ دى، ښځه او نارينه د حکمت له قاعدې سره سم له سره برابر ښدى نه شي، د ښځو دا غوښتنه بيخي بېځايه ده، خلاصه دا چې الله تعالى نارينه پر ښځو باندې په دوه وو وجهو سره حاکم او د حال کتونکى ګرځولى دى:

(۱): لويه او موهوبه وجه داده چې: الله تعالى په اصل کې ځينو ته پر ځينو نورو يعنې نارينه وو ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چې دا دواړه د ګردو کمالاتو مدار دي) فضيلت عطا فرمايلې دى، چې د هغو تشريح په احاديثو کې شته، (يعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوهې، عصوبت، سهم، اذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعياد، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحي، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالى نارينه ته پر ښځو باندې فضيلت او لويي ور عطا کړېده).

(۲): کسبي وجه دا ده چې نارينه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو کالیو او د نورو ضروریاتو تکفل کوي، مطلب دا دى چې ښځو لره ښايي چې د نارينه حکمونه ومني.

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ؕ

نو نيکى ښځې هغه دي چې ، حکم منونکې دي (د مېړونو خپلو) ساتونکي دي په غياب د مېړونو (خپلو کې د ځانونو خپلو او د خپلو مېړونو د کورونو، مالونو، او اولادونو) په سبب د هغه چې ساتلي دي الله (دوى ته له حقوقو پر مېړونو).

تفسير: يعنې هغه ښځې چې نېکې دي، دوى د خپلو مېړونو اطاعت کوي، او سم د الله تعالى له حکمه د خپل مېړه په غياب کې د هغه په خوښې او رضا خپل ځان، او د مېړه د مال او اولاد حفاظت کوي، او پخپل ځان او د مېړه په مال او اولاد او نورو کې هيڅ ډول خيانت نه کوي.

وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ

او هغه ښځې چې ويرېږئ تاسې له سرکشۍ (بد ګزرانۍ) د دوى نه، نو نصيحت وکړئ دوى ته، او پرېږدئ تاسې دوى په ځاى د خوب کې (که په نصيحت سمې نه شوې) او ووهئ تاسې دوى (که په بېلتون هم سمې نه شوې).

تفسير: يعنې که کومه ښځه له خپل مېړه سره بد ګزراني وکړي، نو ښايي (چې مېړه دې دغه ښځه د څېښتنانو په حقونو او تعظيم) په ژبه وپوهوي، چې نور دې هسې نه کوي، که يې ونه منله، نو بيا دې په همغه خونه (کور) کې په ګوښې (يواځې) بستره کې پرېږدي، او که په دې هم سمه نه شوه، نو داسې دې ووهي، چې د دې په وجود کې د وهلو اثر پيدا نشي، يا يې هلوکي مات نشي، د هر تقصير لپاره يوه درجه وي، نو سم له هغې سره د هغې د تأديب او تنبيه اجازه شته، چې دهغې درې درجې په ترتيب سره په آيت کې مذکوري دي، وهل وروستنۍ درجه ده، په معمولي او سرسري قصور باندې دې نه وهي، هو ! که قصور يې زيات وي، نو بيا يې په وهلو کې هيڅ حرج نشته، او څومره چې مناسب وګڼي هغومره دې ووهي، مګر د دې خبرې لحاظ په کار دى، چې هلوکي يې مات نشي، او داسې يو پرهار ورته ونه رسيږي، چې د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿۳۴﴾

نو که اطاعت يې وکړ (غاړه يې کېښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوى باندې لاره (د ضرر او اذيت) ښکه الله دى ډېر پورته، ډېر لوى (له ټولو اشياوو).

تفسير: يعنې که هغه ښځې ستاسې په نصيحت يا بېلتون (جدايۍ) يا تأديب يا وهلو سمې شوې، او له نافرمانۍ ځنې يې لاس واخيست، نو تاسې هم لاس ترې واخلئ، او خامخا د دوى په پرکولو پسې مه ګرځئ ! او له الله څخه وويرېږئ !

بېشکه الله جل جلاله پر تاسې ټولو غالب او په ګردو باندې حاکم دی، مه د ښځو په معاملو کې هرو مرو له بد ګمانۍ ځنې کار اخلئ ! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ورکوئ ! بلکه د هر قصور لپاره یو حد او اندازه ده، او د ښځو په تأدیب کې وهل وروستنۍ درجه لري.

وَاِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا فَابۡعَثُوۡا حَكَمًا مِّنۡ اَهۡلِهٖ وَحَكَمًا مِّنۡ اَهۡلِهَا‌ۚ

او که وویرېږئ تاسې له مخالفت څخه په منځ د ميړه او ښځې کې؛ نو ور ولېږئ (مقرر کړئ تاسې) یو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځې نه.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! که تاسې ته اندېښنه وي چې په ميړه (خاوند) او ښځې کې ضد او مخالفت دی، او دوی پخپله جګړه نشي پرېکولی، نو تاسې ته ښایي چې یو منصف د ميړه له خپلوانو نه، او یو منصف د ښځې له خپلوانو څخه مقرر کړئ ! او د فیصلې لپاره یې زوجینو ته ولېږئ ! ځکه چې اقاربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وي، او له دوی ځنې د خیر غوښتلو امید هم ډېر کاوه شي، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقیقات کوي، او د هر چا چې هومره قصور وي؛ هغه به پوهوي، او د دوی په منځ کې به د موافقت فضا پیدا کوي.

اِنۡ يُّرِيۡدَاۤ اِصۡلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيۡنَهُمَا‌ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيۡمًا خَبِيۡرًا ۝۳۵

که اراده لري دغه (زوجین یا حکمین) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پیدا کړي الله د دغو (زوجینو) په منځ کې، بېشکه الله دی ښه عالم (د زوجینو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمینو په مقاصدو هم).

تفسیر: یعنې که دواړه منصفان د زوجینو په منځ کې د اصلاح قصد کوي، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نیت او کوښښ لامله د زوجینو په منځ کې موافقت پیدا کوي، بېشکه چې الله تعالی ته د ګردو شیانو علم شته، د نزاع د لرې کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کیفیات ګرد هغه ته ښه معلوم دي، نو ځکه د زوجینو د نزاع په لرې کېدو به هیڅ سختي نه پېښېږي ان شاء الله تعالی.

وَاعۡبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشۡرِكُوۡا بِهٖ شَيۡـًٔا

او عبادت کوئ تاسې د الله ! او مه شریکوئ تاسې له ده سره هیڅ شی !

تفسیر: په الله تعالی باندې ایمان ولرئ، او د آخرت د ثواب په امید یې عبادت او بندګۍ وکړئ، فخر (ویاړ) او ریاء او ښودنې سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَّبِالۡوَالِدَيۡنِ اِحۡسَانًا وَّبِذِى الۡقُرۡبٰى وَالۡيَتٰمٰى وَالۡمَسٰكِيۡنِ وَالۡجَارِ ذِى الۡقُرۡبٰى وَالۡجَارِ الۡجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالۡجَنۡۢبِ وَابۡنِ السَّبِيۡلِ‌ۙ وَمَا مَلَكَتۡ اَيۡمَانُكُمۡ‌ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنۡ كَانَ مُخۡتَالًا فَخُوۡرَا ۝۳۶

او (نیکي کوئ) له مور او پلار سره په نیکي کولو او (نیکي کوئ !) له خپلوانو سره، او (نیکي کوئ !) یتیمانو سره او (نیکي کوئ !) له مسکینانو سره، او (نیکي کوئ !) له همسایه ګانو سره چې قریب وي (په نسب یا په همسایګۍ کې)، او (نیکي کوئ !) له همسایه سره چې بعید وي

(په نسب يا په همسايګي کې) او (نيکي کوئ !) له هغه ملګري سره چې په څنګ کې و ي او (نيکي کوئ !) له مسافر سره، او (نيکي کوئ !) له هغو (وينځو، مريو) سره چې مالکان وي (ور لره) ښې لاسونه ستاسې، بېشکه چې الله محبت نه کوي هغه چا سره چې وي کبر کوونکی، ډير فخر کوونکی.

تفسير: د يتيمانو، ښځو، وارثانو، او زوجينو حقوق او له دوی سره حسن معامله يې بيان کړه، اوس داسې ارشاد فرمايي چې: د هر يوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوی او احتياج په تناسب ادا کړئ !، له ګردو څخه پخوا د الله تعالی حق دی، بيا د مور او پلار، بيا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو.

قريب او غير قريب همسايه (ګاونډي) څخه به نسبي يا مکاني قرب او بعد مقصود وي، په نسبي قرب کې دا مطلب دی، چې د خپلوانو همسايه حق له پردي همسايه څخه زيات دی، او په مکاني قرب کې به دا مدعا وي چې: د نږدې همسايه حق د لرې همسايه له حق څخه زيات دی، يعنې چې په لرې فاصله کې اوسيږي.

په ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْۢبِ﴾ کې د سفر، حضر، او د کاروبار رفيقان اوشريکان او د يوه بادار (آقا) دوه نوکران او د يوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، او نور ټول داخل دي، په مسافرئ کې مېلمه او غير مېلمه دواړه راغلل، او مملوک برسېره پر مريې او وينځې نورو حيواناتو ته هم شامل دی.

په آخر کې يې وفرمايل: د هغو په مزاج کې چې تکبر (لويي) خودپسندي وي، هغه بل هيڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼي، او په خپل مال باندې مغرور، او په عيش کې مشغول وي، نو هسې کسان چې دا حقوق نه اداء کوي، له دوی ځنې احتراز وکړئ، او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ !).

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾

هغه کسان چې بخيلي کوي او امر کوي (نورو) خلقو ته (هم) په بخيلۍ (شومتيا) سره، او پټوي دوی هغه شی چې ورکړی دی دوی ته الله له مهربانی خپلې، او تيار کړی دی مونږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: يعنې الله تعالی هغه متکبر سړی نه خوښوي، چې بخيلي کوي او خپل مال او دالله جل جلاله ورکړی علم له خلقو ځنې پټوي، او هيڅا ته نفع نه رسوي، او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخيلۍ ترغيب ورکوي، او د دې کافرانو لپاره مونږ د ذلت عذاب تيار کړی دی.

فائده: دا آيت د يهودانو په حق کې نازل شوی دی، چې د في سبيل الله د خرڅ په صرفولو کې يې هم پخپله بخيلي کوله، او هم به يې مسلمانان ترې منع کول، او د محمد صلی الله عليه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانيت هغه آيتونه يې چې په «تورات» کې موجود وو؛ پټول، نو مسلمانانو لره له دې نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده.

وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

او هغه کسان چې صرفوي دوی مالونه خپل لپاره د ښودنې خلقو ته، او نه لري ايمان په الله باندې، او نه په ورځې آخرې (د قيامت) باندې، او هر څوک چې وي شيطان د ده ملګری؛ نو بد ملګری دی (دا شيطان).

تفسير: او دا متكبران هغه كسان دي؛ چې خپل مالونه نورو خلقو ته د ځان د ښوولو لپاره صرفوي، يعنې د الله تعالى لپاره له صرفولو څخه دې پخپله هم بخيلي كوي، او نورو ته هم د بخيلۍ ترغيب وركوي، ليكن خلقو ته د ځان وربښوولو لپاره خپل مالونه صرفوي، دوى نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري، او نه په قيامت باندې باور لري؛ چې د حق تعالى د رضا حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوى مقصود وي، او د الله تعالى په دربار كې خوښ او مقبول كار دا دى، چې دا مال هغه حقدارانو ته وركړ شي، چې د هغوى ذكر وشو، او په وركولو كې يې د الله تعالى خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.

له دې ځنې ښكاره شوه چې د الله تعالى په لاره كې همغسې چې بخل كول خراب كار دى، هم داسې رياكاري او د خلقو د ښوولو لپاره مال لګول هم خراب كار دى، او داسې كار همغه كسان كوي، چې د دوى رفيق شيطان وي، چې دوى پر هسې كارونو لمسوي، او تياروي يې.

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿۳۹﴾

او څه نقصان به وو په دې كفارو (باندې) كه ايمان راوړى واى دوى په الله او ورځې آخرې (د قيامت) باندې، او صرف كړى واى دوى ځينې د هغه شي چې وركړى دى دوى لره الله، او دى الله په (ټولو اعمالو د) دوى باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعنې د كافرانو په دې كې هيڅ نقصان نه وو كه دوى د كفر په ځاى پر الله تعالى او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړى واى، او د بخل او ريا په ځاى يې د الله تعالى په لاره كې خپل مال صرفولى، بلكه بيخي د دوى نفع وه، ضرر او زيان خو په دې كې دى چې دوى يې اوس غوره كوي، او الله تعالى ته معلوم دي چې دوى يې په څه؟ او په كوم نيت كوي؟ د همغه عوض به هغوى ته وركاوه شي.

په پخواني آيت ﴿وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ﴾ كې د مال نسبت د هغوى په لوري شوى وو، اوس د ﴿وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ﴾ په فرمايلو كې داسې يوه لطيفه اشاره ده، چې هغو كسانو دغه مال د خپل ځان بللى، په هر څه يې چې زړه غواړي لګوي يې، دوى ته دا مناسب وو، چې هغه مال يې د الله تعالى مال ګڼلى، او همغه لاره كې يې لګولى چې الله جل جلاله له حكمه سره سم واى.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾

بېشكه چې الله نه كوي ظلم په اندازې د يوې ذرې، او كه وي دا (ذره) نيكي (نو) دوه چنده به كړي هغه (نيكي) او ور به كړي (محسن ته الله) له نزده خپله ثواب ډېر.

تفسير: يعني الله تعالى د هيچا حق د يوې ذرې په اندازه هم نه ضايع كوي، نو په دې كافرانو باندې چې عذاب مسلط كيږي؛ عين انصاف دى، او د دوى د بد عملۍ بدل دى، او كه د يوې ذرې په اندازه څوك نيكي ولري نو «اضعافا مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومي، او پاك الله به له خپل لوري عظيم ثواب د انعام په طور هم ور عنايت كوي.

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيْدًا ﴿۴۱﴾

نو څرنګه (حال) به وي په هغه وخت كې چې راولو مونږ له هر يوه (پخواني) امت څخه يو شاهد (د دوى له انبياوو څخه) او راولو مونږ تا (اى محمده !) پر دغه (محمدي امت باندې) شاهد (احوال ويونكى).

تفسير: يعنې د دې کافرانو به څرنګه بد حال وي، کله چې مونږ له هر امت او هر قوم څنې هسې شاهدان راولو چې د دوی د حالاتو بيان کوونکی او د دوی د واقعي معاملاتو ظاهر کوونکی دی.

له دې نه مراد د هر امت نبي او د هر عهد صالح او معتبر خلق دي، چې دوی به د قيامت په ورځ کې د نافرمانی او د فرمان منونکو فرمان منل بيانوي، او په ګردو حالاتو باندې به شاهدي لولي، نو ای محمده ! صلى الله عليه وسلم تا به هم پر دوی يعنې ستاسې پر امت لکه د نورو انبياوو عليهم السلام په شان احوال ښوونکی او شاهدي لوستونکی درووـ

او داسې احتمال هم لري چې د «هؤلاء» اشاره د پخوانيو انبياوو عليهم السلام يا د پورته ذکر شويو کافرانو په لوري وي.

که انبياء عليهم السلام مراد شي؛ نو د هغوی پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولي چې د دوی امتيان د دوی تکذيب کوي.

که کفار ترې مطلب شي نو مدعا به يې داسې کيږي: همغسې چې پخواني انبياء عليهم السلام د خپلو امتونو د کفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي، ته به هم ای محمده ! صلى الله عليه وسلم د هغوی پر بد عملۍ باندې شاهد کېږې، چې له دې شهادت څخه به د دوی خرابي او بدي لا ښه محققه کيږي.

يَوْمَئِذٍ يَّوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَعَصَوُا الرَّسُوْلَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ ؕ وَلَا يَكْتُمُوْنَ اللّٰهَ حَدِيْثًا ﴿۴۲﴾

په دغه ورځ کې به آرزو کوي هغه کسان چې کافران شوي وو او نافرماني يې کړې وه له رسوله، دا چې کاش که همواره کړی شوي وای پر دوی باندې ځمکه، او نه به پټوي دوی له الله څخه هيڅ خبره.

تفسير: يعنې په همغه ورځ کې چې له هر امت څنې به د دوی د حالاتو بيان کوونکي وبللی شي، نو کافران او نافرمانان به داسې تمنا کوي، چې کاشکې مونږ له ځمکې سره برابر او په خاورو کې ګډ او بيخي فنا وای، او نن پيدا نه وای، چې له مونږ سره حساب او کتاب نه کېدی !، دا خلق به هيڅ يوه خبره له الله تعالى څنې نشي پټولی، او د ذرې ذرې حساب به له دوی څنې اخيستل کيږي.

په آخر کې بيا مسلمانانو ته صريح خطاب فرمايي او مخصوصا د لمانځه په نسبت چې: «له ګردو عباداتو څنې اولی، اعلی، او افضل دی، او په شريعت کې چې هومره د هغه اهتمام شوی، او د هغه ارکان، شرايط، آداب او نور مفصل ښودلی شوي دي، د نورو عباداتو په دې اندازه سره اهتمام نه دی شوی» نو دلمانځه په اړه يې د دوه وو خبرو تاکيد فرمايلی دی، چې د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دی، او پر نفس باندې ډېر اهم او شاق او درانه ښکاري:

(۱): دا چې د نشې په حالت کې لمانځه ته مه نږدې کيږئ ! تر څو د هغو الفاظو په معانيو ښه وپوهيږئ چې ستاسې له خولو څنې وځي.

(۲): د جنابت په حال کې هم له لمانځه څنې لرې اوسئ ! تر هغه پورې چې ولامبئ ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاک کړئ ! ځکه چې په لمانځه کې دوه امره مهتم بالشأن دي، چې يو يې حضور او خشوع دی، او بل يې طهارت، نظافت، او د لمانځه د متعلقه وو امورو په منځ کې هم دا دوه امره پر نفس اهم او درانده هم دي،

نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی، او جنابت له طهارت او نظافت سره منافی دی، ددې خاص تاکید او تقیید د ارشاد له فرمایلو څنې دوه نفعې هم معلومیږي:

(اول): څرنګه چې د پاسنیو ډېرو ذکر شویو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدني او مالي عبادات) او له بخل، ریاء، تکبر څنې ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندې سخت دي، نو د دې سختۍ علاج راښیي، یعنې که لمونځونه د هغو له ظاهري او باطني شرائطوا او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دې پاسنیو ګردو اوامرو او عباداتو کې سهولت او رغبت او له ګردو منهیاتو او معاصیو څنې نفرت پیدا کیږي.

(دویم): هر هغه څوک چې د لمانځه په کولو کې اهتمام او د هغه التزام کوي؛ هغه ته به د نورو مالي او بدني احکامو په تعمیل کې هم آساني ورپېښیږي، او هر هغه څوک چې په نورو احکامو کې بې پروایي کوي؛ له هغه څخه د لمانځه په کولو کې هم قصور بعید نه دی، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه نږدې کېږئ تاسې لمانځه ته حال دا چې تاسې مست یئ (له نشې) تر هغه پورې چې پوه شئ تاسې پر هغه شي چې (یې) وایئ تاسې، او نه په داسې حال کې چې تاسې جنب اوسئ، مګر په هغه حال کې چې اوسئ تېرودونکي د لارې (نو لمانځه ته مه نږدی کیږئ) تر هغه پورې چې تاسې غسل وکړئ.

تفسیر: د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول سره ذکر شول:

(۱): په الله تعالی باندې ایمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالی په لار کې نه لګول، بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت څرګندولو لپاره یې لګاوه، او ښکاره ده چې د لومړنۍ خرابۍ او عیب منشأ، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستۍ خرابۍ علت او سبب هوا، هوس، او ځان خوښی ده، چې له هغې څخه دا راښکاره شوه چې د ګمراهۍ سببونه دوه دي:

(اول): جهل چې په هغه کې د حق او باطل تمیز بیخي نشي کېدی.

(۲) نفسي غوښتنه او شهوت، چې د هغو لامله د حق او باطل له تمیزه سره؛ له حق سره سم عمل نشي کولی، ځکه چې له شهوت سره ملکي صفات ضعیف او بهیمي قواوې قوي کیږي.

وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُمۡ

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران) یا په سفر باندې (په حالت د بې اودسۍ یا جنابت کې) یا راشي یو له تاسې له بیدیا (له بولو) نه، یا جماع وکړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (یا یې نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته، نو مسحه وکړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنګلو پورې).

تفسير: يعني دجنابت په حالت کې دې لمونځ نه کوي، بلکه وروسته له غسل او لمبلو څخه دې ادا کړ شي !، دا حکم هلته دی چې کوم عذر نه وي، که يو داسې عذر پېښ شي، چې د اوبو استعمال د هغه لامله ممکن نه وي، او ترې معذور شي، او د طهارت حصول ضروري وي، نو په داسې وخت کې تيمم وهل کافي دي، د اوبو د استعمال معذوريت درې صورتونه لري:

(۱): ناروغي چې د اوبو استعمال ورته ضرر پېښوي.

(۲): چې په سفر کې وي، او دومره اوبه ورسره وي، چې يواځې خپله ګزاره پرې کولی شي، او که اودس پرې وکړي، تنده به ورته ضرر ورسوي، او نورې اوبه له ده څنې لري وي.

(۳): دا چې اوبه بيخي موجودې نه وي، د اوبو د نشتوالي په تقدير يې د طهارت د ضرورت دوه صورته ښودلي دي:

(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کې.

(دويم): له مجامعت څنې وروسته د غسل او د لمبلو ضرروت په وخت کې.

فائده: د تيمم صورت دا دی چې پاکه ځمکه باندې دې دواړه لاسونه ووهي !، بيا دې پر خپل ټول مخ او لاسونو باندې په ښه ډول سره مسحه کړي ! خاوره طاهره ده، او د ځينو شيانو لپاره د اوبو په شان پاکوونکې هم ده، مثلا: موزه، بوټ، ماسې، چارې، هنداره او نور.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿۴۳﴾

بېشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چې داسې سختي يې را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصيراتو).

تفسير: يعني الله تعالى د ضرورت په وخت کې د تيمم اجازه راکړې ده، او خاوره يې د اوبو قائم مقام درولې ده، ځکه چې هغه سهولت او معافي ورکوونکی او د بندګانو د خطاوو معافوونکی ذات دی، او د خپلو بندګانو نفع او هوسايي (آساني) خوښوي، چې له دې څنې دا هم ښکاره شوه، چې په لمانځه کې د نشې په حالت کې چې د يوه شي په ځای بل شی لوستلی شوی وو، هغه يې هم معاف کړی دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿۴۴﴾
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿۴۵﴾

آيا نه دي کتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو کسانو چې ورکړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه، چې پيري (اخلي) دوی ضلالت (ګمراهي په عوض د هدايت کې)، او اراده لري دوی د دې: چې ورکه کړئ تاسې (هم) لاره (د حق)، او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسې (هم، نو خبروي مو پرې چې ترې په څنګ شئ !) او کافي (بس) دی الله ولي (دوست حمايت کوونکی ستاسې) او کافي (بس) دی الله مددګار (ستاسې).

تفسير: يهودانو ته له کتاب څنې څه برخه ورکړی شوې ده، يعني د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ورکړی شوې ده، او د عمل کولو برخه چې اصلي مقصود ده، نه ده ورکړی شوې، او ګمراهي اخلي يعني د (آخر الزمان نبي صلى الله عليه وسلم) له حالاتو او اوصافو څنې به يې د دنيايي عزت او رشوت لامله خلق نه خبرول، او پټول يې، او عمدا

به يې تري انکار کاوه، او غوښتل يې چې مسلمانان هم له دين څنې واړوي؛ چې ګمراهان شي، او الله تعالى تاسې ته ارشاد فرمايي چې اى مسلمانانو ! ستاسې دښمنان داسې ښه معلوم دي، چې تاسې ته نه دي معلوم، نو د الله تعالى په دې ارشاد باندې اطمينان ولرئ ! او له دوى نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ !) الله تعالى تاسې ته د نفعې رسولو او د زيان څخه د ساتلو لپاره کافي دى، نو ځکه له دښمنانو څنې هيڅ ډول اندېښنې مه کوئ ! او په دين باندې قائم اوسئ !.

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ ؕ

څينې له هغو کسانو چې يهودان شوي دي اړوي دوى خبرې (د شريعت او محمدي اوصاف) له ځايو د دې (خبرو) څخه او وايي دغه (يهودان) واورېدله مونږ (وينا ستا) سر غړونه مو وکړه د (حکم ستا)، او (وايي يهودان)واوره (ته) په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى، او (وايي يهودان لفظ د) «راعنا» په تاوولو د ژبو خپلو، او په عيب ويلو سره په دين کې.

تفسير: په يهودانو کې داسې خلق هم دى، چې هغه «تورات» چې د الله تعالى له خوا نازل شوى دى؛ له خپله ځايه اړوي، يعني لفظي او معنوي تحريفونه په کې کوي، (﴿وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ او وايي وامو ورېده سر غړونه کوو)، يعنې کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوى به په ځواب کې وويل: وامو ورېده ! يعنې ومو منلو، خو ورو به يې وويل چې: مونږ نه دى منلى، يعنې يواځې مونږ په غوږ اورېدلى دى، او په زړه مو هغه نه دى منلى.

(﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ او وايي يهودان: واوره په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى) يعنې کله چې يهودان له محمد صلى الله عليه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وايي: «واوره ! دروا دې نه اورول شي !» يعنې داسې خبرې کوي، چې دوه معناګانې لري، که د يوې معنى په اعتبار دعا يا تعظيم وي، نو د بلې معنى په لحاظ ښېرا او تحقير هم کېدى شي، لکه چې دا خبره په ظاهره کې د خير دعا ده، مطلب دا چې: «ته تل غالب او معزز اوسې، هيڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه اورولى شي !»، او په زړو کې به يې هسې نيت کاوه چې ته کوڼ شې ! (العياذ بالله).

(﴿وَّرَاعِنَا﴾ او وايي لفظ «راعنا» يعنې کله چې يهودان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راتلل، نو «راعنا» به يې هم ويل، چې د هغه معناوې هم دوه دي، يوه ښه او بله خرابه، چې د هغه بيان په اول جزء د البقره سورت په (۱۰۴) آيت (۱۳) رکوع کې شوى دى.

ښه معنى يې داده چې: «ته ځمونږ رعايت وکړه ! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمايه ! چې ستا پر مطلب باندې ښه وپوهيږو، او د څه شي پوښتنه کول چې غواړو د هغه پوښتنه وکړى شو.

او بده معنى يې داده چې د يهوديانو په ژبه دا د تحقير کلمه وه، يا به يې په ژوولې سره «راعينا» ويل، چې د هغه معنى «ځمونږ شپون» دى، او دا د هغوى شرارت وو، ځکه چې هغوى ډېر ښه پوهېدل چې موسى عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام هم پسونه څرې ته بيولې وو.

(﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ په تاوولو د ژبو خپلو...) يعنې يهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کې سره ګډولې، او په داسې يو ډول سره به يې ويلې، چې د اوريدونکي فکر به يې ښې معنى ته اړاوه، او د هغو بدې معنى ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کېده، او پخپلو زړونو کې به يې همغه خرابه معنى قصدوله، او بيا به يې پر ده باندې داسې عيب لګاوه، چې که دا سړى په رښتيا سره نبي واى؛ نو ځمونږ په دې فريب به هرو مرو (خامخا) پوهېده، نو الله تعالى د دوى دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول سره څرګند کړل.

وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۴۶﴾

او که بېشکه دوی ویلي وای: واورېده مونږ (وینا ستا) او ومانه (حکم ستا په بدل د «عصینا» کې) او (که دوی ویلي وای) واوره (بې له «غیر مسمع») او نظر لره پر مونږ (په بدل د «راعنا» کې) نو خامخا به خیر وو دوی ته، او ډېره سمه (وینا)، ولیکن لري کړي دي دوی الله (له خپله رحمته) په سبب د کفر د دوی، پس نه راوړي ایمان (له دغو یهودانو) مګر لږ خلق.

تفسیر: حق تعالی د یهودانو د دغو دریو مذمومو اقوالو له بیان کولو څخه وروسته اوس د ملامتیا او د هدایت په ډول ارشاد فرمایي: چې که یهودانو د ﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَاَطَعْنَا﴾ او د ﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض یې یواځې ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَّرَاعِنَا﴾ په ځای ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ویلی؛ نو دا به د دوی په حق کې بهتر وو، او دا خبره به په ځای او سمه وه، او هسې ببهودګۍ او شرارت ته به ځای نه وو پاتې، چې له پاسنیو کلماتو څخه یهودان په خپلو زړونو کې بدې معناګانې اخیستلې، لیکن ځرنګه چې الله تعالی دوی د خپل کفر په سبب له خپل رحمت او هدایت څخه بې برخې ګرځولي دي، نو ځکه دوی په سمه لاره باندې نه راځي، او په ګټورو خبرو باندې نه پوهیږي، او ایمان نه راوړي، مګر لږ خلق دي چې له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت ځني محفوظ پاتې دي، لکه (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګري رضي الله تعالی عنهم.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ وُجُوْهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰۤى اَدْبَارِهَاۤ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّاۤ اَصْحٰبَ السَّبْتِ ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿۴۷﴾

ای هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب ! (ای کتابیانو !) ایمان راوړئ تاسې ! په هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ، حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب چې تاسې سره دی، پخوا له هغه چې هوار کړو مونږ ډېر مخونه، نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوی، یا پخوا لـه دې چې لعنت وکړو پر دوی لکه چې لعنت کړی وو مونږ په اصحابو (د ورځې) د شنبې، او دی امر (حکم) د الله واقع کېدونکی (خامخا).

تفسیر: «ای اهل کتابو ! ایمان راوړئ ! په هغه «قرآن» چې احکام یې له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دی، ایمان راوړئ ! پخوا له هغه څخه چې مونږ ستاسې د مخ علامې یعنې سترګې، پوزې، او نور بدل کړو.

مطلب دا چې که تاسې ایمان را نه وړئ، نو ستاسې څېرې بدلوو، او بیا یې د شا په لوري اړوو، یعنې ستاسې مخ له چیت پیت کولو څخه وروسته د څټ په لوري او ستاسې څټ د مخ په لوري اړوو، (یا دا چې) ایمان راوړئ ! پخوا له دې نه چې مونږ ډېر مخونه محوه کړو، او د څټونو په شان یوه تخته یې وګرځوو»، یا به د شنبې د ورځې د مسخ شویو خلقو په شان تاسې هم مسخ کړو، او له تاسې ځنې به ځناوران جوړ کړو.

د ﴿اَصْحٰبَ السَّبْتِ﴾ قصه د «الأعراف» په سورت کې مذکوره ده.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰۤى اِثْمًا عَظِيْمًا ﴿۴۸﴾

بېشکه چې الله نه بخښي دا چې شریک ونیولی شي له (الله سره) او بخښي هغه (ګناه) چې نښکته وي له شرکه (لویه وي که وړه) هغه چاته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې)، او هر هغه

څوک چې شریک ونیسي له الله سره نو په تحقیق ویې ترل (په الله) دروغ لوی (او ویې کړه) ګناه ډېره لویه.

تفسیر: یعنې مشرک ته له سره مغفرت نشته، بلکه دوزخ یې دائمي سزا ده، هو ! له شرک ځنې ښکته چې کوم صغیره ګناهونه دي یا کبیره، هغه ګرد د مغفرت وړ دي، الله تعالی د هر چا دمغفرت اراده چې وفرمایي؛ د هغه صغیره او کبیره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو یا بې له عذاب ورکولو معافوي، او دا د دې په لوري اشاره ده: څرنګه چې یهودان په کفر او شرک کې مبتلا دي؛ نو دوی دې د مغفرت توقع او هیله نه کوي !.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آیا نه دي کتلي تا (نه یې خبر له حاله د) هغو کسانو چې پاک ګڼي دوی ځانونه خپل (او په واقع کې داسې نه دي) بلکه (خاص) الله پاکوي هغه څوک چې اراده وفرمایي (د پاکۍ یې)، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی په اندازه د یوه نري تار (هم).

تفسیر: یعنې یهودان سره له دومره خرابیو بیا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼي، تر دې چې خپل ځانونه «أبناء الله» او «أحباء الله» هم بولي ـ چې بیخي چټي او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وفرمایي هغه مقدس او پاکیزه کوي، او د یهودانو په تشه وینا سره هیڅ نه کیږي، د دغو متکبرانو په ډله باندې به لږ ظلم هم نه کیږي، یعنې دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کیږي، او په دوی باندې به هیڅکله په ناحقه سره عذاب نه واردیږي.

فائده: یهودانو چې خوسي (سخي) ته عبادت کولو، او (عُزیر علیه السلام) ته یې د الله تعالی ځوی ویل، کله چې هغوی دا آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ﴾ الآیه ـ واورېده، نو یې ویل چې: «مونږ خو مشرکان نه یو، بلکه د الله تعالی خاص بندګان او د انبیاوو ځامن یو، او پیغمبري ځمونږ میراث دی»، نو الله تعالی د دوی دغې لویې او ځانمنۍ په مقابل کې دا آیت نازل کړ.

(فتیل هغې نرۍ پردې ته وایي چې د تارونو په شان د خرماوو د زړو په چاودنو کې وي).

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ای (محمده !) چې څرنګه ترې دوی په الله باندې دروغ او (بس) دي دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسیر: یعنې څومره دتعجب خبره ده چې په الله تعالی باندې دا ډول تهمتونه کوي، او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالی دوستان وایي، او د الله تعالی په نزد د مقبولیت مدعیان دي، او داسې سخت تهمت کول د دوی د صریح ګناهګار کېدلو لپاره بیخي کافي دي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته څه برخه له کتاب څخه، ایمان راوړي دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي: دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي، له جهته د لارې.

تفسير: په دې آيت کې هم د يهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره داده کله چې د يهودانو په زړونو کې د محمد صلی الله عليه وسلم عداوت زيات شو، نو د مکې معظمې د مشرکانو سره متفق شول، او د مشرکانو د خوښۍ او د ضرورت له مخې يې د بتانو تعظيم وکړ، او ويې ويل چې: «ستاسې دين د مسلمانانو له دين څخه بهتر دی»، او د دې کار سبب يواځې حسد وو، او غوښتل يې چې نبوت او ديني رياست پرته له مونږ څنې بل چاته ولې ورکړی شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالی په دوی باندې الزام اړوي، او په دې آيتونو کې هم دا خبرې مذکوري دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چې لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله، او هر هغه څوک چې لعنت (پرې) وکړي الله، نو له سره نه مومي (ته) ده لره کوم مددګار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسير: يعنې دا خلق سره له دې چې اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه يې د بتانو تعظيم وکړ، او د کفر طريقه يې د اسلامي طريقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالی لعنت دی، او په هر چا باندې چې الله تعالی لعنت وکړي، د هغه حامي او مددګار په دنيا او آخرت کې هيڅوک نشي کېدی.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آيا شته يهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ يعنې نشته ! او که شي) نو په دغه وخت کې به ور نکړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقير.

تفسير: يهودانو داسې خيال کاوه چې نبوت او د دين سرداري ځمونږ ميراث دی، او يواځې مونږ د هغه لياقت لرو، نو ځکه به يې د عربي نبي صلی الله عليه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کولو، او يو له بل سره به يې ويل، بالآخر حکومت او پاچاهي مونږ ته رسيږي، که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم ور ورسيږي؛ هيڅ پروا نشته، نو په دې نسبت دا آيت نازل شو، چې مطلب يې دادی «آيا يهودانو ته په سلطنت کې څه برخه شته؟ يعنې له سره دوی په سلطنت کې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت ته ورورسيږي؛ نو خلقو لره د يوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي، يعنې دوی داسې بخيلان دي چې پخپله پاچاهۍ کې هم فقيرانو ته يوه ذره شی نه ورکوي، (حال دا چې له سلطنت سره عطاء سخاء او ورکړه لازمه ده).

(نقير هغه داغ ته وايي چې د خورما د زړي په شا باندې وي).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آيا حسد کوي دغه (يهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره يې) پر هغه شي چې ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، نو په تحقيق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهيم ته کتاب (تورات، زبور، انجيل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډېر لوی.

تفسير: يعنې آيا که په محمد صلی الله عليه وسلم او د دوی په اصحابو باندې د الله تعالی (د نصرت، عزت، عظمت، سيادت، او د نورو) فضائلو او انعامونو له ليدلو څخه له ډېرې رڅې او حسده مري؛ نو دا بيخي د دوی

لږونتوب او ناپوهي ده، ځکه چې مونږ د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته (چې اسحاق، اسماعيل، يعقوب، يوسف، موسى، داود، سليمان، عيسى، محمد صلى الله عليه وسلم او نور انبياء عليهم السلام دي) کتاب، علم، حکمت، او عظيم سلطنت عنايت کړی دی، نو بيا يهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندې حسد او له دوی ځنې انکار کوي؟ ځکه چې اوس هم نبوت او عزت د ابراهيم عليه السلام په کورنۍ کې دی.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ؕ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿۵۵﴾

نو ځينې له دغو يهودانو هغه دي چې ايمان يې راوړی دی په محمد، او ځينې له دغو (يهودانو) هغه دي چې مخ يې اړولی دی له محمد ځخه، او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب لپاره) ځوښ وهونکی.

تفسير: يعنې د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته الله تعالى تل تر تله بهتري او فضيلت ورکړی دی، او محمد صلى الله عليه وسلم هم له همغې کورنۍ ځخه دی، نو که څوک بې سببه يواځې د کينې او حسد لامله محمد صلى الله عليه وسلم نه مني؛ نو دهغه د سوځولو لپاره د دوزخ لمبې وهونکی اور بس او کافی دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ؕ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي په آيتونو ځمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چې په کې سوځولي شي)، هر کله چې پاخه شي (وسوځيږي) پوستکي د دوی (په اور کې نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکی غير له هغو، لپاره د دې چې وڅکي دوی (تل تر تله نوی نوی) عذاب.

تفسير: يعنې د کافرانو په عذاب کې د نقصان او کمي د نه راتللو له سببه؛ د دوی د پوستکي له سوځېدو ځخه وروسته دوی ته بل پوستکی ورآغوندو، او د هغه په عوض يې ور شين کوو، مطلب دا چې کافران به تل تر تله او يو شان په عذابونو کې آخته او مبتلا وي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۵۶﴾

بېشکه چې الله دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې بېشکه الله تعالى ډېر زبر دست او غالب دی، د کافرانو په هسې سزا ورکولو کې الله تعالى جل جلاله ته هيڅ کومه سختي نشته، او د حکمت خاوند دی، چې کافرانو ته خپل د حکمت سره سمه دا سزا ورکوي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۫ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ﴿۵۷﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې د (مانيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو

(جنتونو) کې تل (بې انتهاء بلا انقطاع)، وي به دوی ته په دې جنتونو کې ښځې پاکې کړی شوې (له ټولو ناپاکیو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سیورو (په دائمي نعمت او راحت) کې.

تفسیر: یعنې مؤمنان به تل تر تله په جنت کې اوسیږي، او دوی ته به هسې ښایسته ښځې ور په برخه کیږي، چې له حیض، نفاس، او نورو دنیوي ککړتیاوو ځنې به بیخي پاکې، صافې، او ستره وي، دوی به په ډېرو ګڼو سیورو کې داخل کړو، چې د لمر له تودوخې او نورو ځنې به بیخي محفوظ وي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ

بېشکه الله امر کوي په تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې وسپارئ تاسې امانتونه اهل د اماناتو ته، او کله چې حکم کوئ تاسې (ای قاضیانو ! ای حاکمانو !) په منځ د خلقو کې نو (امر کوي الله چې) حکم وکړئ په انصاف سره !.

تفسیر: په یهودانو کې دا عادت وو چې په امانتونو کې به یې خیانت کولو، او د خصوماتو په فیصلو کې به یې رشوتونه اخیستل، او په نورو اسبابو سره به یې د یوه پلو خاطر، لحاظ، او رعایت کولو، او د حق په خلاف به یې حکمونه کول، نو ځکه مسلمانان له هسې چارو ځنې ممنوع ګرځول شوي دي.

منقول دي چې د مکې شریفې د فتحې په ورځ رسول الله مبارک اراده درلوده (لرله) چې (بیت الله) شریف ته دننه ننوځي، د کعبې شریفې کلي ساتونکي (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) د کعبې شریفې د کلي له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (علي رضي الله عنه) د ده له لاسه کلي (چابي) په زوره واخیستله، او ور یې پرانیست، کله چې د الله تعالى جل جلاله رسول صلى الله عليه وسلم د کعبې شریفې نه د باندې ووتلو، عباس رضي الله تعالى عنه وغوښتل چې دا د (بیت الله شریف) کلي (چابي) دې ماته راکړه شي !، دلته دا آیت نازل شو، او کلي (چابي) بېرته همغه (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) ته وروسپارل شوه، «او تر نن ورځې پورې هغه کلي (چابي) همغې کورنۍ سره پاتې ده، عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه به تل ویل: که زه پوهېدی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم کلي (چابي) غواړي؛ نو کلي به مې ترې منع کړي نه وای».

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بېشکه الله ښه پند درکوي تاسې ته په هغه سره (چې د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دي)، بېشکه چې الله دی ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه لیدونکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله ! او حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسې (مسلمانانو یعنې حاکمانو او مشرانو !).

تفسیر: په پخواني آیت کې یې قاضیانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمایه، اوس نورو ته د حاکمانو او قاضیانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکولو کیږي، چې له دې څخه دا راښکاري چې د حکامو او قاضیانو حکم منل به هلته واجبیږي، چې دوی د حق اطاعت وکړي.

فائده: د اسلامي پاچا او د ده د وزیرانو، حاکمانو، قاضیانو، لښکري مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضروري دي، تر څو چې دوی د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احکامو ځنې مخالف کوم حکم ونه کړي، مګر

که د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکوي؛ نو د دغه حکم منل له سره نه دي پکار !.

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

نو بيا که خلاف مو پيدا شو په يوه شي کې نو وګرځوئ تاسې (فيصله ددی کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته) او رسول ته (د رسول الله حديث ته) که يئ تاسې چې (په اخلاص سره) ايمان لرئ تاسې په الله، او په ورځې آخرې (قيامت) باندې.

تفسير: يعنې که تاسې او د أولو الأمر په منځ کې کوم اختلافات پيښ شي، چې د حاکم دا حکم د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ ! او د هغو له مخې د دې خبرې فيصله وکړئ ! چې آيا هغه حکم في الحقيقت د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هره هغه خبره چې محققه شي، نو ښايي چې هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ ! او ښايي چې اختلاف له منځه ورک کړئ !که تاسې په الله تعالی او د قيامت په ورځې باندې له زړه نه ايمان لرئ، نو خامخا به د اختلاف په صورت کې د الله تعالی او د رسول الله مبارک د حکم په لوري رجوع وکړئ ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت ځنې به خامخا ويرېږئ ! چې له دې ځنې دا حکم را څرګند شو، هر هغه څوک چې د الله تعالی او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتي؛ مسلمان به نه وي، نو ځکه که د دوو مسلمانانو په منځ کې کومه جګړه پيښه شي، او يو د دوی هغه بل ته ووايي: راځه چې شريعت ته لاړ شو، او دا بل ووايي چې: زه شريعت نه پيژنم (نستغفر الله) يا زه (نعوذ بالله) له شريعت سره څه کار نه لرم، نو هغه ته مونږ په يقين سره کافر ويلی شو.

ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خير (ډېر غوره دی تاسې ته له ناقصه فکر ستاسې) او دا (رجوع) ډېره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسير: يعنې خپل منازعات او اختلافات الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفيد دي، له دې نه چې پخپلو منځونو کې سره جګړې او شخړې (جنګونه) وکړئ ! يا له خپلې رايې سره سم کومه فيصله صادره کړئ، ځکه چې د شريعت په لوري د رجوع کولو انجام بهتر دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

آيا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې (ظاهري) دعوی کوي دوی چې بېشکه دوی ايمان راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده !) او په هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوی دی پخوا له تا نه (ای محمده !)؛ اراده لري دوی چې وروړي (خصومت خپل) په طرف د شيطان (کعب بن أشرف) او په تحقيق حکم کړی شوی دی دوی ته چې له دغه طاغوت څخه انکار وکړي (ويې نه مني)، او اراده لري شيطان دا چې ګمراه کړي دوی په ګمراهۍ لرې سره (له حقه).

تفسير: په (مدينې منورې) کې د يوه يهودي او د يوه منافق په منځ کې په کومه خبره باندې جګړه پېښه شوه، يهودي چې په رښتيا وو، ويې ويل: «راشه ! چې محمد ته لاړ شو !»، منافق چې په نا حقه وو ويې ويل: «راځه چې (کعب بن أشرف) ته لاړ شو !»، چې د يهودانو عالم او مشر وو، بالآخر دوی دواړه د رسول الله مبارک مخې ته حاضر شول، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د جګړې د پېښې له اورېدلو څخه وروسته د يهودي حق ثابت کړ، کله چې دوی دواړه د رسول الله صلی الله علیه و سلم له حضوره د باندې ووتل، منافق وويل: «راځه ! چې عمر رضي الله عنه ته ولاړ شو، هره فيصله چې عمر رضي الله عنه وکړه همغه به سره ومنو !، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په فيصله راضي نشو، او قناعت يې ونه کړ.

اغلبا ده به هسې ګڼلې وي چې څرنګه زه د اسلام مدعي يم، نو خامخا به عمر رضي الله عنه د دې يهودي په مقابل کې ځما رعايت کوي، نو عمر رضي الله عنه ته ولاړل، کله چې عمر رضي الله عنه دغه جګړه واورېده، او د يهودي له بيان ځنې ورښکاره شوه چې دا جګړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسېدلې، او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغې قضيې په نسبت خپله فيصله هم صادره کړېده، او د نبی صلی الله علیه وسلم له فيصلې سره سم په دغه جګړه کې هغه يهودي رښتينی او غالب پېژندل شوی دی، نو عمر رضي الله تعالی عنه دغه منافق وواژه، او ويې فرمايل: «څوک چې د داسې يو حقاني قاضي فيصله ونه منې، نو د هغه فيصله دې په دې ډول سره وکړه شي !»، د دې منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته راغی، او په عمر رضي الله تعالی عنه باندې يې د قتل دعوی دائره، او قسمونه يې ياد کړل، چې دې عمر رضی الله تعالی عنه ته د دې لامله تللی وو، چې ښايي هغه په دې معامله کې د دوی په منځ کې روغه او صلح وکړي، او داسې نه وو چې هغه د رسول الله مبارک له فيصلې ځنې انکار او غاړه غړولې وه، نو دلته دا آيتونه نازل شول، او په دې آيتونو کې اصل حقيقت ښکاره کړی شو، او د عمر رضي الله تعالی عنه لقب «فاروق» وټاکل شو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

او کله چې وويل شي دې (منافقانو) ته راځئ ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله (يعنې قرآن ته)، او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړې د فيصلې لپاره) نو ګورې به ته منافقان چې ګرځي به له تا (له ډېرې دښمنۍ) په ګرځېدلو سره.

تفسير: يعنې که په کومه جګړه کې منافقانو ته وويل شي چې: «د هغه حکم په لوري راشئ !چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی، او د هغه د رسول په مخ کې خپلې جګړې وړاندې کړئ !» کله چې دوی ظاهرا د اسلام مدعيان دي، نو ځکه په صاف ډول سره انکار نشي کولای، مګر ستاسې په حضور کې د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوري، او بېرته ستنېږي، او غواړي چې په کوم چل او فرېب سره ځان ترې ګوښه کړي، او له رسول الله مبارک څخه پرته بل کوم ځای ته چې د دوی زړونه يې غواړي لاړ شي، او هلته خپلې جګړې فيصله کړي.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

نو څه به وي (حال د دوی) کله چې ورسېږي دوی ته کوم مصيبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چې وړاندې ليږلي دي لاسونو د دوی (چې د رسول الله د حکم نه منل دي) بيا

به راشي دوی تاته (ای محمده !) چې قسمونه به خوري په الله چې اراده نه وه کړې مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښېګڼې (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا).

تفسير: کله چې پر دوی باندې عذاب نازل شي، نو هلته به دا منافقان څه وکړی شي، پرته له دې چې د رسول الله مبارک په خدمت کې راشي، او قسمونه وخوري، چې مونږ د عمر رضي الله تعالی عنه خدمت ته یواځې د دې مقصد لپاره تللي وو، چې ښايي هغه ځمونږ په منځ کې صلحه (روغه) وکړي، او ځمونږ مقصود د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد ځنې ځان ژغورل یا غاړه غړول او اعراض نه وو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دي چې معلوم دي الله ته هغه شی (هم) چې په زړونو د دوی کې دی، نو څنګ (تغافل) وکړه ! (مخ واړوه) له دوی څخه (او ناحقه معاذیر «عذرونه» یې مه منه !) او پند ورکړه دوی ته او ووایه (ای محمده !) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کې خبره بلیغه (تأثیرناکه).

تفسير: يعنې د دوی نفاق او دروغ او نورې پلمې (تدبیرونه) ډېرې ښې ورته معلومې دي، نو اوس د الله تعالی پر حکم باندې اکتفاء او د منافقانو له خبرو ځنې تغافل وفرمایه ! او د دوی په خبرو باندې هیڅ غوږ مه ږده ! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کې هیڅ تقصیر مه فرمایه ! او د دوی له هدایت څخه مه نا امیده او مه مأیوس کېږه !.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لېږلی مونږ هیڅ رسول مګر (لېږلی مو دی) د دې لپاره چې حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم) د الله سره، او که بېشکه دغه (منافقان) کله چې ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو راغلي وی تاته، پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وای دوی ته رسول (د الله هم)؛ نو خامخا به موندلی وو دوی الله ښه قبلوونکی د توبې ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله هر هغه رسول چې د خپلو بندګانو په لوري لېږي، نو په دې غرض یې لېږي، چې د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد بندګان د هغه خبرې و مني، نو دا ضروري وه چې دې خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومې، بې تأمله لا له پخوا څخه منلی وی، او که له ګناه او خرابۍ کولو څخه وروسته هم ویښ او منتبه شوي وای، او له الله تعالی ځنې یې معافي غوښتي وی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د دوی لپاره د معافۍ دعا کړې وی، نو الله تعالی به د دوی توبه قبوله کړي وی، مګر دوی داسې خراب کار وکړ، چې اول یې د (رسول الله) له حکم ځنې چې هغه هم د الله تعالی په حکم وو؛ غاړه وغړوله، نو کله چې د هغه وبال پر دوی باندې ولوېد، بیا هم منتبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونو یې لاسونه پورې کړل، او په بې ځایه تأویلاتو پسې ولوېدل، نو د داسې کسانو مغفرت به په څه ډول سره وشي؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا، چې نه مؤمنان کیږي دوی تر هغه پورې چې فیصله کوونکي او حَکَم کړي دوی تا په هغه جګړه کې چې پېښه شوې ده په منځ د دوی کې، بیا ونه مومي دوی په

نفسونو (زړونو) خپلو کې خپګان (تنګي ـ ناراضګي) له هغه شي چې حکم (فیصله) کړې وه تا، او (ویې) منې دوی په منلو سره «بې له جګړې په خوښۍ سره».

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ۫ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿۶۶﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۶۷﴾ وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۶۸﴾

او که په تحقیق مونږ فرض کړی وی پر دغو (مدعیانو د ایمان) دا چې مړه کړئ تاسې ځانونه خپل ! یا ووځئ تاسې له کورونو خپلو ! (لکه چې بني اسرائیلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به وو کړی دوی هغه (قتل او جلا وطني) مګر لږو کسانو له دوی نه.

او که په تحقیق دوی کړی وی هغه کار چې پند ورکولی شو دوی ته په هغه سره؛ نو خامخا به وو دا کار خیر (ډېر غوره) دوی ته، او ډېر به کلک وو له جهته د محکموالي (د ایمان). او په دغه وخت کې به خامخا ورکړی وو مونږ دوی ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډېر لوی (جنت او نور). او خامخا به برابر کړي (بیولی) وو مونږ دوی لارې سمې ته (او رسېدل به خپل مقصود ته).

تفسیر: دوی وپوهوه ! کوم حکم چې مونږ د دوی په نسبت ورکړی دی، هغه یواځې د دوی د پند او خیر غوښتلو لپاره دی، نه د ځان د هلاکولو حکم دوی ته ورکړی شوی دی، او نه له وطن ځنې د جلا کېدلو، که دوی په دې سهل او آسانه حکمونو باندې تګ وکړي، نو نفاق به بیخي ورک شي، او دوی به خالص مسلمانان شي، مګر افسوس چې دوی نه پوهیږي، او موجوده حالت غنیمت نه ګڼي، چې په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوی ته د دین او دنیا ښېګڼې ور په برخه کیږي.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿۶۹﴾

او هر څوک چې حکم ومنې د الله او د رسول (د الله)؛ نو دغه کسان به له هغه چا سره وي (په جنت کې) چې انعام کړی دی الله پر دوی باندې، چې انبیاء دي، او صدیقان دي، او شهیدان دي، او صالحان دي، او ښه دي دغه کسان له جهته د رفاقته (چې ښه ملګري دي).

تفسیر: «نبي» هغه دی چې د الله جل جلاله «وحي» پرې راځي، یعنې پرښته ظاهرا د پاک الله پیغام ورته وایي، «صدیق» هغه دی چې هغه پیغام او احکام چې د الله تعالی له لوري رسولانو ته راځي؛ د ده زړه پخپله په هغه باندې شهادت ورکړي او پرته له چون و چرا څخه د هغه تصدیق وکړي.

«شهید» هغه دی چې د الله تعالی او انبیاوو علیهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوي، او تل ورته حاضر وي.

«صالح» او نېک بخت هغه دی چې له خرابو خبرو ځنې یې خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وي.

مطلب دا چې دا څلور واړه یاد شوي قسمونه د امت له نورو افرادو ځنې افضل دي، ځکه چې د دوی ګرد اقوال، افعال، او احوال له شرعي سره موافق دي، او پرته له دوی ځنې نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کې برابر نه دي، خو که د الله تعالی او د پاک رسول په امر منلو کې مشغول وي، نو دا کسان به هم د همدوی په ذیل

کې راځي، او د دې حضراتو رفاقت د ډېرې ښېګڼې او د فضیلت خبره ده، او هیڅوک دې هغه حقیر ونه ګڼي.
فائده: په دې آیت کې دې ته اشاره ده، هغه منافقین چې دهغوی ذکر شوی یا کیږي؛ له دې رفاقت او معیت څخه بې برخې دي.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ۝۷۰

دا (ملګرتیا) فضل (احسان، رحمت) د ی له (جانبه د) الله نه، او کافي دی الله ښه پوه (په ټولو نیتونو او عملونو هم).

تفسیر: یعنې الله تعالی او دپاک رسول حکم منونکو ته د انبیاوو (علیهم السلام) او صدیقانو (رضي الله تعالی عنهم) او شهیدانو (رحمهم الله) او صالحانو (رحمهم الله) رفاقت میسر کېدل د الله تعالی لوی انعام او د ده محض فضل دی، او د دوی داطاعت په عوض کې نه دی، نو له هغه ځنې منافقان بیخي محروم دي، او الله کافي دی ښه پوهیدونکی او ښه خیر لرونکی، چې د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطیع طاعت او د ده د طاعت اصلي استحقاق او د فضل مقدار مفصلا ور معلوم دی، نو اوس دې هیڅا ته د دې امورو د تفاصیلو له امله د الله جل جلاله د وعدې په پوره کېدلو کې څه اند ښبنه او خلجان پیدا نشي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ۝۷۱

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی (ای مؤمنانو !) واخلئ تاسې وسلې خپلې (یا ځان له کفارو وساتئ ! او ورته هوښیار اوسئ !) بیا ووځئ تاسې (غزا ته) ډلې ډلې (جلا جلا فوځ) یا ووځئ تاسې ټکرد سره یو ځای.

تفسیر: دلته د «جهاد» ذکر شروع کیږي، یعني: «ای مسلمانانو ! د منافقانو کیفیت خو تاسې ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی، او ستاسې خیر په دې کې دی، چې تاسې د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړئ، او له با خبرې او احتیاط ځنې کار واخلئ ! اعم له دې نه چې دا کار د وسلې په قوت سره وي، که د تدبیر یا د عقل او سامان په وسیله، او د دښمنانو د مقابلې لپاره له کوره د باندې ووځئ ! په متفرق صورت، یا د جمعیت په ډول، څنګه چې موقع وي.

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ

او بېشکه ځینې له تاسې خامخا هغه څوک دي چې خامخا تأخیر به کوي (په تللو کې غزا ته).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! ستاسې په جمعیت کې ځینې هغسې کسان هم ننوتلي دي، چې «جهاد» ته په تللو کې ځنډ کوي، او بېرته ترې پاتې کیږي، او د الله جل جلاله د حکم تعمیل نه کوي، بلکه دنیوي منافعو ته یې ستر ګې نیولي دي، او له دوی څخه مراد منافقان دي لکه (عبد الله بن أُبي) او د هغه ملګري، چې دې خلقو په ښکاره سره اسلام منلی وو، مګر د دوی مقصود له دې خبرو څخه فقط دنیوي منافع وو، او د الله تعالی له امر منلو سره یې هیڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ۝۷۲

نو که ورسیږي تاسې ته کوم مصیبت (لکه قتل یا هزیمت) نو وایي دا (متخلف منافق): په تحقیق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندې ځکه چې نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کې).

فرمايي: وروسته د غزا له ورتللو به که مسلمانانو ته په «جهاد» کې کوم ربړ ورپېښېده، لکه چې زخميان يا شهيدان کېدل، يا به يې ماتې موندله، نو منافقان به ډېر خوشالېدل، او ويل به يې چې: د الله تعالى لوى فضل وو چې په جنګ کې مونږ له دوى سره يو ځاى نه وو، که نه ځمونږ هيڅ خير په کې نه وو، (الحمد لله) چې په ښه چم (چل) سره تري خلاص شو.

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

او که ورسيږي تاسې ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لکه فتح يا غنيمت) نو خامخا هرو مرو به وايي دا (متخلف منافق)ګواکې چې نه وه په منځ ستاسې او په منځ د ده کې هيڅ دوستي (او وايي به): اى کاشکې زه (هم) وى له دوى سره، نو بريالى شوى به وم په بري ډېر لوى سره (له غنائمو).

تفسير: يعنې که په مسلمانانو باندې د الله تعالى فضل وشي، لکه چې برى ومومي، يا د غنيمت ډېر مال لاس ته ورشي، نو منافقان ډېر خپه کيږي، لاسونه سره مښي (مروړي)، غاښونه چيچي او لکه د ښمنان د حسد د غلبې له کبله وايي: «هى ! د افسوس ځاى دى ! چې مونږ ولې له مسلمانانو سره په «جهاد» کې شريکان نه شو، او له دې لويې ولجې (غنيمت) او بري څخه خوشې چې بې برخې پاتې شو، که مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب کړې واى؛ نو زيات مال به مو په لاس راغلى وى»، يعنې منافقانو ته به يواځې په خپله محرومي باندې افسوس نه وي، بلکه له خپلې محرومۍ څخه به زيات د مسلمانانو په بري باندې لا ډېر زيات د حسد په رنځ او اضطراب کې لويږي، نو الله تعالى فرمايي:

فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا بِالْءَاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

پس جنګ دې وکړي په لاره د الله کې هغه کسان چې خرڅوي دوى حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په آخرت، او هرڅوک چې جنګ وکړي په لاره د الله کې (د دين د ترقى لپاره) پس شهيد کړى شي، يا غالب (غازي او بريالى شي پر دښمن)؛ نو ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر ډېر لوى.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَٰنِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا ۚ وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ۚ وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او څه شوي دى پر تاسې چې جنګ نه کوئ تاسې په لاره د الله کې (د دين د ترقى لپاره) او په (خلاصولو) د ضعيفانو کې چې سړي دي، او ښځې دي، او هلکان دي، هغه کسان چې وايي دوى: «اى ربه ځمونږه ! وباسه مونږه له دې کلي (د مکې) څخه ! چې ظالمان دي اوسيدونکي د هغې، او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم ولي (حامي، ساتونکى) ! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم مددګار !» .

تفسير: يعنې ستاسې جنګېدل له کفارو سره له دوه جهته ضروري دي:

(۱): د الله تعالى د دين د لوړولو او غالبولو په غرض.

(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو لپاره؛ چې د کافرانو په لاسونو کې خوارو زار پراته دي، په مکې معظمې کې ډېر داسې مسلمانان وو، چې ځمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې د مدينې منورې په لورې «هجرت» ونشوکړی، او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول)، او دې ته يې مجبورول چې بېرته کافران شي، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چې تاسې ته له کافرانو سره جنګېدل ضروري دي.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ۝

هغه کسان چې ایمان لرونکي دي جنګ کوي دوی په لاره دالله کې (د دين د ترقی لپاره)، او هغه کسان چې کافران شوي دي جنګ کوي دوی په لاره د شيطان کې، نو جنګ وکړئ تاسې له دوستانو د شيطان سره !، بېشکه چې مکر د شيطان ضعيف دی.

تفسير: يعنې څنګه چې دا خبره ښکاره ده چې مسلمانان د الله تعالى په لاره کې او کافران د شيطان په لاره کې جنګېږي، نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعنې کافرانو سره بلا تأمل جنګېدل ضروري دي، هر کله چې الله جل جلاله د دوی مددګار دی؛ نو نور هيڅ ډول تردد نه دی پکار، او وپوهيږئ چې د شيطان حيله او فريب کمزوری او ضعيف دی، او پر مسلمانانو باندې نه چليږي، له دي ځنې مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ

آيا نه دي کتلي تا (نه دی رسېدلی تاته حال د) هغو کسانو چې وويل شو دوی ته: ونيسئ تاسې لاسونه خپل (له جنګه په مکه کې) او قائم کړئ (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او ورکړئ ! تاسې زکات !.

تفسير: په مکې معظمې کې پخوا له هجرته کافرانو په مسلمانانو باندې ظلم او تېری کول خپل کار ګرځولی وو، مسلمانان به ځمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل، او شکايتونه به يې ورانديې کول، او اجازه به يې غوښتله چې له کفارو سره مقاتله وکړي، رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلې ځنې منع کول، او ويل به يې چې: «ماته لا د مقاتلې حکم نه دی راکړی شوی، تاسې صبر وکړئ ! او حوصله له لاسه مه باسئ ! ځکه پر مونږ باندې د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی، او د لمانځه او زکات هغه حکمونه چې په تاسې باندې شوي دي؛ هغه برابر په ځای راوړئ ! ځکه تر څو چې انسان د الله تعالى په اطاعت کې له خپل نفس سره «جهاد» ونه کړي، او د جسماني تکاليفو په ګاللو او دخپل مال په صرفولو زړور نشي، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان ځارول ډېر دروند وي»، همدا خبره مسلمانانو هم منلې وه (چې لمونځ کوو، زکات ورکوو، او «جهاد» ته منتظر يو).

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۗ

نو کله چې (په مدينه کې) فرض کړ شو په دوی باندې (له کفارو سره) جنګ، په دې وخت کې يوه ډله له دوی نه ويرېدله له خلقو نه په شان د ويرې (د دوی) له الله نه، بلکه ډېر زيات له جهته د

وېړي، او وويل دوی: ای ربه ځمونږه ! ولې دې فرض کړ په مونږ باندې جنګ، ولې دې وروسته نه کړو مونږ تر هغې نېټې نږدې پورې.

تفسير: يعنې له هجرت وروسته کله چې مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګېدلو حکم ور کړ شو؛ نو بايد چې مسلمانان خوشحاله شوي وی، چې ځمونږ غوښتنې ومنلې شوې، او خپلو مرادونو ته ورسېدو، مګر ځنې ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلې ځنې داسې ويرېدل لکه چې څوک د الله تعالی له عذابه ويرېږي، يا له هغه څخه هم زيات ويرېدل، او هيله او آرزو به يې کوله که د لږ څه مودې له مخه بيا هم د قتال امر (وروستو شي) نه به وي، چې مونږ ژوندي پاتې شو.

(ځينې مفسرين ليکي چې: له مړ ک څخه دا وېره د طبيعي کراهت له امله وه، نه د الله تعالی له حکم څخه د غاړې غړولو له کبله).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

ووايه (ای محمده ! دغو ويرېدونکو ته) متاع (فائده) د دې دنيا ډېره لږه ده، او آخرت ډېر غوره دی هغه چا ته چې ويريږي (له الله نه)، او ظلم به ونه کړی شي پر تاسې (په اندازه) د يوه ډېر نري تار.

تفسير: يعنې څرنګه چې د ژوندانه او د دنيوي منافعو د رغبت له امله دې خلقو ته د «جهاد» حکم دروند ښکاره شو، نو ځکه حق تعالی فرمايي چې: دوی ته ووايه، دنيوي ګرد منافع حقير او سريع الزوال دي، او اخروي ثواب هغو ته ښه او بهتر دی، نو ښايي چې تاسې په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کې مصروف اوسئ، (او يقين وکړئ چې پر تاسې باندې به په اندازه د هغه ډېر نري تار چې د خرما د زړو په چاودونو کې دی، او دګوتې په منلو سره څرګنديږي، ظلم ونه کړی شي).

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ

هر چېرته چې اوسئ تاسې وبه مومي تاسې لره مړ ک، اګر که اوسئ تاسې په برجونو (په کلاګانو، مانيو) ډېرو لوړو محکمو مضبوط کړی شويو کې.

تفسير: يعنې که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون، او بې ويرې ځای کې واوسيږئ، خو بيا هم د مړ کي له لاسه ځان نه شي ژغورلئ، او خامخا مړ ک تاسې ته در رسيږي، ځکه چې هر يوه لره موت مقرر شوی دی، او په خپل وخت کې خامخا هر چاته هر چېرې راتلونکی دی، نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ، خو بيا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی، خو اوس له جهاده مه ويرېږئ !، ځکه چې له موت او د کافرانو له مقاتلې څخه ويرېدل بيخي ناپوهي او په اسلام کې د مسلمانانو د نقصان دليل دی.

وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ

او که ورسيږي دوی ته څه نيکي (لکه پراخي) نو وايي: دا (نيکي) له (جانبه) د الله ده، او که ورسيږي دوی ته څه بدي (لکه قحط) نو وايي دوی: دا (بدي) له جانبه ستا ده.

يعنې د دې منافقانو يوه بله عجيبه خبره واوره ! که د جنګ تدبيرونو ښه نتيجه ورکړه، او فتح او برى حاصل شو، او مسلمانانو ته د غنيمت او ولجې مالونه په لاس ورغلل، نو وايي: «دا د الله له

لوري دي»، يعني يوه اتفاقي خبره پېښه شوې ده، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له تدبيرونو ځنې انکار کوي، او که تدبير په ظاهر کې نتيجه ورنه کړه، او د هغه له امله هزيمت او نقصان پېښ شو، نو دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم په تدبيرونو باندې الزامات لګوي، (يهودانو) به ويل: «له هغه کال څخه چې د محمد قدم په مدينه کې ايښود شوى دى، د غلو نرخونه پورته او د ځمکې او د باغونو حاصلات ښکته شوي دي !».

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا ﴿۷۸﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) دا ټول (خير او شر) له (جانبه) د الله دى، پس څه سبب دى، دې قوم لره چې نه دي نږدې (دې ته) چې پوه شي دوى په هيڅ خبره باندې.

تفسير: الله تعالى فرمايي چې اى محمده ! (صلى الله عليه وسلم) دوى ته هسې ځواب ورکړه چې ښه او بد (تنګي او پراخي، قحطي او ارزاني بلکه هر خير اوشر) ګرد د الله تعالى له لوري دى، په هسې خبرو کې بل هيڅوک ګوتې نشي وهلى، او نه څوک په کې مداخله کولى شي، ستاسې دا الزام په نبي باندې بيخي غلط او له يوې مخې ناپوهي ده، کوم تدبير که ظاهري نتيجه ورنه کړي، خراب يې مه ګڼئ ! دا د الله تعالى حکمت دى چې تاسې ته ښوونه کوي، په سمه صافه لاره مو راولي، او ستاسې ازموينه کوي.

مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۘ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ؕ وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۷۹﴾

هر هغه شى چې ورسېد تاته (اى انسانه !) له نېکۍ راحت، او خوشحالى څخه نو (هغه) له (جانبه د) الله دى، او هر هغه شى چې ورسېد تاته (اى انسانه !) له بدۍ، زحمته، او مصيبته نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دى، او لېږلى يې مونږ ته (اى محمده !) لپاره د (ټولو) خلقو رسول، او بس دى الله شاهد (په رسالت ستا اى محمده !).

تفسير: يعني اصلي خبره خو همدا ده چې د ګردو نېکيو او بديو موجد اګر که الله جل جلاله دى، مګر بنده لره ښايي چې نيکي او ښېګڼه د الله تعالى انعام، فضل، او احسان وګڼي، او بدي، خرابي، او سختي د خپلو اعمالو له شامته وبولي، او د هغه الزام په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وا نه چوي، ځکه چې رسولان د هسې امورو موجد او سبب نشي کېدى، بلکه موجد يعني د دې خبرې پيدا کوونکى الله تعالى دى، او سبب يې ستاسې اعمال دي.

مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ﴿۸۰﴾

هر چاچې حکم ومنلو د رسول (د الله) نو په تحقيق چې حکم ويې ومنلو د الله، او هر څوک چې وګرځېد (له اطاعته نو مه خپه کېږه اى محمده ! ځکه چې) نه يې لېږلى مونږ ته په دوى باندې ساتونکى (څارونکى د اعمالو).

وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۫ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِىْ تَقُوْلُ ؕ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۸۱﴾

او وايي دوى (ځمونږ کار ستا) اطاعت دى، نو کله چې راووځي دوى له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وايي) يو ډله له دوى غير له هغې خبرې نه چې وايي (دا طائفه تاته)، او الله ليکي هغه

خبرې چې د شپې يې (په مشوره سره) وايي دوی، نو په څنګ شه ته ! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته !) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې ! او بس دی الله وکیل (کار جوړوونکی).

تفسیر: د دغو منافقانو یوه بله مکاري واورئ ! ستاسې به مخکې وایي: ستاسې حکم مو ومنلو، او چې د باندې لاړ شي؛ ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي، یعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کې سره جرګې کوي، او د الله تعالی په دربار کې د دوی دا ګردې مشورې هم لیکلي کیږي، او دوی ته د دوی د ګردو اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کیږي، نو ای نبي علیه السلام ! ته له دوی څنې خپل مخ وګرځوه ! او د دوی د هیڅ خبرې پروا مه لره ! او خپل ټول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی.

«طاعةٌ» د محذوفې مبتدأ خبر دی، چې هغه «أمرُنا» دی.

ځینې مفسرین وایي چې: ﴿تَقُوْلُ﴾ د غائب مؤنث صیغه او فاعل یې ﴿طَآىِٕفَةٌ﴾ دی، لکه چې په دغه پاس ترجمه او تفسیر کې یې ګورئ.

ځینې مفسرین یې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي، چې فاعل یې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم دی.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

آیا نو فکر غور نه کوي دوی په دې (فصیح بلیغ معجز) قرآن کې، او که وي (دا قرآن) له جانبه د غیر د الله څخه نو خامخا موندلی به وو (دوی)په هغه کې اختلاف ډېر (لکه چې د بشریت کلام کې د معناګانو تناقض او د الفاظو تفاوت موندل کیږي).

تفسیر: دا خلق په قرآن کریم کې غور نه کوي، چې دوی ته په صاف ډول سره دا ورڅرګنده شي، چې قرآن عظیم د الله تعالی کلام دی، وګورئ ! که لوی قرآن د الله تعالی کلام نه وی، لکه چې تاسې ګمان کوئ؛ نو ضرور به د (قرآن شریف) په ډېرو مواقعو کې راز راز اختلافونه لیدل کېدل.

وګورئ ! انسان له هر حالت سره سمې خبرې کوي، او له هغه حالت سره موافقې خبرې کوي، هر نوې حالت چې پیښیږي؛ د هغه بل حالت خیال انسان ته نه پاتې کیږي، که دا قرآنکریم د الله تعالی کلام نه وي، نو د غصې په حالت کې به یې د مهربانۍ وړ کسانو ته توجه نه کوله، او د مهربانۍ په وخت کې به یې د غصې خبرې هیرولې، او د دنیا په بیان کې به یې د آخرت لحاظ نه ساته، او د آخرت په بیان کې به یې د دنیا څه خبرې نه کولې، په بې پروایۍ کې به د عنایت څه ذکر نه وی، او په عنایت کې به د بې پروایۍ فکر نه وی، بالجمله د هر حال کلام به یې وایه، او د یوه حال کلام به یې د بل حال کلام څنې مختلف په نظر راته، لیکن څرنګه چې (قرآن عظیم الشأن) د خالق کلام دی، نو په دې کې د دغو ګردو حالاتو او جوانبو لحاظ شته، او تر نظر لاندې نیولی شوی دی، له غور او فکر څخه وروسته معلومیږي چې په (قرآن شریف) کې د هر شي بیا د هر مقام په اقتضاء په همغه یو اسلوب سره دی.

فائده: په دی کې دې خبرې ته هم اشاره وشوه، هر څوک چې له تدبر او فهم څخه کار وانخلي، نو ده ته په دې قرآن عظیم کې د شبهاتو او اختلافاتو وهم هم لوېدی شي، مګر په وه او فهیم سړی له سره داسې نه کوي، په دې مقام کې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانخلي، نو ویلی شي چې اول یې وفرمایل: ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ﴾ بیایي وفرمایل: ﴿وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی، (حال دا چې مونږ له هغه پاس تقریر سره هیڅ یو اختلاف نشته) والله أعلم.

وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِّنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوْا بِهٖ ؕ

او کله چې راشي دې (منافقانو) ته کوم امر (خبره) له امن (نصرت) یا (کوم خبر له) ویرې (هزیمت) نو مشهوروي دوی هغه (خبر).

تفسیر: یعنې په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو کې داسې خرابي شته، کله چې د امن کومه خبره وړاندې شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمایي، یا د اسلامي لښکرو د بري زېرې واوریدل شي، یا کومه ویروونکې خبره واوري، لکه چې دښمنان چېرې سره ټول شوي وي، یا د مسلمانانو د ماتې خبره واوري؛ نو داسې خبرې بې له تحقیقه مشهوروي او خوروي یې، چې له هغو څخه علی الأکثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پېښیږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهۍ له امله داسې کوي.

وَلَوْ رَدُّوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْۢبِطُوْنَهٗ مِنْهُمْ ؕ

او که دوی وررسولې (او پرېښي) وی دا خبر رسول (د الله) ته او حاکمانو خپلو ته له دوی نه؛ نو خامخا معلوم به وی (تدبیر) د دې کار هغو کسانو ته چې ایستلی (او بېلولی شي ښه له بدو) له دوی ځنې (رسول الله او اُمراء، نو تحقیق به یې شوی وی).

تفسیر: یعنې که له کوم ځای څخه کوم خبر وررسیږي، نو ښایي چې لومړی یې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووایي، کله چې دوی د دې خبرې تحقیق او تسلیم وکړي، نو بیا دې د دوی له وینا او فیصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وکړي، او پر هغه باندې دې عمل وکړي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطٰنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۸۳﴾

او که نه وی فضل د الله پر تاسې (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو خامخا به متابعت کړی وو تاسې د شیطان مګر (متابعت به نه وو کړی له تاسې څخه) لږو.

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله پخپل فضل ستاسې د اصلاح او تربیت لپاره احکام نه وی لېږلي، او تاسې ته یې وخت په وخت سم له ضرورته هدایت اوتنبیه نه وی فرمایلې، لکه چې په دې موقع کې یې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مشرانو ته د رجوع کولو هدایت وفرمایه؛ نو تاسې به ګمراه شوي وئ، مګر څو خواص چې کامل العقل او کامل الایمان دي، همغسې به په ایمان قائم او ثابت پاتې وای، (د الله تعالی دا تنبیهات) انعام وګڼئ ! او په شکر ایستلو سره د هغه پوره تعمیل وکړئ !.

فَقَاتِلْ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّكُفَّ بَاْسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ

نو جنګ وکړه ته په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دین پخپله ای محمده ! که بل چا درسره ملګرتیا نه کوله)، نه یې مکلف کړی شوی ته مګر په حق د ځان خپل او تېزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغیبوه یې !)، نږدې ده چې الله بنده کړي (سختي د) جنګ د هغو کسانو چې کافران شوي دي.

تفسیر: یعنې که د کافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چې د هغوی ذکر پاس تېر شو) ویریږي، نو ای رسوله ! ته یواځې بالذات په خپل سر په «جهاد» کولو کې توقف مه کوه ! الله جل جلاله ستا مددګار دی، او مسلمانانو

ته د «جهاد» تاکید وکړه ! هغه کسان چې له تاسې سره ملګرتیا نه کوي، د دوی هیڅ پروا مه کوه ! هیله (امید) شته چې الله تعالی د دې کافرانو د جنګ مخه ونیسي.

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا ﴿۸۴﴾

او الله ډېر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ، او ډېر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډېر سخت دی، نو هغه کسان چې د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کېدو څخه ویریږي، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول سره وکړی شي؟

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ؕ

او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت نېک (له شرعې سره سم) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سپارښت سره، او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت ناکاره (له شرعې خلاف) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سپارښت سره.

تفسیر: یعنې که څوک په نېکو کارونو کې سعي او سپارښت وکړي، لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوي، یا څوک په خرابو چارو کې کوښښ کوي، لکه چې منافقان او سست مسلمانان چې هم پخپله له جهاده ویریږي، او هم د نورو د ویرولو اسباب برابروي، نو په لومړي صورت کې به د ثواب او په وروستني صورت کې به د ګناه برخه دوی ته ورسیږي، هم داسې که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړي، او له کوم دولتمن ځنې څه ورته واخلي، نو دې به هم د هغه خیرات په ثواب کې داخلیږي، که څوک د کوم کافر یا مفسد یا سارق او نورو سپارښت وکړي، او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړي، او هغه بیا فساد او غلا وکړي نو دې هم په هغه فساد او غلا کې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا ﴿۸۵﴾

او دی الله پر هر شي باندې قدرت لرونکی (نو وربه کړي جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر ټولو شیانو قادر او د هر شي د برخې تقسیم کوونکی دی، نو د نېکۍ او بدۍ په حصه کولو کې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پېښیږي.

وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَاۤ اَوْ رُدُّوْهَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا ﴿۸۶﴾

او هر کله چې سلام وکړه شي تاسې ته په یوه سلام سره؛ نو تاسې هم (جواب د) سلام وکړئ (هغه ته)په سلام ښه سره له هغه نه، یا ور وګرځوئ همغه (سلام)، بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوي او جزا درکوي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! کله چې کوم مسلمان تاسې ته دعا وکړي یا سلام واچوي، نو تاسې هم خامخا د هغه ځواب ووایئ ! یا همغه کلمه تاسې هم هغه ته وایئ ! یا له هغه ځنې ښه او بهتره دعا وکړئ ! مثلا که څوک «السلام

علیکم» ووایي؛ نو پر تاسې باندې واجب دي چې د هغه په ځواب کې «وعلیکم السلام» ووایئ، او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پرې زیات کړئ، او که هغه دا لفظ زیات کړي، نو تاسې پرې «وبرکاته» زیات کړئ ! او د الله تعالی په دربار کې به د هر هر شي حساب وي، او د همغه اجر به یې در رسیږي، سلام او د هغه ځواب هم په همدې کې راغلل.

فائده: په دې کې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو، او د شفاعت سیئه خرابي او مضرت هم معلوم شو، ځکه الله جل جلاله هغه چا ته چې نېک شفاعت یې کړی وي، ثواب ورکوي، او هغه چاته چې په حق یې شفاعت شوی وي؛ امر کوي چې له شفاعت کوونکي سره نېکه معامله وساتي، په خلاف د سیئه شفاعت، چې له هغه څخه د محرومیت او معصیت نه پرته بل هیڅ شی نه په برخه کیږي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ۝۸۷

الله چې دی، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر یواځې هم دی دې، خامخا راجمع به کړي، هرومرو تاسې ورځې د قیامت ته، چې نشته هیڅ شک په هغې (ورځې یا په دې جمع) کې او څوک دي ډېر رښتیني له الله نه له جهته دخبرې؟ (هیڅ څوک نشته !).

تفسیر: یعنې د قیامت راتګ او د ثواب او عقاب د ګردو مواعیدو پوره کېدل ټول حق او رښتیا دي، او په کې به له سره تخلف نه وي، نه ښایي چې دا خبرې دې معمولي او سرسري وګڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ؕ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ۝۸۸

نو څه شوي دي پر تاسې په (معامله) د منافقانو کې چې دوه ډلې (شوي یئ)، او الله نسکور کړي دي دوی (رد کړي یې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چې کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل)، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسې هغه څوک چې ګمراه کړي دي الله، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ پس نه به مومې ته ده ته هیڅ لاره (د هدایت).

تفسیر: په دې منافقانو کې هغه خلق هم داخل دي، چې په ښکاره ډول سره یې ایمان نه وو راوړی، بلکه ظاهراً او باطناً په کفر باندې ټینګ ولاړ وو، لیکن د (محمد صلی الله علیه وسلم) او د مسلمانانو سره به یې په ښکاره ډول سره ناسته ولاړه او د مینې او محبت معامله درلوده (لرله)، او د دوی غرض دا وو چې که دمسلمانانو لښکر ځمونږ په قوم باندې یرغل (حمله) راوړي، نو ځمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حیله سره محفوظ پاتې شي، هر کله چې مسلمانانو ته معلوم شو چې د دوی تګ او راتګ په دې مقصد دی، او مونږ سره د زړه مینه او محبت نه لري، نو ځینو مسلمانانو وویل چې: «ښایي له داسې شریرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي، تر څو دوی له مونږ څخې جلا شي»، او ځینو وویل چې: «ښایي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندې ایمان راوړي»، نو دا آیت نازل شو چې: «هدایت او ضلالت د الله تعالی په اختیار کې دی، تاسې د هغه په فکر کې له سره مه اوسئ !، ښایي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړل شي چې وروسته له دې راځي، او په خپلو منځونو کې دوه ډلې مه کېږئ».

وَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ كَمَا كَفَرُوْا فَتَكُوْنُوْنَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ ۪ وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۸۹﴾

دوست ګڼي دوی (او غواړي دا مرتدان) که تاسې (هم) کافران شئ لکه چې کافران شوي دي (دوی) نو شئ به تاسې او دوی (ګرد سره) برابر (په کفر کې)، نو مه نیسئ تاسې (هیڅوک) له دوی نه دوستان تر څو چې (د زړه نه ایمان راوړي او) هجرت (هم) وکړي په لاره د الله کې، نو که وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندیان یې کړئ) او ویې وژنئ تاسې دوی، هر چېرې چې وموندل تاسې دوی، او مه نیسئ تاسې (هیڅوک) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو باندې).

تفسیر: یعنې دا منافقان په کفر باندې داسې ټینګ ولاړ دي، چې پخپله خو ایمان نه راوړي، بلکه دا غواړي چې تاسې هم د هغوی په شان کافران او واړه سره برابر او یو شان شئ، نو اوس تاسې ته ښایي تر څو چې دوی ایمان رانه وړي، او خپل ګرد نفساني اغراض پرې نه ږدي، (او د حق او حقانیت په جانب په صدق او اخلاص سره روان نشي)، تر هغه پورې تاسې له دوی سره دوستي مه کوئ ! که دا خلق د زړه له کومې ایمان رانه وړي، او د الله جل جلاله په لاره کې هجرت ونه کړي، نو دوی بندیان کړئ ! او هر چېرې چې ومومئ ویې وژنئ ! او له دوی ځنې په کلي ډول سره اجتناب وکړئ ! او ځانونه تري وژغورئ (بچ کړئ) او هیڅ راز تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ !.

اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ اَوْ جَآءُوْكُمْ حَصِرَتْ صُدُوْرُهُمْ اَنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوْا قَوْمَهُمْ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقٰتَلُوْكُمْ ۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا ﴿۹۰﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندي کوئ) هغه کسان چې وترې دوی ځانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې عهد، پیمان وي، یا راشي دوی تاسې ته حال دا چې تنګې شوي وي سینې (زړونه) د دوی، (او بد ګڼي دا خبره) چې جنګ وکړي له تاسې سره (د خپل قوم په مرسته)، یا جنګ وکړي دوی له قوم خپل سره (ستاسې په مرسته)، او که اراده کړي وای الله نو خامخا زورور کړي به یې وی دوی په تاسې نو خامخا به جنګېدل له تاسې سره، نو که څنګ وکړ دوی له تاسې، پس ونه کړ جنګ دوی له تاسې سره، او دروړاندې کړه دوی تاسې ته روغه (او امان وغواړي له تاسې نه)؛ نو نه ده ګرځولې الله تاسې ته پر دوی هیڅ لاره (د نیولو او وژلو او مال اخیستلو).

تفسیر: یعنې د دې ظاهري او باطني مینې او محبت له امله د دوی له قید او قتل څخه ځانونه مه ژغورئ (ساتئ) ! مګر په دوه حالتونو کې:

(۱): له هغو خلقو سره چې تاسې روغه کړي وي، له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري، نو دوی هم په صلح کې داخلیږي.

(۲): هغه کسان چې له جنګ ځنې عاجزان شي، او له تاسې سره صلح وکړي، او د دې خبرې عهد او پیمان وکړي؛ چې نه به د خپل قوم په طرفداری له تاسې سره جنګ وکړي، او نه به له تاسې سره ملګري شي چې له خپله

قومه سره وجنګيږي، او پر دې عهد باندې ټينګ هم پاتې شو، نو له هسې خلقو سره مه جنګيږئ، او د دوی مصالحه منظور کړئ ! او دا د الله تعالى له احسانه وګڼئ، چې دوی ستاسې له جنګ څخه مخ اړوي، که الله تعالى اراده فرمايلې وی، نو دوی به يې پر تاسې باندې زړور، زورور او غالب ګرځولي وای.

سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَ يَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ؕ كُلَّمَا رُدُّوْۤا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْۤا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوْۤا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ؕ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ۩ ﴿۹۱﴾

ژر به ومومئ تاسې يو بل (قوم) چې اراده به لري دوی د دې، چې په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)، هر کله چې وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو نسکور پريوځي په فساد کې، بيا که ونشول په څنګ دوی له تاسې نه او دروړاندې يې نکړه تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند يې نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونيسئ تاسې دوی (او بندي يې کړئ) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کې چې ومومئ تاسې دوی، او دا ټول خلک ګرځولې دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دليل) ښکاره (د دوی په قتل، او بند چې د دوی د ټګۍ په سبب وررسيږي).

تفسير: يعنې ځينې خلق داسې هم دي چې له تاسې سره عهد کوي، چې نه به له تاسې سره جنګيږي، او نه به له خپله قومه سره، تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري يعنې د دواړو خواوو څخه مأمون او ډاډه شي، ليکن دوی په دې عهد باندې ټينګ نه پاتې کيږي، بلکه هر کله چې د خپل قوم برې او غلبه وګوري، له هغوی سره مرسته کوي، نو د هسې خلقو له تجاوز ځنې تاسې هم مه تېريږئ ! ځکه چې ستاسې لاس ته خو صريح حجت راغلی، او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ

او نه ښايي (يا نه دي روا) هيڅ مؤمن ته (يا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مګر په خطا سره.

تفسير: په دې موقع کې د خطا د قتل احکام بيان فرمايي، او دا را څرګندوي چې د اسلامي کلمې د ويونکي وژل لويه ګناه ده، هو ! که چېرې په خطا سره ووژل شي؛ نو دا د مجبورۍ خبره ده، او د هغه احکام بيانيږي، او په دې ضمن کې د مجاهدينو فضيلت او (دار الاسلام) ځخه د (دار الکفر) په لوري د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کيفيت هم بيانيږي.

فائده: د خطا قتل يعنې د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لري، لکه چې پر کوم مسلمان باندې د ښکار په ګمان په غلطه ګزار وکړي، او ويې وژني، يا ګولۍ يا غشۍ يا نور له ښکار ځنې وتلی، يا ختلی، پر کوم مسلمان باندې ولګيږي.

د خطا قتل يو صورت دا هم کېدی شي، چې يو مسلمان له (دار الاسلام) څخه د خپلو چارو لپاره (دار الحرب) ته لاړ شي، او د کافرانو په منځ کې وي، او پر هغه باندې کوم بل مسلمان د کافر ګمان وکړي، او په بې خبرۍ سره يې ووژني، او دلته د همدې صورت بيانول مقصود دي، ځکه چې مجاهدينو ته على الأكثر داسې پېښې ورپېښې دي.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ۭ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۭ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۡ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۹۲﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن، او (بل) دیت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، مګر دا که معاف کړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس که وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې دښمن وي تاسې لره، حال دا چې دا (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن (بې له دیته)، او که وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ ستاسې او په منځ د هغه قوم کې عهد وي، نو (شته پر قاتل یو) دیت سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، او (بل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن دي، پس هر څوک چې ونه مومي (مريي یا مال چې پرې مريي واخلي)؛ نو (پرې) روژه نیول د دوو میاشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبلولو د) توبې له (جانبه د) الله، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوی حکمت والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسیر: په دې آیت کې د خطا قتل دوه جزاګانې ښوول شوي دي:

لومړی د مسلمان مريي آزادول، او که له قدرت یې پوره نه وي، نو دوې میاشتې متصلې روژه نیول دي، دا د الله تعالی په دربار کې کفاره او د قاتل د خطا تلافي ده.

دویم د هغه مقتول وارثانو ته د وینو بدل او دیت ورکول دي، چې دا د هغوی حق دی، او دغه دیت د دوی په معافولو سره معافېدی هم شي، مګر کفاره د چا په معافولو سره نه معافېږي.

او د خطا قتل درې صورتونه لري، ځکه هغه مسلمان چې په خطا سره وژل شوی دی، د ده ورثه به یا مسلمان وي، یا به کافر، که کافر وي، نو له ده سره به یې مصالحه وي، یا دښمني، په ړومبنیو دواړو صورتونو کې د مقتول وارثانو ته د وینې بدل ورکول لازمېږي، په درېیم صورت کې د وینې بدل نه لازمېږي، او کفاره به په درې واړو صورتونو کې لازم الأداء وي.

وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاۗؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا ﴿۹۳﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کې، او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې، او لرې کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه، او تیار کړی یې دی ده ته عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې که یو مسلمان بل مسلمان په غلطۍ سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دې چې ښه یې پېژني چې مسلمان دی، خو وژني یې؛ نو د ده لپاره په آخرت کې جهنم او لعنت او لوی عذاب دی، او په کفاره سره ترې نه خلاصېږي، او دنیوي سزا یې همغه ده چې په (۲) جزء د البقره سورت په (۱۷۸) آیت (۲۲) رکوع کې تېره شوې ده، (چې هغه قصاص او کسات اخیستل دي).

فائده: د ګردو عالمانو په نزد (خلود في النار) هغه چا لره دی چې د مسلمان وژل حلال ګڼي، ځکه چې د هغه په کفر کې شک نشته، یا به له «خلود في النار» (تل تر تله) ځنې تر اوږدې مودې پورې په جهنم کې هستوګنه مراد وي، یا

خو به داسې قاتل مستحق د همداسې لويې سزا وي، وروسته الله تعالى پخپله مالک او مختار دى، او «خلود في النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده کار دى، هر څه چې اراده يې وي؛ همغسې کوي، والله أعلم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ۚ تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيْرَةٌ ۭ

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) کله چې سفر کوئ تاسې په لاره د الله کې (جهاد ته) نو ښه تحقیق وکړئ، او مه وایئ تاسې هغه چا ته چې در اچوي تاسې ته سلام چې: نه يې ته مؤمن (او د اسلام کلمه دې له ویرې ویلې ده)، غواړئ تاسې مال (اسباب) د دې حیات دنیوي (ژوندون لږ خسیس، او که واقعي غنیمت غواړئ) پس د الله سره غنیمتونه ډېر.

تفسیر: رسول اکرم صلى الله عليه وسلم يو لښکر د غزا «جهاد» په غرض پر يوه قوم باندې وروا‌ستاوه، په دې قوم کې يو سړی (مرداس نامه) مسلمان وو، چې له خپل مال اسباب او مواشي سره له کفارو ځنې جلا شوی او بېل ولاړ وو، کله چې دی له مسلمانانو سره مخ شو نو «السلام عليكم» يې وویل، مګر أسامه بن زيد رضي الله تعالى عنه داسې ګومان وکړ چې دا هم کافر دی، او د خپل مال او ځان د خلاصولو لپاره ځان مسلمان راڅرګندوي، نو هغه يې وواژه، او هغه مال او اسباب او مواشي يې ګرد ترېنه واخیستل.

(ځینې وایي: کله چې مقداد رضي الله تعالى عنه هغه سړی ووژاه، چې کلمه يې ویله، او د قتل سبب يې دا وباله، چې ده غوښتل چې په دې حیلې سره مال، عیال، او ځان خلاص کړي) نو دا آیت نازل شو، او مسلمانانو ته تنبیه او تاکید وفرمایل شو، کله چې تاسې د «جهاد» لپاره سفر کوئ، له تحقیق څخه کار اخلئ !، او بې له فکره او پوهې څخه کوم کار مه کوئ ! او هغه څوک چې تاسې ته خپل ځان مسلمان درښکاره کړي، نو د ده د اسلام په منلو کې له سره انکار مه کوئ ! او له الله جل جلاله سره ډېر زیات غنائم شته، نو هسې حقیر سامان ته له سره مه ګورئ !.

(وایي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې واقعې لـه اورېدلـو سخت خپه شو، او پـه هغې صحابي باندې په قهر شو، او د دغه بې موجبه قتل د سبب له اورېدلو څخه وروسته يې وفرمایل: «هلا شققت قلبه» ـ آیا د ده زړه دې څیرې کړی وو؟ چې ته وپوهېدې، چې دې رښتیا وایي که دروغ؟).

كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا ۭ

همداسې وئ تاسې (هم چې یواځې د اسلام په اظهار سره مأمون شوي وئ) پخوا له دې، نو فضل وکړ الله په تاسې، نو ښه تحقیق کوئ (او هیڅا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ !).

تفسیر: تاسې پخوا له دې همداسې وئ، یعنې پخوا له اسلامه د دنیوي اغراضو له امله تاسې هم داسې په ناحقه وینې تویولې، لیکن اوس سره له اسلامه داسې له سره مه کوئ !، بلکه د هغه چا په وژلو کې هم احتیاط کوئ، چې دهغه د مسلمان کېدو احتمال وي.

یا يې دا مطلب دی چې له دې نه پخوا د اسلام په شروع کې تاسې هم د کافرانو په ښارونو کې اوسېدئ، او تاسې د کوم مستقل حکومت او د کوم مستقل ځای خاوندان نه وئ، نو لکه چې په هغه حالت کې هم ستاسې ظاهري اسلام اعتبار درلود او ستاسې د ځان او د مال حفاظت او رعایت شوی وو، نو همداسې په تاسې باندې هم لازم دي، چې د نورو ظاهري مسلمانانو د مال او د ځان رعایت او حفاظت وکړئ، او بې له تحقیقه څوک ونه وژنئ ! او ښایي چې له احتیاط دقت او غور څخه کار واخلئ !.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٢﴾

بېشكه الله دى په هغه څه چې تاسې (يې) كوئ ښه خبردار (نو پرې جزا دركوي).

تفسير: يعنې الله تعالى ستاسې په ظاهري اعمالو او زړونو په پټو خبرو باندې خبر دى، نو وروسته له دې كه څوك وژنئ محض (د الله تعالى) په حكم سره يې وژنئ ! او اصلا په هغه كې خپل هيڅ غرض ته مداخله مه وركوئ ! او دا مقصد دې كه كوم كافر د خپل مال او د ځان له ويرې ستاسې په مخ كې د اسلام اظهار وكړي، او تاسې تېر باسي، او په چم (بهانه) او فريب سره خپل ځان وژغوري (بچ كړي)، نو الله تعالى ته ټول شيان معلوم دي، او د هغه له عذاب څخه هيڅوك خپل ځان نشي ژغورلى، (ساتلى) مګر تاسې هغه ته هيڅ مه وايئ ! دا ستاسې كار نه دى، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ

نه دي برابر (الله ته) كيناستونكي (په كور كې) له مؤمنانو نه (له جهاده) - بې له خاوندانو د عذره- او جهاد كوونكي په لاره د الله كې (د دين د ترقي لپاره) په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، فضيلت وركړى دى الله جهاد كوونكو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره، او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر كيناستونكو باندې (له معذرته) په درجه كې، او له ټولو سره (كه مجاهد وي كه معذور ناست) وعده كړې ده الله د ښې جزا (جنت)، او فضيلت وركړى دى الله جهاد كوونكو ته پر كيناستونكو (له معذرته) په اجر عظيم ډېر لوى سره؛ چې مرتبې دي (لويې چې په عزت او كرامت كې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دى او رحمت دى.

تفسير: له دې نه پخوا يې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبيه فرمايلې وه، نو هسې احتمال كېدى شو چې څوك به له زړه «جهاد» ونشي كولى، ځكه چې مجاهدينو ته داسې پېښې ډېرې ورپېښېږي، نو ځكه يې د مجاهدينو د فضيلت بيان وفرمايه، او دوى ته يې د «جهاد» رغبت وركړ.

ددې آيت خلاصه دا ده چې په ګودډو، شلو، رندو، ناروغو او معذورو خلقو باندې د «جهاد» حكم نشته، باقي په نورو ګردو مسلمانانو كې د مجاهدينو درجې داسې لويې دي، چې د «جهاد» تاركين له سره هغسې درجې نه لري، اګر كه هغوى هم جنتيان دي، له دې ځنې دا ښكاره شوه، چې «جهاد» فرض كفايي دى، او فرض العين نه دى، يعنې كه د مسلمانانو يو تعداد د جهاد لپاره كفايت وكړي، او په هغوى باندې ضرورت رفع شي، نو پر «جهاد» نه كوونكو باندې هيڅ يوه ګناه نه اوړي، او كه نه دوى ټول ګناهګاريږي.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾

او دى الله ښه بښونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى.

تفسير: يعنې حق تعالى غفور او رحيم دى، د «جهاد» كوونكو په باره كې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدې چې شوي دي؛ خامخا پوره كوي، يا دا كه د مجاهدينو له خوا كوم مسلمان سړى په ناپوهۍ سره ووژل شو، نو دوى به حق تعالى معافوي، نو د دې اندېښنې له امله تاسې له جهاد څخه مه ستنېږئ !.

اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ قَالُوْا فِيْمَ كُنْتُمْ ؕ قَالُوْا كُنَّا مُسْتَضْعَفِيْنَ فِي الْاَرْضِ ؕ قَالُوْٓا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوْا فِيْهَا ؕ فَاُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿۹۷﴾ اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ حِيْلَةً وَّلَا يَهْتَدُوْنَ سَبِيْلًا ﴿۹۸﴾ فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّعْفُوَ عَنْهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿۹۹﴾

بېشكه هغه كسان چې وفات كړي وي دوى لره ملائكو (د مرګ) په داسې حال كې چې وي دوى ظلم كوونكي په ځانونو خپلو، وايي ورته (ملائكې): په كوم حال كې وئ تاسې (په خپلو دينى چارو كې؟) وايي دوى چې: وو مونږ ضعيفان كړى شوي په ځمكه كې (د كفارو په لاس، بيا ملائكې ورته) وايي چې: آيا نه وه ځمكه د الله ارته (پراخه)؛ پس چې هجرت كړى واى تاسې په دې (ځمكه كې)، نو دا (تاركان د هجرت) ځاى د دوى دوزخ دى، او ناكاره ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ). مګر (نه عذابيږي) هغه څوك چې په رښتيا سره ضعيفان دي له نارينه وو او له ښځو او له ماشومانو چې نه توانيږي (او نه لري هيڅ) حيله (تدبير) او نه پيژني دوى لاره (د چېرې تللو له دار الحربه). پس دا عاجزان (چې دي) ښايي چې الله (يعنې هيله ده له الله چې) عفوه وكړي (ګناهونو د) دوى نه، او دى الله ښه عفوه كوونكى (د معذورانو) ښه بخښونكى (د خطياتو).

تفسير: د آيت خلاصه داده «هغه كسان چې پر خپلو ځانونو باندې ظلم كوي، يعنې له كافرانو سره يو ځاى اوسيږي، او هجرت نه كوي، نو پرښتې به له دوى ځنې د ځنكدن په وخت كې پوښتنې كوي، چې په كوم دين وئ تاسې؟» دوى به وايي چې: «مونږ مسلمانان يو، مګر په دنيا كې مو د ضعف او كمزورىٔ له امله د دين خبرې نشوې كولى»، نو بيا پرښتې ورته ووايي چې: «د الله تعالى ځمكه خو ډېره پراخه او ارته وه، او ستاسې له واكه (اختياره) هم دا پوره وه، چې له هغه ځايه مو هجرت كړى واى»، نو د هسې خلقو ځاى دوزخ دى.

هو ! هغه كسان چې په رښتيا سره ضعيفان دي، لكه ښځې او ماشومان چې نه هجرت كولى شي، او نه هغوى ته د هجرت تدبير او لاره معلومه وي، نو دوى د معافىٔ وړ دي.

فائده: له دې څخه راښكاره شوه: په هر هغه ملك كې چې مسلمانان په ښكاره ډول سره شرعي ژوندون نشي كولى، له هغه ځايه هجرت كول پر دوى باندې فرض دي، پرته له هغه كسانو چې بيخي بې وزله او معذوران دي، نور هيڅوا ته اجازه نشته، چې هلته پاتې شي.

وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيْرًا وَّسَعَةً ؕ وَمَنْ يَّخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۰۰﴾

او هر څوك چې وطن پريږدي او (او لاړ شي) په لاره د الله كې، نو وبه مومي (دى) په ځمكه كې (په مقابل د هجرت كې) د آرامىٔ ځايونه ډېر، او پراخي (د روزىٔ)، او هر څوك چې ووځي له كوره خپله په داسې حال كې چې هجرت كوونكى وي طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بيا وموميږي (لاندې كړي) ده لره مرګ (بهر له كوره)؛ نو په تحقيق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندې، او دى الله ښه بخښونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى.

تفسير: په دې آيت کې د هجرت ترغيب دی، او مهاجرينو ته تسلي او ډاډينه ورکوله شي، يعنې هر هغه څوک چې خاص د الله تعالى لپاره هجرت کوي، او خپل وطن (هيواد) پرېږدي (او د جهاد ياعلم يا حج يا اطاعت يا قناعت يا زهد يا حلال او طيب رزق لپاره سفر کوي) نو د ده د هستوګنې لپاره به ډېر ځايونه پيدا کيږي، او د ده په روزۍ او خوړو کې به ډېره پراخي راشي، نو د هجرت کولو په وخت کې له هسې خبرو ځنې مه ويرېږئ ! چې مونږ به چېرې اوسيږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دې ځنې هم اندېښنه مه کړئ ! نه چې په لاره کې مړه شو، او نه چې د دې لوري او هغه لوري له دواړو څخه بې برخې پاتې شو، ځکه چې په هسې صورت کې هم د هجرت پوره ثواب در رسيږي، او موت خو پوره په خپله نېټه راځي، او له خپل مقرر وخت څخه وړاندې او وروسته کيږي نه.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

او کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه (په ملکونو) کې پس نشته پر تاسې هيڅ ګناه (وبال) په دې کې چې څه لنډوالی وکړئ تاسې له لمانځه (له رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنايي نه) که ويرېدئ تاسې له دې چې په فتنه کې به واچوي (ضرر به ورسوي) تاسې ته هغه کسان چې کافران شوي دي، بېشکه چې کافران دي تاسې لره دښمنان ښکاره.

تفسير: يعنې کله چې د «جهاد» او د نورو احکامو لپاره سفر کوئ او له کافرانو ځنې (چې ستاسې صريح دښمنان دي) ددې خبرې وېره وي، چې دوی به فرصت وموميِ او تاسې به وربړوي (تکليف کړي)؛ نو خپل لمونځونه لنډ کړئ ! يعنې هر هغه لمونځ چې تاسې په حضر کې څلور رکعته کاوه، او س هغه دوه رکعته وکړئ !.

فائده: د کافرانو د ضرر رسولو وېره په هغه وخت کې موجوده وه؛ چې دا حکم نازل شو، کله چې دا وېره له منځه ورکه شوه، نو بيا هم ځمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم تل په سفرونو کې خپل (رباعي) لمونځونه قصر کول، او اصحابو ته يې هم د قصر په نسبت تأکيد فرمايه، اوس هم په مسافرۍ کې د قصر کولو حکم دی، دا ذکر شوې وېره وي که نه وي، ځکه چې دا د الله تعالى فضل او مهرباني ده، او ښايي چې په ډېره خوښۍ سره ومنله شي، لکه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حديث کې هم داسې ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً

او کله چې اوسې ته (ای محمده !) په دوې کې (د دښمنانو د وېرې په وخت کې)؛ پس اقامت وکړې ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفې کړه) پس ودې دريږي يوه طائفه له دوی څخه له تاسره، او وادې خلي دا (لمونځ کوونکي) وسلې خپلې، نو کله چې سجده وکړه (دوی د دوه رکعتي په اول رکعت کې او د درې رکعتي او څلور رکعتي په دويم رکعت کې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې، او رادې شي طائفه بله چې نه وي کړی لمونځ دې وکړي دوی له تا سره، او وادې خلي دوی (هم اسباب د) بيداری خپلې (او د ځان د مدافعې له دښمنه) او وسلې خپلې، خوښوي هغه کسان چې کافران شوي دي (دا) که په يو ډول (طريقه)

سره غافلان شئ تاسې له وسلو خپلو څخه، او له اسبابونو خپلو څخه، څو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان وو، اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنې د کافرانو د لښکرو په مقابله کې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي !، یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودریږي ! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي !، او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي !، او هغه بله برخه خلق دې راشي !، او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي !، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې یواځې ادا کړي !، که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعته او دویمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي !، او په داسې حالت کې د لمانځه په منځ کې تګ راتګ معاف دی، او د توري، ځغرې، ډال، او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی، او دا د دې لپاره چې کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چېرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسې ناجوړه چې کېږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کې اسباب) د بیداری خپلې (د خپل ځان د مدافعې لپاره له دښمنه).

تفسیر: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل و ي، نو په داسې حالت کې د هغو د کېښودلو اجازه شته، مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي، مثلا ځغره، ډال (توره، تومانچه، ټوپک، ماشینګن او نور) دې له ځانه سره ولري.

فائده: که د دښمنانو له وېرې دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشي، چې «صلاة الخوف» (د وېرې لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شي، نو د جماعت لمونځ دې موقوف کړي، او هر مجاهد دې یواځې یواځې لمونځ وکړي !، که له سپرلۍ (سورلۍ) ځنې هم د ښکته کېدلو موقع ور میسره نشي، همغسې دې سپور (سور) په اشارې سره لمونځ وکړي !، او که دښمنان ورته نږدې وي، او په هیڅ ډول لمانځه ته وزګار نه وي، نو دلته دې لمونځ مؤخر او بیا دې قضایي راوړي.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾

بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط، او اهتمام څخه کار و اخلئ !، او د الله تعالی فضل ته هیلمند او امیدوار اوسئ !، چې دی به کافران ستاسې په لاس سپک، خوار، او ذلیل کړي، نو له کافرانو ځنې مه ویرېږئ !.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ

بیا کله چې اداء کړئ تاسې لمونځ نو یادوئ تاسې الله (یا) پس کله چې اراده وکړئ تاسې د ګزارلو د لمانځه؛ نو یادوئ تاسې الله په ولاړې، او په ناستې، او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړې (که روغ یئ) او په ناستې او پر اړخو خپلو (که ناروغه یئ).

تفسير: يعني كه د خوف په وخت كې د تنګۍ او بې اطمينانۍ له امله په لمانځه كې كوم ډول قصور راشي، نو د «صلاة الخوف» له تمامېدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت كې (ولاړ يئ كه ناست يا ملاست) الله تعالى ياد كړئ !، تر دې چې عين د مقاتلې او هجوم او يرغل (حمله) په وخت كې هم، ځكه چې د وخت تعيين او د نورو قيودو رعايت كول د لمانځه په حالت كې وو، چې د زورورو دښمنانو د مقابلې په وخت كې د هغو د اداء كولو له امله تنګي، او بې اطمينانۍ او د نورو پېښو احتمال كېدى شي، پرته له لمانځه څخه په هر حالت كې بې د و خت له تعيينه هم تاسې الله تعالى يادوئ !، او نه ښايي چې په هيڅ حالت كې د الله له ياده غافل شئ !.

عبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنه د دې آيت په آخر كې فرمايلي دي: «هغه څوك چې عقل او حواس يې د كومې پېښې له امله له كاره لويدلې او معذور شوي وي، نو هغه معذور ګڼل كيږى، كه نه هيڅوك په هيڅ وخت كې د پاك الله له يادولو ځنې نشي معذور كېدى».

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

پس كله چې په آرام شوئ؛ نو قائموئ تاسې (سم اداء كړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ !، بېشكه چې لمونځ دى پر مؤمنانو باندې فرض كړى شوى په معلومو اوقاتو كې.

تفسير: يعني كله چې ذكر شوى خوف لرې او زړونه مو ډاډه شي، نو هر لمونځ چې كوئ ښايي چې د اركانو له تعديل، د شرايطو له رعايت، او د آدابو له محافظې او اطمينان سره يې اداء كړئ !، لكه چې د امنيت په حالت كې اداء كولى شي، د زائدو حركاتو اجازه چې دركړى شوې ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بېشكه چې لمونځ په خپل معين او ټاكلي وخت كې فرض شوى دى، نو ښايي په سفر او حضر، په اطمينان او خوف، او په هر حالت كې پخپل ټاكلي وخت كې دې خامخا ادا كړ شي !، داسې نه چې هر كله مو زړه وشي؛ اداء يې كړئ !.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

او سستي (بې همتي اى مؤمنانو !) مه كوئ ! په طلب (تعقيب او جنګ) د قوم د كفارو كې، كه يئ تاسې چې دردمن كېږئ !، نو بېشكه دوى (هم) دردمن كيږي همغسې چې تاسې دردمن كيږئ، او هيله لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوى (كفار) (يې) او دى الله (په هر شي) ښه عالم ښه حكمت والا، (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني د كفارو په پلټنه (لټونه) او د دوى په تعقيب كې له همت ځنې كار واخلئ ! او څه كوتاهي او سستي پكې مه كوئ، كه تاسې ته د دوى له جنګه كوم زخم او درد دررسېدلى دى؛ نو هغوى هم په همداسې تكاليفو كې آخته، او په دې كې له تاسو سره شريكان دي، او وروسته له دې نه هم تاسې له الله جل جلاله څخه د هسې شيانو اميدوار يئ !، چې دوى له سره په هغو كې څه برخه نه لري، يعني په دنيا كې په كفارو باندې بري، او په آخرت كې لوى ثواب.

الله تعالى ته ستاسې ټول مصالح او اعمال ډېر ښه معلوم دي، او د الله تعالى د هر حكم (چې په هغه كې ستاسې ديني او دنيوي ډېر مصالح او خورا حكمتونه دي) امتثال او منل غنيمت او لوى نعمت وګڼئ.

إِنَّا أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

بېشكه مونږ نازل كړى (لېږلى) مو دى تاته (اى محمده !) كتاب (قرآن) په حقه سره لپاره د دې

چې حکم وکړې ته (ای محمده !) په منځ د خلقو کې په هغه طریقه سره چې ښوولې ده تاته الله ! او مه کېږه له جانبه د خیانتګرو او جګړه کوونکو.

تفسیر: له منافقانو او ضعیف الاسلام کسانو ځنې به کله چې کوم یو د کومې ګناه یا خرابۍ مرتکب کېده، نو د بدنامۍ او د سزا له وېرې به یې ځان ته حیلې جوړولې، او ځمونږ د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې به یې د هغې اظهار په هسې ډول سره کولو، چې د دوی برائت ترې څرګند شي، بلکه په کوم بریء الذمه باندې به یې تهمت کولو، او د هغه په مجرم ګرځولو کې به یې زور او قوت صرفاوه، او راز راز بهانې او ګډې وډې خبرې به یې سره جوړولې، او په دې مورد کې به یې سره مشورې کولې د آیت مطلب دادی: «ای رسول الله ! مونږ خپل رښتیا کتاب پر تا باندې نازل کړ، چې ځمونږ له پوهولو او ښوولو سره سم پر ګردو خلقو باندې، نېک وي که بد، مؤمن وي که کافر؛ د عدالت او انصاف امر اجراء کړئ ! او د هغو کسانو په خبرو باندې چې خائنان او ټګمان دي؛ اعتبار مه کوه !، او مه یې طرفدار شه ! او د دوی په قسمونو او شاهدۍ سره هیڅ یو بېګناه سړی مه مجرم کوه !، یعنې ددغو خائنانو په خوا مه شه !، او د یهودي په خلاف خپل حکم مه صادروه !».

وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝۱۰۶

او مغفرت وغواړه له الله ! بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې له تحقیقه څخه پخوا تش په ظاهر سره غل بریء الذمه کول، او په نا حقه سره پر یهودي باندې د غله خیال کول، ستا د عصمت او د عظمت له شان سره مناسب نه دي، او له دې څخه استغفار په کار دی، په دې کې هغو مخلصانو اصحابو ته پوره تنبیه وشوه، چې د اسلامي تعلق، یا د قومي احساس او نورو عواملو له امله یې پر هغه باندې د حسن ظن له کبله د ښو ګمان کولو، او زیار (محنت) یې ایسته چې پر همغه یهودي باندې غلا ثابته شي.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ۝۱۰۷ۙ
يَّسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ
الْقَوْلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ۝۱۰۸

او مه کوه جګړه له (طرفه د) هغو کسانو چې خیانت کوي دوی له ځانونو خپلو سره، بېشکه الله محبت نه کوي هر هغه چا سره چې وي ډېر خیانت کوونکی ګنهګار. چې پټوي دوی (له شرمه دا خیانت) له خلقو څخه او نه یې پټوي (نه شرمیږي) له الله نه، حال دا چې الله (تل) له دوی سره دی (په خپل علم) کله چې د شپې تدبیرونه ترې دوی هغه چې نه یې خوښوي (الله) له خبرو څخه، او دی الله پر هغو (کارونو)چې کوي (یې) دوی محیط (چاپېرېدونکی په علم او قدرت سره).

تفسیر: په پخواني آیت کې کله چې د هغوی خیانت او خرابي په ښکاره ډول سره وښووله شوه، نو ښایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هغه زیات شفقت له امله چې ده په ګردو بالخصوص په خپل امت درلود (لرلو)، له حق تعالی ځنې د دوی د خطاوو د مغفرت په نسبت د څه دعا کولو په فکر کې وو، نو ځکه داسې ارشاد وشو، چې د دې خائنانو په طرفداری له الله تعالی سره ولې جګړې کوي، الله تعالی داسې خلق نه خوښوي چې دوی له خلقو سره پټې پټې د شپې له مخې ناجائزې مشورې او جرګې کوي، او له الله تعالی ځنې هیڅ نه شرمیږي، چې هر وخت له هغوی

سره دی، او د دوی پر ګردو احوالو باندې محیط، علیم او خبیر دی، اګر که تاسې د دوی لپاره مغفرت نه دی غوښتی، ولې ستاسې د معافی غوښتلو احتمال خو یقینا موجود وو، وګورئ ! په بل ځای کې د ابراهیم علیه السلام په نسبت د ﴿يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ۝ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ﴾ صریح ارشاد موجود دی، نو د هغه مخنیوي لپاره حق تعالی دا ارشاد وفرمایه او دی یې له سپارښت څخه منع کړ، والله أعلم.

هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ جٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُّجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَّنْ يَّكُوْنُ عَلَيْهِ وَكِيْلًا ۝۱۰۹

واورئ خبردار شئ ! تاسې ای هغو کسانو چې جګړه کوئ له (طرفه د) دوی په دې حیات دنیوي (ژوند لږ خسیس) کې؛ پس څوک دی چې جګړه به وکړي له الله سره له (طرفه د) دغو (خیانتګرو) په ورځې د قیامت کې، بلکه آیا څوک دی چې وي به (د قیامت په ورځې کې) د دوی وکیل (ساتونکی؟ بلکه هیڅوک نشته !).

تفسیر: دا خطاب د غله او هغو کسانو ته دی، چې د غله طرافداري یې کوله، یعنې الله تعالی ته هر شی معلوم دی، له دې ببځایه طرفداری څخه د قیامت په ورځ غله ته هیڅ نفع نشي رسېدی.

وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝۱۱۰

او هر څوک چې وکړي یوه ګناه (چې ضرر یې بل ته رسېږي) یا ظلم وکړي په خپل ځان، بیا مغفرت وغواړي له الله څخه (نو) وبه مومي الله ډېر مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: له «سوء» لویه، او له «ظلم» څخه وړه ګناه مراد ده او یا ددی عکس چې له «سوءا» څخه مراد وړه ګناه، او ظلم څخه غټه ګناه مراد شي، یا له «سوء» څخه هغه ګناه مراد ده چې د هغې په کولو بل چاته ضرر رسېږي، لکه پر چا تهمت ترڼ، او له «ظلم» څخه دا مراد دی؛ چې ضرر یې یواځې د ده نفس ته رسېږي، یعنې هر قسم ګناه چې وي، د هغې علاج په توبه او استغفار سره کېدی شي، وروسته له توبې څخه به یې الله تعالی معافوي، که بنیادمان قصدا او عمدا په چل او فرېب سره دکوم مجرم برائت او پاکي ثابته کړي، یا په غلطۍ سره مجرم بېګناه وګڼي، نو له دې ځنې د هغه په جرم کې هیڅ تخفیف نه راځي، هو ! په توبې سره به بیخي معافېدی شي، په دې سره هغه غل او د هغه ټول ګوند او طرفدارانو ته چې سره له پوهې او علمه یې د غله خوا نیولې وه، یا یې په غلطۍ سره مجرم بې ګناه ګڼلو، ګردو ته د توبې او د استغفار ارشاد او هدایت وشو، او یوه لطیفه اشاره په دې لوري هم وشوه، چې که اوس هم څوک همغسې پخپله خبره باندې ټینګ ولاړ وي، او توبه ونه کړي، نو د الله تعالی د مغفرت له وعدې، او د ده له رحمت ځنې بې برخې پاتې کیږي (او که الله تعالی یې تفضلا معافوي نو د ده اختیار دی).

وَمَنْ يَّكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهٗ عَلٰى نَفْسِهٖ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝۱۱۱

او هر څوک چې وکړي ګناه نو بېشکه همدا خبره ده چې کوي دا (ګناه او ضرر یې دده) په خپل ځان باندې دي، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې څوک چې په قصد سره ګناه کوي، د هغې وبال یې په غاړه لویږي، او د هغې سزا خاص همغه ته ورکوله کیږي، نه بل چا ته، ځکه چې د یوه سزا بل ته هغه څوک ورکوي، چې له حقیقت څخه بې خبره یا له حکمت ځنې

بيخي بې برخې دي، مګر حق سبحانه وتعالى بې له مبالغې په صيغه د مبالغې سره «عليم» او «حكيم» دى، د ده په لوى دربار کې داسې چارې هيڅ کيدونکې نه دي، او نه يې وهم او تصور کېدى شي، نو اوس له دې ځنې چې په خپله غلا وکړي، او بيا هغه غلا د يهودي په غاړه ورواچوي څه نفع وررسېدى شي؟

وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيْٓـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۲﴾

او هر څوک چې وکړي يوه وړه ګناه يا يوه لويه ګناه او بيا (متهم کړي) په دې (ګناه) سره کوم پاک سړى؛ پس په تحقيق بار يې کړ (پر ځان خپل) ډېر غټ دروغ او ګناه ښکاره.

تفسير: يعنې هر څوک چې کومه وړه يا لويه ګناه وکړي، او بيا هغه دبل کوم بيګناه په غاړه ورواچوي، نو په ده باندې دوه ګناوې لازميږي، يو د دروغو د تهمت وبال، بل د اصلي ګناه وبال، او ښکاره ده چې ګناه لويه وي که وړه د هغې کفاره او علاج په خالصه توبه سره کيږي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَيْءٍ ؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيْمًا ﴿۱۱۳﴾

او که چېرې نه وى فضل (احسان) د الله پر تا باندې او رحمت (مهرباني) د ده؛ نو خامخا به قصد کړى وو يوې طائفې له دوى د دې چې تېر باسي تا (او ګمراه کړي پخپل قصد سره تا)، او نه تېر باسي دوى مګر ځانونه خپل، او نشي ضرر رسولى تاته د هيڅ شي، او نازل کړى دى الله پر تا باندې (اى محمده !) کتاب او حکمت (سنت او شرعي احکام)، او درښوولې يې دي تاته هغه (خبرې) چې ته نه و يې پوهېدلى (پرې)، او دى فضل (احسان، رحمت) د الله پر تا باندې ډېر لوى.

تفسير: دا خطاب د رسول کريم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) په لوري دى، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په علمي کمال کې پر ګردو اعلى او اولى دى، او د الله تعالى فضل او کرم پر ده باندې داسې بې نهايت دى، چې ځمونږ په بيان او پوهه کې له سره نشي راتلاى.

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ اَوْ اِصْلَاحٍۢ بَيْنَ النَّاسِ ؕ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۱۴﴾

نشته هيڅ خير په ډېرو کې له پټو خبرو (مشورو) د دوى نه، مګر (خير شته په پټو خبرو) د هغه چا چې امر کوي په صدقه کولو يا په معروف (نېک کار) يا په اصلاح (روغه) په منځ د خلقو، او هر څوک چې وکړي دغه (صدقه، معروف، اصلاح) لپاره د غوښتنې د رضا د الله؛ پس ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر (ثواب) ډېر لوى.

تفسير: منافقانو او حيله ګرانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په غوږ کې پټې خبرې کولې، تر څو په هغو سره په خلقو کې خپل اعتبار زيات کړي، او پخپلو منځو کې به يې هم چټې خبرې سره کولې، او د يوه او بل غيبت يا شکايت به يې سره کولو، نو ځکه ارشاد وشو: هغه کسان چې په خپلو منځو کې د يو بل په غوږونو کې خبرې او مشورې کوي، د دوى زياتره مشورې له خير څخه تشې وي، د صافو او رښتيا خبرو پټولو ته څه حاجت دى؟ هو ! په کومه خبره کې

چې تېرايستل او فريب وي، دوی هغه په پټه کوي، نو ښايي چې د صدقې او د خيرات خبرې په پټه وکړئ !، چې اخيستونکی پرې ونه شرميږي، يا کوم ناپوه په خپله غلطی باندې پوهوي، يا کومه ښه خبره او صحيحه مسئله وروښيي، نو ښايي چې هغه په پټه سره ووايي، چې هغه ته خجالت رانشي، يا که د دوه وو تنو په منځ کې جنګ وي، او دوی د قهر او غصې له امله روغې ته غاړه نه ږدي، نو ښايي چې اول کوم يو داسې تدبير وسنجوي (جوړ کړي) چې په هغه سره د دوی دواړو په منځ کې روغه وشي، او بيا دوي ښه وپوهوي، تر دې چې په دې ځای کې د «توريې ـ پټولو» اجازه هم شته، په آخر کې فرمايي: «هر څوک چې دا ذکر شوي امور د الله تعالی رضا او خوښی لپاره کوي؛ هغه ته به عظيم الشأن ثواب ورعنايت کيږي، يعنې په هسې ښو کارونو کې دې ښايي رياکاري او دنيوی اغراض مقصود نه وي،

(ځينو د ﴿بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ﴾ تفسير داسې کړی دی: په خيرات ورکولو يا په قرض ورکولو يا د مظلوم په اعانت يا په هر نېک کار کې، يا مراد له «صدقې» ځنې «زکات» او له «معروف» څخه «خيرات» دی).

وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿۱۱۵﴾

او هر څوک چې مخالفت کوي له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او تابع شي (لاړ شي پر بله لاره) بې له لارې د مؤمنانو، نو وبه ګرځوو مونږ دی هغه لوري ته چې دی ورګرځېدلی دی، او داخل به کړو مونږ دی جهنم (دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کله چې کوم يوه ته حقه خبره واضح شوي وي، او وروسته له هغه بيا هم د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حکمه مخالفت وکړي، او له ګردو مسلمانانو ځنې بېل او ځانته بله کومه جلا لاره غوره کړي؛ نو د ده د هستوګنې ځای جهنم دی.

فائده: اکابرو علماوو له دې آيت ځنې دا مسئله هم رايستلې ده، چې د امت د اجماع منکر او مخالف هم جهنمي دی، يعنې د امت اجماع منل هم فرض دي، په حديث کې وارد دی چې «د الله تعالی حمايت او نصرت د مسلمانانو له ټولګي سره دی، هر چا چې ځانته جلا لاره غوره کړه، هغه په دوزخ کې ولوېد»، (اللهم أعذنا منه !).

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ

بېشکه الله نه کوي مغفرت (نه بخښي) دا چې شريک ونيول شي له ده سره، او مغفرت کوي (بخښي) هغه (ګناه) چې ښکته وي له دې (شرک او کفر نه) هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (مغفرت يې).

تفسير: يعنې له شرک او کفر ځنې هره ښکته ګناه چې وي، که الله تعالی اراده وفرمايي بخښي يې، مګر د شرک او کفر بخښل له سره نه کيږي، او د مشرک او کافر لپاره يې عذاب مقرر کړی دی، نو غلا او تهمت کول اګر چې کبيره ګناه ده، مګر دا احتمال هم وو چې الله تعالی په خپل رحمت سره هغه بښلې وی، ليکن کله چې غل د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حکم څخه وتښتېد، اوله مشرکانو سره ګډ او ملګری شو؛ نو اوس د هغه د مغفرت احتمال هم له منځه ولاړ.

فائده: له دې نه دا هم راښکاره شوه چې شرک يوائې همدا نه دی، چې د ما سوی الله عبادت وکړی شي، بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل حکم غوره کول هم شرک دی.

وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿۱۱۶﴾

او هر څوک چې شریک ونیسي (کوم شی) له الله سره؛ نو په تحقیق ګمراه شوی دی په ګمراهۍ لرې (له حقه).

تفسیر: یعنې له هدایت څخه لرې ولوېد، ځکه چې له الله جل جلاله ځنې په صراحت سره منحرف شو، او د پاک الله په مقابل کې یې خپل معبود بل څوک وګرځاوه، او د شیطان مطیع شو، او د الله تعالی له اطاعت او د هغه له رحمت ځنې بیخي مستغني شو، نو هر څوک چې دومره لرې ولویږي، هغه به په څه ډول سره د الله تعالی د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شي ! بلکه د داسې سړي مغفرت ښایي له حکمت ځنې مخالف دی.

اِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّاۤ اِنٰثًا ۚ وَاِنْ يَّدْعُوْنَ اِلَّا شَيْطٰنًا مَّرِيْدًا ﴿۱۱۷﴾ لَّعَنَهُ اللّٰهُ ۘ

نه بولي دوی (عبادت نه کوي دا مشرکان) بې الله نه مګر د ښځو، او نه بولي (عبادت نه کوي دوی) مګر د شیطان سرکښ چې لرې کړی دی الله (له رحمته خپله).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دغو مشرکانو له الله تعالی ځنې پرته خپل معبودان ګرځولي دي، په هغو کې هغه بتان هم شامل دي، چې دوی پر هغو باندې د ښځو غوندې نومونه ایښي دي، لکه «عزی، مناة، نائلة، او نور» او که حقیقت ته وګورئ؛ نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شیطان عبادت کوي، او همدې شیطان دا مشرکان تېرایستلي دي، او مشرکان په دې بت پرستۍ کې د شیطان امر منې، او د هغه زیاته خوښي ځان ته حاصلوي، په دې سره د مشرکانو انتهایي ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دي، وګورئ !.

اول خو له دې څخه بل لوی ضلالت شته؟ چې بې له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وګرځوي؟، نو بیا چې معبود یې ګرځولی دی، څه شی دی؟ تیرې؛ چې په هغو کې هیڅ قسم حس او حرکت هم نشته، او د ښځو په نومونو سره هم موسوم دي، او د چا په وینا او ښوونه؟ ، د هغه شیطان په لمسونه چې د پاک الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی، نو آیا د دې ضلالت او جهالت بل کوم نظیر چېرې پیدا کېدی شي؟ او خورا (ډېر) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَّقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ﴿۱۱۸﴾

او وویل (شیطان) چې خامخا به ونیسمه خامخا زه (ای الله !) له بندګانو ستا نه یوه برخه مقرره کړی شوې.

تفسیر: یعنې کله چې شیطان د سجدې په نه کولو سره ملعون او مردود شو، نو په هغه وخت کې یې وویل: «زه خو تباه او فنا شوم، مګر ستا له بندګانو د آدم علیه السلام له اولادې ځنې به زه یو معلوم مقدار او لویه برخه لمسوم او خطا باسم، او له خپله ځانه سره به یې جهنم ته بیایم»، لکه چې په «الحجر» او په «بني اسرائیل» او نورو سورتونو کې مذکور دي، مطلب یې دا دی چې شیطان له متمرد او ملعون کېدلو څخه علاوه خو له اولې ورځې راهیسې د ګردو بني آدمانو دښمن او بدي غوښتونکی دی، او خپله دښمني یې په صاف ډول سره ښکاره کړېده.

د مقرر حصې اخیستلو یوه معنی دا هم ده، چې ستا بندګان به پخپلو مالونو کې ما لره هم یوه برخه ټاکي (مقرروي)، لکه چې خلق بتانو، جنیاتو، او پرته له الله نورو ته نذرونه او نیازونه ورکوي.

وَّلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ

او زه به هرو مرو (لازماً) ګمراه کړم دوی، او لازماً زه به په باطلو امیدو کې خامخا واچوم دوی، او لازماً زه به امر وکړم خامخا دوی ته چې پس لازماً ځیروي به دوی خامخا غوږونه د چارپایانو، او زه لازماً امر وکړم دوی ته؛ پس لازما تغییر به ورکړي دوی خامخا پیدایښت د الله ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې زما په برخه کې راځي؛ دوی له حقې لارې ځنې ګمراه کوم، او د دوی په زړونو کې به د دنیوي ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم، او دوی به له قیامت، حساب او کتاب، او نورو اخروي امورو څخه غافل کوم، او دا خبره به دوی ته ورښیم چې د ځناورانو غوږونه ځیري کړي، او د بتانو په نامه یې خوشې کړي، او د الله تعالی پیدا کړي صورتونه او د هغو مقرر کړې ځپړې واړوي.

فائده: د کافرانو دستور وو چې د غوا خوسی، د مېړې (ګلې) وُړی، او د اوښ جونګې به یې د بت په نامه کول، او د هغو غوږونه به یې ځیرول، او په غوږونو کې به یې نښې اچولې، بیا به یې سرخوشي پرېښودل.

د صورت بدلول لکه خصي کول، یا په ستنو سره د بدن سوري کول، او په هغه سره شنه یا بل ډول خالونه ایښوول، یا زرغون داغ ورکول، یا د وړوکي پر سر باندې په کوم اسم او رسم سره کمځی او بل رنګ وینښتان د بل چا په نامه پرېښوول دي (یا په منهیاتو کې د خپلو انداموتو خوځول، یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چې په مونږ مسلمانان باندې لازم دي؛ چې له دغو ګردو کارونو ځنې خپل ځانونه وژغورو (وساتو)، د ږیرې خرییل هم په همدې تغییر کې داخل دي، او د الله تعالی هر څومره احکام چې دي؛ په هر یوه کې تغییر کول ډېره سخته خبره ده، هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا یې حرام ګڼل؛ انسان له اسلام ځنې باسي.

نو هر څوک چې په داسې خبرو کې مبتلا وي؛ په یاد دې ولري، چې د هغه شیطان په همغه ټاکلې (مقرره) برخه کې داخل دی، چې ذکر یې اوس تېر شو.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ؕ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾

او هر څوک چې ونیسي شیطان دوست بې له الله؛ نو په تحقیق زیان یې وکړ زیان ښکاره. وعده کوي (شیطان) له دوی سره، او په باطلو امیدونو کې غورځوي دوی، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب، دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی، او نه به مومي دوی له دې دوزخه هیڅ ځای د تښتې (او خلاصي).

تفسیر: یعنې کله چې د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عدوات کیفیت ښه معلوم شو؛ نو اوس په دې کې هیڅ شک پاتې نه شو، هر هغه څوک چې له خپل حقیقي معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوي، په سختو نقصانونو کې لویږي، د شیطان ټولې وعدې او امیدونه محض فریب دی، او نتیجه یې داسې کیږي چې د دوی د ګردو د هستوګنې ځای دوزخ دی، او له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کې چې بهیږي له لاندې (د مانیو او ونو) د دوی ویالې، چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، وعده کړېده الله حقه (وعده)، او څوک دی زیات صادق (رښتین) له الله نه په خبره (او وعده) کې.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د شیطان له فساد ځنې محفوظ دي، او د الله تعالی له ارشاده سره سم یې ایمان راوړی دی، او ښه عملونه یې کړي دي، دوی به تل په داسې جنتونو او باغونو کې ښه ژوندون کوي، چې د تل لپاره په کې پسرلی وي، او دا د الله تعالی وعده ده، چې له دې څخه د بل هیچا وعده رښتیا کېدی نشي، نو بیا د هسې رښتیا او پخې وعدې پرېښودل، او د شیطان په دروغو خبرو باندې خطا وتل، څومره ګمراهي او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دي؟

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر امیدونو (ارزوګانو) ستاسې او پر امیدونو (ارزوګانو) د اهل کتابو، (بلکه پر ښو عملونو پورې مربوط دی)، هر څوک چې وکړي ناکاره کار؛ نو جزا به ورکړل شي ده ته په هغه سره، او نه به مومي دغه (ګناهګار) د ځان لپاره بې له الله نه هیڅ ولي (دوست)، او نه مددګار (چې دی له عذابه خلاص کړي). او هر څوک چې عمل وکړي له (ځینو) نېکو (کارونو) له نارینه وو او له ښځو، حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو دغه (نېکوکاران) داخل به شي په جنت کې، او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقیر (هم، یعنې پر دوی به هیڅ شي کې هیڅ ظلم نه کیږي).

تفسیر: د کتابیانو یعنې د یهودانو او نصرانیانو دا خیال وو، چې مونږ د الله تعالی خاص بندګان یو، او پر هغو ګناهونو چې نور خلق نیول کیږي؛ مونږ نه نیول کیږو، انبیاء علیهم السلام ځمونږ حمایت کوي، او مونږ ته نجات راکوي، او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسې خیال کولو، نو الله جل جلاله وفرمایل: «چې نجات او ثواب د چا په امید او خیال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چې بد کوي بد به مومي، او تکلیف به ګالي هر څوک چې وي، د الله تعالی له حساب، کتاب، او عذاب ځنې ځان نشي ژغورلی، او نه یې څوک حمایت او طرفداري کولی شي، پاک الله چې هر څوک ونیسي؛ همغه یې خوشې کوي او نجات ورکوي، لکه چې په همدې لړه او خسیسه دنیا کې الله تعالی رنځ او درد د چا په برخه کړي، بې له الله جل جلاله بل هیڅوک هغه نشي ترې لرې کولی، هر هغه څوک چې ایمان ولري، او نیک عمل وکړي؛ نو هسې کسان به په جنت کې داخلیږي، او د خپلو نېکیو پوره ثواب به مومي.

خلاصه داچې د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی، د چا په امید او ارزو سره هیڅ نشي کېدی، نو داسې امیدونه په لغته ووهئ !، او په نېکو کارونو کې زیار (محنت) وباسئ !، او همت وکړئ !.

(نقیر هغه داغ ته وایي چې د خرما د زړي په شا طرف باندې وي).

وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿۱۲۵﴾

او څوک دي ډېر غوره له جهته د دين له هغه چا چې تابع يې ګرځولی وي مخ خپل (يا ځان خپل خاص حکم د) الله ته، حال دا چې دی نېکوکار وي، او متابعت يې کړی وي د ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې دی حنيف وو (په حق دين کلک ولاړ وو او له باطل ځنې بيزار وو)، او نيولی دی الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسير: پخوا معلومه شوه چې د الله تعالی په نزد يواځې اعتقاد او اعمال اعتبار لري، او خوشې چې هيلې (بهانې)، اميدونه، او ارزوګانې هيڅ يوه نتيجه نه ورکوي، اهل کتابو او نورو ګردو لره همدا کليه قاعده مقرره ده، چې په دې کې اهل د اسلام ته اشاره ده، يعنې د صحابه وو رضي الله تعالی عنهم تعريف او فضيلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده، اوس په ښکاره ډول سره فرمايي چې په ديانت کې له داسې سړي سره څوک مقابله کولی شي، چې د الله تعالی له حکمونو ځنې غاړه نه غړوي، او په نېکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتيا سره د ابراهيم عليه السلام د ملت او دين ښه متابعت کوي، چې هغه له ګردو ځنې ځان شکولی، او له پاک الله سره يې خپل تعلق او ارتباط ټينګ کړی وو، او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړی وو، ښکاره ده چې دا درې واړه صفتونه په صحابه وو (رضوان الله تعالی عليهم أجمعين) کې د کمال په توګه موجود وو، نه په کتابيانو کې، نو په دې قيودو سره د اهل کتاب هغه ارزو او هيله چې پخوا تېره شوه، ببخې باطله او چټې ثابته شوه.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطًا ﴿۱۲۶﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً وعبيداً)، او دی الله پر هر شي ښه احاطه کوونکی (په خپل علم او قدرت سره).

تفسير: يعنې په ځمکه او آسمان کې څه شيان چې دي سره له اسمانونو او ځمکو د هغو ګردو خالق الله تعالی دی، او دغه ګرد شيان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل وعلا شأنه په واک (اختيار) او قبضه کې دي، او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چې اراده وفرمايي؛ همغه کوي، پاک الله هيچا ته څه اړه او احتياج نه لري، هيڅوک دې په دې سره ډاډه نشي، او نه دې تېروځي چې زه يې دوست او خليل يم، او د ټولو خلقو د خير او شر د ګردو اعمالو په جزا او سزا کې دې هيڅوک هيڅ يو تردد او اندېښنه ونه کړي !.

وَيَسْتَفْتُوْنَكَ فِي النِّسَآءِ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ فِيْ يَتٰمَى النِّسَآءِ الّٰتِيْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ ؕ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه په باب (د ميراث د) ښځو کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله فتوی (حکم) درکوي تاسې ته به (باب د) دوی کې، او (بل د) هغه شي (حکم درکوي) چې لوستلی شي پر تاسې په کتاب (قرآن) کې په (باب د) يتيمانو ښځو کې، هغه چې نه ورکوئ تاسې دوی ته هغه (ميراث) چې فرض کړی شوی دی دوی ته، او مينه کوئ تاسې دې کار ته

چې نکاح کړئ تاسې دوی، او (حکم درکوي الله په حق) د ضعیفانو کې له وړو هلکانو نه، او (بل دا حکم درکوي) چې ودربړئ تاسې په حق د یتیمانو کې په عدل (انصاف) سره (په میراث او مهر کې).

تفسیر: ددې سورت په اول کې یې د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید فرمایلی وو، د یتیمو جونو اولیاء لکه د اکا ځوی که پوه شي، چې زه د دې پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دې خپل ځان ته نه نکاح کوي !، بلکه بل چاته دې په نکاح ورکړي !، او دی دې د هغې حامي او کومکي (مددګار) شي.

خو له تجربې ځنې مسلمانانو ته دا ور معلومه شوه، چې په ځینو ځایونو کې د جونو په حق کې هم دا بهتر وو؛ چې د خپل «ولي» په نکاح کې راشي، او «ولي» د دې رعایت داسې کوي؛ چې بل څوک یې نه کوي، نو له دې امله مسلمانانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د داسې نکاح اجازه وغوښتله، د دې استدعا په نسبت دا آیت نازل شو، او دوی ته اجازه ورکړه شوه، او ویې فرمایل: «هغه ممانعت چې پخوا له دې نه شوی وو؛ هغه خاص په هغه صورت کې وو چې د دوی حق په پوره ډول سره اداء نه کړئ، او د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید یې فرمایلی وو، او که څوک له یتیم سره د ښه سلوک او ښېګڼې په اراده نکاح ترې، نو اجازه ده».

فائده: په عربو کې داسې عام دستور وو، چې ښځې، وړوکي او یتیمان به یې له ځینو حقوقو ځنې بې برخې او محروم ګرځول، او دوی ته به یې میراث نه ورکاوه، او ویل به یې چې میراث د هغه چا حق دی، چې له دښمنانو سره وجنګیږي، او له یتیمو جونو سره د دوی اولیاوو نکاح ترله، او د دوی په نفقه، مهر، کسوت او نورو کې یې کمی کولو، او په مالونو کې به یې بېځایه تصرفات کول.

خلاصه داده: د الله تعالی حکم واجب الاتباع دی، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د هیڅا عقل، فکر، ارزو، دستور، حکم، قیاس، بیخي د اعتبار وړ او قابل کېدی نشي، او د الله تعالی دحکم په مقابل کې د بل چا د خبرو اورېدل او عمل پرې کول او د الله تعالی د حکم پرېښودل صریح کفر او ګمراهي ده، او دا مضمون یې په بلیغو تاکیداتو سره ظاهر او ښکاره کړ، اوس د همغو پخوانیو آیتونو په حواله د ښځو او د یتیمو جونو نکاح په متعلق ځینې نورې مسئلې هم رابښیي، څو چې له دې تاکیداتو څخه وروسته د ښځو د حقونو په ورکولو کې د هیڅا هیڅ یوه خبره پاتې نشي.

وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ عَلِيْمًا ﴿۱۲۷﴾

او هر څه چې کوئ تاسې له خیر (نېکی) پس بېشکه چې الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشیاء ورمعلوم دي).

تفسیر: یعنې الله تعالی ته ستاسې یوه یوه ذره نیکي هم معلومه ده، نو د یتیمانو او ښځو په حق کې هره ښېګڼه (ښه کار) چې وکړئ ! د هغې ثواب هرو مرو (خامخا) مومئ !.

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْۢ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ؕ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ؕ

او که کومه ښځه ویرېده له مېړه خپله د سرکشۍ (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک)، یا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو)؛ پس نشته ګناه پر دغو دواړو په دې کې چې صلح وکړي دوی پخپلو منځونو کې یو شان صلح، او صلح کول خیر (ډېر غوره) دي.

تفسير: يعنې که کومه ښځه د خپل مېړه زړه له خپله ځانه خپه وويني، او د هغه د خوښۍ او متوجه کولو لامله له خپل مهر يا نفقې او نورو ځنې لږ څه ورپرېږدي، او هغه له خپله ځان خوښ کړي؛ نو په دې مصالحت کې د هيڅا په ذمه ګناه نشته، د زوجينو په منځ کې مصالحت او موافقه ډېره ښه خبره ده، هو ! بې له سببه د ښځو خپه کول او بې له رضا د دوی په مال کې تصرف کول ګناه ده.

ځينو مفسرينو د صلحې صورت داسې ليکلی دی: «ښځه مهر يا نفقه مېړه (خاوند) ته ورپرېږدي، کُلاّ يا بعضاً، يا خپل وار خپلې بنې ته خوشې کړي، او مېړه (خاوند) دې طلاق نه ورکوي ! او تري ځنګ (ډډه) دې هم نه کوي !، او خبرې اترې دې ورسره کوي».

وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ ؕ

او حاضر کړی شوی دی (ايښودل شوی دی) په زړونو کې حرص (او د زړونو په منځ کې بخيلي موجوده ده).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه کې د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخيلي شته، نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل مېړه (خاوند) ته کومه نفع ورسوي، نو نارينه تري خوښيږي، «او که نارينه خپلې ښځې ته کومه نفع ورسوي؛ نو دا ښځه تري خوشاليږي، ليکن د حرص، بخيلي، اعراض، او بې پروايۍ له کبله مېړه (خاوند) ته غاړه نه ږدي، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تېريږي، او مېړه (خاوند) هم د ښځې ښه ساتلو او د دې د لږو حقوقو اداء کولو ته نه تياريږي».

وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۱۲۹﴾

او که نيکي وکړئ تاسې ! (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ تاسې (له نشوزه او خصومته) نو بېشکه چې الله دی په هغه شي چې کوئ يې تاسې (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسې د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسير: يعنې که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ ! او له بد سلوکۍ او جنګونو او جنجالونو ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالى ستاسې له ګردو خبرو ځنې خبردار دی، د نيکۍ ثواب به خامخا تاسې ته درکوي، ښکاره ده چې په دې صورت کې اعراض او خپګان نه پېښيږي، او د رضا کولو او له خپل حق ځنې د تېرېدلو ضرورت نه پاتې کيږي.

وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْٓا اَنْ تَعْدِلُوْا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوْهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ؕ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسې (ای د ډېرو ښځو مېړونو !) د دې چې عدل وکړئ (او برابروالۍ وساتئ په هر شي کې) په ما بين د ښځو خپلو کې اګر که ډېر حرص وکړئ تاسې (عدل ته)، نو مخ مه ګرځوئ تاسې (له يوې ښځې) په کامل مخ ګرځولو سره؛ چې پس پرېږدئ دا (ښځه) په شان د ځوړندې شوې؛ (چې نه يې طلاقوئ، او نه د مېړه توب معامله ورسره کوئ).

تفسير: يعنې که څو ښځې ستاسې په نکاح کې وي، -او دغه ستاسې له لاسه نه کيږي؛ چې د زړه مينه او په هر امر کې بيخي مساوات او برابري رعايت له هرې يوې سره وکړئ-؛ نو داسې ظلم او تېرۍ هم مه کړئ ! چې بيخي يوه لوري ته وښويږئ او ميلان وکړئ، او هغه بله ښځه همغسې په منځ کې ځوړنده پرېږدئ، نه يې هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ، او نه يې بيخي جلا (جدا) کوئ چې له بل چا سره خپله نکاح وترې.

وَاِنْ تُصْلِحُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۲۹﴾

او که اصلاح وکړئ تاسې (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ (له ظلمه) نو بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې که د اصلاح او د مصالحت معامله وکړئ، او حتی المقدور له ظلم، تعدي، او حق تلفی څخه خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ښبونکی دی.

وَاِنْ يَّتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِّنْ سَعَتِهٖ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيْمًا ﴿۱۳۰﴾

او که سره بېل شول دواړه (زوجین په طلاق سره) نو بې پروا به کاندي الله هر یو له دوی نه په خپله پراخه مهربانی، او دی الله پراخ (رحمت، فضل، او احسان د ده) تدبیر والا (چې هر کار له حکمت او مصلحت سره سم کوي).

تفسیر: یعنې که زوجین بېلوالی غوره کړي، او دطلاق وار ورسېږي، نو هیڅ حرج نشته، الله تعالی د هر یوه کار جوړوونکی دی، او د ګردو حاجاتو پوره کوونکی دی، په دې کې دې لوري ته اشاره ده، چې ښایي ښځه په راحت او هوسایی (آرام) کې وساتله شي !، او ایذاء او ربړ (تکلیف) ورته ونه رسوئ ! او که داسې ښه ژوندون یې له لاسه پوره نه وي، نو بیا ښه ده چې طلاق ورکړي، والله أعلم.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ﴿۱۳۱﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۱۳۲﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او خامخا په تحقیق حکم کړی دی مونږ هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (هم خاص حکم کړی دی مونږ) تاسې ته د دې چې وویرېږئ ! له الله، او که تاسې کافران شئ؛ نو بېشکه (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او دی الله ښه غني (ډېر بې پروا له هر چا او هر شي)، ښه ستایلی شوی (په ډېرو ښو صفاتو سره). او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او بس دی الله وکیل (ښه کار جوړوونکی).

تفسیر: د دې دواړو آیتونو خلاصه دا ده چې: تاسې او له تاسې څخه ګردو پخوانیو خلقو ته دا حکم اورول شوی دی، چې له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او د ده له احکامو ځنې نافرماني مه کوئ ! او تر ې غاړه مه غړوئ !، نو که اوس څوک د الله جل جلاله حکم نه مني؛ نو الله جل جلاله د ګردو شیانو مالک دی، او د هیچا پروا نه لري، یعنې دی خپل ځان ته نقصان رسوي، او پاک الله ته هیڅ یو تاوان نشي رسولی، که د الله تعالی احکام ومنئ؛ نو په دې باور ولرئ ! چې الله جل وعلا شأنُه چې د ګردو شیانو مالک دی، ستاسې ګرد کارونه درجوړوي.

درې ځلې یې وفرمایل: هر هغه شیان چې په ګردو اسمانونو او ځمکه کې دي؛ د الله تعالی دي:

له (۱) نه پراخي او وسعت مقصود دی، یعنې د هغه په دربار کې د هیڅ یو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نیازۍ او بې پروایۍ بیان مقصود دی، یعنې که تاسې منکران یئ، الله (جل جلاله) د هیڅا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی، په دې شرط سره چې تاسې پرهېزګاران او متقیان اوسئ !.

اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيْرًا ﴿۱۳۳﴾

که اراده وفرمایي (الله د بیولو او مړه کولو ستاسې) نو بو به ځي(فنا به کړي) تاسې (په موت سره) ای خلقو ! او رابه ولي نور خلق (په پیدا کولو سره)، او دی الله پر دغه (اعدام او ایجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر دې باندې هم قادر دی، چې تاسی ګرد سره فناء کړي، او د دنیا له مخې مو لرې کړي، او ستاسې په ځای نور مطیعان او حکم منونکي خلق پیدا کړي.

له دې ځنې هم د الله تعالی د بې پروایۍ او د استغناء اظهار ډېر ښه راڅرګندیږي، او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهدید او تخویف وشو.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ

هر څوک چې وي چې وغواړي ثواب (بدل) د دې دنیا؛ نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنیا او (ثواب) د آخرت.

تفسیر: یعنې که تاسې د الله تعالی د احکامو متابعت وکړئ؛ نو تاسې ته د دنیا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه درکول کیږي، نو بیا یواځې په دنیا پسې ګرځېدل او د الله تعالی د احکامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنیا) څخه هم ځان محروم او بې برخې ګرځول لویه نادانې ده.

وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ﴿۱۳۴﴾

او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی.

تفسیر: یعنې الله تعالی ستاسې ګرد کارونه وینې، او ستاسې ګردې خبرې اوري، هر شی چې غواړئ، که اراده وفرمایي؛ نو همغه به درکوي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې تل محکم ولاړ ! په انصاف سره شاهدان (خاص) لپاره د الله، اګر که وي (شاهدي) پر نفسونو ستاسې (چې زیان مو وي په کې) یا (په) والدینو (مور او پلار ستاسې) یا (په) اقاربو (خپلوانو ستاسې).

تفسیر: یعنې ښایي چې په رښتیا او د الله تعالی له حکم سره سمه شاهدي ورکړئ ! اګر که په دې حقه شاهدي کې ستاسې یا ستاسې د کوم عزیز او قریب خپلوان زیان هم وي، هر هغه خبره چې رښتیا وي، ښایي چې په ښکاره ډول سره اظهار کړل شي، او د دنیوي نفعې لپاره اخروي نقصان وانخلئ.

اِنۡ يَّكُنۡ غَنِيًّا اَوۡ فَقِيۡرًا فَاللّٰهُ اَوۡلٰى بِهِمَا‌ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الۡهَوٰٓى اَنۡ تَعۡدِلُوۡا‌ۚ

که وي دغه (مشهود علیه او مشهود له) غني (شتمن) یا فقیر (محتاج) نو الله ډېر خیر غوښتونکی دی پر دوی (له تاسې نه)، نو مه کوئ تاسې متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) چې انصاف وکړئ تاسې (او له حقه مه تېرېږئ ! یا چې عدول وکړئ له حقه).

تفسیر: یعنې په رښتیا شاهدۍ کې د خپلې کومې نفساني غوښتنې متابعت ونه کړئ ! چې د شتمنو رعایت وکړئ، او پر محتاجو باندې ورحمېږئ، او حقه خبره پټه کړئ، هر هغه شی چې حق وي؛ همغه ووایئ، الله تعالی له تاسې ځنې زیات د هغوی د خیر او ښېګڼې اراده لري، او د دوی په مصالحو باندې ښه پوه او خبردار دی، او د ده په دربار کې د هیڅ شي کمی نشته.

وَاِنۡ تَلۡوٗۤا اَوۡ تُعۡرِضُوۡا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرًا ﴿۱۳۵﴾

که واړوئ تاسې (خپلې ژبې) یا څنګ وکړئ تاسې (له شاهدۍ نه) نو بېشکه الله دی پر هغه شي چې کوئ (یې) تاسې ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسیر: د ژبې اړول دا دي چې رښتیا خبره ووایئ، مګر خو په پېچلو او تاو کړیو الفاظو، چې د هغو له اوربدلو ځنې اوریدونکي په شبهه کې لوېږي، یعنې صافه صافه او رښتیا خبره نه وایئ. او ځان ترې ژغورل (بچ کول) او په څنګ (ډډه) کېدل دا دي چې: پوره خبره ونه وایئ، بلکه هغه خبرې چې په کار راځي هغه پرېږدئ، نو په دې دواړو صورتونو کې یې اګر که دروغ نه دي ویلي، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله ګناهګاریږي، او ښایي چې هرو مرو شاهدي پوره او په رښتیا الفاظو ورکړه شي !، (یا دا چې د شهادت له اداء څخه مخ واړوئ، او پټ یې کړئ).

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اٰمِنُوۡا بِاللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖ وَالۡكِتٰبِ الَّذِىۡ نَزَّلَ عَلٰى رَسُوۡلِهٖ وَالۡكِتٰبِ الَّذِىۡۤ اَنۡزَلَ مِنۡ قَبۡلُ‌ؕ وَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيۡدًا ﴿۱۳۶﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ثابت او خالص کړئ تاسې ایمان خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چې ټوټه ټوټه یې نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندې، او پر هغه کتاب چې ټول یې یو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآن په نورو رسولانو)، او هر څوک چې کافر شي پر الله، او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه (الله) او پر رسولانو د دغه (الله) او پر ورځې آخرې (چې قیامت دی)؛ نو په تحقیق ګمراه شوي دي په ګمراهۍ لرې سره (له حقه).

تفسیر: یعنې هر څوک چې ایمان راوړي نو ضرور دي چې د الله تعالی پر ګردو احکامو او ارشاداتو د زړه له کومې یقین ولري، که د الله تعالی له احکامو او ارشاداتو ځنې پر یوه حکم هم یقین ونه کړي؛ نو هغه مسلمان نه دی، او تش د ژبې وینا او د خولې اظهار هیڅ کوم اعتبار نه لري.

اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا ثُمَّ كَفَرُوۡا ثُمَّ اٰمَنُوۡا ثُمَّ كَفَرُوۡا ثُمَّ ازۡدَادُوۡا كُفۡرًا لَّمۡ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ سَبِيۡلًا ﴿۱۳۷﴾

بېشکه هغه کسان (یعنې یهودان) چې ایمان یې راوړی دی (په موسی) بیا کافران شوي دي (په عبادت د ځُسي سره)، بیا یې ایمان راوړی دی (په توبه ایستلو سره)، بیا کافران شوي دي (په

انجيل او عيسى باندې) بيا زيات شوي له جهته د كفره (په محمد باندې) نه دى الله چې مغفرت وكړي دوى ته، او نه چې وښيي دوى ته سمه صافه لاره (څو چې دوى په خپل كفر كې دوام لري).

تفسير: يعنې په ظاهر كې مسلمانان او په زړه كې مذبذب پاتې وو، او په آخر كې بې له يقين كولو مړه شول، نو دوى ته د نجات لاره نه موندله كيږي، دوى كافران دي، او ظاهري مسلماني يې هيڅ په كار نه ورځي، له دې نه منافقين مراد دي.

او ځينې وايي چې: دا آيت د يهودانو په باره كې نازل شوى دى، چې لومړى يې ايمان راوړ، بيا د خُسي په عبادت كولو سره كافران شول، بيا يې توبه وكړه او مؤمنان شول، بيا له عيسى عليه السلام څخه منكران او پرې كافران شول، وروسته له دې د محمد رسول الله (صلى الله عليه وسلم) له رسالته يې هم انكار وكړ، او په كفر كې يې لا پسې ترقي وكړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمَا ۙ الَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۝

زېرى ورکړه (اى محمده !) منافقانو ته په دې چې بېشكه شته دوى ته عذاب دردناك. هغه كسان چې نيسي دوى كافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو، آيا لټوي دا (منافقان) له كافرانو څخه عزت، پس بېشكه (دنيوي او اخروي) عزت خاص الله لره دى ټول.

تفسير: يعنې منافقان چې له مسلمانانو ځنې جلا كيږي، او كه كافرانو سره دوستي كوي، د هغوى لپاره سخت عذاب دى، د منافقانو دغه خيال چې «مونږ ته د كفارو د ناستې او ولاړې لامله دنيوي عزت رسيږي» بيخي غلط دى، ځكه چې ګرد عزتونه د الله تعالى له خوا دي، هر څوك يې چې اطاعت كوي؛ د ده په برخه عزت رسيږي، خلاصه يې داسې شوه چې داسې خلق به په دنيا او آخرت دواړو كې خوار او ذليل اوسي.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِىْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖۤ ۚ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِىْ جَهَنَّمَ جَمِيْعَا ۙ ۝

او په تحقيق (پخوا) نازل كړى دى (الله) پر تاسې په كتاب (قرآن) كې دا حكم «هر كله چې واورېدل تاسې (په يوه مجلس كې) آياتونه د الله چې كفر (او انكار) كولى شي په دې آيتونو، او مسخرې كولى شي په هغو پورې؛ نو مه كيناست تاسې له دوى سره (اى مؤمنانو !) تر هغه پورې چې مشغول شي دوى په خبره بله كې (كه نه) په تحقيق تاسې (هم) په دې وخت كې د هغو په شان شئ (په ګناه كې)، بېشكه چې الله يو ځاى كوونكى دى د منافقانو او د كافرانو په جهنم (دوزخ) كې د ټولو (په يو ځاى كې).

تفسير: يعنې اى مسلمانانو ! الله تعالى پخوا له دې نه په قرآن عظيم الشأن كې تاسې باندې داسې حكم نازل كړى دى: «په هر هغه مجلس كې چې د الله تعالى پر احكامو تمسخر او له هغو څخه انكار كيږي، هلته له سره مه كينئ ! كه نه تاسې هم همغسې ګڼل كيږئ، هو ! كه هغوى په نورو خبرو كې مشغول شي؛ نو په هغه وخت كې له هغوى سره د كيناستلو هيڅ ممانعت نشته»، د منافقانو په مجلسونو او مركو كې د الله تعالى له احكامو او له آيتونو څخه انكار او

وربانـدې تمسخر کـړه، نو پـه دې مناسبت دا آيت نازل شـو، او دا چې يې وفرمايل: «حکم نازل شوی دی پر تاسې باندې؛ دې آيت ته اشاره ده: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ الآيه ـ چې پخوا له دې نه نازل شوی وو».

فائده: له دې نه معلومه شوه، هر هغه څوک چې په مجلس کې په خپل دين باندې طعن او عيب اوري، او بيا هلته کيني، او اوري يې، اګر که هغه پخپله څه ونه وايي؛ «منافق» دی.

إِلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ ۖ وَإِن كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ ۙ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ

هغه منافقان چې همیشه منتظر دي (حوادثو) ستاسې ته، نو که وو تاسې ته بری له (لوري) د الله، نو ووايي دا (منافقان مسلمانانو ته) چې: آيا نه وو مونږ له تاسې سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بري) نو وايي دا (منافقان کفارو ته) چې: آيا غالب شوي نه وو مونږ پر تاسې او (آيا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړئ) تاسې له مؤمنانو ځنې؟

تفسير: يعنې دا منافقان هغه کسان دي چې پر له پسې ستاسې د کمې په انتظار کې دي، بيا که بری (فتح) ستاسې په برخه شوه؛ نو تاسو ته وايي: «آيا مونږ له تاسې سره نه وو؟ (بلکه وو)، د ولجې (غنيمت) په مال کې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شريک کړئ !»، او که کافرانو ته په جنګ کې څه شی په لاس ورشي، يعنې کفار غالب شي؛ نو هغوی ته وايي: «آيا مونږ تاسې باندې غلبه نه وه کړې؟ يعنې پر تاسې باندې غالب او په دې قادر وو چې تاسې قتل کړو، خو مونږ له تاسې ځنې لاس واخيست، نو آيا مونږ ستاسې حفاظت نه دی کړی؟ آيا مونږ تاسې د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلي (بچ کړي)؟ نو په ولجه (غنيمت) کې مونږ ته هم برخه راکړئ !».

فائده: له دې ځنې معلومه شوه، که څوک سره له دې چې په حقاني دين کې هم وي، او له ګمراهانو سره پټې خبرې او ځان ته جوړښت لري؛ نو دا وضعيت يې هم د «نفاق» خبره ده.

فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

نو الله به فيصله وکړي په مينځ ستاسې کې په ورځې د قيامت کې، او له سره به ونه ګرځوي الله لپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندې هيڅ لاره (د حجت او د بري).

تفسير: يعنې الله تعالى ستاسې او د دوی په منځ کې حکم او فيصله کوي، چې تاسې جنت ته بيايي، او دوی په دوزخ کې اچوي، په دنيا کې هر څه چې د دوی له لاسه کيږي؛ هغه دې وکړي ! خو نتيجې به يې وګوري، مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هيڅ شی نه شي خرابولی، او نه يې له مينځه لرې کولی شي، چې همدغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه ارزو او تمنا ده.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ

بېشکه چې منافقان ټګي کوي (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره، او الله د دوی د ټګی په مقابل کې له دوی سره ټګي کوي.

تفسير: يعنې په زړه کې کافر او په ښکاره مسلمان دی، څو د دواړو خواوو له ضرر او ايذاء څخه محفوظ پاتې وي، او له دواړو خواوو ګټې او فائدې واخلي، حق سبحانه وتعالى د دوی د دې غولونې او ټګی دا سزا ورکړه، چې د هغوی ګرد شرارتونه او پټ خباثت يې خپل پاک نبي صلى الله عليه وسلم ته ښکاره کړ،

او دوی يې داسې ذليل او خوار کړل؛ چې بيخي له کاره ووتل، او د هيڅ اعتبار وړ نشول، او ګرد چلونه او فريبونه يې مسلمانانو ته ښکاره شول، او هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې ورريږي، هغه يې هم راڅرګنده کړه، لکه چې په راتلونکو آيتونو کې يې ذکر راځي، خلاصه يې دا چې د دوی له دغې ټګۍ ځنې هيڅ ونشول، او د الله تعالى له لوري دوی په داسې يوه مغالطه کې ولوېدل، چې دنيا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر کله چې پاڅيږي دغه (منافقان) لمانځه ته؛ نو پاڅيږي سست، ښيي دوی خلکو ته (ځان خپل چې مونږ هم مسلمانان يو)، او نه يادوي دوی الله مګر (رياپې يادول) لږ.

تفسير: يعنې لمونځ چې نهايت ضرروي او خالص عبادت دی، او د هغه په اداء کولو کې هيڅ يو قسم ځاني او مالي ضرر او اندېښنه هم نشته؛ منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي، او که کله يې له مجبوريته کوي، هغه هم تش د ريا او د نورو د ښوولو او تېر ايستلو لپاره يې کوي، څو نور د دوی له کفر ځنې خبر نشي، او مسلمانان وګمل شي، نو بيا له داسې خلقو ځنې د څه خبرې توقع کېدی شي، او دی څرنګه مسلمانان کېدی شي؟ .

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دې حال کې چې دوی متحيران مترددان دي په مينځ د دغه (ايمان او کفر)، نه (بيخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن کې) او نه بيخي په طرف د هغو (کفارو) دي (په ظاهر کې)، او هر څوک چې ګمراه (يې) کړي الله؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته لاره (د حق).

تفسير: يعنې منافقان خو بيخي په تردد او حيرت کې دي، نه دوی په اسلام باندې اطمينان لري، او نه په کفر ډاډه دي، او په سخته پرېشانۍ کې مبتلا دي، کله يوه لوري ته تمايل کوي، او کله بل لوري ته خپل ميلان ښکاره کوي، او الله تعالى چې د هر چا د ګمراهۍ او پرېشانۍ اراده وفرمايي؛ نو هغه به د نجات لاره چېرې وموميﷺ .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ۖ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اې مؤمنانو !) مه نيسئ ! تاسې کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو ځنې، آيا اراده لرئ تاسې (اې مؤمنانو !) د دې چې پيدا کړئ الله لره پر تاسې برهان (حجت صريح الالزام) ښکاره. بېشکه منافقان دي په طبقه ډېره ښکته کې له اوره (د دوزخ)، او له سره به نه مومې ته دوی ته مددګار (له عذابه خلاصوونکی).

تفسير: يعنې له مسلمانانو ځنې جلا کېدل، او له کفارو سره دوستي او يو ځای کېدل، د نفاق دليل دی، لکه چې منافقان يې کوي، نو تاسې لره اې مسلمانانو ! داسې کار بيخي نه ښايي !، که نه د پاک الله صريح الالزام، ښکاره برهان، او پوره حجت به په تاسې قائم شي، چې تاسې هم منافقان يئ، او د منافقانو لپاره د دوزخ ډېره ښکته طبقه مقرره ده، او هيڅ څوک له دوی سره مرسته او مددګاري نشي کولی؛ چې دوی له هغې طبقې ځنې وکاږي، يا يې په عذاب کې څه تخفيف راولي، مسلمانانو لره ښايي چې له داسې خبرې ځنې بيخي لرې وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿۱۴۶﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي (له نفاقه)، او اصلاح کړي (اعمال خپل) او منګولې خښې کړي په (دين د) الله، او خالص کړي دين خپل (له ريا او ښودنې) خاص الله لره؛ نو دغه (تائبين مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وي سره له مؤمنانو (په دارينو کې)، او ژر به ورکړي الله (ټولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبى کې) ثواب ډېر لوي.

تفسير: يعنې هغه منافق چې له خپله نفاقه توبه وباسئ او خپل اعمال ښه کړي، او د الله تعالى غوره دين ښه مضبوط او کلک ونيسي، او پر پاک الله توکل وکړي، او له ريا او له نورو خرابيو ځنې خپل دين پاک او صاف وساتي؛ نو هغه خالص مسلمان دى، او په دين او دنيا کې به له نورو مؤمنانو سره وي، مخصوصا ايمان لرونکو لره ډېر لوى ثواب رسيدونکى دى، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقيقي مؤمنانو سره ثواب رسېدونکى وي؛ چې له نفاقه يې په رښتيا توبه ايستلې وي.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَآمَنتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿۱۴۷﴾

څه کوي الله په عذاب ستاسې (او ولې به عذاب درکوي تاسې ته؟) که شکر وباسئ تاسې، (په دين دالله او په صدق توبه وباسئ) او ايمان ولرئ تاسې، او دى الله شکر قبلوونکى، ښه عالم (پر کردو شيانو).

تفسير: يعنې الله تعالى د ښو کارونو قدر کوي، او د بندګانو پر کردو کارونو او خبرو باندې ښه عالم دى، نو هر هغه څوک چې د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ايستلو سره غاړه ږدي، او هغه باندې له زړه يقين لري؛ نو الله تعالى عادل او رحيم دى، او داسې خلق له سره نه په عذابوي، او د داسې کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بيخي نه وي، بېشکه الله تعالى سرکښان او غاړه غړوونکي په خپل عذاب اخته کوي.

«اللهم إنا نشكرك ونؤمن بك فقنا العذاب، وارزقنا الثواب، وكان الله شاكرا عليما».

لَّا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿۱۴۸﴾

نه خوښوي الله ښکاره ويل د بدې خبرې (لکه چې نه خوښوي پټ ويل د دې بدو هم) مګر (ښکاره ويل) له هغه چا چې ظلم پرې شوى وي، او دى الله ښه اورېدونکى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره وو).

تفسير: يعنې که په چا کې کوم ديني يا دنيوي عيب وي، نو نه ښايي چې هغه مشهور کړ شي، الله تعالى د ټولو خبرې اورې، او پر ټولو کارونو باندې پوهيږي، او هر يوه ته سم له هغه سره جزا ورکوي، داسې بد ويلو ته «غيبت» ويل کيږي، هو ! مظلوم لره اجازه ده، چې د ظالم ظلم خلقو ته بيان کړي، همدارنګه په ځينو نورو صورتونو کې هم «غيبت» روا دى، او ښايي دا حکم يې دلته د دې لپاره فرمايلى وي؛ چې مسلمانانو ته نه دي لازم چې د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول يې بدنام کړي، چې په دې تور ونه خوري، او لا سرکښه، بېباکه او بې پروا نشي، بلکه مبهم نصيحت دې وکړ شي، «منافق» به خپله وپوهيږي، يا دې ځانته په ګوښه (تنهايى) کې نصيحت ورته وکړي، په دې سره ممکن دى چې هدايت وموميږ، او پند واخلي، لکه چې رسول اعظم صلى الله عليه وسلم هم داسې کول، او د هيڅا نوم به يې نه مشهوراوه.

إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

که ښکاره کړئ تاسې خير (نيکي ـ طاعت) يا پټوئ دغه (خير) يا عفوه کوئ له بدئ (چې ظلم دی)؛ نو بېشکه الله (هم) دی ښه عفوه کوونکی (ګناهګارانو ته سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو).

تفسير: په دې آيت کې مظلوم ته د معافولو ترغيب ورکول منظور دي، چې الله تعالى سره له قدرت او زبردستئ د خطا کوونکو خطاګانې ورمعافوي؛ نو عاجز او لاس لاندې بنده ته په اولى طريقه سره ښايي چې د نورو قصور ور معاف کړي، خلاصه يې داده: مظلوم ته جائز دي چې له ظالم څخه خپل بدل واخلي ! مګر افضل خو دادی چې صبر وکړي، او ور ځنې تېر شي !، په دغه آيت کې دې لوري ته اشاره ده، که د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ايذاء او ضرر رسولو صبر وکړئ ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ !، له ښکاره طعن او لعن او بد ويلو څخه خپل ځانونه وساتئ، او په ښکاره ډول هغوی سره مخالفت مه کوئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) کيږي پر الله، او پر رسولانو د الله، او اراده لري (غواړي) دوی چې تفريق (بيلتون) وکړي په منځ د الله، او رسولانو د الله کې، او وايي دوی چې: مونږ ايمان راوړو پر ځينو، او کافران (منکران) کيږو پر ځينو (نورو رسولانو)، او اراده لري (غواړي) دوی چې ونيسي په منځ د دې (کفر او اسلام کې) يوه لاره. دغه (تفريق کوونکي) هم دوی کافران دي (په کمال د کفر او) په حقه سره، او تيار کړی دی مونږ لپاره د کافرانو عذاب ډېر سپکوونکی (د دوزخ).

تفسير: له دې ځايه د يهودانو ذکر دی، څرنګه چې په يهودانو کې نفاق ډېر وو، او د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په زمانه کې چې منافقان عموما يهودان وو، يا يې له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندې يې کار کولو؛ نو ځکه يې په پاک قرآن کې زياتره د دې دواړو ډلو ذکر يو ځای فرمايلی دی.

د دې آيت خلاصه دا ده: «هغه کسان چې له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منکران دي، او غواړي چې د الله تعالى او د ده د رسولانو په مينځ کې فرق وکړي، يعنې پر الله باندې ايمان راوړي، او پر رسولانو يې ايمان را نه وړي، او ځينې رسولان يې ومني، او ځينې يې ونه مني، د هغوی مطلب دا دی چې د اسلام او کفر په مينځ کې يو نوی مذهب د خپلو ځانونو لپاره جوړ کړي، همدغه کسان اصلي او پاخه کافران دي، د دوی لپاره د خواری او د ذلت عذاب تيار دی.

فائده: د الله تعالى منل هلته معتبر دي چې د خپلې زمانې د نبي عليه السلام تصديق هم وکړي، او د هغه حکم هم ومني، بې د نبي عليه السلام له تصديقه د الله تعالى منل بې فائدې دي، او څه اعتبار نه لري، بلکه د يوه نبي عليه السلام تکذيب د الله تعالى او د ګردو انبياوو عليهم السلام تکذيب ګڼل کيږي، کله چې يهودانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم تکذيب وکړو؛ نو د الله تعالى او د ګردو انبياوو عليهم السلام په تکذيب کوونکو کې ګڼه او ډېر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

او هغه کسان چې ایمان يې راوړی دی پر الله او پر (ټولو) رسولانو د (الله)، او نه دی کړی دوی تفریق (بیلتون) په مینځ د هیڅ یوه کې له دوی نه (په نه منلو سره)، دغه (مؤمنان په ټولو مؤمن به شیانو)؛ ژر به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (ثوابونه) د دوی، او دی الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په منځ د هیڅ یو له انبیاوو علیهم السلام کې يې جلا (جدا) والې ونه کړ، بلکه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (ټولو) رسولانو علیهم السلام باندې يې ایمان راوړ؛ نو الله تعالی په خپل فضل او مرحمت سره دوی ګردو ته لوی ثواب ورکوي، له دې ځنې هغه مسلمانان مراد دي، چې پر الله تعالی او پر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او پر نورو ټولو رسولانو علیهم السلام او نورو ګردو مؤمن به شیانو باندې يې ایمان راوړی دی.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَٰلِكَ ۚ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾

سوال کوي له تا نه (ای محمده !) اهل کتاب (یهودان) د دې چې نازل کړې ته پر دوی (لکه تورات یو لیکلی) کتاب له اسمانه، نو په تحقیق سوال کړی وو دوی (یعنې پلرونو د دغو یهودانو) له موسی څخه ډېر لوی له دغه (سواله)، پس ویلي وو دوی (موسی ته) چې: وښیه مونږ ته الله ښکاره (مخامخ)، نو ونیول دوی لره صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چې د الله د لیدلو سوال وو په دنیا کې)، بیا ونیوه دوی ځُسی (په الوهیت سره) پس له هغه چې راغلې دوی ته ښکاره معجزې (په توحید)، پس عفوه وکړه (تېر شو) مونږ له دې ګناه (د دوی په توبه کولو سره)، او ورکړی وو مونږ موسی ته غلبه صریحه (برهان ښکاره).

تفسیر: د یهودانو څو مشران د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شول، او ویې ویل: «که ته په رښتیا سره رسول يې؛ نو یو لیکلی شوی کتاب یو ځلې له اسمانه راوړه ! لکه چې موسی علیه السلام تورات راوړی وو»، نو پر دغې خبرې دا آیت نازل شو، او د دې رکوع ټول الزامات د دوی په ځواب کې ذکر کیږي، او وروسته له هغه تحقیقي ځواب ورکوي.

د آیت مطلب دا دی: ای محمده ! (صلی الله علیه وسلم): یهودان له تا ځنې عناداً د هسې کتاب مطالبه کوي، د دوی داسې بېباکي او سرکښي د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دې ځنې هم لویه او سخته غوښتنه له خپل نبي موسی علیه السلام ځنې کړې وه؛ چې مونږ ته الله تعالی په ښکاره ډول سره راوښیه ! ، که نه مونږ ستا خبره نه منو، لکه چې په اول جزء د البقره سورت په (۵۵) آیت (۶) رکوع کې تېر شو، نو ځکه پر داسې ویونکو باندې ټکه ولوېده، او ګرد سره مړه شول، بیا الله تعالی د موسی «علیه السلام» په دعا سره دوی ژوندي کړل، د دومره عظیم الشأنو معجزو له لیدلو سره بیا د ځُسي په عبادت کې مشغول شول، بیا الله تعالی دوی وبخښل، دا واقعه د البقره په سورت کې لږ څه په تفصیل سره ذکر شوې ده.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّوْرَ بِمِيْثَاقِهِمْ

او پورته کړی وو مونږ برسپره پر دوی (غر د) طور لپاره د (قبول د کلکې) وعدې د دوی (چې د موسوي شريعت په منلو سره يې کړې وه).

تفسير: يعنې هر کله چې يهودانو وويل: چې د «تورات» حکم سخت دی، مونږ يې نه منو، نو دلته د «طور» غر له ځمکې څخه ورپورته او د دوی پر سرونو باند ځوړند شو (چې له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومني، او مضبوط او کلک يې ونيسي، که نه دا غر ستاسې په سر لويږي.

وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

او ويلي وو مونږ دوی ته چې ننوځئ ! په وره (د ايليا د ښار) سجده کوونکي.

تفسير: په يهودانو باندې حکم وشو، چې په سجده کولو سره ښار ته ننوځي، او د ننوتلو په وخت کې مو سرونه راښکته کړئ !، دوی د سجدې کولو پر ځای په خپلو کوناټيو وښورېدل، او وښوييدل.

وَّقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوْا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿۱۵۴﴾

او ويلي وو مونږ دوی ته چې مه تېرېږئ له (حده) په (ورځې د) شنبې کې (د ماهيانو په ښکار سره)، او اخيستې وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره).

تفسير: په يهودانو باندې حکم شوی وو، چې د شنبې (خالي) په ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ ! او په دې ورځ کې له ګردو ورځو ځنې ډېر کبان په اوبو کې دوی ته په نظر ورتلل، نو يهودانو داسې چل او حيله جوړه کړه، چې د سيند په غاړو کې يې حوضونه جوړ کړل، او د شنبې په ورځو کې به يې کبان په هغو حوضونو کې ننه ايستل، او ساتل، او په نورو ورځو کې به يې ښکار کول، د دې فريب او عهد ماتولو لامله الله تعالى له دوی ځنې بيزوګان جوړ کړل، چې په ځناورانو کې ډېره خسيسه او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَّقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۵۵﴾

پس (په سزا ورسولی شو دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلک عهد خپل، او په سبب د کفر د دوی په آيتونو د الله باندې، او په سبب دوژلو د دوی انبياوو لره په ناحقه (په خپلې عقيدې سره هم)، او په سبب دويلو د دوی (دا خبره نبي ته د تمسخر په ډول) چې زړونه مو په پردو کې پټ دي (ستا وينا پرې اثر نه کوي، نو الله د دغو يهودانو په رد کې فرمايي چې: داسې نه ده لکه چې تاسې يې وايئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د دوی، پس ايمان نه راوړي دوی مګر لږ (د دوی نه).

تفسير: يعنې يهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالى په دوی باندې په دې عهد ماتولو او د نورو آيتونو په انکار، او د انبياوو عليهم السلام په نا حقه وژلو او د دوی په دې وينا باندې چې ځمونږ په زړونو باندې پردې او پوښونه دي؛ خورا سخت سخت عذابونه نازل کړل.

کله چې ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته دحق دین دمنلو دعوت ورکولو نو، دوی به ویل چې: «ځمونږ زړونه په پردو کې دي، او ستا خبرې هلته نه رسیږي»، الله تعالی فرمایي چې: خبره داسې نه ده، بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندې الله جل جلاله مهر لګولی دی، چې د دغه مهر له امله ایمان د دوی په برخه نشي کېدی، مګر لږ څه کسان له دې نه مستثنی دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه نور ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيْمًا ﴿۱۵۶﴾ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ۚ

او په سبب د کفر د دوی (مکررا) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمې دروغ غټ (د زنا). او (په سبب د) ویلو د دوی (داسې چې): بېشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله (په ګومان خپل).

تفسیر: او له دې جهته چې د عیسی علیه السلام څخه منکران شول، او بل یې کفر ځانونو ته غوره کړ، او پر بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها یې لوی تهمت (تور) وکړ، او د دوی پر دې خبرې باندې چې په افتخار سره به یې ویل: «مونږ وژلی دی عیسی ځوی د مریمې چې د ده له اظهار سره سم د الله تعالی رسول وو»، نو د دې ګردو جهتونو له امله پر یهودانو باندې عذابونه او مصیبتونه نازل شولو، (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وي نو استهزاء ده، او که د الله جل جلاله وي؛ نو استیناف یعنې ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنې مدح کوم د رسول الله، نو فرمایي: الله په تکذیب د یهودانو کې).

وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ۭ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِيْهِ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ ۭ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا ﴿۱۵۷﴾ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۱۵۸﴾

حال دا چې نه وو وژلی دوی (عیسی واقعاً) او نه پر دار کړی وو دوی هغه (یقینا)، ولیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسی سره) دوی ته، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسی کې خامخا په شک کې دي په (شان) د ده کې، نشته دوی ته په (شان) د ده کې هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل)، او نه وو وژلی دوی عیسی (په وژلو یقیني سره). بلکه پورته کړی وو دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوي غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت کوي).

تفسیر: الله تعالی د دوی د دې وینا تکذیب کوي، او فرمایي چې: دغو یهودیانو په واقع کې عیسی علیه السلام نه دی وژلی، او نه یې په دار کړی وو، هغه مختلفې خبرې چې یهودان یې په دې باره کې کوي؛ له خپله فکره او اټکله یې وایي، او د الله تعالی له لوري په شبهه کې اچول شوي دي، او له دوی څخه هیڅوک په اصلي خبرې نه دي خبر، رښتیا خبره دا ده چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، او الله تعالی پر ګردو شیانو باندې قادر او په هر کار کې یې یو حکمت دی.

خبره دا ده کله چې یهودانو د عیسی علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو لومړی یو سړی د عیسی علیه السلام کور ته ننوت، کله چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، نو پاک الله د دې سړي شکل لکه د عیسی علیه السلام غوندې واړاوه، او ورسره مشابه یې کړ، څرنګه چې نور یهودان هغه پسې د عیسی علیه السلام کور ته ننوتل، هغه سړی یې چې نوم یې طیطاؤش وو؛ مسیح وګڼه، او ویې واژه، وروسته له هغه دوی ته داسې یو خیال پیدا شو، چې «د دې مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډېر مشابه دی، او نور بدن یې ځمونږ د ملګري په شان رابښکاري»، چا ویل: «که

دا مقتول مسيح وي؛ نو ځمونږ سړی «طيطاؤش» چېرې لاړ؟ او که دا ځمونږ سړی دی؛ نو مسيح چېرې دی؟»، تش په اټکل او ګمان هر چا هر څه ويل، او اصلي خبره له دوی ځنې هيڅوا ته ښکاره نه وه، رښتيا خو همدا ده چې په يقين سره عيسی عليه السلام دوی له سره وژلی نه دی، بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی، او يهودان يې په شبهه کې اچولي دي.

وَإِنْ مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُوْنُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا ﴿۱۵۹﴾

او نشته هيڅوک له اهل کتابه مګر قسم دی خامخا چې ايمان به راوړي دوی خامخا (په وخت د نزعې خپلې يا په وخت د نزول د عيسی) پر دغه (عيسی) پخوا له مرګه د ده څخه، او په ورځ د قيامت به وي (عيسی) پر دوی باندې شاهد (چې يهودانو ونه منلم، او نصرانيانو «ابن الله» وبللم).

تفسير: عيسی عليه السلام پر آسمان کې ژوندی موجود دی، کله چې «دجال» پيدا شي؛ نو هله به عيسی عليه السلام بيا دغې ځمکې ته تشريف راوړي، او «دجال» به وژني، او يهودان او نصرانيان به په ده باندې صحيح ايمان راوړي، چې بېشکه عيسی ژوندی دی، مړ شوی نه دی، او د قيامت په ورځ کې به عيسی عليه السلام د دوی دغه ګرد اعمال او حالات اظهاروي، «چې يهودانو ځما تکذيب او مخالفت کاوه، او نصرانيانو ما ته د الله جل جلاله ځوی ويل».

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَثِيْرًا ﴿۱۶۰﴾
وَّأَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوْا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيْمًا ﴿۱۶۱﴾

نو په سبب د ظلم د هغو کسانو چې يهودان دي؛ حرام کړل مونږ پر دوی باندې طيبات (هغه ډېر پاک شيان) چې حلال کړی شوي وو دوی ته، او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لارې د الله څخه ډېر (خلق). او (په سبب د) اخيستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چې په تحقيق منع کړی شوي وو دوی (په تورات کې) له دغه (سوده)، او (په سبب د) د خوړلو د دوی مالونه د خلقو په نا حقه سره (چې رشوت او نور ناروا شيان دي)، او تيا رکړی دی مونږ لپاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د موسی عليه السلام له زمانې راهيسې اهل کتاب پرله پسې په ډېرو سرغړولو، عهد ماتولو، او د انبياوو عليهم السلام په ايذاء او ضرر رسولو کې مشغول وو، نو ای محمده صلی الله عليه وسلم ! «اوس که دوی د عناد له مخې له تا څخه د (تورات) غوندې يو کتاب دفعتاً يو ځلې طلب کړي، او په قرآن عظيم الشأن باندې (چې له ګردو کتابونو ځنې افضل دی) کفايت ونه کړي؛ نو له دې متعصبو او نالايقو ځنې هيڅ لرې او مستبعد نه ده، د دوی له همسې نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه ! او مه حيرانېږه ! د دوی ګرد پخوانۍ او وروستنۍ وړوکې او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دي، مونږ د دوی لپاره په دنيا کې خورا (ډېر) سخت شريعت معين کړی، او په آخرت کې مو هم ډېر سخت عذاب ورته مقرر او تيار کړی دی.

لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيْمِيْنَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ أُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيْهِمْ أَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۶۲﴾

ليکن هغه (کسان) چې پاخه دي په علم کې له دوی ځنې او ايمان لرونکي دي؛ ايمان لري په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته، او (ايمان لري) پر هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي

دي پخوا له تا څخه، او (ايمان راوړي پر ټولو انبياوو) سم قائم كوونكو د لمانځه، او هغه كسان چې ورکوونكي دي زكات لره، (يا) او (صفت كوو د) سم قائم كوونكو د لمانځه، او هغه كسان چې ورکوونكي دي زكات لره، او ايمان راوړونكي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی)، دغه (كسان چې د صحيح ايمان او صالح عمل لرونكي دي) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډېر لوی (جنت، رضا، او لقا).

تفسير: يعنې د بني اسرائيلو هغو كسانو چې مضبوط علم يې درلود (لرلو)، لكه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري رضي الله تعالى عنهم، او هغه خلق چې د ايمان خاوندان دي، دوی قرآن، تورات، انجيل او نور ګرد مني، د لمانځه د سم اداء كوونكي له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنې كوې !، او زكات ورکوونكي او ايمان لرونكي په الله او په قيامت چې دي؛ مونږ دغو ستايل شويو كسانو ته خورا (ډېر) لوی ثواب او اجر ورکوو، پرته له لومړني فريق چې د هغوی لپاره خورا سخت عذاب موجود دی.

(پاس په تحت اللفظ كې د ﴿وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ دوه ترجمې ليكلې شوي دي:

(۱): چې «المقيمين» په ﴿بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ﴾ عطف، او تر انبياء مراد شي، يعني «يؤمنون بالكتاب وبالأنبياء المقيمين الصلاة».

(۲): چې «يؤمنون» خبر شي د «الراسخون» چې مبتدأ دی، او «المقيمين» په مدح سره منصوب شي، چې د هغه تركيب تقرير اوس تېر شو.

إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ

بېشكه چې مونږ وحي مو ګړېده تاته (ای محمده !)

تفسير: اهل كتابو او د مكې معظمې مشركانو او نورو كفارو د قرآن مجيد په حقانيت او صداقت كې راز راز شبهې پيدا كولې، وګورئ ! چې دلته يې داسې وويل: «لكه چې تورات يو ځای او يو ځلې آسمانه رانازل شو، ښايي هم هغسې ته هم يو كتاب له آسمانه راوړې، بيا تا رښتينی نبي ګڼو، » نو الله تعالى آيتونه نازل كړل، او حقيقت يې راښكاره كړ، او د وحي عظمت يې راڅرګند كړ، او د كفارو د ګردو شبهاتو ترديد يې وفرمايه، او د الله تعالى د وحي متابعت يې په تعميم، او د قرآن مجيد اطاعت يې په تخصيص سره بيان وفرمايه، او دا يې راوښوده، چې د الله جل جلاله حكم منل پر ګردو باندې فرض دی، او د هيڅا هيڅ يو عذر په دې كې نه منل كيږي، هر څوك چې د ده په تسليم كې تردد يا تأمل يا انكار كوي؛ هغه ګمراه او بې دين دی، اوس له دې ځايه تحقيقي ځواب ورکول كيږي، دغه ده چې فرمايي:

كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ

لكه چې وحي كړې وه مونږ نوح ته، او (نورو) انبياوو ته پس له ده (لكه هود، صالح، لوط، شعيب او نور).

تفسير: وحي خاص د الله تعالى حكم او د ده هغه پيغام دی، چې په انبياوو عليهم السلام باندې نازليږي، او همغسې چې پر پخوانيو انبياوو باندې د الله جل جلاله وحي نازله شوې ده؛ همغسې پر محمد صلى الله عليه وسلم باندې هم الله تعالى خپله وحي نازله كړېده، نو هر هغه چا چې هغه پخوانۍ وحي منلې ده؛ ښايي چې دا هم هرومرو ومني، او هر هغه چې له هغې ځنې انكار كوي؛ ګواكې له ګردو ځنې انكار كوي.

د نوح عليه السلام له زمانې پخوا د الله جل جلاله او د انبياوو عليهم السلام د حكم پر مخالفت باندې عذاب نه نازلېده، بلكه دوى به معذور ګڼل كېدل، او د تعطيل او تأخير رعايت به پكې كېده، او ډېر زيات كوښښ به د دوى په پوهولو صرفېده، د نوح عليه السلام په زمانه كې كله چې مذهبي تعليم ښه ظاهر شو، او خلقو ته د الله تعالى د احكامو په متابعت كې هيڅ يوه خفاء پاتې نه شوه؛ نو دلته پر غاړه غړوونكو باندې عذاب نازل شو، اول د نوح عليه السلام په زمانه كې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د هود عليه السلام او صالح عليه السلام او شعيب عليه السلام په زمانو كې كافرانو باندې نور راز راز عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم د وحي تشبيه څخه د هغو پخوانيو انبياوو له وحيو سره اهل كتابو او د مكې معظمې مشركانو ته پوره تنبيه وركړل شوه، او دوى ته دا خبره لا څرګنده كړى شوه، هر څوك چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وحى يعنې قرآن عظيم الشأن نه مني، نو هغه هم د لوى عذاب وړ او مستحق ګرځي.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيْسٰى وَاَيُّوْبَ وَيُوْنُسَ وَهٰرُوْنَ وَسُلَيْمٰنَ ۚ وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ﴿۱۶۳﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنٰهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۭ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوْسٰى تَكْلِيْمًا ﴿۱۶۴﴾

او (لكه چې) وحي كړې وه مونږ ابراهيم ته، او اسماعيل ته، او اسحق ته، او يعقوب ته، او اولادې (د يعقوب) ته، او عيسى ته، او ايوب ته، او يونس ته، او هارون ته، او سليمان ته، او وركړى وو مونږ داود ته زبور. (لېرلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې په تحقيق سره قصه كړې ده مونږ د دوى پر تا (اى محمده !) پخوا له دې نه، او (لېرلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې نه مو دي كړي قيصې د هغوى پر تا (اى محمده !)، او خبرې كړي دي الله له موسى سره په خبرو كولو سره.

تفسير: له نوح عليه السلام څخه وروسته انبياء عليهم السلام يې په اجمال، او هغه انبياء عليهم السلام يې چې په دوى كې مشهور او جليل القدر او اولوا العزم دي؛ په تخصيص او تفصيل سره ذكر كړل، چې له دى ځنې دا ښه معلومه شوه، هغه وحي چې پر محمد صلى الله عليه وسلم باندې نازله شوې ده، د هغې حقانيت او د هغې منل همداسې ضروري دي؛ لكه چې د نورو اولوا العزمو او مشاهيرو انبياوو عليهم السلام وحي منل ضروري وو.

او دا هم راښكاره شوه، چې پر نورو انبياوو باندې چې وحي راتلله: كله به دوى ته پرښتو پيغام راوړ، او كله به هغوى ته ليكلى كتاب ورورسېد، كله به د ملائكو له وسيلې پرته په خپله الله تعالى خپل رسول سره خبرې كولې، مګر په دې ګردو صورتونو كې څرنګه چې د الله تعالى حكم دى او د بل چا حكم نه دى؛ نو پر بندګانو باندې د هغه اطاعت يو شان فرض دى، اعم له دې چې تر بندګانو پورې د هغه د رسېدلو طريقه تحريري وي، كه تقريري وي، او كه پيغام وي، نو اوس د يهودانو دا وينا: «كه تاسې د تورات غوندې يو كتاب يو ځلې له آسمانه په مونږ نازل كړئ؛ نو مونږ به تا رښتينى ګڼو، كه نه نو دا ډېره د ناپوهى، بې ايمانى، او حماقت خبره ده» صريح كفر او ښكاره حماقت دى.

رُسُلًا مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ الرُّسُلِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۱۶۵﴾

(او لېرلي مو دي) رسولان چې زيري كوونكي دي (مؤمنانو ته په جنت) او ويروونكي دي (د كفارو په جحيم)، لپاره د دې چې پاتې نشي خلقو ته پر الله باندې هيڅ حجت (دليل، عذر، بهانه)

وروسته له (لېرلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: الله تعالی پرله پسې خپل انبیاء علیهم السلام رالېرلي دي، چې مؤمنانو ته زېرې ورکړي، او کافران وویروي، تر څو د قیامت په ورځ کې خلقو ته د دې عذر او بهانې ځای پاتې نشي؛ چې ووائي: مونږ ته ستا رضا او غیر رضا معلومه نه وه، ځکنې خامخا به مو په هغې باندې تګ کړی وو، نو ځکه الله تعالی خپلو رسولانو ته معجزې ورکړې، او ور ویې لېرلې، او رسولانو هم د حق لارې خلقو ته وروښودلې، نو وروسته له دې نه د حق دین په منلو کې د هیڅا عذر او پلمه (بهانه) نه اوربدل کیږي.

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۱۶۶﴾

لیکن الله شاهدي لولي (اظهار، اقرار کوي) په هغه شي چې نازل کړی یې دی تاته (ای محمده!)، چې نازل کړی یې دی دا (معجزه قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکې هم شاهدي لولي (په نبوت ستا)، او بس دی الله حق ظاهر کوونکی، (نو د دوی شهادت ته حاجت نشته).

تفسیر: یعنې وحي به په هر رسول باندې نازلېده، دا کومه نوې خبره نه ده، او ځکردو ته معلومه ده، لیکن په دې قرآن کې الله تعالی خپل خاص علم رالېرلی دی، او الله تعالی به دا حق ظاهروي، لکه پوهان چې پرې پوهیږي، هغه علوم او حقائق چې له دې قرآن عظیم څخه حاصل شوي دي، او پرله پسې حاصلیږي، هغه له نورو کتابونو ځنې له سره په لاس نه دي راغلي، او هومره هدایت چې خلقو ته د محمد صلی الله علیه وسلم له رسالته رسېدلی دی، د بل چا له رسالته نه دی رسېدلی، ځکه چې د ده نبوت عام دي ټولو خلکو، انسانانو او پیریانو ته.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿۱۶۷﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ﴿۱۶۸﴾ اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۶۹﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (د محمد له نبوت څخه)، او منعه کړي یې دي (خلق) له لارې د الله (اسلام) څخه؛ په تحقیق سره ځکمراه شوي دي په ځکمراهۍ ډېرې لرې سره (د حق له لارې نه). بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او ظلم یې کړی دی (په پټولو د نعت د محمد یا په منعه د مؤمنانو له ایمانه) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښیي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی کافران دي) مګر (وبه ښیي دوی ته) لاره د دوزخ چې همېشه به وي دوی په هغه کې تل تر تله (بې انتها بلا انقطاع)، او دی دغه (ادخال او خلود في النار) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسیر: د قرآن مجید او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم له تصدیق او توثیق څخه وروسته فرمایي: «هغه کسان چې ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چې په «تورات» کې موجود وو، هغه یې ځکرد پټ کړل، او خلقو ته یې د هغو په ځای نور مهمل شیان ورځرځکند کړل، او نور یې هم له حقاني دین څخه واړول؛ نو داسې کسان له سره نه د هدایت وړ او نه د مغفرت مستحق دي»، له دې نه دا خبره ښه ښکاره شوه، چې هدایت یواځې د محمد صلی الله علیه وسلم په متابعت کې منحصر دی، او ځکمراهي د محمدي شریعت د مخالفت نوم دی، چې په دې سره د یهودانو پوره سرزنښ او ترتنه وشوه، او د دوی د خیالاتو غلطول لا ښه واضح شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلۡحَقِّ مِن رَّبِّكُمۡ فَـَٔامِنُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ وَإِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١٧٠

ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسې، نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ ! دهغه شي چې) خیر دی تاسې ته، او که کافران شوي یئ تاسې پس بېشکه خاص الله لره دي هغه شیان چې په آسمانونو کې دي، او (هغه شیان چې په) ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً اوعَبیداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ستاسې او ستاسې د کتاب تصدیق، او ستاسې د مخالفینو یعنې د اهل کتاب تغلیظ او تضلیل یې بیان کړ، اوس ګردو خلقو ته ندا کولی شي چې: «ای خلقو ! زما صادق رسول له رښتینې کتاب او حق دین سره تاسې ته درغلی دی، ستاسې خیر په همدې کې دی، چې د هغه ګردې خبرې ومنئ ! او که یې ونه منئ؛ نو ستاسې دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې خاص الله جل جلاله لره هغه شیان دي، چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، او الله جل جلاله ستاسې په ګردو احوالو او افعالو خبردار دی، ستاسې د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوي، او بدل یې درکوي.

فائده: له دې ارشاداتو ځنې واضحه معلومه شوه، د هغو وحیو منل فرض دي؛ چې پر انبیاوو علیهم السلام باندې نازلې شوي دي، او له هغو ځخه انکار کول کفر دی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓۚ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ سُبۡحَانَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞ

ای اهل کتابو ! مه کوئ ! تاسې مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسې کې او مه وایئ تاسې پر الله مګر (ویل) حق (رښتیا)، بېشکه همدا خبره ده بله نه ده چې مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله دی، او (داسې) کلمه د ده ده، (یعنې پیدا شوی دی په کلمې د «کن» سره) چې لېږلې یې وه دغه (کلمه د هغه مور) مریمې ته، او روح دی له جانبه د الله، نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله) !، او مه وایئ تاسې (داسې چې معبودان) درې دي، منع شئ (له دې وینا، اختیار کړئ توحید چې) خیر دی تاسې تـه، بېشکه همدا خبره ده چې الله حق معبود یو دی (بې شریکه بې عیبه)، پاکي ده ده لره له دې چې شي ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبیاوو علیهم السلام په تعریف کې له مبالغې ځخه کار آخیست، او له حدودو د باندې وتل، او خپل انبیاء علیهم السلام یې د الله ځامن بلل، نو الله تعالی فرمایي چې: «د دین په خبرو کې مبالغه مه کوئ ! هومره خبره چې محققه وي له هغې ځخه څه زیاتوالی مه کوئ ! او د الله تعالی د مقدس شان په نسبت هم هغه خبرې وایئ؛ چې بیخي رښتیا او محققې دي !، او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ !، له تاسې ځنې څومره لویه غلطي شوې ده، چې عیسی علیه السلام ته چې د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی؛ د وحیې په خلاف د الله جل جلاله ځوی وایئ، او د درې معبودانو معتقدان شوي یئ، یو الله جل جلاله، دویم عیسی علیه السلام، درېم بي بي مریم رضي الله تعالی عنها، له داسې خبرو ځنې مو خولې ونیسئ !، او الله تعالی واحد احد دی، هیڅوک له ده سره شریک نه دی،

او نه يې څوک اولاد کېدی شي، د ده پاک ذات له دې ګردو شيانو ځنې پاک او منزه او مقدس دی، دا ګردې خبرې له دې نه پيدا شوي دي، چې تاسې د وحي اطاعت ونه کړ، که تاسې د وحي اطاعت او متابعت کولی؛ نو الله تعالی ته به مو د اولاد نسبت نه کولو.

او د درې معبودانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشرکانول، او د سيد الرسل محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم او د افضل الکتب قرآن مجيد او فرقان حکيم تکذيب به مو نه کولو، او داسې پاخه کافران به نه کېدئ.

فائده: د کتابيانو يوې ډلې د عيسی عليه السلام رسالت هم ونه مانه، او د ده په وژلو پسې يې ملاوې وترلې، چې د هغه ذکر پخوا تېر شو، بلې ډلې له دې نه تېرې کړې، عيسی عليه السلام يې د الله ځوی وګڼه، او دواړه ډلې کافراني شوې، د دې دواړو فرقو د ګمراهۍ سبب همدا شوه چې له وحيې ځنې يې مخالفت وکړ، له دې نه ښکاره شوه چې نجات يوائې د وحيې په متابعت پورې منحصر دی.

لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۱۷۱﴾

خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً او عبيداً) او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: يعنې په آسمانونو او ځمکو کې له لاندې تر پاس پورې هر څه شيان چې دي؛ ټول د الله تعالی مخلوقات، مملوکات، او بندګان دي، او بيا ووايئ چې: د الله تعالی شريک او ځوی څوک او څرنګه کېدی شي؟ او الله تعالی د ګردو کارونو جوړوونکی دی، او د ګردو کارونو د جوړولو لپاره هم هغه بس او کافي دی، بل هيڅا ته حاجت نشته، نو اوس ووايئ چې : الله جل جلاله به شريک يا ځوی ته څرنګه محتاج شي؟ .

خلاصه يې دا چې نه په کوم مخلوق کې د ده د شريک کېدلو څه قابليت او لياقت شته، او نه د ده په پاک ذات کې د هغه د ځاييدلو څه امکان شته، او نه دې ورته څه اړتيا (احتياج) او حاجت لري، نو له دې نه دا معلومه شوه چې له مخلوقاتو ځنې کوم يوه مخلوق ته د الله تعالی شريک يا ځوی ويل د هغه چا کار او فکر دی؛ چې له ايمان او عقل دواړو څخه محروم او بې برخې وي.

فائده: له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه: هر هغه څوک چې د الله تعالی لپاره ځوی يا بل کوم شريک پيدا کوي؛ نو دی په حقيقت کې الله تعالی د ګردو موجوداتو پيدا کوونکی نه ګڼي، او ګرد موجودات د پاک الله مخلوق نه بولي، او هم الله جل جلاله د ګردو حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو لپاره کافي نه ګڼي، او ګواکې الله جل جلاله د الوهيت له مرتبې څخه وباسي، او په مخلوقاتو او ممکناتو کې يې داخلوي.

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ

له سره ننګ (او عار) نه کوي مسيح له دې نه چې شي بنده لپاره د الله، او نه (ننګ او عار کوي) پرښتې چې مقربې دي (د الله له بندګۍ څخه).

تفسير: يعنې د الله جل جلاله عبوديت، عبادت او د ده حکمونه په ځای راوړل يو اعلی درجه شرافت او عزت دی، د دې لوی نعمت د قدر، اهميت او د ضرورت پوښتنه دې له مسيح عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام او مقربينو ملائکو څخه وکړی شي ! نو دوی د الله تعالی په عبادت ولې شرميږي؟ او عار او ننګ ترې کوي؟ هو ! ذلت او بېغيرتي خو د ما سوا الله په بندګۍ کې ده، لکه چې نصرانيان مسيح عليه السلام ته «ابن الله» وايي، او خپل معبود يې

ټاکلی دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالی لونې ګڼي، د دوی او د بتانو عبادت کوي، او د دوی لپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿۱۷۲﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷۳﴾

او هر هغه څوک چې ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لويي وکړي) نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته ټول (لپاره د جزا ورکولو). پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چې وعده یې ورسره کړی شوې ده)، او زیات به (هم) ورکړي دوی ته له مهربانۍ خپلې، او هغه کسان چې ننګ (او عار) یې کړی وي، او تکبر (لویي) یې کړي وي (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک، او نه به مومي دوی ځان ته بې له الله هیڅ دوست (نافع په آفاتو کې) او نه هیڅ مددګار (د افع د عذاب).

تفسیر: یعنې هر هغه سړی چې د الله تعالی له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه ترې غړوي؛ نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي، بلکه یوه ورځ به دوی ګرد د الله تعالی په مخ کې ټول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي، او ښه کارونه یې کړي وي، یعنې د پاک الله بندګي یې پوره په ځای کړي وي؛ نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالی په فضل او مهربانۍ به د هغوی له ثواب څخه زیات نور خورا لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شي، او هغه کسان چې د پاک الله له عبادت نه یې سر غړولی وي، په لویو عذابونو کې به آخته شي، او هیڅوک به له هغو کسانو په داسې سختې کې هم د دوی خیر غوښتونکی او مددګار نه وي؛ چې دوی هغه د الله تعالی په بندګۍ کې شریک کړی وو.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿۱۷۴﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۱۷۵﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته برهان (دلیل، سند، حجت چې محمد دی) له (طرفه د) رب ستاسې، او نازل کړی دی مونږ تاسې ته نور (رڼا) واضح ښکاره چې (قرآن دی). پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په الله او منګولې یې خښې کړي دي په (دین د) ده؛ نو ژر به داخل کړي (الله) دوی په رحمت کې چې له جانبه د ده دی، او په مهربانۍ کې او هدایت به وکړي (وښیي الله) دوی ته خپل لوري ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسیر: پخوا له دې نه د الله جل جلاله د وحي او بالخصوص د قرآن عظیم د عظمت او د هغه د حقانیت بیان او د هغه د متابعت د تاکید ذکر وو، او د هغه په ذیل کې د مسیح علیه السلام د الوهیت او د ابن الله توب ابطال څخه وروسته بیا د هم هغه اصلي او ضروري خبرې په نسبت ګردو ته تاکید کیږي: چې ای خلقو ! تاسې ته د رب العالمین جل جلاله له

خوا کامل حجت او روښانه رښا در رسېدلې ده، چې ستاسې هدايت ته بيخي کافي او وافي ده، يعنې قرآن عظيم الشأن، نو هر هغه څوک چې پر الله جل جلاله باندې ايمان راوړي او دغه مقدس کتاب مضبوط ونيسي؛ نو دی به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کې داخليږي، او هر څوک چې له هغه څخه مخالفت کوي، د دوی ګمراهي او خرابي فقط همدغه مخالفت ګڼل کيږي.

يَسْتَفْتُوْنَكَ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِى الْكَلٰلَةِ ؕ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه (ای محمده ! د کلالې) نو ووايه: چې الله فتوی درکوي تاسې ته په (ميراث) د کلالې کې.

تفسير: د «کلاله» معنی کمزور او ضعيف او دلته ترې مراد هغه مړی دی؛ چې د ده په وارثانو کې پلار او اولاد هيڅوک نه وي، لکه چې پخوا له دې هم بيان شو، ځکه چې اصلي وارث والد او ولد دی، څوک چې دا نه لري؛ نو د ده حقيقي ورور او خور د ځوی او لور حکم لري، او که «حقيقي» نه وي، نو همدا حکم په «علاتي» کې هم دی: چې په پلار کې سره شريکان وي، که يوه خور وي نيمايي، که دوه خويندې وي دوه ثلثه، که ورور او خور دواړه وي؛ نو نارينه ته دوه برخې او ښځې ته يوه برخه وررسيږي، که تش يو ورور وي، خور هيڅ نه وي؛ نو دی د خور د مال وارث کيږي، يعنې ده ته هيڅ يوه برخه معينه نه ده، بلکه ټول وړي، ځکه چې هغه «عصبه» دی، لکه چې په راتلونکي آيت کې دا ګرد صورتونه مذکور دي، اوس پاتې شو، هغه خور او ورور چې يواځې په مور کې شريکان وي، چې دوی ته «أخيافي» وايي، نو د هغه حکم دغه سورت په شروع کې فرمايل شوی دی، او برخه يې معينه ده.

اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ وَلَدٌ وَّلَهٗۤ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ

که يو سړی مړ شي چې نه وي ده لره ځوی (او نه پلار) او وي ده لره يوه خور (عينيه يا علاتيه) نو (مقرر) دی دې ته نصف (نيم) د هغه مال چې پرېښی وي (مړي).

تفسير: يعنې که يو سړی مړ شي او يوه خور ولري، نه ځوی ترې پاتې وي او نه پلار؛ نو دې ته د ميراث نيمايي مال ور رسيږي.

وَهُوَ يَرِثُهَاۤ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهَا وَلَدٌ ؕ

او دا ورور ميراث وړي له دې خور څخه که نه وي دې لره ځوی (ځوځات).

تفسير: يعنې که د دې په عکس کومه ښځه بې ولده مړه شي، او له دې ځنې «أعياني» يا «علاتي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث کيږي، ځکه چې «عصبه» دی، او که له دې ښځې ځنې ځوی پاتې وي؛ نو ورور ته يې هيڅ نه ور رسيږي، او که ترې لور پاتې وي، نو هغه مال چې د لور د برخې ورکولو څخه وروسته پاتې وي؛ ورور ته وررسيږي، که «أخيافي» ورور يا خور يې پرېښي وي، نو هغه ته شپږمه برخه معينه ده، لکه د دې سورت په ابتداء کې ارشاد وشو.

فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثٰنِ مِمَّا تَرَكَ ؕ

نو که وي دا خويندې دوه (يا زياتې) نو مقرر دی دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چې پرېښی دی (مړي).

تفسير: او كه دوه يا له دوو ځنې زياتې خويندې ترې پاتې شي، نو دوی ته دوه ثلثه رسيږي.

وَإِنْ كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۗ

او كه وو دا (وارثان) وروڼه او خويندې نارينه او ښځې؛ پس مقرر دی هر نارينه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو.

تفسير: يعنې څه وروڼه او څه خويندې پرېږدي، نو ورور ته دوه برخې او خور ته يې يوه برخه ور رسيږي، لكه چې د اولاد حكم دی.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ۗ

بيانوي الله تاسې ته (احكام د ميراث) چې ګمراه (او خطا) نه شئ تاسې.

تفسير: يعنې رحيم او كريم الله محض د خپلو بندګانو د هدايت او د دوی د فلاح او نجات لپاره خپل صادق او حق احكام بيان فرمايي، لكه چې دلته يې د «كلاله» ميراث بيان كړی دی، الله جل جلاله له ګردو څخه غني او بې نياز دی، نو كه اوس څوك د الله تعالى د داسې مهربانۍ قدر ونه كړي، بلكه د ده د حكم څخه انحراف وكړي؛ نو هغه تل تر تله كمبخت او شقي پاتې كيږي.

له دې ځنې دا راښكاره شوه چې بندګانو ته ښايي چې د ګردو احكامو متابعت وكړي، او كه په كوم معمولي او جزوي امر كې هم مخالفت كوي، نو ګمراه كيږي، نو بيا هغه كسان چې د ده په پاك ذات او په كمالیه وو صفاتو كې د ده د حكم څخه مخالفت كوي، او خپل اعتقاد او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل كې د ځان مقتدا ګرځوي، د هغو د ضلالت او خباثت درجه همدې نه قياس كړئ، چې په څه اندازه به وي.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او الله پر هر شي ښه عالم دی (نو د بندګانو مصالح هم په حيات او هم په ممات كې و رته معلوم دي).

تفسير: پخوا له دې نه معلومه شوې وه، چې الله تعالى د خپلو بندګانو هدايت خوښوي، اوس فرمايي چې ده ته ټول شيان معلوم دي، نو مطلب يې داسې شو، چې په ديني مسائلو كې كه تاسې ته كوم ضرورت پېښ شي، د هغه پوښتنه كوئ ! كله چې د دې ارشاد په تعميل كې لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم د «كلاله» د مسئلې پوښتنه وكړه؛ نو د هغوی د تحسين په لوري، او وروسته له دې نه د داسې سوالاتو كولو په نسبت د ترغيب اشاره فهميږي، او دا هم ترې مفهوميږي، چې الله جل جلاله ته ټول شيان معلوم دي او تاسې ته نه؛ نو دا هم نشئ ښوولئ چې په «كلاله» او په نورو صورتونو كې هغه برخې چې مقررې شوي دي، د هغوی حقيقي علت څه شی دی؟ او بيا د بني آدمانو عقل د دې خبرې قابل كله كېدی شي؛ چې د حق سبحانه وتعالى په ذات او صفاتو كې په خلاف د وحيې جرأت وكړي، كله چې دوی د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتياز څخه عاجز او ناتوانه دي، نو د الله تعالى په بې مثله او بې سياله او بې شريكه ذات او صفاتو باندې د پاك الله له ښوونې څخه پرته څرنګه وپوهيږي؟ او په څه ډول يې راښكاروولی شي؟.

تمت سورة «النساء» بفضل الله خالق الأرض والسماء !

ونرجو منه فی الدنيا النعماء وفی الآخرة حسن اللقاء !

سُورَةُ المَائِدَة

د«المائدة» سورت مدني دی، پرته له (٣) آیته چې په عرفات په «حجة الوداع» کې نازل شوی دی، په تلاوت کې (٥)، او په نزول کې (١١٢) سورت دی، (١٢٠) آیتونه او (١٦) رکوع لري. وروسته د «الفتح» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) پوره کړئ تاسې ګرد عهدونه.

تفسیر: له عقودو څخه ټول لوظونه او پیمانونه مراد دي، برابره خبره ده چې هغه د الله تعالی سره وي، او که له مخلوق سره وي، له همدې تقریر سره سم د عقودو او مواعیدو په تفسیر کې هغه مختلف شیان چې له اسلافو ځنې منقول دي؛ هغه ټول سره تطبیقېږي، او په دې آیت کې د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زیات لطف حاصلېږي.

أُحِلَّتۡ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ

حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبي) چارپایان د انعامو (لکه اوښان، غوایان او پسونه).

تفسیر: په (٦) جزء د «النساء» د سورت په (١٦٠) آیت (٢٢) رکوع کې مونږ ولوستل چې: پر یهودانو باندې د دوی د ظلم او بد عهدۍ په سزا ځینې حلال او طیب شیان حرام، او دوی ترې محروم کړی شوي وو ﴿فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ﴾ چې تفصیل یې د «الأنعام» په سورت کې راځي، دې مرحومه امت ته د عهدونو له ایفاء له هدایت سره؛ له دې شیانو ځنې د انتفاع اجازه هم ورکړی شوې ده، یعنې اوښ، غویي، پسه، وزه او له دې جنسه څخه ګرد أهلي او وحشي (کورني او ځنګلي) چارپایان لکه هوسی، غش غویي او نور ستاسې لپاره په هر حالت کې حلال کړی شوي دي، بې له هغو حیواناتو یا حالاتو چې د هغو په متعلق؛ یا حق تعالی په قرآن عظیم، یا د خپل نبي کریم صلی الله علیه وسلم په ژبه د ده په احادیثو کې ستاسې د جسماني یا روحاني یا اخلاقي مصالحو له امله ممانعت فرمایلی وي.

إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ

مګر (حلال نه دي) هغه چې لوستې به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه).

تفسیر: غالبا له دې څخه مراد هغه شیان دي چې د همدې سورت په درېم آیت کې بیان کړی شوي دي، یعنې ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ﴾ څخه نیولې تر ﴿ذَٰلِكُمۡ فِسۡقٌۗ﴾ پورې.

غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌۗ

حال دا چې نه یئ تاسې حلال ګڼونکي د ښکار حال دا چې تاسې احرام تړونکي یئ !.

تفسير: د مُحرِم لپاره يواځې د وچې د ساکښانو (ذي روحو) ښکار روا نه دی، او د سيند د ښکار اجازه ورته شته، کله چې د احرام دومره رعايت شوی دی، چې په هغه کې ښکار کول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شريف د حرمت او عزت لحاظ ښايي له دې نه په درجو زيات وي، يعنې د حرم د ساکښانو (ذي روحو) ښکار د محرم او غير محرم د ګردو لپاره حرام وي، لکه چې د ﴿لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللَّهِ﴾ له عمومه څخه معلوميږي.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

بېشکه الله حکم کوي (په تحليل او تحريم کې) د هر هغه څه چې اراده وفرمايي.

تفسير: يعنې هغه الله جل جلاله چې ګرد مخلوقات يې پيدا کړل، بيا يې پخپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کې د مراتبو فرق ښکاره کړو، په هره نوعه کې يې سم د هغه له استعداده ببل ببل فطري خواص او قواوې په وديعت کښودي، د حيات او د ممات مختلف صورتونه يې تجويز کړل، بېشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کې دا حق هم حاصل دی؛ چې د خپل کامل اختيار، محيط علم، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شی چې هر چا ته په هر حالت کې اراده وفرمايي؛ حلال يا حرام يې کړي. ﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ﴾.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللَّهِ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه ګڼئ حلال (مه بې حرمته کوئ !) شعائر (نښې د دين) د الله (چې د حج مناسک دي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې د حق تعالی د عظمت او معبوديت لپاره خاص علامات او نښې مقررې شوي دي؛ د هغوی بې حرمتي مه کوئ ! چې دې کې حرم محترم، بيت الله شريف، جمرات، صفا، مروه، هدي، احرام، مساجد، آسماني کتابونه او نور ګرد حدود او فرائض او ديني احکام شامل دي، وروسته له دې علائمو او نښو ځنې د ځينو مخصوصو شيانو ذکر فرمايي چې په مناسکو پورې تړلي دي، لکه چې له دې آيت څخه پخوا په بل آيت کې د مُحرِم ځينې احکام ذکر شول.

وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ

او مه (بې عزته کوئ !) مياشته حرمت والا (په قتال او جدال سره).

تفسير: حرمت والا مياشتې څلور دي، لکه چې د «التوبة» د سورت په (٥) رکوع (٣٦) آيت ﴿مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ کې مذکور دی، او هغه (محرم، رجب، ذي القعدة، ذي الحجة) دي، او تعظيم او احترام يې دا دی، چې ښايي په دې مياشتو کې له نورو مياشتو ځنې د نېکۍ او تقوی زيات التزام وکړ شي !، او ښايي چې له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) لپاره ډېر اهتمام وشي !، خصوصا نه ښايي چې حُجّاج وربړوي، يا د بيت الله له حج څخه يې ستانه (واپس) کړي.

اګر که دا امور د کال په دولسو مياشتو کې واجب العمل دي، مګر بالخصوص په دې محترمو مياشتو کې پرې ډېر زيات تاکيد شوی دی.

وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ

او مه (بې حرمته کوئ ! د) هغه ساکښ (ذي روح) چې د کعبې هديه وي (بې قلادې) او نه هغه (هديه) چې په غاړه کې يې قلادې وي (او د کعبې په لوري بيولې کيږي).

تفسير: (قلائد) د قلاده جمع ده، چې له هغې څخه هغه طوق يا هار يا غاړکی يا غړوندی مراد دی؛ چې د «هدي» د حيوان په غاړه کې د علامې او نښې په ډول اچول کيږي، څو د «هدي» حيوان پرې وپژندل شي، او له تعرض څخه مأمون وي، او ليدونکي ته د هسې عمل د کولو ترغيب هم وشي، قرآنکريم د دې شيانو تعظيم او حرمت باقي پرېښود، او د «هدي» او د هغې د علائمو او نښو سره تعرض کول يې ممنوع کړل.

وَلَآ آٰٓيِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ

او مه (بې عزته کوئ !) قصد کوونکي (ورتلونکي) د کور حرمت والا ته (د حج يا د عمرې لپاره)، حال دا چې غواړي دوی فضل له (جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښي.

تفسير: په ظاهر کې د غه ويار (فخر) يواځې د مسلمانانو دی، يعنې هر هغه مخلص مسلمان چې د حج يا د عمرې لپاره ځي؛ د هغه تعظيم او احترام وکړئ !او د دوی په لاره کې ډبرې مه اچوئ !او ربړ (تکليف) مه ور رسوئ !.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُوا۟ ۚ

او کله چې (له احرامه څخه) حلال شوئ پس ښکار کوئ تاسې (که مو خوښه وي).

تفسير: يعنې د ښکار هغه ممانعت چې د احرام په حالت کې کړی شوی وو، د احرام له اتمام نه وروسته پاتې نشو.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا۟ ۘ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم (لدی سببه) چې منعه کړي دي دوی تاسې لره له مسجد حرام څخه؛ په دې چې تاسې تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخيستلو).

تفسير: يعنې (د کافر قوم بغض او دښمني دې تاسې دې ته اړ او باعث نه کړي؛ چې له خپله حده تېر شئ، او د دې تېرو شيانو حرمت ونه ساتئ)، هغه شعائر چې په لومړني آيت کې د الله تعالى له خوا لوی او محترم ښودل شوي وو، د مشرکانو له لوري په شپږم کال کې توهين او سپک شول، رسول الله مبارک نږدې له (۱۵۰۰) اصحابو سره د «ذي القعدة الحرام» په مياشت کې محض د عمرې د اداء کولو په قصد له مدينې منورې څخه رهي (روان) شول، کله چې «حديبيې» ته ورسېدل، مشرکانو دوی د دې اسلامي عبادت له اداء کولو څخه منع کړل، دوی نه د احرام حالت، نه د کعبې شريفې د حرمت، نه د «شهر الحرام» د احترام، نه د «قلائد» او نه د «هدي» څه لحاظ او خاطر وکړ.

مسلمانانو د «شعائر الله» له دې توهين او د مذهبي فرائضو له دې ممانعت څخه چې د دې ظالم او وحشي قوم له لوري وشو؛ که هر څومره د غيظ، غضب، بغض او عدوات اظهار کړی وی؛ حق يې درلود (لرلو) او بېځايه نه وو، او که د دوی په مقابله کې د انتقام په څوښ (جوش) کې له سده وتلي وی، او په کوم اقدام باندې يې لاس پورې کړی وی؛ هم ښاييدل او ممکن وو، ليکن د اسلام محبت او عدوات هم په عدل، انصاف او حقانيت بنا دي، لکه چې قرآن کريم د داسې جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کې هم مسلمانانو ته حکم ورکړ چې: «خپل جذبات دې تر اداري لاندې ونيسي»، ځکه چې انسان د ډېر محبت او زيات عداوت په وخت کې په څوښ (جوش) راځي، او د خپل ځان اداره هيڅ نشي کولی، او له حده تېری کوي، نو ځکه يې وفرمايل چې: ښايي د خورا (ډېر) سختو دښمنانو عداوت او دښمني هم تاسې د عدل او انصاف له دائرې څخه ونه باسي، او د عدل او انصاف واګې مو له لاس څخه خوشې نه شي.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ

او مرسته کوئ تاسې یو تر بله په نېک کار او تقوی (پرهېزګاری) کې، او مه کوئ تاسې مرسته یو تر بله پر ګناه او پر عدوان (ظلم تجاوز).

تفسیر: که کوم سړی بالفرض د انتقام په ځوښ (جوش) کې راشي، او تېری وکړي؛ نو د هغه د ممانعت تدبیر دا دی چې دمسلمانانو جماعت دې نه یواځې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کې مرسته ونه کړي، بلکه ګرد سره دې لاس یو، او د نیکۍ او تقوی مظاهره دې وکړي ! (او د ده د زیادت او بې اعتدالۍ مخه دې ونیسي !.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۖ إِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝٢

او وویرېږئ تاسې له الله ځخه، بېشکه چې الله ډېر سخت دی عذاب (د ده متخلفینو لره).

تفسیر: یعنې د حق پرستۍ او انصاف خوښولو او د ګردو ښو اخلاقو بیخ د پاک الله ځخه وېره ده، او که د الله جل جلاله ځنې وېره، او په نېکۍ کې تعاون او په بدۍ کې عدم تعاون نه وی؛ نو د عمومي عذاب د وقوع اندېښنه وه (أعاذنا الله منه !)، ځرنګه چې الله جل جلاله د هغو شیانو د بیان اراده وفرمایله، چې وعده یې په ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ کې کړی شوې وه، نو دا آیت نازل شو:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ ۖ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ۚ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ

حرام کړی شوی دی پر تاسې (خوراک د) مردار (حیوان) او (د بهیدونکې) وینې، او د غوښې د خنځیر، او د هر هغه (حلال کړی شوي حیوان) چې آواز کړی شوی وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کې)، او د خپه کړی شوي، او د کوتک (او د نورو) وهلی شوي، او د غورځېدلي (له پاسه ژورې ته)، او د ځیرې شوي په وهلو د ښکر، او د هغه چې (تري) خوړلې وي ځناورانو، مګر (روا دی) هغه چې حلال (یې) کړئ تاسې (او روح په کې وي)، او (حرام دی) هغه چې ذبح کړی شوي وي (په نامه د کوم ممنوعه ځای یا شي) او دا چې تقسیم وکړئ تاسې په غشو د قمار سره، دغه (تېر محرمات یا تقسیم یا تفاؤل په دې غشو سره ګناه او) فسق دی.

تفسیر: یعنې حرام کړی شوي دي پر تاسې دغه لس شیان:

١ - «میتة» یا مرداره چې بې ذبحې مړه شوي وي (بې له ماهي او ملخه) حرامه ده، «میتة» هغه واجب الذبح حیوان ته ویلی شي، چې بې له حلالولو په خپل مرګ مړ شي، او وینه او غریزي حرارت یې په غوښه کې محتقن او جذب شوې پاتې شي، چې د هغه له زهریله توب او ګندګۍ ځنې څو راز بدني او دیني ضررونه پیدا کیږي.

٢ - د بهیدونکې وینې خوراک حرام دی، لکه چې په (٨) جزء د الأنعام په (١٤٦) آیت (١٨) رکوع کې ﴿أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا﴾ راغلي دي.

٣ - د خنځیر د غوښې خوراک حرام دی، او د خنځیر د نورو ګردو اجزاوو ځخه تر نوکانو او ویښتانو پورې هم هر راز انتفاع ناروا ده.

۴ – د هغه مذبوح خوراک حرام دی؛ چې بې د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې یاد کړی شوی وي.

۵ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په خپه کېدلو (زندۍ کېدلو) يې روح (سا) ختلې وي.

۶ – د هغه مړه خوراک حرام دی، چې په کوتک یا په غونډه تیږه (ګټه) چا وهلی وي.

۷ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې لوېدلی وي له غره یا له کمره یا په کوهي کې.

۸ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې بل غوایي په ښکر وهلی وي.

۹ – د هغه مړه حیوان خوراک حرام دی؛ چې درندګانو ترې څه اندازه غوښه خوړلې وي او بیا يې روح ختلی وي، (مګر هغه مړ له دې پنځو واړو وروستنیو څخه چې ژوندی پاتې وي، او بیا يې په نامه د الله جل جلاله ذبح کړي، نو د هغه خوراک روا دی).

۱۰ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په هغو تیږو (ګټو) ذبح کړی شوی وي چې د «کعبې شریفې» نه ګېر چاپېره ولاړې دي، او مشرکانو به د تعظیم لپاره پرې قربانی کولې، یا ترې مطلق بتان مراد دي.

لږ څه وړاندې د «هدي» د ادب او احترام ذکر تېر شو، یعنې هغه ساکښ (ذي روح) چې د تقرب الی الله په نیت د الله تعالی له ګردو څخه د پخوانی معبد مکې معظمې ته د نذر په ډول بهول کېدل، او هلته به ذبح کېدل، د هغه په مقابل کې د هغه ساکښ (ذي روح) ذکر يې وفرمایه، چې د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ما سوی په بل کوم ځای کې د بل چا یا د بـل ځای د تعظیم لپاره ذبح کیږي (موضح القرآن).

په دې دوهم صورت کې د نذر نیت هم في الحقیقت د غیر الله په نامه وي، اګر که د ذبحې په وخت کې له ژبې څخه «بسم الله، الله اکبر» هم وویل شي، سم له دې تقریر سره د ﴿وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ﴾ او د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ فرق واضح شو (ابن کثیر رحمه الله).

﴿وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ﴾ : «او حرام کړی شوي دي دا چې تقسیم وکړئ تاسې د قمار په غشو سره»، ځینې مفسرین د «ازلام» ځنـې د تقسیـم غشي مرادوي، چې د جاهلیت په زمانه کې د ذبحې غوښې او د نورو تقسیم لپاره استعمالېدل، او هغه د قمار (جواری) یو صورت وو، لکه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاټری) رسم دی، لیکن د «حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله» او نورو محققینو په نزد دا خبره راجحه ده، چې له «ازلام» څخه غشي مراد دي، چې په هغه سره د مکې معظمې مشرکانو دکوم اشکال او تردد په وخت کې به د خپلې ارادې او د چارې فیصله او پرېکړه پرې کوله، دا غشي بـه يـې په بیت الله کې د قریشو خورا (ډېر) لوی بت (هُبل) سره کېښودل، د دې غشو پر ځینو باندې داسې لیکل شوي وو «أمرني ربي» = «حکم راکړی دی ما ته رب ځما»، او پر ځینو يې داسې لیکلی شوي وو «نهاني ربي» = «منع کړی یم زه رب ځما» همداسې پر هر غشي یوه قیاسي او اټکلي خبره لېکلې شوې وه.

کله چې به دوی ته په کومه خبره کې څه تردد او اندېښنه پېښېده؛ نو دوی به تلل او یو غشی به يې راخیست، که د «أمرني ربي» والا غشی به يې په لاس ورته؛ نو په کار به يې شروع کوله، او که مخالف له هغه به يې په لاس ورته؛ نو له کار ځنې به تېښتېدل، وعلی هذ القیاس ګواکې دا له بتانو ځنې یو راز مشوره او استعانت وو، څرنګه چې د دې رسم بنا پر خالص شرک، جهل، اوهام پرستی، او په افترا علی الله باندې وه؛ نو ځکه «قرآن کریم» په متعددو مواقعو کې په نهایت تغلیظ او تشدید سره د هغه حرمت ښکاره کړ.

سم له دې تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا يې له مرداري وینې او خنځیر او نورو ډېرو خبیثو او ګنده وو شیانو د تحریم له سلسلې سره منسلک، او دا يې راښکاره کړه چې د دوی معنوي او اعتقادي نجاست او خباثت، له دې شیانو له پلیتی ځنې لږ نه دی، لکه چې په بل آیت کې د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا نه څرګندیږي.

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ؕ

نن ورځ نا اميده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطاله د) دين ستاسې، نو مه ويرېږئ له دغو (کفارو نه ای مؤمنانو) او وويرېږئ له ما نه (چې ستاسې خالق يم).

تفسير: دا آيت هغه وخت نازل شو چې د ژوندانه په ټولو څانګو او د هدايت د علومو د هرې موضوع په متعلق کې اصول او قواعد داسې ممهد، او د فروعو او جزئياتو بيان هم په هومره کافي تفصيل او جامعيت سره منظم شوی وو؛ چې د اسلام پيروانو ته تر قيامت پورې د الهي دين څخه ما سوا بل کوم دين بيخي د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لايق نه وو پاتې شوی.

مکه معظمه فتحه شوې وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالى عليهم أجمعين سره له کاملې وفا له خپل الله «جل وعلا شأنه» سره خپل عهد او پيمان پوره کولو، هغه قوم چې د ګنده او پليتو غذاګانو او د مردارو حيواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)؛ له مادي او معنوي طيباتو څخه خوند اخيستی وو، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کې راسخ او ټينګ شوی وو، د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقيدې بيخي شلېدلې وې، او شيطان د تل لپاره له دې څخه چې په «جزيرة العرب» کې يې عبادت وشي؛ بيخي مأيوس شوی وو، نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو: ﴿اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾ .

يعنې نن کفار له دې خبرې څخه مايوس کړی شوي دي، چې تاسې له خپل قيّم دين څخه واړوي، او بيا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لوري بوځي، يا د اسلامي دين د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کې وګرځوئ، يا په ديني احکامو کې د تحريف او تبديل اميدونه ولرئ، نن تاسې ته يو کامل او مکمل دين در رسېدلی دی، چې وروسته په هغه کې د هيڅ يو قسم ترميم ضرورت او امکان نشته، د الله جل جلاله انعام پر تاسې شوی دی، چې وروسته له دې نه ستاسې له طرفه د هغه د ضايع کېدو هيڅ اندېښنه نشته، پاک الله تر ابده پورې همدا د اسلام دين ستاسې لپاره غوره کړی دی، نو ځکه وروسته له دې نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال هم نه دی پاتې.

په داسې حالاتو کې تاسې ته هيڅ سبب او دليل نشته، چې له کفارو ځنې وويرېږئ، ولې چې کفار تاسې ته هيڅ نقص او تاوان نشي در رسولی، هو ! د هغه لوی محسن او حقيقي منعم له قهره او ناراضی څخه تل وويرېږئ !، چې د ده په واک او اختيار کې ستاسې فلاح او نجاح او ګټه او زيان دی.

ګواکې په ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾ کې يې په دې مطلب تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه مسلمانانو ته د کفارو له لوري تر هغه وخته پورې هيڅ وېره او اندېښنه نه ده پکار؛ تر څو چې په دوی کې د الله «جل وعلا شأنه» وېره، او د تقوی شان موجود وي.

له ﴿اَلْيَوْمَ﴾ ځنې دلته يوه معينه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپورې متصلې راتلونکې زمانې مقصد دی، او ځينې تر يوم النزول مرادوي؛ چې هغه د هجرت د نهم کال د ذي الحجې د نهمې نېټې د جمعې او عرفې مازديګر وو.

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دين ستاسې (اصُولاً او فروعاً).

تفسير: يعنې د ده په اخبارونو او قصصو کې پوره صداقت، او په بيان کې يې پوره تأثير، په احکامو کې يې پوره اعتدال شته، هغه حقائق چې په پخوانيو کتابونو او نورو آسماني اديانو کې محدود او نا تمام وو؛ د هغوی تکميل او تعميم هم

دې قيم دين سره وکړ شو، هغه احکام چې کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصيصا يا تعليلا صادر کړی دی، د هغوی اظهار او ايضاح خو همېشه کيږي، ليکن د زيادت يا قلت د ترميم ګنجائش په کې له سره نشته.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

او تمام (پوره) مې کړ پر تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت خپل (د دين په اکمال).

تفسير: له ګردو څخه لوی احسان خو همدا دی؛ چې اسلام غوندې يو مکمل او ابدي دين او د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم په شان يو لوی (نبي) يې تاسې ته مرحمت فرمايلی دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسې ته اسلام له جهت د دين (ډېر پاکيزه په ټولو اديانو کې).

تنبيه: دغه د ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ﴾ الآيه ـ آيت نازلول هم د لويو نعمتونو له جملې څخه يو نعمت دی؛ نو ځکه ځينو يهودانو د عمر فاروق رضي الله عنه په حضور کې عرض وکړ: «يا أمير المؤمنين ! که دا آيت پر مونږ نازل شوی وو؛ نو مونږ به يې «يوم النزول» د خپل ځان لپاره اختر ګرځولی وی»، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه وفرمايل: «په هغې ورځې کې چې دا آيت نازل شو؛ پر مونږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوي وو»، دا آيت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفې او جمعې په ورځې د مازيګر په وخت په داسې حالت کې نازل شو، چې د «عرفات» په ميدان کې د نبي کريم «صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أفضل الصلاة والتسليم» د اوښې په چپ چاپير کې له (۴۰۰۰۰) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» سره راټول شوي وو، وروسته له دې نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) يا (۸۱) نورې ورځې په دنيا کې تشريف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳﴾

نو هر څوک چې اړ شو (خوراک د حرام شي ته) په سخته لوږه کې، حال دا چې نه وي مائل ګناه ته (په خوراک زيات له کفافه يا د لذت لپاره)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی (چې نه يې نيسي په دغه خوراک).

تفسير: يعنې د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کې هيڅ ډول تغيير او تبديل نشي کېدی، هو ! مضطر چې د لوږې او تندې له شدته بې تابه او ناچاره شوی وي، که حرام شی وخوري، يا يې وخښي، او خپل ځان له هلاکت څخه پرې وژغوري (وساتي)، په دې شرط چې د ضرورت له مقداره متجاوز نشي، او لذت ترې مقصود نه وي ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ﴾؛ نو حق تعالى به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانۍ سره ورمعاف کړي، ګواکې هغه شی خو همغسې حرام پاتې دی، مګر هغه سړی چې د دې حرامو خوړونکی او څښونکی وي؛ د الله تعالى په نزد مجرم نه ګڼل کيږي، دا هم د نعمت د اتمام يوه نوعه ده.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده !) چې کوم شی حلال کړی شوی دی دوی ته؟ ووايه: حلال کړی شوي دي تاسې ته طيبات (پاک شيان).

تفسير: په لومړني آيت کې د حرامو شيانو بيان وشو، نو په طبيعي ډول سره داسې يو سوال پيدا کيږي، چې حلال شيان کوم کوم دي؟ نو ځواب يې ورکړ شو، چې د حلالو دائره خو ډېره وسيعه ده، هغه شيان پرېږدئ چې په هغو کې ديني يا بدني نقصانونه دي، نور د دنيا ګرد پاکيزه او ستره شيان حلال دي.

وَمَا عَلَّمْتُمْ مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

او (حلال کړی شوی دی تاسو ته ښکار د) هغه چې ښوونه کړي وي تاسې له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حيواناتو يا مرغانو) څخه چې ښوونه کوونکي اوسئ تاسې (په ښکار ځغلولو د دوی) چې ښوونه وکړئ تاسې ورته له هغه نه چې ښوولي دي تاسې ته الله، پس خورئ تاسې له هغه ښکاره چې نيولی يې وي تاسې ته (له انعامو او طيورو نه) او يادوئ تاسې نوم د الله په هغه (ښکاري حيوان کله چې ښکار ته يې لېږئ !) (يا) او يادوئ تاسې نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کې که ژوندی مو مينده کړ).

تفسير: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذي روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دی:

۱ - دښکار کوونکو ذي روحو ښه عادت کول، چې تعليم يې موندلی وي.

۲ - پر ښکار باندې خوشې کړ شي.

۳ - په همغه طريقه سره تعليم ورکړی شوی وي؛ چې په شريعت کې د اعتبار وړ وي، يعنې سپي او نورو ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې ښکار ونيسي، او همغسې يې خپل خاوند ته وروړي، او ويې نه خوري، او باز ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې د بلنې په وخت کې خپل خاوند او بلونکي ته ژر بېرته ورشي.

که سپی ښکار په خپله وخوري، يا باز چې په بلنه سره بېرته رانشي، نو داسې فهميږي کله چې دوی د خپل خاوند په بلنه بېرته نه راځي، او د ده په خوله نه کيږي؛ نو هغه ښکار هم د خپل خاوند لپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته يې کړی دی.

۴ - د خوشې کولو په وخت کې د الله تعالى نوم ياد کړ شي ! يعنې بسم الله وايي ! او ورخوشې يې کړي، د دې څلورو واړو شرطونو تصريح خو په قرآني نص کې شوې ده.

که له دې شرطونو ځنې يو شرط هم مفقود شي، نو هغه ښکار چې ښکاري ساکښ (ذي روح) وژلی وي؛ حرام دی، هو ! که مړ شوی نه وي، او ذبح کړ شي، نو د ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ په قاعده سره جلا کيږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۴

او وويرېږئ تاسې له الله !، بېشکه چې الله ډېر چابک دی حساب (د ده، چې ډېر ژر د ګردو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: يعنې په هر حالت کې له الله تعالى څخه وويرېږئ ! چې چېرې د «طيبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شيانو د منتفع کېدلو په وخت کې له شرعي حدودو څخه متجاوز نشئ !.

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ؕ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۫ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ۫ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝٥

نن ورځ حلال کړی شوي دي تاسې ته ټول طیبات (پاکیزه شیان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسې ته، او (هر قسم) طعام ستاسې حلال دی دوی ته، او (حلالې دي تاسې ته بې مېړه ـ بې خاونده) پاک لمنې اصیلې ښځې له مؤمنانو ښځو څخه او پاک لمنې (بې مېړه ـ بې خاونده) اصیلې ښځې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسې پخوا، کله چې ورکړی دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای مېړونو د نکاح د قید راوړلو لپاره)، حال دا چې نکاح کوونکي یئ تاسې نه زنا کوونکي (ښکاره) او نه نیوونکي د یارانو (په پټه سره)، او هر څوک چې کافر (منکر) شو په ایمان (او مؤمَن به شیانو) پس په تحقیق ضایع (باطل) شو عمل د ده، او دی به آخرت کې له زیانکارانو څنې وي.

تفسیر: دلته له «طعام» څنې مراد «ذبیحه» ده، یعنې که کوم یهودي یا نصراني (په دې شرط چې وروسته د اسلام له ارتداده یهودي یا نصراني نه وي پاتې) که د حلال ساکښ (ذي روح) د حلالولو په وخت کې د غیر الله نوم وا نه خلي؛ نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی، د مرتد احکام بېل دي.

د کتابیانو له یوه مخصوص حکم سره یې بل مخصوص حکم هم بیان کړ، یعنې له کتابي ښځې سره نکاح ترڼ په شریعت کې جایز، او له مشرکې ښځې سره ناروا دي، لکه چې د دویم جزء د البقره سورت په (۲۲۱) آیت (۲۷) رکوع کې مو ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ﴾ ولوست.

مګر دا خبره په یاد ولرئ چې څمونږ په زمانه کې «نصاری» عموما په نامه «نصاری» پاتې دي، په دې نصرانیانو کې زیاتره داسې کسان دي، چې نه پر کوم آسماني کتاب قائلان دي، نه الله جل جلاله مني، نه رسول، نه مذهب لري، نو ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شي کېدی، لهذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندې هغه احکام نه مرتب کیږي؛ چې د حقیقي کتابیانو په ذبائحو او ښځو مرتب دي.

دا خبره دې هم په نظر کې ونیول شي ! چې د یوه شي د حلالېدو دا معنی ده، چې پکې «في حد ذاته» د تحریم کومه وجه نه وي، لیکن که خارجي اثرات او حالات داسې وي، چې له هغه حلال شي څخه په ځټه اخیستلو کې د ډېرو محرماتو ارتکاب واقع کیږي، بلکه په کفر کې د مبتلا کېدو احتمال هم وي، نو له هسې حلال شي څنې د ځټې اخیستلو اجازه نه ورکوله کیږي.

په موجوده زمانه کې له یهودو او نصاراوو سره خوړل او څښل، او بې ضرروته اختلاط او ګډون کول او د دوی د ښځو په جال کې ځان بندول، هسې خطرناک او ویروونکي نتایج لري، چې هغه د هیچا له نظره پټ نه دي، نو د داسې بدۍ او بې دینۍ له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی !.

له کتابیانو ښځو سره چې د نکاح ترڼ اجازه شوې ده، د هغه فائده ښایي دا وي چې د مؤمن حقانیت او اسلامي اخلاق د ښځې په زړه کې ځای ونیسي، داسې نه چې مؤمن پر هغو کتابیانو هسې مین او مفتون شي، چې بالعکس خپله ایماني متاع له لاسه وباسي، او په سپېره ډاګ میدان کې کیني، او د ﴿خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ مصداق شي، کله چې له کافرې

ښځې سره د دې فتنې احتمال قوي کېدی شي، نو ځکه د ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحديد خورا (ډېر) مناسب او پر خپل ځای کې دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې پاځېږئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه یئ) نو ووینځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پورې (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (ووینځئ تاسې) پښې خپلې تر پرکیو پورې (سره له پرکیو)،

تفسیر: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ کله چې پاځېږئ تاسې لمانځه ته یعنې که له خوبه پاځېږئ یا دنیوي مشاغلو څنې لاس باسئ او لمانځه ته ولاړ شئ، نو لومړی اودس وکړئ ! لیکن اودس کول هلته ضرور دي چې سړی اودس ونه لري، د دې آیت په آخر کې د دې احکامونو هغه غرض او غایې څخه چې په ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ کې فرمایلی شوی دی؛ معلومیږي چې د لاسونو، خولې، او نورو اعضاوو د وینځلو وجوب د دې لپاره دی چې حق تعالی تاسې پاک کړي، او په خپل دربار کې تاسې ته ځای درکړي، نو که دا پاکي لا له پخوا څخه حاصله وي، او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مینځ کې پېښ شوی نه وي، نو د پاکو اندامونو د بیا پاکولو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د هغه په ضروري کولو سره په «امت» باندې حرج پېښیږي، چې د هغه نفي په ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾ کې کړی شوې ده، هو ! که زیات نظافت، نورانیت، او نشاط حاصلولو لپاره نوی اودس وکړی شي، نو مستحب دی.

﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ «او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» یعنې لوند لاس پر سر باندې راکاږئ !.

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ «او ووینځئ تاسې پښې خپلې تر پرکیو پورې» د (أرجلکم) معطوف علیه مغسولات دي، یعنې همغسې چې د مخ او د لاسونو د وینځلو حکم دی؛ پښې دې هم تر پرکیو پورې ووینځلی شي، او د سر غوندې مسح ورته کافي نه ده، لکه چې ځمونږ «أهل السنت والجماعت» پرې اجماع کړېده، او له ډېرو احادیثو څخه هم دا ثابته شوې ده، چې که په پښو موزې نه وي، نو وینځل یې فرض دي، (مګر پر بوټونو او موزو سم له هغو شرائطو چې په فقهي کتابونو کې مذکور دي؛ مقیم لره یوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دي.

وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ

او که وئ تاسې جنبان (یعنې په جنابت کې وئ) نو ښه ځان پاک کړئ !

تفسیر: یعنې له جنابت څنې د پاکېدلو لپاره یواځې د همدې څلورو واړو اعضاوو وینځل او مسح کول کافي نه دي، بلکه د بدن ټولې سطحې ته تر هغو ځایونو پورې چې د اوبو رسونه ورته بې له ضرره ممکن وي؛ د اوبو رسونه ضروري ده.

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وي) یا په سفر (کې وئ) یا راغی یو له تاسې له ځایه د بولو څخه (یعنې بې اودسه شوئ) یا جماع وکړئ تاسې له ښځو سره، نو ونه مومئ

تاسې اوبه؛ نو قصد وکړئ تاسې د خاورې پاکې نو (ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومنبئ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنګوالی يا سختي).

تفسير: د اوداسه او غسل په تيمم کې هيڅ فرق نشته، ځکه د تيمم له مشروعيت څخه چې کوم غرض دی؛ هغه په هر صورت کې په يو شان حاصليږي.

تنبيه: د ﴿أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ ترجمه چې په جماع سره شوې ده، د ابن عباس رضي الله تعالى عنه او ابو موسى اشعري رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافقه ده، چې ابن مسعود رضي الله تعالى عنه هم هغه سکوتا منلې ده (كما في البخاري).

وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٦

او ليکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پليتۍ نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر وکذار شئ !.

تفسير: دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی، او په ظاهري بدن باندې له اوبو تېرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د لومړنيو نعمتونو شکر نه وو ادا کړئ، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد وو، چې په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ يعنې د پخوانيو نعمتونو له يادولو څخه پخوا د دې جديدو نعمتونو شکر ښايي اداء کړئ ! چې د اوداسه د احکامو په ضمن کې پر تاسې شوي دي.

وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ٧

او ياد کړئ تاسې نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسې (چې اسلام دی) او (ياد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چې محکموالی کړی دی (الله) له تاسې سره په هغه سره کله چې وويل تاسې: واړېده مونږ (وينا ستا) او ومو منه (فرمان ستا)، او وويرېږئ له الله (په هېرولو د نعمت او ماتولو د بيعت کې) بېشکه چې الله ښه عالم دی په خبرو د سينو (او په حالاتو د زړونو هم).

تفسير: غالبا دا همغه عهد دی چې په «٣» جزء د «البقره» سورت په خاتمه په (٢٨٥) آيت (٤٠) رکوع کې يې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمايلی وو: ﴿وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ﴾ کله چې اصحاب کرام رضي الله تعالى عنهم د محمد صلى الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت کولو، په دې وخت کې يې هم داسې اقرار کولو چې: «مونږ له خپل توان سره سم ستاسې هره خبره اورو، او منو يې، برابره ده چې هغه ځمونږ له طبيعت سره موافقه وي او که مخالفه»، دا خو عمومي عهد وو، وروسته له دې اسلام د ځينو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شيانو په نسبت خصوصي عهد هم له دوی ځنې اخيستل کېده.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې محکم ولاړ (په حق باندې) لپاره د الله (اوسئ تاسې !) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره.

تفسير: ﴿قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ﴾ کې د حقوق الله او په ﴿شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ﴾ کې د حقوق العباد په لوري اشاره ده، همداسې يو آيت په (۵) جزء د «النساء» سورت په (۱۳۵) آيت (۲۰) رکوع کې تېر شوی دی، چې د دې دواړو په مينځ کې فقط دومره فرق شته، چې هلته «بالقسط» يې له «الله» څخه مقدم کړی دی، او ښايي چې وجه يې دا وي چې هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جريان درلود (لرلو)، او دلته له پخوا راهيسې د «حقوق الله» تأکيد جريان لري، نو په دې ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «الله» تقديم مناسب شو، برسېره پر دې دلته په لحاق کې له مبغوض دښمن سره د معاملې کولو ذکر دی، چې له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی، او هلته د سورت «النساء» د آيت په لحاق کې د محبوبو شيانو ذکر دی، نو ځکه هلته له ځکردو ځنې محبوب د پاک الله د ذکر تذکر شوی دی.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم په دې باندې چې عدل انصاف به ونه کړئ تاسې.

تفسير: د «عدل» معنی دا ده چې له بل چا سره بې له افراطه او تفريطه همغسې معامله وکړئ چې هغه واقعي د هغې مستحق وي، د عدل او د انصاف تله ښايي داسې سمه او برابره وي چې نه ډېره زياته دوستي، او نه ډېره سخته دښمني وکولی شي، چې د هغې يوه پله درنه کړي.

ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ

عدل (انصاف) وکړئ تاسې !، همدا (عدل) ډېر نږدې دی تقوی (پرهېزګاری) ته.

تفسير: «تقوی» د هغه معنوي کيفيت نوم دی، چې د هغو شيانو له اجتناب او ځان ژغورنې (ساتنې) ځنې حاصليږي، چې شرعاً مهلک يا په کومه درجه سره مضر وي، او يو خاص نوراني کيفيت دی چې د انسان په زړه کې راسخيږي، د «تقوی» د تحصيل نږدې او لرې اسباب ډېر دي، ځکه حسنه اعمال او د خير خصال «د تقوی» له اسبابو او معداتو ځنې شمېرلی شي، ليکن معلوميږي چې «عدل» او «قسط» يعنې له دوسته او دښمنه سره يو شان معامله کول، او د حق په معامله کې د محبت او عداوت د جذباتو تر تأثير لاندې نه راتلل، د «تقوی» د حصول د خورا مؤثرو او د ډېرو قريبو اسبابو څخه دي، نو يې ځکه ﴿أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ وفرمايل، يعنې دا عدل چې حکم يې ورکړ شو «تقوی» ته ډېر نږدې دی، چې د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقوی» کيفيت ډېر ژر حاصليږي.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

او وويرېږئ تاسې له الله (نو ظلم مه کوئ !) بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې داسې عدل او انصاف وکړئ ! چې مخه يې هيڅ ډول دوستي يا دښمني نشي نيولی، او د هغه له غوره کولو ځنې انسان په آسانۍ سره متقي کېدی شي، د «تقوی» د حصول يواځينی لار د الله تعالی وېره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی، او دا خوف د ﴿إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ په مضمون کې له څو څو ځلې تفکر او تدبر کولو ځنې پيدا کيږي.

وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾

وعده کړېده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه د دې چې مقرر دی) دوی ته مغفرت او اجر ډېر لوی (په جنت کې).

تفسير: يعني نه يواځي دا چې د هغوی هغه قصور به وربخښو چې د بشريت په اقتضاء له هغوی ځنې صادريږي، بلکه عظيم الشأن اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمايو.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿۱۰﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا
اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَّبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ
عَنْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۱﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو يې کړی دی آياتو ځمونږ ته؛ همدغه کسان دي صاحبان (ملګري د اور) د دوزخ. ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) ياد کړئ تاسې احسان د الله (چې) پر تاسې (دی) کله چې قصد وکړ يوه قوم د دې چې راوغځوي دوی تاسې ته لاسونه خپل (او تاسې مړه کړي) نو منع يې کړل لاسونه د دوی له تاسې ځخه، او وويرېږئ تاسې (په هېرولو د نعمتونو کې) له الله ځخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دې وکړي مؤمنان (چې الله کافي دی په رسولو د خير او لرې کولو د شر کې).

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ۭ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّىْ
مَعَكُمْ ۭ لَىِٕنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِيْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ
وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاۗءَ السَّبِيْلِ ﴿۱۲﴾

او خامخا په تحقيق اخيستې ده الله وعده محکمه له بني اسرائيلو، او ولېږل (مقرر کړل) مونږ له دوی نه دوولس (تنه) مشران (ضامنان د قوم د دوی په وفا د وعدې سره)، او وفرمايل الله (بني اسرائيلو ته) بېشکه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت سره) (او ويې فرمايل: قسم دی) خامخا که قائم کړئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکړئ تاسې زکات (د امو الو خپلو مستحقانو ته)، او ايمان راوړئ تاسې په رسولانو زما، او مدد (او تعظيم) وکړئ تاسې د دوی، او قرض ورکړئ تاسې الله ته قرض نېک (بنه ورکړه بې منته، بې احسانه، بې ضرره د زړه له اخلاصه نو)، خامخا لرې به کړم زه له تاسې ځخه ګناهونه ستاسې، او خامخا داخل به کړم زه تاسې هسې جنتونو ته چې بهېږي له لاندې (د ونو او مانيو د) هغو ويالې، نو هر څوک چې کافر شو وروسته له دې (وعدې) له تاسې نه؛ نو په تحقيق ورکه کړې يې ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: ﴿اِنِّىْ مَعَكُمْ﴾ خطاب همغو د بني اسرائيلو دولسو سردارانو ته دی، يعني تاسې خپل فرض اداء کړئ !، زما حمايت او امداد له تاسې سره دی، يا ګردو بني اسرائيلو ته دی : چې زه له تاسې سره يم، يعني هيڅ وخت ما له خپل ځانه لرې مه ګڼئ ! هر هغه معامله چې په هر ځای او په هر وخت کې يې په پټه يا په ښکاره تاسې وکړئ زه يې ګورم، او اورم يې، نو ځکه هر شی چې کوئ، ښايي چې په پوهه او هوښياری سره يې وکړئ !.

﴿وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِيْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ﴾ «او ايمان راوړئ، يقين وکړئ تاسې په رسولانو ځما، او مدد او تعظيم وکړئ تاسې د دوی»، يعني هر هغه رسول چې له موسی عليه السلام ځخه وروسته راځي، د هغوی د ټولو تصديق او د زړه له کومې د دوی تعظيم وکړئ ! او د حق د دښمنانو په مقابل کې له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستې (مدد) وکړئ.

﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ﴾ يعني ورکړه کوئ ! په لاره د الله لپاره د ترقي د دين، له قرض ورکولو څخه مراد دا دی: چې د دين او د الله د رسولانو په حمايت او ساتنه کې خپل مالونه صرف کړئ ! همغسې چې قرض ورکوونکي خپلې روپۍ په دې مقصد بل ته پور (قرض) ورکوي، چې د ده روپۍ به بېرته ور رسېږي، او قرض اخيستونکی د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوي، همدا شان د همغه الله تعالی له ورکړې شوي مال ځنې هر شی چې دلته د هغه په لاره کې صرف کړ شي، هغه به له سره نه لږ او نه ورک کيږي، حق تعالی د کومې مجبورۍ له امله (وجهې) نه بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره يې دا په خپله ذمه لازمه کړېده، چې هغه شی به سره له ډېرې ګټې در رسوي.

﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ «پور (قرض) نېک: ښه ورکړه، بې منته، بې احسانه، او بې ضرره د زړه له اخلاصه»، له نېک ځنې مراد دا دی چې په اخلاص يې ورکوئ ! او له محبوبو او له مرغوبو شيانو او د حلالو، پاکو، صافو، او ښو مالونو څخه يې ورکړئ ! (او ځواب د قسم دا دی):

﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ «نو خامخا به لرې کړم له تاسې څخه ګناهونه ستاسې» يعني کله چې نيکۍ ډېرې شي؛ بدۍ بدلوي او محوه کوي يې، کله چې انسان د الله تعالی د عهد په پوره کولو کې زيار باسي (محنت کوي)، او کوښښ کوي نو حق تعالی ترې نورې کمزورۍ او نيمګړتياوې لرې کوي، او د خپلې خوښې او قرب په مقام کې ورته ځای ورکوي.

﴿فَمَن كَفَرَ﴾ الآيه ـ يعني له هسې صاف او پاخه عهد او پيمان څخه وروسته هم که څوک د الله تعالی په عهد وفا ونه کړي، او غدر او خيانت ته ملا وترې، نو وپوهېږئ چې ده د کاميابۍ او د نجات سمه لار ورکه کړې ده.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

نو په سبب د ماتولو د دوی د کلکې وعدې خپلې لعنت وکړ مونږ پر دوی او ګرځولي دي مونږ زړونه د دوی سخت (چې هيڅ پند نه آخلي) چې اړوي (لرې کوي) دوی کلمې (د تورات مخصوصا محمدي نعت) له ځايونو خپلو (او په خپلې ناپاکې مدعا يې اړوي)، او هېره کړې ده دوی (غټه) برخه اخيستل له هغه شي چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره (په تورات کې چې هغه متابعت د محمد وو)، او همېشه به يې ته (ای محمده !) چې خبر ښې په کوم خيانت له دې (يهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه، نو عفوه وکړه (ای محمده !) دوی ته، او مخ وګرځوه (له دوی نه)، بېشکه چې الله خوښوي احسان کوونکي.

تفسير: د «لعن» معنی (طرد، ابعاد، شړل او لرې کول) ده، يعني د عهد ماتولو او د غداری له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لرې وغورځول (يا مسخه مو کړل يا جزيه مو پرې کېښوده)، او د دوی زړونه مو سخت کړل، په ﴿فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ﴾ کې ظاهر وفرمايل چې د دوی د ملعونيت او زړه سخت کېدلو سبب هغه عهد ماتول او بې وفايي ده، چې د دوی خپل فعل دی، اما پر اسبابو باندې د مسبباتو مرتبول څرنګه چې د الله تعالی کار وو، نو په دې لحاظ ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوري وکړ شو.

﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ﴾ «اړوي دوی کلام د تورات، مخصوصا محمدي نعت له ځايونو خپلو څخه په خپلې ناپاکې مدعا» يعني د الله تعالی په کلام کې تحريف کوي، کله د هغه په الفاظو کې، کله د هغه په معانيو کې، کله په تلاوت کې، د تحريف دغه ګرد اقسام په قرآنکريم او د احاديثو په کتابونو کې ذکر شوي دي، چې پر هغو باندې لږ څه اعتراف د نن ورځې اروپايي نصاراوو هم کړی دی.

﴿وَنَسُوا حَظًّا﴾ يعني لازم خو دا وو چې اهل کتاب د دغو آسماني کتابونو له قيمتدارو پندونو ځني فائدې اخيستلې واى، مثلا د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم د راتګ او د نورو ديني مهماتو په نسبت د هغو په کتابونو کې ارشادات موجود وو، مګر دوى په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد شيان يې له يادە وويستل، بلکه د پندونو هغه ضروري برخې يې هم ورکې کړې، او اوس هم هغه پندونه او مفيدې خبرې چې د خاتم النبيين صلى الله عليه وسلم له خولې هغوى ته کيږي؛ د هغو هيڅ يو اثر نه قبلوي.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ﴾ يعني د دوى د دغابازى او خيانت کارى سلسله تر نن و رڅې پورې جاري ده، او وروسته له دې نه به هم جاري وي، نو ځکه تل تاسې د دوى پر يوې نه يوې دغابازى، مکر، فرېب، او خيانت باندې خبر ږئ، (په خائنة کې «ة» لپاره د مبالغې ده لکه علامة او نسابة کې).

﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ﴾ مګر لږ کسان له دوى نه چې هغوي خيانت نه دى کړى او نه يې کوي، لکه عبد الله بن سلام او نور چې په اسلام کې داخل شوي دي، رضي الله تعالى عنهم.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ الآية ـ قتاده او نورو «رحمهم الله» ويلي دي: چې دا آيت په ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ سره منسوخ شوى دى، مګر دېته هيڅ حاجت نشته، ځکه د قتال له حکمه دا نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت او هيڅ موقع کې دې هم د داسې قوم په مقابله کې له عفوې او اغماض او تأليف القلوب او تېرېدلو ځنې کار وانخيستل شي، (بيضاوي وايي چې: عفو او صفح مشروط دي په دې شرط سره چې دوى توبه وباسي او ايمان راوړي، يا صلح وکړي او جزيه ومني، نو په دې تقدير سره نسخ نشته، او که عفو او صفح دواړه مطلق وي، نو دا حکم به د سيف په آيت سره منسوخ وي).

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۖ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او ځينو له هغو کسانو ځخه چې وايي دوي: بېشکه مونږ نصرانيان يو؛ اخيستى وو مونږ محکم عهد د دوى، نو هېره کړه دوى (غټه) برخه آخيستل له هغه شي چې پند ورکړى شوى وو دوى ته په هغه سره، نو واچاوه مونږ په منځ د دوى کې عداوت (دښمني) او بغض (کينه) تر ورځې د قيامته پورې، او ژر به خبر ورکړي دوى ته الله په هغو کارونو چې وو دوى چې کول به يې.

تفسير: يعني (و أخذنا من النصارى ميثاقهم كما أخذنا ممن قبلهم) د نصارى د کلمې مأخذ يا «نصر» دى، چې معنى يې مدد کول دي، يا د «ناصره» په لوري منسوب دى چې په شام کې د هغې قريې نوم دى، چې هلته مسيح عليه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځکه ورته ناصري مسيح عليه السلام هم وايي، هغه کسان چې خپل ځانونه يې «نصارى» بلل، ګواکې دوى د دې خبرې مدعيان وو، «چې مونږ د الله تعالى د حق دين او د انبياوو عليهم السلام رښتيني حاميان او ناصران يو، او د ناصري مسيح له متابعانو ځنې يو»، د ژبې د دعوى او ظاهري افتخار سره سره هغه لاره چې دوى د دين په چارو کې غوره کړې وه په آينده کې به ذکر شي.

﴿أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ﴾ ـ «اخيستى وو مونږ محکم عهد له نصرانيانو نه هم په انجيل کې چې هغه د محمد صلى الله عليه وسلم متابعت وو» يعني د يهودانو په شان له دوى ځنې هم کلک عهد اخيستلى شوى، ليکن دوى هم په عهد ماتولو او بې وفايۍ کې له خپلو پخوانيو ځخه هيڅ کم نه وو، دوى هم له هغو نښو پندونو ځنې هيڅ يوه فائده وانخيسته، چې پر هغو باندې ابدي فلاح او نجات مرتب وو، بلکه په «انجيل ـ بايبل» کې يې د نصائحو هغه برخه بيخي پرېښوده،

چې في الحقيقت د مذهب مغز وه (او هم دمحمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د متابعت په نسبت يې د هغه احكام ونه منل).

﴿فَأَغْرَيْنَا﴾ الآية ـ «نو واچاوه مونږ په منځ د دوى كې عداوت، دښمني، بغض او كينه» يعنې د نصرانيانو په منځ كې يا د يهودانو او نصاراوو په منځ كې به تل تر تله جګړې او عداوتونه قائميږي، او د آسماني تعليماتو له ضايع كېدلو او هېرولو ځنې كومه نتيجه چې پېښېدونكې وه؛ هغه پېښه شوه.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللهُ﴾ الآية ـ يعنې په آخرت كې به په ښه ډول سره او په دنيا كې به هم د ځينو واقعاتو په وسيله هغوى د دوى د بدو كارونو نتيجه ور معلومه شي.

يَاأَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيْرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُوْنَ مِنَ الْكِتٰبِ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ۬

ای اهل د كتابو ! په تحقيق درغلى دى تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) چې بيانوي (ښكاروي) تاسې ته ډېر له هغو شيانو چې وئ تاسې چې پټول به مو له كتابه (تورات او انجيل نه لكه د رجم آيت او محمدي نعت) او عفو كوي (تېريږي) له ډېرو شيانو،

تفسير: دا ګردو يهودانو او نصرانيانو ته خطاب دى، چې هغه نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم تشريف راوړ، چې د ده د راتګ بشارت ستاسې په كتابونو كې سره له دومره تحريفاتو لا هم څه نه څه په يوه نه يوه عنوان شته، او پاك الله د دې رسول صلى الله عليه وسلم ته خپل پاك كلام ورليږلى دى، او هغه حقايق يې تكميل كړل چې له مسيح عليه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجيل» هغه خبرې چې تاسې پټولې او تغيير او تبديل مو پكې كولو، له هغو څخه ګردې ضرورې خبرې هم دې رسول آخر الزمان صلى الله عليه وسلم تاسې ته ظاهرې كړې دي، او له هغو خبرو ځنې تېر شوى دى چې اوس هغو ته دومره ضرورت نه دى پاتې، او يا په اظهار كې يې څه مصلحت نه وو.

قَدْ جَآءَكُمْ مِّنَ اللهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ يَّهْدِيْ بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهٗ سُبُلَ السَّلٰمِ وَيُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ إِلَى النُّوْرِ بِإِذْنِهٖ وَيَهْدِيْهِمْ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۶﴾

په تحقيق درغلى دى تاسې ته له (طرفه د) الله ځنې نور (رښا يعنې محمد) او كتاب مبين (روښان بيانوونكى قرآن). چې هدايت كوي په (هر يوه) له دې سره الله هغه چا ته چې تابع وي د رضا د ده لارې د سلامتى ته، او باسي دوى له تيارو (د كفر، شك، جهل) څخه نور (رښا د ايمان، يقين او علم) ته په اذن (حكم، اراده، توفيق) خپل، او هدايت (ښوونه) كوي دوى ته (په طرف د) لارې سمې صافې (د توحيد).

تفسير: ای محمده ! «صلى الله عليه وسلم» ووايه دوى ته چې: د الله تعالى په ډېرې زوروري رښا سره ګرد جهان روښ شوى دى، كه د ابدي نجات پر سمه لاره باندې تلل غواړئ نو په دې رښا كې د الله تعالى د رضا او خوښې حاصلولو پسې شئ ! چې د سلامتى ګردې لارې به سمې او خلاصې ومومئ، او له تيارو ځنې به ووځئ، په دغه رښا كې به بې له ربړه (مصيبته) او تكليفه تللى شئ، او د هغه پاك الله د رضا او خوښې چې تابع شوي يئ د هغه په لارښوونې او لاس نيونې سره به ﴿صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾ بې تكليفه طى كولى شئ.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوى: بېشكه چې الله همدا مسيح ځوى د مريمې دى.

تفسير: يعنې دوى وايي چې: الله بې له مسيح عليه السلام څخه كوم بل شى نه دى (معاذ الله)، وايي چې په نصرانيانو كې دا د «يعقوبيه وو» د فرقې عقيده ده چې د دوى په نزد د مسيح عليه السلام په قالب كې الله تعالى حُلول كړى دى (معاذ الله).

قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُّهْلِكَ الْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا ؕ

ووايه (اى محمده ! دغو نصرانيانو ته) نو څوك به مالك شي (د منعې) له الله څنې د يوه شي؟ كه اراده وفرمايي (الله) ددې چې هلاك كړي مسيح ځوى د مريمې او مور د ده او هومره خلق چې په ځمكه كې دي ګرد سره ټول (بلكه هيڅوك يې نشي كولى).

تفسير: يعنې فرض كړئ كه قادر او قهار الله جل جلاله داسې اراده وفرمايي چې مسيح عليه السلام او بي بي مريم او ټول وړاندني او وروستني د ځمكې اوسيدونكي سره يو ځاى كړي، او په يوه شېبه (يو ساعت) كې ګرد (ټول) سره مړه كړي، نو همدا تاسې وښيئ ! چې څوك به يې د ارادې مخه ونيولى شي؟

يعنې كه له ازله تر ابده پورې ګرد انسانان هم سره فرضا ټول كړل شي، او الله جل جلاله په يوه آن كې د دوى د هلاكولو اراده وفرمايي؛ نو د دوى ګرد (ټول) اجتماعي قوت هم د الله تعالى د ارادې مخه د لږ وخت لپاره هم نشي ځنډولى (ملتوي كولى)، ځكه چې د مخلوقاتو محدود او ورکړ شوى قوت او قدرت د الله تعالى د قدرت په مقابل كې داسې پوره عاجز او لاشى دى؛ چې پر هغه همدا خلق اعتراف كوي، چې د دوى په رد كې دا خطاب كيږي، بلكه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چې هغه خلق يې الله بولي؛ هم په دې باندې معترف دى لكه چې د «مرقس» په «انجيل» كې د مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده، نو كله چې مسيح عليه السلام چې تاسې يې الله بولئ، او د هغه ماجده والده صديقه بي بي مريمه چې ستاسې په زعم د الله مور ده، كه دا دواړه هم سره له ګردو (ټولو) هغو كسانو چې د ځمكې په سر هستوګنه لري، يو ځاى شي؛ د الله تعالى د مشيئت او ارادې په مقابل كې عاجز او ناتوان دي، نو تاسې پخپله فكر او اټكل وكړئ ! چې پخپله د هغه يا د هغه د والدې يا د بل كوم مخلوق په نسبت به د الوهيت دعوى كول څومره ګستاخي او سپين سترګي توب وي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ؕ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ

او خاص الله لره دى ملك (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په مينځ د دوى كې دي، پيدا كوي (الله) هغه چې اراده يې وفرمايي د (پيدا كولو يې).

تفسير: يعنې هر څه يې چې اراده وي او په هر ډول چې اراده وفرمايي؛ هغه كوي، مثلا مسيح عليه السلام يې بې پلاره او حواء رضي الله تعالى عنها يې بې له موره او آدم عليه السلام يې بې له موره او بې له پلاره پيدا كړى دى.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۷﴾

او الله پر هر څيز باندې ښه قادر دی (نو بې له پلاره بې له موره او بې له والدينو يې هم پيدا کوي).

تفسير: د هيڅا زور د الله جل جلاله په مقابل کې نه چليږي.

وَقَالَتِ الْیَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰی نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ قُلْ فَلِمَ یُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوْبِكُمْ ؕ

او ويل يهودانو او نصرانيانو چې مونږ ځامن د الله يو (په قرب او منزلت کې) او دوستان د ده يو، ووايه (ای محمده ! دې کتابيانو ته): نو ولې په عذابوي (الله) تاسې په سبب د ګناهونو ستاسې؟.

تفسير: څرنګه چې د حقيقت له مخې د کوم مخلوق «ابن الله» کېدل بالکل محال او بديهي البطلان دي، او د ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗ﴾ (۶ جزء د المائده سورت (۵۴) آيت (۸) رکوع) د مضمون له مخې الله تعالی محبوب ګرځېدل ممکن وو؛ نو ځکه په دې جمله کې اول د «محبوبيت» د دعوی تردید وشو، يعنې هغه قوم چې د ښکاره بغاوتونو او ډېرو شديدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسواييګانو او عذابونو کې نيولی شوی دی، او په آخرت کې هم عقلا او نقلا د حبس دوام د سزا استحقاق لري، آيا د داسې باغي او عاصي قوم په نسبت د يوې لمحې لپاره هم کوم ذي شعور داسې خيال کولی شي چې: دا به د الله تعالی محبوب او مکرم وي؟ پاک الله له هيڅا سره نسبي علاقه نه لري، د ده مهرباني او محبت يواځې له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلېدی شي.

بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ؕ

بلکه تاسې (هم) يو بشر (بنيادم) يئ د هغو مخلوقاتو له جملې نه چې الله پيدا کړي دي.

یَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُ ؕ

مغفرت کوي (الله) هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې) او عذابوي هغه څوک چې اراده وفرمايي (د عذاب يې).

تفسير: ځکه چې همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چې څوک دمغفرت وړ (لايق) او کوم يوه ته سزا ورکړه شي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا ۫ وَاِلَیْهِ الْمَصِیْرُ ﴿۱۸﴾

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په منځ د دوی کې دي، او خاص هم ده ته دي بيا ورتلل (د ټولو، نو وربه کړي هر چا لره جزا د عمل د ده).

تفسير: نو د هر چا د معافولو اراده چې دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمايي، يا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولري، په دې کې څوک له ده سره مزاحم کېدی نه شي، نه کوم مجرم ته د دې خبرې توان او قدرت شته، چې د ده له سلطنت او ځمکې او آسمان څخه د باندې ووځي، او نه دا چې په آخرت کې چېرې وتښتي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ

ای اهل د کتابو ! په تحقیق درغلی دی تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) بیانوي تاسې ته (شرعي أحکام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل کېدو د وحيې) کې چې بیا چېرې ونه وایئ تاسې (په قیامت کې) چې: نه وو راغلی مونږ ته هیڅ زېرې کوونکی (په نعیم سره) او نه ویروونکی (په جحیم سره) نو په تحقیق راغی تاسې ته زېرې کوونکی او ویروونکی،

تفسیر: ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞ﴾ «نو په تحقیق راغی تاسې ته زېرې ورکوونکی او ویروونکی» له مسیح علیه السلام نه نږدې (۶۰۰) کاله وروسته د انبیاوو د راتګ سلسله منقطع شوې وه، او ګرده دنیا تر «ما شاء الله» پورې د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تیارو کې لوېدلې وه، د هدایت ډیوه مړه شوې وه، د ظلم، عدوان، او الحاد تکې تورې وربڅې پر ګرد (آفاق) خورې شوې وې، په دې وخت کې د ګرد جهان د اصلاح لپاره پاک الله جل جلاله له ګردو ځنې لوی «هادي»، «بشیر» او «نذیر» راولېږه، چې جاهلانو ته د دارینو د فلاح لارې ور وښیي، او غافلان په خپل تخویف او انذار سره ویښ کړي، او ټیټ همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولي، په دې شان په ګردو مخلوقاتو کې د الله تعالی حجت تمام شو، که څوک یې ومني، او که یې ونه مني.

وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٩

او الله پر هر شي ښه قادر دی (چې له هغې جملې نه د نبیانو علیهم السلام د سلسلې د قطع کېدو څخه وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم ارسال دی).

تفسیر: یعنې که تاسې د دې رسول خبره وا نه ورئ؛ نو الله تعالی قدیر دی چې بل یو قوم ستاسې په ځای ودروي، چې د الله تعالی پیغام به په پوره ډول سره ومني، او د الله تعالی له رسول سره پوره ملګرتیا وکړي، د الله تعالی کار په تاسې باندې هیڅ نه دی موقوف.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٠

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته ای قومه (ځما) یاد کړئ تاسې نعمت (احسان) د الله پر تاسې باندې کله چې وګرځول (الله) په تاسې کې (ډېر) انبیاء او وګرځول (الله) په تاسې کې (یا له تاسې نه) پاچایان، او در یې کړ تاسې ته هغه چې نه یې وو ورکړی هیڅ یوه ته له خلقو (د زمانې ستاسې).

تفسیر: ﴿إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ﴾ «کله چې وګرځول الله جل جلاله په تاسې کې ډېر انبیاء یعنې ستاسې د أعلی جد ابراهیم علیه السلام له زمانې راهیسې تر نن ورځې پورې ځومره ډېر انبیاء علیهم السلام ستاسې په منځ کې پیدا شوي دي، مثلا اسماعیل، اسحق، یعقوب، یوسف، او پخپله موسی او هارون علیهم الصلوات والتسلیمات، او وروسته له دوی نه هم دا سلسله تر یوې اوږدې زمانې پورې قائمه پاتې وه (چې تاسې ته به دوی ارشادات کول او پرې مشرف او معزز کېدلی به).

﴿وَجَعَلَكُمْ مُّلُوْكًا﴾ او وګرځول (الله په) تاسې (کې يا له تاسې نه) پاچايان يعنې د (فرعون) له خورا ذلت، سپکتوب، او غلامۍ څخه مو آزادي درکړه، او د فرعونيانو په اموالو او املاکو مو مسلط ورګرځولئ، او له دې نه وړاندې ستاسې له منځه مويوسف عليه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطا فرمايلی وو، بيا ورپسې مو هم سليمان عليه السلام او نور انبياء عليهم السلام او پاچايان پيدا کړل، ګواکې د دين او دنيا له دواړو لويو نعمتونو سره مو تاسې ته سرلوړي درکړه، ځکه چې په ديني مناصبو کې خورا لوی منصب نبوت، او په دنيا کې آخري اقبال آزادي او پاچاهي ده، چې دا دواړه شيان الله (جل وعلا شأنه) تاسې ته ای بني اسرائيلو در عطاء او مرحمت فرمايلي دي.

﴿وَّاٰتٰىكُمْ﴾ الآية ـ «او در يې کړ تاسې ته ای بني اسرائيلو هغه شيان چې ورکړي يې نه وو هيڅ يوه ته له خلقو د زماني ستاسې».

د ﴿اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ﴾ حمل پر عمومو باندې به ځکه صحيح نه وي؛ چې ځمونږ د محمديه امت په نسبت په خپله په قرآن کريم کې تصريح ده: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت ۱۱۰ آيت ۱۲ رکوع) ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ﴾ (۲ جزء د البقرة سورت ۱۴۳ آيت ۱۷ رکوع).

يٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِيْ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۲۱﴾

ای قومه (ځما) ننوځئ تاسې ځمکې پاکې کړی شوې (د بيت المقدس، يا د شام، ياد ايليا، يا د اريحا) ته، هغه ځمکه چې مقرر کړېده الله تاسې ته (په لوح محفوظ کې په شرط د ايمان ستاسې) او بېرته مه ځئ تاسې په شاګانو خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسې زيانکاران (په سعي خپلې).

تفسير: يعنې الله تعالى پخوا له دې نه له ابراهيم عليه السلام سره وعده فرمايلې وه، چې ستا اولادې ته به دا ملک ورکوم، او هغه وعده هرو مرو پوره کېدونکې ده، هغه خلق به نېکمرغه او بختور وي؛ چې د هغو په لاسو او وسيله دغه پوره شي.

«نو ننوځئ ! دې پاکې ځمکې ته ! او شا مه ګرځوئ ! له جهاده که نه نو سخت نقصان به وګالئ، يعنې په جهاد في سبيل الله کې بې زړه توب، ويره، او بې همتي مه کوئ ! او د مريتوب (غلامۍ) د ژوندون په لور منډې مه وهئ ! ».

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّ فِيْهَا قَوْمًا جَبَّارِيْنَ ۖ وَاِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوْا مِنْهَا ۚ فَاِنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا فَاِنَّا دٰخِلُوْنَ ﴿۲۲﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسى ! بېشکه په دې ځمکه کې يو قوم دی ډېر زورور (چې مونږ يې د مقابلې طاقت نه لرو ـ يعنې ډېر قوي هيکل، مېړنی، پياوړی او له رعبه ډک او ويروونکی دی) او بېشکه مونږ له سره نه ننوځو په دغې ځمکې کې تر هغې پورې چې ووځي دوی له دې (ځمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځايه (بې له جنګه) نو بېشکه مونږ ننوتونکي يو.

تفسير: يعنې د مقابلې همت په مونږ کې نشته، هو ! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تياره خورو، تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ !.

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَاِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ۝

وويل دوو سړيو له هغو کسانو چې وېرېدل (له الله نه) چې انعام (احسان) کړی وو الله په دوی دواړو چې ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کې !، نو کله چې ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بېشکه همدا تاسې به غالبان يئ (پر هغوی ځکه چې دوی بې زړه دي).

تفسير: دا دوه سړي يو «يوشع بن نون رحمه الله» او بل «کالب بن يوفنا رحمه الله» وو، چې له الله تعالى ځنې ويرېدل، نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هيڅ نه ويرېدل.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۲۳

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که يئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسير: معلومه شوه چې د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی، بلکه «توکل» دا دی چې د کوم نېک کار په کولو کې انتهايي سعي او کوښښ او آخري جد او جهد وکړ شي، بيا د هغه په مثمر او منتج کېدلو کې پاک الله ته هيله او هغه ته اسره وکړئ ! او په خپل زيار او کوښښ ونه نازيږئ ! او مه مغروريږئ !، باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور اميدونه او هيلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی.

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ۝۲۴

وويل دغو (بني اسرائيلو) اى موسى ! بېشکه چې مونږ له سره نه ننوځو دې ښار ته هيڅکله؛ څو چې وي دغه (عمالقه) پکې، پس ځه ته او (ځي دې) رب ستا نو جنګ وکړئ تاسې دواړه، بېشکه مونږ دلته ناست يو (له جنګه، په انتظار د بري ستا).

تفسير: دا د هغه قوم مقوله او وينا ده چې د ﴿نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ﴾ مدّعيان وو، مګر داسې ګستاخي او سپين سترګي کول د دوی د دائمي تمرد او پرله پسې سرکښۍ او طغيان ځنې هيڅ لرې او مستبعد نه دی.

قَالَ رَبِّ اِنِّىْ لَآ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِىْ وَاَخِىْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ۝۲۵

وويل (موسى) اى ربه (ځما) بېشکه زه مالک نه يم (اختيار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چې هارون دی) نو بيلتون (جدايي) وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کې (چې د فرمان له دائرې نه وتلي دي).

تفسير: موسى عليه السلام د دوی د دې وينا څخه خورا زيات خپه شو، او د خپګان په حالت کې يې دا پورتنۍ دعا وکړه، څرنګه چې له ګردو قومونو څخه د حکم نه منل او بې زړه توب او عصيان ليدل کېده، نو ځکه يې په دعاء کې پرته له خپل ځان او له خپل ورور چې هغه هم يو معصوم نبي وو، د بل چا ذکر و نه فرمايه، يوشع «رحمه الله» او کالب «رحمه الله» هم د دوی دواړو سره طبعا راغلل.

قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۚ يَتِيْهُوْنَ فِى الْاَرْضِ ۗ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ۚ۝۲۶

نو وفرمايل (الله) پس بېشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړی شوې ده پر دوی باندې (ننوتل

هغې ته) څلوېښت کاله، چې حيران سرګردان به ګرځي دوی په (همدې) ځمکه کې، نو مه خپه (او متأسف) کېږه پر قوم فاسقانو (وتونکي له فرمانه).

تفسير: يعنې د بيلتون دعاء په حسي او ظاهري ډول سره خو قبوله نشوه، هو ! معناً بيلتون وشو، چې دوی ټول سره په الهي عذاب کې اخته شول، حيران او سرګردان به سره ګرځېدل، او موسى او هارون عليه السلام د رسالت په پوره اطمينان او ډاډه زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول، لکه چې په کوم کلي کې عمومي طاعون يا وبا ګډه شوي وي، او د زرهاوو ناروغانو په منځ کې دوه درې تنه پياوړې (مضبوط) او قوي القلب سړي وي، چې د دوی په دارو او درمل، معالجه، تفقد، او چاره جوړولو کې مشغول وي.

که د ﴿فَافْرُقْ بَيْنَنَا﴾ معنى د «بيلتون وکړه» په ځای په «فيصله وکړه» سره شوي وي، نو دا مطلب به لا زيات واضح شوی وي، شاه صاحب ليکي چې: دا ګرده قصه يې کتابيانو ته واورولې، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم رفاقت ونه کړئ ! لکه چې ستاسې نيکه ګانو د موسى عليه السلام له رفاقته سر غړولی وو، او له جهاده څخه يې ځانونه ببرته ايستلي وو، نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کيږي، لکه چې په برخه يې هم شو.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (بني اسرائيلو يا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چې هابيل او قابيل وو) په حقه سره.

تفسير: يعنې د آدم عليه السلام د دوو صُلبي ځامنو (قابيل) او (هابيل) قصه او واقعي حال دوی ته واورووه ! ځکه چې په دې قصه کې د هغه يوه ورور ذکر دی، چې د خپل بل ورور پر مقبوليت او تقوى يې حسد او رخه (کينه) کړې وه، او په همدې غيظ او قهر سره يې هغه په ناحقه سره وواژه، او د ناحقې وينې د عواقبو بيان پکې کړی شوی دی.

إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ

کله چې پيش کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د سترى الله ته)، نو قبول کړ شو (پسه) له يوه د دې دواړو نه (چې هابيل وو) او قبوله نشوه (د غنمو سترى) له بله (چې قابيل وو).

تفسير: يعنې د هغې جينې نکاح چې آدم عليه السلام له خپل دستور سره سم له (هابيل) سره وترله؛ (قابيل) د هغې غوښتونکی شو، آخر د آدم عليه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله تعالى په دربار کې څه نذر وړاندې کړ، تر څو دغه جينې د همغه چا شي، چې نذر يې د پاک الله په دربار کې مقبول شي، آدم عليه السلام ته داسې يقين پيدا شوی وو، چې همدا د (هابيل) نذر به ومنل شي، لکه چې همداسې وشو، او آسماني اور ښکاره شو، او د (هابيل) نذر يې يووړ، او همدا په هغه وخت کې د «قبول عند الله» قرينه او علامه وه.

قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ

وويل (قابيل) چې خامخا به ووژنم تا هرو مرو (خامخا) (ای هابيله !)،

تفسير: يعنې (قابيل) د دې مقبوليت له ليدلو ځنې د حسد او رخې (بغض) په اور کې وسوځېد، او د دې په ځای چې د مقبوليت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډېره غيظه او غضبه يې په خپل حقيقي ورور باندې د وژلو توربر وښې وکړ.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

وويل (هابيل قابيل ته) چې بېشكه همدا خبره ده چې قبلوي الله (قرباني) له پرهېزګارانو نه.

تفسير: يعني (هابيل) وويل چې: په دې کې ځما څه قصور دی، د الله تعالى په دربار کې د هيڅا زور او قوت نه چليږي، او يوائې هلته تقوى پکاريږي، ګواکې ځما هغه نذرانه چې مقبوله شوه، د هغې سبب تقوى وه، که ته هم ځان ته تقوى غوره کړې؛ نو الله تعالى له تا سره څه مخالفت نه لري.

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

قسم دی خامخا که دې راوغځاوه تا (ای قابيله) ما ته لاس خپل لپاره د دې چې ته ووژنې ما؛ نو نه يم زه غځوونکی د لاس خپل تاته چې ووژنم تا، بېشكه زه ويرېږم له الله چې رب (پالونکی د ګردو) عالميانو دی.

تفسير: ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ الآية ـ «بېشكه چې زه ويرېږم له الله چې پروردګار د ګرد جهان دی» يعني زه له تا څخه نه ويرېږم، بلكه له الله تعالى څخه ويرېږم، او غواړم تر هغه پورې چې شرعا امكان وي، د خپل ورور په وينو خپل لاسونه ونه لړم.

أيوب سختياني (رحمه الله) به ويل: په محمدي امت کې هغه لومړنی سړي چې په دې آيت يې عمل وکړ، او خلقو ته يې خپل دا تعميل ورښكاره کړ؛ صاحب الحياء، جامع آيات القرآن ذو النورين سيدنا (عثمان بن عفان رضي الله عنه) وو «ابن كثير» ـ چې ده خپل سر جار (قربان) کړ، ولې په دې باندې خوښ او رضا نشو؛ چې د ده د سر په مقابل کې د يوه مسلمان ګوته هم پرې شي، رضي الله تعالى عنه.

إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

په تحقيق زه اراده لرم د دې چې رجوع وکړې (اخته شې) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلې (چې پخوا دې کړې وه) نو شې به ته له صاحبانو (ملګريو) د اور (د دوزخ)، او همدا (اور) دی جزا د ظالمانو (چې په ناحقه وينې تويوي).

تفسير: يعني ځما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره يو ځای کړه، ستا د ګرد عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دي، او زما د وينې ګناه به هم لا پرې زياته شي، او د مظلوميت له امله (وجې) به زما ګرد ګناهونه رامعاف شي، ابن جرير «رحمه الله» د مفسرينو اجماع نقل کړېده چې ﴿بِإِثْمِي﴾ معنى همدا ده.

باقي هغه کسان چې دا يې ليکلي دي چې: په قيامت کې به د مظلوم ګناه په ظالم باندې اچوله کيږي؛ هغه مضمون هم په يوه حيثيت سره صحيح دی، مګر د محققينو په نزد هغه د دې آيت تفسير نه دی.

اوس د (هابيل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسې نيت کړی وي، چې ځما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلې، نو ما داسې اراده کړېده، چې د خپل ځان هيڅ مدافعه له خپله لوري ونه کړم، تر څو چې د عزيمت د ترک خبره هم پر ما باندې رانشي».

فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ

نو ښايسته کړ دغه (قابيل) ته (امّاره) نفس د ده: وژل د ورور د ده (چې هابيل وو)

تفسير: ښايي په ابتداء کې لږ څه وېره او خوف ورپيدا شوی وي، او ورو ورو امّاره نفس به دا خيال پوخ کړی وي، او همدا کيفيت عمومًا د معاصيو په ابتداء کې پيدا کيږي.

فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۳۰﴾

بيا وواژه (قابيل) دغه (هابيل) نو وګرځېد (قابيل په دنيا او عُقبى کې په سبب د قتل د هابيل) له زيان کارانو.

تفسير: دنيوي خُسران خو دا دی چې داسې يو ښه ورور يې له لاسه وايست؛ چې د ده مټ او ملاتړ وو.

په حديث شريف کې راغلي دي: «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسې ګناهونه دي، چې له آخرته پخوا په همدې دنيا کې د هغو سزا ورکوله کيږي»، او اخروي خسران يې دا دی چې په دنيا کې د ظلم، قطع رحم، قتل عمد، او د بد امنۍ د دروازې له خلاصولو څخه (قابيل) د هغو ګردو ګناهونو د سزا مستوجب هم کيږي؛ چې وروسته له دې نه له دې نوعې ګناهونو ځنې په دنيا کې وکړی شي، او دی به په هغو ګردو کې د باني کېدلو له وجې شريک ګڼه شي، لکه چې په حديث شريف کې هم مصرح ده.

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِىْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ؕ قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْءَةَ اَخِىْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿۳۱﴾

نو ولېږه الله يو کارغه چې کيندل يې کول په ځمکه کې (په منښوکه او پنجو خپلو سره) لپاره د دې چې وښيي دغه (قابيل) ته چې څرنګه پټه کړي جثه د ورور خپل (هابيل)، وويل (قابيل): اى افسوسه ځما راشه دغه دې وخت دی (يعنې افسوس دی ماته) آيا عاجز وم زه له دې چې کېدی په شان د دې کارغه (په پوهه کې) نو پټه کړې به مې وه جثه د ورور خپل، نو وګرځېد (قابيل په دې قتل د هابيل سره) له پښېماني کوونکو څخه.

تفسير: کله چې پخوا له دې نه بل کوم انسان نه وو مړ، نو ځکه (قابيل) پس له وژلو د (هابيل) څخه نه پوهېده چې دی د خپل ورور له مړي سره څه وکړي؟ تر څو چې يې يو کارغه ولېد چې په ځمکه کې کنده کيني ـ او د بل کوم کارغه مړی پکې پټوي، نو د هغه له ليدلو ځنې د (قابيل) سر ته څه عقل ورغی، او له خپل ځانه سره يې وويل چې: «ښايي زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کې همداسې خښ کړم»، او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چې: «زه په پوهه، عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږۍ او همدردۍ کې له دې کارغه څخه هم ښکته يم»، ښايي چې حق تعالى د دې له امله د يوه ادنى ساکښ (ذي روح) په وسيله (قابيل) ته داسې تنبيه ورکړه چې هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرميږي، او متأثر شي.

په ساکښانو (ذي روحو) کې د کارغه دا خصوصيت دی، چې د خپل ورور د مړي په ښکاره پاتې کېدلو باندې ډېر زيات شور ماشور کوي.

﴿فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ﴾ «نو وګرځېد قابيل په دې قتل د هابيل سره له پښېماني کوونکو څخه»، هغه افسوس او ارمان ښه نافع دی، چې له ګناه ځنې معذرت، انکسار، فکر او تدارک هم وي، په دې موقع کې د (قابيل) افسوس او ارمان کول د الله تعالى په عصيان او نا فرمانۍ نه وو، بلکه په خپل هغې بدحالۍ باندې وو، چې د خپل هغه ورور (هابيل) له وژلو څخه وروسته ور رسېدلې وه.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ

په سبب د دې (قتل) لیکلي وو (حکم کړی وو) مونږ پر بني اسرائیلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې ووژني یو نفس بې له (عوض، بدل د) بل نفس نه (یا بې) له فساده په ځمکه کې (چې په ملک کې یې فساد کړی وي) نو ګواکې وژلي یې دي خلق ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (یو نفس چې سبب شي د ژوندون یې) نو ګواکې ژوندي کړي یې دي خلق ټول.

تفسیر: په ملک کې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي، مثلا العیاذ بالله اهل حق له حق دین ځنې منع کړي، یا د انبیاوو علیهم السلام اهانت وکړي، یا مرتد شي، او د دې خبرې وسیله وګرځي چې نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې دینۍ ته یې ترغیب کړي، (یا لاره وهل یا زنا د محصن) وقس علی ذلک.

«او هر چا چې ژوندی کړ یو نفس: چې سبب شي د ژوندون یې؛ نو ګواکې ژوندي کړي یې دي خلق ټول».

لومړی د ځمکې په مخ کې لویه ګناه همدا پېښه شوه، چې (قابیل) د (هابیل) قاتل شو، او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو، نو ځکه په «تورات» کې داسې فرمایل شوي دي: «که څوک یو سړی ووژني؛ ګواکې چې ګرد خلق ووژني»، یعنې د یوې ناحقې وینې له تویولوځنې نور هم پر هغه جرم زړور کیږي، نو په دې حیثیت سره هر هغه سړی چې بل ووژني؛ ګواکې د بد امنۍ تاداو (بنیاد) ږدي، او هغه د ګردو انسانانو د وژلو او د عمومي بد امنۍ ور پرانیځي، او هغه څوک چې یو سړی ژوندی کوي، یعنې د کوم ظالم قاتل له لاسه یې ژغوري (ساتي)؛ یا هم د کوم ناروا قتل مخه نیسي، ګواکې دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتې کېدلو دعوت ورکوي، او دغې نېکۍ ته دوی ګرد سره رابولي.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۫ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقیق راغلي وو دوی ته رسولان ځمونږ په حکمونو ښکاره، بیا په تحقیق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کې خامخا مسرفان (له حده تېریدونکي) دي.

تفسیر: ځینې علماو له «بینات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی، او دا هم ممکن دي چې له «بینات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي، چې هغو سره د کوم رسول د ﴿مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ کېدلو تصدیق وشي، یعنې د (بني اسرائیلو) ډېرو خلقو داسې ښکاره آثار لیدلي دي، او ډېر هسې ښکاره حکمونه یې اورېدلي دي، خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او طغیانه او تیري څخه یې لاسونه نه دي اخیستي، د معصومو انبیاوو علیهم السلام وژل او په خپلو منځو کې ناحقې وینې تویول د دوی دائمي عادت دی، او نن ورځ هم د خاتم الأنبیاء صلی الله علیه وسلم د قتل (معاذ الله) یا ایذاء او د مسلمانانو آزار او تذلیل لپاره هر راز ناولي پلمې (منصوبې) او سازشونه کوي.

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ؕ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٣٣﴾

بېشکه همدا خبره ده چې جزا د هغو کسانو چې جنګ کوي دوی له (دوستانو) د الله او د رسول

د ده سره، او سعي کوي (منډې وهي) دوی په ځمکه (په ملک) کې لپاره د فساد (او بد امنۍ غورځولو) چې دوی ووژلی شي، یا دې په دار کړ شي، یا دې پرې کړی شي لاسونه د دوی او پښې د دوی سره مخالفې (یعنې ښې لاس او کینې پښه یا عکس د دې) یا دې وشړلی شي له ځمکې (په حبس سره یا له هغه ځایه بل لرې ځای ته) دا (مذکوره جزا) دغو (غلو) ته رسوایي ده، په دنیا کې او (شته) دغو (غلو) ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسیر: اکثر مفسرین له دې څخه لاره شُوکول او داړه اچول مرادوي، مګر که دا الفاظ په خپل عموم باندې پرېښود شي؛ نو مضمون لا وسیع کیږي، د دې آیت هغه شان نزول چې په صحیحو احادیثو کې راغلی دی، هغه هم د همدې مُدّعا مُقتضي دی، چې دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي.

«له الله جل جلاله یا د ده له رسول صلی الله علیه وسلم سره جنګ کول» یا «په ځمکه کې فساد یا بد امني خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي، چې په دې کې د کفارو حملې، د ارتداد، فتنې، لار شکول، داړه اچول، نا حق قتلول، نهب، مجرمانه پلمې (منصوبې)، اغوا کوونکي نشرات، او مضر تبلیغات ګرد سره داخلېدی شي، او له دې ځنې هر یو جرم داسې دی، چې د هغه مرتکب له دې څلورو واړو سزاګانو څخه چې پاس په دې آیت کې ذکر شوي دي، د یوې نه یوې هرو مرو مستحق ګرځي.

د غلو احوال څلور صورتونه لري:

۱ - چې مرګ یې کړی وي، مګر مال وړلو ته یې لاس نه وي رسېدلی. (نو داسې غله دې مړه کړی شي !).

۲ - چې هم یې مرګ کړی وي، او هم یې مال وړی وي، (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار کړی شي !).

۳ - چې مال یې لوټ کړی وي، خو مرګ یې نه وي کړی (نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې کړی شي).

۴ - چې نه یې وژل کړي و ي، او نه یې مال وړی وي، او د قصد او تیارۍ نیولو څخه وروسته نیول شوی وي، (نو داسې غله دې په بندې کولو سره د مځکې له مخ څخه ورک شي)، په دغو څلورو حالتونو کې بالترتیب هم دا څلور سزاګانې مقررې دي، چې پاس (په آیت او بین القوسین کې) ذکر شوي دي، د غلو بل کوم لرې ځاي ته فرارول او هلته یې بندي کول او قید ساتل د امام (ابو حنیفه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پخوا له هغه نه چې قادر شئ (تاسې) پر هغوی باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطیږي) نو پوه شئ په دې چې بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: دا پاس ذکر شوې سزاوې چې د حدود الله او «حق الله» پر ډول دي، دا ګردې پخوا له نیولو څخه په توبه ایستلو سره معافېدی شي، مګر حقوق العباد نشي معافېدلی، یعنې که د چا مال یې اخیستی وي؛ نو ضمان ورکول پرې اوړي، که قتل یې کړی وي، نو قصاصیږي، هو د دې شیانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دی.

تنبیه: له دې حد څخه ما سوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطیږي، لکه د زنا حد، د شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) وويرېږئ تاسې ! له الله، او طلب کړئ ! ده ته وسيله (په طاعت سره).

تفسير: د «الوسيلة» تفسير ابن عباس رضي الله تعالى عنه، مجاهد، أبو وائل، حسن او نورو أسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی، نو د وسيلې لټولو معنی به دا وي چې: د هغه د قرب وسيله ولټوئ !، قتادة «رحمه الله» ويلي دي: «أي تقربوا إليه بطاعته والعمل بما يُرضيه» «د الله تعالى نژدېوالی حاصل کړئ ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل»، يو شاعر وايي:

إذا غفل الواشون عُدنا لوصلنا ** وعاد التصافي بيننا والوسائل

په دې کې هم دغه د قرب او اتصال معنی مراد ده، او همداسې دی هغه چې په حديث کې راغلي دي چې «وسيله» په جنت کې يو ډېر ښه اعلی منزل دی، چې د دنيا کوم يوه بنده ته ور رسيږي، رسول الله مبارک ارشاد فرمايلی: «وروسته لـه آذانه له الله جل جلاله ځنې ځما لپاره هم دغه مقام وغواړئ !»، نو د هغه مقام نوم هم «وسيله» د همدې له امله ايښی شوی دی، چې د جنت له ګردو منازلو ځنې هغه مقام (عرش الرحمن) ته نژدې دی، او حق تعالی د قرب په مقاماتو کې له ګردو څخه پاس واقع دی.

په هر حال لومړی يې وفرمايل چې: وويرېږئ ! له الله جل جلاله ځنې، ليکن دا ويرېدل داسې نه دي لکه چې سړی له مار يا لړم يا زمري يا ليوه يا نورو ځنې ويريږي ! او تري لرې تښتي؛ بلکه له دې خبرې څخه وويرېږئ چې د ده له خوښې او رحمت څخه لرې چېرې ونه لوېږئ ! نو ځکه يې وروسته له ﴿ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ څخه ﴿وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾ وفرمايل، يعنې د ده له ناخوښۍ، لريوالي، او بيلتون څخه وويرېږئ !، او د وصول او قرب الى الله د حصول لپاره کوښښ وکړئ !، او ښکاره ده چې له کوم شي سره مونږ هلته قريب کېدی شو، چې تر هغه پورې د رسېدلو ګردې لارې قطعې (طی) کړو، او پر هغې باندې په تللو هغه ته ور رسېدی شو، نو د همدې په نسبت فرمايي: ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ﴾ «جهاد وکړئ د ده په لاره کې» يعنې پر هغې باندې د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ «څو تاسې دهغه قرب حاصل کړئ، او په خپل مراد ورسېږئ او بريالیان (کامياب) شئ !».

«توسل» يوله هغه الفاظو ځنې دی چې په هغې کې اجمال او ابهام دی، نو دهغې نفي مطلقاً يا اثبات مطلقاً دواړه صحيح نه دي، بلکه په دې کې تفصيل دی، ځکه توسل په دوه ډوله دی:

لومړی: روا او مشروع توسل، لکه د الله تعالی په نومونو، صفتونو توسل کول، او هغه الله تعالی ته وسيله ګرځول، لکه چې ووايي: ای الله، ته رحيم يې، پر مونږ رحم وکړې، ته غفور، غفار يې، مونږ ته ګناهونه را معاف کړې، ته رزاق يې، مونږ ته روزي راکړې، ته خالق، وهاب يې؛ مونږ ته اولاد راکړې، او همداسې نور نومونه او صفتونه.

او يا هم پر خپل کوم نېک عمل، يا پر خپل ايمان، يا د الله تعالی سره، يا د هغه د رسول صلی الله عليه وسلم سره، يا د صحابه کرامو او نېکانو مسلمانانو سره پر محبت کولو توسل وکړي، يعنې الله تعالی ته يې وسيله کړي، او له الله تعالی څخه د دغه نېک عمل په وسيله کومه غوښتنه وکړي، لکه د آل عمران سورت په دې آيت کې چې راغلي: ﴿رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعۡنَا مُنَادِيٗا يُنَادِي لِلۡإِيمَٰنِ أَنۡ ءَامِنُواْ بِرَبِّكُمۡ فَـَٔامَنَّاۚ رَبَّنَا فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرۡ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلۡأَبۡرَارِ﴾.

او يا لکه چې د حديث الغار هغه درې کسانو قيصه چې هغوی په يوې بارانې ورځ په کوم غار کې ننوتي وو، او بيا د غار خوله پر کومه غټه تيږه بنده شوه، او هيڅ کومه لار د خلاصون نه وه، نو درې واړو سره مشوره وکړه چې نن ورځ بايد الله تعالی ته خپل هغه نېک عمل وسيله کړو چې مخکې مو کړی وو، او بيا هر يوه خپل خپل عمل الله ته وسيله کړ، او الله له دغه مصيبت څخه خلاص کړل.

او په آيت کې هم ورته اشاره شوې ده، چې د وسيلې د امر نه وروسته يې د جهاد في سبيل الله امر کړی دی، او دا هم يو بهتر عمل دی.

او يا هم کوم نېک صالح ژوندي انسان ته ورشي، او دعا ورڅخه وغواړي، چې ماته دعا وکړه، چې الله تعالی مې دغه مقصد پوره کړي، لکه چې صحابه کرام به رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورتلل، او دعا به يې ترې غوښتله.

دويم ډول: ممنوع توسل دی، او هغه په دوه ډوله دی:

لومړی ډول: شرکي توسل، چې په هغه کې د الله تعالی څخه پرته بل چاته آواز، چيغه، او له هغه څخه د حاجت غوښتنه شوي وي، ځکه چې دا په اصل کې توسل نه بلکه دعا او استغاثه ده، چې په مافوق الأسباب امورو کې عبادت ګڼل کيږي، او هغه يواځې د الله تعالی حق دی، نو بل څوک په کې شريکول د الله تعالی سره شرک او کفر ګڼل کيږي، لکه چې يو مړي يا غائب څخه څه حاجت وغواړي، يا ورته ووايي چې: زما لپاره دغه حاجت له الله نه وغواړه.

دويم ډول: بدعي توسل، چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم د هغه له وفات څخه وروسته الله جل جلاله ته وسيله کړي، لکه چې ووايي: د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په خاطر، وسيله، يا په روی زما دغه حاجت پوره کړه، نو دا کار بدعت ګڼل کيږي، ځکه په شريعت کې د دې اجازه نه ده شوې، او نه هم د هغه صحابه کرامو دغه ډول توسل کړی دی.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کې (د کلمة الله د اعلاء په غرض) لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ (خلاص شئ له عذابونو).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، که وي دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چې په ځمکه کې دي ټول، او په قدر د دې نور (هم) له دې سره شي، لپاره د دې چې فديه وکړي دوی په هغه سره له عذابه د ورځې د قيامت څخه؛ نو قبوله به نه کړه شي (دا فديه) له دوی څخه، او شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د آخرت برې او کاميابي په «تقوی»، «ابتغاء الوسيلة» او په «جهاد في سبيل الله» سره حاصلېدی شي، او په رشوت او فديه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصليږي.

يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوي (غواړي به) دوی چې ووځي دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چې نه به وي دوی وتونکي له هغه اوره، او شته دوی ته عذاب دائم (بې انتهاء بلا انقطاع).

تفسير: له ډېرو احاديثو څخه ثابته شوې ده، چې ډېر ګناهګار مؤمنان به تر يوې مودې پورې په دوزخ کې پاتې کيږي، او بيا به ايستلی کيږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره به جنت ته داخليږي، دا آيت له دغو احاديثو څخه مخالف نه دی، ځکه دلته په دې آيت کې له ابتداء څخه يواځې د کفارو حال بيان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هيڅ يوه خبره نشته.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٣٨﴾

او غل (نارينه) او غله (ښځه) نو پرې کړئ تاسې لاسونه د دوی (دواړو) لپاره د جزا د هغه عمل چې کړی دی دواړو د تنبیه لپاره له جانبه د الله، او الله ډېر قوي دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ﴿جَزَآءًۢ﴾ الآية ـ يعنې هغه سزا چې غله ته ورکوله کيږي، هغه د مسروقه مال سزا نه ده، بلکه د ده د فعل «سرقې» سزا ده، تر څو چې په هغه سره نور غله ويښ او تنبيه شي، بلا شبهه پر هر هغه ځای کې چې دا حدود جاري کيږي؛ نو دوه ـ درې غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا وَر بيخي بنديږي.

نن ورځې د نوي «تهذيب» مدّعيان دا راز حدود وحشيانه سزا بولي، ليکن که غلا کول د دې صاحبانو په نزد «يو مهذب کار» نه وي؛ نو يقينا د دوی «مهذبه» سزا د دې غير مهذب کار (غلا) استيصال او له منځه وړلو کې له سره مؤثر نشي واقع کېدی، که د لږ څه سختی په تحمل سره ډېر غله مهذب شي؛ نو ښايي چې دغه د تهذيب حاملان او مدعيان خوښ شي، ځکه چې د دوی له «تهذيبي مشين» سره دغه «وحشت» مدد کوي.

ځينې په نامه مفسرين هم په دې کوښښ کې دي، چې «قطع اليد» لاس پرې کول د غلا انتهايي سزا وټاکي ! (مقرر کړي)، او له دې ځنې ښکته او خفيفه سزا له حق شريعت څخه حاصله او استخراج کړي، مګر مشکل خو دادی چې له دې ځنې ښکته سزا نه پـه قرآن کريم کې چېرې شته، او نه د نبوت په عهد او د لويو اصحابو په زمانو کې د هغې کوم نظير او مثال ليدلی شوی دی، آيا کوم سړی داسې دعوی کولی شي، چې په دومره اوږده زمانه کې په هغو غلو کې چې نيولي شوي دي يو تن هم ابتدايي غل نه وو، چې پر هغه باندې يواځې د جواز په ملحوظ د لاس پرې کولو په ځای کومه ابتدايي سزا تطبيق او جاري شوي وي؟.

کوم ملحد په پخوانی زمانه کې پر «حد السرقه» داسې يوه شبهه کړې وه: «کله چې شريعت د يوه لاس ديت پنځه سوه ديناره مقرر کړی دی، نو داسې يو قيمتدار لاس (چې پرې پرېکولو يې پنځه سوه ديناره واجبيږي) د پنځو يا لسو روپيو په غلا کولو به څرنګه امکان ولري، چې پرې کړی شي؟» يوه عالم د ده په ځواب کې څنګه ښه ويلي دي ! : «إنها لما كانت أمينة كانت ثمينة، فلما خانتْ هانتْ» «کله چې هغه لاس امين وو؛ قيمت يې درلود (لرلو)، کله چې يې غلا وکړه او خائن شو؛ نو ذليل شو»، نو قيمت يې کم شو.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ﴾ «او الله ډېر قوي غالب دی، ښه حکمت والا» لکه چې غالب دی نو ځکه حق لري هر هغه حکم چې اراده يې وکړي؛ جاري يې کړي، او هيڅوک د ده په مقابل کې څه نشي ويلی، او څنګه چې ورسره حکمت والا هم دی؛ نو ځکه د دې خبرې هيڅ احتمال نشته، چې تش د خپل کامله اختياره کار واخلي، يا بېځايه حکم نافذ کړي، او د خپلو ناتوانو بندګانو د مالونو د ساتنې لپاره څه انتظام ونه کړي ـ دا د ده له عزت او غلبې سره منافي دی ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسې خوی او آزاد (او بې له نښې) پرېښودل د ده له حکمت څخه مخالف کار دی.

فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٩﴾

نو هر چا چې توبه وويسته (له بدو کارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه يې کړ عمل خپل)؛ پس بېشکه الله رجوع کوي (په رحمت سره) په ده، بېشکه الله ډېر مغفرت والا دی (د خطياتو) ښه مهربان دی.

تفسیر: يعنې توبه که رښتيا او د زړه څخه وي، چې د هغې لپاره دا هم ضروري ده، چې د غلا مال دې د هغه مالک ته بېرته ورکړي، او که ترې تلف شوی وي؛ نو ضمان دې ورکړي، او که ضمان هم نشي ورکولی؛ نو بښنه دې ترې وغواړي،

او پر خپل دغه فعل دې نادم او پښېمانه شي، او وروسته له هغه دې تري د ځان ژغورنې (بچ کولو) عزم وکړي، نو له داسې توبې ایستلو ځنې هیله (امکان) او امید شته چې حق تعالی له ده څخه اُخروي عقوبت هم لرې کړي، چې د هغه په مقابل کې دنیوي سزا هیڅ اهمیت نه لري.

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۴۰

آیا نه پوهېږې (ای محمده ! یا ای سامعه) چې بېشکه الله (خاص) دی ده ته ملک (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې، په عذابوي (الله) هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د عذاب یې)، او مغفرت کوي هر هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو په تعذیب او مغفرت هم قادر دی).

تفسیر: کله چې حقیقي سلطنت او حکومت د الله تعالی دی، نو بلا شبهه دی اختیار لري، هر هغه څوک چې مناسب وګڼي، معاف یې کړي، او هر هغه چا ته چې په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړي، سزا ورکوي، او نه یواځې دا چې د ده په معافولو او سزا ورکولو کې ده ته کلي اختیارات حاصل دي، بلکه د دې اختیاراتو له استعمالولو څخه یې هیڅوک نشي منع کولی، ځکه چې دی پر هر شي باندې پوره قوت او قدرت لري.

يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوْلُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِى الْكُفْرِ مِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوْبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا ۛ سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ ۙ لَمْ يَاْتُوْكَ ؕ يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ مِنْۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ ۚ

ای (ځما) رسوله (محمده !) په غم کې دي نه آچوي تا (فعل د) هغو کسانو چې جلتي کوي (او عناداً ځانونه غورځوي) په کفر کې؛ له هغو کسانو چې ویل دوی: ایمان راوړی دي مونږ (تش) په خولو، حال دا چې ایمان نه وو راوړی زړونو د دوی، او ځینې له هغو کسانو چې یهودیان دي (یعنې د بني قریظې یهودیان او د مدینې منافقان) ډېر اوربدونکي دي لپاره د دروغ ویلو، ډېر اوریدونکي دي (د خبرو ستا یعنې دوی جاسوسان دي لپاره د رسولو) قوم بل ته چې نه دي راغلي تاته، آړوي دوی کلمې (د تورات) وروسته له هغو ځایونو خپلو څخه (چې الله ایښي دي).

تفسیر: په پخوانیو آیاتونو کې د دارې، غلا او د نورو د حدودو بیان وکړ شو، اوس د ځینو هغو نورو اقوامو احوال اورول کیږي، چې دوی په حدود الله کې تحریفات وکړل، او خپل ځانونه یې د لوی عذاب مستحق وګرځول، «بغوي» رحمه الله د دې واقعې تفصیل داسې لیکلی دی:

«د خیبر یو محصن نارینه یهودي له یوې یهودیې ښځې سره چې محصنه وه؛ زنا وکړه، سره له دې چې په (تورات) کې د دې جرم سزا رجم (په ګټو سره ویشتل) وو، مګر د دې دواړو اعتبار او لویي د هغه «رجم» د اجراء کېدلو مانع وګرځېدل، نو په خپلو منځونو کې یې سره مشوره وکړه، او ویې ویل: «دا سړی چې په یثرب کې دی محمد صلی الله علیه وسلم، د ده په کتاب کې د زاني لپاره د (رجم) حکم نشته، بلکه د دُرې وهلو حکم شته، نو د «بني قریظې» له یهودانو ځنې څو سړي ورولېږئ ! ځکه چې «بني قریظه» د محمد همسایګان او له محمد سره د روغې معاهده هم لري، چې دوی د هغه خیال معلوم کړي»، هماغه وو چې یو څو تنه د دې خبرې لپاره ولېږل شول، چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم نظریه معلومه ـ او دا پوښتنه تري وکړي چې د «محصن زاني» لپاره څه سزا تجویزوي؟ «که دی د دُرې وهلو د سزا حکم وکړي؛ نو تري اقرار

واخلئ او ويې منئ، او كه د (رجم) حكم واورئ؛ نو مه يې منئ !» د دوى د دې پوښتنې په نسبت رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «آيا تاسې زما پر فيصله قانع او راضي يئ؟» دوى اقرار وكړ چې «هو !»، دلته د پاك الله له لوري جبرئيل عليه السلام د «رجم» حكم راوړو، مګر هغوى له خپل اقراره بېرته وګرځېدل، بالآخر رسول اكرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «ستاسې لوى عالم د «فدك» اوسېدونكى (ابن صُوريا) څنګه سړى دى؟ ګردو وويل چې: «نن په ګرد جهان كې د ده په شان په موسوي شرائعو ډېر پوه او بله عالم بل څوك نشته»، رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه راوغوښت، او په ډېر سخت حلف سره يې تري پوښتنه وكړه چې په «تورات» كې پر دغې ګناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دې چې نورو يهودانو د دغه حكم په پټولو كې له هر ممكن كوښښ څخه كار آخيست ـ ولې د دوى دغه پرده د عبد الله بن سلام په وسيله له منځه تللې وه، او حقيقت ښكاره شوى وو، خو سره له هغه (ابن صُوريا) چې د دوى مُسَلّم او معتمد عالم وو؛ په هر ډول سره چې وو، په دغې خبرې يې اقرار وكړ، چې د دې جرم سزا په «تورات» كې همدا (رجم) دى، وروسته له هغه (ابن صُوريا) هغه ګرد حقائق هم څرګند كړل، چې يهودانو په څه ډول سره د (رجم) حكم ليرې او د هغه په ځاى يې دا حكم ليكلى دى چې: زانې دې په دُرې سره ووهلى شي، او مخ يې تور او په خره باندې دې چپه سپور ګرځاوه شي.

الحاصل رسول أكرم صلى الله عليه وسلم پر هغو دواړو (نارينه او ښځې) باندې د (رجم) امر جاري كړ، او ويې فرمايل: «اى الله ! زه نن هغه لومړنى سړى يم، چې ستا دا حكم مې په داسې حال كې په دنيا كې جاري كړ؛ چې هغه مړ شوى وو».

د «سماعون» معنى ډېر اوريدونكي او غوږ جارايستونكي ده، نو بيا د «ډېرو اوربدلو» اطلاق كله كله په جاسوسې هم كيږي، او كله يې معنى په «زيات قبول كوونكو» هم كيږي لكه «سمع الله لمن حمده» يعنې د اوربدلو معنى قبول كول دى، شيخ الهند «رحمه الله» دلته اوله معنى مراد كړې ده، ليكن ابن جرير «رحمه الله» او نورو محققينو پر دويمې معنى حمل كړې ده.

﴿سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ﴾ يعنې د دروغو او باطلو ډېر منونكي او قبول كوونكي.

﴿سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ﴾ يعنې بل جماعت (چې د خيبر يهودان دي) چې د (بني قريظه) سړي يې ليږلي وو، او هغوى پخپله تاسې ته درنه غلل، د دوى د خبرو زيات منونكي، (او دغه يهودان داسې كسان دي چې) د الله تعالى په احكامو كې تحريف كوي، يا د يو ځاى خبرې په بل ځاى پورې لګوي، (لكه د «رجم» آيت پټوي، او د هغه په ځاى دُرې او مخ تورول ښيي).

يَقُوْلُوْنَ اِنْ اُوْتِيْتُمْ هٰذَا فَخُذُوْهُ وَاِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوْا ؕ

وايي دغه (د خيبر يهوديان خپلو لږليو شويو ته): كه دركړى شي تاسې ته دا (محرّف حكم) نو وايي خلئ ! (او ويې منئ !) او كه در نه كړى شو تاسې ته دا (حكم) نو ويرږئ تاسې (له قبوله د هغه).

تفسير: يعنې كه د دُرې وهلو حكم ومومئ، هغه ومنئ ! كه نه ! ګواكې دوى غواړي چې د الله تعالى شريعت د خپل هوا او هوس تابع كړي.

وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ

او هر هغه څوك چې اراده وكړي الله د فتنې (د ګمراه كولو) يې نو له سره به مالك نشې ته (اى محمده !) د ده لپاره له الله نه د هيڅ شي (چې فتنه او هلاك تري دفعه كړي).

تفسير: هدايت او ضلالت، خير او شر، هر شی بې د الله تعالی له ارادې څخه نشي موجودېدی، دا داسې يو اصل دی، چې انکار يې له تسليم څخه ډېر مشکل دی، فرض يې کړئ ! يو سړی د غلا کولو اراده وکړي، ليکن د الله تعالی اراده دا وي چې هغه غلا ونه کړي، نو که دا سړی په خپله اراده کې بری ومومي نو لازميږي چې (معاذ الله) الله تعالی د ده په مقابل کې عاجز شو، او که د الله تعالی اراده د بنده پر ارادې غالبه شي، نو لازميږي چې په دنيا کې دې هيڅېرې د غلا او د نورو بدو کارونو هيڅ نوم او اثر پاتې نشي ـ او که د الله تعالی د خير او د شر د هيڅ يوه اراده نه کوي، نو له هغه څخه (معاذ الله) د ده تعطل، غفلت او سفاهت لازميږي، «تعالى الله عن كل الشّرور وتقدّس».

خو لنډ ځواب يې دا دی چې د الله تعالی اراده په دوه ډوله ده:

۱ - كَوْنِي او قدري اراده: او هغه دا چې الله تعالی د کوم شي د وجود اراده په تقدير، او ازل کې کړې وه، نو دا كَوْنِي قدري اراده ده، او هغه نه خطا کيږي، بلکه خامخا هغه شی موجوديږي، نو همغه يې په تقدير کې ليکلی وي، ځکه د الله تعالی علم دهغه په تقدير باندې لومړی دی، هغه ته معلومه ده چې کوم معين شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو هغه به څه کوي، نو په دغه تقديري اراده ثواب او عذاب مرتب نه دی، او نه ورسره د الله تعالی رضا او خوښي شرط ده.

۲ - شرعي او ديني اراده: او هغه دا چې الله تعالی د خپل مخلوق څخه د خير فعل او د شر څخه اجتناب غواړي، او د خير او شر په کولو کې يې هغه ته اختيار ورکړی دی، او په همدې اراده باندې ثواب او عذاب مرتب دی، ځکه ددې ارادې په مقتضی که کوم شی موجوديږي، د الله تعالی خوښ دی، محبت ورسره لري.

او همدې ته په حديث شريف کې اشاره شوې ده چې: «اعملوا فكل ميسّر لما خُلق له» ـ ترجمه: «تاسې نېک عملونه کوئ، ځکه هر چا ته د هغه عمل توفيق ورکول کيږي، چې د کوم لپاره پيدا شوی وي».

حاصل دا چې د معاصيو او ګناهونو واقع کېدو ته د الله جل جلاله دوه قسمه ارادې متوجه دي:

(۱) شرعي اراده، چې له بنده څخه غواړي چې ګناه ونه کړي، نو دلته بنده ته اختيار دی، چې کوي او که نه، که ويې کړي؛ نافرماني شوه، او سزا به ورکوي، او که نه تابعداري شوه ثواب ورکوي.

(۲) کوني اراده: کومه چې الله د خپل قديم علم مطابق ليکلې ده، چې فلانې شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو دغه ګناه کوي، او هغه يې ورباندې ليکلې ده، خو د ده دا ګناه کول دلته د شرعي ارادې خلاف، او د کوني ارادې سره برابر دي، ځکه په کوني اراده کې مراد نه بدليږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۖ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

دغه (يهودان او منافقان) همغه کسان دي چې اراده نه ده فرمايلې الله (د دې) چې پاک کړي زړونه د دوی (له کفر نـه)، (شته) دوی تـه پـه دنيا کې ذلت (شرمندګي) او شته دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: دا شبهه چې الله جل جلاله پر دې باندې قادر دی؛ چې د دوی هغه ګرد شرارتونه او غلطې چارې جبرا منع کړي، او دوی مجبور وګرځوي، چې هيڅ ضد او سرزُوري ونشي کړی، نو بېشکه زه دا منم چې د الله تعالی د قدرت په مقابل کې دا کوم مشکل کار نه دی، لکه چې په (۱۱) جزء د يونس د سورت په (۹۹) آيت (۱۰) رکوع کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾.

ليکن د دې دنيا ګرد نظام داسې کښېښود شوی دی، چې بندګان د خير او شر په اکتساب کې مجبور نه دي، او که ټول يواځې د خير په کولو سره مجبور شوي وي، نو د عالم د تخليق حکمتونه او مصالح به نه پوره کېدل، او د حق تعالى ډېر صفات به نه راڅرګندېدل، مثلا د عفو، غفور، حليم، منتقم، ذو البطش، الشديد، قائم بالقسط، مالك يوم الدين او د نورو په مناظرو به نه پوهيدو، حال دا چې د دې عالَم د پيدا کېدو اصلي غرض او غايه دا ده چې د الله تعالى صحيح بندګي او عبادت وشي، او د هغه د ګردو (ټولو) کمالیه وو صفاتو مظاهره وشي، هر هغه مذهب يا انسان چې الله تعالى فاعل مختار ګڼي، د خپلې دې دعوى په پاى (آخر) کې پرته له دې غرض څخه بل شى نشي ښوولى، ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (۲۹ جزء د الملك سورت (۲) آيت (۱) رکوع) له دى نه د زيات تفصيل ځاى دلته نشته، بلکه دومره ليکل هم ځمونږ له موضوع ځنې زيات دي.

سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ ؕ فَاِنْ جَآءُوْكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ

(دوى) ډېر اوريدونکي (منونکي دي) لپاره د دروغ ويلو، ډېر خوړونکي دي د حرامو، نو که راغلل دوى تاته؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوى کې يا مخ وګرځوه له دوى نه.

تفسير: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضي الله عنهم څخه منقول دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دا اختيار په ابتداء کې وو، په آخر کې کله چې د اسلام تسلط او نفوذ کامل شو، نو داسې ارشاد وشو: ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ﴾ «يعنې د دوى د منازعو فيصلې د شريعت له حکم سره سمې وکړه !» مطلب دا چې د اعراض او ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دى پاتې.

وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿۴۲﴾

او که مخ وګرځوې له دوى نه (او حکم ونه کړې) نو له سره به ضرر ونه رسوي دوى تاته د هيڅ شي، او که حکم (پرېکړه) دې کوله؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوى کې په عدل (انصاف) سره، بېشکه الله دوست ګڼي عدل کوونکي (په حکم کې).

وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَاۤ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۳﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوي دوى تا (اى محمده !) حال دا چې له دوى سره تورات دى چې (شته) په هغه کې حکم د الله، بيا ګرځي دوى (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه (چې دوى ته حَکَم وګرځولې)، او نه دي دغه کسان له سره باور کوونکي (نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسير: يعنې يهودان د هغه «تورات» په فيصله چې آسماني کتاب يې ګڼي؛ نه راضي کيږي، نو په حقيقت کې دوى پر هيڅ يو کتاب باندې ايمان نه لري، نه پر قرآنکريم، نه پر «تورات» باندې.

پخواني رکوع کې يې د «تورات» او د «انجيل» مدح وفرمايله، او تنبيه يې راکړه چې دغو نالائقانو د داسې عمده کتاب (چې په کې ډېر علوم او هدايات وو) قدر ونه کړ، او داسې يې ضايع کړ، چې نن د اصلي شي پته لګول هم په کې مشکل شوي دي.

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

بېشكه مونږ نازل كړى (لېږلى) مو دى تورات (چې شته) په هغه كې هدايت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (چې شرعي احكام پرې منكشف كيږي).

تفسير: يعنې د وصول الى الله طالبانو ته هدايت ـ او د هغو كسانو لپاره چې د شبهاتو او مشكلاتو په تيارو كې بند پاتې دي؛ د رڼا كار وركوي.

يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ

حكم به كاوه په هغه سره انبياوو (د بني اسرائيلو) هغو چې حكم منونكي وو دوى (د الله) هغو كسانو ته چې يهوديان وو، او (حكم به كاوه پرې) رباني عارفانو او عالمانو (د دوى).

تفسير: يعنې په «تورات» كې داسې عظيم الشأن دستور العمل وو؛ چې ډېرو انبياوو، اهل الله وو او علماوو به د هغه له هدايتونو سره سم حكمونه صادرول، او د منازعو او جګړو پرېكړې به يې په هغو سره كولې.

بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ

په سبب د هغه شي چې طلب د حفاظت يې شوى وو له دوى څخه چې كتاب د الله دى (يا) د دې لپاره چې دوى ساتونكي درولى شوي وو پر كتاب د الله باندې، او وو دوى په هغه باندې شاهدان (په حقانيت يې يا ساتونكي له تبديله).

تفسير: يعنې دوى د «تورات» د ساتنې ذمه واران ګرځولى شوي وو، او ځمونږ د قرآنكريم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوې ـ نو تر هغې پورې چې علماوو، احبارو، او نورو د خپلو ذمه واريو احساس كاوه؛ «تورات» محفوظ او معمول به وو، آخر د دنيا خوښوونكو بدو علماوو په لاسونو تحريف او ضايع شو.

فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا

نو مه ويرېږئ تاسې له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق كې) او ووېرېږئ له ما (په پټولو د حق كې) او مه پېرئ (مه اخلئ) تاسې په آيتونو ځما قيمت لږ (چې هغه رشوت او جاه دى).

تفسير: يعنې د خلقو له خوفه يا د دنيوي طمعې له امله (وجې) په آسماني كتاب كې تبديل او تحريف مه كوئ ! او د هغه احكام او اخبار مه پټوئ ! او د الله تعالى له تعذيبه او انتقامه ووېرېږئ ! د «تورات» د عظمت شان او مقبوليت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب يا خو د يهودانو هغو رئيسانو او عالمانو ته كړى شوى دى، چې د قرآنكريم د نزول په وخت كې وو، ځكه چې هم دوى د (رجم) له آيت څخه انكار كړى وو، او د نبي كريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» په نسبت پخوا ويل يې پټ كړي وو، او د هغه په معناګانو كې يې عجيب قسم تحريف او تبديل او وړاندې وروسته والى كړى وو، يا په دې منځ كې امت مسلمه ته نصيحت دى، چې تاسې د نورو اقوامو په شان په هيڅ وجه له هيڅا څخه مه ويرېږئ ! يا د مال او جاه په محبت كې په دغه اندازه مه اخته كېږئ !؛ چې آسماني كتاب ضايع كړئ، لكه چې لله الحمد دغه محمدي امت د خپل لوى قرآن يو توری هم نه دى لږ كړى، او نه يې ورك كړى، او تر نن پورې د پاك قرآن مطالب له هر راز تغيير او تحريف څخه محفوظ او مصون دي، او تل به په دې مقصد لكه نن او پرون بريالي او كامياب وي، او د مبطلينو او محرفينو هر راز زيار (محنت) او كوښښ به په دغه مورد كې بې اثره او ناكامه ثابتيږي.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لږلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي کافران.

تفسير: د ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ سره سم له حکم نه کولو ځنې غالبا دا مراد دی، چې د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړي، او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غو ښتنه سره منځ ته راوړي، لکه چې یهودانو د (رجم) د حکم په نسبت همداسې کړي وو، نو د داسې خلقو په کفر کې هیڅ شبهه نشته، او که داسې مراد وي، چې ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ عقیدتاً مني، او پر خلاف د هغه عملا فیصله کوي، نو له کافر ځنې به عملي کافر مراد وي، یعنې د هغه عملي حالت د کافرانو په شان دی.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ ؕ

او لیکلي (فرض کړي) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دې (تورات) کې چې بښکه نفس دې ووژلی شي په (بدل د بل) نفس کې، او سترګه دې (ړنده شي) په (بدل د بلې) سترګې کې، او پوزه دې (پرېکړه شي) په (بدل د بلې) پوزې، او غوږ دې (پرېکړی شي) په (بدل د بل) غوږ، او غاښ دې (وویستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کې، او پرهارونه قصاص (بدل) دي برابر.

تفسير: د قصاص دا حکم په موسوي شریعت کې وو، او د اصولو ډېرو علماوو تصریح کړېده، چې هغه پخواني شرائع چې ځمونږ قرآنکریم یا ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړي دي، په دې شرط چې د هغو په نسبت رسول الله مبارک کوم انکار یا ترمیم نه وي فرمایلی؛ د دې امت په حق کې هم تسلیم دي، ګواکې بې له رده او له انکار د هغه اورول د تلقي بالقبول دلیل دی.

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ

نو هر چا چې عفوه وکړه د دې قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (یعنې دی په دغې عفوې سره له ګناه پاکیږي).

تفسير: یعنې د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځي، لکه چې په ځینو احادیثو کې د دې خبرې تصریح شوې ده، او ځینو مفسرینو دا آیت د جارح په حق کې ګڼلی دی، یعنې که مجروح جارح ته معافي وکړي، نو د جارح ګناه معافیږي، و الراجح هو الأول.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٥﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لږلی دی) الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسير: یهودانو د قصاص له حکم ځخه هم مخالفت وکړ، په دوی کې «بني نضیر» چې ډېر معزز او قوي ګڼل کېده؛ له «بني قُریظه» ځخه یې پوره دیت حصولاوه، او کله چې د دوی د تأدیې نوبت راته؛ نو نیمایي دیت به یې ادا کاوه، ځکه چې «بني قُریظه» د کمزورۍ له امله (وجې) له دوی سره همداسې معاهده ترلې وه.

اتفاقا د «بني قُريظه» له خوا د «بني نضير» سړی ووژل شو، دوی د خپل پخواني دستور سره سم خپل پوره ديت وغوښت، «بني قريظه» د دوی په ځواب کې وويل: «ځئ ! هغه زمانه تېره شوه، چې مونږ ستاسې د زور او قوت په سبب مجبور شوي وو، او دغه ظلم مو په غاړه اخيستی وو، اوس محمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم مدينې منورې ته تشريف راوړی دی، او د ده مبارکه دوره ده، او دا امکان نه لري؛ چې مونږ د هغه ديت په مقابل کې چې له تاسې ځنې يې اخلو دوه چنده يې تاسې ته درکړو»، د دې وينا غرض او غايه دا وه، چې اوس د محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په موجوديت کې محال دی، چې کوم قوي يو ضعيف لتاړ (چيت) او تر پښو لاندې کړي، يا يې وځېښي، ځکه چې په دې خبره باندې دګردو باور وو؛ چې محمد عليه السلام د هر ضعيف او قوي سره يو شان عدل او انصاف فرمايي، او د اقوياوو د ظلم او تيري په مقابل کې د ضعفاوو مرستې او لاس نيوی کوي.

د دې معاملې پای او انجام داسې شو، چې دوی ګرد سره محمدي دربار او عدليې ته ورورانديې شول، او د «بني قُريظه» هغه خيال چې د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت يې کړی وو؛ کټ مټ (هوبهو) درست او صحي وخوت.

د قصاص له حکم څخه وروسته ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ الآية ـ له فرمايلو څخه د دې واقعې په لوري اشاره ده، او څرنګه چې يې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعيت څخه صريحا انکار نه وو کړی، بلکه وروسته له مفاهمې او مشاورې به يې د شرعي حکم په خلاف يو حکم قائموه، نو دا د عدل له قانون څخه اعتقادي مخالفت نه بلکه عملي مخالفت وو، نو ځکه يې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمايل، يعنې دا صريح ظلم دی، چې له قوي څخه کم او له ضعيف څخه زيات ديت واخيستل شي.

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ ۖ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ فِيْهِ هُدًى وَّنُوْرٌ ۙ وَّمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٦﴾

او ولېږه مونږ وروسته له دغو انبياوو (يا پر پلو د دوی) عيسی ځوی د مريمې (يعنې چې د هغوی د پښو پر منډو، دی هم رهبې «روان» وو) حال دا چې مصدق (رښتيا ګڼونکی) وو د هغه کتاب چې پخوا له ده وو له تورات (چې هغه هم حق سماوي کتاب دی) او ورکړی وو مونږ ده (عيسی) ته انجيل (حال دا) چې په هغه کې هدايت وو (حق ته) او نور (رڼا) وه (بيان وو د شرعي احکامو)، او حال دا چې مصدّق (موافق) وو د هغه کتاب چې پخوا وو د ده نه له تورات څخه او هدايت (لار ښوونکی) وو او موعظه (پند) وو لپاره د پرهېزګارانو.

تفسير: يعنې عيسی عليه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصديق وفرمايه، او هغه کتاب «انجيل» چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ هغه هم د «تورات» مصدق دی، او د «انجيل» نوعيت هم په رڼا او هدايت او لارښوونه کې د «تورات» په شان وو، د احکامو او شرائعو په اعتبار هم د دې دواړو په منځ کې لږ څه فرق وو، لکه چې ﴿وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ کې اشاره ده، او دا فرق د «تورات» له تصديق سره څه منافات نه لري، لکه چې نن مونږ عظيم الشأن قرآن منو، او يواځې د هغه د احکامو په تسليمولو سره لله الحمد د ګردو سماوي کتابونو تصديق هم کوو؛ چې د الله تعالى له جانبه دي.

وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيْهِ ۭ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٤٧﴾

او (فرمايلي وو الله) حکم دې وکړي اهل (عالمان) د انجيل په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله په هغه (انجيل) کې، او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي فاسقان.

تفسير: يا خو دا حكم هغو نصرانيانو ته چې د انجيل د نزول په وخت کې موجود وو؛ ورکړی شوی وو، چې د هغه نقل دلته فرمايي، او کيږي چې هغو نصرانيانو ته به چې د قرآن عظيم د نزول په وخت کې مخاطب وو؛ ويلی شوی وي، هر هغه څه چې الله تعالی په «انجيل» کې نازل کړي دي، سم له هغه سره دې عادلانه حکم وکړي ! يعنې د هغو پخوا ويلو په پټولو يا په لغوو او مهملو تأويلاتو او بدلولو سره دې کوښښ نه کوي ! چې په «انجيل» کې د آخر الزمان او مقدس رسول صلی الله عليه وسلم «فارقليط» په نسبت د مسيح عليه السلام له ژبې ويلي شوي دي، دا به د الله تعالی سخته نافرماني وي، چې د هغه جليل هادي او لوی مصلح په نسبت چې مسيح عليه السلام داسې فرمايلي دي: «کله چې هغه حق روح راشي، نو تاسې ته به رښتينې ګردې لارې دروښيي»، نو تاسې د هغه تکذيب ته ملاوې مه ټرئ ! او ابدي خُسران مه قبلوئ، آيا د مسيح عليه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حکم منلو معنی هم دا ده؟ (له سره نه ده ! او ځينې مفسرين وايي چې: دغه امر د «انجيل» له نسخې څخه پخوا وو).

وَأَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره چې مصدّق (حق ګڼونکی) دی د هغه چې (نازل شوی دی) مخکی له ده نه له کتابونو څخه او ساتونکی دی پر (مضامينو د) هغه (يعنې شاهد دی په حقانيت د جنس د هغه کتاب).

تفسير: د «مهيمن» معنی داسې بيان کړی شوې ده: أمين، غالب، حاکم، محافظ او ساتونکی، او د هرې معنی په اعتبار چې وي، د قرآنکريم «مهيمن» توب د سابقه وو کتابونو لپاره صحيح دی، د الله تعالی هغه امانت چې په تورات، انجيل او نـورو آسماني کتابونو کې په وديعت ايښی شوی وو؛ هغه له زوائدو سره په قرآن کې محفوظ دی، چې په هغه کې هيڅ خيانت نه دی شوی، او هغه ځنې فرعي شيان چې په هغو کتابونو کې په هغې زمانې يا د هغو مخصوصو مخاطبينو لپاره حسب الحال وو؛ هغـه د پاک قرآن له خوا منسوخ شو، او د هغو د ناتمامو حقائقو تکميل يې وفرمايه، او له هغې برخې څخه يې چې د دې زمانې په اعتبار غير مهم ووو؛ منصرف شو.

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ

نو حکم کوه (ای محمده !) په منځ د دغو (کتابيانو هم که تاته راغلل) په هغه وحی چې لېږلی دی الله (تاته).

تفسير: د يهودانو په منځ کې څه جګړه سره پېښه شوې وه، يوه ډله يې (چې په هغې کې لوی لوی مشهور علماء او مقتديان شامل وو) د محمد صلی الله عليه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، او د هغې جګړې فيصله يې وغوښته، او دا يې هم وويل چې: تاسې ته ښکاره ده، چې ګرد يهوان ځمونږ په واک او اختيار کې دي، که تاسې خپله فيصله سم ځمونږ له غوښتنې سره وکړه؛ نو مونږ ګرد مسلمانيږو، رسول أکرم صلی الله عليه وسلم دا رشوتي اسلام ونه مانه، او د دوی له دغې غوښتنې څخه يې صاف انکار وفرمايه، نو په دې مناسبت (او د دې نظريې په تأييد) دا آيت نازل شو (ابن کثير).

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ

او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی (او مه اوړه) له هغه شي څخه چې راغلی دی تاته له حق څخه.

تفسير: هغه کسان چې دا راز آيتونه د نبي صلى الله عليه وسلم د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوي؛ ډېر ناپوه او قاصر الفهم دی:

١ - له يوه شي څخه د چا منع کېدل د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې د هغه شي مرتکب کېدل غواړي چې ورڅخه منع شوی وی.

٢ - د انبياوو «عليهم الصلاة و السلام» له معصوميت څخه مطلب دا دی، چې له دوی څخه د الله تعالى معصيت نه صادريږي، يعنې هر کار باندې چې وپوهيږي هغه د الله جل جلاله خوښ نه دی؛ هغه نه کوي، او که اتفاقا کوم وخت په هېره او خطا يا د رايې او اجتهاد په غلطۍ سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختيار کړي، يا غير مرضي؛ مرضي وګڼي، او پرې عمل وکړي، چې هغه ته اصطلاحا (زلت «لغزش او سويدنه» وايي)، نو داسې واقعات د عصمت له مسئلې سره منافي نه دي، لکه چې د آدم عليه السلام او دځينو نورو انبياوو «عليهم الصلاة و السلام» واقعات د دې قضيې شاهد دي، د دې حقيقت له پوهېدلو څخه وروسته د ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾ او ﴿وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ او د دې په شان د نورو آيتونو د مطلب په پوهېدلو کې هيڅ قسم تردد او اندېښنه نه پاتې کيږي.

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

هر چا ته مقرر کړی مونږ له تاسې (ای امتونو !) يو شريعت (اصول) او لاره روښانه.

تفسير: يعنې الله تعالى د هر أمت لپاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا دستور او د کار طريقه مقرره کړېده، او سره له دې ګرد انبياء او ملل په هغو ديني آسماني اصولو او کلي مقاصدو کې چې پرې د ابدي نجات مدار دی؛ يو له بل سره متحد او يو د بل مصدّق دي.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

او که اراده فرمايلې وای الله نو خامخا به يې ګرځولي وئ تاسې امت يو (متفق په يو دين)، او مګر (يې بېل بېل کړئ) ددی لپاره چې وازمويي تاسې په هغه کې چې تاسې ته يې درکړی دی (له مختلفو شرائعو چې مطيع او عاصي سره بېل کړي).

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

پس ورځندې شئ تاسې يو تر بله نېکيو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کې تلوار کوئ !).

تفسير: يعنې د شرائعو د اختلاف له ليدلو څخه په قيل او قال، جنګ او جنجال او کږو بحثونو کې مه لوېږئ ! او وخت مه ضايع کوئ ! او د وصول الى الله د اراده کوونکو عملي ژوندون د تعقيب لپاره منډې ووهئ ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښېګڼو (فائدو) په اخيستلو کې چالاکي ښکاره کړئ ! چې د آسماني شريعت له خوا تاسې ته درورځندې کړی شوي دي.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

(خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله دي ستاسې د ټولو، نو خبر به کړي تاسې (په قيامت کې) په هغه (امر د دين) چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کاوه.

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْۢ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ؕ

او (ته لېږلی يې مونږ او دغه حکم مو فرمايلی دی تاته) چې حکم کوه ! په منځ د دوی کې په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله، او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی، او ويره کوه ! (ځان ساته) له دوی نه، چې وا (نه) اړوي (ونه ګرځوي) تا له ځينې هغه شي څخه چې نازل کړی (لېږلی) دی الله تاته (ای محمده !).

تفسير: يعنې يو تر بله په اختلافاتو کې که څه هم ټوله دنيا سره لاس او ګريوان وي، خو تاسې ته هم دا حکم دی چې سم له ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ سره حکم وکړئ ! او د هيڅا د ويلو او د اورولو هيڅ پروا مه کوئ.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّصِيْبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوْبِهِمْ ؕ

نو که وګرځېدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده !) چې بېشکه هم دا خبره ده چې اراده لري الله چې ورسوي دوی ته (سزا په دنيا کې) په سبب د ځينو ګناهونو د دوی.

تفسير: پوره سزا به په قيامت کې مومي، ليکن لږ څه سزا دلته په دنيا کې هم مجرم ته ورکوله کيږي، تر څو نورو ليدونکو ته هم له هغې ځنې يو قسم تنبيه ورحاصله شي.

وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوْنَ ۝۴۹

او بېشکه ډېر له خلقو څخه خامخا فاسقان دي (د الله د اطاعت څخه متمردين دي).

تفسير: يعنې تاسې د خلقو د اعراض او انحراف ځنې ډېر مه خپه کېږئ، په دنيا کې تل فرمانبردار بندګان لږ وي: ﴿وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ﴾ (۱۳ جزء د يوسف سورت (۱۱) رکوع (۱۰۳) آيت).

اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُوْنَ ؕ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۝۵۰

آيا پس حکم د جاهليت غواړي دوی؟ (او د الله له حکمونو څنګ کوي) او څوک ډېر ښه دي له الله څخه له جهته د حکم هغه قوم ته چې يقين لري (په الله يعنې هيڅوک نه دي).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د الله تعالی په مالکيت او شاهنشاهۍ او کامل رحمت او محيط علم باندې کامل يقين لري؛ د دوی په نزد په دنيا کې د هيڅا حکم د الله تعالی د حکم په مقابل کې د التفات وړ نشي کېدی، نو بيا ولې دا خلق د الله تعالی د احکامو د رڼا له راتللو څخه وروسته د ظنونو، اهواؤو، آراؤو، کفر، او جاهليت د تيارو په لوري تلل خوښوي؟.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰۤى اَوْلِيَآءَ ۘ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو) مه نيسئ تاسې يهوديان او نصرانيان دوستان ! (چې له دوی سره موالات او مودت وکړئ !).

تفسير: «أولياء» د ولي جمع ده، «ولي» دوست ته هم وايي، د «قريب، ناصر، مددګار» په معنى هم راځي، مقصد دا دى چې مسلمانان له يهودو او نصاراوو بلكه له ټولو كفارو سره (لكه چې په (۵) جزء د النساء سورت په (۲۱) ركوع (۱۴۴) آيت كې تصريح شوې وه چې مسلمانان دې له كفارو سره) دوستانه تعلقات نه قائموي، په دغه موقع كې دې دا ملحوظ وي، چې موالات، مروءت، حسن سلوك، مصالحت، رواداري، عدل او انصاف دا ټول شيان سره يېل يېل دي، د اسلام اهل كه مصلحت وګوري، نو له هر كافر سره مشروع صلح، عهد او پيمان ترلى شي: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ (۱۰ جزء د أنفال سورت ۸ ركوع، ۶۱ آيت).

د عدل او انصاف حكم لكه چې له تېرو آيتونو څخه معلوم شوى دى، د مسلم او كافر بلكه د بشر د هر فرد په حق كې لازم دى، دمروءت، حسن سلوك او د رواداري معامله له هغو كفارو سره كېدى شي، چې د اسلامي جماعت په مقابل كې د عناد او دښمنۍ مظاهره ونه كړي، لكه چې د «الممتحنه» په سورت كې په همدې خبره تصريح شوې ده، پاتې شو «موالات» يعني دوستانه، اعتماد، او يو له بل سره د وروړكلوى مرسته، مدد، او معاونت؛ نو هيڅ يو مسلمان حق نه لري، چې دغسې تعلقات له كوم غير مسلم سره قائم كړي، ـ هو ! د صوري موالاتو چې تر ﴿إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً﴾ لاندې داخل دي، او عمومي تعاون اجازه شته، چې تر د اسلام او مسلمانانو په وضعيت او طرز عمل كوم خراب اثر نه لويږي، له ځينو راشدو خليفګانو څخه چې په دې مورد كې فوق العاده تشديد او تضييق منقول دى؛ هغه دې محض په سد ذرائع او مزيد احتياط مبني وګڼل شي !.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ

(دوى يو تر بله) ځينې دوستان دي د ځينو نورو (ځكه چې ټول سره په كفر كې شريك دي او ګرد سره تاسې ته متفق دي).

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ

او هر چا چې دوستي وكړه له دوى سره له تاسې ځنې؛ نو بېشكه چې دى له همدوى ځنې دى (نو مؤمنان دې ځان وساتي له دوستۍ د كفارو).

تفسير: يعني د هم دوى په ډله كې شامل دي، دا آيتونه د رئيس المنافقين «عبد الله بن أبَيّ» باره كې نازل شوي دي، د ده تعلقات له يهودانو سره زيات دوستانه وو، د ده داسې ګمان وو، كه پر مسلمانانو باندې كومه پېښه يا ربړ (تكليف) واقع شي، او محمدي جماعت مغلوب شي، نو له يهودانو سره به ځمونږ دا دوستي په ښه راشي، د همدې واقعې په لوري په پخواني آيت كې اشاره وشوه.

نو في الحقيقت له يهودانو سره د منافقانو د موالات اصلي منشأ همدا وه، چې يهودان د اسلامي جماعت مقابل او د اسلامي مذهب ډېر بد دښمنان وو، ظاهره ده: هر هغه څوك چې له يهودو او نصاراوو يا له كفارو يا له بل كوم مشرك جماعت سره په دې نيت او حيثيت موالات وكړي، چې هغه د اسلام دښمنان وي؛ نو د هغه په كفر كې هيڅ شبهه نشته، په منافقانو كې ځينې نور كسان هم وو، چې هغوى په «أحد» كې كله چې دجنګ وضعيت بدل شو، او د حرب فضاء يې مكدره او خړه پړه وليده، داسې ويناوې يې كولې، چې اوس به مونږ له فلاني يهودي او فلاني نصراني سره دوستي او ملګرتيا كوو، او كه ضرورت پېښ شو، د هغو په دين كې به هم داخليږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ ظاهري مدلول علانيه صادقيږي.

پاتې شول هغه مسلمانان چې له داسې نيت او منشأ څخه پاک وي، او له يهودانو يا نصرانيانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموي، نو د دوی په نسبت هم قوي خطره موجوده ده، چې دوی دکفارو له ډېرې ناستې ولاړې او اختلاط نه متأثر کيږي، او ورو ورو به د دوی مذهب اختياروي، يا لږ تر لږه د کفر له شرکيه شعائرو او رسومو څخه دوی ته کراهت او نفرت نه پاتې کيږي، نو په دې اعتبار د ﴿فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کېدی شي، لکه چې د (المرء مع من أحب) حديث د همدې مضمون په لوري اشاره کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾

بېشکه الله هدايت نه کوي قوم ظالمانو ته (چې ظلم کوي په ځانونو خپلو په دوستۍ کولو د کفارو سره).

فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ

نو وبه وينې ته هغه کسان چې په زړونو د دوی کې مرض (رنځ د نفاق) دی؛ چې ځغلي به په (دوستۍ د) دوی کې، وايي به دوی (په عذر کې چې): ويرېږو له دې نه چې وبه رسيږي مونږ ته کومه حادثه.

تفسير: دا همغه کسان دي چې د دوی په زړونو کې د شک او نفاق مرض دی، او د الله تعالی پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانيت يقين نه لري، نو ځکه په منډو منډو ځي، او د کافرانو په غېږو کې پناه نيسي، تر څو د موهومې غلبې په وخت کې د فتحې له ثمراتو ځنې متمتع شي، او د دوی په زعم کې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چې پر اسلامي جماعت راتلونکي دي؛ محفوظ پاتې شي.

د ﴿نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ﴾ معنی همدا ده، چې د دوی په زړونو کې مکنونه وه، ليکن همدا د ﴿نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ﴾ الفاظ کله چې د محمد صلى الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کې له يهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو لپاره ويل، نو د زمانې د ګردش مطلب به يې معذرتاً داسې ظاهراوه، چې يهودان ځمونږ بيپاريان او معامله داران دي، مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو، که مصيبت يا قحط يا بله کومه پېښه راشي؛ نو دوی د همدې دوستانه تعلقاتو له امله (وجې) ځمونږ په ښه او کار راځي، او د اړتيا (احتياج) په وخت کې ځمونږ لاس نيسي»، د همدې خيالاتو ځواب وروسته له دې ورکاوه کيږي.

فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِىَ بِٱلْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ فَيُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾

نو نژدې ده چې الله به راولی بری او فتح (د رسول خپل په تقويت د اسلام سره) يا (به راوړي بل) يو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقينو)؛ نو وبه ګرځي دوی په هغه شي چې پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کې (له شک او دوستۍ د کفارو) پښېمانه.

تفسير: يعنې هغه وخت نژدې دی چې الله تعالی خپل نبي صلى الله عليه وسلم ته قاطعه فتوحات او څرګند بری عطا کړي، او مکې معظمې ته چې د ګردو عربو يو منلی شوی مرکز وو، په فاتحانه صورت سره ننوځي، يا ما سوا له دې په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړي؛ چې د هغو امورو له ليدلو څخه د منافقانو دا ګرد باطل توقعات خاتمه وموميږي، او دوی ته دا ورڅرګند شي، چې د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستۍ نتيجه بې له دنيوي ذلت او رسوايۍ او اخروي دردناک عذاب څخه بل هيڅ شی نشته، کله چې د فضيحت او خُسران دا نتائج ورپېښ شي، نو هلته به بې له افسوسه او ارمانه بل هيڅ شی په لاس نه ورځي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ ۖ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

او وايي به هغه کسان چې مؤمنان دي (له تعجبه) آيا دا همغه کسان دي چې قسمونه کول دوی په الله سخت قسمونه خپل چې بېشکه دوی خامخا له تاسې سره دي (په دېن کې، نو فرمايي الله): باطل شول عملونه د دوی؛ نو وګرځېدل دوی زيانکاران. ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) هر څوک چې مرتد شو (وګرځېد) له تاسې نه له دين خپل څخه؛ نو عنقريب به راولي الله داسې يو قوم چې محبت کوي (الله) له هغوی سره، او محبت کوي دوی له الله سره، متواضع او مهربان به وي پر مؤمنانو، غالب زبردست به وي پر کافرانو باندې، جهاد به کوي دوی په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دين) او نه به ويريږي دوی له ملامتيا د هيڅ ملامت کوونکي، دا (مذکوره صفات) فضل د الله دی، ورکوي يې هغه چا ته چې اراده وکړي، او الله پراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو).

تفسير: د انسان لوی سعادت او بری او د الله جل جلاله فضل دا دی چې دی په خپله د فتنې په وخت کې د حق پر لاره ثابت قدم پاتې شي، او په دې فکر کې وي، چې نور مؤمنان هم له هلاکته وژغوري (وساتي)، هغو بندګانو ته چې د پاک الله اراده وي، له دې اعلی سعادت او لوی فضل ځنې وافره برخه ورکوي، د ده فضل غير محدود دی، او هغه عليم او خبير ذات ته ښه معلوم دي، چې کوم يو بنده د هغه اهل او مستحق دی.

تنبيه: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په تقريب کې د دې آيت د دغې پخوا وينا په تصديق د عربو درې طائفې مرتدې شوې:

١ - بني أسد (د طليحة بن خويلد) قوم چې د پيغمبری دعوی يې کړې وه، او خالد بن وليد رضي الله تعالى عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له جانبه د دوی په جهاد مأمور شو، چې طليحه تر شام ته وتښتېد، او بيا يې اسلام راوړ.

٢ - بني مُدلج د يمني (الأسود العَنْسي) قوم چې ده هم د پيغمبری دعوه کړې وه، او پر تمام (يمن) متصرف شو، بيا د نجاشي د خوريي (فيروز الديلمي) په لاس د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په شپه کې ووژلی شو.

٣ - بني حنيفه د (مُسيلمة الكذاب) قوم چې ده هم د پيغمبری دعوه کړې وه، بيا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له وفاته وروسته د (صديق أكبر) په خلافت کې د وحشيّ بن حرب (د أمير حمزه رضي الله تعالى عنه د قاتل) په غشي او د (عبد الله بن زيد الأنصاري) په تورې ووژلی شو، او د صديق أكبر رضي الله تعالى عنه په عهد کې (٧) طائفې نورې هم مرتدې شوې:

(١) فزاره. (٢) کينده. (٣) غطفان. (٤) بنو بکره. (٥) بنو يربوع. (٦) بنو سُليم. (٧) د بنو تميم ځينې سړي، او د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه په عهد کې غسّان د (جبلة بن الأيهم) قوم نصرانيان شول، او (شام) ته وتښتېدل.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې دوست ستاسې (خاص) الله او رسول د ده دى، او هغه كسان چې مؤمنان دي، (مؤمنان) هغه كسان دي چې قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (يا) (صفت كوو د) هغو كسانو چې قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركوي دوى زكات، او هم دوى ركوع (عاجزي) كوونكي دي (په لمونځ او زكات خپل كې) (يا) او وركوي دوى زكات (خيرات) حال دا چې دوى په ركوع (د نفلي لمونځ) ولاړ وي.

تفسير: په دې آيت كې دا ښوولي شوي دي؛ چې د دوى اصلي رفيق ما سوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هيڅوك نشي كېدى.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

او هر څوك چې دوستي كوي له الله سره، او له رسول د ده سره، او له هغو كسانو سره چې مؤمنان دي؛ نو بېشكه چې ډله د الله هم دوى دي غالبان (پر ټولو).

تفسير: په خصوصيت سره دغه آيت د عُباده ابن صامت رضي الله تعالى عنه په صفت كې نازل شوى دى، ځكه د ده تعلقات د (بني قينقاع) له يهودانو سره ډېر ښه وو، مګر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه و سلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجې) له هغوى سره خپل تعلقات پرې كړل، رضي الله تعالى عنه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه نيسئ ! هغه كسان چې نيولي دي دوى دين ستاسې مسخره او لوبې؛ له هغو كسانو څخه چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب پخوا له تاسې، او (مه نيسئ) كافران دوستان، او وويرېږئ له الله څخه (په تركِ د دوستۍ د كفارو كې) كه يئ تاسې مؤمنان (په رښتيا سره).

تفسير: دلته له كفارو ځنې مشركين مراد دي، لكه چې له عطف ځنې ظاهر دى.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او كله چې غږ كوئ تاسې (او خلق رابولئ) لمانځه ته (يعنې اذان كوئ !) نو نيسي دوى هغه (لمونځ يا اذان) مسخرې او لوبې (او ورپورې خاندي)، دا (مسخرې) په سبب د دې دي؛ چې دوى يو قوم دى چې هيڅ عقل نه لري.

تفسير: يعنې كله چې اذان كوئ؛ نو دوى سوځي، او له ډېره قهره پرې مسخرې كوي، چې دا تمسخر د دوى د لوى حماقت او بې عقلۍ دليل دى.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٥٩﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى اهل كتابو ! آيا عيب ګڼئ تاسې له مونږه (او كينه كوئ يعنې نه كوئ) مګر په دې سبب چې ايمان راوړى دى، مونږ پر الله او پرهغه كتاب چې لېږلى شوى دى مونږ ته، او پر هغو (كتابونو) چې لېږلي شوي دي پخوا (له دې نه) او (بل په دې سبب) چې بېشكه زيات له تاسې فاسقان دي.

تفسير: يعنې استهزاء كوونكي سره له دې چې د كتاب او په شريعتونو باندې د پوهې دعوى كوي؛ دوى دې لږ څه فكر وكړي ! او د انصاف له مخې دې راوښيي ! چې دوى له مسلمانانو سره دومره ضد او كينه ولې كوي؟ بې له دې چې مونږ د واحد لا شريك له «الله» او د ده پر ټولو منزلو كتابونو او د ده پر ګردو لېږل شويو رسولانو باندې په صدق سره ايمان لرو، او بالمقابل د استهزاء كوونكو دا حال دى؛ چې نه د الله تعالى په رښتيا او صحيح توحيد قائم دي، او نه د ګردو انبياوو عليهم السلام او رسولانو عليهم السلام تصديق او تكريم كوي، نو اوس همدا تاسې د انصاف له مخې ووايئ: چې د دغو د الله تعالى د منتها درجې نافرمانانو د الله تعالى پر فرمان منونكو بندګانو باندې خندل، ملنډې وهل، طعن او تشنيع به څرنګه وي؟ او تر كومه ځايه پورې دوى ته دا حق حاصل دى؟ .

قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ؕ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٦٠﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا خبر كړم تاسې په (هغه چا چې) ډېر بد (عيب لري) له دې (چې تاسو يې ځمونږ عيب ګڼئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډېر بد) هغه څوك دى؛ چې لعنت كړى دى پر هغه الله او غضب يې كړى دى پر هغه، او ګرځولي يې دي له ځينو د دوى څخه بيزوګان او (له ځينو د دوى څخه) خنزيران او (هغه كسان دي چې) بندګي يې كړېده د شيطان، همدا (ملعونان) ډېر بد دي له جهته د ځاى (چې دوزخ دى) او ډېر ګمراه دي له سمې صافې لارې (د حق دين څخه).

تفسير: يعنې كه پر «ايمان بالله» استقامت او په هغه شي د زړه تصديق چې د الله تعالى له لورې په هره زمانه كې نازل شوى دى؛ ستاسې په زعم كې د مسلمانانو ډېر لوى جرم او زښته (ډېره) لويه ګناه ده، او له دې لامله تاسې دوى د طعن او ملامتې مورد ګرځوئ؛ نو راځئ چې زه تاسې ته د داسې يو قوم پته او سراغ درکړم، چې په خپل شرارت او ګندګۍ كې بدترين د مخلوقاتو دي، او د الله د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوى باندې ظاهره او ښكاره دى، او د دوى ډېر افراد د خپلو مكاريو او بېحيايیو او د دنيوي حرص په سزا، بيزوګان او بد ځناوران ګرځېدلي وو، او د الله جل جلاله له بندګۍ ځنې وتلي د شيطان غلامي يې غوره كړې وه، كه انصاف وكړئ شئ؛ نو په اصلي معنى سره بدترين د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوى دي، او همدوى ستاسې د طعن او استهزاء مستحق كېدى شي.

وَاِذَا جَآءُوْكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا وَقَدْ دَّخَلُوْا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوْا بِهٖ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا يَكْتُمُوْنَ ﴿٦١﴾

او كله چې راشي (دا منافقان) تاسې ته وايي دوى چې ايمان راوړى دى مونږ، حال دا چې په تحقيق ننوتلي دي دوى (ستاسې په مجلس كې) په كفر سره، او دوى په تحقيق وتلي هم دي

(ستاسي له مجلس څخه) په کفر سره، او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چې وو دوی چې پټول (به يې له نفاقه).

تفسير: دلته د ځينو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بيان دی، چې په غياب کې به يې پر اسلامي مذهب طعن او تشنيع او پر مسلمانانو به يې مسخرې کولې، ليکن کله به يې چې له نبي کريم صلى الله عليه وسلم يا له مخلصو مسلمانانو سره ليدل، نو د نفاق له لارې څخه به يې خپل ځان مسلمان ښکاره کولو، حال دا چې له اوله تر آخره پورې به د يوې شېبې له مخې هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه وو، او نه به د رسول الله صلى الله عليه وسلم زباني وعظ او تذکير پر دوی څه اثر غورځاوه.

نو آيا دوی د ايمان او د اسلام په تش لفظ ويلو سره (معاذ الله) الله تېرايستی شي؟ که د هغه عالم الغيب والشهاده په نسبت چې پر هر قسم زړه او دهغی په پټو اسرارو مطلع دی، د دوی ګمان داسې وي، چې د ده خوښي تش په لفظي ايمان او يواځې د خولې په وينا سره حاصلولی شو؛ نو له دې ځنې پورته بل کوم يو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دی؟ ګواکې له دې ځايه د يهودو او نصاراوو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بيان شروع شو، چې د هغو له تنبيه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی پخپله د استهزاء وړ (لايق) ګرځي، په وروستنيو آيتونو کې هم د همدې مضمون تتميم او تکميل دی.

وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۶۲﴾

او ته به وينې ډېر له دغو (منافقانو) څخه چې منډې به وهي په ګناه کې (چې حصول د حرامو يا دروغ ويل دي) او په ظلم کې (چې زيادت دی په معاصيو کې) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې.

تفسير: غالبا له «اثم» څخه لازمي او له «عدوان» څخه متعدي ګناه مراد ده، يعنې د دې خلقو حال دا دی چې په ډېر شوق او رغبت سره د هر قسم ګناهونو په لوري منډې وهي، اعم له دې چې د هغو اثر د دوی په ذات پورې محدود پاتې شي، يا نورو ته هم ورورسيږي، د هغو خلقو چې اخلاقي حالت يې داسې سپک او وران وي، او په حرام خوړلو کې د دوی عمل داسې وي، نو د دوی په خرابۍ کې څه شبهه پاتې نه ده، دا د دوی د عوامو حال او خوی وو، وروسته له دې نه د دوی د خواصو بيان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿۶۳﴾

ولې نه منع کوي دوی رباني عارفان او عالمان له ويلو د دوی د ګناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود)، خامخا ډېر بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې (چې هغه سکوت دی له نهي د منکر نه).

تفسير: هر کله چې الله تعالى کوم قوم تباه کوي، نو د هغو عوام په ګناهونو او نافرمانيو کې ډوبيږي، او د هغو خواص يعنې علماء او مشايخ ګونګي شيطانان ګرځي، د بني اسرائيلو هم دا حال شو، چې عوام يې عموما په دنيوي لذائذو او شهواتو کې لګيا او د الله تعالى عظمت او جلال او د ده قوانين او احکام يې هېر کړل، او هغه کسان چې علماء او مشايخ ګڼل کېدل، د «أمر بالمعروف» او «نهي عن المنكر» فريضه يې پرېښوده، ځکه چې د دنيا په حرص او د شهوت

په اتباع کې دوی له عوامو ځنې هم وړاندې تللي وو، له مخلوق څخه خوف یا د دنیا طمع د حقاني غږ د پورته کولو مانع وګرځېدل.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ

او وایي یهودیان لاس د الله بند کړی شوی دی (یعنې مونږ ته هیڅ نه راکوي، او روزي یې راباندې تنګه کړې ده).

تفسیر: یعنې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د بعثت په وخت کې د کتابیانو زړونه د دوی د شرارت، کفر، طغیان، بدکاریو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو؛ چې د الله تعالی په دربار کې له سپین سترګی او ګستاخی څخه هم هیڅ نه ویرېدل، د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د یوه معمولي انسان له مقام څخه څه زیاته نه وه، د حق تعالی په دربار کې به یې بې تکلفه داسې واهي او خوشي چتې (بېکاره) خبرې کولې، چې د هغو له اورېدلو څخه د هر چا ویښتان جګ (نېغ) درېدل.

کله به یې ویل: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ «بېشکه الله فقیر دی او مونږ غنیان یو» کله به دا الفاظ د دوی له خولې څخه وتل: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ «د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به یا هغه شی وو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ﴾ څخه یې مراداوه، چې معاذ الله الله تعالی فقیر شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کې څه نه دي پاتې، یا به «غلّ الید» کنایه له بخل او امساکه وي، یعنې فقیر شوی خو نه دی، مګر په دې ورځو کې بخیلي او کنسکي (کنجوسي) کوي (العیاذ بالله).

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

تړلي دې وي (یا تړلی شوي دي) لاسونه د همدوی، او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چې وایي دوی، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي (کشاده) دي، روزي ورکوي (هر چا ته او صرفوي یې) هر رنګه چې اراده وفرمایي.

تفسیر: دا د ښېرا په ډول پخوا ویل یا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دي، لکه چې واقعي بخل او جبن (یا ذلت او مسکنت) د دوی د خیراتونو استعداد ورک کړی، او د خیر لاسونه یې بیخي بند کړي وو، ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ «داسې نه ده، لکه چې دوی وایي، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي او جود یې ډېر او کرم یې له حده تېر دی».

چېرې چې الله تعالی ته «وجه» «یدین» «سمع» «بصر» «کلام» او نور نعتونه ذکر کړی شوي دي، نه ښایي چې سړی تېروځي، داسې توهم وکړي چې (معاذ الله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان دی، حال دا چې داسی نه دی، بلکه همداسې چې د الله تعالی ذات او وجود بېمثال او بې نظیر او بې ساری وحده لا شریک له دی؛ د ده جل جلاله حیات، علم، او نور ګرد نعتونه او صفتونه هم هیڅ یو نظیر، او مثال نه لري.

خلاصه: همداسې چې د الله تعالی ذات دی؛ همغسې د الله د «وجه، سمع، بصر، ید» او د نورو نعتونو، او صفاتو کیفیت هم د ده د اقدس ذات سره لایق او د ده د اعلی شأن سره وړ دي، او ځمونږ تعبیر او بیان له احاطې څخه بالکل وتلی او وراء الوراء دی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت ۱۱ آیت ۲ رکوع).

البته د دې ټولو صفاتو معناګانې څرګندې دي، چې د «ید» معنی لاس، د «وجه» معنی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی د شان سره لایق او مناسب دي، او د کیفیت علم یې یواځې الله ته معلوم دی.

﴿يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ﴾ روزي ورکوي هر چا ته او صرفوي يې هر رنګه چې اراده وفرمايي په بالغه حکمت او مصلحت خپل، يعنې په دې باندې هم دی نه پوهيږي چې « په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقې ارادې او مشيئت خپل) په کوم وخت، او په چا، او په څه، او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان يا اصلاح په غرض يو وفادار بنده په تنګسه او عسرت باندې مبتلا کوي، کله ده ته د وفاداری په مقابل کې له اخروي نعمتونو څخه د مخه د دنيوي برکاتو وَرُونه هم خلاصوي.

بالمقابل يوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه؛ د تنګسی، د ژوند د تنګوالي او د دنيوي نورو مصيبتونو او آفتونو سزا ورکوي، او کله ورته دنيوي ساز او سامان پراخوي، او زيات مهلت ورکوي، چې يا د الله تعالی له احساناتو څخه متأثر او له خپل فسق فجور څنې وشرميږي، يا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غاړو) ډک کړي، او د انتهايي سزا مستحق شي، د دې مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجوديت کې د کوم سړي د مقبوليت يا د مردوديت فيصله د پاک الله په اطلاع سره يا په خارجي قرائنو يا د احوالو په بناء سره کولی شي، لکه چې د يوه غله لاس پرېکړی شي، يا د ډاکټر له خوا دکوم رنځور لاس پرېکړی شي، د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهېدلی شو؛ چې هغه د سزا په ډول (طريقه) او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجې) پرېکړی شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا

او خامخا زياتوي هرومرو ډېرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر.

تفسير: د دوی د سپين سترګی او ګستاخی ځواب ورکړی شوی دی، ليکن د قرآن کريم له هسې حکيمانه ځوابونو څخه د دې معاندينو او سفهاوو تسکين نه حاصليږي، بلکه د الله تعالی د کلام له اورېدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټينګار (همېشه والی) او زيادت کوي، که صحي غذاء د يوه رنځور معدې ته ورسيږي، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زيات شي؛ نو دا به د هغې غذا خرابي او قصور نه وي، بلکه د مريض د مزاج ورانی او خرابی به وي.

﴿كَثِيرًا﴾ د ﴿وَلَيَزِيدَنَّ﴾ لپاره مفعول دی او پر فاعل باندې چې ﴿مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾؛ مقدم دی.

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کې عدوات (دښمني) او بغض (نفرت) تر ورځې د قيامت پورې.

تفسير: هومره چې د دوی شرارت او انکار ترقي کوي؛ هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمې (منصوبې) جوړوي، او د جنګ د اور لګولو لاره تياروي، ليکن د دوی په خپلو منځونو کې هم داسې يو نفاق لوېدلی دی، چې له سره نه ورکيږي، نو له همدې سببه د اسلامي أخوت په خلاف د دوی جنګي تياری بری ونه مونده.

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

هر کله چې بلاوه دوی اور لپاره د جنګ (د رسول الله سره نو) مړ کولو به هغه (اور) الله، او سعيه کوي (ځغلي) دوی په ځمکه کې لپاره د فساد اچولو، او الله نه خوښوي فساد کوونکي (نو په سزا يې رسوي).

تفسير: له دې نه معلومه شوه: تر څو په مسلمانانو کې يو له بل سره محبت او أخوت مُستحکم وي، او دوی د رُشد او صلاح په لاره سم رهي (روان) وي، او له فتنې او فساد ځنې اجتناب کوي، لکه چې په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين» کې دغه خصلتونه وو، تر هغه وخته پورې د کتابيانو ګرد کوښښونه د دوی په مقابل کې بېکاره ثابتيږي.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتٰبِ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٦٥﴾

او که بېشکه اهل کتابو ایمان راوړی وی په (محمد صلى الله عليه وسلم)، او پرهېز يې کړی وی (له معاصيو څخه) نو خامخا لرې کړی به وی مونږ له دوی ځنې ګناهونه د دوی، او خامخا ننويستلي به وو مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چې نعمتونه په کې دي).

وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ لَاَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ

او که بېشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجيل (د احکامو په تعميل سره يې) او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوي دي دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد صلى الله عليه وسلم په وسيله) نو خامخا خوړلې به يې (مېوې) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلې) له لاندې د پښو خپلو (د ځمکې نه).

تفسير: يعنې که د قرآنکريم يې (چې له تورات او انجيل څخه وروسته د دوی د تنبيه او هدايت لپاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی، ځکه چې بې د قرآنکريم له تسليم څخه د «تورات» او د «انجيل» او د ګردو آسماني کتابونو د اقامت مطلب اوس همدا کېدی شي، چې قرآن عظيم او رسول کريم صلى الله عليه وسلم ومني، چې د پخوانيو کتابونو له پېښ بينيو او پخوا ويلو سره سم رالېږلی شوی دی، ګواکې د «توارت» او «انجيل» د اقامت حواله يې ورکړه، او تنبيه يې وفرمايله چې که دوی قرآن کريم ونه مني؛ نو د هغه مطلب د ادی چې دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوي دي.

مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ؕ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٦﴾

ځينې له دوی نه يو امت دی مقتصد (يوه ډله ده منصفه او ميانه تلونکې)، او ډېر له دوی څخه بد دی هغه کار چې کوي يې دوی.

تفسير: دا هغه معدود افراد دي، چې دوی د فطري سعادت او د اعتدال د لارې د اختيارولو له امله (وجې) د حق غږ ته لبيک ويلی دی، لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشې پاچا «نجاشي» او نورو رضي الله عنهم.

يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ؕ وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ؕ
وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٧﴾

اى رسوله (ځما) ورسوه (ته ټول) هغه شى چې نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا، او که دې ونه رساوه (ټول) نو نه دی رسولی تا هيڅ پيغام د ده، او الله ساتي تا له (شره د) خلقو، بېشکه الله نه ښيي (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسير: په تجربې رسېدلې ده، چې انسان د تبليغ د فريضې په اداء کولو کې د څو وجوهاتو له امله (وجې) مقصّر پاتې کيږي، يا خو له ده سره د خپلې فريضې د اهميت کافي احساس او مينه نه وي، يا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د

شديد نقصان رسېدلو ، يا كم له كم د ځينو فوائدو د فوت خوف وي، يا د مخاطبينو د عمومي طغيان او تمرد له امله (لكه چې په پخوانيو او وروستنيو آيتونو كې د كتابيانو په نسبت ښوولى شوى دى)، د تبليغ له مثمر او منتج كېدلو ځنې مايوسي وي، د (۱) په ځواب كې: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ﴾ تر ﴿فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ پورې، او د (۲) په ﴿وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾ او د (۳) په ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ﴾ سره ورکړى شوى دى.

يعنې ته خپل فرض اداء كړه ! الله تعالى ستا د ځان، عزت او پت ساتونكى دى، الله تعالى به د ځردې ځمكې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه كړي، چې ستا په مقابل كې د بري لاره وموميِ، باقي هدايت او ضلالت د الله تعالى په لاس كې دى، داسې قوم چې فقط كفر او انكار ته يې خپلې ملاوې تړلي وي، كه په سمه لاره رانشي؛ نو ته غم مه كوه ! او مه مأيوسه كېږه ! او خپله دغه مقدسه فريضه مه پرېږده ! ، ځمونږ نبي كريم صلى الله عليه وسلم د دې ربّاني هداياتو او آسماني اصولو سره سم ځردامت ته د هر وړوكي او لوى شي تبليغ وفرمايه، او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چې هرې طبقې ته لايقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وي؛ بې له زيادته او نقصانه او بې له خوفه او خطره وروښوده، او ويې رسوَله، او د الله تعالى حُجت يې پر بندګانو تمام كړ، او له وفاته څخه تقريبا دوه نيمې يا درې مياشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع كې چې هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زيات د اسلام خادمانو او د تبليغ محبّانو اجتماع درلوده، دوى ته «على رؤوس الأشهاد» اعلان وفرمايه، چې «اى الله ! ته شاهد اوسه ! چې ما (ستا أمانت) ورساوه».

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ

ووايه (اى محمده !) چې اى كتابيانو ! نه يئ تاسې پر هيڅ شي (له حقه دينه) تر هغه پورې چې قائم كړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ځردا احكام د) «تورات» او «انجيل» او هغه (كتاب) چې نازل كړى شوى دى تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې.

تفسير: يعنې قرآنكريم د ځردو سماوي كتابونو خاتم او مُهيمن دى، په ۶ جزء د المائده سورت په (۴۸) آيت (۷) ركوع كې د دې آيت تفسير تېر شوى د ى.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾

او خامخا زياتوي هرو مرو (خامخا) ډېرو ته له دوى څخه هغه شى چې نازل كړى (لېږلى) شوى دى تاته له جانبه د رب ستا (يعنې چې قرآن زياتوي دوى ته) سركښي او كفر، نو مه خپه كېږه (او افسوس مه كوه) پر قوم كافرانو.

تفسير: يعنې د دې غم او افسوس له كبله (وجې) مه خپه كېږئ ! خپل فرض په امن او اطمئنان سره اداء كوئ !.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

بېشكه هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى (تش په ژبو) او هغه كسان چې يهوديان دي او (فرقه د) ترسايانو او نصرانيانو (د دوى حكم همداسې دى) هر څوك چې ايمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چې ورځ د قيامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وكړي نېك (عمل)؛ نو نشته (هيڅ قسم) وېره پر دوى باندې او نه به دوى (هيڅكله) خپه كيږي (د اجر په نقصان سره).

تفسير: د «ايمان بالله» لاندې دا ګرد (ټول) شيان داخل دي: فرض کړئ ! يو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجوديت سره سره د رسول الله صلى الله عليه وسلم توهين کوي (او دی د نبوت په دعوی کې دروغجن ګڼي، چې همدا د هغه توهين دی) نو آيا د يوه حکومت د سفير توهين او د سفارت د صافو او صريحو اسنادو تکذيب، د هغه حکومت تکذيب او توهين نه دی؟ همداسې وپوهېږئ ! هر هغه څوک چې د يوه رښتين رسول عليه السلام تکذيب کوي، او هغه نه مني؛ دغه في الحقيقت د الله تعالى د هغو صافو او صريحو آثارو او دلائلو تکذيب دی، چې د ده د نبوت د تصديق لپاره يې نازل کړي دي: ﴿وَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳۳) آيت (۴) رکوع).

آيا د الله تعالى د صريحو آيتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ايمان بالله» دعوی پاتې کېدی شي؟ د هغو تفصيلاتو په لوري چې قرآن کريم د «ايمان بالله» او عمل صالح په اجمالي عنوان سره دلته اشاره فرمايلې ده؛ به نورو مواضعو کې هغه په ښه شرح او بسط مذکور دي.

ځما په نزد زيات صحيح او قوي قول همدا دی چې: «صابئين» په عراق کې يوه فرقه وه، چې د هغو مذهبي اصول عموما د اشراقي حکماوو او طبيعي فلاسفه وو له اصولو مأخوذ وو، دې خلقو د روحانيانو په نسبت زياته غُلُوّ او ډېره مبالغه کوله، بلکه د هغوی عبادت به يې کاوه، د دوی خيال داسې وو چې: يوائې د مجردو ارواحو او تش د فلکي مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد مونږ تر «رب الأربابه» يعنې لوی معبود پورې رسېدی شو، نو ځکه مونږ ته ښايي چې په شاقه رياضتونو او د شهواتو په کسر په روح کې تجرد او صفايي پيدا کړو، او له روحاني عالم سره خپله علاقه ټينګه کړو، بيا د دوی په خوشالۍ او لاس نيولو تر الله تعالى پورې رسېدی شو، د انبياوو د اتباع ضرورت نشته، د کواکبو د مدبّره ارواحو او همداسې د نورو روحانياتو په خوشالولو کې به يې له خپله ځانه د هغوی هيکلونه (تصويرونه) جوړول، او د دوی په ارواحو به يې لمونځ، روژه، قرباني او نور شيان کول.

خلاصه دا چې د «حنفاوو» په مقابل کې د «صابئينو» جماعت وو، چې د هغه ډېره لويه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حنيف ابراهيم عليه السلام د بعثت په وخت کې (د نمرود) قوم صابئ العقيده وو، چې د دوی په ترديد او ابطال کې د الله تعالى خليل د فداکارۍ او ايثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

خامخا په تحقيق اخيستې ده مونږ وعده ټينګه له بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) څخه، او ليږلي وو مونږ دغو (بني اسرائيلو) ته رسولان (چې ور ياد کړي دغه عهد او ور بيان کړي شرعي أحکام)، هر کله چې به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعي حکم) سره چې نه خوښاوه (هغه شرعي حکم لره) نفسونو د دوی، ځينې رسولان (لکه موسى او عيسى) يې دروغجن وګڼل او ځينې رسولان (لکه يحيى، زکريا) به يې وژل.

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

او ګومان کړی وو دغو (بني اسرائيلو) د دې چې نه به وي (او نه به رسيږي دوی ته) هيڅ فتنه (خرابي د انبياوو په دغه تکذيب او قتل کې)، پس ړانده شول (د حقې لارې له ليدلو څخه)

او کانړه شول (د حق له اوربدلو څخه) بيا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندې، بيا (دوهم ځلي) ړانده او کانړه شول (د حق له ليدلو او اوربدلو څخه) ډېر له دوی ځنې (په انکار سره له محمده)، او الله ښه ليدونکی دی د هغو کارونو (هم) چې کوي (يې) دوی.

تفسير: يعنې بني اسرائيلو پوخ عهد او پيمان مات او له الله تعالی سره يې بد عهدي او غداري وکړه، د ده رسولان يې دروغجنان کړل، او ځينې يې ووژل، دا خو د دوی د «ايمان بالله او صالح عمل» حال وو.

د «ايمان باليوم الآخر» اندازه يې له دې نه قياس کړئ ! چې د دومره شديدو مظالمو او ياغيانه جرائمو له ارتکاب سره سره بيخي هوسا (خوشاله) او بې غمه ناست دي، ګواکې دوی په دې فکر کې هيڅ نه دي، چې دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاوو ګالونکي (برداشت کوونکي) دي، يا د دې ظلم او بغاوت خرابې نتيجې به کله د دوی مخې ته راتلونکې وي.

په همداسې خيالاتو او چرتونو کې د الله تعالی له دلائلو او کلام څخه بيخي ړانده او کانړه شول، او داسې کارونه يې وکړل، چې د کولو نه وو، تر دې چې ځينې انبياء عليهم السلام يې قتل او ځينې يې بنديان کړل، آخر الله تعالی پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ، بيا د يوې اوږدې مودې څخه وروسته د «پارس» ځينو پاچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوايۍ له قيده خلاص کړل، او له (بابل) څخه يې د (بيت المقدس) په لوري بېرته ولېږل، په دې وخت کې دې خلقو توبه وويسته، او د خپل حال د اصلاح په لوري متوجه شول، او الله تعالی هم د دوی توبه قبوله کړه، ليکن لږ څه موده وروسته بيا دوی په خپلو همغو شرارتونو او بدو چارو لاس پورې کړ، او بيخي ړانده او کانړه شول، او د زکريا عليه السلام او يحيى عليهما السلام په قتل يې جرائت وکړ، او د عيسى عليه السلام قتل ته هم تيار شول.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی (له ډېره جهله) چې بېشکه الله همدغه مسيح ځوی د مريمې دی، او ويل به مسيح چې: ای بني اسرائيلو (اولادې د يعقوبه !) عبادت کوئ تاسې د (يواځې هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، بېشکه شان دا دی هر چا چې شريک ونيو له الله سره (په عبادت کې بل شی) نو په تحقيق حرام کړی دی الله په دغه (مشرک) باندې جنت، او ځای د ده اور (د دوزخ دی)، او نشته ظالمانو ته هيڅ مدد کوونکي (چې عذاب ترې دفعه کړي).

تفسير: له دې ځايه د نصرانيانو د «ايمان بالله» کيفيت ښودل کيږي، د دوی د ايمان بالله حال دا دی، چې د عقل په خلاف او له سليم فطرت څخه چپ (مخالف) او د مسيح عليه السلام له تصريحاتو ځنې مخالف د مسيح عليه السلام د بې بې مريمې له ځوی ځنې په خپله الله جوړوي، حال دا چې پخپله مسيح عليه السلام د الله تعالی په ربوبيت او لکه نور انسانان پخپل مربوبيت بندګی باندې ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوي، او د هغه خرابې او ورانې يې په ډېر زور او شور سره بيان کړی دی، چې په هغه کې د ده امت مبتلا کېدونکی وو، بيا هم دا ړانده عبرت نه آخلي.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی چې بېشکه الله دريم له دريو (معبودانو) څخه دی.

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام او الله جل جلاله يا مسيح عليه السلام او مريم رضي الله تعالى عنها او الله جل جلاله درې واړه معبودان دي (العياذ بالله) په دوی کې يوه برخه د الله شوه، بيا هغه درې واړه يو او هغه يو درې دي.

د عامو نصرانيانو عقيده همدا ده، او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقيده په عجيبو تاو کړو او پېچلو عباراتو سره اداء کوي، او کله چې په دغه مفهوم څوک نه پوهيږي، نو هغه يو ما وراء العقل حقيقت بولي.

وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّآ إِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾
أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾

حال دا چې نشته (بل) هيڅ لايق د عبادت مګر (خو شته) معبود يو (چې الله دی)، او که وانه اوښتل دوی (له شرکه توحيد ته او) له هغې خبرې چې وايي؛ نو خامخا وبه رسيږي هرو مرو (خامخا) هغو کسانو ته چې کافران (پاتې) شوي دي لـه دوی ځنې عـذاب دردناک. آيا نو توبه نه کوي دوی الله ته (له دې ويلو) او (نه) غواړي بخښنه له ده څخه (له دې بدې وينا يعنې توبه دې وباسي او معافي دې وغواړي)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: دا د هغه «غفور رحيم» شان دی، چې داسې ياغي او ګوستاخ مجرم هم کله چې په زړه کې وشرميږي، او د حقيقي اصلاح په عزم او ارادې حاضر شي، نو په يوه شيبه (ساعت) کې د ده د ګرد عمر جرائم ورمعافوي.

مَّا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انظُرْ كَيْفَ
نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

نه دی مسيح ځوی د مريمې مګر يو رسول دی، (او معبود نه دی)، په تحقيق تېر شوي دي پخوا له ده څخه (نور ډېر) رسولان، او مور د ده صديقه (ډېره رښتينې) وه، وو دوی دواړه (مور او ځوی) چې خوړه به يې طعام (په شان د نورو مخلوقاتو، نو څرنګه به معبود او الله شي؟)، وګوره ! څرنګه بيانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحيد) بيا وګوره (دوی ته) چې څرنګه چپ کولی شي دوی (له حقه).

تفسير: يعنې له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسيح عليه السلام هم يو فرد دی، نو دی معبود ګرځول ستاسې سفاهت دی، د جمهور امت تحقيق همدادې چې په ښځو کې نبوت نه دی راغلی، او دا لوی او لوړ منصب نارينه وو لره مخصوص دی: ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ مِّنْ اَهْلِ الْقُرٰى﴾ (۱۳ جزء د يوسف د سورت (۱۰۹) آيت (۱۲) رکوع).

بتول بي بي مريم رضي الله تعالى عنها هم يوه وليه بي بي وه، نبي نه وه، له غور کولو څخه وروسته معلومېدی شي، هر هغه څوک چې خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وي، نو دی د دنيا هر شي ته محتاج وي، ځمکه، هوا، لمر، حيوانات حتى له بولو او غائطو او نورو ضروریاتو څخه هم نشي مستغني کېدلی، بيا هم تاسې ووايئ !، هغه ذات چې د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء لپاره له عالم أسباب څخه مستغني نه وي، نو دی څرنګه معبود کېدی شي؟ دا داسې قوي او واضح دليل دی، چې عالم او جاهل يو شان پرې پوهېدی شي، يعنې خوړل او څښل له الوهيت سره منافي دي.

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) آيا عبادت كوئ تاسې بې له الله څخه د هغه شي؛ چې مالك نه دى لپاره ستاسې د (د فع كولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع، او الله هم دى دى ښه اورېدونكى (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په پټو احوالو).

تفسير: يعنې لكه چې مسيح عليه السلام ته يې الله ووايه؛ نو لازم دى چې معبود هم ورته ووايې، مګر معبود ګرځېدل يواځې د هغه ذات سره مختص دى؛ چې د هر قسم نفع او ضرر مالك او پوره اختيار لرونكى وي، ځكه چې عبادت د انتهايي تذلل نوم دى، او انتهايي تذلل د هغه ذات په مقابل كې اختيار كولى شي، چې د انتهايي عزت او غلبې لرونكى وي، په هر آن كې د ګردو خبرو اورېدونكى او د ټولو پر احوالو پوهېدونكى وي، په دې سره د تثليث د شركيې عقيدې او د ګردو مشركينو د نورو باطله عقائدو ردّ هم وشو.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى اهل كتابو: مه كوئ تجاوز (له حده او مه كوئ مبالغه) په (خبره) د دين كې په ناحقه سره، او مه كوئ متابعت د چتې (بېكاره) خواهشونو د (هغه) قوم چې (له ډېره جهله) په تحقيق ګمراه شوي دي پخوا (له دې نه)، او ګمراهان كړي دي دوى ډېر (خلق)، او ګمراه شوي دي دوى له سمې صافې لارې.

تفسير: د عقيدې تجاوز او مبالغه دا ده چې يو بشري مولود معبود وګرځوئ، او په عمل كې مبالغه دا ده چې هغه ته «رهبانيت» وايئ ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾ (۲۷ جزء د الحديد سورت (۲۷) آيت (۴) ركوع).

د يهودانو له هغو قبائحو څخه چې بيان كړل شول؛ ظاهريږي چې په دنيا پرستۍ كې د ډوبېدلو له سببه د دوى په نزد كې د دين او ديندارانو هيڅ څه عظمت او وقعت نه وو، تر دې چې د انبياوو عليهم السلام اهانت او قتل او نور د دوى خاص شعائر وو، پر خلاف د دوى نصرانيانو د انبياوو عليهم السلام په تعظيم كې دومره غُلُوّ وكړه، چې له دوى ځينې ځينو ته يې د الله ځوى هم ويل، او دنيا يې پرېښوده، او «رهبانيت» يې اختيار كړ.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ﴾ الآيه ـ «او مه كوئ تاسې متابعت د چتې (بېكاره) خواهشونو د قوم» يعنې په اصلي «انجيل» او نورو حقو آسماني كتابونو كې د دې شركي عقيدې هيڅېرې څه اثر او پته نه وه لګېدلې، وروسته بيا د «يوناني بت پرستانو په تقليد هغه د (پولوس) له خوا ايجاد شوه، چې پر همغې غلطې لارې نور ګرد سره رهي (روان) او ټينګ پاتې شول»، له داسې راننده تقليد څخه د نجات هيله (اميد) او توقع لرل هيڅ يو عاقل لره نه ده پكار.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾

لعنت كړى شوى دى په هغو كسانو چې كافران شوي دي له بني اسرائيلو څخه په ژبه د داود سره او (په ژبه د) عيسى ځوى د مريمې، دا (لعنت پر دوى) په سبب د دې وو چې نافرماني يې كوله (له احكامو د الله) او وو دوى چې تېرېدل به (له حدودو د الله).

تفسير: هسې خو په ګردو آسماني کتابونو کې پر کافرانو لعنت ويل شوی دی، ليکن د بني اسرائيلو پر کافرانو څنګه چې دوی په عصيان او تمرد کې په داسې شان له حده تېر شول؛ چې نه مجرم په هيڅ ډول سره د جرائمو له ارتکابه ببر ته ګرځېده، او نه غير مجرم د مجرم مخه نيوله، او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبينو باندې د هيڅ يو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کېده، نو دلته الله تعالى د داود او مسيح عليهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووايه، همغسې چې په ګناهونو کې د دوی جسارت له حده او اندازې تېری او تجاوز کړی وو؛ نو دا لعنت هم د داسې جليل القدرو انبياوو په توسط پر دوی وويل شو، چې په فوق العاده ډول سره تباه کوونکی ثابت شو، غالبا د همدې لعنت په نتيجه کې له دوی څخې ډېر افراد ظاهرا او باطنا د بيزوګانو او بدو ځناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ

وو دوی چې يو بل به يې سره نه منع کول له هغه بد عمله چې کاوه به دوی هغه.

تفسير: د «لا يتناهون» دوه معنې کېدی شي: (١) نه ستانه کېدل (كما في روح المعاني). (٢) يو بل به يې نه ستناوه (كما هو المشهور)، کله چې بدي په يوه قوم کې منتشره او خوره شي، او په هغوی کې کوم يو منع کوونکی او ستنوونکی هم نه وي؛ نو د عمومي عذاب اندېښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

(قسم دی) خامخا بد وو هغه کار چې وو دوی چې کاوه به يې. ته به وينې ډېر له دوی چې دوستي به کوي له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي.

تفسير: له کافرانو څخې مراد مشرکين دي، او د دې آيتونو مصداق د مدينې منورې يهودان وو، چې دوی د مکې معظمې له مشرکانو سره جوړه او له مسلمانانو سره يې جنګ کړی وو.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾

(بيا قسم دی چې) خامخا بد وو هغه شی چې پخوا ليږلي وو دوی ته ځانو د دوی (چې هغه شی موجب وو) د دې چې په غضب شو الله پر دوی، او په عذاب کې دوی به تل وي.

تفسير: يعنې د اعمالو هغه ذخيره چې پخوا له مړګه يې آخرت ته ليږي؛ داسې ده چې دوی د الهي غضب او د ابدي عذاب مستحق ګرځوي.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ

او که وی دوی چې ايمان يې راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبي (محمد يا موسى) او په هغه کتاب چې نازل شوی دی ده ته، نو نه به وو نيولي دوی دا مشرکان دوستان.

تفسير: له «النبي» څخه ځينې مفسرين موسى عليه السلام او ځينې محمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم مرادوي، مطلب يې داسې شو: که يهودانو په رښتيا سره د موسى عليه السلام په صداقت او تعليماتو يقين درلود (لرلى)، له مشرکانو سره به يې دوستي نه کوله، يا که دوی پر نبي عليه السلام په اخلاص سره ايمان راوړی وي؛ نو داسې حرکت به له دوی څخې نه صادرېده، چې د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړي، په دې دوهم تقدير سره به دا آيت د يهودو د منافقانو په حق کې وي.

وَلٰكِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨١﴾

او لېکن ډېر (کسان) له دوی څخه فاسقان دي (د ایمان له دائرې څخه وتونکي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی او د خپل منلي رسول سره د ډېرې نافرمانۍ کولو له امله (وجې) دوی ته داسې یو حالت پیدا شو، چې اوس د موحدینو په مقابل کې مشرکینو ته ترجیح ورکوي، د افسوس ځای دی چې نن هم زیاتره په نامه سره مسلمانان همداسې دي، چې د مسلمانانو او د کفارو د مقابلې په وخت کې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمایت او وکالت کوي.

«اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا»

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومي به ته ډېر سخت له ټولو خلقو له جهته د عدوات (دښمنۍ) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ یهودیان او (بل) هغه کسان چې مشرکان دي، او خامخا مومي به ته ډېر نژدې له کردو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستۍ له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ هغه کسان چې وایي بېشکه مونږ نصاری یو، دا (دوستي) په سبب د دې ده؛ چې بېشکه ځینې له دوی رښتین عالمان او زاهدان پوهان دي، او بېشکه چې دوی نه کوي تکبر او لویي (له منلو د حقه).

وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٨٦﴾

او کله چې واوري دوی هغه (کلام د الله قرآن) چې نازل (رالېږلی) شوی دی رسول ته (نو) وینې به ته سترګې د دوی چې بهیږي (تویوي) له اوښکو؛ له جهته د دې چې وپېژانده دوی له حقو (خبرو د الله)، وایي دوی: ای ربه څمونږه ! ایمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول ستا) نو ولیکه مونږ له شاهدانو (منونکو). او څه باعث دی پر مونږ چې نه به راوړو ایمان په الله، او په هغه څه چې راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چې رسول او قرآن دی) حال دا چې طمع (هیله، امید) لرو د دې چې داخل به کړي مونږ رب څمونږ سره له قوم صالحانو (چې محمدي امت دی په جنت کې)، پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چې ویلې دوی جنتونه چې بهیږي له لاندې (د ونو او مانیو) د دوی ویالې، چې تل به وي دوی په هغو کې، او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نیکۍ کوونکو) ده. او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي او نسبت د دروغ یې کړی آیتونو څمونږ ته؛ همدغه کسان صاحبان د جحیم (ملګري د دوزخ) دي.

تفسیر: په دې آیتونو کې دا ښوولې شوي دي؛ چې د یهودانو دوستي له مشرکینو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده، د هغو قومونو له جملې څخه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورسره زیاته سابقه

درلوده (لرله)، يهودانو او مشرکينو دواړو قومونو په ترتيب سره له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو).

د مکې معظمې د مشرکانو ضرر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خو «أظهر من الشمس» دی، ليکن ملعونو يهودانو هم له ډېرو سپکو او ناوړو حرکاتو څخه لاس نه آخيسته، په داسې حال کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مطمئن او ډاډه ناست وو؛ لويه تيره يې پرې وروړله چې په شهادت يې ورسوي، په طعام کې به يې زهر وراچول، سحر او کوډې به يې پرې کولې.

لنډه يې دا چې يو غضب به يې وروسته له بل غضب او يو لعنت به يې پس له بل لعنته ځانته ګاټه، بالمقابل سره له دې چې نصارى هم په کفر کې مبتلا وو، او له اسلام سره يې حسد او رڅه(کينه) درلوده، او داسې سترګې يې نه درلودې؛ چې په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلى شي، بيا هم په دوى کې د حق منلو استعداد له دې دواړو فرقو ځنې زيات وو، د دوى زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مينې ته نسبتا ژر مائل کېدل.

لکه چې د روم (قيصر) او د مصر پاچا (مقوقس) او د حبشې ټولواک (پاچا) نجاشي هغه سلوک چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د رسالت له دعوت سره کړى دى؛ د دې خبرې شاهد دى، چې په هغه وخت کې د حق منلو او د مسلمانانو د دوستۍ صلاحيت او استعداد په دوى کې د نورو اقوامو په نسبت زيات وو.

کله چې د اصحابو يو ډله د مشرکانو د ظلم او تيري له لاسه پکو (تنګه) شوه؛ نو د (حبشې) په لورې يې هجرت وکړ، او مشرکان تر هغه ځايه پورې هم د مسلمانانو په تعقيب کې وو، او (نجاشي) ته يې د دوى په خلاف ويناوې وکړې، نو (نجاشي) يوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل، او څه پوښتنې يې له دوى څخه وکړې، او د مسيح عليه السلام په نسبت يې هم د دوى عقيدې ځان ته ښکاره کړې، جعفر رضي الله عنه د «مريم» د سورت څو آيتونه ورته ولوستل، او خپله عقيده يې په صاف ډول وربيان کړې، په (نجاشي) يې ډېر زيات تأثير وکړ، او اقرار يې وکړ: «څه شيان چې د مسيح عليه السلام په نسبت بيان فرمايلي شوي دي؛ بيخي رښتيا او بالکل صحيح دي»، (نجاشي) د پخوانيو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلى الله عليه وسلم آخر الزمان نبي ومانه.

دا قصه اوږده ده، لنډه يې دا چې له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشې پاچا يوه جرګه (چې پر اويا تنو جديد الاسلامو عيسايانو مشتمله وه) د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم أقدس خدمت ته ولېږله، کله چې دا جرګه مدينې منورې ته ورسېده، او د قرآن کريم له اورېدلو څخه خوندوره شوه؛ نو د الهي کلام له اورېدلو څخه دوى ته زيات رقّت پيدا شو، او په ژړا شول، او په داسې حالت کې چې د دوى له سترګو اوښکې بهېدې؛ پر ژبو يې د «ربّنا آمنّا» کلمات جاري وو، په دى آيتونو کې دهمغې جرګې حال بيان شوي دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ٨٧ وَكُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلٗا طَيِّبٗاۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤۡمِنُونَ ٨٨

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه حراموئ تاسې پاک لذيذ له هغو شيانو نه چې حلال کړي دي الله لپاره ستاسې، او مه کوئ تېرى تاسې (له حدودو د الله)، بېشکه الله نه خوښوي تېرېدونکي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څيزه چې رزق (روزي) درکړې ده تاسې ته الله (چې) حلاله پاکيزه (ده) او وويرېږئ له الله څخه، هغه (الله) چې تاسې پرې ايمان لرونکي يئ !.

تفسیر: هیڅ یو آسماني کتاب تر نن پورې داسې جامع، معتدل، او فطري تعلیم د انساني ترقیاتو د هرې شُعبې په نسبت نه دی وړاندې کړی، لکه چې په دغو دوو آیتونو کې د قرآنکریم له خوا وړاندې شوی دی، په دې آیتونو کې الله تعالی مسلمانان په صاف ډول سره له دې نه منع کړي دي، چې دوی کوم لذیذ، حلال، او طیب شی په خپلو ځانونو عقیدتاً یا عملا حرام وګرځوي، نه یواځې هم دا بلکه دوی ته الله تعالی له حلالو او طیبو نعمتونو ځنې د متمتع کېدلو ترغیب هم ورکړی دی، مګر سره له سلبي او ایجابي شرطونو:

(۱) چې اعتداء (حد نه تجاوز) ونه کړئ، او له حده تېر نشئ.

(۲) چې تقوی اختیار کړئ، او له الله جل جلاله څخه وویرېږئ.

د اعتداء دوه مطلبه کېدی شي، له حلالو شیانو سره لکه د حرامو په شان معامله کول، او د نصرانیانو په شان په رهبانیت کې مبتلا کېدل، یا د لذائذو او طیباتو په متمتع کېدلو کې د اعتدال له حده تېرېدل، تر دې چې په لذتونو او شهوتونو کې داسې لګیا او منهمک کېدل، چې د یهودانو په شان یواځې دنیوي ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوي.

الغرض د غُلُوّ ، جفا، افراط او تفریط په منځ کې یوه متوسطه او معتدله لاره اختیارول په کار دي، نه په دنیوي لذتونو کې د ډوبېدلو اجازه شته، او نه د «رهبانیت» له لارې د مباحاتو او طیباتو پرېښودل په کار دي، د «رهبانیت» له لارې قید مو ځکه کېښود، چې په ځینو وختونو کې د بدني یا نفسي علاج لامله له کوم مباح څخه پرهېز کول په عارضي ډول سره په ممانعت کې داخل نه دی.

او همدا راز مسلمان په تقوی سره مأمور دی، چې د هغې معنی دا ده: چې له الله جل جلاله ځنې وویریږي، او له ممنوعاتو ځنې اجتناب وکړي، له تجربې څخه معلومه شوې ده، چې د ځینو مباحاتو استعمالول په ځینو وختونو کې د کوم حرام یا ممنوع شي ارتکاب ته مفضي کیږي، د داسې مباحاتو پرېښودل ــ نه د عهد یا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره؛ بلکه د احتیاط په ډول ښه دي، که کوم سړی یې په کوم وخت کې سره د اباحت له اعتقاده ترک کړي، نو دغه «رهبانیت» نه دی، بلکه په ورع او تقوی کې شامل دی: «لا یبلغ العبد أن یکون من المتّقین حتّی یدع ما لا بأس به حذراً ممّا به بأس ــ الترمذي»، الحاصل د اعتدا ترک او د تقوی د اختیار د قید له ملحوظ سره له هر قسم طیباتو څخه استفاده کېدی شي، او د ژوندانه په هر اړخ کې د پرمختګونو وَرُونه پرانیستلی شي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نیسي تاسې الله په لغوه سره په قسمونو ستاسې کې.

تفسیر: یعنې پر دوی په دنیا کې هیڅ کفاره نشته، لکه چې په «منعقد یمین» کې واجبه ده، د «لغو» او بېهوده قسم تفسیر په (۲) جزء د البقره سورت په (۲۲۵) آیت (۲۸) رکوع کې پخوا لیکلی شوی دی.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۭ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۸۹

ولیکن نیسي تاسې په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چې کلک کړي وي تاسې قسمونه (پر هغه، په قصد د زړه سره)؛ نو کفّاره (د ماتولو) د دې (قسم) طعام ورکول دي لسو مسکینانو ته له اوسطې

(درجې) د هغو خوړو چې طعام ورکوئ تاسې (په هغه سره) کورنيو خپلو ته، يا جامې ورکول دي دغو (لسو مسکينانو) ته يا آزادول د (يوې) غاړې دي (د مريي)، نو هر څوک چې ونه مومي (له دغو دريې واړو کفّاراتو يو هم) نو روژه نيول د درو ورځو دي، دا (مذکور شيان) کفاره د قسمونو ستاسې ده، کله چې قسم ياد کړئ تاسې (او بيا يې مات کړئ)، او ساتئ تاسې قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، همداسې (چې د يمين احکام يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه خپل لپاره د دې چې شکر وکاږئ په دې نعمت او احسان او شرعي بيان.

تفسير: يعنې له قسم ماتولو څخه وروسته کفاره اوړي، چې هغه يو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی:

(١) طعام ورکول دي لسو تنو مسکينانو ته، په طعام ورکولو کې اختيار لرئ چې لس تنه مسکينان په خپل کور کې مېلمانه کوئ، او مړوئ يې، يا د «فطر» د صدقې په اندازه هر مسکين ته غَله ورکوئ (له اوسطې نه د دوو وختو طعام مراد د، سره د نُڅلي ـ کتغ) څکه چې اعلى يې (٣) وخته سره له نورو لوازمو دی، او ادنى يې يو وخته سپوره ډوډی ده).

(٢) داسې جامه ورکول دي چې په هغې سره د مسکين د بدن اکثره برخه پټه شي، مثلا کميس، يا پرتوګ يا تيکری (يا هغه چې د عورت ستر راولي، او لمونځ پرې وشي).

(٣) د يوه مريي آزادول دي، (او په دغو دريې واړو کې سړی مخيّر دی چې هر يو کوي).

(۴): روژه نيول دي، چې متواتر پرله پسې دريې ورځې دې روژه ونيسي، د ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ﴾ د «نه مېندلو» څخه مراد دا دی، چې د نصاب خاوند نه وي، (كما في روح المعاني).

﴿وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ﴾ «او ساتئ قسمونه خپل» يعنې اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ، او که يې کله وکړئ، او په ماتولو کې يې خير نه وو، نو بيا يې له ماتولو څخه وساتئ، او که در څخه مات شو، نو بيا يې د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ.

په بل عبارت: د قسمونو حفاظت دا دی: چې پر هرې خبرې بې له ضرورته قسم ونه خوري؛ چې دغه ښه عادت نه دی، او که قسم يې وکړ؛ نو تر مقدوره دې وساتي (که په ماتولو کې يې خير وي؛ مات دې کړي او کفاره دې ورکړي !) او که له کوم سببه يې مات کړي؛ نو کفاره دې اداء کړي، دا ګرد شيان د يمين په حفاظت کې داخل دي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٩٠﴾

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اى مؤمنانو !): بېشکه همدا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه شيان) پليت دي له کار د شيطان څخه دي؛ نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه لپاره د دې چې نجات ومومئ تاسې (په دې ځان ساتلو سره).

تفسير: د «انصاب» او د «ازلام» تفسير په (۶) جزء د المائده سورت په (٣) آيت په اوله رکوع کې د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ﴾ په ذيل کې تېر شو، لـه دې آيت څخه پخوا هم ځينې آيتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوي وو، اول دا آيت نازل شوی وو: ﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۭ قُلْ فِيْهِمَآ اِثْمٌ كَبِيْرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۡ وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا﴾ (٢ جزء د البقره سورت (٢١٩) آيت (٢٧) رکوع) اګر که په دغه آيت کې هم د خمر د تحريم په لوري صريحه اشاره شته، مګر

څرنګه چې په هغه کې په صاف طور سره د خمر د پرېښودلو حکم نه وو؛ نو ځکه عمر رضي الله تعالى عنه د هغه له اورېدلو څخه وروسته وويل: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، وروسته له دې نه بل آيت راغى: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ﴾ الآيه ـ (٥ جزء د النساء سورت (٤٣) آيت (٧) ركوع)، په دې کې هم د خمرو د تحريم تصريح نه وه، اګر که د نشې په حالت کې له لمانځه ځنې ممانعت شوى دى، او دغه قرينه وه په دې خبره باندې چې غالباً دا شى عنقريب بيخي حرام کېدونکى دى، مګر څنګه چې په عربو کې د شرابو د څښلو رواج ډېر زيات وو، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبينو په لحاظ سهل او آسان نه وو، نو ځکه په نهايت حکيمانه ډول سره يې متدرجاً لومړى د شرابو نفرت په زړونو کې ورواچاوه، او بيا ورو ورو د تحريم له حکم سره مأنوس کړل، لکه چې عمر رضي الله تعالى عنه د دې دويم آيت له اورېدلو څخه بيا هغه الفاظ تکرار کړل چې: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، څو د (المائده) سورت دا آيتونه چې مونږ يې په تلاوت سره اوس مشرّف يو؛ له ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ﴾ څخه تر ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ پورې نازل شول، چې د بت پرستى په شان په دې کې په ډېر صاف او ښکاره ډول سره له دې ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدايت راکړى شوى دى، لکه چې عمر رضي الله تعالى عنه د ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ له اورېدلو څخه وروسته په زوره نارې کړې: «انتهينا انتهينا يا ربنا !» او خلقو د شرابو چاتې ګاني ماتې کړې، او شرابخانې له شرابو څخه تشې شوې، د مدينې منورې په کوڅو کې لکه د باران اوبه شراب بهېدل.

إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيۡنَكُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ فِي ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِ وَيَصُدَّكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ ٩١

بېشكه چې همدا خبره ده؛ غواړي شيطان چې واچوي په منځ ستاسې کې عداوت (دښمني) او بغض (کينه په څښلو) د شرابو کې او (کولو د) قمار کې، او اړوي تاسې له ياده د الله او له لمانځه څخه، نو آيا يئ تاسې منع کيدونکي (اوښتونکي له دې بدو کارونو؟ بلکه واوړئ).

تفسير: کله چې د شرابو د څښلو له اثره د سړي عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي، نو ډېر ځلې شرابيان د ليونيانو په شان په خپلو منځو کې جنګونه او جګړې سره کوي، او يو له بل سره وهي، او يو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوي، همدغه حال بلکه له دې څخه زيات د قمار (جوارى) دى، د قمار په وړلو او بايللو کې سختې جګړې، منازعې او فسادونه پېښېږي، چې د هغو په وسيله شيطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو لپاره په لاس ورځي، دا خو يې ظاهري خرابي شوه، باطني نقصان يې دا دى، چې د هسې شيانو په مشغولېدو سره انسان د الله تعالى له ياد او عبادت څخه بيخي غافليږي.

فائده: په دغو دواړو آيتونو کې د شرابو او قمار د حرمت تاييد او تاکيد په لس ډوله (قسمه) شوى دى:

(١) دا چې جمله يې په «انما» سره شروع فرمايلې ده، تاکيد افاده کوي.

(٢) د بت پرستى په شان يې وفرمايل.

(٣) پليت يې وبلل.

(٤) د شيطان عمل يې وباله.

(٥) د اجتناب امر يې تري صادر کړ.

(٦) دا چې اجتناب يې د نجات سبب دى.

(٧) دا چې د بغض، عداوت، او کينې موجب دى.

(٨) دا چې د الله له ذکر او یاد څخه ګرځوونکی دی.

(٩) دا چې حصاروونکی دی له لمانځه.

(١٠) دا چې صریح امر صادر شوی دی، چې د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ !.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

او ومنئ تاسې (حکم د) الله، او ومنئ تاسې (حکم د) رسول (د الله)، او وساتئ تاسې (ځان له مخالفت د دوی)، پس که وګرځېدلئ تاسې (له احکامو د دوی) نو پوه شئ ! چې بېشکه همدا خبره ده چې: پر رسول ځمونږ (محمد) هم دا رَسَونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعنې که د یوه شي ګټې او ضررونه تاسې نشئ احاطه کولی؛ نو بیا هم د الله تعالی د احکامو امتثال وکړئ، او د الهي قانون له تخلّفه ځان وساتئ ! او که مو ځانونه ترې ونه ساتل؛ نو ځمونږ رسُول الهي احکام او قوانین تاسې ته په ښکاره ډول سره در رسولي دي، د تخلّف نتیجې ته تاسې پخپله فکر وکړئ ! چې څه به کیږي؟ د هغه اضرار یقینا تاسو ته رسیدونکي دي.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

نشته پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي او کړي یې وي ښه (عملونه) هیڅ ګناه په هغه شي کې چې خوړلي دي دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چې راتلونکو څخه ځان وساتي، او ټینګ وي په ایمان کې، او کوي ښه (عملونه)، بیا ځان ټینګ کړي (له محرّماتو) او ایمان راوړي (په تحریم د محرّماتو هم)، بیا (وروسته له هغه) پرهېز کوي (له شبهاتو هم)، او احسان کوي (له خلقو سره یا ښه کړي ګرد اعمال خپل)، او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: په نهایت قوي او صحیحو احادیثو کې راغلي؛ کله چې د خمر د تحریم آیتونه نازل شول، نو اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم سوال وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! د هغو مسلمانانو احوال به څه وي، چې د تحریم له حکم څخه پخوا یې شراب څښلي، او په همغه حالت کې مړه شوي دي؟» مثلا هغه ځینې اصحاب چې شراب یې څښلي وو، او د «احد» په غزا کې شریک شوي وو، او په هغه حالت کې په شهادت ورسېدل، چې په معده کې یې شراب هم موجود وو، نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو.

د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دې آیت مطلب دا دی: هغه کسان چې د ایمان او د نېک کار او صالح عمل خاوندان وي، ژوندي وي که مړه؛ هغوی ته د یوه مباح شي په خوړلو کې د اباحت په وخت کې هیڅ مضایقه نشته، خصوصا بیا هغو کسانو ته چې په عامو احوالو کې په تقوی او د ایمان په خصائلو سره متصف وي، او بیا په همدې خصائلو کې یې پرله پسې ترقي کړي وي، تر دې چې د ایمان او تقوی په مدارجو کې یې دومره ترقي کړي وي؛ چې د احسان تر مرتبې پورې رسیدلي وي.

د ایمان او یقین مراتب د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لري، له تجربو او شرعي نصوصو څخه ثابته ده، څومره چې سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد في سبیل الله کې ترقي وکړي، په همغه اندازه د الله تعالی خوف او زړه یې د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین یې مضبوط او مستحکم کیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلصَّيۡدِ تَنَالُهُۥٓ أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ لِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٩٤

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) خامخا ازمویي تاسې هرو مرو (خامخا) الله په یوه شي له ښکار نه (په وخت د احرام کې)؛ چې رسیږي (ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسې (چې واړه دي)، او (ځینو د هغو ته) نیزې ستاسې (چې غټ دي، دغه ازمښت) لپاره د دې دی چې ښکاره (معلوم) کړي الله هغه څوک چې ویریږي له ده په غیب سره (یې له لیدلو او ښل یې کړي د ضعیف الایمان څخه)، نو هر هغه چې له حده تېری وکړي (په کولو د ښکار په احرام کې) پس له دې (منعې له ښکاره) نو دی ده ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د احرام په حالت کې د ښکار له نه کولو څخه مطلب دا دی: چې د الله تعالی له طرفه په مُطیعو او امر منونکو بندګانو دغه امتحان دی، چې دوی د احرام په حالت کې کله چې له ښکار سره مخامخ شي، او په آسانۍ سره د هغه په ویشتلو او نیولو هم قادر وي؛ نو څوک دی چې بې له لیدلو څخه له الله تعالی څخه وویریږي؟ او د هغه د حکم امتثال وکړي؟ او له اعتداء (د الهي احکامو له تجاوز کولو) څخه د الهي سزا له امله (وجې) وویریږي؟ .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡتُلُواْ ٱلصَّيۡدَ وَأَنتُمۡ حُرُمٞۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآءٞ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحۡكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ أَوۡ كَفَّٰرَةٞ طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوۡ عَدۡلُ ذَٰلِكَ صِيَامٗا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمۡرِهِۦۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَۚ وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٖ ٩٥

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه وژنئ تاسې ښکار حال دا چې تاسې محرمان اوسئ، او هر هغه څوک چې ووژني دا (ښکار) له تاسې څخه په قصد سره نو (پرې) بدل دی په مثل د هغه چې وژلی (یې) دی له چارپایانو څخه، چې حکم به کوي په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسې (مسلمانانو) ځنې، په دې حال چې هغه (د بدل حیوان) د نذر په ډول (طریقې) ورسولی شي کعبې ته، یا (پرې) کفّاره ده طعام د(څو تنو) مسکینانو، یا په برابرۍ د هغه (طعام) روژه نیول دي، لپاره د دې چې وځکي سختي د عمل خپل، عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي، او هر هغه څوک چې بېرته وګرځېد (ښکار کولو ته په احرام کې) نو بدل به واخلي الله له ده څخه، او الله ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، څښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی (له مجرمینو نه).

تفسیر: یعنې مه وژنئ ای مؤمنانو ! ښکار کله چې تاسې په احرام کې اوسئ ! یعنې هر هغه حیوان چې له تاسې څخه ترهېدونکی وي، غوښه یې حلاله وي او که حرامه، یې له تېوس، غټ کارغه (باښه)، لړم، موږک، او خوړونکي سپي، چې د دې پنځو واړو قتل په احرام کې هم روا دی، او په یو روایت کې د لړم په ځای مار، او د سپي په ځای لېوه راغلی دی، او هر څه چې میاشي، وږږي، کنې، شمشتی او مېږي دی؛ ځمونږ د حنفیانو په مذهب عفوه دی.

﴿وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا﴾ «او هر هغه څوک چې ووژني دا ښکار له تاسې په قصد سره» له دغه قصد څخه دا مطلب دی، چې خپل احرام یې په یاد وي، او په دې هم مستحضر وي، چې د احرام په حالت کې ښکار جائز نه دی، دلته یې یوائې د «متعمّد» حکم وفرمایه، چې د ده د فعل سزا دا ده، او الله تعالی کوم انتقام چې آخلي هغه ښل دی، لکه چې ﴿وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُ﴾ سره یې تنبیه وفرمایله.

﴿عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ «عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي»، يعنې د حکم له نزوله پخوا، يا لومړی له اسلامه د جاهليت په زمانه کې که چا داسې حرکت کړی وي؛ نو اوس الله تعالى څه سزا نه ورکوي، حال دا چې له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کې داسې ښکار کول ډېر بد ګڼلې، نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه نه کوي، چې هغه شی چې ستاسې په زعم سره هم په جرائمو کې داخل وو؛ د هغه ارتکاب ولې کړی شوی دی؟.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ او الله ښه قوي غالب دی په انفاذ د احکامو، څښتن (خاوند) د بدل اخيستو دی له مجرمينو څخه، يعنې نه کوم مجرم د ده له قبضې څخه تښتېدلی شي، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو ځنې چې د سزا ورکولو وړ (لائق) دي تېرېدونکی دی (مګر هغه چا ته چې اراده وفرمايي دعفو کولو).

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

حلال کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر لپاره د نفع اخيستو ستاسې، او لپاره د (نورو) مسافرانو (چې وچ يې کاندي)، او حرام کړی شوی دی په تاسې ښکار د وچې څو چې اوسئ تاسې محرمان، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې هم ده ته به ورټول کړل شئ تاسې.

تفسير: «په احرام کې د درياب ښکار يعنې ماهي (کب) حلال دی، او د سيند خواړه يعنې هغه ماهي چې له اوبو ځنې بېل او مړ شوی وي، او ده هغه نه وي نيولی؛ هم حلال دی، الله تعالى وفرمايل چې: دا مو ستاسې د فائدې له امله (وچې) روا کړی دی، بيا دې څوک داسې ګومان ونه کړي، چې دا د حج په طفيل حلال شوی دی، ويې فرمايل: چې د نورو ګردو (ټولو) مسافرانو د فائدې لپاره ماهي اګر که په تالاو کې وي، هغه هم د سيند د ښکار حکم لري، دا د هغه ښکار حکم معلوم کړی شوچې په احرام کې وی (د مکې معظّمې) په لوري قصد دی، چې په هغې او د هغې په شاوخوا کې تل ښکار کول حرام دي، بلکه هلته د ښکار وېرول او تښتول هم حرام دي».

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ

ګرځولې ده الله کعبه چې کوټه ده د بزرګۍ (او عبادت او دعزت) (باعث) د قيام (او انتظام) لپاره د خلقو، او مياشته بزرګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبې ته (هم) او آمبل داره چارپايان (هم چې بيولی شي کعبې ته).

تفسير: کعبه شريفه د خلقو د ديني او دنيوي دواړو حيثيتونو د قيام او انتظام باعثه ده، حج اوعمره خو هغه عبادتونه دي؛ چې د دوی اداء مستقيما په کعبې شريفې پورې اړه (احتياج) لري، ليکن د لمانځه لپاره هم د قبلې استقبال شرط دی، په دې ډول سره کعبه شريفه د خلقو د ديني عباداتو د قيام سبب شوې ده، بيا کله چې په حج او نورو مواقعو کې له ګردو (ټولو) اسلامي ملکونو ځنې په لکونو مسلمانان هلته سره ټولېږي، نو دوی بېشماره تجارتي، سياسي، اخلاقي، مذهبي، او روحاني فوائد هم حاصلولی شي، الله تعالى دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی، نو ځکه نه يوائې هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذي روحو) ته هم امن په برخه کېږي.

د جاهليت په زمانه کې چې ظلم او وينې تويول او فتنه او فساد خوړول محض عادي او معمولي خبرو په شان وو، يوه سړي د خپل پلار په قاتل باندی هم په حرم شريف کې تعرض نشو کولی، له مادي حيثيته هر انسان د دې منظرې او نندارې له ليدلو څخه حيرانېږي، او په چرت (خيال) کې لويږي، چې په ﴿بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ﴾ کې په دومره افراط سره

د خوړلو او څښلو او د فواکهو او مېوو د نفیسو اقسامو او نورو څخه دومره زیات شیان له کومو کومو ځایونو څخه راوړل کیږي؟ دا ګرد (ټول) حیثیتونه ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ کې معتبر کېدی شي.

محققانو په نزد د ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب دا دی چې: د کعبې شریفې مبارک وجود د کل عالم د قیام او د بقاء باعث دی، د دنیا ودانتیا تر هغه وخته پورې ده، څو بیت الحرام او د ده احترام کوونکي مخلوقات موجود وي، او کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمایي، چې دې عالَم او د هغه کارخانې ته خاتمه ورکړي؛ نو له ګردو (ټولو) کارونو څخه د مخه همدا مبارک محل چې «بیت الله شریف» ورته وایي؛ پورته کاوه شي، لکه چې د ځمکې د جوړولو په وخت کې له ګردو (ټولو) څخه د مخه همدا متبرّک محل جوړ شوی وو، ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ الآیه.

د بخاري «رحمه الله» په حدیث کې دي، چې یو تک تور حبشي (چې د «ذو السّویقتین» په نامه یې لقب یاد کړی دی) د کعبې د عمارت یوه یوه ډبره (ګټه) به ونړوي، اما تر څو پورې چې الله تعالی د دې جهان د نظام او قوام اراده لري، هیڅ یو زورور او خورا قوي قوم هم دکعبې شریفې د انهدام په مقصد کې نشي بریالي (کامیاب) کېدی، او هیڅوک او هیڅ ملت په داسې ناپاکې ارادې له سره نشي کامیابېدی، د «أصحاب فیل» له قصې هر مسلمان خبر دی.

ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

دا (تېر بیان) لپاره د دې دی چې پوه شئ تاسې چې بېشکه الله عالم دی په هر هغه شي چې دی په آسمانونو کې، او په هر هغه شي چې دی په ځمکه کې، او بېشکه الله په هر شي باندې ښه عالم دی.

تفسیر: یعنې کعبه شریفه ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ ګرځول چې په هغې کې دیني او دنیوي مصالح رعایت شوي دي، او هغه خورا (ډېره) لویه پېښګویي چې په ظاهر کې له قیاس څخه مخالفه ښکاري؛ د دې دلیل دی چې په ځمکه او آسمانونو کې هیڅ شی د پاک الله جل جلاله له علم څخه وتلی نشي.

اِعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾

پوه شئ چې بېشکه الله ډېر سخت دی عذاب د ده (هغه چا ته چې تل د حرامو ارتکاب کوي) او بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر مهربان دی.

تفسیر: یعنې هغه حکمونه چې د احرام په حالت کې یا د کعبې شریفې د احترام او نورو په متعلق ورکړی شوي دي، که له هغوی ځنې عمداً مخالفت وکړئ! نو وپوهېږئ! چې د الله تعالی عذاب ډېر سخت دی، او که په سهوې او نسیان سره تقصیر در ځنې وشي، نو په کفّاره او نورو سره یې تلافي وکړئ! بېشکه چې الله جل جلاله لوی بښونکی او مهربان دی.

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلٰغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول ځما مګر رسونه (د پیغام) ده، او الله عالم دی په هغه شي (هم) چې ښکاره کوئ یې تاسې او په هغه شي (هم) چې پټوئ یې تاسې.

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء کړ، او د حق تعالی حجت په ګردو (ټولو) بندګانو تمام شوی دی، اوس هر څه او هر هغه عمل چې په ظاهر او باطن کې وکړئ! الله تعالی ته معلوم دی، د حساب او جزاء په وخت کې به یوه یوه ذره هم ستاسې په مخ کې ښکاره او در ایښوده کیږي.

قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) نه برابریږي خبیث (ناپاک) او طیّب (پاک) اګر که ښه درښکاره شي تاته ډېروالی د خبیث (ناپاکه)، نو وویرېږئ ! تاسې له الله ای خاوندانو د (صافو) عقلونو لپاره د دې چې تاسې نجات وموميئ .

تفسیر: طیب او خبیث یو شان نه دي، (او بیخي بد له ښو سره نه برابریږي، یعنې حرام او حلال، ناپاک او پاک، کره او ناکره په اموالو کې او همداسې طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کې نه دي برابر، بلکه دغه حکم عام دی، او په هر څه کې جاري کیږي)، لږ شی چې طیب او حلال وي، له ډېرو خبیثو او حرامو شیانو څخه ښه او بهتر دی، عقلمند ته لازم دي، چې همېشه طیب او حلال شی اختیار کړي ! او د خرابو شیانو په لوري له سره ونه ګوري ! اګر که ډېر زیات او خورا (ډېر) ښه هم ښکاره شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه کوئ تاسې پوښتنې له (هغو) شیانو که ښکاره کړی شي تاسې ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړي تاسې (هغه ځواب)، او که پوښتنې وکړئ تاسې له (حاله) د هغو (شیانو) په داسې وخت کې چې نازل کاوه شي قرآن (یعنې وحیې راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته، عفوه کړېده الله له هغو (تېرو پوښتنو) او الله ښه ښونکی (د خطیاتو) ډېر تحمل والا دی (په تأخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: په دې آیتونو کې تنبیه فرمایي چې هغو شیانو په متعلق فضول، چټې (بېکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ ! چې په هغو کې شارع تصریحا څه نه دي بیان کړي، همغسې چې د تحلیل او تحریم په سلسله کې د شارع بیان د هدایت او بصیرت موجب دی؛ د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی، هر هغه شی چې الله تعالی په خپل حکمت او عدل سره حلال یا حرام فرمایلی دی، همغه حلال یا حرام شوی دی، او له هغه شي څخه یې چې سکوت فرمایلی دی؛ په هغه کې توسع او پراختیا شته، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کې عامل آزاد دی.

په حدیث کې دي چې «نبي کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد وفرمایه چې: «ای خلقو ! الله تعالی پر تاسې حج فرض کړی دی» یوه سړي پوښتنه وکړه: «آیا په هر کال کې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ؟» ویې فرمایل: «که ما ویلي وی (هو !) نو د هر کال لپاره به واجبېده، او بیا به تاسې د هغه په اداء نه قادرېدئ، په هر هغه شي کې چې زه تاسې آزاد پرېږدم؛ تاسې هم له ما ځنې پوښتنې مه کوئ»، په یوه حدیث کې یې فرمایلي: «په مسلمانانو کې هغه سړی لوی مجرم دی، چې د ده په پوښتنې داسې یو شی حرام شوی وي؛ چې هغه حرام نه وو»، په هر حال دا آیت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې ضرورته او له موضوع څخه د لرې سوالونو وَرُونه بندوي.

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

په تحقیق پوښتنه کړېوه د داسې خبرو یو قوم پخوا له تاسې ، بیا وګرځېدل پرې کافران (منکران).

تفسير: (لكه چې ثموديانو صالح عليه السلام ته ويلي وو: چې له کانې څخه مونږ ته اوښه راوباسه، او لکه چې بني اسرائيلو لپاره د غزا کولو له (اشموئيل) ځنې پاچا غوښتی وو، کله چې (طالوت) پاچا شو؛ نو بيا يې غزا ونه کړه، او د عيسى عليه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړې وه)، په صحيح حديث کې دي، چې پخواني قومونه د سوالونو له کثرته او د خپلو انبياوو عليهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

نه دي روا کړي الله له هيڅ بحيرې او نه سائبې او نه وصيلې او نه حام، وليکن هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ترې پر الله دروغ (بهتان) او ډېر له دوی ځنې نه پوهيږي (په حق او باطل).

تفسير: بحيره ـ سائبه ـ وصيله ـ او حام دا ګردې (ټولې) د جاهليت د زمانې له رسومو او شعائرو سره تعلق لري، مفسرينو د دغو په تفسير کې ډېر اختلاف سره کړی دی، ممکن دی له دوی ځنې د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندې وشي.

مونږ يواځې د سعيد بن المسيّب «رحمه الله» تفسير له صحيح بخاري «رحمه الله» څخه نقلوو:

(«بحيره» هغه ساکښ (ذي روح) وو چې شودې يې د بتانو په نامه کېدې، او له هغو ځنې بل هيڅا فايده نه اخيستله، «سائبه» هغه ساکښ وو چې د بتانو په نامه لکه د هندوانو «سانډ» خوشې کېده، «وصيله» هغه ښځه اوښه وه، چې پرله پسې يې څو داسې ښځی جونګې (بچي) ځيږولي وي؛ چې په منځ کې به يې يو نر جونګی (بچی) نه وو، او بيا به د بتانو په نامه خوشې ګرځېده، «حام» هغه نر اوښ وو، چې پر خاصو څو اوښو باندې به ختلی وو، او بيا به خوشې کېده).

علاوه پر دې چې دا شيان د شرک د شعائرو ځنې وو، د هغو ساکښانو (ذي روحو) غوښې او شودې او سپرلی (سورلی) او نور شيان چې الله جل جلاله حلال کړي دي، او ښايي چې خلق له هغو ځنې منتفع شي، پر هغو باندې د حل او حرمت قيود له خپل لوري ايښودل، ګواکې د خپل ځان لپاره د تشريع منصب تجويز کولو په شان وو.

د دغو مشرکينو بل لوی ظلم دا وو چې د خپل شرک رسوم يې د الله تعالى د خوښې او قربت ذريعه ګڼله، نو دغه ځواب داسې ورکړ شو، چې الله تعالى دا رسوم نه دي مقرر کړي، د دوی مشرانو په الله تعالى دا بهتان ترلی وو، چې اکثرو بې عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی وو، الغرض دلته يې تنبيه فرمايلې ده، همغسې چې فضول او بيکاره سوالونه او په شرعي احکامو کې تشديد او سختي پېښول جرم دی؛ له هغه ځنې زيات لا دغه جرم دی، چې بې د شارع له حکمه يواځې په خپلو آراوو او اهواوو سره د حلالو او د حرامو تجويزونه وکړئ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

او کله چې وويل شي دوی ته چې راشئ تاسې هغه شي ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله او (راشئ) په لوري (د حکم) د رسول (د الله) نو وايي دوی: بس دی مونږ ته هغه دين چې موندلي دي مونږ پر هغه (دين) پلرونه خپل، آيا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه به پوهېدل په هيڅ شي او نه به يې لاره موندله (حق ته).

تفسير: د جاهلانو له ګردو ځني لوی حجت همدغه دی: «هغه کار چې مونږ ته له پلرونو او نیکه ګانو ځني راپاتې دی، آیا مونږ له هغه ځني څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول: «که ستاسې اسلاف له بې عقلۍ یا ګمراهۍ د هلاکت په ژوره کنده کې لویدلي وي، نو آیا تاسې هم د همغو پر قدم (پله) باندې درومئ؟».

شاه صاحب لیکي: «که د پلار حال معلوم وي، چې د حق تابع او د علم خاوند وو، نو د هغه لاره دې ونیسي ! که نه (د پلار متابعت) عبث دی»، یعنې کیفما اتفق د ړندو په شان تقلید جایز نه دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٠٥

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو، هیڅ زیان نه رسوي تاسې ته (ګمراهي د) هغه چا چې ګمراه شوی دی، کله چې په سمه صافه لاره اوسئ تاسې، (خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي (الله په قیامت کې) تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسير: یعنې که کفار د خپلو پلرونو او نیکونو له تقلیده، له دومره پنده او پوهې سره هم نه راګرځي؛ نو تاسې مه غمجن کېږئ ! زیات له دې نه خپل ځان مه ربړوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهۍ ځني تاسې ته هیڅ زیان نه در رسیږي !، په دې شرط چې تاسې پر سمه لاره تګ وکړئ ! سمه لاره همدا ده چې انسان ایمان او تقوی غوره کړي، او له بدې څخه خپل ځان وژغوري (وساتي)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) لپاره امکاني زیار (محنت) وکاږي، او کوښښ وکړي، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلي، نو هغه هیڅ زیان نه لري.

که له دې ځني داسې یو مطلب واخیستل شي: «کله چې یو سړی خپل لمونځونه او روژې او نور واجبات په ښه ډول (طریقه) سره اداء کړي، نو د «امر بالمعروف نهي عن المنکر» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږي؛ بیخي غلط دی»، د «اهتداء» لفظ «امر بالمعروف» او د هدایت نورو ګردو (ټولو) وظائفو لره شامل دی، او له سره نه ښایي چې یو مسلمان سړی داسې ووایي: «د بل چا ګمراهي ما ته ضرر نه رسوي»، ځکه چې دغه خو پخپله ښه خبره نه ده، چې سړی د بل له منکره مانع نشي.

اګر که په دې آیت کې د خبرې مخ د مسلمانانو په لوري دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده، چې د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لارې ځني کاږه شوي هم وي؛ نو بیا هم تاسې عمداً د هغوی پیروي کوئ؟ ! ولې خپل ځانونه په دغه چټې (بېکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کې اچوئ؟ ! اوس هغوی پرېږدئ ! او د خپلو عاقبتونو په فکر کې ولوېږئ ! او په خپلو ګټو او نقصانونو په ښه شان وپوهېږئ ! که پلرونه او نیکونه ګمراهان وي، او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تګ وکړي؛ نو د پلار او نیکه نه داسې مخالفت اولادې ته له سره مضر نه دی، داسې خیالات بیخي ناپوهي او جهالت دی چې: «په هیڅ یوه حال کې اولادې ته نه ښایي چې د پلار او نیکه له طریقې څخه خپل قدم چپ او مخالف کېږدي، که نه پوزه به یې پرې شي؟».

عقلمنو لره ښایي چې د انجام خیال ولري ! ځکه چې وړاندې او وروسته د الله تعالی په مخ کې ټول سره یو ځای وړاندې کېدونکي دي، او هلته به له هر چا سره خپل عمل مل وي، او خپله جزا به وموميي، او خپل کرلي به ریبي، ﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا﴾ الآیه ـ «خاص طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي الله په قیامت کې تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې کول به مو» یعنې هغه چې ګمراه پاتې شوي، او هغه چې لاره یې موندلې؛ د هغو ټولو نېک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کېږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ شَهَٰدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَأَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْءَاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) شهادت په منځ ستاسې کې کله چې حاضر شي یوه د ستاسې ته (علامې د) مرګ په وخت د وصیت کې (شهادت) د دوو تنو دی، چې دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وي له تاسې (مسلمانانو) څخه، یا دوه تنه نور شاهدان غیر له تاسې (مسلمانانو یعنې د غیر مسلم)، که تاسې سفر مو کاوه په ځمکه کې، بیا ورسیږي تاسې ته مصیبت د مرګ (هسې دوه تنه نور) چې بندوئ به تاسې دغه دواړه وروسته له لمانځه (د مازیګر)، نو قسم دې وکړي دواړه په الله که شکمن یئ تاسې (په شهادت د دوی کې او وایي به): نه بدلوو په دې قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوی (هم) او نه پټوو مونږ شاهدي د الله، بېشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کې خامخا له ګناهګارانو به یو.

تفسیر: په دې آیتونو کې یې د وصیت ډېرې سپې طریقې تلقین فرمایلې دي، یعنې که مسلمان د مړ کېدلو په وخت کې خپل مال او نور شیان بل چا ته حواله کړي، نو دا بهتره ده چې دوه معتبره مسلمانان دي پرې شاهدان ونیسي ! که مسلمانان پیدا نشي، لکه چې په سفر یا نورو مواقعو کې داسې اتفاق ولویږي؛ نو دوه کافران دې «وصي» ودرول شي !، بیا که وارثانو ته شبهه ولویږي، چې دغو کسانو به څه مال پټ کړی وي، او وارث پرې دعوی وکړي، او د دغې دعوی لپاره شاهدان ونه لري؛ نو هغه دواړه کسان دې قسم وخوري چې مونږ هیڅ نه دي پټ کړي، او مونږ د کومې طمعې او قرابت له سببه دروغ نشو ویلی، او که یې ووایو نو ګناهګار به یو.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسْتَحَقَّآ إِثْمًا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْأَوْلَيَٰنِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعْتَدَيْنَآ ۖ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دې چې بېشکه دا دواړه مستحق شوي دي د ګناه (د حقې خبرې د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودریږي په ځای د دې دواړو (حلف ته، او که یو تن وي هم څه مضایقه نه لري) له هغو کسانو چې ثابت شوی دی پر هغو (وصیت یا شاهدي دغسې دوه تنه نور چې) قریبان وي (میت ته یا غوره وي)، نو قسم دې وکړي دا دواړه په الله چې: خامخا شاهدي ځمونږ سبه حقه (او رښتیا) ده له شاهدۍ د هغو (لومړنیو) څخه، او څه تجاوز مو نه دی کړی، بېشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کې خامخا له ظالمانو به یو.

تفسیر: یعنې که له قرائنو او آثارو ځنې د وصیانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شي، او دوی د شرعي شهادت په ذریعه خپل صداقت ثابت نشي کړی، نو د میت وارثانو ته دې قسم ورکړی شي، چې دوی ته د وصیانو د دې دعوی د واقعیت هیڅ علم او خبر نشته، او دا چې دغه شاهدي د وصیانو له شهادت ځنې زیاته أحق بالقبول (یعنې د قبول لپاره ډېره مستحقه ده) ده.

ددې آیتونو شأن نزول دا دی: یو مسلمان چې (بُدیل) نومیده له دوو سړیو (تمیم) او (عُدیّ) سره «چې په هغه وخت کې نصرانیان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، کله چې (شام) ته ورسېدل؛ (بدیل) رنځور شو، او

د خپل مال فهرست (نوملیک) یې ولیکلو، او په خپلو اسبابونو کې یې کښود، او د هغه نوملیک اطلاع یې خپلو دغو دواړو ملګرو ته ور نه کړه.

کله چې مرض یې شدت وکړ، نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملګرو ته وصیت وکړ، چې ځما دا ټول اسباب ځما وارثانو ته ورسوئ ! لکه چې دوی هغه ګرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره یوړل، او د ده وارثانو ته یې وروسپارل، مګر یو د سپینو زرو جام یې (چې پرې د سرو زرو ملمع او نقش او سینګار وو) ترې ستون کړ.

کله چې د وارثانو په لاس کې هغه فهرست (چې د اسبابونو په منځ کې وو) هم ولوېد؛ دوی له هغو وصیانو ځنې پوښتنه وکړه چې: «آیا مړي د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ کړی هم دی؟ یا یې ناروغي ډېره ځنډېدلې (اوږده شوې) او پرې دارو درمل شوي؟ او څه مال یې په معالجه کې لګېدلی دی؟» دوی د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره ورکړ.

آخر دا معامله د فخر کائنات رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې تقدیم شوه، څرنګه چې له وارثانو سره شاهدان نه وو، نو هغو دې دواړو نصرانیانو ته په دې الفاظو سره قسم ورکړ، چې «مونږ د هغه مړي په مال کې هیڅ ډول خیانت نه دی کړی، او نه مو څه شی له هغه څخه پټ کړي دي»، نو د دې قسم خوړلو له امله (وجې) د دغو وصیانو په ګټه فیصله وکړی شوه.

څه موده وروسته دا خبره څرګنده شوه، چې دوی هغه جام په یو زرګر باندې په مکه معظمه کې خرڅ کړی (پلورلی) دی، د دغې خبرې پوښتنه چې له دوی ځنې وشوه؛ نو دوی وویل چې: «هغه مو له (بدیل) څخه په بیع اخیستی (پېردولی) وو، کله چې د پېرودلو شاهد نه وو موجود، نو ځکه مو په هغه باندې په خپل اول اظهار کې اقرار ونه کړ، څو ځمونږ تکذیب ونه کړ شي».

د «بدیل» وارثان بیا د رسول الله مبارک په حضور مشرف شول، او خپله دعوی یې مرافعه کړه، دا ځلې د اول صورت په عکس وصیان د شراء «د پېرودلو» مدّعیان وو، او وارثانو له هغه ځنې انکار درلود (لرلو)، او د شاهدانو د نشتوالي له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چې لـه میت سره یـې ډېر نژدې قرابت درلـود (لرلو) قسم یاد کړ؛ «چې هغـه جـام د هغه میت مملوک وو، او دې دواړو نصرانیانـو پـه دروغـو سره قسم یاد کړی دی»، په پای (آخر) کې هغو نصرانیانو همغه قیمت (یو زر درهمه) د (بدیل) وارثانو ته ورکړې چې له زرګر څخه یې د هغه جام په بدل کې اخیستې وې.

ذٰلِكَ أَدْنٰى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

دا (تېر حکم چې رد کول د قسم دي پر وارثانو) ډېر نژدې دی دې ته چې راتله وکړي دا (شاهدان) په شاهدۍ سره په هغه شان چې حق دی د دې، او (نژدې دی دې ته) چې وویریږي دوی له دې نه چې بېرته به رد کړل شي قسمونه (په ورثه وو) پس له قسمونو د دغو (وصیانو)، او وویرېږئ تاسې له الله (او په دروغو قسم مه کوئ !) او واورئ تاسې (د الله احکام ـ د زړه په غوږونو سره)، او الله نه ښیي سمه صافه لاره (د خیر او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنې که وارثانو ته شبهه پیدا شي نو د قسم ورکولو حکم ورته شته، څو د قسم له وېرې اول دروغ ونه وایي، بیا که د دوی خبرې دروغ ښکاره شي؛ نو ورته دې قسم وخوري، دا هم د دې له امله چې دوی هم په قسم کې (ټکي) ونه کړي، او وپوهیږي چې همدا قسم پر مونږ هم اوړي.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ الآيه ـ «او ووير برئ تاسې له الله» ځکه چې د الله تعالى د نافرماني کوونکو انجام رسوايي او ذلت دى، او دوى د حقيقي بري او کاميابۍ مخ له سره نشي کتلى.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ ۖ

(ياد کړئ) هغه ورځ چې جمع به کړي الله ټول رسولان پس وبه وايي (الله رسولانو ته) چې څه ځواب درکړى شوى وو تاسې ته (له طرفه د امتيانو ستاسې په دنيا کې چې بلل تاسې دوى توحيد ته).

تفسير: دغه پوښتنه په محشر کې د ګردو په مخ کې له انبياوو عليهم السلام څخې کيږي، يعنې لکه چې تاسې د حق تعالى له حق پيغام سره خلقو ته تللي وئ، نو دوى ستاسې دهغه دعوت ځواب څرنګه درکړى دى؟ او تر کومه ځايه د دعوت اجابت ته حاضر شوي دي؟.

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

وبه وايي (ګرد رسولان الله ته): نشته هيڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکې يا الله !) بېشکه ته چې يې هم ته يې لوى عالم په غيبو (اسرارو هم، نو بې له ويلو ځمونږ هم د دوى منل او نه منل درښکاره دي).

تفسير: د ابن عباس «رضي الله تعالى عنه» په نزد د ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مطلب دا دى چې اى ربه ! ستا د کامل او محيط علم په مقابل کې ځمونږ هيڅ پوه او علم نشته، ګويا دا الفاظ د الله سره د ادب په ډول وايي»، د ابن جريج «رحمه الله» په نزد ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ څخه مراد دا دى، چې مونږ ته نه دى معلوم چې وروسته له مونږ څنې هغو څه کړي؟ او څه يې نه دي کړي؟ ځکه چې مونږ يواځې د دوى په هغو افعالو او احوالو خبر بدلو چې دوى ځمونږ په مخکې ظاهرا کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو يواځې له تا علاّم الغُيوب سره دي.

د همدې سورت په راتلونکې (١٦) رکوع کې د مسيح عليه السلام له ژبې نه هغه ځواب چې په (١١٧) آيت کې نقل شوى دى: ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ دا وروستى معنى تاييدوي، او په صحيح حديث کې دي، کله چې په حوض باندې د ځينو په باره کې ځمونږ رسول کريم صلى الله عليه وسلم داسې وفرمايي چې: «هؤلاء أصحابي !»، نو داسې ځواب به اوري «لا تدري ما أحدثوا بعدك؟» «نه يې خبر چې له تا څخه وروسته دوى څه حرکات کړي دي».

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ ۘ

(ياد کړئ) هغه وخت چې وبه فرمايي الله: اى عيسى ځوى د مريمې ياد کړه احسان ځما پر تا او په مور ستا (چې غوره کړې مې وه پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسير: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندې احسان دى، هغو نورو ظالمو خلقو چې پر صدّيقې بي بي مريمې تهمتونه کول، حق تعالى د دې د برائت او نزاهت لپاره عيسى عليه السلام برهان مبين وګرځاوه، او د مسيح عليه السلام له تولده پخوا او وروسته يې بي بي مريمې ته عجيبې او غريبې نښې ورښکاره کړې، چې ګردې د دوى د تقويې او تسکين باعث شوي دي، دغه احسانات بلا واسطه پر دى باندې وو.

إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي

كله چې مې قوت درکړی وو تاته (ای عیسی) په روح القدس (جبریل) سره، چې خبرې به دې کولې له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانګو یا په طفولیت) کې او په حال د کهولت (پوره عمر) کې، او کله چې مې در زده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعي احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل، او کله چې جوړه به دې کړله له خټو ځنې په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) ځما، پس پوکول به دې په هغه صورت کې؛ پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) ځما، او روغول به دې مورزادي ړوند او برګ (پیس) په اذن (حکم) ځما، او کله چې را ایستل به دې مړي (له قبرونو ځخه او ژوندي کول به دې) په اذن (حکم) ځما.

تفسیر: تعجب دی چې عیسایان د مسیح علیه السلام د «تکلم في المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی، هو ! دا یې لیکلي دي چې مسیح علیه السلام په دولس کلنۍ کې د یهودانو په مخ کې داسې حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلي دي؛ چې ګرد علماء ترې عاجز او مبهوت پاتې شوي دي، او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندې پیل (شروع) وکړ، هسې خو په «روح القدس» سره حسب المراتب ذکر د انبیاوو علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تأیید هم کیږي، لیکن عیسی علیه السلام ته چې وجود یې د «جبرئیله نفخې» ځخه شوی دی، کوم خاص قسم فطري مناسبت او تایید حاصل دی؛ چې هغه د انبیاوو د تفضیل په صدد کې بیان شوی دی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقره سورت د ۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع).

له هر رسول سره د الله تعالی څه امتیازي معاملې وي، چې د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علاّم الغُیوب سره وي، همدغو امتیازاتو ته د علماوو په اصطلاح «جزئي فضائل» ویل کیږي، له داسې شیانو ځنې کلي فضایل نه ثابتیږي، څه چې ترې «الوهیت» ثابت شي !.

په ﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ﴾ کې د «خلق» لفظ محض په صوري او حسّي لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقي خالق خو له ﴿أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ ځنې ما سوا بل هیڅوک نه دي، د همدې له امله د ﴿بِإِذْنِي﴾ تکرار څو څو ځلې راغلی دی، او په «آل عمران» کې د مسیح علیه السلام له ژبې د ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ تکرار کړی شوی دی، په هر حال هغه خوارق چې په دې آیتونو او د دې نه پخوا په «آل عمران سورت» کې مسیح علیه السلام ته منسوب شوي دي؛ له هغو ځنې انکار یا پکې تحریف یواځې د همغه ملحد کار کېدی شي، چې «آیات الله» د خپل شخصي عقل تابع ګرځول غواړي، باقي همغه خلق چې د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» ځخه انکار کوي؛ د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کې ورکړی شوی دی، چې د هغه له مطالعې ځخه ان شآء الله د ټولو شکونو او شبهاتو ازاله کېدی شي.

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

او کله چې مې بند کړ (شر د) بني اسرائیل له تا نه (ای عیسی چې ستا د قتل اختیار یې کړی وو) کله چې راوړی وو تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو له دوي ځنې: چې نه دي دغه معجزې ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چا ته).

تفسير: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به يې سحر جادو (کوډې) ويلې، او په پاى (آخر) کې يې د مسيح عليه السلام وژلو ته ملا وترله، حق تعالى پـه خپل لطف او کرم سره مسيح عليه السلام آسمان ته وخېژاوه، به دې ډول يهودان د خپل ناپاک مقصد په پاى (آخر) ته رسولو کې ناکام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي ۖ قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾
إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً
مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او کله چې په زړونو کې مې ور واچول (او امر مې وکړ د عيسى په ژبه قوم د عيسى) حواريونو ته چې ايمان راوړئ تاسې په ما (چې ستاسې الله يم)، او په رسول ځما (چې عيسى دى، نو) وويل حواريونو چې: ايمان مو راوړى دى (په الله او عيسى)، او شاهد اوسه (اى عيسى) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان يو (غاړه ايښودونکي حکم د الله ته). کله چې وويل حواريونو چې اى عيسى ځـوى د مريمې ! آيا قبلوي رب ستا (دا سوال) چې نازلې کړي پر مونږ ډکې خونچې له (طرفـه د) آسمانه، وويل (عيسى): وويرېږئ له الله (په داسې سوالونو کې) که يئ تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت ځما).

تفسير: ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ يې ځکه وويل؛ چې ستا په رعايت او دعاء مونږ ته د «خرق عادت» په ډول نه دى معلوم چې داسې کولى شي؟ که نشي کولى؟.

﴿مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ «ډکې خونچې له طرفه د آسمانه» يعنې د آسمان له لورې بې له زحمته روزي راورسيږي، دا ضروري نه ده چې هغه دې فقط د جنت له دستر خوان څخه وي.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ «وويل عيسى: چې وويرېږئ له الله په داسې سوالونو کې که يئ تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت ځما»، ايماندار بنده ته دا لايقه نه ده، چې داسې فوق العاده غوښتنې وکړي، او پاک الله وازمايي، اګر که د ده له لورې د ډېرې زياتې مهربانۍ اظهار هم وشي، ښايي چې روزي په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي، چې د الله له خوا د هغه د تحصيل لپاره مقررې شوې دي، کله چې بنده له الله تعالى ځنې وويرېږي او تقوى اختيار کړي، او يوائې په الله تعالى باندې اعتماد او اعتقاد ولري، نو حق تعالى ده ته له داسې ځايه روزي ور رسوي، چې له هغه ځايه ئې وهم او ګمان هم نه وي:

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ الآيه ـ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۲ او ۳) آيت (۱) رکوع).

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

وويل (حواريونو): اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چې وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه ځمونږ، او پوه شو مونږ په دې چې په تحقيق رښتيا ويلي وو تا مونږ ته (چې زه رسول الله يم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو ځنې (هغوى ته چې غائبان دي يا له کتونکو).

تفسير: يعنې د ازموينې لپاره يې نه غواړو، بلکه د برکت په اميد يې غواړو چې له غيبه بې محنته روزي راورسيږي، څو د زړه په اطمينان او ډاډينه سره د الله تعالى په عبادت کې لګيا شو.

(نو کله چې معلوم شو چې دغه سوال د حواریونو د تعنّت او سرکشۍ له پلوه نه دی، بلکه د یقین د زیاتوالي لپاره دی نو)؛

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ ۖ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾

وویل عیسی ځوی د مریمې ای الله ! ربه ځمونږ را نازله (را ښکته) کړه پر مونږ باندې ډکه خونچه له (طرفه د) آسمانه چې شي (وخت د نزول د دغې ډکې خونچې) مونږ ته اختر لپاره د لومړنیو ځمونږ او وروستنیو ځمونږ او (بل دا چې شي دغه خونچه) دلیل له تا نه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او صداقت)، او روزي راکړه مونږ ته، او هم ته یې (خیر) غوره د روزي ورکوونکو.

تفسیر: یعنې هغه ورځ (چې مائده له آسمانه پکې نازله شي) ځمونږ د پخوانیو او وورستنیو په حق کې به اختر شي، چې تل ځمونږ قوم هغه ورځ د یادګار په ډول اختر وګرځوي، له دې تقریر سره سم د ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ اطلاق داسې شو لکه چې د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ د آیت په متعلق په (بخاري) شریف کې د یهودانو دغه مقوله نقل شوې ده «إنکم تقرؤون آیة لو نزلت فینا لاتخذناها عیدا» همغسې چې ددې آیت له اختر ګرځولو ځنې مطلب د هغه آیت د «یوم النزول» عید ګرځول دي (کما هو مصرّح في الروایات الأُخر) پر همدې باندې د مائدې اختر هم قیاس کړئ.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

وفرمایل الله: زه نازل کوونکی یم د دې خونچې پر تاسو، نو هر څوک چې ناشکري وکړي وروسته (له نزوله د دې خونچې) له تاسې ځنې؛ نو بېشکه زه عذاب ورکوم هغه ته داسې عذاب چې نه په عذابوم په هغه سره بل هیڅ یو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسیر: هر کله چې نعمت فوق العاده او عجیبه وي، نو د هغه د شکر ګذارۍ تاکید هم ښایي چې له معمول ځنې زیات وي، او د هغه په نا شکرۍ هم فوق العاده او عجیبه عذاب راتلونکی.

ځینې وایي: چې هغه مائده تر (۴۰) ورځو پورې نازلېده، خو ځینو پرې نا شُکري وکړه، یعنې داسې حکم شوی وو، چې له هغې ځنې فقیر او مریض وخوري، خو له هغې ځنې مړو، روغو رمټو سړیو هم خوړله، بیا نژدې اتیا تنه له دوی ځنې بیزوګان او بد ځناوران شول، دا عذاب پخوا له دې نه پر یهودانو هم نازل شوی وو، وروسته له هغه بیا پر بل چا نه دی نازل شوی.

او ځینې وایي چې: دوی د دې تهدید له اورېدلو ځنې وویرېدل او د هغې له غوښتنې څخه پښېمانه شول، او ویې نه غوښتله.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

او کله چې وویل الله: ای عیسی ځوی د مریمې ! آیا تا ویلي وو خلقو ته چې ونیسئ ما او مور ځما (دواړه) معبودان بې له الله نه ؟، وبه وایي (عیسی): چې پاکي ده تا لره (ای الله ! له شریکه)، نه ده

لايقه ما ته دا چې ووايم زه هغه خبره چې نشته ما ته حق (د ويلو د هغې)، که وم زه چې ويلي مې وي دا خبره؛ نو په تحقيق معلومه به وه تاته هغه خبره، تا ته معلوم دی هر هغه شی چې په نفس ځما کې دی، او نه پوهېږمه زه په هغه شي چې په نفس ستا کې دی (له معلوماتو ستا)، بېشکه ته همدا ته يې لوی عالم پر غيبو (اسرارو هم).

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

نه دي ويلي ما دوی ته (هيڅ شی) مګر هغه چې تا امر (حکم) کړی وو ماته په هغه سره، چې عبادت کوئ تاسې د الله؛ د رب ځما او رب ستاسې، او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوی باندې خبردار (ځارونکی په موعظو سره) تر څو چې ومه زه په دوی کې، پس کله چې ونيولم تا زه کامل (په بيولو سره آسمان ته) نو وې ته همدا ته ځارونکی (خبردار) پر دوی، او ته پر هر شي باندې ښه ګواه ښه خبردار يې.

تفسير: ما ستا له حکمه د يوه ويښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی، ما به ولې د خپل الوهيت تعليم دوی ته کاوه؟ ! بالمقابل ما تش ستا د بندګۍ په لوري هغوی ته دعوت ورکاوه، او په صافو او ښکاره خبرو سره مې دوی ته د وحدانيت داسې ښوونه کوله چې: زما او ستاسې د ګردو رب (پالونکی) همغه يو الله تعالی دی چې «وحده لا شريك له» او يوائې د معبوديت وړ (لايق) دی.

لکه چې نن هم په (انجيل، بايبل) کې په دې مضمون ډېر صريح نصوص شته، نه يوائې دا چې ما مخلوق ته ستا په لوري د توحيد او عبوديت دعوت ورکړی دی، بلکه تر هغه پورې چې زه د دوی په منځ کې اوسېدم؛ د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه مې په ښه شان سره کړې ده، څو کومه غلطه عقيده، يا بې موقعه خيال قائم نه کړي، کله چې د دوی په منځ کې ځما د قيام هغه موده چې ستا په علم کې مقدّره وه؛ پوره شوه، نو زه دې له دوی ځنې واخيستم (كما يظهر من مادة التوفي ومقابلة ما دمت فيهم)، نو بيا يوائې ته د دغه احوال کتونکی او خبردار يې، زه د دې موضوع په نسبت هيڅ عرض نشم کولی.

تنبيه: د مسيح عليه السلام د موت (يا رفع الى السّماء) او نور بحث دې په (٣ جزء د «آل عمران» سورت په (٥٥) آيت ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ (٦) رکوع) کې وکتل شي.

محقق شيخ الهند قدّس الله سرّه دلته د «فلما توفّيتني» ترجمه «تا زه واخيستلم» سره کړې ده، چې د محاورې په اعتبار «په موت» او په «رفع الى السماء» دواړو باندې صادقېدی شي، ګواکې تنبيه يې وکړه چې نه د «توفّی» لفظ لپاره «موت» لازم دی، او نه خاص هغه «توفّي» چې د موت په صورت دی؛ په دغه تر بحث لاندې مباحثه کې څه مداخله لري.

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړې ته (ای الله !) دوی ته نو بېشکه دوی ستا بندګان ستا دي (او ته يې مالک يې نو نشته هيڅ اعتراض پر تاسې)، او که بخښنه وکړې دوی ته نو بېشکه ته همدا ته يې ښه غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعني ته په خپلو بندګانو ظلم او بېځايه سختي نه کوې، که دوی ته سزا ورکړې نو په عين عدل او حکمت بنا ده، او که فرضاً دوی وبښې؛ نو دغه عفوه هم عين لطف او مهرباني ده، او د عجز او سفاهت له کبله نه ده، ځکه چې ته «عزيز» زبردست او غالب يې !، او هيڅ کوم مجرم ستا له قبضې څخه نه وتلی او نه تښتېدلی شي، او ته په هر چا او هر ځای قوت، قدرت، او قابو لرې، او ځرنګه چې «حکيم» حکمت والا يې؛ نو دا هم هيڅېرې امکان نه لري چې کوم مجرم به بې موقع خوشې کړې، په هر حال هر هغه فيصله چې ته دمجرمانو په حق کې وفرمايې؛ هغه بيخي ستا په حکمت او قدرت مبني ده.

ځرنګه چې د مسيح عليه السلام دا کلام به په محشر کې ويل کيږي، چې هلته به دکفّارو په حق کې هيڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شيان نه وي، نو ځکه مسيح عليه السلام د «عزيز حکيم» په ځای «غفور رحيم» او نورو صفاتو اختيار ونه کړ، د دې په خلاف ابراهيم عليه السلام په دنيا کې د خپل پروردګار په حضور کې عرض کړی وو: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ «اى پروردګاره ! دې بتانو ډېر خلق ګمراهان کړي دي، نو هر يو له دوی ځنې چې ځما متابعت وکړي؛ هغه ځما امت دی، او هر څوک چې له ما ځنې غاړه وغړوي؛ نو بيا ته غفور او رحيم يې»، يعني اوس هم موقع ده، چې ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دې نه د توبې او د رجوع الی الحق توفيق وروبښې ! او پخواني ګناهونه ورمعاف کړې !.

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

وبه فرمايي الله (په قيامت کې): دا ورځ د دې ده چې نفع به رسوي صادقينو ته صدق د دوی (چې په دنيا کې يې کړی وي)، (مقرر) دي دوی تـه (هسې) جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ونو او مانيو) د هغو ويالې (د اوبو، شودو، شرابو، او شاتو)، تل به وي دوی په هغه کې هميشه، راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره)، او راضي دي دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب)، دا (خلود او رضوان) بری دی ډېر لوی.

تفسير: يعني هغه کسان چې اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتين او صادقان پاتې دي، لکه مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسيږي (چې هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده، اللهم ارزقنا !)، يعني لويه کاميابي د الله تعالی رضا ده، او جنت هم د دې له امله (وجې) مطلوب دی؛ چې د الله تعالی د رضا محل دی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په دوی کې دي، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دي).

تفسير: يعني له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کيږي؛ چې د يوه مطلق شاهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وي.

تمت سورة المائدة بفضل من به الإعاذة وإليه الإعادة ونسأله فی البيان حسن الإفادة والإجادة وفی البنان نعم الإفازة والإنارة.

سُورَةُ الأَنعَامِ

د «الأنعام» سورت مکي دی، په استثناء د نهو آیتونو چې د ځینو علماوو په نزد مدني دي، او هغه (۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) دي، یو سل او پنځه شپېته آیتونه او شل رکوع لري.

وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۶) سورت دی، او په نزول کې (۵۵) دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ؕ ثُمَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ①

ګردې (ټولې) ثناوې او ستاینې (د کمال صفتونه) خاص هغه الله لره دي، چې پیدا کړي یې دي آسمانونه (بې له نمونې) او ځمکه (بې له مادې) او پیدا کړي یې دي (رنګارنګ) تیارې او رڼا، بیا (هم) هغه کسان چې کافران شوي دي؛ د رب خپل سره برابروي (نور شیان په عبادت کې یا د الله له عبادت څخه د غیر الله عبادت ته عُدول کوي).

تفسیر: مجوسیان دنیا ته دوه خالقان معبودان دروي، «یزدان» یې د خیر خالق او «اهریمن» چې د شر خالق یې ګڼي، او دواړه به یې د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول، د (هندوستان) مشرکان په درې دېرش کروړو معبودانو قائلان دي، (چې هر یو خپل بت معبود بولي)، د (اریه سماج) فرقه سره له دې چې د توحید ادعا کوي، «ماده» او «روح» هم لکه الله غوندې غیر مخلوق او ازلي بولي، او الله تعالی د تکوین او تخلیق او په څه نورو صفاتو کې دې دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼي.

عیسایان د پلار او ځوی د توازن او تناسب لپاره بالآخره د دریو نه یو، او یو له دریو نه مشهوره عقیده غوره کړه.

یهودانو د الله تعالی لپاره داسې صفات تجویز کړل، چې یو عادي انسان هم نه یوائې (العیاذ بالله) له هغه سره انډول او برابر بلکه بهتر هم کېدی شي.

د عربو مشرکانو د معبودانو په تقسیم کې تر دې ځایه پورې خپل سخاوت وښود، چې ښایي د دوی په نزد د یوه غره هره یوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځېدلو صلاحیت ولري، او هر یوه موجود ته یې له الوهیت ځنې څه نا څه برخه ورکړه، او د عبادت او استعانت او په نورو وختونو کې به دوی د الله په ځای هغوی درول.

حال دا چې د الله تعالی پاک ذات د ګردو (ټولو) کمالي صفاتو د جامعیت شتوالی او د هر راز ښېګڼو (فائدو) د خالقیت له امله (وجې) د ګردو (ټولو) ستاینو (صفتونو) او هر راز حمد او ثنا بې د نورو له شرکته وړ (لایق) او مستحق دی، هغه لوی (ذات عمّ نواله) چې آسمانونه او ځمکې، یعنې ګرد هغه علویّات او سفلیّات یې پیدا کړل (چې د ګردو عالمیانو عقول د هغو له احاطې څخه عاجز دي)؛ شپه او ورځ، تیاره او رڼا، هدایت او ضلالت، موت او حیات.

لنډه یې دا چې ګرد متقابل کیفیات او متضادّ احوال یې ظاهر وفرمایل، او ده ته د ده په ګردو افعالو کې د هیڅ یوه یار، مددګار، حصه دار، ښځې، اولاد او د نورو ضرورت نشته، د ده په معبودیت او الوهیت کې هیڅوک ورسره

شريکېدی نشي، او په ربوبيت کې هيڅوک د ده پر اراده غالبېدی نه شي، او په ده د هيڅا قوت او زور چلېدی نشي.

بيا د تعجب ځای دی، چې د دغو حقائقو له ليدلو او پوهېدلو څخه وروسته بيا هم دوی په څه ډول نورو شيانو ته د الوهيت مرتبه ورکوي؟ او د دوی په عبادت کې مشغوليږي؟ (يا د دغه خالق الکل او مالك الکل له وجوده بيخي منکران کيږي).

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

دغه (الله)هغه ذات دی چې پيدا کړي يې تاسې له خټو (چې آدم يې ترې ساز کړ) پس له هغه مقرر کړی يې دی يو وخت (لپاره د مړ ځ)، او يوه موده معلومه (د قيامت) ده په نزد د الله، بيا هم تاسې شک کوئ (په توحيد او بعث کې).

تفسير: پاس د «عالم کبير» يعنې د جهان د پيدايښت ذکر وو، دلته د «عالم صغير» يعنې د انسان د خلقت بيان فرمايي، چې و ځورئ اول د بې ساه خاورې څخه يې د آدم عليه السلام کالبوت تيار کړ، او په څه ډول يې ژوندی کړ، او په څه انساني کمالاتو يې فائض کړ، او نن ورځ هم له دې خاورې ځنې ځرد خواړه وځي، او له غذا ځنې نطفې او له نطفې ځنې انسان جوړيږي.

غرض دا چې په دې ډول يې له عدم ځنې تاسې په وجود راوړي يئ، بيا يې د هر سړي د مړ ځ لپاره يو وخت مقرر کړ، کله چې انسان بيا په خاورو کې خښ او بيا له هغې سره ځ ليږي چې ترې پيدا شوی وو، نو په همدې باندې تاسې قياس کولی شئ چې د «عالم کبير» فنا ته هم يو وخت مقرر دی، چې هغه ته «قيامت کبری» وايي، «قيامت صغری» يعنې ځانګړي او انفرادي مړ ځونه ځنګه چې مونږ ته تل راځي؛ نو د هغه علم هم خلقو ته نه وي، ليکن د «قيامت کبری» د صحيح او برابر وخت علم يواځې پاک الله ته دی، نو تعجب دی چې د «عالم صغير» يعنې د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له ليدلو سره سره بيا هم چې انسان د «عالم الکبير» په فناء کې څرنګه تردد کوي؟ .

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

او همدی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کې او په ځمکه کې، عالم دی الله په پټ (حال) ستاسې، او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسې، او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چې کوئ (يې) تاسې.

تفسير: يعنې په ځردو (ټولو) آسمانونو کې يواځې همغه بر حق معبود، مالك، پاچا، متصرف او مدبر دی، او دغه مبارك نوم (الله) هم يواځې د همغه متعالي الصفاتو د ذات لپاره مخصوص دی، بيا نو نورو ته د معبوديت استحقاق له کومه راغی؟.

څنګه چې په ځمکه او آسمانونو کې د همغه حکومت دی، او همغه بلا واسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شيانو په پټو او په ښکاره، وړوکو او لويو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هيڅ ضرورت نشته، چې په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کې غير الله شريك و ځرځوئ، مشرکانو به چې داسې ويل: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ﴾ «مونږ عبادت نه کوو بتانو ته، مګر کوو يې د دې لپاره چې نژدې کړي مونږ الله ته په نژديوالي سره»، دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو.

او ړومبی په «أجل مسمّى» سره د قيامت په لوري اشاره وه، دلته يې د مجازاتو په سلسله تنبيه وفرمايله، چې په ځمکه او آسمان کې ځمونږ حکومت دی، او ستاسې ځرد (ټول) پټ او ښکاره، نېک او بد عملونه ځمونږ په علم کې شته، بيا نو هيڅ وجه نشته چې تاسې همداسې چټې (بېکاره) او مهمل پرېښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾

او نه راځي دې (کفارو) ته هيڅ کوم (تکويني يا تنزيلي آيت) له آيتونو د رب د دوی مګر وي دوی له هغه څخه مخ ګرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقيق نسبت د دروغو و ګړ دوی حق ته کله چې راغی دوی ته، نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقيقت) د هغه شي چې وو دوی چې پرې خندل به يې.

تفسير: له حق څخه غالباً «قرآن کريم» مراد دی، چې د هغو کسانو بد انجامی او دنيوي او اخروي سزاوې بيانوي، چې له دلائلو ځنې تغافل او تجاهل کوي، او هر کله چې هغه اوري؛ ترې اعراض او انکار کوي، او تکذيب او استهزاء پرې کوي، او داسې ښکاروي چې په هغو خبرو چې تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ ـ هغه به ډېر ژر يو ثابت حقيقت وګرځي، او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربيانوي، چې د آيات الله د تکذيب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوي دي.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

آيا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چې څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دی نه له (نورو امتونو) قرنونو ځنې، چې ښه قوت ورکړی وو مونږ دوی ته په ځمکه کې، دومره قوت چې نه مو دی درکړی تاسې ته، او رابښکته کړی وو مونږ باران پر دوی پرله پسې ورېدونکی، او ګرځولې مو وې ويالې چې بهېدلې له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی، نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او پيدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور.

تفسير: يعنې عاد او ثمود چې هغوی ته ستاسې په نسبت ډېر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی وو، او د عيش او خوشالۍ په دوره کې يې ډېر ښه ژوندون درلود (لرلو)، کله چې دوی بغاوت او تکذيب ته ملاوې وترلې؛ نو مونږ دوی د هغو جرمونو په سزا داسې سخت ونيول، چې نوم او نښان يې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پيدا کړل، او له متکبرانو او مکذّبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه.

«قرن» د يوې زمانې اهل ته ويلی شي، چې د هغه په تحديد او تعيين کې ډېر اقوال دي، ځنې (١٢) ځينې (٢٠) ځينې (٣٠) ځينې (٧٠) ځينې (٨٠) ځينې (١٢٠) کلونو ته قرن وايي، خو په أصح الأقوال کې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی، چې زياتره د يوې زمانې اهل پکې ژوندون کوي، يا هغومره موده چې د يوه کال د ځېګېدلو ځنې پکې يو تن هم ژوندی پاتې نشي، او ګرد (ټول) سره ومري، خو اوسني پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وايي.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (ليکلی) پر کاغذ، پس مَس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو يې هم ليدلی وی)؛ نو خامخا ويلي به وو هغو کسانو چې کافران شوي دي، چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي ښکاره.

تفسير: د مکې معظّمې ځينو مشرکانو ويلي وو: «که محمد صلى الله عليه وسلم يو تيار ليکلی شوی کتاب له آسمانه راوړي، چې ځلور پرښتې هم ورسره وي، او ځمونږ په مخ کې شاهدي اداء کړي، چې بېشکه هم دا کتاب د الله تعالى له لوري ليږلی شوی دی؛ نو مونږ به ايمان راوړو»، د هغو ځواب داسې ورکوي، هغه خلق چې په موجوده حالت کې دي، لوی قرآن ته سحر، جادو او کوډې او راوړونکي ته يې ساحر او کوډګر وايي، که په واقع سره مونږ په کاغذ ليکلی شوی داسې کتاب هم له آسمانه ورولیږو، چې دوی يې د خپلو لاسونو په منښلو سره هم معلوم کړي، او ښه وپوهيږي چې څه تخييل او نظر بندي په کې نشته؛ نو بيا هم دوی عناداً هم داسې وايي چې: دا خو صريح جادو دی، هغو بدبختو ته چې هدايت نه دی ور په برخه شوی؛ د هغو شک او شبهه له سره نه ورکيږي.

وَقَالُوا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِىَ ٱلْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾

او ويلي (کفارو) ولې نه نازليږي په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړي وی مونږ پرښته؛ نو خامخا فيصله شوې به وه خبره (د هلاک د دوی)، بيا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی.

تفسير: يعنې کفارو ويل چې: ښايي پرښته مونږ ته مخامخ ودريږي، او د ده پر صداقت شاهدي ورکړي، نو الله تعالى فرمايي: «که پرښتې په خپل اصلي صورت سره راشي، نو دا خلق د يوې شېبې لپاره هم د هغوی تحمّل نشي کولی»، که د دې خلقو داسې عظيم الشأن او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شي، او بيا يې هم ونه منې، لکه چې د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده، نو له سنت الله سره برابر بيا قطعاً دوی ته هيڅ مهلت نه ورکول کيږي، او د داسې سخت عذاب غوښتونکو باندې خامخا همغسې سخت عذاب نازليږي، چې په هغه سره به دوی بيخي فنا کيږي، نو په دې لحاظ د داسې غوښتنې نه پوره کول هم ښايي د الله تعالى عين رحمت وګڼل شي.

وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

او که ګرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا ګرځولې به وه مونږ دغه پرښته (په صورت د يوه) سړي، او (که ګرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړي نو) خامخا په شبهه کې به اچولي وو مونږ دوی په همغسې اشتباه کې چې اوس په کې پراته دي.

تفسير: ځرنګه چې په لومړني آيت کې د پرښتو د ليږلو ځنې په اصلي صورت سره نفي وشوه، اوس نو د دويم احتمال ځواب ورکوي، او هغه دا دی چې بايد پرښتې د انسانانو په شکل وليږلی شي، ځکه چې په دې صورت کې د صوري مجانست په بناء خلق د دوی د نمونې او تعليم ځنې منتفع کېدی شي، ليکن په دې تقدير سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشي کېدی، هغه شکونه او شبهې چې د رسول په بشريت کې يې کوي؛ همغه به په مَلَک کې هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنې سره سم راتلی) واردېدلی.

وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقيق مسخرې کړی شوې دي په رسولانو چې پخوا وو له تا نه؛ نو چاپېر او محيط شو په هغو کسانو پورې چې مسخرې يې کولې په دوی پورې هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به يې مسخرې کولې.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته كه دوى نه وي قائله په هلاك د پخوانيو قرنو): وګرځئ تاسې په ځمكه كې بيا وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (خاتمه) د دروغجن ګڼونكو (د رسولانو).

تفسير: يعنې د ملكونو د سير او سياحت او ګرځېدلو او د تباه شويو أقوامو د آثارو له كتلو څخه وروسته كه د عبرت په نظر سره ماضي واقعاتو ته وګورئ؛ نو د هغو اقوامو انجام به تاسې ته صاف درښكاره او څرګند شي؛ چې د انبياوو تكذيب ته يې ملاوې تړلې وې، نو په همغو يې قياس كړئ ! كله چې د مكذبينو حال هغسې شو، نو د استهزاء كوونكو حال به څرنګه وي؟ .

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلْ لِلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې چا لره دي (خلقاً، ملكاً او عبيداً) هغه شيونه چې په آسمانونو كې او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې)؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې خاص الله لره دي (بل ځواب نشته)، لازم كړى دى الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت، خامخا ټول به كړي (الله) هرو مرو تاسې په ورځ د قيامت كې چې نشته هيڅ شك په (راتلو د) هغې كې، هغه كسان چې زيان يې رسولى دى ځانونو خپلو ته (د اصلي فطرت او سليم عقل په ضياع)؛ نو دوى ايمان نه راوړى.

تفسير: كله چې په ګردې (ټولې) ځمكې او آسمانونو كې د الله تعالى حكومت دى، لكه چې مشركان هم داسې اقرار كوي؛ نو مكذبانو او مستهزآنو ته كله له فوري سزا څخه نجات او پناه وركوله كيږي؟ دا يواځې د الله جل جلاله عمومي رحمت دى، چې د جرائمو د ليدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه وركوي، نو د قيامت په ورځ كې چې يقيناً او بلا شُبهه راتلونكې ده، يواځې همغو بدبختانو ته به سزا وركوي؛ چې په قصد سره يې خپل ځانونه د هلاكت په كنده كې اچولي دي.

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾

او خاص دغه (الله) لره دي هغه شيونه چې اوسيږي (آرام كوي) په شپه كې او په ورځ كې (يعنې دا ټول د الله مملوك دي)، او همدغه (الله) دى ښه اوريدونكى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو). ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې آيا بې له الله ونيسم زه (بل ولي) دوست مددګار؟ (هسې الله) چې پيدا كوونكى د آسمانونو او د ځمكې دى، (بلكه نه يې نيسم) حال دا چې دغه (الله) روزي وركوي (ګردو مخلوقاتو ته) او ده ته روزي نشي وركولى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه مأمور يم (حكم راته شوى دى) چې شم اول د هغو چې غاړه يې ايښې ده (الله ته له دغه محمدي امته)، او (ويلي شوي دي ماته) چې مه كېږه له سره له مشركانو نه.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه ويرېږم كه نافرماني وكړم له رب خپله له عذابه د ورځې ډېرې لويې نه (چې قيامت دى).

تفسير: په پيغمبر صلى الله عليه وسلم يې ايښى او نورو ته يې اورولى دى، يعنې كه په فرض محال سره د الله تعالى له ډېرو معصومو او خورا (ډېرو) غوره بندګانو ځنې هم كوم ډول عصيان صادر شي؛ نو د الله تعالى د عذاب اندېښنه ورته شته، نو بيا نورو ته كله لايق او وړ (مناسب) ده؛ چې سره له شركه او د انبياوو د تكذيبه او د نورو زرهاوو ډولونو جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالى له عذابه بېفكره او مأمون شي.

مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

هر هغه څوك چې چپ (بچ) كړى شي له عذابه په دې ورځ كې؛ نو په تحقيق رحم (مهرباني) كړې ده (الله) په ده او دا (مهرباني) برى دى ښكاره.

تفسير: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلى او خورا (ډېر) لوړ مقام دى، كه له چا ځنې د آخرت عذاب لري شي، نو دغه هم لوى برى او ښه كاميابي ده، كما قال عمر رضي الله تعالى عنه: «وددت أني نجوت منها كفافاً لا لي ولا عليّ».

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

او كه ورسوي تاته الله څه سختي (لكه مرض او فقر) نو نشته هيڅ لرې كوونكى د هغه مګر همدى دى، او كه ورسوي تاته څه خير (لكه صحت او غنى) نو دى پر هر شي ښه قادر دى (نو تل خير او شر، نفع او ضرر هم د الله په اراده رسيږي) او هم دى غالب زورور دى له پاسه د بندګانو خپلو، او هم دى ښه حكمت والا ښه خبردار دى (له هر شي).

تفسير: هر چا ته چې الله تعالى په دنيا يا په آخرت كې كوم تكليف يا راحت ور رسوي، نه يې څوك په مقابلې سره ستنولى (واپس كولى) شي، او نه د ده له غلبې او اقتداره چېرې تښتېدلى شي، همدا الله تعالى له بنده څخه ښه خبردار دى، چې څه څه اعمال او حالات لري، او د دوى له اعمالو او حالاتو سره كوم اجراءات او بدل لازم او مناسب او له حكمت سره قرين دي؟.

(دغه لاندې آيت هله نازل شو، چې ځمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وويل شو، چې ته په خپل صداقت باندې كوم شاهد لري؟ ځكه چې كتابيان ستا له نبوته انكار كوي).

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً ۖ قُلِ اللَّهُ ۖ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّا أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

(ووايه اى محمده ! دوى ته) چې كوم يو شى لوى دى له جهته د شاهدى؟ ووايه (په ځواب كې دوى ته) چې الله (لوى دى د شهادت له جهته، بل ځواب نشته !) (او الله) ښه شاهد دى

ځما او ستاسې په منځ کې، او وحيې کړی شوې ده ماته د دې قرآن لپاره د دې چې وويروم (خبردار کړم) تاسې په دې سره، او هغه څوک چې ورورسيږي (ده ته دا قرآن په هر زمان او مکان کې)، آيا بېشکه تاسې خامخا شاهدي لولئ په دې چې شته د الله سره معبودان نور؟ ووايه (ای محمده ! دوی ته) زه خو شاهدي (په دې سره) نه ورکوم، ووايه خبره همدا ده چې الله دی معبود يو، او بېشکه زه بېزار يم له هغو شيونو چې شريکان کوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسير: يعنې که پوهېږئ نو ځما په صداقت د الله جل جلاله يقيني او ښکاره شهادت همدا موجود عظيم الشأن قرآن دی، چې پخپله په دې باندې دليل دی؛ چې الهي کلام دی، «د لمر دليل پخپله دغه لمر دی»، ځما کار دا دی چې تاسې او هر هغه چاته چې دا د الله تعالى کلام ورورسيږي، هغه د الله تعالى له پيغامه خبردار کړم، بيا هم تاسې دا وايئ چې غير له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟ تاسې اختيار لرئ هر څه چې مو زړونه غواړي هغه ووايئ ! زه خو له سره داسې حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چې د عبادت لايق او وړ يواځې هغه يو پاک الله دی، باقي هر هغه څه چې تاسې يې ورسره شريکان ګڼئ؛ زه له هغو څخه بيخي خپله بېزاري او نفرت څرګندوم.

تنبيه: په ﴿وَمَنۢ بَلَغَ﴾ سره يې وښود چې د نبي کريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پيريانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب، ټولو مللو او اقوامو لپاره دی؛ (د نزول له وقته تر قيامته پورې، او د پاک قرآن ليدل داسې دي لکه د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدل).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمۡۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ٢٠

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پېژني دوی دا (رسول) لکه چې پېژني دوی ځامن خپل، هغه کسان چې زيان يې رسولی دی ځانونو خپلو ته، نو دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې علاوه په دې چې ځما په صداقت الله تعالى شاهد او قرآن کريم ناطق دی، او پرې غير قابل ترديد شهادت ورکوي، هغه اهل کتاب يعنې يهود او نصاری هم (چې خلق هغوی ته د آسماني کتابونو د عالمانو په حيث ځما د خبرو او معاملو په باره کې رجوع کوي) په خپلو زړونو کې داسې پوره يقين لري، چې بلا شُبهه زه همغه (آخر الزمان نبي) يم، چې ځما زېرى پخوانيو انبياوو عليهم السلام پرله پسې کړی دی، دوی همغسې چې په ډېرو هلکانو کې خپل هلکان ژر پېژني، او په کې څه ربړ (زحمت) او تکليف نه کوي؛ همداسې دوی د نبي کريم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کې هم هيڅ شک او شبهه نه لري، او ګرد حقائق دوی ته ښکاره دي.

هو ! حسد، کبر، دپلرونو تقليد، د جاه او مال سره مينه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوي، چې په ايمان مشرف شي، او خپل ځانونه له دائمي نقصان او ابدي هلاکت ځنې وژغوري (وساتي).

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ٢١

اوځوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې وترې پر الله دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته !) بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي ظالمان.

تفسير: يعنې چې نبي نه وي او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړي، يا د داسې صادق نبي تکذيب وکړي، چې پر صداقت يې واضحه دلائل موجود وي، او د الله تعالى پيغام خلقو ته اوروي، له دې دواړو څخه زيات بل هيڅوک ظالم کېدی نشي، او د الله جل جلاله سنت هم داسې جاري دي، چې په پای (آخر) کې بری او کاميابي ظالمانو ته نه په برخه کيږي.

نو فرض يې کړئ که معاذ الله زه مفتري يم، نو له سره به بری ونه مومم، او که تاسې مکذبان يئ لکه چې له دلائلو ځنې ښکاريږي؛ نو تاسې به د خير مخ ونه وينئ ! نو له دې کبله (وجې) ښايي چې ګردو (ټولو) حالاتو کې ښه غور او دقت وکړئ ! او د آخرت او د انجام په فکر کې شئ، او د هغې ورځې له عاقبته وويرږئ چې وروسته يې ذکر راځي.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (ياده کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړو دوی (يعنې عابدان او معبودان) ټول، بيا به ووايو (زجراً) هغو کسانو ته چې شرک يې کړی دی، چې چېرته دي؟ (او څه شول؟) شريکان ستاسې هغه (شريکان) چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (د الله شريکان).

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

بيا به نه وي دليل او ځواب د دوی (په هغه وخت کې چې عذابيږي، او امتحانيږي دوی په سبب د کفر او شرک د دوی)؛ مګر دا چې وايي به دوی چې: قسم په الله چې رب ځمونږ دی چې نه وو مونږ مشرکان.

تفسير: يعنې د واقعاتو له انکار ځنې پرته (علاوه) بله چاره نه لري، د هغو باطلو معبودانو حقيقت چې ګرد عمر د هغو په عقيده او محبت کې بيخي محو او مفتون شوي وو، هم دغومره پاتې کيږي چې؛ د هغوی د ګرد عمر له تعلق او عقيدې څخه منکر يږي.

انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره (ای محمده !) څرنګه دروغ يې وويل پر ځانونو خپلو (په نفي د شرک له ځانه) او ورک شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې ترڼ به يې دروغ (پر الله په نيولو د شريکانو سره).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ځينې له کفارو هغه څوک دي چې غوږ نيسي تاته (د قرآن د قرائت په وخت کې) او اچولی دی مونږ په زړونو د دوی پردې (له دې جهته) چې پوهه نشي دوی په دې (قرآن) او (ايښی مو دی) په غوږونو د دوی کې دروندوالی (کونږوالی چې حق خبره وانه وري)، او که ووينې دوی ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بيا هم) ايمان نه راوړي دوی پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی تاته چې جګړې کوي له تاسره؛ وايي هغه کسان چې کافران شوي دي، نه دی دا قرآن مګر باطلې قصې دي د پخوانيو خلقو. او دا کسان منع کوي (خلق) له رسوله (يا له قرآنه يا له ايمان نه) او (پخپله هم) لري کيږي له ده (چې ايمان پرې نه راوړي)، او نه هلاکوي دوی مګر ځانونه خپل او نه پوهيږي دوی (په دې چې ضرر يې هم دوی ته عائد دی).

تفسير: يعني په دوی کې نه فهم پاتې دی، او نه انصاف، ایمان راوړل او له رباني هدایتونو ځنې انتفاع لا چېرې؟ ! د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حضور کې د دوی د راتللو څخه غرض یواځې مجادله، جګړه، تعریض، ټوکې او تفریح کول دي، کله چې قرآني حقائقو او بیاناتو ته به یې معاذ الله ﴿أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله، او تمسخر یې اکتفا نه کوله، او کوښښ یې کاوه چې د نورو په اذهانو کې هم دغه رنځوري سرایت وکړي، لکه چې خلق یې له حق ځنې ستنول (واپس کول)، او دوی پخپله هم له حقائقو ځنې لرې تښتېدل، څو د دوی له لیدلو ځنې نور کسان هم د حق له منلو ځنې متنفر او بېزاره شي، مګر له دغو ټولو ناپاکو کوښښونو ځنې «لله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسېدی شي، او هغه هرو مرو (خامخا) غالبېږي، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسېږي.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

او که وویني ته (ای محمده !) کله چې ودرولی شي دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر، نو وبه ویني یو لوی امر)، نو وبه وایي دوی (د عذاب د انواعو له لیدلو وروسته): ای کاشکې مونږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل، او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکو نه).

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ ۖ

(داسې نه ده لکه چې دوی وایي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چې وو دوی چې پټول به یې پخوا (له دې نه په دنیا کې چې کفر او معاصي دي).

تفسير: یعني دوی اوس هم په صحیح عزم او ایماني شوق او رغبت دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) نه کوي، بلکه کله چې یې د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره ولیدله، چې د ښکاره دلائلو سره سره یې ترې انکاره کاوه، او د دوی اوسني دروغ چې: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ وایي ښکاره شول، او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چې د دغو نالایقانو په زړونو کې یې وده کړې وه، مختل شول، او د یوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثّل او مخې ته یې ودرېدل، نو اوس دوی تش د ځان د نجات لپاره دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) کوي.

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

او که بېرته بوتله شي دوی (دنیا ته) نو خامخا به بیا هم راوګرځي دوی همغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې کفر او معاصي دي) او بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغه دعوی د ایمان کې).

تفسير: یعني اوس هم دروغ وایي؛ چې «مونږ دنیا ته بېرته لاړ شو، ایماندار به وګرځو، او له سره به د آیات الله تکذیب ونه کړو»، خو دا اشقیاء که بېرته دنیا ته هم ستانه کړل شي؛ نو بیا به هم له شرارت او بدۍ څخه لاس نه اخلي، او هغه رذیله قوتونه چې د دوی په وجود کې شته، بیا به یې په کار اچوي، او له هغه مصیبت څخه چې ویرېدلي وو، او د بېرته تللو تمنّا یې کړې وه، هغه به لکه یو خوب او خیال هېروي، لکه چې ډېر ځلي کله چې سړی په دنیوي مصائبو او مهالکو کې آخته کېږي، نو انابت او توبه غوره کوي، ولې همدا چې څو ورځې تېرې شي؛ بیا یې هیڅ شی په یاد نه پاتې کېږي، چې په هغه وخت کې مې څه عهد او پیمان کړی وو ﴿كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَسَّهُ﴾.

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او وايي دوی نه دی ژوندون مګر همدا ژوندون ځمونږ دنيوي (چې لږ او نژدې دی) او نه يو مونږ بيا راپاڅولي شوي (راپاڅيدونکي له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعنې ښې مزې کوئ ! او دنيوي عيش او عشرت مو د آخرت په فکر او اندېښنه کې مه خرابوئ، همدا حال نن ورځ د اروپايي ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

او که وويني ته (ای محمده !) هغه وخت چې ودرولی شي دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کې د حساب لپاره نو وبه وويني يو لوی امر) فرمايي به (الله) آيا نه دی دا (دويم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وايي دوی: هو بلکه دی، قسم دی وي په رب زمونږ ! پس وځکئ تاسې دا عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې چې کافران شوي وئ (په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې حقيقت د دوی تر سترګو لاندې راشي، او د «بعث بعد الموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتې نشي، نو دلته دوی ته ويل کيږي، چې اوس د حقيقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وځکئ !.

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا ۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

په تحقيق زيانکاران (او تباه) شوي دي هغه کسان چې دروغ ګڼي ملاقات له الله سره (په عقبا کې)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه؛ (نو) وايي به دوی: ای افسوسه (او پښېماني) ځمونږ په هغه شي چې تقصير کړی وو مونږ په دنيا کې (چې هغه ايمان وو)، حال دا چې دوی به واخلي (پيټي د) ګناهونو خپلو پر شاوو خپلو، واورئ ! خبردار شئ ! چې بد دی هغه شی چې په شا يې ګرځوي دوی.

وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

او نه دی حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مګر لوبې (د هلکانو) او ساعت تيري (د ليونيانو) ده، او خامخا دار آخرنی خير (بهتر) دی لپاره د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، نو آيا عقل نه چلوئ تاسې (چې دنيا نه ده که عقبی؟ چې ايمان راوړئ !).

تفسير: کفارو خو داسې ويل چې د دنيوي ژوندون څخه ما سوا بل هيڅ ژوندون نشته، ليکن واقعه دا ده؛ چې دغه فاني او مکدّر ژوندون د اخروي ابدي حيات په مقابل کې بيخي هيڅ او بې حقيقته دی، د دې دنيا په ژوندون کې يوائې همغې شېبې او برخې ته ژوندون ويلی شو؛ چې د آخرت لپاره په کې څه تياری او کار وکړ شي، باقي نور تمام وختونه چې د آخرت له فکره او تياری څخه تش وي؛ يوه عاقبت اندېښ ته له لهو او لعب څخه زيات اهميت نه لري، پرهېزګاران او پوهان پوهيږي چې د دوی اصلي کور د آخرت کور دی، او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه).

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

په تحقيق مونږ پوهيږو بېشکه شان دا دی چې خامخا خپه کوي تا (ای محمده !) هغه شی چې وايي دوی (ستا په تکذيب کې)، نو بېشکه دوی نه کوي تکذيب ستا (په واقع کې)، وليکن دا ظالمين په آيتونو د الله انکار (او مسخرې) کوي. (نو ته مه خپه کېږه ! ځکه چې) او خامخا په تحقيق دروغجن بللي شوي دي ډېر رسولان پخوا له تا نه، نو صبر به يې کاوه پر دروغجن ګڼلو او ضرر رسېدلو (د کفارو له جانبه) تر هغه پورې چې راغله دوی ته مرسته (مدد) ځمونږ، او نشته هيڅ بدلوونکی د احکامو اړوونکی د کلماتو د الله، او خامخا په تحقيق راغلې ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تېرو) رسولانو (چې پرې متسلّي شې).

تفسير: په دغو آيتونو کې اول رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلّي ده او اشقياوو ته ډار (وېره) او انذار ورکړی شوی دی، يعنې تاسې د دوی له دې اعراض او تکذيب څخه دومره مه خپه او مه پرېشانېږئ ! دا خلق چې ستا تکذيب کوي؛ في الحقيقت ستاسې تکذيب نه دی، ځکه چې تاسې لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امين پېژندلي شوي يئ، بلکه دوی د الله تعالى د هغو آيتونو او نښو تکذيب کوي، چې د رسول کريم صلى الله عليه وسلم د تصديق او تبليغ لپاره ليږلي شوي دي، او په قصد سره او د ظلم او عناد له لارې ترې انکار کوي، نو تاسې هم د دې ظالمانو معامله الله تعالى ته وسپارئ ! او مطمئن او ډاډه اوسئ، چې الله تعالى د دوی د ظلم نتيجه او ستاسې د صبر ثمره خامخا درکوي.

له پخوانيو انبياوو سره هم (چې د هغوی څه حالات تاسې ته آورول شوي دي) د دوی قومونو د تکذيب او ايذاء رسولو معامله کړې وه، چې پر هغو د الله تعالى هغو معصومو او نهايت أولوا العزمو رسولانو صبر کاوه، تر دې چې د الله تعالى له وعدې سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسېده، او د ډېرو لويو او زبردستو منکرينو او متکبرينو په مقابل کې دوی مظفر او منصور وګرځول شول، له تاسې سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدې چې شوي دي، ګردې (ټولې) يو په يو پوره کيدونکي دي.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او که وي چې سخت وي پر تا باندې مخ ګرځول د دوی (له حق دين څخه)؛ پس که توان لرې تـه چې ولټوې کـوم سـوری (سرنګ) په ځمکې کـې (چې پکې کوز شې ځمکې ته) يا (ولټوې) کومه زينه په (طرف د) آسمان (چې پرې وخېژې آسمان ته) نو راوړې ته دوی ته کومه معجزه (چې دوی يې غواړي پس رايې وړه، خو فائده نه کوي، نو د دوی په ايمان حرص مه کوه، او تل خپل تبليغ کوه)، او که اراده کړي وی الله (د هدايت د دوی) نو هرو مرو (خامخا) به يې راټول کړي وو دوی ګرد (ټول) په سمه صافه لاره، پس له سره مه کېږه له ناپوهانو څخه (چې د ازلي کفارو په ايمان حرص کوې، او د دوی په جهالت پخسېږې ـ حسد کوې).

تفسير: د ﴿فَإِنِ اسْتَطَعْتَ﴾ ځواب په آيت کې محذوف او په ترجمه کې په «پس رايې وړه» سره مذکور دی، د کفارو دا مطالبه وه، کله چې دی نبي دی؛ نو ښايي چې له ده سره تل داسې يوه علامه او نښه وي، چې د هغې په ليدلو سره هر

سړی پرې یقین وکړي، او په ایمان راوړلو مجبور شي، څرنګه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردې (ټولې) دنیا پر هدایت حریص وو، ښایي د دوی په زړه کې داسې کومه خبره تېره شوې وي، چې د کفّارو دا مطالبه پوره کړه شي، نو ځکه حق تعالی دا تربیت وفرمایه، چې په تکوینیاتو کې د الله تعالی د مشیئت تابع اوسه ! تکویني مصالح د دې خبرې مقتضي نه دي؛ چې ګرده (ټوله) دنیا په ایمان راوړلو مجبوره کړی شي، که نه «الله تعالی» په دې باندې هم ښه قادر وو، چې بې له رسولانو او علائمو له ابتداء څخه ګرد (ټول) په سمه صافه لاره بوځي، او پوره هدایت یې ور په برخه کړي.

کله چې د الله تعالی حکمت د داسې مجبورووونکو معجزاتو او فرمایشي علائمو د ښوولو لپاره تیار او مقتضي نه دی؛ نو د الله تعالی د سنت او مشیئت پرخلاف به بل څوک داسې طاقت او قوت له کومه ولري، چې په ځمکې سرنګ وکیني، یا آسمان ته زینه ودروي (یا پکې پړی وځړوي)، او داسې فرمایشي او مجبور کوونکې معجزې ښکاره او وروښیي، د الله تعالی د تدبیر او حکمت له قوانینو ځنې پرته د کوم بل شي د وقوع توقع لرل د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بېشکه قبلوي بلنه ستا (ایمان ته) هغه کسان چې اوري (پند ستا، او کفّار یې نه آوري لکه مړي) او مړي به ژوندي کړي الله، بیا خاص هم ده ته به وروستی شي دوی (د حساب او جزاء لپاره).

تفسیر: یعنې تاسې له ګردو (ټولو) ځنې داسې توقع مه لرئ، چې هغوی به ستاسې خبرې ومني، د هر چا د زړه غوږونه چې کانه شوي وي هغه نه اوري، نو بیا به یې هغه څرنګه ومني؟ ! هو ! دغه کافران چې د قلبي او روحاني حیثیته د مړو په شان دي، په قیامت کې به د حقائقو په لیدلو یقین کوي، او هغه ګرد (ټول) شیان به ومني چې له هغو ځنې یې انکار کولو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وایي کفار ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) باندې کومه معجزه (دلیل د قدرت چې مونږ یې غواړو) له (جانبه د) رب د ده.

تفسیر: یعنې له دغو دلائلو ځنې یو دلیل ولې راونه لېږل شو چې دوی غوښتی وو کما في قوله تعالی: ﴿وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ ۖ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائیل (الاسراء) د سورت (۱۰) رکوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، آیت) او که نه هسې نورې علمي او عملي معجزې او علامې د باران په شان ډېرې پر تاسې ورېدلي دي، او اُوري به.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه الله قادر دی په دې خبره چې نازل کړي (راولېږي) (مطلوبه) معجزه، لیکن اکثره کسان له دوی ځنې نه پوهیږي (چې هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسیر: یعنې الله تعالی د فرمایشي معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی، لیکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانینو چې د تکوینیاتو نظام قائم او مبني دی، له تاسې ځنې ډېر کسان د هغو له پوهېدلو څخه قاصر دي، د دغو قوانینو اقتضاء هم دا ده چې ګردې فرمایشي معجزې ورته ونه ښودلې شي.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَٰبِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

او نشته هيڅ حيوان (خوځيدونکی تلونکی) په ځمکه کې او نه هيڅ مارغه چې الوځي په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کې) مګر (ټول سره) امّتونه (مخلوقات) دي په شان ستاسې، نه دی پريښی مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کې هيڅ شی (بلکه ګرد ليکلي دي) بيا به (دا ګرد) رب خپل ته ورټول کړی شي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: په دې آيت کې پر ځينو هغو حکمتونو تنبيه کړی شوې ده، چې د فرمايشي معجزاتو په نه ورښوولو کې مرعي دي، يعنې ګرد هغه حيوانات چې پر ځمکه خوځيږي، يا په هوا کې الوځي، دوی هم د انسانانو په شان يو امت دی، له دوی ځنې هره نوعه الله تعالی په يوه خاصه وضع او فطرت پيدا کړې ده، چې دوی د خپلو افعالو او خواصو په معيّنه دائره کې کار کوي، او هيڅ يو ساکنښ (ذي روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودې حلقې له دائرې څخه يو پل هم د باندې نه ږدي، چې د الله تعالی له لوري د ده فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی، لکه چې د پيدايښت له ابتداء څخه تر نن پورې هيڅ يو حيوان د خپلې نوعې د عمل په محدوده دائره کې هيڅ قسم ترقي نه ده کړې، همداسې د هر شي استعداد او فطرت ته خيال وکړئ، د الله تعالی په قديم علم او لوح محفوظ کې د ګردو (ټولو) انواعو او اجناسو د تدبير او تربيت اصول او فروع منضبط شوي دي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَٰتِ ۗ مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ ۖ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

او هغه کسان چې دروغ ګڼي آيتونه ځمونږ کانړه دي او ګونګيان دي (د حق له اورېدلو او ويلو نه) په تيارو کې دي (د کفر او جهل)، او هر چا ته چې اراده وفرمايي الله (د ګمراهۍ يې) نو ګمراه کوي يې (او د هدايت توفيق ترې اخلي)، او هر چاته چې اراده وفرمايي (الله د هدايت د ده) نو ګرځوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: (کانړه او راننده دي چې) نه د ويونکي ځنې آوري، او نه پخپله له نورو ځنې پوښتنه کوي، او نه په تيارو کې څه شی ليدلی شي، کله چې د دوی ګردې (ټولې) قواوې د بې اعتدالیو له امله (وجې) بېکاره کړی شوي دي، نو د حق د تصديق او د هغه د قبلولو لپاره څه وسيله لري؟ ! الله تعالی د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمايي؛ چې دوی پخپله د هدايت وسايل په خپل ځان باندې مسدود کړي وي: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَىٰهُ﴾ (٩ جزء (٢٢) رکوع د الأعراف (١٧٦) آيت).

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ ۖ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَآءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله، يا راشي پر تاسې قيامت آيا بې له الله بل څوک به بولئ تاسې (بلکه نه يې بولئ) که يئ تاسې صادقان (رښتيني پخپله وينا کې). بلکه خاص همدغه الله بولئ تاسې، بيا لرې کوي الله له تاسې هغه (مصيبت) چې بولئ تاسې (الله) د هغه لپاره که اراده وفرمايي، او هېروئ تاسې (په وخت د سختۍ کې) هغه (باطل معبودان) چې شريکوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسير: کله چې ړانده، کانړه او ګونګيان شئ، او د الله تعالى آيتونه دروغ وګڼئ، او د ګمراهۍ په ژوړې (ښکته) کندې کې ولوېږئ، که په دغه سبب په دنيا يا په قيامت کې په سخت عذاب اخته شئ؛ نو ربښتيا ووايئ چې بې له الله جل جلاله ځنې به تاسې بل کوم يوه ته ناړې وکړئ؟.

د دنيا د ډېرو وړوکيو مصائبو سره هم هر کله چې مخامخ شئ نو مجبورا همغه يو الله جل جلاله ته ناړې کوئ، او نور ګرد (ټول) شريکان ستاسې له ياده وځي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ له هر هغه چې الله تعالى اراده وفرمايي نو هغه مصيبت ترې لرې کوي، نو له دې ځنې اندازه وکړئ، چې د عذاب له نزوله يا د قيامت له هوله به تاسې پرته د الله تعالى څخه بل څوک وژغوري (وساتي)؟ ! نو بيا دا څومره حماقت او ړوندوالى دى؛ چې د هغه پاک الله عظمت او جلال هېروئ، او د ده د نازل کړى شويو آيتونو تکذيب او د فرمايشي آيتونو غوښتنه کوئ؟ .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقيق استولي وو مونږ (رسولان) ډېرو امتونو ته پخوا له تا نه (اى محمده ! پس دوى تکذيب وکړ د هغوى) نو ونيول مونږ دوى په سختيو او تکليفونو سره، لپاره د دې چې دوى زاري عاجزي وکړي (خپل رب ته او مؤمنان شي). کله چې راغى دوى ته عذاب ځمونږ نو ولې عاجزي ونه کړه دوى (چې ترې لرې شوى وى عذاب)، او ليکن سخت شوي وو زړونه د دوى(نو ځکه يې ترې عبرت وانخيست) او ښايسته کړي وه دوى ته شيطان هغه کارونه چې وو دوى چې کول به يې. پس کله چې هېر کړ دوى هغه شى چې پند ورکړى شوى وو دوى ته په هغه سره، نو وپرانيست مونږ پر دوى باندې وَرونه (لارې) د هر قسم نعمت، تر هغه پورې کله چې خوشال شو دوى پر هغو شيانو چې ورکړى شوى وو دوى ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونيول مونږ دوى ناڅاپه، پس ناڅاپه په دې وخت (د ليدلو د عذاب) کې دوى نااميده شي.

تفسير: الله تعالى ګڼهګار ته لږ څه تنبيه ورکوي، که دى ورته په زارى او عاجزى شو، او توبه يې اويسته ـ نو خلاصيږي، او که په هغې سپکې نيونې ويښ نه شو، نو بيا يې په هېره او مغالطه او تفريح کې غورځوي، او د عيش او عشرت او د وسعت دروازې ورپرانيځي، کله چې د نعمتو د شکر ګذارې او د انعام او احسان ځنې د متأثر کېدلو په ځاى ښه په ګناه کې ډوب شو؛ نو ناڅاپه ببخبره نيول کيږي، نو دلته دغه لارښودنه کيږي چې که چا ته پر ګناه تنبيه ورسيږي، نو ژر دې توبه وکړي، او دې ته دې نه ګوري چې که زياته تنبيه وشوه نو زه به يقين وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو پرې کړى شو ښخ د قوم هغه (قوم) چې ظلم يې کړى وو، او ګردې (ټولې) ثناوې او صفتونه خاص الله لره دي، چې پالونکى د ټولو عالميانو دى (د ظالمانو په هلاکولو سره).

تفسير: د ظالمانو استيصال هم د ده د عامه ربوبيت اثر، او د عالم د مجموعې لپاره لوى رحمت دى، نو ځکه دلته يې د حمد او شکر اظهار وفرمايه.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ماته که واخلي الله (قوت د) اوربدلو ستاسې (چې کانړۍ شئ) او (قوت د) لیدلو ستاسې (چې ړانده شئ) او مهر ولګوي الله پر زړونو ستاسې (چې نه اوربدلی او نه لیدلی او نه په هیڅ شي پوهېدلی شئ) (نو بل) کوم معبود دی بې له الله نه چې بېرته راوړي (درکړي) تاسې ته هغه (اخستل شوي غوږونه، سترګې، زړونه او عقلونه)، وګوره (ای محمده !) چې څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بیانوو دلائل (د وحدانیت) بیا (هم) دوی (ترې) څنګ (ډډه) کوي.

تفسیر: «یعنې په توبه کې ځنډ (تأخیر) مه کوئ، ښایي چې دا غوږونه سترګې او زړونه په هغه وخت کې بیا ونه مومئ»، او د هغه له امله د توبې او استغفار توفیق درپیدا نشي.

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) یا ښکاره (د ورځې یعنې په هر شان چې راشي) آیا هلاک به کړی شي (په دغه عذاب سره بل څوک؟) مګر قوم ظالمان (یعنې همدغه مشرکان پرې هلاکېږي).

تفسیر: ناڅاپه یعنې داسې عذاب چې د هغه هیڅ علامې له پخوا څخه درښکاره نه وي، نو له دې سببه د ﴿جَهْرَةً﴾ څخه به مراد هغه عذاب وي، چې د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامې یې څرګندې شي، یا به له ﴿بَغْتَةً﴾ څخه شپه او له ﴿جَهْرَةً﴾ څخه ورځ مراد وي (یعنې په هر شان او هر تقدیر سره چې وي).

ځینو مفسرینو د ﴿هَلْ يُهْلَكُ... ﴾ الآیه ـ ترجمه داسې کړې ده: «آیا هلاک به کړی شي پرې څوک هم، یعنې هلاک به نه کړي هغه شی مګر قوم چې ظالمان دي»، یعنې په توبه ایستلو کې ځنډ (تأخیر) کول نه دي پکار، ښایي چې په دغه تعطیل کې د الله تعالی عذاب وروړسیږي، چې د هغه تکلیف یواځې همغو ظالمانو ته ور په غاړه کیږي، که له ظلم او عدوانه یې لا تر مخه توبه ایستلي وي، نو له دې عذاب څخه نجات مومي.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

او نه لیږو مونږ رسولان مګر زیري کوونکي (مؤمنانو ته په نعیم سره) او وېروونکي (کفارو ته په جحیم سره)، پس هر چا چې ایمان راوړ او اصلاح یې کړ (عمل په طاعت سره)؛ نو نشته (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږي (د ثواب په نقصان سره). او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي دوی آیتونو ځمونږ ته، وبه رسیږي دوی ته عذاب په سبب د هغه چې وو چې فسق به یې کاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه په وتلو).

تفسیر: یعنې تاسې چې د الله تعالی د عذاب څخه بې وېرې او بې فکره شوي یئ، او په چتې (بېکاره) فرمایشونو او بېځایه پوښتنو سره رسول الله صلی الله علیه وسلم خپه کوئ ! او د دوی د تصدیق لپاره له خپله ځانه جوړ کړي معیارونه مو تراشلي دي، ښه وپوهیږئ ! چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دې لپاره لېږل شوی دی؛

چې فرمان منونکو ته زېرى ورکړي، او نا فرمانان د دوى له انجامه خبردار او هوښيار کړي، بيا نو د هر چا عمل د هغه د لارې مل دى، هر چا چې د انبياوو عليهم السلام په خبرو يقين او باور وکړ، او اعتقاداً او عملا يې خپل حالت سم او سنبال کړ، حقيقي او دائمي امن، هوسايي (آرام) او اطمينان يې ور په برخه شو، او هغه کسان چې د الله تعالى آيتونه يې دروغ وبلل، او د الله تعالى له هدايته يې مخ واړاوه، د نافرمانۍ او بغاوت له سببه په سخته تباهۍ او لوى عذاب اخته شول «العياذ بالله».

قُلْ لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې نه وايم زه تاسې ته؛ چې ما سره خزانې د الله دي (چې درکړم تاسې ته هر څه چې غواړئ) او نه (وايم چې زه) پوهېږم په غيب باندې (چې خبروم به تاسې له هر شي نه بې له وحيې) او نه وايم تاسې ته چې په تحقيق زه پرښته يم (چې وکړم په ملکي قوت سره هغه امور چې ملائک يې کوي) نه کوم پيروي (د هيڅ شي) مګر د هغه شي چې وحيې کړى شوې ده ماته (د هغه)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ (نه ! نه سره برابريږي !) آيا نو فکر (غور) نه کوئ تاسې (چې حق له باطله بېل کړئ ! او ايمان راوړئ؟ !).

تفسير: په دې آيت کې د رسالت د منصب پر حقيقت رڼا اچولې شوې ده، يعنې هر څوک چې د نبوت مدعي دى، د ده دعوى داسې نه وي چې د الله تعالى د مقدراتو ګردې (ټولې) خزانې د ده په قبضه کې دي، چې هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي، هغه به يې هرومرو همغسې وکړي، او نورو ته به يې وروښيي !، يا پر ګردو غيبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري يا نه دى مطلع کړى شوى دى چې هر شى ورڅخه وپوښتي؛ همغه سمدلاسه هغوى ته وروښيي، يا دى د بشر له نوعې څخه برسېره کوم بل نوع مخلوق دى؛ چې د بشري لوازمو او خواصو ځنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.

کله چې دى (پيغمبر) له دې ګردو خبرو ځنې د يوې خبرې مدعي هم نه دى، نو له ده ځنې د فرمايشي معجزاتو غوښتل، يا د تعنّت او عناد له لارې دا راز پوښتنې کول چې «قيامت به کله راځي؟»، يا د دوى داسې ويل چې: «دا څنګه رسول دى چې ډوډۍ خوري؟ او بازارو ته د پېرودلو او پلورلو (خريد وفروخت) لپاره ځي؟» دغه امور د تکذيب او تصديق لپاره معيار ګرځول صحيح نه دي.

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ﴾ «ووايه اى محمده ! دوى ته، آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ نه، نه برابريږي، ايا نو فکر، غور نه کوئ تاسې ! چې حق له باطله بېل کړئ؟ او ايمان راوړئ؟، يعنې اګر که رسول الله صلى الله عليه وسلم بې د بشر له نوعې ځنې له بلې کومې نوعې څخه نه دى، ليکن د ده او نورو انسانانو په منځ کې د ځمکې او آسمان فرق دى، انساني قوتونه دوه قسمونه دي، علمي ـ عملي، د علمي قوتونو په اعتبار د نبي او غير نبي په منځ کې د ړانده او ليدونکي په شان فرق شته، رسول صلى الله عليه وسلم په خپل قول او فعل او هر يوه حرکت او سکون کې د الله تعالى د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحيې او د الهي احکامو په خلاف نه هغه کوم قدم پورته کوي، او نه هم د هغې په خلاف خپله ژبه خوځوي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو واقعاتو کې د رباني تعليماتو او د الهي مرضياتو رونې تصوير او ډېر ښه ممثل دى، چې د هغه له ليدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د الله جل جلاله له طرفه د ده په مأمور ګرځېدلو کې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کېدى.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وويروه (ای محمده !) په دې وحيې سره هغه کسان چې ويريږي دوی له دې چې ټول به کړل شي دوی رب خپل ته، په داسې حال کې چې نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هيڅ ولي دوست (ناصر په دنيا کې) او نه شفاعت کوونکی (د عذابونو دافع په آخرت کې مګر د الله په اذن سره) لپاره د دې چې دوی وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه اوروالو سره له معاصيو).

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

او مه شړه هغه کسان چې بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (يعنې سبا او بېګا) کې، چې غواړي دوی په دې عبادت سره ليدل د مخ د الله تعالی، نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هيڅ شی، او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هيڅ شی، نو چې وشړې ته دوی؛ پس شې به ته له ظالمانو څخه.

تفسير: يعنې هر کله چې د دوی ظاهري حال دا راښيي چې دوی شپه او ورځ د الله تعالی په عبادت او رضا غوښتلو کې مشغول دي، نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ !، د دوی باطني حال څه دی يا به يې آخر انجام څه کيږي؟؛ د دوی پر دغه تفتيش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفېدی، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی، او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه دی، لهذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدايت په طمع داسې غريبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ؛ نو دا به د بې انصافی خبره وي. «د کفارو ځينو سردارانو د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه دا وغوښتل، چې ځمونږ زړونه غواړي چې ستاسې خبرې واورو، ليکن له تاسې سره خوار او غريب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهيب، خبيب، سلمان رضي الله تعالی عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کښېناستلی (که دوی له ځانه ښېرته کړئ؛ نو مونږ به له تا سره کښينو او پاڅو، ګوندې ستا دين هم قبول کړو، او له دوی سره يو ځای په کښناستو شرميږو)، په دې خبره باندې دا آيت نازل شو، يعنې د الله تعالی د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غريب هم وي) پر دغو غنيانو او دولتمنو کفارو باندې مقدم دی».

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چې ازمويلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) همدارنګه ازمويلي دي مونږ ځينې (غنيان) د دې امت په ځينو (نورو فقيرانو) لپاره د دې چې ووايي (دا غنيان): آيا همدا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ ځمونږ کې (په هدايت سره)، آيا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضُّلا احسان پرې کوي).

تفسير: يعنې د دولتمندانو ازمويله يې په غريبانو مسلمانانو وکړه، چې دغو مسلمانانو ته خوار او ذليل ګوري، او تعجب کوي چې آيا دوی څرنګه د الله تعالی د فضل لايق دي، او الله تعالی د دوی زړونو ته ګوري، چې د الله تعالی حق مني.

وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

او کله چې راشي تاته (ای محمده !) هغه کسان چې تصدیق کوونکي دي په آیتونو (د قرآن) ځمونږ؛ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته): سلام دی پر تاسې، لیکلی (لازم کړی) دی رب ستاسې پر ځان خپل (تفضُّلاً) رحمت (او داسې یې لازم کړی دی چې) بېشکه شان دا دی؛ هر څوک چې وکړي له تاسې ځنې بدي په ناپوهۍ سره (حقیقتاً یا حکماً) بیا توبه وکړي پس له (کولو د) هغې (بدۍ) او اصلاح کړي (نه کړي عمل خپل) نو بېشکه الله نه بښونکی (د خطیاتو) ډېر مهربان دی. او همداسې چې مو بیان کړل) په تفصیل سره بیانوو آیتونه او لپاره د دې چې ښکاره شي (حق او ظاهره شي) لاره د ګناهګارانو.

تنبیه: دا یې چې فرمایلي دي: «هر څوک چې په ناپوهۍ له تاسې ځنې بدي وکړي»، ښایي چې له دې ځنې دا غرض وي، چې هر مؤمن چې بدي او معصیت کوي، که په ناپوهۍ وي یا په عمد او قصده سره وي؛ هغه في الحقیقت د هغې بدۍ او ګناه له بد عاقبته تر یوه حده پورې نا واقفه او بېخبره وي چې یې کوي، که دی د ګناه د تباه کوونکو نتائجو څخه په پوره ډول خبر او مستحضر وی، نو ولې به یې د هغې په کولو جرأت کاوه؟ .

قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه زه منع کړی شوی یم له دې نه چې عبادت وکړم د هغو شیانو چې عبادت کوئ تاسې (د هغوی) چې غیر دي له الله، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې متابعت نه کوم زه د خواهشونو ستاسې (په عبادت د دوی کې) په تحقیق به ګمراه شم زه په دغه وخت، کې او نه به یم زه له لارې موندونکو څخه.

قُلْ إِنِّى عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه په ښکاره دلیل (حجّت) یم له ربه خپله (چې قرآن او وحي ده) او تاسې دورغ ګڼلی دی هغه دلیل، نشته ما سره هغه (عذاب) چې غواړئ تاسې په تلوار سره هغه، نه دی حکم (په تعجیل او تأخیر د عذاب او نورو کې) مګر (خاص) الله ته دی، بیانوي (الله) حقه (خبره) او دی (الله) خیر (بهتر) د فیصله کوونکو (یا د بیانوونکو) دی.

تفسیر: یعنې ما ته د الله تعالی صاف او صریح شهادت او واضح دلائل را رسیدلي دي، چې د هغو له منلو څخه زه د یوه ویښته په اندازه هم نشم منحرف کېدی، تاسې چې هغه ته د دروغو نسبت کوئ، نو د هغه پای او انجام ته هم فکر وکړئ !.

﴿مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ﴾ «نشته له ما سره هغه عذاب چې غواړئ په تلوار سره تاسې هغه» یعنې د الهي عذاب د نزول واک ځما په قدرت کې نه دی لکه چې کفارو ویل: ﴿اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا

﴿عَذَابَ يَوْمٍ﴾ «ای الله ! که دا (پیغمبر او دین ئي) حق وي چې مونږ يې دروغ ګڼو؛ نو له آسمانه پر مونږ تیږې (ګټې) راوورو ! یا پر مونږ سخت عذاب راولېږه !».

قُلْ لَّوْ اَنَّ عِنْدِیْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِیَ الْاَمْرُ بَیْنِیْ وَ بَیْنَكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِیْنَ ۝۵۸

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که په تحقیق وی ما سره هغه شی چې تاسې په تلوار سره غواړئ هغه (چې عذاب دی نو) خامخا فیصله شوې به وه جګړه په منځ ځما او په منځ ستاسې کې (په هلاک ستاسې، لیکن تعذیب د الله کار دی) او الله سبحانه عالم دی په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوی).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر هر چا او په هر وخت او هر ډول چې اراده وفرمایي عذاب لیږي، یا یې نه لیږي، یا ورته د توبې او استغفار توفیق مرحمت فرمایي، دا ګرد د الله جل جلاله په اختیار او قبضه کې دي، او د ما سوا له الله د بل هیچا حکم او زور نه چلیږي.

وَ عِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَیْبِ لَا یَعْلَمُهَاۤ اِلَّا هُوَ ؕ وَ یَعْلَمُ مَا فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ ؕ وَ مَا تَسْقُطُ مِنْ وَّرَقَةٍ اِلَّا یَعْلَمُهَا وَ لَا حَبَّةٍ فِیْ ظُلُمٰتِ الْاَرْضِ وَ لَا رَطْبٍ وَّ لَا یَابِسٍ اِلَّا فِیْ كِتٰبٍ مُّبِیْنٍ ۝۵۹

او خاص هم دغه الله سره دي کیلي ګڼې (کنجیاني) د خزانې د غیب چې نه پوهیږي په هغو (بل هیڅوک) مګر (عالم دی پرې) هم دی، او پوهیږي الله په هغه چې په بر (وچه) کې او په بحر (دریاب) کې دي، او نه لویږي هیڅ یوه پاڼه (له ونې) مګر چې عالم دی په هغه الله، او نه (لویږي کومه) دانه په تیارو د ځمکې کې او نه دی هیڅ لوند او هیڅ وچ مګر (ثابت شوي دي) په کتاب مبین (لوح محفوظ) کې.

تفسیر: یعنې د هر شي احوال په لوح محفوظ کې مندرج دي، او هر هغه شیان چې په لوح محفوظ کې دي؛ هغه ټول په علم د الله کې لا له پخوا څخه موجود وو، په دغه اعتبار د دې آیت مضمون حاصل داسې شو چې د ﴿عٰلِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهَادَةِ﴾ هیڅ یو وچ او لوند، وړوکی او لوی شی د الله تعالی د ازلي علم له محیط نه خارج کېدی نشي، بناء په دې د دې ظالمانو د ظاهري او باطني احوالو، او د دوی د سزا ورکولو د مناسب وخت او محل پوره او صحیح علم له ده سره شته.

تنبیه: هغه علماء چې «مفاتح» د «مَفْتَح» - بفتح المیم- جمع وایي؛ دوی د «مفاتح الغیب» تر جمه په «غیبي خزانو» سره کړی دی، او د هغوی په نزد چې د مِفتح -بکسر المیم- جمع ده، هغوی د «مفاتح الغیب» ترجمه په غیبي کِیلي ګانو (کنجیانو) سره کوي.

وَ هُوَ الَّذِیْ یَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّیْلِ وَ یَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ یَبْعَثُكُمْ فِیْهِ لِیُقْضٰۤى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَیْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ یُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝۶۰

او الله هغه (لوی ذات) دی چې وفاتوي (حصاروي او ویده کوي) تاسې په شپه کې، او پوهیږي په هر هغه څه چې کسب کړی وي تاسې په ورځې کې (له طاعت او معصیت څخه) بیا پاڅوي تاسې (له خوبه) په دغه (ورځ) کې چې پوره کړ شي اجل (نېټه) مقرره شوې، بیا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي، بیا به خبر کړي (الله) تاسې په (جزاء) د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې له خیر او شره).

تفسير: يعني د شپې د ويدېدلو په وخت کې ظاهري احساس او شعور نه پاتې کيږي، او انسان له خپلې شاوخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بېخبره پاتې وي، ګواکې په دغه وخت کې دغه قوه له ده څخه اخيستی شوې ده، (او پوهيږي الله په هر هغه څه چې کسب کړي دي تاسې په ورځې کې له طاعت او معصيت څخه): يعني په ورځ کې څومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چې واقع کيږي؛ هغه ټول په پوره تفصيل سره د الله تعالى په علم کې موجود دي.

(بيا پاڅوي تاسې له خوبه په دې ورځ کې لپاره د دې چې پوره کړی شئ اجل «نېټه» مقرره شوې)، يعني که ده اراده کړي وي نو تاسې همغسې چې ويده وئ؛ ويده به پاتې وئ، ليکن د مړ ک د نېټې تر پوره کېدلو پورې تاسې در ګرده راويښوي.

(بيا خاص هم ده ته ېږته ورتلل ستاسې دي؛ بيا به خبر کړي دی تاسې په جزا د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو په دنيا کې له خير او شره)، يعني د ورځې کار او د شپې ويدېدل او بيا سبا پاڅېدل دا هره ورځنی منظمه سلسله د دنيوي ژوندون او ورپسې مړ کېدلو او بيا ژوندي کېدلو؛ يوه لنډه نمونه ده، نو ځکه د خوب او بيداری د يادونې په وسيله د «معاد» پر مسئله هم تنبيه کړی شوې ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ؕ حَتّٰۤى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُوْنَ ﴿٦١﴾

او همدی (الله) دی غالب د پاسه په بندګانو خپلو، او ليږي پر تاسې ساتونکي (له ملائکو چې هغه ليکونکې د اعمالو ستاسې کرام الکاتبين دي) تر هغه پورې کله چې راشي يو ستاسې ته مرګ؛ قبضوي روح د ده ليږلې شوې (پرښتې ځمونږ چې ستاسې د ارواحو د قبضولو لپاره ليږلې کيږي)، او دوی هيڅ تقصير نه کوي (د امر په امتثال کې د اجل له پوره کېدلو څخه وروسته).

تفسير: «حفظة» يعني هغه پرښتې چې تاسې او ستاسې اعمال ساتي.

فائده: د دغو ملائکو په ليږلو کې ښايي دغه حکمت او مصلحت وي، چې مؤمنان د قيامت له شرمندګۍ او رسوايۍ څخه وويريږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي، او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کې د عامو په محضر کې غافل او بې پروا نشي ! څو د قيامت د ورځې له شرمندګۍ او رسوايۍ څخه مأمون او مصون پاتې شي.

ثُمَّ رُدُّوْۤا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ ؕ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ ۫ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحٰسِبِيْنَ ﴿٦٢﴾

بيا به ېږته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزاء لپاره) چې مولى (مالک) د دوی دی حق (عادل)، واورئ ! خبردار شئ ! خاص هم ده ته دی حکم او همدی دی ډېر تيز جلت دی له ټولو حسابګرو.

تفسير: يعني په يوه رپ (لحظه) کې د انسان د ټول عمر حسنات او سيئات ورښکاره کوي.

قُلْ مَنْ يُّنَجِّيْكُمْ مِّنْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُوْنَهٗ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً ۚ لَئِنْ اَنْجٰىنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ﴿٦٤﴾

ووايه (ای محمده !) څوک به خلاص کړي تاسې له تيارو د بر (وچې) او بحر (درياب څخه په هغه وخت کې چې) دعاء غواړئ تاسې له الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسې

وايئ چې قسم دی) که خلاص کړي (الله) مونږ له تیارو (او سختیو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ایستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت). ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله خلاصوي تاسې له دې (تیارو او سختیو) او له هرې سختې څخه بیا هم (پس له دغه نجاته) تاسې شریکوئ (له الله سره نور په عبادت کې).

تفسیر: یعنې حق تعالی سره له هغه محیط علم او کامل قدرت چې (لږ څه) بیان یې پاس وشو، فوراً ستاسې د بد عملیو او شرارتونو سزا نه درکوي، بلکه څه مهال (وخت) چې د مصائبو او شدائدو په تیارو کې اخته کېږئ، او هغه په عاجزۍ او زارۍ سره یادوئ ! او پخه وعده کوئ چې «د دې مصیبت څخه له وتلو وروسته به بیا هیڅېرې شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په یاد لرو»، نو ډېر ځلې الله جل جلاله ستاسې لاس نیسي، او له دغو مهالکو او هر قسم سختیو څخه مو ژغوري (محفوظوي)، لیکن بیا هم تاسې پخپلو وعدو ټینګ نه دریږئ، او د مصیبت له آزادۍ څخه وروسته بیا سمدلاسه په بغاوت او یاغیتوب لاس پورې کړئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده !) هم دغه (الله) قادر دی په دې چې ولیږي په تاسې عذاب له پاسه ستاسې (لکه د لوط قوم او اصحاب فیل) یا له لاندې د پښو ستاسې (لکه فرعونیان او قارون)، یا ګډ وډ کړي تاسې فرقې فرقې (چې هره فرقه به بېله بېله مدعا لري، او دغه مخالفت به د مقاتلې سبب شي) او وروڅکوي (الله) ځینو ستاسې ته جنګ (او سختۍ) د ځینو (نورو)، وګوره (ای محمده !) څرنګه راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (خپل) لپاره د دې چې دوی پوه شي (پرې او پند ترې واخلي).

تفسیر: په دې کې یې د درې ډولو عذابونو بیان وفرمایه:

(١) هغه چې له پاسه راځي، لکه د تیږو ورېدل، یا طوفاني هوا یا باران.

(٢) هغه چې له پښو لاندې راځي، لکه خسف، زلزله، سیلاو یا نور (یا مراد له «فوق» څخه نه ورېدل د باران دي، او له «تحت» څخه نه زرغونیدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او باندني عذابونه دي؛ چې پر پخوانیو اقوامو مسلط شوي وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء سره ځمونږ محمدي امت له داسې عمومي عذاب څخه محفوظ شوي دي، یعنې داسې عام عذاب چې د دې امت استیصال او بیخ کني وکړي، لکه چې په پخوانیو امتونو مسلطېده (بفضل الله وکرمه)؛ په دې امت نه نازلیږي، که جزئي او خصوصي واقعې پېښې شي؛ نو د هغو نفي نه ده شوې.

(٣) عذاب چې ښایي د اخلي عذاب ورته وویل شي، د دې امت په حق کې باقي پاتې دی، چې هغه ګوند او ګوندبازي او په خپلو منځو کې سره جنګ، جنجال، جګړې او وینې تویول دي، په «قرآن شریف کې زیاترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړی شوې ده، دلته یې دا را څرګنده کړه، چې دا هم عذاب دی چې پر پخوانیو امتو باندې له آسمانه یا له ځمکې څخه نازل شوی دی، او دا هم عذاب دی، چې انسانان یو او بل په جنګ سره واچوي، او دوی قتل وکړي، یا یې قید یا یې ذلیل کړي، رسول الله مبارک وپوهېد، چې پر دغه امت وروستنی عذاب نازلیږي.

﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ زياتره همدغه وروستني عذاب ته ويل كيږي، او د آخرت عذاب هم يواځې پر همغو كسانو همېشه مسلط كيږي، چې په كفر كې مړه شوي دي (او مړه كيږي).

﴿انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ «وګوره اى محمده ! څرنګه مونږ راز راز بيانوو آيتونه خپل لپاره د دې چې دوى پوه شي پرې» يعنې په قرآنكريم يا د عذاب په راتګ، ځكه دوى داسې ګڼل چې دا ګردې دروغ او چټې (بېكاره) ويروونكې خبرې دي، عذاب يا نور شيان له سره نه راځي.

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

او دروغ وباله دا قرآن (يا دغه عذاب) قوم ستا (يعنې قريشو) حال دا چې دغه (قرآن يا عذاب) حق دى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) نه يم زه په تاسې وكيل (ساتونكى). هرې خبرې ته يو وخت مقرر دى، او ژر به (پرې) وپوهېږئ تاسې.

تفسير: يعنې ځما وظيفه دا نه ده، چې ستاسې په تكذيبونو زه پخپله پر تاسې عذاب نازل كړم، يا د هغه وخت يا نوعيت يا يې نور تفصيلات در وښيم، زما كار يواځې پوهول او تنبيه كول دي، (دا د قتال د امر ځخه پخوا وو)، له دې نه زيات د هر شي د وقوع خُصوصيات د الله تعالى په علم كې مقدّر، او وخت يې مقرر دى، هر وخت چې يې نېټه ورسيږي، نو تاسې به خپله پرې خبر شئ، چې هغه شيان چې ما تاسې ترې ويرولى؛ هغه تر كومه ځايه پورې رښتيا دي؟ .

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

او كله چې ووينې ته هغه كسان چې جګړې كوي (طعن ورپورې تړي، مسخرې پرې كوي، ننوځي غوټې وهي) په آيتونو ځمونږ كې؛ نو مخه واړوه له دوى نه (او ورسره مه كښينه ! او كه ناست وې ترى پاڅېږه !) تر هغې پورې چې مشغول شي دوى په خبرو (نورو كې) غير له قرآن ځخه، او كه هير كړ له تا نه (دا اعراض او ځنګ كول) شيطان؛ نو مه كښينه وروسته له يادېدلو (د دې منعې) سره له قوم ظالمانو.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د آيات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقيدونو كې مشغول دي، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوي، تاسې له هغو سره ناسته ولاړه مه كوئ ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه كوئ !، څو تاسې هم د هغو په ډله كې ګډ نشئ ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ !، لكه چې په يو بل ځاى كې فرمايي: ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ د يوه مؤمن د غيرت تقاضا دا نه ده، چې په داسې مجلسونو كې ګډون وكړي، لازم دي چې تل ترې كناره او په څنګ وي !، او كه كله ناڅاپه يا سهوا پكې شريك شي؛ نو له يادېدلو ځخه وروسته دې له هغه ځايه پاڅېږي، ځكه چې په همدې كې د عاقبت سمون (برابري)، د دين سلامتي، او طعن او استهزاء كوونكو ته عملي نصيحت او تنبيه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

او نشته پر هغو كسانو چې پرهېزګاري كوي له حسابه د دغو (جګړه كوونكو په آيات الله تمسخراً) ځخه هيڅ شى (له ګناه)، وليكن (دوى باندې) پند ورکول دي لپاره د دې چې ځان وساتي دوى (د هغو كسانو د مجلس له ګډون ځخه چې په قرآن پورې تمسخر كوي).

تفسير: د دې آيت دوه معناګانې کېدی شي، يعنې که پرهېزګاران د جګړې کوونکو او طعن ويونکو له مجلس څخه پاڅېږي، او له دوی ځنې جلا (جدا) کېږي، نو د طاعنينو له ګمراهۍ او د دوی د ضلالت له دوام څخه هيڅ يوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقيانو نشي راتلی، هو ! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصيحت کول دي، ښايي چې هغه بدبختان د نصيحت له اوربدلو څخه په خپل خير او شر وپوهيږي، او له خپله انجامه وويريږي.

يا دا مطلب دی؛ چې که پرهېزګارانو او محتاطانو ته د کومې معتدّ به ديني يا دنيوي واقعې د ضرورت له امله (وجې) د دوی په مجلس کې د دخول او د ورتګ ضرورت پېښ شي؛ نو دوی ته د طاعنينو د ګناه او پوښتنو هيڅ يو اثر نه ور رسيږي، هو ! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصيحت کول دي، ممکن دي چې کوم وخت په دوی باندې د نصحيت اثر ولويږي.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

او پرېږده ته هغه کسان چې ځرځولی دی دوی دين خپل (چې پرې مکلف وو) لوبې او عبث (چې پرې مسخرې کوي) او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس نو ځکه منکران شوي دي له حشره)، او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شي (هلاک ته) هيڅ نفس په سبب د هغه عمل چې کړی يې وي، حال دا چې نه وي دغه نفس ته بې له الله نه کوم ولي (دوست مانع د آفت په دنيا کې) او نه شفاعتګر (دافع د مصيبت په عقبی کې)، او که فديه ورکړي (دا نفس) هر قسم فديه نو وابه نه خيستی شي دا (فديه، يعنې قبوله به نشي له دې نفس څخه)، دا (مذکورين چې دين يې په لهو او لعب نيولی دی) هغه کسان دي چې سپارلی شوي دي (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی، شته دوی لره څښل له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

تفسير: ﴿اتَّخَذُوا دِينَهُمْ﴾ يعنې خپل هغه دين چې قبلول يې د دوی په ذمه فرض وو، او هغه د اسلام دين دی.

﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ «او غره کړي (غولولي) دي دوی لره دنيوي حيات او ژوندون لږ خسيس، نو ځکه منکران شوي دي له حشره»، يعنې د دنيا په لذتونو مست شول، او عاقبت يې هېر کړ، او مطمئن او بېغمه زړه کښيناتل.

﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ الآيه ـ يعنې داسې خلقو ته چې د تکذيب او استهزاء په ګناهونو نيولی شوي دي؛ هيڅ دوست او ملګری نه پيدا کيږي، چې له دوی سره څه مدد او مرسته وکړي، او په زور يې له الهي عذابه وژغوري (محفوظ کړي)، او نه به کوم سپارښت کوونکي ولري، چې په سعيې او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شي، او نه ترې کوم قسم فديه او معاوضه قبليږي، بالفرض که کوم مجرم وغواړي چې ټوله دنيا د خپل عذاب په بدل او معاوضه کې ورکړي، او ځان خلاص کړي؛ بيا هم نشي خلاصيدی.

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ الآيه ـ «دا مذکورين چې دين يې لهو او لعب نيولی دی، هغه کسان دي چې سپارلي شوي دي هلاک ته په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی»، شته دوی لره چښل (څکل) له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۭ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ۭ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ وَاَنْ اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ۭ وَهُوَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۝

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا عبادت وكړو مونږ غير له الله نه هغه شي ته چې نه نفع رسولى شي مونږ ته، او نه تاوان رسولى شي مونږ ته؟ !، او بېرته ورګرځولى شو مونږ په پوندو خپلو (شرک) ته وروسته له هغه چې سمه صافه لاره وښوولە مونږ ته الله؛ په شان د هغه سړي چې بيولى وي دى پيريانو په ځمکه (چول بيابان) کې په داسې حال کې چې (له ورکېدلو د لارې) حيران وي، ده لره ملګري وي؛ بولي دوى دا سړى (له ډېره شفقته) په لوري د سمې صافې لارې چې (ورته وايي) راځه مونږ ته !، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشکه هدايت د الله (اسلام) همدا دى هدايت (نه نور)، او امر (حكم) کړى شوى دى مونږ ته چې اسلام راوړو (غاړه کېږدو) رب (پالونکي) د تمامو عالميانو ته. او بل په دې (حكم شوى دى مونږ ته) چې قائموئ (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او وويرېږئ تاسې له دغه (الله) نه، او دغه الله همغه ذات دى چې ده ته به ورټول کړى شئ تاسې (په قيامت کې).

تفسير: يعنې د مسلمانانو شان دا دى چې ګمراهانو ته نصيحت وکړي، نو له داسې موحد، مبلّغ، او مجاهد بنده ځنې دا توقع کول فضول ده چې: دى به د ما سوا الله په مخ کې خپل سر ټيټ کړي، چې د دغو غير الله په قبضه کې نه نفع شته نه نقصان، يا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجې) د توحيد او ايمان سمه لاره پرېږدي، او د شرک او نورو غولوونکو شيانو په لوري به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شي، که معاذ الله داسې وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دى، چې په لاره دخپلو بلدو ملګرو سره په يوه چول او بيابان کې سفر کوي، او ناڅاپه بيابانيې غول (خبيث جن) يې وغولوي، او لاره تري ورکه کړي، دى په ځلورو خواوو کې پرېشان او سرګردان ګرځي، او د ده ملګري د ده د خير غوښتلو لپاره ورناړې کړي، چې «ځمونږ په لوري راځه ! چې سمه صافه لاره دا ده»، مګر دى د حيرانى او مخبوط الحواسۍ په حالت کې په هيڅ شي نه پوهيږي، او د دوى په لوري هم نه ورځي.

همداسې پوهيږئ ! چې د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحيد سمه صافه لاره ټاکلې (مقرر) شوې ده، او هغه څوک چې د هغه په رفاقت او معيت سره دغه سفر طي کيږي؛ هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم او د ده تابعان دي، کله چې دا بدبخت د شيطانانو او مضلانو په منګلو کې ورشي، او د ضلالت په بيدياو کې سرګردانه ګرځي، د ده هاديان او رفيقان د همدردۍ له لارې دى د حق د لارې په طرف رابولي، مګر دى هيڅ نه اوري، او نه پرې پوهيږي، نو اى د اشرارو ډلې ! ستاسې هم دا مقصد دى، چې مونږ له خپلو ځانونو څخه همداسې مثال جوړ کړو؟ دا آيت د هغو مشرکانو په ځواب کې نازل شوى دى، چې دوى له مسلمانانو څخه د اسلام د ترک غوښتنه کړې وه.

وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ ۙ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۭ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّوْرِ ۭ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ۝

او دغه (الله) همغه ذات دى چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په حقه سره (نه بې له فائدې) او (ياد کړه) هغه ورځ چې وبه وايي (الله هر شي ته) چې موجود شه ! (يعنې پيدا شه !) نو موجود (يعنې پيدا) به شي، خبره د دغه (الله) حقه (رښتيا) ده، او خاص دغه (الله) لره دى ملک

(سلطنت) په هغه ورځ کې چې پوکی وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې، عالم دی (الله) په ټولو پټو او ښکارووه، او هم دی دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي) خبردار (ښه پوه په هر شي).

تفسیر: په دغې ورځې د قیامت کې به په ظاهري او مجازي ډول هم د ما سوا الله څخه د بل چا سلطنت نه وي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ «یعنې هغه الله جل جلاله چې داسې صفات لري، چې ذکر یې په دغو دریو آیتونو کې وشو؛ هغه د دې لایق دی چې مونږ یې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کې خپل انتهایي عبودیّت اظهار او اختیار کړو»، او په هره شېبه کې ترې ویریږو، او د همدې خبرې حکم پر مونږ شوی دی؛ چې له دغه حکم څخه په هیڅ حالت کې مخ نشو ګرځولی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً ۖ إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٧٤﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل آزر ته: آیا نیسې ته بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: ﴿لِأَبِيهِ آزَرَ﴾ «پلار خپل آزر ته»، د انسابو عالمانو د ابراهیم علیه السلام د پلار نوم «تارخ» لیکلی دی، ممکن چې «تارخ» یې نوم او «آزر» یې لقب وي، ابن کثیر «رحمه الله» له مجاهد «رحمه الله» او نورو ځنې نقل کړي دي چې «آزر» د بت نوم وو، ښایي د هغه بت په خدمت کې د ډېر پاتې کېدلو له امله (وجې) د ده لقب «آزر» کېښود شوی وي. والله أعلم.

﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ الآیه - «آیا ته نیسې بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې» له دې نه به صافه او صریحه ګمراهي بله څه وي؟ چې أکرم المخلوقات «انسان» د خپلو لاسونو جوړې کړې تیږو او نورو ته د الله تعالی نوم او درجه ورکړي، او د هغه په مخ کې سر په سجده پریوځي، او له هغه څخه خپل مراد وغواړي.

وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

او (لکه چې مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهۍ قبحه) همدارنګه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (لپاره د دې چې دلیل ونیسي په وحدانیت ځما) او لپاره د دې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې وو بیاناً).

تفسیر: یعنې همغسې چې د بت پرستۍ شناعت، قبح او بدي مونږ ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پرې قائل کړ؛ همداسې د علویّاتو او سفلیّاتو د ترکیبي نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیبو او غریبو اسرارو څخه مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې د هغو په لیدلو د الله تعالی پر وجود او وحدانیت او د الوهیت په نورو صفاتو او د ارضي او سماوي مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بېچارګۍ استدلال ونیسي، او د خپل قوم د کواکب پرستۍ او هیکل سازۍ عقیده هم علی وجه البصیرت رد کړي، او دی پخپله هم د حق الیقین په اعلی مرتبه فائز شي.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾

نو کله چې تیاره شوه په ده باندې شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویې ویل: دا رب ځما دی (ستاسې په زعم سره)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم): چې زه دوست نه ګڼم غروب کوونکي (غائبیدونکي چې په الوهیت یې ونیسم بلکه بد یې ګڼم).

تفسير: آيا څوک دا خبره خوښوي چې يو مجبور بندي او بيکاري سړی د شهنشاهی پر تخت باندې کښوي؟.

پاتې شو د «ابراهيم عليه السلام» ﴿هَٰذَا رَبِّي﴾ ويل؛ يا خو د استفهام انکاري په لهجه دی، يعنې آيا همدا ځما رب دی؟ يا د تهکم (قهر) او تبکيت (سرزنش) په ډول يې ويلي دي، يعنې همدا دی رب ځما ستاسې له عقيدې سره سم، لکه چې موسی عليه السلام فرمايلي دي: ﴿وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾ أي في زعمک، پر ته له دې نه د مفسرينو نور اقوال هم شته، مګر ځمونږ په خيال همدا راجح ده، والله أعلم.

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾

پس کله چې وليده (ابراهيم) سپوږمی راختونکې ځلېدونکې وويل (ابراهيم) دا رب ځما دی (ستاسې په زعم)، نو کله چې غروب يې وکړ (غائبه شوه)؛ وويل (ابراهيم): قسم دی که هدايت ونه کړي ماته رب ځما نو هرومرو (خامخا) به ګرځم ضرور له قومه ګمراهانو.

تفسير: ځرنګه چې سپوږمی ډېر حسين او ځليدونکی ستوری دی، که الله جل جلاله د سړي لاس ونه نيسي نو بېشکه چې انسان د هغه په ځلېدلو او ښايست مفتون کيږي.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾

بيا کله چې وليد (ابراهيم) لمر راختونکی (ځلېدونکی) وويل (ابراهيم): دا دی رب ځما (ستاسې په زعم سره) دا (له ګردو څخه) لوی دی، پس کله چې (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو)؛ وويل (ابراهيم): ای قومه ځما ! بېشکه زه يم بېزار له هغو شيانو چې تاسې (يې) شريکوئ (له الله سره).

تفسير: يعنې په فلکي نظام کې له ګردو څخه لويه سيّاره لمر دی، مګر دغه ګرد لمر، سپوږمی، ستوری او نور ګرد د الله تعالی مخلوق او د هغه تابعان دي، چې په معين وخت ځمونږ په نظر راځي، او هيڅ يو له دوی څخه داسې قدرت او توان نه لري؛ چې يوه شېبه هم له خپله ځايه څه تقديم او تاخير وکولی شي، يا په خپل سر کوم حرکت وکړي، نو بيا دې مخلوق ته د خالق تعالی حقوق ورکول او شريک ګرځول څومره سپين سترګي او ګستاخي؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لايق) يو کار دی؟ .

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

بېشکه ما ګرځولی (متوجه کړی) مې دی مخ خپل هغه ذات ته چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکې، حال دا چې حنيف يم (ګرځېدونکی يم له ګردو باطلو اديانو څخه حق دين ته) او نه يم زه له مشرکانو.

تفسير: يعنې له ګردو مخلوقاتو ځنې يوه لوري ته شوی، صرف د خالق جل وعلا لوی دربار يې ټينګ ونيو، چې د هغه په قدرت کې ګرد علويّات او سفليّات دي.

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾

او جګړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحيد کې) وويل (ابراهيم) آيا جګړه کوئ تاسې له ما سره په (وحدانيت د) الله کې، حال دا چې په تحقيق هدايت کړی (لاره د توحيد ښوولي ده الله)

ماته، او نه ويرېږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چې تاسې يې شريکان کوئ له الله سره (په هيڅ وخت) مګر چې اراده وفرمايي رب ځما د څه (تکليف رسولو ما لره نو رسولی يې شي)، احاطه کړېده رب ځما په ټولو شيانو له جهته د علم، آيا نو تاسې پند نه اخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بيلولئ؟).

تفسير: د ابراهيم عليه السلام قوم به ويل چې: ته ځمونږ د معبودانو توهين کوې، نو وويرېږه چې چېرې ته د هغه له وباله لېونی نشې (معاذ الله)، يا په بل کوم مصيبت کې اخته نشې، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې: «زه به له دوی نه ولې ويرېږم؟ ځکه چې د دوی په لاس کې نفع، نقصان، راحت او زحمت هيڅ يو شی نشته، هو ! که ځما پروردګار ماته څه تکليف راورسوي؛ نو له هغه څخه په دنيا کې هيڅوک نه دي مستثنی، هم ده ته په خپل محيط علم سره معلومه ده، چې کوم يو سړی په کوم يو حالت کې ښايي ژوندون وکړي، او کوم شی به ورته ورٍ (لايق) او مناسب وي».

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا ۚ

او څرنګه به ويرېږم زه له هغو (بتانو) چې شريکان کړي دي تاسې (له الله سره په عبادت کې) او نه ويرېږئ تاسې له دې چې بېشکه تاسې شريک کړی دی له الله سره هغه شی چې نه دی رالېږلی (الله) پـه (شريک کولو) د هغه پر تاسې هيڅ برهان (دليل سند).

تفسير: يعنې ستاسې له معبودانو ځنې به زه ولې ويرېږم حال دا چې د دوی په واک (اختيار) او قبضه کې نه نفع ده نه ضرر، او نه د توحيد غوره کول کوم جرم دی، چې له هغه څخه به زه اندېښنه کوم، هو ! تاسې د الله تعالی باغيان او مجرمان يئ، او الله تعالی د نفع او ضرر مالک هم دی، نو تاسې ته له خپلو جرائمو ځنې وېره پکار ده.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

نو کومه يوه له دې دواړو ډلو څخه مستحقه او لايقه ده په امن سره (له عذابه د الله ووايئ !) که يئ تاسې چې پوهيږئ (په دې چې له چا نه ويره پکار ده؟ کله چې دوی لاځواب شول؛ نو پخپله الله ځواب فرمايي). هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او نه دی ګډ کړی دوی ايمان خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چې شرک دی)؛ دغه کسان (چې خپل ايمان يې له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دي لار موندونکي.

تفسير: په صحيحو احاديثو کې منقول دي، چې کريم نبي «عليه أفضل الصلاة والتسليم» دلته د ظلم تفسير په شرک سره فرمايلی دی، لکه چې په (٢١ جزء د لقمان د سورت په (١٣) آيت (٢) رکوع کې دي): ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ګواکې د ظلم تنوين د تعظيم لپاره دی، نو د مضمون حاصل به داسې کيږي، چې «مأمون او مهتدي يواځې همغه کسان کېدی شي، چې داسې يقين او ايمان ولري چې په هغه کې د شرک هيڅ اثر او نښه نه وي»، او که سره له ايمان لرلو په الله تعالی شرک پرې نږدي؛ نو هغه شرعي ايمان نه دی، او نه يې د هغه په وسيله امن او هدايت په برخه کېدی شي، وهو کما قال الله تعالی: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ (١٣ جزء د يوسف عليه السلام د سورت (١٠٦) آيت (١٢) رکوع).

منقول دي کله چې دغه آيت نازل شو؛ اصحاب کرام «رضوان الله تعالی عليهم أجمعين» سخت وويرېدل، او دغه امر پر هغوی ډېر شاق او دروند واقع شو، بالآخر يې د رسول عليه السلام په حضور کې عرض وکړ، «أينا لم يظلم نفسه يا رسول الله؟» صلی الله عليه وسلم، «په مونږ کې کوم يو سړی به داسې وي چې پر خپل ځان باندې يې ظلم نه وي

کړی»، نو په دغه تقدیر سره مونږ ګرد د الله جل جلاه له عذابه غیر مأمون، او له هدایته محروم شو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو په ځواب کې داسې ارشاد وفرمایل: «لیس کذلک، إنما هو الشرک، ألم تسمعوا قول لقمان لابنه: ﴿يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ۖ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾»

یعنې په ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوٓا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ کې له ظلم څخه شرک مراد دی، او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده، نو په دغه صورت تاسې ته هیڅ تردّد او اندېښنه نه ده پکار، اګر که مفسرینو او محدثینو پر دغه آیت راز راز (قسم قسم) تقریرونه او بیانونه کړي دي، مګر په دغه ترجمه کې د هغو ګرد مطالب په کې ثابت پراته دي.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

او دا (چې تېر شو) دلیل ځمونږ دی، چې ورکړی وو مونږ هغه ابراهیم ته په (مقابله د) قوم د ده (چې پرې غالب شي)، پورته کوو مونږ درجې هر چا ته چې اراده وفرمایو (د پورته کولو یې)، بېشکه رب ستا ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي)، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام ته داسې قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندې بری عطا کول، او په دنیا او آخرت کې هغه سرلوړی ګرځول؛ د همغه علیم او حکیم له کارونو څخه کېدی شي، چې د هر سړي استعداد او قابلیت ورته معلوم دی، او پخپل حکمت سره هر شی د هغه په مناسبه موقع اومقام کې وړدي.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾

او وبانه مونږ ابراهیم ته اسحاق (چې د ده ځوی او د اسرائیلي انبیاوو پلار دی) او یعقوب (مو هم وروبانه چې لمسی یې وو، دغو) ټولو ته هدایت کړی وو مونږ، او نوح ته مو هدایت کړی وو له (ابراهیم څخه) پخوا، او (هدایت مو کړی وو) اولادې د ده ځنې داود او سلیمان ته، او ایوب او یوسف ته، او موسی او هارون ته، او همداسې لکه چې (دغو انبیاوو ته مو بدل ورکړ)؛ بدل ورکوو مونږ محسنانو (نیکو کارانو) ته.

تفسیر: یعنې نه یواځې دا چې مونږ ابراهیم علیه السلام په ذاتي علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زړښت کې د اسحاق علیه السلام په شان ځوی او یعقوب علیه السلام غوندې لمسی مو هم وروبانه، یعقوب علیه السلام همغه (اسرائیل) دی چې ده ته بني اسرائیل منسوب دی، چې په زرهاوو انبیاء په کې مبعوث شوي دي، بلکه همغسې چې د قرآن کریم په یو بل ځای کې مذکور دي، وروسته له ابراهیم علیه السلام د الله تعالی له جانبه نبوت اکثر د ده په اولاده کې اینبود شوی دی.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾

او (هدایت مو کړی وو) زکریا او یحیی ته او عیسی او الیاس ته، دوی ګرد (ټول) دي له صالحانو (کاملانو) ځنې. او (هدایت مو کړی وو) اسماعیل او الیسع ته، او یونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضیلت ورکړی وو مونږ پر تمامو عالمیانو. او (فضیلت مو ورکړی وو په نبوت او اسلام سره)

ځينو ته له پلرونو د دوی، او له اولادې د دوی او له ورونړو د دوی، او غوره کړي وو مونږ دا ټول انبیا او لار ښوونه کړې وه مونږ دوی لره لارې سمې صافې ته. دا (دین د انبیاوو) هدایت د الله دی چې لار ښوونه فرمایي (الله) په دې سره هغه چاته چې اراده وفرمایي له بندګانو خپلو نه، او که (فرضاً) شریک کړی وای دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضایع شوي وای له دوی نه هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعنې د خالص توحید او د الله تعالی د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده؛ چې پر هغې الله تعالی خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفیق سره بیایي، او په صله او جزا د هغه کې د دوی درجې د دوی استعداد او لیاقت سره سم لوړوي.

﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا﴾ الآیه: دا مونږ ته خبر راکړی شوی دی، چې شرک (داسې لویه ګناه ده چې) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوي، د نورو به څه حیثیت پاتې شي که معاذ الله په فرض محال سره داسې حرکت د پیغمبرانو او مقرّبانو څخه صادر شي؛ د دوی عمل به هم ضایع شي، (امّا صدور یې له دوی څخه متوقع نه دی، لکه چې مو په فرض محال سره دې خبرې ته اشاره وکړه).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

دغه (تېر پیغمبران) هغه کسان دي چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتابونه او حکمت (علم د شریعت) او پیغمبري، پس که کافر (منکر) شي په دې (آیتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقیق مقرر کړي مونږ په (ایمان او عمل) د دې داسې یو قوم (ټولګی) چې نه دي دوی په دې (قرآن) کافران.

تفسیر: یعنې که د مکې کافران یا نور منکران له دې شیانو (کتاب، شریعت، او نبوت) څخه انکار وکړي، نو ځمونږ دین په هغو پورې موقوف او ترلی نه دی، ځکه چې مونږ یو بل قوم چې مهاجرین او انصار رضي الله تعالی عنهم او اتباع د دوی دي؛ لپاره د منلو، ساتنې، او ترویج د دې شیانو مقرر کړي دي، چې دوی ځمونږ د هیڅ خبرې څخه مخ اړونکي نه دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۖ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

دغه (انبیاء) هغه کسان دي چې هدایت کړی دی الله (دوی ته) نو په طریقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده !) ووایه چې زه نه غواړم له تاسې په دغه (تبلیغ د قرآن) څه اجر (مزدوري) نه دی دا (قرآن) مګر یواځې ذکر (پند، وعظ) دی لپاره د ټولو عالمیانو.

تفسیر: یعنې ګرد انبیاء علیهم السلام په عقائدو او د دین په اصولو او کلّي مقاصدو کې سره متحد دي، نو د ګردو دستور یو دی، او هر یو نبي د هغو پر عمل مأمور دی، تاسې هم مأمور یئ چې پر همغې مستقیمې طریقې تګ وکړئ !.

ګواکې په دې آیت سره یې تنبیه وکړه چې په اصولي ډول ستاسې لاره د سابقینو انبیاوو له اصولو او لارې بېله نه ده، پاتې شول فرعي اختلافات نو هغه د هرې زمانې د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دې هم واقع کېدل، که اوس هم واقع شي؛ نو هیڅ مضائقه نه لري.

فائده: د اصولو علماوو د دې آیت د عموم څخه دغه مسئله ایستلې ده، چې که نبي کریم صلی الله علیه وسلم په کومه معامله کې د سابقه وو شرائعو ذکر وفرمایي؛ نو هغه د ده د امّت په حق کې هم سند دی، په دې شرط سره چې شارع له هغه څخه په کلّي یاجزئي ډول سره انکار نه وي فرمایلی.

﴿قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا﴾ الآیه - «ووایه ! چې زه نه غواړم له تاسې څخه په تبلیغ د قرآن څه اجر (مزدوري) او اجرت غوښتونکی نه یم، ځما اجر خو د الله تعالی په دربار کې ثابت دی، هو ! که تاسې له نصیحت څخه انحراف وکړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ور رسوئ، په ځمکه جهان کې یو نه یو خو به دا نصیحت ومني، هر هغه څوک چې انکار وکړي؛ هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوي، او ښایي چې په خپلې دغې محرومی، بدبختی او بدحالی وژاړي.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ۗ

او نه دی کړی تعظیم دغو (یهودانو) د الله په حق تعظیم د ده سره کله چې وویل دوی چې: نه دی نازل کړی الله پر هیڅ بشر (انسان) باندې هیڅ شی، ووایه (ای محمده دوی ته !) چا نازل کړی وو کتاب هغه چې راوړی وو هغه موسی، حال دا چې نور (رڼا) او هدایت دی لپاره د خلقو، چې ګرځوئ تاسې هغه (کتاب) پاڼه پاڼه، ښکاره کوئ یې (خلقو ته هغه چې ستاسې خوښې وي) او پټوئ تاسې ډېرې (تري چې ستاسې نه وي خوښې لکه محمدي نعت)، او ښوولي شوي دي تاسې ته هغه (احکام د تورات) چې پوه نه وئ (پرې) تاسې، او نه پلرونه ستاسې.

تفسیر: ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ﴾ الآیه - یعنې نه کتاب نه وحي او نه شرعي احکام، بلکه هیڅ شی الله تعالی نه دي رالیږلي.

﴿قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى﴾ یعنې که په رښتیا سره الله تعالی پر هیڅ یو انسان هیڅ یو شی نه دی نازل کړی، نو د «مقدس تورات» په شان یو عظیم الشأن کتاب له کومه راغی؟ چې په الهي احکامو او مرضیاتو یې بندګان خبرول، او د رشد او هدایت عجیبه عجیبه رڼا یې په خپل منځ کې لرله، او د هغو شیانو علم یې تاسې ته درعطا کاوه، چې پرې نه تاسې او نه ستاسې پلار نیکه بلکه ټول انبیاء علیهم السلام حتی ټول بني آدمان هم بې د الله تعالی له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهیدل، او چا هغه په موسی علیه السلام نازل کړی؟.

دا منل کیږي چې نن ورځ تاسې هغه کتاب پانې پانې او ټوک ټوک کړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلې خوښې سره ښوولی دی، او د هغه ډېر احکام او اخبار مو پټ کړي دي، او د هغه اصلي رڼا همغسې چې وه؛ اوس نه ده پاتې، بیا هم هغه برخه یې چې پاتې ده، همغه دا راښیي، کله چې د هغې عظیم الشأنې مانې کنډوالې هم داسې دي، نو الله خبر چې په خپله زمانه کې به یې عروج څومره عظیم الشأن وو؟ (نو کله چې دوی د دې سوال ځواب تاسې ته ای ځما رسوله در نه کړی، نو پاک الله فرمایي چې:

قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿٩١﴾

ووایه (ای محمده !) چې الله (نازل کړی وو ! بل ځواب نشته) بیا پربرده دوی چې په خرافاتو خپلو کې لوبې کوي (او په باطلو خپلو کې غوپې وهي؛ مشغولیږي).

وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۗ وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

او دا قرآن هغه کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی، چې وړاندې له ده دي، او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلـو) (یعنې اهـل د مکې) او هغه چې چاپېر دي له دې او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (یقین یې کړی دی) په آخرت؛ ایمان لري دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چې هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوي (د ټولو حقوقو د دوام او رعایت سره یې).

تفسیر: ﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾: «او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو، یعنې مکیان ـ مکې والا) او هغه چې چاپېر له دې دي»، «أم القری» د کلیو (کلو) اصل او بېخ ته وایي.

مکه معظّمه د ځمکدو عربو دیني او دُنیوي مرجع وه، له جغرافیایي حیثیته هم د پخوانۍ دنیا د وسطي مرکز په ډول واقع ده، نوې دنیا (امریکا) تر لاندې پرته ده، د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو ځنې ځمکه جوړه شوې ده، نو لومړی همدغه ځای څرګند شوی وو، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «أم القری» سره یاده کړه شوه، او له شاوخوا څخه یې مراد یا عرب دي، ولې چې په دنیا کې لومړني مخاطبان همدوی وو، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلقو ته خطاب وشو، یا به ځکه د ټول جهان مراد وي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِىَ إِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَىْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۗ

او څوک دی ډېر ظالم؟ (یعنې هیڅوک نشته) له هغه چا نه چې ترې پر الله دروغ، یا وایي چې وحي کړی شوې ده ماته، حال دا چې وحي نه وي کړی شوي ده ته د هیڅ شي، او (بل څوک دی ډېر ظالم یعنې نشته له) هغه چا چې وایي: ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چې نازل کړی دی الله (تاته ای محمده ! چې قرآن دی).

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان ترلو څخه ښایي دا مراد وي، چې د الله جل جلاله په لوري د داسې خبرې نسبت وکړ شي؛ چې د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لري، او وړ (قابل) او لایق یې نه وي، مثلا یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوي، یا ورته د ځوی او ښځې تجویز وکړي، یا داسې ووایي: ﴿مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ﴾ یعنې الله تعالی د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیأ کړی، نو هر څوک چې داسې ووایي؛ سخت ظالم دی، همداسې هغه څوک چې د نبوّت او د رسالت دعوی په دروغو سره وکړي، یا داسې یوه غټه خبره وکړي، چې د الله تعالی د کلام په شان زه هم خبرې راوړی شم، لکه چې ځینو مشرکانو به ویل: «ولو نشاء لقلنا مثل هذا»، دا ګردې خبرې انتهایي ظلم او بد سترګي ده، چې د هغې د سزا حال لرې څه وروسته راځي.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ

او که وویني ته (ای محمده !) ظالمان یعنې کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطني او روحاني) سختیو د مرګ کې وي، حال دا چې پرښتې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وایي دوی ته چې) راوباسئ تاسې ارواح خپل (چې یې قبض کړو مونږ که یې ایستی شئ یا یې له عذابه وباسئ !).

تفسير: يعنې د روح قبضولو او سزا ورکولو لپاره لاسونه غځوي، او د زيات تشديد او د غيظ د اظهار لپاره وايي چې راوباسئ خپل ارواح.

اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٩٣﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسې ته عذاب سپکوونکی (يعنې چې له سخت تکليف سره ذلت او رسوايي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسې چې ويل به مو پر الله (وينا) ناحقه او وئ تاسې چې له آيتونو د ده څخه به مو تکبّر کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ يوه قبيحه منظره).

تفسير: يعنې د تکبر له لارې د الله تعالى آيتونه او نښې دروغجنې کوئ (او وبه ويل شي کفارو ته کله چې بيا ژوندي شي په قيامت کې داسې چې)

وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۭ لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٩٤﴾

او خامخا په تحقيق راغلي يئ تاسې مونږ ته يواځې (لپاره د حساب او جزا) لکه چې پيدا کړي مو وئ تاسې اول ځلې، او پرېښودل تاسې (په دنيا کې) هغه (شيان) چې درکړي وو مونږ تاسې ته وروسته د شاوو خپلو، او نه وينو مونږ له تاسې سره شفاعت کوونکي ستاسې، هغه چې ګمان کولو تاسې چې بېشکه دوی په (تربيه او استحقاق د عبادت) ستاسې کې شريکان دي (له الله سره) خامخا په تحقيق پرې شو (هغه پيوند چې وو) په منځ ستاسې کې، او ورک شو له تاسې څخه هغه شی چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (چې دا شفيعان دي).

تفسير: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى﴾ «او په تحقيق راغلي يئ تاسې مونږ ته يواځې يواځې لکه چې مو پيدا کړي وئ اول ځلې، يعنې نه به ستاسو په تن جامې وي، او نه به ستاسې په پښو پنې وي، ما ته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چې فخر او ويار کولو، هغه مو له ځانه سره نه دی راوړی، او هلته مو پرېښئ دی.

﴿وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ﴾ الآيه ـ يعنې هغه شيان چې تاسې د مصيبت او اړتيا (احتياج) په وخت کې د خپلې مرستې (مدد) لپاره ټاکلي (مقرر کړي) وو؛ هغوی چېرې لاړل؟ چې نن مونږ دوی ستاسې د حمايت او سپارښت (سفارش) او مرستې (مدد) لپاره حاضر نه وينو، او د نصرت او حمايت هغه ګردې علاقې او اړيکې له منځه ورکې دي، چې تاسې پرې لافې او باتې وهلې.

اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ۭ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۭ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٩٥﴾

بېشکه الله چوونکی (خيروونکی) د دانې دی (په ايستلو د ډکې (تېغ) سره) او د زړې (په ايستلو د نيالګي ـ تيغي سره) راباسي ژوندی له مړې (لکه شين ډکی له وچې دانې، ولد له نطفې، مؤمن له کافر، عالم له جاهل نه) او ايستونکی د مړې دی له ژوندي (لکه وچه دانه له شين ډکي، نطفه له حيوان، کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه)، دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی، نو کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې؟ (د الله له عبادت څخه).

تفسير: يعنې زړی او دانه يې په ځمکه کې د خښولو څخه وروسته چولی، او خيرلی او تک شين ډکی تړې زرغونوي، له ځانداره د بې ځانه، او له بېځانه د ځانداره ايستل داسې دي؛ لکه چې انسان له نطفې او نطفه له انسان څخه پيدا کوي،

دا د همدې الله تعالى كار دى، بيا تاسې چې هغه پرېږدئ نو چېرې ځئ؟ آيا بل داسې كوم لوى ذات موندلى شئ چې د داسې قدرتونو او كمالاتو څښتن (مالك) او دا ډول لوى كارونه په سر ور رسولى شي؟ .

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۚ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

چوونكى (د رڼا) د سبا دى (بيوونكى د تيارو د شپې، راوستونكى د رڼا د ورځې) او ګرځولې يې ده شپه آرامځى او (ګرځولې يې دى) لمر او سپوږمى (نښې د) حساب (لپاره د اوقاتو)، دغه (ذكر شوي شيان) اندازه كول دي د ښه غالب (قوي په انفاذ د احكامو) ښه عالم (خبردار په تدبير د عالم).

تفسير: يعنې د شپې له تيارو څخه د صبح صادق هغه تك سپين تار چې راڅرګندېږي، د هغه رايستونكى هم دا پاك الله دى، د شپې او د ورځې، د لمر او سپوږمى، د ستورو او نورو حكيمانه نظام، او د دوى د تګ او رفتار هغه شمېر او حساب چې ده ټاكلى او مقرر كړى دى، په هغه كې د يوه ويښته په اندازه هم لاندې باندې او زياتوالى او نقصان له سره نه پېښېږي.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دى چې پيدا كړى يې دي تاسې ته ستوري لپاره د دې چې لاره وموميئ د هغو (په وسيله) سره په تيارو د بر (وچې په بيابانونو كې) او (په تيارو د) بحر (درياب) كې، په تحقيق ښكاره بيان كړي دي مونږ آيتونه (د قدرت او توحيد خپل) لپاره (د هغه) قوم چې پوهيږي (او پرې استدلال كولى شي).

تفسير: يعنې په دوى سره بلا واسطه لاره معلومه كړئ، يا بالواسطه لكه قطب ښوونكى او نور جغرافيايي آلات.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دى چې پيدا كړي يې يئ تاسې (ګرد ـ ټول) له نفس يوه څخه (چې آدم دى) نو (شته تاسې ته يو) ځاى د قرارى (په شاګانو د پلرونو يا په سر د ځمكې كې) او يو ځاى د امانت (د مور په نس يا په قبر كې)، په تحقيق ښكاره بيان كړي دي مونږ آيتونه (قدرت او توحيد خپل) لپاره د هغه قوم چې ښه پوهيږي (او پرې استدلال كولى شي).

تفسير: «مستقَرّ» د درېدلو هسې ځاى چې په هغه كې هستوګنه وشي، او «مستودع» د سپارلو او د امانت كېښودلو ځاى ته وايي، دا يې لغوي معنى شوله، د دې دواړو د مصداق په تعيين كې دمفسرينو اختلاف دى، خو ځمونږ هغه مضمون ډېر ښه خوښېږي؛ چې شاه صاحب په «موضح القرآن» كې ليكلى دى: «يعنې لومړى سپارلى كيږي د مور ګېډې ته چې هلته ورو ورو دنيوي أثرات په كې پيدا كړي، بيا يې دنيا ته راولي، او دلته ورته هستوګنه او تقرّر وركوي، بيا يې قبر او هديرې ته سپاري، او ورو ورو هلته د أخروي ژوندون اثرات په كې پيدا كوي، او بيا قرار ورته بخښي په جنت كې يا يې وراچوي په دوزخ كې».

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَيۡءٖ فَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهُ خَضِرٗا نُّخۡرِجُ مِنۡهُ حَبّٗا مُّتَرَاكِبٗا وَمِنَ النَّخۡلِ مِن طَلۡعِهَا قِنۡوَانٞ دَانِيَةٞ وَجَنَّٰتٖ مِّنۡ أَعۡنَابٖ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشۡتَبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٍۗ ٱنظُرُوٓاْ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَيَنۡعِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمۡ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ٩٩

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چې نازلې (راښکته) کړي يې دي له (طرفه د) آسمانه اوبه، نو رايستلي دي مونږ په دې (اوبو) سره زرغونه د هر شي (زرغونيدونکي)، نو رايستلي دي مونږ له هغه (زرغونه) څخه شين (کښت فصل) چې بيا راباسو مونږ له دې (شنه ډکي) څخه دانې يو په بل سورې (لکه وږې)، او (راباسو) له (جنسه د) خُرما څخه (داسې خُرما چې راووځي) له غلافه (د وږي) د هغې څخه وږي نژدې (ځمکې ته يايو د بل سره) او (راباسو) باغونه د انګورو او (راباسو) زيتون (خونه) او انار، په دې حال چې يو له بل سره مشابه وي (په پاڼو کې)، او نه وي متشابه (بلکه بېل وي په خوند کې)، وګورئ تاسې طرف د مېوې د هرې ونې ته کله چې مېوه ونيسي، او پوخوالي د هغې ته، بېشکه په دغو (تېرو ټولو) کې خامخا دلائل (د قدرت او توحيد) دي لپاره د هغه قوم چې ايمان لري (تصديق کوي).

تفسير: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكُمۡ﴾ الآيه ـ «بېشکه په دې تېرو ټولو کې خامخا دلائل د قدرت او توحيد دي لپاره د هغه قوم چې ايمان لري او تصديق کوي»، د الله تعالى هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چې په دې رکوع کې بيان شوي دي؛ د ده پر وجود، وحدانيت، او کامل الصفات والي واضح استدلال دی، مګر که غور وکړ شي؛ نو د وحيې او د نبوت مسئله هم تر ډېره ځايه پورې ترې حل کيږي، ځکه کله چې حق تعالى پخپل فضل او رحمت سره ځمونږ د دنيوي ژوندون، او د مادي حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوي اسباب مهيا کړي دي؛ نو داسې ويل به څومره غلط او چټې (بېکاره) وي، چې ځمونږ د اخروي او روحاني ضرورياتو د پوره کولو هيڅ وسيله او سامان يې نه دی پيدا کړی، يقينا هغه کريم رب چې ځمونږ د جسماني غـذا د ودې او نشونما لپاره لـه آسمانه اوبه راښکته کړي دي؛ نو ځمونږ د روحاني تغذيې لپاره يې هم د نبوّت او وحيې باران نازل کړی دی، لکه چې پاک الله د بر او بحر په تيارو کې د ستورو په وسيله ظاهري هدايت او لارښوونه کوي، نو څرنګه امکان لري، چې د باطني هدايت او لارښوونې لپاره يو ستوری هم د روحانيت په آسمان کې نه وي رونې کړی؟ !.

پاک الله وروسته د شپې له تيارې بيا د صبح صادق رڼا راولي، او مخلوقاتو ته يې موقع بښلې ده، چې په خپلو دنيوي کارونو او چارو کې د لمر او سپوږمۍ له رڼا څخه په يوه معين حساب سره منتفع او مستفيد شي، نو بيا څنګه ويلى کېدی شي چې د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تياره شپه کې د هغه مطلق هادي له لوري هيڅ يوه د هدايت کومه سپوږمۍ نه ده پيدا کړې؟ ! او نه يې د صبح صادق نور خپور (خور) کړی، او نه د هغې شپې د خاتمه ورکولو لپاره يې کوم لمر راخېژولی دی.

وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلۡجِنَّ وَخَلَقَهُمۡۖ وَخَرَقُواْ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتَۢا بِغَيۡرِ عِلۡمٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ١٠٠

او مقرر کړي دي (کفارو) الله ته شريکان جنيان (پيريان) حال دا چې پيدا کړي دي (الله) دغه (جن او شياطين هم) او ترې (جوړوي ځينې کفار) لپاره د الله ځامن او لونې بې له علمه (له خپل جهالت نه)، پاکي ده الله لره (له ګردو عيبونو) او ډېر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چې بيانوي (يې ورته) دوی.

تفسير: له «جن» څخه دلته مراد «شياطين» دي، څرنګه چې د کفر او شرک ارتکاب د شيطان په اغواء سره کيږي، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غير الله عبادت کول ګواکې د هغه عبادت وشو، ابراهيم عليه السلام د بت پرستۍ د تردید په ضمن کې فرمايلي وو: ﴿يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ﴾ (د مريم سورت ۳ رکوع)، په سورت يس ۶۰ آيت ۴ رکوع ۲۳ جزء کې ارشاد شته چې: ﴿أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ﴾ ، ملائکې به په قيامت کې فرمايي: ﴿قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمۖ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّۖ أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت، (۵) رکوع، (۴۱) آيت).

يا به له جن څخه د جنياتو قوم مراد شي، چې د دوی له ځينو مشرانو ځنې به د جاهليت په زمانه کې استعانت او پناه غوښتل کېده: ﴿وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٞ مِّنَ ٱلۡإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٖ مِّنَ ٱلۡجِنِّ﴾ (۲۹ جزء د الجن سورت (۶) آيت (۱) رکوع).

په هر حال هغوی پخپله ځمونږ په شان د الله تعالى عاجز مخلوق دی، نو سره له مخلوقيته به دوی څه رنګه د خالق تعالى شريکان شي.

﴿سُبۡحَٰنَهُۥ﴾ الآيه ـ يعنې الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه، او د الله تعالى شان ډېر پورته او لوړ دی، او له ترکيب او تحليل څخه بيخي پاک او منزّه دی، نو د پلار او ځوی تصور د ده په نسبت څرنګه کېدی شي؟ .

بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ١٠١

(الله) بې له نمونې پيدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، څرنګه به وي ده ته ځوی، لور، حال دا چې نشته ده ته هيڅ ښځه، او پيدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شي ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسير: تعجب دی ! لکه چې تاسې حقيقتاً د الله لپاره اولاد ټاکئ (خوښوئ)، نو د ده د اولاد لپاره به مور څرنګه تجويزوئ؟ او د دې مور تعلّق به له الله تعالى سره په څه ډول سره قبلوئ؟.

نصرانيان مسيح عليه السلام ته د الله تعالى ځوی وايي، ليکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی، چې صدّيقه بي بي مريمه (العياذ بالله) د «الله تعالى» ښځه وبولي، او د مېړه (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي، کله چې داسې نه ده؛ نو د «بي بي مريمې» له ګډېدې ځنې پيدا شوی هلک څرنګه د الله تعالى ځوی کېدی شي؟.

په دنيا کې نور کوچنيان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د ميندو له ګډېدو ځنې پيدا کوي، او دوی (معاذ الله) د الله تعالى نسلي اولاد نه ګڼل کيږي، او دا فرق چې يو هلک يواځې له (جبرئيلي) نفخې څخه بيا د عادي اسبابو له واسطې څخه پيدا کړ شي، او نور د عامو اسبابو په سلسله پيدا کړل شي، د أبوّت او بنوّت (پلارتوب او ځويتوب) پر مسئله هيڅ يو اثر نشي اچولی، دغه تخليق که په اسبابو يا مسبباتو سره وي، يا د خارقه عاداتو په وسيله؛ د دغو ګردو خالق همغه پاک الله دی، او همغه پوهيږي چې د کوم شي پيدا کول په څه ډول او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دي.

ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ١٠٢

همدغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسې، نشته هيڅ معبود (لايق د عبادت) مګر هم دی، دی پيدا کوونکی دی د هر شي؛ نو عبادت کوئ د دغه (الله يواځې) او هم دی پر هر شي وکيل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسير: ښايي د الله جل جلاله عبادت د دې له امله (له وجې) وکړی شي، چې دی د پورتنيو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتي طور سره د معبوديت استحقاق لري، او له دې وجهې هم چې د ګردو مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختيار کې دی.

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

نشي موندلی (او احاطه نشي کولی) پر الله سترګې، او الله مومي سترګې (وينې يې او يا احاطه کوي په سترګو) او هم دی نهايت مهربان او نهايت باريک بين، ښه خبردار دی.

تفسير: شاه صاحب د دې مطلب داسې اخيستی دی چې: «په سترګو کې دا قوت نشته چې الله تعالی وګوري، هو ! که دی د لطف او کرم له لارې د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمايي؛ نو سترګو ته همغسې قوت هم ورعطا کوي»، مثلا په آخرت کې به مؤمنانو ته حسب المراتب د الله جل جلاله رؤيت ور په برخه کيږي، لکه چې د کتاب له نصوصو او سنتو ځنې ثابته ده.

د سلفو مفسرينو څخه ځينو د ادراک معنی په احاطې سره کړېده، يعنې سترګې له سره هغه نشي احاطه کولی، او په آخرت کې به رؤيت وي، او احاطه به نه وي، هو ! د ده شان هم دا دی، چې په ګردو ابصارو او مبصراتو يې احاطه کړېده، په دې تقدېر سره د «لطيف» تعلق به له ﴿لَا تُدْرِكُهُ﴾ سره، او د «خبير» ارتباط به له ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ سره وي.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾

(ووايه ای محمده ! دوی ته) په تحقيق راغلي دي تاسې ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسې؛ نو هر څوک چې ووينې (دغه واضح دلائل او ايمان پرې راوړي) نو نفع يې د خپل ځان ده، او هر څوک چې ړوند شو (له دغو دلائلو او ايمان پرې رانه وړي، نو ضرر يې) په ده (بار) دی، او نه يم زه په تاسې ساتونکی (چې ستاسې اعمال به ساتم، او بيا به تاسې ته پرې جزا درکوم، بلکه زه رسول الله يم، او پر ما تش تبليغ دی).

تفسير: اګر که مونږ پاک الله نشو ليدلی، مګر د ده بصيرت زياتوونکې علامې او دلائل ځمونږ په مخ کې شته، هر څوک چې خپلې سترګې پرانيځي؛ نو ضرور الله تعالی مومي، او هر څوک چې له خپل ځانه ړوند جوړ کړي، نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوي، آيا دا ځما په غاړه ده چې څوک خامخا ليدلو ته مجبور کړم؟ .

وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

او همداسې راز راز (قسم قسم) بيانوو مونږ آيتونه (لپاره دعبرت) او لپاره د دې چې ووايي دغه (کفار چې) لوستلي زده کړي دي تا (له بل چا څخه) او لپاره د دې چې واضح بيان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: يعنې خپل آيتونه له مختلفو خواوو، او په عجيبو او غريبو ډولونو سره ځکه بيانوو؛ چې تاسې يې ګردو خلقو ته ورسوئ، او په دوی کې به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلې جوړې شي، ضد کوونکي او ناپوهان خو به داسې وايي چې داسې علوم او معارف او مؤثر مضامين د يو اُمّي او نالوستي سړي له خولې څرنګه وځي؟ ! هرومرو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کې دا خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بيا يې مونږ ته اوروي، مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کيږي، او داسې شيطاني شُکوک او شبهات زائليږي.

(یا دا چې تېر آیتونه بیا بیا بیانوو په مقتضی د بالغه حکمت خپل سره، پس له دې هم کله له خوفه کله له رجا، کله له وعده کله له وعیده، چې اوریدونکي پرې عبرت واخلي، او چې دا قسم وینا د بشر له مقدوره خارج ده، او لپاره د دې چې بیان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې مؤمنان دي په دې چې دا کلام الله دی).

اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۶﴾

پیروي کوه (ای محمده !) د هغه حکم (قرآن) چې وحي کړی شوی دی تاته له رب ستا، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو یې پروا مه کوه).

تفسیر: یعنې تاسې پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ ! او د ده پر حکم تګ وکړئ ! او د مشرکانو له جهل او عناده سترګې واړوئ !، او داسې اندېښنه مه کوئ ! چې و لې دوی د هسې روښانو واضحو دلائلو او بیاناتو د اورېدلو سره بیا هم په سمه لاره نه راځي؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ۭ

او که اراده فرمایلي وی الله (د عدم شرک د دوی)؛ نو شرک به نه وی کړی دوی.

تفسیر: یعنې د حق تعالی تکویني حکمت د دې مقتضي نه دی چې دې ګرد عالم په جبر سره مؤمنان کړي، بېشکه که اراده وفرمایي نو پر ګرد جهان کې به یو مشرک هم پاتې نشي، لیکن له شروع څخه د انساني فطرت نظام یې داسې ایښی دی، چې که انسان کوښښ وکړي نو یقیناً هدایت قبلولی شي، خو بیا هم په منلو باندې یې بیخي مجبور او مضطر نه دی.

وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿۱۰۷﴾

او نه یې ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (ځارونکی د اعمالو د دوی)، او نه یې ته پر دوی وکیل (کتونکی چې په ایمان یې مجبور کړې).

تفسیر: یعنې ستاسې فرض تبلیغ او د الهي احکامو اتّباع ده، د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ویونکی خو تاسې نه یئ.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۭ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو !) هغو (معبودانو) ته چې عبادت کوي دغه (کفار د هغو) بې له الله؛ نو کنځل به وکړي دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بې له پوهې (له خپل جهالته).

تفسیر: یعنې تاسې خپل تبلیغ او نصیحت فرمایئ ! او خپل فرض په ښه ډول سره ادا کړئ !، وروسته له دې نه که بیا هم دوی په خپل کفر او شرک باندې دوام وکړي؛ نو د هغه مسئولیت د دوی په غاړه دی، او ذمه واري یې پر تاسې نشته، هو ! دا خبره ضروري ده چې تاسې پخپله بې ضرورته د دوی د زیات کفر او تعنّت سبب ونه ګرځئ، مثلا فرض یې کړئ، که د دوی د مذهب تردید، یا د بحث او مناظرې په سلسله کې تاسې په غصه شئ، او د دوی باطلو معبودانو او مقتدایانو ته سبّ او کنځل وکړئ؛ چې د دې نتیجه به داسې شي، چې هغوی به هم په ځواب کې ستاسې د بر حق معبود په نسبت بې ادبي کوي، او له جهالته به ده ته زیاړې او کنځلې کوي، په دې صورت کې به د خپل واجب التعظیم معبود د اهانت سبب تاسې پخپله وګرځئ، نو ځکه له دې نه تل احتراز وکړئ !.

دکوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولي طريقې سره ښکارول، يا د هغه پر کمزورۍ او رکاکت په تحقيقي او الزامي طريقو سره تنبيه کول ښايي، ليکن د کوم قوم د لويانو او معبودانو په نسبت د تحقير او توهين په ډول زړه دردوونکې خبرې ښې نه دي، او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولي.

كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

په شان د دغـه (ښايست د عبادت د بتانـو دوی ته) ښايسته کړی مونږ هـر امت (فرقې) ته عمل د دوی (نېک وي که بد)، بيا به رب د دوی ته بيا ورتګ د دوی دی (په آخرت کې) پس خبر به کړي (الله) دوی په هغه شي چې وو دوی چې کاوه به (يې په دنيا کې نو په جزا به يې رسوي).

تفسير: يعنې څرنګه چې دنيا دار الامتحان دی؛ او د هغې نظام مونږ داسې ايښی دی، او داسې اسباب مو سره راټول کړي دي، چې دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو، او دستورونو نازيږي، او فخر پرې کوي، او د انسان دماغ داسې نه دي جوړ شوي؛ چې فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي، او د غلطۍ په لوري د تللو هيڅ ځای ورته پاتې نه وي.

هو ! کله چې د پاک الله په دربار کې حاضر شي او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهيږي، او د دې خبرې پته به ورته ولګيږي، چې هغه کارونه چې په دنيا کې يې کړي دي څرنګه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

او قسمونه خوري دغه (کفار) په الله باندې په ډېرو سختو قسمونو خپلو سره چې خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چې يې غواړي دوی) نو هرومرو (خامخا) به ايمان راوړي پرې، ووايه (ای محمده ! دوی ته): بېشکه خبره دا ده چې معجزې په نزد د الله دي (او زه نه يم پرې قادر)، او څه شي خبر کړي يئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه بې خبره يئ چې) بېشکه دا (مطلوبې) معجزې کله چې راشي (دوی ته) (بيا هم) نه راوړي ايمان دوی.

تفسير: ځينو مسلمانانو ته داسې خيال پيدا شو، چې ډېر ښه ! که د دوی دا غوښتنې پوره شي، او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کيږي؟ لهذا د دې په نسبت فرمايي، چې تاسې نه يئ خبر چې دغه سرکښان او ضد کوونکي کسان د دې فرمايشي علامو له ليدلو نه وروسته بيا هم ايمان راوړونکي نه دي، او بيا به سم له سنت الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځي، چې فوراً پوښا شي، لکه چې د دې سورت په شروع کې مو په تفصيل سره هغه وليکل: (فرمايشي معجزې لکه دا چې د صفا غر زر وګرځوي يا نور).

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

او آړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګې د دوی (له ليدلو د حق نه، نو ايمان نه راوړي) لکه چې ايمان يې نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول واړي، او پرېږدو مونږ دوی په ګمراهۍ د دوی کې، حال دا چې دوی متحيران او متردّدان وي.

تفسير: يعنې کله چې په کفر او سرکښۍ باندې همېشه والی او دوام وشي؛ نو نتيجه به يې داسې کيږي، چې مونږ د دوی زړونه او سترګې کړه وو، بيا د حق د پوهېدلو او ليدلو توفيق نه مومي، «په موضح القرآن» کې راغلي دي چې الله جل جلاله هغو کسانو ته چې هدايت ورکوي؛ په همغه اول ځلې چې حق آوري، هغه په انصاف سره قبلوي، او هغه چې له اوله ضد او هٹ کوي، که علامې يې هم وګوري؛ نو څه حيلې او پلمې (تدبيرونه) ورته جوړوي.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

او که بېشکه مونږ رالېږلي مو وی دغو (کفارو) ته (په غوښتنه د دوی) پرښتې، او خبرې کړي وی له دوی سره مړیو (لکه چې دوی وایي)، او جمع کړي وی مونږ دوی ته هر شی (چې په دنیا کې دي) مخامخ؛ نو نه به وو دغه (کفار) چې ایمان راوړي (په هیڅ وخت کې) مګر (په وقت د) ارادې فرمایلو د الله (د ایمان د دوی) ولیکن زیات د دوی جاهلان دي (نه پوهیږي).

تفسیر: د ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ترجمه ځینو مفسرینو داسې کړې ده: «لیکن زیات مسلمانان نه پوهیږي په دې چې دغه کفار ایمان نه راوړي، اګر که داسې معجزې هم وویني»، او ځینې مفسرین داسې ترجمه کوي: «ولیکن اکثر د دې کفارو نه پوهیږي په نه راوړلو د ایمان خپل باندې؛ اګر که راوړلی شي دوی ته داسې معجزې هم).

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

او همداسې ګرځولي (پیدا کړي) وو مونږ هر نبي ته دښمن شیطانان د انس (انسانانو) او د جن (پیریانو)، ورښوولې به (او وسوسه به یې آچوله) ځینو د دوی ځینو (نورو) ته، ښایسته کړی شوی خبرې لپاره د غولولو، او که اراده فرمایلې وای رب ستا، نو نه به وو کړي دوی دا (کارونه چې د زخرف وحي او غرور دی)، پس پرېږده دوی او هغه چې دوی له ځانه دروغ جوړوي (چې کفر دی).

تفسیر: همداسې چې دغه مشرکان اومعاندان په داسې چټې فرمائشونو تاسې ربړوي (تکلیف درکوي)، او په راز راز (قسم قسم) حیلو او پلمو (بهانو) د حق له لارې د خلقو ښویول غواړي؛ همداسې د نورو رسولانو په مقابل کې هم شیطاني قوتونو کار کولو، تر څو هغه رسولان هم پرې نږدي، چې پخپلو پاکو مقاصدو (د خلق الله هدایت) کې بریالي (کامیاب) شي.

وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

او لپاره د دې چې میل وکړي دې دروغو ته زړونه د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت (قیامت باندې) او لپاره د دې چې خوښ (هم) کړي دا دروغ، او لپاره د دې چې وکړي دوی (له ګناهونو) هغه چې دوی یې کسب کوونکي دي (چې پرې کړه شي).

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

آیا پس بې له الله وغواړم زه حکم کوونکی عادل (چې ځما او ستاسې په منځ کې فیصله وکړي)، حال دا چې دغه (الله) هغه (ذات دی) چې نازل کړی (رالېږلی) یې دی تاسې ته کتاب (قرآن) حال دا چې واضح کړی شوی دی (په کې حق او باطل)، او هغه کسان چې ورکړی

دی مونږ دوی ته کتاب پوهیږي دوی چې بېشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالېږلی) شوی دی له (لوري د) رب ستا په حقه سره، نو مه کېږه (ای سامعه !) هیڅکله له شک کوونکو (په قرآن کې).
او تمامه شوې ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتینوالي) او له جهته د عدل (انصاف یعنې کمال ته رسېدلی دی صدق د اخبارو او عدل د احکامو د ده)، نشته هیڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یواځې جاهلان او بد عقیدګان انسانان غوږ ږدي، یواځې رسولِ صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چې په هره مسئله او معامله کې فقط یو الله جل جلاله خپل منصف او حَکَم منلی دی، آیا له دوی ځنې د دې خبرې هیله (امید) کېدی شي چې دوی به الله تعالی پرېږدي، او د بل چا تر اثر لاندې به راشي؟، حال دا چې د پاک الله له لوري داسې معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی؛ چې د ګردو (ټولو) اصولي شیانو ضروري توضیح او تفصیل په کې موجود دی، چې د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لري، او ښه پرې پوهیږي چې په یقین سره دا پاک قرآن اسماني کتاب دی، نو د داسې محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنګه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلي قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کېدی شي؟

وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

او که متابعت وکړې (ته) د زیاترو د هغو کسانو چې په ځمکه کې دي (له کفارو جهلاوو) نو وابه اړوي دوی تا (ای محمده !) له لارې د الله، او نه کوي پیروي دوی مګر د ګمان، او نه دي دوی مګر دروغ ترې (پر الله).

تفسیر: مشاهده او تاریخ دا راښیي چې په دنیا کې فهیم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو، او اکثریت د همغو خلقو وو؛ چې تش د خیالي، بې اصولو، او چټې (فضول) خبرو پیروي به یې کوله، که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کېږدې، او پر بې اصولو خبرو باندې تګ شروع کړې، نو د الله تعالی د درښوولې سمې صافې لارې څخه په یقین سره بې لارې کېږې.

د دې خبرې مخاطبه اګر که له تاسې سره ده، خو في الحقیقت نورو ته آورول کیږي، د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بې اصولو او چټې (فضولو) خبرو ځنې یوه دا وه، چې هغو د ذبیحې پر مسئلې باندې تنقیدونه کول، او سره ویل به یې: «هغه ساکښ (حیوان) چې په خپل مرګ ومري، یعنې مردار شي، دغه ته مسلمانان مردار وایي، حال دا چې هغه د پاک الله وژلی شوی ساکښ (ذي روح) دی، بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼي؛ چې پخپله یې ذبحه کړې وي، نو دا عجیبه کار دی»، د دې خبرې ځواب په وروستنیو آیتونو کې ورکړی شوی دی، چې: ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چې ښوییدلي دي له لارې د ده، او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمې لارې صافې موندونکو. نو وخورئ تاسې له هغه مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی وي نوم د الله پر هغې باندې که یئ تاسې په آیتونو د الله ایمان لرونکي.

تفسير: كله چې د دې واضحو او صحيحو دلائلو په بنا تاسې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نبوت او د قرآن كريم حقانيت تسليم كړ، او په كلي ډول سره مو د هغه پر احكامو ايمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئياتو د صحت تسليمول هم ضروري دي، كه د هر اصل او فرع او كلي او جزئي شيانو قبول ځمونږ پر قياس باندې موقوف وي؛ نو د وحيې او د نبوت ضرورت هيڅ نه پاتې كيږي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ

او څه مانع دي تاسې ته چې نه خورئ تاسې له هغې مذبوحې څخه چې ياد كړى شوى دى نوم د الله پر هغې (په وخت د ذبحې كې) حال دا چې په تحقيق واضح كړي دي (الله) تاسې ته هغه چې حرام كړي دي پر تاسې (او دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چې اړ (محتاج) كړى شوئ تاسې (خوراك د) هغو ته (دهغى خوراك تاسو ته روا دى).

تفسير: يعنې د اضطراري او مجبوري حالت په استثناء هغه شيان چې حرام دي، د هغو تفصيل (په ٦ جزء د المائده سورت په (٣) آيت اوله ركوع كې) تېر شوى دى، په هغو كې هغه ساكښان (ذي روح) نه دي داخل؛ چې د پاك الله په نامه ذبح كړى شوي وي، نو بيا له هغه څخه نه خوړل په څه دليل دي؟ او څه سند لري؟

وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بېشكه ډېر له خلقو خامخا ګمراه كوي (خلق په تحليل او تحريم) په نفسي خواهشاتو خپلو بې له پوهې (او تحقيقه او برهانه، له جهله)، بېشكه رب ستا هم دى ښه عالم (دانا) دى په تېرېدونكو (له شرعي حدودو څخه).

تفسير: ځمونږ د مسلمانانو عقيده دا ده چې هر شى بالواسطه يا بلا واسطه هم دا پاك الله يې پيدا كوي، او هم دا پاك الله يې وژني، بيا همغسې د ده د پيدا كړو شيانو ځنې د ځينو شيونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفيد دي، لكه مڼه، انګور، انار، خرما، انځر، مټه، سنتره، مالټه او نورو، او له ځينو شيانو ځنې نفرت او كركه كوو يا يې مضر ګڼو، لكه ناپاك او ګنده شيان او زهر اوسنكهيا او نور.

هم داسې د پاك الله وژلي شوي شيان هم پر دوه قسمونو دي: يو هغه چې سليم فطرت ترې نفرت كوي، يا يې خوراك ځمونږ بدني يا روحي روغتيا ته د الله تعالى په نزد مضر وي، مثلا هغه مړ حيوان (وينه لرونكى ساكښ «ذي ورح») چې په خپل طبيعي مرګ (پخپل سر) مړ شي، او د ده وينه په غوښه كې جذبه شوي پاتې شي، بل هغه حلال او طيب ساكښ (ذي روح) چې له شرعي اصولو سره سم د پاك الله په نامه ذبح شوى وي، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالى وژل شوى حيوان او ساكښ دى، چې يوه مسلمان د چرې په وسيله حلال كړى وي، مګر د ذبح د عمل او د پاك الله د نامه په بركت (او د هغې مذبوحې د تخصص په نوعيت سره) يې غوښه پاكه، صافه او سپېڅلې شوې ده، نو هر هغه سړى چې دغه دواړه قسمونه سره يو شى ګڼي، هغه معتدي (له حده تېرېدونكى) دى.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پرېږدئ تاسې ظاهره (ښكاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (يعنې مطلق ګناه پرېږدئ !)، بېشكه هغه كسان چې كسب كوي د ګناه (ظاهراً يا باطناً) ژر به سزا وركړه شي دوى ته په سبب د هغو ګناهونو چې وو دوى چې كسب كاوه به (يې).

تفسير: «يعنې ښايي د کفارو په ښوولو او ښويولو باندې نه په ښکاره ډول سره عمل وکړئ، او نه پخپلو زړونو کې څه شک او شبهه پيدا کړئ.

لکه پخوا چې وليکل شو مشرکانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به يې چې: «ای مؤمنانو ! هغه حيوان چې پخپله مړ کيږي، د هغه وژونکی څوک دی؟» مؤمنانو به ويل چې: «الله تعالی»، نو مشرکانو به بيا ويل چې: «تعجب دی هغه شی چې انسانان ښکاري سپي، باز او باښه او نور يې وژني هغه تاسې حلال ګڼئ ! او هغه چې الله تعالی يې وژني، هغه حرام بولئ ! دا ولې؟»، نو ددی جواب کې الله تعالی فرمائي:

وَلَا تَأْكُلُوْا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهٗ لَفِسْقٌ ؕ وَاِنَّ الشَّيٰطِيْنَ لَيُوْحُوْنَ اِلٰٓى اَوْلِيٰٓـئِهِمْ لِيُجَادِلُوْكُمْ ۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوْهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُوْنَ ﴿۱۲۱﴾

او مه خورئ تاسې له هغې (مرداري) چې نه وي ياد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً) او بېشکه چې دا خوراک خامخا ګناه ده، او بېشکه شيطانان خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلو ته (چې کفّار دي) لپاره د دې چې جګړه وکړي دغه (کفّار) له تاسې سره (ای مسلمانانو !) او که اطاعت وکړئ تاسې د دوی نو بېشکه تاسې به (هم) خامخا مشرکان شئ.

تفسير: «يعنې مه خورئ له هغه مړ حيوان څخه چې پرې نه وي ياد کړی شوی نوم د الله تعالی نه حقيقتاً او نه حکماً»، يعنې شرک يواځې هم دا نه دی چې د ما سوا الله عبادت وکړ شي؛ بلکه شرک په حکم کې دا هم دي: چې کوم شی په تحليل او تحريم کې شرعي استناد پرېښود شي، او تش د خپلو آراوو، هوسونو او افکارو تابع شي، لکه چې د ﴿اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ په تفسير کې مرفوعاً منقول دي چې: «کتابيانو د الله تعالی وحي پرېښي وه، او يواځې د احبارو او رهبانو وينا يې د تحليل او تحريم مدار او اساس ګرځولې وه».

لکه چې د بخاري او مختصر الزّبيدي شروح ځينې د هِرَقل د حديث په متعلق، او ځينې په کتاب التفسير کې ليکي؛ چې عدي بن حاتم وويل: «چې مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دی کړی»، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: «دا هم عبادت دی چې په تحليل او تحريم کې يواځې د دوی متابعت وکړئ».

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِى النَّاسِ كَمَنْ مَّثَلُهٗ فِى الظُّلُمٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ؕ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكٰفِرِيْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

آيا هر هغه څوک چې وي مړ (په کفر يا جهل) نو ژوندی کړو مونږ دی (په اسلام يا علم سره) او وګرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چې تګ کوي دی په دې سره په خلقو کې؛ په شان د هغه چا دی چې حال د هغه (داسې وي چې واقع وي) په تيارو کې حال دا چې نه وي وتونکی له هغه (تورتم؟ بلکه نه دی، دارنګه حال د مؤمن او کافر دی)، همداسې (لکه چې ښايسته کړی شوی دی مؤمنانو ته ايمان) ښايسته کړی شوی دی کافرانو ته هغه شی چې دي دوی چې کوي (يې له کفر او معاصيو څخه).

تفسير: ځينې مفسرين وايي چې دغه آيت د حمزه رضي الله تعالی عنه يا عمر رضي الله تعالی عنه يا د عمّار رضي الله تعالی عنه او ابو جهل په حق کې نازل شوی دی.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ اَكٰبِرَ مُجْرِمِيْهَا لِيَمْكُرُوْا فِيْهَا ؕ وَمَا يَمْكُرُوْنَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

او (لكه چې مو ګرځولي دي فاسقان د مکې مشران) هم داسې ګرځولي دي مونږ په هره قريه (ښار) کې مشران فاسقان د هغې قريې، لپاره د دې چې مکرونه (او حيلې) وکړي دوی په هغو کليو (ښارونو) کې، او نه کوي مکرونه (او حيلې) دوی مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چې نه پوهيږي دوی (چې ضرر يې دوی ته دی).

تفسير: يعنې داسې حيلې او پلمې (بهانې) يواځې د مکې معظمې رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړې کړي، بلکه د نورو کفارو مشرانو به تل همداسې پلمې (بهانې) او حيلې کولې، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي، ليکن د دوی دا پلمې (منصوبې) او حيلې بحمد الله پر پخو (خالصو) ايمانداارانو له سره اثر نه کوي، او پلمې (منصوبې) او حيلې کوونکي خپل پای (انجام) او عاقبت پخپله خرابوي.

وَاِذَا جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ ؕ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ ؕ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيْدٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۲۴﴾

او کله چې به راغی دوی ته کوم آيت (وحي) نو ويل به دوی: له سره مونږ ايمان نه راوړو په (دغې وحي) تر هغه پورې چې راکړی شي مونږ ته په شان د هغو آيتونو چې ورکړی شوي وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دی په هغه ځای چې ږدي رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږي هغو کسانو ته چې مجرمان دي (په کفر سره) ذلّت (سپکوالی) په نزد د الله (په آخرت کې) او عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوی چې مکرونه به يې کول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوی د مکاری، تکبّر، حيلو، او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دی چې د انبياوو عليهم السلام د صدق کومه نمونه چې ګوري؛ نو وايي چې: مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندې نه پوهيږو، مونږ هلته يقين کولی شو، چې په مونږ کومه پرښته راښکته شي، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالی پيغام راواوروي، يا دې پخپله پاک الله مونږ سره مخامخ شي:

﴿وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۲۱) آيت (۳) رکوع).

خير دغه خبره خو الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې څوک د دې وړ (لايق) او اهل دي، چې د رسالت په منصب مشرّف شي، او د الله تعالی د دې عظيم الشأن امانت حامل وګرځي؟ دا نه کوم کسبي شی دی، چې په دعا او رياضت يا په دنيوي جاه او دولت سره حاصل شي، او نه هر يو پاک او پليت سړی پر داسې يو جليل القدره او مهمه ذمه و اری باندې فائز او بريالی (کامياب) کېدی شي، هو ! داسې سپين سترګي متکبران، پلمه ګران (بهانه بازان)، حيله بازان او مکاران ښايي وپوهيږي او خبردار شي چې ژر به د دې معزّز منصب د طلب ځواب دوی ته د سخت ذلّت او شديد عذاب په صورت ورکړی شي.

فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ؕ

پس هر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله چې هدايت وکړي ده ته نو پراخوي سينه (زړه) د ده لپاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (الله) د ګمراه کولو د هغه (د

ايمان له لاري) ګرځوي (الله) سينه (زړه) د ده تنګ، نهايت تنګ ګواکې پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته.

تفسير: يعنې په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولې نشي ختلی، ځکه زړه يې تنګيږي، (يعنې د حق له قبوله داسې تښتي او لرې کيږي چې وايي آسمان ته ترې وختی، يا لکه چې د يوه سړي په مخکې يو ډېر لوړ او مشکل کار وي، چې ورته ګوري او توان يې ورته نه رسيږي، او زړه يې ورته تنګيږي، هم داسې ده ته هم اسلام سخت ښکاري).

كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

هم داسې (چې تنګ کړي يې دي زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوي الله عذاب پر هغو کسانو چې نه راوړي ايمان. او همدا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقيق واضح بيان کړي دي مونږ آيتونه لپاره د (هغه) قوم چې پند ترې اخلي (پکې غور کوي).

تفسير: هغه کسان چې د ايمان راوړلو اراده نه لري، ورباندې عذاب او تباهي راځي، چې ورو ورو د دوی سينې دومره تنګيږي، چې په هغو کې د حق د ننوتلو هيڅ ځای نه پاتې کيږي، بيا نو هم دغه سينه تنګي (ضيق الصدر) داسې عذاب دی، چې د قيامت په ورځ کې په محسوس ډول ور په مخه کيږي.

شيخ الهند د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړې ده، چې دغه تقرير د هغه په اساس شوی دی.

او «عبد الرحمن بن زيد بن أسلم» «رحمه الله» هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړې ده.

مګر ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما دلته له (رجس) ځنې شيطان مرادوي، ښايي دا به له دې امله (وجې) وي، چې «رجس» پليتی ته وايي، او له شيطان څخه ډېر پليت او ناپاک بل څوک نشته.

په هر حال له دې تفسيره سره سم د آيت مطلب به داسې کيږي: هم دغسې چې پاک الله له ايمان ځنې د ويريدونکو سينه تنګوي؛ هم داسې پر هغوی باندې د بې ايمانۍ له وجې شيطان هم مسلّط کاوه شي، چې له سره د «رجوع الى الحق» توفيق دوی ته نه پاتې کيږی.

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِندَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

شته دی دغو (پند آخيستونکو) ته دار (کور) د سلامتيا (جنت) په نزد د رب د دوی، او هم دغه «الله» ولي (مددګار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: يعنې هر هغه څوک چې د اسلام او اطاعت په سمې صافې لارې درومي؛ هم دی به د سلامتيا کور ته ورسيږي، او پاک الله به د ده ولي، دوست او مددګار شي، دا خو د هغو کسانو حال شو چې د دوی ولي او دوست الله تعالى دی، يعنې «أولياء الرحمن» دي، وروسته له دې د «أولياء الشيطان» بيان کولی شي.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ۚ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الْإِنسِ ۖ

او (ياد کړه) هغه ورځ چې جمع به کړي (الله) دوی ټول، (او وبه ويل شي) ای جماعته د جنياتو (د پيريانو) ! په تحقيق چې ډېر مو تابع کړي دي تاسې له انسانانو.

تفسير: يعنې ای شياطين الجن ! تاسو ډېر بدبخت انسانان خپل لوري ته متوجه کړي دي، او په خپله لاره مو هغوی روان کړي دي.

وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُم مِّنَ ٱلْإِنسِ رَبَّنَا ٱسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا ٱلَّذِىٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۖ

او وبه وايي دوستان د دوی له انسانانو څنې: ای ربه ځمونږ ! نفع اخيستې ده ځينو ځمونږ په ځينو (نورو)، او رسيدلي يو مونږ نېټې خپلې ته هغه نېټه چې مقرره کړې وه تا مونږ ته (چې قيامت دی او مونږ ترې منکران وو، نو اوس به ځمونږ څه حال وي؟).

تفسير: په دنيا کې هغه انسانان چې د بتانو او نورو عبادت کوي، دوی في الحقيقت د خبيثو پيريانو (شياطينو) عبادت کوي، او دغو به په دې ګمان د شياطينو عبادت کولو، چې دوی به ځمونږ په کار او ښه راشي، نو ځکه به يې د دوی په نامه نذرونه، نيازونه او خيراتونه ورکول، برسېره په دې د اهل جاهليت ډېرو کسانو د تشويش او اضطرابونو په وخت کې له پيريانو څنې هم استعانت غوښت، لکه چې د «الجن» په سورت کې ورته اشاره شوې ده.

او ابن کثير «رحمه الله» او نورو داسې روايتونه هم نقل کړي دي، چې کله د آخرت په ورځ کې دغه شياطين الجن أو شياطين الانس يو ځای سره ونيولی شي، او د ګردو (ټولو) حقائقو انکشاف وشي، نو هلته به مشرکان داسې عذر کوي، چې ای ځمونږ ربه ! مونږ د دوی عبادت نه دی کړی، خو پخپلو منځونو کې مو سمدلاسه موقتي کارونه کول، او د مړ ک د وعدې له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوي کارونو او خپلو چارو کې د پر مخ بيولو لپاره يو د بل کارونه چلول، او ځينې ترتيبونه مو سنجول (سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه وو.

قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۗ

او وبه فرمايي (دوی ته الله) چې: اور ځای ستاسې دی حال دا چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر (کله) چې اراده وفرمايي الله (د ايستلو د دوی زمهرير يا حميم يا بل کوم عذاب ته، يا اراده وفرمايي الله تعالى د ايستلو د ګناهګارو مؤمنانو له اور څخه جنت ته)،

تفسير: دا يې «کله چې اراده وفرمايي الله» د دې لپاره وفرمايه چې د دوزخ عذاب چې دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی، هر کله چې اراده وفرمايي د هغه پر موقوفولو هم قادر دی، ليکن پر هغه شي يې چې اراده کړېده، او د هغې خبر يې د رسولانو په ژبه ورکړی دی، هغه له سره تبديل کېدونکی نه دی. عموماً مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړېده: «وبه فرمايي دوی ته الله چې اور ځای ستاسې دی چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر کله چې اراده وفرمايي الله د ايستلو د دوی زمهرير، يا حميم يا بل کوم عذاب ته، نو په دغه وخت کې به په اور کې نه وي»، چې همدغه ترجمه غوره ده.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بېشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډېر خبردار) دی.

تفسير: يعنې د مجرمانو له جرائمو څنې په ښه ډول سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوي.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او همداسې (چې په دنيا کې انسي او جنّي کفار مو يو په بل باندې مسلّط کړي دي؛ په عقبا کې) مسلّطوو مونږ ځينې ظالمان په ځينو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: لکه چې تاسې د «شياطين الجن» او د دوی د انسي أولياوو حال واورېده، هم داسې مونږ ګرد ظالمان او ګناهګاران د دوی دظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کې يو له بله سره نژدې کوو، او د هرې درجې ظالم او ګناهګار چې وي؛ دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کې اچوو، بيا به وويل شي دوی ته داسې چې:

يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ

ای جماعته د جنياتو (پيريانو !) او انسانانو ! آيا نه وو راغلي (بلکه راغلي وو) تاسې ته رسولان له همدا تاسې نه چې بيانول به دوی پر تاسې آيتونه (احکام) ځما او ويرولئ به يې تاسې له ملاقات د ورځې ستاسې څخه چې دا ده.

تفسير: دا تحقيق چې په هره نوعه کې ېهل ېهل رسول راشي، يا هر يو رسول د جن او انس ګردو افرادو لپاره مبعوث شوی دی، نو دا آيت له دې بيانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخې ګردو عالمانو دا ثابته کړې ده؛ چې نه د هر يوه رسول بعثت عمومي دی، او نـه الله تعالی کـوم يو جنّ د مستقل رسُول پـه حيث لېږلی دی، د معاش او معاد په اکثرو معاملو کې دوی حق تعالی د انسانانو تابع ګرځولي دي، لکه چې د «جن» د سورت آيتونه او احاديث او نور پرې دلالت کوي.

دا کومه ضابطه نه ده چې د مخلوق د هرې نوعې لپاره د همغې نوعې کوم سړی رسول ولېږل شي، باقي د انسانانو په لوري د پرښتو لېږل د رسالت په ډول (طريقه) د دې په نسبت هغه انکار چې د پاک قرآن په متعددو مواضعو کې شوی دی؛ د هغو اصلي منشأ همدا ده، چې عام انسان د پرښتو د ليدلو تحمل په خپل اصلي هيئت سره نشي کولی، او د بې اندازې خوف او هيبت له وجې نشي ترې مستفيد کېدی، او که د انسان په صورت راشي، نو بلا ضرورت التباس واقع کيږي، په همدې قياس سره که د پيريانو په قوم کې د نبوت منصب اهليت وای؛ نو دوی به دانسانانو لپاره له سره نه مبعوث کېدل، ځکه چې هلته به هم دغه اشکال وو.

قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۰﴾

نو وايي به چې شاهدي وايو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبليغ د رسولانو، نو وبه فرمايي الله چې) او غره کړې (او غولولي) دوی ژوندون لږ خسيس (دنيوي ژوندون)، او شاهدي ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندې چې بېشکه دوی وو کافران (په دنيا کې).

تفسير: په دې سورت کې پورته ذکر شو چې اول به کافران له خپله کفره انکار کوي، بيا به الله تعالی پخپل تدبير دوی قائلوي.

ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

دغه (ارسال د رُسل) لپاره د دې دی چې نه دی رب ستا هلاک کوونکی (د اهل د ښارونو او د) کليو په ظلم سره، حال دا چې اهل د دې (کليو او ښارونو) غافلان (بې خبران) وي، او هر چاته درجې دي (په ثواب او عقاب کې) له (جزاء د) هغو اعمالو چې کړی وي دوی، او نه دی رب ستا غافل (بې خبره) له هغو شيانو چې دوی (يې) کوي.

تفسير: يعني د الله تعالى دا عادت نه دى چې بې له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصيان په ګناه باندې په دنيا يا آخرت کې ونيسي، او هلاک يې کړي، نو ځکه پيغمبران او ويروونکي يې ولېږل، چې په ښکاره ډول ټولو جنياتو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ورڅرګند او ګرد پرې خبردار کړي، بيا چې د چا عمل په کومه درجه او اندازه وي؛ الله تعالى به له هغه سره همغسې معامله وکړي.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غني (بې پروا) دى (له بندګانو او د دوى له عباداتو) څېښتن (خاوند) د رحمت دى (د عذاب په ژر نه لېږلو)، که اراده وفرمايي نو بوځي به تاسې او خليفه (ځاى نيوونکى ستاسې) به کړي وروسته له تاسې هر هغه څوک چې اراده وفرمايي، لکه چې پيدا کړي يې يئ تاسې له اولادې د قوم نورو نه. بېشکه هغه شى چې له تاسې سره يې وعده کولى شي (چې قيامت دى) ضرور راتلونکى دى، او نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله تعالى په قدرت د ده کې).

تفسير: الله تعالى خپل حجّت پر تاسې د رسول په لېږلو تمام کړ، اوس که تاسې د الله تعالى احکام نه منئ، او په سمه صافه لاره نه درومئ؛ نو الله جل جلاله غني دى، او د تاسې او د نورو هيڅ پروا نه لري، که پاک الله اراده وکړي؛ نو تاسې ګرد به يوه شېبه (دقيقه) کې له منځه يوسي، او ستاسې په ځاى به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروي، چې د الله تعالى مطيع او وفادار وي، او دغه ستاسې بيول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هيڅ څه اشکال نه لري، دا چې نن تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو په ځاى ناست يئ، د پاک الله کار دى چې دوى يې عقبى ته بيولي او تاسې يې په دغه دنيا کې د دوى په ځاى کښېنولي يئ، او ځاى يې درکړى دى، په هر حال د الله تعالى کار ښه ته پاتې کېدونکى او ستنېدونکى (واپس کېدونکى) نه دى، که ګرد مخلوقات هم لاس سره يو کړي، او ورته متفق شي؛ بيا هم دوى د الله جل جلاله د ارادې او مشيئت مخه نشي نيولى.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

ووايه چې اى قومه ځما ! عمل کوئ تاسې پر حالت خپل سره (چې کفر او عداوت دى) بېشکه زه هم عمل کوونکى يم (پخپل حال سره چې ايمان او استقامت دى)، پس ژر به پوه شئ تاسې چې دچا لپاره بـه وي (محمود) عاقبت د دار (د آخرت، باليقين)، شان دا دى: نه مومي برى ظالمان (کافران له عذابه د نيران).

تفسير: يعني الله تعالى تاسې په خير او شر، نفع او ضرر، نېک او بد ګردو مطلع او خبر کړي يئ، که سره له هغه هم تاسې پرې ونه پوهيږئ، او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ، او له دې تيري او تجاوز څخه لاس وانخلئ؛ نو تاسې په دغه شرارت کې دوام وکړئ !، زه به هم خپله فريضه اداء کړم، او عنقريب به دا خبره ښکاره شي، چې د دې دنيا انجام د چا پـه لاس کـې دى؟ بې له شکه او شبهې د ظالمانو پاى (آخر) او انجام ښه نه دى.

وروسته له دې د دوى د هغو څو اعتقادي او عملي ظلمونو بيان کاوه شي، چې په دوى کې رائج وو، او له ګردو څخه خورا لوى ظلم هغه دى، چې د هغه په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله ته له هغه شي چې پيدا کړي دي الله تعالى (هغه) له کښته (فصله) او چارپايانو څخه يوه برخه، نو وايي دوی دا برخه لپاره د الله تعالى ده په زعم (عقيده) د دوی سره، او دا (بله برخه) لپاره د شريکانو ځمونږ ده، نو هغه برخه چې وي لپاره د شريکانو د دوی؛ پس (هغه) نه رسيږي الله ته، او هغه برخه چې وي لپاره د الله؛ نو هغه رسيږي شريکانو د دوی ته (چې بتان دي، ډېر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي يې دوی.

تفسير: شاه صاحب فرمايي چې: «کافرانو به له خپلو کښتو (فصلونو) او د چارپايانو له بچيانو ځنې د الله تعالى په نامه نذرونه او نيازونه ايستل، او د بتانو په نامه به يې هم نيازونه او نذرونه ټاکل (مقررول)، نو بيا کله چې هغه ساکښ (ذي روح) چې د الله پاک په نامه ټاکلی (مقرر) شوی وو، څه قدر به يې بهتر ليدو؛ نو هغه به يې د بتانو له ساکښو (ذي روحو) سره بدلاوه، مګر د بتانو له لوري به يې د الله تعالى په لوري نه بدلاوه، او له هغو ډېر ويرېدل».

هم داسې په کښت (فصل) او کر، غَلو او دانو، مېوو او نورو شيانو کې هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقا د پاک الله برخې سره ګډه کېده؛ نو هغه به يې ترې بېلاوه، او د بتانو په لوري به يې ورستناوه، که د الله پاک برخه به د بتانو په برخو کې ورتله؛ نو هغه به يې نه ستنوله او داسې پلمې (تدبيرونه) او بهانې به يې جوړولې چې الله تعالى خو غني دی، که د هغه له برخې څخه څه کمه شي، هيڅ پروا نه لري، په خلاف د بتانو چې هغوی داسې نه دي.

د تماشې خبره دا وه چې دوی له داسې ويناوو څخه هم نه شرمېدل چې هغه بتان چې په دې اندازه محتاج وي؛ نو بيا دوی څرنګه معبود او مستعان دواړه شي؟ د داسې شيانو عبادت او احترام د کوم پوه او عقلمن کار دی؟.

په هر حال په دې آيت کې په ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ سره د مشرکينو د دې تقسيم ترديد وکړ شو، يعنې د الله تعالى په پيدا کړی شوو کښتونو (فصلونو) او مواشيو او نورو کې اول د غير الله د برخې ټاکل (مقررول) او بيا د خرابو ناقصو شيانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟ !.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

او (لکه چې مزيّن کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښايسته کړی دی ډېرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شريکانو د دوی (چې شيطانان دي) لپاره د دې چې هلاک کړي دوی او (بل) لپاره د دې چې ګډوډ کړي (دا شيطانان) پر دوی باندې (ابراهيمي) دين د دوی.

تفسير: («شُرَكَاءُ» مرفوع او د «زَيَّنَ» فاعل دی): دلته د (شرکاء) تفسير مجاهد «رحمه الله» په «شياطين» سره کړی دی، د مشرکانو د انتهايي جهالت، ظلم او تيري يوه نمونه دا وه چې ځينو د دوی به خپلې نجونې (جينکی) د ځوم له شرمه، او د خسر ګرځېدلو له عيبه او ځينو خپل نور حقيقي اولادونه د دې اندېښنې له سببه چې له کومه او څه به وخوري؛ وژل، او کله به يې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، که دومره اولاد ځما کره وشي، يا مې فلانی مراد پوره شي، نو خپل يو ولد به د فلاني بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تېری او بې رحمي به يې لوی عبادت او قربت ګڼه، لکه چې شياطينو هم دغه بد رسم دوی ته د الهي خليل د سنّت پشان ښايسته ورځرګند کړی وو.

وَلَوْ شَآءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

او که اراده فرمايلي وی الله (په نه کولو د دې کار)؛ نو نه به وو کړی دوی دا کار، نو پر پرده دوی او هغه چې دروغ وايي دوی (پر الله باندې).

تنبيه: همداسې يو آيت په (٨ جزء د «الأنعام» د سورت په ١١٢ آيت (١۴) رکوع) او په نورو ځايونو کې هم په همدې مضمون نور آيتونه شته، هر هغه شی چې د دغو متحد المضامينو آيتونو په تفاسيرو کې هلته ليکل شوی دی، هغه دې دلته بيا وکتل شي !.

وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

او وايي دوی چې (دغه برخه د بتانو که) چارپايان دي او (که) کښت (فصل) ممنوع (حرام) دی؛ چې نه به خوري له دې مګر هغه څوک چې ځمونږ خوښ وي په ګمان د دوی سره سم، او (ځينې) چارپايان دي چې نه يادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه (نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته) په طريقه د دروغ ترلو په الله، ژر به سزا ورکړي دوی ته (الله)، په سبب د دې چې وو دوی دروغ به يې ترل (پر الله).

تفسير: مثلا چې نارينه يې وخوري او ښځې يې ونه خوري، يا دې نذراني يواځې همغه کسان وخوري؛ چې د بتخانو مجاوران وي، دا قيود يې يواځې په خپلو خيالونو سره د ځينو چارپايانو او کښتونو (فصلونو) په متعلق وضع کړي وو، چې د بتانو په نامه به يې وقفول، همداسې يې سورلی او بار وړل هم د ځينو ساکښانو (چارپايانو) په شا حرام ګڼل، د ځينو مواشيو په نسبت يې داسې فيصله کړې وه، چې د ذبحې يا د سورلی يا لوشلو په وخت کې پر هغوی د الله تعالی نوم وانخيستل شي، او هيچېرې د بتانو په شيونو کې الله تعالی شريک نشي.

برسېره په دې؛ لوی غضب دا وو چې د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت يې د الله تعالی په لوري کاوه، ګواکې (معاذ الله) همده داسې احکام صادر فرمايلي دي، او په هم دغو طريقو سره د ده خوښي او خوشالي حاصلېدی شي، له داسې بدو عناوينو سره يې داسې بهتان او افتراء هم کوله، ژر به دوی د داسې ګستاخۍ او سپين سترګی له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

او وايي دوی چې هغه شی چې په ګېډو د دې چارپايانو کې دی؛ خالص دی لپاره د نارينه وو ځمونږ، او حرام کړی شوی دی پر ښځو ځمونږ، او که وي هغه؛ مرداره نو دوی (نر او ښځه) په کې شريکان دي، ژر به سزا ورکړي (الله) دوی ته د (دې) تقرير د دوی، بېشکه دغه (الله) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي) ښه علم والا (په هر شي دانا).

تفسير: يوه داسې مسئله يې هم له ځانه جوړه کړې وه، که بحيره او سائبه يې ذبح کړه، او د هغو له ګېډو ځنې کوم ژوندی بچی ووت، نو د هغه له غوښې څخه دې نارينه وخوري ! او ښځې دې نه خوري، او که مړ ووت؛ ټول يې تري خوړی شي، د داسې بې سنده مسئلې د جوړوونکو له حاله پاک الله بې خبره نه دی، هو ! دی به له خپل حکمت سره

سم په مناسب وخت کې هغو ته مناسبه سزا ورکوي، (او بېشکه الله ځېښتن (خاوند) د حکمت دی، په حکم د حلالو او حرامو بلکه په هر شي کې، او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کې).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَآءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

بېشکه زیان کړی دی هغو کسانو چې وژلي یې دي اولاد خپل له جهته د بې عقلۍ بې له پوهې، او حرام کړي یې دي هغه شیونه چې رزق (روزي) ورکړی دي دوی ته الله، له جهته د دروغ تړلو پر الله پورې، بېشکه ګمراهان شوي دي دوی، او نه دي دوی لاره موندونکي (حق ته).

وَهُوَ الَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾

او الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي باغونه (د انګورو له ځمکې) هسک (اوچت) کړی شوي (پر لرګیو)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (پراته پر ځمکه)، او د خرما ونه او کښت (فصل) چې مختلفې وي مېوې (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کې) او زیتون (ښونه) او انار (نرګوسی) چې متشابه وي (په ونو او پاڼو کې) او غیر متشابه وي (مېوې د هغو په مزو کې)، خورئ تاسې له مېوې د هغې ځنې کله چې مېوه ونیسي، او اداء کړئ حق د هغې په ورځ د رېبلو (شوکولو) د دې، او بې ځایه یې مه مصرفوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (تېرېدونکي له حدودو).

تفسیر: هسک (اوچت) کړی شوي لکه انګور چې پر چیلو او نورو هسکیږي (اوچتیږي)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (چې پخپله هسک (اوچت) وي) لکه خُرما، منې، بادام او پسته او نورې ډډ (تنه) لرونکي ونې، یا (غوړېدلې په ځمکه لکه) خټکي، هندوانې، او نور چې د هغو ځېلې (جوړنګ) بې د بل کوم شي له اتکاء د ځمکې پر مخ غځیږي او خوریږي.

﴿أُكُلُهُۥ﴾ «اُکُل: مېوو، دانو او نورو هغو شیانو ته وایي چې خوړل کیږي»، ﴿مُتَشَٰبِهًا﴾ یعنې په صورت او شکل کې یو له بل سره مشابه او ورته وي، خو په خوند او مزه کې سره بېل او جلا (جدا) وي.

﴿كُلُوا مِن ثَمَرِهِۦٓ﴾ «خورئ له مېوې د هغې»، یعنې هغه غلې چې الله تعالی پیدا کړي دي، د هغوی له خوړلو څخه بې له کومه سنده ځان مه ساتئ !، هو ! د دې دوه خبرو فکر او خیال تل ولرئ، چې د رېبلو او ټولولو په وخت کې هغه حق چې د الله تعالی دی؛ هغه ورکړئ، او نور فضول او بې موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ !.

د الله تعالی له حق څخه دلته مراد څه شی دي؟ د دې په نسبت عالمان مختلفې خبرې کوي، د ابن کثیر «رحمه الله» له روایت ځنې دا څرګندیږي، چې ابتداء په مکې معظمې کې د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کې څه برخه ایستل واجب وو، چې په مساکینو او فقراوو صرفېدله، وروسته په مدینې منورې کې د هجرت په دویم کال د هغه مقدار او د نورو تعیین او تفصیل وکړ شو، یعنې د للمې ځمکې په حاصلاتو (په دې شرط چې خراجي نه وي) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو ځمکو ځنې شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او (پيدا كړي مو دي) له چارپايانو بار وړونكي او غځېدونكي (په ځمكه)، خورئ تاسې له هغو چې رزق كړى (در كړى دى) تاسې ته الله، او مه كوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شيطان، بېشكه دا (شيطان) تاسې ته دښمن دى ښكاره.

تفسير: بار وړونكى لكه اوښ او نور، او په ځمكه غځيدونكي لكه كوچنوتي (واړه) ساكښان (ذي روح) مېړي، وزې (يا د «فرش» معنى دا ده چې د وړيو او وژغنو او ويښتانو څخه يې فرشونه جوړيږي، يا لپاره د حلالولو پر ځمكه څملول كيږي، يا «حمولة» د انعامو كبار دي، او «فرش» د دوى صغار دي، ځكه چې ځمكې ته فرش په شان نژدې دي).

د الله تعالى له دې راكړو نعمتونو څخه منتفع كېدل، بهره اخيستل پكار دي، د شيطان پر قدمونو تګ دا دى، چې دغه شيان هرو مرو بې له شرعي حجّته حرام وګرځول شي، يا د شرك او بت پرستى وسيله يې جوړه كړي، له دې نه به بله د شيطان ښكاره دښمني څه وي، چې له دې نعمتونو څخه يې تاسې په دنيا كې بې برخې ګرځولي يئ؟، او په آخرت كې د هغو له امله (وجې) په سخت عذاب اخته كېږئ.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

(الله پيدا كړي دي حلال) اته جوړې (نر او ښځه)، له مېړو (ګډو) څنې دوه (نر او ښځه) (يعنې په هره نوعه كې يوه ښځه او بل نر، په دې ډول دوه دوه جوړه شول، چې ګرد سره اته كيږي)، او له وزو (بيزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووايه (اى محمده ! دوى ته): چې آيا (الله) دواړه نران حرام كړي دي (د مېړو «ګډو» او وزو «بيزو» څخه) كه دواړه ښځې (له دوى څخه)؟ يا (كه حرام كړي يې دي) هغه بچي چې مشتمل وي په هغو باندې رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښيئ تاسې ماته سند (چې علم دى)، كه يئ تاسې صادقان (رښتيني په نسبت د تحريم د دې شيونو كې الله ته) !.

تفسير: يعنې د كوم يوه شي حلال او حرام ګڼل يواځې د الله تعالى په حكم سره كېدى شي، بيا په دوى كې نر يا ښځه يا د هغه بچي چې د مور په ګېډه كې دى كه تاسې دګردو انسانانو يا د ځينو په حق كې حرام وګرځوئ لكه چې په پخوانيو آيتونو كې تېر شو، آيا له تاسې سره د دې خبرې كوم سند شته؟

كله چې له تاسې سره د الله تعالى كوم حكم او سند نشته، نو بيا تش په آراوو او نفسي تمايلاتو سره د الله تعالى په پيدا كړو شيانو كې له خپله ځانه حلال او حرام ټاكل (مقررول) له دې خبرې سره مرادف دي؛ چې د الوهيت مقام د خپل ځان لپاره تعيين كړئ، يا په الله تعالى باندې عمداً او په قصد سره بهتان يا افتراء ووايئ، دا دواړه صورتونه ډېر مهلك او تباه كوونكي دي.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

او (الله پيدا كړي دي) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوايانو دوه (نر او ښځه)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې آيا دواړه نران حرام كړي دي الله كه دواړه ښځې يا هغه (بچي يې حرام

کړي دي) چې مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو ښځو، آيا وئ تاسې حاضران (ليدونکي) کله چې وصيت (حکم) کاوه تاسې ته الله په دې شيانو، نو څوک دی ډېر ظالم (يعنې نشته لوی ظالم) له هغه چا چې تړي پر الله باندې دروغ لپاره د دې چې ګمراه کړي خلق بې له علمه (بې تحقيقه)، بېشکه الله نه کوي هدايت قوم ظالمانو ته (چې د جاهليت په دين ولاړ وي).

تفسير: د اشياوو تحليل او تحريم يواځې د الله تعالى په حکم سره کېدی شي، او د الله تعالى حکم د انبياوو عليهم السلام په وسيله رارسيږي، يا حق تعالى بلا واسطه څوک مخاطب وګرځوي، نو له دې نه معلومه شوه، چې دلته دواړه صورتونه منفي دي، د پخواني شِقّ انتفاء ته يې په ﴿بِعِلْمٍ﴾ الآيه ـ سره او د دويم شِقّ نفي ته يې په ﴿أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ﴾ الآيه ـ سره تنبيه وفرمايله، نو د مشرکانو په دغو دعواوو کې د افتراء او اضلال څخه ما سوا بل هيڅ شی پاتې نشو.

قُل لَّا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې نه مومم زه په هغه شي کې چې وحي کړی شوې ده ماته (تر اوسه پورې) (يو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکي چې خوري هغه، مګر که وي دا شی مرداره يا وينه بهېدونکي يا غوښه د خنزير؛ نو بېشکه دغه خنزير پليت دی، يا ناجائزه ذبيحه وي چې غږ کړی شوی وي بې د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغې کې، بيا که څوک (له لوږې) بې اختياره شي، په دغه حال چې نه وي ظالم (پر بل کوم مضطر باندې)، او نه تېرېدونکی (په خوراک کې د ضرورت له قدره)؛ نو بېشکه رب ستا لوی بخښونکی (د خطيّاتو) نهايت مهربان دی.

تفسير: شاه صاحب فرمايي: «يعنې له هغو ساکښانو (ذي روحو) څخه چې د غوښو خوراک يې رواج درلود (لرلو)، هم دا حرام دي»، په دې آيت کې کفارو ته دا خبره ښوولې کيږي، دغه شيان چې پاس ذکر شول ګرد حلال وو، خو تاسې هغه په خپل سر حرام وګرځول، اوس هغه شيان درښوول کيږي؛ چې حقيقتاً حرام دي، او تاسې هغه حلال ګڼئ.

باقي د آيت مضمون تفسير او توضيح په (٢ جزء د البقره سورت په (١٧٣) آيت (٢١) رکوع، او په (٦) جزء د «المائدې» د سورت په (٣) آيت (١) رکوع د ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ﴾ الآيه ـ په تفاسيرو کې ليکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندې چې يهودان دي؛ حرام کړی وو مونږ هر نوکداره، او له غوايانو او له مېږو (ګډو) حرام کړی وو مونږ پر دوی باندې واړدې د دې دواړو، مګر هغه وازده چې بار کړي وه (لګېدلې وه په) شاګانو د دوی دواړو يا کلمو باندې به وه، يا هغه وازده چې لګېدلې به وه له هډوکي سره، دا (تحريم د دې شيونو) جزا ورکړې وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی، او بېشکه مونږ خامخا رښتيا ويونکي يو (په دې ويلو خپلو کې).

تفسير: يعني اصلي حُرمت خو په هم دغو شيانو کې شته چې پاس ذکر شول، هو ! د موقّتي مصالحو له امله (وجې) ځينې شيان په عارضي ډول سره پر ځينو اقوامو پخوا له دې نه حرام کړی شوي وو، مثلا پر يهودانو باندې د دوی د شرارتونو د سزا له امله هر نوک لرونکی حيوان چې نوکان يې له منځه نه وي جلا (جدا) شوی، لکه اوښ، شتر مرغ، مرغاوی او نور حرام کړی شوي وو، او هم د غوايي او وزې (بيزې) هغه وازده چې پر شا يا کُلمو يې لګېدلې نه وي، يا له هډوکي سره متصله نه وي؛ پر دوی باندې حرامه کړی شوې وه، لکه د پښتورګي وازده.

د بني اسرائيلو دغه دعوی غلطه ده؛ چې دغه شيان د نوح او ابراهيم عليهما السلام له زمانې راهيسي په مستمر ډول سره پرله پسې حرام پاتې دي، رښتيا خبره دا ده چې له دغو شيانو ځنې هيڅ يو شی د ابراهيم عليه السلام په عهد کې نه وو حرام، او د يهودانو د نافرمانۍ او شرارتونو له امله دا ګرد شيان حرام شول، نو هر هغه څوک چې د دې په خلاف دعوی کوي؛ دروغ وايي، لکه چې د (۴ جزء په شروع د آل عمران سورت په (۹۳) آيت (۱۰) رکوع په: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ دغو دعوی کوونکو ته دعوت ورکړی شوی دی، چې د دې خبرې اثبات را څرګند کړي !.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

نو که نسبت د دروغو وکړ دوی تاته (په دغې وحيې کې) نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې رب ستاسې څښتن (مالک) د رحمت واسع (ډېر پراخ) دی (چې تلوار نه کوي په تعذيب ستاسې)، او نه ګرځول کيږی عذاب د الله له قومه ګناهګارانو (کافرانو نو مه مغرور پرېږئ په دې امهال).

تفسير: تاسې ته تر اوسه پورې د الهي رحمت د پراخې له کبله (وجې) نجات موندلی دی، نو داسې مه ګڼئ چې عذاب له تاسې ځنې لرې شوی دی.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

ژر به ووايي هغه کسان چې شرک يې کړی دی: که اراده فرمايلي وی الله (په طريقه د رضا سره د دوی د شرک په عدم) نو شرک به نه وو غوره کړی مونږ او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام کړي وو مونږ هيڅ شی، لکه همدغه (مکذّبان) نسبت د دروغو کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو تر هغه پورې چې وڅاکه دوی عذاب ځمونږ، ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا شته تاسې سره څه علمي سند چې راوباسئ تاسې هغه مونږ ته، پيروي نه کوئ تاسې (د هيڅ شي) ! مګر د تش ګمان (اټکل خپل، نه له علمه)، او نه يئ تاسې مګر خو دروغ وايئ (په الله). ووايه (ای محمده ! دوی ته: که نه وي تاسې سره څه دليل) نو الله لره دی دليل کامل (لپاره د الزام ستاسې) نو که اراده فرمايلي وی (الله د هدايت ستاسې نو) خامخا هدايت به يې فرمايلی وو تاسې ټولو ته.

تفسير: يعني که الله اراده کړې وی، نو هغه پاک ذات قدرت درلود (لرلو) چې مونږ او ځمونږ اسلاف يې نه يواځې له دغه تحريم بلکه له نورو مشرکانه افعالو او اقوالو ځنې هم ژغورلي (ساتلي) وی، کله چې يې نه يو ژغورلي، او مونږ همغسې پرې پاتې او دوام لرو، نو ثابته شوه چې د هغه په دربار کې ځمونږ دا ګردې چارې مقبولې او ښايسته دي،

او که ځمونږ دغه کارونه (چې له قدیمه راهیسې یې کوو) د ده په نزد خراب او نا مناسب وی؛ نو مونږ یې ولې داسې خوښې او آزاد او په خپل سر یې پریښي یو؟.

دغه خبره د پوهېدلو وړ (قابل) ده چې «أحكم الحاكمين» جل جلاله د دنیا د پیدایښت له اوله تر نن پورې د خپلو صادقو او پاکو رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو ځنې خپلو بندګانو ته اطلاع ورکوي، او په ښکاره او صاف ډول دوی ته دا ورښیي، چې کوم اعمال د ده په دربار کې غوره او کوم یې ناغوره دي؟.

کله پرله پسې او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږي، په دې منځ کې تر هغې اندازې پورې چې له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) وو؛ ورسره مسامحت وشو، کله چې د معمولي تنبیهاتو ضرورت پېښ شوی دی، نو ګڑې په ګڑې هغه هم ورکړی شوي دي.

او هغو کسانو ته یې لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی؛ چې د دوی د شقاوت او بدبختۍ جامونه تر څنډو (غاړو) ډک شوي وو، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل الله جل جلاله د انتهایي سزا مستحق ګرځیدلي او په خپله سزا او هیداد باندې د رسېدلو وړ (مستحق) او لایق ګڼلی شوي وو، لکه چې ډېرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دې دنیا کې څکلی دی.

نو بیا د دغسې حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخې د کوم قوم په کومو جرائمو کې د سزا له نه مبتلا کېدلو او سمدلاسه د دوی په عذاب له نه اخته کېدلو څخه څرنګه دغسې استدلال کېدی شي؛ چې ګواکې (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالی په نزد غوره دي، که نه الله تعالی به د یوې ګڑې له مخې هم ورته مهلت نه ورکاوه.

بېشکه که د الله تعالی اراده وی؛ نو د انسان خلقت به یې داسې کاوه چې ګرد به سره د نوې لارې پر تللو مجبور وو، لیکن کله چې داسې نه ده واقع شوې، نو هم دغه بالغه حجّت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چې ﴿لَوْ شَآءَ اللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ په ویلو سره په الهي مشیئت او رضا کې د تلازم اثبات کوي.

د مشرکانو دغه استدلال ﴿لَوْ شَآءَ اللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ خوښې لغو او چټې (بېکاره) او فضول دی، او هیڅ یو داسې برهان او علمي اصول له هغوی سره نشته چې هغه د عاقلانو په مخ کې وړاندې کړی شي، او یوائې اټکلي غشي او تخميني خبرې دي، چې د الله تعالی بالغه حجّت پرې تردیدوي، چې د هغه په لوري په ﴿فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ کې اشاره فرمایلې ده، یعنې انساني فطرت داسې نه دی پیدا کړی شوی؛ چې ګرد سره سم د هدایت په لاره برابر شي، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادي ور په برخه فرمایلې ده، چې د هغې اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو ځکه لازم دي چې د دې آزادۍ د استعمال په وخت کې لارې مختلفې وي، څوک په نېکۍ پسې منډې وهي، او څوک د بدۍ په لوري وځغلي.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا۟ فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) راولۍ شاهدان خپل هغه چې شاهدي ورکوي دوی (په دې) چې بېشکه الله حرام کړي دي دا شیونه، نو که شاهدي ورکړه دوی؛ نو ته شاهدي مه وایه له دوی سره (مه یې قبلوه، اعتبار پرې مه کوه !)، او مه کوه متابعت د آرزوګانو (خواهشونو) د هغو کسانو چې نسبت د دروغو کوي آیتونو (احکامو) ځمونږ ته، او د هغو کسانو چې نه راوړي ایمان په آخرت باندې، حال دا چې دوی له ربه خپله سره برابروي (نور شیان په عبادت کې).

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې راشئ ! چې زه لولم (در اوروم) هغه چې حرام کړي دي رب ستاسې پر تاسې باندې، چې شریکان مه نیسئ تاسې له دغه (الله) سره هیڅ شی، او (نیکي کوئ تاسې) له مور او پلار سره په نېکۍ کولو سره، او مه وژنئ تاسې اولاد خپل له (وېرې د فقر او) خواریۍ نه، مونږ رزق (روزي) درکوو تاسې ته او هم دوی ته.

تفسیر: عربیانو به د مفلسۍ لامله (وجې) ځینې وختونه خپل اولادونه وژل، او ویل به یې چې: مونږ پخپله خواړه نه مومو؛ نو خپلو اولادونو ته له کومه خوراک ور برابر کړو، او وربانديې ویې خورو؟، نو ځکه فرمایي: رزق ورکوونکی خو پاک الله دی، چې تاسې او هم ستاسې اولادې او هم نورو مخلوقاتو ته یې ورکوي.

په بل ځای کې د ﴿إِمْلَاقٍ﴾ پر ځای ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ فرمایلي دي، یعنې د مفلسۍ له وېرې به یې هغوی وژل، دا به د هغو کسانو ذکر وي؛ چې اوس مفلسان نه دي، مګر ویریږي کله چې مو آل او عیال زیات شي، نو دوی ته به مونږ خوراک له کومه پیدا کوو؟ .

څرنګه چې پخوانۍ طبقې ته پخوا له عیاله د خپل ځان د ډوډۍ فکر او سخته اندېښنه پیدا شوې وه، او دویمه طبقه د عیال ډېروالي پرېشانه کړې وه، ښایي له همدې کبله (وجې) یې دلته له ﴿مِّنْ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَّرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ او په هغه آیت کې یې له ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَّرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ ارشاد فرمایلی وي، والله أعلم.

تنبیه: په قرآنکریم کې درې ځایه په توحید پسې د والدینو احسان متصل راغلی دی، له دې جهته لکه چې پروردګار حقیقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسې مجازاً مور او پلار هم د ولد حامي، مربي او روزونکي دي، نو ځکه د خالق جل وعلا شأنُه د توحید او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو کې له ګردو نه پخوا او زیات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

او مه نژدې کېږئ، فواحشو (بې حیایی، ناکارو کارونو) ته هغه چې ښکاره وي له دې (فواحشو) او هغه چې پټ وي.

تفسیر: له «مه نژدې کېږئ» څخه ښایي دا مراد وي، چې د داسې کارونو له مبادیو او وسائلو ځنې هم ځان ژغورل (بچ کول) په کار دي، مثلا همغسې چې له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (بچ ساتئ)؛ له بدو کتلو، بد لیدلو، بد ویلو، او بد کولو ځنې هم اجتناب او پرهېز پکار دی.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

او مه وژنئ تاسې نفس هغه نفس چې حرام کړي دي الله (وژل یې) مګر (وژنئ یې) په حقه سره.

تفسیر: د ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ استثناء ضروري وه، ځکه چې د «قاتل العمد» او «زاني محصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل په کې داخل دي، لکه چې په صحیحو احادیثو کې د هغو تصریح وارده شوې ده، او مجتهدینو ائمه وو هم پرې اجماع فرمایلې ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١٥١﴾

دا (څلور نهي او امر) حکم کړی دی الله تعالی تاسې ته په دې سره، لپاره د دې چې عقل وچلوئ (په کې) تاسې.

تفسير: له دې آیت څخه د دې ګردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (١) شرک بالله. (٢) له مور او پلار سره بد سلوکي. (٣) قتل الأولاد. (٤) د بې حیایۍ ګرد کارونه مثلاً زنا او نور. (٥) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د یتیم ته مګر (ورنژدې شئ) په هغې طریقې سره چې هغه ډېره ښه وي، تر هغه پورې چې ورسیږي دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسير: د یتیم (پلار مړي) په مال کې بېځایه تصرف حرام دی، هو ! په بهترې او مشروعې طریقې او احتیاط سره د یتیم په مال کې د ده «ولي» او «وصي» تصرّف کولی شي، هر کله چې یتیم ځلمی او قوي شو، او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وګرځېد؛ نو مال دې وروسپارل شي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسې پیمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه.

تفسير: یعنې د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کې کوښښ وکړئ، او په هم دغو تاسې مکلف یئ، الله تعالی هیڅوا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوي.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چې خبرې کوئ تاسې (په کوم شي کې) نو حق (رښتیا) ووایئ اګر که وي (مقول له یا مقول علیه) خاونـد د خپلوی (هم)،

تفسير: یعنې ښایي د هیڅوا قرابت او محبت د انصاف او حق ویلو مانع ونه ګرځي.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۭ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿١٥٢﴾

او په عهد د الله وفا کوئ تاسې، دا (درې امرونه یوه نهي) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په هغه سره لپاره د دې چې پند واخلئ تاسې !.

تفسير: ښایي د الله تعالی په اوامرو او نواهیو باندې په کلکې عقیدې سره عمل وکړئ ! که د الله تعالی په نامه نذر پر ځان ومنئ، یا قسم وخورئ؛ ښایي چې هغه پر ځای کړئ ! ولې په دې شرط سره چې په کومې نامشروعې خبرې نه وي.

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٥٣﴾

او (حکم کړی دی الله چې) په تحقیق دغه (د دې سورت ذکر شوي احکام) لاره ځما ده برابره (جنت ته)، نو متابعت وکړئ تاسې د دغې (لارې)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو؛ نو

تار په تار به کړي (دغه متابعت) تاسي له لارې (سمې) د الله نه (چې د وحيې اتباع او د برهان اقتفاء ده)، دا (اتباع د سمې لارې) حکم کړی دی (الله) تاسي ته په دې سره لپاره د دې چې ځان وساتئ تاسي (له ګمراهۍ نه).

تفسير: يعنې د پورتنيو مذکوره احکامو تعميل او د الله تعالى د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، همدغه سمه لاره (صراط مستقيم) ده، چې د هغې د طلب تلقين د (الفاتحه) په سورت کې په ﴿اِهۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ﴾ سره شوې ده، دغه لاره تاسي ته درښوولې شوې ده، اوس پر هغې سم برابر تلل ستاسي کار دی، هر څوک چې پرته له دې لارې تګ وکړي؛ نو د الله تعالى له لارې ځنې بې لارې او ګمراه کيږي.

تنبيه: له عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، چې دغه درې مذکوره آيتونه چې په لسو احکامو مشتمل دي؛ له محکماتو ځنې دي، چې په هيڅ شريعت کې يې نسخ نه ده راغلې.

ثُمَّ اٰتَيۡنَا مُوۡسَى الۡكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِىۡۤ اَحۡسَنَ وَتَفۡصِيۡلًا لِّكُلِّ شَىۡءٍ وَّهُدًى وَّرَحۡمَةً لَّعَلَّهُمۡ بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۱۵۴﴾

پس (له دې نه دا واورئ چې) ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (تورات) لپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندې چې نيکي کوي او (لپاره د بيان او) تفصيل د هر (ديني) شي او (لپاره د) هدايت او رحمت لپاره د دې چې دوی په ملاقات درب خپل ايمان راوړي.

تفسير: معلوميږي هغه احکام چې پاس له ﴿قُلۡ تَعَالَوۡا اَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡ﴾ څخه تر دې ځايه پورې مونږ ته اورولي شوي دي؛ دغه همېشه جاري او ګرد انبياء عليهم السلام او شرائع پرې متفق وو، وروسته الله تعالى پر موسى عليه السلام تورات نازل کړ، چې شرعي احکام په کې په زيات تفصيل سره مندرج وو، د «تورات» له اعطاء څخه وروسته د هغې زمانې پر نيکي کوونکو باندې الله تعالى خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر يوه ضروري شي احکام يې په شرح او بسط سره بيان وفرمايل، او د هدايت او رحمت وَرونه يې مفتوح کړل؛ تر څو خلق پرې په ښه شان سره وپوهيږي، او پرې عمل وکړي، او له خپل الله تعالى سره د ملاقات پوره يقين حاصل کړي.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنۡزَلۡنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوۡهُ وَاتَّقُوۡا لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُوۡنَ ﴿۱۵۵﴾

او دا (قرآن يو) کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډېر ګټور) دی؛ نو متابعت وکړئ تاسي د دغه (قرآن) او وويرېږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته يې) لپاره د دې چې په تاسي رحمت وکړ شي.

اَنۡ تَقُوۡلُوۡۤا اِنَّمَاۤ اُنۡزِلَ الۡكِتٰبُ عَلٰى طَآئِفَتَيۡنِ مِنۡ قَبۡلِنَا ۪ وَاِنۡ كُنَّا عَنۡ دِرَاسَتِهِمۡ لَغٰفِلِيۡنَ ﴿۱۵۶﴾

(او نازل کړی وو مونږ دا کتاب لپاره د دې) چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې): بېشکه خبره دا ده چې نازل شوی وو کتاب پر دوو طائفو (يهودو او نصاراوو) پخوا له مونږه، او بېشکه شان دا دی چې وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چې ځمونږ په ژبې نه وو).

تفسير: يعنې د دې مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو امېانو ته د داسې وينا موقع نه ده پاتې شوې، چې هغه پخواني آسماني کتابونه چې د الله تعالى پر شرائعو مشتمل دي، او پخوا له دې نازل شوي دي، ځمونږ له علم او پوهې سره سم په هغو دواړو فرقو يهودانو او نصرانيانو باندې نازل شوی دی، چې هغه خلق يې پخپلو منځونو کې سره

لولي او لولوي يې، او ځينو د هغو ترجمه په عربي سره هم کوله، مثلا «ورقة بن نوفل» او نور له ډېرې مودې راهيسې په دغه شوق، رغبت، فکر او انديښنه کې مشغول او لګيا وو، چې عرب يهود کړي، يا يې نصراني وګرځوي، مګر مونږ د دوی له هغو تعليماتو، تدريساتو، ښوونو او ويناوو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو).

بحث په دې کې نه دی؛ چې کوم شی چې يهودان او نصرانيان لولي او لولوي يې، تر کومې اندازې پورې پخپل اصل سماوي صورت محفوظ پاتې دی، بلکه يوائې مقصود هم دغومره دی، چې د دې شرائعو او کتابونو اصلي مخاطبان فقط بني اسرائيل وو، اګر که د هغو د تعليم ځينې اجزاء لکه د توحيد او ديني اصولو دعوت د خپلې پراختيا او تعميم په اثر له بني اسرائيلو څخه ما سوا د نورو اقوامو په حق کې هم عام شوی وي، او سره له دې کوم شريعت او سماوي کتاب چې په مجموعي هيئت سره پر کوم خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوی وي، که د هغه له درس او تدريس سره نور اقوام خصوصاً عربو غوندې يو غيور او ځان باندې ځانمنني قوم څه علاقه او اړه ونه لري؛ څه مستبعد نه دی، نو ځکه دوی ويلی شو چې کوم آسماني کتاب او شريعت ځمونږ په لوري نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چې د بل کوم مخصوص قوم لپاره لېږلي شوي دي؛ دومره علاقه نه لرو، نو بيا به مونږ د شرائعو په ترک ولې مأخوذ کيږو؟

مګر نن دوی ته د داسې حيلو او پلمو (بهانو) کولو موقع نه ده پاتې، د الله تعالی حجّت د ده د روښان کتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصا د دوی په کورونو نازل کړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم ترې لومړی مستفيد شي، او بيا دا د الله تعالی امانت او رحمت تمام سور، تور، زېړ، سپين او نورو نسلونو او توکمو او د مشرق (لمر خاته) مغرب (لمر پرېواته) شمال (ښې) او جنوب (سهيل) ګردو (ټولو) هستېدونکو ته په ډېر احتياط او حفاظت سره ورسوي، ځکه چې دغه کتاب د کوم خاص قوم او ملک لپاره نه دی لېږلی شوی، او د ده مخاطب ګرد (ټول) جهان دی، لکه چې د الله تعالی په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملک العلاّم دغه آخري او عام پيغام د دنيا ټولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوی دی، والحمد لله علی ذلک.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

يا چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې) که وئ مونږ چې نازل کړی شوی وی پر مونږ باندې کتاب (لکه چې په دوی نازل شوی دی)؛ نو هرو مرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونکي له دوی نه، نو په تحقيق راغلی دی تاسې ته حجّت ښکاره (عربي قرآن) له رب ستاسې او هدايت او رحمت (له جانبه د الله ای مؤمنانو پس متابعت کوئ د ده).

تفسير: يعنې د پخوانيو امتونو د احوالو له اوربدلو څخه ښايي ستاسې په زړونو کې داسې يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوي وی، که پر مونږ باندې د الله تعالی کتاب نازل شوی وی؛ نو مونږ به له نورو ځنې زيات عمل پرې کاوه، او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالو آثار ورښوول، نو ځکه تاسې ته له هغوی ځنې ډېر ښه کتاب درکړ شو، څو اوس په علم الشّهود سره هم وګورو چې څوک ښه عمل پرې کوي؟ او خپل محاسن ښوولی شي؟ .

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوک دی زيات ظالم (يعنې نشته لوی ظالم) له هغه چا چې نسبت د دروغو کوي په آيتونو د الله، او ځنګ کوي (ګرځي) له دې (آيتونو) ځنې، ژر به (مونږ) سزا ورکړو هغو کسانو ته چې

څنګ کوي (ګرځي) دوی له آیتونو ځمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دې چې وو دوی چې څنګ به یې کاوه (ګرځېدل به له حق څخه).

تفسیر: اوس که وروسته د داسې روښان او بې مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چې د ده آیتونو ته د دروغو نسبت وکړي، یا یې له قبلولو ځنې غاړه وغړوي، یا د نورو مخه ونیسي، چې پرې ایمان رانه وړي، نو له ده ځنې لوی ظالم به بل نه وي.

تنبیه: د ﴿وَصَدَفَ عَنْهَا﴾ دوه معناګانې له اسلافو ځنې منقولې دي: «امتناع»، او «اعراض»، دلته مغفور شیخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړېده.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

نه کوي انتظار دوی (د هیڅ شي) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (پرښتې د موت یا د عذاب) یا راشي رب ستا، یا راشي ځینې دلائل (د قدرت) د رب ستا (چې علامې د قیامت دي): په هغه ورځ کې چې راشي ځینې دلائل د (قدرت) د رب ستا؛ نه به رسوي فائده (نفع) هیڅ نفس ته ایمان راوړل د ده، چې نه وي دا نفس چې ایمان یې راوړی وي پخوا (له دې نه) یا (نه وي) چې کسب یې کړی وي په ایمان خپل کې څه خیر (نیکي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې انتظار کوئ تاسې، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي یو.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لوري د هدایت معین حد پوره شو، انبیاء علیهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول، او آسماني کتابونه راښکته شول، تر دې چې د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی، نو بیا هم یې دوی نه قبلوي، نو ښایي چې دوی دې خبرې ته سترګې په لار ناست وي، چې پخپله پاک الله یا پرښتې راشي، یا د قدرت کومه لویه علامه (لکه قیامت یا کوم بل لوی دلیل) ښکاره شي.

نو باید په شئ چې د قیامت له علائمو ځنې یوه علامه دا هم ده؛ چې د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ایمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دي.

د صحیحینو احادیث دا راښیي چې دغه علامه د مغرب له لوري د لمر ختل دي، یعنې کله چې د پاک الله اراده د دنیا په ختمولو باندې وشي، او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ویجاړ شي، نو د موجوده طبیعي قوانینو په خلاف به ډېر عظیم الشأن خوارق او لویې بې مثاله او بې ساري پېښې واقع شي، چې د هغو له جملې نه یوه دا ده چې لمر به د مشرق په ځای له مغربه راخرګند شي.

د «مغرب له خوا د لمر له ختلو» څخه وروسته به د ګرد عالم په حق کې همدغه حکم وي، چې د هیڅا ایمان او توبه به معتبره نه وي، په ځینو روایاتو کې د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځینې نورې علامې هم بیانې شوي دي، مثلا «خروج الدجّال، خروج الدّابّه» او نور.

د دې روایاتو څخه داسې مطلب خرګندیږي: کله چې د دغو علائمو ګرده (ټوله) مجموعه متحققه شي، او دغه هلته کېدی شي چې «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي، نو د توبې ور تړل کیږي، او بیا بیا پر هره علامه باندې دا حکم نه دی متفرع.

ځمونږ د زمانې ځینو ملحدانو چې هرې یوې فوق العاده واقعې ته د استعارې په رنګ ورکولو سره عادي دي، دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعارې جوړولو په فکر کې هم دي، غالبا د دوی په فکر کې به د قیامت راتګ هم تش یو ډول استعاره وي. (العیاذ بالله).

تنبيه: دا چې فرمايي: «راشي پرښتې يا راشي رب ستا»؛ د دې تفسير په دويم جزء د بقرې سورت په (٢١٠) آيت (٢٥) رکوع کې د ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الآيه ـ کې تېر شوی دی، هلته دې ولوستل شي !، او د ﴿أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾ د جملې عطف پر ﴿آمَنَتْ مِن قَبْلُ﴾ دی، او د عبارت تقدير د ابن المنير «رحمه الله» او نورو محققينو «رحمهم الله» په نزد داسې دی:

«لا ينفعُ نفساً إيمانُها أو كسبُها خيراً لم تكن آمنت من قبل أو لم تكن كسبتْ في إيمانها خيراً» «يعنې هغه چې لا له پخوا يې ايمان نه وي راوړی په هغه وخت کې به يې ايمان نه نافع کيږي، او هغه چې لا له پخوا يې د خير کسب نه وي کړی؛ د ده دخير کسب به نافع نه وي، يعنې توبه يې نه قبليږي».

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

بېشکه هغه کسان چې تار په تار کړی يې دی دين خپل (چې ځينې يې مني او ځينې يې نه مني) او شول دوی فرقې فرقې؛ نه يې ته له دوی نه په هيڅ شي کې (يعنې هيڅ تعرض ورته مه کوه !)، بېشکه همدا خبره ده چې امر (کار) د دوی (سپارلی شوی دی) الله ته، بيا به خبر کړي (الله) دوی په هغه چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: په ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ﴾ سره يې بيا اصل مطلب ته رجوع وکړه، يعنې د الهي دين لاره (صراط مستقيم) يوه ده، هغه کسان چې د دين په اصل کې تفرقه پيدا کوي، او په خپل سر بېلې بېلې لارې راباسي، او دګوندبازۍ (ډله بازۍ) په بلا آخته کيږي، که دوی يهوديان وي يا نصرانيان يا هغه د اسلام مدعيان چې په مستقبل کې د ديني عقائدو د خادر ځيروونکي دي، له دغو خلقو سره ستاسې هيڅ غرض او کار نشته، دا ګرد (ټول) په ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ کې داخل دي، تاسې له دوی ځنې د برائت او بېزارۍ اعلان وکړئ !، او د پاک الله په همغسې سمې صافې لارې (صراط مستقيم) باندې ټينګ رهي (روان) اوسئ ! او د هغوی عاقبت او انجام پاک الله ته وسپارئ ! الله تعالى به په دنيا يا په آخرت کې دوی ته د هغوی د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرګند کړي. (چې انتقام ترې اخلي په دنيا کې، او که آخرت ته يې پرېږدي، او که توبه پرې باسي).

مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

هر هغه چا چې راتله يې وکړه په يوه نېکۍ نو ده ته ده (جزاء د) لسو (نېکيو په) مثل د هغې (نېکۍ)، او هر هغه څوک چې راتله يې وکړه په بدۍ نو سزا نشي ورکولى (ده ته) مګر په مثل د همغې (بدۍ)، او په دوی به ظلم ونه کړی شي (په تنقيص د ثواب يا په تزييد د عقاب).

قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۚ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾

ووايه (ای محمده ! دغو متفرقانو ته): بېشکه زه چې يم هدايت (ښوونه) کړېده ما ته رب ځما لارې سمې برابرې ته دين صحيح برابر، ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې حنيف وو (په حق دين ټينګ ولاړ وو، او له باطله ځخه بېزاره وو) او نه وو له مشرکانو (لکه چې مشرکان وايي).

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه لمونځ ځما او قرباني ځما او (طاعتونه د) ژوندون ځما او مړ ځما (پر صالح عمل) خاص الله لره دى چې رب (پالونكى) د ټولو عالميانو (د جهان) دى. نشته هيڅ شريك ده لره (په دغو تېرو عبادتونو كې) او په هم دې (توحيد) امر (حكم) كړى شوى دى ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړه ايښودونكو) څخه يم.

تفسير: په دې آيت كې د توحيد او د تفويض د خورا (ډېر) لوړ مقام سراغ او پته ورکړى شوې ده، چې پر هغه ځمونږ سردار او محمد مصطفى صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم فائز او كامياب شوى دى، د لمانځه او د قربانۍ له ذكره په خصوصيت سره د هغو مشركانو تردید بالتصريح وشو؛ چې بدني عبادت او قرباني به يې د غير الله په نامه كوله.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونكى؟ بلكه نه يې غواړم) حال دا چې هم دى رب د هر څيز دى.

تفسير: پخوا د توحيد في الالوهيت ذكر وو، اوس د توحيد في الربوبيت تصريح فرمايي، يعنې همداسې چې معبود ما سوا له ده بل څوك نه دى؛ مستعان هم بل هيڅوك نشي كېدى.

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او كسب نه كوي (د بدۍ) هيڅ يو نفس مګر (ضرر يې دى) پر (ذمه د) ده، او نه باروي هيڅ نفس ګناهګار ګناه دبل نفس (بلكه هر څوك خپل بار وړي)، بيا خاص طرف د رب ستاسې ته بېرته ورتلل ستاسې دي (په قيامت كې) نو خبر به كړي تاسې په هغه شي چې وئ تاسې چې په هغه كې به مو اختلاف كولو (په دنيا كې په ديني امورو كې).

تفسير: كفارو له مسلمانانو سره په توحيد او نورو امورو كې جګړې كولې، او ويل به يې چې راشئ د توحيد لار پرېږدئ، او ځمونږ د شرك په لارې رادرومئ، كه په دې كې په تاسې باندې څه ګناه راشي؛ هغه دې ځمونږ په غاړه وي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُم بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُم مِّن شَيْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾﴾ (٢٠ جزء د العنكبوت سورت (١٢) آيت (١) ركوع) دلته د هغه ځواب ورکړى شوى دى، چې د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، يو د بل د ګناه ذمه واري نشي كولى، او نه د بل بار وړى شي، باقي ستاسې دا جګړې او اختلافونه كله چې د الله تعالى په حضور كې وړاندې شي؛ ګرد سره فيصله كېږي (او هلته به غالب او مغلوب (وړ ـ پړ) درښكاريږي)، دا دنيا د فيصلې ځاى نه دى، بلكه د امتحان او ازمويښت كور دى، لكه چې په پخواني آيت كې يې خبر راكړ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی، چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان د ځمکې او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو (نورو په) درجو مرتبو کې، د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغو (حکمونو) کې چې درکړي يې دي تاسې ته، بېشکه رب ستا ډېر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چې اراده وفرمايي) او بېشکه الله خامخا ښه بخښونکی دی (د شاکرينو) ډېر رحم کونکی دی (په شکر کوونکو).

تفسير: يعنې الله تعالى تاسې په ځمکه کې يو له بله نائبان او وکيلان ګرځولي يئ، چې يو قوم ځي، او بل قوم د هغه په ځای کيني.

﴿وَرَفَعَ﴾ «او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو نورو په درجو مرتبو کې» يعنې ستاسې تر مينځ يې بې حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چې په شکلونو، صورتونو، رنګونو، لهجو، اخلاقو، ملکاتو، محاسنو، مزاياوو، رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او مميزاتو او خصلتونو کې د انساني افرادو په منځ کې بېشماره درجې شته (چې څوک يې عالمان کړل، څوک يې جاهلان، څوک يې بادشاهان کړل، څوک يې غريبان، څوک يې ماړه کړل، څوک يې وږي).

﴿لِّيَبْلُوَكُمْ﴾: «د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغه (حکم) کې چې درکړی يې دی تاسې ته»، يعنې چې درښکاره شي په داسې حالاتو کې کوم يو تر کومه ځايه پورې د الله تعالى حکم مني، او وازمويي تاسې په هر هغه شي کې چې درکړی يې دی تاسې ته، لکه مال او جاه، چې معلوم او بېل شي شاکر له صابره.

ابن کثير «رحمه الله» له ﴿فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ﴾ ځنې هغه مختلفې درجې او احوال مرادوي، چې الله تعالى حسب الاستعداد او لياقت په انسانانو کې ايښي دي، په دې تقدير به د ازموينې حاصل داسې کيږي: مثلا غني د خپلې غنا په حالت کې تر کومه ځايه پورې شکر باسي؟ او فقير د فقر په حالت کې تر کومې اندازې د صبر ثبوت راڅرګندوي؟ وقس عليه البواقي.

په هر حال هغه څوک چې په دغه ازموينښت کې بيخي نالايق ثابت شي، حق تعالى د ده په حق کې ﴿سَرِيعُ ٱلْعِقَابِ﴾ دی، او هر چا چې لږ قصور کړی وي؛ د هغه په حق کې «غفور» دی، او هر چا چې خپلې وظيفې پوره سرته رسولې وي؛ د هغه په حق کې «رحيم» دی.

(تمت سورة الأنعام بعون الله الملك العلّام)

(ونطلب منه في الدنيا حسن الإقدام وفي العقبىٰ حسن الإكرام)

سُورَةُ الأَعْرَافِ

«د (الأعراف) سورت مکي دی، پرته له (۱۶۳) تر (۱۷۰) آیت پورې چې مدني دي» «(۲۰۶) آیتونه (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۷) او په نزول کې (۳۹) سورت دی» «د (ص) سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته (ای محمده !) نو نه دې وي په سینه ستا کې تنګي (د رسولو) د ده (چې له اولو به یې څوک نه منې).

تفسیر: ابن عباس رضي الله تعالی عنه د «حرج» معنی په شک سره کړېده، ځکه چې ﴿فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ به له ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ سره یوه معنی ولري، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې الله تعالی خپل کتاب پرې نازل فرمایلی دی، د ده له شانه څخه لرې ده، چې د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندېښنه یا شک او شبهه د ده په زړه کې لاره وموميِ.

نورو مفسرینو دغه الفاظ پر خپلې ظاهري معنی ځکه باندې پریښي دي، لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم دغه اختیار کړېده، یعنې هغه ته (چې له ځکردو خلائقو څخه غوره شوی، او کتاب پرې نازل شوی دی) وړ او لایق نه دي؛ چې د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او چټې (فضول) سوالاتو څخه متأثر شي، او د دې کتاب د تبلیغ له کومې برخې څخه منقبض او زړه تنګی شي: ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۲) آیت، (۲) رکوع).

که په فرض محال سره پخپله د رسول صلی الله علیه وسلم په زړه کې د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهایت وثوق او انشراح سره قلبي اطمینان حاصل نه وي؛ نو دی به خپله د انذار او تذکیر فریضه په کوم قوّت او جرأت سره اداء کړي؟.

لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

لپاره د دې چې وویروې (ته ای محمده !) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (لپاره د دې چې پند ورکړې پرې) په پند ورکولو سره مؤمنانو ته (یا دا قرآن پند دی لپاره د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کتاب له نزوله دا غرض دی، چې تاسې ځکردې دنیا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام څخه خبر ورکړئ، او دغه د مؤمنانو په حق کې په خاص طور سره د یوې مؤثرې وینا او پند په شان ثابت شي.

اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

متابعت وکړئ (ای مکلفانو !) د هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاسې ته له (جانبه د)

رب ستاسي، او متابعت مه کوئ تاسي بې له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چې شياطين دي)، لږ شاني پند اخلئ تاسي.

تفسير: «﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی ﴿تَذَكَّرُونَ﴾، او ﴿مَّا﴾ زائده ده»، انسان که د حق تعالی د لوی تربیت په برکت د خپل ابتداء او انتهاء، او د طاعت او معصیت پر نتائجو په پوره ډول فکر او دقت وکړي؛ نو هیڅېرې به داسې جرأت ونه کړي، چې د خپل کریم پروردګار نازل شوي هدایات پرېږدي، او د شیاطین الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړي، له تېرو اقوامو ځنې د هغو کسانو چې د الله تعالی د کتابونو او د رسولانو په مقابل کې يې داسې رویه غوره کړې وه، او هغوی ته کومې دنیوي سزاوې چې و رکړی شوي دي؛ وروسته راځي.

وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَٰتًا أَوْهُمْ قَآئِلُونَ ۝٤ فَمَا كَانَ دَعْوَىٰهُمْ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ۝٥

او ډېر له (اوسېدونکو د) قریو (د کفارو او فجارو) ځنې هلاک کړي دي مونږ دوی، نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب ځمونږ حال دا چې دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) یا اوده (غافل) به وو په غرمه کې (لکه قوم د شعیب). نو نه به وه وینا د دوی کله چې رابه غی دوی ته عذاب ځمونږ مګر دا چې ویل به دوی: بېشکه چې مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چې د رسولانو تکذیب مو کولو).

تفسير: یعنې کله چې د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصیان له حده تېر شو، نو په دنیوي لذاتو او شهواتو کې آخته او غرق او د الله تعالی له عذابه بالکل بې فکره او د استراحت اخیستلو په مزو کې ډوب شول، چې ناڅاپه ځمونږ عذاب پرې نازل شو، بیا نو له دوی ځنې په دې دهشتناکې منظرې او هلاک کوونکې نندارې او اله ګوله کې ګردې لویې، ځانمنې (لویې) او تکبر هېر شول، او له هر لوري د ﴿إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ﴾ چیغه پورته او پرته (علاوه) له زاری، ننواتې، ژړا او انګولا ځینې بل هیڅ شی به نه اوربدل کیږي، ګواکې په دغه وخت کې دوی ته واضح او څرګندیږي، او دوی پخپله اقرار کوي، چې پاک الله په هیڅا باندې ظلم نه کوي، مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه: د ﴿فَجَآءَهَا بَأْسُنَا﴾ د (ف) په نسبت د مفسرینو څو اقواله دي، غالبا شیخ الهند «رحمه الله» هغه د ﴿أَهْلَكْنَٰهَا﴾ تفسیر او تفصیل مقرر کړی دی، لکه چې ویلی شي:) «توضأ فغسل وجهه وذراعيه» «هغه سړي اودس وکړ، نو يې ووینځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء» په دې مثال کې د مخ او لاسونو وینځل، د اودس کولو تفصیل او تفسیر دی، همداسې دلته د هلاک کولو د تفسیر او تفصیل کیفیت په عذاب سره بیان کړ شو، والله أعلم.

عامو مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې کړې ده: «او ډېر دي له اوسېدونکو د کلیو د کفارو او فجارو، چې هلاک کړي دي مونږ یعنې اراده کړې وه مونږ د هلاکولو د دوی، پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب ځمونږ د شپې چې وخت د غفلت او خوب دی، یا به دوی د غرمې په خوب اوده وو، چې وخت د آرام او راحت دی، او عذاب په کې ډېر سخت وي».

فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ۝٦

نو خامخا وبه پوښتو (په قیامت کې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چې لیږلي شوي دي دوی ته (رسولان چې څه اجابت يې کړی دی)، او خامخا وبه پوښتو هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دې چې ستاسې امتونو څرنګه اجابت وکړ؟).

تفسير: له هغو امتونو څخه چې پيغمبران په کې مبعوث ورلېږلي شوي دي پوښتنه کيږي: ﴿مَاذَآ أُجِبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ القصص: ٦٥ «تاسې ځمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پورې منلې ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کي چې: ﴿مَاذَآ أُجِبْتُمْ﴾ المائدة: ١٠٩ «تاسې ته د امت له لوري څه ځواب درکړی شوی وو؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ۝٧

نو خامخا بيان به کړو مونږ هرو مرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په علم سره، او نه يو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی، بلکه عالمان او شاهدان يو).

تفسير: يعنې ستاسې هيڅ يو لوی او وړوکی، ډېر او لږ عملونه، يا ظاهري او باطني احوال ځمونږ له علمه غائب نه دي، مونږ بې د نورو له وسيلې له يوې يوې ذرې خبردار يو، له خپل ازلي محيط علم سره سم ګرد (ټول) پخواني او وروستني احوال او افعال په ښکاره ډول تاسې ته مخامخ کېښودی شو، هغه اعمالنامې چې د ملائکو له خوا ليکلې شوي دي؛ د يوه وينښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفې کېدی، او د هغو په وسيله اطلاع ورکول يوائې د ضابطې مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده، که نه الله تعالى پخپل علم کې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجيږي.

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝٨ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ۝٩

او تول (د عملونو) په دغې ورځې کې حق (رښتينی، يقينی او برابر) دي (لپاره د قطع د عذر)، نو د هر چا چې درانه وختل تولونه (يا تللي شوي نېک عملونه) د ده؛ نو دغه کسان همدوی دي په مراد رسيدلي (بريالي). او د هر چا چې سپک وختل تولونه (يا تلل شوي بد عملونه) د ده (يعنې له نظره ولوېد) نو دغه کسان هغه دي، چې زيان يې رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته (په رسولو يې اور ته) په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو ځمونږ به يې ظلم (او تري انکار به يې) کاوه.

تفسير: د قيامت په ورځ کې د ګردو (ټولو) خلقو اعمال وزن کيږي، هغه کسان چې قلبي اعمال او د جوارحو افعال يې درانه وي؛ دوی به بريالي (بامراده) وي، او د هر چا وزن چې سپک شي، دی به په خساره کې پاتې وي.

شاه صاحب فرمايي: «د هر چا عمل له وزن سره موافق ليکل کيږي، که يو کار له اخلاص او محبت او شرعي احکامو سره موافق او سم وکړی شي، او پخپل وخت اداء کړ شي؛ نو د هغه وزن به زياتيږي، او که همغه عمل په ريا او ريب ځان ښودنې يا له حکمه ځنې چپ يا يې پخپل وخت کې کړی نه وي؛ نو وزن يې کميږي».

په آخرت کې هغه کاغذونه تللي کيږي؛ چې پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قيد او ضبط وي او د عملونو، او عاملينو وزن هم په نصوصو کې راغلی دی، نو که حسنه اعمال درانه وختل؛ نو له سيئاتو څخه يې تېريږي، او که حسنات يې سپک وختل نو بيا نيول کيږي.

د نصوصو له مخې مونږ ته دومره راڅرګند شوي دي، چې وزن له داسې يو ميزان (تلې) سره کيږي، چې په کې کفّتين (پلې) او شاهين (ډنډی) او لسان (موټی) او نور شته، ليکن د دغه ميزان او تلې دا دواړه کِفّتين به څه نوعيت او کيفيت لري؟ او د هغو د تول معلومولو طريقه او اصول به څرنګه وي؟ د داسې خبرې احاطه کول ځمونږ د عقلونو او افهامو له اندازې څخه لرې دي، او ځمونږ پوهه ورته نشي رسېدلی، نو ځکه د هغو په پوهېدلو سره مونږ نه يو مکلف کړی شوي، بلکه يو ميزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شيان چې دي، غير له دې چې مونږ يې يوائې په نامه خبر يو،

او اورو يې، او د هغو په نسبت همغسې عقيده او دومره اجمالي معلومات لرو؛ چې مفهوم يې مونږ ته پاک قرآن او يا مبارک سنت راښوولی دی، له هغه څخه پر زياتو تفصيلاتو ځمونږ مطلع کېدل ځمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلي او خارج دي، ځکه د هغو نوامیسو او قوانينو لاندې به چې د هغه ابدي عالم وجود نظم او نسق وي، پر هغو باندې مونږ سره له دې چې اوس په دې فاني عالم کې هستوګنه لرو؛ نشو پوهېدې.

د همدې وړې دنيا موازينو (تلو) ته وګورئ ! چې څو انواع او اقسام لري؟ يوه تله ميزان هغه ده چې طلا، نقره او جواهرات پکې تلل کيږي، بله هغه ترازو ده چې غلې، دانې، لرګي، ميوې او نور شيان په کې تلل کيږي، بله هغه عمومي تله ده؛ چې لوی تجارتي پيټي او بارونه پرې تلل کيږي، او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راځرګندوي، چې د ساعت د ستنې په شان وي، او بله هغه تله ده؛ چې ښې او کين لور ته په سانتيګرامونو او ديسيګرامونو خطونو ويشلې شوې ده، او په يوه وړوکي لنګر سره هيسته راهيسته دېخوا هغې خوا کاوه شي.

برسېره پر دی «مقياس الهواء»، «مقياس المياه»، «مقياس الحراره»، «مقياس الرّطوبه»، «مقياس الارتفاع»، «ميزان التضييق» او نور هم يو يو ډول موازين دي، چې په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخې، او د لندبلو او د لوړوالي او د تضييق او د حرارت او برودت او نورو شيانو درجې ځانته راځرګندوو، «ترمامېټر» ځمونږ د بدن د داخلي حرارت (چې له اعراضو څنې دی) داسې اندازه او تول راښکاروي؛ چې اوس ځمونږ په وجود کې دومره درجه تودوخه شته، کله چې په دنيا کې مونږ په شلهاوو داسې جسماني موازين وينو، چې په هغو سره د أعيانو او أعراضو اوزان او درجې او د هغو د تفاوت او توپير (فرق) معلوموو؛ نو د هغه قادر مطلق، خالق بر حق لپاره به دا خبره څه اشکال لري، چې دې داسې يوه حسي تله هم قائمه کړې، چې په هغې سره ځمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپير (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او را څرګند شي.

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾: په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو ځمونږ به يې ظلم کاوه، او تر يې به يې انکار کولو، او همدا له آيتونو څنې انکار کول د هغه حق تلفي ده، چې هغه يې په (يظلمون) سره اداء وفرمايله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقيق ځای (او قدرت او تصرّف) درکړی دی مونږ تاسې ته (ای انسانانو !) په ځمکه کې او پيدا (مقرر) کړي دي مونږ تاسې ته په دغې ځمکې کې (هر قسم اسباب د) ژواندنه، لږ شانې شکر وباسئ تاسې.

تفسير: دغه ﴿قَلِيلًا﴾ هم منصوب او ﴿مَّا﴾ زائده ده، له دې ځايه د ځينو آفاقيه وو او انفسيه وو آيتونو ذکر او بيان شروع کيږي، چې په هغو سره له يوه لوري د حق تعالى پر وجود باندې د دې جهان د کارخانې په حکيمانه نظم او نسق سره استدلال، او د الله تعالى د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمايي، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوري توجه ورکړی شوې ده، او له بل لوري د نبوّت ضرورت او د انبياوو عليهم السلام د راتګ او د دوی د سيرت، او د هغوی د متبعينو او د مخالفينو پای (آخر) او انجام (چې د دې سورت اصلي موضوع راښکاري) بيانيږي، چې دغه آيتونه د هغو د توطيې او تمهيد په ډول مقدم کړی شوي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۖ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړ مونږ (پلار) ستاسې، بيا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسې، بيا

وويل مونږ پرښتو ته چې سجده (د تحيّت) وکړئ تاسې آدم ته، نو سجده وکړه دوی (ټولو) مګر ابليس (سجده ونه کړه او) نه وو دی له سجده کوونکو ځنې. وويل (الله ابليس ته): څه شي منع کړی ته (ځما د حکم د تعميل څخه) چې سجده دې ونه کړه ،کله چې امر (حکم) وکړ ما تاته !؟، وويل (ابليس): زه غوره يم له آدمه، چې پيدا کړی دې يم زه له اوره، او پيدا کړی دی تا دغه (آدم عليه السلام) له خټې ځنې، وويل (الله ابليس ته): نو کوز شه ! له دغه (آسمان يا جنت) څخه؛ نو نه دی لايق تاته (ای ابليسه ! دا کار) چې تکبّر (لويې نافرماني) وکړې په دې ځای کې؛ نو ووځه (تړې) بېشکه چې ته يې له ذليلانو.

تفسير: د اور خاصه خفت، حدّت، سرعت، طيش، علوّ او افساد دی، خلاف له خاورې چې په مزاج کې يې استقلال، متانت، تواضع، حلم، او ثبات شته، ابليس چې ناري الأصل وو؛ د سجدې د حکم له اورېدلو څخه د اور تکه سره لمبه شو، او په رأي قائمولو کې يې تلوار او جلتي وکړه، او په پای (آخر) کې د سرعت، تکبر او تعالي له لارې د رڅې (کينې) او حسد په اور کې ولوېد، چې د هغه له سببه د دوزخ په اور کې هم نسکور شو، د ده په خلاف کله چې له آدم عليه السلام څخه غلطي صادره شوه، نو دغه خاورين عنصر ته الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د عاجزی، انکسار، انقياد، استکانت، او استغفار لارښوونه وکړه، لکه چې د ده استقامت او انابت د ﴿ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾ نتيجه پيدا کړه، نو ځکه ويل کيږي، چې لعين ابليس د خپلې مادې او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضيل او لويي په ادعا کې وغولېد، لکه چې «حافظ شمس الدين ابن القيم» رحمه الله په «بدائع الفوائد» کې په (١٥) وجوهو سره د خاورو افضليت پر اور باندې ثابت کړی دی، ومن شاء فليراجعه.

قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

وويل (ابليس چې ای الله !) وګوره (مهلت راکړه) ماته (او مه مې وژنه) تر هغې ورځې (قيامت) پورې چې مخلوق بېرته ژوندي کولی شي (او له خپلو قبرونو پاځولی شي) !. وويل (الله): بېشکه ته له کتلو (مهلت ورکړ) شويو ځنې يې (تر اولې نفخې پورې).

تفسير: يعنې څرنګه چې تا داسې غوښتنه وکړه، نو وپوهېږه چې دغه خبره لا له پخوا څخه په الهي علم کې موجوده وه، چې تا ته به مهلت درکړی شي، کله چې د الله تعالی حکمت مقتضي شو چې خپل کمالي صفات او مالک الملکوتي (شهنشاهي) عظمت او جبروت ښکاره کړي؛ نو دغه عالم يې پيدا کړ: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (٢٨ جزء د الطلاق سورت (١٢) آيت (٢) رکوع).

يعنې د ځمکې او آسمان تخليق او د دغو ګردو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی ،چې د الله تعالی کامل قدرت او د محيط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شي، هم دغه الهي معرفت دی چې: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت څخه د ځينو اسلافو د تفسير سره سم په عبادت تعبير کړی شوی دی، او ښکاره ده چې د عالم د تخليق دغه غرض هلته په ډېر کامله وجه سره پوره کېدی شي، چې په عالم کې مطيع او وفادار، باغي او مجرم هر قسم مخلوقات موجود وي، او هم «اعداء الله» پوره زور او قدرت ولري، او د دوی د فطري اختيار او قوت د ګردو (ټولو) وسائلو په استعمال کې تر آخره حده پورې خپلواک (خپل اختيار) وي، او کافي مهلت او آزادي هم ولري، او د کار په اختتام کې د الله تعالی لښکر غالب او بريالی (با مراده) شي، او دښمن پخپلې سزا او هيداد ورسيږي، او له امتحانه وروسته آخرنی برې او کاميابي د الله تعالی د دوستانو په برخه شي، نو خير او شر او د خير او شر د منبع پيدا کول پر همدغه حکمت بنا دي، چې د عالم د تخليق غرض يعنې د کمالي صفاتو اظهار او هغه بې له دغه له سره نشي

پوره کېدی: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۝١١٨ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۱۸) (۱۱۹) آیت، (۱۰) رکوع).

نو ځکه ضروري شوه چې لوی دښمن لعین ابلیس ته (چې د شرونو منبع دی) پوره مهلت ورکړ شي، چې د قیامت تر ورځې پورې خپلې ګردې (ټولې) قواوې او وسیلې همغسې یې چې زړه غواړي؛ استعمال کړي، لیکن دا خبره ښکاره ده، چې په سمه لاره او مستقیم ډول د هغه قادر مطلق او محیط کل مقابله ممکنه نه وه.

قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَٰطَكَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ۝١٦

وویل (ابلیس) نو قسم دی په سبب د ګمراه کولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چې خامخا به کینم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (یعنې انسانانو ته د ښویولو لامله) په لاره ستا کې (اسلام) چې سمه صافه ده.

تفسیر: یعنې د غلو په شان به د دوی په ایمان باندې داړې غورځوم، ځکه چې د دوی لامله (له وجې) زه دغې بدې ورځې سره مخامخ شوی یم.

ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ۝١٧

بیا خامخا راځم هرومرو دوی ته (په هر وخت) له وړاندې د دوی، او له وروسته د دوی او له ښیو (طرفو) د دوی، او له کیڼو (طرفو) ددوی، او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ایستونکي (مؤمنان).

تفسیر: یعنې له هر لوري به پر دوی باندې یرغلونه (حملې) کوم، د ځلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعمیم په لوري اشاره ده.

﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ﴾ «او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ایستونکي مؤمنان دا د لعین ابلیس اټکل او تخمین وو چې سم وخوت، ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ (۲۲ جزء، د سبأ سورت (۲۰) آیت (۲) رکوع).

قَالَ ٱخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ۝١٨

وویل (الله: ای ابلیسه) ووځه له دې ځایه په دغسې حال کې چې بد حال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لرې کړی شوی یې له رحمته)، (قسم دی) خامخا هر څوک چې متابعت وکړي ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرو مرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسې (له تابعانو ستا او له تا له) ټولو.

وَيَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا ۖ وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٩

او (وویل الله) ای آدمه ! اوسه ته او (اوسې دي) ښځه ستا (حواء) په جنت کې، نو خورئ تاسې دواړه له هر ځایه (او هر شي ځنې) چې خوښه مو وشي، او مه نژدې کېږئ تاسې دواړه دې ونې ته (په قصد د خوراک، او که له دې جنسه وخورئ)؛ نو شئ به تاسې دواړه له ظالمانو (پخپلو ځانونو).

تفسیر: یعنې آدم علیه السلام او حوّاء رضي الله تعالی عنها ته اجازه وه چې بې له هیڅ ممانعته هر څه چې د دوی زړونه غواړي ودې خوري، او ودې چښي، پرته له یوې معینې ونې څخه چې د هغې خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو، نو ځکه یې وویل چې: هغې ته مه نژدې کېږئ ! که نه نقصان به در ورسیږي.

ځما په فکر کې دلته د ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ترجمه داسې وکړه شي، ډېر به ښه او موزونه وي: «بيا به شئ تاسې له زيان موندونکو ځنې»، ځکه چې «ظلم» د نقصان، زيان، کمي او لنډون په معنى هم راځي، لکه ﴿وَلَمْ تَظْلِم مِّنْهُ شَيْئًا﴾ (١٥ جزء د الكهف سورت په (٣٣) آيت (٥) رکوع کې په همدې معنى راغلى دى.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ۚ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

نو وسوسه واچوله دوی دواړو ته شيطان لپاره د دې چې ښکاره کړي دوی دواړو ته هغه چې پټ کړی شوي دي له دې دواړو ځنې له غليظه وو عورتونو د دوی، او وويل (ابليس دوی ته): نه يئ منع کړي تاسې رب ستاسې له (خوراک) د دې ونې ځنې؛ مګر له دې جهته چې نه شئ تاسې دواړه پرښتې (په مرتبه يا په ښايست يا په بې پروايۍ له خوراکه)، يا چې نشئ تاسې له تل پاتېدونکو (په جنت کې). او سخت قسم يې وکړ دوی ته (په نامه د الله) چې بېشکه زه تاسې دواړو ته خامخا له (دوستانو) نصيحت کوونکو څخه يم. پس راکوز کړل (ابليس) دوی دواړه په فريب (او په وسوسه په دې دروغ قسم سره)، نو کله چې وځکله دغو (دواړو مېوه د دغې ممنوعې) ونې؛ (نو) ښکاره شو دواړو ته غليظه عورتونه د دوی، او ولګېدل دواړه چې سره نښلولې دوی پر عورتونو خپلو باندې له پاڼو (د ونو) د جنت څخه (چې پټ کړي ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسې) چې آيا ما نه وئ منع کړي تاسې له (خوراکه د) دغې ونې څخه، او (نه وو) ويلي ما تاسې ته (چې پام وکړئ پوه شئ) چې بېشکه شيطان تاسې دواړو ته دښمن دی ښکاره؟ ! (بلکه منع کړي مو وئ، او ويلي مو وو تاسې ته).

تفسير: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ الآيه ـ «نو کله چې وځکله دغو دواړو ميوه د دغې ممنوعې ونې؛ نو ښکاره شول دواړو ته غليظه عورتونه د دوی»، يعنې د حکم له عُدول څخه جنتي لباس له دوی څخه وويستل شو، ځکه چې جنتي لباس په حقيقت کې د ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ يو محسوس صورت وو، نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ ځيرې شوی وي؛ په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کيږي.

الغرض شيطان کوښښ وکړ چې آدم عليه السلام نافرمانی ته واړوي، او په عصيان کې يې اخته او مبتلا کړي، چې د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طريقه ترې وايستل شي.

د ﴿سَوْءَةَ﴾ په لغوي معنى ګانو کې ډېر وسعت شته، د قابيل او هابيل په قصه کې يې ﴿سَوْءَةَ أَخِيهِ﴾ فرمايلي دي، په حديث کې «إحدى سوأتك يا مقداد» راغلي دي.

﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾: «او ولګېدل دغه دواړه چې سره نښلول يې پر غليظو عورتونو خپلو باندې له پاڼو د ونو د جنت څخه چې پټ کړي ځان خپل»، يعنې بربنډ شول او له ډېر شرم او حيا يې په پاڼو سره خپل بدن پټولو، له دې نه معلوميږي: اګر که د انسان د پيدا کېدلو په وخت کې لوخ لغړ وي، مګر فطري حيا د دې خبرې مانع ده، چې همغسې لوخ پوخ پاتې شي.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾

نو وويل دواړو (يعني آدم او حواء): اى ربه ځمونږ ! ظلم کړى دى مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو، او که مغفرت ونه کړې ته او رحمت (مهرباني) ونه کړې ته پر مونږ؛ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زيانکارانو. وفرمايل (الله) چې کوز شئ (له جنته) حال دا چې ځينې ستاسې ځينو نورو ته به دښمن يئ، او (مقرر دى) تاسې ته په ځمکه کې ځاى د هستوګنې او (اسباب) د نفع آخيستلو تر وخته (د مړ ک) پورې.

تفسير: د مفسرينو په نزد دا خطاب آدم او حواء عليهما السلام او لعين ابليس ګردو (ټولو) ته دى، ځکه اصلي عداوت آدم او ابليس سره لري، او د دوى د عداوت ډګر ځمونږ دغه ځمکه ګرځولې شوې ده، چې خلافت يې آدم عليه السلام ته سپارلى شوى وو.

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

وفرمايل (الله) چې په دې ځمکه کې به ژوندون کوئ تاسې او په همدغې ځمکې کې به مرئ تاسې (او خښېږئ)، او له همدغې ځمکې ځخه به را ايستل کېږئ تاسې (په قيامت کې جزا ته).

تفسير: يعني عموماً ستاسې اصلي او معتاد مسکن همدغه ځمکه ده، که د خرق عادت په ډول کوم يو کله تر يوې معيّنې مودې له دې ځايه پورته کړى شي، لکه مسيح عليه السلام نو هغه له دغه آيت سره منافي نه دى، آيا کوم سړى د ځو ورځو يا ګړيو له مخې له ځمکې ځخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کې مسافرت وکړي، يا هملته مړ شي، نو آيا هغه به د ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ ځخه مخالف وي؟ ځکه چې دى په دغه وخت کې پر ځمکه نه دى، په بل ځاى کې داسې ارشاد دى، چې ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٥٥﴾﴾ نو هغه سړى چې په ځمکه کې مړ او په ځمکې کې خښ نشي، هغوى به څرنګه په ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ کې داخل شي؟ معلومه شوه چې داسې قسم قضايا د کليې په ډول نه دي استعمال شوي.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

اى ځامنو د آدم ! په تحقيق نازل کړى (لېږلى) دى مونږ پر تاسې لباس (کالي) چې پټوي عورتونه ستاسې، او (درليږلى مو دى لباس د ښايست او) د زينت کالي، او لباس (کالي) د تقوى (چې خلاصې پرې راځي له عذابه) دغه (لباس د تقوى) خير (بهتر، ډېر غوره) دى (له نورو)، دغه «رالېږل د پوښاک) له آيتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دى لپاره د دې چې دوى پند واخلي (غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني).

تفسير: له ﴿أَنْزَلْنَا﴾ ځنې مراد د مادې او نورو پيدا کېدل او د هغې د جوړولو د تدبير ښوول دي، اګر که د ﴿أَنْزَلْنَا﴾ لفظ ډېر ځلې په داسې ځايونو کې ويل کيږي؛ چې يو شى له پاسه ښکته خوا ته لېږل يا راوړل کيږي، مګر ډېر ځلې له هغه ځنې دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد، بلکه هغه مراديږي چې د مرتبې په اعتبار پورته وي، او په هغه شي چې د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کيږي؛ د همدغه لفظ اطلاق کاوه شي، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ يا ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾.

﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾: «او کالي د تقوی چې دي؛ دغه لباس التقوی ډېر غوره دی له نورو»، يعنې برسېره په دې ظاهري لباس چې په هغه سره د بدن ستر او زينت حاصليږي، او ځان پرې پټيږي، او ډول او سينګار پرې کيږي؛ يو معنوي لباس هم شته، چې عظيم الشأن قرآن يې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ بولي، او د باطني زينت او ښايست وسيله ګرځي، او په هغه سره د انسان هغه باطني کمزوري د ظهور او فعليت درجه نه مومي، چې په ده کې يې استعداد شته، او د خفاء په پرده کې ده، او د ظهور او فعليت په ډګر کې نشي راتلی، او هم دغه معنوي لباس دی چې قرآن کريم په ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ سره ياد کړی دی، او د باطني زينت، ښايست او سينګار ذريعه ګرځي، بلکه که غور وکړی شي؛ نو ظاهري بدني لباس هم د همدې باطني لباس د تأمين، تطهير او تنظيف لپاره شرعا مطلوب دی.

﴿ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ «دغه رالېږل د پوښاک له آيتونو علامو د فضل، رحمت، او قدرت د الله دي لپاره د دې چې دوی پند واخلي، غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني، او پرهېز وکړي، له صوري او معنوي بربنډوالي ځخه»، يعنې پر دغو دلائلو غور وکړئ ! او د الله تعالی د قوت او قدرت په انعام او اکرام باندې معترف او شکر ګذار اوسئ.

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

ای ځامنو د آدم ! فرېب در نکړي تاسې ته شيطان لکه چې ايستلي يې دي مور او پلار ستاسې له جنته (په فرېب سره) په دې حال چې ايسته يې له دې دواړو لباس د دوی، لپاره د دې چې وښيي دوی ته غليظه عورتونه د دوی، بېشکه دغه «شيطان» ويني تاسې (هم پخپله) دی او (هم قوم) لښکر د ده له هغې خوا چې نه يې وينئ تاسې، بېشکه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي دوی.

تفسير: دا خراج او نزع اضافت د سبب په لوري شوی دی، يعنې له جنت ځنې د آدم او حواء عليهما السلام د بېلېدو او د دوی نه د لباس ايستلو سبب همدا شيطان شو، نو هوښيار اوسئ چې اوس تاسې تېر نه باسي ! او د ده له مکرونو ځخه تل خبردار اوسئ !.

يعنې هغه دښمن چې مونږ ته له داسې پټوني ځخه ګوري، چې مونږ يې له سره نه وينو؛ نو د هغه حمله سخته خطرناکه او مدافعه يې ډېره ګرانه ده، نو ځکه تاسې ته ښايي چې تل مستعد او بيدار اوسئ !، د داسې دښمن علاج دا دی، چې مونږ د داسې يوه ذات په پناه کې ځای ونيسو، چې دی هغه وينې، او هغه دی نشي ليدی: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾.

تنبيه: د ﴿إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾: قضيه مطلقه ده، دائمه نه ده، يعنې ډېر ځلې داسې وي چې مونږ دوی نشو ليدلی، او دوی مونږ ته ګوري، له دې وينا ځنې دا خبره نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت کې به هيڅوک او په هيڅ صورت سره وی نشي ليدلی، نو په دغه آيت سره د جنّ له رؤيته په کلي نفي باندې استدلال کول؛ قصور او لنډ ليدل دي.

﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ﴾ الآيه ـ «بېشکه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي»، يعنې کله چې دوی له خپلې بې ايمانۍ د شيطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره کړ، لکه چې وروسته له دې چې راځې: ﴿إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ﴾؛ نو مونږ هم په دغه انتخاب کې هيڅ مزاحمت ونه کړ، او هر چا چې دوی د خپل ځان ملګري ګرځولي وو؛ همغه ور ملګري کړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او کله چې وکړي دوی کومه فاحشه (ناکاره کار لکه شرک) نو وایي دوی موندلي دي مونږ په دغه (ناکاره کار) پلرونه خپل او الله هم امر (حکم) کړی دی مونږ ته په (کولو د) دې سره، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه الله نه کوي امر (حکم) په فحشاء (ناکاره کارونو)، آیا وایئ (دروغ تړئ) تاسې پر الله باندې هغه شی چې نه پوهېږئ (پرې) تاسې.

تفسیر: یعنې خراب او د بېحیایۍ کار، لکه د نارینه او ښځې بربنډ طواف کول چې د دې آیتونو شان نزول دی، او له هغه څخه سلیم عقل او صحیحه فطرت نفرت کوي (د الله قدّوس) له شانه دا تصور ډېر لرې دی، چې د داسې شیانو تعلیم ورکړي، د ده پاک ذات د پاکۍ او حیا منبع او سرچینه ده، دی به د ګندګۍ، چټلۍ، او بېحیایۍ د کارونو حکم څرنګه ورکوي؟.

أصلاً د بېحیایۍ او بدکارۍ معلمان هغه شیطانان دي؛ چې دوی د خپلو ځانونو رفیقان ګرځولي دي، وګورئ له ګردو څخه پخوا ستاسې مور او پلار د همدغه شیطان له لورې تېروتل، او لوڅ لغړ وګرځېدل، مګر هغوی د شرم او حیاء لامله د ونو پانې پر خپلو ځانونو باندې تپلې، نو څرګنده شوه چې بربنډتیا د شیطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) کوښښ ستاسې د پلار له خوا شوی دی، بیا په بربنډ طواف کولو کې د خپلو پلرونو سند وړاندې کول څرنګه صحیح کېدی شي.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) امر (حکم) کړی دی رب ځما په قسط (عدل، انصاف) سره (چې توحید او ښه کارونه دي، نه په افراط نه په تفریط) او (بل الله حکم کړی دی) چې سم واړوئ (برابر کړئ) تاسې مخونه خپل (عبادت د الله ته) په نزد (د وخت) د هر لمانځه، او بولئ (عبادت کوئ) تاسې د ده حال دا چې مطیع خالص کوونکي اوسئ ده ته دین (خپل له عُجب او ریا او هر نقصان څخه)، لکه چې اول ځلې یې پیدا کړي یئ تاسې (له نشت نه) بیا به هم داسې پیدا شئ تاسې (پس له مرګه).

تفسیر: په «روح المعاني» کې «القسط على ما قال غير واحد: العدل، وهو الوسط من كل شيء ـ المتجافي عن طرفي الإفراط والتفريط»، د آیت حاصل داسې شو چې: الله تعالی په هر کار کې پر توسط او اعتدال د پاتې کېدلو، او له افراط او تفریط څخه د ځان ژغورلو (بچ کول) هدایت کوي، نو بیا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حکم ورکوي؟».

غالبا محقق شیخ الهند «رحمه الله» «مسجد» میمي مصدر ګڼلی او د (سجود) معنی یې ترې اخیستې ده، تجوّزا یې په لمانځه سره ترجمه کړی دی، او «وجوه» یې په خپلې ظاهري معنی پرېښی دی، یعنې د لمانځه د اداء کولو په وخت کې خپل مخونه سم د کعبې شریفې په لورې وګرځوئ.

مګر ځینې نور مفسرین له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ څخه داسې مطلب اخلي، چې د الله تعالی د عبادت په لورې تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ، د ابن کثیر «رحمه الله» په نزد د دې مطلب دا دی چې: «پخپلو عبادتونو سم او مستقیم اوسئ ! او له هغې سمې لارې ځنې چې د محمد «علیه الصلاة والسلام» ده؛ مه کږېږئ !.

د عبادت مقبوليت پر دوه شيانو موقوف دی: (١) چې خالص د الله تعالى لپاره وي، چې وروسته يې په ﴿وَٱدۡعُوهُ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ سره يادونه کوي. (٢) چې له هغې مشروعې طريقې سره موافقه وي، چې انبياء او مرسلين عليهم السلام تجويز کړېده، او دلته هغه په ﴿وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمۡ﴾ سره ادا کړی شوې ده، په هر حال په دغه آيت کې د شرعي أحکامو د ګردو (ټولو) هغو أنواعو په لوري اشاره کړی شوې ده، چې د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دي، او هغه ټول تر «قسط» لاندې راغلل، او هغه شيان چې په الله تعالى پورې تعلق لري، که «بدني» وي نو په ﴿وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمۡ﴾ کې، که «قلبي» وي نو په ﴿وَٱدۡعُوهُ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ کې مندرج دي.

﴿كَمَا بَدَأَكُمۡ تَعُودُونَ﴾: يعنې لکه چې په اول کې الله جل جلاله ستاسې له پيدا کولو څخه عاجز نه وو، همداسې ستاسې له اعادې او بيا ژوندي کولو څخه هم عاجز نه دی، او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتيا (احتياج) او ضرورت لري، چې وروسته له مړ ګه بل ژوندون راتلونکی دی، چې په هغه کې د دې موجوده حيات نتائج ور وړاندې کيږي، نو ښايي د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شي ! ﴿وَلۡتَنظُرۡ نَفۡسٞ مَّا قَدَّمَتۡ لِغَدٖ﴾.

فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ ؕ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٣٠﴾

يوې ډلې ته هدايت وکړ (الله په توفيق د ايمان سره او) هدايت يې نه دی کړی بلې ډلې ته چې مقرره شوې ده پر دوی ګمراهي، بېشکه چې دوی نيولي دي شيطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله ځنې او ګمان کوي دوی چې بېشکه هم دوی هدايت موندونکي دي (سمې صافې لارې ته او واقع کې داسې نه ده).

تفسير: يعنې پر هغو باندې چې ګمراهي مقرره شوې ده، هغوی هغه خلق دي چې پاک الله يې پرې اينبی، او شيطان يې خپل دوست او رفيق ګرځولی دی، چې د ده په خوله اعتماد او باور کوي، او خبرو ته يې غوږ ږدي، او د تعجب ځای دا دی، چې سره د دې صريحې ګمراهۍ دوی داسې ګومان کوي، چې مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان يو، او له مذهبي حيثيته کومه د عمل رويه چې مونږ اختيار کړېده؛ هغه ډېره مناسبه او درسته ده، لکه چې په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿ٱلَّذِينَ ضَلَّ سَعۡيُهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ يَحۡسَبُونَ أَنَّهُمۡ يُحۡسِنُونَ صُنۡعًا ١٠٤﴾ (١٦ جزء د الكهف سورت (١٠٤) آيت (١٢) رکوع).

تنبيه: د دې آيت له عمومه ظاهره شوه چې د «معاند کافر» په شان «مخطي کافر» هم چې د خپلې واقعي غلطۍ لامله (له وجې) باطل حق ګڼي؛ په ﴿وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَٰلَةُ﴾ کې داخل دي، که دغه غلط فهمي د پوره فکر او غور نه کولو له وجې وي، يا له دې سببه وي، چې اګر که ده په ښکاره سره خپل پوره قوت، غور، او فکر چلولی دی، خو په مقصد نه دي رسيدلي، ځکه چې پر داسې صريحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسېدلو ځنې دغه خبره څرګنده ده، چې ده في الحقيقت په استدلال او د خپل فکر په کار اچولو او استعمال کې تقصير کړی دی، ګواکې هغه شيان چې پرې ايمان راوړل د نجات مدار دی؛ دومره روښانه او واضحه دی، چې له هغو څخه انکار غير له عناده او د فکر او تأمل له قصوره بل هيڅ شی نه دی، په هر حال شرعي کفر داسې زهر دي؛ چې که په قصد يا په سهوه په هر ډول سره چې وخوړل شي، د انسان د وژلو لپاره کافي دي، ځمونږ د «اهل السنت والجماعت» مذهب همدا دی.

يٰبَنِيٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ۝٣١

ای ځامنو د آدمه ! واخلئ تاسې زینت (ښایست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په اغوستلو د پاکو کالیو (جامو) او د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف (بې ځایه خرڅ) مه کوئ تاسې، ببشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځایه خرڅ کوونکي).

تفسیر: دغه آیتونه د هغو کسانو په رد کې نازل شوي دي، چې د کعبې شریفې طواف به یې په بربنډه کولو، او هغه یې لوی قربت، ثواب، او پرهېزګاري ګڼله، او د اهل جاهلیت ځینو کسانو د حج په ورځو کې د سدّ رمق ځنې زیات شی نه خوړو، او د غوړیو او نورو دسوماتو استعمال به یې پرېښوده، ځینو به د وزې له غوښې او شودو له استعماله ځان ساته، نو دغه ګرد شیان یې راوښوده چې دا شیان له سره د نېکۍ او تقوی خبرې نه دي، د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چې په هغه سره ستاسې د بدن تستّر (پټول) او تزیّن (ښایست) په عمل راځي، د عبادت په وخت کې د نورو وختونو په نسبت لا زیات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کې د ده د ګردو نعمتونو له اثر او نښو سره حاضر شي، او هر هغه شیان چې الله تعالی د خوراک او پوښاک لپاره درکړي دي، له هغو ځنې متمتع شئ ! په دې شرط سره چې اسراف په کې ونه کړئ !.

د اسراف معنی له حده تجاوز، او له مېچه تېرېدل دي، او هغه دوه ډوله دی: لکه چې حلال حرام وګڼي، یا له حلالو تېر له حرامو هم متمتع شي، یا په خوړلو او چښلو کې له حرص او بې تمیزۍ څخه کار واخلي، او له اندازې یې زیات وخوري، یا یې بې له اشتهاء وخوري، یا یې نا وخته وخوري، یا دومره لږ وخوري چې د جسماني صحت او قوت عمل لپاره کافي نه وي، یا د صحت مضر شیان استعمال کړي، او غیر ذلک.

د اسراف لفظ دغو ګردو امور لره شاملېدی شي، بیځایه خرڅونه هم په اسراف کې شامل دي، د همدې تعمیم په لحاظ ځینو اسلافو فرمایلي دي: (جمع الله الطبّ کله في نصف آیة) الله تعالی ګرد (ټول) طب په نیم آیت کې سره ټول کړی دی).

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ الَّتِيْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ۭ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝٣٢

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې چا حرام کړی دی زینت د الله؛ هغه چې ایستلی یې دی لپاره د بندګانو خپلو؟ او (چا حرام کړي دي) پاک لذیذ شیان له رزقه ځنې (چې د خوړلو او څښلو دي؟ یعنې دا یو هم نه دی حرام)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (زینت او طیبات او نور نعمتونه اصلا) لپاره د هغو کسانو دي چې ایمان یې راوړی دی (او تبعاً دی کفارو ته) په دې ژوندون لږ خسیس کې، حال دا چې خاص (مؤمنانو لره) دی په ورځ د قیامت کې، همدارنګه (لکه دا پاس تفصیل) په تفصیل بیانوو مونږ آیتونه لپاره د (هغه) قوم چې پوهیږي (پرې).

تفسیر: یعنې ای محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ! ته دوی ته ووایه چې چا حرام کړی دی هغه زینت د الله جل جلاله چې له جامو وي، که له نورو وي، چې ایستلی دی الله تعالی لپاره د بندګانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حیواناتو لکه وربښم یا وړی، او له کانونو لکه ځغره، او بل پاکیزه شیان له اقسامو د روزي، که د خوارک وي: لکه غوښې، وازدې، غلې، دانې، یا د څښلو (څکلو) وي: لکه اوبه، شوده، یعنې دا یو هم نه دی حرام.

ووايه ای ځما رسوله ! دغو ته چې دغه زينت او طيبات او نور نعمتونه خاص لپاره د مؤمنانو دي، يعنې هم دوی ته پيدا شوي دي، اما په دنيا کې کفار هم تبعاً ورسره شريک دي، ولې دائمې او ابدي نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شريکه په عقبا کې، همداسې چې مونږ دغه مفصل حکم بيان کړ، مفصل بيانوو باقي ټول احکام د دين بالخاصه د حلال او حرام احکام، لپاره د هغه قوم چې پوهيږي او فهمولی شي.

د دنيا ګرد شيان ځکه پيدا شوي دي، چې انسانان له هغو څخه په شرعي او په مناسبه طريقه ګټه واخلي، او د خالق تعالی جل وعلا شأنه په عبادت او وفاداری او شکر ګذاری کې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنيا ټول نعمتونه اصلا د مؤمنانو او مطيعانو د استفادې لپاره پيدا شوي دي.

هو ! کافران هم د دغو شيانو له استعمال څخه نه دي ممنوع شوي، دوی هم د خپلو دنيوي اعمالو او تدابيرو په اثر له هغو ځنې مفاد حاصلولی شي، بلکه څه وخت چې د ايمان خاوندان په ايماني قوت او تقوی کې کمزوري شي، نو دغه غاصبان په خپلو عملي هلو ځلو کې ظاهراً ډېر بريالي او کامياب په نظر راځي، چې ځينې له هغو ځنې دې د کفارو د فاني اعمالو ثمر وګڼله شي.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده، چې حرام کړي دي رب ځما فواحش (کبيره ګناهونه چې موجب د لوي عذاب دي) هغه چې ظاهر وي له هغو څخه، او هغه چې باطن وي، (او حرامه کړې يې ده) ګناه (صغيره چې حد نه لري)، او (حرام کړی يې دی) ظلم په ناحقه سره، (بل دا چې) شريک ونيسئ تاسې په الله پورې هغه شی چې نه دی نازل کړی (لېږلی الله) په (شريکولو د) هغه باندې هيڅ برهان (علمي سند)، او (بل دا يې حرام کړی دی چې) ووايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې تاسې نه پوهيږئ (پرې).

تفسير: له «اثم» ځنې عامه ګناه مراده ده، او ځينې مخصوصې ګناوې د دې مقام په مناسبت يا د اهميت له سببه بيان فرمايلې شوي دي، او د ځينو په نزد (اثم) هغه ګناه ده؛ چې د هغې تعلق د ګناه کوونکو څخه ما سوا نورو سره نه وي، والله أعلم.

دروغ ټرل په الله جل جلاله دا دي؛ چې په تحليل او تحريم او په الحاد د صفات الله او نورو کې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړي؛ چې بيخي شرعي اساس ونه لري، او بيا د هغو نسبت الله تعالی ته وکړي، لکه چې د فحشاوو په متعلق به کفارو ويل: ﴿وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾

او هر يوه امت ته يو اجل (نېټه) شته (د مرګ يا د عذاب که ايمان رانه وړي)، نو کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ نه به وروستي کيږي دوی (ترې) يو ساعت، او نه ړومبی کيږي دوی (ترې).

تفسير: په ظاهره سره دا شبهه کيږي، کله چې د وعدې وخت ورسيږي، نو تأخير يې عقلاً ممکن وو، نو ځکه د هغه نفی ضروري شوه، مګر تقديم يې خو عقلاً هم ممکن نه دی، نو د هغه له نفي څخه څه فائده ده؟.

د دې شبهې له سببه مفسّرينو ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ عطف په ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ منلی دی، او ځينې د ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ څخه (قرب) او نژدېوالی مرادوي.

ځما په نزد دغو تکلفاتو ته هیڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو کې د یوه شي د تاکید ثبوت او قوت لپاره چې په مقابل کې یې دوه خواوې وي؛ ډېر ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً کیږي، چې محتمل الثبوت وي، او د بلې خوا نفي چې لا له پخوا غیر محتمل وي، یواځې د مبالغې، تأکید او تحسین الکلام په ډول استطرادا ذکر کیږي.

لکه چې یو خریدار له دکاندار ځنې د یوه شي قیمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کې وایي: چې د هغه شي په قیمت کې هیڅ زیادت او کمی او لاندې او باندې نشته؟ او هم دغه یې قیمت دی، دکاندار ورته وایي: هو ! خانه !، په دغه ویلي شوي قیمت کې هیڅ زیادت او کمی او لاندې او باندې نشته ! او همدغه قیمت یې واجبي او ټاکلی (مقرر) شوی دی، په دغو دواړو محاورو کې مقصود بالذات (کمی) دی، مګر د (زیادت) لفظ یواځې د قیمت د تعیین او تاکید او مبالغې لپاره استطراداً ذکر کړی شوی دی.

دلته هم د دې کلام څخه اصلي غرض همدا دی، چې د الله تعالی وعده هر کله چې ورسیږي، بیا په کې تأخیر نشته، او له سره وروسته کېدونکې نه ده، او یوه شېبه هم په هغه کې د تقدیم او تأخیر امکان واقع کېدونکی نه دی، دلته د «تأخیر» نفي مقصود ده، ځکه چې «تقدیم» لا له پخوا څخه ظاهرُ الانتفاء وو.

هغه انتفاء یواځې د وعدې په ټینګوالي د زور اچولو یو اسلوب دی، یعنې پر الله دروغ ترونکی او د هغه د لوري د حرامو حلال کوونکی او نور متمردین دې د الله تعالی پر دغه تأخیر، مهلت او حلم نه مغروریږي، او نه دې بې فکره اوسي، ځکه چې د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالی له جانبه یوه ټاکلې (مقرره) موده مقرره شوې ده، هر کله چې د دوی د سزا نېټه او وعده ورسیږي؛ نو بیا هغه خامخا اجرا کېدونکې ده، او له سره وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ٣٥ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٣٦

ای ځامنو (اولاده) د آدم ! که راشي تاسې ته رسولان له تاسې ځنې، چې لولي دوی پر تاسې باندې آیتونه (د کتاب) ځما (یعنې شرعي احکام)؛ نو هر څوک چې ځان وساتي (له تکذیب څخه) او اصلاح (نېک) کړي (عمل خپل)؛ نو نه به وي هیڅ قسم وېره پر دوی باندې، او نه به دوی غمجن کیږي (په نقصان د جزا سره). او هغه کسان چې نسبت یې د دروغو کړی آیتونو ځمونږ ته او کبر (سرکشي کوي) له (قبلولو د) هغو آیتونو؛ همدغه کسان صاحبان (ملګري) د اور د (دوزخ) دي، همدوی به په دغه اور کې تل وي.

تفسیر: ابن جریر د أبو یسار سُلمي «رحمه الله» ځنې نقل کړي دي، چې دغه خطاب د ﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ﴾ الآیه ـ ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کې شوی دی، لکه چې د (اول جزء د البقرې سورت (٣٨) آیت (۴) رکوع) له سیاق څخه معلومیږي: ﴿قُلۡنَا ٱهۡبِطُواْ مِنۡهَا جَمِيعٗاۖ فَإِمَّا يَأۡتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدٗى﴾

الآیه ـ او د ځینو محققینو په نزد «هر کله هر خطاب چې په هره زمانه کې هر قوم ته شوی دی، دا د هغو څخه حکایت دی»، یعنې که الله تعالی په کوم وخت کې له همدغه ستاسې ځنې کوم رسول مبعوث وفرمایي، چې د الله تعالی آیتونه تاسې ته آوروي، او په هغو سره تاسې ته ستاسې د پلار اصلي میراث (جنت) د حاصلولو ترغیب او تذکیر درکوي، او د حقیقي مالک د خوشالۍ لارې په کې درښکاره شوي دي؛ نو د هغه مرسته (مدد) او پیروي وکړئ ! او له الله تعالی ځنې وویرېږئ ! او ناکاره کارونه پرېږدئ ، او تر یې ښزاره شئ ! او صالحه اعمال اختیار کړئ !؛ نو ستاسې مستقبل به بېخي ښخوفه او بې خطره کیږي، او تاسې به داسې یو مقام ته ورسېږئ چې هلته به د عیش او عشرت، امن، سکون، او اطمینان څخه ما سوا بل هیڅ شی نه وي.

هو ! كه څمونو آيتونو ته تاسې د دروغو نسبت وكړ، او د تكبر او لوينې له مخو تاسې پرې عمل ونه كړ، او له هدايته ګوښې (بېل) پاتې شوئ؛ نو له اصلي مسكن او آبائي ميراث څخه به بې برخې كېږئ، او د دائمې محرومۍ او ابدي عذاب او هلاكت ځنې به ما سوا بل هيڅ شى ستاسې نه په برخه كېږي.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

نو څوك دي ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه ترې پر الله باندې دروغ (چې نښه، ځوى، لور او شريك لري) يا نسبت د دروغو كوي آيتونه د دغه (الله) ته (بلكه نشته بل ظالم)، دغه (مكذبان مفتريان پر الله) وبه رسيږي دوى ته برخه د دوى له هغه ليكل شوي (عمر، رزق، اجل او نور) څخه تر هغه پورې كله چې راشي دوى ته رسولان ځمونږ (ملك الموت او أعوان يې)، حال دا چې قبضوي دوى (ارواح د) هغوى وايي (دا ملائك دې كفارو ته د ملامتۍ په توګه): چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې بلل به مو (عبادت به مو كاوه د هغوى) غير له الله (چې اوس دفع كړي عذاب له تاسې؟)، نو وبه وايي دغه (كافران): ورك شول له مونږ (او هيڅ نفعه مو تر ې ونه مونده)، او شاهدي به وركړي دوى پر نفسونو (ځانونو) خپلو باندې چې بېشكه دوى وو كافران (په دنيا كې).

تفسير: ﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ﴾ الآيه ـ «دغه مكذبان او مفتريان پر الله؛ وبه رسيږي دوى ته برخه د دوى»، يعنې په دنيا كې عمر او رزق او نور هر څومره چې مقرر او مقدر دي، يا د دې ځاى ذلت او رسوايي چې د دوى لپاره ليكلې شوې ده، هغه ګرد دوى ته رسيدونكي دي، بيا وروسته له مرګه هغه معامله چې له دوى سره كېدونكې ده، د هغې ذكر وروسته له دې نه راځي، كه د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ﴾ ځنې دنيوي عذاب نه، بلكه اخروي مراد واخيستل شي؛ نو د ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ الآيه ـ څخه پر دې تنبيه كيږي، چې د هغه عذاب لـه مبادیـو سلسله د دغه دنيوي ژوندانه پـه آخري شېبو كې شروع كيږي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ الآيه ـ «تر هغه پورې چې راشي دوى ته رسولان ځمونږ چې قبضوي ارواح د دوى»، يعنې كله چې پرښتې په ډېره سختۍ د دوى روح قبضوي، او په بد صورت يې بيايي، نو دوى ته ويلې كيږي: چې پرته له الله تعالى ځنې هغه شيان چې تاسې بلل هغوى چېرې دي؟ چې اوس ستاسې په داد او فرياد نه درسيږي؟ او ستاسې خبر نه اخلي؟ هغوى در وبولئ ! چې تاسې له دې مصيبت څخه وژغوري (وساتي) ! په دې وخت كې به كفار اقرار كوي، او په دغه اقرار كولو به ار (محتاج) كيږي، چې مونږ ډېره سخته غلطي كړې وه، چې مونږ داسې شيان خپل معبودان او مستعان ټاكلي (مقرر) كړي وو، چې هغوى د دې كار وړ او مستحق نه وو، او نن ځمونږ په دغه مصيبت كې د هغوى هيڅ سراغ او پته نشته، خو دغه بې وخته اقرار او ندامت دوى ته هيڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوي، او پر دوى داسې حكم صادريږي، ﴿ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ﴾ الآيه.

باقي هغه چې په نورو مواضعو كې راغلي دي، چې دوى به د خپل كفر او شرك څخه انكار كوي، د دې آيت سره منافي نه ده، ځكه چې د قيامت مواقف او احوال سره بېل بېل او جلا جلا (جدا جدا) وي، او جماعتونه به هم بېشماره ولاړ وي، په يوه ځاى كې د يوه موقف او جماعت بيان راځي، او په بل ځاى كې د بل جماعت او موقف ذكر كيږي.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ

وبه فرمايي (الله يا پرښته په قيامت کې دوی ته) چې ننوځئ په هغو امتونو (د کفارو) کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له تاسې له (کفارو د جن) پيريانو او له (کفارو د) انسانانو په اور (د دوزخ) کې.

تفسير: مطلب يې دادی چې: «تاسې هم د پخوانيو کفارو په ملګرتيا د دوزخ اور ته ننوځئ» !، يعنې هغه وړاندې او وروسته ګرد کفار به په همدغه دوزخ کې داخليږي.

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا

هر کله چې ننوځي (د دوزخ اور ته) يو امت نو لعنت به وايي دغه امت پر هغه بل وړاندې امت چې په مثل د ده وو (د کفر په خاص مشرب کې)،

تفسير: يعنې په دې مصيبت کې يو له بله سره همدردي به چېرې وي، بلکه دوزخيان يو پر بل باندې لعن او طعن وايي، او مسخرې کوي او ملنډې سره وهي، ښايي چې تابعان به خپلو سردارانو ته وايي چې: «د الله لعنت دې پر تاسې وي، چې تاسې مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تکليفونو) کې ډوب کړو»، سرداران به خپلو اتباعو ته وايي: «ای ملعونانو ! که مونږ په کنده کې ولوېدو، ستاسې خو سترګې وې، نو تاسې ولې د ړندو په شان په مونږ پسې رالوېدئ» وغير ذلک.

حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

تر هغه پورې کله چې يو ځای شي دوی په دې (اور) کې ټول؛ نو وبه وايي وروستني د دوی (يعنې تابعان) په (باب دهغو) ړومبنيو (متبوعانو) خپلو کې (الله ته چې) ای ربه ځمونږ ! دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه کړي وو مونږه؛ نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (ځمونږ) له اوره (د دوزخ)، وبه فرمايي الله چې: دی لپاره د هر يوه دوچند (عذاب)، ليکن نه پوهېږئ تاسې (پرې او نه خبر ږئ د يو بل له عذاب نه).

تفسير: يعنې په يوه حساب د پخوانيو د ګناهونو عذاب دوچند شو، چې هم پخپله دوی ګمراهان شوي وو، او هم يې راتلونکو لره لارې جوړې کړې، او په بل صورت د وروستنيو ګناه دوه چنده شوه، چې دوی په دغسې حال کې ګمراهان شول، چې د پخوانيو امتونو احوال د دوی په مخ کې ښکاره پراته وو، او دوی ترې هيڅ پند او عبرت نه اخيست.

يا ځرنګه چې د هر دوزخي احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتيږي، نو ځکه يې وفرمايل چې د هر يوه عذاب به پرله پسې برابر دوه چنده کيږي، او لا به پسې زياتيږي، اوس د تعذيب په ابتداء کې تاسې د تعذيب له انتهاء څخه بې خبره يئ، يعنې د پخوانيو د عذاب د دوچند کېدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسايي (آرام) او شفاء نه په برخه کيږي.

دا تقرير به په هغه صورت کې موافق راځي چې د ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ څخه دواړه فرقې مرادې شي.

خو د «ابن کثير رحمه الله» په نزد په دې آيت کې وروستنيو ته اطلاع ورکړی شوې ده، چې بېشکه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجې سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چې په بل ځای کې يې خبر ورکړی

دی: ﴿اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ زِدْنٰهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يُفْسِدُوْنَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۸۸) آیت (۱۲) رکوع) ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَّعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۳) آیت (۱) رکوع)، ﴿لِيَحْمِلُوْٓا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِيْنَ يُضِلُّوْنَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ اَلَا سَآءَ مَا يَزِرُوْنَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲۵) آیت (۳) رکوع).

وَقَالَتْ اُوْلٰىهُمْ لِاُخْرٰىهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿۳۹﴾

او وبه وایي هغه ړومبني (متبوعان) د دوی په حق د وروستنیو (تابعانو) د دوی کې: چې پس نه وو تاسو ته پر مونږ باندې هیڅ فضل (بهتري په تخفیف د عذاب کې، او مونږ او تاسې برابر یو په کفر کې) نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې له شرک او کفر څخه).

تفسیر: یعنې ځمونږ د سزا د زیاتونې د خواهش څخه تاسې ته څه په لاس درغله؟ آیا ستاسې په عذاب کې څه تخفیف راغی؟ نه، تاسې هم د خپلو چارو نتیجې وګالئ (برداشت کړئ) او خوند یې وڅکئ !.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَآءِ وَلَا يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِيْ سَمِّ الْخِيَاطِ ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته او تکبر کوي (له قبول) د هغو؛ وبه نه پرانیستلی شي دوی ته وَرُونه د آسمان (چې پورته یورې شي نېک عملونه او ارواح د دوی) او نه به داخل شي دوی جنت ته، تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې، او همداسې (لکه جزا د متکبرانو) جزا ورکوو مونږ مجرمانو (کافرانو) ته.

تفسیر: یعنې نه په ژوند کې د دوی اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دی، او نه وروسته له مرګه د دوی ارواحو ته اجازه شته، چې دآسمان په لوري وخیژي، په حدیث کې راغلي دي چې: «د کافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجّین» په لوري شړل کیږي، چې تر ځمکې لاندې دی، او د مؤمنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «علیّین» پورته خیژي، مفصل احوال دې د احادیثو په کتابونو کې ولوستل شي !.

﴿حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِيْ سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ «تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې»، دا یې د «تعلیق بالمحال» په ډول وفرمایل، د هرې ژبې په محاورو کې داسې امثال شته، چې په کې د یوه شي محالتوب په بل محال شي باندې معلق وي، او دا ترې ظاهریږي.

همغسې چې هغه شی لا ممکن دی؛ دغه شی هم ناممکن دی، یعنې لکه چې دغه خبره د کېدلو نه ده، چې اوښ سره له خپل لوی جسامت د ستنې په سوم کې سره د هغه د وړوکوالي او صغارت ننوځي؛ همداسې د دغو مکذبینو او متکبرینو په جنت کې داخلېدل محال دي، ځکه چې حق تعالی په جهنم کې د دوی د «خُلود» خبر راکړی دی، او په علم الله کې هم دا سزا دوی ته ټاکلې (مقرره) شوې ده، نو بیا د الله تعالی د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنګه واقع کېدی شي؟ !

لَهُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَّمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ﴿۴۱﴾

مقرر دي دوی ته له دوزخ ځنې فرش، او وي به د پاسه د دوی آغوستنې (پردې د اور)، او همداسې (لکه جزاء د دې خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسير: يعني له هرې خوا به تري اور چاپېر وي، او له هيڅ لوري او په يوه ډډه به هم دوی ته راحت او هوسايي (آرام) نه ورسيږي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) تکليف نه فرمايو (بار نه آچوو) په هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، دغه (مؤمنان) صاحبان (ملګري) د جنت دي، همدوی به په هغه (جنت) کې تل وي.

تفسير: ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ جمله معترضه ده، چې په دې سره يې په منځ کې تنبيه وفرمايله، چې ايمان او صالح عمل چې پرې دومره عظيم الشأن صله مرحمت کيږي، داسې کوم مشکل شی نه دی، چې د انسان له طاقته وتلی وي، يا يې دا مطلب چې له هر انسان څنې دومره صالح عمل مطلوب دی، چې د هغه طاقت او قدرت وي، له هغه څخه زياته مطالبه نه کيږي.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چې په سينو د دغو (جنتيانو) کې دی له کينو څخه.

تفسير: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ څخه يا خو داسې مراد دی، چې د جنتيانو په منځ کې په جنتي نعمتونو کې يو له بله سره هيڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (کينه) نه وي، او هر يو به خپل ځان او نور جنتيان داسې ګوري؛ لکه چې يو ورور خپل بل خوږ ورور ګوري، او په ليدلو به يې خوشاليږي، په خلاف د دوزخيانو چې دوی به د هغه مصيبت په وخت کې يو بل ته پيغور ورکوي، او لعنتونه او کنځلې به کوي، لکه چې پخوا وليکل شو، يا به مراد داسې وي؛ چې د داسې صالحانو په منځ کې په دنيوي ژوندون کې که پر کومه خبره کوم خپګان او اندېښنه پېښه شوي وي، او يو د بل په نسبت څه انقباض او تأثر لري؛ هغه ګرد به دجنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو ځنې ايستل کيږي، هلته به ګرد يو د بل په نسبت سليم الصدر او خوښ وي، لکه چې علي رضي الله عنه د ځان او خپلو مخالفينو په هکله فرمايلي وو.

تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۖ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا ۖ وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۚ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ

بهيږي به له لاندې د (مانيو او ونو د) دوی ويالې، او وايي به دغه (جنتيان): ګردې (ټولې) ثناوې او احسانات خاص الله لره دي، هغه (الله) چې برابر يې کړو مونږ دې (مقام) ته، او نه وو مونږ پخپله چې موندلې مو وی دا لاره؛ که نه وو هدايت کړی (لار ښوولې) مونږ ته الله، په تحقيق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره.

تفسير: يعني د الله تعالى په مهربانۍ او توفيق او د رسولانو په سمه لار ښوونه او لاس نيونه مونږ دغه اعلى مقام ته رسيدلي يو، او دغه مرتبه مو په برخه شوې ده، که نه مونږ چېرې او د غه لوړې مرتبې چېرې.

وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

او آواز به وکړ شي دغو (جنتيانو) ته داسې چې دغه جنت په ميراث (ويړيا) درکړی شوی دی تاسې ته په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (له حسناتو په دنيا کې).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې: «هيڅا لره خپل عمل په جنت کې نه داخلوي»، د دې مطلب داسې دی، چې د جنت د داخلېدو حقيقي عوض عمل نه دی، او فقط ظاهري سبب يې ګڼه شي، ځکه چې د جنت د دخول حقيقي سبب د الله تعالى کامل رحمت دی، لکه چې په همدغه حديث کې راغلي دي، او د «إلا أن يتغمدني الله برحمته» له الفاظو ځنې ظاهريږي.

هو ! پر بنده د الله تعالى د رحمت نزول هغومره کيږي، چې د عمل روح په کې موجود وي، شيخ الهند «رحمه الله» به تل فرمايل: «دغه ګاډی د الله تعالى په قدرت سره درومي، او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی، چې په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوي او دريږي».

ځينې مفسرين د دې آيت ترجمه داسې هم کوي: «او غږ به وکړ شي جنتيانو ته چې دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته ويړيا لکه ميراث چې ويړيا وي، يا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته ميراث پاتې شو، لکه چې ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو، په سبب د هغو اعمالو چې وئ تاسې چې کول به تاسې په دنيا کې، چې هغه استقامت او مواظبت وو په اوامرو او اجتناب وو له نواهيو ځخه.

وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ اَصْحٰبَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُّمْ مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ؕ قَالُوْا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ اَنْ لَّعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ﴿۴۴﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُوْنَ ﴿۴۵﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (دخپه کولو لپاره) صاحبانو د اور ته داسې چې: په تحقيق مونده کړ مونږ هغه (ثواب) چې وعده کړې وه رب له مونږ سره ځمونږ په حقه (رښتيا) سره، نو آيا وموند تاسې (هم) هغه (عذاب) چې وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتيا) سره؟، (نو) وبه وايي دوزخيان چې هو ! (هغه مو همغسې بيا مونده !)، نو غږ به وکړي يو غږ کوونکی په منځ د دغو (جنتيانو او دوزخيانو) کې داسې چې: وي دې لعنت د الله په ظالمانو (کافرانو) باندې. هغه ظالمان چې آړوي دوی (خلق) له لارې د الله، او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عيب)، او همدوی په (راتلو د) آخرت (قيامت) باندې کافران (منکران) وو.

تفسير: په دغو آيتونو کې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی، چې د جنتيانو او دوزخيانو يا د دوی دواړو او أصحاب الأعراف په منځ کې سره کيږي، د ړومبنيو او وروستنيو خبرو او اترو ځخه چې د «أصحاب الجنة» او د «أصحاب النار» په منځ کې د دې لوري يا د هغه لوري کيږي؛ له ورا څرګندېږي چې دغه مخاطبات د جنت يا د دوزخ له ننوتلو ځنې وروسته کيږي، نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري، چې د «أصحاب الأعراف» ضمني او منځنۍ خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلی شي، په هر حال جنتيان د جنت له رسېدلو وروسته پر خپل حال د خوشالۍ اظهار کوي، او د دوزخيانو دتقريع او ترټلو او نکايت او شرمولو لپاره به وايي: «هغه څه وعدې چې الله تعالى دخپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمايلي وې، چې ايمان راوړونکو ته دائمي نعيم ورکړي، نو مونږ هغه په رښتيا او سې سمې وموندلې، ای أهل جهنم ! تاسې ووايئ چې ستاسې پر کفر او عصيان کومې وېرې او تهديدونه چې درکاوه کېدل، آيا تاسې هم هغه رښتيا او صحيح وموندل؟».

ظاهر دی چې کفار په ځواب کې پرته له (هو !) ځخه بل هيڅ شی نشي ويلی، په دغه وخت کې به د الله تعالى له لوري يو «منادي» ودريږي، او داسې غږ به کوي: «اګر که ګناهګاران ډېر دي» مګر د الله تعالى لوی لعنت او ډېره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چې دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بيخي بې فکره وو، او هم نور به يې د حق لارې

څخه بې لارې کول، او پخپلو کړو بحثونو سره به شپه ورځ په همدغه فکر کې وو؛ چې سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کړه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾

او په منځ کې د دغو دواړو (جنت او دوزخ يو ديوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چې پېژني دوی هر يو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره، او غږ به وکړي دغه (أعرافيان) صاحبانو د جنت ته داسې چې: سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چې داخل شوي به نه وي دغه (أعرافيان) جنت ته، او دوی به طمع (اميد د جنت) لري.

تفسير: د «حجاب» معنی پرده او پناهي ده، او دلته له پردې څخې ديوال مراد دی، چې د حديد په سورت کې په دې تصريح شوې ده: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ﴾ دغه ديوال به داسې يو مانع او حاجز وي، چې د جنت له خوندونو او لذتونو څخې دوزخيان بې برخې کوي، او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکليفونو) او کلفتونو څخې جنتيان بې خبره کوي، چې د هغه تفصيلي علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ الآيه ـ «أي على أعراف ذلك الحجاب رجال»، يعنې دا الف لام عوضي دی، «أعراف» جمع د «عرف» ده، چې د هر شي سر ته وايي، معنی يې دا چې وي به په کنګرو د دې قلعې باندې سړي چې دوی به جنتيان وينې او هم دوزخيان، او پېژني به جنتي په تک سپين نوراني مخ د ده سره، او دوزخي په تک تور ظلماني مخ د هغه سره، ځکه چې د دغه منځني ديوال د لوړې څوکې نوم «أعراف» دی.

د «أعراف أصحاب» څوک دي؟ قرطبي «رحمه الله» پر دغه موضوع دولس أقواله نقل کړي دي، ځمونږ په نزد راجح قول همغه دی، چې له حذيفه، ابن عبّاس، ابن مسعود رضي الله تعالى عنهم أجمعين غوندې جليل القدرو أصحابو اونورو اکثرو أسلافو او أخلافو څخې منقول دی، يعنې «د أعمالو له وزن کېدلو څخه وروسته جنتي هغه دی، چې د ده «حسنات» ډېر وخيژي، او دوزخي هغه دی چې «سيئات» يې زيات شي، او هغه کسان چې حسنات اوسيئات يې مساوي او يو برابر څرګند شي، هغوی به د «أعراف» أصحاب کيږي».

له رواياتو څخې معلوميږي، چې بالآخره «أصحاب الأعراف» هم جنت ته ځي، او برسېره په هغه دا خبره له دغې مسئلې څخه هم فهميږي، کله چې هغه ګناهګاران مؤمنان چې د دوی سيئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کې غورځول کيږي، او دوی وروسته د خپلو سزاوو د ځللو (تېرولو) څخه بېرته جنت ته بيول کيږي، نو «أصحاب الأعراف» چې د دوی حسنات او سيئات سره برابر دي، ښايي له دوی څخې ډومبی جنت ته لاړ شي.

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او کله چې وګرځول شي سترګې د دغو «أعرافيانو او وګوري» په لوري د صاحبانو (ملګرو) د اور؛ نو وبه وايي دغه (أعرافيان له ډېره هيبته): اى ربه ځمونږ ! مه ګرځوه (مه يو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسير: څرنګه چې أعرافيان د جنت او دوزخ په منځ کې اوسيږي، نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کې وي، کله چې جنتيانو ته ګوري؛ نو خوشاليږي، او هيله او اميد يې پيدا کيږي، او کله چې پر دوزخيانو د دوی سترګې ناڅاپه ولګيږي؛ نو له الله تعالى څخه ويريږي، او تر پناه غواړي، څو دوی د دوزخيانو په ډله کې ونه غورځولی شي.

په ﴿صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ﴾ کې اشاره دې ته ده چې أعرافيان عمدا دوزخيانو ته نه ګوري، بلکه بې اختياره به يې پرې نظر واقع کيږي.

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اعراف هغو سړيو ته (له دوزخيانو) چې پېژني به دا (اعرافيان) هغوی په علائمو د (ظلماني مخونو د) هغو سره، وبه وايي دا (أعرافيان دوزخيانو ته): هيڅ دفع ونه کړه له تاسې ډېر والي (د مال يا د رجالو) ستاسې او نه هغه چې وئ تاسې لويي به مو کوله (له حقه).

تفسير: يعنې برسېره په دې چې په دوزخ کې معذب کيږي، د دوی په څېرو کې به د دوزخيتوب علامې هم ښکاري.

يا يې دا مطلب دی، چې دوی به داسې خلق وي، چې د «أصحاب الأعراف» سره پېژندګلوي لري، او په دنيا يې ليدلي وي، نو ځکه کله يې چې په هغه ځای کې ووينې؛ نو په څېره يې پېژني، او داسې به وايي دوی ته چې: «هيڅ دفع ونه کړه له تاسې څخه ډېروالي د مال يا د رجالو ستاسې، او نه هغه چې وئ تاسې چې کبر، لويي به کوله تاسې له حقه»، يعنې د دې مصيبت په وخت کې ستاسې هغه ملاتړي جماعتونه او ډلې چېرې لاړې؟ او په دنيا کې هغه ځانمنې او لويي چې تاسې کوله، هغه اوس څه شوه؟

أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

(وبه وايي أعرافيان چې) آيا دغه (په جنت کې) هغه (ضعيفان مسلمانان) دي چې قسمونه به خوړل تاسې (په دنيا کې) چې وبه نه رسوي دوی ته الله رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کې دي، او الله هغو ته فرمايلي دي چې) ننوځئ جنت ته چې نه به وي هيڅ وېره پر تاسې باندې او نه به تاسې غمجن کېږئ.

تفسير: په دغه سره د «أهل الجنت» په لوري اشاره کوي، او دوزخيانو ته به ويلې کيږي؛ چې هغه ګوډ مات او له کاره وتلي مساکين او ضعيف الحال کسان چې تاسې هغوی حقير او خوار او اکرب ګڼل، او داسې به مو ويل چې: «آيا د پاک الله مهرباني په ګرد (ټول) عالم کې فقط په همدغسې کسانو کيږي ! ﴿أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا﴾ الآيه ـ» نن هغو ته وګورئ چې د ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ﴾ الآيه ـ مصداق ګرځيدلي دي، يعنې ننوځئ په جنت کې بې له خوف او وېرې، حال دا چې تاسې په دغه عذاب کې اخته او مبتلا يئ.

ځينې مفسرين ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ د أعرافيانو مقوله بولي، او ځينې يې د الله تعالى مقوله ګڼي، چې الله تعالى به أعرافيانو ته فرمايي، چې ننوځئ اى أعرافيانو جنت ته الخ.

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۚ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسې چې: راتوی کړئ تاسې پر مونږ باندې له اوبو نه، يا (راواچوئ) له هغو شيونو چې روزي کړي دي تاسې ته الله، وبه وايي جنتيان (د دوزخيانو په ځواب کې): چې بېشکه الله حرام کړي دي دا دواړه (اکل او شرب) پر کافرانو.

هغه کافران چې نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبې، او غولولي وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هېروو (پرېږدو) مونږ دوی؛ لکه چې هېر کړی وو دوی ملاقات د ورځې خپلې چې دغه ده، او (لکه چې) وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې انکار کاوه (چې الله نه دي رالیږلي).

وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو (کفارو) ته کتاب چې واضح بیان کړي دي مونږ (معاني د) ده، حال دا چې عالمان وو مونږ (په معاني د ده) حال دا چې دغه کتاب هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان (پرې) لري.

تفسیر: ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې کوي: «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنې قرآن، چې په تفصیل په کې بیان کړي دي مونږ عقائد او دیني أحکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه دتفصیل ، په دې حال کې چې رهنما او مهرباني ده لپاره د هغه قوم چې ایمان پرې راوړي».

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٥٣﴾

آیا انتظار کوي دوی (بلکه نه کوي) مګر عاقبت د هغه (شي ته چې په دغه کتاب) کې دي (له ثواب او عذابه چې ورښکاره شي)، په هغې ورځې کې چې راشي عاقبت د ده (په قیامت کې) وایي به هغه کسان چې هېر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دې نه (په دنیا کې): په تحقیق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل)، نو آیا شته مونږ لره (اوس) له شفاعت کوونکو څخه یو څوک چې شفاعت وکړي دوی لپاره ځمونږ، یا بېرته بوتلل شو (دنیا ته)؛ نو (نښه) عمل به وکړو غیر له هغه (بد) عمل چې وو مونږه چې کاوه به مو (په دنیا کې)، (وبه فرمایي الله): په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر، او ورک (او بې فائده) شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې ویلې (د شرک).

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۖ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهٗ حَثِيْثًا ۙ وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍ بِاَمْرِهٖ ؕ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ؕ تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٥٤﴾

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه (او هغه شیان چې د دوی په منځ کې دي) په (موده) شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو الله پر عرش، پټوي (تیاره د) شپې په (رڼا د) ورځې؛ چې طلب کوي هره یوه بل لره په تلوار سره، (او پیدا کړي یې دي) لمر او سپوږمۍ او ستوري حال دا چې مسخّر (منقاد) کړی شوي دي امر (حکم) د الله ته، خبردار شئ چې (خاص) الله لره دي پیدا کول او امر (حکم فرمایل)، لوی برکت والا دی الله چې رب (پالونکی) دګردو (ټولو) عالمیانو (د جهان دی).

تفسير: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ «بيا اوچت شو الله پر عرش» د الله تعالى د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښايي تل په ياد وساتل شي، چې د قرآن او حديث په نصوصو کې کوم الفاظ چې د الله تعالى د صفاتو د بيانولو لپاره اختياراوه شي، په هغو کې علی الأکثر همغه شيان دي، چې د مخلوقاتو په صفاتو کې استعماليږي، مثلا الله تعالى ته حي، سميع، او بصير ويلی شوی دی، چې پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو کې د استعمال حيثيت بيخي بېل او جدا (جلا) دی، نو پرته له دې خبرې څخه چې د هغه صفات د مخلوقاتو په شان نه دي؛ نور څه ويلی نه شو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ نه يواځې «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرد صفات ښايي همداسې وګڼلی شي، چې صفت د خپل أصل المبدأ (وضاحت د معنی) او غايت په اعتبار ثابت دی، مګر د هغه هيڅ يو کيفيت نشي بيان کېدی، او د سماوي شرائعو له خوا داسې څه حکم صادر شوی نه دی، چې انسان په داسې ما وراء العقولو حقائقو کې هم غور او خوض وکړي، او ځان په ربړونو (تکليفو) کې اخته کړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (۶) جزء د المائده سورت په (۶۴) آيت (۹) رکوع کې د ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ لاندې بيان کړې ده، په ﴿اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ هم له دې سره سم وپوهېږئ، د عرش معنی تخت او د «استواء» ترجمه اکثرو محققانو په استقرار سره هم کړې ده، لکه چې حافظ ابن القيم رحمه الله فرمائي:

ولهم عبارات عليها أربع *** قد حصلت للفارس الطعان

وهي(استقر) وقد (علا) وكذلك (ارتفع) الذي ما فيه من نكران

وكذاك قد (صعد) الذي هو رابعٌ *** وأبو عبيدة صاحب الشيباني

يختار هذا القول في تفسيره *** أدرى من الجهمي بالقرآن

﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ﴾ : «پټوي تياره د شپې په رڼا د ورځې چې طلب کوي هره يوه بلې لره په تلوار سره، يا لټوي هره يوه له دوی بله په تلوار بلا فاصل يعنې متصل ورپسې راځي لکه طالب، او پيدا کړي دي مونږ لمر او سپوږمی او ستوري»، يعنې د شپې تياره د ورځې په رڼا سره يا د ورځې رڼا د شپې په تيارې سره پټوي، او همداسې پرله پسې يو د بل تعاقب کوي، او په تلوار سره اوړي را اوړي، همدا چې شپه پای (آخر) ته ورسيږي، ورپسې جوخته ورځ راځي، يا چې ورځ ختمه شي، ورپسې سمه شپه رسيږي، د دې دواړو په منځ کې د يوې شپې فرق او وقفه نه راځي، ښايي په دې سره يې داسې تنبيه فرمايلې وي: همداسې کله چې د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تياره شپه پر عالم محيطه شي، نو هغه وخت الله تعالى د ايمان او عرفان په لمر سره هرې خوا ته رڼا خوروي.

﴿مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ «چې مسخر، منقاد او قايل وي حکم د الله ته» يعنې هيڅ يو ستورې بې د الله تعالى له حکمه نشي خوځېدلی، او ټول د اله العالمين په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کې مشغول دي.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾: «واورئ ! خبردار شئ ! چې خاص الله لره دي پيدا کول او امر (حکم) کول)، لوی برکت والا دی الله چې رب پالونکی د ګرد جهان دی»، پيدا کول «خلق» دی، او د پيدا کولو څخه وروسته تشريعي يا تکويني احکام ورکول «امر» دی، او دغه دواړه د الله تعالى په قبضه او اختيار کې دي، نو په دې شان د ګردو محاسنو او برکاتو منبع شو، بېشکه چې الله تعالى ډېر لوی ذات دی، په وحدانيت او الوهيت او ربوبيت او نورو جلالي او جمالي صفاتو خپلو کې، جل جلاله، عمّ نواله، وأعظم برهانه.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

وبولئ تاسې رب خپل (هر وخت) په زارۍ عذر او په پټه سره (ځکه چې په پټه بلل د اخلاص دليل دی).

تفسير: كله چې د «عالم الخلق» او «عالم الأمر» مالك او د ګردو برکاتو منبع هم دغه پاک ذات دی، نو پخپلو دنيوي او اخروي حوائجو کې ښايي چې په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بې له ځان ښوولو او ریا څخه ورو ورو وباله شي !.

له دې نه معلوميږي چې په دعاء کې اصل اخفاء ده، او هم دغه په اسلافو کې معموله وه، په ځينو مواضعو کې جهر او اعلان به د کوم عارض له مخې وي، چې د هغه تفصيل په «روح المعاني» او نورو کې شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾

بېشکه چې الله نه خوښوي تيريکوونکي (له شرعي حدودو په دعاء بلکه په هر څه کې).

تفسير: يعنې په دعاء کې دې د ادب له حدودو تېرى ونه کړى شي، مثلا هغه شيان چې عادتاً يا شرعاً محال وي؛ هغه وغواړي، يا د معاصيو او لغو شيانو طلب وکړي، يا داسې کوم سوال وکړي چې د ده له شان او حيثيته سره څه مناسبت نه لري، (يا به مراد ترې پورته کول د غږ وي، يا به ډېر اوږدول د دعا وي) دا ګرد (تول) په «اعتداء في الدعاء» کې داخل دي.

وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او مه کوئ فساد (اى انسانانو !) په ځمکه کې وروسته له اصلاح د دې (د انبياوو په بعثت سره)، او وبولئ تاسې الله (عبادت يې کوئ) په خوف (وېرې) سره (له عذابه د الله)، او په طمع (اميد د رحمت د الله)، بېشکه چې رحمت (مهرباني) د الله ډېره نژدې ده محسنانو (نيکي کوونکو) ته.

تفسير: يعنې کله چې په دنيا کې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي؛ نو بيا تاسې په هغې کې اختلال او اشکال مه آچوئ !، او سره له خوف او رجاء د پاک الله په عبادت کې لګيا او مشغول اوسئ ! مه د الله تعالى له رحمته مأيوس او نا اميده شئ، او مه د الله تعالى له عذابه مأمون او بې فکره وګرځئ، او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرأت کوئ !، راجح همدا ده چې دلته په «وادعوه» کې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي، لکه چې د «صلاة التهجد» په باره کې يې فرمايلي دي: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾.

وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دى چې راليږي بادونه زېرى کوونکي په مخ کې د رحمت د ده (چې باران دى)، تر هغه پورې چې راواخلي (دغه بادونه) وربځې درنې (په اوبو سره) چې روانوو مونږ دغه (وربځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چې مړه (وچه بې ګياه) وي، پس نازلوو مونږ له دې وربځو څخه اوبه؛ نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم مېوو څخه، همداسې (چې دغه مړه وچه ځمکه ژوندى کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) لپاره د دې چې پند واخلئ (او لازم دي چې غور په کې وکړئ). او ځمکه پاکه (خوږه صالح الزراعته) راوځي زرغونه د دې (ښه کامله) په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چې خرابه ښوره ناکه وي؛ نه راوځي (زرغونه يې) مګر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بيا، بيا، بيانوو آيتونه لپاره د قوم (مؤمنانو) چې شکر باسي.

تفسير: او س د «سفليّاتو» او د «كائنات الجو» په متعلق د خپلو ځينو تصرفاتو ذكر فرمايي، تر څو خلق پرې ښه وپوهيږي، چې دګردو (ټولو) علويّاتو او سفليّاتو او جويّاتو اسمان، ځمكه، او د دوى دواړو په منځ او شاوو خوا كې د ګردو (ټولو) موجوداتو عمومي حكومت د پاك الله رب العالمين په قبضه كې دى، د بادونو چلېدل، د بارانونو، واورې، ږلى ورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنيليو، او نباتاتو پيدا كول د هرې ځمكې له استعداده سره سم په كې كښتونه (فصلونه) د څرڅايونه، باغونه، رياحين، أشجار، أثمار او نور شيان پيدا كول؛ دا ګرد (ټول) د الله تعالى د كامله قدرت او بالغه حكمت علامې او نښې دي.

كله چې الله تعالى په خپل رحمت او شفقت سره توره تياره شپه په ستورو، سپوږمۍ او لمر سره رڼا كوي، او له وچې ځمكې څخه شنيلي او نباتات زرغونوي، او له هغو څخه د انسانانو او حيواناتو د ژوندون سامان تياروي، او د ګردو (ټولو) سفلياتو د حيات او نشاط د مهيا كولو لپاره له آسمانه وريا (باران) رانازلوي؛ نو څرنګه كېداى شي چې داسې مهربان الله د خپل مخلوق بني آدمانو لپاره داسې كوم ستورى، سپوږمۍ او لمر به يې نه وي پيدا كړى، چې دوى د جهل او ظلم له تيارو څخه هم وباسي، او د روحاني غذاء د تيارولو د معنوي كښتونو (فصلونو) د سپرابولو (اوبولو او لويولو) لپاره به يې د رحمت باران نه وي نازل كړى؟.

او لكه چې د باران او د ځمكې په مثال كې اشاره كړى شوې ده، چې مختلفې ځمكې د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوي، همداسې وپوهيږئ چې انبياء عليهم السلام د هغه خير او بركت لپاره چې ليږلي شوي وو، له دوى ځنې منتفع كېدل هم په ښو استعدادونو پورې موقوف دي، هغه خلق چې ترې انتفاع نه اخلي، يا پوره نه منتفع كيږي، دوى ته ښايي پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړي.

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اِنِّيْۤ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۵۹﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖۤ اِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۶۰﴾

قسم دى په تحقيق ليږلي وو مونږ نوح قوم خپل ته نو وويل (نوح): اى قومه ځما ! عبادت وكړئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ معبود برحق بې له دغه (الله)، بېشكه زه ويرپرم په تاسې باندې له عذاب د ورځې لويې (طوفان يا د قيامت). نو وويل مشرانو له قومه د نوح: بېشكه مونږ وينو (يا ګڼو) تا په ګمراهۍ څرګنده كې (چې پلرنى دين دى پريښى او د ډېر معبودان نه منې).

تفسير: د آدم عليه السلام قصه د دې سورت په ابتداء كې تېره شوه، وروسته له آدم عليه السلام لومړنى اولوا العزم او مشهور رسول نوح عليه السلام وو، چې د أهل الأرض د مشركانو د اصلاح او هدايت لپاره وليږل شو، اګر كه د نوح عليه السلام د خاص شريعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوري وو، خو بيا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چې د ګردو (ټولو) انبياوو عليهم السلام په اصولو كې سره ګډ او مشترك دي؛ د هغه مخاطبان ګرد انسانان دي.

وايي چې د آدم عليه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد اولاد د توحيد پر كلمه ټينګ ولاړ وو، د بت پرستى ابتداء د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه له قول سره موافق داسې شروع شوه، چې د ځينو صالحانو د وفات څخه وروسته چې د دوى نومونه (ود، سواع، يغوث، يعوق، او نسر) وو، او د نوح په سورت كې مذكور دي، خلقو د هغو څېرې جوړې كړې، تر څو د دوى د احوالو، عباداتو اونورو خصوصياتو يادونه پرې وشي، لږ څه وروسته د هغو تصاويرو په شان څو مجسمې تيارې شوې، او متدرجا خلق د دغو مجسمو په عبادت كې لګيا شول، چې د همغو مشرانو په نامه موسومې شوې وې.

کله چې د بت پرستۍ وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالى نوح علیه السلام ولېږه، نوح علیه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نیم سوه کاله پورې د توحید او د تقوى په لورې دعوت ورکړ، او د دنیا او آخرت له عذابونو څخه یې دوی وویرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح علیه السلام په تضلیل او تجهیل یې لاس پورې کړ، تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد سره ونیول، او همغسې چې د نوح علیه السلام دعا وه: ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ د ځمکې د مخې هیڅ یو کافر له الهي عذابه خلاص نشو.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (نوح): ای قومه ځما ! نشته په ما کې (له سره) هیڅ ګمراهي، ولیکن زه یم رسول (استازی) له جانبه د رب (پالونکی) د ګردو (ټولو) عالمیانو. رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسې ته (محض لپاره د نفع ستاسې) اوپوهېږم له (جانبه د) الله (په وحیې سره) په هغه څه چې پرې نه پوهېږئ تاسې. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند د وحیې) له لورې د رب ستاسې پر (ژبې د) یو سړي له (جنسه د) ستاسې لپاره د دې چې وویروي دی تاسې، او لپاره د دې چې پرهېزګاران شئ تاسې، او لپاره د دې چې پر تاسې باندې رحم وکړی شي.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته، نو نجات مو ورکړ دغه (نوح) او هغو کسانو ته چې له ده سره (ملګري) وو په بېړۍ کې، اوغرق مو کړل هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړی وو آیتونو ځمونږ ته، بېشکه دوی وو یو قوم ړانده (له حقه).

تفسیر: یعنې له هغو سره د نفعې او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندېښنه نه وه، ګردو (ټولو) ځانونه ړانده کړي وو، او پرله پسې په سرکښۍ، تکذیب او بغاوت کې یې ټینګار (همېشه والی) کاوه، او له بت پرستۍ او نورو متمردانه حرکاتو ځنې یې لاس نه آخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وړغورل (وساتل) شول، چې له نوح علیه السلام سره په بېړۍ کې سواره شوي وو، نور ګرد (ټول) مکذبین سره ډوب شول.

اوس هومره انسانان چې په دې دنیا شته، دوی د همدې أهل السفینة بلکه د نوح علیه السلام له ذریاتو ځنې دي، (أهل السفینة (٨٠) مؤمنان وو، (٤٠) تنه نارینه، (٤٠) تنه ښځې، ځینې وایي چې (٩) تنه وو، درې ځامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث، او شپږ تنه نور، او ټول راکبین (١٦٠) ذوي الأرواح وو).

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾

او (لېږلی وو مونږ قوم د) عاد ته (قومي) ورور د دوی «هود»، وویل (هود): ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له الله، نو آیا تاسې نه ویرېږئ؟ (له عذابه د الله او پرهېز نه کوئ له شرکه؟).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

نو وويل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (هود): بېشکه مونږ خامخا وينو تا (خبل) په بې عقلۍ کې، او بېشکه مونږ خامخا ګمان کوو په تا له دروغجنانو.

تفسير: يعنې (معاذ الله) ته پخپله بې عقل يې، چې د خپلو پلرونو او نيکونو دود او دستور دې پرېښې دی، او دګردو له اخوت او ورورګلوۍ څخه ښل شوی يې، او دروغجن هم يې چې د خپلو اقوالو نسبت الله تعالى ته کوې، او مونږ له لوی عذاب څخه هم وېروې.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

وويل (هود): ای قومه ځما ! نشته په ما کې (له سره) هيڅ بې عقلي، وليکن زه يم رسول (استازی) له جانبه د رب پالونکي (د ګردو عالميانو). در رسوم تاسې ته پيغامونه د رب خپل او زه تاسې ته نصيحت کوونکی ښه امانت ګر يم. آيا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند) له (لوري د) رب ستاسې پر (ژبه) د يوه سړي له تاسې لپاره د دې چې ووېروي دی تاسې، او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې ګرځولي وئ (الله) تاسې خليفګان (په ځمکه کې) وروسته له (غرقېدلو د) قوم د نوح، او زيات کړی يې دی تاسې ته په پيدايښت کې قوت، قامت، اوږدوالی، نو يادوئ تاسې نعمتونه (احسانونه) د الله، ښايي چې تاسې خلاصی وموئ ! (له عذابه د الله).

تفسير: يعنې الله تعالى پس له نوح عليه السلام په دنيا کې ستاسې حکومتونه قائم کړل، او د ده په ځای يې تاسې ودرولئ، او هلته مو ودانې وکړه، ښايي چې هود عليه السلام دغه احسان دوی ته ور په ياد کړی وي، او د دغې خبرې تنبيه يې ورته ورکړي وي، چې د بت پرستۍ او تکذيب الرسول له امله هغه پېښې چې هغوی ته ورپېښې شوې وې؛ نه ښايي چې تاسې ته هم درپېښې شي.

او زيات کړی دی الله تاسې ته په پيدايښت کې قوت او قامت او اوږدوالی، چې د جسماني قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسې ډېر يو نومیالی او مشهور قوم يئ؛ نو ياد کړئ تاسې نعمتونه د الله، ښايي خلاصی وموئ له عذابه د الله، دغه احسانات چې مذکور شول، او برسېره پر هغو نور بې شماره احسانات يې ور په ياد کړل، او ور په زړه يې کړل، چې ښايي د هغه پاک الله شکر ګذاري وکړئ ! اوګرد (ټول) احکام يې ومنئ ! او له سره تاسې ته نه ښايي چې د هغه حقيقي منعِم په مقابل کې بغاوت وکړئ، او غاړه تری وغړوئ ! .

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾

وويل عاديانو (هود ته): آيا راغلی يې ته مونږ ته د دې لپاره چې عبادت وکړو مونږ د الله يواځې او پرېږدو هغه (بتان) چې وو چې عبادت به کولو (د هغو) پلرونو ځمونږ، نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته (پرې) وېروې مونږ که يې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په خبرو خپلو کې).

تفسير: يعني له هغه عذابه چې مونږ وېرو‌ې، که ته رښتين يې؛ نو يې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پرېږدو، او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه اخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ ۚ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

وويل (هود) په تحقيق واقع (واجب) شو پر تاسې له (لوري) د رب ستاسې عذاب او قهر، آيا جګړه کوئ تاسې له ما سره په هغو (تشو) نومونو کې چې ايښي دي هغه (نومونه) تاسې او پلرونو ستاسې، حال دا چې نه دی رالېږلی الله په عبادت کولو د دوی هيڅ برهان علمي سند؟ ! نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بېشکه زه چې يم له تاسې سره له منتظرانو څخه يم.

تفسير: يعني کله چې ستاسې سپين سترګي، سرکشي، ګستاخي او بې حيايي تر دې حده پورې رسېدلې ده؛ نو وپوهېږئ چې د الله تعالى قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی، او اوس د هغه په راتلو کې هيڅ ځنډ (تأخير) او ډيل کېدونکی نه دی.

تاسې چې بتانو ته داسې وايئ: «هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي، او دا اولاد ورکوي، وقس على هذا»؛ دغه تش يو نوم او يواځې بې حقيقته يو مفهوم دی، او بيخي واقعيت اوحقيقت نه لري، د الوهيت صفات په تيرې (ګټې) او نورو مخلوقاتو کې له کومه راغلل؟ ! بيا نو د داسې معبودانو په نسبت چې په هغوی کې د معبوديت هيڅ يو عقلي او نقلي سند نشته، بلکه په ټولو عقلي او نقلي اسنادو سره يې تردید کېږي، له ما سره د توحيد په مسئله کې ولې جګړې او بحثونه کوئ؟ کله چې ستاسې د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډک شوی وي؛ نو انتظار وکړئ چې الله تعالى د دغو ګردو (ټولو) جګړو فيصله (پرېکړه) وکړي، زه هم د همغه فيصلې ته منتظر يم.

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

نو خلاصی ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چې له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) ځمونږ، او پرې کړ مونږ بېخ د هغو کسانو چې نسبت د دروغو يې کړی وو په آيتونو ځمونږ او نه وو دوی مؤمنان (يقين کوونکي په وحدت او نبوّت).

تفسير: يعني پر دوی اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد سيلې (طوفان) راغله، چې د هغې په اثر ګرد (ټول) کفار ټوټې ټوټې او هلاک او پوښناه شول.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، وويل (صالح) ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ (حق) معبود بې له دغه (الله)، په تحقيق راغلې ده تاسې ښکاره معجزه له (لوري د) رب ستاسې، دا اوښه د الله ده تاسې ته نښه، نو پرېږدئ تاسې دغه

(اوښه) چې خوري (واښه) په ځمکه د الله کې، اومه وروړئ تاسې لاسونه دې ته په (نيت) د بدۍ (يعنې ضرر مه ورسوئ)؛ نو وبه نيسي تاسې عذاب دردناک. (وويل صالح): او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې وګرځولی (الله) تاسې خليفګان وروسته له عاديانو او ځاى پې درکړو تاسې ته په ځمکه کې، چې نيسئ (جوړوئ) تاسې له هوارو نرمو ځايونو د دې ځمکې هسکې (اوچتې) مانۍ، او کنئ تاسې غرونه لپاره د کورونو، نو ياد کړئ تاسې نعمتونه د الله، او مه ګرځئ (کوښښ مه کوئ) تاسې په ځمکه کې حال دا چې قصد کوونکي د فساد يئ.

تفسير: يعنې هغه دليل چې تاسې غوښت؛ درورسېد، د صالح عليه السلام قوم له ده سره تعهد او اقرار کړى وو، چې که ته د يوې غټې لويې تيږې (ګټې) څخه يوه بلاربه اوښه راوباسې، نومونږ به پر تاسې ايمان راوړو، الله تعالى د صالح عليه السلام په دعاء همداسې وکړه، نو صالح عليه السلام دوى ته وويل چې: ځئ ! او س خو پاک الله ستاسې له غوښتنې سره سم هغه اوښه له دغې کلکې لويې تيږې څخه راوويسته، نو اوس په ايمان راوړلو کې ولې ډيل او تأمل کوئ؟ دغه اوښه د الله تعالى د قدرت او ځما د صداقت نښه ده، چې ځما په دعاء په غير معتاده طريقه سره الله تعالى پيدا کړه، نو د دې د حقوقو رعايت وکړئ ! مثلا د الله تعالى په ځمکه کې د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د چښلو څخه يې مه منع کوئ ! الغرض د الله تعالى دې نښې ته چې ستاسې په غوښتنې سره په وجود راغلى ده؛ په بده وضع سره مه وړاندې کېږئ ! که نه تاسې ته به هم خير نه درپېښېږي.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

وويل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) يې کړې وه (له ايمانه) له قومه د دغه (صالح) څخه هغو کسانو ته چې ضعيف (او کمزوري) ګڼلې شوي وو؛ هغه چاته چې ايمان يې راوړى وو له دوى څخه: آيا يقين لرئ تاسې په دې چې بېشکه صالح مرسل (رالېږلى شوى دى تاسې ته) له (لوري د) رب د ده؟ وويل دغو (ضعفاوو چې هو !) بېشکه مونږ په هغه (توحيد او عبادت) چې رالېږلى شوى دى (صالح) په هغه مؤمنان (يقين لرونکي) يو، وويل هغو کسانو چې لويي تکبر يې کړى وو: بېشکه مونږه په هغه شي چې ايمان راوړى دى تاسې په هغه باندې کافران (منکران) يو.

تفسير: يعنې په قوم کې هغه چې لويان، اومشران معاندان وو؛ دغو غټانو په غريبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په ډول ويل چې: آيا دغه يواځې تاسې ته معلومه شوې وه، چې صالح د الله تعالى رسول دى؟ مسلمانانو به په ځواب کې دوى ته ويل: چې معلومېدل څخه معنى لري، دغه خو تاسې ته هم معلومه ده، هو ! مونږ خو صالح عليه السلام د زړه له کومي او اخلاصه قبول کړى دى، او ايمان مو پرې راوړى دى، متکبران به د داسې حکيمانه ځوابونو له آورېدلو ځنې شرمېدل، او ويل به يې: هغه شى چې تاسې قبول کړى دى؛ مونږ يې نه قبلوو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾

نو زخمي او مړه کړه دوى اوښه، او سرکشي وکړه دوى له امره (حکمه) د رب خپل، او وويل دغو (کفارو چې) اى صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ويروې مونږ ترې که يې ته له مرسلانو (په حقه سره).

تفسير: وايي دغه اوښه دومره عظيم الجثه لويه او ببره وه، چې په هر ځنګله کې به څرې ته ورتله؛ نو نور مواشي به له دې ځنې ويرېدل، او لرې به تري تښتېدل، او په خپل وار به په هر يوه کوهي باندې چې درېدله؛ د هغه کوهي ټولې اوبه به يې چښلې، او هغه به يې تش او خالي پرېښود.

ګواکې همغسې چې د دې پيدايښت فوق العاده وو، ګرد لوازم او د ژوندانه آثار يې فوق العاده وو، بالآخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو يې اتفاق او ترون وکړ، او بدبخت (قذار بن سالف) يې لومړني پړکي پرې کړل، او بيا يې ووژله، وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول، او په دې ډول د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چې صادر شوي وو، د هغو مخالفت يې وکړ، او دغو کفارو ويل چې: اى صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ويروې مونږ ترې که ته يې له مرسلانو په حقه سره.

داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کې وځي چې د الله تعالى له قهر او غضبه بيخي بې خوفه او بې پروا شي، «عاد الأولى» په شان «ثمود» هم داسې يوې مرتبې ته ورسېدل، چې د الهي عذاب مورد وګرځېدل، چې د دې ذکر دا دى:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾

پس ونيول دوى زلزلې (پس له اورېدلو د سختې چيغې) نو وګرځېدل دوى (ګهيځ، سهار) په کورونو خپلو کې مړه پرمخې پراته.

تفسير: په بل آيت کې يې د دوى هلاک په «صيحې» يعنې چغې سره بيان فرمايلى دى، ښايي چې له لاندې به زلزله او له پاسه به ډېره سخته وبرووونکې چغه شوې وي.

فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُحِبُّونَ النّٰصِحِينَ ﴿٧٩﴾

نو وګرځېده (صالح) له دوى (او لاړ تري متأسفا) او وويل: اى قومه ځما ! قسم دى خامخا په تحقيق سره ورساوه ما تاسې ته پيغام د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته، وليکن نه خوښوئ تاسې پند ورکوونکي.

تفسير: وايي چې صالح عليه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکې معظمې يا د شام په لورې لاړ، او د خپل تګ په وخت کې يې د دوى د مړو انبارونه وليدل، او داسې خطاب يې وکړ، لکه چې ځمونږ رسول أكرم صلى الله عليه وسلم د بدر مقتولينو ته خطاب کړى وو.

يا يواځې د تحسّر او تأسّف په ډول به يې يو فرضي خطاب کړى وي، لکه چې أدباء، او شعراء خرابو اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسې خبرې اترې او مخاطبې کوي.

ځينې وايي چې: دغه خطاب پخوا له هلاکته وو، يعنې کله چې ثموديانو هغه اوښه حلاله کړه، او د عذاب الله ور يې پر خپلو ځانونو وپرانيست، نو په دې صورت به په کلام کې د واقعاتو د ترتيب مراعات نه وي شوى، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبيه او اورول مقصود وو، چې ښايي تاسې د خپلو معتبرو خير غوښتونکو خبرې قبولې کړئ، او هر څوک چې د خپل حقيقي خير غوښتونکي خبرو ته غوږ نه ږدي، او نه يې مني، او قدر يې نه کوي؛ نو همداسې له بدې نتيجې سره مخامخ کيږي.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

او (یاده کړه ای محمده ! دوی ته قصه د) لوط، کله چې یې وویل قوم خپل ته: آیا راتګ کوئ تاسې ډېر بد کار (لواطت) تـه، چې نه دي ړومبي شـوي له تاسې څخه دې کار ته هیڅ یو له ټولو خلقو (نو تاسې یې هم مه کوئ !).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، چې له ده سره عراق څخه شام ته راغی، او د الله تعالی له خوا د سدوم او د هغه شاوخوا د کلیو په لوري مبعوث شوی وو، چې د هغو ځایونو د خلقو اصلاح وکړي، او دوی له هغه خراب کړنه خلاف الفطرت او د بې حیایۍ له کارونو څخه وژغوري (وساتي)؛ چې په هغو سره د هغو ځایونو خلق نه یواځې اخته او مبتلا وو، بلکه دوی د دغې بې حیایۍ مبتکران هم وو، او پخوا له دوی نه په دنیا کې په دغې اخلاقي ناروغۍ هیڅوک نه وو مبتلا او نه ترې خبر وو، اول شیطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» اوسېدونکو ته وروښود، او بیا له هغه ځایه نورو ځایونو ته تیت (خور) او منتشر شو، لوط علیه السلام د دوی د دغه ملعون او شنیع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبرداری او تنبیه ورکړه، او غوښتل یې چې دغه پلیتۍ او ګندګۍ له دنیا محوه او ورکې شي.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بېشکه تاسې خامخا راځئ سړیو ته لپاره (د قضاء) د شهوت په دې حال کې چې تجاوز کوونکي یئ (له خپلو) ښځو (نو نه یئ په حقه لاره، دا لا څه) بلکه یئ تاسې یوم قوم اسراف کوونکی (له شرعي حده تېرېدونکی په هر شي کې).

تفسیر: یعنې یواځې همدا نه ده چې د همدې یوې ګناه مرتکب شوي یئ، بلکه د دې خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دې خبرې دلیل دی؛ چې تاسې د انسانیت له حدوده هم وتلي یئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ ۖ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط د نصحیت په مقابل کې) مګر خو داسې چې ویل قوم د لوط (په خپلو منځو کې) چې وباسئ (وشړئ) تاسې دغه (لوط او تابعان یې) له قریې ستاسې (سدوم) بېشکه دوی داسې خلق دي چې په تکلّف سره ځان پاکوي (ځمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه (لوط) ته او اهل (اتباعو) د ده ته مګر ښځه د ده؛ چې وه له پاتې کېدونکو (په عذاب کې).

تفسیر: یعنې دوی بالآخر داسې وویل: هر کله چې لوط علیه السلام مونږ ګرد پلیت او نجس ګڼي، او خپل ځان پاک بولي، او له مونږ ځنې ډډه کوي، نو له بدانو سره د نېکانو څه غرض دی؟ نو ځکه دوی ګرد سره په دې فکر کې ولوېدل چې لوط علیه السلام له خپله منځه وباسي، او خپل ځانونه له دغې ورځنۍ جګړې څخه بیخي وژغوري (وساتي).

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او اووراوه مونږ په دوی باندې باران (د کانړو هلاک مو کړل)، پس ګوره ته چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګناهګارانو (چې هلاک شول په عذاب سره).

تفسير: په بل ځای کې مذکور دي، چې ډېر کلي واړول شول، او د تيرو (ګټو) باران اورېده، د ځينو ائمه وو په نزد اوس هم ښايي چې لوطي ته همداسې سزا ورکړه شي، چې له کوم غره يا يوه لوړ ځای څخه وغورځاوه شي، او له پاسه په کانړو وويشتل شي، او يا په ډېر سخت بوی ناک او ګنده ځای کې بنديي شي.

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ «وګوره ته چې څرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چې هلاک شول په عذاب سره».

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

او (لېږلی مو وو) مدين ته (قومي) ورور د دوی شُعيب،

تفسير: د قرآنکريم په بل ځای کې ذکر شوي، چې شعيب عليه السلام «أصحاب الأيكة» ته مبعوث شوی دی، که «أهل المدين» او «أصحاب الأيكه» دواړه سره هم دغه يو قوم وي؛ فبها ونعمت، او که سره دوه بېل بېل قومونه وي، نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وي، په دغو دواړو قومونو کې به په تول او پيمانه کې د کمولو مرض مشترک وي، په هر حال شعيب عليه السلام دتوحيد او نور عمومي دعوت او بللو څخه سربېره خلق يې د معاشرتي معاملاتو د خصوصي اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډېر تأکيد او فعاليت سره متوجه ګرځولي دي.

قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ

وويل (شعيب چې) ای قومه ځما ! عبادت وکړئ د الله، نشته تاسې ته هيڅ (حق) معبود بې له ده، په تحقيق راغلی دی تاسې ته دليل ښکاره له (لوري د) رب ستاسې.

تفسير: يعنې ځما د صداقت دليل ظاهر شوی دی، که زه د نصيحت خبره تاسې ته وکړم؛ هغه قبوله کړئ ! او په هغو خطرناکو عواقبو چې تاسې خبروم؛ له هغو ځنې ځان وژغورئ (وساتئ)، او د خپل خير او شر په باره کې هوښيار اوسئ.

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾

نو پوره ورکوئ تاسې پيمانه (خلقو ته) او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسې خلقو ته شيونه (حقونه) د دوی، او فساد (خرابي) مه کوئ تاسې په ځمکه کې (په کفر او خيانت سره) پس له اصلاح د دې، دغه (اصلاح او امانتداري) خير (ډېر بهتر) دی تاسې ته که يئ تاسې ايمان راوړونکي.

تفسير: د بندګانو د حقونو رعايت او يو تر بله سره د معاملاتو د ساتنې مزيت چې نن ځمونږ د زمانې پرهېزګاران هم چندانې توجه ورته نه لري؛ د الله تعالى په نزد دومره اهم شی دی، چې هغه يې د يوه جليل القدر رسول مخصوصه وظيفه مقرره کړه، او د هغه د مخالفت له سببه يو قوم پوپناه شو.

په دغو آيتونو کې د شعيب عليه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی، چې خلقو ته د ډېر لږ مالي ضرر، تاوان رسونه او په وطن کې وروسته د اصلاحي حالت له قيامه خرابي، فتنه او فساد آچول که د شرک او کفر په صورت کې وي، يا د ناحقه وژلو، لوټ کولو، او نورو مناهيو په شکل کې وي؛ دا ګرد (ټول) ممنوع دي، او د هيڅ يو ايماندار انسان له اعمالو څخه دا نشي کېدی، چې خلقو ته د دوی حقوق ورکړي، او په امانت کې خيانت وکړي، يا په وطن کې اله ګوله او شور ماشور جوړ کړي.

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

او مه کښئ تاسې پر هره لاره (لپاره د شوکولو) حال دا چې ويروئ تاسې (خلق) او منع کوئ تاسې (خلق) له لارې د الله هغه څوک چې ايمان راوړي په الله باندې، او لټوئ تاسې دې (لارې) ته کوږوالی (عيب).

تفسير: پر لارو ناستې دوه سببونه درلودل (لرل): يو له تلونکو، راتلونکو، او مسافرينو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخيستل، او بل د شعيب عليه السلام له ملاقاته او د الله تعالى له توحيد او دين څخه د مؤمنانو او نورو خلکو منع کول، او د الهي دين په نسبت د عيب لټولو او اعتراض کولو په فکر کې اوسېدل.

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې وئ تاسې لږ (په سړيو او مالونو کې) نو ډېر کړئ (الله) تاسې، او وګورئ تاسې چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د فساد کوونکو (چې وو پخوا له تاسې).

تفسير: يعنې په سړيو او په دولت دواړو کې تاسې لږ وئ، الله تعالى تاسې ته له دواړو خواوو نه تزييد در په برخه کړ، ستاسې شمېر هم زيات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ، تاسې د الله تعالى د دې احساناتو شکر ادا کړئ ! او د پاک الله شکر هلته ادا کيږي؛ چې تاسې د خالق تعالى او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپېژنئ ! او قولا او عملا په اصلاحاتو کې مشغول اوسئ، او په نعمتونو مغرور نه شئ ! او د فساد کوونکو او خرابي اچوونکو هغه انجام چې پخوا له دې نه واقع شوی دی؛ هغه تل تر سترګو لاندې ونيسئ، او د الله تعالى له انتقام او نيولو څخه تل وويرېږئ.

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

او که وه يوه طائفه له تاسې چې ايمان يې راوړی وو په هغه شي چې رالېږلی شوی يم زه په هغه سره، او (وه بله) طائفه چې ايمان يې نه وو راوړی (عناداً)؛ نو صبر کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې حکم (فيصله وکړي) الله په منځ ځمونږ کې، او هم دی خير (بهتر) دی له ټولو حکم (فيصله) کوونکو (چې ظلم نشته د ده په حکم کې).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ

وويل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) يې کړې وه (له ايمان څخه) له قومه د دغه شُعيب خامخا وباسو مونږ تا (ای شُعيبه !) او هغه کسان (هم درسره وباسو) چې ايمان يې راوړی دی له تا سره له (دې) کلي (ښار) ځمونږ څخه، يا خامخا به راګرځئ تاسې دين ځمونږ ته، نو وويل (شعيب): «آيا (ګرځو به مونږ ستاسې دين ته) او اګر که اوسو مونږ ناخوښه (هم، بلکه نه ګرځو !).

تفسير: «عود» د يوه شي څخه وتل او بيا د هغه په لوري بېرته ورتللو ته واي، د شُعيب عليه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقيقتاً صادقېدی شي، ځکه چې هغوی له کفره وتلي او په اسلام کې داخل شوي وو، نو پخپله د شعيب عليه

السلام په نسبت دغه تصور له سره نشي کېدی؛ چې (معاذ الله) دی لومړی د کفارو په ملت کې داخل وو، او بیا مسلمان شوی دی، لا محاله، یا خو به د شُعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیبي وي، یعنې د عامو مؤمنانو په حق کې هغه الفاظ چې استعمال شوي دي، غالبه اکثریت یې مرجع ګڼلی دی، او د شعیب علیه السلام لپاره یې بېل الفاظ نه دي اختیار کړي، یا دغه لفظ د شُعیب علیه السلام په حق کې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی، ځکه چې پخوا له بعثته تر هغه وخته پورې چې شُعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه وو شروع کړی، نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو ځنې ښایي دغو کفارو ته به داسې ګومان پیدا شوی وي، چې دی هم ځمونږ له حاله سره شامل او ځمونږ په طور او طریقې راضي او خوښ دی، یا «عود» مجازا د مطلق صیرورت په معنی واخیست شي کما قاله بعض المفسرین.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

په تحقیق به ترڅلي وي مونږ پر الله دروغ (بهتان) که وګرځو مونږ په دین د تاسې کې وروسته له هغه چې نجات راکړ مونږ ته الله له هغه (دین) نه، او نه ښایيږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو په هغه (دین) کې مګر کله چې اراده وفرمایي الله چې رب ځمونږ دی، احاطه کړې ده رب ځمونږ پر هر شي له جهته د علمه، (خاص) پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه ! فیصله وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم ځمونږ کې په حقه سره، او هم دا ته یې غوره بهتر د فیصله کوونکو.

تفسیر: باطل او دروغ مذهب ته رښتیا ویل پر الله تعالی افتراء او بهتان ترڅل دي، نو بیا د یو جلیل القدر نبي او د هغه مخلصو تابعانو څخه کله داسې ممکن دي؛ چې هغوی «معاذ الله» له رښتیا څخه وتلي د دروغو په لوري بېرته ولاړ شي، او خپلې ټولې رښتینې دعواګانې چې د خپل حقانیت او د الله له لوري د خپل مأمور کېدلو په باره کې یې کولې؛ دروغ او افتراء وګڼي !.

﴿بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا﴾: «وروسته له هغه چې نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دین نه»، ځینو ته یې له ابتداء څخه نجات ورکړی وو، چې له سره په هغه دین کې نه دي داخل شوي لکه شُعیب علیه السلام، او ځینې یې وروسته له دخوله د هغه څخه ایستلي او نجات یې ور په برخه کړی وو، لکه د هغې زمانې عام مؤمنان.

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا﴾ الآیه ـ «او نه ښایيږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو هغه دین کې» یعنې په خپل اختیار یا ستاسې په اکراه او اجبار سره، ممکن نه دي چې مونږ «معاذ الله» د کفر په لوري لاړ شو، هو ! که فرضا د الله تعالی مشیئت ځمونږ د یوه تن په نسبت داسې وشي؛ نو د ده اراده هیڅوک نشي اړولی، که دهغه د حکمت اقتضاء همداسې وشي؛ نو هلته هیڅوک هیڅ شی نشي ویلی، ځکه چې د الله تعالی علم پر ټولو مصالحو او حکمتونو محیط دی، په هر حال ستاسې له ویرولو څخه مونږ له سره نه ویرېږو، ولې چې ځمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او ډاډینه (یقین) پر یوه الله جل جلاله دی، د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هیڅ یو شي کېدونکی نه دی، هر شی چې کیږي فقط د پاک الله په مشیئت او د ده د محیط علم تر اثر لاندې به کیږي، همدا ده چې مونږ د خپلو او ستاسې د فیصلې لپاره د هغه لوی دربار څخه غوښتنه او دعاء کوو، ځکه چې د داسې یوه قادر، علیم، حکیم الله له فیصلې څخه بله کومه فیصله نشي غوره کېدی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾

او وويل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه شعيب: قسم دی خامخا که متابعت وکړ تاسې د شعيب؛ بېشکه تاسې به په دغه وخت کې خامخا له زيان کارانو يئ.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾

نو ونيول دوی زلزلې (په توره تياره کې او جبرئيل هم پرې چيغه وکړه) نو وګرځېدل دوی (ګهيځ ـ سهر وختي) په کورونو خپلو کې مړه پرمخي پراته.

تفسير: د متعددو آيتونو له مجموعې څخه ظاهريږي، چې پر دوی باندې درې ډوله عذابونه لېږلي شوي وو: (١): ظُلّه. (٢) صيحه. (٣) رجفه، يعنې رومبی ورېځې پر دوی باندې د ځمکې مخ داسې تک تور وګرځاوه؛ چې په هغه کې د اور بڅرکي او لمبې هم وې، بيا د آسمان له لوري سخت ويروونکي زړه خوځوونکي غږونه واورېدل شول، او سم له هغه سره د ځمکې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثير).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د شُعيب (داسې هلاک شول) لکه چې له سره نه وو اوسېدلي په دغو (کورونو خپلو) کې، هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د شُعيب؛ وو همدوی زيان کاران (چې په دنيا کې مردار او په عُقبا کې په انګار شول).

تفسير: دوی شُعيب عليه السلام او تابعان يې له کلي ځنې په ويستلو سره ويرولي وو، خو دوی نه پخپله ژوندي پاتې شول، او نه د دوی هغه کلي او ښارونه ودان، او هغو خلقو چې تل به يې ويل: «د شُعيب عليه السلام اتباع خراب کېدونکي دي»؛ هغوی پخپله وران، خائبان او خاسران شول، کله چې شعيب عليه السلام د عذاب علائم وليدل، نو د خُروج اراده يې وکړه لکه چې فرمايي:

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

نو مخ وګرځاوه شعيب له دوی څخه او وويل: ای قومه ځما ! خامخا په تحقيق رسولي دي ما تاسې ته پيغامونه د رب خپل، او پند مې درکړ تاسې ته (پس تاسې ايمان را نه وړ)؛ نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاک کېدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کېږم).

تفسير: يعنې اوس هغوی هلاک شوي دي، نو هغو پسې غمجن کېدل او ارمان کول فائده نه رسوي، ځکه چې دوی ته ډېر مؤثر پندونه ورکړی شوي دي، مګر دوی هيڅ يوې خبرې ته غوږ کېنښود، او له هيڅا څخه يې وانه ورېده.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

او نه وو لېږلی مونږ په هيڅ قريه (ښار) کې هيڅ نبي (چې دوی يې تکذيب کړی وي) مګر وبه نيول مونږ اهل د هغې (قريې) په سختيو (لکه فقر) او تکليفونو (لکه مرض) لپاره د دې چې دوی زاري

(عاجزي) وکړي (ايمان راوړي). بيا بدله کړه مونږ په ځای د بدۍ (سختۍ) کې نيکي (آساني) تر هغه پورې چې ډېر شول (هم يې مال هم يې سړي) او وويل دوی (په ناشکرۍ) چې: په تحقيق رسېدلي وې پلرونو ځمونږ ته سختي او خوشالي (په شان ځمونږ، او دغه د زمانې عادت دی، کله چې دوی ذاهل او غافل شول)؛ نو ونيول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهېدل (چې پر مونږ به عذاب راشي).

تفسير: «که بنده ته په دنيا کې د ګناه سزا ورسېږي؛ نو هيله (اميد) دی چې دی به توبه وکړي، او کله چې له ګناه څخه ضرر و نه وينې، يعنې په نتيجه کې يې نيکي وليده؛ نو دغه د الله تعالى هېرول (او په تأخير غورځول او استدراج) دی، نو دلته د هلاکت وېره ده، لکه چې څوک زهر وخوري، سمدلاسه کانګې (قی) وکړي؛ نو د روغتيا هيله (اميد) پيدا کيږي، او که په معده کې يې پاتې شي، نو کار له کاره تيريږي.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰۤى اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكٰتٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوْا فَاَخَذْنٰهُمْ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٩٦﴾

او که خلقو د دې کليو (ښارونو) ايمان راوړی وی، او تقوی يې (غوره) کړې وی؛ نو خامخا پرانيستلي به وی مونږ پر دوی باندې (دروازې د) برکتونو له لوري د آسمانه (د باران په اورولو) او له (لوري) د ځمکې (په زرغونولو د محصولاتو)، وليکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبياوو ته)؛ نو ونيول مونږ هغوی په سبب د هغو چې وو دوی چې کول به يې (د کفر او معاصيو څخه).

تفسير: يعنې مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمني نه لرو، هغه کسان چې په الهي عذاب کې اخته کيږي، دا د هغو د اعمالو نتيجه ده، که دغو خلقو ځمونږ رسولان قبول کړي وی، او د حق په مقابل کې يې غاړه ايښې وی، او له کفر او تکذيبه او له نورو مناهيو څخه يې ځانونه ژغورلي (بچ کړی) وی، او د تقوی لار يې غوره کړې وی؛ نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وی.

اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰۤى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَّهُمْ نَآئِمُوْنَ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰۤى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿٩٨﴾

آيا نو په امن کې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قريو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ د شپې، حال دا چې دوی اوده (غافل) وي. آيا په امن کې دي اهل د قريو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ په څاښت کې، حال دا چې دوی په لوبو مشغول وي.

تفسير: يعنې کله چې په عيش عشرت او آرامۍ کې غافل پراته وي، يا په دنيوي چارو کې او لهو او لعبو کې مشغول وي، نو په داسې وخت کې الهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپېر راګير کړي، له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چې د کومو اسبابو په بناء چې پر پخوانيو اقوامو د الله تعالى عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کې هم شته، يعنې کفر، تکذيب او له سيد الأنبياء صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبايعو کې هم مرکوز او متمکّن دي.

اَفَاَمِنُوْا مَكْرَ اللّٰهِ ۚ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٩٩﴾

آيا نو په امن کې دي دوی (بلکه نه دي) له مکره (ناڅاپه نيولو) د الله، نو نه په امن کيږي له مکره د الله مګر قوم زيانکاران (په کفر او نفاق سره).

تفسير: د الله تعالى هغه ناڅاپه نيول چې له دنيوي خوشالي او عيش څخه وروسته واقع کيږي؛ همغه يې په «مکر الله ـ د الله تعالى چال» سره تعبير وفرمايل، او همغه خلق د الله تعالى له ناڅاپه نيولو څخه غافل او بې فکره کيږي، چې په عيش او تنعم کې اخته شوي دي، او د دوی همدغه اعمال دوی په همغه لوري ټېل وهلي دي، د مؤمنانو شان دا دی چې؛ دوی په هيڅ حال کې د الله تعالى له يادە نه غافليږي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

آيا نه ده ظاهر (ښکاره) شوې (بلکه ښکاره ده) هغو کسانو ته چې وارثان شوي دي د ځمکې (او اوسي په کې) وروسته (له هلاک) د اهل د هغې دا خبره که اراده فرمايلې وی مونږ (د نيولو د دوی)؛ نو رسولې به وو مونږ دوی ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوی سره (لکه چې مو معذّب کړي دي پخواني خلق)، او مهر به ولګوو پر زړونو د دوی؛ نو دوی به نه اوري (حق او نافع وعظ په اورېدلو سره). دغه قريې (او ښارونه د تېر شويو امتونو) بيانوو مونږ پر تا له ځينو حالاتو د دې (قريو)، او هرومرو (خامخا) په تحقيق راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې؛ نو نه وو (له شانه) د دوی چې ايمان راوړي په هغه شي چې نسبت د دروغو يې (ورته) کړی وو پخوا (له همدغو معجزاتو)، همدارنګه (لکه مهر ايښودل پر زړونو د پخوانيو کفارو) مهر لګوي الله په زړونو د کافرانو باندې.

تنبيه: له ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ څخه معلومه شوه، هغه انبياء عليهم السلام چې قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ قوم د لوط او اهل مدين او نورو ښارونو او کليو ته مبعوث شوي وو؛ هغوی ګرد د بيّناتو (ښکاره دلائلو) لرونکي وو، او له واضحو دلائلو معجزاتو سره راغلي وو، نو بيا د هود عليه السلام د قوم دغه وينا چې ﴿يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ الآيه ـ يواځې د تعنّت او عناد له لارې ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ ۖ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

او نه دی موندلی مونږ لپاره د زياترو د دوی له (وفا په) عهد، او بېشکه موندلي دي مونږ زياتره د دوی خامخا؛ فاسقان (ماتوونکي د عهد).

تفسير: له عهد څخې ممکن دی چې عام عهدونه مراد وي، يا به خاص د ﴿أَلَسْتُ﴾ عهد اراده کړی شوي وي، يا به هغه عهد وي چې د مصائبو او سختيو په وخت کې يې کوي، چې دغه سختي که له ما څخې لرې شي؛ نو زه به ايمان راوړم، يا به په سمه لاره درومم، لکه چې فرعونيانو به ويل: ﴿لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) ايت (۱۶) رکوع).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

بيا ولېږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسى سره له (نهو) معجزو ځمونږ فرعون (د مصر) او اتباعو د ده ته؛ نو ظلم وکړ (کافر شول) دوی په هغو (معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدينو.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَّا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ ۚ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٠٥﴾

او وويل موسى: اى فرعونه ! بېشكه زه رسول يم له (لوري) د رب د عالميانو. قائم ثابت ټينګ ولاړ يم پر دغه خبره چې نه وايم پر الله مګر (وايم) حق (رښتيا)، په تحقيق راوړې ده ما تاسې ته څرګنده (ښكاره) معجزه له (لوري د) رب ستاسې، نو ولېږه له ما سره بني اسرائيل (چې زه يې بوځمه شام ته).

تفسير: اكثرو مفسرينو د «حقيق» معنى په جدير «لايق» يعنې په وړ سره كړې ده، د (على) معنى يې په (باء) سره اړولې ده، يعنې «ځما له شانه سره همدغه خبره وړ ده؛ چې د الله تعالى په لوري كومه ناحقه او غلطه خبره ونه وايم».

ځينې د (حقيق) معنى په (حريص) كوي، ليكن محقّق شيخ الهند «رحمه الله» د «حقيق» معنى «قايم او ثابت» فرمايلې ده، چې مطلب يې داسې كيږي، چې بې له ادنى تزلزل او تذبذب په ډېرې مضبوطى او استقلال سره پر دې قائم او ثابت يم، چې بې له رښتيا هيڅ يو شى له خپلې ژبې ونه باسم، او د الله تعالى پيغام بې له تزييد او تنقيص څخه تاسې ته درورسوم، او ستاسې د تخويف او تكذيب له سببه لږ څه متردد او متذبذب نه شم.

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾

وويل (فرعون): كه يې ته (اى موسى !) چې راوړې دې وي كومه معجزه؛ نو راحاضره (راوړاندې) كړه هغه (ماته) كه يې ته له صادقانو (رښتينو په دې دعوى خپله كې). نو وغورځوله (موسى) همسا خپله؛ نو له واره هغه اژدها وه ښكاره (چې په كې نه وو شك د چا).

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

او وويست (موسى ښى) لاس خپل (چې يې په ګرېوان كې كين تخرګ ـ ترخ ته وروړى وو)؛ نو ناڅاپه هغه تك سپين (ځليدونكى د تعجب موجب) وو لپاره د كتونكو.

تفسير: يعنې خپل لاس يې په خپل ګرېوان كې ننويست، او په خپل تخرګ (ترخ) كې يې ټينګ ونيو، او بېرته يې وويست؛ نو ګردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رڼو سترګو سره وليد، چې لاس يې فوق العاده تك سپين، ډېر ځليدونكى نوراني وو، چې د لمر په رڼا غالب شو، دغه رڼا او ځليدل د برص د ناروغۍ يا د بل كوم شي څخه نه وو.

قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾

وويل مشرانو له قومه د فرعونه (سره له فرعونه) چې بېشكه دا (موسى) خامخا جادوګر دى ډېر پوه (چې له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوي).

تفسير: معلوميږي چې فرعون د موسى عليه السلام له معجزاتو څخه ډېر زيات وويرېده، او ګرد (ټول) خلق يې راغونډ كړل، او لومړى ده پخپله بالذات (كما في الشعراء) او بيا د ده له لوري د ده نورو مشرانو خپلې آراء داسې اظهار كړې؛ چې «معاذ الله» موسى عليه السلام كوم لوى جادوګر او ماهر ساحر دى، ځكه هغه خوارق چې له موسى عليه السلام څخه ظاهر او څرګند شوي وو، د دوى له حسّياتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل كوم بهتر تعبير او توجيه دوى نشوه موندلى.

يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

غواړي (موسی) دا چې وباسي تاسې (ای قبطیانو !) له ځمکې ستاسې (چې مصر دی)، نو (وویل فرعون مشرانو ته:) څه امر (مصلحت او مشوره) کوئ تاسې؟ !

تفسیر: یعنې موسی د سحر او د کوډګرۍ په عجیبې او غریبې نندارې سره خلق خپل لوري ته متمائل کوي، او په پای (آخر) کې په وطن کې خپل اثر او اقتدار زیاتوي، او د سبطیانو د آزادۍ او حمایت په نامه ګرد (ټول) قبطیان چې د دې وطن اصلي اوسیدونکي دي؛ د دوی له ملک او وطن (مصر) څخه بې برخې کوي، تاسې دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو سترګو لاندې ونیسئ ! او بیا مشوره راته راکړئ ! چې څه وکړو.

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

وویل (قبطیانو فرعون ته): مهلت ورکړه دغه (موسی) ته او ورور د ده ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولوونکي (د ساحرینو). چې راولي تاته هر ساحر (جادوګر) ډېر پوه (ماهر جادوګر).

تفسیر: د جرګې او مشورې په پای (آخر) کې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چې له فرعون ځنې دې استدعاء وکړه شي، چې د دغو دواړو (موسی او هارون) په معامله کې له سره تلوار ونه کړه شي، د دوی د ماتولو لپاره ډېره ښه او مؤثر ځواب داسې کېدی شي، چې محصلان دې ګردو (ټولو) ولایاتو او حکومتونو (پرګنو) ته ولېږل شي، او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دې ډېر ښه کوډګران او خورا (ډېر) لوی ساحران او جادوګران چې په سحر کې له ده ځنې له حده تېر ماهر (سحّار) وي؛ سره راټول کړل شي، نو بیا دې د دوی له هغو سره یوه ښه مقابله وشي، لکه چې همداسې وکړل شول.

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾

او راغلل ساحران (جادوګران) فرعون ته، وویل دغو جادوګرانو (فرعون ته) چې: آیا بېشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شو مونږ همدا مونږه غلبه کوونکي (پر موسی).

تفسیر: د فرعون ساحرینو د ﴿إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا﴾ په ویلو سره په لومړني مجلس کې دغه خبره څرګنده (ښکاره) کړه چې د انبیاوو علیهم السلام لفظ ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ وي، او دوی د کومې کسبګرۍ او کاروبارګرۍ طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

وویل (فرعون ساحرانو ته): هو ! (وي به تاسې لره مزدوري) او بېشکه تاسې به خامخا اوسئ ځما له مقربینو څخه (په مرتبه کې).

تفسیر: یعنې مزدوري څه شی دی؟ هغه خو هرومرو تاسې ته درکوله کېږي، برسېره پر دې تاسې ځما د دربار په مقرّبینو کې هم داخلیدونکي یئ.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾

وویل جادوګرانو چې ای موسی ! یا خو ته وغورځوه (همسا خپله) او یا دا دی چې شو مونږ هم دا مونږ (ډومبي) غورځوونکي؟ (د پرېږو او همساګانو خپلو).

قَالَ أَلْقُوا ۖ فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

وويل موسى ساحرانو ته (تكرّماً تسامحاً معتمِداً على الله) چې وغورځوئ تاسې خپل پرې او همساګانې، نو کله چې وغورځول دوی؛ نو جادو يې وکړ پر سترګو د خلقو او وويرول دوی (دا خلق)، او راتله وکړه دوی په جادو لوی سره.

تفسير: يعنې د کوډو او سحر په زور د ګردو نندارې کوونکو سترګې وترلې شوې، او پر ټولو حيرت طاري شو، او عام خلق وويرېدل، په بل آيت کې راغلي دي، چې هغوی خپل پرې او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، چې د هغو په اثر په هغې ځمکې کې پرته له ځغليدونکو او يو په بل باندې سوريدونکو مارانو ځنې بل هيڅ شی په نظر نه راته، ﴿يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾، له دغو آيتونو ځنې ښکاره شوه چې د فرعون ساحرين په دغه وخت کې کومه شعبذه چې ښوولې؛ په هغې کې له سره د ماهيّت قلب نه دی واقع شوی، بلکه هغه تش يو تخيّل او نظر بندي وه.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾

او وحي (حکم) مو ولېږه موسى ته داسې چې وغورځوه ته همسا خپله (بيا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغې همسا ښوی تېرول (نغړول) هغه شيان چې جوړ کړي وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت (او د پاسه) شو حق، او باطل (ورک) شو هغه څه چې وو دوی چې کول به يې. نو مغلوب شول دا (ساحران) په هغه ځای کې او وګرځېدل دوی خوار سپک. او وغورځول شول ساحران په دې حال کې چې سجده کوونکي وو. وويل جادوګرانو ايمان مو راوړی دی په رب د عالميانو. (په) رب د موسى او (رب د) هارون.

تفسير: د ﴿وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ﴾ لفظ دا رابنيي، چې داسې يو قوي حال پر دوی باندې طاري شوی وو، چې د هغه په ليدلو سره دوی ته پرته له استسلام څخه بله چاره نشوه پاتې، دلته د الهي رحمت څه ستاينه او توصيف وکړ شي؟ وګورئ هغه خلق چې همدا اوس د الله تعالى له انبياوو عليهم السلام سره د جنګ او جګړې او مقابلې لپاره درېدلي وو؛ وروسته له دې نه چې خپل سرونه يې له سجدې څخه پورته کړل، أولياء الله شوي وو، (چې هغه همدغه ساحران د فرعون وو).

﴿قَالُوا آمَنَّا﴾ الآيه ـ «وويل جادوګرانو: ايمان مو راوړی دی په رب د عالميانو، رب د موسى او رب د هارون»، څرنګه چې فرعون خپل ځان ته ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ﴾ ويل، نو دلته له ﴿بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره د ﴿رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ ويلو ته هم ضرورت پيدا شو، په دې سره دغه لوري ته هم اشاره وشوه، چې بېشکه د ګرد جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چې د خپل خاص قدرت سره يې موسى او هارون عليهما السلام بې د ظاهري اسبابو له توسط څخه د دنيا پر لويو متکبرينو په داسې يو محيّر العقول صورت على رؤوس الأشهاد غالب او بريالي (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾

وويل فرعون: آيا ايمان راوړ تاسې په دغه (موسى) پخوا له هغه چې اذن (اجازه) وکړم زه تاسې ته، بېشکه دا کار خامخا يو مکر (فريب) دی چې مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دې ښار

کې؛ لپاره د دې چې وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې، نو ژر به پوه شئ تاسې (چې زه څه درسره کوم؟).

تفسير: يعنې دغه تاسې خو دکوډګرانو (ساحرانو) يوه غوره جرګه (اتحاديه) يئ، غالبا موسى ستاسې لوى استاذ دى، چې هغه مو د مخه استولى دى، او بيا تاسو ګردو هغه ته ځانونه پرې او مغلوب کړل، چې عام خلق ترې متأثر او وډار شي، د دغې ژورې پلمې (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دى چې د دغه وطن اصلي اوسيدونکي قبطيان ترې وباسئ، او تاسې سبطيان او اسرائيليان په خپله پرې متصرفان شئ، او د مصر سلطنت اشغال کړئ، دغه وينا فرعون ځکه وکړه، چې پر خپلې دغې لويې ماتې پرده واچوي، او له خلقو څخه ناپوهان او بېراګان (بې عقله) جوړ کړي: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ﴾ مګر له هغه شي نه چې فرعون او فرعونيان ويرېدل؛ بالآخره همغه د الله تعالى په تقدير ورپېښ شو: ﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (٢٠ جزء د القصص (٦) آيت (١) رکوع).

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٣﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾

خامخا به پرې کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې، بيا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې ټول. وويل جادوګرانو: بېشکه مونږ په لوري د رب خپل بېرته ورتلونکي يو (پس له مرګه نو پروا نه لرو، ستا له دغه تعذيبه).

تفسير: ساحرين د توحيد او د لقاء الله د تمنّا په جذبه کې وو، جنت او دوزخ ګواکې د دوى سترګو ته حاضر وو؛ نو ځکه دوى له دغو ويرولو او ډارولو څخه بيخي بې خوفه او بې پروا شوي وو، دوى په زړورتيا او لوړه وينا سره وويل: «مونږ هيڅ پروا نه کوو، که ته هره سزا چې مونږ ته راکړې؛ هغه پر مونږ تېريږي، او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضريږو، اى فرعونه ! ته دې خپل پت او سياست وساته ! پر مونږ باندې د اخروي عذاب په مقابل کې دنيوي عذاب ډېر آسان دى، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کې ډېر لوى لوى تکاليف او مصائب هم د عاشقانو لپاره آسان دي.

وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا ۚ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

او عيب نه ګڼې (ته اى فرعونه !) له مونږ مګر دغه کار چې ايمان راوړى دى مونږ په آيتونو د رب خپل کله چې راغله مونږ ته، اى ربه ځمونږ ! راتوى کړه پر مونږ صبر، او مړه کړه مونږ په داسې حال کې چې مسلمانان يو (يعنې خاتمه مو په اسلام کړه).

وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ۚ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾

او وويل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آيا (ته) پرېږدې موسى او قوم د ده لپاره د دې چې فساد وکړي دوى په ځمکه (په ملک د مصر) کې، او پرېږدي (عبادت) ستا او د خدايانو (بتانو) ستا؟ وويل فرعون: ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوى (چې نسل يې ورک شي) او ژوندي به پرېږدو مونږ ښځې (لونې) د دوى (خپل خدمت ته)، او بېشکه مونږ (قبطيان) د پاسه د دغو (سبطيانو) زورور يو.

تفسير: ﴿وَيَذَرَكَ وَالِهَتَكَ﴾: «او پرېږدي عبادت ستا او د معبودانو «بتانو» ستا؟»، فرعون خپل ځان لوی معرفي کړی وو، غالباً ده د دغه موهوم «علويّت» د ثبوت لپاره څه ادنی ارباب هم تجويز کړي وو، لکه چې د ﴿وَالِهَتَكَ﴾ کلمه د همدې مطلب مؤيده ده.

ځينې وايي چې: دغه بتان د غوايي او نورو اشياوو مجسّمې وې، ځينې وايي چې: په دغه کلمه يې لمر او ستوري اراده وو، د ځينو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې وي، او د عبادت لپاره يې پر خلقو ويشلې وې، هر شی چې وو بلا ورپسې، خو د فرعون مقصدا دا وو، چې ګرد (ټول) خلق ده ته (رب أعلى) او نورو ته (أدنى رب) ووايي، او په ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِي﴾ ويلو سره به يې د الله تعالى د وجود نفي کوله ـ(العياذ بالله).

قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

وويل موسى قوم خپل ته (لپاره د تسلی) مدد وغواړئ له الله څخه، او صبر کوئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، بېشکه چې دغه ځمکه خاص الله لره ده، وارث ګرځوي (الله) د دې (ځمکې) هغه څوک چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو څخه او عاقبت (ښه خاتمه) پرهېزګارانو ته (له کفر او معاصي څخه) ده.

قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

وويل بني اسرائيلو (موسى ته) چې: ايذاء رسولې شوې ده مونږ ته پخوا له هغه چې راغلی وې ته (ای موسی !) مونږ ته، او وروسته د هغه چې راغلې ته مونږ ته، وويل (موسى): نژدې ده چې رب ستاسې هلاک کړي دښمن ستاسې، او خليفه کړي تاسې په دغې ځمکې (ملک د مصر يا شام کې پس له هلاکه د قبطيانو)؛ بيا به وګوري (الله) چې څرنګه عمل کوئ تاسې (شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصيان؟ چې هغسې جزا درکړي).

تفسير: شاه صاحب وايي چې: «دغه کلام د مسلمانانو د آوررولو لپاره نقل شوی دی، دغه سورت مکي دی، او په دغه وخت کې مسلمانان هم داسې مظلومان وو، د نورو د خبرو په منځ کې يې همداسې يو زېرى او بشارت دوی ته واوراوه.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طٰئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقيق نيولي وو مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطی سره او په نقصان سره د مېوو؛ لپاره د دې چې پند واخلي دوی. نو کله چې به راغله دوی ته حسنه (ښېګڼه «فائده» پراخي او غنا) نو ويل به دوی چې مونږ لره ده هم دا (يعنې له مونږه سره لايقه ده دغه ښېګڼه «فائده») او که وبه رسېدله دوی ته سيئه (کومه بدحالي لکه قحط او فقر) نو بدفالي به يې نيوله په موسى باندې او په هغه چا چې وو به له ده سره (له مسلمانانو)، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه همدا خبره ده چې

سبب د بدفالی د دوی په نزد د الله دی، ولیکن زیات د دوی نه پوهیږي (په دې چې سبب یې د دوی اعمال دي).

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

او ویل به دوی (موسی ته) هر شي چې راوړې ته مونږ ته هغه (شی) له دلیل (معجزې) څخه لپاره د دې چې جادو وکړې ته پر مونږ باندې په هغه سره؛ نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکي (په نبوت).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کې به دوی داسې ویل چې: هر څومره سخت جادو چې ته پر مونږ وکړې، او سم له خپله خیاله سره هومره معجزې چې مونږ ته راوښیي؛ مونږ په هیڅ ډول ستا خبرې نه منو.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

نو ولېږل مونږ (آفتونه په وار وار) پر دوی طوفان (د اوبو یا د مرګ) او ملخان او سپرې (یا وریږې یا کنې یا بروړې) او چونګښې (چیندخې) او وینې، حال دا (چې دغه شیان) دلائل وو واضح سره ببل ببل کړی شوي نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګناهګاران.

تفسیر: پس ولېږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار:

(۱): د باران او سیلاو طوفان وو، چې اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې وریده، چې د قبطیانو په کورونو او فصلونو کې دومره اوبه ودریدې؛ چې په ولاړې به یې تر مری رسیدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو، او هلکان به یې په هسکو (وچتو) ځایونو کې کېنولي وو، او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې، او په هغو کې به یو ټکی اوبه هم نه ننوتلې، یا د طاعون له وجې د موت طوفان علی اختلاف الأقوال.

(۲): ملخ وو، چې دا هم یوه هفته پرې مسلط وو، او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړې یې ټول وخواړه، او د سبطیانو په کورونو کې یو هم نه وو ننوتلی.

(۳): کنې یا وریږې یا پیاده ملخ وو، چې د دوی په طعام او په شرابو او په کتغ او نګولي کې به لوېدل، او په جامو کې به یې ګرځېدل، او چیچل به یې، او دا هم یوه هفته وو، له «قمل» څخه مراد بروړه «بټو که، پټکه» منګورې (خمنډک) او کنې وي لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم لیکلي دي، یا سپرې یا هغه نور چنجیان دي؛ چې په غَلو، دانو، او مېوو «په تېره بیا په ګنیو» کې پیدا کیږي، او په هغو سره غله او نور خرابیږي، یا په بدن کې سپرې یا په کالیو (کپړو) کې او بزې (کویه) لویږي، یعنې د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کې خوځندې او سپرې ولوېدې، او په غَلو کې یې بټو کې څرګندې شوې.

(۴): چونګښې (چیندخې) وي، او دا هم یوه هفته وي، چې په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کې او په بسترو کې او په خولو د دوی کې په وخت د خبرو به وتې او ننوتې.

(۵) وینې وې، چې اوبه د دوی بیخې وینې شوې، تر دې حده پورې چې که قبطي او سبطي (اسرائیلي) به په یوه لوښي سره جمع شول، نو پر همغه یو جام کې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې، او که فرعوني به

د اسرائيلي له خولې اوبه راوويستې، نو د ده په خوله کې به وينې شوې، په دې حال کې چې «دا پنځه واړه ننې وې، ځمونږ د قدرت جدا کړی شوی یو له بله، چې د هرو دوو تر منځه به یوه میاشت فاصله وه، او هره یوه چې به پرې راغله؛ نو ډېرې سختې سختې وعدې به يې وکړې، چې دا آفت را څخه لرې کړه، نو ایمان به درباندې راوړو، بیا چې ترې پورته به شو؛ نو ویل به يې چې: ته ډېر لوی جادوګر يې، پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه ځمونږ، او وو دوی قوم مجرمان معاندان چې سره له ظهوره د آیتونو هم ایمان نه راوړي».

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۖ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾

او کله چې واقع شو پر دغو (فرعونیانو) کوم عذاب (له دغو ذکر شویو عذابونو) ویل به دوی: ای موسی ! دعا وکړه لپاره ځمونږ له رب خپل څخه په هغه سره؛ چې وعده يې کړې وه له تا سره، قسم دی خامخا که لرې کړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا (مونږ) به ایمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولېږو له تا سره بني اسرائیل (چې ببرته يې خپل وطن ته بوځې).

تفسیر: یعنې د دعاء هغه مؤثرې طریقې چې پاک الله تاسې ته درښوولې دي؛ په همغه شان سره دعا وکړه ! یا د ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ مطلب دا دی چې د خپل نبوت په وسیله دعا وکړه ! ګواکې د عهد اطلاق پر نبوت وشو، او ممکن دي له ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ څخه هغه عهد مراد وي؛ چې انبیاوو علیهم السلام په واسطه له اقوامو سره کولې شي، چې که تاسې له کفر او تکذیبه مخ واړوئ؛ نو الهي عذاب به هم له تاسې پورته کیږي. والله أعلم.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

نو کله چې لرې کړ مونږ له دوی څخه دغه عذاب (او مؤخر مو کړ) تر هغې نېټې پورې چې دوی رسیدونکي وو هغې ته؛ ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسیر: یا خو له دې مودې څخه تر موت او تر غرقېدلو پورې موده مراد ده، یا ممکن له یوې بلا څخه وروسته د بلې بلا تر راتلو پورې وخت مراد وي.

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾

پس اراده د بدل اخیستو وفرمایله مونږ لـه دوی څخه؛ نو غـرق کړل مونږ دوی (ټول له څرمې) په بحر (دریاب کې) په سبب د دې چې دوی به تکذیب کاوه په آیتونو ځمونږ، او وو دوی له هغو (آیتونو ځنې) غافلان (چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسیر: ځینو مفسرینو د «رجز» معنی په طاعون سره کړیده، لکه چې په ځینو احادیثو کې هم ددې لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی، لیکن اکثرو مفسرینو دغه آیتونه د پخوانیو آیتونو بیان ګرځولي دي.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۖ

او وروسته له پخوانیو قبطیانو څخه په میراث ورکړه مونږ هغه قوم (د بني اسرائیلو) ته چې وو دوی چې کمزوري ګڼل کېدل په مشرقي (اطراف د) ځمکې او مغربي (اطراف د) ځمکې هغې چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې (چې شامات دي).

تفسير: د اكثرو مفسرينو په نزد له دغې ځمکې څخه مراد د (شام) ملک دی، چې په هغه کې الله تعالی ظاهري او باطني ډېر برکات په وديعت ايښي دي، ظاهر خو يې دا دی، چې ډېر زرغون، ودان، حاصل خېز، ښکلی، او خورا (ډېر) لوړ او ګټور (مملکت) دی، او باطن يې دا دی چې د ډېرو انبياوو عليهم السلام مسکن ګرځولی شوی دی.

کله چې بني اسرائيل له مصر ځنې ووتل، نو تر يوې مودې پورې د «تيه» په صحرا (ميره) کې سرګردانه ګرځېدل، لکه چې ذکر يې پخوا تېر شو، بيا له يوشع عليه السلام سره ملګري شول، او له «عمالقه» وو سره يې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وګرځېدل.

ځينو مفسرينو له دغې ځمکې څخه مصر مراد کړی دی، يعنې د فرعونيانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بني اسرائيل د مصر د حکومت وارثان وګرځول، چې په آزادۍ او خپلواکۍ او استقلال سره تر يې متمتع شي او ګټور شي، كما قال الله تعالى: ﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾﴾ (٢٥ جزء د دخان سورت له (٢٥) تر (٢٨) آيت پورې، (١) ر کوع)، ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾﴾ (٢٠ جزء د القصص سورت (٥ – ٦) آيت پورې، (١) ر کوع).

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ بِمَا صَبَرُوْا ۭ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴿١٣٧﴾

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسېده وعده) د رب ستا چې نېکه ده (دا احسان) پر بني اسرائيلو په سبب د صبر کولو د دوی (پر ظلمونو د فرعونيانو)، او خرابې کړې مونږ هغه (کلکې ودانۍ) چې وې چې ودانولې به فرعون او قوم د ده، او هغه (پخې پخې ودانۍ) چې وو دوی چې لوړولې به دوی (هغه).

وَجٰوَزْنَا بِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰي قَوْمٍ يَّعْكُفُوْنَ عَلٰٓي اَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوْا يٰمُوْسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ۭ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَاۗءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيْهِ وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٩﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره، نو راغلل دوی پر يوه قوم چې تل به ولاړ وو په (عبادت د) بتانو چې وو دوی لره، نو وويل (بني اسرائيلو): اى موسى ! جوړ کړه مونږ لره (هم) يو معبود لکه چې دي دوی لره معبودان، وويل (موسى): بېشکه تاسې داسې يو قوم يئ چې نه پوهېږئ (چې بت پرستي د عاقلانو کار نه دی). بېشکه دغه (بت پرستان) هلاک (او مات) دی هغه دين چې دوی په هغه کې دي، او باطل (غلط) دی هغه عمل چې وي دوی چې کوي (يې).

ترجمه: ځينې وايي چې: دغه د (لخم) د قبيلې سړی وو، او ځينو (کنعاني عمالقه) د دې مصداق ګرځولي دي، وايي چې دغه بتان د غوا په شکل وو، والله أعلم.

کله چې بني اسرائيلو دغه بت پرستي وليده؛ نو موسى عليه السلام ته يې وويل چې: «مونږ ته همداسې بتان جوړ کړه چې مونږ يې عبادت وکړو، لکه چې شته دوی ته بتان چې عبادت يې کوي»، نو وويل موسى عليه السلام: «بېشکه تاسې داسې قوم يئ چې ناپوهي کوئ چې بې له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ»، يعنې د حق تعالى د عظمت له شان او د ده له تنزيه او تقديس څخه تاسې بيخي ناپوه او جاهلان ښکارئ.

قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾

وويل (موسى): آيا بې له الله ولټوم زه تاسې ته (بل) معبود؛ حال دا چې هم دغه الله فضيلت درکړی تاسې ته (غوره کړي يې يئ) پر ګردو (ټولو) خلقو (د زمانې خپلې).

وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو مونږ (نيکونو د) تاسې ته له تابعانو د فرعون، چې رساوه به يې تاسې ته سخت عذاب، چې وژل به يې ځامن ستاسې (چې نسل مو قطع شي)، او ژوندۍ به يې پرېښودې ښځې (لونې) ستاسې (لپاره د خدمت)، او په دغه (عذاب يا نجات يا ګردو کې نعمت يا مصيبت يا) ازمېښت وو له (طرفه د) رب ستاسې څخه ډېر لوی.

تفسير: د دې آيت تفسير په (اول جزء د البقرة په (۴۹) آيت (۶) رکوع) کې پخوا ليکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي، يعنې هغه پاک الله چې همدا اوس يې پر تاسې داسې عظيم الشأن احسان فرمايلی دی، نوآيا تاسې ولې د هغه له درباره باغي کېږئ؟ او ترې مخ آړوئ؟ او لرګيو او تيرو او نورو شيانو ته ولې تاسې خپل سرونه ښکته کوئ؟.

وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾

او (ياد کړه هغه وخت چې) وعده کړې وه مونږ (لپاره د ورکولو د تورات) له موسى سره دېرش شپې، او بيا پوره کړې مونږ هغه دېرش شپې په لسو (نورو)، نو پوره شوه وعده د رب د ده څلوېښت شپې (او ورځې)، او وويل موسى ورور خپل هارون ته: (طور ته د خپل تګ په وخت کې د تورات او مناجات لپاره) چې: خليفه اوسه ځما په دې قوم ځما کې (په غياب ځما) او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسير: له شروع څخه تر دېرشو ورځو پورې ضروري او لازمي ميعاد به ګرځولی شوی وي، او د څلويښتو ورځو پوره کول به له اختياري او استحبابي حيثيته د اصلي ميعاد د تکميل او تتميم په ډول (طريقه) ټاکلې (مقرر) شوی وي، لکه چې شعيب عليه السلام موسى عليه السلام ته د خپلې لور د ورکولو په وخت کې فرمايلي وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَىٰ أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۲۷) آيت (۳) رکوع).

او ځمونږ د زمانې ځينې مصنفين وايي چې: اصلي ميعاد همدغه څلويښت شپې وې، لکه چې د البقرة په سورت کې مذکور دي، او دلته په ﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ﴾ کې ورته اشاره کړی شوې ده، دا د هغو څلويښتو ورځو د بيان يو اسلوب دی، چې مونږ د دېرشو شپو وعده کړې وه، چې د هغه تتمه لس ورځې نورې هم وې، څو اشاره وشي چې يوه پوره مياشت د «ذي القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ورزياتې کړی شوي دي، چې په دغه ډول د «ذي القعدة الحرام» په اوله کې اعتکاف شروع او په لسمه د «ذي الحجة الحرام» تمام شو، لکه چې له اکثرو أسلافو ځنې همدا منقول دي، والله أعلم.

وَلَمَّا جَآءَ مُوْسٰى لِمِيْقَاتِنَا وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ ۙ قَالَ رَبِّ اَرِنِيْٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ ؕ قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ تَرٰىنِيْ ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا وَّخَرَّ مُوْسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٤٣﴾

او کله چې راغی (راورسېد) موسی موعُود وخت ځمونږ ته، او خبرې وکړې له دغه (موسی) سره رب د دغه (موسی)، نو وویل (موسی): ای ربه ځما ! وښیه ماته (ځان خپل) چې زه وګورم تاته، وفرمایل (الله): له سره به ونه وینې ته ما (په دنیا کې)، ولیکن وګوره ته (دې) غره ته که قرار پاتې شو هغه (غر) په ځای خپل کې؛ نو ژر به ته هم وویني ما، نو کله چې ورښکاره شو رب د دغه (موسی) غره ته (د کچې ګوتې په اندازه)؛ نو ویې ګرځاوه هغه (غر) ذرې ذرې (برابر له ځمکې سره خاوره)، او پرېووت موسی بېخوده (له ډېره هیبته نو کله چې په خود شو (موسی نو ویې) ویل: چې پاکې ده تاته (یا الله له ټولو عیبونو)، توبه مې وویسته تاته، او زه اول د مؤمنانو یم (په زمانه خپله په نه لیدلو ستا په دنیا کې).

تفسیر: د څلوېښتو ورځو له پوره کېدو څخه وروسته حق تعالی په کوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسی علیه السلام ته د مکالمې شرف ورووبښه، په دې وخت کې موسی علیه السلام ته د کلام الله د بلا واسطې اورېدلو څخه ډېر زیات خوند او لذت حاصل شو، نو د اشتیاق له کماله د متکلم د لیدلو آرزو او تمنّا یې وکړه، او ترې یې غوښتنه وکړه، چې ﴿رَبِّ اَرِنِيْٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ﴾ ای ربه ! ځما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لرې کړه ! او خپله نوراني او دیدار وجه دې بې حجابه راوښیه، چې زه یې یو ځلې لرې ووینم ! .

﴿قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ﴾ : وفرمایل الله: له سره به ته ونه وینې ما په دنیا کې، یعنې په دنیا کې به هیڅ مخلوق دغه فاني وجود او فاني قواوې د هغه ﴿ذُوالْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ﴾ او «لم یزل او لا یزال» د لیدلو تحمل ونشي کولی، له دې نه ثابته شوه؛ چې په دنیا کې هر چا ته پخوا له مړ ځخه د الله تعالی د لقاء او دیدار شرف حاصلېدل شرعا ممتنع دي، اګر که عقلا ممکن هم وي، ځمونږ د «أهل السنت و الجماعت» عقیده همدا ده، چې د باري تعالی رؤیت په دنیا کې عقلا ممکن او شرعاً ممتنع الوقوع دی، او په آخرت کې د هغه وقوع په قطعي نصوصو سره ثابت دی.

قَالَ يٰمُوْسٰٓى اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِيْ وَبِكَلَامِيْ ۖ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٤﴾

وفرمایل (الله چې مه خپه کېږه په نه لیدلو ځما او نعمتونه مې یاد کړه) ای موسی ! بېشکه ما غوره کړی یې ته پر ټولو خلقو (د زمانې ستا) په پیغامونو خپلو او تا سره په خبرو کولو خپلو سره (بې له واسطې)؛ نو ونیسه ! هغه څه چې درکړي مې دي تاته او اوسه له شکر ایستونکو.

تفسیر: یعنې که لیدل ونشول خیر دی ! دغه شرف او امتیاز خو لږ شی نه دی؛ چې ته مې خپل رسول وګرځولې، او تورات مې درعطا کړ، او بلا واسطه مې درسره کلام وفرمایه، نو هغومره عطا او احسانات چې ځمونږ له لوري پر تا شوي دي؛ هغه نورو ته وسپاره ! او په هغو بندګانو کې شامل شه ! چې الله تعالی د شاکرینو په امتیاز سره هغوی ممتاز فرمایلي دي.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

او ليکلي وو مونږ دغه (موسی) ته په تختو (د تورات) کې له هر (دیني) شي ځنې موعظه (پند) او تفصیل لپاره د هر شي (له احکامو) (بیا مو وفرمایل موسی ته): پس واخله دا (تختې د تورات) په کامل قوت (زور، عزم، کوښښ) سره او امر (حکم) وکړه قوم خپل ته چې ونیسي (عمل وکړي) په ډېر غوره (احکامو) د دې، ژر به وښیم زه تاسې ته ځای د هستوګنې د فاسقانو.

تفسیر: ځینې وایي چې تورات شریف پر دغو تختو باندې لیکلي شوي وو، د ځینو علماوو خیال داسې دی، چې دغه تختې پر تورات علاوه وې، چې د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوې وې، په هر حال د الله جل جلاله لیدل ور په برخه نشوه، هغه خپګان، او تأثر چې موسی علیه السلام ته د الله جل جلاله سره د نه لقاء له کبله حاصل شوی وو؛ د هغه تلافي او جبران یې د الواحو په عطا سره وفرمایل، چې په کې هر ډول نصائح او د ګردو (ټولو) ضروري احکامو تفصیلات وو (ابن کثیر).

تنبیه: د ﴿بِأَحْسَنِهَا﴾ له لفظ څخه یې یا خو پر دغې خبرې تنبیه فرمایلې ده، چې په هغو کې ماسوا له (أحسن) څخه بل هیڅ شی نه وو، یا خو هغه احکام چې په کې ورکړی شوي دي، ګرد (ټول) یې في حدّ ذاته ښه دي، مګر ځینې یې له ځینو څخه أحسن دي، مثلا له ظالم ځنې انتقام او بدل اخیستل جائز او حسن دي، لیکن صبر کول او بخښل یې عزیمت او احسن دی، ګواکې بني اسرائیل یې د عزایمو او مندوباتو په اکتساب باندې مأمور کړل، چې په هغو کې ډېره سعي او کوښښ وکړي، او د پاک الله پوره امر منونکي شي، او کـه نافرمانـي وکړي؛ نو دوی ته د نافرمانانو کورونه ورښوول کیږي، یعنې په آخرت کې دوزخ، او په دنیا کې تباهي او رسوایي (أعاذنا الله منهما).

ابن کثیر او بغوي او ځینو نورو د نافرمانانو له کورونو ځنې مصر یا شام مراد کړی دی، چې د نافرمانانو فرعونیانو او عمالقه وو ملکونه وو؛ نو په دغه تقدیر به دغه آیت د بني اسرائیلو لپاره بشارت وي، چې که په پوره ډول سره فرمانبرداري وکړئ، نو د نافرمانانو ملک به تاسې ته درکول کیږي، والراجح الأول کما رجحه «ابن کثیر».

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه له قبلولو د افاقي او انفسي) آیتونو خپلو څخه هغه کسان چې تکبّر کوي په ځمکه کې په ناحقه سره، او که ووینې (دغه متکبران) هر قسم آیت (د قرآن یا د نبوّت معجزې نو) نه راوړي ایمان پر هغو (عنادا)، او که ووینې لاره د رشد (طریقه د هدایت خپل الله او جنت ته)؛ نو نه نیسي دوی هغه لاره (او نه ځي پر هغه طریقه) او که ووینې دوی لاره د ګمراهۍ نو نیسي دوی هغه لاره (او طریقه د تګ خپل او ځي پـرې)، دغه (ګرځېدل له سمې صافې لارې) په سبب د دې دي؛ چې دوی نسبت د دروغو کړی وو آیتونـو ځمونږ تـه، او وو دوی لـه هغـو (آیتونو) څخه غافلان (بې خبره چې فکر به یې په کې نه کولو).

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د الله تعالـی او د رسول صلی الله علیه وسلم پـه مقابل کې ناحقه تکبر کـوي، او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوي؛ چې د الله جل جلاله احکام ومني، مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آیتونو له لوري ورګرځوو، چې په آینده کې له هغوی ځنې د ګټې توفیق ونه مومي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو يې کړی دی آيتونو ځمونږ ته او ملاقات د آخرت ته؛ خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشي جزا ورکولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چې وو دوی چې عمل به (يې) کولو.

تفسير: يعنې د الله تعالى په احکامو باندې به د تللو توفيق نه مومي، او هغه کارونه چې له خپله عقله يې کوي، هغه به د الله تعالى په دربار کې نه قبليږي، دوی څه چې کوي هم هغه به ګالي (برداشت کوي)، او څه چې کړي هم هغه به ريبي، پاتې شوه د دوی بې اساسه نېکۍ؛ د هغو هر هغه بدل چې دوی ته رسېدونکی دی، هغه به په همدغې دنيا کې دوی ته ورورسيږي.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾

او ونيوه (جوړ کړ) قوم د موسى وروسته (د تللو) د ده (ميقات ته) له زېوراتو (ګانو) خپلو خُسی مجسم، چې ده لره غږ وو لکه د خُسي (جوړ يې کړ لپاره د عبادت)، آيا نه ليدل (نه پوهېدل) دوی چې بېشکه دغه (خُسی) خبرې نه کوي له دوی سره، او نه ښيي دوی ته هيڅ لاره، ونيو دوی هغه (خُسی په الوهيت سره)، او وو دوی ظالمان (پر خپلو ځانونو).

تفسير: دغه ګانې (زېورات) چې ويلي «ذوب» شوي وو، او د خسي مجسمه ترې جوړه شوې وه، په اصل کې د فرعون د قوم يعنې د قبطيانو وې، چې له هغوی ځنې پاتې او د بني اسرائيلو په لاسونو کې لوېدلې وې، لکه چې د «طه» په سورت کې راغلي دي: ﴿حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ﴾.

﴿جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ﴾ الآيه ـ د «طه» په سورت کې به د دې خسي مفصله قصه راشي، دلته يې د دوی پر حماقت او سفاهت باندې تنبيه ورکړې ده، چې هغوی يو له خپله ځانه جوړې شوې مجسمې ځنې، د خُسي په غږ آورېدلو باندې مفتون شوي دي، او هغه خسی خپل معبود ګڼي، حال دا چې په دغه بې معنى غږ کې نه کوم کلام وو، او نه څه خطاب، نه ديني او دنيوي هدايت او نه منفعت ترې حاصلېده، داسې يو تش صورت خو يو شى د انسانيت درجې ته هم نشي رسولى.

دا لا څه چې د هغه په وسيله انسانان د الله تعالى جل وعلا د معرفت تردرجې پورې خپل ځانونه ورسوي، نو دغه څومره لوی ظلم او بې موقع کار دی، چې د يوه معمولي ساکښ (ذي روح) مجسمې ته معبود وويل شي، خبره خو دا ده چې دغه قوم ته لا له پخوا د داسې بې موقعو خبرو کولو عادت پيدا شوی وو، لکه چې پخوا له دې نه د ﴿اجْعَلْ لَنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ غوښتنه يې له موسى عليه السلام څخه کړې وه.

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

او کله چې پښېمانه شول (په عبادت د خُسي باندې) او پوه شول چې بېشکه دوی په تحقيق ګمراه شوي دي؛ نو ويې ويل: قسم خامخا که رحم ونه کړي پر مونږ رب ځمونږ، او بخښنه ونه کړي مونږ ته (رب ځمونږ نو) خامخا به شو مونږ هرومرو له زيانکارانو.

تفسير: ځينو د ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ﴾ ترجمه داسې هم کړېده: «او کله چې وغورځولې شو خپګان او پښيماني په لاسونو د دغو بني اسرائيلو کې، يعنې په دې کار خپل ډېر پښېمان شول».

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗا قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ أَعَجِلۡتُمۡ أَمۡرَ رَبِّكُمۡۖ وَأَلۡقَى ٱلۡأَلۡوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِۚ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ إِنَّ ٱلۡقَوۡمَ ٱسۡتَضۡعَفُونِي وَكَادُواْ يَقۡتُلُونَنِي فَلَا تُشۡمِتۡ بِيَ ٱلۡأَعۡدَآءَ وَلَا تَجۡعَلۡنِي مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ١٥٠

او کله چې ببرته راغی موسی (د طور له غره) قوم خپل ته په دې حال کې چې ډک وو له ډېر قهر او غصې افسوس کوونکی، وويل (موسی قوم خپل ته): بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آيا تلوار وکړ تاسې (په دې شرک سره او پرېښود تاسې حکم) امر د رب خپل، (نو تاسې داسې ولې وکړه) او وغورځولې (موسی هغه) تختې (د تورات له جهته د غضبه لپاره د حمايت د دين) او ويې نيوه سر د ورور خپل چې رانښکود يې هغه ځان خپل ته، نو وويل (هارون موسی ته ای) ځويه د مور ځما ! بېشکه چې (دغه) قوم ضعيف کړی ووم زه، او نژدې وو دوی چې وژلی يې وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره !.

تفسير: کله چې موسی عليه السلام له «طور» څخه ببرته راغی؛ له غصې ډک وو، ځکه چې الله تعالی په همغه «طور» کې موسی عليه السلام ته خبر ورکړی وو، چې د «سامري» له لاسه ستا قوم ګمراه شو، د دې خبرې له اورېدلو څخه موسی عليه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓ﴾ «وويل موسی: بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما وروسته له ما دا خلافت دی»، يا وويل موسی قوم خپل ته: «بد کار دی دغه عبادت د ځُسي چې کړی دی تاسې پس له تګه (تلو) ځما د طور غره ته».

دغه خطاب د خسي عبادت کوونکو ته وو، يعنې وروسته له ما څخه تاسې په ښه ډول ځما نيابت وکړ؟ ! «بلکه ومو نه کړ»، د هغې خبرې په نسبت چې ما پر تاسې زيات تأکيد کړی وو، (يعنې د الله تعالی توحيد او تفريد)؛ تاسې د هغه په ځای دخسي مجسمه ودروله، او د هغه په نسبت مو داسې وويل: ﴿هَٰذَآ إِلَٰهُكُمۡ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ﴾، يعنې «في الحقيقت همدغه ستاسې او د موسی معبود دی»، او ممکن دی چې دغه خطاب هارون عليه السلام ته هم وي، چې تا ځما د هغه نيابت حق چې ﴿ٱخۡلُفۡنِي فِي قَوۡمِي﴾ مې درته ويلی وو، او هغه مې درسپارلی وو؛ په ښه شان سره ادا نه کړ، او د دوی مخه دې ونه نيوله، او په ټينګه سره دې د دغې فتنې مقابله ونه کړه، لکه چې د «طه» په سورت کې په تفصيل سره راځي.

﴿قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ﴾ الآيه ـ نو «وويل هارون: ای ځويه د مور ځما ! بېشکه چې دغه قوم ضعيف کړی وم زه، او نژدې وو چې دوی وژلی وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره».

اګر که هارون عليه السلام د موسی عليه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له يادولو څخه مقصد د نرمی، شفقت او مهربانۍ په لوري د موسی عليه السلام اړول دي.

دې آيت کې د هارون عليه السلام دمعذرت بيان دی، حاصل يې داسې دی: «ما سم له خپله مقدوره بني اسرائيل ډېر وپوهول، ليکن دوی ځما حقاني خبرو ته هيڅ غوږ کښنبود، او برسېره پر هغه ځما د وژلو لپاره هم تيار شول، اوس تاسې په دغې معاملې کې هغوی پر ما مه خوشالوئ، او دوی ته داسې موقع مه ورکوئ ! چې پر ما وخاندي، او د قهر او عتاب په وخت کې ما د ظالمانو په ډله کې مه شاملوئ !».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

وويل «موسى»: اى ربه ځما بخښنه وكړه ما ته (د دې عمل چې ومې كړ له خپل مشر ورور سره) او ورور ځما ته (هم بخښنه وكړه كه يې تقصير كړى وي په منع كې)، او داخل كړه مونږ په رحمت خپل كې (چې دنيوي عصمت او اخروي جنت دى) او همدا ته ډېر مهربان يې له ټولو مهربانانو نه.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

بېشكه هغه كسان چې نيولى دى دوى ځُسى (په معبوديت) ژر به ورسيږي دوى ته غضب له ربه د دوى او ذلت (خواري) په دې ژوندون لږ خسيس كې، او همداسې (لكه سزا د عابدانو د ځُسي) سزا وركوو مونږ بهتان تړونكو ته.

تفسير: دا همغه غضب دى چې ذكر يې په (اول جزء د «البقرة» په (٦١) آيت (٦) ركوع كې تېر شوى دى)، يعنې د ځُسي عابدان دې د هغو خلقو له لوري ووژلى شي؛ چې هغوى د ځُسي په عبادت كې نه دي شامل شوي، او د خسي د عبادت كوونكو په منع كې يې برخه نه ده آخيستې.

له دې نه معلومه شوه؛ چې د مرتدّانو سزا وژل دي، او له ذلت څخه هغه خواري مراد ده، چې د نفي بلد او د جزيې په ډول پر دوى تطبيقيږي، او تر قيامته په مسكنت او سپكوالي محكوم دي.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

او هغه كسان چې كوي دوى ناكاره كارونه (صغيره يا كبيره ګناه) بيا توبه وباسي پس له كولو د هغو (سيئاتو) او ايمان راوړي (په ټولو مؤمن به شيانو؛ نو توبه يې قبليږي ځكه) بېشكه چې رب ستا پس له دې (توبې) خامخا ښه بخښونكى (د خطياتو) رحم كوونكى دى.

تفسير: يعنې پاك الله د ناكارو كارونو كوونكي بخښي، تر دې كه وروسته له كفر او شركه په صدق سره كافر او مشرك توبه وباسي، او په رښتيا سره ايمان راوړي، نو د ﴿لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ په دربار كې يې توبه قبليږي، ځكه چې د الله تعالى په لوى دربار كې هر شى زيات دي، دغه بخښنه او نور په آخرت پورې متعلق دي، ګواكې اشاره يې وفرمايله چې د ځُسي عبادت كوونكو ته چې هغه د وژلو سزا وركړى شوې ده؛ هغه د دوى په حق كې د دوى د توبې د قبلېدو شرط ګڼلى شوى وو: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ (اول جزء د البقرة سورت (٥٤) آيت (٦) ركوع).

اوس پر هغوى څه اخروي مؤاخذه نه ده پاتې، له دنيوي سزا څخه وروسته د اخروي حالت بيان په دغه ځاى كې هم داسې دى: لكه چې په (٦ جزء د المائدې سورت په (٣٨) آيت (٦) ركوع) كې ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ الآيه - پسې وروسته يې ﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ فرمايلي دي.

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۚ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

او کله چې قرار (سوړ) شو له موسی قهر نو وايي خيستې هغه تختې (د تورات)، او په ليک د دغو (تختو) کې هدايت او رحمت وو لپاره د هغو کسانو چې دوی له رب خپل څخه ويريږي. او غوره کړل موسی له قومه خپله اويا (تنه) سړي (چې د خسي له عابدانو څخه نه وو) لپاره د موعوده وخت ځمونږ، نو کله چې ونيول هغوی زلزلې (په دنيا کې د الله د رؤيت د سوال په سبب)؛ نو وويل (موسی د اتهام له وېرې): ای ربه ځما ! که اراده فرمايلې وي تا (د هلاکولو د دوی) هلاک کړي به وو تا دوی پخوا له دې نه، او زه به دې هم (هلاک کړی وی)، آيا هلاکوې ته مونږ په هغه کار چې کړی دی بې عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مګر ازمېښت دی ستا، ګمراه کوې په دې سره (يا الله !) هر هغه څوک چې اراده يې وکړې ته (د ضلالت)، او هدايت کوې ته (يا الله !) هر هغه چا ته چې اراده وکړې ته (د هدايت يې)، همدا ته يې ولي (واکدار) ځمونږ، نو بخښنه وکړه مونږ ته (د ګناهونو ځمونږ) او رحمت وکړه پر مونږ، او همدا ته يې بهتر غوره د ټولو بخښونکو.

تفسير: همدغه خبره راجحه معلوميږي چې دغه ميقات علاوه پر هغه ميقات دی؛ چې موسی عليه السلام ته د تورات د ورکولو لپاره مقرر شوی وو، او هم د حاضرو آيتونو له ترتيبه ظاهرا مفهوميږي، چې دغه واقعه د خُسي د عبادت او سزا ميندلو څخه وروسته پېښه شوې ده، ليکن د سورت النساء د ﴿فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ په ډېر ښکاره صورت سره دا راښيي چې د خُسي عبادت وروسته له دې پېښې شوی دی، والله أعلم بالصواب.

د دې واقعې خلاصه په (اول جزء د البقرة د سورت په (٥٥) آيت (٦) رکوع) کې پخوا تېره شوې ده، بني اسرائيلو موسی عليه السلام ته ويلي وو، چې مونږ ستا په خبرو هلته باور او يقين کولی شو؛ چې د الله تعالی خبرې مونږ په خپلو غوږونو واورو، موسی عليه السلام د دوی له منځه اويا تنه سړي چې ګرد (ټول) مشران وو؛ انتخاب کړل، او د طور د غره په لوري لاړل، بالآخر دوی د الله تعالی خبرې په خپلو غوږونو سره واورېدلې، بيا يې وويل: که مونږ پاک الله بې حجابه په خپلو سترګو ونه وينو؛ نو يقين مو نه راځي، د دې بې ادبۍ او ګستاخۍ په مقابل کې د ځمکې له لوري سخته زلزله وشوه، او د آسمان له لوري د برېښنا او تالندۍ سخت غږ راپورته شو، چې د هغې په اثر دوی ګرد ورېږدېدل، او ټول ځای په ځای مړه شول، موسی عليه السلام په ډېر عجز او نياز د ځان او د خپلو ملګرو عجز او نياز د بې نياز خالق په دربار کې په همغه خاص اسلوب او امتياز او مؤثر اصول سره وړاندې او يوه ښه دعا يې وکړه، چې د هغې په اثر هغه ګرد (ټول) سړي وبخښل شول، او پاک الله هغوی ته نوی ژوند ورمرحمت کړ، کما قال الله جل وعلا: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾.

وَٱكْتُبْ لَنَا فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ۖ قَالَ عَذَابِىٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

او وليکه (مقرر کړه) مونږ ته په ژوندون ددنيا کې نيکي (ښه معيشت او توفيق دطاعت) او په آخرت کې (هم نيکي جنت)، بېشکه مونږ راجع (او توبه ګار) شوي يو تاته، نو وفرمايل (الله چې): عذاب ځما وبه رسوم دا (عذاب) هر هغه چا ته چې اراده وکړم زه (د رسونې يې)، او رحمت ځما شامل دی هر شي ته (په دنيا کې)، نو ژر به وليکم (ور به کړم په آخرت کې) دا (رحمت) هغو کسانو ته چې ځانونه ساتي له کفره او معاصی، او ورکوي دوی زکات، او هغه کسان چې دوی په آيتونو ځمونږ ايمان لري (او يقين پرې کوي).

تفسير: شاه صاحب ليکي: چې ښايي موسى عليه السلام د خپل امت په حق کې د دنيا او آخرت ښېګڼې (فائدې) چې غوښتلې يې؛ مراد به يې داسې وي چې: «زما امت دى په ګردو (ټولو) امتونو په دنيا او آخرت کې مقدم او فايق وي».

جواباً الله تعالى وفرمايل چې: «ځما عذاب او رحمت د هيڅ يوې فرقې لپاره مخصوص نه دي، نو عذاب مې په هغه چا دى چې زه يې اراده وفرمايم، او عام رحمت مې ګردو مخلوقاتو لره شامل دى، ليکن هغه خاص رحمت چې ته يې غواړې: (چې قبول د توبې يا توفيق د طاعت يا رزق حلال يا مقال دى په دنيا کې، او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دى په عقبا کې)؛ د هغو کسانو په برخه ليکلى شوى دى، چې له الله تعالى څخه ويريږي، او له خپلو اموالو ځنې زکات اداء کوي، يا د نفس په تزکيه کې مشغول او لګيا وي، او د الله تعالى پر ګردو احکامو او خبرو د زړه له کومې باور لري، يعنې دا آخري امت پر ګردو کتابونو ايمان راوړي، د موسى عليه السلام له امت ځنې هغه کسان چې په آخري کتاب باندې ايمان راوړي؛ نو دوى ته همغه نعمت ور په برخه کيږي، او د موسى عليه السلام د دعاء مورد ګرځي.

اَلَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ ۡ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰىهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلٰلَ الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۭ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ ۙ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝

(دا متقيان مؤمنان چې مقرر دى دوى ته رحمت) هغه کسان دي چې متابعت کوي دوى د (دين د) هغه رسول چې نبي امي دى، هغه رسول چې مومي دوى (نوم او صفت د) ده ليکلى شوى په نزد د دوى په تورات او (په) انجيل کې، (هغه رسول چې حکم) امر کوي دوى ته په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوي دوى له منکر (بدۍ) څخه او حلالوي دوى ته ګرد (ټول) طيبات (پاک شيونه چې حرام کړى شوي وو پر دوى باندې)، او حراموي پر دوى باندې خبيث (پليت) شيان، او لرې کوي له دوى څخه درانه بارونه د دوى، او قيدونه د سختيو هغه چې وو پر دوى، پس هغه کسان چې ايمان يې راوړى دى په دغه (محمد) او عزت (تعظيم رفاقت) کوي د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوي له دغه (محمد سره) اومتابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړى شوې ده سره له (متابعته د) دغه (محمد)؛ نو دغه (ستايلي شوي کسان) هم دوى دي په مراد رسېدلي.

تفسير: «يعنې هغه څوک چې زه دغه رحمت ورته مقرروم، له هر قوم او ټبر او ملت اومذهب څخه چې وي، هغه خاص هغه کسان دي؛ چې پيروي کوي دوى د هغه چا چې موصوف وي په دغو لسو صفاتو سره چې محمد صلى الله عليه وسلم دى»:

(١): داچې هغه رسول او لېږلى ځما دى، رسول يې وباله په نسبت د ځان خپل.

(٢): داچې هغه نبي او پيغمبر دى، نبي يې وباله په نسبت د خلقو.

(٣): داچې هغه رسول امي يعنې نالوستونکى او ناليکونکى دى، او دا يې معجزه او عين الکمال دى، چې بې له لوستلو او ليکلو لوى عالم دى.

اُمي يا خو د «ام ـ مور» په لوري منسوب دى، همغسې چې وړوکى د مور له ګېډې ځنې پيدا کيږي، او د هيڅا شاګرد نه وي، نبي کريم صلى الله عليه وسلم هم په خپل ګرد (ټول) عمر کې له هيڅا ځنې هيڅ شى نه دي زده کړي،

او نه له چا سره شاګرد شوی دی، د «نبي أمي» لقب له دې حیثیته ځمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره د سلهاوو افتخارونو او ویاړونو پنګه ده، یا د امّي نسبت د «أم القری» مکې معظمې په لوري دی، چې د ده مبارک شریف مولد وو.

(۴): دا هغه رسول دی؛ چې مومي دا مؤمنان د بني اسرائیلو ـ نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات کې او هم په انجیل کې، یعنې د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوي کتابونو کې مذکور دي، تر دې چې له هغه وخته تر نن ورځې پورې چې (۱۴۳۴) قمري کاله ځمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له هجرته تېر شوي دي، او خورا (ډېر) زیات تغییرات، تزییدات، او تنقیصات هم په هغو کتابونو کې شوي دي، خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کې ډېر بشارتونه او اشارات موندل کیږي، چې هغه د هرې زمانې علماوو د کتابونو په حواله رابنوولي دي، ولله الحمد علی ذلک.

(۵): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې امر «حکم» کوي دوی ته په معروف او نېکۍ سره چې هغه توحید او نور فضایل دي.

(۶): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې منع کوي دوی له منکر او بدۍ څخه چې هغه شرک او نور رذائل دي.

(۷): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حلالوي دوی ته ځکه (ټول) طیبات او پاکیزه شیان چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې لکه: وازده چې حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چې حرام کړي وو پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(۸): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حراموي پر دوی خبیث پلیت شیان، لکه خنځیر او مرداره او بهیدونکې وینه.

(۹): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې ږدي یعنې لرې کوي له دوی نه درانه بارونه د دوی، چې قتل وو د خپل ځان یا له وطن څخه جلاوالی (جدا والی) وو په قبول د توبې کې، او پرېکول د هر هغه اندام وو چې ځکناه ترې صادر ېده، او پرېکول د پلیت ځای وو له جامې څخه، او داسې ډېر نور سخت کارونه.

(۱۰): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې لرې کوي قیدونه چې وو پر دوی، او هغه سخت طوقونه چې پراته وو په غاړو د دوی کې له وخته د موسی علیه السلام څخه تر اوسه پورې لکه لزوم د قصاص بې له صحته د عفوې او بې دیته په قتل د عمد او د سهوې دواړو کې، او سوځول د غنائمو او داسې نور سخت احکام.

یعنې پر یهودانو هغه سخت حکمونه چې نافذ وو، او د دوی د خوړو په شیانو کې د دوی د شرارتونو له وجې هغه مضیقه او تنګي چې وه، هغه ځکرد (ټول) په دغه دین کې پورته یا آسانه شوي دي: ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۶۰) آیت (۲۲) رکوع).

او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبرې مثلاً رشوت، سود، او سوایي او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړي وو، چې د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم رابنکاره کړ، الغرض له دوی ځنې ډېر درانه بارونه لرې او سپک کړی شوي دي، او ډېر قیود ترې پورته کړی شوي دي، لکه چې په حدیث کې فرمایلي شوي دي: «بعثت بالحنیفیة السمحة».

﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ﴾ «هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوي د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم، اومرسته (مدد) کوي له ده سره، او متابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له متابعته د ده؛ نو دغه ستایلي شوي کسان همدوی دي په مراد رسیدلي بریالي».

له «نور» څنې «وحي» مراد ده، أعمّ له دې چې متلوّ وي (چې په لمانځه کې لوستله کيږي)، يا غير متلوّ (چې په لمانځه کې نه لوستله کيږي).

قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۠ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِيْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٥٨﴾

ووايه (ای محمده ! چې) ای خلقو بېشکه زه رسول د الله يم تاسې ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء) هغه الله چې (خاص) ده لره دی ملک (پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې، نشته هيڅ لايق د عبادت (په حقه سره) مګر همدی دی چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، نو ايمان راوړئ (يقين وکړئ) پر الله (چې واحد او لا شريک دی)، او په رسول د دغه (الله) چې نبي امّي (نالوستونکی نالیکونکی دی)، هغه رسول چې ايمان لري په الله او په ټکردو (ټولو) خبرو د الله، او متابعت وکړئ د ده لپاره د دې چې تاسې لاره وموميء.

تفسير: يعنې ستا بعثت د دنيا ټکردو خلقو ته عام دی، د عربو په اميّونو يا يهودو او نصاراوو پورې نه دی محدود، همغسې چې پاک الله مطلق شهنشاه دی؛ ته هم د هغه مطلق رسول يې، اوس د هدايت او کاميابی صورت پر ته له دې نه په بل شي کې نشته؛ چې د هغه ډېر جامع او عالم نيوونکي شريعت متابعت او پيروي وکړی شي، چې تاسې ته هغه راوړی دی، همدغه رسول الله صلى الله عليه وسلم دی چې ايمان پرې راوړل په ټکردو انبياوو او مرسلينو عليهم السلام او تمامو سماوي کتابونو باندې د ايمان راوړلو سره مرادف دی.

وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰٓى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿١٥٩﴾

او ځينې له قومه د موسی نه يو امت (ټولی) دی چې لاره ښيي (خلقو ته) په حقه، او په دې حق انصاف کوي (په منځ د خلقو کې لکه چې دوی پخپله هم پرې عمل کوي).

تفسير: اګر که اکثره يهودان د سرکښۍ او بې انصافۍ لارې غوره کوي؛ خو سره له هغه ځينې داسې نېکمرغي ارواحې هم په دوی کې شته، چې نورو ته د الله جل جلاله په لوري او د حقانيت په طرف دعوت ورکوي، او دوی هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوي، لکه عبد الله بن سلام اونور.

وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا ۭ

او ټبل ټبل کړ مونږ دغه (بني اسرائيل) دولس قبيلې ټولي ټولې؛

تفسير: يعنې د اصلاح او انتظام لپاره په دولس قبيلو سره چې د دولسو پلرونو اولادې وې؛ وېشل شوي دي، بيا په هره قبيله کې يو يو مشر او نقيب مقرر کړی شوی دی، چې د دوی پر احوالو کتنه وکړي، او تل د دوی د اصلاح خيال وکړي: ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰىهُ قَوْمُهٗٓ اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۭ فَانْۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۭ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۭ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۭ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۭ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قِيْلَ

لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٓـَٔاتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾

او وحي (حكم) مو ولېږه موسى ته كله چې اوبه وغوښتې تر قوم د ده (په ميدان د تيه كې) چې ووهه په همسا خپله تيږه (ګټه)؛ نو (چې موسى په همسا ووهله تيږه ـ ګټه) راوخوټېدلې له هغې تيږې (ګټې) څخه دولس چينې (د قبيلو په شمار)، په تحقيق وپېژانده هرې قبيلې (له دوى څخه) ځاى (چينه) د اوبو چښلو خپلو، او سيورى كړى وو مونږ پر دوى ورېځ (په ميدان د تيه كې) او نازل (راښكته) كړې وو مونږ پر دوى من (ترنجبين) او سلوى (مړغان، نو وويل مونږ دوى ته چې) وخورئ تاسې له پاكيزه او حلالو لذيذو هغو شيانو چې در كړي دي مونږ تاسې ته، او نه وو كړى ظلم دوى پر مونږ (په دغه كفران او عصيان سره) وليكن وو دوى چې په خپلو ځانونو به يې ظلم كاوه. او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل شو دوى ته: اوسئ تاسې په دغې قريې (د اريحا يا ايليا يا بيت المقدس) كې، او خورئ تاسې له (مېوو د) دې څخه له هر ځاى (او له هر شي) څخه مو چې خوښه وي، او ووايئ راوبخښه (ګناهونه ځمونږ) او ننوځئ تاسې دروازې (د دې قريې ـ ښار) ته سجده كوونكي، نو وبه بخښو مونږ تاسې ته ګناهونه ستاسې، ژر به زيات كړو محسنانو (نېكانو) ته (اجر).

تفسير: يعنې اوس خو يو ښار فتح شو، وروسته به ګرد ملك په لاس درشي، «كذا في الموضح»، يا يې دغه مطلب دى چې خطاګانې به مو وبخښي، د نېكانو اجر او ثواب به ورته زياتوي، «كذا في عامّة الكتب».

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

پس بدله كړه هغو كسانو چې ظلم يې كړى وو (په خپلو ځانونو) له دوى څخه خبره غير له هغې چې ويلې شوې وه دوى ته؛ نو ولېږه مونږ پر دوى عذاب له آسمانه په سبب د هغه چې وو دوى چې ظلمونه به يې كول.

وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذٰلِكَ ۚ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

او پوښتنه وكړه (اى محمده ! له يهودو) له (حاله د) قريې (ښار) څخه هغه چې وو په غاړه د بحر كې، كله چې له حده تېرېدل دوى له (فرمانه په ښكار د ماهيانو) په ورځې د خالي كې، كله چې راتله دوى ته ماهيان د دوى په ورځ د خالي د دوى كې ښكاره (د اوبو په سر)، او په هغه ورځ كې چې داخل به نه وو په خالي كې نو نه به راتله (ماهيان) دوى ته، همداسې (لكه چې په خالي كې راتلل يا په مثل د دغه امتحان) آزمويو مونږ دوى په سبب د دې چې وو دوى چې فسق به يې كولو (د الله له اطاعت څخه به وتل).

تفسير: يعنې د خپلې زمانې له يهودانو ځنې د تنبيه او توبيخ په ډول د هغه كلي د اوسېدونكو يهودانو د هغې قصې پوښتنه وكړئ ! چې د داود عليه السلام په زمانه كې پېښه شوې وه، د اكثرو مفسرينو په نزد له دغې قريې ځنې د (ايله)

ښار مراد دی، چې د قلزم د دریاب پر غاړه کې د مدین او د طور په منځ کې واقع وه، د دغه ځای اوسیدونکو د سیند د نژدیوالي له امله (وجې) د کبانو (ماهیانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).

حق تعالی پر یهودانو د خالي (شنبې) د ورځې ښکار کول حرام ګرځولي وو، د (ایله) د ښار اوسېدونکي د احکامو په عدول او نافرمانۍ عادي (روږدي) وو، نو د الله تعالی له لوري د دوی سخته ازموینه شروع شوه، چې د خالي په ورځ کې داسې ډېر زیات کبان (ماهیان) موجود وو؛ چې د سیند د پاسه سطح باندې به ګرځېدل، او په نورو ورځو کې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صریح حکم په خلاف یې په حیله او بهانه کولو شروع وکړه، د سیند په غاړه کې یې ډنډونه جوړ کړل، کله چې د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډنډونو کې ننوتل؛ نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې، او په بله ورځ یعنې یکشنبې کې به یې نیول، چې د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره (معاذ الله) الله تعالی تېرایسته، بالآخر یې په همدغې دنیا کې د دغې مخالفت سزاوې وموندې، چې مسخ شول، او خورا (ډېر) سپک بیزوګان وګرځېدل، له دې نه ښکاره شوه چې پلمې (بهانې) جوړول حیله او مکاري د الله تعالی په دربار کې له سره نه چلیږي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده ! له یهودانو) کله چې وویل یوې فرقې له دوی (چې نه به یې پخپله ښکار کاوه او نه به یې نور منع کول مانعینو ته) ولې نصیحت کوئ تاسې هغه قوم ته چې الله هلاک کوونکی د دوی دی (په دنیا کې) یا عذاب کوونکی د دوی دی په عذاب سخت (د اور سره په عقبا کې په سبب د نافرمانۍ د دوی)؟ وویل دوی (چې: وعظ کوو مونږ) لپاره د عذر پیدا کولو (خپل) رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښایي دوی ووېرېږي (له عذابه).

تفسیر: معلومیږي کله چې دوی د الله تعالی د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حیلو شروع وکړه؛ نو د ښار اوسېدونکي پر څو قسمونو منقسم شول، لکه چې عموماً په داسې حالاتو کې هم داسې کیږي.

(۱): هغه خلق چې د دغې پلمې (منصوبې) په سیوري کې یې د الهي حکم صریح مخالفت کولو.

(۲): هغه نصیحت کوونکو چې تر آخره پورې په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳): هغه کسان چې لږ او ډېر نصائح یې کول، خو څو ورځې وروسته مأیوس او د هغوی له سرکښۍ ځنې ستړي شول، او په خپل سر یې پرېښودل.

(۴): هغه کسان وو چې نه په دغه عمل کې شریک شول، او نه یې د هغه په منع کولو کې خپله ژبه خوځوله، او بیخي ځان له جلا (جدا) او چپ پاتې شول، دغو مؤخرو الذکر ډلو به هغو سترو ستومانه شوو تل نصیحت کوونکو ته داسې ویل: «ولې تاسې خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چې په دوی کې د حق د قبلولو امید او توقع نشته»، د دوی په نسبت له دوو خبرو ځنې یوه خبره معلومیږي، چې هرو مرو (خامخا) راتلونکې ده، یا به الله تعالی دوی بیخي تباه او هلاک کړي، یا به یې په کوم ډېر سخت عذاب کې اخته کړي، ځکه چې دغه خلق اوس هیڅ یوه نصیحت ته غوږ نه ږدي.

﴿قَالُوا مَعْذِرَةً﴾ الآیه ـ «وویل دوی چې: وعظ کوو مونږ لپاره د خپل عذر پیدا کولو رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښایي ووېرېږي دوی له عذابه د الله تعالی، او ځان وساتي له ګناه څخه».

يعني ښايي له پوهولو سره لږ څه وويرېږي، او له خپلو بد حرکاتو ځني ستانه (واپس) شي، که نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالى په حضور کې دومره معذرت وکړی شو، چې يا الله ! مونږ خو تر آخره پورې دوی ته په پند ورکولو او پوهولو کې څه قصور نه دی کړی (او د امر بالمعروف او نهي عن المنكر واجب مو اداء کړی دی)، څرنګه چې دوی ځمونږ خبره نه ده منلې؛ نو پر مونږ يې څه الزام دی؟ ګواکې لومړني ناصحان خو بيخي مأيوس نه وو، کله چې مأيوس شول، هم پر عزيمت يې عمل وکړ، چې سره له مايوسۍ يې هم د دوی تعاقب پرې ننبود.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾

نو کله چې پرېښود دوی (لکه چې يې هېر کړی و ي) هغه (نصيحت) چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره (او منع نشول د ښکار څخه په خالي کې، نو) نجات ورکړ مونږ هغو کسانو ته چې منع کول دوی (دا نور) له بدۍ (چې ښکار وو په خالي کې) او ومو نيول هغه کسان چې ظلم يې کړی وو (په کولو د ښکار او نه کولو د نهي او منع کولو) په عذاب سخت سره په سبب د هغه چې وو دوی چې ګناهونه به يې کول.

تفسير: يعني کله چې دغو نالائقانو د ګردو (ټولو) نصيحت کوونکو پندونه داسې هېر کړل، لکه چې له سره يې نه وو اورېدلي؛ نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل)، اوظالمان مو په سخت عذاب کې ګرفتار کړل.

د ﴿أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ﴾ د الفاظو عموم دلالت کوي چې هغو کسانو ته چې له نصيحت ځني سترې شوي وو او ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا﴾ الآيه ـ به يې ويل ، او هغو کسانو تـه چې تـر آخره پورې يې د وعظ او نصيحت سلسله جاري ساتله؛ هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو، او يواځې ظالمان ونيول شول، همدغه له عکرمه رضي الله تعالى عنه ځني منقول دی، او ابن عباس رضي الله تعالى عنهما د ده په فهم او پوهه باندې تحسين او آفرين ويلی دی، باقي هغه کسان چې له اوله تر آخره پورې ساکت پاتې وو، الله تعالى هم د دوی له ذکره سکوت وفرمايه.

«ابن كثير» څه ښه ليکلي دي: «فنص على نجاة الناهين وهلاك الظالمين وسكت عن الساكتين، لأن الجزاء من جنس العمل، فهم لا يستحقون مدحا فيُمدحوا، ولا ارتكبوا عظيما فيُذموا (ابن كثير) ورجّح بعد ذلك قول عكرمة، والله أعلم»، «نو تصريح وفرمايله الله تعالى په نجات د نصيحت کوونکو له عذابه، او په هلاک او عذابېدلو د ظالمانو او سکوت يې وفرمايه له حاله د هغو کسانو چې دوی سکوت کړی وو له وعظ او منع کولو څخه، ځکه چې جزا د هرې ګناه موافق او مناسب د هغې ګناه سره وي، نو دوی نه مستحق د مدحې دي، او نه دوی پخپله په ګناه کې شامل شوي دي، چې د دوی مذمّت بيان شي»، اوس الله تعالى د دوی د عذاب خبر راکوي.

فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾

نو کله چې سرکشي وکړه دوی له (پرېښودلو د) هغه شي څخه چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې ښکار د ماهي وو په خالي ورځ کې؛ نو) وويل مونږ دوی ته چې: شئ بيزوګان شړلي رټلي سپک کړی شوي.

تفسير: ښايي پخوا له دې نه به څه نور عذاب راغلی وي، کله چې بيخي له حده تېر شول، نو ګرد ذليل شادوګان (بيزوګان) وګرځول شول، يا د ﴿فَلَمَّا عَتَوْا﴾ الآيه ـ د تېر آيت ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ الآيه ـ تفسير وګرځول شي، يعني هغه ﴿بِعَذَابٍ بَئِيسٍ﴾ همدغه له دوی ځني د بيزوګانو جوړول وو، شاه صاحب ليکي چې: «منع کوونکو له ښکار کوونکو

سره ناسته ولاړه او ملاقات پرېښود، او په منځ کې يې ديوال وواهه، يوه ورځ ګهيځ (سحر وختي) چې خپل سرونه يې له ديوال اوچت کړل؛ ويې ليدل چې په هر کور کې بيزوګانې دي، دغو بيزوګانو خپل او پردې ټول پېژندل، او د خپلوانو په پښو کې لوېدل، او خپل تأثر به يې ښکاره کولو، او ژړل به يې، آخر په ډېر بد صورت سره درې ورځې وروسته مړه شول».

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې خبر ورکړی وو رب ستا (د دې خبرې): قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو په دغو (يهودانو) تر ورځې د قيامت پورې هغه څوک چې رسوي دوی ته سخت عذاب (لکه وژل، جزيې پرې مقررول)، بېشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چا ته چې د عذاب اراده يې وفرمايي) او بېشکه دغه (الله) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکو دی.

تفسير: يعنې د الله تعالى له طرفه صريح اعلان شوی وو، چې که يهود د تورات پر احکامو خپل عمل پرېږدي، نو حق تعالى تر قرب قيامت پورې وقتاً فوقتاً پر دوی باندې داسې خلق مسلط کړي؛ چې دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوي، بد عذاب يې د يهودانو د دې دنيا محکومانه ژوندون وفرمايه.

لکه چې د يهودانو قوم کله د يوناني او کله د کلداني بادشاهانو تر حکومت لاندې وو، او کله د بخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځېدلی وو، په آخر کې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم تر مبارک عهد پورې دوی مجوسيانو ته باج ورکوونکي وو، بيا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول.

غرض له هغه وخته راهيسې تر نن ورځې پورې دوی ته من حيث القوم دعزت او آزادۍ ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چېرې چې اوسېدل؛ د زياترو پاچاهانو او حکامو له لوري به يې سخت ذلتونه او خطرناک تکليفونه ګالل (تېرول)، د دوی مال او دولت او نور هيڅ شی دوی ته د سپکتيا او غلامۍ او محکوميت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی، او نه به دوی تر قيامته پورې نجات وموندلی شي، په آخر کې کله چې دغه خلق د دجّال مددګاران کېږي، او له هغه سره راوځي، نو د مسيح عليه السلام د مسلمانانو ملګرو له لاسه به وژل کېږي، كما ورد في الحديث.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کې فرقې فرقې (چې هيڅ ملک ترې خالي نه دی)، ځينې له دوی څخه نېکان دي، او ځينې له دوی څخه رانښکته له دی (مرتبې د صلاح)، او وآزمويل مونږ دوی په نېکيو (نعمتونو لکه صحت، غنا) او په بديو (زحمتونو لکه مرض، فقر) ښايي چې دوی وګرځي (الله ته).

تفسير: د يهودانو دولت برهم شو، نو پخپلو منځونو کې د بې اتفاقۍ او مخالفت له کبله (وجې) هر طرف ته سره تيت او پرک (منتشر) شول، هيڅ يو اجتماعي قوت او شوکت يې پاتې نشو، او مختلف مذاهب پيدا شول، «دغه احوال ځمونږ محمدي امت ته د عبرت لپاره اورول شوي دي»، خو سره له هغه هم ځينې افراد په دوی کې نېک هم وو، مګر اکثر

يې کافران او فاسقان وو، د دغو اکثرو لپاره هم مونږ د رجوع او انابت الی الله ډېر مواقع پیدا کړي دي، کله مو دوی ته د عیش او تنعم ژوندون ورکړی دی، او کله مو دوی په سختې او تکلیف مبتلا کړي دي، چې ممکن دوی احسان ومني، یا له سختیو ځنې وویرېږي او توبه وباسي، او د الله تعالی په لوري رجوع وکړي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٞ وَّرِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَأۡخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا ٱلۡأَدۡنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغۡفَرُ لَنَا وَإِن يَأۡتِهِمۡ عَرَضٞ مِّثۡلُهُۥ يَأۡخُذُوهُۚ أَلَمۡ يُؤۡخَذۡ عَلَيۡهِم مِّيثَٰقُ ٱلۡكِتَٰبِ أَن لَّا يَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِۗ وَٱلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَۖ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ١٦٩

نو پاتې شول وروسته له دوی نه (داسې) بد خلیفګان چې وارثان شول د کتاب (تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چې) اخلي دوی مبلغ (او اسباب) د دې لږې خسیسي (دنیا په رشوت، د اخبارو او احکامو د تحریف په بدل) او وایي دوی: ژر به بخښنه وکړه شي مونږ ته، او حال دا که راشي دوی ته مبلغ (او اسباب نور) په مثل د دې نو اخلي دوی هغه(هم)، آیا نه وه اخیستې شوې له دوی څخه کلکه وعده په دې کتاب کې (بلکه آخیستې شوې وه داسې) چې نه به وایي دوی پر الله مګر حق (رښتیا خبره)، او لوستي (او لولولي) وو دوی هغه احکام چې په دغه (تورات) کې وو، او دار د آخرت (جنت) خیر (ډېر غوره بهتر دی) لپاره د هغه کسانو چې ویریږي (له عذابه او ځان ساتي له حرامو)، آیا نو تاسې عقل نه کوئ، نه پوهېږئ (چې دنیا فاني او عُقبا باقي ده).

تفسیر: یعنې د دوی په ډومبنیو پلرونو او نیکونو کې څه صالحین هم وو، خو د دوی وروستنۍ اولاده او ځوځات داسې ناخلفه شو؛ چې د هغه کتاب تورات شریف وارثان او حاملان وګرځېدل، د دنیا د لږ څه سامان په اخیستلو سره یې د ده په آیتونو کې په تحریف او کتمان شروع وکړه، رشوتونه یې واخیستل، او د تورات د احکامو په خلاف به یې فیصلې صادرولې.

وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُصۡلِحِينَ ١٧٠

او هغه کسان (له دوی ځنې) چې سره ټینګ نیسي کتاب او قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ؛ بېشکه مونږ نه ضایع کوو ثواب (عوض، بدل) د نیکو کارانو (له دوی څخه).
تفسیر: یعنې دتوبې او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانیستلی دی، هغه کسان چې د شریرانو لاره پرېږدي، او د تورات د اصلي هدایاتو لاره ټینګه نیسي، او د هغه د هدایت او پخوا ویلو سره سم اوس د قرآنکریم لمن ټینګه نیسي، او د الله تعالی د بندګۍ (لمانځه او نورو) حقوق په سره ډول سره اداء کړي، الغرض چې د ځان او نورو اصلاح ته متوجه کیږي؛ نو الله تعالی د هغوی اجر نه ضایع کوي، او دوی بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو مېوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونکي دي.

وَإِذۡ نَتَقۡنَا ٱلۡجَبَلَ فَوۡقَهُمۡ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٞ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُۥ وَاقِعُۢ بِهِمۡ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱذۡكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٧١

او (یاد کړه ای محمده ! یهودو ته) هغه وخت چې راپورته کړ مونږ غر (د طور) د پاسه د دوی ګواکې دغه غر یو سایبان وو (لکه چترۍ د دوی په سر وه) او غالب ګمان وکړ (وویرېدل) دوی چې بېشکه هغه غر راپرېوتونکی دی پر دوی (له هوا که تورات ونه منې، او ومو ویل دوی

ته چې) ونيسئ تاسې هغه (تورات) چې درکړی مو دی تاسې ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره، او یاد کړئ هغه احکام چې په ده کې دي، ښایي تاسې ته چې ځانونه وساتئ تاسې ! (له ګناهونو).

تفسير: يعنې هغه ميثاق الكتاب ـ عهد او اقرار چې له دوی څخه اخيستی شوی وو، او اوس دوی ته ور په يادولې شي، هغه په داسې يوه اهتمام سره اخيستی شوی وو، چې غر د دوی په سرونو باندې ځوړند شوی وو، او دوی ته داسې ويلې شوي وو، هغه شی تورات او نور چې تاسې ته درکاوه شي؛ هغه ټينګ ونيسئ !، او په ښه عزم يې وساتئ ! او هغه نصائح چې تاسې ته شوي دي؛ هغه تل پوره په ياد ولرئ ! او عمل پرې وکړئ، که نه د انکار په صورت کې وپوهېږئ چې الله تعالى دغه غر پر تاسې غورځوي، او هلاک کوي مو، افسوس دی چې هغه عهد او اقرار مو بيخي هېر کړی دی، چې په دومره اهتمام، تخويف، او تاکيد له تاسې څخه اخيستی شوی وو، د «رفع الجبل» قصه په (اول جزء د البقرة په (٨) رکوع) کې تېره شوې ده، هلته يې وګورئ !.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَا ۛ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست رب ستا له بني آدمو ځنې له شاګانو د دوی څخه اولادې د دوی، او شاهدان يې کړل دوی پر ځانونو خپلو باندې، (او وفرمايل الله دوی ته): آيا نه يم زه رب ستاسې؟ وويل دوی (او اقرار يې وکړ): هو ! (ته رب ځمونږ يې، په ربوبيت د الله)، ګواه کړه مونږ خپل نفسونه (د دې جهته) چې و (نه) وايئ تاسې په ورځ د قيامت کې چې بېشکه مونږ وو له دغه (توحيده) غافلان (ناخبران). يا (د دې جهته چې) و (نه) وايئ تاسې چې: بېشکه همدا خبره ده چې شرک غوره کړی وو پلرونو ځمونږ پخوا له (مونږه)، او وو مونږ اولاده پس له دوی نه (نو اقتدا کړې وه مونږ په هغو پسې)؛ نو آيا هلاکوې (په عذابوې ته يا الله !) مونږ په هغه کار باندې چې کړی وو باطله عمل کوونکو (مشرکانو).

تفسير: شاه صاحب فرمايي چې: «الله تعالى د آدم عليه السلام له شا ځنې د ده اولاده او د اولادې له شاګانو ځنې يې د دوی اولاده وويسته، له ګردو (ټولو) ځنې يې د خپل الوهيت اقرار واخيست، بيا يې بېرته په همغو شاګانو کې ور داخل کړل، له دې نه دغه مدّعا ده، چې د الله تعالى په مطلق رب منلو کې هر انسان د خپل ځان لپاره کفايت کوي، د پلرونو تقليد نه دی پکار، که پلار مشرک شي؛ نو په ځوی باندې يې لازم دي چې ايمان راوړي، که چا ته داسې يوه شبهه پيدا شي چې هغه عهد خو ځما په ياد نه دی پاتې، نو بيا څه حاصل؟ نو داسې دې وپوهيږي، چې د هغه نښه خو د هر انسان په زړه کې ده، او په ګردو ژبو باندې د هغه خبره جاري ده، چې د ګردو شيانو پيدا کوونکی الله جل جلاله دی، او پر دې باندې ټول جهان قائل دی، او هر چېرې مشهور دی، او هغه کسان چې منکران يا مشرکان شوي دي؛ نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونې شرک غوره کړی دی، نو بيا دوی پخپله دروغجنان دي».

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

او همداسې (لکه قصّه د ميثاق) په تفصيل سره بيانوو مونږ آيتونه او لپاره د دې چې دوی ښايي راوګرځي (له چتې ـ بېکاره تقليده، او خپل فکر وچلوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې راغلي دي، چې دغه قصه يې يهودانو ته واورولې، چې هغوی هم له خپل عهده همغسې ګرځېدلي وو؛ لکه چې مشرکان ګرځېدلي دي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾
وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ إِن تَحْمِلْ
عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ
لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (يهودانو يا قوم خپل) خبر (او حال) د هغه (سړي) چې ورکړی وو مونږ هغه ته (علم) د آيتونو خپلو؛ نو راووت (او بېزار شو په کفر او اعراض سره) له هغو آيتونو، نو ورپسې شو شيطان (او تېر يې ايست) نو شو له ګمراهانو . او که اراده فرمايلې وی مونږ؛ نو خامخا پورته کړی به وو مونږ دی په دې آيتونو سره (مقام الأبرار ته)، وليکن ده ميلان وکړ ځمکې ته او متابعت يې وکړ د هوا خپلې، نو مثال د ده (په خساست کې) په شان د سپي دی، چې که حمله وکړې پرې (يا يې کورې، چغه کړې او ويې شړې) نو ژبه راباسي او غاپي، او که يې پرېږدې (او څه ورته ونه وايې هم) ژبه راباسي او غاپي، دغه (تېر مثل) مثال د قوم هغه دی؛ چې دوی (له ډېره کبره او عناده) نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته، نو بيان کړه (دوی ته) دغه قصې (او احوال) ښايي چې دوی فکر وکړي (په کې او ايمان راوړي).

تفسير: د اکثرو مفسرينو په نزد دغه آيات د «بلعم بن باعوراء» په حق کې نازل شوی دی، چې يو يهودي عالم وو، وروسته ده د الله تعالی آيات او هدايات پرېښودل، او د يوې ښځې په اغواء او د دولت په طمع دموسی عليه السلام په مقابل کې د خپلو تصرّفاتو په چلولو او ناپاکو تدابيرو په کار آچولو لګيا شو، آخر يې موسی عليه السلام ته هيڅ زيان او نقصان ونه شو رسولی، او دی پخپله ابدي مردود شو.

د هغه الهي آيتونو علم چې «بلعم» ته ورکړی شوي وو، که الله تعالی اراده کړي وی؛ نو دی به د هغه په وسيله ډېرو لوړو مرتبو ته رسېدلی وو، او دغه هلته کېدی شو چې ده په خپل علم عمل کړی وی، او د الله تعالی د آيتونو د اتباع توفيق ور په برخه کېده؛ خو داسې ونشو، ځکه چې ده پخپله له آسماني برکاتو او آيتونو ځنې مخ واړاوه، او د ځمکې د شهواتو او لذّاتو په لوري متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسې رهي (روان) وو، او شيطان ده پسې لوېدلې تعاقب يې کاوه، تر دې چې د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کې ورننووت.

په دغه وخت کې د ده حال د هغه سپي په شان شو؛ چې ژبه يې د باندې وتلي وي، او در ګرده غاپي او هونګيږي، که حمله پرې وکړې او کورې يې کړې؛ يا يې همغسې خوشې پرېږدې؛ په هر صورت سره هغه پرله پسې غاپي، هونګيږي او خپله ژبه يې ويستلې وي، ځکه چې په طبيعي ډول د زړه د کمزورۍ له وجې د تودې هوا په د باندې ايستلو او د سړې هوا په ننه ايستلو باندې په سهولت قادر نه دی.

همداسې په سفلي غوښتنو کې يې د سخت سا وهونکي سپي حال شو، چې د اخلاقي کمزورۍ له سببه په آيات الله پوهېدل او نه پوهېدل، تنبيه ورکول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کې برابر شول: ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾.

د دنيا له حرصه د هغه ژبه د باندې راوتلې او ځړېدلې وه، او د آيات الله د ترک له نحوسته د بد حواسۍ او د زړه د پرېشانۍ نقشه او حال د پرله پسې غپېدلو په مثال کې ظاهر شو.

ځينې وايي چې: دغه سړی أميه بن أبي الصلت وو، چې ده ته هم د ځينو پخوانيو کتابو علم ورکړی شوی وو، او په دې ښه خبر وو چې محمد صلى الله عليه وسلم آخر الزمان نبي دی، خو سره له هغه له ډېره کبره او حسده او عناده پرې کافر شو.

د آيتونو شان نزول هر څه چې وي په هر حال دلته د هواپرستانو انجام ښوولی شوی دی، چې د حق له قبلولو، يا له ښه پوهېدلو څخه وروسته، يواځې په دنيوي طمع او د سفلي غوښتنو په متابعت الهي احکام پرېږدي، او د شيطان پر اشاراتو دروميږي، او د الله تعالى دعهد او ميثاق هيڅ پروا نه کوي.

ګواکې يهودانو ته تنبيه وفرمايله شوه، چې يواځې علم الکتاب دومره نافع نه شي کېدی، تر څو پورې چې په صحيحه معنى سره د هغه اتباع ونه شي.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ (٢٨ جزء د الجمعه سورت (٥) آيت (١) رکوع) بدو عالمانو لره په دغو آيتونو کې لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته؛ که پرې غور او فکر وکړي.

سَآءَ مَثَلًا ٱلْقَوْمُ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا۟ يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

بد مثال دی (مثال د) قوم هغه چې نسبت د دروغو يې کړی وي آيتونو ځمونږ ته، او په ځانو خپلو وو دوی چې ظلم به يې کاوه (په کفر او معاصيو سره).

تفسير: د مشرکينو او نورو په ترديد کې په لوی قرآن کې ځای ځای د عنکبوت ذباب ـ غنې ـ مچ او نورو مثالونه بيان شوي دي مګر د دغو خلقو مثال په داسې بد ډول سره بيان شوی دی؛ چې هيڅ غيرتمن انسان حتى المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشي ګرځولی، او هغه بې حيا او غدار چې خپل ځان د هغه مثال ګرځوي، نو هغه فقط د خپل ځان لپاره زيان رسوي.

مَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِى ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

هر چا ته چې هدايت وکړي (سمه صافه لار وښيي) الله نو همغه د هدايت (او سمې صافې لارې) موندونکی دی، او هر هغه څوک چې ګمراه کړي (ده لره الله)؛ نو دغه ګمراهان هم دوی دي زيانکاران.

تفسير: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځي؛ چې د الله تعالى په هدايت او مرسته (مدد) له صحيح علم سره موافق د عمل توفيق ور په برخه شي، هغه علم چې انسان موَفّق نه کړي، چې د هغه په ښوونه په سمه لاره باندې لاړ شي، نو هر څومره چې دغه عالم علمي فضيلت او قابليت ولري؛ ودې پوهيږي چې پرته له زيان او خسارې څخه بل هيڅ شی به د ده په لاس ورنشي، نو ځکه انسان دې په خپل علم او فضل باندې مغرور نشي، بلکه تل دې له الله تعالى څخه هدايت او توفيق وغواړي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَآ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ كَٱلْأَنْعَٰمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْغَٰفِلُونَ ﴿١٧٩﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ لپاره د جهنم (دوزخ) ډېر کسان له جن (پېريانو) او له انسانانو چې دي دوی لره (داسې بې معنى) زړونه چې هيڅ نه پوهيږي دوی په هغو سره (حق له باطله)، او دي دوی لره (داسې بې فائدې) سترګې چې نه وينې دوی په هغو

سره (نښې د قدرت)، او دي دوی لره (داسې بېکاره) غوږونه چې نه اوري په هغو سره (آيتونه د الله)، دغه کسان په شان د چارپايانو دي (د نفساني امور په اتّباع کې)، بلکه دوی (چې مکلّفان دي) ډېر ګمراهان دي (له چارپايانو ځنې)، دغه کسان همدوی دي غافلان (کاملان په بې خبرۍ کې).

تفسير: دغه آيت په ښکاره ډول د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت سره معارض معلوميږي؛ نو ځکه ځينې مفسرين هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غايت» لپاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې لام د «عاقبت» لپاره مرادوي، يعنې د ګردو (ټولو) له پيدا کولو ځنې اصلي مطلب خو عبادت دی، ليکن څرنګه چې ډېر انسانان او پيريان به دغه مطلب پوره نه کړی شي؛ نو عاقبت به دوزخ ته ليږلي کيږي، نو د دغه عاقبت په لحاظ ويلی شو، چې ګواکې دوی دوزخ لپاره پيدا شوي دي، کما في قوله تعالى: ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾.

خو د محققينو په نزد دغه تکلّف ته هيڅ حاجت نشته، او دوی په دواړو ځايونو کې لام د «غايت» لپاره بللی دی، مګر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ کې «تشريعي غايت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې «تکويني غايت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآيه ـ «چې دي دوی لره داسې بې معنی زړونه چې هيڅ نه پوهيږي په هغو سره حق له باطله الخ»، يعنې زړه، غوږونه، سترګې او نور ګرد شيان يې شته دي، خو نه په خپلو زړونو کې په آيات الله کې غور کوي، او نه د قدرت نښې د عمق او اعتبار په نظر مطالعه کوي، او نه الهي خبرې د قبول په غوږونو سره اوري.

څرنګه چې د چارپايانو (حيواناتو) ګرد ادراکات يواځې د خوړلو او چښلو او بهيمي جذباتو په دائره کې محدود وي، هم دغسې د دوی حال هم دی، چې خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښې، سترګې او غوږونو الغرض د الله تعالى نورې ورکړی شوې قواوې يواځې د دنيوي لذائذو او مادي غوښتنو د تحصيل او تکميل لپاره پکار اچوي، او له انساني کمالاتو او د ملکوتي خصائلو له اکتساب سره هيڅ سر او کار نه لري، بلکه که غور وکړ شي؛ نو د دوی حال له يوه لوري د حيواناتو له حاله هم بدتر دی، ځکه چې حيوان د خپل خاوند په بللو راځي، او د ده په رټلو او شړلو اوړي، مګر دوی له سره د خپل حقيقي مالک په غږ باندې غوږ نه ږدي.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

او خاص الله لره دي (ټول) نومونه ډېر ښه؛ نو وبولئ دغه (الله) په همغو (ښو نومونو) سره او پرېږدئ هغه کسان چې (له ډېره جهله) الحاد (کوږوالی) کوي په نومونو د الله کې، ژر به سزا ورکړه شي دوی ته د هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: پاک الله تل په ښو نومونو سره يادوئ ! او په ښو صفاتو يې وستايئ ! او هغه کسان چې د الله جل جلاله د اسماوو او صفاتو په نسبت کوږ تګ کوي؛ هغوی پرېږدئ ! دوی څه چې کوي همغه به مومي.

د الله تعالى د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ تګ دا دی، چې په الله تعالى باندې د داسې نامه او صفت اطلاق وکړی شي؛ چې د هغه اجازه شريعت نه وي ورکړي، او د حق جل وعلا د تعظيم او اجلال سره لايق نه وي، يا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غير الله باندې وشي، يا د هغو د معنی ګانو په بيانولو کې تأويل، لاندې باندې او وړاندې وروسته کول تر سره شي، يا يې په معاصي مثلا سحر او په نورو کې استعمال کړي، يا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوي، لکه چې يهودان يې «أبو المكارم» «پلار د کرمونو» او «أبيض الوجه» «سپين مخی» بولي، او نصارى يې «أبو المسيح» ـ پلار د مسيح بولي، او حکماء يې «العلة الأولى» «لومبنی علت» بولي، دغه ګرد کارې تلل دي، کله چې د دوزخيانو بحث تېر شو، نو اوس د جنتيانو حال بيانيږي.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

او ځينې له هغو کسانو چې پيدا کړي دي مونږ يو امت (جماعت) دی؛ چې لاره ښيي خلقو ته په حقه، او په همدې (حق) سره برابري (انصاف) کوي (په ځردو (ټولو) معاملاتو کې).

تفسير: دغه جماعت محمدي مرحومه امت دی، علی صاحبها أفضل الصلوات والتسليم، چې دوی له هر راز (قسم) افراط او تفريط او کږو تللو څخه ښل شوي دي، د صداقت، عدالت، ديانت، انصاف، او نورو محاسنو طريقه يې اختيار کړېده، او د همغو فضائلو په لوري نورو ته هم دعوت ورکوي، وروسته له دې نه د دې امت د مخالفينو او د حق تکذيب کوونکو ذکر راځي.

وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِى لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته ژر به ونيسو مونږ دوی له داسې لوري چې نه به پوهيږي دوی، او مهلت ورکوم زه دوی ته، بېشکه چې کيد (حيله، چال) ځما ډېر سخت دی.

تفسير: دروغجنو مجرمانو ته ډېر ځلې علی الفور سزا نه ورکوله کيږي، بلکه د دنيوي عيش او عشرت او پراخې وَرونه ورپرانيستلی شي، تر دې چې د الهي سزا ځنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کې لا زړور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول د هغې انتهايي سزا مستحق ځرځوي، چې په دوی باندې جاري کېدونکې ده، همدغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی، مګر دوی له حماقت او بې حيايۍ نه داسې ګومان کوي؛ چې دا پر مونږ باندې د الله تعالی لورينه او مهرباني ده.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا۟ ۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنظُرُوا۟ فِى مَلَكُوتِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ وَأَنْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

آيا فکر نه دی کړی دغو (مکذبينو چې پوه شوي به وی په دې باندې) چې نشته په صاحب (ملګري) د دوی پورې هيڅ يو حال د لېونتوب، نه دی دغه (صاحب) مګر (خو دی) يو ويروونکی ښکاره. آيا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طريقې سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکې کې، او په هغه کې چې پيدا کړي دي الله له هر شي څخه، او (بل په دې کې فکر نه کوي) چې ښايي چې وي (دا خبره) چې په تحقيق سره نژدې شوې به وي وعده د دوی، نو په کومې يوې خبرې پس له دې (قرآنه) ايمان به راوړي دوی.

تفسير: يعنې آخر آيت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلېدو سبب څه شی دی؟، د دغو آيتونو راوړونکی محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم عاقل، کامل، او امين فاضل دی، هغه ځرد عمر له تاسې سره اوسېدلی دی، د هغه د ټولو وړو او لويو احوالو څخه تاسې واقف يئ، د ده عقل، پوهه، امانت او ديانت لا له پخوا مسلّم او معروف دی، او له هغه ذات څخه چې دغه کتاب راوړی شوی دی؛ هغه د ځرد عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څيز خالق دی، د هغه پر نهايت مضبوط او محکم نظام، سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لويو شيانو چې د الله تعالی مخلوقات دي؛ غور او فکر وکړئ.

مثلا هم دغو ارتو او لويو آسمانونو ته د استدلال په طريقه دقت وکړئ، چې په کې (١٢) برجونه او رنګارنګ بېشماره ستوري دي، چې ځينې يې سيارات او ځينې يې ثوابت دي، لمر او سپوږمۍ لري.

او دقت وکړئ د ځمکې په ارت او لوی ملک کې، چې په کې ډول ډول (قسم قسم) ونې، سيندونه، بحرونه، غرونه، حيوانات، خوځندې، الوتونکې او راز راز (قسم قسم) بادونه، ورېځې او بارانونه شته، او هر هغه شيان چې پيدا کړي دي الله تعالى؛ هغه هم دوی وينې، لـه هـر شي چې د صانع الله جل جلاله کامل قدرت ورته معلوم شو؛ نو د دغو «تکويني» او «تنزيلي» آيتونو تصديق به وکړي، بيا نو د آيات الله په تسليم کې څه عذر باقي دی؟ !، ښايي دوی وپوهول شي، چې د دوی د موت او هلاکت وخت به قريب شوی وي، لهذا په هغه تياری کې چې بعث بعد الموت لپاره وکړی شي؛ ښايي چې جلتي او تيزي وشي ! او ښايي چې له بدو کارونو توبه ګار او ښو کارونو ته حرص او تلوار وکړي !.

مَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ ؕ وَيَذَرُهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٨٦﴾

هر هغه چا لره چې ګمراه کړي الله؛ نو نشته هيڅ لار ښوونکی د (حق) ده ته، او (الله) پرېږدي دوی په شرارتونو خپلو کې په دې حال کې چې حيران او سرګردانه ګرځي.

تفسير: هدايت او ضلالت دواړه لکه نور شيان د الله تعالى په قبضه کې دي، که الله جل جلاله اراده ونه فرمايي؛ نو ګرد د هدايت سامان همغسې پاتې کيږي، او سړی له هيڅ لوري نه منتفع کيږي، هو ! عادتاً هلته الله تعالى د هدايت توفيق ورکوي؛ چې بنده په خپل کسب او اختيار سره پر هغې لياړې تګ وکړي، او تلل پرې وغواړي، او هغه چې په لوی لاس يواځې بدی او شرارت ته ملا تړي؛ نو پاک الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندې پرېږدي.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا ؕ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ ۚ لَا يُجَلِّيْهَا لِوَقْتِهَاۤ اِلَّا هُوَ ؕ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ لَا تَاْتِيْكُمْ اِلَّا بَغْتَةً ؕ يَسْـَٔلُوْنَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ؕ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٨٧﴾

پوښتنه کوي (منکران د قيامت) له تا نه (ای محمده !) له (حاله د) قيامت چې کله به وي وخت د قيام (ښکاره کولو د هغه)؟ ووايه (ته دوی ته): بېشکه خبره همدا ده چې علم د ده په نزد د رب ځما دی، نه ښکاروي دا قيامت (هيڅوک) په وخت د ده کې مګر (ښکاره وي يې) هم دغه (الله)، دروند دی (د قيامت ډار) په (مخلوقاتو) د آسمانونو او (په مخلوقاتو د) ځمکې، را به نشي دغه (قيامت) تاسې ته مګر (دربشي) ناڅاپه (بې خبره)، پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) ګواکې ته مبالغه کوونکی يې (په سوال کې) له قيامته (يعنې ته عالم يې په قيامت)؟ ووايه چې بېشکه علم د دغه (قيامت خاص) په نزد د الله دی، او ليکن زياتره خلق نه پوهيږي (په دې چې علم يې خاص الله لره دی).

تفسير: لومړی په ﴿وَّاَنْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ﴾ کې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذکر وو؛ چې هغوی ته هيڅ معلوم نه وو، چې اجل کله راځي، نو بيا دلته ذکردې دنيا د اجل قيامت په نسبت تنبيه فرمايي، کله چې چاته دخپل مرګ د وخت او نېټې اطلاع او خبر نه وي چې کله راځي؟ نو د دنيا د موت او اجل په نسبت څوک څه ويلی شي، چې په کوم تاريخ او په کومه نېټه به راځي؟ ! د دې تعيين علم پرته (علاوه) د علاّم الغُيوب الله جل جلاله بل هيڅ يو موجود سره نشته، همغه پاک الله په خپل معين او مقدر وخت کې قيامت واقع کوي، او دغه رابنکاروي چې د الله تعالى په علم

کې د هغه وخت همدغه دی، پر آسمان او ځمکه باندې به دغه واقعه ډېره درنه و ي، او د هغه علم هم ډېر درونـد دی، چې ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اګر که د دغې واقعې ډېر قرائن او امارات شته، چې نبیانو علیهم السلام بالخاصه ځمونږ آخر الزمان پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان فرمایلي دي، خو بیا هم د دغو ګردو علائمو له ظهوره وروسته کله چې قیامت واقع کیږي؛ نو هغه به بیخي په بې خبرۍ یو ناڅاپه او دفعتاً پېښیږي، لکه چې د بخاري شریف او د نورو په احادیثو کې تفصیلا مذکور دي.

﴿يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ الآیه ـ د دې خلقو د سوال له طرزه ظاهریږي، چې ګواکې دوی ستاسې په نسبت داسې خیال کوي؛ چې ته د دې خبرې په تحقیق، تفتیش، پته او سراغ لګولو کې مشغول یې، او له تلاشه وروسته دې د هغه علم ته ځان رسولی دی، حال دا چې دغه علم حق جل وعلی شأنه سره مخصوص دی، او انبیاء علیهم السلام په هغو شیانو پسې دومره نه ګرځي، چې هغه د الله تعالی له جانبه د کوم مصلحت لامله (وجې) پټ ساتل شوي وي، او نه دغه کار د دوی په اختیار کې شته، چې که هر څه وغواړي؛ هغه په کوښښ سره ضرور معلوم کړي.

قُلْ لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ لَٱسْتَكْثَرْتُ مِنَ ٱلْخَيْرِ ۚ وَمَا مَسَّنِىَ ٱلسُّوٓءُ ۚ إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې زه نه لرم واک لپاره د نفس (ځان) خپل د (رسولو د) نفع او نه د (دفع کولو د) ضرر مګر هغه څه چې اراده وفرمایي الله، او که وی زه چې پوهېدلی په (خبرو د) غیب باندې؛ نو خامخا حاصل کړی به مې وی ډېر له خیر (نفعې) ځنې، او نه به وو رسېدلی ما ته کوم زیان، نه یم زه مګر (خو یم) ویروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زېری کوونکی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي (په نعیم سره).

تفسیر: په دغه آیت کې دا راښوول شوي دي؛ چې هر بنده اګر که ډېر لوی هم وي، مستقل اختیار او محیط علم نه لري، سید الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ته د دې خبرې د اعلان کولو حکم شوی دی، چې زه نورو ته لا څه چې خپل ځان ته هم څه ګټه (فائده) نشم رسولی، او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم، مګر څومره چې الله تعالی وغواړي؛ هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر ګردو غیبي خبرو پوهېدی؛ نو ډېرې ښېګڼې (فائدې) به مې د خپل ځان لپاره حاصلولې چې د غیبي علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتیږي، او هیڅکله هیڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پېښېده، مثلا د «افک» په واقعه کې د څو ورځو له مخې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحیې د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پرېشاني ورپېښه شوه، په «حجة الوداع» کې یې صاف وفرمایل:

«لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سُقت الهدي» «که زه لا له پخوا پوهېدی په دغه شي باندې چې وروسته راپېښ شو؛ نو له سره به مې د (هدي) حیوان له ځان سره نه راووستل»، داسې په سلهاوو نورې واقعې دي، چې د هغوی مخنیوی د «محیط علم» د لرلو په صورت په ډېره آسانۍ سره ممکن وو.

ګواکې دا یې ښوولې ده چې «علم المحیط» پرته له الله تعالی ځنې بل هیچا ته نه دی حاصل، او علم الغیب خو لا پرېږدئ ! د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالی په عطا کولو سره حاصلیږي، که الله تعالی اراده ونه فرمایي نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی.

په هر حال په دغه آیت کې په ښکاره ډول سره راښوول شوي دي، چې مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو ځنې نه دی، لکه چې ځینې جاهلان یې اټکلوي، هو ! د شرعیاتو علم چې د انبیاوو علیهم السلام له منصب او وظیفې سره ربط لري؛ ښایي هغه کامل کړي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ۖ فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ ۖ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا ۚ فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

همدغه (الله) هغه ذات دی، چې پیدا کړي یې یئ تاسې له نفس یوه څخه او پیدا کړي یې ده له دې نفس څخه ښځه د ده، لپاره د دې چې آرام ونیسي له دې سره، نو کله چې نارینه پټه کړه دغه ښځه (یعنې جماع یې ورسره وکړه) نو حامله شوه په حمل خفیف (سپک سره)؛ نو ګرځېده (تله راتله) به له دې حمل سره، نو کله چې دروند شو حمل نو سوال وکړ دواړو له الله رب خپل نه، چې قسم دی خامخا که راکړې ته مونږ ته صالح (کامل روغ ولد)؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو له شکر ایستونکو (په دې نعمت). نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته صالح (ولد)؛ نو وګرځول دوی دواړو الله ته شریکان په (نامه د) هغه کې چې ورکړ دوی ته (الله)، نو پورته دی الله له هغه چې دوی (او اولاده د دوی) یې شریکوي (له ده سره).

تفسیر: الله تعالی ګرد انسانان له آدم علیه السلام څخه پیدا کړل، او د آدم علیه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول لپاره یې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضي الله تعالی عنها پیدا کړه، بیا له دوی دواړو ځنې نوره اولاده او ځوځات پیدا شول.

کله چې یو نارینه له خپلې ښځې خپله فطري غوښتنه حاصله کړي؛ نو ښځه حامله شي، د حمل په ابتدایي حالت کې هیڅ دروندوالی نه وي، او حسب المعمول به ښځه تله راتله، او ناسته ولاړه کوي، ځکه چې تشه نطفه وي، کله چې ګډه یې د ولد د لویېدلو په سبب راپورته شي؛ نو په دې باندې هیڅوک خبر نه وو، چې د دې په منځ کې څه شی پټ دي، آیا انسان دی که حیوان؟ نو نارینه او ښځې دواړو د حق تعالی په دربار کې عرض وکړ، که ته له خپله فضله یو ښه روغ رمټ او د کار وړ او صالح وړوکی مولود را عنایت کړې، نو مونږ دواړه بلکه ځمونږ نسل به هم ټول ستا شکر اداء کوو، کله چې الله تعالی د دوی دغه تمنّا پوره کړه، نو دوی ځمونږ په ورکړی شوي شي کې د نورو د برخو په ټاکلو (مقررولو) یې شروع وکړه، مثلا ځینې په دې عقیده شول، چې دغه اولاد فلاني ژوندي یا مړ مخلوق مونږ ته راکړی دی، ځینې په دې عقیده نه وو خو عملاً به یې د هغه په نذر او نیاز شروع وکړه، یا به یې د مولود وچولی (تندی) د هغه په مخکې په سجده کېښوده، یا به یې په مولود باندې داسې نوم کېښوده، چې له هغه څخه به د شرک بوی راته، لکه عبد العزّی، عبد الشمس او داسې نور، لنډه دا چې په دغه صورت کې به د حقیقي منعم حق اعتقادا یا فعلا یا قولا نورو ته ورکول کېده.

ښه وپوهېږئ چې حق تعالی د شرک د ګردو انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوی او اعلی دی، په دغو آیتونو کې د حسن بصري «رحمه الله» او نورو له رایه سره موافق خاص آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها مقصود نه دي، بلکه د عامو انسانانو د حالت نقشه ایستلې شوې ده، ببشکه ابتداء په ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ کې د تمهید په ډول د آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها ذکر وو، مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځې ذکر شوی دی، او داسې په ډېرو ځایونو کې کیږي، چې د شخص له ذکره د جنس په لوري انتقال مرادوي لکه په ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ﴾ کې هغه ستوري چې په ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ سره یاد شوي دي، هغه لوبدونکي ماتېدونکي ستوري نه دي، چې په هغو د شیاطینو ویشتل په عمل راځي، مګر له شخص د ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ څخه جنس مصابیح ته د کلام انتقال شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير «رحمه الله» ويلي دي چې: «كومو روايتونو كې چې راغلي دي، چې آدم او حواء عليهما السلام خپل ځوی ته «عبد الحارث» نوم كښېود، هغه له درې جهته معلول دي:

(١): عمر بن ابراهيم البصري د يوه حديث په سند كې راغلی دی، او ابو حاتم «رحمه الله» د هغه په اړه وايي: «لا يحتجُّ به».

(٢) په ځينو نورو روايتونو كې دا قول په سمرة رضي الله تعالى عنه باندې موقوف دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې نه دی مرفوع كړی.

(٣): حسن بصري «رحمه الله» چې د دغه روايت راوي هم دی؛ خو پخپله يې د دغه آيت شريف تفسير دغه شان نه دی كړی، كه دغه روايت صحيح وی، نو حسن رحمه الله به وربانديې په دغه تفسير كې اعتماد كړی وو، ځكه هغه وايي چې د ﴿جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ﴾ نه مراد آدم او حواء عليهما السلام نه دي، بلكه د هغه اولادې څخه نور خلك مراد دي، لكه يهود او نصارى، او همدا ښه او بهتر تفسير دی اهـ.

(٤): دا حديث حسن بصري «رحمه الله» د سمرة رضي الله تعالى عنه څخه روايت كړی دی، او د محققينو محدثينو تحقيق دا دی، چې حسن بصري له سمرة رضي الله تعالى عنه څخه يواځې د عقيقې حديث اوربدلی دی، او نور يې ورڅخه نه دي اوربدلي، نو هغه ټول منقطع دي.

او هر چې كوم آثار د أهل علم څخه په دغه باب كې نقل شوي دي؛ نو كېدای شي له أهل كتابو څخه يې اوربدلي وي، او په اسلامي شريعت كې داسې څه نشته چې د دغه روايتونو تأييد وكړي، نو كه تكذيب يې ونه كړو، نو تصديق يې هم نشو كولای، سره له دې چې په وروستي غوراوي كې د يو جليل القدر پيغمبر په شان كې طعن هم راځي، نو له دې كبله لكه چې ابن كثير «رحمه الله» وايي: «ځمونږ په وړاندې افضل، راجح، او بهتر د حسن بصري «رحمه الله» قول دی، چې مراد ورڅخه آدم او حواء نه، بلكه د هغوی اولاد يهود او نصارى دي».

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

آيا شريك ګرځوي دوی (له الله سره) هغه شی چې نشي پيدا كولی هيڅ څيز حال دا چې دغه (بُتان) پيدا كړل كيږي (يعني دوی پخپله بل چا پيدا كړي دي، نو څرنګه به خالق د بل چا شي؟).

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ادْعُوا شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او طاقت نه لري (دا بتان) لپاره د دغو (عابدانو خپلو) د مرستې كولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) كولی شي. او كه تاسې راوبولئ دوی سمې صافې لارې ته؛ نو نه كوي متابعت دوی ستاسې، برابره ده پر تاسې (دغه خبره) چې آيا بولئ تاسې (دوی) او كه يئ تاسې چپ (د دوی له بلنې څخه). بېشكه هغه كسان چې عبادت كوئ تاسې (ای مشركانو ! د دوی او بولئ يې) بې له الله؛ مملوكان دي په شان ستاسې، نو وبولئ تاسې دوی؛ نو ودې مني دوی (دغه بلنه)

ستاسې که يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوی کې چې دوی معبودان دي). آيا شته دوی ته (داسې) پښې چې تلل کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) لاسونه چې نيول کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) سترګې چې ليدل کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) غوږونه چې اورېدل کوي دوی په هغو سره (بلکه دا شيان دوی لره نشته، پس له تاسې څخه هم بدتر شول، نو تاسې څنګه د دوی عبادت کوئ؟ !) ووايه (ای محمده ! دوی ته): چې را وبولئ تاسې شريکان خپل (د امداد لپاره) بيا (په خپلو تدبيرونو) ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسې ماته (هيڅ قدر).

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

بېشکه ولي «ناصر او ساتونکی» مې الله دی، هغه چې توټه توټه يې نازل کړی دی کتاب، او همدغه (الله حمايت) ساتنه کوي د صالحانو (او کارونه يې جوړوي).

تفسير: يعنې هغه الله جل جلاله ځما ولي، بادار او مرستيال دی؛ چې پر ما باندې يې وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړی دی، او د رسالت پر منصب باندې يې فائز کړی يم، هم دغه پاک الله به زما حمايت، حفاظت او صيانت د ګردې دنيا په مقابل کې وکړي، ځکه چې همدغه الله تعالی د خپلو نېکو بندګانو حفاظت او اعانت کوي، بالخاصّه د انبياوو عليهم السلام.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا ۖ وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او (بېشکه) هغه (معبودان) چې يې بولئ تاسې بې له الله؛ طاقت نه لري دوی د نصرت (مرستې کولو) ستاسې، او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي (نو زه يې څه پروا لرم). او که راوبولئ تاسې دوی په جانب د هدايت (د سمې صافې لارې)؛ نو هيڅ نه اوري دوی، او وينې به ته (ای محمده !) دوی چې ګوري به دوی تاته حال دا چې دوی به هيڅ نه وينې.

تفسير: يعنې په ښکاره سره دوی د سترګو خاوندان دي، خو په کې د ليدلو قوت او د کتلو قدرت او د بينايی نور او د بصارت ظهور چېرې دی؟

د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل که مشرکين شي، نو د (هُم) ضمير بُتانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې ای مشرکانو دا بتان ښو کارو ته، نو دوی نه اوري، او که د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل مؤمنين شي؛ نو د (هُم) ضمير مشرکانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې ای مؤمنانو دا مشرکان ښو کارونو ته؛ نو دوی ستاسې بلنه نه مني.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونيسه (ای محمده ! عادت د) عفوې کولو، او امر (حکم) وکړه په معروف (نېکو کارونو) سره، او مخ وګرځوه ! (په څنګ شه !) له جاهلانو (ناپوهانو ليونيانو) څخه. او که باعث او تېز کړي تا (په معصيت) له طرفه د شيطان کومه وسوسه؛ نو پناه وغواړه په الله پورې، بېشکه دغه (الله) ښه اورېدونکی ښه عالم دی (د ټولو اقوالو په ګردو احوالو).

تفسير: د ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ څو معناګانې شوي دي، د زياترو حاصل دا دی، چې له سختګيرۍ او تندخويۍ ځنې پرهېز وکړه د مؤمنانو په مقابل کې، څو د قهر او غضب له امله (وجې) دوی در څخه تار په تار نشي، او محقق شيخ الهند «رحمه الله» همدغه معنا د «عفوې په عادت نيولو» سره تعبير کړېده.

ځينې د دې آيت ترجمه داسې هم کوي، «واخله ای محمده ! د غنيانو هغه زياتي مالونه او هغه چې آسان وي دوی ته، (او دا حکم د زکات له وجوب څخه پخوا وو) او امر وکړه خلقو ته په نېکۍ سره، او مخ وګرځوه له ناپوهانو، او مه کوه ورسره جنګ، (او دا اعراض هم د جهاد له فرضيت څخه پخوا وو) او که ورسېږي تاته ای محمده ! له طرفه د شيطانه څه وسوسه چې په جګړه کې دې واچوي له جاهلانو سره؛ پس پناه ونيسه په الله سره چې در څخه دفع کړي هغه وسوسه الخ».

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ويريږي (له الله او ځان ساتي له ګناه) کله چې ورسېږي دوی ته کومه وسوسه (او ګذر) له طرفه د شيطانه؛ نو ياد کاندي دوی (حکم د الله او وينې شي) پس ناڅاپه دوی ليدونکي وي (د حق)، او وروڼه د دوی (چې شيطانان دي) راکاږي (چلوي) دغه (کفار) په ګمراهۍ کې، بيا نه کوي دوی تقصير (له ښويولو د کفارو يا کفار تقصير نه کوي په متابعت د شياطينو کې).

تفسير: اګر که د استعاذې حکم ګردو (ټولو) لره شامل دی، خو خطاب لومړی يواځې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ته وو، اوس د عامو متقيانو او د ګردو (ټولو) پرهېزګارانو د حال بيان فرمايي، يعنې د عامو متقيانو په حق کې دغه محال نه دی، چې د شيطان ګذر د هغوی په لوري وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کې واچوي، هو ! د متقيانو شان داسې وي، چې د شيطان له اغواء او تېرايستلو ځنې تل په غفلت کې نه پاتې کيږي، بلکه که لږ څه غفلت ورپېښ شي؛ دستي پاک الله يادوي، وېښ او په سد کيږي، که يې ولغزي؛ نو سمدلاسه ځان نيسي.

باقي د غير متقيانو چې د دوی په زړو کې د الله تعالى وېره نه وي، او خپل ځان له ګناهونو څخه نه ساتي، او ښايي دوی ته د شيطان وروڼه وويل شي، د دوی حال دا دی، چې شيطان تل دوی د ګمراهۍ په لوري کشوي، او ورښايسته کوي يې، او د دوی په تېرايستلو کې هيڅ قصور او کمی نه کوي.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

او تر هغه وخته پورې چې رانه وړې (ته ای محمده !) دوی ته کومه معجزه (چې دوی يې غواړي نو) وايي دوی: ولې دې (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووايه: بېشکه همدا خبره ده، چې زه متابعت کوم د هغه څه چې وحي کولی شي ماته له طرفه د رب ځما (او زه نه يم راوړونکی د معجزې له خپله ځانه)، دغه (قرآن ټول دلائل د) پوهنې دي له (جانبه ده) رب ستاسې، او هدايت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي دوی.

تفسير: د نبي وظيفه يواځې همدغه ده، چې هر هغه شی چې الله تعالى په وحي سره نازلوي؛ قبول يې کړي، او پرې تګ او عمل وکړي، او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي، باقي هغه تنزيلي او تکويني آيتونه چې تاسو

يې له ما ځنې غواړئ؛ نو کوم آيت او معجزه به له پاک قرآن ځنې لويه او لوړه وي؟ ځکه چې دغه عظيم الشأنه معجزه د ګرد (ټول) جهان لپاره د بصيرت زياتوونکو حقائقو او مواعظو خزانه ده، او ايمان راوړونکو ته د يوه خاص قسم هدايت او رحمت ذخيره منځ کې لري، تاسې دغه عظيم الشأن قرآن کله ومانه ! چې بيا به هغه فرمايشي معجزه ومنئ؟ !.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او کله چې ولوستلی شي قرآن؛ نو غوږ کېږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم درباندې وشي.

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

او يادوه ته (ای بنده !) رب خپل په زړه خپل کې په زاړۍ او وېرې سره او کم له هسکه (اوچته) غږه له وينا، په لومړنيو برخو د سبا کې، او په وروستنيو برخو د بېګا کې، او مه کېږه (ای ځما بنده) له غافلانو (بې خبرانو !).

تفسير: لوی ذکر خو عظيم الشأن قرآن دی، چې د هغه د ادب بيان اوس تېر شو، په دغه آيت کې د «ذکر الله» څه آداب په عمومي توګه بيان فرمايي، يعنې د «ذکر الله» اصلي روح همدا دی، هغه شی چې په ژبه ويل کيږي؛ د زړه توجه دې هم د هغه په لوري وي، تر څو د «ذکر الله» پوره خوند او نفع ظاهره شي، او ژبه او زړه دواړه د الله تعالی په ياد کې مشغول شي، د ذکر الله په وخت کې ښايي چې په فکر کې دقّت او په زړه کې رقّت وي، او په صحيح رغبت، مينه او رهبت (وېره) سره د الله تعالی په ياد کې مشغول او لګيا شي !، او داسې وضعيت او هيئت دې خپل ځان ته غوره کړي، لکه چې کوم ويرېدونکی خوشامند کوونکی انسان يو لوی بې مثله ذات ته عرض او فرياد کوي، ښايي چې د ذاکر په لهجه، غږ او هيئت کې دې د تضرّع، وېرې او خوف اثر او رنګ محسوس وي، د ذکر او مذکور له عظمت او جلاله د غږ ورو کېدل يو طبيعي او قدرتي امر دی: ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (١٦ جزء د طه سورت (١٠٨) آيت (٦) رکوع)، نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلی دی، که په ورو غږ او توجّه سره په خفيه يا په جهر سره د الله تعالی ذکر وکړي؛ نو الله تعالی به هم د هغه ذکر کوي.

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾ ۩

بېشکه هغه (ملائکې) چې په نزد د رب ستا کې (مقربې) دي؛ نه کوي تکبر (لويي) دوی له عبادت د دغه (الله) څخه، او پاکي وايي په هر وخت د دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدې کوي.

تفسير: يعنې په شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بېګا په اوقاتو کې د الله تعالی له ياده مه غافل کېږئ، کله چې مقربې ملائکې د الله تعالی له بندګۍ ځنې عار نه کوي، بلکه همېشه د الله جل جلاله په يادولو او ذکر کولو کې لګيا او مشغولې دي، او هم دغه رب العالمين ته سجدې کوي؛ نو انسانانو ته لا ضروري ده، چې د اله العالمين جل جلاله له ذکر او عبادت څخه غافل نشي !، بنا پر دې د دې آيتونو له لوستلو څخه وروسته ښايي چې د تلاوت سجده هم وکړه شي !.

(تمّت سورة الأعراف بفضل الله تعالى)

سُورَةُ الأَنفَالِ

«د (الأنفال) سورت مدني دی، پرته له (۳۰) آیت څخه د (۳۶) آیت تر آخره پورې چې مکي دي، (۷۵) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۸) او په نزول کې (۸۸) سورت دی، د (البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدینې منورې کې نازل شوی دی، د هجرت په دویم کال کې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه، چې یوه لویه تجارتي قافله د ابو سفیان په مشرۍ له شام څخه رهي (روانه) شوې ده، د ابو سفیان دغه تجارتي قافله «جوپه» چې په هغې کې تقریباً «۶۰» تنه قریش او یو زر اوښان او پنځوس زره دیناره مال وو، کله چې له شام ځنې د مکې معظّمې په لوري د کاروان د ببرته راګرځېدلو خبر نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته ورسېد.

نو د «صحیح مسلم» له یوه روایت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه، چې آیا پر دغه جماعت باندې تعرض وکړو؟ د دغې جرګې د دې وضعیت له لیدلو ځنې ابو بکر الصدّیق او عمر الفاروق او رئیس الانصار سعد بن عبادة رضي الله تعالی عنهم أجمعین حوصله زیاتوونکې خطبې وویلې او ښې ویناوې یې وکړې.

بالآخر رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم له درې سوو او څو تنو مجاهدینو سره؛ هغه کسان چې په هماغه و خت کې سره ټول شوي وو، له خپلو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوي وو.

په دې باره کې د بخاري شریف په روایت کې «کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه» فرمایي: «هغه کسان چې د بدر په غزا کې شریک شوي نه وو؛ په هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یواځې د تجارتي قافلې د مهم لپاره وتلی وو، اتفاقاً الله تعالی د یوه اساسي جنګ صورت ورپیدا کړ.

ابو سُفیان د رسول الله مبارک له دغې ارادې ځنې خبر شو، او سمدلاسه یې مکّې معظمې ته سړی واستاوه، له هغه ځایه تقریبا د زرو تنو لښکر چې د قریشو لوی لوی سرداران او مشران هم په کې شامل وو؛ له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهیزاتو سره د مدینې منورې په لوري رهي (روان) شو.

رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کې وو، چې دا خبره ورمعلومه شوه، چې د ابو جهل او د نورو لویو لویو «ائمة الکفر» تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډېر زور او شور او غیظ او غضب د اسلام د مقابلې لپاره را رهي (روان) شوی دی، د دې غیر متوقع صورت له پېښېدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بیا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چې په دغه وخت کې دوه جماعته ستاسې په مخکې دي:

(۱) تجارتي قافله.

(۲) فوځي لښکر، د الله تعالی اراده داسې ده، چې له دغو دوو ټولیو څخه پر یوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ، تاسې دا راوښیئ، چې له دغو دواړو ډلو ځنې پر کومې باندې تعرّض او یرغل (حمله) کول غواړئ؟ او د هغه د مقابلې لپاره تیار یئ؟ څرنګه چې دغه اسلامي لښکر خپل پوره تیاری جهاد ته نه وو کړی؛ ځینو افرادو چې خپل لږ سامان، وسلو، او اسبابو او د تعداد قلّت (کمی) ته وکتل نو داسې رایه یې ورکړه چې: پر تجارتي قافلې باندې یرغل (حمله) زیات مفید او آسان دی، مګر دغه رایه د رسول الله نه وه خوښه، ابو بکر صدیق، عمر فاروق، او مقداد بن الأسود رضي الله تعالی عنهم أجمعین په ډېر ځوښ (جوش) سره غیرت راوړونکې ویناوې وکړې، په آخر کې سعد بن معاذ رضي الله تعالی عنه تقریر وکړ.

وروسته داسې فیصله وشوه، چې د عسکریت په ډګر کې ښایي چې مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښیو، څنګه چې د بدر په مقام کې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول، الله تعالی مسلمانانو ته لوی بری عنایت او ور په برخه کړ، د کافرانو (۷۰) تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او (۷۰) تنه یې بندیان شول، په داسې ډول د کفّارو زور مات شو.

په دغه سورت کې عموما د همدغې غزا جزئيات او متعلقات بيان شوي دي، هغه کسان چې داسې خيال کوي، چې په دغه غزا کې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکري قوت د مقابلې لپاره وتلی وو، چې د تعرض په مقصد د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شوی وو، او د قريشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نيت له اوله تر آخره پورې هيڅ نه وو وتلی؛ نو د دې عقيدې خاوندان في الحقيقت غـواړي، چې د حديثو، سيرو، او د قـرآني اشاراتو ټولې ذخيرې له خپلو مجعولاتو څنې قربان کړي.

د دې مسئلې تفصيل په «الجهاد الكبير» او «الشهاب» کې ليکلی شوی دی، او ځای په ځای په دغو صفحاتو کې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت ليکلي کيږي، ان شاء الله تعالى .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ؕ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۪ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝١ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝٢ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝٣ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ؕ لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝٤

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (حکمه د) غنائمو څخه، ووايه (دوی ته چې اموال د) غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې کړي سم له شرعي اصولو سره)، پس وويرېږئ تاسې له الله نه، او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په منځ ستاسې کې دی (يعنې پخپلو منځونو کې سره دوستي وکړئ ! او نزاع پرېږدئ)، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره). بېشکه خبره همدا ده چې حقّاني مؤمنان هغه کسان دي کله چې ياد کړی شي (دوی ته نوم د) الله؛ نو ويريږي زړونه د دوی، او کله چې ولوستی شي پـر دوی بانـدې آيتونو (کلام) د الله؛ نـو زياتوي دغه (آيتونه) دوی لره ايمان (د دوی)، او پر رب (پالونکي) خپل باندې توکل (اعتماد) کوي دوی. (دوی) هغه (مؤمنان) دي چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) دوی لمونځ، او له ځينې د هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې). دغه کسان همدوی دي مؤمنان په حقه سره، شته دي دوی ته درجې په نزد د رب د دوی او مغفرت (بخښنه) او رزق نېک (د عزّت).

تفسير: «أنفال» جمع د «نفل» دی، او غنائمو ته ځکه «نفل» وايه شي، چې رب العزت د فضل او مرحمت محض يوه عطا ده، په بدر کې هغه د غنيمت مال چې په لاس راغلی وو؛ په اصحابو کرامو کې د هغه په نسبت نزاع وه، هغه ځلميان چې مخکې وړاندې تللي وو او جنګونه يې کړي وو؛ دوی د غنيمت ګرد اموال خپل حق ګڼه، پاخه او سپين ګيري سړي چې د ځلميانو تر شا ولاړ وو؛ داسې به يې ويل چې: «مونږ په لار ښوونه او اعتماد تاسې ته دغه توره، فتحه او بری په برخه شوی دی، نو ځکه ښايي چې غنيمت مونږ ته هم راکړ شي» هغه جماعت چې د نبي کريـم صلى الله عليه وسلم حفاظت يې کاوه، او ددوی په مبارک حضور کې حاضر ولاړ وو، دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل، په دغو آيتونو کې دغه خبره ښوولې شوې ده، چې فتح يواځې د الله تعالى په مرسته (مدد) ستاسې په برخه شوې ده، د بل هيڅ يوه په توره، زور، تدبير، لارښوونه او اعتماد سره تاسې هغه نه ده حاصله کړې، نو د دغو اموالو مالک الله ذو الجلال دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم دی، څرنګه چې الله جل جلاله

د خپل رسول په وسيله حكم ورکړی دی؛ ښايي چې له همغه حكم سره موافق دې غنائم هم ووېشل شي، د دې حكم تفصيل به وروسته راشي.

كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ بَعۡدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلۡمَوۡتِ وَهُمۡ يَنظُرُونَ ٦

(دا د قسمت كراهيت دوی ته داسې وو) لكه چې ايستلی وې ته رب ستا له كوره خپله په حقه سره، حال دا چې بېشكه يوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دې ايستلو چې ورته تيار نه وو). حال دا چې جګړه كوله دوی له تا سره په حقه خبره كې (چې جهاد وو) وروسته له هغه چې ښكاره شوه (دوی ته فتح ستا په بشارت، داسې جګړه يې كوله په كولو د جهاد كې) ګواكې بيولي كيږي دوی طرف د مرګ ته په داسې حال كې چې دوی وينې (عيناً مرګ په سترګو).

تفسير: يعنې فكر وكړئ ! چې په همدغه د «بدر» په جنګ كې له شروع څخه تر آخره پورې په څه ډول سره د الله تعالى امداد، تاييد، او توفيق د مسلمانانو په برخه وو، هم دغه پاك الله وو؛ چې د نصرت صادقه وعده يې د اسلامي دين په نسبت وفرمايله، او خپل نبي صلى الله عليه وسلم يې د يوه حق امر يعنې له كفارو سره د (جهاد) كولو لپاره له مدېنې منورې څخه د باندې د بدر په ډګر كې په داسې وخت كې راوويست، چې د مسلمانانو يوه ډله د قريشو له لښكرو سره پر جنګېدلو راضي او خوښه نه وه.

يعنې د جهاد په وسيله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب كېدل او د ابو جهل له لښكرو سره مقابله پر دوی باندې دومره شاقّه او ګرانه وه؛ لكه چې چا ته په رڼو سترګو د مرګي په خوله كې ورتلل سخت او مشكل ښكاري، بيا هم الله تعالى په خپل توفيق سره د وی د جنګ ډګر ته بوتلل، او په خپل امداد سره يې مظفر او منصور وګرځول، او له غنيمت سره يې سالم بېرته راوستل.

نو څرنګه چې د الله تعالى په مرستې (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پورې پای (آخر) ته رسېدلی دی؛ نو د غنيمت اموال هم ښايي چې د هغه مال وګڼل شي، او د هغه هر هغه مصرف چې پاك الله د خپل رسول په وسيله در ښيي، ښايي چې هملته دې تقسيم او صرف كړ شي. !

تنبيه: د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ﴾ كاف مې په خپل تقرير كې يواځې د تشبيه لپاره نه دی اخيستی، بلكه د ابو حيّان «رحمه الله» له تحقيق سره موافق د تعليل په معنى باندې مې مشتمل كړی دی، لكه چې په ﴿وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ﴾ كې علماوو تصريح كړې وه، او د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ﴾ الى آخر الآيات مضمون مې د ﴿قُلِ ٱلۡأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ يو سبب ګرځولی دی، او د ابو حيان «رحمه الله» او د نورو په شان مې «أعزك الله» او نور مې مقدر نه دی منلی.

او هم مې د آيت په تقرير كې د «روح المعاني» د صاحب «رحمه الله» له تصريح سره سمه اشاره كړېده، چې د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ﴾ د دوی يواځې خروج عن البيت مراد نه دی، بلكه له «خروج من البيت» ځنې ترې (دخول في الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده، چې په كې ﴿وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ﴾ او نور ګرد احوال او وقائع سره شامل او واقع شوي دي.

د يوې ډلې كراهيت خو عين د خروج عن المدينه په وخت كې لا ښكاره شوی وو، لكه چې د صحيح مسلم شريف او د طبري شريف په حواله د «الأنفال» د سورت په اوله مقدمه كې بيان شوي دي، د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د كفارو د لښكرو د خوځېدلو د اطلاع رسېدلو په وخت كې د «صفراء» په مقام كې واقع شوی وي، له دې پوهېدلو څخه به د ځينو مبطلينو د مغالطو استيصال په نښه ډول سره وشي.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وعده کوله له تاسې سره الله یو د دوو طائفو (ډلو څخه چې قافله یا لښکر وو) چې بېشکه دغه تاسې لره ده، او ستاسې خوښه وه چې بېشکه هغه بې وسلې بې زحمته (بې اغزي ډله دې) وي تاسې ته، او اراده لري الله د دې چې ښکاره ثابت کړي رښتیا په خبرو خپلو سره، او پرې کړي بېخ د کافرانو لپاره د دې چې ظاهر غالب کړي حق (دین د اسلام)، او (لپاره د دې چې) ظاهر کړي بطلان د باطل (کفر)، او اګر که بده مني (دا خبره) مجرمان (کافران او پرې خپه کیږي).

تفسیر: مسلمانانو غوښتل چې پر تجارتي قافلې باندې دې حمله وشي، چې یو اغزی هم د دوی په پښو کې چوخ نشي، او ډېر مال او اسباب هم په لاسونو ورشي، لیکن د الله تعالی رضا داسې وه، چې په دغه وړوکي کم قوته او بې سامانه ټولې ته پر یوه کثیر التعداده اومرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندې فتح او بری ورعطا کړي، او خپلې ګردې کلمې او خبرې په دغې وسیلې سره په یوه حیرانوونکي ډول رښتیا او ثابتې کړي، او د مکې معظمې د کفارو بېخ له ستې وکاږي، چې په دې ډول سره د الله تعالی د وعدې صداقت په یوه حیرت زیاتوونکي اصول سره ظاهر شي، او د صدق صداقت او د کذب کذابیت د کفارو علی الرغم په صاف صاف ډول سره ښکاره شي، لکه چې همداسې هم وشو، او په بدر کې د قریشو اویا تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او اویا تنه نور مشران یې بندیان شول، او په دې ډول سره د کفارو ملاوې ماتې شوې، او د مکې معظمې د کفارو بنیادونه سره ولړزېدل، فلله الحمد والمنة !.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ
إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

(یاد کړئ) هغه وخت چې استغاثه به کوله تاسې رب خپل ته نو الله ستاسو استغاثه قبوله کړه لپاره د (فریاد) ستاسې، چې بېشکه زه مرسته (مدد) کوونکی یم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو څخې یوه په بلې پسې راتلونکې. او نه وه ګرځولې (نه وه ورکړې) دغه (مرسته) الله مګر (ورکړې یې وه فقط) لپاره د دې چې زېرې شي (د نصرت) او لپاره د دې چې مطمئن (آرام) شي په دغې مرستې سره زړونه ستاسې، او نه ده مرسته مګر (خو ده) له جانبه د الله، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: دا قسم یو بل آیت په (۴ جزء د آل عمران سورت په (۱۲۶) آیت (۱۳) رکوع) کې هم تېر شوی دی، دلته دې هم همغه تفسیر بیا وکتلی شي !، هو ! دومره ده چې هلته د پرښتو تعداد له (۳۰۰۰) څخه تر (۵۰۰۰) پورې بیان کړی شوی وو، که د دغو دواړو آیتونو واقعه یوه وي؛ نو ویلی کیږي چې: اول ځلې به یو زر کسیزه ډله راغلې وي، بیا به وروسته له هغې بله ډله راغلې وي چې د هغې تعداد به له درو زرو څخې تر پنځو زرو پورې رسېدلی وي، ښایي د ﴿مُرْدِفِينَ﴾ څخې همدې لوري ته اشاره وي.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ
رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾

یاد کړئ هغه وخت چې واچوله (الله) په تاسې پرکالي (د خوب پرمنبکی) لپاره د امن (تسکین) ستاسې له خپله جانبه، او نازلې کړې (الله) پر تاسې له (طرفه د) آسمانه اوبه لپاره د دې چې پاک

کړي تاسې په دغو (اوبو) سره، او لرې کړي له تاسې نجاست د شیطان او لپاره د دې چې قوت واچوي په زړونو ستاسې کې، او محکم کړي په هغو (اوبو) سره قدمونه ستاسې.

تفسیر: د «بدر» غزا في الحقیقت د مسلمانانو لپاره ډېره سخته ازموینه او د عظیم الشأن امتحان موقع وه، د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کې دغه ډومبنی مهم او قابل الذکر تصادم وو، او بیا یې صورت هم داسې واقع شوی وو، چې کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ښو ځایونو او د اوبو او نورو حاکمه وو نقاطو باندې قبضه کړې وه، او مسلمانانو په یوه ټیټ ځای کې موقع نیولې وه، چې په کې ډېرې داسې شګې وې چې تګ او راتګ په کې سخت مشکل او د تلونکي پښې به په کې ډېرې خښېدې، د ګرد او غبار او دوړو لامله هم سخت تکلیف او ربړ ورسېده، د اوبو د نشتوالي له سببه له یوه جانبه د اوداسه او غسل تکلیف او له بله طرفه له تندې ځنې مسلمانان ډېر زیات وارخطا شوي وو.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل کامل رحمت سره یو زوروړ باران اوراوه، چې په هغه سره هغه ګردې شګې کلکې شوې، او د غسل او اوداسه لپاره اوبه ډېر شوې، او له ګرد او غبار او دوړو څخه هم وژغورل شول.

بالعکس په هغه ځای کې چې د کفارو لښکر وو، داسې سختې چېکړې او ختې پیدا شوې، چې دوی به درګرده په کې ښوییدل او خښېدل، کله چې دغه ظاهري پریشانۍ ګردې لرې شوې، نو الله تعالی پر مسلمانانو باندې یو قسم پرمښکې او د خوب پر کالي او بې سدۍ په شان یوه وضعه راوسته، کله چې له هغې د دوی سترګې خلاصې شوې، نو د دوی له زړونو ځنې خوف، هراس او وېره بېخي ورکه شوه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک او أبو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه ټوله شپه په عریش کې په زارۍ او دعا مشغول وو، په پای (آخر) کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم لږه پرکالي راغله، کله چې له هغې څخه یې سترګې خلاصې شوې، نو ویې فرمایل: خوشاله اوسئ ! چې جبرئیل ستاسې د مرستې (مدد) لپاره راځي !، کله چې له «عریش» څخه یې د باندې تشریف راوړ؛ نو د ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاري وو.

په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه یې له بې اودسیو او زړونه یې له شیطاني وسوسو ځنې پاک کړل، له بل لوري د شګو له کلکېدلو څخه په ظاهري ډول سره هم د دوی قدمونه ټینګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او وېره بېخي ووته، او بېخي ډاډه او مطمئن او زړور شول.

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وحي وکړه رب ستا پرښتو ته (چې ووایئ مؤمنانو ته) بېشکه زه له تاسې سره یم (په نصرت او اعانت) نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چې مؤمنان دي (په نصرت او بشارت)، ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي وېره، نو ووهئ تاسې (سرونه د دې کفارو) له پاسه د ورمېږونو، او ووهئ تاسې له دغو (کفارو څخه هر هر بند) او ټولې ګوتې. دغه (وهل د کفارو) د دې لپاره دي، چې بېشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعي)، او هر هغه څوک چې مخالفت کوي له الله او له رسول د الله؛ نو بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عُقبی کې). دغه

(ستاسې دنيوي عقوبت دی) نو وځکئ تاسې دا (دنيوي عذاب ای کفارو !) او (وپوهېږئ چې) بېشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: د «بدر» غزا د اهميت اندازه له دې نه ښه لګېدی شي، چې پخپله لعين ابليس د «کنانه» د لوی سردار «سراقة بن مالك مدلجي» په صورت ممثل شوی ابو جهل ته راغی، او د مشرکانو زړونه يې ډېر مطمئن او ښه ډاډه کړل، او هغوی ته يې اطمينان ورکړ چې نن پر تاسې باندې هيڅوک بری او غلبه نشي موندلی، او زما ګرده قبيله له تاسې سره ده، د ابليس تر بيرغ لاندې د شيطانانو ډېر لوی لښکر وو، چې د دې واقعې تفصيل وروسته راځي.

د دوی په مقابل کې الله تعالی د مسلمانانو د (مرستې) او امداد لپاره د خپل فوځ قطعات د جبرئيل او ميکائيل عليه السلام تر مشرۍ لاندې ولېږل، او ويې فرمايل چې: زه له تاسې سره يم، که شياطين د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي، او په دغه وسيله سره د کفارو حوصلې زياتوي، او د دوی له لوري جنګېدلو ته تيار دي، او د مسلمانانو په زړونو کې وسوسې وراچوي، او دوی وېروي؛ نو تاسې ای پرښتو ! د مظلومو او ضعيفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټينګ کړئ ! له دې لوري تاسې د دوی همت ورزياتوئ ! د هغه لوري به زه د کفارو په زړونو کې دهشت، رعب، خوف او وېره اچوم، تاسې د مسلمانانو په مرسته د دغه ظالمانو ورمېرونه (مړی) ووهئ ! (يعنې پرې يې کړئ)، او بند په بند او پيوند په پيوند يې جلا (جدا) او انډی انډی (ټوټې ټوټې) يې کړئ !.

په روايتونو کې مذکور دي، چې په «بدر» کې خلقو پرښتې په خپلو سترګو سره ليدلي، او هغه کفار چې د پرښتو له لاسه وژلي شوي وو؛ د هغو کفارو ځنې چې مسلمانانو وژلي وو؛ جلا (جدا) او له ورا پېژندل کېدل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) کله چې يو ځای شئ تاسې (يا مخامخ شئ يا پښې شئ په جنګ کې) هغو کسانو سره چې کافران شوي دي (د جنګ په ډګر کې)، په دغه حال کې چې دوی غونډ (او ګڼ) وي؛ نو مه ګرځوئ تاسې دغو (کفارو) ته شاوې خپلې (د تښتې په نيت).

تفسير: «فرار من الزحف» يعنې له جهاده ځنې وتل او تښتېدل، او په جنګ کې کفارو ته خپله شا اړول ډېره لويه ګناه او له أكبر الكبائرو ځنې ده، که د کفارو تعداد د مسلمانانو له شمېره يو په دوه وي؛ بيا هم فقهاوو مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده ورکړې.

وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

او هر هغه څوک چې وګرځوي دغو (کفارو) ته په دغه ورځ (د مخامخ کېدلو د جنګ) شاخپله، مګر په دې حال کې چې بېرته ګرځېدونکی (په هنر سره) لپاره د جنګ يا حال دا چې يو ځای کېدونکی وي په طرف د بلې طائفې (د مجاهدينو)؛ نو په تحقيق رجوع يې وکړه او اخته شو په غضب (قهر) له (جانبه د) الله، او ځای د اوسېدلو د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې تښته او په شا کېدل که د کوم جنګي مصلحت لپاره وي، مثلا له بېرته تللو څخه وروسته بيا حمله وروړل ډېر مؤثر وي، يا جولان کوونکی وي لپاره د تودولو د جنګ يا لپاره د غيل (دوکه) ورکولو د دښمن چې په تښته يې تېر باسي، او بيا پرې يرغل (حمله) وروړي، يا که د غازيانو يو ډله له خپل مرکزي فوځ څخه بې له لښکري مصلحتونو

بېله شوي وي، او دوی د خپل ځان د ساتنې لامله تېښته کوي، او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګډوي، نو داسې تېښته جرم نه دی، او ګناه فقط په هغه وخت کې ده؛ چې تېښته یواځې له وېرې او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقیقي تېښتې په نیت وي.

(وفرمایل الله: که تاسې فخر کوئ ای مسلمانانو په قتل او حبس د کفارو)،

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دي وژلي تاسې دغه (کفار په خپل قوت سره په بدر کې) وليکن الله وژلي دي دغه (کفار چې مرسته يې تاسې ته درکړې ده)، او نه دي ويشتل کړي تا (ای محمده ! دغه ويشتل چې د بشر له شان څخه نه وي) په هغه وخت کې چې (ظاهري) ويشتل کړي وو تا؛ وليکن الله دغه و يشتل کړي وو، او (دا کار کړی وو الله) د دې لپاره چې وازمويي مؤمنان له نزده خپله په ازموينه (يا د دې لپاره چې احسان وفرمايي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستې او ولجې) نېکې سره (چې د نصرت او غنيمت نعمت دوی ته ورکړي)، بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دانا دی (په ټولو احوالو).

تفسير: کله چې جنګ سخت شو، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د کفارو د لښکرو په لوري يو موټی شګې وشيندلې (وغورځولې)، او دې ځلې يې «شاهت الوجوه ـ قبيح شول مخونه د دښمنانو !» وويل، د الله تعالی په قدرت د دغو شګو ذرې د هر يوه کافر په سترګو کې ولوېدلې، او ګرد د خپلو سترګو په مښلو باندې لګيا شول.

له بل لوري مسلمانانو سمدلاسه يرغل (حمله) وروړ، بالآخره ډېر کفار (لکه شين فصل) ورېبل او ووژل شول، په همدغه نسبت فرمايي چې: اګر که په ښکاره ډول سره شګې تا په خپل لاس سره وشېندلې، ليکن عادتاً هيڅ بشر داسې کار نشي کولی، چې د يوه موټې شګې ذرې د هر يوه کافر محارب سترګو ته ور ورسوي، او د يوه مسلح لښکر د تېښتې سبب وګرځي، دا يواځې د الله تعالی قدرت وو؛ چې يو موټی شګې يې د ګردو کافرو محاربينو په سترګو کې وغورځولې.

په تاسې بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو کې دومره قوت او قدرت چېرې وو ! چې يواځې ستاسې په مټ او زور سره کفارو داسې ماتې وخوړه؟ !، دا خو د الله تعالی د قدرت اثر او اغېزه وه چې داسې متکبر او سرکښان يې د موت او فناء او ذلت او قيد په کنده کې وغورځول.

هو ! دا خبره ښکاره ده، چې ظاهرا دغه کار ستا د لاسونو په وسيله شوی، او ستا په لاسونو کې داسې يو فوق العاده قوت او قدرت پيدا کړ شو؛ چې تا هغه په خپل کسب او اختيار سره حاصلولی نشو، دغه واړه د دې لامله (له وجې) وکړل شول؛ چې د الله تعالی قدرت ظاهر شي، او پر مسلمانانو باندې پوره مهرباني او په ښه ډول سره احسان وشي، بېشکه الله تعالی د مؤمنانو دعاء او فرياد اوري، او د دوی افعال او احوال په ښه ډول ورمعلوم دي، او دی هم ښه پوهيږي چې پر مقبولو بندګانو په کوم وخت او څه ډول (طريقه) احسان مناسب دی؟ .

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

دغه (تېر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چې بېشکه الله) ضعيفوونکی د پلمې او تدبير د کفارو دی.

تفسير: يعني په دغه وخت کې هم الله تعالى د مکې معظمې د کفارو پلمې (فرېبونه) او تدبيرونه ويجاړ او له خاورو سره يې برابر او لتاړ کړل، او وروسته له دې نه هم د دوی ګرد تدبيرونه خراب او سستوي.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ ۚ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

که غواړئ تاسې فتح (فيصله د جانبينو څخه د ښه لار موندونکي په خوا ای کفارو !)؛ نو په تحقيق راغله تاسې ته فتح (فيصله د ښه لار موندونکي په خوا) او که تاسې منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه)؛ نو دغه (منع بهتره او) خير دی تاسې ته، او که بيا راوګرځېدئ تاسې (جنګ او کفر ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته)، او له سره به دفع ونه کړي له تاسې ډله ستاسې هيڅ شی (له عذاب د الله نه)، او اګر که ډېره لويه هم وي دا (ډله ستاسې)، او (پوه شئ) چې بېشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کې).

تفسير: دغه خطاب د مکې معظمې کفارو ته دی، دوی به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ويل: ﴿مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ «ځمونږ او ستاسې په منځ کې به دغه فيصله کله کيږي؟ که تاسې رښتينې يئ».

که څه هم د دغې خبرې پوره فيصله به د قيامت په ورځ کې کيږي، مګر يو ډول فيصله يې نن د «بدر» په ميدان کې هم تاسې وليده، چې په څه يو خارق العاده طريقې سره تاسې ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسېده؟.

که اوس هم د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلئ؛ نو بهتر دی او دنيوي او اخروي ګټې به ستاسې په برخه شي، او که بيا هم تاسې داسې وجنګېږئ؛ نو مونږ به بيا هم په همدې قسم د مسلمانانو سره مرسته کوو، او په پای کې به تاسې ذليل او خوارېږئ !.

کله چې د الله تعالى تأييد له مسلمانانو سره دی؛ نو ستاسې ډلې او لښکرې که هر څومره ډېر وي، ستاسې په کار به هيڅ درنشي.

په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې ابو جهل او نورو کفارو د مکې معظمې څخه د «بدر» په لوري د رهي کېدلو په وخت کې د کعبې شريفې پردې په خپلو لاسونو نيولې، داسې دعاوې يې کړې وې چې: «يا الله ! له دواړو فرېقو څخه هر يوه چې أهدى، عليا، او أکرمه وي؛ فتحه او برى د همغې ډلې روزي کړې ! او فساد اچوونکي مغلوب کړې !» نو په ﴿فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ﴾ کې د هغه ځواب ورکړ شو.

يعني همغې ډلې ته چې واقعي عليا او افضله ده؛ فتحه او برى نصيب شو، او مفسدان رسوا او خوار او ذليل شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ) د رسول د الله، او مخ مه ګرځوئ تاسې له دغه (اطاعت د رسول الله څخه) حال دا چې تاسې اورئ (قرآن).

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې وايي واورېده مونږ، حال دا چې دوی نه اوري (په ګټورو اورېدلو سره).

تفسير: يعني په ژبه وايي چې واموورېده (خبره ستا او ومو مانه حکم ستا !) حال دا چې هغه اورېدل او منل به څرنګه وي، چې انسان سمه خبره واوري او پرې ونه پوهيږي؟ يا خو پرې وپوهيږي خو قبوله يې نکړي، پخوا هم يهودانو موسى عليه السلام ته ويلي وو: ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ «وامو وربده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره».

د مدينې منورې د منافقانو اصول داسې وو، چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او د مسلمانانو په مخکې به يې تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به ترې منکران وو، په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی، چې په زړه او په خوله او په عمل او په غياب او په حضور کې پر الهي او نبوي احکامو عمل وکړي، او تر اسلامي هدايتو ځان جار کړي.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾

بېشکه بدتر د ټولو حيواناتو په نزد د الله (هغه دي چې) کانه دي (د حق له اورېدلو څخه) او ګونګيان دي (د حق له ويلو څخه) هغه کسان دي چې عقل نه لري دوی.

تفسير: هغو کسانو ته چې الله تعالى د ويلو لپاره ژبه او د اورېدلو لپاره غوږونه او د پوهېدلو لپاره زړه او دماغ ورعطا کړي وو، بيا دوی دغه ګرد قوتونه معطل کړل، نه په ژبې سره د حق ويل او د حق موندلو لپاره موفق شول، او نه يې په غوږونو سره د حق غږ واورېده، او نه يې په زړه او دماغ سره د حق د پوهېدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالى ګردې ورکړی شوې قواوې يې چې په حقيقت کې د هغو لوړو مقاصدو لپاره ورکړی شوې وې؛ په خپل اصلي کار کې صرف نه کړې، بلا شبهه داسې خلق له حيواناتو ځنې هم بدتر دي.

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

او که معلوم وی الله ته په دوی کې څه خير؛ نو خامخا اورولي به يې وی دوی ته (په سماع قبول سره)، او که اورولي وی دوی ته (الله سره له دې چې ور معلوم دي دا چې په دوی کې هيڅ خير نشته)؛ نو هرومرو به ګرځيدلي وو دوی له حق نه حال دا چې دوی به څنګ کوونکي وو (له قبوله د حق عناداً او انکاراً).

تفسير: يعني اصلي خبره دا ده چې په دغو خلقو کې د نېکۍ ريښه (ريشه) او اساس (جړه) له سره نشته، ځکه چې حقيقي نيکي هلته د انسان په برخه کيږي؛ چې د ده په زړه کې د حق د غوښتلو مينه او د هدايتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لياقت وي، هغه قوم چې د حق غوښتلو هيڅ روح په کې نه وي، او د الله تعالى ورعطا شوي قوتونه په خپلو لاسونو خرابوي؛ نو ورو ورو په دوی کې د حق د قبول لياقت او استعداد نه پاتې کيږي.

نو ويې فرمايل چې الله تعالى د دوی په زړونو کې د خير او هدايت د قبلولو لياقت ونه ليد، که په دوی کې يې څه لياقت ليدی؛ نو له خپل عادت سره موافق به يې ضرور هغوی ته خپل آيتونه اورول، او دوی به يې پرې پوهول، باقي په دغه موجوده حالت کې که دوی ته آيتونه واوروې، او دوی پرې وپوهوې؛ نو دغه ضد او عناد کوونکي خلق سره له پوهېدلو هم د هغو قبلوونکي نه دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو ! غوږ ږدئ) حکم منئ تاسې (خاص) د الله او (حکم منئ خاص) د رسول (د الله) کله چې وبولي تاسې لپاره د هغه کار چې ژوندي

کوي تاسې (په دنيوي او اخروي ژوندون سره)، او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده ته تاسې جمع کېږئ.

تفسير: يعنې الله تعالى او رسول صلى الله عليه وسلم د هغه عمل په لوري تاسې ته دعوت درکوي (مثلا جهاد او نور)؛ چې په هغه کې له اوله تر آخره ستاسې خير او ګټه (فائده) ده، نو د مؤمنانو شان دا دی، چې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعوت په مقابل کې على الفور (لبّيک) ووايي ! او له زړه يې ومني !، هر و خت او هر ځای ته چې پاک الله دوی وبولي؛ ښايي دوی خپل ګرد کارونه او مشغولتياوې پرېږدي، او همغلته خپل ځانونه ورسوي.

﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ الآية ـ «او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همدغه الله ته تاسې جمع کېږئ»، يعنې د الهي حکم په ځای کولو کې تعطيل او ځنډ (ډيل) مه کوئ ! ښايي چې لږ وروسته ستاسې زړونه همداسې پاتې نشي، ځکه چې انسان پر خپل زړه باندې واک او قبضه نه لري، بلکه زړه د الله تعالى په اختيار کې دی، په هر لوري يې چې اراده وفرمايي؛ اړوي يې، بېشکه الله تعالى ابتداء په خپل مرحمت هغه نه اړوي، او نه مهر پرې لګوي، هو ! کله چې بنده د اسلامي احکامو په امتثال او تعميل کې سستي او لتې وکړي؛ نو په سزا کې يې هغه اړوي، يا که حق غوښتل پرېږدي، او ضد او عناد غوره کړي؛ نو مهر پرې لګوي.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

او ځان ساتئ تاسې له هغې فتنې (فساد ګناه) څخه چې نه رسيږي (عقوبت يې يواځې) همغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي (په کولو د ګناه سره) له تاسې ځنې خاص (او يواځې، بلکه عمومي به وي)، او پوه شئ چې بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنيا او عُقبا کې).

تفسير: يعنې (له داسې ګناه ځنې تاسې ځان ډېر ساتئ؛ چې کوونکي او نه کوونکي دواړه په کې لاهو کيږي، لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کې سستي)، فرض يې کړئ ! که د يوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصيان اصول اختيار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتې شول، او غوړه مالي يې غوره کړه، نه يې نصيحت وکړ، او نه يې تري د نفرت اظهار.

نو دغه فتنه ده، چې د دې په ضمن کې هغه ظالمان او دغه پتې خولې خوشامندګران به ګرد سره راځي، نو کله چې عذاب راشي؛ ګرد به على حسب المراتب په هغه کې شامل وي، او هيڅوک به تري نه وي خلاص.

له دې تفسير سره موافق د دغه آيت مقصود به داسې وي چې: د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم د منلو لپاره هم پخپله تاسې تيار اوسئ ! او هم سرکښانو ته نصيحت کوئ او پوهوئ يې ! که دوی ستاسې نصيحت ونه مني؛ نو د هغوی ځنې د خپلې بېزارۍ اظهار وکړئ.

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان) کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويرېدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په جلتي سره تاسې خلق (يعنې مغلوب به کړي تاسې قريش يا پارس يا روم)؛ نو ځای درکړ (الله) تاسې ته، اوقوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) خپل سره، او روزي يې درکړه تاسې ته له طيّباتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ !.

تفسير: يعني د قلّت او ضعف له ځمانه د الله تعالى په حكم (جهاد) كې سستي مه ښكاروئ، وګورئ له هجرته پخوا بلكه له هغه وروسته هم ستاسې شمېر لږ وو، وسله او سامان هم تاسې نه درلود (لرلو)، كله چې خلقو ستاسې كمزوري لېدله؛ نو طمع يې كوله چې تاسې وخوري، او هضم مو كړي، او تاسې ته هر وخت هم دغه اندېښنه درپېښه وه، نه چې د اسلام له دښمنانو سره ځمونږ جنګ او جګړه ونښلي او مونږ د هغوى په لاس كې ولويږو، او هغوى مو د مرغانو په شان په خپلو منګولو او منښو كې سره چېرې وتښتوي، مګر الله تعالى تاسې ته په مدينه منوره كې هستوګنه دركړه، او د انصارو او مهاجرينو په منځ كې مو د ورورګلوى بې ساري سلسله قائمه كړه، بيا يې د «بدر» په غزا كې تاسې ته څرنګه غيبي مرسته درورسوله، چې د كفارو بېخ مو وويست، تاسې ته يې اى مسلمانانو شانداره برى او فتح دركړه !.

د غنيمت مال او د بنديانو فديه يې هم دركړه، الغرض حلال، طيب، پاك شيان او د نعمتونو انواع او اقسام يې درعطا كړل، چې تاسې د الله تعالى شكر ګزار بندګان شئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمۡ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٢٧

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه كوئ خيانت له الله سره او (مه كوئ خيانت د الله) له رسول سره، او (مه) كوئ خيانت تاسې په امانتونو خپلو كې حال دا چې تاسې پوهېږئ (چې د امانت ساتل واجب دي).

تفسير: د الله تعالى او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره خيانت دا دى: چې د هغو د احكامو مخالفت وكړ شي، په ژبې سره خپل ځانونه مسلمان بولي او د كفارو عمل وكړي، يا هر هغه كار باندې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له خوا مأمور شوى وي، په هغه كې ټكي برګي وكړي، يا د پاك رسول اسرار نورو ته ښكاره كړي، يا د غنيمت له مال څخه غلا وكړي، يا د دغو په شان نور ناروا كارونه وكړي، په هر حال په هغو ګردو امانتونو كې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم يا د بندګانو له خوا تاسې ته سپارلى شوي وي؛ له خيانت څخه ځان وژغورئ (بچ كړئ)، په دغو كې هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل.

وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٞ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجۡرٌ عَظِيمٞ ٢٨

او پوه شئ تاسې چې بېشكه مالونه ستاسې او اولاد ستاسې ابتلاء (ازموينه) ده، او بېشكه الله په نزد د ده اجر (ثواب) ډېر لوى دى، (بهتر له هر شي نه نو په طلب كې يې اوسئ).

تفسير: يعني ستاسې اموال او اولاد فتنه ده، چې مو منع كوي له كارونو د آخرت څخه، او سبب دى د واقع كېدو ستاسې په ګناه او په عذاب كې، يا سبب دى د محنت چې تاسې الله تعالى پرې ازموي؛ نو د دوى له د ډېره محبت له كبله خيانت مه كوئ، انسانان على الأكثر د مال او اولاد لامله له نورو بندګانو څخه غلا كوي، نو ځكه يې تنبيه وفرمايله ؛چې د امانتدارى هغه قدر او قيمت او لوړوالى چې د الله تعالى په دربار كې شته؛ هغه په دنيوي مال او اولاد او نورو شيانو كې له سره نشته.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّكُمۡ فُرۡقَانٗا وَيُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ٢٩

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) كه وويرېږئ تاسې له الله (او پرهېزګاري اختيار كړئ له ګناهونو څخه) وبه كړي ستاسې لپاره فيصله (د مؤمنانو په عزت او د

کافرانو په ذلت)، او لري به کړي له تاسې ګناهونه ستاسې، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله څښتن (خاوند) د فضل (رحمت، احسان) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې که له الله تعالی څخې ووېرېږئ او د تقوی لار غوره کړئ؛ نو الله تعالی به ستاسې او ستاسې د مخالفانو په منځ کې فیصله وکړي، او ستاسې کور کهول به همداسې د کفارو په لاسونو کې ګرفتار نه پاتې کیږي، او در به کړي تاسې ته «فرقان» یعنې هدایت چې په هغه سره به حق له باطله بېلوئ، یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو، یا خلاصی له شبهاتو ، یا ظهور او شهرت په تمام عالم کې.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه ستا په خلاف هغو کسانو چې کافران شوي وو، لپاره د دې چې بندي کړي یا ووژني تا یا وباسي تا (له مکې نه)، او پټ چال او فریب جوړوي (دوی تاته) او (د دوی د فریب او چال په مقابل کې د دوی سره) چال کوي الله (تعالی)، او الله (تعالی) له ټولو چال کوونکو څخه ښه او بهتر چال کوونکی دی.

تفسیر: پخوا له هجرته د مکې معظمې کفار په «دار الندوه» کې سره ټول شول، او مشوره یې سره وکړه، چې د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړی شي، ځینو به ویل چې: «بندي کړی شي، او ښه دې ژوبل هم کړی شي !»، د ځینو رایه داسې وه چې: «له وطنه دې وشړل شي ! چې د تل لپاره د ده له اندېښنې څخه نجات و مومو»، په پای (آخر) کې د ابو جهل له رایې سره موافقه داسې فیصله وشوه چې: «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دې یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شي ! او دغه قوي او پیاوړي (بهادر) ځلمیان دې سره ټول لاس یو کړي ! او یو ځلې دې په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې ګزار وکړي ! څو بني هاشم له ګرد عربو سره جنګ ونه کړی شي، او پر عربو باندې د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړي، او پر ګردو قبیلو باندې وویشل شي».

پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چې «پخپله بستره باندې علي کرّم الله وجهه ویده کړئ، او د دغې ټولنې په سترګو کې چې ستاسې د قتل لپاره سره ټول شوي دي؛ خاورې واچوئ، او د باندې د هجرت په قصد ووځئ !».

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې ولوستلی شي پر دوی باندې آیتونه ځمونږ؛ نو وایي دوی په تحقیق واورېده مونږ (دغه کلام)، که وغواړو مونږ؛ نو خامخا وبه وایو مونږ هم په مثل د ده، نه دی دغه (کلام) مګر خو دی د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نضر بن الحارث به ویل: که مونږ وغواړو نو د قرآن په شان کلام جوړولی شو، په دغه قرآن کې خو پرته له چټې (بېکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته، مګر پاک قرآن هم د ګردو (ټولو) جګړو فیصله پر همدغې خبرې کړېده، چې ده بیا ولې دغه خپله ادعا پای (آخر) ته ونه رسوله؟

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل دغو (کفارو) یا الله ! که چېرې وي دغه (قرآن یا دین) هم دغه حق (لکه چې محمد یې وایي نازل شوی) له نزده ستا؛ نو راووروه پر مونږ باندې کانې له آسمانه، یا راوړه (راولېږه) (بل کوم قسم) عذاب دردناک.

تفسیر: په دغه آیت کې د مکې معظمې د مشرکانو د انتهایي جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی، یعنې دوی به ویل چې: یا الله ! که په واقع کې هم دغه محمدي دین چې مونږ په دغومره اوږده موده کې په ډېر شد او مد سره د هغه په تکذیب کې لګیا یو، حق وي؛ نو ولې د عذاب په نزول کې دومره ځنډ (تأخیر) کېږي؟ او ولې د تېرو اقوامو په شان پر مونږ باندې د کانو باران نه وریږي؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولې نه اخته کېږو؟ یا ځمونږ بیخي استیصال او بېخ کنې ولې نه کېږي؟ ولې مو بېخ او بکر له سټه نه باسي؟.

وایي چې: دغه دعاء ابو جهل دمکې معظمې څخه د وتلو په وخت کې کعبې شریفې ته مخامخ کړې وه، بالآخر هغه شی یې چې غوښتنی وو؛ د هغه یوه نمونه یې په بدر کې ولیده، او دی پخپله سره له (۶۹) نورو مشرانو د کمزورو او بې وسلې او بې سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو، او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندي توب په ذلت کې ګرفتار شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ

او نه دی الله چې په عذاب کاندي دوی حال دا چې ته (ای رسوله) په دوی کې یې.

تفسیر: «سنت الله» همدا دی، چې هر کله پر کوم قوم د انبیاوو علیهم السلام د تکذیب لامله عذاب نازلوي، خپل رسول د دوی له منځه باسي، کله چې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکې معظمې څخه بېل کړ، نو وروسته له هغه د مکې معظمې مشرکان د «بدر» په عذاب کې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

او (بل دا چې) نه دی الله عذابوونکی حال دا چې دوی مغفرت غواړي.

تفسیر: یعنې په دوی کې مستغفران دي، هغه ضعفاء د مؤمنانو چې په دوی کې پاتې شوي دي، یا دوی پخپله استغفار وایي، نو ځکه عذاب پرې نه راځي، ولې چې دوه شیان د عذاب د نزول مانع دي:

(۱): د یو قوم په منځ کې د رسول موجودیت.

(۲): استغفار، یعنې په مکه معظمه کې د محمد صلی الله علیه وسلم له برکته عذاب نه نازلېده، اوس پر هغوی باندې عذاب راغی، همداسې تر هغه پورې چې ګنهګار نادم وي، او توبه باسي؛ نو نه نیول کېږي، اګر که ډېر لوی ګنهګار هم وي.

رسول الله مبارک فرمایلي دي، چې د ګناهګارانو پناه دوه شیان دي:

(۱) ځما وجود. (۲): استغفار، کذا في الموضح.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

او څه دي دوی ته چې نه به په عذابوي دوی الله (پس له وتلو ستا او مؤمنانو له دوی نه) حال دا چې دوی منع کوي (خلق) له (دخول د) مسجد حرام څخه، او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام)، نه دي واکداران د ده مګر (دي) متقیان، او لیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (په دې چې دوی لره واکداري نشته).

تفسیر: یعنې د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دي، چې مخکې مذکور شول، که نه ستاسې شرارتونه او ظلم او شقاوت داسې شیان دي، چې د هغو په مقابل کې ښایي فوراً عذاب راشي، له دې نه به زیات ظلم څه وي؟ چې موحدین حرم شریف ته له راتګ او د الله جل جلاله له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) او حیلو منع کوي، او دوی هلته نه پرېږدي چې لاړ شي؟.

د دوی ظلم او تېری دا دی چې د دې ظلم د جواز لپاره دغه سند وړاندې کوي؛ چې مونږ د حرم شریف متولیان او واکداران یو، هر چا ته چې زړه مو وغواړي د راتلو اجازه ورکوو، یا یې نه پرېږدو چې راشي، حال دا چې د حرم شریف متولیان یواځې متقیان او پرهېزګاران کېدی شي، مشرک او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشي کېدی.

لیکن له دوی څخه ځینې کسان علی الأکثر له خپله جهالته داسې وایي چې مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاده یو، او له فلانۍ قبیلې څخه یو، او د کعبې شریفې «تولیت» ځمونږ موروثي حق دی، چې د هغه لپاره کوم خاص قید او شرط نه دی پکار، نو دا یې راوښوول چې په اولاده د ابراهیم علیه السلام کې دغه حق د هغه کېدی شي چې متقي وي، او د داسې بې انصافانو حق نشي کېدی، چې له هر چا څخه چې دوی خپه وي؛ نو هغه ته د کعبې شریفې د راتللو اجازه نه ورکوي.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه وو لمونځ (عبادت) د دغو (کفارو) په نزد د کعبې مګر شپیلي وهل او لاسونه ټکول، (الله فرمایي): نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کفر به مو غوره کاوه.

تفسیر: یعنې حقیقي لمونځ کوونکي له مسجده منع کوي، نو پخپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قیمت) ولري؟ د کعبې شریفې بربنډ طواف کول، د ذکر الله په ځای شپیلي وهل، او لاسونه ټکول، لکه چې نن هم ډېر اقوام ناقوس وهل او زنګونه شرنګول لوی عبادت ګڼي.

الغرض: نه دوی په خپله عبادت کوي، نه نور خلق پرېږدي چې عبادت وکړي، او دغه بې معنی او چټي (بېکاره) خبرې عبادت ګڼي، ځینې وایي چې: دغه شپیلي وهل، او لاسونه ټکول د دې لپاره وو، چې د مسلمانانو په عبادت کې خلل واچوي، او د تمسخر او استهزاء (ټوکې ټکالې) له لارې به یې داسې کول، والله أعلم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل لپاره د دې چې منع کړي دوی (خلق) له لارې د الله څخه.

تفسیر: د «بدر» په غزا کې د کفارو له مشرانو ځنې دولسو سردارانو دا په غاړه اخیستې وه، چې هر یو تن به په یوه ورځ کې ګردو لښکرو ته ډوډۍ پخوي، لکه چې لس اوښان به هره ورځ د یوه له لورې حلالېدل، او پر لښکرو به خوړل

کېدل، بيا چې دوی ماتې ومومندله ؛نو د دغه مات شوي لښکر مجمع کله چې مکې معظمې ته ورسېده، ابو سفيان او د کفارو نورو مشرانو ته يې وويل: هغه مال چې تجارتي قافلې له شامه راوړی دی، هغه دې ګرد د اسلام په خلاف او له محمد څخه د انتقام اخيستلو په لاره کې ولګول شي !، لکه چې پر دغه خبره سره راضي شول، نو د داسې مال لګولو ذکر په دغه آيت کې راغلی دی.

فَسَيُنْفِقُوْنَهَا ثُمَّ تَكُوْنُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُوْنَ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُوْنَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه، بيا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښيماني چې مال يې ځي او مطلب پې پرې نه حاصليږي)، بيا به په آخر کې مغلوب شي، او هغه کسان چې کافران شوي دي (او په کفر کې مړه شي)؛ دوزخ ته شړلي (بيولي) کيږي.

تفسير: يعنې کله چې په دنيا کې مغلوب او مقهور، او په آخرت کې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله به خپلې ګوتې چيچي، چې مال مو هم له لاسه ووت، او بری مو هم په برخه نشو، لکه چې ړومبی به «بدر» کې او بيا په احد او نورو غزاګانو کې د کفّارو ګرد (ټول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هيڅ يوه ګټه (فائده) يې په لاس ورنغله.

لِيَمِيْزَ اللّٰهُ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيْثَ بَعْضَهٗ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهٗ جَمِيْعًا فَيَجْعَلَهٗ فِيْ جَهَنَّمَ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٣٧﴾

لپاره د دې چې ببل کړي الله خبيث (ناپاک کافر) له طيب (پاک مؤمن) څخه، او بيا کېږدي خبيث (ناپاک سره لاندې باندې) ځنيې د ده په ځينو نورو باندې، نو راجمع به کړي دا (خبيثان) ټول، نو وبه يې غورځوي په دوزخ کې، دغه (خبيثان يا مال لګوونکي) همدوی زيانکاران دي.

تفسير: يعنې د هغو په قسمت کې چې اسلام ليکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد مسلمانيږي، او د هغوی مړګ چې په کفر کې ليکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد په کفر کې مري، او ټول به دوزخ ته لاړ شي.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّنْتَهُوْا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ ۚ وَاِنْ يَّعُوْدُوْا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٣٨﴾

ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، که واوړي (بس کړي له کفره)، نو وبه بخښلی شي دوی ته هغه بدی چې په تحقيق پخوا تېرې شوې وې، او که بيا وګرځي (کلک شي په کفر او جنګ)؛ نو په تحقيق تېره شوې ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانيو (په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو).

تفسير: يعنې که اوس هم له کفره او طغيانه او د اسلام له عداوته لاس واخلي، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت اختيار کړي؛ لومړی دکفر په حالت کې څه ګناه او معاصي چې دوی کړي وي؛ هغه ګردې ورمعافيږي، «الإسلام يهدم ما قبله».

هو ! حقوق العباد به نه ورمعافيږي، ځکه چې د هغو مسئله خو بېله ده.

او که بيا عود وکړي قتل، عداوت، کفر او معصيت ته؛ نو په تحقيق تېره شوې ده لاره عادت د الله په حق د پخوانيو کې، يعنې څرنګه چې د پخوانيو رسولانو عليهم السلام له تکذيبه او عداوته خلق تباه شوي دي، په دوی به هم تباهي راځي.

يا دا مطلب دی لکه چې په بدر کې د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړی شوه، دوی ته به هم سزا ورکړی شي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا
يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

او وجنګېږئ (ای مؤمنانو !) له دغو (کفارو) سره تر هغه پورې چې نشي پاتې فتنه (فساد په ځمکه کې) او شي دین (حکم) ټول خاص الله لره (او نور ټول باطله ادیان محکوم شي)، نو که واوړي دوی (له کفره او اسلام راوړي)؛ نو بېشکه الله پر هغو عملونو چې دوی یې کوي ښه لیدونکی (بینا) دی. او که مخ وګرځوي دوی (له ایمانه)؛ نو پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله مولی (بادار ساتونکی) ستاسې دی، (الله) ښه مولی (او نېک بادار حامي او ساتونکی) دی او (الله نېک) او ښه مددګار دی.

تفسیر: یعنې تر هغه پورې له کفارو سره وجنګېږئ چې په ځمکه کې فتنه او فساد پاتې نشي، او د کافرانو زور پاتې نشي: چې له ایمانه خلق منع کړي، یا د حق دین له محو کولو څخه مسلمانان وویریږي، چې که اظهار یې وکړو؛ وبه وژلی شو، لکه چې د (فتنه) همدغه تفسیر د احادیثو په کتابو کې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین څخه هم منقول دی.

﴿فَإِنِ انْتَهَوْا﴾ : یعنې د هغو لپاره چې په ښکاره ډول (طریقه) له کفر او شرارته بېرته وګرځي؛ قتل نشته، د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کیفیات دې الله تعالی ته وروسپارل شي ! هر ډول عمل او کار چې دوی کړی وي؛ هغه د پاک الله له علمه نه پټېږي، او تل ورته معلوم دی، مسلمان یوائې له ظاهري حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی:

وفي الحديث: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله عز وجل» «زه مامور یم په دې چې جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چې ووایي دوی کلمه د لا إله إلا الله، نو کله چې وویله دوی دا کلمه نو ویې ساتلې ځما نه وینې خپلې (چې نه به وژل کیږي) او مالونه خپل مګر په حق سره (چې قصاص دی) او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عز وجل ته (که یې ښې یا یې نه ښې»، یعنې مسلمانانو ته ښایي چې د الله تعالی په مرسته (مدد) او حمایت باندې اطمینان او اعتماد ولري !او جهاد وکړي ! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دې له سره ونه ویریږي ! لکه چې د «بدر» په غزا کې یې ولیدل، چې الله تعالی د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد) حمایت او امداد وفرمایه، (علمنا أن الله مولانا، نعم المولى ونعم النصير).

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ
الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

او پوه شئ (ای مسلمانانو !) بېشکه هر هغه شی چې په غنیمت واخیست تاسې (له کفارو په غلبې سره) له یوه شي نه؛ نو بېشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کې) او (دغه خمس ثابت دی) لپاره د رسول (د الله) او لپاره د خپلوانو (د رسول الله) او (لپاره د) یتیمانو او (لپاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (لپاره د) مسافرانو (او پاتې څلور برخې دې لپاره د غازیانو، او صبر و کړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو !) کـه ایمان لـرئ په الله او پـه هغو (آیتونو یا ملائکو یا نصرت) چې نازل کړي

دي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فيصلې کې (د حق له باطل څخه چې د بدر ورځ وه)، هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې غلبه د لږ په ډېرو ده).

تفسیر: د دې سورت په ابتداء کې یې فرمایلي وو: ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصیل کوي، چې هغه غنیمت چې د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشي، د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالی نیاز دی، چې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم وصولوي، او دی یې پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شي:

(۱): په خپل ځان باندې.

(۲): پر خپلو خپلوانو باندې چې بني هاشم او بني المطلب دي، چې له پخوا راهیسي دوی د الله تعالی په لاره کې کار او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نصرت او امداد یې کړی دی، او د اسلام له خاطره یا یواځې د قرابت او خپلوی له وجې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې مرستې کړې دي، او د «زکات» او د نورو صدقاتو اخیستل پر دوی باندې حرام شوي دي.

(۳): پر یتیمانو (پلار مړیو) باندې.

(۴): پر محتاجانو مسلمانانو باندې.

(۵): پر مسافرانو باندې، بیا هغه نور څلور برخې غنیمت چې پاتې کیږي؛ پر غازیانو باندې تقسیم کیږي، سور ته دوه برخې او پلي (پیاده) ته یوه برخه ورکوله کیږي.

﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ «د فیصلې له ورځې» څخه مراد «یوم البدر» دی، چې په هغه کې د حق او باطل ترمنځ ښکاره فیصله وشوه، په دغه ورځ کې حق تعالی خپل ډېر کامل بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته بری، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد یې ورولېږه، او د سکون او اطمینان کیفیت یې نازل وفرمایه، نو هغه کسان چې پر الله تعالی او د الله تعالی پر غیبي تأییداتو ایمان لري، نو پر دوی باندې له غنائمو ځنې د الله تعالی پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ایستل دومره درونډ کار نه دی.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ : یعنې لکه چې الله تعالی په هغه ورځ کې تاسې مظفر او منصور ګرځولي یئ، هم دا اوس او په راتلونکي زمانه او په هر وخت کې ښه قادر دی؛ چې تاسې ته غلبه او فتوحات عنایت وفرمایي.

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

(یاد کړئ ای مسلمانانو !) هغه وخت چې وئ تاسې په څنډې (غاړې) د (کندې) نژدې (مدینې ته) او وو دغه (کفار) په څنډې (د کندې هسې څنډه چې) لرې (وه له مدینې نه)، حال دا چې سواره (قافله) ښکته وو له تاسې، او که یو تر بله وعده کړې وه تاسې (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسې په دغه وعده کې، ولیکن (بې له وعدې جمع کړئ تاسې الله) لپاره د دې چې پوره کړي الله هغه کار چې وو مقرر شوی (په ازلي علم د ده کې چې نصرت د احباوو او ذلت د اعداوو دی) لپاره د دې چې هلاک شي هغه څوک چې له شان یې هلاک وي پس له قیامه د حجت روښان څخه، او ژوندي پاتې شي هغه څوک چې له شان

يې ژوندون وي پس له قيامه د روښانه حجت، او بېشکه الله خامخا ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: له نژدې ځنډې (غاړې) ځخه مراد د جنګ د ميدان هغه جانب دی؛ چې مدينې طيبې ته قريب وو، همداسې له لرې ځنډې (غاړې) ځخه مقصد هغه طرف دی؛ چې له مدينې منورې ځخه لرې و، يعنې د أبو سفيان قافله مخ په ځورې (ښکته) د سمندر په ځنډه ځنډه (غاړه غاړه) کې تلله، د قافلې او مسلمانانو په منځ کې د قريشو فوځ حائل شوی وو، که فريقين له يخوا ځخه د جنګېدلو لپاره کوم وخت او نېټه مقررول غوښتل؛ نو ممکن وو چې په هغه کې څه اختلاف واقع کېده، يا د وعدې د رسېدلو په وخت کې به يې يوه ډله وړاندې وروسته کوله، ځکه چې له يوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهري اسلحې او سامان ځخه وېره کې وو، او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانيت او الله پرستۍ او زړورتوب خنې ويرېدل، نو دواړو ته د جنګ په ذمه واړۍ اخيستلو او د هغه په شرکت کولو کې تردّد او تقاعد پېښېدی شو، وليکن بې له وعدې يې سره جمع کړئ تاسې.

قريش د خپلې قافلې د مدد لپاره او تاسې پر قافلې باندې د حملې کولو لپاره راغلي وئ، قافله تېره شوه، او دواړه فوځونه د يوه ميدان پر دوو ځنډو (غاړو) باندې سره ونښتل، حال دا چې يو د بل له حال ځخه نه وو خبر، دغه د الله تعالى تدبير وو، که تاسې قصداً ورتلئ نو داسې په مناسب وخت به پر دوی نه رسېدئ، او د دغې فتحې ځخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم صداقت وښکاره شو، هغه چې مړه شول هم په يقين سره پوهيدلي مړه شول، او هغه چې ژوندي پاتې شول؛ هغوی هم حق په ښه ډول سره وپېژند، او وپوهيدل چې د الله تعالى الزام پوره شو، كذا في الموضح.

او ممکن دی له مړ کېدلو او ژوندي پاتې کېدلو ځخه کفر او ايمان مراد وي، يعنې اوس ځوک چې ايمان راوړي، او هغه چې په کفر همغسې ټينګ پاتې شي؛ د دواړو ايمان او کفر د حق له ښکاره کېدو ځخه وروسته دی.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کې لږ، (چې اصحاب پرې خبر کړې، او دوی پرې ډاډه شي، او برابر پرې ورشي) او که ښوولي وی (الله) تاته (ای محمده !) دوی ډېر (او بيا وتلي وې اصحابو ته)؛ نو خامخا بې زړه شوي به وی تاسې (ای اصحابو)، او خامخا جګړې به مو کولې په کار کې (د جنګ چې ترې په ځنګ شو يا ورسره جنګ وکړو) وليکن الله سلامت وساتلئ (تاسې له بې زړه توب او نزاع)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چې په زړونو کې دي.

تفسير: ﴿وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا﴾ «او که ښوولي وی الله تاته دغه (کفار) ډېر»، يعنې که تاسې دوی زيات ګڼلي وی، ځينو به د جنګېدلو همت کولو، او ځينو به نه کولو، او داسې اختلاف به واقع کېده، او په کار کې به خلل او بې انتظامي پيدا کېده، الله تعالى رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم ته په خوب کې لږ تعداد وروښود، او له وېرې او بې زړه توب ځخه يې وژغورلئ (وساتلئ)، هغه ښه پوهيږي چې له کوم شي ځنې په زړونو کې همت او شجاعت پيدا کيږي؟ او له کومې خبرې ځنې بې زړه توب او وېره پيدا کيږي؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

او (یاد کړئ) کله چې وښوول تاسې ته (الله) هغه (دښمنان ستاسې) په هغه وخت کې چې سره مخامخ شوئ په سترګو ستاسې کې لږ، او لږ ښکاره کړئ تاسې (الله) په سترګو د دښمنانو کې لپاره د دې چې وکړي ته هغه کار چې وو مقرر کړی شوی (په ازلي علم د الله کې) چې وکړی شي (چې هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه.

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په خوب کې د کفارو شمېر تر نظر لږ راغلی وو، او مسلمانانو ته هم د مقابلې په وخت کې لږ ښکاره ده ،څو په جرأت، زړورتیا، او مېړانې (بهادري) وجنګیږي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب نشي غلط کېدی، ځکه چې په دوی کې کافر پاتې کیدونکي سړي ډېر لږ وو، زیاتره هغه کسان وو چې وروسته بیا مسلمانان شول، او د خوب تعبیر همداسې کېدی شي، چې د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وي، باقي د کفارو په نظر کې چې د مسلمانانو تعداد لږ ښکاره ده؛ نو هغوی واقعا لږ وو، دا د هغه وخت واقعه ده، کله چې دواړه فوځونه سره مخامخ شول، بیا کله چې مسلمانانو په مېړانه (بهادری) سره په حملو شروع وکړه، او د پرښتو د لښکر مرسته ورورسېده، په دغه وخت کې د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترګو کې د دوی په نسبت یو په دوه ښکاره ده: ﴿وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۱۳) آیت (۲) رکوع).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې مخامخ شئ کوم فوځ (د دښمن) سره (چې جنګ درسره کوي) نو ثابت قدم اوسئ تاسې (او مه تري تښتئ)، او یادوئ الله ډېر (په خوله او زړه) ښایي چې تاسې په مراد ورسېږئ (په بري سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسیر: په دې کې لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دي، د الله د ذکر تاثیر دا دی، چې د ذاکر زړه وربانديې قوي او ډاډه کیږي، چې دغه ډاډ ګېرنې ته په جهاد کې له هر شي څخه زیات ضرورت شته، د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین له ګردو (ټولو) څخه لویه وسله همدغه ډاډینه وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (۱۳ جزء د «الرعد» سورت (۴) رکوع (۲۸) آیت).

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَاصْبِرُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کې) پس بې زړه به شئ تاسې او لاړ به شي باد (د نصرت او قوت او د دولت) ستاسې، او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بېشکه الله له صابرانو سره دی (په جنګ کې په نصرت او حفاظت).

تفسیر: په دغه آیت کې مسلمانانو ته ښوولي شوي دي، چې د بري کلي ګاني (چاپیاني) کوم کوم شیان دي؟ یواځې په دولت، لښکر، جبه خانې، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح، بری او نصرت نه حاصلیږي، بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه، ډاډ د الله تعالی په یاد او د رسول الله او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمانبرداری، د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځي، په دغه موقع کې مې زړه بې اختیاره وغوښتل چې د أصحاب

کرامو رضي الله تعالى عنهم په نسبت د «ابن کثير» څو الفاظ نقل کړم، چې د اخلاص او ايمان له انتهايي عمق څخه وتلي دي،:

«وقد كان للصحابة رضي الله عنهم في باب الشجاعة والائتمار بما أمرهم الله ورسوله به وامتثال ما أرشدهم إليه ما لم يكن لأحد من الأمم والقرون قبلهم، ولا يكون لأحد ممن بعدهم، فإنهم ببركة صحبة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما أمرهم فتحوا القلوب والأقاليم شرقا وغربا في المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة إلى جيوش سائر الأقاليم من الروم والفرس والترك والصقالبة والبربر والحبوش وأصناف السودان والقبط وطوائف بني آدم، قهروا الجميع حتى علت كلمة الله وظهر دينه على سائر الأديان، وامتدت الممالك الإسلامية في مشارق الأرض ومغاربها في أقل من ثلاثين سنة، فرضي الله عنهم وأرضاهم أجمعين، وحشرنا في زُمرتهم، إنه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کېږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې راووتل له کورونو خپلو لپاره د فخر او ښودنې خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او اړوي دوی (خلق) له لارې د الله څخه، او الله پر هغو کارونو چې کوي يې دوی محيط (چاپېر دی علم او قدرت د ده؛ نو جزا به پرې ورکړي).

تفسير: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او ډولونو او نغارو په ډېر شان او شوکت سره د بدر جنګ ته وتلی وو، چې مسلمانان وويريږي، او د عربو په نورو قبائلو باندې هم د مشرکانو وېره او اثر ولويږي، په لاره کې د ابو سفيان پيغام ورورسېد، چې «قافلې له سختې خطرې څخه نجات وموندە او درغله، اوس تاسې هم د مکې په لوري بېرته ستانه شئ».

ابو جهل په بې انتهايي غرور سره وويل چې: «مونږ به هلته بېرته لاړ شو؛ چې د بدر پر چينو او رڼو اوبو باندې ورسيږو، او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندګاني او نغمې ويونکې ښځې د خوښي او بري سندرې ووايي، او په زړه پورې آتڼونه پرې واچوو، شرابونه وڅښو، او ښه سيلونه او مزې وکړو، او تر درې شپو او ورځو پورې اوښان حلال کړو، او عربي قبائلو ته ښه ميلمستيا ورکړو، او داسې ښې چرچې وکړو؛ چې دغه ورځ د عربو په منځ کې د هميشه لپاره يادګار پاتې وي، او په آينده کې د دغو لږو او کمزورو مسلمانانو حوصله بيخي ماته شي، چې بيا له سره ځمونږ د مقابلې جرأت او زړورتوب ونشي کړی.

خو د هغه په ځای د نوحې او ماتم او ويرِ او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکې معظمې پورې وترڼ شول، همغه مال چې دوی د تفاخر، تظاهر، او ښودنې لپاره لګولو؛ د مسلمانانو د غنيمت نورې او لقمه شوه، د ايمان او توحيد د دائمې غلبې د تاداو (بنياد) تيږه (ګټه) د بدر په ډګر او ميدان ودروله شوه، ګواکې په دې ډول سره په دغې وړوکې ځمکې کې الله تعالى دڅولې نړۍ د ګردو ملتونو او اقوامو د قسمتونو فيصله وفرمايله.

په هر حال په دغه آيت کې يې مسلمانانو ته خبر ورکړی، چې جهاد يواځې د وژلو او وينو تويولو د هنګامې نوم نه دی، بلکه عظيم الشأن عبادت دی، په عبادت کې هر څوک چې ريا يا ښودنې وکړي، نو هغه نه قبليږي، لهذا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کې کفارو پسې مه درومئ !.

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې شیطان عملونه د دوی، او ویې ویل: چې نشته هیڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو، او بېشکه زه ساتونکی یم ستاسې، نو کله چې سره ولیدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او کفر) ببرته یې منډې کړې په پوندو خپلو (یعنې وتښتېده) او ویې ویل: بېشکه زه بېزار یمه له (ساتنې) ستاسې، او بېشکه زه وینم هغه (فوځ د ملائکو چې راځي په معاونت د مؤمنانو) چې نه یې وینئ تاسې، بېشکه زه ویرېږم له الله، او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسیر: قریش پر خپل جمعیت او قوت مغرور وو، لیکن د دوی په زړونو کې داسې یوه خطره پیدا شوې وه، نه چې «بني کنانه» ځمونږ د دغه بري په لاره کې څه مشکلات پیدا کړي، دلته سمدلاسه شیطان د دوی د شا تېولو او همت زیاتولو لپاره د (کنانة) د لوی سردار «سراقة بن مالك» په صورت د خپلو ذریاتو له فوجه سره یو ځای ورښکاره شو، او ابو جهل او نورو مشرکانو ته یې اطمینان ورکړ، چې مونږ ګرد ستاسې د مرستې او حمایت لپاره راغلي یو، او د (کنانة) له طرفه بیخي بې غمه اوسئ، مونږ له تاسې سره یو.

کله چې په بدر کې د زور او قوت مسابقې شروع شوې، او د شیطان په نظر کې جبرئیل علیه السلام او نورې پرښتې راغللې، نو د ابو جهل له لاسه یې خپل لاس وکښه، او ژر په خپلو پوندو ببرته وګرځېد، او ابو جهل ور غږ کړې: «ای سراقه ! د جنګ او جګړې په دغه شدت کې په چل او فریب سره چېرې تښتې؟ راځه ببرته راوګرځه او لښکر مه بې زړه کوه !»، سراقه وویل: «زه ستاسې سره نشم پاتې کېدی، زه هغه شیان وینم چې تاسې یې نه شئ لیدئ یعنې (پرښتې) د الله تعالی، (یعنې د دې حزب الله) له وېرې څخه مې زړه ریږدي (رپېږي) او اندامونه مې لړزېږي، اوس په ما کې د درېدلو قوت نشته، زه ډارېږم چې په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته نشم».

«قتادة رحمه الله» وایي چې: دغه ملعون دروغ وویل، د ده په زړه کې د الله تعالی وېره نه وه، هو ! هغه پوهېده چې اوس د قریشو لښکرې د هلاکت په کنده کې لوېدلې دي، او هیڅ یو قوي دوی نشي ژغورلی (ساتلی)، دا د هغه قدیمي عادت دی، چې خپلو پیروانو ته کېږي لارې ښیي، او دوی وغولوي، کله چې هغوی د هلاکت په کنده کې وښویوي؛ نو دلته خپله پښه ببرته راکاږي، چې سم له هغه سره یې دلته هم داسې وکړل: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۲۰) آیت (۱۸) رکوع)، ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (۲۸ جزء د الحشر سورت (۱۶) آیت، (۲) رکوع)، ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم ۖ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم سورت (۲۲) آیت (۴) رکوع).

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

(یاد کړئ !) هغه وخت چې ویل منافقانو (د مدینې) او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض وو (د اعتقاد ضعف) چې: مغرور کړي دي دغو مؤمنانو لره دین د دوی (چې سره له

لږوالي او بې اسبابې پر ډېرو وسلو لرونکو ورځې، وفرمايل الله په ځواب د دوی کې): او هر څوک چې توکل وکړي په الله؛ نو (غالبېږي ځکه چې) بېشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او که وويني (ای محمده !) هغه وخت چې قبض د روح کوي د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ پرښتې، په دې حال کې چې وهي به مخونه د دوی او شاګانې د دوی، او (وايي به ورته): وڅکئ تاسې عذاب د (اور) سوځوونکی (نو وبه ګورې يو له شرمه ډک حال).

تفسير: يعنې پرښتې د ځنکدن د عذاب په وخت کې دوی ته وايي چې: اوس خو دغه دروا خلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅکئ، ډېرو مفسرينو دا هم د بدر په واقعه کې داخل کړی دی، يعنې په هغه وخت کې هر هغه کافر چې وژل کېده، نو له هغه سره پرښتو همداسې معامله کوله، مګر د آيت الفاظ ګردو کفارو ته عام دي، نو ځکه دغه راجح معلوميږي چې دغه واقعه به په عالم برزخ کې وي، نو د دې تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسې وي، چې په دنيا کې د دغو کفارو حال داسې شو، او په برزخ کې به داسې کيږي، نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه وويل شي، چې هغه به څرنګه مدهش وي؟ !

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذيب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چې وړاندې لږلی وو لاسونو ستاسې، او بېشکه الله نه دی هيڅ ظلم کوونکی په بندګانو خپلو (چې بې ګناه يې په عذاب کړي).

تفسير: دغه ګرد ستاسې د اعمالو نتيجه او سزا ده، که نه د الله تعالى له لوري د ظلم او تيري هيڅ يوه معامله کېدونکې نه ده، او «ظلاّم» يې ځکه وفرمايه، چې که «معاذ الله» د هغه د لوري د يوې ذرې سره په اندازه د ظلم امکان وي؛ نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه بلکه ظلاّم به وي، ځکه چې د کامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښايي چې کامل وي، اوس الله تعالى د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د تسلى لپاره فرمايي چې د قريشو حال ستا سره داسې دی:

كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسى سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (له انبياوو خپلو سره، هغه عادت دا وو) چې کافران شوي وو په آيتونو د الله؛ نو نيولي وو دوی لره الله په ګناهونو د دوی، بېشکه الله قوي (زورور) دی، ډېر سخت دی عذاب (د ده).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

دغه (تعذيب) په سبب د دې دی؛ چې په تحقيق الله نه دی بدلوونکی د (هغه) نعمت چې انعام کړی يې وي پر يوه قوم باندې تر هغه پورې چې بدل (نه) کړي دوی هغه حال چې په نفسونو د دوی کې دی، او بېشکه الله ښه اوربدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «تر هغه پورې چې نيت او اعتقاد بدل نشي، نو د الله تعالى ورعطا شوي نعمتونه بېرته نه اخيستل کيږي»، ځکه چې له ﴿مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ څخه خاص نيت او اعتقاد مراد شوى دى، لکه چې له ترجمې څخه ظاهريږي، والله أعلم.

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَاَغْرَقْنَاۤ اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۵۴﴾

(حال د دوى) لکه حال د تابعانو د فرعون دى (له الله سره) او (لکه حال) د هغو کسانو دى چې پخوا له دوى نه وو، (او هغه عادت دا وو) چې نسبت د دروغو يې کړى وو په آيتونو د رب خپل؛ نو هلاک کړل مونږ دوى په سبب د ځکاهونو د دوى، او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوى) ټول وو ظالمان.

اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۵﴾ اَلَّذِيْنَ عٰهَدْتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِيْ كُلِّ مَرَّةٍ وَّهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ﴿۵۶﴾

بېشکه بدتر د خوځيدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دي، چې کافران شوي دي نو دوى ايمان نه راوړي. هغه کسان چې معاهده ترڅې وه تا له دوى سره، بيا ماتوي دوى عهد خپل په هر کرت کې او دوى نه ويريږي (له دې عهد ماتولو څخه).

تفسير: هغو کسانو چې لکه ابو جهل ـ نضر ـ عتبه او کعب بن أشرف د تل لپاره کفر او بې ايماني غوره کړې، او له انجامه بالکل بې خوفه شوي دي، او هغه کسان چې (لکه بني قُريظه) په غدارۍ او بد عهدۍ سره معتاد شوي دي؛ دوى د الله تعالى په نزد ډېر بد حيوانان دي، د فرعون حال په بد عهدۍ او غدارۍ کې هم داسې وو: ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوْا يٰمُوْسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ ﴿۱۳۴﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰۤى اَجَلٍ هُمْ بٰلِغُوْهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) آيت (۱۶) رکوع).

او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه کې د «بني قُريظه» د يهودانو او د نورو هم دغه خصلت وو، چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره به يې عهد کاوه، چې مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرسته نه کوو، بيا به يې له دوى سره مرسته کوله، او ويل به يې: چې عهد مو په ياد نه وو، هر کرت به يې داسې کول، وروسته دا رابنيي چې له داسې غدارانو سره څرنګه ښايي چې معامله وکړى شي.

فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْۢبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ ﴿۵۸﴾

نو که ومومې ته (اى محمده !) دوى په جنګ کې؛ پس تيت کړه (سزا ورکړه) او وويروه په سبب د تيتولو (سزا ورکولو) د دوى هغه کسان چې وروسته له دوى نه دي (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چې دغه وروستني خلق عبرت واخلي، او که وېرېږي (اى محمده !) له کوم قوم (چې وعده يې کړېده له تاسره) د خيانت؛ نو وغورځوه دوى ته (دغه عهد) په (داسې ډول چې شئ تاسې او هغوى سره) برابر، بېشکه الله نه خوښوي خيانت کوونکي.

تفسير: يعنې که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي، او ستاسې په مقابل کې د جنګ ميدان ته راشي، نو دوى ته داسې سخته جزا ورکړئ، او په قتل، جرح او نورو سره يې داسې وترهوئ؛ چې د هغې له

لیدلو څخه د دوی هغه ښه ته وروسته پاتې شوي ملګري یا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي، او د عهد ماتولو جرأت ونشي کړی.

که یوه قوم ښکاره خیانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه، چې دوی عهد ماتولو ته تیار دي، نو تاسې ته هم اجازه شته، چې د مصلحت په تقدیر د دوی عهد ښه ته ور کړئ، او د معاهدې د انتهاء اطلاع هغوی ته ور کړئ !، او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رویه وکوئ، چې د دواړو ډلو په زړونو کې د پخوانیو معاهداتو په نسبت هیڅ یو شک او اشتباه پاتې نشي، او دواړه په مساویانه ډول سره خبردار، بیدار او هوښیار اوسي، او د خپلو ځانونو په تیارۍ او حفاظت کې مشغول اوسي، او ستاسې له جانبه څه غلا او خیانت ونشي، او ګردې معاملې سره ښکاره او صافې وي، الله تعالی خیانت اګر که له کفارو سره هم وي؛ نه خوښوي.

په سننو کې روایت دی چې امیر معاویه رضي الله تعالی عنه له «روم» سره میعادي معاهده درلوده (لرله)، د دغه میعاد په منځ کې امیر معاویه رضي الله تعالی عنه خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوري د پرمختګ امر ورکړ، مقصد یې داسې وو چې اسلامي فوځ دې د رومیانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تیار اوسي، چې د معاهدې د نېټې د تېرېدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پیل (ابتداء) وکړي.

څه وخت چې دغه کار جاري وو، یو سپین ګیري په داسې حال چې په آس سور وو راغی، چې داسې یې وویل: «الله أکبر، الله أکبر، وفاءً لا غدراً»، یعنې عهد پوره کړئ، او عهد مه ماتوئ، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «کله چې کوم قوم سره معاهده ولرئ، نو هیڅ یوه غوټه دې ونه پرانستله شي !، او نه دې وتړله شي، تر هغه پورې چې د معاهدې نېټه پوره شي، یا مقابلې ډلې ته په مساویانه حیثیت سره معاهده ورمسترده شي !».

کله چې معاویه رضي الله تعالی عنه ته دغه خبر ورسېد؛ نو ژر له خپله فکره ښه ته وګرځېد، او چې ویې لید، هغه سپین ګیری عمرو بن عنبسه رضي الله تعالی عنه وو.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او نه دې کوي ګمان هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې دوی به وتښتي (له عذابه او خلاص به شي) ! بېشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذیب خپل).

وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ ۖ لَا تَعْلَمُونَهُمُ ۖ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

او تیاروئ (ای مؤمنانو !) لپاره (د جنګ) د دغو (ماتوونکو د عهد یا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چې ویروئ تاسې په دغه (قوت او تیارۍ) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نور کسان بې له دوی نه چې نه پېژنئ تاسې هغوی، الله عالم دی په (عداوت د) هغوی، او هر هغه څه چې نفقه کوئ (لګوئ) تاسې له یوه شي په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دین)؛ پوره (بدل د هغه) به درکړ شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د -ثواب په لږوالي او د عذاب په ډېر والي).

تفسير: په الله تعالى داعتماد او توكل كولو معنى دا نه ده؛ چې ضروري او مشروع اسباب دې ترک کړی شي، ځکه چې په مسلمانانو فرض دي، تر هغه پورې چې قدرت لري؛ د جهاد سامان او لوازم دې تياروي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په مبارک عهد کې د آسونو سورلی، توره وهل، غشي ويشتل او نور جنګي مشقونه د جهاد له لوازمو څخه وو.

نن توپک، مشين ګن، توپ، ټينګ، راکټ، زره پوښ او نورې ارابې، الوتکې، جنګي انګوټ، کروزر، تحت البحري، اوبتل او نور جنګي مهمات او لوازم، تجهيزات تيارول او لرل، او په استعمال اچول اوچلول، او د حربي او عصري فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عمليات کول، د جهاد سامان او لوازم دي.

همداسې هغه نورې وسلې او د حرب او ضرب ګرد آلات او اسباب چې وروسته له دې نه ايجاد او اختراع کيږي؛ غه ټول د دې آيت په منشأ کې داخل دي.

باقي د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمايلي دي: «الخيل معقودٌ في نواصيها الخير إلى يوم القيامة»، «د آسونو په تندي کې خير ايښود شوی دی تر قيامته پورې»، په احاديثو کې راغلي دي، چې هر هغه چې آس د جهاد په نيت روزي او ساتي يې؛ د ده په خوړلو، او څښلو بلکه په هر قدم پورته کولو باندې اجر وررسيږي، او د ده تر خوړو او نورو پورې به هم د قيامت په ورځ په تله (ميزان) کې تللی کيږي».

يعنې دغه ګرد (ټول) سامان، لوازم، تجهيزات او تياری پر دښمنانو باندې د وېرې، خوف او دهشت اچولو لپاره يو ظاهري سبب دی، باقي د فتحې او ظفر او بري اصلي سبب خو د الله تعالى مرسته ده، چې د هغې بيان پخوا له دی نه شوی دی، او هغه خلق چې تاسې يې بالتعيين نه پېژنئ؛ منافقان دي چې د مسلمانی په جامه کې يې ځانونه پټ کړي وو، يا د (بني قريظه) يهودان يا د روم او فارس يا نور هغه اقوام دي، چې له هغو سره وروسته له دې نه ستاسې مقابله واقع کېدونکې ده.

﴿وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ﴾ الآية ـ دغه د مالي جهاد په طرف اشاره ده، يعنې د جهاد په تياري کې هغومره مال چې تاسې لګوئ؛ د هغه پوره بدل او معاوضه به ومومئ، د يوه درهم په مقابل کې اوه سوه درهم، ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ﴾ د ټولې ځلې په دنيا کې هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زيات اجر هم درکول کيږي.

وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

او که ميلان وکړي کفار صلحې (روغې) ته؛ نو ته هم ميلان وکړه دې (صلحې) ته، او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ويرېږه له مکره د دوی)، بېشکه چې دغه (الله) هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر ګردو احوالو).

تفسير: له جهاد څخه وينې تويول نه، بلکه د کلمة الله اعلاء او د فتنې دفع مقصود دی، که دغه عالي مقصد بې د وينې له تويولو څخه حاصل شي، نو خامخا د وينو تويولو لپاره هيڅ حاجت نه پاتې کيږي، که داسې کوم احتمال وي، چې شايد کفار د صلحې په پرده کې غواړي چې مونږ تېر باسي؛ نو هيڅ پروا مه کوئ، او پر الله تعالى باندې توکل او اعتماد وکړئ، پاک الله د دوی له نياتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټې مشورې اوري، د الله تعالى دحمايت په مقابل کې د هيڅا بدنيتي چلېدی نشي، تاسې خپل نيت صاف وساتئ !.

وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

او که اراده وکړي دوی دغه چې فريب درکړي تاته (په دغه روغه کې)؛ نو بېشکه کافي دی تا ته الله، هم دی هغه ذات دی چې قوت يې درکړی دی تاته په مرستې (مدد) خپلې سره (په لېږلو د پرښتو په بدر کې) او په مؤمنانو سره.

تفسير: كه وروسته له روغې څخه دغه خلق د خيانت او د عهد د ماتولو اراده وکړي، نو تاسې مه خواشيني (خفه) کېږئ، د الله تعالى مرسته (مدد) تاسې ته کافي ده، د دوى هغه ګرد مکرونه او فرېبونه به الله جل جلاله شنډ کړي، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کې غيبي امداد درکړ، او په ظاهري ډول سره يې د ځان جاروونکو او سرښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسې تاييد وفرمايه.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت يې واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کې ! که لګولى وى تا هر هغه څه چې په ځمکه کې دي ټول؛ نو نه به دې شو اچولى الفت محبت په منځ د زړونو د دوى کې، وليکن الله الفت محبت واچولو په منځ د (زړونو د) دوى کې، بېشکه چې دغه (الله) ښه غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دى (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: له اسلام څخه پخوا په عربو کې د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود وو، په خوشې چټي (بېکاره) خبرو باندې د قبائلو په منځ کې تصادمات او جنګونه کېدل، کله چې به د دوه ډلو په منځ کې جنګ شروع کېدو، نو تر څو پېړيو پورې به د هغه اور نه مړ کېده.

د مدينې منورې د دوو زبردستو قبيلو (اوس) او (خزرج) د ګوندي جنګونو او د پخواني عداوت او بغض سلسله هيڅکله سر ته نه رسېده، يو به د بل وينو ته تږى وو، او هر يوه به د خپل عزت او پت وړى وو، په دغو حالاتو کې ځمونږ پاک رسول محمد صلى الله عليه وسلم د توحيد او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پيغام سره مبعوث شو، الله تعالى د حقيقي وروړو څخه زيات د يو مينه او الفت د بل په زړه کې واچاوه، او بيا د دغو ګردو (ټولو) الفتونو اجتماعي مرکز د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يې وګرځاوه، د دوى زړونه داسې يو وار سره اړول د الله تعالى د قدرت او قوت يوه کرشمه وه، او د شديد ضرورت په داسې يوه وقت کې، دوى ګرد (ټول) د محبت او الفت په يوې نقطې کې سره ټولول؛ د دې د کامله حکمت دليل دى.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

اى نبي ! کافي (بس) دى تاته الله او هغه چاته چې متابعت کوي ستا له مؤمنانو څخه.

تفسير: د دې آيت مطلب دا دى چې: «اى نبي صلى الله عليه وسلم ! الله تعالى تاته او ستا ملګرو ته کافي دى»، يعنې د عدد او د سړيو او مال او تجهيزاتو له قلّت څخه وېره نه ده پکار.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

اى نبي ! تېز کړه (او ترغيب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)، که وو له تاسې څنې شل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غلبه دې وکړي پر دوو سوو کافرانو (يعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدى شي)، او که وو له تاسې څنې سل تنه (صابران ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر زرو تنو له هغو کسانو چې کافران شوي دي په سبب د دې چې بېشکه دوى (داسې) قوم دى چې نه پوهيږي (يعنې جاهلان دي په الله او قيامت).

تفسير: الله تعالى په دغه آيت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوري ترغيب ورکوي، چې که لږ يئ هم مه بې زړه کېږئ ! د الله تعالى په فضل او مرحمت سره تاسې پر لس چندو دښمنانو باندې هم غالبېدئ شئ، سبب يې دا دى چې مسلمانان د الله تعالى لپاره جنګيږي، او دوى الله تعالى پېژني او يقين پرې لري، او د ده د مرضى متابعت کوي، نو ځکه په ډېر زړورتوب اومېړانې (بهادرى) سره جنګيږي، هر کله چې کافران پر دغه حقيقت نه دي معتقد، نو ځکه تش د حقيرو او فاني اغراضو لپاره د حيواناتو په شان جنګيږي، او د دغه قلبي قوت او غيبي امداد څخه محروم پاتې کيږي، بناء عليه د خبر او زيري په ډول حکم راکړى شوى دى؛ چې مؤمنانو ته ښايي، چې د لس چندو دښمنانو په مقابل کې په ډېر صبر او استقامت سره وجنګيږي، که مسلمانان شل تنه وي، ښايي چې د دوو سوو کفارو له مقابلې څخه مخ ونه ګرځوي، که سل تنه وي، نو زرو تنو ته دې خپلى شاوې ونه ګرځوي.

اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ؕ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝٦٦

اوس آسانتيا وکړه الله په تاسې (او تېر شو له سختى) او معلومه يې کړه چې بېشکه په تاسې کې سستي ده، نو که وو له تاسې څنې سل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر دوو سوو (کافرانو يعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدى شي)، او که وو له تاسې څنې زر تنه غالب دې شي په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره، او الله ملګرى دى له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت او اثابت).

تفسير: په بخاري شريف کې له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه روايت دى، «په دغه تېر آيت کې چې مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کې د ثابت قدمۍ امر ورکړى شوى وو، هر کله چې پر خلقو دغه حکم دروند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آيت نازل شو: ﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ﴾ الآية - يعنې الله تعالى ستاسې د کمزورۍ او سستۍ له معلومولو څخه وروسته هغه حکم لرې کړ، اوس يواځې د خپل دوچند تعداد په مقابل کې ثابت قدم اوسېدل ضروري، او تر تېنبټدل حرام دي.

همدغه حکم تر اوسه باقي دى، ليکن که له دوو څنې پر زياتو حمله وکړي؛ لوى اجر لري، د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په وخت کې يو زر تنه مسلمانان له اتيا زرو سره جنګيدلي دي، د «مؤته» په غزا کې درې زره مسلمانان د دوو لکو کفّارو په مقابل کې تېنګ ولاړ وو، له داسې واقعاتو څخه لله الحمد اسلامي تاريخ ډک دى.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ؕ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝٦٧

نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د کفارو د ډېر قتل او جرحې په سبب)، اراده کوئ تاسې (اى مؤمنانو) اسباب د دنيا (په اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب)، او الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دى، چې هر کار په تدبير اومصلحت سره کوي.

تفسير: د بدر په غزا کې اويا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بنديان شول، د الله تعالى له لوري د دوى په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکې وړاندې شول، (١): وژل، (٢) ترې فديه اخيستل، او خوشې کول، په هر حال رسول الله مبارک په دغې معاملې کې له اصحابو څنې رايه وغوښته.

ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه ګرد (ټول) بندیان مو خپلوان او ورونه دي، بهتره دا ده چې له هغو څخه فدیه واخلو، او خوشې یې کړو، چې ببرته لاړ شي، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دي، چې څه خلق له دوی ځنې مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره ځمونږ لاس او مټ وګرځي، او هغه مال چې د دوی له لوري بالفعل ځمونږ په لاس راشي، په هغه به مونږ جهاد او نور دیني کارونه او لازمې چارې په مخ بوځو.

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم میلان هم د فطرې زړه سوی، شفقت، او «صلة الرحم» په بناء د همدې رایې په لوري وو، بلکه د اصحابو کرامو عمومي رایه هم په همدې جانب وه، زیاتره اصحاب د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه له دې بیان سره متفق وو.

عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما له دغو آراوو سره اختلاف وکړ، عمر رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دي، دوی ټول دې ووژل شي، نو د کفر او شرک سر به مات شي، او پر ګردو (ټولو) مشرکانو به هیبت ولویږي، او وروسته له دې نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالی له لارې ځنې د خلقو ګرځولو جرأت په دوی کې پاتې نشي، او د الله تعالی په دربار کې به له مشرکانو سره ځمونږ انتهایي نفرت، بغض، او کامله بېزاري ښکاره شي، چې مونږ د الله تعالی په لاره او د حق په معامله کې د خپلو دخپلوی او قرابت او د مالي فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه، نو ځکه مناسب ده، چې په دغو بندیانو کې هر هغه چې له مونږ ځنې د کوم یوه عزیز او قریب وي؛ هغه دې همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژني».

لنډا دا چې له بحث او غور نه وروسته د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه پر مشورې باندې عمل وشو، ځکه چې د آراوو کثرت د هغه د رایې په لوري وو، او پخپله رسول کریم صلی الله علیه وسلم هم د خپل طبیعي رأفت او رحمت په بناء د ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه د خبرې لوري ته مائل وو، خو دغه رایه د الله تعالی په دربار کې غوره نه شوه په ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ کې د دې نه غوروالي په لوري اشاره ده، نو ځکه په دغو آیتونو کې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړی شوې ده.

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې ړومبی لیکل شوی دی (په لوح محفوظ کې) نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستې ده تاسې؛ عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې دغه غلطي په خپل ذات کې داسې وه؛ چې هغوی دنیوي مال او متاع په نظر کې نیولی وو داسې مشوره یې ورکړې وه، نو لازمه وه چې سخته سزا ورکړی شوي وی، خو لومړی د سزا مانع هغه دی چې پاک الله جل جلاله بیان کړی دی، او دغه لاندني شیان هم کېدی شي، چې د سزا مانع وګرځي:

(١): په مجتهد باندې به په داقسم اجتهادي غلطی او خطا کې څه عذاب نه وي.

(٢): تر هغه پورې چې الله تعالی په کوم شي باندې ښکاره امر او یا له هغه شي څخه ښکاره منع ونه کړي؛ د هغه مرتکب به نه عذابوي.

(٣): د أهل البدر ګردې خطاوې یې ورمعافې کړي دي.

(۴): کومه رویه چې په غلطی سره پخوا له وخته اختیار کړی شوې ده؛ یعنې په فدیه سره د بندیانو خوشې کول د الله تعالی په علم کې فیصله شوې وه، چې وروسته له هغه به د دې اجازه ورکوي: ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ (٢۶ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع (۴) آیت).

(۵): دغه هم فیصله شوې وه، تر هغه پورې چې رسول علیه السلام په دې کې موجود وي، یا خلق د زړه له صدقه استغفار وایي؛ نو عذاب به پرې نه راځي.

(۶): له دغو بندیانو ځنې د ډېرو په قسمت کې مسلمانېدل لیکل شوي وو، الغرض که داسې موانع نه وی؛ نو دغه غلطي دومره لویه او سخته وه، چې ښایي پرې ډېر سخت عذاب نازل شوی وی.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلٰلًا طَيِّبًا ۪ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۶۹

نو خورئ تاسې له هغه ماله چې غنیمت اخیستی دی تاسې حلال طیب (پاکیزه)، او وویرېږئ له الله، بېشکه الله بخښونکی د (خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: له ړومبني عتاب او تهدید څخه مسلمانان دومره وویرېدل چې ویې ویل: «ښایي د غنیمت په اموالو کې چې د بندیانو فدیه هم په کې شامله ده؛ لاس ونه وهل شي»، نو په دغه آیت کې یې تسلي وفرمایله، چې هغه د پاک الله عطا ده، په خوښۍ سره یې وخورئ، هو ! په جهاد کې غنیمت او نورو شیانو ته دومره اهمیت ورکول یا یې دومره په نظر کې نیول نه دي پکار؛ چې له عالي مقاصدو او کلي مصالحو څخه سترګې پټې شي، بېشکه دمؤقتي حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسې ځنې یوه غلطي وشوه، مګر پخپله په مال کې څه خبیث او پلیتي نشته، نو د الله تعالی څخه وویرېږئ، او له مخالفت نه یې ځانونه وژغورئ، هغه به په خپل مرحمت سره ستاسې غلطي درمعافوي.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّمَنْ فِيْٓ اَيْدِيْكُمْ مِّنَ الْاَسْرٰٓى ۙ اِنْ يَّعْلَمِ اللّٰهُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ خَيْرًا يُّؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۷۰ وَاِنْ يُّرِيْدُوْا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ فَاَمْكَنَ مِنْهُمْ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝۷۱

ای نبي ! ووایه ته هغه چا ته چې په لاسونو ستاسې کې دي له بندیانو (قیدیانو): که معلوم کړي الله په زړونو ستاسې کې کوم خیر (ایمان) نو در به کړي تاسې ته خیر (بهتر، غوره) له هغه (مال) څخه چې اخیستی شوی دی له تاسې نه، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی. او که اراده وکړي دغه (بندیان) د خیانت ستاسې (په ظاهري اسلام سره)؛ نو په تحقیق خیانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره)؛ نو قادر کړي (ته الله) پر دوی (په قتل، حبس او بندي کولو د دوی سره)، او الله ښه عالم دانا (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: او که اراده لري هغه بندیان چې اسلام یې راوړی دی، د دې چې له تا سره خیانت وکړي، او بېرته مرتد شي، یا هغه فدیه درنه کړي؛ چې دوی یې ضامنان شوي دي، پس په تحقیق خیانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې په کفر سره.

پخوا چې مو له الله تعالی سره کومه ټکي کړې وه، یعني د ﴿اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ فطري عهد په خلاف مو کفر او شرک اختیار کړی وو، یا ځینو «بني هاشمو» چې د ابو طالب په حیات کې عهد کړی وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حمایت کې به متفق وي، او اوس له کفارو سره ملا ترلي راغلي دي، او د هغه انجام یې په خپلو سترګو سره ولید، چې نن په څه ډول د مسلمانانو په قید او واک کې دي، وروسته له دې نه هم د ټکي همداسې سزا ورکوله کیږي، له الله تعالی څخه خپلې پټې خبرې او نیتونه نشئ پټولئ، او نه د هغه د حکیمانه وو انتظاماتو مخه نیولئ شئ.

شاه صاحب ليکي: «د الله تعالى وعده پوره شوه، له دوى ځنې هغه کسان چې مسلمانان شول؛ الله تعالى هغوى ته بېشماره دولتونه ورعطا کړل، او هغه چې مسلمانان نشول؛ خراب او تباه شول».

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان يې راوړى دى او هجرت يې کړى او جهاد يې کړى دى په مالونو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کې (د دين د ترقى لپاره)؛ او هغه کسان چې ځاى يې ورکړى دى (مهاجرينو ته) او مدد ګاري يې کړې ده (له دوى سره)؛ دغه کسان ځينې د دوى دوستان دي د ځينو نورو (په نصرت او ارث)، او هغه کسان چې ايمان يې راوړى دى، او هجرت يې نه دى کړى؛ نشته تاسې ته له ولايت (نصرت او ارث) د دوى ځنې هيڅ شى، تر هغه پورې چې هجرت وکړي، او که طلب د نصرت (او مرستې ـ مدد) وکړي دغه (غير مهاجر مؤمنان د کفارو په جنګ کې) له تاسې ځنې په دين کې؛ نو لازمه ده په تاسې مرسته (مدد) کول (له دوى سره په دين کې) مګر (نه دى لازم ستاسې نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندې چې په منځ ستاسې او په منځ د دوى کې معاهده وي، او الله په هغه کار چې کوئ (يې) تاسې ښه ليدونکى دى.

تفسير: په دغو بنديانو (قيديانو) کې ځينې داسې کسان هم وو، چې په زړه کې مسلمانان وو، خو له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې هجرت نه ووکړى، او په زور او بې له خپلې خوښې له کفارو سره بدر ته راغلي وو، په دغه آيت کې دا راښوولي شوي دي، چې د داسې مسلمانانو حکم څه دى؟.

شاه صاحب ليکي چې: «د رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم اصحاب دوه فرقې وې، مهاجرين (کور او کهول پرېښودونکي) او انصار (ځاى ورکوونکي) (مرسته ـ مدد کوونکي)، په دغو دواړو فرقو کې رسول الله مبارک مؤاخات (ورورولي) قائمه کړې وه.

د آيت مضمون داسې شو: «څومره مسلمانان چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره حاضر دي، د دوى ګردو (ټولو) صلحه او جنګ سره يو دى، د يوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت، او د يوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دى.

بلکه د هجرت په ابتداء کې د مؤاخاتو د سلسلې په لحاظ يوه له بل څخه ميراث هم ووړ، او هغه مسلمان چې په خپل هغه ملک کې اوسيږي، چې هلته د کفارو زور او تسلّط وي، يعنې له دار الحرب يې هجرت نه وي کړى، د هغو په صلحه او جنګ کې د دار الاسلام اوسېدونکي مسلمانان (مهاجرين او انصار) نه شريک کيږي، که د دار الحرب مسلمانان صلحه يا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړي، نو د دار الاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغې معاهدې تعميل نشي کولى، بلکه له هغوى سره د مصلحت له مخې لا جنګ هم کولى شي.

هو ! دغه ضروري ده، که د دار الحرب مسلمانان په ديني معاملاتو کې له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړي؛ نو له دوى سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول پکار دي، مګر له هغه جماعت سره چې د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوې ده؛ د هغو په مقابل کې د معاهدې تر ادامې پورې د دار الحرب له مسلمانانو سره امداد نشي

کولی، او هم پخپلو منځونو کې میراث په هغه سلسله کې چې مهاجرینو او انصارو سره قائمه کړې وه؛ د دار الحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په امداد کې له یو له بله سره)، که ونه وکړئ تاسې دا (دوستي په خپلو منځونو او دښمني له کفارو سره) نو پیدا به شي (لویه) فتنه په ځمکه کې او (خور به شي) فساد.

تفسیر: یعنې د کافر او مسلمان تر منځ حقیقي دوستي او رفاقت نشته، او نه هم یو د بل وارث کېدی شي، هو ! کافر دبل کافر رفیق او وارث کېدی شي، د دوی په مقابل کې یو مسلمان د بل مسلمان دوست، او رفیق دی، او یو له بل څخه میراث وړلی شي، نو مسلمانان باید خپلې دوستۍ او رفاقتونه مؤمنانو پورې ځانګړې کړي، او له کفارو دې خپلې دوستۍ وشکوي، او ترې جدا دې شي، او که داسې ونشي نو د مسلمانانو تر منځ به فتنه واقع شي، او ډېر لوی فساد به خور شي، په ټولنه کې به ګډوډي جوړه شي، او د مسلمان او کافر تر منځ به فرق نه کیږي، د مسلمانانو تر منځ یو پر بل حقوق به ضایع شي، او له کافر څخه نفرت به له زړونو ووځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۖ لَّهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی دی او جهاد یې کړی دی په لاره د الله کې، او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مدد ګاري یې کړې ده (له رسول الله او مهاجرینو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دي مؤمنان په حقه (رښتیا) سره، دوی لره دی مغفرت (بخښنه) او رزق (روزي) نېکه (د عزت چې جنت دی).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړو وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت یې وکړ او جهاد یې وکړ په ملګریتوب ستاسې؛ نو دغه (ستایل شوي په دغو صفاتو) له تاسې څخه دي، او خاوندان د خپلوۍ ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو په حکم د الله کې، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه عالم دی (او همده ته معلوم دي چې د هر یوه څومره حق دی؛ نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی).

تفسیر: یعنې که څوک په مؤمنانو او مهاجرینو کې وروسته هم شاملیږي، او هغه واجبات چې پخوانې مؤمنان یې اداء کوي، دوی یې هم اداء کوي؛ نو د دوی ایمان او هجرت او نور صالح اعمال قبول دي، د مؤمنانو وروڼه دي، او د هغوی د دوستۍ، رفاقت او مرستې مستحق دي، لکه چې حدیث شریف کې راغلي دي چې: «المرء مع من أحب» «د هر انسان حشر به د هغه چا سره کیږي، او د هغه چا سره به په آخرت کې هم وي، چې په دنیا کې ورسره مینه او محبت لري»، دا آیت د هغه حکم ناسخ هم دی؛ چې د اخوت او وروروالی له کبله به یې یو له بله سره میراث وړلو.

تمت سورة الأنفال بفضل الله.

سُورَةُ التَّوبَةِ

«د (التوبة) سورت مدني دی، پرته (علاوه) له دوو وروستنيو آيتونو څخه چې «مکي» دي

(۱۲۹) آيتونه او (۱۶) رکوع لري په تلاوت کې (۹) او په نزول کې (۱۱۳) سورت دی، د (المائدة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

د (الأنفال) سورت د هجرت په اوائل کې او دا (د التوبة يا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو کې نازل شوی دی، د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا عادت وو؛ چې د هر قرآني آيت په نسبت چې نازلېده داسې به يې فرمايل چې: «دغه آيت دې د هغه سورت په هغه موقع کې کېښود شي !»، د دغو آيتونو په نسبت چې اوس د «التوبة» سورت يا د «براءة» سورت ورته ويلی شي، رسول الله مبارک څه تصريح ونه فرمايله، چې په کوم سورت کې دې درج شي، له دې نه ظاهريږي چې دغه مستقل سورت دی، او د بل کوم سورت جزء نه دی.

لېکن عمومي قاعده داسې وه، کله چې به کوم نوی سورت نازلېده، نو له پخواني سورت څخه د جلا (جدا) کېدلو لپاره ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾ به هم راتله، د «التوبة» د سورت په شروع کې ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾ رانغله، څو مشعر وي چې دغه بېل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثماني مصاحفو کې د دغه سورت په شروع کې ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾ نه ده لېکلې شوې.

ليکن په کتابت کې د ده او د «انفال» په منځ کې فصل کړی شوی دی، چې نه په پوره ډول سره د هغه استقلال ښکاره شي، او نه يې له بل سورت جزويت ثابت وي، باقي له «انفال» سره د ده د اتصال وجه دا ده: چې «انفال» په نزول کې مقدّم دی، نو بې له کومې خاصې وجې څخه ولې مؤخر کړی شي، او د دغو دواړو مضامين يو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لري؛ چې ګواکې «براءة» ته د «انفال» تتمّه او تکمله ويلی شي.

د «انفال» سورت زياتره د «بدر» په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی، «يوم البدر» ته قرآن (يوم الفرقان) ويلي دي؛ ځکه چې هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدينو او مشرکينو وضعيت بيخي سره بېل او جدا (جلا) کړ، د بدر غزا في الحقيقت د اسلام د عالم نيوونکې او ټينګې وروری د تعمير د تاداو (بنياد) او د هغه د اساس تېره ده، او د اسلام د حکومت د تأسيس مقدمه ده.

د «انفال» د سورت په آخر کې د ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ په مقابل کې د خالص اخوت د تحکيم په منظور ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾ راغلی دی، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده، چې په حسي ډول سره هم د دغې اسلامي وروری د ټينګولو لپاره يو قوي مرکز وټاکل (مقرر) شي.

او دا هم معلومه ده، چې دغه مرکز له «جزيرة العرب» څخه پرته چې مکه معظمه يې زړه دی؛ بل ځای نشي کېدی.

د «انفال» په آخر کې دا هم څرګنده شوې وه، هغه مسلمانان چې له مکّې معظمې او نورو ځايونو ځنې يې هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سيوريو لاندې ژوندون تېروي؛ د دار الاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندې د هغوی د ولايت او رفاقت هيڅ يوه ذمه واري نشته: ﴿مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا﴾، هو ! د توان په اندازه له دوی سره مرسته په کار ده.

له دې نه دغه نتيجه ووته، چې د اسلام په مرکز کې د اسلامي موالاتو او اخوّت د کړيو د کلک ارتباط لپاره له دوو خبرو ځنې يوه خبره ضروري ده، يا د عربو ګرد مسلمانان دې خپل وطنونه پرېږدي، او مدينې منورې ته دې راشي، او په اسلامي اخوت کې دې بې له کوم ممانعته شامل شي، يا دې آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهدينو او سر جارولو په وسيله د کفر قوت مات کړي، او د «جزيرة العرب» سطحه دې داسې پاکه او صافه او هواره کړي؛ چې هيڅ يوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتې نشي.

يعنې تقريبا ګرده «جزيرة العرب» دې د خالص اسلامي اخوت داسې قوي مرکز او غير مخلوط مستقر وګرځي؛ چې نور اديان په کې نه وي، او د هغه تر حمايت لاندې د اسلامي اخوت د ډېر ټينګ او شانداره مستقبل هيله او اميد وکړی شي، دغه دوهم صورت همداسې يوه وسيله ده، چې په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بيخونه ايستل کېدل.

د دغه اعلی او پاک مقصد لپاره مسلمانانو د هجرت په دویم کال کې اول قدم د «بدر» د میدان په لوري واخیست، چې بالآخره د هجرت په اتم کال کې د مکې معظمې لویې فتحې ته منتهي شو، هغه فتنې چې د اسلام په خپراوي یا حفاظت کې مزاحمې کېدې؛ د مکې فتحې له مینځه یوړې.

د «براءة» د سورت دمضامینو حاصل همدا دی، چې په څو ورځو کې د الله تعالی د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مرکز له هر ډول دسیسو، کفر، شرک او نورو څخه پاک شو، او ګرد (ټول) عرب لکه یو تن سره متحد شول، او په ګرد عالم کې د هدایت رڼا او د عالم نیوونکي اسلامي اخوت د انتشار کفیل او ضامن وګرځېد، فلله الحمد علی ذلک.

الغرض د «أنفال» په سورت کې د هغه شي ابتداء چې شوې ده؛ د «التوبة» یا «براءة» په سورت کې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ «براءة» د «أنفال» د تکملې په شان ملحق کړی شوی دی، په دغه سورت کې د تسمیې د نه لیکلو یوه وجه دا هم لیکلې شوې ده؛ چې تسمیه لپاره د امان ده، او دغه سورت د هجرت په نهم کال په هغه وخت کې چې د عربو ځینو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې کړې وې، د امان له منځه وړلو لپاره راغلی دی، او له همدې امله ده ته «مُخزِية، مشرّدة، منكلة، او فاضحة» هم ویلی شي، د دې سورت په نسبت مفسرینو نور مناسبات هم لیکلي دي، (على الأكثر قاریان د دغه سورت ابتداء داسې پیلوي):

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖٓ اِلَى الَّذِيْنَ عٰهَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝١ فَسِيْحُوْا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكٰفِرِيْنَ ۝٢

(دا) بیزاري (یا صاف ځواب) دی له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو کسانو ته چې عهد ورسره کړی دی تاسې له مشرکانو. نو ګرځئ تاسې په (دغه) ځمکه کې څلور میاشتې، او پوه شئ (ای مشرکانو په دې !) چې بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله (د عذاب خپل چې شوکت مهلت یې درکړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشکه الله رسوا کوونکی د کافرانو دی.

تفسیر: د هجرت په شپږم کال کې د حُدیبیې په مقام کې کومه معاهده چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم او د قُریشو په منځ کې وشوه؛ نو بني خزاعه د مسلمانانو او بني بکر د قریشو په حلیفانو کې شامل شول، بني بکرو د معاهدې څه پروا ونه کړه، او پر بني خزاعه وو یې حمله وکړه، او قریشو په وسلو او نورو شیانو له دوی سره کومک وکړ، او د دې له امله قریش او د دوی حلیف دواړه د حدیبیې پر معاهده قائم پاتې نشول، چې د هغه په مقابل کې د هجرت په اتم کال نبي کریم صلی الله علیه وسلم پر مکې معظمې باندې حمله وکړه، او هغه یې په آسانۍ سره فتح کړه.

له دغو قبائلو څخه پرته له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو میعادي معاهدې او غیر میعادي معاهدې وې، چې له هغوی څخه ځینې په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډېر قبائل داسې هم وو، چې له هغوی سره هیڅ قسم معاهده نه وه شوې، د دغه سورت مختلف آیتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوي دي.

په لومړنیو آیتونو کې غالبا د هغو مشرکینو ذکر دی؛ چې له هغو سره خو معاهده شوې وه مګر غیر میعادي، دوی ته خبر ورکړ شو، چې مونږ وروسته له دې نه له تاسې سره معاهدې ته دوام نه ورکوو، او ماتوو یې، او تاسې ته څلور میاشتې مهلت درکوو، چې په دغه موده کې به یا په اسلامي أخوت کې داخلېږئ، یا به دغه وطن پرېږدئ، او د ایمان او توحید له مرکز څخه به وځئ، یا به د جنګ لپاره تیارېږئ؟ لیکن ښه وپوهېږئ چې تاسې د الله مشیئت او اراده له سره نشئ منع کولئ، که تاسې اسلام رانه وړئ؛ نو الله تعالی به مو په دنیا او آخرت کې رسوا کړي، او تاسې په خپلو تدابیرو او حیلو او پلمو سره هغه نشئ عاجزولی.

باقي هغه قبائل چې معاهده ورسره نه وه شوې، ممکن ده چې هغوی ته هم د څلورو میاشتو مهلت ورکړی شوی وي، دغه ابلاغ او همدارنګه د راتلونکو آیتونو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ کې علي رضي الله عنه وکړ، چې په دې وخت کې ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه امیرُ الحُجّاج وو.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او خبرول (اورول) دي له (طرفه د) الله او رسول د دغه (الله) ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کې په دې چې الله بېزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد)، او رسول د دغه (الله هم بېزاره دی)؛ نو که توبه وویسته تاسې له (شرکه او غدره)؛ نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسې ته (له شرکه او غدره)، او که مخ واړاوه تاسې (له توبې په شرک مو دوام وکړ)؛ نو پوه شئ (ای مشرکانو !) بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله، او زېرى ورکړه هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په عذاب دردناک (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) یې ځکه وفرمایه چې (حج اصغر) عمره ده، او له (یوم الحجّ الأکبر) څخه د «ذي الحجة الحرام» لسمه د لوی اختر یا نهم تاریخ د عرفې ورځ مراد ده.

دغه اعلان غالبا د هغو قبائلو په حق کې دی، چې هغوی میعادي معاهده کړې وه، بیا یې په خپله ماته کړه (لکه بني بکرو یا قریشو او نورو)، یعنې له داسې خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې، خو که بیا هم دغه خلق له شرک او کُفر څخه توبه وباسي؛ نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږي، که نه د الله تعالی هغه اراده چې کړې یې ده (د جزیرة العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کېدونکې ده، هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشي مغلوبولی، او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدۍ سزا هرومرو رسیږي.

تنبیه: که څه هم د مکې معظمې له فتحې څخه پخوا یعنې د هجرت له اتم کال نه مخکې د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی وو، چې د هغه په سزا کې مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حجّ په موقع کې وکړ شو، څو دغه خبره لا څرګنده او واضحه شي، چې له دغسې خلقو سره هیڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو، بیا یې نقصان نه دی کړی له تاسې سره هیڅ شی (د وعدې په شرطونو کې)، او نه یې مرسته (مدد) کړی دی ستاسې په مقابل کې له هیچا سره (ستاسې له دښمنانو ځنې)؛ نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تمامېدلو د مقررې) وعدې د دوی پورې، بېشکه الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفایی).

تفسیر: دغه استثناء د هغو قبائلو لپاره ده چې معاهده یې میعادي وه، بیا دوی پرې ټینګ ولاړ وو، او د عهد په ایفاء کې یې هیڅ قصور نه وو کړی، نه دوی په خپله له عهده څخه مخالف کارروایي کوله، او نه یې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بني ضمره او بني مُدلج)، د دوی په نسبت اعلان وکړ شو، چې د معاهدې د میعاد له ختمېدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه ترلې کیږي، او په هغه وخت کې له دوی سره هم همغه لاره ده، چې د نورو لپاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

نو کله چې تېرې شوې (څلور) میاشتې حرامې؛ نو وژنئ (ای مؤمنانو عهد ماتوونکي) مشرکان په هر ځای کې چې ومومئ تاسې دوی، او نیسئ (بندیان ـ قیدیان کړئ) دوی، او حصار کړئ دوی (په کلاګانو کې)، او کېنئ دوی ته (منتظر) په هر ځای د څارلو او تېرېدلو کې، نو که توبه وویسته دوی (له کفره) او قائم کړ دوی (سم اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو خوشې کړئ تاسې لاره د دوی (او څه مه ورته وایئ)، بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر مهربان دی.

تفسیر: یعنې که څه هم له دغو عهد ماتوونکو سره اوس هیڅ قسم معامله نه ده پاتې، او له هغوی سره سمدلاسه جنګ کېدی شي، خو بیا د «أشهر الحرم» رعایت یا د دې له امله پر دوی باندې له فوري حملې څخه مانع وو؛ چې تر هغه وخت پورې په (أشهر الحرم) کې په جنګ باندې لومړی شروع ممنوع وه، یا مصلحت دا وو چې د یوې وړوکې خبرې له امله د عامو خلقو په منځ کې ولې تشویش پیدا شي؟، ځکه چې په دغو میاشتو کې د قتال حُرمت په دوې کې معروف او مسلّم او له پخوا راهیسې یوه منلې شوې خبره وه، په هر حال د محرّم الحرام تر ختمېدلو پورې هغوی ته مهلت ورکړ شو، چې هر ډول د دوی زړه غواړي؛ همغسې دې خپل ټرون او بندوبست وکړي، وروسته له هغه د «جزیرة العرب» د تطهیر په مقصد له جنګ کولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردې معاملې چې په جنګ کې کېدونکي دي (لکه وژل، نیول، چل او پلمې، په مورچلونو (مورچو) او پټونو کې غلیم ته څار کول او نور) کیږي به.

هو ! که دوی ظاهرا له کفر څخه توبه وباسي، او په اسلامي أخوت کې داخل شي، چې د هغه لویه نښه د لمانځه اداء او د زکات ورکړه ده؛ نو بیا به مسلمانان په هغوی باندې هیڅ تعرض او غرض نه کوي، او دوی به له لارې څخه نه ګرځوي، پاتې شوه باطني معامله هغه الله تعالی ته ورسپارلې شوې ده، د مسلمانانو معامله به له هغوی سره د هغوی د ظاهري اعمالو په اساس وي.

له دې آیت ځنې معلومه شوه، که کوم سړی کلمه ووایي، او لمونځ ونه کړي، یا زکات ور نه کړي؛ نو مسلمانان د هغه لاره نیوی شي، د امام احمد، امام شافعي او امام مالک «رحمهم الله» په نزد پر اسلامي حکومت لازم دي: که تارک الصلاة توبه ونه باسي ؛ هغه دې ووژني، د امام احمد په نزد د مرتدوالي له امله او د امام مالک او امام شافعي په نزد حدّاً او تعزیراً، او ځمونږ امام أبو حنیفه «رحمه الله» وایي چې: ښه دې یې ووهي، او بیا دې یې تر هغه پورې په بندیخانه کې بندي وساتي، چې یا له ترک الصلاة څخه توبه وباسي، یا همغلته مړ شي، په هر حال همداسې پرېښودل یې د هیڅا په نزد نشته.

پاتې شول د زکات مانعین؛ د دوی له اموالو ځنې دې حکومت جبراً زکات تحصیل کړي ! که دغه خلق لاس سره یو کړي او د حکومت پر خلاف وجنګېږي؛ نو سمې لارې ته د دوی د راوستلو لپاره دې جنګ هم وکړ شي ! ابوبکر صدیق رضي الله تعالی عنه هغه جهاد چې د زکات له مانعینو سره کړی دی؛ د هغه واقعات د احادیثو او تاریخ په کتابونو کې مشهور او معروف دي.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

او که یو تن له مشرکانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله)؛ نو پناه ورکړه ته ! هغه ته څو چې واوري دی کلام د الله، بیا ورسوه ته دی ځای د امن (وطن) د ده ته (که ایمان یې رانه وړ)، دغه

(امان لپاره د اوربدلو د قرآن) په سبب د دې دی چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (پـه قرآن او ایمان باندې).

تفسیر: پخوا يې فرمايلي وو چې: که دوی له خپلو کفریاتو ځنې توبه وکړي، او په اسلام کې داخل شي؛ نو په امن کې به شي، ممکن وو چې کوم سړی د اسلام له اصولو او احکامو څخه بېخبره وي، او د تحقیق او د شکونو د لرې کولو لپاره مسلمانانو ته راتلل غواړي؛ نو د هغو په نسبت يې فرمايلي دي چې: ته دغسې کسانو ته پناه ورکړه، او ويې ساته ! او د الله تعالى کلام او د اسلام حقائق او دلائل ور واوروه ! که قبول يې نه کړي مه يې وژنه ! بلکه هغه د خپلې هستوګنې او د امن ځای ته ورسوه، چې هلته مأمون او مطمئن شي، وروسته له هغه دغه هم لکه د نورو ګردو کافرانو په شان دی، دغه د امن ورکولو حکم ځکه ورکړی شوی دی؛ چې له اسلامي اصولو او حقائقو ځنې دغه وګړي نه دي خبر، نو ښايي هغوی ته حق په ډېر واضح او ښه ډول سره ورښکاره شي، که وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونکي د عناد له لارې وانه وښتل، او همغسې معاند پاتې شول؛ نو د ﴿قَد تَّبَيَّنَ الرُّشۡدُ مِنَ الۡغَيِّ﴾ څخه وروسته په دين کې څه زور او زياتی او جبر او اکراه نشته، او د امان له رفعې څخه وروسته به له هغوی سره د نورو کفّارو په شان معامله وشي.

كَيۡفَ يَكُونُ لِلۡمُشۡرِكِينَ عَهۡدٌ عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِۦٓ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّمۡ عِندَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۖ فَمَا ٱسۡتَقَٰمُواْ لَكُمۡ فَٱسۡتَقِيمُواْ لَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُتَّقِينَ ۝٧ كَيۡفَ وَإِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ لَا يَرۡقُبُواْ فِيكُمۡ إِلّٗا وَلَا ذِمَّةٗۚ يُرۡضُونَكُم بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَتَأۡبَىٰ قُلُوبُهُمۡ وَأَكۡثَرُهُمۡ فَٰسِقُونَ ۝٨

څرنګه به وي مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله)؟ (يعنې نه به وي) مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مؤمنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بيا يې نه دی مات کړی)، نو څو چې برابر ولاړ اوسي دوی تاسې ته (په عهد خپل)؛ نو برابر ولاړ اوسئ تاسې (هم په عهد خپل) له هغوی سره، بېشکه چې الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفايۍ نه). څرنګه (به وي دوی ته عهد او څه اعتبار دی پرې) حال دا چې که لاس بر شي د دوی پر تاسې؛ نه ګوري (لحاظ نه کوي) دوی په باب ستاسې کې (نه) قرابت (يا قسم) ته او نه عهد ته (او هسې برید به دربانديې وکړي)، راضي کوي دوی تاسې په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره، او منع کوي زړونه د دوی (د وعدې له وفاء)، او زياتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکي) دي.

تفسیر: يعنې د عربو له دغو مشرکينو سره څنګه عهد قائم پاتې کېدی شي؟ او وروسته له دې نه څرنګه صلح ورسره کېدی شي؟ چې د هغوی احوال ستاسې مسلمانانو سره داسې دي: که کوم وخت لږ څه فرصت پيدا کړي، او لاس يې پر تاسې باندې بر شي؛ نو په نقصان رسولو کې مطلقا نه د قرابت لحاظ کوي او نه د قول او اقرار، خو څرنګه چې يې په تاسې غلبه او برى نه دی حاصل کړی؛ نو ځکه له تاسې سره تش د ژبې عهد او پيمان کوي، او تاسې خوښوي، که نه دوی په زړونو کې يوه شپېه هم پر دغه عهد باندې راضي نه دي.

په هر حال له داسې ټګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالى د رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد کېدی شي؟ هو ! له هغو قبائلو سره چې تاسې بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کې معاهده کړېده؛ نو تاسې ابتداء د هغې په ماتولو کې اقدام مه کوئ، تر هغه پورې چې دوی د وفاداری په لاره باندې سم روان دي، تاسې هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ، لکه «بني کنانه او بني ضمره» او نور چې له مسلمانانو سره يې بد عهدي نه وه کړې، نو مسلمانانو هم په نهايت ديندارۍ او احتياط سره په خپل عهد وفا وکړه، د «براءة» د اعلان په وخت کې د دوی د معاهدې د نېټې تېرېدو ته لا (٩) مياشتې پاتې وې، خو په دغو نهو مياشتو کې هم دغه معامله محترمه او معموله وه.

اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝٩ لَا يَرْقُبُوْنَ
فِيْ مُؤْمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُوْنَ ۝١٠

پيرودلي (او اخيستي) دي دوی په آيتونو (احکامو) د الله قيمت لږ، نو منع کوي دوی (خلق يا پخپله ځنګ کوي) له لارې د الله (يعنې له دين يا حج يا عمرې څخه)، بېشکه دوی (چې دي) بد کار دی هغه شی چې وو دوی چې کاوه به يې (هغه دا دی چې). نه ګوري (نه ساتي لحاظ نه کوي) دغه عهد ماتوونکي په (حق د هيڅ) مؤمن کې د قرابت (يا د قسم) او نه د عهد، او دغه کسان همدوی دي تېرېدونکي (له حده په شرارت کې).

فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ ؕ وَنُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝١١
وَاِنْ نَّكَثُوْٓا اَيْمَانَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ فَقَاتِلُوْٓا اَئِمَّةَ
الْكُفْرِ ۙ اِنَّهُمْ لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُوْنَ ۝١٢

نو که توبه وويسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم يې اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو وروڼه ستاسې دي په دين (حکم د شريعت) کې، او په تفصيل بيانوو (مونږ) آيتونه (حکمونه د قرآن) لپاره د (هغه) قوم چې پوهيږي (او فکر په کې کوي). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد ترلو د دوی (له تاسې سره) او پيغورونه درکړل (عيبونه يې ولګول) په دين ستاسې کې؛ نو وجنګيږئ تاسې له (دغو) مشرانو د کفر سره (او ويې وژنئ)، بېشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم يې له سره قسم نه دی) لپاره د دې چې دوی واوړي (له پيغور يا د عهد له ماتولو يا له شرکه).

تفسير: يعنې که اوس له کفره توبه وباسئ، او ديني احکام (لکه لمونځ زکات او نور) په ځای کړي؛ نو نه يواځې په آينده کې مأمون او محفوظ پاتې کيږي، بلکه په اسلامي دين کې به هم شامل وي، او د هغو حقوقو مستحق ګرځي چې نور مسلمانان يې مستحق دي، او هغه ګردې (ټولې) بد عهدۍ او شرارتونه چې پخوا له دې نه يې کړي وي؛ ټول ورمعاف کيږي.

شاه صاحب «رحمه الله» ليکي چې: «دوی د شريعت په حکم وروڼه دي، له دې نه معلوميږي هر هغه څوک چې په ظاهر کې مسلمان بريښي، او په زړه کې يقين نه لري؛ نو هغه په ښکاره ډول (طريقه) سره مسلمان وګڼئ ! مګر دوست او معتمد يې مه ګرځوئ !».

اَلَا تُقَاتِلُوْنَ قَوْمًا نَّكَثُوْٓا اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوْا بِاِخْرَاجِ الرَّسُوْلِ وَهُمْ بَدَءُوْكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍ ؕ اَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝١٣

آيا نه جنګيږئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګيږئ) له داسې قوم سره چې مات کړي دي دوی قسمونه خپل، او قصد کړی دی دوی په ايستلو د رسول (ځما لـه مکـې نه)؟ حال دا چې همدوی شروع کړی دی له تاسې سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت، آيا وېرېږئ تاسې له دوی نه؟، نو الله ښه لايق دی په دې سره چې وويرېږئ تاسې تري (او له کفارو سره قتال وکړئ) که يئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي).

تفسير: قريشو خپل قسمونه او معاهدې ماتې کړې وې، ځکه چې د خپل عهد په خلاف يې د «خزاعه وو» په مقابل کې د «بني بکرو» سره مرسته کړې وه، حال دا چې دوی قسمونه کړي وو، چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خلاف کې له هيڅا سره ملا نه ترو، او يو د بل حليف به نه زهيروو، او نه به يې رنځوو، او بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حليفانو سره چې «بني خزاعه» وو؛ جنګ وکړ.

د ﴿أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوْمًا﴾ الآيه ـ څخه دغه غرض معلوميږي: هر قوم چې دا قسم احوال لري، له هغوی سره په جنګېدلو کې مسلمانانو ته هيڅکله هيڅ تأمّل او تردّد نه دی پکار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعيت او وسلې او سامان او نورو ځنې وېره وي؛ نو مؤمنانو لره له ځردو څخه زيات د الله تعالى خوف او وېره پکار ده، کله چې د الله تعالى وېره په زړونو کې راشي؛ نو بيا ځردې (ټولې) نورې وېرې له زړونو څخه ووځي، او د الله جل جلاله له قهر او غضب ځنې ويره او لړزه پيدا کيږي، ځکه چې نفع او ضرر ځرد د الله تعالى په واک کې دی، او هيڅ يو مخلوق د الله تعالى له مشيئت څخه پرته (علاوه) لږ ځټه (فائده) او زيان هم چا ته نشي رسولى، او نه پرې قدرت لري.

قَٰتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

وجنګېږئ تاسې له دغو (کفّارو) سره (ای مؤمنانو) چې په عذاب ځرې دوی الله په لاسونو ستاسې (په قتل سره) او رسوا ځرې دوی (په مغلوبيت او مقهوريت سره) او مرسته (مدد) درځرې تاسې ته پر دغو (کفارو) باندې، او شفاء ورځرې (زخمي) سينو د قوم مؤمنانو ته (او يخ روغ ځرې زخمي زړونه د دوی). او لري ځرې (بوځي) قهر او (خفګان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چې دکفارو له ايذاء څخه پيدا وو)، او رجوع کوي الله په رحمت سره پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو او اشياوو) ښه حکمت والا دی.

تفسير: په جهاد کې يوه فائده داده چې: مکذبينو او فتنه اچوونکو ته الله تعالى د بلا واسطې عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندګانو په لاس سزا ورکړي، د سزا ورکولو په دغه صورت کې د مجرمينو تذليل او رُسوايي او د مخلصينو تقدير او سر لوړي ډېره زياته کيږي، او د وفادارو بندګانو نصرت او غلبه علانيه ظاهريږي، د دوی زړونه د دغې منظرې له ليدلو څخه يخيږي، چې هغه وګړي (عالم) او خلق چې تر پرون پورې يې مونږ ته د حقارت او سپکتيا په سترګو کتل، او پر مونږ باندې يې ظلم، استهزاء، او تمسخر کاوه، او پر مونږ باندې يې ملنډې وهلې؛ نن د الله تعالى په تأييد او رحمت سره همدا ځمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف، او انسانيت ته سپارلي شوي دي.

دکفر او باطل د شوکت او نندارې له ليدلو څخه اهل الحق پخسېدل او ويلېدل يا هغه ضعيف او مظلوم مسلمانان چې د کفارو د مظالمو انتقام يې نشو اخيستلى، او له دې سببه د دوی په سرونو کې قهر او غوصې، غيظ او غضب جوش کاوه، او دوی خپلې شونډې هم نشوې خوځولى، اوس د جهاد في سبيل الله په وسيله د دوی زړونه تسکين مومي.

آخري خبره دا ده چې پخپله د مجرمينو په حق کې هم دغه د سزا ورکولو طريقه نسبتاً ډېره نافع ده، ځکه چې د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازې پرانستلې دي، او ډېر ممکن دي چې له حالاتو څخه عبرت حاصل کړي، او ډېرو مجرمينو ته توبه ور په برخه شي، لکه چې د رسول الله مبارک په زمانه کې همداسې هم وشول، چې په لږه موده کې ځرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَٰهَدُوا مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِۦ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

آيا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو) داسې چې (همداسې) به پرېښود شئ؟ حال دا چې له سره نه دي معلوم کړي الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چې جهاد يې کړی له تاسې څخه، او چې نه دي نيولي دوی پرته (له علاوه) له الله او پرته له رسول د دغه (الله) او پرته له مؤمنانو د پټو خبرو دوست، او الله ښه خبردار دی په هغو (کارونو) چې کوئ (يې) تاسې (د نېکۍ او بدۍ).

تفسير: «آيا ګمان کوئ ای مؤمنانو چې له قتاله وېرېږئ؟ يا ای منافقانو داسې چې پرې به ښود شئ په دې حال سره، يعنې داسې له سره ګمان مه کوئ، چې تشه دعوی د اسلام به ستاسې الله تعالی منظوره کړي، او جلا (جدا) به نه کړي په تاسې کې مخلص له غير مخلص څخه، الله تعالی د جهاد د مشروعيت يو بل حکمت دلته بيان فرمايي.

يعنې هغه کسان ډير دي چې په خولې سره د ايمان او بندګۍ دعوی کوي، خو که دوی د امتحان پر محکّ (کرکانې) باندې ونه سولول شي؛ نو سره او ناسره (چل او ناچل) يې له سره نه څرګندېږي، د جهاد په ذريعه الله تعالی په علم ظهور سره هم دا معلوموي چې څومره مسلمانان داسې دي، چې د ده په لاره کې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالی او رسول الله صلی الله عليه وسلم بل هيڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي يار نه ګرځوي، اګر که هغه ډېر نژدې خپل او قريب يې هم وي.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۖ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ ۖ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

نشته مشرکانو ته (يعنې ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو) دا چې ودان کړي مسجدونه د الله (په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره) حال دا چې شاهدان وي دوی پر نفسونو خپلو په کفر سره، دغه (مشرکان ابته او) خراب دي عملونه د دوی (چې ايمان نه لري)، او په اور کې به دوی همېشه وي. بېشکه همدا خبره ده چې ودانوي (په عبادت ناسته ولاړه، په تعمير سره) مسجدونه د الله هغه څوک چې ايمان يې راوړی وي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات او نه ويريږي (په ديني امورو کې له هيڅا) مګر له الله څخه، نو اميد دی چې دغه کسان به وي له سمې لارې موندونکو ځنې.

تفسير: د مساجدو حقيقي وداني دا ده چې په هغو کې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي، د الله جل جلاله ذکر کوونکي په کثرت سره په کې موجود وي، څو بې له څه ممانعت او تکليف څخه د الله تعالی په ياد مشغول اوسي، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وي، دغه مقصد له کفارو او مشرکينو ځنې کله حاصلېدی شي؟.

وګورئ چې د مکې معظمې مشرکينو په ډېر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل، مګر د دوی لوی خدمت دا وو، چې د تيرو (ګټو) ډېر بتان يې په کعبې شريفې کې ايښي وو، او د همغو نذرونه او نيازونه به يې ورکول، او د دوی نذرونه به يې په غاړو اخيستل، ډېرو کسانو به لوڅ پوڅ (بربنډ) طوافونه کول، د ذکر الله په ځای به يې شپيلي وهل او لاسونه به يې ټکول، او د الله تعالی رښتينو بندګانو ته به يې اجازه نه ورکوله؛ چې هلته ورشي، د هغوی لوی عبادت همدا وو چې حاجيانو ته به يې د څښلو اوبه ويړيا ورکولې، يا به يې د حرم شريف ډيوې لګولې، يا به يې په کعبې شريفې پردې ځړولې، يا به يې د ضرورت په وخت کې د هغې د نړېدلو او لوېدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه کوله، مګر دغه اعمال ګرد بې روحه او بې معنی وو، ځکه کله چې مشرک ته په الله تعالی صحيح ايمان نه دی حاصل؛ نو په هيڅ يوه عمل کې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د «وحده لا شريک له د منبع

الكمالات ذات» نشي کېدی، نو ځکه د کافر هیڅ یو عمل د الله تعالی په نزد روح نه لري، او د اعتناء وړ (لایق) نه دی، همدغه یې په ﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ سره تعبیر وفرمایه.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُونَ عِندَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

آیا ګڼلې (ګرځولې) دي تاسې اوبه ورکول حاجیانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل (د ایمان) د هغه چا چې ایمان لري په الله او (په) ورځې آخرې (د قیامت) او جهاد یې کړی وي په لاره د الله کې، نه دي برابر دوی په نزد د الله، او الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډېر افتخار درلود (لرلو) او نازېدل چې مونږ د حاجیانو خدمتونه کوو، او دوی ته اوبه او ډوډۍ اوکالي (کېږي) ورکوو، د مسجد الحرام د ترمیم یا د کعبې شریفې د کسوت (پوښ) یا تېل او باتی او د نورو انتظام کوو، که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازېږي؛ نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخیره شته.

په یوه زمانه کې عباس رضي الله تعالی عنه له علي رضي الله عنه سره همدغه مباحثه په همدغه شان کړې وه، بلکه په صحیح مسلم کې راغلي دي، چې یو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کې جګړې سره کولې، لومړني وویل چې: «ځما په خیال له اسلام راوړلو څخه وروسته حاجیانو ته د اوبو ورکولو څخه بل ښه کار نشته»، دویم وویل: «چې ځما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډېر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی، مثلا د هغه جارو کول، ډیوې لګول، حاجیانو ته اوبه او ډوډۍ ورکول او نور، دریم وویل: چې د الله تعالی په لار کې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو ځنې افضل او اشرف دی».

عمر رضي الله تعالی عنه په دوی باندې په قهر شو، او ویې ویل چې: «تاسې چې د جمعې د لمانځه لپاره راغلي یئ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم منبر ته نژدې ناست یئ، ولې سره داسې مباحثې کوئ، لږ څه صبر وکړئ ! کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فارغ شو؛ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه وکړئ !»، د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چې له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه، نو دغه آیت نازل شو: ﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ الآیه ـ یعنې حاجیانو ته اوبه ورکول او په ظاهري ډول (طریقه) د مسجد الحرام ترمیم او ودانول له ایمان بالله او جهاد في سبیل الله له هیڅ یو سره نشي برابر کېدی، نو د أفضلیت پوښتنه ولې کوئ؟

د ایمان بالله ذکر د جهاد في سبیل الله د تمهید لپاره دی، اصلي مقصود د جهاد او د نورو لویو لویو اعمالو د افضلیت بیان فرمایل دي، د ایمان په ذکر سره یې تنبیه وفرمایله، چې بې له ایمانه د الله جل جلاله په لار کې جهاد یا بل کوم عمل هیڅ ګټه (فائده) نه لري، او محض لاشی دی، د دغو لویو لویو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ایمان بالله پورې اړه لري، او په دغه نکته همغه خلق پوهیږي، چې د سلیم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځایه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسېدی.

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِندَ اللَّهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُم بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او هجرت یې کړی دی او جهاد یې کړی په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره) په مالونو خپلو (چې په جهاد کې یې لګوي) او

په ځانونو خپلو (چې په غزا کې يې قربانوي) ډېر لوی دي (له نورو نه) له جهته د درجې په نزد د الله، او همدغه (ستايل شوي) کسان همدوی دي په مراد رسيدونکي. زېرى کوي په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندۍ سره او په جنتونو سره چې وي به دوی ته په دغو (جنتونو) کې نعمتونه همېشه (دائم بلا انقطاع). حال دا چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، بېشکه الله همده سره دی اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: يعنې د الله تعالى په دربار کې د ثوابونو او درجو څه کمی دی؟ هر چا ته چې هر څومره اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، په ړومبني آيت کې د درېو شيانو ذکر وو:

(١): ايمان. (٢): جهاد. (٣): هجرت، پر دغو باندې د دريو شيانو بشارت يې هم مرحمت وفرمايه:

(١): د الله تعالى رحمت. (٢): د الله تعالى رضا. (٣): په جنت کې تل پاتې کېدل، ابو حيان «رحمه الله» ليکي «چې: «رحمت» په ايمان مرتب دی، هغه څوک چې ايمان نه لري؛ نو په آخرت کې د الله تعالى له رحمت او مهربانۍ څخه بې برخې پاتې کيږي، او «رضوان» چې ډېر اعلى مقام دی، د جهاد في سبيل الله صله او انعام دی، لکه چې مجاهد في سبيل الله د نفساني ځکردو (ټولو) خوندونو او تعلقاتو په ترک سره د الله تعالى په لاره کې خپل ځان او مال قربانوي، او د الله تعالى د خوښې د حصول لپاره خپله انتهايي قرباني وړاندې کوي، نو ښايي چې د هغه صله او انعام هم انتهايي وي، او هغه د الله تعالى «جل وعلا شأنه» د رضا مقام دی.

پاتې شو «هجرت» چې هغه د الله جل جلاله لپاره دکور، کورنۍ او طن د پرېښودلو نوم دی، نو ځکه مهاجر ته زېرى ورکړى شوی دی، چې ستا له وطنه ډېر ښه وطن او ستا له کوره ډېر ښه کور درکول کيږي، چې په کې همېشه اعلى درجه هوساينه (آرام) او راحت وي، او تل به په کې اوسيږي، او له هغه څخه به بيا هجرت کولو ته له سره نه مجبوريږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُوٓاْ ءَابَآءَكُمۡ وَإِخۡوَٰنَكُمۡ أَوۡلِيَآءَ إِنِ ٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡكُفۡرَ عَلَى ٱلۡإِيمَٰنِۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ٢٣

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې پلرونه خپل او وروڼه خپل دوستان که محبوب ګڼلو دوی کفر په ايمان، او هر چا چې دوستي وکړه له دغو (کفارو) سره له تاسې نو دغه کسان همدوی دي ظالمان.

قُلۡ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ وَإِخۡوَٰنُكُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ وَعَشِيرَتُكُمۡ وَأَمۡوَٰلٌ ٱقۡتَرَفۡتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٞ تَخۡشَوۡنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرۡضَوۡنَهَآ أَحَبَّ إِلَيۡكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٖ فِي سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ ٱللَّهُ بِأَمۡرِهِۦۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ٢٤

ووايه (ای محمده ! عذر ويونکو ته د هجرت له ترکه) که وي پلرونه ستاسې، او ځامن ستاسې، او وروڼه ستاسې، او ښځې ستاسې، او خپلوان ستاسې، او هغه مالونه چې ګټلي دي تاسې هغه او (هغه) تجارت (سوداګري) چې ويرېږئ تاسې د ناچلېدلو د هغې، او هغه ځايونه د هستوګنې چې خوښوئ تاسې هغه؛ ډېر محبوب تاسې ته له الله نه، او له رسول د الله نه، او له جهاده په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دين)؛ نو انتظار کوئ تاسې تر هغه پورې چې راولي (راوليږي) الله امر (حکم د عذاب) خپل، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: په حديث کې راغلي دي: «کله چې تاسې د غوايي په لکۍ پسې روان شئ، او غويې له لکۍ څخه ونيسئ، او يواځې په کښت (فصل) او کر باندې راضي شئ، او له جهاده غافل شئ، نو پاک الله به پر تاسې يو ذلت مسلّط کړي، چې له هغه څخه به له سره نشئ بچ کېدی، تر هغه پورې چې بيا د دين (يعني في سبيل الله جهاد) په لوري ښه ونه ګرځئ !.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ
عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ
سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ
وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

خامخا په تحقيق مدد کړی دی له تاسې سره الله په ځايونو ډېرو کې، او (خصوصا) په ورځ د حنين کې کله چې تعجب کې واچولئ (خوشحالی او فخر کې واچولې) ډېروالي ستاسې؛ نو دفع نه کړ (ډېروالي) له تاسې څخه هيڅ شی (له حملې د دښمن نه)، او تنګه شوه (له وېرې) پر تاسو باندې ځمکه سره د ارتوالي د دې، بيا شا کړه تاسې (دښمن ته) حال دا چې شا ګرځوونکي (تښتېدونکي) وئ. بيا راولېږه الله تسکين خپل (چې د مؤمنانو د زړونو د آرامی سبب شي) پر رسول خپل (چې يواځې د غزا په ډګر کې ولاړ وو)، او پر مؤمنانو (چې ښه ونه ګرځېدل غزا ته)، او راولېږلې (الله) لښکرې (د ملائکو) چې نه وې ليدلې تاسې دا لښکرې، او په عذاب يې کړل هغه کسان چې کافران شوي وو، او همدا (تعذيب) سزا ده د کافرانو.

تفسير: دلته خبرداری ورکوي چې مجاهدينو ته دا هم نه ښايي؛ چې په خپل لښکري جمعيت او کثرت باندې غرور او تکبّر وکړي، ځکه چې نصرت او بری يواځې د الله په مرسته او مدد پورې تړلی دی، چې دغسې تجربه تاسې پخوا له دې نه په څو څو نورو ميدانونو کې هم کړې ده، هغه نتائج چې په «بدر، قريظه، نضير، حُديبيه» او نورو کې ستاسې په برخه شوي دي؛ هغه تش د الهي امداد او د غيبي تاييد محصول وو، او اوس په آخره کې د «حنين» د غزا واقعه خو داسې يوه صريحه، عجيبه، او غريبه د آسماني نصرت او امداد نښه ده، چې پر هغې سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکې معظمې له فتحې وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خبر راورسېد، چې د هوازن او ثقيف او نورو عربي قبائلو يو جرّار او قوي لښکر سره ټول او تيار کړی دی، او غواړي چې په ډېره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړي، نو سمدلاسه له مهاجرينو او انصارو څخه همغه لس زري لښکر چې د مکې معظمې د فتحې لپاره له مدينې منورې څخه راغلی وو؛ د «طائف» په لوري ور روان شو، هغه دوه زره طلقاء (آزاد شوي) چې د مکې معظمې د فتحې په وخت کې مسلمانان شوي وو، هم له دوی سره مله وو.

دغه اول ځل دی، چې دولس زره مجهّز عظيم الشأن اسلامي لښکر د جهاد د ميدان لوري ته رهي کيږي، د دې منظرې د ليدلو څخه ځينو صحابه وو خپل ځان د دې خبرې د ويلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ډول يې وويل: «کله به چې مونږ ډېر لږ وو؛ نو په هغه وخت کې به تل بريالي وو، نن چې مونږ دومره ډېر يو؛ نو هيڅوک مونږ ته ماتې نشي راکولی»، د مېړنيو (بهادرانو) موحدينو له خولې څخه د دغو جملې وتل د پاک الله جل جلاله په دربار کې ناوړه واقع شول، دوی لا د مکې معظمې څخه دومره لرې نه وو تللي، چې دواړه لښکرې سره مخامخ شوې، چې د مخالفې ډلې لښکر څلور زره تنه وو، چې خپل کفنونه يې پر سر تړلي وو، او له خپلو ښځو او کوچنيانو سره د جنګ ميدان ته چمتو

شول، او د يوه فيصله كوونكي جنګ لپاره بيخي تيار او منتظر وو، او له اوښانو، آسونو، مواشيو، او د خپلو كورونو ګرد پنډ پنډ مالونو او اسبابونو سره د جګړې ډګر ته وتلي وو.

د «هوازن» قبيلې د غشو ويشتلو په فن كې په ګرد عربستان كې شهرت درلود، د دوی ډېرو ماهرو او غښتلو غشو ويشتونكو د «حُنين» د وادي په لښكرو او مورچلو كې ډېر ټينګ، ټينګ ځايونه نيولي او په كې پټ ناست وو.

په صحيحينو كې د «براء بن عازب رضي الله عنه» روايت دی، چې په ډومبنی معركه او جنګ كې كفارو ماتې وكړه، او ډېر زيات مال، اسباب، او سامان ور څخه پاتې شول، او دوی تري وتښتېدل، دلته مسلمانان مجاهدين غنيمت او ولجې ته متوجه شول، په دغه ترڅ كې د هوازن غشي ويشتونكو څارونكو له مورچلو څخه په سختو غشو ويشتلو باندې لاسونه پورې كړل، او په مسلمانانو پسې ووتل، او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو، او په يوه شېبه كې له څلورو خواوو لكه ږلې غوندې د غشو اورېدل شروع شول.

خبره تر دې حده پورې ورسېده چې مسلمانانو ته هلته درېدل او پښه ټينګول مشكل شول، اسلامي لښكر بيخي خور وور او تيت پرك (منتشر) شوی دی، مګر يواځې له محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يو رفيق اعلى شته، د ربّاني تاييد او آسماني ډاډ غير مرئي باران پر دوی پر څو تنو غوره اصحابو اوري، چې د هغه اثر بالآخر تر تښتېدونكو پورې رسيږي.

له هغه لوري چې د «هوازن» او «ثقيف» سيلاو مخ په وړاندې بهيږي، په هغه لوري د محمدي سورلی مخ دی، او په ژبه يې په نهايت استغناء او اطمينان سره د «أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطّلب» وينا جاري ده، يعنې بېشكه زه په رښتيا سره رسول او د عبد المطلب له اولادې څخه يم.

په همدغه حالت كې دوی خپلو اصحابو ته نارې كړې: «إلي عباد الله ! إلي أنا رسول الله» «ای د الله تعالى بندګانو ما ته راشئ ! او ځما په لوري رادرومئ چې زه د الله تعالى رسول يم».

بيا ځمونږ د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم له هدايت سره سم عبّاس رضي الله تعالى عنه چې د ډېر لوړ غږ خاوند وو، «أصحاب السمرة» ته ورناري كړې، چې هغوی تر ونې لاندې د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر لاس د جهاد بيعت كړی وو، مجاهدينو غوږونو ته د دې غږ په رسېدو سره سم دوی د خپلو سورليو مخونه د جنګ د ميدان په لوري وګرځول، د هر سړي اوښ چې ببرته ګرځېدلو كې لږ څه معطلي يا ډيل كاوه؛ نو دی به سمدلاسه خپلې وسلې سره د اوښ له شا څخه كوزيده، او خپله سورلی او كالي (سامان) به يې هملته خوشې پرېښودل، او ځان به يې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت كې رسول الله مبارك لږ څه خاورې اوشګې په لاس كې واخيستې، او د كفارو د لښكرو په لوري يې وروشيندلې، چې هغه د الله تعالى په قدرت د هر كافر په مخ او سترګو كې ولوېدې، له بل لوري الله تعالى له آسمانه پرښتې ورولېږلې، كفّارو د هغو شګو له اثره خپلې سترګې منبلې، او هغه مسلمانان چې دوی ته ورنژدې وو، مخ په ببرته پر هغوی يې حمله وروړه، او د پاك رسول صلى الله عليه وسلم په حضور كې ورحاضر شول، او ويې كتل چې جنګ پای ته رسېدلی او بری د مسلمانانو په برخه شوی دی، او په زرهاوو بنديان د پاك رسول په مخ كې ترلې ولاړ دي، او د غنيمت او ولجو ډېر مالونه د دوی په شاوخوا كې پراته دي، ﴿فَسُبْحٰنَ الَّذِیْ بِیَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَیْءٍ وَّاِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ﴾ په دې ډول سره كفارو ته په دنيا كې سزا وركړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾

او بيا به رجوع وكړي الله (د توبې په قبول) پس له دې (د حُنين له جنګه) پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د رجوع)، او الله ډېر بخښونكی (د خطيئاتو) ښه رحم كوونكی دی.

تفسير: لکه چې هوازن او نورو ته وروسته له دې نه توبه ور په برخه شوه، او زياتره مسلمانان شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ فَلَا يَقۡرَبُواْ ٱلۡمَسۡجِدَ ٱلۡحَرَامَ بَعۡدَ عَامِهِمۡ هَٰذَا وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ فَسَوۡفَ يُغۡنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦٓ إِن شَآءَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ٢٨

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) بېشکه همدا خبره ده چې مشرکان نجس (پليت) دي، نو نه دې نژدې کيږي دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چې دغه (۹ کال د هجرت دی)، او که ويرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوی)؛ نو ژر به غنيان کړي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمايي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: کله چې الله تعالی د شرک زور او قوت مات کړ، او د جزيرة العرب مرکز «مکه معظمه» يې د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کې يې راوستله، او عربي قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کې په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کې اعلان وشو، چې وروسته له دې نه دې هيڅ يو مشرک يا کافر په مسجد حرام کې نه داخليږي، بلکه هغه ته نژدې يعنې د حرم حدودو ته دې هم نه راځي !، ځکه چې د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پليت او ځنده شوي دي؛ چې حق نه لري دغه مقدس مقام او د توحيد او ايمان مرکز ته داخل شي.

برسېره په دې له صحيحو احاديثو ځنې هم ثابته ده، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د جزيرة العرب ځنې د ځردو (ټولو) مشرکينو او يهودانو او نصرانيانو د ايستلو حکم ورکړی دی، لکه چې ځمونږ د پاک نبي له وروستني وصيت سره سم د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې دغه حُکم عملاً نافذ شو، اوس مسلمانانو ته روا نه دي، چې په دې راضي شي چې کفّار د عربو په خاوره کې د استيلاء يا د توطّن په ډول پاتې شي، بلکه د جزيرة العرب تطهير د توان په اندازه د مسلمانانو فريضه ده.

﴿وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ﴾ الآيه ـ حرم شريف ته د مشرکينو د تګ او راتګ له بندېدلو څخه مسلمانانو ته داسې اندېښنه پيدا شوه، چې په تجارت او نورو دنيوي چارو کې به لوی تاوان راورسيږي، او هغه شيان چې دغو مشرکينو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې به يې نه راوړي، نو ځکه يې تسلي وفرمايله، چې تاسې له دغو خبرو څخه مه ويرېږئ، ځکه چې ستاسې غنا يواځې د «رب، الأعلى» په مشيئت پورې موقوفه ده، که الله تعالی اراده وفرمايي نو په هغه کې به هيڅ ځنډ رانشي، لکه چې همداسې هم وشول، الله تعالی ځرد مسلمانان کړل، او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول، ښه بارانونه واورېدل، چې د هغو لامله حاصلات زيات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې، د کتابيانو او نورو ځنې د جزيې پيسې ورجاري شوې، الغرض الله تعالی له مختلفو لارو د مسلمانانو لپاره د غناء اسباب پيدا کړل، بېشکه چې د الله تعالی هيڅ يو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ٢٩

وجنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ايمان پر الله، او نه په ورځې آخرې باندې (ځکه چې په پاک محمد يې ايمان نه دی راوړی) او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي الله

(په قرآن کې) او رسول د دغه (الله په حديثونو کې) او نه قبلوي دوی دين حق (د اسلام، دغه مذکورين) له هغو نه (دي) چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، (جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزيه له (خپله) لاسه حال دا چې دوی ذليل وي.

تفسير: کله چې د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه؛ نو حکم وشو چې د کتابيانو (يهودو او نصاراوو) شوکت او قوت مات کړئ، لومړنی مقصد خو دا وو چې د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بيخي پاکه شي، ليکن په دغه وخت کې د يهودو او نصاراوو په حصه کې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه؛ چې دوی د اسلام په مقابل کې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپرېدو (خورېدو) او ترقی په لاره کې خنډ نشي، نو ځکه اجازه ورکړی شوه؛ که دغه کتابيان تر لاس لاندې رعيت پاتې کيږي، او جزيه ورکول قبلوي؛ نو هيڅ مضايقه نشته، قبول يې کړئ، نو په دغه وخت کې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي، که نه د دوی علاج هم همغه دی، چې د مشرکانو وو (يعنې جهاد او قتال).

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾﴾

او وايي يهودان چې عُزير ځوی د الله دی، او وايي نصرانيان چې مسيح ځوی د الله دی، دغه چټي (بېکاره) وينا د دوی ده په خولو خپلو سره (چې وايي يې بې دليله)، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شو وو پخوا (له دوی يعنې پلرونه د دوی)، هلاک دې کړي دوی لره الله چې څرنګه ګرځولی شي دوی (له سمې لارې څخه).

تفسير: له روايا تو څخه معلوميږي چې په دغه وخت کې د ځينو يهودانو داسې عقيده وه، چې عُزير عليه السلام د الله تعالى ځوی دی، ليکن دغه عقيده د عامو يهودانو نه وه، بلکه په وروستنيو زمانو کې خو ځينو علماوو ليکلي دي، چې اوس هيڅ يو يهودي پر دغې عقيدې نه دی پاتې، که د نبي صلى الله عليه وسلم په عهد کې د يهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وي؛ نو ضرور به په دغه وخت کې يهودانو د قرآن د حکايت تکذيب کړی وی، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ له اورېدلو ځنې «عدي بن حاتم» اعتراض کړی وو، چې «هيڅوک احبار او رُهبان رب نه ګڼي»، چې د هغه ځواب نبي کريم صلى الله عليه وسلم داسې ورکړ چې وروسته راځي، يهودو ته د دې عقيدې نسبت کول چې عُزير عليه السلام د الله ځوی دی، او له دې خبرې څخه د هغوی د اعتراض او انکار هيڅېرې نه منقولېدل د دې خبرې دليل دی، چې ضرور په هغه وخت کې د دغسې عقيدې خاوندان موجود وو.

هو ! همغسې چې د زمانې په تېرېدو ډېر مذاهب او فرقې محوه شوي او له منځه تللي دي، که دغه عقيده هم له منځه تللې وي؛ نو لرې خبره نه ده، يو ډېر ثقه بزرګ حاجي امير شاه خان وويل چې: د «فلسطين» او نورو ځايونو په سياحت کې ځما ملاقات له داسې يهودانو سره شوی دی، چې هغوی ته به يې د دې رنګ عقائدو په نسبت «عُزيري» ويل، والله أعلم.

﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ﴾: «مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا له دوی»، يعنې د مسيح ابنيت «ځويتوب» او الوهيت «خدايي» او نورې عقيدې د پخوانيو مشرکينو (چې د دوی پلرونه وو) له عقيدې سره مشابه دي، بلکه د هغوی په تقليد يې دغه عقيده غوره کړېده، لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۱۶) او (۱۷) آيت (۳) رکوع) په تفسير کې مو نقل کړی دی.

﴿قَاتَلَهُمُ اللَّهُ﴾ الآيه ـ «هلاک دې کړي دوی لره الله» يا «لعنت د الله دې وي پر دوی چې څرنګه ګرځولی شي دوی له لارې سمې څخه، يا چې څرنګه چپ کړی شوي دي له لارې د حق نه»، يعنې الله تعالى دې دوی ووژني، او غارت دې کړي «او لعنت دې پرې نازل کړي»، چې سره د توحيد د صافې او زوروري رڼا د رسېدلو څخه بيا هم دوی د تيارو په لوري ولې درومي؟.

اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٣١﴾

نيولي دي دغو (کتابيانو) عالمان خپل او عابدان خپل معبودان بې له الله (چې متابعت يې کوي په تحليل او تحريم کې) او مسيح ځوی د مريمې (هم په الوهيت نيسي، چې د الله ځوی يې بولي)، حال دا چې امر (حکم) نه دی شوی دوی ته (په تورات او انجيل کې) مګر د دې چې عبادت وکړي دوی د معبود يوه، چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر خو همدی دی، پاکي ده الله لره له هغه شي نه چې شريکوي دوی (هغه د الله سره).

تفسير: هره مسئله به چې د دوی علماوو او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، که حلالو ته يې حرام يا حرامو ته يې حلال هم ويل؛ هغوی به همغه سند ګڼه، او داسې خيال به يې کولو، چې بس هم دغه مونږ د الله تعالى له پوښتنې څخه ژغوري (ساتي)، او د آسماني کتابونو له قبلولو سره يې هيڅ علاقه او معامله نه لرله، او يوائې د احبارو او راهبانو پر حکمونو به يې عمل کاوه.

او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او کار داسې وو؛ چې د لږ دنيوي مال د فائدې او د جاه او رتبې په مقابل کې به يې شرعي حکمونه بدلول، لکه چې له دوو آيتونو څخه وروسته مذکور دي، نو د الله تعالى کار (يعنې د حلالو او حرامو تشريع) يې علماوو او مشائخو ته ورکړی وو، نو په دغه ملحوظ يې وفرمايل چې: دوی خپل عالمان او شيخان معبودان درولي وو.

نبي کريم صلى الله عليه وسلم د «عدي بن حاتم» د اعتراض د ځواب ورکولو په ضمن کې هم داسې تشريح فرمايلې وه، او له حُذيفه رضي الله تعالى عنه ځنې همداسې منقول دي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «د عالم قول تر هغه پورې عوامو ته سند دی؛ چې د شرعې له مخې خبرې کوي، کله چې معلومه شي، چې هغه عالم له خپله ځانه يا د طمعې يا د نورو شيانو له کبله (وجې) خبرې کوي، نو بيا د ده قول سند نه دی.

يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّطْفِـــُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُّتِمَّ نُوْرَهٗ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٣٢﴾

اراده لري دغه (کتابيان) دا چې مړ کړي نور (رڼا د شريعت) د الله په خولو خپلو، او منع راوړي (نه خوښوي) الله مګر دا چې پوره کړي نور (رڼا) خپله (چې شعلې يې په هر طرف خورې شي)، او اګر که بد ګڼي (دا کار) کافران.

تفسير: يعنې لکه چې د خالص توحيد او د اسلام د لمر پلوشې را څرګندې شوي دي، بيا نو دغه ګډې وډې خبرې او د شرک دعوی چېرې پر مخ تللی او خورېدلی شي، دا چې څوک کوښښ کوي، چې بې حقيقته او بې معنی خبرې جوړې کړي، او د بيځايه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور (رڼا) بې رونقه (تته) کړي؛ داسې مثال لري چې کوم ناپوه سړی غواړي د خولې په پوکي د لمر يا د سپوږمۍ رڼا مړه يا تته کړي، هر څومره که دې وسوځي، او خپل ځان نيني نيني کړي؛ مګر بيا هم د الله د دين نور په پوره ډول سره خوريږي، او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړۍ روښانوي.

هُوَ الَّذِيٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلۡهُدَىٰ وَدِينِ ٱلۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُشۡرِكُونَ ٣٣

الله هغه ذات دی چې لېږلی يې دی رسول خپل (محمد) په هدايت سره (چې قرآن دی) او په دين حق سره (چې اسلام دی) لپاره د دې چې غالب کړي دغه (دين) پر نورو ټولو (اګر که آسماني هم وي) او اګر که بد ګڼي (دا کار) مشرکان.

تفسير: پر نورو اديانو د اسلام غلبه د معقوليت، حجّت، برهان او دليل په اعتبار ده، دغه خو په هره زمانه کې لله الحمد په ښکاره ډول سره حاصله ده، باقي د حکومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پورې حاصله وه، او وي به؛ چې مسلمانان پر اسلامي اصولو باندې په ښه شان عاملان، او د ايمان او تقوى پر لاره ټينګ او سم روان، او په جهاد في سبيل الله کې ثابت وو، او وي، او د حق دين غلبه چې باطل اديان مغلوب، اوبيخي يې د هستۍ له صفحې څخه محوه کړي، نو دغه د مسيح عليه السلام د نزوله وروسته چې قيامت نژدې کيږي، کېدونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡأَحۡبَارِ وَٱلرُّهۡبَانِ لَيَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۗ

ای هغو کسان چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) بېشکه ډېر له عالمانو (يهودانو) او عابدانو (د نصرانيانو) خامخا خوري دوی مالونه د خلقو په باطل (رشوت) او منع کوي (خلق) له لارې د الله څخه،

تفسير: يعنې روپۍ اخلي، شرعي احکام او الهي اخبار بدلوي، او له بل لوري عوامّ الناس (لکه چې پخوا مو وليکل) دوی ته د الوهيت مرتبه ورکوي، دغه حال مسلمانانو ته اورولی شي، چې مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چې د امتونو او د اقوامو د خرابۍ او تباهۍ ډېر لوی سبب د درېو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پرېښودل دي: (١): علماء. (٢): مشايخ. (٣): أغنياء ـ رؤساء، له دوی ځنې د دوو ډلو ذکر پخوا له دې نه تېر شو، د درېم جماعت «رؤساوو» ذکر وروسته راځي، ابن المبارک څومره ښه ويلي دي: «وهل أفسد الدين إلا الملوک و أحبار سوء ورهبانها».

وَٱلَّذِينَ يَكۡنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلۡفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٖ ٣٤

او هغه کسان چې خزانه کوي سره زر او سپين زر او نه لګوي هغه په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره)؛ نو زېرى ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره.

تفسير: هغه خلق چې دولت او ثروت ټولوي، اګر که په حلاله طريقه سره هم وي، خو د الله تعالى په لاره کې يې نه صرفوي، «مثلا زکات نه ورکوي، واجبه حقوق ترې نه باسي».

يَوۡمَ يُحۡمَىٰ عَلَيۡهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكۡوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمۡ وَجُنُوبُهُمۡ وَظُهُورُهُمۡۖ هَٰذَا مَا كَنَزۡتُمۡ لِأَنفُسِكُمۡ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمۡ تَكۡنِزُونَ ٣٥

په هغې ورځې چې سختې سرې به کړی شي دغه خزانې په اور د جهنّم (دوزخ) کې؛ نو داغلي به شي په هغه سره وچولي (تندي) د دوی، او اړخونه د دوی، او شاګانې د دوی (او ويلی به شي ورته): دا هغه شی دی چې خزانه کړی وه تاسې لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو؛ نو وڅکئ تاسې (خوند سزا د) هغه (مال) چې وئ تاسې چې خزانه کاوه به مو (په دنيا کې اوس درته بلا شوه په عُقبا کې).

تفسير: كله چې بخيل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کې د مال د لګولو په نسبت څه وويل شي؛ نو د ده وچولي (تندي) کې ګونځې پيدا کيږي، او که ډېر ورته ووايې؛ نو اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او خپل اړخ ورګرځوي، او که په دغه سره هم خلاص نشو، نو خپله شا ورګرځوي، او خپله مخه نيسي او ځي، نو ځکه سپين او سره زر (طلا او نقره) سره کوي (تودوي)، او د ده همدغه درې ځايونه (وچولی (تندی)، اړخ، شا) پرې داغوي، چې په دې وسيلې سره د خپل د هغه ټول کړي مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکي، او خپله سزا په ښه شان سره وموميِ.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

بېشکه چې مقدار (شمار) د مياشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله کې دوولس مياشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) څخې څلور مياشتې محرمې دي، دغه (حساب ياتحريم) دين دی سم، نو مه کوئ ظلم په دغو کې په ځانونو خپلو (په کولو د ګناه)، او جنګونه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول (له څرمې (سيلمې) او په هر حال کې) لکه چې جنګونه کوي دوی له تاسې سره ټول له څرمې (سيلمې)، او پوه شئ چې بېشکه الله سره له پرهېزګارانو دی (په ساتنه، مرسته (مدد)، او ثواب ورکولو سره).

تفسير: په عربو کې له قديمه دغه دود او دستور جاري دی، چې دکال د دوولسو مياشتو څخې په څلورو مياشتو کې وينې تويول، جدال او قتال قطعا بنديږي، چې دغو ته بـه يـې «أشهر الحرم ـ محرم الحرام او رجب المرجّب ويلې»، چې په هغو کې به يې د حج او عمرې او تجارتي کارونو لپاره په امن او امان، آزادۍ او اطمينان سره سفر کاوه، هيڅ يو سړي به په دغو مياشتو کې د خپل پلار په قاتل باندې به هم تعرض نه کاوه.

بلکه ځينو عالمانو ليکلي دي چې: اصلا په ابراهيمي ملت کې دغه څلور مياشتې (أشهر الحرم) مقررې شوې وې، له اسلامه يو څه موده مخکې کله چې د عربو وحشت او جهالت له حده تېر شوی وو، او يو تر بله په جدال او قتال کې مشغول وو، او د ځينو قبائلو د وحشت او سبعيت او د انتقام جذبات د هيڅ يو آسماني يا مځکني قانون تابع نه وو؛ نو د «نسيء» رسم يې وايسته، يعنې څه وخت به چې کومې زورورې قبيلې په اشهر الحرم کې د قتال اراده لرله، نو د هغې مشر به داسې اعلان کاوه، چې سږ کال مونږ دغه «محرّم» له «أشهر الحُرُم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفرې» مياشت حرامه ګرځوو، او په بل کال کې به يې ويل چې: سږ کال لکه پخوا مونږ «محرّم» حرام او «صفره» حلاله ګڼو، او په دغه ډول به يې په هر کال کې د څلورو مياشتو شمېر پوره کاوه، ليکن د هغو په تعيين کې به يې له خپلې غوښتنې سره سم تغيير او تبديل کاوه.

د ابن کثير «رحمه الله» له تحقيقه سره سم د «نسيء ـ د مياشتو د وړاندې وروسته کولو» رسم يواځې په «محرّم» او په «صفره» کې کېده، او د هغه صورت همغه وو، چې مخکې ذکر شو، او ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ﴾ الآيه ـ د دغه د ردّ تمهيد دی، يعنې له نن ورځې څخه نه بلکې له هغه وخته راهيسې چې الله تعالى آسمان او ځمکه پيدا کړېده، د الله تعالى له جانبه د ډېرو شرعي احکامو د جاري کولو په غرض د هر کال لپاره دوولس مياشتې مقررې شوي دي، چې په هغو کې څلور مياشتې «أشهر الحرم ـ د ادب مياشتې» دي، او په هغو کې له ګناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زيات فکر او ډېر اهتمام پکار دی، او همدغه د ابراهيم عليه السلام سم دين دیِ.

﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾ الآيه ـ «نو مه کوئ تاسې ظلم په دغو کې پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د ګناه، او جنګونه کوئ تاسې ای مؤمنانو له مشرکانو سره ټول له ځرمې (سېلمې) او په هر حال کې الخ».

شاه صاحب ليکي چې: «له دې آيت ځنې دغه مسئله ځرګندېږي، چې له کافرانو سره هر وخت جنګېدل روا دي، لکه چې د «تبوک» غزا چې ذکر يې وروسته راځي؛ د رجب المرجّب په مياشت کې شوې ده»، او يو له بل سره ظلم او تېرى کول د تل لپاره ګناه ده، او په دغو مياشتو کې لا زياته ګناه لري، د زياترو علماوو همدغه رايه ده، ليکن بهتره خو دا ده، که کافر د دغو مياشتو ادب وکړي؛ نو ښايي چې مونږ هم له هغه سره لومړى په جنګ پيل (شروع) ونه کړو.

﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

بېشکه چې دغه تاخير (د حرمت د يوې مياشتې بلې مياشتې ته) ډېروالی دی په کفر کې، چې ګمراه کولی شي په دې (عمل) سره هغه کسان چې کافران شوي دي، حلالوي دوی دغه (حرامه مياشت) يو کال (په کې جنګ کوي)، او حراموي دوی (پرېږدي په حرمت) دغه (حرامه مياشت) بل کال، (او دغه د نسيء عمل کوي) لپاره د دې چې پوره کړي دوی شمار د هغو مياشتو چې حرامې کړي دي الله، نو حلالوي (په زعم او عمل خپل) هغه مياشتې چې حرامې کړي دي الله، ښايسته کړی شوي دي دوی ته ناکاره عملونه د دوی، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم کافرانو ته.

تفسير: يعنې کافران خراب کار ښه ګڼي، کله چې د دوی پوهه منقلبه او چپه شي؛ نو د نېکۍ سمه صافه لاره به له کومه ومومي؟ په دغه آيت کې د «نسيء» د رسم ذکر چې راغلی دی، د هغه تفصيل په هغه تفسير کې وليکل شو چې: د ﴿ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ تر آيت لاندې شوی دی.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) څه باعث دي په تاسې کله چې وويل شي تاسې ته چې ووځئ تاسې په لاره د الله کې (غزا ته) درانه (او مائل) کېږئ ځمکې ته (او غزا ته نه ځئ)، آيا راضي شوي يئ تاسې په دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس تېرېدونکي) لـه (نعمتونـو) د آخرت نه؟ او نه دي نفع اخيستل د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په (مقابـل د نعمتونو د) آخرت کې مګر لږ (حقير) دي.

تفسير: د مکې معظمې د فتحې او د «حنين» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې د شام نصراني پاچا د «غسان ملک» د «روم» د قيصر په مرسته (مدد) پر مدينې منورې باندې د تعرّض او يرغل (حملې) په فکر کې دی، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل، چې مسلمانان د مخه د هغوی مخه همغلته د «شام» په حدودو کې ونيسي، او پخوا له دې نه چې دوی اسلامي خاورې ته پښه وړاندې کړي، د هغوی مدافعه وکړی شي، نو ځکه رسول الله مبارک په عمومي ډول ګردو مسلمانانو ته حکم وکړ، چې د «جهاد» لپاره تيار شئ !، سخته تودوخه او قحطي وه، خرماوې (کجورې) پخېدو ته نژدې شوې وې، سيوري ډېر ښه لګېده، نو په دغسې وخت دومره اوږده مسافه پرې کول او نه يواځې د «غسان» له پاچا، بلکه د روم د قيصر د ډېرو منظمو او مجهزو (تيارو) لښکرو سره د اسلامي مرکز څخه لرې، د هغه لوی غليم (دښمن) په خاوره کې جګړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه وو.

نبي کريم صلى الله عليه وسلم نژدې له (٣٠٠٠٠) تکړه مجاهدينو سره د «شام» د سرحداتو په لوري رهي (روان) شول، او د «تبوک» په مقام کې يې سنګرونه ونيول، او د «روم» د قيصر په نامه يې يو مبارک ليک واستولو، او د اسلام په لوري يې ورته دعوت ورکړ، د رسول الله مبارک مقدّس پيغام د قيصر په زړه کې ځای ونيو، مګر د قيصر قوم ورسره موافقه ونه کړه، نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتې شو.

کله چې د شام خلق د رسول الله صلى الله عليه وسلم له دې ارادې څخه خبر شول، نو دغه خبره يې د «روم» قيصر ته ورښکاره کړه، مګر قيصر له هغوی سره مرسته ونه کړه، نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وکړ، او اسلام ته ايل (مائل) شول، مګر اسلام يې رانه ووړ، لږ څه وروسته رسول الله مبارک وفات شو، او د فاروق اعظم رضي الله تعالى عنه په خلافت کې د «شام» ګرد ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونيول شول.

کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د «تبوک» څخه غالب او منصور بېرته تشريف راووړ، الله تعالى په ټولو لويو لويو سلطنتونو د اسلام د رُعب شهرت وغورځاوه، او د مدينې منورې منافقان ډېر زيات فضيحت او رسوا شول.

په دغه آيت کې مسلمانانو ته ډېر زيات تشويق، ترغيب، تحضيض ورکړی شوی دی، او دا يې ښکاره کړېده، چې د لږ څه عيش او آرام لپاره جهاد پرېښودل ګواکې له لوړې څخه د ژورې په لوري له لوړلو سره مرادف وي، د صادق مؤمن په نظر کې د دنيا عيش او آرام د آخرت په مقابل کې هيڅ اهميت او وقعت نه لري، په حديث کې راغلي دي، که د الله تعالى په نزد د دنيا وقعت (قدر) د ماشي د وزر په اندازه وی، نو هيڅ يو کافر ته به يې يو غړپ اوبه هم نه ورکولې.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

که ونه وځئ تاسې (غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ)؛ نو په عذاب به کړي الله تاسې په عذاب دردناک سره، او بدل به راولي (بل) قوم چې غير له تاسې وي، او نه به رسوئ ضرر تاسې دغه الله (يا رسول الله) ته د هيڅ شي، او الله پر هر شي ښه قادر دی.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

که ونه کړئ تاسې مرسته (مدد) له دغه (رسول الله) سره (نو الله به ورسره مرسته وکړي ځکه چې) پس په تحقيق مرسته (مدد) فرمايلی وه له دغه (رسول الله) سره الله؛ کله چې راوويست دی (له مکې) هغو کسانو چې کافران شوي وو، حال دا چې دی دويم د دوو وو، کله چې دوی دواړه په غار کې وو، کله چې ويل (محمد) ملګري خپل (ابو بکر صديق) ته: مه خپه کېږه، بېشکه چې الله له مونږ سره دی (په ساتنه، ثواب ورکولو او نصرت کې)؛ نو نازل کړ (راولېږه) الله تسکين (رحمت ډاډينه) خپل په دغه (محمد يا صّديق)، او تاييد وفرمايه (الله) د رسول الله په (داسې) لښکرو سره چې نه لېدلې تاسو هغوی، او وګرځوله الله کلمه د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې شرک يا د کفر دعوت دی) ښکته، او کلمه د الله (توحيد او د اسلام دعوت) همدغه ده لوړه غالبه (همېشه)، او الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني كه فرضاً تاسې نبي كريم صلى الله عليه وسلم سره مرسته ونه كړئ؛ باك نشته، د رسول الله مرسته او بری پر تاسې موقوف نه دی، پخوا له دې نه يو داسې وخت هم تېر شوی دی، چې پرته له يو يارغار څخه بل هيڅوک له ده سره نه وو، څو تنه نور مسلمانان چې وو، دوی هم د مکيانو له ظلمونو څخه په تنګ شوي وو، او هجرت يې کړی وو، بالآخر پخپله په رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هجرت حکم وشو.

د مشرکانو وروستنۍ مشوره او جرګه پر دغې خبرې غوټه شوې وه چې: «له هرې قبيلې څخه دې يو يو ځلمی منتخب شي ! او هغوی ټول دې لاسونه سره يو کړي، او په يوه وخت کې دې په خپلو تورو پر محمد باندې ګزارونه وکړي، څو چې د محمد صلى الله عليه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندې ديت واوړي، او ګرد قومونه هغه ديت په تقسيم سره ورکړي، او د بني هاشمو له لاسه به دا ونشي چې د محمد صلى الله د وژلو د انتقام له کبله د عربو د ګردو قبائلو سره جنګ وکړي، او د ګرد عربستان دښمني ځان ته وګټي، او قصاص پرې واخلي.

په هغه شپه کې چې د دغو ناپاکو پلمو (منصوبو) د عملي کېدلو لپاره تجويزونو جريان درلود (لرلو)، رسول الله صلى الله عليه وسلم علي رضى الله عنه ته امر وکړ، چې د دوی پر بستره باندې ويده شي، او مامور شو، چې د خلقو هغه امانتونه چې د رسول الله کره ايښودل شوي وو؛ په ډېر احتياط د هغو خاوندانو ته ورسوي، علي رضي الله تعالى عنه ته يې تسلي ورکړه، چې ته په ډېره ډاډينه او اطمينان سره ځما په بستره څملە، او يقين ولره چې ستا يوه ويښته ته به هم څه زيان او ضرر ونه رسيږي.

وروسته له دې نه رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسې حال کې ووت، چې: «شاهت الوجوه» يې ويل، او د دوی په سترګو کې يې خاورې شيندلې، او ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه يې له خپل ځان سره ملګرې کړ، او له مکې معظمې څنې څو ميله لرې لاړ، او د «ثور» په غار کې يې (چې سړی په نيم ساعت کې له مکې معظمې نه هلته ورسيږي، او پر يوه لوړ غره باندې واقع دی)، ځای ونيوه، دوی تر دريو ورځو پورې په دغه غار کې اقامت وفرمايه، او وروسته له هغه د مدينې منورې په لوري روان شول، او په سلامتۍ او عافيت سره هلته ورسېدل.

بېشکه د کارونو په انجام کې د الله تعالى کلمه ګُليا کيږي، او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دی، او د پاک الله هيڅ يو کار له حکمت څخه خالي نه دی.

اِنْفِرُوْا خِفَافًا وَّثِقَالًا وَّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسې (غزا ته) حال دا چې سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسې په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره)، دغه (تګ غزا ته) خير بهتر دی تاسې ته که يئ تاسې چې پوهېږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان).

تفسير: ﴿خِفَافًا وَّثِقَالًا﴾ يعني سواره او پلي (پياده)، ماړه او عاجزان، زاړه او ځلميان، (سپک او درانه، روغ او رنځوران، بې وسلې او وسله والا، خواران او چاخ، مريونه او اصيلان، بې ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال کې چې وئ؛ ښايي چې غزا ته ووځئ ! او د عمومي لښکر کشۍ په وخت کې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ ! «او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چې ځان ربړوئ لپاره د اعلاء د «کلمة الله» ځکه چې دغه ستاسې تګ غزا ته ډېر غوره دی تاسې ته»، يعني هم له دنيوي او هم له اخروي حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځنې)؛ نو خامخا متابعت به کړی وو دوی ستا، وليکن لرې شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه يې مخالفت وکړ)، او ژر به قسمونه وکړي منافقان په الله: که طاقت وی ځمونږ (د سفر)؛ نو خامخا به وتلي وو مونږ له تاسې سره، هلاکوي دوی نفسونه خپل (د دروغجنو په قسمونو)، او الله عالم دی چې بېشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دې اظهار کې).

عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه لپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کېدلو او ولې دې پرې نښودل) تر هغه پورې چې ښکاره شوي وی تا ته هغه کسان چې رښتيني دي (په دغه عذر کې) او معلوم کړي وي تا دروغجنان.

تفسير: منافقين په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي، کله چې دوی د مدينې منورې د پاتې کېدلو اجازه له تا څخه غواړي؛ نو تاسې د دوی له مکر او کيد او نفاق څخه سترګې پټوئ، او داسې ګڼئ چې د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کې پرته (علاوه) له فساده بل هيڅ کومه ښېګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره، او د همدې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه، نو پاک الله جل جلاله دغه وفرمايل چې: که تاسې دوی ته اجازه نه وی ورکړي؛ نو هغه به ډېره بهتره او ښه وه، ځکه چې هلته به ظاهره کېده چې د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه وو، بلکه دوی ته د ورتګ توفيق له سره نه وو، هو ! ستاسې په مخ کې به د دوی رښتيا او دروغ ښکاره کېدل، نو په اجازه ورکولو کې هيڅ ګناه نه وه، خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زيات موزون وو، نو د دغه اعلی او اکمل صورت د ترک له سببه يې خطاب په ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ سره شروع کړ.

دا خبره ضروري نه ده، چې د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کې استعماليږي، ځينو محققينو د ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ جمله لکه چې د عربو محاوره ده، د کلام په سر کې يواځې د دعا او تعظيم لپاره بللې ده، مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي، چې مخکې مو بيان کړل، او د ﴿لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ﴾ لفظ د هغه تأييد کوي، والله أعلم.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

نه غواړي اجازه له تا نه هغه کسان چې مؤمنان دي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت په پټه او ښکاره په وروسته پاتې کېدلو له دې نه) چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره، او الله ښه عالم دی په پرهېزګارانو (ځان ساتونکو له بېرته پاتې کېدو څخه). بېشکه همدا خبره ده چې اجازه غواړي له تا نه (ای محمده ! د تخلّف) هغه کسان چې ايمان نه لري (په پټه) په الله او پر ورځې آخرې باندې (چې قيامت دی)، او چې

شکمن دي زړونه د دوی (د دین په حقانیت کې)، نو دوی په شک خپل کې سرګردانه (او متحیره دي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په زړونو کې یې د ایمان او تقوی نور او رڼا ده؛ د هغوی شان دا نه دی چې له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) لپاره د مسابقې په ډول دغسې اجازه وغواړي، په بېحیایۍ سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله په وعدو یقین نه لري، او په اخروي ژوندون یې څه باور نه وي، او د الله تعالی جل جلاله بشارتونو ته چې د اسلام او مسلمانانو د غلبې او بري په نسبت شوي دي؛ تل د شک په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وی د دوی د وتلو (غزا ته له تا سره)؛ نو هرومرو (خامخا) تیار کړی به وو دوی لپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیاری، ولیکن نه وو غوره کړي الله پورته کېدل د دوی (غزا ته)، نو سست کړل (الله) دوی، او وویل شول دوی ته چې کښئ تاسې له (کور) کښاستونکیو (ښځو، هلکانو، سپینږیرو) سره.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې؛ نو نه به وو زیات کړي دوی تاسې ته (هیڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي، او خامخا چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بدیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او کافرانو څخه ستاسې په وېرولو کې).

تفسیر: یعنې که منافقان له تاسې سره تللي وی؛ نو د خپل جبن، بې زړه توب، او وېرې له سببه به یې د نورو غړي هم سست کړي وی، او یو له بل سره به یې د اچولو له امله (وجې) د مسلمانانو په منځ کې جُدایي او تفریق اچول، او د نفاق اچولو په لاره کې به یې کوښښونه کول، او د دروغو افواهاتو په وسیله به یې مسلمانان له دښمنانو څخه وېرول.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسې کې جاسوسان د دوی لپاره (یا اوربدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسې)، او الله ښه عالم (پوهه) دی په (نیتونو د) ظالمانو.

تفسیر: یعنې اوس هم جاسوسان یا ځینې داسې ساده او احمقان په تاسې کې شته، چې د هغوی خبرې اوري، او لږ ډېر تري متأثر کیږي «ابن کثیر رحمه الله» اګر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چې د دغو بدانو له وجوده هیله (امید) کېدی شوه، بلکه له تاسې سره د داسې جاسوسانو یو ځای تلل له یوه حیثه مفید دي، څو هغوی په خپلو سترګو د مسلمانانو ټینګ عزم، شجاعت، میړانه (بهادري)، زړورتوب او نور محامد وګوري، او خپلو مشرانو او امیرانو ته یې خبر ورکړی، څو د هغوی پر زړونو یې د مسلمانانو وېره او هیبت هم پیدا او ځای ونیسي.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

خامخا په تحقيق لټولې وه دوی فتنه (خرابي) پخوا (له دې نه په احد او خندق کې)، او سنجولي يې وو تاته ټول فکرونه او چلونه (په تدبيرونو او حيلو ستا د دين د ابطال لپاره) تر هغه پورې چې راغی حق (رښتيا وعده ـ د الله نصرت)، او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم ـ دين) د الله حال دا چې دوی بد ګڼونکي وو (نا رضا په زړه او ظاهراً په اسلام کې داخل شول).

تفسير: د هغوی دغه مکاري او فتنه او شرارت کومه نوې خبره نه وه، له شروع څخه د هغوی وضعيت همداسې وو، د «احد» په جنګ کې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لارې څخه بېرته راګرځيدلي وو، او د «خندق» په غزا کې به يې ويل: ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾ مګر په پای (آخر) کې دوی و ليدل چې حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت ومونده؟ او باطل په څه ډول ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي چې وايي: اذن (حکم) راکړه ماته (د پاتې کېدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهۍ) کې؛ (نو الله وفرمايل چې): خبردار شئ چې په ګمراهۍ کې (لا له پخوا) لوېدلي دي دوی، او بېشکه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپېر کېدونکی) دی په کافرانو.

تفسير: يو لوی منافق «جد بن قيس» وويل چې: ما هم دلته په مدينه منوره کې پرېږدئ، چې د روم ښځې ډېرې ښکلې او پيمخې دي، که ځما سترګې په هغوی ولګيږي؛ نو ځان به تري نشم ساتلی، نو هلته مې مه بيايئ چې د ګمراهۍ په کوهي کې ونه لوېږم، نو الله تعالی جل جلاله وفرمايل چې: هغه د دې لفظ په ويلو او په خپل بې زړه توب، وېرې، کفر او په دروغجنې پرهېزګارۍ باندې د پردې په اچولو سره لا د ګمراهۍ په کنده کې لوېدلی دی، او له دې نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کې لويدونکی دی.

ځينو دغه آيت د ګردو منافقانو په حق کې ګڼلی دی، او د ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ څخه يې مطلب اخيستی دی، چې: «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کې مو مه اخته کوئ !» نو د دې ځواب يې په ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ سره ورکړ.

إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

که ورسېږي تاته (په کومه غزا کې لکه بدر) کومه ښېګڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوي دوی (دغه نيکي له ډېره حسده)، او که ورسېږي تاته (په کومه غزا کې لکه احد) کومه سختي (لکه زخم يا مرګ)؛ نو وايي دوی: په تحقيق نيولی وو مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چې جنګ ته لاړ نشو)، او شا ګرځوي دوی (ځي ستا له مجلسه) حال دا چې دوی خوشحاله وي (ستا په مصيبت).

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا ۚ هُوَ مَوْلٰىنَا ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿٥١﴾
قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ۗ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ
بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖٓ اَوْ بِاَيْدِيْنَا ۚ فَتَرَبَّصُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿٥٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) له سره به ونه رسيږي مونږ ته مګر همغه چې ليکلي دي الله ځمونږ لپاره، همدغه (الله) دى مولا (کار جوړوونکى) ځمونږ، او (خاص) پر همدغه الله باندې دې نو توکل (اعتماد) کوي مؤمنان (د هيلو په ترسره کېدلو، د اړتياو «احتياج» په پوره کېدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو «محفوظولو») کې. ووايه (اى محمده ! دغو منافقانو ته) چې آيا انتظار کوئ مونږ ته (يعنې نه کوئ) مګر د يوې له دوو نېکيو څخه (چې شهادت يا نصرت دى)، او مونږ انتظار کوو تاسې ته (د يوې له دوو بديو څخه) چې ورسوي تاسې ته الله کوم قسم عذاب (خاص) له خپلې خوا (لکه زلزله، يا تندر يا نور)، يا په لاسونو ځمونږ (لکه قتل، شړل، جزيه يا نور)، او انتظار کوئ تاسې بېشکه چې مونږ هم له تاسې سره انتظار کوونکي يو.

قُلْ اَنْفِقُوْا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَّنْ يُّتَقَبَّلَ مِنْكُمْ ۭ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿٥٣﴾

ووايه (اى محمده ! منافقانو ته) چې: لګوئ (خپل مالونه په هر شان يې چې لګوئ) په رضا يا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه کړى شي له تاسې، بېشکه چې تاسې يئ يو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونکي).

تفسير: «جدّ بن قيس» منافق چې د رومي ښځو فتنه يې پلمه (بهانه) کوله؛ دا يې هم ويلي وو چې: «يا رسول الله ! صلى الله عليه وسلم ! زه خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلى، ليکن مالي مرسته (مدد) درسره کولى شم»، نو ځواب يې داسې ورکړ چې: د بې اعتقادانو مال نه قبليږي، په خوښۍ سره يې لګوئ يا په ناخوښه، ځکه په خوښۍ سره دالله تعالى جل جلاله په لاره کې د مال لګولو توفيق په دوى کې نشته ! ﴿وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ﴾ خو سره له هغه هم که بالفرض په خوښۍ سره څه مال د الله تعالى جل جلاله په لاره کې ولګوي؛ نو الله تعالى جل جلاله هغه نه قبلوي، او سبب يې په وروستني آيت کې راښوول شوى دى.

وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقٰتُهُمْ اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَبِرَسُوْلِهٖ وَلَا يَاْتُوْنَ الصَّلٰوةَ
اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ ﴿٥٤﴾

او نه دي منع کړي دوى له دې چې قبول کړى شي له دوى نفقې (ورکړې) د دوى (هيڅ شي) مګر همدې خبرې چې: بېشکه دوى کافران شوي دي په الله او په رسول د دغه (الله)، او نه راځي دوى لمانځه ته مګر په دې حال چې دوى سُست وي، او نه لګوي دوى (د الله په لاره کې هيڅ مال) مګر په دې حال کې چې دوى ناخوښه وي.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ ۭ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ
وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٥٥﴾

نو په تعجب کې دې نه آچوي تا (ډېر) مالونه د دوى او نه (ډېر) اولاد د دوى، (ځکه چې دغه

ګرد (ټول) استدراج دی) بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې عذاب ورکړي دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوي کې، او (په سختۍ او غم) راووځي ارواح (ساوې) د دوی، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر کې مړه شي).

تفسیر: داسې شبهه پیدا کېدی شي؛ هر کله چې دوی دومره مردود دي، نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولې بریالي (کامیاب) شوي دي؟ نو د هغه ځواب یې ورکړ، چې دغه نعمتونه د هغوی په حق کې لوی عذاب دی، لکه چې یوه خوندوره لذیذه غذا د روغ رمټ سړي صحت، روغتیا او قوت زیاتوي، او فاسد الاخلاط رنځور هلاک ته ورنژدې کوي، همدغه حال د هغو دنیوي نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وګڼئ ! د یوه کافر په حق کې دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله د هلاهلو زهرو په شان دي.

څرنګه چې کافران د دنیا په حرص او مینه کې غرق او ډوب وي؛ نو ځکه لومړی د هغې په ټولولو کې بې حده ربړونه (تکلیفونه) ګالي (برداشت کړي)، بیا که لږ څه زیان ورورسیږي؛ نو څومره مینه او محبت چې له دغو شیانو سره لري؛ هم هغومره غم او درد ور رسیږي، او هیڅ وخت یې د هغه له فکر، اندېښنې او خفګان څخه زړه نه خالي کیږي، نو بیا کله چې مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو ځنې جلا کوي؛ نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډېر ګران او مشکل کار دی.

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوي په الله چې بېشکه دوی خامخا له (ډلې) ستاسې (مسلمانانو) څخه دي، حال دا چې نه دي دوی له (ډلې) ستاسې څخه (د باطني کفر په سبب)، ولیکن دوی (داسې یو) قوم دی؛ چې ویریږي (له تاسې نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاره کوي). که وموږ دوی ځای د پناه یا غارونه (چې په کې پټ شي) یا بل کوم ځای د ننوتلو (او د پناه نو) خامخا ګرځیدلي به وو دوی هغه ته حال دا چې دوی به منډې وهلې (له ویرې د مسلمانانو لکه پرې شکولي آسونه چې هیڅ شي به دوی نشو راګرځولی).

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځینې له دغو (منافقانو) څخه هغه دي، چې عیب وایي ستا په (تقسیم) د صدقاتو (او غنائمو) کې، نو که ورکړل شي دوی ته (د دوی له غوښتنې سره سم)؛ له هغې څخه راضي کیږي (په دې قسمت سره)، او که ور نه کړی شي دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنې)؛ نو هغه وخت دوی په قهریږي.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجې «غنیمت» او صدقې) چې ورکړی وو دوی ته الله او رسول د دغه (الله)، او ویلي وی دوی: کافي (بس) دی مونږ ته الله، ژر به راکړي مونږ ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بېشکه

مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي یو (چې پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بې پروا وګرځوي؛ نو دا به ورته بهتر وو).

تفسير: مطلب دا چې نه ښایي دنیوي فاني متاع ته سترګې ونیسي، او لازم دي چې هر انسان یواځې د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وي، او هر هغه ظاهري او باطني دولت چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم» له درباره ورته رسیږي؛ په هغه دې خوشاله او ډاډه اوسي.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بېشکه همدا خبره ده: چې صدقې (زکات صرفیږي) لپاره د فقیرانو او مسکینانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصیل د صدقې)، او هغو ته چې الفت (آشنایي) اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره)، او (صرفیږي) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کې، او پور وړو (تاوان موندونکو)، او (صرفیږي) په لاره د الله کې، او (صرفیږي لپاره د) مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقرراو لازم کړی شوې ده دغه) فریضه (زکات) له (جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)، او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسير: څرنګه چې د صدقو په وېش کې په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی وو، نو ځکه خبرداري ورکوي، چې د صدقو طریقه د الله تعالی جل جلاله له جانبه مقرره شوې ده، او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي) او د هغه فهرست یې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس ورکړی دی، چې له هغه سره یې سم ویشي، او د هیڅا د غوښتنې تابع نشي کېدی.

په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «الله تعالی جل جلاله د صدقو (زکات) د وېش اختیار نبي ته نه دی پریښی، بلکه بالذات یې پخپله د هغه د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي)، چې دغه اتـه دي:

(١): فقراء: «چې له هغوی سره څه شی نه وي».

(٢): مساکین «چې له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی میسّر نه وي»، ځینو علماوو د فقیرانو او مساکینو تعریف د دې په عکس کړی دی.

(٣): عاملین: «چې د اسلامي حکومت له لوري د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندې مامور شوی وي».

(۴): مؤلفـة القلوب: «هغه کسان چې د دوی د اسلام راوړلو هیله (امید) کیږي، یا په اسلام کې کمزوري وي، یا داسې نور »، د اکثرو علماوو په نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته «مؤلفـة القلوبو» ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتې.

(۵): في الرقاب: «یعنې د مریانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد یې کړي، یا یې وپیري (واخلي) او بیا یې آزاد کړي، یا د بندیانو او قیدیانو فدیه ورکړي، او خوشې یې کړي».

(۶): غارمین: «هغه کسان چې پر دوی کومه حادثه راغلې وي، او د هغې په اثر پور وړي شوي وي، یا د کوم ضمانت یا د نورو عواملو له امله (وجې) تر بار لاندې لوېدلي وي».

(٧): في سبيل الله: «په جهاد او نورو ښو کارونو پسې د تلونکو سره دې مرسته (مدد) وکړی شي».

(٨): ابن السبيل: «د هغه مسافر او پردیسي سره مرسته (مدد) کول چې د سفر په حالت کې د نصابو مالک نه وي، اګر که په خپل کور د مال او شتو خاوند هم وي».

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ۚ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ ۚ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او ځینې له دوی هغه کسان دي چې آزار رسوي دوی نبي ته، او وایي چې دغه (رسول ټول) غوږونه دي (چې هره خبره آوري او تصدیق پرې کوي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دی آورېدونکی د نېکې (خبرې) ستاسې دی، باور یقین لري دی په (کلام د) الله او باور کوي دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو، او (دی) رحمت دی لپاره د هغو کسانو چې (یواځې یې په ژبه سره ظاهرا) ایمان راوړی دی له تاسې، او هغه کسان چې آزار رسوي رسول الله (محمد) ته؛ مقرر دی دوی ته عذاب دردناک (په آخرت کې).

تفسیر: منافقان به چې په خپلو منځونو کې سره کښېناستل؛ اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به یې بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چې: داسې خبرې مه کوئ ! هسې نه چې ستاسې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه و سلم ته ورسولی شي، نو دوی به ویل چې: هیڅ پروا نشته، مونږ به د هغه په مخکې د خپلو دغو خبرو د دروغو تأویلونه وکړو، او د خپلو ځانونو پاکي او برائت به ورڅرګند کړو.

ځکه چې هغه خو ټول غوږونه دی، هر خبره چې اوري؛ سمدلاسه یې مني، په خبرو د ده تېرایستل دومره ګران نه دي.

خبره داسې وه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې حیا، وقار او کریم النفسۍ له کبله (وجې) سره له دې چې دروغ به ورته څرګند معلومېدل؛ خو بیا یې هم د هغه د ویونکي پت او عزّت ساته، او نه به یې رسوا کاوه، او احمقانو به داسې ګڼل چې ګواکې رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره ځمونږ په دغو دروغو نه دی پوهېدلی.

نو الله جل جلاله د دوی ځواب داسې ورکوي: «که دی بیخي غوږ دی، خو ستاسې د خیر او ښېګڼې لپاره دی، د نبي صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسې پر دروغو خبرو د دې لپاره نه دی؛ چې دوی په رښتیا ستاسې خبرې یقیني او واقعي ګڼي، بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالی جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی، هو ! ستاسې په منځ کې د هغو کسانو په حق کې چې د ایمان مدعیان دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی، ځکه چې سمدلاسه د هغوی تکذیب نه کوي، او نه یې رسوا کوي، مګر د منافقانو بد کارونه د الله تعالی جل جلاله نه پټ نه دي، نو د سختو سزاوو منتظر اوسئ !».

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

قسمونه خوري دوی په الله تاسې ته (چې مونږ منافقان نه یو) لپاره د دې چې راضي کړي دوی تاسې، او الله او رسول د دغه (الله) ډېر حق دار (لایق) دی د دې خبرې چې راضي کړي دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وي دوی ایمان راوړونکي (په حقه سره).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «که کوم وخت به رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوی مکر او دغابازي ښکاره کوله، نو دوی به د مسلمانانو په مخکې قسمونه خوړل، چې ځمونږ په زړونو کې کومه بده خبره او خراب نيت نه وو، څو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداري کړي، او نه پوهيږي چې دغه چل بازي له الله جل جلاله او له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره بيخي نه پکاريږي»، که دوی د ايمان په دعوی کې رښتيني وي؛ نو نور خلق دې پر پردي او يواځې د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم خوښې او رضا پسې دې ولويږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

آيا نه دي پوهه شوي دوی په دې چې بېشکه شان دا دی هر څوک چې مخالفت کوي د الله او (مخالفت کوي) د رسول د الله؛ پس بېشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چې همېشه به وي دی په دغه دوزخ کې او همدغه (خلود) رسوايي ده ډېره لويه.

تفسير: يعنې له هغې رسوايی څخه چې د ځان د ژغورلو (ساتلو) له امله (وجې) دوی نفاق اختيار کړی دی، د هغې نه دا رسوايي لويه ده.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ويريږي دغه منافقان له دې نه چې نازل کړی شي پر دغو (مؤمنانو د قرآن داسې يو) سورت چې خبروي دغه (مؤمنان) په هغه (کفر او نفاق) چې په زړونو د دوی کې دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)، ووايه (ای محمده ! دوی ته توبيخاً) چې کوئ تاسې (دغه) مسخرې (چې په سزا به ورسېږئ)، بېشکه چې الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چې ويرېږئ (له ښکاره کولو نه د هغو).

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چې تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چې دوی تبوک ته تلل)؟ نو ضرور به وايي خامخا دوی چې: بېشکه همدا خبره ده چې وو مونږ چې مجلس او لوبې مو کولې.

تفسير: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کې ځينو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طريقه داسې وويل: «دغه سړي محمد صلى الله عليه وسلم ته ګورئ ! چې د شام د قصرونو او د روم د ښارونو د فتح کولو خوبونه وينې، ده د روميانو سره جنګ هم د عربو په جنګونو قياس کړی دی، مونږ يقين لرو چې سبا به ټول د روميانو په مخ کې لاس ترلي ولاړ يو، دا ځمونږ قاريان صحابه رضي الله تعالى عنهم چې خپله ور، ډارن او دروغجنان دي؛ څرنګه به د روميانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنګيږي»، وغير ذلک من الهفوات.

دوی دا ډول ويناوې د دې لپاره کولې، چې مسلمانان له روميانو څخه وويروي، او زړونه يې مات کړي، کله چې دغه خبرې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورسېدې، نو دوی منافقان جلب او احضار کړل، او له هغوی څخه يې د دې حقيقت پوښتنه وکړله، دوی وويل: «يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! که رښتيا مو پوښتی؛ نو مونږ دغسې عقيده

کله لرله، خو داسې ویناوې مونږ یواځې د ټوکو او ساعت تېرې په ډول کولې، او غوښتل مو چې په دې توګه په آسانۍ سره مزل ووهو، او لار لنډه شي».

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) آیا په الله او په آیتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پورې وئ تاسې چې استهزاء به مو کوله.

تفسیر: یعنې آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تېرولو موقع او محک هم دا دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پورې استهزاء او د الهي احکامو سپکاوۍ داسې شیان دي، که یواځې په ژبه د ټوکو په ډول هم وې؛ کفر دی، بالخاصه چې د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطني پلیتۍ له امله داسې حرکت صادر شي.

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسې (مونږ ته په دروغو سره) په تحقیق (ظاهراً هم) کافران شوي یئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ایمان ستاسې، که عفوه وکړو مونږ له یوې ډلې له تاسې څخه؛ نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلې ډلې ته په سبب د دې چې دوی ښکه وو ګناهګاران.

تفسیر: یعنې د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرونو) او بهانو جوړولو څخه هیڅ فائده په لاس نه ورځي، څوک چې د نفاق او استهزاء د سزا وړ (لایق) وي؛ هغه به خامخا ور رسیږي، هو ! که اوس هم څوک د زړه په صدق توبه وکړي، او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي؛ الله تعالی جل جلاله هغه بښي، یا که یې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره له داسې فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلی وي؛ نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږي.

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ ۘ يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۚ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

سړي منافقان او ښځې منافقاتې ځینې د دوی له ځینو نورو دي (او په کفر او نفاق کې ګرد سره یو شان دي)، امر (حکم) کوي پر منکراتو (بدیو چې ښیي یې نورو ته)، او منع کوي دوی (خلق) له نېکیو څخه، او کلک نیسي دوی لاسونه خپل (له خیرات او دعا او مناجات نه)، هېر کړی دی دوی الله (او طاعت یې)؛ نو (الله) بې برخې کړي دي دوی (له خپل رحمت نه)، بېشکه چې منافقان همدوی دي فاسقان (یا دوی همدغه وتونکي دي له دائرې د ایمان نه).

تفسیر: یعنې له ټولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي، چې د دوی نارینه او ښځې سره له دې چې په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کې دي، چې په هر ډول حیلې او پلمې (تدبیرونه) جوړې کړي، او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بېزاره او بدو کارونو ته یې تیار کړي، د پېسو لګولو په اصلي ځایونو کې خپل لاسونه موتې او کلک نیسي، مطلب دا چې دوی کلمه وایي، لیکن نه د دوی له ژبې چا ته څه خیر او ښېګڼه رسیږي او نه له ماله، نو الله تعالی هم بالمقابل هېر کړل، او د هېرولو معامله یې ورسره وکړه.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٦٨﴾

وعده کړې ده الله له منافقانو سړيو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وي (دوی) په دغه (دوزخ) کې، همدغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)، او لعنت کړی دی په دوی الله، او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتې کېدونکی).

تفسير: يعنې دغه يوه کافي سزا ده چې وروسته له هغې بلې سزا ته هيڅ ضرورت نه پاتې کيږي.

﴿وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴾ : ښايي چې مطلب يې داسې وي، چې په دنيا کې به هم دالله تعالى جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسيږي، يا به دغه جمله د پخوانۍ جملې تاکيد وي، والله أعلم.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ؕ فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ

(تاسې ای منافقانو !) په شان د هغو کسانو يئ چې پخوا له تاسې ځنې وو، وو هغوی سخت له تاسې له جهته د زوره او زيات له جهته د مالونو او اولادونو، نو نفع واخيسته دوی په برخې خپلې (له دنيوي لذتونو).

تفسير: يعنې د دنيوي خوندونو کومه برخه چې د دوی لپاره مقدّره وه، له هغې څخه يې ګټه (فائده) او د عاقبت هيڅ يو خيال او فکر يې ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا ؕ

نو ګټه (فائده) واخيسته تاسې په برخې خپلې لکه چې ګټه (فائده) اخيستې وه هغو کسانو چې پخوا وو له تاسې څخه په برخې خپلې سره، او ډوب شوئ تاسې په باطلو کې په شان دډوبيدلو د هغو کسانو چې ډوب شوي وو په باطلو کې پخوا له تاسې.

تفسير: يعنې تاسې هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوي يئ ! او له فاني متاع څخه څومره برخه چې ستاسې لپاره مقدره ده؛ همغه دررسيږي، او ستاسې ټول کارونه بيخي د هغوی په شان دی، نو ښه وپوهيږئ چې ستاسې حشر هم د هغوی په شان دی، له هغوی سره مال، اولاد او جسماني قوتونه له تاسې څخه زيات وو، خو سره له هغه هم د الله تعالى جل جلاله د انتقام او نيونې څخه يې ځان ونشو ژغورلی (ساتلی)، نو تاسې پر کوم شي باندې ډاډينه او اطمينان لرئ، چې په داسې اندازه د الله تعالى جل جلاله له سزا او پوښتنې څخه بې پروا ناست يئ؟ .

اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٩﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان هم دوی دي زيانکاران (يا همدغه بې برخې دي له هره بابه).

تفسير: يعنې هيڅ دنيوي او اخروي برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقي د دنيوي لذتونو هغه حصه چې ظاهراً د هغوی په برخه شوه؛ هغه في الحقيقت د دوی په حق کې استدراج او عذاب وو، لکه چې دوه رکوع ړومبی (۵۵) آيت کې د ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ﴾ په تفسير کې تېر شو، او له هغه څخه پخوا په څو نورو ځايونو کې هم ليکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ

آيا نه دى راغلى دوى ته خبر (د عذاب د) هغو كسانو چې پخوا وو له دوى نه، قوم د نوح او عاد او ثمود او قوم د ابراهيم او څښتنان د (ښار د) مدين او چپه شوو اړول شوو كليو (د لوط).

تفسير: د نوح عليه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر (سيلئ) او د (ثمود) قوم په صيحه (غيبي چغه) هلاك شول، الله تعالى جل جلاله د ابراهيم عليه السلام تاييد په عجيب او غريب ډول وفرمايه، چې د هغه په ليدلو سره د هغه قوم ذليل او ناكام شو، د دوى پاچا (نمرود) په ډېر بد حال او خراب مړ ووژل شو، د مدين ښار اصحاب په صيحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط عليه السلام د قوم كلي بيخي په بل مخ واړول شول، او د كانړو باران پرې وشو، د دغو ګردو (ټولو) اقوامو قصې بې د ابراهيم عليه السلام له قومه د «الأعراف» په سورت كې تېرې شوي دي.

أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

چې راوړې وې دوى ته رسولانو د دوى ښكاره معجزې (نو تكذيب وكړ دوى د رسولانو، نو هلاك شول) نو نه وو الله چې ظلم به يې كولو په دوى، وليكن وو دوى چې په ځانونو خپلو به يې ظلم كولو (په كفر او تكذيب سره).

تفسير: يعنې الله تعالى جل جلاله هيڅوا ته بې سببه او بې ځايه جزا سزا نه وركوي، دغه خلق په خپله په داسې ګناهونو بوخت (مشغول) او لګيا دي، چې د هغو په اثر پر دوى د الله تعالى جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمنانې ځينې د دوى دوستان دي د ځينو نورو حكم كوي دوى په نېكيو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دى)، او منع كوي له بديو چې (د الله او د رسول الله نه مخالفت دى)، او دروي (له ټولو حقوقو سره سم اداء كوي) لمونځ، او وركوي دوى زكات، او حكم مني د الله او (حكم مني) د رسول الله، دغه كسان ژر به رحم وكړي په دوى الله، بېشكه چې الله ښه غالب قوي دى (د حكمونو په جاري كولو) ښه د حكمت خاوند (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعنې منافقان خلق له نېكۍ څخه منع كوي، او د بدۍ په لوري ترغيب وركوي، او مؤمنان خلق له بدۍ نه ژغوري، او د نېكۍ په لوري يې تشويق كوي، د منافقانو موټي كلك دي، او د مسلمانانو لاسونه پرانيستي دي، منافقان د شومتيا له امله خپل مال نه لګوي، او مؤمنان د الله تعالى جل جلاله له حكمه سره سم د خپلو مالونو زكات، صدقې او خيرات وركوي، له منافقانو څخه بيخي الله تعالى جل جلاله هېر دى، ولې مؤمنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ كوي، او په ټولو معاملاتو كې د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حكمونو سره سم تګ كوي، نو ځكه منافقان د الله تعالى جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول، او مؤمنان د پاك الله جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت مستحق وګرځېدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ۭ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٧٢﴾

وعده کړې ده الله له نارینه وو مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چې بهیږي له لاندې (د مانیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې او (وعده کړې ده الله) د ځایونو پاکو (چې ثابت دي) په جنتونو د تل اوسېدلو کې، او رضاء له (جانبه د) الله ډېره لویه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)، دغه (رضا د الله) هم دغه بری دی ډېر لوی.

تفسیر: یعنې د ټولو دنیوي او اخروي نعمتونو څخه ډېر لوی نعمت د الله تعالی جل جلاله رضا او خوښي ده، جنت هم له همدې امله غواړي چې هغه د الله تعالی جل جلاله د رضا مقام دی، او حق سبحانه و تعالی جل جلاله به په جنت کې مؤمنانو ته هر ډول جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالۍ ورکوي، مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقیقي محبوب دائمي رضا او د هغه لیدل وي.

په صحیح حدیث کې راغلي دي چې: حق تعالی جل جلاله به جنتیانو ته غږ کوي چې: «ای جنتیانو !» جنتیان به په ځواب کې عرض وکړي «لبّیک»، بیا به پوښتنه وکړي چې «هل رضیتم ـ آیا اوس خوښ شوي یئ؟» جنتیان به داسې عرض وکړي: «ای پروردګاره ! ولې به نه یو خوشاله حال دا چې تا خپل انتهایي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده»، بیا به داسې پوښتنه وشي، «هل أعطیتم أفضل من ذلک؟ ـ هر هغه شیان چې تر اوسه پورې تاسې ته درکړی شي دي، آیا د هغو څخه د بل کوم شه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟»، جنتیان به سوال وکړي چې: «یا الله جل جلاله ! له دغو نعمتونو او مهربانیو څخه به بل کوم غوره، اعلی او خورا (ډېر) شه نعمت وي؟»، دلته به الله تعالی جل جلاله فرمایي: «أحل علیکم رضواني فلا أسخط علیکم أبدا ـ خپله دائمي رضا او خوښي تاسې ته درلېږم، چې له هغه وروسته به هیڅ خفګان او نا خوښي نه وي».

رزقنا الله وسائر المؤمنین هذه الکرامة العظیمة الباهرة

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۭ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۭ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٧٣﴾

ای نبي (محمده !) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختي کوه پر دوی، او (آخري) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی، او بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شي په دفع کې انتهایي کوښښ کول دي، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طریقه وي، د منافقانو مقابل کې (چې په ژبه د اسلام اظهار کوي او له زړه مسلمانان نه دي) د محمدي امت د جمهورو په نزد (جهاد السیف) مشروع نه دی، او نه د نبوّت په زمانه کې داسې واقع شوي دي.

نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آیت کې عام دی، یعنې په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول مقابلې سره چې مصلحت وي؛ جهاد دې وشي ! د ځینو علماوو دا رایه ده، که د منافقانو نفاق بیخي ښکاره او عیان شي، نو پر دوی باندې هم (بالسّیف) جهاد کېدی شي.

په هر حال څرنګه چې د تبوک په غزا کې د منافقانو نفاق بیخي ښکاره شوی وو، نو ځکه په دغه آیت کې د دوی سره د لږې سختې رویې غوره کولو هدایت ورکړی شوی دی، ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم فطرتاً ډېر حلیم

او خورا (ډېر) نرم خويه او مهربان وو، لكه چې په خپله پاك الله جل جلاله فرمايي: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۵۹) آيت (۱۷) ركوع) د الله تعالى له جانبه پرې حكم شوى وو: ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵) آيت (۱۱) ركوع).

څرنګه چې منافقان هم په ښكاره د مؤمنانو په ډله كې شامل وو، نو ځكه رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هغوى له كارونو څخه اغماض او عفوه كوله، او ورنه تېرېده، او نرمي به يې ور سره كوله، د (تبوك) په غزا كې كله چې منافقانو په پوره ښكاره ډول سره بيحيايي، عناد، عداوت او دښمني اختيار كړه؛ نو داسې حكم وشو چې اوس د منافقانو په مقابل كې سختي اختيار كړئ! ځكه چې دغه شرير خلق په ښو اخلاقو او نرمۍ سره په لاره نه راځي.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا ۚ وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ ۚ فَإِن يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

قسمونه خوري دوى په الله باندې چې نه دي ويلي دوى (دا خبرې چې تاته دررسېدلې دي) او خامخا په تحقيق ويلې وه دوى كلمه (الفاظ) د كفر، او كافران شوي دي دوى (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل، او قصد يې كړى وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوى (هغه ته)، او عيب نه لګاوه دوى (په الله او رسول الله) مګر له دې جهته چې غنيان كړل دوى الله او رسول د الله له فضله خپله، نو كه توبه وويسته دوى (له دغه نفاقه)؛ نو وي به (دغه توبه غوره) خير دوى ته، او كه بېرته وګرځي دوى (له توبې)؛ نو عذاب به ورکړي دوى ته الله په عذاب دردناك سره په دنيا كې (په وژلو) او په آخرت كې (په سوځولو سره)، حال دا چې نه به وي دوى ته په (تمامه) ځمكه كې هيڅ ولي (دوست ساتونكى له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونكى له عذابونو څخه).

تفسير: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو كې يو تر بله د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د اسلامي دين سپكاوى كاوه لكه چې د (المنافقون) په سورت كې به راشي، كله چې كوم مسلمان د منافقانو دغه خبرې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رسولې؛ نو منافقانو به هغه دروغجن ګڼلې، او قسمونه بې خوړل چې مونږ داسې خبرې نه دي كړې، الله تعالى جل جلاله د مسلمانانو د روايتونو تصديق وكړ، چې بېشكه منافقانو همداسې خبرې كړې دي، او د اسلام له دعوى څخه وروسته يې همداسې كلمې د اسلام او د اسلام د نبي صلى الله عليه وسلم په نسبت ويلي دي؛ چې داسې وينا يواځې د همدغو منكرانو له خولو څخه راوتلى شي.

﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾: «او قصد يې كړى وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوى هغه ته» يعنې د (تبوك) د غزا څخه د بېرته راتللو په وخت كې رسول الله صلى الله عليه وسلم له لښكره بېل شوى وو، او په هغه لاره تلو، چې په غره كې تېره شوې وه، تقريبا دولسو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) ترلې وو، د شپې په تياره كې يې غوښتل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته لاس واچوي، او «معاذ الله» محمد صلى الله عليه وسلم له كومې لوړې څخه ژورې ته وغورځوي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره حُذيفه او عمّار رضي الله تعالى عنهما وو، منافقان د عمّار نه چپ چاپېره شول، مګر حذيفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لوري ته واړول، څرنګه چې د هغو مخونه پټ وو، حذيفه رضي الله تعالى عنه او نورو هغوى ونه پېژندل، وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم حُذيفه او عمّار رضي الله تعالى عنهما ته د هغوى ټولو نومونه او شهرتونه وروښودل، او پوره يې ور معرفي كړل.

مګر تاکید يې وکړ چې دا حال چا ته مه وايئ، د دغې واقعې په لوري په ﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾ کې اشاره ده، چې هغه ناپاک قصد چې هغو کړی وو؛ د الله تعالی جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسېد.

ځينو علماوو ليکلي دي، چې په يو ځای کې د اسلامي لښکرو په منځ کې څه کورنۍ جګړه او جنګ نښتی وو، منافقانو دلته په شيطانۍ او اغواء باندې لاسونه پورې کړل، او غوښتل يې چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې د نفاق او اختلاف په اچولو کې کوښښ وکړي، ولې ناکامه پاتې شول، او رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغو په منځ کې جوړه وکړه، چې د (المنافقون) په سورت کې يې تفصيل راځي.

﴿وَمَا نَقَمُوا﴾ الآيه ـ «او عيب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلى الله عليه وسلم مګر له دې جهته» يعنې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا په برکت الله تعالی دوی بډايان (مالدار) کړل، د پور له باره يې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غنيمت) کې د حصو او برخو خاوندان شول، او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پيداوار ښه شوی وو.

نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کې له الله تعالی جل جلاله او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره چل، فريب او ټګي کوله، او په هر ډول د رسول الله صلى الله عليه وسلم او مسلمانانو ربړلولو (تکليفولو) ته يې ملاوې ټرلې وې، نو که دوی اوس هم توبه وباسي، او له خپل شرارتونو او احسان هېرولو څخه لاس واخلي؛ نو دغه کار به د دوی په حق کې ډېر ښه وي، که نه الله تعالی جل جلاله به په دنيا او عُقبا کې دوی ته داسې سزا ورکړي، چې د ځمکې په مخ به هيڅوک نه موندل کيږي، چې له هغې څخه دوی خلاص کړي، په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې (جلاس) نومې يو سړي د دغو آيتونو د اورېدلو په اثر د زړه له خلاصه توبه وويسته، او خپل پاتې ژوند يې له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰىنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ اٰتٰىهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٧٦﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي، چې عهد يې کړی وو له الله سره: قسم دی چې خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله؛ نو خامخا خيراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکات به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه. نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله؛ نو بخل يې اختيار کړ په هغه (مال) او بېرته وګرځېدل دوی حال دا چې دوی څنګ کوونکي وو (له حقه).

تفسير: دا آيت کريمه د ځينو منافقينو په هکله نازل شوی دی لکه: نبتل بن الحارث، جدّ بن قيس او معتب بن قُشير، (تفسير القرطبي، زاد المسير).

فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِيْ قُلُوْبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهٗ بِمَآ اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ﴿٧٧﴾

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کې (چې هيڅ لرې به نشي) تر (هغې) ورځې پورې چې مخامخ کيږي به له الله سره (په قيامت کې)، په سبب د هغه چې مخالفت کړی وو دوی د الله له هغې خبرې چې وعده کړې وه دوی له الله سره، او په سبب د دې چې وو دوی چې دروغ به يې ويل.

تفسير: يعنې له الله تعالی جل جلاله سره د خرګندې وعده خلافۍ او دروغ ويلو په سبب دوی د بخل او اعراض اثر داسې شو؛ چې د تل لپاره د نفاق ونه د دوی په زړونو کې قائمه شوه، او تر مرګه پورې لرې کېدونکې نه ده، او د الله

جل جلاله عادت په دې جاري دی، چې که کوم سړی ښه یا بد خصلت ځان ته غوره کړي؛ نو د بیا بیا کولو له امله هغه دائمي ګرځي، د خراب خصلت له دغه دوام او استحکام څخه کله کله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبیر کیږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آیا نه دي پوهیدلي دغه (وعده خلافان) چې بېشکه الله عالم دی په پټو (نیتونو) د دوی، او په پټو مجلسونو د دوی، او (نه دي پوهیدلي دوی په دې خبره چې) بېشکه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

هغه منافقان چې عیب وایي په (ډېرو) خیرات کوونکو باندې له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو کې او (بل) د هغو (بې وزلو عیب وایي) چې هیڅ نه مومي دوی مګر په قدر د وس (او زیار او کوښښ) خپل، پس مسخرې کوي دغه (منافقان) په دوی پورې، ټوقې مسخرې به وکړي الله په دوی پورې (د دوی د مسخرو په مقابل کې) او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یو ځلې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د صدقې ورکولو په نسبت ترغیب وکړ: «چې په دغو صدقاتو د تبوک د لویې غزا تیاری وکړي، ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه هر څه چې په کاله کې موندل؛ هغه یې ټول ورکړل، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه خپل نیمایي مال ورکړ، جامع القرآن عثمان بن عفان رضي الله تعالی عنه درې سوه اوښان له بارونو سره ورکړل، علي مرتضی رضي الله تعالی عنه زر اشرفۍ ورکړې، عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالی عنه څلور زره درهم (یا دینار) ورکړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه سل وسقه خورما (چې قیمت یې څلور زره درهمه کېده) ورکړې».

نو منافقانو د دغو صدقې ورکوونکو بد ویل شروع کړل، او ویل به یې چې: دغو نوموړو معظمو أصحابو دغه ډېرې روپۍ او زیات مال په ریا او ځان ښودنې ورکړي دي، او یو غریب مفلس صحابي ابو عقیل حبحاب چې په خواري او مزدورۍ او مشقت سره به یې لږ شی ګټل، یوه پیمانه خورما صدقه کړه، نو منافقانو پر ده باندې خندل، او ملنډې به یې پرې وهلې، چې دې خامخا په زور سره خپل ځان ښیي، او ځان په وینو لړلو شهیدانو کې داخلوي، که نه یوې پیمانې خرماوو ته د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه څه احتیاج؟ خو نوم یې کاوه، مطلب دا چې لږ او ډېر شي ورکوونکي دواړه د دوی له ژبو نه وو خلاص، ځینو ته به یې پیغورونه ورکول، او په ځینو به یې مسخرې کولې؛.

نو الله تعالی جل جلاله وفرمایل: ﴿سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ﴾ «الله تعالی جل جلاله به د دې پیغورونو او مسخرو په مقابل کې په دوی پورې ټوقې او مسخرې وکړي»، که څه هم ظاهراً دوی څو ورځې د ټوکو، مسخرو او منلډو (ټوقو) لپاره آزاد پرېښودلي شوي وو؛ خو په حقیقت کې په پټه کې د دوی د امن او هوسایۍ (آرام) ټولې ریښې او رګونه پرې کیږي، او دوی ته ډېر دردناک عذاب تیار دی.

ٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٨٠﴾

بخښنه وغواړه لپاره د دغو (منافقانو) یا مه غواړه بخښنه (لپاره د دغو منافقانو)، که بخښنه وغواړې ته دوی ته اویا کرته؛ نو له سره به بخښنه ونه کړي الله دوی ته، دغه (نه بخښل) په سبب د دې

دي، چې بېشکه دوی کافران شوي دي په الله او په رسول د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعنې د منافقانو لپاره چې تاسې هر څومره استغفار او بخښنه غواړئ، هغه د دوی په حق کې بيخي بې اثره او بې فائدې ده، الله تعالى جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هيڅکله نه بخښي.

دا پېښه داسې وشوه چې په مدينه منوره کې د منافقانو رئيس عبد الله بن أُبيّ مړ شو، رسول الله صلى الله عليه وسلم د کفن لپاره خپل مبارک کميس ورکړ، او د خپلې خولې مبارکې لاړې يې په خوله کې ورواچولې، او د ده د جنازې لمونځ يې اداء کړ، او د مغفرت دعا يې ورته وکړه.

عمر رضي الله تعالى عنه په دغه معامله کې مداخله او مخالفت وکړ، او ويې ويل چې: يا رسول الله ! دا خو همغه خبيث دی چې په هغه او دغه وخت کې يې دغسې او هغسې ناولي کارونه کړي وو، او تل د کفر او نفاق مشر او بيرغ پورته کوونکی وو، آيا الله تعالى جل جلاله نه دي فرمايلي: ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾.

رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «ای عمره ! زه له استغفاره نه يم منع شوی، بلکه آزاد پرېښودل شوی يم، چې بخښنه وغواړم يا ونه غواړم، او دغه د الله تعالى جل جلاله کار دی چې بخښنه ورته کوي، که يې نه کوي» يعنې که ځما استغفار هغه ته ګټه (فائده) ونه کړي؛ نو ودې نه کړي، ښايي چې ځما دا کار د نورو په حق کې ګټور ثابت شي، که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت ووينې؛ نو مسلمانان به شي لکه چې همداسې هم وشول.

د صحيح بخاري شريف په يو روايت رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «که زه پوهېدی چې په اويا ځلې استغفار سره هم هغه ته بخښنه کېدلی؛ نو ما به له اويا ځلې څخه زيات استغفار ورته غوښتلی وی»، ګواکې په دغې جملې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم تنبيه وفرمايله، چې د عمر رضي الله تعالى عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار ګټور نه ګڼه، يواځې دومره قدرې فرق شته، چې د عمر رضي الله تعالى عنه نظر يواځې د (بغض في الله) له کبله (له وجې) په همدغې نه بخښنې پورې مقصور وو، مګر نبي کريم صلى الله عليه وسلم دمړي د ګټې (فائدې) څخه صرف نظر کړی، د نبوت د عمومي شفقت اظهار او د ژوند يو فائده يې په نظر کې نيولې وه.

بالاخر د الله تعالى وحي ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ﴾ په تصريح سره د منافقانو د جنازې کولو يا د دوی په تکفين، تدفين او تجهيز کې له برخې اخيستو څخه يې منع کړ، ځکه چې له دغه وضعيت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور کېدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتېدلو احتمال وو، نو د دې آيت له نزوله وروسته بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د هيڅ يو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُوْنَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلٰفَ رَسُوْلِ اللّٰهِ وَكَرِهُوْٓا اَنْ يُّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَالُوْا لَا تَنْفِرُوْا فِي الْحَرِّ ۭ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا ۭ لَوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ ۝٨١

خوشاله شوي وو بېرته پاتې شوي (له غزا د خپل نفاق له امله ـ وجې) په کېناستو خپلو بېرته له رسول د الله څخه، او بده ګڼله دوی دا چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې، او ويل به دوی (په خپلو منځونو کې يا مؤمنانو ته) چې: مه ځئ تاسې (د تبوک دې غزا ته) په دغې ګرمۍ کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې اور د دوزخ ډېر سخت دی له جهته د ګرمۍ (دوی ته له دې حرارته) که وی دوی چې پوهېدی (نو نافرماني به يې نه وه کړې).

تفسير: دا د هغو منافقانو په متعلق دی، چې د (تبوک) په غزا کې يې ګډون نه وو کړی، يعنې د منافقانو دغه حال چې د بدو او عيب جنو کارونو په کولو خوښيږي، او له ښو کارونو څخه کرکه کوي، او لرې ترې تښتي، لکه چې زياتره ښو خلقو ته پيغورونه ورکوي، او مسخرې پرې کوي، دغسې قوم ته د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له استغفاره څه ګټه (فائده) رسېدی شي؟ له دې ځايه د ګناهګارو او بد اعتقادو په منځ کې فرق پيدا کيږي.

داسې هيڅ يوه ګناه نشته چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په استغفار ونه بخښله شي، ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۶۴) آيت (۹) رکوع).

ليکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اويا ځلې استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسيږي.

﴿وَقَالُوا۟ لَا تَنفِرُوا۟ فِى ٱلْحَرِّ﴾ «او ويل به دوی په خپلو منځونو کې مؤمنانو ته چې: مه ځئ تاسې دغې غزا د تبوک ته په دغې ګرمۍ کې»، يعنې يا منافقانو دغسې ويناوې په خپلو منځونو کې سره کولې، يا خو يې ځينو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه يې سست کړي.

﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا۟ يَفْقَهُونَ﴾ «ووايه ای محمده ! دوی ته چې: اور د دوزخ ډېر سخت دی ل جهته د ګرمۍ دوی ته له دې حرارته که وی دوی چې پوهېدی؛ نو نافرماني به يې نه وه کړې»، يعنې که دغو منافقانو پوهه لرلی؛ نو داسې فکر به يې کاوه چې دوی د هغه حرارت او تودوخې څخه ځان ژغورې (ساتې) خو د هغه په ځای د داسې حرارت په لورې ورځې، چې د هغه ګرمي د دې ګرمۍ څخه ډېره زياته او نهايته سخته ده، د دغه مثال خو داسې کېدی شي، چې کوم لېونی له لمره وتښتي، او په اور کې ننوځي، په مبارک حديث کې راغلي دي، چې د دوزخ د اور حرارت د دنيا له اور څخه (۹۷) درجې زيات دی، نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا۟ قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا۟ كَثِيرًا ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

نو ودې خاندي دوی لږ (په دنيا کې) او ودې ژاړي ډېر (په آخرت کې) له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې دوی دې څو ورځې په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشال اوسې ! او ودې خاندي ! بيا به دوی د دغو چارو په سزا کې تل ترتله وژاړي !.

فَإِن رَّجَعَكَ ٱللَّهُ إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ فَٱسْتَـْٔذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا۟ مَعِىَ أَبَدًا وَلَن تُقَـٰتِلُوا۟ مَعِىَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِٱلْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْخَـٰلِفِينَ ﴿٨٣﴾

نو که بېرته راوستې ته الله (مدينې ته) يوې طائفې ته له دغو وروسته پاتې شويو خلقو څخه (چې منافقان دي)، نو بيا اجازه وغواړي دوی له تا څخه د وتلو (بلې غزا ته)؛ نو ووايه (ای محمده ! دوی ته): چې له سره به ونه وځئ تاسې له ما سره هيڅکله (هيڅ جنګ ته)، او له سره به ونه جنګېږئ په ملګرتيا ځما د هيڅ دښمن سره، بېشکه چې تاسې راضي شوي يئ په کېناستو (او بېرته پاتې کېدلو) اول واړي (په غزا د تبوک کې)؛ نو بيا ناست اوسئ تاسې سره د بېرته پاتې شويو (ښځو او هلکانو).

تفسير: رسول الله صلى الله عليه وسلم په (تبوک) کې او منافقان په مدينه منوره کې وو، ممکن وو چې ځينې منافقان د رسول الله صلى الله عليه وسلم له راتګه پخوا مړه شي، نو ځکه يې ﴿إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ﴾ وفرمايل، يعنې که او س دغه منافقان بلې کومې غزا ته د تلو اجازه وغواړي؛ نو ته دوی ته داسې ووايه: بس دی ستاسې مېړانه (بهادري)، او توره ښه

راځرګنده شوه، او ستاسې د زړونو حال لا ډومبی له دې ښکاره شوی دی، نو وروسته تر دې له مونږه سره وتلی نشئ، او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کې څه مټرانه (بهادري) ښوولی شئ، نو د بې لاسو او بې پښو ضعیفانو او ناتوانو، سپین ګیرو او هلکانو، جونو او ښځو سره پخپلو کورونو کې کښئ، او هغه شی چې اول ځلې تاسې د خپلو ځانونو لپاره غوره کړی ډېر ښه دی، چې پر همغه حالت باندې ومرئ، څو د الله تعالی جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅکئ.

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨٤﴾

اومه کوه لمونځ (د جنازې) په هیڅ یو تن له دغو (منافقانو) چې مړ شي هیڅکله، او مه درېږه په قبر د ده (د دعا، استغفار یا د تدفین د اهتمام لپاره)، بېشکه چې دغه (منافقان) کافران شوي دي په الله (چې شرک یې کړی دی) او په رسول د الله (چې له زړه یې نه دی منلی) او مړه شول حال دا چې دوی فاسقان وو.

تفسیر: دغه آیت د عبد الله بن أُبيّ څخه وروسته نازل شوي دي، لکه چې د همدې سورت د (٨٠) آیت په تفسیر کې مونږ هغه په تفصیل سره لیکلي دي، د دې آیت له نازلېدو نه وروسته د منافقینو جنازه کول بیخي منعه شو، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه به احتیاطاً د هغه سړي په جنازه کې ګډون نه کاوه، چې د هغه په جنازه کې به حُذیفه رضي الله تعالی عنه ګډون نه وو کړی، ځکه چې حذیفه رضي الله تعالی عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د ډېرو منافقانو نومونه ښوولي وو، او ښه ورمعرفي کړي وو، نو ځکه د ده لقب (صاحب سرِّ رسول الله صلی الله علیه وسلم) وو.

وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٨٥﴾

او نه دې په تعجب کې اچوي تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډېر وي) او اولادونه د دوی (که څه هم قوي او زورور وي)، بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې په عذاب کړي دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنیا (لږ خسیس ژوندون) کې، او ووځي (له بدنه ساوې) ارواح د دوی (په ډېر سختۍ او غم سره)، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر ومري).

تفسیر: په همدې جزء د (التوبة) په (٥٥) آیت (٧) رکوع کې په همدې مضمون یو بل آیت هم تېر شوی دی، دلته دی همغه تفسیر بیا وکتل شي.

وَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ اَنْ اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوْا مَعَ رَسُوْلِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوْا ذَرْنَا نَكُنْ مَّعَ الْقٰعِدِيْنَ ﴿٨٦﴾

او کله چې نازل کړ شي کوم سورت په دې خبره چې ایمان راوړئ تاسې په الله او جهاد وکړئ تاسې په ملګرتوب درسول د الله؛ نو غواړي اجازه له تا نه (د بېرته پاتې کېدو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی، او وایي دغه (منافقان): پرېږده مونږ چې اوسو سره د (کور) کښاستونکو (ښځو، هلکانو).

تفسیر: کله چې د قرآنکریم په کوم سورت کې خبرداری ورکول کیږي، چې په پوره اخلاص او په ټینګه ایمان راوړئ ! ښایي د هغه په اثر داسې ښکاره شي چې له نبي صلی الله علیه وسلم سره یو ځای شي ! او د الله تعالی په لاره کې جهاد وکړي ! ؛ نو دغه منافقان تړي څنګ کوي، او په دوی کې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبیرونه) او بهانې جوړوي، او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اجازه غواړي، چې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! مونږ ته اجازه راکړئ چې همدلته په مدینه کې پاتې شو، ګواکې د ډېرې بې غیرتۍ او نامردۍ له امله (وجې)

پر دغه باندې راضي شوي دي چې د جنګ يا د خطرې د نامه له اورېدلو څخه لکه په پرده کې کېناستونکو ښځو غوندې په کورونو کې ننوځي، هر کله چې د جنګ خطر له مینځه لاړ شي، او د اطمینان او آرامۍ وخت راشي؛ نو بیا په خبرو جوړولو کې لکه بیاتي (قیچي) غوندې په ژبه ښوروي له ټولو ځنې وړاندې وړاندې ځي: ﴿فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۱۹) آیت (۲) رکوع).

رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

راضي شول په دې چې وي دوی سره له ښځو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کُفر او نفاق) نو نه پوهیږي دوی (د جهاد په اجر).

تفسیر: یعنې د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پیغمبر څخه د ښه ترې پاتې کېدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی، چې اوس ډېر لوی لوی عیبونه هم هغو ته د عیب په شان نه ښکاري، او د دې په ځای چې په دغه بې غیرتۍ وشرمیږي؛ ناز او خوشالي پرې کوي.

لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

لیکن رسول (د الله) او هغه کسان چې ایمان لرونکي دي له ده سره جهاد پې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو، او دغه کسان همدوی لره دي ښېګڼې (فائدې) او دغه کسان همدوی دي په مراد رسیدلي (بریالیان). تیار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهیږي له لاندې (د مانړیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شیطان).

تفسیر: دلته الله تعالی جل جلاله د منافقینو په مقابل کې د مخلصینو بیان فرمایي، چې وګورئ دغه دي د الله تعالی جل جلاله وفادار بندګان چې د پاک الله جل جلاله په لاره کې یې نه په خپل ځان ارزل (ایسار) دي، او نه خپل مالونه منع کوي، بلکه له سر او مال دواړو تېر دي، او که هر څومره سخت خطرونه موجود وي، دوی د اسلام حمایت او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ملګرتیا کوي، او هر ډول قربانۍ او ځان جارولو ته حاضر او تیار دي، نو بیا که د داسې خلقو لپاره فلاح او بری نه وي؛ نو د چا لپاره به وي؟ .

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرایي) اعرابو څخه لپاره د دې چې اذن ورکړ شي (د پاتې کېدلو) دوی ته او کېناستل هغه کسان چې دروغ یې ویلي وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ایمان کې)، ژر به ورسیږي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له دوی ځنې عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې همغسې چې د مدینې منورې په اوسیدونکو کې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په کلیوالو ناپوهو اعرابو کې هم هر راز خلق پیدا کیږي، له هغو ځنې یې دلته دوه قسمه ذکر دي، د مخلصینو کلیوالو ذکر د دغې رکوع په پای (آخر) کې په ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ الآیه ـ (۹۹) آیت کې راځي.

دلته د کليوالو د هغو دوو ډلو ذکر دی چې معذّرون او قاعدون دي، د معذرونو د ډلې په مصداق کې د سلفو مفسرينو په منځ کې اختلاف دی، چې آيا له هغو ځنې د دروغو، بهانو او پلمو جوړوونکي منافقين مراد دي (لکه چې له ترجمې څخه ښکاري)، يا په رښتيا سره عذر کوونکي مسلمانان مقصود دي، چې واقعاً د جهاد له ګډون څخه معذور وو.

که ړومبني شق اختيار کړ شي؛ نو په آيت کې به د منافقانو د دواړو قسمونو بيان وي، او معذرون هغه کسان شول چې سره له نفاقه تش د ظاهري رسم او ښودانې لپاره يې په دروغو پلمې او حيلې جوړولې، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې اجازې غوښتلې.

او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وي، چې هغو ړومبی د ايمان په دعوی کې دروغ ويل، او بيا يې د ظاهري رسم او د رياييِ دستور پروا هم دومره ونه کړه، او د جهاد د نفير (اعلان) د اورېدلو سره هم په خپلو کورونو کې کېناستل، بېباکه او بې حيا شول، او د عذر کولو لپاره هم رانغلل.

نو په دې تقدير سره به ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وي، او معنی به يې داسې کيږي: هغه کسان چې له دغو دواړو ډلو څخه په خپل کفر باندې تر آخره قائم پاتې کيږي، دوی ته دردناک عذاب مقرر دی، او هغه کسان چې د توبې توفيق ور په برخه کيږي، تر دغه وعيد لاندې نه راځي.

که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شي چې واقعاً معذور وو؛ نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وي، او د ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ وعيد به يواځې د همدوی په حق کې وي، نو ګواکې د ړومبنی ډلې ذکر به د عذر د قبول په ډول وي.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعيفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه (مال) چې يې لګوي دوی (په غزا کې) هيڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتې کېدلو کې)؛ کله چې اخلاص کوي دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه يې صاف وي)، نشته په نيکوکارانو هيڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بخښوونکی (د ګناهونو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتينو معذورينو عذر بيانوي، حاصل يې دا دی چې عذر خو کله په شخصي ډول (طريقه) لازم بالذات وي، مثلا لکه د زړښت کمزوري چې عادتاً په هيڅ صورت له سړي څخه نشي بېلېدې، او کله عارضي يا بدني وي، لکه ناجوړتيا او نور، يا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالی، څرنګه چې د تبوک په غزا کې مجاهدين ډېر لږ او اوږده سفر ته تلل، او په جبري ډول سره يې هلته خپل ځانونه رسول، نو ځکه د سورلی د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګڼل کېده، لکه چې وروسته يې ذکر راځي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾

او نشته (ګناه په پاتې کېدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چې راغلل دوی تاته لپاره د دې چې سورلی ورکړې ته دوی ته؛ نو وويل تا ورته چې: نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چې سواره کړم تاسې په هغه نو بېرته وګرځېدل دوی، حال دا چې سترګې د دوی بهېدې (يعنې تويولې) له اوښکو؛ له جهته د غمه له دې وجې چې نه مومي دوی هغه څه چې يې ولګوي (په جهاد کې).

تفسير: په صحيح حديث کې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوک) مجاهدينو ته وويل: «تاسې په مدينه کې داسې يو قوم پرېښې دی، چې له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب کې شريک دي، هر هغه قدم چې تاسې د الله تعالى جل جلاله په لاره کې اخلئ، يا له کومې بيديا څخه تېرېږئ، يا چې په کومه لوړه خېژئ، يا کومې ژورې ته ښکته کېږئ؛ نو هغه قوم په دغو ګردو مواقعو کې له تاسې سره ملګري او يو ځای دي، دا هغه خلق دي چې د حقيقي مجبوريتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه بېرته پاتې شوي دي»، د «حسن رحمه الله» په (مرسل) کې د دغه مضمون له بيان څخه وروسته رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د همدغه آيت تلاوت کړی دی: ﴿وَّلَا عَلَى الَّذِيْنَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ﴾ الآيه .

إِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَسْتَأْذِنُوْنَكَ وَهُمْ أَغْنِيَآءُ ۚ رَضُوْا بِأَنْ يَّكُوْنُوْا مَعَ الْخَوَالِفِ ۖ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٩٣﴾

خبره همدا ده چې لاره د ملامتۍ په هغو کسانو ده چې اذن (د بېرته پاتې کېدلو) غواړي له تا نه حال دا چې دوی غنيان وي، راضي شول په دې چې وي دوی (ناست) سره له بېرته شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی دی الله په زړونو د دوی؛ نو دوی نه پوهيږي (په خپلې بدې خاتمې).

تفسير: يعنې له قدرت او وس سره له جهاد څخه څنګ کوي، او په ډېره بې غيرتۍ دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کې ناست باهوګان په لاس کوي، په تل او همېشه ګناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توريږي، چې په کې د ښو او بدو عيب او هنر، پوهه او تميز نه پاتې کيږي، کله چې د ډېرې بېشرمۍ او بې عزتۍ له سببه کوم انسان په دغې اندازې ليونی او پاګل شي، چې د ندامت او تأسف په ځای بالعکس په ګناه فخر کوي او خوښيږي، نو دلته ښايي وپوهېږئ چې د ده په زړه باندې د الله تعالى جل جلاله مهر لګېدلی دی ـ العياذ بالله.

يَعْتَذِرُوْنَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَّا تَعْتَذِرُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللّٰهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ ثُمَّ تُرَدُّوْنَ إِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٤﴾

عذرونه به کوي دغـه (منافقين) تاسې ته (د پاتې کيدلو خپلو د غزا نه) کله چې بېرته راوګرځئ تاسې دوی ته، ووايه (ای محمده !) مه کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو په تاسې مونږ، په تحقيق خبر کړي يو مونږ الله له احوالو ستاسې، او ژر به ووينې الله عملونه ستاسې او رسول د ده (به هم ووينې چې له خپل نفاقه راګرځئ که نه ګرځئ)، بيا به بېرته بوتلی شئ تاسې (په قيامت کې هغه) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته، نو خبر به درکړي تاسې ته په هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسير: يعنې لکه چې د «تبوک» د تلو په وقت کې منافقينو راز راز (قسم قسم) حيلې او پلمې (بهانې) جوړولې، کله چې تاسې مدينې ته راستانه شئ؛ نو هلته به هم دغه منافقين هم داسې باطل عذرونه دروړاندې کوي، او غواړي چې تاسې مطمئن او ډاډه کړي، او قسمونه به خوري چې: «يا رسول الله ! ځمونږ نيت همدا وو چې له تاسې سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندې شول، دلته مجبوراً پاتې شو».

تاسې هغوی ته ووايئ چې: د دروغو جوړولو هيڅ فائده نشته، ستاسې دغه عذرونه لغو، چټې او بېکاره دي، مونږ د الله تعالى له جانبه ستاسې پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړی شوي يو، نو ستاسې پر دغو لغوياتو او چټې (بېکاره)

خبرو څرنګه باور کولی شو؟، وروسته له دې نه به ستاسې طرز عمل ولید شي، چې تاسې دغه خپله دعوی تر کومې اندازې پورې تر پای رسولی شئ؟ آیا دغه ټول دعاوی به په رښتیني صورت سره ظاهریږي او که نه؟ په هر حال د هغه ﴿عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ څخه ستاسې هیڅ یوه پټه خبره او عمل یا نیت پټ پاتې کېدی نشي، د الله تعالی حضور ته د خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کې ستاسې د هر ورځې او لوی او ظاهري عمل هغه په ښکاره ډول سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسې ته معامله او جزا سزا به درکړل شي.

سَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ اِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَّمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٩٥﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې دوی ته لپاره د دې چې څنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بېشکه چې دوی پلیت دي، او ځای د ورتلو د دوی جهنم دی، لپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: د «تبوک» د غزا نه بېرته راتلو په وقت کې به منافقینو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبیرونو) او حیلو جوړولو څخه د دوی دغه غرض وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ویلو سره راضي او مطمئن کړي، چې د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتیا او پوښتنه عائده نشي، او د پخوا په شان همداسې معامله په ابهام کې پټه پاتې شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرّض ونه کړي.

حق سبحانه وتعالی فرمایي چې دغه بهتر دی چې تاسې له هغو سره څه تعرّض مه کوئ ! لیکن دغه اغماض او تغافل پر دغه بنا نه دی، چې مسلمانان له هغوی ځنې راضي او مطمئن دي، بلکه د دوی د نهایت پلیتی او شرارت لامله دی، دغه خلق دومره نجس او پلیت واقع شوي دي، چې د هغوی د پاکی او صفایی هیڅ توقع نشي کېدی.

يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۚ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٩٦﴾

قسمونه خوري دغه منافقان تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه؛ نو بېشکه الله نه راضي کیږي له فاسق قومونو نه.

تفسیر: دمنافقینو لوی کوښښ په دې کې دی؛ چې په مکر، فریب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړي، فرض یې کړئ که په چل او فریب او بهانو سره مخلوق راضي شي؛ نو له هغه ځنې څه فائده در رسېدی شي؟ کله چې پاک الله له ده څخه راضي نه وي.

که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوې ده؛ نو دغه اغماض له سره د دې خبرې دلیل کېدی نشي، چې مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم دي.

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَّنِفَاقًا وَّاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوْا حُدُوْدَ مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٩٧﴾

ځینې له صحرایي اعرابو ډېر سخت دي له جهته د کفره، او له جهته د نفاقه (له ښاریانو نه) او ډېر لایق دي له دې سره چې پوهه نشي دوی په حدودو د هغو (احکامو) چې نازل کړي دي الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: تر دې ځای پورې د مدينې منورې د منافقينو او د مخلصينو احوال بيان شو، اوس د کليوالو صحرائيانو د څه حال ذکر فرمايي چې: په دوی کې هم څو ډوله خلق دي: کفّار، منافقين، مخلصين مسلمانان، څرنګه چې د کلي او سيدونکي په قدرتي ډول سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وي، (لکه په حديث کې راغلي دي: «من سکن البادية جفا»)، او د علم او د حکمت د مجالسو ځنې د لريوالي لامله د تهذيب او تمدّن اثر او د علم او عرفان رڼا ډېره لږه قبلوي، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفّارو او منافقينو څخه ډېر سخت دی.

د اعرابو د بې رحمۍ او غټ زړه توب ذکر په متعددو احاديثو کې راغلی دی، په يو حديث کې دي، چې يوه اعرابي له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسې له هلکانو (پچو) سره مينه او محبت هم کوئ؟، په الله قسم چې مونږ هيڅ کله له خپلو هلکانو سره مينه او محبت نه کوو !»، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «زه څه وکړم چې پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ايستلی دی»؟ .

﴿وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ﴾ : «او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي»، يعنې د الله تعالی علم د بني آدمانو پر ګردو طبقاتو محيط دی، او دی سم له خپله حکمته د هرې طبقې سره د دوی د استعدادو او قابليتونو سره موافقه معامله کوي.

وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَّتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَّيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ ؕ عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٩٨﴾

او ځينې له (صحرايي) اعرابو هغه دي چې نيسي هغه شی چې لګوي (يې په لار د الله کې) محض يو تاوان، او انتظار کوي په تاسې د ګردشونو د زمانې ، پر هم دوی دې وي ګردش د بدۍ (نه په تاسې)، او الله ښه اوريدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې په «منافقينو اعرابو) کې هغه خلق هم شته چې کوم وقت د الله تعالی په لاره کې څه شی ولګوي؛ نو په داسې کراهيت سره يې لګوي، لکه چې دوی کومه جرمانه ورکوي يا تاوان ګالي، دوی تر اوسه پورې هم منتظر دي ؛ چې مسلمانان د دهر په حوادثو کې په کوم ګردش او آفت کې مبتلا او اخته شي، او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دې نه دي خبر چې پخپله د دوی په قسمت کې ګردشونه راتلونکي دي، اسلام خو تل غالب او فائق اوسيږي، او دغه منافقان ډېر سخت ذليل او رسوا کېدونکي دي، الله تعالی د هر يوه خبرې او دعاوې اوري، او ښه ورته معلوم دي چې کوم يو د عزت او د بري اهل دی؟ او کوم يو د ذلت او رسوايۍ وړ او مستحق دی؟ .

وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبٰتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوٰتِ الرَّسُوْلِ ؕ اَلَاۤ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ ؕ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٩٩﴾

او ځينې له (صحرايي) اعرابو څخه هغه دي چې ايمان لرونکي دي په الله او په ورځې آخرې او نيسي (ګڼې ـ شمېرې) هغه شی چې لګوي (يې په لاره د الله کې) (اسباب) د نژدېوالي په نزد د الله او (سبب د) دعاګانو د رسول، خبردار شئ چې دغه (خرچ کول سبب د) نژدېوالي دی د دوی، ژر به داخل کړي دوی الله په رحمت خپل کې، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی ډېر مهربان دی.

تفسير: دلته يې د قرآن کريم معجزانه تأثير او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د حيرت غورځوونکو تعليماتو نندارە رابسوولې ده، چې په همدغه ځيرو مزاجو، غټ زړو، تندخويو او بې لارو کليوالو او صحرائيانو کې چې د کفر او نفاق، جهل او طغيان لامله د دې خبرې له سره لايق او وړ نه وو، چې د الله تعالی په ښوولو آدابو باندې وپوهېدی شي.

د نبي كريم صلى الله عليه وسلم د تعليمه او د قرآن عظيم له غږ او تفهيمه په دوی کې داسې عارفان او مخلصان مسلمانان پيدا شول؛ چې پر مبدأ او معاد او نورو ټولو مؤمن به شيانو ايمان لري، او د پاک الله په لاره کې هر شی چې لګوي؛ خالص د الله تعالى د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا د ټولو په غرض يې کوي، الله تعالى دوی ته زېرى او بشارت ورکوي، چې بېشکه دوی په دغو خپلو اميدونو او هيلو (ارزوګانو) کې حق بجانب دي، يقيناً دوی ته همغه شی ور په برخه کيږي، چې د هغه نيت يې پخپلو زړونو کې کړى وي (يعنې د الله تعالى قُرب)، او پاک الله جل جلاله خامخا دوی په خپل رحمت کې داخلوي.

پاتې شوه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره اوري، او پخپلو سترګو يې ګوري، چې هر کله کوم سړى ښه کار کوي، او سم له اسلامي احکامو سره زيار او کوښښ کوي، يا صدقات او نور خيرات ورحاضروي؛ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم دهغو په حق کې دعا کوي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دغې دعاء ثمره هم همغه د الله تعالى رحمت او تقرّب دى، چې د هغه وعده لا له پخوا څخه شوې ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٠٠﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونکي) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او هغه کسان چې متابعت يې کړى دى د هغوى په احسان (نېکۍ) سره؛ راضي شوى دى الله له دوى نه، او راضي شوي دي دوى له الله نه، او تيار کړي دي الله دوى ته جنتونه چې بهيږي لاندې د (ونو او مانيو د) دوى ويالې، چې تل به وي دوى په هغو کې همېشه، دغه (رضا او جنت) برى دى ډېر لوى.

په تفسير: د «أعرابو مؤمنانو» د ذکر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه، چې د مؤمنينو د زعماوو، أعيانو او مشرانو څه ذکر هم وکړ شي، يعنې هغه مهاجرين چې په هجرت کې يې د سبقت او اولیت شرف حاصل کړى دى، او هغه انصار چې په نصرت او اعانت کې د سبقت او اولیت افتخار لرونکي دي، الغرض هغو کسانو چې د حق په قبولیت، او د اسلام په خدمت کې هومره چې دتقدم او وړاندې والي حصه او برخه اخيستې ده، بيا هغه خلق چې له ښو کارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتديانو متابعت او پيروي کوي؛ همدغو ته درجه په درجه د الله تعالى رضا او خوښي او حقيقي برى حاصل شوى دى، همغسې چې هغوى په پوره خوښۍ او خوشالۍ او د قلب په انشراح سره د الله تعالى د تشريعي احکامو او تکويني قضاوو په مقابل کې خپلې غاړې ږدي؛ په همغه ډول الله تعالى هم دوى ته د خپلې خوښۍ او رضا سند ورعطا کوي، او په غير محدود انعام او اکرام يې سر لوړوي.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛ مَرَدُوْا عَلَي النِّفَاقِ ڰ لَا تَعْلَمُهُمْ ۭ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۭ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿١٠١﴾

او ځينې له هغو کسانو چې په شاوخوا د تاسې (اهل المدينې) کې دي له صحرايي اعرابو ځنې منافقان دي، او ځينې له مدينې والاوو نه کلک دي په منافقت باندې؛ نه پېژنې ته دوی لره، مونږ پېژنو دوی لره، ژر به عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته، بيا به بوتلل شي دوی عذاب ډېر لوى ته.

تفسير: يعنې ځينې له اهل المدينې او دهغې د شاوخوا ساکنين په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي، او پر هغه ټينګ ولاړ دي، ليکن دغه نفاق دومره غريق او عميق دى؛ چې سره له دغه قرب مکاني او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعيين او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشې مطلع

کېدی، د هغو په پوره ډول سره تعیین او معلومول یواځې د الله تعالی په علم کې شته، څرنګه چې د عامو منافقینو پته او سراغ له څېرو، شونډو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کیږي؛ ﴿وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ ٱلْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژر او عمیق دی، چې له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لري کیږي.

﴿سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ﴾ الآیه - «ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بیا به بوتلل شي عذاب ډېر لوی ته چې هغه لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۴۵) آیت (۲۱) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کې مبتلا کیږي، یو د قبر عذاب او دویم هغه عذاب چې په دغه دنیوي ژوندون کې ور رسیدونکی دی، ځنې له دوی څخه په لوړې او نورو ارضي او سماوي آفتونو کې مبتلا شوي، د ذلت په مرګ سره مري، یا د اسلام د ترقي او عروج د لیدلو څخه د حسد او رڼې (کینې) او غیظ په اور کې سوځي، او غاښونه او ګوتې سره چیچي، چې هغه هم د دوی په حق کې د روح د سوان په شان وو.

ځما په نزد دغه ټول اقسام عذاب د ﴿مَّرَّتَيْنِ﴾ په احاطه کې داخل دي، او دغه عدد یا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په: ﴿ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ کې، یا له دوو ځلې څخه نوعي اثنینیت مراد دی، یعنې «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب، والله أعلم.

وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾

او ځینې نور دي چې قائلان شوي دي په ګناهونو خپلو، ګډ کړي دي دوی نېک عمل، او بل بد عمل، قریب دی چې الله به رجوع وکړي په دوی باندې (په قبول د توبې)، بېشکه چې الله ښه بخښونکی د خطیاتو ډېر رحم کوونکی دی پر تائبانو.

تفسیر: په اهل المدینه کې که له یوه لوري دغه منافقین او متمردین دي چې خپل شرارتونه او جرمونه او نفاق په پرده کې پټوي، او په هغوی باندې په سختۍ سره ولاړ دي، نو د بل لوري ځینې هغه مسلمانان دي چې له هغو ځنې د بشریت په مُقتضی که کومه خطا او قصور واقع کیږي؛ نو نادمان کیږي او بلا تأمّل پخپلو ګناهونو اقرار کوي، د دوی نیکي او بدي سره ګډوډ دي، بدي خو مثلاً دغه ده، چې سره د (جهاد) د عام نفیر د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول، بیا په دغه غیر حاضرۍ باندې له زړه پښېمانېدل او متأسف کېدل او ظاهراً او باطناً توبه ایستل او د نورو صالحه وو اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکات، حج یا په نورو غزواتو کې شرکت او نور په ځای راوړل، دغه ټول د دوی د نېکیو په فهرست کې داخل دي؛ نو داسې حضراتو ته الله تعالی د معافۍ امید ورکړی دی.

مفسرینو لیکلي دي چې دغه آیت د «أبو لبابة رضي الله تعالی عنه» او د ده د څو نورو ملګرو په حق کې نازل شوی دی، چې محض د کسل لامله «تبوک» ته حاضر نه شول، لیکن کله چې د «تبوک» نه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم د بېرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډېر ندامت او افسوس سره دوی ټولو خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پورې کلک وترړل، او ګردو قسم سره یاد کړ، تر څو چې مو رسول الله صلی الله علیه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړي؛ مونږ به هم داسې کلک ترلي ولاړ اوسو، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دوی په داسې حال کې ولیدل؛ نو ویې فرمایل: «والله تر څو چې الله تعالی د دوی د پرانیستلو حکم رانکړي؛ زه یې نشم پرانیستلی»، بالآخر دغه آیت نازل شو؛ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو غوټې وپرانیستلې او د توبې د قبول بشارت یې ورکړ، وایي چې دغه کسان له خلاصېدو څخه وروسته د توبې د تکمیل په ډول له څه اموالو سره حاضر شول، چې د الله تعالی په لاره کې یې تصدق کړي، نو په دې مناسبت دغه وروستنی آیت نازل شو.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

واخله (ای محمده !) له مالونو د دوی صدقه (زکات یا خیرات).

تفسیر: محقق شیخ الهند د «صدقې» ترجمه په «زکات» سره کړې ده، لیکن که د «صدقې» لفظ عام واخیستل شی، چې «زکات» او نورو نافله وو صدقاتو لره هم شامل شي؛ نو ښه به وي، ځکه چې له اکثرو روایتونو سره سم دغه آیت د هم هغو سړیو په حق کې نازل شوی دی، چې وروسته له معافی د توبې د تکمیل په ډول له صدقاتو سره حاضر شوي وو، لکه چې اوس په ډومبنۍ فائده کې نقل شوي دي.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

چې ښه پاک کړې ته دوی له ګناهونو او بابرکته کړې ته دوی د هغه په وسیله، او دعا (د نېکۍ) وکړې دوی ته، بېشکه چې دعا ستا تسکین دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په «توبه» سره ګناه معافیږي، یعني مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کیږي، لیکن یو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چې د ګناه د طبیعي اثراتو څخه ده) ممکن دي پاتې وي، چې بالخصوص له صدقې او عموما د حسناتو په کولو سره زائله کیږي، نو په دې لحاظ سره ویلی شو چې: صدقه دګناهونو له اثراتو څخه سړی بیخي پاک او صاف ګرځوي، او د اموالو برکت زیاتوي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

آیا نه پوهېدل دغه (تائبان) په دې چې بېشکه الله هم دی قبلوي توبه له بندګانو خپلو او اخلي، قبلوي صدقات او (نه پوهیږي په دې چې) بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني د توبې او د صدقاتو قبلول یواځې د الله تعالی په اختیار کې دي، ځکه چې همغه ته ښه معلوم دي، چې کوم یوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعایته سره سمه توبه ایستلې، یا صدقه یې ورکړې ده، لکه چې پخوا له دې نه پر ځینو باندې عتاب صادر شوی دی، او د همېشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولي شوي دي، او د دوی په حق کې دعا او استغفار هم بې فائدې ښوولی شوی دی، بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوي دي، د دغو کسانو ذکر چې دلته کړی شوی؛ د هغو توبه یې منظوره او د صدقاتو د قبولیت حکم یې ورکړ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په حق کې (حیّاً او میّتاً) دعا وکړې.

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) عمل کوئ تاسې ! نو ژر به ووینې الله عمل ستاسې او رسول د ده (به یې هم ووینې) او مؤمنان (به یې هم ووینې)، او ژر به بیا بوتلی شئ تاسې (په بعث سره) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته؛ نو خبر به کړي (الله پاک) تاسې په هغه سره چې وئ تاسې چې کول به مو.

تفسير: يعني په توبه او نورو شيانو سره ستاسې تېر تقصيرات معاف شول، وروسته به وليدل شي چې تاسې تر کومه ځای پورې د صدق او استقامت عملي ثبوت راوړاندې کوئ؟ که په دغه جهاد کې له تاسو څخه قصور صادر شوی دی، وروسته له دې نه نور جهادونه هم کېدونکي دي، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د راشدينو خلفاوو په مخ کې به له تاسې څخه امتحان واخيستل شي، او وبه کتل شي، چې تاسې څه ډول عمل کوئ؟ بيا به په قيامت کې له پاک الله سره مخامخ کېږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به وموميئ، ځکه چې همغه پر ګردو پټو او ښکاره وو شيانو او ظاهري اعمالو او باطني نياتو باندې خبردار او مطّلع دی، او له هر يوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوي.

وَاٰخَرُوْنَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوْبُ عَلَيْهِمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور کسان دي (له دغو پاتې شويو له غزا نه) چې وروسته کړی شوي دي لپاره د حکم کولو د الله په دوی کې؛ يا به په عذاب کړي وی يا به مهرباني وکړي پر دوی د توفيق د توبې، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: د اهل المدينې څخه دلته د يوه وړوکي جماعت ذکر فرمايي، اصلي خبره دا ده چې د «تبوک» د غزوې متخلفين يعنې هغه کسان چې په «تبوک» کې نه وو شريک شوي؛ درې قسمه وو:

(١): منافقين چې د شک او نفاق لامله ببل پاتې شوي وو، (٢): هغه کسان چې د سستۍ او ځان هوسايۍ (آرامۍ او آسانتيا) لامله په غزا کې نه وو شريک شوي، بيا دوی کې هم دوه قسمه سړي وو، على الأكثر هغه کسان وو چې د پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم د بېرته راتللو په وقت کې دوی خپل ځانونه د مسجد په ستنو پورې ترلي وو، چې د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، يواځې يو جماعت د درې سړيو داسې وو، چې نه دوی خپل ځانونه په ستنو ترل، او نه کوم عذر او بهانه يې وروړاندې کړه، او يواځې همغه حقيقي واقعه يې بې له تزييده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کې عرض وکړ، نو د دوی په باره کې دغه د ﴿وَاٰخَرُوْنَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ﴾ آيت نازل شو، يعنې د دوی په معاملې کې اوس تعطيل او انتظار دی، تر څو ورځو پورې د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ، يا به الله تعالى هغو ته سزا ورکوي يا به يې بخښي او معافوي به يې، د دغو واقعاتو او د درې واړو نومونو تفصيل د وروستنۍ رکوع په خاتمه کې شروع کېږي.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَّكُفْرًا وَّتَفْرِيْقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَاِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ مِنْ قَبْلُ ؕ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَاۤ اِلَّا الْحُسْنٰى ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿١٠٧﴾

او ځينې هغه (منافقان) دي چې نيولی (جوړ کړی) دی دوی مسجد لپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او لپاره د کفر او لپاره د بيلتون آچولو په منځ د مؤمنينو کې او لپاره د انتظار (او مورچه) لپاره د هغه چا چې جنګ يې کړی دی له الله سره او د هغه له رسول سره پخوا (له دې نه)، او خامخا قسمونه خوري هرومرو دوی چې اراده نه ده کړې مونږ (په جوړولو د مسجد سره) مګر د نېکۍ، او الله شاهدي اداء کوي چې بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغو خپلو قسمونو کې).

تفسير: دلته د داسې يوه جماعت ذکر دی، چې په ښکاره سره هغوی ښه کار (تعمير د مسجد) کړی دی، ليکن د بد اعتقادۍ لامله هغه د دوی د ځان وبال وګرځېده.

دغه واقعه داسې وه، کله چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم له مکې څخه هجرت وکړ، نو د مدينې څخه د باندې د «بني عمرو بن عوف» په محلي کې يې واړول، او هلته يې د مسجد قباء بنياد کېښود، او څو ورځې وروسته يې د

مدينې منورې ښار ته تشريف راوړو، او نبوي مسجد يې تعمير کړ، او رسول الله صلى الله عليه وسلم به هر خالي (شنبه) د مسجد قباء زيارت ته تللو، او دوه رکعته لمونځ به يې کاوه، او د هغه ډېر فضائل يې بيان کړه.

کله چې اسلام ورو ورو په مدينه منوره کې قوي کېده؛ نو د هغه ځای منافقينو به د اسلام په ضد تخريب کولو لپاره رنګارنګ توطئې او پروګرامونه جوړول، يو د دغو څخه دا وو، چې ځنې منافقينو د أبو عامر الراهب په اشاره د مسجد قباء نژدې يوه بله ودانۍ د مسجد په نامه جوړه کړه، او غوښتل يې چې خپل جماعت سره بېل کړي، او په دې چال کې يې ځنې ناپوه او ساده مسلمانان د مسجد قباء څخه خپلو ځانونو سره مل کړي وه.

نو منافقينو د خپلو خبيثو مقاصدو لپاره د قُباء مسجد په مقابل کې د ضرار مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ کې داسې بهانه وکړه، چې ځمونږ نيتونه بد نه دي، خو د باران او يخنۍ او رنځورانو له امله چې د قباء تر مسجد پورې ورته تګ ډېر سخت او مشکل دی؛ نو ځکه مو دغه مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې هلته د يو ځل لمونځ کولو لپاره د ورتلو خواهش وکړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې په دغه وخت کې د (تبوک) غزا ته د تللو لپاره تياری کړی وو؛ نو هغوی ته يې وويل: که الله تعالى اراده وکړي، نو د (تبوک) نه د بېرته راتګ په وخت کې به درشم.

نو کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوک) د غزا څخه فارغ شو، او مدينې ته نژدې شو؛ نو جبرئيل عليه السلام دا آيت راوړه، چې په دې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم د منافقينو په ناپاکو اغراضو باندې مطلع او خبر کړ، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه کرامو ته حکم ورکړ، چې ډېر ژر دغه ظالم مسجد ته ورشي، او اور ورته واچوي، او د خاورو سره يې خاورې کړي، نو هغوی على الفور اور ورته کړ، او د خاورو سره يې خاورې کړ، په دې ډول د منافقينو او د فاسق أبو عامر ټول ارمانونه د دوی په زړونو کې غوټه پاتې شول.

په دې آيت کې د ﴿لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ څخه دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا ۚ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

مه درېږه ته په دغه (مسجد کې لپاره د لمانځه) له سره هيڅکله، خامخا هغه مسجد چې اينبی شوی دی (تاداو ـ بنياد يې) پر تقوی (پرهېزګاری)؛ له اولې ورځې ډېر لايق د دې دی، چې ودرېږې ته په هغه کې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کې داسې سړي دي چې خوښوي دوی دا چې ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاساتو نه)، او الله محبت کوي د ښه ځان پاکوونکو سره.

تفسير: يعنې «په دغه مسجد کې چې د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخالفت باندې اينبی شوی دی، تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ»، ستاسې د لمانځه ورې هغه مسجد دی، چې د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوی او پرهېزګاری قائم شوی دی (اعم له دې چې نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي)، چې د هغو لمونځ کوونکي له هر راز ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی سره محبت کوي.

په حديث کې راغلي دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چې: «تاسې د طهارت او پاکيزه ګۍ څه خاص اهتمام کوئ چې پاک الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوی ووېل چې: «مونږ وروسته

د لوټې د استعمالولو ځخه په اوبو سره هم استنجاء کوو»، يعنې له عمومي ظاهري او باطني طهارت ځخه برسېره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت ځخه زيات کاوه، له دې نه ظاهريږي چې په دغه آيت کې د قباء د مسجد ذکر دی، ليکن په ځينو نورو روايتونو کې بالتصريح راغلي دي چې د ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ﴾ ځخه نبوي مسجد مراد دی، په دې اساس په دواړو مسجدونو باندې دغه صفت صادق دی.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آيا نو هغه ځوک چې ايښى يې وي تاداو د ودانۍ خپلې پر تقوى (وېرې) باندې له الله ځخه، او په رضامندۍ (د الله سره) غوره دی، يا هغه ځوک چې ايښى يې وي تاداو د ودانۍ خپلې په غاړې د کندې نړېدونکې باندې؛ نو ونړېږي سره له جوړوونکي په اور د دوزخ کې؟ او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: يعنې د هر هغه کار تاداو او بنياد چې په تقوى، يقين، اخلاص او د الله تعالى پر رضا غوښتلو باندې وي، هغه ډېر مستحکم او ټينګ وي، په خلاف د هر هغه کار چې بنا يې په شک، نفاق، مکر، خداع او فرېب باندې وي، هغه د خپلې ناپايدارۍ، سستۍ او بد انجامۍ په لحاظ داسې دی لکه چې کوم عمارت د يوه داسې خاورين پاڼ په سر باندې ولاړ وي، چې د رود اوبو د هغه بيخ بيخي وړی وي، چې که لږ شانې دغه په يوه ويښته ولاړ پاڼ وخوځيږي، يا د سيلاب کومه چپه وروړسيږي؛ نو دغه عمارت سره له پاڼه يو ځای لاندې په اوبو کې لويږي، او بالآخر د دوزخ کندې ته ورړسيږي.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همېشه به وي مانۍ ـ ابادۍ د دوی هغه چې جوړه کړې وه دوی موجب د شبهې، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کې، مګر چې ټوټې ټوټې شي زړونه د دوی (يعنې مړه شي)، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د «ريبت» ترجمه يې په «شبهه» سره کړې ده، چې له هغې ځخه مراد نفاق دی، يعنې د دغه بد عمل اثر داسې شو؛ چې تل د هغو په زړونو کې (تر هغه پورې چې مړکې دوی ټوټې ټوټې نه کړي) نفاق ټينګ او قائم پاتې کيږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کې تېر شوي دي: ﴿فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بېشکه چې الله پيرودلي (اخيستلي) دي له مؤمنينو ځخه نفسونه د دوی، او مالونه د دوی؛ په عوض د دې چې بېشکه شته دوی لپاره جنت، (دغه پيرودل ـ اخيستل په دې شان دي چې) جنګونه کوي دوی په لاره د الله کې، نو وژني مؤمنان (دا کفار)، او وژلى شي دغه مؤمنان (د کفارو له لوري)، وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په تورات کې او په انجيل کې او په قرآن کې، او ځوک دی ښه وفا کوونکی په وعدې خپلې سره له الله ځخه (بلکه هيڅوک نشته)؛ نو خوشاله

شئ تاسې (ای مؤمنانو) په بیع ستاسې باندې هغه چې معامله کړې ده تاسې له الله سره په هغې، او دغه (بیعه چې ده) همدغه بری دی ډېر لوی.

تفسیر: له دې نه زیات ځتور او فائدمن تجارت او عظیم الشأن بری به څه وي؟ چې ځمونږ د حقیرو ځانونو او فاني أموالو خریدار الله قُدّوس ځرځېدلی دی، ځمونږ ځان او مال چې في الحقیقت د همغه پاک الله مملوک او مخلوق دی، محض په أدنی مُلابست سره ځمونږ په لوري نسبتوي (او مبیعه) یې دروي، چې په «عقد د بیع» کې مقصود بالذات وي، او د جنت په شان یو ډېر أعلی مقام یې د هغه «ثمن» راوښود، چې «مبیعې» ته د رسېدلو وسیله ده.

نو کله چې موقع او وقت راشي؛ نو ځان او مال د پاک الله په لاره کې په اخلاص سره وړاندې کړئ، او د دغه عالي مقصد لپاره مو ځانونه او مالونه تل تیار او مهیا لرئ ! او د هغو په ورکولو کې بخل او شومتیا مه کوئ ! اعمّ له دې نه چې هغه یې واخلي که یې وانه خلي، ښایې چې هغه د ده په دربار کې تل حاضر او تیار اوسي، نو ځکه یې وفرمایل: ﴿يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقۡتُلُونَ وَيُقۡتَلُونَۖ﴾ یعنې مقصود د الله تعالی په لاره کې د ځان اومال حاضرول دي، وروسته له هغه که ووژنئ کفار یا ووژل شئ د کفارو له لاسه؛ په دغو دواړو صورتونو کې د «بیع عقد» پوره کیږي، او په یقیني ډول سره د «ثمن» یعنې د جنت مستحق ځکېږئ.

ممکن دی چې ځینو ته دغسې کومه وسوسه ور په زړه شي چې معامله خو بښکه ځتوره او فائده منه ده، لیکن نقد «ثمن» یې چېرې دی؟ د هغه ځواب یې داسې ورکړ: ﴿وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِۚ﴾ یعنې د ثمن او د زرو د سوځېدلو هیڅ یوه وېره او خطر نشته، الله تعالی په ډېر تاکید او اهتمام سره پوخ سند او دستاوېز لیکلی دی، چې د هغه خلاف غیر ممکن دي.

ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلۡعَٰبِدُونَ ٱلۡحَٰمِدُونَ ٱلسَّآئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡحَٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١١٢

(دوی) توبه کوونکي دي، عبادت کوونکي دي، شکر کوونکی دي (الله ته په اخلاص)، بې تعلق پاتې کېدونکي دي (د دنیوي لذائذو نه) رکوع کوونکي دي سجدې کوونکي دي، حکم کوونکي دي په معروف (نېکو کارونو)، او منع کوونکي دي له منکرو (بدو کارونو)، او ساتونکي دي د حدودو د الله، او زېرى ورکړه (ای محمده !) مؤمنینو ته (چې موصوف دي په دغو صفاتو په جنت سره).

تفسیر: ځینې له «السائحون» څخه «روژه نیوونکي» مرادوي، ځکه چې روژه دار د خوږلو او څښلو او نورو شهوانیو لذائذو، او نفسي مرغوباتو ځنې بې تعلقه وي، د ځینو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرین» دي، چې د خپلو کورونو او کهولونو څخه بې تعلقه شوي دي، او په «اسلام» کې یې هستوګنه کړې ده، ځینې له دې څخه «مجاهدین» اراده کوي، ځکه مجاهد له خپله ځانه بې تعلقه کیږي، او د الله تعالی په لاره کې د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځي، د اکثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده، والله أعلم.

شاه صاحب فرمایلي دي: «ښایي د بې تعلقه پاتې کېدو څخه دا مراد وي چې په دنیا پورې زړه ونه ټړي».

﴿ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ : یعنې د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو ځانونه هم اصلاح کوي او سنبالوي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

نه دي لايق او روا نبي ته او هغو کسانو ته چې ايمان لرونکي دي چې مغفرت وغواړي دوی لپاره د مشرکانو او اګر که وي دا خاوندان د خپلوی وروسته له دې خبرې چې ښکاره شي دوی ته چې بېشکه دوی صاحبان دي د دوزخ !.

تفسير: هر کله چې مؤمنينو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالی پلورلي (خرڅ کړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چې له نورو ټولو ځنې ځانونه راټول کړي، او يواځې پاک الله ته خپل ځان وسپاري، له اعداء الله وو څخه دې چې د هغوی دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخيتوب يې معلوم شوی دی؛ د خپلو مهربانيو او محبت سلسله وشلوي، اګر که دغه د الله تعالی دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالک)، ترور او نګور، تره او تربور، نيکه او نيا او نور مخصوص خپلوان هم وي، ځکه هغه چې له الله تعالی څخه باغي او د ده دښمن وي؛ نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان کېدی شي؟ نو د هر هغه چا چې په نسبت داسې معلومات حاصل شي، چې باليقين دوزخي دی، اعم له دې نه چې د الله تعالی په وحي سره وي، يا چې په ښکاره ډول سره پر کفر او شرک کې مړ شي، نو د دوی په حق کې استغفار او د بخښنې غوښتنه منع ده.

په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې دغه آيت د رسول الله صلی الله عليه وسلم د مور «بي بي آمنې» په باره کې نازل شوی دی، په ځينو احاديثو کې راغلي دي، چې د رسول الله مبارک تره «ابو طالب» باره کې نازل شوی دی، او ځينو داسې نقل کړی دی، چې مسلمانانو وغوښتل چې د خپلو هغو مشرکينو پلرونو لپاره چې مړه شوي دي؛ استغفار وغواړي، نو په دغه آيت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول.

په هر حال د دې آيت شان نزول هر څه چې وي، حکم خو همدغه دی چې د هغو کفارو او مشرکينو په حق کې چې دهغوی خاتمه پر کفر او شرک باندې معلومه شي؛ استغفار ناجائز دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

او نه وه بخښنه غوښتل د ابراهيم لپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چې کړې وه ابراهيم د هغه سره (چې بخښنه به درته غواړم)، نو کله چې معلومه شوه ابراهيم ته چې بېشکه دغه پلار د ده دښمن دی د الله؛ نو بېزاره شو له هغه، بېشکه ابراهيم خامخا ډېر آه کوونکی (نرم زړی) ډېر تحمل والا وو.

تفسير: د ﴿وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ ترجمه ځينو داسې کړې ده: کړې وه دغه وعده ابراهيم د خپل پلار سره لکه چې د «مريم» عليها السلام په سورت کې راغلي دي، کله چې د ابراهيم عليه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وکړ، او د ضد او عناد له سببه يې ابراهيم عليه السلام په وژلو سره وټراوه، نو د خپلو والدينو د ادب په ملاحظه يې وفرمايل: ﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾، يعنې: «زه دالله تعالی له درباره ستا لپاره استغفار غواړم» نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار کاوه، لکه چې په بل ځای کې د ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ د فرمايلو تصريح هم شته، د دې مطلب داسې نه دی چې ابراهيم عليه السلام د يوه هسې مشرک لپاره بخښنه غواړي، چې هغه د شرک په حالت کې قائم وو، نه، غرض يې داسې وو چې: هغه ته داسې يو توفيق ور په برخه شي چې د شرک له حالته ووځي، او د اسلام په غېږ کې ننوځي، او د اسلام قبول د هغه د خطاوو دمعافی سبب شي: «إن الإسلام يهدم ما قبله».

کله چې لویو اصحابو د ابراهیم علیه السلام دغه استغفار په قرآن کې ولوست، نو د دوی په زړنو کې هم دغه خیال پیدا شو، چې مونږ ته هم ښایي چې د خپلو مشرکینو پلرونو په حق کې استغفار وکړو، د دې خبرې ځواب الله تعالی داسې ورکړ، چې ابراهیم علیه السلام د خپلې یوې وعدې په بناء یواځې تر هغه وقته پورې د خپل پلار لپاره بخښنه غوښتله؛ چې په یقیني ډول سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوې چې د ده پلار (آزر) په کفر او شرک او د الله تعالی پر دښمنۍ باندې مري، ځکه چې پخوا له مرګه احتمال وو، چې توبه وباسي، او په اسلام مشرّف شي او وبخښلی شي.

نو کله چې ابراهیم علیه السلام ته دغه خبره څرګنده شوه، چې د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه، او تر مرګه پورې یې د الله تعالی د دښمنۍ څخه لاس وانخیست؛ نو ابراهیم علیه السلام هم ترې بیخي بېزاره شو، او دعاء او استغفار او نور یې ترک کړل، پخوا یې د زړه د نرمۍ او شفقت لامله دعا کوله، کله چې دتوبې او د رجوع کولو ګرد احتمالات منقطع شول؛ نو ده هم د هغه د خیر غوښتلو څخه لاس واخیست، او دغه حادثه یې د نبوّت په صبر او تحمّل سره وځغمله.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۱۵﴾

او نه دی الله چې بې لارې کړي هیڅ یو قوم وروسته له هغه وقت چې لاره یې وښوولە دوی ته (د اسلام) تر هغه پورې چې بیان کړي دوی ته هغه څیز چې ځان ترې وساتي، بېشکه الله پر هر څیز باندې ښه عالم دی.

تفسیر: یعنې د حجّت له اتمامه وړاندې او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هیڅوک نه ګمراه کوي، ګمراهي دغه ده کله چې الله تعالی خپل احکام په صاف او ښکاره ډول بیان کړي، او بیا د هغه امتثال ونشي، ګواکې اشاره یې وفرمایله: هغو کسانو چې پخوا له ممانعته یې د مشرکینو لپاره بخښنه غوښتلې ده، پر هغو باندې هیڅ یوه مؤاخذه نشته، لیکن وروسته له خبر بدلو څخه داسې کار کول ګمراهي ده.

اِنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۱۱۶﴾

بېشکه چې خاص الله لره دی سلطنت (بادشاهي) د آسمانونو او د ځمکې، ژوندي کول او مړه کول کوي، او نشته تاسې ته بې له الله څخه هیڅ ولي دوست او نه مددګار.

تفسیر: کله چې سلطنت د ده دی؛ نو ښایي حکم هم پرې د هغه وچلیږي، دی په خپل محیط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چې نافذ کړي؛ د بندګانو تکلیف او کار دا دی چې بې خوفه او بېخطره د هغه په تعمیل او اجراء کې بوخت، مشغول او لګیا شي، او په هغه وخت کې د هیڅا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړي، ځکه چې بې له الله تعالی څخه بل هیڅوک پکار راتلونکی نه دی.

لَقَدْ تَّابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيْغُ قُلُوْبُ فَرِيْقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّهٗ بِهِمْ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۱۷﴾

خامخا په تحقیق رجوع کړي ده الله په رحمت پر نبي باندې او پر مهاجرینو او انصارو هغو کسانو چې متابعت کړی وو دوی د نبي د تنګسې او سختۍ په وخت کې وروسته له هغه چې نژدې

شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی، بيا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوی، بېشکه چې هغه پر دوی ډېر مهربان زيات رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده، چې په هغې کې څو قسمه مشکلات راټول شوي وو: سخته ګرمي، اوږده مسافه، د خرماوو موسم، د هغې زمانې د عظيم الشأن يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښکر تعرض، بيا د ظاهري بې سروسامانۍ داسې حالت وو، چې يوه يوه دانه خُرما به هره ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې وېشله کېده، په آخره کې دې خبرې ته هم وار ورسېده، چې ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خُرما په خوله ځېښله، او بيا به يې پرې اوبه څښلې، بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله د اوښانو د فضلاتو په لندبلو به يې ساعت تېراوه، سورلۍ په دغه اندازه لږه وه، چې په لسو لسو تنو به يو اوښ ور رسېده، چې په نوبت سره يو سورېده او بل به ترې ښکته کېده، د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو او قربانولو جوش وو، چې د اسلامي ډېر يو وړوکي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه کړی شوی وو، چې په هغه سره د دنيا پر ټولو اقوامو باندې غالب او ټول جهان دعلم او عرفان، عدل او احسان په رڼا سره رڼ شو، لله الحمد والمنّه !.

﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ﴾ الآيه - «وروسته له هغه چې نژدې شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی»، د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه پرکېدل او لړزېدل، او نژدې وو چې د نبي صلى الله عليه وسلم له رفاقته وروسته پاتې شي، الله تعالى بيا پر دوی مهرباني وکړه، او لاسونه يې ونيوه چې دوی له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه کړي، او محفوظ ترې پاتې وي، او د مؤمنينو همّتونه يې مضبوط او د دوی ارادې يې لوړې کړې.

وَعَلَى الثَّلَٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ الۡأَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ أَنفُسُهُمۡ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوبُواْ إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ١١٨

او خصوصاً پر هغو درې تنو چې بېرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی ځمکه سره له ارتوالي د دې (ځمکې)، او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډېره غمه)، او يقين يې وکړ چې نشته ځای د پناه له (قهره د) الله مګر هم ده ته دی، بيا رجوع وکړه (الله پاک) پر دوی لپاره د دې چې توبه وباسي دوی، بېشکه چې الله همدی دی ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دغه درې سړي (كعب بن مالك، هلال بن أبي أمية او مرارة بن الربيع) دي، چې سره له دې چې مؤمنان او مخلصان وو، خو د ځان اسانۍ او هوسايۍ (آرامۍ) خوښولو په اثر بې له شرعي عذره د «تبوک» د غزوې له شرکته محروم پاتې شول، کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم بېرته تشريف راوړ، نو دوی نه د منافقينو په شان د دروغو عذرونه وړاندې کړل، او نه يې د ځينو صحابه وو غوندې خپل ځانونه په ستنو وترل، لکه هغه حقيقي واقعه يې په صافو الفاظو سره عرض کړه، او پخپل قصور او کوتاهۍ باندې يې په ښکاره او علانيه ډول اعتراف او اقرار وکړ، نتيجه داسې شوه چې د منافقينو له لوري په ښکاره ډول سره اغماض وکړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالى ته وسپارلې شو، او د «أصحاب السّوراي» يعنې د هغو کسانو چې خپل ځانونه يې پر ستنو پورې ترلي وو، توبه قبوله کړه شوه، او د دغو درې واړو فيصله د څه مودې لپاره تأديبا ملتوي پاتې شوه، وروسته د پنځوسو ورځو د تېرېدو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه، د بېرته پاتې کېدلو څخه په ﴿الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ کې هم دغه مطلب دی، لکه چې بخاري شريف کې د

همدغه «كعب بن مالك رضي الله عنه» څخه نقل شوی دی، د تفصيل لپاره يې صحيح بخاري شريف ته رجوع وکړئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ١١٩

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی ! وويرېږئ تاسې له الله نه، او شئ (ملګري) سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب يې دي).

تفسير: يعنې له رښتينو سره صحبت وکړئ ! او دهغو په شان کارونه کوئ ! او وګورئ چې دغه درې سړي د رښتيا ويلو په سبب وبخښل شول اومقبول وګرځېدل، منافقانو دروغ وويل، او د الله تعالى وېره يې له خپلو زړونو څخه وويستله؛ نو د جهنّم مستحقان شول.

مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُواْ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُواْ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِۦ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ١٢٠

نه دي روا مدينې والا وو ته او هغه چا ته چې چاپېر د دوی دي له (صحرايي) عربو څخه دا کار چې ښه ته پاتې شي دوی د الله د رسول نه (په تلو د غزا کې) او بهتر او غوره به نه ګڼي خپل ځان درسول الله صلى الله عليه څخه او نه مينه کوي دوی په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه، دغه (وجوبي متابعت او نهي د مخالفت) په سبب د دې دی؛ چې بېشکه دوی چې دي: نه رسېږي دوی ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله کې، او نه ږدي دوی قدمونه پر کوم ځای چې په قهر سره راولي (دغه قدمونه) کفارو لره، او نه رسېږي دوی هيڅ دښمن ته په رسېدلو سره؛ مګر ليکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر يوه له دغو مذکوره وو شيانو عمل نېک، بېشکه چې الله نه خرابوي اجر (ثواب) د نيکي کوونکو.

تفسير: يعنې داسې نه دي پکار چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تکليفونه او ربړونه (زحمتونه) وګالي (برداشت کړي)، او مونږ په آرامی او هوسايی (آسانی) سره کښو، سره له دې چې په دغو پېښو کې اکثره شيان لکه لوږې او تندې رسېدل، تکاليف او ربړونه (زحمتونه) ګالل اختياري امر نه دی، سره له دې د جهاد د نيت په برکت د دغو غير اختياري شيانو په مقابل کې هم صالحه اعمال د دوی د حسناتو په دفتر کې ليکلی کيږي، او په هغو باندې پاک الله دوی ته لوی ثواب او ښه اجر مرحمت فرمايي.

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ١٢١

او نه لګوي دوی (په جهاد کې) هيڅ يوه نفقه وړه او نه لويه او نه قطع کوي هيڅ يو ميدان يا کنده (يعنې ځمکه په کفارو پسې)؛ مګر خو ليکلی شي هغه دوی ته لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله د هغو ډېرو ښو نېکو کارونو چې وو دوی چې کول به يې (په لاره د الله کې).

تفسير: يعني د ډېر ښه عمل به ډېره ښه جزا ورکوي:

ښکاره دی د غازيانو لوی عزت «««««» په ژوندون د دې دنيا او آخرت

کله چې پر متخلفينو د جهاد دغسې عتابونه راغلل؛ نو مؤمنانو پخپلو منځونو کې سره وويل چې: که پس له دې نه بيا غزا پېښه شوه؛ نو ټول به ځو له ځرمې (سېلمې) غزا ته؛ نو په دغه مناسبت دغه آيت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

او نه دي مؤمنان داسې چې ووځي ټول له ځرمې (سېلمې) (غزا يا د علم طلب ته)، نو ولې نه ځي له هرې ډلې له دې مؤمنانو نه يو ټولی لپاره د دې چې پوهه پيدا کړي دغه (تلونکي) په دين کې، او لپاره د دې چې خبر ورسوي قوم خپل ته کله چې بېرته راشي دوی په لوري د هغوی؛ لپاره د دې چې هغوی وويريږي.

تفسير: په تېرو رکوعاتو کې «جهاد» ته د تللو فضيلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتی ذکر وو، ممکن وو چې چا داسې ګڼلې وي چې: تل په هر جهاد کې د ټولو مسلمانانو وتل فرض عين دي، په دغه آيت کې يې وفرمايل چې: تل دغسې عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته، او نه مصلحت دی چې ټول مسلمانان سره يو دم د جهاد لپاره ودربږي او ور وځي، بلکه دا مناسب دي چې له هرې قبيلې او هر قوم څنې يوه ډله «جهاد» ته ووځي، او نور ټول دې پخپلو کارونو او ضروریاتو کې مشغول او لګيا اوسي.

اوس که نبي کريم صلى الله عليه وسلم په خپل نفيس نفس «جهاد» ته تشريف يوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ځي؛ دوی به د نبيّ الله په صحبت کې په سلهاوو حوادثو او واقعاتو عبور کوي، او د ديني احکامو پوهه او علم به حاصل کړي، او د بېرته راتګ په وخت کې به خپلو پاتې شويو اقوامو ته د خپل زيات علم او تجربې په بناء له نېکۍ او بدۍ څنې خبر ورکوي.

شاه صاحب ليکي: «ښايي چې له هر قومه څنې څه خلق او سړي د پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحبت کې واوسي چې ديني علم زده کړي، او نورو پاتې شويو ته يې هم وروښيي، اوس رسول الله مبارک په دغې دنيا کې نه دی موجود، ليکن ديني علوم او علماء موجود دي، او د علم طلب فرض کفايي دی، او جهاد هم فرض کفايي دی، هو ! که په کوم وقت کې د امام له لوري نفير عام وشي، نو فرض عين ګرځي، په «تبوک» کې هم دغه صورت وو، نو ځکه د هغو کسانو څنې چې بېرته پاتې شوي وو؛ پوښتنه وشوه، والله أعلم».

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! جنګ کوئ تاسې له هغو خلقو سره چې نژدې دي تاسو ته له کفّارو، او ودې مومي دوی په تاسې کې کلکوالی، او پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله پرهېزګارانو سره دی (په حفاظت او اعانت سره).

تفسير: جهاد فرض کفايي دی، چې له طبيعي ترتيبه سره موافق ډومبنی له هغو کفارو سره وکړ شي چې مسلمانانو ته ډېر نژدې وي، بيا له هغو سره چې دوی ته نژدې وي، همداسې درجه په درجه ښايي چې د جهاد حلقه او دائره

وسيعه او ارته شي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم جهاد هم په دغه ترتيب سره شوى دى، په دفاعي جهاد كې هم د فقهې عالمانو همدغه ترتيب غوره كړى دى، چې پر هغه اسلامي ملك باندې چې كفارو چپاو (حمله) وروړي، د هغه ملك په مسلمانانو واجب دي، چې د هغو دفاع وكړي، كه هغوى كافي نه وي، يا لتې (ناراستي) يا سستي كوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبيږي، چې دوى ته متصل پراته وي، همداسې كه ضرورت واقع شي؛ نو درجه په درجه له مشرقه نيولې تر مغرب پورې جهاد پرله پسې فرضيږي.

﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾: د مؤمن شان دا دى چې د خپل اسلامي ورور په مقابل كې نرم بردبار وي، او د الله تعالى او د رسول الله د دښمنانو په معاملې كې ډېر كلك، تند، ځيږ او شديد وي، تر څو د هغه د نرمۍ او سستۍ له لېدلو څخه دښمنان پرې زړور او جريء نشي: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (٦ جزء د المائدې سورت (٥٤) آيت (٨) ركوع)، ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ (٢٦ جزء د الفتح سورت (٢٩) آيت (٤) ركوع)، ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (٢٨ جزء د التحريم سورت (٩) آيت (١) ركوع)، (١٠ جزء، سورة التوبة (٧٣) آيت، (١٠) ركوع.

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ الآيه ـ يعنې د الله تعالى ځنې ويريدونكو كسانو ته نه ښايي چې له هيڅ كوم يوه كافر قوم څخه وويريږي، يا د هغو په مقابل كې ځان ښكته وكړي، او هر څومره چې مسلمانان د الله تعالى څخه وويريږي؛ تر هغه وخته پورې او په همغې اندازې دوى په كفارو باندې برى او غلبه مومي، اى پاك الله ! ته ځمونږ زړونه له خپلې وېرې او مينې څخه ډك كړې !.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او كله چې نازل كړى شي كوم سورت؛ نو ځينې له دغو منافقانو هغه دي چې وايي: كوم يو دى له تاسو چې زيات كړ هغه ته دې سورت ايمان؟؛ نو هر چې هغه كسان دي، چې ايمان لرونكي دي؛ نو زيات كړ (دغه سورت) دوى ته ايمان حال دا چې دوى خوشاليږي. او هر چې هغه كسان دي، چې په زړونو د دوى كې مرض (د نفاق، شك او كفر) دى؛ نو زياتوي (دا سورت) دوى ته ګندګي پر ګندګۍ د دوى (چې كفر او شك دى)، او مري دوى په دې حال كې چې دوى كافران دي.

تفسير: هر كله چې كوم قرآني سورت نازلېده؛ نو منافقينو به په خپلو منځونو كې يو له بله سره، يا له ځينو ساده او ضعيف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لوري ويل: «څرنګه صاحبه ! په تاسې كې د كوم كوم سړي ايمان دغه سورت در زيات كړ؟» مطلب به يې داسې وو چې ـ معاذ الله ـ په دغه سورت كې څه شى ايښى دى؟ او كوم حقائق او معارف په كې شته چې د ايمان او ترقي موجب وګڼل شي؟.

پاك الله د دوى د دغې وينا داسې جواب وفرمايه: بېشكه چې د مؤمنانو ايمان ته د الله تعالى د كلام له آورېدلو څخه ترقي، تازه ګي، او تزييد ور په برخه كيږي، او د هغو زړونه مسرور او منشرح كيږي، هو ! د هغو كسانو په زړونو كې چې د كفر او نفاق رنځوري او ګندګي وي؛ نو د دوى په رنځورۍ او ګندګۍ كې تزييد كيږي، تر دې حده پورې چې دغه رنځوري به د دوى ساه وباسي، بيا به يې پريږدي.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

آيا فكر نه كوي او نه ګوري دوی؟ چې بېشكه مبتلا كولی شي (په ډول ډول مصائبو) په هر يوه كال كې يو كرت يا دوه كرته، بيا له سره هغوی نه توبه كوي، او نه پند اخلي.

تفسير: يعنې لږ تر لږه په هر كال كې يو ځلې يا دوه ځلې دغه منافقين په فتنه او آزموينه كې غورځول كيږي، مثلا قحط، رنځوري او په نورو ارضي يا سماوي آفتونو كې مبتلا كيږي، يا د پاک رسول الله په مبارکه ژبه د دوی نفاق علانيه او ښكاره څرګندیږي، يا د جنګ او جهاد په وخت كې د دوی وېره، بې زړه توب، نفاق او د زړه څېره ښكاره كيږي، مګر دوی داسې بې حيا او بد باطن واقع شوي دي؛ چې له سره يې سترګې نه شرميږي، او سره له تنبيهاتو بيا هم په سمه لاره نه راځي، او نه له خپلو خطاوو څخه توبه وباسي، او نه وروسته له دې نه پند او نصيحت قبلوي.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

او كله چې نازل كړی شي كوم سورت؛ نو وګوري ځينې د دوی ځينو نورو ته: (حال دا چې وائي:)، آيا ويني تاسې كوم يو (د مسلمانانو، كه چا دوی ونه ليدل نو پاځېدل به) بيا به لاړل (له مجلسه)، ګرځولي دي الله زړونه د دوی په سبب د دې چې دوی هسې قوم دی چې نه پوهيږي (په ګټه او تاوان خپل).

تفسير: يعنې د نبي صلى الله عليه وسلم له مجلس څخه ګرځي، الله تعالى د دوی زړونه ګرځولي دي، چې دوی له خپله جهله او حماقته د ايمان د خبرو پوهېدل او قبلول نه غواړي.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

خامخا په تحقيق راغلی دی تاسې ته يو رسول له جنسه ستاسې، چې ډېر سخت درونده دی پر ده باندې هغه كار چې تاسې تكليف مومئ (له هغه)، ډېر حرصناک دی په (هدايت) ستاسې، خاص پر مؤمنينو باندې نهايت شفيق ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې له هر هغه شي څخه چې تاسې ته تكليف يا سختي رسيږي؛ هغه پر ده باندې ډېر سخت او درونده دی، په هرې ممكنې طريقې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم هم دا غواړي، چې د ده پر امت باندې آساني وي، او دنيوی او اخروي عذاب څخه محفوظ پاتې وي، نو ځكه هغه دين چې دوی له خپله ځانه سره راوړی دی؛ هغه سهل، آسان، بې تكليفه او پوست دی، او خپلو كارداراتو ته هم دغه نصيحت كوي چې: «يسروا ولا تعسروا» «آساني كوئ ! سختي مه كوئ پر خلقو !».

﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُم﴾ الآيه ـ يعنې ستاسې د خير غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتياق او بېقراري د ده په زړه كې شته، هغه خلق چې د دوزخ په لورې منډې وهي؛ هغوی له ملاوو څخه پرله پسې نيسي، او د هغه څخه يې ستنوي (منع كوي)، د ده لوی كوښښ او آرزو دا ده چې د الله تعالى بندګان اصلي ښېګڼو (نېكيو) ته ورسيږي، او حقيقي برى وموميږي، د جهاد او د نورو مقصد همدا يواځې ويني تويول نه دي، بلكه دمجبوريت په وخت كې دجهاد لاره نيول كيږی، كله چې كفار پخپله هم اسلامی دعوت نه منی او د دعوت په مخكی هم خنډ كيږی، نو دجهاد نوبت رسيږی.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

نو كه وګرځېدل دا (خلق له ايمان راوړلو په تا باندې) نو ووايه: كافي دى ماته الله، نشته هيڅ لايق د عبادت مګر همدى دى، پر همده توكل كړى دى ما، حال دا چې رب د عرش لوى دى.

تفسير: يعنې كه ستاسې د دې عظيم الشأن شفقت او خير غوښتلو او زړه سوى قدر خلق ونه كړي، نو هيڅ پروا نشته، فرض يې كړئ، كه ټول جهان له تاسې څخه مخ وګرځوي، نو يواځې پاك الله تاته بس او كافي دى، چې ما سوا له هغه بل هيڅوك نه د عبادت او بندګۍ وړ او لايق، او نه د توكل او اعتماد مستحق كېدى شي، ځكه چې د ځمكې او آسمان سلطنت او د عرش عظيم (شهنشاهي تخت) مالك هم دى دى، او ګردې نفعې او اضرار، هدايت او ضلالت د همده په لاس كې دي.

فائده: په ابو داود شريف كې له ابو الدرداء رضي الله تعالى عنه څخه روايت دى: «هر هغه سړى چې صبا او بېګاه اوه اوه ځلې ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ولولي؛ الله تعالى به د ده د ټولو همومو او غمومو لپاره كافي شي»، باقي د عرش د عظمت په متعلق كه مو د تفصيلاتو د لوستلو شوق وي؟ نو د همدې آيت په ذيل او لمن كې دې د «روح المعاني» مضامين ولوستل شي.

تمّت سورة التوبة بفضل الله تعالى وحسن توفيقه ـ اللهم تُب علينا واجعل لنا براءة من النار، إنك أنت التواب الرحيم.

سُورَةُ يُونُسَ

«د (يونس) سورت مكي دی، يو سل او نهه آيتونه او يوولس ركوع لري، په تلاوت كې (١٠) او په نزول كې (٥١) سورت دی، د (بني اسرائيل) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾

دغه آيتونه دي د كتاب (قرآن) ډك له حكمته.

تفسير: دغه آيتونه د داسې مضمون اومحكم كتاب دي؛ چې د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده، الفاظ يې د دې لامله محكم او مضبوط دي، چې تل له تبديلي اوتحريفه محفوظ دي، علوم يې له دې جهته مضبوط او پاخه دي، چې ډېر زيات سم له عقله او حكمته سره دي، احكام يې له دې سببه ښه او جيد دي، چې وروسته له دې بل كوم ناسخ كتاب راتلونكی نه دی، اخبار او قصص يې هم بيخي ښه او دُرست او د واقع سره موافق دي، كله چې عليم او حكيم الله دغه پاك كتاب د خپل كامل علم سره را نازل كړی دی؛ نو ولې به هم داسې نه وي !.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

آيا دی خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چې وحي وكړه مونږ يو سړي ته له دوی نه؛ چې وويروه خلق (نه منونكي) او زېری وركړه هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، چې بېشكه شته دوی ته مرتبه لويه رښتيني په نزد د رب د دوی، نو وايي دا كافران چې: بېشكه دغه (محمد) خامخا كوډګر دی ښكاره.

تفسير: يعنې په دغه كې د حيرانتيا او تعجب څه خبره ده؟ چې پاك الله د انسانانو د اصلاح او هدايت لپاره همغسې يو انسان مأمور كړی دی، او هغه ته يې خپل داسې پيغام ورلېږلی وي، چې پر هغه نور كسان بلا واسطې خبر نشي، او دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم ټول مخلوق د خالق د نافرمانی له مهلكو نتائجو او عواقبو څخه خبروي، او د الله تعالى د احكامو منونكو ته زېری او بشارت وركړي؛ چې د رب العزت په دربار كې د صالحو نېكو اعمالو په بركت، او په ايمان او طاعت، د پيغمبر شفاعت او نورو ډېرو لويو مرتبو او ډېرو هسكو درجو ته رسيږي، او ډېر اعلى سعادت او اقصى كرامت او ازلي فلاح او ابدي صلاح د دوی په برخه كې ليكلې شوې ده.

﴿قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ﴾ الآيه ـ يعنې قرآني وحيې ته د ده د فوق العاده مؤثريت او بې نهايته بلاغت له سببه كوډې (جادو) او د هغه راوړونكي ته ساحر (كوډګر) وايي.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۖ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

بېشكه چې رب ستاسې الله دى هغه چې پيدا كړي يې دي آسمانونه او ځمكه په شپږو ورځو كې، بيا اوچت شو په عرش باندې، تدبير كوي د ټولو كارونو، نشته هيڅ شفيع (چې شفاعت وكړى شي په ورځ د قيامت كې) مګر وروسته د اذنه د الله، دغه الله (چې موصوف دى په دې صفاتو) رب ستاسې دى؛ نو عبادت كوئ تاسې د ده، آيا (فكر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسير: ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾: د دې آيت معنى اوتفسير د «الأعراف» په سورت (٥٤) آيت كې په تفصيل سره تېر شوي دي، د هغې څخه دې استفاده وشي !.

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾: د «الأعراف» د سورت په (٧) (٥٤) آيت، ركوع كې هم داسې يو آيت تېر شوى دى، دلته دې هم د هغو فوائدو څخه فائده واخيستله شي.

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾: يعنې د ټولو مخلوقاتو تدبير او انتظام د الله تعالى په بالغه حكمت او قاهره قوت كې دى.

﴿مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِن بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ يعنې شريك او حصه دار د ده په الوهيت كې څوك چېرې كېدى شي، همدغه تش سپارش هم د ده په لوى دربار كې بې د ده د حكم او اجازې څخه امكان نه لري، او هيڅوك پرته د الله تعالى د ارادې څخه د سپارښت لپاره هم شونې نشي خوځولى.

﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾: يعنې نېه فكر وكړئ، چې د داسې رب څخه ما سوا چې صفات يې مخكى بيان شول؛ بل څوك شته چې د هغه د بندګۍ او عبادت وړ (لايق) وي؟ بيا نو تاسې څرنګه جرأت او ځغردي (ضد) كولى شئ، چې د هغه خالق، مالك، مطلق شهنشاه او بر حق حكيم له احكامو او د ده د رسول له احكامو څخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انكار، او هغه ټول سره دروغجن كوئ؟ !.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

خاص هم ده ته ورته ستاسې دي د ټولو، وعده كړې ده الله وعده حقه، بېشكه دى اول پيدا كوي دا مخلوق، بيا يې ژوندى كوي (پس له مرګه) لپاره د دې چې جزاء وركړي هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي نېه عملونه په عدل، انصاف سره، او هغه كسان چې كافران شوي دي؛ شته دوى ته څښل له ايشيدلو اوبو او عذاب دى دردناك، په سبب د دې چې وو دوى چې كفر به يې كولو.

تفسير: يعنې له همده څخه ستاسې ابتداء او د همده په لوري ستاسې انتهاء ده، او په آخر كې ټول د ده په لوري ورتلونكي يئ، بيا د ده او د ده د رسولانو د احكامو څخه څرنګه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

الله هغه ذات دى چې ګرځولى يې دى لمر رونې (ځليدونكى) او سپوږمۍ روښانه، او مقدّر (مقرر) كړي يې دي هر يوه ته منزلونه، لپاره د دې چې پوه شئ تاسې په شمېر د كلونو او په حساب (د مياشتو او ورځو)، نه دي پيدا كړي الله دا څيزونه مګر په حقه سره، په تفصيل سره بيانوي دلائل لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: «نور» له «ضياء» څخه عام دی، «ضياء» خاص هغه «نور» ته وايي، چې زيات رونړ او ځليدونکی وي، ځينې وايي: هغه چې رڼا يې ذاتي وي «ضياء» ده، او هغه چې له بل شي مستفاد او مستنار او رڼا کيږي؛ هغه «نور» دی، د لمر رڼا په دغه عالم الأسباب کې د بلې کړې ځنې نه حاصليږي، د سپوږمۍ رڼا البته د لمر له رڼا څخه مستفاده ده، او ځينو محققانو په دواړو کې دغه فرق راښوولی دی، چې «نور» مطلق رڼا ته وايي، «ضياء» او «ضوء» د هغې د انتشار (خورېدلو) نوم دی، د لمر د رڼا انتشار څرنګه چې زيات دی، نو ځکه هغه يې په «ضياء» سره تعبير وفرمايه، و الله أعلم بمراده.

﴿وَقَدَّرَهُۥ مَنَازِلَ﴾ : يعنې هره ورځ يې په تدريج سره تنقيص او تزييد کوي، ﴿وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ﴾ (٢٣ جزء د يس شريف سورت (٣٩) آيت (٣) رکوع).

د هيئت علماوو د سپوږمۍ دورې شمېرلې دي، او اته ويشت منازل يې ورته مقرر کړي دي؛ چې پر دوولسو برجو منقسم دی، په قرانکريم کې خاص د هغو مصطلحاتو مراد نه دي، بلکه مطلق سير، او د مسافت مدارج ترې مراد وي.

﴿لِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلْحِسَابَ﴾ يعنې د کلونو حساب او د مياشتو وړوکی او لوی شمېر ټول د لمر او سپوږمۍ په حرکاتو پورې تړلي دي، که لمر او سپوږمۍ نه وي، نو شپه او ورځ، قمري او شمسي مياشتې، کال او نور به څرنګه متعين کېدل؟ حال دا چې برسېره پر دنيوي ژوندون او د معاشي چارو، د ډېرو شرعيه وو احکامو د اوقاتو ټاکل (مقررول) او تعيين هم په همدغه لمر او سپوږمۍ سره کيږي.

﴿مَا خَلَقَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ﴾ يعنې د فلکياتو سلسله هم داسې خوشې چټې (بېکاره) شی او کيفما اتفق نه ده، بلکه له ډېر عظيم الشأن نظام او تدبير لاندې چليږي، او په زرهاوو فوائدو او حکمتونو باندې مشتمله ده.

﴿يُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ : يعنې پوه خلق او عقلاء د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکيم الله سُراغ او پته لګوي، او د مادياتو له انتظامه د روحانياتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي، چې په هغې روحاني دنيا کې څرنګه لمر او سپوږمۍ پاک الله پيدا کړي دي، او همدغو ته انبياء او مرسلين وايي.

إِنَّ فِى ٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ۝٦

بېشکه په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږدېږي او لنډېږي، او يوه په بلې پسې راځي يخ او ګرميږي)، او په هغو څيزونو کې چې پيدا کړي دي الله په آسمانونو کې او ځمکه کې؛ خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د قوم چې ويريږي (له رحمان او ځان ساتي له عصيانه).

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَٱطْمَأَنُّوا۟ بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ۝٧ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ۝٨

بېشکه هغه کسان چې نه لري اميد د ملاقات ځمونږ او خوښ دي په دې ژوند لږ خسيس او آرام يې نيولی په دی (ژوند پورې) او هغه کسان چې دوی له آيتونو ځمونږ نه غافلان دي. دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چې وو دوي چې کول به يې.

تفسير: يعنې له دنيا سره يې داسې زړه ونښلاوه او هسې په کې مشغول او لګيا شول چې له آخرته او د الله تعالى د مخامخ کېدلو او ليدلو څخه بيخي بې پروا شول، او هم دغه د څو ورځو ژوندون يې د ځان مقصود او معبود وګرځاوه، او د قدرت په هغو ننبو او دلائلو يې چې پاس يادې شول؛ له سره هيڅ غور او تأمل ونه کړ، چې داسې مضبوط او حکيمانه نظام خو همداسې بېکاره او چټې (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دې لويې کارخانې څخه کوم خاص

مقصد او مدّعا شته، بيا نو هغه ذات چې اول ځلې يې داسې عجيبه او غريبه کارخانه او مخلوقات پيدا کړي دي، هغه ته د هغه بيا پيدا کول هيڅ ګران او مشکل نه دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی او کړي يې دي ښه (عملونه) وبه ښيي دوی ته رب د دوی لاره د جنت په سبب د ايمان د دوی، چې بهيږي له لاندې (د کورونو او باغونو) د دوی (ځلور قسمه) ويالې په باغونو د آرامۍ (ډک له نعمتونو).

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

دعاوې (ويناوې) د دوی به په دې جنتونو کې (دا وي) چې پاکي ده تا لره ای الله، او پېشکشي د دوی به په دغه (جنت) کې سلام وي، او خاتمه د دعا (وينا) د دوی به دا وي چې ټولې ثناوې ستاينې (د کمال صفتونـه) خاص الله لره دي، چې رب (پالونکی) د ټولو عالميانو دی.

تفسير: يعنې کله چې جنتيان د جنت نعمتونو او د الله تعالی فضل او احسان ته ګوري «سبحان الله» به وايي، او کله چې د پاک الله څخه د کوم شي د غوښتلو مينه او آرزو کوي، مثلاً که کوم مرغه (طير) يا مېوه يا بل شی يې ولېد، او ورته يې رغبت پيدا شو؛ نو ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وايي، د دې الفاظو د اورېدلو سره متصل پرښتې به هم همغه شی علی الفور ورحاضر کړي، ګواکې همدغه لفظ به د دعاوو قائم مقام شي.

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ يعنې جنتيان به د ملاقات په وقت کې يو بل ته سلامونه اچوي، لکه چې په دنيا کې هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی، او هم د پرښتو سلام اچول جنتيانو ته بلکه بالذات د الله تعالی له لوري د سلام تُحفې راتلل په پاک قرآن کې منصوص دي: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ﴾ (٢٣ جزء د ﴿يٰسٓ﴾ سورت (٥٨) آيت (٤) رکوع)، ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ۝ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ (١٣ جزء د الرعد سورت (٢٢-٢٣) آيت (٣) رکوع).

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾: وروسته د جنت له رسېدلو څخه دنيوي تفکّرات او کدورات خاتمه مومي، او تش په يوه ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ ويلو سره هر شی سم د جنتيانو له غوښتنې سره ورسيږي، نو د دوی د هرې دعا او وينا خاتمه به په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره وي، او ښايي چې طبعا دې همداسې وي.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

او که جلتي سره ورسوي الله خلقو ته بدي په شان د جلتي د غوښتنې د دوی نيکي او خير لره؛ نو خامخا راليږلي شوي به وو دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پرېږدو مونږ هغه کسان چې نه لري اميد دوی د ملاقات ځمونږ (په قيامت کې) په سرکشي ددوی کې چې سرګردانه به وي.

تفسير: کله انسان د دنيوي حوادثو څخه په تنګيږي، او د خپل ځان يا اولاد او نورو په حق کې ښېرې کوي، لکه چې له تجربې څخه ظاهر دي، نو اوس که الله سم د دوی له غوښتنې سره فوراً لاس په لاس عذاب يا بدي ژر هغو ته ورورسوي، څومره چې دوی ژر د نيکی د رسېدلو غوښتنه کوي، نو د بدی له وبال څخه يوه لحظه هم فرصت نه مومي، او د ژوندون مزی به يې هغه ګړی وشکيږي، مګر د الله تعالی له درباره په نيکی او بدی کې مصلحت سره موافق

تأخير او تحمّل كيږي، څو نېکان تربيت ومومي، او بد کاران په غفلت کې ولوېږي، او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غاړو) پورې ډک شي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

او کله چې ورسيږي انسان ته ضرر (تکليف)؛ نو بولي مونږ (پروت) په اړخ يا ناست يا ولاړ (يعنې په هر حال)، نو کله چې لرې کړو له ده څخه ضرر تکليف د ده؛ نو دروميږي په کفر خپل باندې لکه چې نه يې وو بللي مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر ته چې رسېدلی وو ده ته، همداسې ښايسته کړی شوی دی دغو اسراف کوونکو ته هغه (عصيان) چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې انسان اول د خپلې بېباکۍ څخه د عذابونو غوښتنه کوي، او پخپلې ژبې بدي غواړي، مګر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چې که لږ څه تکليف ور ورسيږي؛ نو ژر تر ژره ويريږي، او ځمونږ په بللو سره پيل (شروع) کوي، او تر هغه وقته پورې چې پرې مصيبت وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر حالت کې پاک الله يادوي او ترې استمداد غواړي، مګر کله چې تکليف ترې لرې کړ شي؛ نو ترې هغه ټولې ويناوې عذر او زارۍ هېريږي، او داسې يو وضعيت ښکاره کوي چې ګواکې ده له سره الله تعالى ته خپل احتياج او اړتيا نه وه وروړاندې کړې، او پخپل همغه تکبر، غرور، لويۍ، غفلت او د ځانمنۍ (خودنمايۍ) په نشو کې مست ګرځي، او په همغه ضد او عناد لګيا اوسيږي چې پخوا له دې نه په کې اخته او مبتلا وو.

په حديث کې راغلي دي چې «ته په عيش او عشرت، هوسايۍ او آرامۍ کې خپل الله يادوه ! نو الله تعالى به هم تا په سختيو، مصيبتونو او تکليفونو کې يادوي»، د مؤمن له شانه دا دی؛ چې په هيڅ وقت کې پاک الله نه هېروي، تل په سختۍ او مصيبت کې صابر او په وقت د عيش او پراخۍ او وسعت کې شاکر اوسيږي، او د الله جلّ وعلا حمد او ثناء ادا کوي، دا همغه شی دی چې د هغه توفيق پرته (علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کيږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق هلاک کړي وو مونږ اهل د زمانو چې وو پخوا له تاسو کله چې ظلم يې کړی وو، او حال دا چې راوړي وو هغو ته رسولانو د هغو ښکاره دلائل، او له سره نه وو چې ايمان يې راوړی وی، همداسې سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو ته.

تفسير: يعنې که سم د هغو د غوښتنې سره ژر عذاب ورنشي يا خو ترې تکليف او مصيبت لرې شي؛ نو ښايي چې بې فکره نشي، ځکه د ظلم او شرارت او بې ايمانۍ سزا هرومرو ژر يا په ځنډ وررسېدونکې ده، سنت الله له قديمه راهيسې په همدې باندې جاري دی، کله چې خلقو سره له دې چې د انبياوو او مرسلينو ښکاره دلائل او معجزې يې وکتلې، خو وروسته له هغه يې هم ظلم او تکذيب ته ملاوې وترلې، او په هيڅ ډول د ايمان او تسليم په لوري متمائل نشول، نو هغوی آسماني عذاب هلاک کړي دي، او تل مجرمينو ته په يوه قسم نه په بل قسم سزا رسېدلی شي.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

بيا مونږ ورګرځولئ تاسې (ای محمدي امته !) خليفګان په ځمکه کې وروسته له هغو څخه لپاره د دې چې وګورو مونږ چې څرنګه عمل کوئ تاسې.

تفسير: يعني د پخوانيو په ځای تاسو ته يې د ځمکې په سر هستوګنه درکړه، تر څو وکتل شي چې تاسې تر کومه حده پورې د خالق او د مخلوق حقوق پېژنئ، او ادا کوئ يې؟ او د الله تعالى له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نېک که بد؟ هر ډول عمل چې وکړئ سم له هغه سره تاسې سره مناسبه معامله کولی کيږي، وروسته له دې نه د هغې معاملې ذکر دی، چې کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظيم يا له رسول کريم يا الله قدّوس سره کړې وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چې ولوستل شي پر دغو (کفارو) آيتونه ځمونږ حال دا چې واضح دي؛ نو وايي هغه کسان چې نه لري اميد د ملاقات ځمونږ، چې راوړه يو قرآن چې غير وي له دې قرآن نه، يا يې بدل کړه (چې د بُتانو عيبونه او دغه احکام په کې نه وي) ووايه (ای محمده دوی ته) ! چې نه ښايږي ماته دا چې بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله، متابعت نه کوم زه مګر د هغه وحی چې رالږلی شوی دی ماته (بې له زيادت او نقصان)، بېشکه زه ويږېږم که نافرماني وکړم د رب خپل (په تبديل د قرآن سره) له عذاب د ورځې لويې.

تفسير: کله چې د بت پرستی يا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو ترديد کولی شي؛ نو کفّار متوحش او ترهور کيږي، او په ډېر نفرت او کراهيت سره رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وايي چې: پاک الله ته ووايه چې: «بل کوم هسې قرآن درکړي چې په کې دغسې مضامين نه وي، او که همدغه قرآن پاتې کيږي؛ نو دومره برخه يې ښايي چې هرومرو اصلاح او ترميم کړئ، چې بت پرستي او نورو په متعلق په کې خبرې شته».

د هغو خلقو له ذهنيت څخه دغه غوښتنې دومره زياتې مستبعدې نه ښکاري، چې د تيږو (ګټو) او لوټو په بتانو باندې يې د ألوهيت تصرّفات او اختيارات تقسيم کړي وو؛ چې يو رسول هم د داسې تصرّفاتو او اختياراتو مالک فرض کړي، يا به دغه وينا تشه د الزام او استهزاء په ډول وي.

په هر حال د دې تحقيقي جواب دا دی چې پخپله يې پاک الله داسې فرمايي: د کومې پرښتې يا رسول کار دا نه دی، چې له خپل لوري د الله تعالى په کلام کې ترميم وکړي، يا يې يو ټکی يا حرکت تبديل يا لاندې باندې کړي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم وظيفه دا ده: هغه وحي چې الله تعالى له لوري راشي؛ هغه بې له تزييده او تنقيصه د ده د حکم سره موافق ورسوي، او تعميل يې وکړي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله تعالى د وحي تابع دی، الله تعالى د رسول تابع نه دی چې څرنګه کلام تاسې غواړئ همغسې د الله تعالى له درباره يې راوړي، د الله تعالى په وحيې کې له ادنى ځنې ادنى تصرّف قطع او پرېکول ډېر لوی معصيت او سخته ګناه ده، بيا هغه معصوم بنده ګان انبياء عليهم السلام چې له ګردو څخه زيات له الله تعالى څخه ويريږي؛ هغوی داسې معصيت او نافرمانی ته کله نژدې ورتلی شي.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که د الله خوښه وی نو ما به نه وو لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به خبر کړي وی (الله) تاسې په دې (قرآن)، نو په تحقيق اوسېدلی وم زه په تاسې کې ډېر عمر پخوا له (نزوله د) قرآنه، آيا نو عقل نه لرئ تاسې؟ !.

تفسير: يعنې هر هغه څه چې د الله غوښتنه ده؛ همغه زه ستاسې په مخ کې لولم، او هومره چې د ده خوښه وي؛ ځما په وسيله تاسې پرې خبروي، که د ده اراده پرته (علاوه) له دې نـه وي؛ نو ځما څه طاقت او توان وو، چې له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم، او بيا هغه د ده په لوري منسوب کړم، آخر ځما څلوېښت کاله عمر ستاسې تر سترګو لاندې تېر شوی دی، او په دغومره اوږد مدّت کې تاسې ته ځما د ټولو حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوي دي، ځما صداقت، عفّت، امانت او نور حسنه اخلاق په تاسې کې ضرب المثل دي، ځما اميتوب او د کوم معلم په مخ کې د شاګردۍ لپاره نه کېناستل؛ يوه معروفه او مسلّمه واقعه ده.

نو بيا چا چې تر څلوېښت کلنۍ پورې نه کومه قصيده ليکلي وي، او نه په مشاعراتو کې شريک شوی وي، او نه يې چېرې کوم کتاب پرانيستلی وي، او نه يې قلم په لاس کې اخيستی وي، او نه په کومې مدرسې، مکتب او نورو کې د لوستلو لپاره ناست وي، او يو ناڅاپه داسې يو کلام پېښ، وړاندې کړي، چې پخپل فصاحت، بلاغت، جزالت، سلاست، روانۍ او د اسلوب په جدّت کې ټول پيريان او انسانان عاجز کړي، او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کې د ټول جهان علم او عرفان بېرته پاتې شي؛ نو آيا پس تاسې عقل نه لرئ؟ او نه پوهېږئ چې دغه قرآن ما له ځانه نه دی ساز کړی، او ولې به زه په الله تعالی دروغ ترم ځکه چې:

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۱۷﴾

نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا نه چې ترې پر الله باندې دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته)، بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي مجرمان.

تفسير: يعنې ګناهګارانو او مجرمانو ته حقيقي برى، فتحه او ښېګڼې نشي حاصلېدی، اوس تاسې خپله فيصله وکړئ ! چې ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته يې منسوب کړم، نو ما غوندې بل هيڅوک ظالم نشي کېدی، ليکن له هغه دليل ځخه چې په تېر آيت کې تېر شوی دی؛ ثابته شوه چې دغه احتمال بالکل باطل دی، نو کله چې ځما صداقت ثابت او ستاسې د جهل او د عناد لامله د الله تعالی کلام دروغجن کوئ؛ نو اوس د ځمکې په مخ کې له تاسې ځنې هيڅوک لوی ظالم نشي کېدی.

وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ ؕ قُلْ اَتُنَبِّـُٔوْنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى السَّمٰوٰتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۱۸﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غير له الله د هغو بتانو چې نشي رسولی هيڅ ضرر دوی ته (که يې عبادت ونه کړي)، او نه نفع رسولی شي دوی (که يې عبادت وکړي)، او وايي دغه (کفّار) چې: دغه (بُتان) شفاعتګران ځمونږ دي په نزد د الله کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه څيز چې نه دی معلوم ده ته په آسمانونو او نه په ځمکه کې (يعنې داسې شی هيڅېرې نشته)، دغه الله پاک، او ډېر پورته دی له هغو اشياوو چې شريکوي دوی (هغه له الله سره په عبادت کې).

تفسير: هغه معامله خو له الله تعالی او د هغه له رسوله سره وه، اوس تاسې د هغو د بُت پرستۍ حال واورئ ! چې پاک الله يې پرېښی او د داسې شيانو عبادت کوي، چې د هغو په قبضه او اختيار کې هيڅ يوه نفعه او ضرر نشته، کله چې پوښتنې کېږي؛ نو وايي: بېشکه چې لوی الله خو همغه يو او لا شريک ذات دی، چې آسمان او ځمکه يې پيدا کړي دي، مګر د دغو اصنامو (بُتانو) او نورو معبوداتو انبياؤ أولياو پير او فقير خوشاله ساتل د دې لامله ضرور دي؛ چې دوی ځمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کې کوي.

پاتې شوه نور وړو کې کارونه چې هغه د دوی په واک او اختیار کې دي؛ د هغو تعلّق یوائې له همدوی سره دی، بناء علیه مونږ لره ښایي چې د دوی عبادت وکړو.

نو په دې آیت کې دغې عقیدې باندې رد دی، او دا ورته په ډاګه کوي چې: د بُتانو شفاعت او د شفیع د عبادت کولو استحقاق؛ دغه دعاوی بې اصله او غلطې دي، او ښکاره ده چې د الله تعالی په علم کې همغه شی وي؛ چې صحیح او واقعي وي.

لهذا د الله تعالی د تعلیمه په خلاف دغو غیر واقعي او له ځانه جوړ کړي اصول حق ثابتول؛ ګواکې الله تعالی ته د داسې شیانو د واقعیت څخه (معاذ الله) خبر ورکول دي، چې د هغو په وقوع په آسمان او ځمکه او په هیڅ ځای کې ده ته معلوم نه دي، یعنې هیڅهرې د هغه وجود نشته، که وی نو هرومرو به د هغه علم کې وي، بیا نو د هغه څخه مو الله تعالی ولې منع کوي؟ .

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

او نه وو دغه خلق مګر امت یو (متفق په یو دین د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی، او که نه وی هغه کلمه چې پخوا ثابته شوی ده له رب ستا؛ نو خامخا به حکم (فیصله) کړی شوی وو په منځ د دوی کې په همغه څیز کې چې په هغه کې اختلاف (جګړې) کوي دوی.

تفسیر: ممکن وو چې مشرکینو به ویل چې: که الله تعالی دغه امر ستاسې په دین کې منع کړی وي؛ ځمونږ په دین کې یې خو نه دی منع کړی، د هغه جواب یې ورکړ چې: د الله تعالی دین له ازله تر ابده پورې تل یو دی، په حقه و اعتقاداتو کې هیڅ فرق نشته، هغه خلق چې په منځ کې ګمراهان، بې لارې او سره جدا شوي دي؛ الله تعالی د دوی د پوهولو او پر حقه لاره راوستلو لپاره انبیاء لیږلي دي، په هیڅ یوه زمانه او په هیڅ یو ملت کې الله شرک نه دی جائز کړی.

پاتې شوه دغه خبره چې دخلقو یو له بل سره اختلافات او جګړې ولی یو ځلې نه ورکوي؟ نو ځکه: دا یې بالجبر نه دي لرې کړي؛چې د پاک الله په علم کې دغه خبره فیصله شوې ده، چې دغه دنیا «دار العمل» دی، د قطعي او آخري فیصلې ځای نه دی، دلته یې انسانانو ته کسب او اختیار ورکړی دی، او نور یې لږ څه آزاد او خپلواک پرې ایښي دي، چې دوی د عمل هره لاره چې غواړي؛ اختیار کړي، که دغه خبره لا له پخوا څخه طي او پرې کړی شوې نه وی؛ نو د ټولو اختلافاتو فیصله به یو ځلې کېده.

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوا ۖ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

او وایي دوی: ولې نه ده نازله کړی شوې پر دغه (محمد باندې هغه) معجزه (چې مونږ یې غواړو) له ربه د ده، نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده چې (علم د) غیب خاص الله ته دی؛ نو منتظر اوسئ تاسې (نزول د هغې معجزې ته)، بېشکه زه (هم) له تاسې سره له منتظرینو ځنې یم (ستاسو عذاب ته).

تفسیر: یعنې د هغو معجزاتو غوښتنه چې دوی یې کوي چې له هغو ځنې یو معجزه ولې نه رانازله شوې؟ د جواب حاصل دا دی چې: دوی د صداقت ډېر دلائل لا له پخوا څخه لیدلي دي، د فرمایشي معجزو وړښکارولو ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نه دومره مفید دي، وروسته د هر معجزې ښوونه چې د پاک الله مصلحت وي؛ وړښکاره

کوي يې،الله تعالى سره دغه علم شته چې په مستقبل کې به د کوم شان او نوعيت معجزې ظاهروي، نو تاسې هم منتظر اوسئ، مونږ به هم انتظار کوو.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾

او کله چې ور وځکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختۍ (لکه مرض او عناء) چې رسيدلې دي دوی ته؛ نو ناڅاپه وي به دوی لره مکر (بد ويل حيله جوړول) په آيتونو ځمونږ کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) الله ډېر تيز دی له جهته د مکر، بېشکه رسولان (ملائکې ـ کرام الکاتبين) ځمونږ ليکي مکر ستاسې،

تفسير: حق تعالې په مکه والو اوه کاله قحط مسلّط کړ، کله چې هلاک ته ورنژدې شول؛ نو له ډېرې وېرې يې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم نه د دعا استدعاء وکړه، او وعده يې ورسره وکړه، که دغه عذاب له مونږ څخه لرې شو، نو مونږ به هم ايمان راوړو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورک او د قحط بلا بيخي لرې شوه؛ نو بيا دوی په همغو شرارتونو باندې پيل (شروع) وکړ، او د الله تعالى د آيتونو په تکذيب يې لاس پورې کړ، او د الله تعالى قدرت او رحمت ته يې نظر ونه کړ، بلکه د الله تعالى انعامات يې له ظاهري اسبابو او حيلو او محض بې اصولو خيالاتو او اوهامو په لوري نسبت کړل، نو د هغه جواب يې ورکړ چې: ښه ده، ښه مکر او فريب او حيله بازي وکړئ، مګر په ياد ولرئ چې ستاسې دغه حيله بازي يو په يو ليکله کيږي، او هغه ټول دفتر به د قيامت په ورځ ستاسې په مخ کې کښبود کيږي، بيا کله چې ستاسې هيڅ يوه حيله بازي له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالى د محيط علم څخه به څرنګه خارج پاتې کېدی شي؟ تاسې په خپل مکر او حيله بازۍ مغرور يئ، حال دا چې د الله تعالى مکر ستاسې له مکره او تدبيره ډېر ژر او سريع الأثر دی.

هُوَ ٱلَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ۖ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ ٱلْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم ۖ مَّتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځوي تاسې (په خپلو ښځو يا په سورلۍ) په وچه او په بحر (سمندر په لامبو يا مرکوب)، تر هغه پورې چې سواره شئ په کشتيو کې، او روانه شي (دا ببرۍ) سره له دغو (خلقو چې ناست وي په کې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتۍ سره) او خوشاله شي په هغه سره؛ نو راشي هغه کشتۍ ته باد سخت (مخالف د مراد جاکړ)، او راشي دوی ته موج (چپې د سمندر) له هر ځايه (او له هر لوري) او وګڼي دوی دا چې بېشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاک)؛ دعا وکړي وبولي دوی الله (لپاره د نجات خپل) چې خالص کوونکي وي ده ته دين خپل (او وايي): قسم دی که نجات دی راکړ مونږ ته له دې (سختۍ)؛ نو خامخا به شو مونږ هرومرو (لازماً) له شُکر کوونکو. نو هر کله چې نجات ورکړي دوی ته (الله له غرقه او وچې ته راشي)؛ ناڅاپه دوی فساد شرارت کوي په ځمکه

کې په ناحقه سره، ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې جزاء د شرارت ستاسې په نفسونو (ځانونو) ستاسې ده، (اوس کوئ تاسې) عیش د ژوندون لږ خسیس، بیا خاص مونږ ته راتله ستاسې دي (په قیامت کې) نو خبر به درکړو تاسې ته په هغه عمل چې وئ تاسې چې کاوه به مو.

تفسیر: ابتداء کې هوا ښه نرمه، او د بېړیو کشتیو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وي، مسافران په کې خاندي، لوبې کوي، او په ډېره آرامۍ او هوسایۍ سره په کې ناست وي، یو ناڅاپه یو زورور طوفان پیدا شي، او د څلورو خواوو د اوبو غرونه راپورته کړي، او له کشتۍ یا له جهازه سره یې ووهي.

نو کله چې دغه د لوی سیند (بحر) مسافران وپوهیږي، چې له هره لوري د مرګ موجباتو راچاپېر کړي یو، او د تښتېدلو او وتلو هیڅ کومه لار نه ده پاتې؛ نو دوی فرضي او مصنوعي معبودان پرېږدي، او یواځې واحد لوی الله د خپل نجات لپاره رابولي، لکه چې دانسان د اصلي فطرت تقاضا ده، هر کله چې له هر څیز څخه مایوس شي، نو خاص د الله تعالی بندګي ځان ته غوره کوي، او ډېر پوخ عهد او کلکه وعده وکړي، چې که له مصیبته پاک الله ماته نجات راکړي؛ نو زه به یې شکر کوونکی تابع او طائع اوسم، او له سره به کُفران لوري ته نه ورځم، او عصیان او طُغیان ته به نه نژدې کېږم، لیکن هر کله چې لږ څه امن او ډاډینه (قلاري) یې ور په برخه شي، او وچې ته یې پښه ورسیږي؛ نو په شرارتونو باندې لاس پورې کړي، او په ملک کې شور، شر، فتنه او فساد اچوي، د لږ څه مدّت لپاره هم په خپل عهد او ایمان ټینګ نه پاتې کیږي.

تنبیه: په دغه آیت کې د اسلام هغو مدعیانو ته لوی عبرت دی، چې د جهاز د طوفاني کېدلو په وخت کې هم د «واحد، احد الله» څخه مخ اړوي، او له غیر الله څخه مدد غواړي، او هغوی خپلې مرستې (مدد) ته رابولي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم﴾ الآیه ـ یعنې ستاسې د شرارتونو وبال پر تاسې لویږي، که څو ورځې مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنیوي ګټه (فائده) مو هم حاصله کړه؛ نو د کار په پای (انجام) کې د پاک الله دربار ته ورتګ دی، هلته به ستاسې ټول اعمال ور د مخه کیږي، رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړي، او تاسې ته به دا درښکاره کوي چې ستاسې اعمال څرنګه وو.

إِنَّمَا مَثَلُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ مِمَّا يَأۡكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلۡأَنۡعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتۡ وَظَنَّ أَهۡلُهَآ أَنَّهُمۡ قَٰدِرُونَ عَلَيۡهَآ أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا فَجَعَلۡنَٰهَا حَصِيدٗا كَأَن لَّمۡ تَغۡنَ بِٱلۡأَمۡسِۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ٢٤

بېشکه همدا خبره ده چې مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په ژر تېرېدلو کې) په شان د اوبو دی چې نازلې کړي دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه؛ نو خلط شي په دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چې خوري یې بنیادمان (لکه غلې، میوې، سابه) او چارپایان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پورې چې واخیست ځمکې زینت خپل او ښه ښایسته شي (په اقسام د نباتانو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړي خاوندان د دې (ځمکې) چې بېشکه دوی قادر دي (په هر شانتې ګټه (فائده) اخیستلو) په دې ځمکه باندې؛ ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) ځمونږ د شپې یا د ورځې (په خرابۍ د دې غلو او میوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) ربیلي شوي ګواکې نه وو (دغه کښت په دغې ځمکې کې) پرون، همداسې په تفصیل سره بیانوو مونږ دلائل لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ځينې د ﴿فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ﴾: معنى د پيداوارو كثرت اخيستى دى، ځكه هر كله چې د ځمكې پيداوار زيات قوي كيږي؛ نو يو جزء يې له بل سره ګډيږي، او يو له بله سره نښلي.

ځينو علماوو د ﴿بِهِۦ﴾ «باء» د مصاحبت لپاره اخيستې ده، دغسې معنى يې كړې ده، چې د ځمكې زرغونه له اوبو سره ګډ او مركب كيږي، ځكه چې د نباتاتو غذا ګرځي، د شيخ الهند «رحمه الله تعالى» له صنيع څخه مترشح كيږي، چې له اختلاطه داسې مراد اخيستى دى چې: د ځمكې او اوبو د يو ځاى كېدلو څخه هغه نباتات چې راوځي، په هغه كې د انسانو او حيواناتو غذا مخلوطه او ګډه وډه وي، مثلا د غنمو په بوټي كې دانه د بنيادمانو غذا ګرځي، او وابنه يې هم د حيواناتو آذوقه كيږي، همداسې په ونو كې هم مېوې او پانې وي، چې د دوى خوړونكي هم سره بېل انواع لري، او سره جلا جلا (جدا جدا) دي.

﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا﴾ الآيه ـ يعنې مختلفو الوانو او اشكالو نباتاتو د ځمكې مخ مزيّن او ښايسته كړى وي، او كښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تيار شوي وي، چې په هغه د هغوى د خاوندانو پوره ډاډينه (تسلي) او اعتماد پيدا شوى وي، چې اوس له هغه څخه د فائدې آخيستلو پوره قوت او نېټه رارسېدلې ده.

﴿أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا﴾: الآيه ـ يعنې ناڅاپه د الله تعالى په حكم د شپې يا د ورځې له مخې كوم آفت (مثلا سخته سيلى يا ږلى يا ملخ يا نور) وروړسيږي، او على هذا القياس دغه آفت هغه زراعت بيخي داسې پنا كړي، ګواكې له سره هلته يوه خاشه نه وه زرغونه شوې، كټ مټ (هوبهو) د همدې په شان د دنيا ژوندون هم مثال لري، اګر كه دغه ژوندون ډېر حسين او تروتازه په نظر راشي، تر دې چې بې وقوف خلق د دې په رونق او ښايست باندې مين او مفتون شي، او اصلي حقيقت بيخي هېر كړي، ليكن د هغه زرغونتيا، ښايست، زينت د څو ورځو له مخې دى، چې ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسياً منسياً كيږي.

فائده: ﴿لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا﴾ «په شپه او ورځ كې» يې ښايي د دې لامله فرمايلي وي چې شپه د غفلت وخت وي، او په ورځې كې خلق عموماً ويښ وي، مطلب يې دا دى كله چې د الله تعالى حكم راورسيږي؛ بيا كه څوك ويښ وي كه اوده، غافل وي كه هوښيار؛ هيڅ يو سړى په هيڅ يوه حالت كې د هغه مخه نشي نيولى.

وَٱللَّهُ يَدۡعُوٓاْ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِۖ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ٢٥

او الله بولي (بندګان خپل) كور د سلامتيا ته (چې جنت دى)، او لاره ښيي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د هدايت د ده) لارې سمې ته (چې اسلام دى).

تفسير: يعنې د دنيا پر زائل او فاني ژوندون مه نازېږئ، او مه پرې تېر وځئ ! او د دار السلام يعنې د جنت په لوري راشئ ! پاك الله تاسې د سلامتى كور ته بولي، او تر هغه ځايه پورې يې د رسېدلو لاره هم درښوولې ده، همغه كور دى چې اوسيدونكي يې لـه هـر راز (قسم) رنځ، غـم، پرېشانى، تكليف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحيح او سالم پاتې كيږي، او پرښتې پرې سلام آچوي، او پخپله د رب العزّت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تُحفې وررسيږي.

لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞۖ وَلَا يَرۡهَقُ وُجُوهَهُمۡ قَتَرٞ وَلَا ذِلَّةٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٢٦

لپاره د هغو كسانو چې نيكي يې كړې؛ نېكه (جزا جنت) او زيات (له اجره هم شته)، او نه به پټوي مخونه د دوى هيڅ تور ګرد او غبار او نه هيڅ ذلت (رسوايي)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دي، همدوى په دغه جنت كې تل اوسيدونكي دي.

تفسير: يعني ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) ورکړي، او له هغه څخه زيات هم ور په برخه کيږي، يعني د الله تعالى رؤيت (ليدل، ديدار، رزقنا الله تعالى).

د «زيادت» تفسير په لقاء الله او د الله تعالى په ليدلو سره په څو صحيحه وو احاديثو کې وارد شوی دی، او له ډېرو صحابه وو او تابعينو رضي الله تعالى عنهم أجمعين څخه منقول دي، صهيب رضي الله تعالى عنه وايي چې: «رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه آيت ولوست، او ويې فرمايل: «کله چې ځرد جنتيان په جنت او ټول دوزخيان په دوزخ کې داخل شي؛ نو يو غږ کوونکی به غږ وکړي: «ای جنتيانو ! ستاسې لپاره د الله تعالى يوه وعده باقي ده، چې هغه اوس پوره کېدونکي ده»، جنتيان به وايي چې: «هغه څه شی دی؟ آيا پاک الله په خپل فضل سره ځمونږ د حسناتو پانګه نه ده درنه کړې؟ آيا ځمونږ مخونه يې سپين او نوراني کړي نه دي؟ آيا ده مونږ له دوزخه نه يو ژغورلي (بچ کړي)؟ او جنت غوندې يو لوی مقام ته يې نه يو داخل کړي؟» دلته د دوی له منځه به پرده لرې کړل شي، او جنتيان به د الله تعالى په لوري نظر وکړي؛ نو قسم په الله چې د الله تعالى له هر قسم ورکړيو شويو نعمتونو څخه جنتيانو ته د الله تعالى ليدل به زيات محبوب او مطلوب وي»، او د دې په اندازه به بل هيڅ شی د دوی په سترګو کې ښه نه ورځي، او د دوی سترګې به نه يخوي، او نه يې رڼوي، پاک الله مو دې خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزي کړي، او سترګې مو دې رونې او زړونه مو دې پرې خوښ کړي، آمين ثم آمين.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ﴾ الآيه ـ يعني د عرصات په محشر کې همغسې چې د فجّارو کفارو پر مخونو سخت ذلت، ظلمت، خواری او رسوايی نښې او آثار به ښکاري، بالمقابل د هغه به د جنتيانو څېرې ډېرې نوراني، ښايسته او رونقدارې وي، او بيخي د ملاحت او صباحت څخه به ډکې وي.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان چې کسب يې کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدۍ (د دوی) په قدر د بدۍ ده، او پټوي به دوی لره ذلت (رسوايي)، نه به وي دوی ته له (عذابه د) الله هيڅ ساتونکی، ګواکې پټ کړی شوي دي مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپې سره حال دا چې تک تور به وي، دغه (مسيئان) صاحبان د اور دي، همدوی په دغه دوزخ کې تل اوسېدونکي دي.

تفسير: يعني له بدۍ څخه به يې سزا زياته نه وي.

﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ يعني: د دوی څېرې به دومره توره تياره وي؛ ګواکې د تورې تيارې شپې توروالی د دوی په مخونو باندې لګېدلی دی، پاک الله مو دې له دغه مخ توروالي او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي. !

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راجمع به کړو دا خلق ټول، بيا به ووايو هغو کسانو ته چې شرک يې کړی دی: (ټينګ ودرېږئ) په ځايونو خپلو کې تاسې او (هم) شريکان ستاسې، نو بيلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کې، او وبه وايي شريکان د دوی (دوی ته) چې: نه وئ تاسې چې خاص مونږ لره به مو عبادت کولو.

تفسير: يعنې هغو کسانو چې پخپل خيال کې د الله تعالى لپاره شريکان درولي وو، يا ځينو ته يې د الله ځامن او لونې ويل، مثلا مسيح عليه السلام چې د نصاراوو په نزد «ابن الله» بلکه «عين الله» وو، يا «ملائكة الله» يا «أحبار» يا «رهبان» چې دوی ته هم له يوه حيثيته د الوهيت منصب ورکړی شوی وو، يا اصنام او اوثان چې د مکې مشرکانو پر دوی هم د الوهيت اختيارات تر يوې اندازې پورې تقسيم کړي وو، او هغه څوک چې د قبرونو عبادت کوي؛ په دې ګمان چې اولياء کرام ځمونږ د الله تعالى په نزد شفاعتګران دي؛ نو دغو ګردو ته به پخپلو ځايونو کې حسب المراتب د درېدلو حکم وشي.

فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾

نو کافي (بس) دی الله شاهد په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې کې؛ بېشکه شان دا دی چې: وو مونږ له عبادت ستاسې خامخا بې خبران.

تفسير: يعنې په دې دقّت کې به عجيبه پرېشاني او نفسي نفسي (ځان ځاني) وي، د عابدينو او معبودينو په منځ کې به بيلتون لويږي، او د اوهامو او خيالاتو هغه مزي چې پخپل خيال سره يې سم په دنيا کې ترلي وو؛ هغه ټول به شليږي، په دغه هولناک وخت کې کله چې مشرکينو د خپلو دغو فرضي معبودانو ځنې ډېر زيات توقعات (هيلې) درلودلې، هغوی به په ښکاره ډول سره جواب ورکړي، چې تاسې له مونږ سره څه تعلق لرئ؟، تاسې دروغ وايئ چې مونږ د دوی عبادت کولو، تاسې سم له خپلې عقيدې سره د هغو شيانو عبادت چې کولو او د هغو لپاره مو د الوهيت هغه صفات تجويزول چې په دوی کې له سره موجود نه وو؛ نو په حقيقت کې هغه بندګي د «مسيح» يا د «ملائکو» عبادت نه ګڼه شي، او نه دغه عبادت په واقع سره د بې روحو بتانو دی، بلکه تاسو د خپل خيال او وهم يا د لعين شيطان عبادت کولو، او هغه به مو پرښتې يا کوم نبي يا کوم ولي يا کومې څېرې يا نورو ته منسوبوو، پاک الله شاهد دی چې ځمونږ په خوښه يا رضا او اذن تاسې دغه حرکت نه دی کړی، مونږ نه وو خبر چې تاسې د خپل انتهايي حماقت او سفاهت او ناپوهۍ لامله مونږ د الله تعالى په مقابل کې معبودان دروئ.

هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

په دغه ځای کې به ښکاره ومومي هر يو نفس جزا د هغه عمل چې پخوا يې ليږلی دی، او بېرته به بوتلل شي دوی الله ته چې مولی د دوی دی حق (او واقعي واکدار د دوی دی)، او ورک به شي له دوی نه هغه دروغ چې وو دوی چې جوړول به يې (له شفاعت د بُتانو او نورو معبودانو).

تفسير: يعنې ټول دروغ او بې اصله توهمات به بيخي له منځه ورک شي، او هر څوک به په رأي العين ګوري چې پرته (علاوه) له هغه حقيقي مالک څخه د بل په لوري د رجوع کولو ځای نشته، او د هر يوه سړي به د خپلو ښو او بدو په اندازه کولو باندې علم ورسېږي، چې هغه څومره وزن او اندازه لري.

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) څوک رزق درکوي تاسې ته له جانبه د آسمانه (لکه په باران) او له ځمکې (لکه په نباتاتو)؟ بلکه آيا څوک دی چې مالک دی د (پيدا کولو د) غوږونو او د سترګو؟ او څوک دی چې راوباسي ژوندی (لکه بچی، مؤمن، عالم، کښت) له مړي (له هګۍ،

كافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسي مړی (لکه نطفه) له ژوندي (لکه حيوان)؟ او څوک دی هغه چې تدبير کوي (د هر کار په منځ د خلقو کې)؟ نو ژر به ووايي دوی (چې هغه) الله دی، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته !) نو آيا نه ويريږئ تاسې (له عذابه د الله).

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلٰلُ ۖ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله رب ستاسې دی حق، نو څه شی دي وروسته له حقه مګر ګمراهي، نو کوم خوا ته ګرځولی شئ تاسې (له حقه، سره د قيام د برهان په حقانيت د اسلام).

تفسير: مشرکينو به هم اعتراف کولو چې دغه کليه امور او عظيم الشأن کار ما سوا د الله تعالی څخه بل هيڅوک يې نشي کولی، نو ځکه يې وفرمايل: کله چې اصلی خالق او مالک او د تمام عالم مدبّر تاسې هم دغه پاک الله ګڼئ؛ بيا نو ولې نه ويريږئ چې ما سوا د دغه الله څخه نور خپل معبود وګرځوئ؟، وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چېرې ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ، کله چې په رښتيا سره همغه ذات واحد احد الله دی؛ وروسته له رښتيا څخه پرته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتې .

كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوٓا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

همداسې (لکه چې ربوبيت لايق دی الله ته) لايق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې نافرمانه دي د الله تعالی له حکم نه (په سبب د دې) چې دوی ايمان نه راوړي.

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۖ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا شته له دې شريکانو ستاسې هغه څوک چې پيدا کړي دی خلق په اول کې، بيا ژوندي کړي دوی (پس له مرګه)؟ ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله اول پيدا کوي خلق بيا ژوندي کوي يې (وروسته له مرګه)؛ نو کوم لوري ته اړول کېږئ تاسې (له سمې لارې، چېې ته)؟.

تفسير: تر دې ځايه پورې د «مبدأ» ثبوت وو، اوس د «معاد» ذکر دی، يعنې کله مو چې اعتراف وکړ، چې د ځمکې او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حيات او د ټولو پيدا کوونکی او اداره کوونکی هم دغه پاک الله دی؛ نو ظاهر دي چې د مخلوقاتو بيا پيدا کول او وروسته له مرګه بيا ژوندي کول او د دوی اعاده هم د همغه فعل کېدی شي، بيا د انبياوو عليهم السلام په ژبو کله چې دوی پخپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوي، د هغه په تسليم څه عذر شته؟

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِىٓ إِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَن يَهْدِىٓ إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لَّا يَهِدِّىٓ إِلَّآ أَن يُهْدٰى ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې آيا شته له دې شريکانو ستاسې هغه څوک چې لاره وښيي حق ته؟ (بيا هم) ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لاره ښيي حق ته، آيا نو هغه څوک چې لاره ښيي حق ته ډېر لايق دی د دې چې متابعت يې وکړی شي؟ او که هغه چې (پخپله هم) لاره نشي موندلی؟ مګر چې ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسې لره، څرنګه حکم کوئ؟.

تفسير: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کې د هدايت د واسطو او وسائلو ذکر دی، يعنې همغسې چې ړومبنی پيدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه يو الله تعالی دی او بل څوک نه دی؛ نو همدغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحيح او رښتيا لار ښوونکی دی، نه بل څوک، او په مخلوقات کې: لوی دی که وړوکی؛ ټول د ده لارښوونې ته محتاج دي، د ده پر هدايت او لار ښوونه باندې ښايي چې ټول لاړ شي.

باطل معبود په څه حساب کی دی چې چاته لار ښوونه وکړي؟ آيا دی پخپله بې د بل چا له هدايته او مرستې (مدد) او لاس نيولو يو پل هم واخيستی شي؟ نو ځکه د ده لارښوونه د بندګانو په حق کې د قبول قابله او وړ نه ده، چې ګوندې الله تعالی بې واسطې د هغو لارښوونه کړي وي، بيا دا څومره بې انصافي ده، چې انسان هغه مطلق هادي پرېږدي، او د دغو باطلو او کمزورو معاونينو او لار ښوونکو پسې لويږي، او د همدوی اسره او هيله (اميد) ونيسي.

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او نه کوي متابعت اکثر د دوی مګر د ګمان (اټکل)، بېشکه ګمان (اټکل) نه بې پروا کوي (هيڅوک) له حقه د هيڅ څيز، بېشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چې کوي (يې) دوی (نو جزا به ورکړي).

تفسير: کله چې معلوم شو چې «مبدي» او «معيد» او «هادي» همغه الله تعالی دی؛ نو د هغه په خلاف د شرک د لارې غوره کوونکو ته فکر کول پکار دي، چې د دوی په لاس کې کوم دليل او برهان شته؟ چې د هغه په بناء د «توحيد» قويم او قديم مسلک پرېږدي او ډګمراهی او ضلالت په کوهي کې ځانونه اچوي، رښتيا خبره خو دا ده: چې د دوی سره پرته له ظنونو او اوهامو او چټې او مهملو خبرو څخه بل هيڅ دليل او برهان نشته، نو د اټکل غشی د حق او صداقت په بحث کې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسې فصاحته، بلاغته او اعجازه) چې په دروغو جوړ کړ شي غير له الله نه، وليکن دی تصديق (رښتينی) کوونکی د هغه (کتاب) چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او دی تفصيل کوونکی د هغه څه چې ليکلي شوي دي (پر تاسو)، نشته هيڅ شک په ده کې (چې راغلی دی) له لوري د رب د عالميانو.

تفسير: د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانين او معجز او محير العقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندې له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندېږي چې: دغه پاک قرآن بېشکه همداسې يو کتاب دی، چې د پاک قدوس الله له لوري نازل شوی دی، او د ما سوا الله څخه بل هيڅوک داسې يو معظم کتاب نشي راوړاندې کولی.

پوره قرآن دې خو پخپل ځای پاتې وي، د هغه د يوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پيريان عاجزان او ناتوان دي، لکه چې وروسته راځي: (او نه دی دا قرآن چې لولي يې محمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په تاسې داسې چې جوړ کړی شي د ځانه، بلکه هيڅوک يې نشي ويلی د ځانه غير له الله تعالی نه، يعنې داسې نه ښايي چې دا کلام د بشر وي ، وليکن رالېږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصديق د هر هغه کتاب چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او په صدق يې هر څوک قايل دي، چې تورات او انجيل او زبور دی، او له دغو سره سم او مطابق دی، د دين په اصولو کې ډېر تعجب دی چې هغه حق شو او دغه نشو، بلکه د لوی قرآن کلام الاهيتوب له دې نه

ظاهر دی، چې د ګردو پخوانيو آسماني کتابونو مصدّق او د هغو د اصلي مضامينو حفاظت او د هغو د پخوانيو ويلو صداقت په علانيه ډول سره کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آيا وايي دوی چې (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه (قرآن)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې؛ نو راوړئ يو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کې) او راوبولئ تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کيږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله ځخه که يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوی د افتراء کې).

تفسير: يعنې که ما دغه قرآن جوړ کړی وي؛ نو تاسې هم چې ما غوندې بشر يئ، ګرد سره راټول شئ، او د ده د يوه سورت پشان يو سورت راجوړ کړئ ! کـه د تمام جهان ليکونکي او لوستونکي او امیان سره راغونډ شي، او يو وړوکی سورت لکه قرآن غوندې راوړاندې کړي؛ نو وپوهېږئ چې قرآن عظيم الشأن هم د کوم يوه بشر کلام دی، چې د هغه مثال نور خلق جوړولی شي، مګر دغه خبره محاله ده چې تر أبد الآباد پورې کوم مخلوق داسې حوصله وکړی شي، او د قرآنکريم پرله پسې همغه دعـوی ده، چې زه د الله قدوس کلام يم، او همغسې چې د الله تعالی د ځمکې په شان بله ځمکه او د الله تعالی د لمر او د الله تعالی د آسمان په شان بل آسمان له پيدا کولو ځخه ټول جهان عاجز او حيران دی، همغسې د الله تعالی د قرآن په شان د بل بيان يا قرآن د اتيان ځخه هم ټول جهان عاجز او حيران دی.

﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (١٥ جزء د بني اسرائيل سورت (٨٨) آيت (١٠) رکوع) پر دغې مسئلې مو په هغې رسالې کې چې په (اعجاز القرآن) سره موسومه ده؛ په زړه پورې خبرې کړې دي، شايقين دې هغه ووايي.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بلکه نسبت د دروغو يې وکړ په هغه قرآن چې پوره نه وو رسېدلی دوی په علم د هغه، او نه وو راغلی دوی ته معنی او حقيقت د دې قرآن، همداسې تکذيب کړی وو (د خپلو انبياوو) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه، نو وګوره ته چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذيب کوونکو د انبياوو).

تفسير: يعنې پاک قرآن ته «مفتري» ويل د پوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهی، جهل، سفاهت او قلّت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوي، چې په سړه سينه او قرار زړه د قرآن په حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړي !.

ځينو مفسرينو د «تأويل» معنی په «تفسير» سره کړې ده، يعنې د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کې په پوره ډول سره نه دي لويدلي، او ځينې له هغه قرآني وړاندوينې مرادوي، يعنې د تکذيب يوه وجه د ځينو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کې دا هم ده، چې د مستقبل په نسبت هغه اخبار چې پاک قرآن ورکړي دي، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو ځکه دوی منتظر دي، چې د هغو ظهور به کله کيږي، مګر لږ فکر کول په کار دي، چې دغه د تکذيب سبب څرنګه کېدی شي؟ .

وَمِنْهُمْ مَّنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهٖ ؕ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿٤٠﴾

او ځينې له دې (مکذبانو) هغه دي چې ايمان راوړي پر دغه (قرآن) او ځينې له دوی نه هغه دي چې ايمان نه راوړي په دغه (قرآن)، او رب ستا ښه عالم دی پر (حال د) مفسدانو.

تفسير: يعنې وروسته له دې نه له دوی ځنې ځينې کسان مسلمان کېدونکي دي، له هغو څخه تاسې سترګې واړوئ ! باقي هغه کسان چې پر خپلو شرارتونو قايم پاتې کيږي؛ پاک الله پر هغو ټولو عالم دی، او په مناسبو موقعو کې به هغوی ته مناسبه سزا ورکوي.

وَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ لِّيْ عَمَلِيْ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۚ اَنْتُمْ بَرِيْٓـُٔوْنَ مِمَّآ اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٤١﴾

او که تکذيب وکړي دوی ستا؛ نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ماته (جزا د) عمل ځما ده، او تاسې ته (جزا د) عمل ستاسې ده، تاسې بېزاره يئ له هغه کار چې کوم يې زه، او زه هم بېزاره يم له هغه کارونو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې که د داسې دلائلو او براهينو د اورېدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسې تکذيب وکړي؛ نو تاسې ووايئ چې: ما خو خپل فرض اداء کړی دی، مګر که تاسې سره له پوهولو هم نه پوهېږئ؛ نو اوس ځمونږ او ستاسې لاره بېله ده، تاسې د خپل عمل ذمه وار يئ، او زه د خپل عمل، هر چا ته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کيږي.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوْا لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْظُرُ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوْا لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿٤٣﴾

او ځينې له دې کفارو هغه کسان دي چې غوږونه نيسي تا ته (تمسخراً يا ظاهراً)، آيا نو ته اورول کولی شې کاڼه ته؟ (بلکه نشې کولی) او اګر که وي دوی چې هيڅ عقل هم نه لري، (سمع او عقل يې دواړه ورک وي). او ځينې له دوی هغه دي چې ګوري تاته (د سر په سترګو)، آيا نو ته به لاره وښيې رېندو ته؟ او اګر که وي دوی چې هيڅ بصيرت (او پوه) نه لري (يعنې نه يې شې پوهولی).

تفسير: ځينې خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوري، او د دوی معجزات او کمالات ګوري، مګر هغه اورېدل او ليدل نافع دي چې د زړه په غوږونو او د زړه په سترګو سره وي، دا ستاسې په اختيار کې نه ده؛ چې کنې زړونو او کنې غوږونو ته خبره واوروې، په دې حال کې چې دوی د زيات کاڼه توب لامله قطعاً په حق کلام باندې نشي پوهېدی، يا رېندو زړونو ته د حق لار وښوولی شې؛ کله چې په دوی کې د بصيرت ماده نشته.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَّلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٤٤﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم پر خلقو هيڅ قدر، وليکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوي (چې خپل عقل او حس په ملاهيو کې په کار آچوي).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَّمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُوْنَ بَيْنَهُمْ ؕ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِلِقَآءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿٤٥﴾

او هغه ورځ چې (پس له مړ ګه الله) راجمع کړي کفّار حال دا لکه چې نه وو تېر کړی دوی (په دنیا یا په قبر کې) مګر په قدر د یوه ساعت له ورځې؛ پېژني به دوی یو تر بله پخپلو منځونو کې (په دغې ورځې کې)، په تحقیق زیانمن شوي دي هغه کسان چې تکذیب یې کړی دی د ملاقات د الله، او نه وو دوی سمه صافه لاره موندونکي.

تفسیر: یعنې د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د لیدلو څخه د ټول عمر، عیش، عشرت، آرامتیا او هوسایي دومره حقیره او قلیله په نظر ورځي، چې ګواکې په دنیا کې یې د یوه ګړی څخه زیاته هستوګنه نه وي کړي، او افسوس به کوي چې ټول عمر مې څومره په فضول او بېکاره تېر شوی دی، لکه چې سړی یوه ګړی یا دوه ګړی همداسې په چټې او چپو خبرو کې تېروي، او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د لیدلو څخه داسې خیال کوي، چې ګواکې په دنیا کې دومره زیات نه دی پاتې شوی، او دغه وېرووونکی وخت یو ناڅاپه رارسېدلی دی، هلته تش یو ساعت یا دوه ساعته پاتې شوی یم، او دغه دی چې سمدلاسه دلته رسېدلی او په دغو تکلیفونو کې اخته شوی یم، کاشکې د هغه ځای د قیام مدت مې لږ څه ډېر وی، او دغې بدې ورځې ته دغسې ژر نه وی رسېدلی، ځینې مفسرین وایي چې: د برزخ (قبر) هستېدلو مدت به ورته لکه یوه ګړی ښکاري، والله أعلم.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او یا خو به وښیو خامخا تاته ځینې له هغه عذاب چې وعده یې کوو له دوی سره، او یا به وفات کړو تا (پخوا له تعذیب د دوی)؛ نو خاص مونږ ته بیا راتله د دوی دي، بیا نو الله شاهد دی په هغو کارونو چې کوي یې دوی (نو د دوی تعذیب به تاته دروښیو په آخرت کې).

تفسیر: یعنې هغه وعدې چې مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي، لکه د «بدر» او نور مظفریت یا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي؛ نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کې د هغو ظهور رانشي، په هر صورت دغه (وعدې) یقیني دي؛ چې هغه به ټولې پوره کېدونکې وي، که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنیا کې سزا ورنه کړه شي؛ نو په آخرت کې به ورسېږي، ځمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی، او نه تښتېدلی شي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ ۖ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت یو رسول دی، نو کله چې را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه)؛ نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کې په انصاف سره (چې رسول او مؤمنانو نجات وموندە او مکذبین هلاکېدل) حال دا چې دوی به مظلومان نه وو (په دغه تعذیب کې).

تفسیر: پخوا له دې نه د دې امت او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ذکر وو، اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه رابنیي، چې هر جماعت او هرې فرقې ته د الله تعالی پیغام رسونکی رسول (استازی) ورلېږلی شوي دي، تر څو د الله تعالی حجّت تمام شي، د حجّت د اتمامه څخه پخوا هیڅوا ته عذاب نه ورکولی کیږي، خلق عمل لا له پخوا څخه کوي، مګر په دنیا کې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسېدلو او د حجّت له اتمامه ورکوله شي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وایي دوی (په مسخرو یا په استبعاد) کله به وي دغه وعده که یئ تاسې صادقان (په دغه وعده کې؛ نو رایې ولئ).

قُلْ لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ ۗ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۗ إِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾

ووايه (اى محمده !) نه يم مالك لپاره د ځان خپل (د دفع كولو) د ضرر او نه (د رسولو) د نفعې مګر د هغې (نفعې او ضرر) چې اراده وفرمايي الله، لپاره د هر امت يوه نېټه ده (د هلاك)، كله چې راشي هغه اجل (نېټه د مرګ) د دوى؛ نو نه به وروستى كيږي دوى (د دغې نېټې خپلې نه) يو ساعت او نه ړومبى كيږي دوى.

تفسير: يعنې د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالى كار دى، او هغه ځما په قبضه او اختيار كې نه دى، زه خو د خپلې نفعې يواځې دومره مالك يم، چې هومره د الله تعالى اراده وي، نو بيا پر نورو د نېكۍ يا د بدۍ د وارد كولو مستقل اختيار ماته له كومه شو؟ د هر قوم لپاره يو مدّت او ميعاد د الله تعالى په علم كې مقرر دى، كله چې هغه ميعاد پوره شي؛ نو هغه وقت به ورسيږي، د بنو د يوه رپ په اندازه تخلف په كې نه كيږي.

الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسې ته هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، هغه وقت چې د الله تعالى په علم كې غوټه او ټاكلى (مقرر) او معين شوى دى، هغه يوه دقيقه نه وړاندې او نه وروسته كيږي، او پوره په همغه وقت كې رسېدونكى او ورځكېدونكى دى.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُهُۥ بَيَٰتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) آيا وينئ تاسې (يعنې خبر راكړئ ماته) كه راشي تاسو ته عذاب د الله د شپې يا د ورځې؛ نو څه به وي هغه (عذاب) چې په جلتۍ سره غوښت له هغه نه مجرمانو (كافرانو)؟. (يا) نو څه به وكړي پخوا له هغه څخه مجرمان (ګناهګاران). (يا) نو څه دى هغه (عذاب) چې تلوار كوي په راتلو د هغه مجرمان (كافران).

تفسير: يعنې كه د شپې اوده وي، يا د ورځې كله چې په دنيوي كارونو كې لګيا وئ، كه يو ناڅاپه د الله تعالى عذاب يې ونيسي؛ نو كه مجرم په دغه صورت كې جلتي هم وكړي؛ نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وكړى شي؟ كله چې خپل ځان نشي ژغورلى (بچ كولى)؛ نو بيا د وخت د پوښتنې كولو څخه څه فائده وررسيږي؟ .

أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ ءَامَنتُم بِهِۦٓ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِۦ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾

آيا كله چې واقع شي (دغه عذاب) نو ايمان به راوړئ تاسې په هغه، (الله فرمايي): آيا اوس (ايمان راوړئ چې عذاب نازل شو) حال دا چې په تحقيق وئ تاسې چې په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتي كوله.

تفسير: يعنې د عذاب دغه ژر غوښتنه د دې لپاره كوي چې هغوى د عذاب په نزول نه دي متيقن، كه دوى په دغه وخت كې متيقن كېدل؛ نو فائده يې ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به يې كوښښ كولو، كه د عذاب د راتګ څخه وروسته يې يقين راشي؛ نو څه فائده به ور ورسيږي؟ په دغه وخت كې به د الله تعالى لوري ويل كيږي، چې ښه اوس خو تاسې قائلان شوئ، حال دا چې پخوا مو دغه دروغ بلل، ځكه چې تقاضا كول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو كولو په نيت وو، كه نه دغه وخت د اقرار كولو څخه هيڅ يوه فائده به در ونه رسيږي.

﴿ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوٓا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَٰفِرُونَ ﴾ (٢٤ جزء د المؤمن سورت (٨٤ – ٨٥) آيت (٩) ركوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

بيا به وويل شي هغو كسانو ته چې ظلم يې كړى وي: وڅكئ عذاب (دائم) د همېشكى، آيا سزا به دركولى شي تاسې ته (دركولى به نشي) مګر په سبب د هغه شرك او تكذيب چې وئ تاسې چې كول به مو، (يا) نه دركولى شي جزاء مګر په سبب د هغې چې وئ تاسې چې كول به مو (چې هغه شرك او تكذيب ستاسو دى).

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

او پوښتنه كوي له تا نه چې آيا حق دى دا (قرآن يا دعوى د نبوّت يا عذاب؟ كه مسخرې كوې؟) ووايه (اى محمده ! دوى ته) هو ! قسم دې وي ځما په رب خپل چې بېشكه دغه خامخا حق دى، او نه يئ تاسې عاجزوونكي (د الله چې له عذابه يې ځان خلاص كړئ).

تفسير: يعنې د غفلت په نشه كې بې سده شوي په تعجب سره پوښتنه كوي چې: آيا دغه خبره رښتيا ده چې مونږ وروسته له مړ ګه بيا ژوندي كيږو؟ او د دائمي عذاب خوند به وڅكو؟ آيا په رښتيا سره وروسته له بڅركي بڅركي كېدلو او له خاورو سره ګډ ېدلو به بيا له نوي ژوند سره ژوندي كيږو؟، (اى محمده !) تاسو وفرمايئ دوى ته چې دا څه د تعجب خبره ده؟ ! دغه پښه خو هرومرو باليقين كېدونكې ده، ستاسې ګډ كېدل په خاوره كې او بڅركي بڅركي كېدل الله تعالى له دغه څخه نه شي عاجزولى چې د پخوا په شان بيا تاسې همغسې پيدا كړي او د شرارتونو خوند دروڅكوي.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

او كه بېشكه (مملوك شي) لپاره د هر نفس چې ظلم يې كړى وي (پخپل ځان باندې په كفر او شرك سره) ټول هغه چې دي په ځمكه كې؛ نو خامخا به فديه وركړي دغه نفس په دغه (هر څه سره؛ له عذابه) او وبه مومي دوى (په زړونو خپلو كې ـ په ترك د ايمان) پښېماني كله چې ووينې عذاب او فيصله به وكړه شي په منځ د دوى كې په انصاف او حال دا چې دوى به مظلومان نه وي.

تفسير: يعنې كه فرضاً د ځمكې د مخ ټولې خزانې د ده په قبضه كې وي؛ نو كوښښ به وكړي چې هغه ټول وركړي، او د الله تعالى له عذابه ځان وژغوري (بچ كړي)، (كله چې دوى لره مالكيت د ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نشته؛ نو فديه وركول هم نشته، او له عذابه هم نجات نه نومي، او ښكاره به كړي دوى پښېماني يا پټه به يې كړي، او وبه مومي دوى په زړونو خپلو كې پښېماني په ترك د ايمان سره، او دا ځكه چې دا لفظ د «أسروا» له اضدادو څخه دى، نو ځكه اطلاق يې پر دواړو صحيح دى، يعنې او بيا به مومي دوى په زړونو خپلو كې درد او پښېماني او) پخپلو حركاتو به پښېمانيږي، او غواړي به چې نور خلق د دوى پر دغې پښېمانۍ خبر نشي، مګر بالآخر بې اختياره به هغه ښكاره كوي، او په هغه وخت كې به ووايي: ﴿يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ﴾ ﴿يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا﴾.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشكه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً وخلقاً وعبيداً)، واورئ خبردار شئ ! چې بېشكه وعده د الله حقه ده، وليكن زيات له خلقو (چې كفّار دي) نه پوهيږي.

تفسير: يعني په ځمکه جهان کې يواځې د پاک الله حکومت دی، او د عدل او انصاف اجراءات کيږي، او هيڅ مجرم به تري ونشي تښتېدی، او نه هيڅ يو مجرم به په رشوت او بڼې ورکولو خپل ځان ژغورلی (بچ کولی) شي.

هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

همدغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي، او همده ته بيا بيولي کيږئ (په قيامت کې لپاره د جزا).

تفسير: کله چې ژوندي کول او مړه کول دالله تعالی فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال ولري؟ .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای خلقو ! په تحقيق راغلې ده تاسې ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسې او شفاء (دارو) لپاره د هغو (ټولو روحاني امراضو) چې دي په سينو (د خلقو کې د جهالت) او هدايت او رحمت دی لپاره د مؤمنينو.

تفسير: دغه ټول د قرآنکريم صفات دي، «قرآن عظيم» له اوله تر آخره پورې داسې پند دی؛ چې خلق له مضرو او مهلکو خبرو ځنې ژغوري (بچ کوي)، د زړونو د روحاني رنځوری لپاره د شفاء نسخه ده، د وصول الی الله او د الله تعالی د رضا لپاره ښوونکی دی، او خپل قبلوونکی په دنيا او آخرت کې د الله تعالی د رحمت وړ او مستحق ګرځوي، د ځينو محققينو په نزد په دغه آيت کې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده، يعني هر هغه سړی چې قرآن کريم باندې متمسک شي، په دغو ټولو مراتبو باندې کاميابېدی شي:

(١): خپل ځان د نالايقو افعالو څخه د پاکولو په لوري، د ﴿مَّوْعِظَةٌ﴾ په لفظ کې اشاره ده.

(٢): خپل باطن د فاسده وو عقائدو او رديئه وو ملکاتو څخه تش کول، له ﴿وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ﴾ څخه مفهوميږي.

(٣): خپل نفس په حقه وو عقائدو او فاضله وو اخلاقو سره ښايسته کول، چې د هغه لپاره د ﴿وَهُدًى﴾ لفظ زيات مناسب دی.

(۴): د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته الله تعالی جل جلاله د رحمت انوار پر نفس فيض کېدل، چې د ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ د لفظ مدلول دی.

قُلْ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا۟ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

ووايه (ای محمده ! مؤمنانو ته) په فضل د الله سره او په رحمت د الله سره؛ نو په همدغه (فضل او رحمت) دې خوشاله شي مؤمنان، (ځکه چې) دغه (فضل او رحمت) ډېر غوره دی له هغو مالونو چې جمع کوي (يې) دوی.

تفسير: يعني ووايه ای محمده ! مؤمنانو ته چې خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالی سره چې په تاسې دی، چې هغه قرآنکريم يا خلود دی، يا لقاء او رضاء د الله تعالی ده، او په رحمت (او مهربانی) د الله تعالی سره چې پر تاسې دی، او هغه رحمت محمد رسول الله يا توفيق يا عصمت يا نجات دی، پس ښايي په دې رالېږلې شويو دې خوشاله شي دوی، ځکه چې دنيوي مال او متاع لره هيڅ بقاء او وفاء نشته.

قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

ووايه آيا وينئ تاسې (يعنې خبر راكړئ ماته د) هغه څيز چې نازل كړى دى الله تاسو ته له رزق څخه، نو ځكړئ دى تاسې له دغه رزق څخه (ځينې) حرام او (ځينې) حلال، ووايه (اى محمده ! دوى ته): آيا الله اذن كړى دى تاسې ته (په دغه تحليل او تحريم كې، نه) بلكه په الله پورې دروغ تړئ تاسې (له ځانه).

تفسير: يعنې پاك قرآن چې د نصيحت، شفاء هدايت او رحمت په صورت رانازل شوى دى، همغه د استناد او تمسّك كولو وړ او لايق دى، د الله تعالى د احكامو معرفت او د حلالو او حرامو تميز په همدغه سره كېدى شي، دغه بابيزه (خوشې) خبرې او واهيات دي، چې الله تعالى ستاسې د انتفاع لپاره هر قسم روزي پيدا كړې ده، بيا تاسې تش پخپلو آراوو او أهواوو په هغو كې يو شى حلال او بل شى حرام دروئ، آيا تاسې د دې خبرې څه حق لرئ چې پخپل سر او له خپله ځانه د تحليلولو او تحريمولو په نسبت فيصلې كوئ؟ آيا تاسې د داسې خبرو كولو جرأت كولى شئ؛ چې الله تعالى داسې حكم مونږ ته راكړى دى؟ يا همداسې له خپله ځانه پر الله تعالى دروغ تړئ؟ په وروستني آيت كې يې په صاف ډول سره اشاره فرمايلې ده، چې دغه پرته له افتراء على الله بل هيڅ شى نه ده.

تنبيه: د هغو شيانو مفصله تذكره چې دوى هغه په خپل سر حلال او حرام درولي وو؛ د «المائدې» او د «الأنعام» په سورتونو كې تېره شوې ده.

وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

او څه شى دى ګمان د هغو كسانو چې له ځانه ترې پر الله باندې دروغ په ورځ د قيامت كې (چې څه به ورسره وكړي الله)؟، بېشكه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل دى پر خلقو، وليكن اكثره خلق نه وباسي شكر (په دغو نعماوو).

تفسير: يعنې دا خلق د قيامت په نسبت څه خيال كوي؟ چې له دوى سره به څه قسم معامله كېږي، په سختۍ به ونيول شي؟ كه ورو به خوشې كړل شي؟ عذاب او ربړ (تكليف) به وګالي (برداشت كړي)؟ كه نه؟ په څه څه خيالاتو كې ډوب تللي دي؟، نبايي چې دوى دغه خبره نبه په ياد ولري، هر هغه سزا چې دوى ته وركوله كېږي؛ هغه خامخا دوى ته رسېدونكې ده، او له سره هغه نبرته كېدونكې نه ده.

الله تعالى په خپل فضل سره خلقو ته په دنيا كې ډېر مهلت وركوي، او له ډېرو تقصيراتو څخه يې تېرېږي، ليكن ډېر خلق د الله تعالى د دغه تلطيف په مقابل كې د شكر ايستلو او منتبه كېدلو په ځاى لا زيات زړور او بې خوفه كېږي، بالآخر دوى بيخي د سزا وركولو وړ او مستحق ګرځي.

وَمَا تَكُونُ فِى شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا۟ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

او نه يې ته (مشغول) په كوم كار كې (له خپلو كارونو) او نه لولې ته (هيڅ آيت، سورت) له دې نه (يعنې) له قرآنه، او نه كوئ (اى انسانانو كوم كار) له كارونو څخه مګر اوسو مونږ پر تاسې

شاهدان کله چې مصروف (بوخت) اوسېږئ تاسې په هغه کې، او نه غائب کيږي له ربه ستا په اندازه د يوې ذرې (واړه ميږي يا پوټې د ګرد نه) په ځمکه کې، او نه په آسمانونو کې، او نشته ډېره وړوکې له دغې ذرې څخه، او نه ډېر غټ (له دې نه) مګر (دا ټول ليکلي پراته دي) په کتاب واضح (ښکاره په لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعنې د پاک قرآن په وسيله هغه جهاد چې دوی يې کوي؛ هغه ټول د الله تعالى په حضور کې دی، او خلق هغه ښې يا بدې معاملې چې کوي؛ هغه هم ټولې د الله تعالى په حضور کې ظاهرې پرتې دي، هر کله چې کوم مخلوق په کوم کار کې لاس پورې کوي، او په هغه کې مشغول او لګيا کيږی، اګر که د دوی په فکر او خيال کې د پاک الله فکر او تصور هم تېر نشي؛ مګر الله تعالى يې له ابتداء څخه تر انتهاء ګوري، (فان لم تكن تراه فانّه يراك)، په ځمکه او آسمان هر چېرې چې د يو ذرې په اندازه يا له هغه څخه وړوکی يا لوی کوم شی هم وي؛ هغه ټول د الله تعالى په علم محيط کې شته، او له سره تر پې نه غائبيږي، بلکه د الله تعالى د علمه راښکته هم د ټول (ما كان و ما يكون) حال په کتاب مبين يعنې لوح محفوظ کې ثبت دی، چې هغه ته د تدبير په عالم کې ښايي د الله تعالى د علم صفحه وويلی شي.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه دوستان د الله نشته هيڅ قسم وېره په دوی (له کوم مکروه) او نه به دوی خفه کيږي (هيڅېرې له فوت د کوم مأمول نه).

تفسير: ابن كثير «رحمه الله» د حديثيه وو رواياتو په بنا دغه مطلب بيان کړی دی چې: «اولياء الله (د الله دوستانو) ته به په آخرت کې د محشر د اهوالو او وېرو څخه هيڅ خوف او وېره نه وي، او نه د دنيا د پرېښودلو څخه دوی خفه کيږي»، ځينې مفسرينو دغه آيت عام ايښی دی: يعنې په هغو به د اندېښنې او د پرېشانۍ او د حوادثو د وقوع خوف نه په دنيا کې او نه په آخرت کې وي، او نه د کوم مطلوب فوتېدلو څخه به مغموم اومتأثر کيږي.

ګواکې د خوفه د الله خوف يا له غمه د آخرت د غم نفي مراده نه ده، بلکه په دنيا کې د دنيوي خوف او غم نفي مراده ده، چې د هغې احتمال د أعداوو او د نورو په مخالفت باندې کېدی شي، چې هغه به کاملينو مؤمنينو ته له سره نه پېښيږي، او دوی به هر وخت په پاک الله اعتماد او اطمينان لري، او د ټولو تکوينيه وو واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري، چې هغه خامخا په يو حکمت او مصلحت مبني وي، نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هيڅ تکليف نه رسوي.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

(دغه دوستان) هغه کسان دي چې ايمان لري او وي دوی چې ځان ساتي (له معاصيو او وېريږي له الله نه).

تفسير: دا د «أولياء الله» تعريف فرمايي، يعنې متّقي مؤمن د الله تعالى ولي دی، پخوا له دې نه په څو ځايونو کې معلوم شوي دي، چې د ايمان او تقوى ډېر مدارج دي، نو د ايمان او تقوى هره درجه چې په هر چا کې موجوده وي؛ په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږي، مثلا لس شل او سل روپی هم مال، او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لک، يو مليون هم مال دی، ليکن په عام عُرف کې د لس او شل او سل روپی لرونکي مالک ته شتمن او مالدار نه ويل کيږي، تر څو چې «معتدّ به» د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي، همداسې وپوهېږئ چې ايمان او تقوى هم په هره مرتبه کې چې وي؛ هغه د ولايت يو شُعبه ده، او په دې حيثيت ټولو مؤمنانو ته في الجمله ولي ويل کېدی شي، ليکن په عُرف کې ولي هغه ته ويلی شي، چې په کې د ايمان او تقوى يوه خاصه درجه وموندلی شي.

لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ؕ لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٦٤﴾

دوی ته زېرى دى په دغه ژوندون لږ خسيس کې او په آخرت کې، نشته هيڅ بدلول د کلماتو د الله (تعالى) ته، دغه (زېرى د دواړو جهانو) هم دغه دى برى ډېر لوى.

تفسير: اولياوو ته په دنيا کې څو ډوله بشارات دي، مثلا حق تعالى هغو ته د انبياوو عليهم السلام په ژبه د ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ او نورو زېرې ورکړي دي، يا به پرښتې د موت په قريبدلو هغو ته وايي: ﴿وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ (٢٤ جزء د حم السجده سورت (٣٠) آيت (٤) رکوع).

يا به ډېر ژوند او مبارک خوبونه وينې، يا د هغو په نسبت د الله تعالى نور بندګان ښه خوبونه ورته وينې، چې د صحيح حديث سره موافق د نبوت د شپږ څلويښتو اجزاوو څخه يو جزء دى، يا د دوى په معاملو کې د الله تعالى له لورې به يو خاص قسم تاييد او امداد کيږي، يا په خواصو کې او کله له خواصو ځنې تجاوز کوي په عوامو کې هم ده ته مقبوليت حاصليږي، او خلق د ده مدح او ثناء او د خير ذکر او ستاينه کوي، دغه ټول شيان تر دنيوي بشاراتو لاندې درجه په درجه راتلى شي، مګر په اکثرو رواياتو کې د ﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ تفسير په صالحه وو رؤياوو سره کړى شوى دى، والله أعلم.

پاتې شول اخروي بشارات هغه پخپله په پاک قرآن کې منصوص دي ﴿بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ او په حديث کې هم دغه تفسير منقول دى.

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ؘ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ؕ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٦٥﴾

او نه دې خفه کوي تا (اى محمده !) خبرې د دوى (چې الله نه مني او ستا تکذيب کوي او ډاروي دې) بېشکه چې زور خاص الله لره دى ټول، هم دى ښه اوريدونکى (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسير: په دې آيت کې رسول الله ته تسلي ورکوي؛ چې تاسې د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه کېږئ ! ټول زور او غلبه د الله تعالى په لاس کې ده.

اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ ؕ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُرَكَآءَ ؕ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿٦٦﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څوک چې په آسمانونو کې دي (لکه پرښتې) او هغه څوک چې په ځمکه کې دي (لکه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً او عبيداً)، او نه کوي متابعت هغه کسان چې بولي (عبادت کوي) دوى غير د الله د شريکانو (چې په واقع کې شريکان نه دي له الله سره)، متابعت نه کوي دوى د (هيڅ شي) مګر د ګمان (خپل چې دا بُتان او معبودان شريکان دي د الله سره)، او نه دي دوى مګر دروغ وايي (اټکلونه چلوي په دې نسبت د شرک کې).

تفسير: يعنې په ګردو آسمانونو او ځمکو کې د واحد احد الله سلطنت دى، ګرد انس او جن او ملک د الله تعالى مملوک او مخلوق دي، د مشرکانو دغه غير الله بلل او دوى الله تعالى سره حصه دار ګرځول؛ يواځې په توره تياره کې غشي وهل، او واهي، تباهي خيالات دي، د دوى په لاسونو کې نه کوم حقيقت شته، او نه څه حجّت او برهان، تش د اوهامو او ظنونو په تيارو کې خپل سرونه او پښې ژوبلوي.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

الله همغه ذات دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته شپه (تياره) لپاره د دې چې آرام شئ تاسې په دې کې، او (ګرځولې يې ده) ورځ ښوونکې (روښانه)، بېشکه په دغه (ظلمت او نور) کې خامخا ډېر دلايل (د قدرت او وحدانيت) دي لپاره د هغه قوم چې اوري دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسير: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پيدا کوونکی همغه يو الله دی، خير او شر او د ټولو متقابلو اشياوو خالق هم دی دی، په دغه سره د مجوسو دغه عقيده ترديد شوه، او په دې لوري هم يوه لطيفه اشاره وشوه، همغسې چې د شپې له تيارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولي، او د لمر په رڼا کې ټول هغه شيان صاف په نظر راځي چې د شپې تياره کې نه ښکاريده؛ همداسې د مشرکينو د اوهامو او د ظُنونو د پردې لرې کېدلو څخه وروسته د قرآنکريم د لمر رڼا وځليږي، چې خلقو ته د وصول الى الله پوره سمه لاره ښوونکی دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ الْغَنِيُّ ۖ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَانٍ بِهَٰذَا ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

وايي کفار نيولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمايي الله په رد د دوی کې) پاک دی الله، هم دی غني (بې پروا دی)، خاص ده لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکې کې دي، نشته تاسې څخه هيڅ برهان حجّت سند په دې (چې الله تعالى ولد نيولی دی)، آيا وايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې نه پوهېږئ تاسې (پرې).

تفسير: په دغه کې د عيسايانو د شرک ترديد دی، چې مسيح عليه السلام يې د الله تعالى ځوی ټاکلی (مقرر کړی) وو، دغه خبره د پوهېدلو وړ (لايق) ده، که دوی په واقعي ډول «مسيح» (معاذ الله) صلبي ځوی وګڼي، نو له دې نه لويه ګستاخي او سپين سترګي او کفر به څه وي؟ الله قدّوس بالبداهه له ښځې او اولاد څخه پاک او منزّه دی، که له ځوی څخه مراد متبني وي، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لري چې يو مخلوق خپل متبنّى وګرځوي؟ آيا (معاذ الله) له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالي څه غم وو؟ يا دغه فکر ورسره وو چې وروسته له دې نه (معاذ الله) د ده مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسي؟ يا دا چې د زړورتوب او حرج په وقت ورته تکيه او د مرستې وسيله وي، العياذ بالله، دی خو له دغو ټولو شيانو څخه بې نيازه او بې پروا دی، او نور ټول خلق په هر وخت او هر ځای کې ده ته محتاج دي، دی به ځوی، لمسی، تبنّي (ځوی نيونې) او نورو ته څرنګه احتياج او اړتيا (مجبوري) ولري، ګرد شيان د الله تعالى مخلوق او مملوک دي، نو بيا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کې د داسې نسبي علاقو ګنجايش او ځايېدل له کومه کيږي؟ دا لويه سخته خبره ده؛ چې د الله تعالى په نسبت محض له جهالته داسې دروغ او بې سنده خبرې وويلې شي.

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه هغه کسان چې له خپله ځانه ترې پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شريک سره) خلاص به نشي (له عذابه او په مراد به ونه رسيږي). نفع اخيستل دي په دنيا کې

بيا مونږ ته راتله د دوی دي (پس له مړکه)؛ بيا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنې پر الله دروغ تړونکي اګر که د ډېر دنيوي قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانونو او وسائلو مغرور هم وي؛ ليکن ده ته حقيقي نيکي او برى له سره په برخه کېدى نشي، البته د لږو ورځو له مخې به په دنيا کې مزې کوي، او بالآخر يې د پاک الله په لوري رجوع ده، چې هلته به د خپلو جرائمو په بدل کې د نهايت سخت عذاب خوند وڅکي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ ۘ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده !) پردوی حال د نوح کله چې وويل (نوح) قوم خپل ته چې ای قومه ځما ! کـه چېرې وي سخت پر تاسې اوسېدل ځما (ډېر وخت په تاسې کې)، او پند درکول ځما (تاسې تـه) په آيتونو د الله؛ نو خاص په الله باندې توکل کړی دی ما، نو راغونډ (او کلک) کړئ تاسې کار خپل او (راټول کړئ) شريکان خپل، بيا دې نه وي کار ستاسې په تاسې باندې پټ (يعنې ټول ښکاره راپسې ملا وترئ)، بيا راورسوئ ماته هر قسم ضرر، او مهلت مه راکوئ ماته (هيڅ قدر څو خلاص شي ځما دغه اقامت او ستاسې دغه محنت).

تفسير: يعنې ای محمده ! اهل د مکې معظمې ته د نوح عليه السلام او د ده د قوم حال واوروه ! څو ترې عبرت حاصل کړي، که دوی د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم پر تکذيب او عداوت هم داسې ملا ترلي وي، او له خپلو شرکياتو ځنې لاس نه اخلي؛ نو د دوې انجام به هم همغسې کېدى شي، چې د نوح عليه السلام د تکذيب کوونکو وشو، او هم د دې واقعې له بيانولو څخه يوه موخه نبي عليه السلام ته تسلي ورکول دي، چې تاسې د خلقو د دښمنۍ او شرارت څخه دومره زيات خفه اومه متأثر کېږئ ! ځکه چې هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او ټولو د همدې قسمو حالاتو مقابله فرمايلې ده، مګر په آخر کې فقط حق غالب شوى دى، او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوي دي.

﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الآيه ـ يعنې ستاسې د خوښې او خفګان او د موافقت او مخالفت د يوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم، د نورو انبياوو عليهم السلام په شان ځما هيله (اميد) او اسره هم صرف په الله واحد احد صمد ده، که تاسې ځما په پوهنه او پند نه پوهېږئ، يا يې نه منئ؛ نو واک (اختيار) لرئ، زه خو د خپل منصبي فرض په ادا کولو کې هيڅ قصور نشم کولى، که تاسې ځما دغه وضعيت بد منئ، او دښمني راسره کوئ، او نقصان رارسوئ؛ نو دغه شيان قطعاً ځما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولى، هر هغه شى چې ستاسې په امکان کې شته؛ په ډېر شوق او مينه سره يې پر ما اجراء کړئ، ځما پر خلاف جرګې او مشورې وکړئ ! او که کوم پوخ تجويز جوړ کړئ، يا کومه خبره غوټه کړئ، او د خپل کار ملګري بلکه فرضي معبودان مو هم راټول کړئ !، او ټول سره لاس او فکر يو کړئ !، او پر يوه غير مشکوک او غير مشتبه رايې قائم شئ !، بيا په خپلو متفقه وو طاقتونو سره هغه راجاري کړئ ! او د يوې شېبې مهلت راته مه راکوئ !؛ نو بيا به ګورئ چې ځما د نبوّت د استقامت او د توکّل د غره په مقابل کې د ټولې دنيا قوتونه او تدبيرونه څرنګه بېکاره او لتاړه او څنګه يې بخرکي په هوا الوځي؟ .

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾

نو که ګرځېدئ تاسې (له پنده او وېې نه منئ) پس نه ده غوښتى ما له تاسو څخه هيڅ اجر (مزدوري)، نه دى اجر ځما (په دې چې بولم تاسو ايمان ته) مګر پر الله دى، او امر (حکم) شوى دى ماته په دې چې اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه ايښودونکو څخه الله ته).

تفسير: يعني ستاسې په مقابل کې نه د جاني او بدني تکاليفو څخه ويرېږم، او نه د مالي نقصان څه فکر او اندېښنه راسره شته، زه د تبليغ او د دعوت په خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چې دغه اندېښنه راته پيدا شي؛ چې ستاسې په خفګان به ځما تنخوا بنده شي، يا کم له کمه تاسې ته د داسې وينا موقع په لاس درشي؛ چې ځما ټول جد او جهد د مال له حرصه او د پيسو په طمع دی، ځما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده، چې زه يې کار کوم.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته، پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چا ته چې وو له ده سره په بېړی کې (له غرقه)، او وګرځول مونږ دوی خليفګان، او غرق کړل مونږ (په طوفان کې) هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د آيتونو ځمونږ، نو وګوره چې څرنګه شوه آخره خاتمه د وېرولیو شويو (يعني هلاک شول).

تفسير: يعني له هر چا سره چې د عبرت سترګې وي؛ هغه دې وګوري چې د مکذبينو انجام څرنګه شوی وو؟ دغه خلقو ته په سلهاوو کلونو نوح عليه السلام پند ورکړ، او نصيحت يې وکړ، او له نفعې او ضرر څخه يې خبردار کړل، کله چې هيڅ يوه خبره يې مؤثره ونه لوېده او قبوله نشوه، بلکه بالعکس د دوی ذاتي عناد او فرار لا ورپسې زيات شو؛ نو دلته د پاک الله له لوري د اوبو سخت طوفان (ځپان) ورنازل شو، او په هغه کې ټول مکذبين سره ډوب شول، يوائې نوح عليه السلام سره له نورو څو تنو (چې پر بېړۍ سواره وو)؛ محفوظ پاتې شول، او د انسانانو وروستنۍ نسل له همدوی ځنې پاتې شو، او د ډوب شويو خلقو په ځای کې هم دغه د بېړۍ سواره مسلمانان ودان شول، د نوح عليه السلام لږ څه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

بيا ليږلي وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهيم، لوط، شُعيب)، نو راوړي وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره، پس (مستعد) نه وو دوی (دې ته) چې ايمان يې راوړی وی په هغو (دينيه وو اصولو) چې تکذيب يې کړی وو د هغو (اصولو) پخوا (له بعثت د رسولانو)، همداسې (لکه چې مهر مو لګولی وو په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ په زړونو د تېرېدونکو (له شرعي حدودو).

تفسير: يعني د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام يې د خپلو اقوامو په لوري له ښکاره وو نښو او دلائلو سره ليږلي وو، ليکن د هغه جهالت او کفر په حالت کې چې دغه خلق د خپلو انبياوو د بعثت څخه پخوا وو، او د هغو شيانو په سبب چې پخوا له دې نه يې پرله پسې د انبياوو تکذيب کړی وو؛ بيا يې دا توفيق ونه موند چې د نورو انبياوو چې د تشريف راوړلو او د دوی د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهيږي او اسلام ومني، بلکه د هغو صحيحه وو اصولو تکذيب چې پخوا له دې نه قوم د نوح کړی وو؛ دوی ټولو هم د هغو د منلو څخه انکار وکړ، او همغه يوه «نـه» چې يو ځلې د ړومبنيو د خولې څخه وتلې وه؛ ممکن نه وو چې بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هـو !» سره بدله شي، دوی هم په همغې بې ايمانۍ او تکذيب الحق تر آخره پورې کلک ولاړ وو.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾

بيا ولېږل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسى او هارون (دواړه وروڼه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښكاره معجزو ځمونږ؛ نو تكبر وكړ دوى، او وو دوى قوم مجرمان (كافران زړور په ګناهونو).

فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾

نو كله چې راغى دوى ته حق (رښتيا خبره) له نزده ځمونږ؛ نو وويل دوى: بېشكه دا خامخا سحر (كوډې) دى ښكاره.

تفسير: يعنې د «عصا» او د «يد بيضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د ليدلو او د موسى عليه السلام زښته زيات تاثيردارو خبرو د اورېدلو څخه يې وويل چې: «دغه ټول امور ښكاره جادو دى» ځكه چې د ده په خيال كې د ګردو فوق العاده شيانو آخري درجه هم دغه جادو كېدى شي.

قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾

وويل موسى (دغو قاتلانو ته) آيا وايئ تاسې دغه حق (رښتينې معجزې) ته كله چې راغله تاسې ته (چې معجزه نه ده، سحر دى): آيا سحر دى دا (بلكه نه دى)، حال دا چې نه مومي برى ساحران (له عذاب د نيران).

تفسير: يعنې حق ته جادو وايئ، آيا جادو داسې كېدى شي؟ او آيا جادګر، كوډګر څرنګه د نبوت دعوى كولى شي؟ او د حق او باطل په كشمكش كې بريالى (كامياب) كېدى شي؟ د سحر او معجزې په منځ كې فرق او توپير نه كول، د دوى د لنډو پوهېدلو كار دى، چې د طلا او سرو زرو او ژېړو په منځ كې فرق نشي كولى، د نبي روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقوى رڼا، له شوكته اوعظمته ډكو احوالو كې داسې ښكاره ګواهي موجوده ده، چې كوډګري او شعوذه بازي له سره له دوى سره هيڅ يو نسبت نه لري، نو بيا نبي الله ته «ساحر» ويل په كومې اندازې بېحيايي او ليونتوب دى؟.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

وويل فرعونيانو (موسى ته) آيا راغلى يې ته مونږ ته لپاره د دې چې واړوې مونږ له هغه كاره چې موندلي دي مونږ پرې پلرونه خپل، او چې شي تاسې دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمكه (د مصر) كې، او نه يو مونږ ستاسې دواړو (په نبوت) باور كوونكي.

تفسير: يعنې معاذ الله ته د دنيا حريص او بد نيت يې، يو سياسي تحريك په مذهبي رنګ سره وړاندې كوې، ستا مقصد او غرض همداسې معلوميږي، چې له مذهبي حيثيته يو لوى انقلاب جوړ كړې، او په دغه ملك كې خپله سرداري او حكومت ټينګ كړې، او د دې ځاى پخواني سرداران (قبطيان) برطرف كړې، نو په ياد يې ولره ! چې ستا دغه غوښتنه پوره كېدونكې نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو، او نه دې له سره مشر تيا تسليمو.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾

او وويل فرعون (مقربانو خپلو ته چې): راولئ تاسې ماته هر هغه ساحر چې ښه (پوهه او) ماهر وي.

تفسير: دغه د موسى عليه السلام د تقرير جواب وو، يعنې پاتې شوه د سحر او د معجزې جګړه د هغې تصفيه هم عملاً کوو، چې د دې ملک ډېر لوی ماهر کوډګران راټول کړل شي، بيا دغه کوډګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کې خپلې نندارې درښکاره کړي؛ نو ټول به سره ووينې چې تاسې نبيان يئ؟ که (معاذ الله) کوډاګران؟، نو ځکه د فرعون په ټوله پاچاهۍ کې سړي خواره شول، او هر لوري ته نو محصلان لاړل، چې ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډګران چې هر چېرې وموندل شي؛ ژر دې راحاضر کړل شي !، د دې مفصله واقعه د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتلی شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾

نو کله چې راغلل ساحران (د معارضې ميدان ته)؛ وويل دوی ته موسى چې: وغورځوئ هغه څه چې تاسو (يې) غورځوونکي يئ.

تفسير: په بل ځای کې مذکور دي، چې کوډګرانو له موسى عليه السلام څخه پوښتنه کړې وه، چې ته دې خپله نندارە پخوا راښيې؟ که يې مونږ اول دروښيو؟ د دوی په ځواب کې موسى عليه السلام وفرمايل: «د هر هغه شي ښوونه مو چې په زړه کې وي؛ ړومبى تاسې هغه راوښيئ»، ځکه چې د باطلو د پوره زور ښوولو څخه وروسته د حقو راتلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مقهور او ويجاړ څرګندول يې لا زيات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضحه کوي.

فَلَمَّآ أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾

نو کله چې وغورځول ساحرانو (پرې او همساګانې خپلې)؛ نو وويل موسى: هغه څيز چې راوړی دی تاسو هغه يواځې سحر دی (نه بل شی)، بېشکه چې الله ژر تباه کوي دغه (سحر)، بېشکه چې الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو.

تفسير: کوډګرانو خپل پرې او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، او په تخيل او نظربندۍ سره يې ليدونکو ته داسې ورڅرګنده (ښکاره) کړل، چې ګواکې ګرد ميدان له ژوندیو مارانو، منګورانو ځنې ډک دی، نو موسى عليه السلام وويل: «جادو او کوډې همداسې دي؛ چې تاسو راوړي دي، او بل شی نه دی، بېشکه چې الله تعالى ژر تباه کوي دغه سحر، او بېشکه الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو».

يعنې بس دی ! تاسو خپل ټول زور او قوت صرف کړ، اوس خپل ځانونه سنبال کړئ ! چې پاک الله به ستاسې دغه له خپله ځانه جوړې کړې لوبې داسې ورانې او خرابې کړي، چې بيا له سره په مقابل کې د هغه بل کوم نظير او مثال او جوړه نشي جوړېدی، ځکه چې د پاک الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی، چې د مصلح او مفسد د مقابلې په وخت کې کله چې له هغه څخه مقصود خالص د حجّت اتمام وي؛ چې د مفسدانو او شريرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړي، يا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړي.

وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

او (بيا ژر) رښتيا کوي الله حقه خبره (چې ځما راوړی دين دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره، او اګر که يې بد ګڼي مجرمان (کافران). نو ايمان نه وو راوړی (ړومبى) په موسى باندې مګر څو اولادو (ځلمیانو) له قومه د ده سره له وېرې له فرعونه او له مشرانو د

دوی، له دې نه چې دوی و(نه) ښويوي، او بېشکه چې دغه فرعون خامخا جابر متکبر وو په ځمکه (د مصر) کې، او بېشکه چې دی خامخا له حده تېرېدونکو څخه وو (تر دې حده پورې چې د الوهيت دعوی يې هم وکړه).

تفسير: بني اسرائيلو د فرعونيانو له لاسه سخت مصيبتونه او تکليفونه، ذلت او سپکتيا ګاللې (برداشت کولې)، او د همغو رومبنيو پخوا ويلو سره سم منتظر وو، چې د فرعون د مظالمو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس اړولو لپاره همغه اسرائيلي نبي مبعوث شي.

موسی عليه السلام سم په همغه شانې تشريف راوړ چې عام خلق د هغه په انتظار کې وو، نو ځکه ګرد «بني اسرائيل» په قدرتي ډول سره د موسی عليه السلام بعثت يو نعمت عظمی ګڼه، او د زړه له صدقه يې موسی رښتينی شماره، او د هغه عزت او حرمت يې په انتهايي درجه سره کاوه، مګر ډېر سړي له فرعونه او له فرعونيانو سردارانو څخې وېرېدل، نو له همدې لامله په ابتداء کې په شرعيه وو اصولو سره يې ايمان رانه وړ، او وقت او زمان ته يې منتظر وو، چې کله او هر مهال (وخت) چې د حق غلبه وشي؛ نو ګرد به سره مسلمانيږي، د بني اسرائيلو لږ څه ځلميانو همت وکړ، او د فرعون د خوف او وېرې سره يې د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ، څو شمېرلي او غوره شوي قبطيان هم چې د فرعون له قومه وو؛ په اسلام مشرف شول، په آخره کې کله چې موسی عليه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه؛ نو دلته د بني اسرائيلو ګرد هغه قومونه سره مسلمانان شول، چې نژدې په شپږو لکو بالغو نارينه وو پورې رسېدل، دلته د هغو د ابتدايي قصې بيان دی.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

او وويل موسی (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چې آثار د خوف ښکاره شو): ای قومه ځما ! که يئ تاسې چې ايمان مو راوړی دی پر الله (چې خير او شر او نور هر شی د ده په قدرت کې دی)؛ نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که يئ تاسې مسلمانان (حکم منونکي د الله).

تفسير: يعنې د خوف او وېرې هيڅ ضرورت نشته، د يوه فرمان منونکي مؤمن کار دا دی، چې د خپل مالک پر قوت معتمد وي، هر هغه څوک چې د پاک الله پر لا محدود قدرت او رحمت متيقن وي، دی په هرې معاملې کې يقيناً په الله تعالی اعتماد او توکل کوي.

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وويل دوی: خاص پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه ! مه ګرځوه مونږ (سبب د) فتنې (ضلالت) لپاره د قوم ظالمانو !.

تفسير: موسی عليه السلام پر نصيحت دوی د خپل اخلاص اظهار وکړ، او ويې ويل چې: بېشکه ځمونږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالی باندې دی، او د همغه له درباره غواړو چې مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړې؛ چې زيات له دې نه مو په عذاب نه کړي، په دغه شانې چې دوی تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت او ظلم وچلوي، او ځمونږ له لاسه د دوی په مقابل کې هيڅ شی نه وي پوره؛ په دغه صورت کې ځمونږ دين هم په وېره او خطره کې دی.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راکړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَٱجْعَلُوا۟ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

او وحيې وکړه مونږ موسی او وروړ د ده ته داسې چې: جوړ (مقرر) کړئ تاسې لپاره د قوم خپل په مصر کې کوټې (لپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټې خپلې (مخامخ) قبلې (ته)، او سم ودروئ (ادا کوئ) تاسې لمونځ، او زېرى ورکړه (اى موسى) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت).

تفسير: شاه صاحب ليکي: « کله چې د فرعون د هلاکت وقت نژدې شو؛ نو حکم وشو چې د بني اسرائيلو قوم دې له هغوى سره ګډ او شامل نشي، او په خپلو محلو کې دې ببل اوسيږي، چې وروسته له دې نه پر دوى آفتونه راتلونکي دي.

مفسرينو له ﴿أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا﴾ څخه دغه مراد آخيستى دى، چې په خپلو کورونو کې اوسېږئ ! او له دغو څخه ځينې کوټې د عبادت لپاره مخصوصې کړئ ! (او دا يې هله وفرمايل چې) فرعون ټول مسجدونه او معابد خراب کړي وو، هيڅوک به د باندې وتلى او عبادت به يې کولى نشو، نو حکم وشو؛ چې په خپلو کورونو کې دې داسې ځايونه د لمانځه لپاره تيار کړي؛ چې قبلې ته مخامخ وي، او لمونځ مه پرېږدئ ! چې د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کيږي.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

او وويل موسى (تضرّعاً): اى ربه ځمونږ ! بېشکه تا ورکړى دى فرعون او سردارانو د ده ته زينت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسيس کې، اى ربه ځمونږ ! عاقبت او نتيجه يې دا شوه د دې چې ګمراه کړي دوى (خلق) له لارې ستا نه، اى ربه ځمونږ ! محوه (کړه، هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوى، او سختي راوله په زړونو د دوى؛ نو ايمان نه راوړي دوى تر هغه چې وويني دوى عذاب دردناک.

تفسير: يعنې د هر قسم سامان، رونق، آسايش، او سينګار دې ورکړى دى، مثلا د صورت ښايست، سورلى، عمده پوښاک، اثاث البيت او نور، او د مال او د دولت خزانې د سرو او د سپينو زرو درنګونه (کانونه) او نور دې وربخښلي دي.

ځينو مفسرينو په ﴿لِيُضِلُّوا۟﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره اخيستى دى، لکه چې په ﴿فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره دى، نو مطلب يې داسې دى چې: «دغه ساز او سامان يې ځکه ورکړى وو؛ چې په خيريه وو امورو کې يې ولګوي، او د دغو نعمتونو په لرلو خپل حقيقي منعِم په ښه شان سره وپېژني، او د الله تعالى له شکر کوونکو بندګانو ځنې شي، مګر په خلاف د هغه دوى له خپلې بدبختۍ د الله تعالى د دغو نعمتونو سره نور خلق بې لارې او ګمراهان کړل، او په دغه لار کې په خلاص زړه او لاس داسې بې پروا لګوي؛ لکه چې يې خاص همدغه کار لپاره ورکړي وي، پر دغه تفسير هيڅ يو اشکال نه واردېږي.

کله چې موسى عليه السلام تر يوې اوږدې مودې پورې هغوى ته هر راز هدايات ورکړه، او عظيم الشانې معجزې يې ورښکاره کړې، مګر د معاندينو جحود او عناد لا پسې زياتېده، تر دې حده پورې چې د تجربې، يا د صحبت د

طول يا د الله تعالى د وحيې په وسيلې په پوره ډول ثابته شوه، چې دغه خلق له سره ايمان راوړونکي نه دي؛ نو دلته د دوى د هلاکت لپاره يې دعا وکړه، څو د دوى له پليتې ځنې دنيا ژر پاکه شي، او نور د دوى له بدې خاتمې ځنې د عبرت درس واخلي.

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمايل (الله): په تحقيق قبوله کړى شوه دعا ستاسې، نو سم ولاړ اوسئ (په تبليغ خپل)، او متابعت مه کوئ تاسې د لارې د هغو کسانو چې نه پوهيږي (په حق يا ناپوهان دي په حکمت د تاخير).

تفسير: له رواياتو ځنې معلوميږي، چې موسى عليه السلام به ښېرې کولې، او هارون عليه السلام به آمين ويل، نو په دغه لحاظ سره يې ﴿دَّعْوَتُكُمَا﴾ فرمايلي دي.

يعنې خپل کار په استقلال او ثابت قدمۍ سره پاى (انجام) ته ورسوئ ! که د دعا د قبولولو په آثارو کې څه ځنډ (ايسارتيا) درښکاره شي؛ نو د ناپوهانو په شان تلوار او بېړه مه کوئ ! په مقدر وخت او مقرر نېټې کې همداسې چې ته يې غواړې کېدونکي دي، مګر له وړېدلو او وارخطا کېدلو ځنې هيڅ شى په لاس نه درځي.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو پسې ورسېده په دوى پسې فرعون او لښکر د ده لپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چې ورسېده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او ووېرېد په هلاک خپل)؛ نو ويې ويل چې: ايمان راوړ ما په دې چې بېشکه نشته هيڅ معبود بر حق مګر يوائې هغه ذات چې ايمان راوړى دى پر هغه بني اسرائيلو، او زه يم له مسلمانانو (غاړه ايښودونکو حکم د الله ته، وفرمايل الله په رد د ايمان د فرعون:) آيا اوس (دې ايمان راوړ؟) حال دا چې په تحقيق نافرماني دې کوله پخوا (له دې نه د رسول ځما) او وې ته له مفسدينو (فساد کوونکو) نه.

تفسير: موسى عليه السلام سره له څو لکو بني اسرائيلو له مصره ووتلو، کله چې فرعون خبر شو؛ نو يو زورور لښکر يې د هغو د تعاقب لپاره واستول، څو دوى د ده د ظلم له منګولو څخه خلاص نشي، کله چې بني اسرائيل د (قلزم د بحيرې) څنډې (خوا) ته ورسېدل؛ نو ډېر زيات وارخطا او پرېشان شول، ځکه چې وړاندې لوى بحر او تر شا يې د فرعون زورور لښکر راته، موسى عليه السلام دوى ته تسلي ورکړه، او د الله تعالى په حکم يې پخپل همسا بحر ووهه، د بحر اوبه دې خوا او هغه خوا شوې، او غونډى غونډى ودرېدلې، او د ده په منځ کې دوولس وچې لارې د پاک الله په حکم جوړې شوې، بني اسرائيل ټول سره له بحره پورې وتل.

د بل لورې فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو «غاړو» ته ورسېدل، او پر دغو وچو لارو يې خپل آسونه رهي (روان) کړل، کله چې ټول فوجونه په دغو دوولسو لارو کې تلل، او بيخي د بحر منځ ته داخل شول؛ نو د بحر په اوبو حکم وشو، چې بيا سره يو ځاى شي، سمدلاسه د اوبو هغه ببل شوي طبقات سره يو ځاى شول، او دغه ټول افواج سره له خپلو تجهيزاتو د بحر په قعر (تل) کې ډوب شول، کله چې فرعون وليده چې زه هم اوس ډوبېږم، نو ډېر زيات

وويرېده، او د ايمان او د اسلام لفظ يې په ژبه راوړ، چې ګوندې د بني اسرائيلو الله له ما ځنې د «ايمان» د لفظ د اوربدلو په سبب د بحر موجونه لرې او روغ رمټ مې له اوبو وباسي، دلته د پاک الله داسې ارشاد صادر شو: ﴿آلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾ الآيه ـ يعنې تا په ټول عمر کې مخالفت کاوه، او له شرارت څخه دې لاس نه اخيسته، اوس چې دې عذاب په عين اليقين سره وليده؛ نو ايمان راوړې؟ د دې وقت ايمان بېکاره او يقين يې بې اعتباره دی: ﴿فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾ (٢٤ جزء د المؤمن سورت (٨٥) آيت (٩) رکوع).

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾

نن ورځې به خلاصې درکړو تا ته په بدن ستا سره (بې روحه، او وبه دې باسو له بحره لوڅ لغړ) لپاره د دې چې شې ته لپاره د هغه چا چې وروسته له تا راځي (لوی) آيت (دليل د عبرت)، او بېشکه چې ډېر له خلقو د آيتونو (دلائلو د قدرت) څمونږ څخه خامخا غافلان دي (چې توجه پرې نه کوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي: «همداسې چې د فرعون بې وقته ايمان راوړل بې فائدې وو، همغسې پاک الله د ده له مړ کېدلو څخه وروسته د هغه بدن يې له بحر څخه د باندې د شګو په سر وغورځاوه، چې بني اسرائيل يې وګوري، او شکر وباسي، او نور وروسته راتلونکي د ده له حال عبرت واخلي، که نه د هغه د مړې د نجات څه فائده متصوره وه؟ لکه چې ايمان يې بې فائدې وو؛ همغسې بې فائدې نجات يې هم په برخه شو.

د جديده وو تحقيقاتو له مخې ثابته شوې ده، چې د فرعون کالبوت تر نن ورځې پورې همغسې محفوظ پاتې دی، ليکن د قرآني الفاظو صحت د دې خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

او خامخا په تحقيق ځای ورکړ مونږ بني اسرائيلو ته (پس له اهلاکه د فرعونيانو) ځای د صدق (رښتينې لايق په مصر او شام کې)، او غوره رزق روزي مو ورکړه دوی ته له طيباتو (پاکيزه خيزونو لذتناکو)، نو اختلاف ونه کړ دوی (په دين کې) تر هغه پورې چې راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات)، بېشکه رب ستا حکم (فيصله) به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (له احکامو د دين څخه).

تفسير: يعنې فرعون يې هلاک او بني اسرائيلو ته يې ړومبی د مصر مملکت ورکړ، بيا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) يې وويستل، او د شام مملکت يې هم ورکړ، دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سېراب (ماړوب) دي، چې په کې ښايسته او لذيذ شيان په افراط سره پيدا کېده.

﴿فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ الآيه ـ يعنې د مادي انعاماتو او اکراماتو سره په ديني او روحاني نعمتونو سره يې هم سرلوړي ورکړه، د تورات شريف علم يې ورکړ، چې په کې د دين اصول او فروع بيان شوي وو، او د پخوانيو او وروستنيو په نسبت يې اخبار درلودل (لرل)، له دغو واضحه وو حقائقو د خبرېدلو څخه وروسته دغه وړ او لايق نه وو چې دوی په داسې صافو شيانو کې اختلاف وکړي، او پخپلو منځونو کې سره مناقشې او جګړې وکړي، او د ګوندبازۍ په نحوست (شومتيا) کې سره آخته شي.

مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسېدلو سره په راز راز اختلافاتو کې مبتلا او هر ډول مناقشې يې پيدا کړې، او پرله پسې په نفاق او تفرقه اچولو کې لګيا دي، په ځينو احکامو کې يې له خپل نبي موسی عليه السلام سره هم په ژبه او سوال او جواب وکړل، لکه چې د غوا د حلالولو په واقعې کې چې مخکې تېر شو، وروسته د نورو انبياوو بالخاصه ځمونږ د خاتم النبيين سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم د رسالت ځينې له دوی ځنو تصديق وکړ، او أکثرو يې تکذيب وکړ، حال دا چې د دوی په متعلق پر ډېرو وړاندوينو مطلع شوي وو، بلکه د محمد صلى الله عليه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخر الزمان د راتګ منتظران وو، او له مشرکانو سره به يې ويل، چې مونږ به د آخر الزمان نبي سره ملګري کيږو، او تاسې به هم سمې لارې ته راولو.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

نو که فرضاً يې ته په شک کې له هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ تاته؛ نو پوښتنه وکړه له هغو کسانو چې لولي کتاب (تورات او انجيل) پخوا له تا نه (له اهل کتابو نه)، خامخا په تحقيق راغلی دی تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه کېږه ته له سره له شک راوړونکيو څخه. او مه کېږه ته له سره له هغو کسانو چې تکذيب کوي دوی د آيتونو د الله؛ نو به شې ته له زيانکارانو. بېشکه هغه کسان چې حقه (ثابته) شوې ده (په علم الله يا لوح محفوظ کې) پر دوی کلمه (حکم د عذاب) د رب ستا؛ نو نه راوړي ايمان دوی. او اګر که راشي دوی ته دليل د وحدانيت (او د قدرت د رب العزّت) تر هغه پورې چې ووينې دوی عذاب دردناک (په نزع يا قيامت کې).

تفسير: اګر که ظاهرا دغه خطاب رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ته دی، ليکن په حقيقت کې د دوی په مخاطبه سره د هغو نوروته اورول مقصود دي، چې د يوه امي له ژبې داسې عظيم الشان حقائق او واقعات اوروي، او حق حيران ورته پاتې کيږي، او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعيت په نسبت د شک او تردد اظهار کوي، که نه ښکاره ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به پخپله پخپل راوړي کلام کې څرنګه شک او شبهه کولی شي، له دې امله رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې آيت له نازلېدو وروسته وفرمايل: «چې زه نه تپوس کوم، او نه شک»، او د هغه مقدس شي په نسبت چې ټولې دنيا ته دعوت ورکوي، او له غرونو ځنې زيات ټينګ يقين د اورېدونکو په زړونو کې پيدا کوي، دی به څرنګه هغه په خپله ژبه دروغ ګڼي؟.

څو آيته وروسته ښکاره فرمايي: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى﴾ الآيه ـ دغه آيت صاف راښيي چې شک او شبهه کوونکي نور خلق وو، چې د هغو په مقابل کې رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپلې غير متزلزلې او کلکې او قاطعې عقيدې سره داسې اعلان کوي.

فائده: له ﴿كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ ـ درب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی، چې په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ يعنې دوزخ به له پيريانو او انسانانو ځنې ډکوم، پر هغو خلقو چې له بد بختۍ، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالى په علم کې ثابته شوې ده، دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

نو ولې نه وو اهل د يوې (نافرمانې) قريې (کلي) چې ايمان يې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه)، پس نفع رسولي وی ورته ايمان د (اهل د) دې (قريې) مګر قوم د يونس کله چې ايمان راوړ هغو (په ليدلو د علائمو د عذاب)؛ نو دفع (پورته) کړ مونږ دوی نه عذاب او ذلت په دې ژوندون لږ خسيس کې، او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مړګ پورې.

تفسير: يعنې هغومره کلي چې د انبياوو د تکذيب او د خپلو شرارتونو لامله د پاک الله د عذاب مستوجب شوي دي، د هغو له منځه هيڅا ته د داسې ايمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چې دوی د الله تعالی له عذابه وژغوري (بچ کړي)، يواځې د يونس عليه السلام د قوم يو مثال شته، چې هغو په ايمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالی د هغه رسېدونکي عذابه ژر نجات ورکړ، چې بيخي د دوی په سر وګرځېده، نو پاک الله د ايمان راوړلو په برکت په دنيوي ژوندانه کې له دوی ځنې هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ، او تر هغه وقته پورې چې دوی په دنيا کې اوسېدل، دوی يې د دنيوي فوائدو او برکاتو ځنې منتفع کړل.

مفسرين نقل کوي چې يونس عليه السلام په (موصل) کې د (نينوی) خلقو ته مبعوث شو، د دې ځای خلق بت پرستان وو، يونس عليه السلام متصلاً تر اوو کالو پورې هغوی ته پند او نصيحتونه کول، مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کېښود، يوماً فيوماً د دوی انکار او تکذيب لا پسې زياتېده، آخر يونس عليه السلام په تنګ شو، نو دوی ته يې ښېرې وکړې (که له دغو چارو ځخه مو لاس وانخيست؛ نو د درې ورځو په منځ کې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی).

کله چې درېمه شپه راغله يونس عليه السلام په نيمه شپه کې له دغه کلي ځخه ووت، د سپېده داغ په مهال (وخت) کې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو، په آسمان کې تکه توره وېروونکي ورېځ راوختله، تر دې چې د کورونو چتونه يې بيخي تياره شول، د دغو آثارو د ليدلو ځخه کله چې د دوی يقين پر خپل هلاکت راغی؛ نو د يونس عليه السلام په لټولو پسې ولوېدل.

هر کله چې هغه يې ونه مونده؛ نو ګرد خلق سره له ښځو، وړوکيو بلکه له خپلو ځاروو او مواشيو سره د باندې ښېديا ته ووتل، او په خلاص زړه او صافې عقيدې يې د پاک الله په لوري رجوع وکړه، او له ډېرې وېرې يظي وژړل، او چغې يې ووهلې، او په ډېره تضرّع او اخلاص سره يې د الله تعالی په دربار کې دعاوې کولې، له ځلورو خواوو د آهاتو او ژړاوو غږونه پورته کېدل، او ګردو به سره ويل چې «آمنا بما جاء به يونس»، «ايمان مو راوړی دی پر هغه څه چې يونس عليه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی»، حق تعالی په سبب د دغې تضرّع، ژړا، واوېلا پر دوی باندې رحم وفرمايه، او د عذاب هغه آثار يې چې ورځرګند (ښکاره) کړي يې وو؛ بېرته لرې کړل.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

او که اراده فرمايلې وی رب ستا (ايمان د ټولو خلقو) خامخا ايمان به راوړی وی هغو کسانو چې په ځمکه کې دي ټولو په اجتماع سره، آيا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چې شي دوی (ټول) مؤمنان (يقين لرونکي) بلکه نه يې شي.

تفسير: يعنې تاسې داسې قدرت نه لرئ چې په زور او زياتي د چا په زړه کې ايمان واچوئ، که الله تعالى اراده فرمايلې وى؛ نو د ټولو انسانانو په زړونو کې يې ايمان اچولى شو، مګر څرنګه چې په متعددو مواضعو کې تقرير کړى شوى دى؛ کله چې داسې کول د الله تعالى د تکويني حکمت او مصلحت څخه خلاف وو؛ نو ځکه يې ونه فرمايل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٠﴾

او نه دى (ممكن) لپاره د هيڅ نفس دا چې ايمان راوړي مګر (ممكن دى) په اذن (اراده) د الله، (او اراده كوي الله ايمان د ځينو) او آچوي پليتي په هغو كسانو چې نه چلوي عقل (او فكر په دلائلو او آيتونو د الله كې).

تفسير: بې د الله تعالى له مشيئت او توفيقه او تكويني حكم هيڅوک ايمان نشي راوړى، او دغه حكم او توفيق د همغو په حق كې كيږي، چې د الله تعالى د قدرت په نښو او آيتونو غور او فكر كوي، او له عقله او فهمه كار اخلي، هغه كسان چې د پوهېدلو او سنجولو (غور كولو) تكليف پر ځان نه تېروي؛ نو الله تعالى دوى همغسې د كفر او شرک په نجاست كې ډوب او ککړ پرېږدي.

قُلِ انْظُرُوْا مَاذَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا تُغْنِى الْاٰيٰتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠١﴾

ووايه (اى محمده ! دې مشركانو ته چې) وګورئ چې څه (قسم عجيبه عجيبه دلائل د وحدانيت) دي په آسمانونو او ځمكه كې، او نه دفع كوي (عذاب) دلائل (د وحدانيت) او (اورېدل د كلام د) ويروونكو له هغه قوم څخه چې ايمان راوړونكي نه دي دوى.

تفسير: يعنې د غور كولو او پوهېدلو لپاره په آسمان او ځمكه كې د الله تعالى د قدرت، حكمت، توحيد، او نورو ډېرې نښې موجودې دي، بلكه هره ذره، هر بڅرکى، هره پاڼه د ده پر توحيد دلالت كوي.

ليكن هغه څوک چې د كومې خبرې منونكى او تسليم كوونكى نه وي؛ نو د ده لپاره دغه ګردې نښې او دلائل بېكاره دي، او د ويروونكو انبياوو تنبيه او تخويف هم پر دوى غير مؤثر ثابتيږي.

فَهَلْ يَنْتَظِرُوْنَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ قُلْ فَانْتَظِرُوْا اِنِّىْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿١٠٢﴾

نو آيا انتظار كوي دا (مشركان په سبب د تكذيب ستا، بلكه انتظار نه كوي هيڅ څيز ته) مګر (انتظار كوي) په شان د هغو بدو ورځو (وقائعو) د هغو كسانو چې تېر شوي دي پخوا له دوى نه، ووايه (اى محمده ! دوى ته) نو انتظار وكړئ تاسې، بېشكه زه هم له تاسې سره له انتظار كوونكو ځنې يم.

ثُمَّ نُنَجِّىْ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾

بيا نجات وركړ مونږ رسولانو ځمونږ ته او هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى وو، همداسې (چې نجات وركړ مونږ هغوى ته؛) ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چې) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسير: يعنې همغسې چې له پخوانيو قومونو سره ځمونږ عادت جاري وو، چې مكذبين به مو هلاكول، او انبياء او مؤمنينو ته به مو نجات وركولو؛ همداسې د موجوده وو او د مستقبلو مؤمنينو په نسبت ځمونږ وعده همدا ده، چې هغو

ته به نجات ورکوو، په آخرت کې د عذاب أليم څخه، او په دنيا کې به د کفّارو له مظالمو او سختيو څخه مأمون او مصـون وي، ولې شرط دا دی چې مؤمنين، صادق مؤمنين وي، يعنې د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وي، چې په پاک قرآن او په حديث کې د مؤمنينو په نسبت بيان شوي دي.

قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ دِيْنِيْ فَلَآ اَعْبُدُ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِيْ يَتَوَفّٰىكُمْ ۖ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ حَنِيْفًا ۚ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِّنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠٦﴾

ووايه (ای محمده !) ای خلقو که يئ تاسې په شک کې له دينه ځما (چې صحيح دی که غلط) نو عبادت نه کوم زه د هغو معبودانو چې عبادت (يې) کوئ تاسې غير له الله څخه، وليکن عبادت کوم زه د الله هغه چې وفات کوي تاسې (وباسي روح ستاسې په شدّت سره)، او امر حکم شوی ما ته داسې چې شم له مؤمنانو (يقين لرونکو) نه. او (داسې حکم راباندې شوی) چې سم کړه مخ (ذات) خپل دين ته، حال دا چې کلک او ثابت يې په حق دين باندې، او مه کېږه له سره له مشرکانو. او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سوا) له الله هغه چې نفع نه رسوي تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شي تاته (نه بلنه د هغه)، نو که بالفرض دې وکړ (عبادت د غير الله)؛ نو بېشکه ته هم په دغه وخت کې يې له ظالمانو.

تفسير: يعنې که ځما طريقه او ديني مسالک ستاسې په فکر کې ځای نه دی نيولی، او تاسې پرې نه پوهېږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکو کو او شبهاتو کې لويدلي يئ؛ نو زه د خپل دين اصل الأصول (چې خالص توحيد دی) درښيم او درپوهوم يې.

خلاصه دا چې زه ستاسې د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بېزار يم، چې د هغو اختيارول ځما له لوري له سره امکان نه لري، او نه ښايي چې تاسې دغه تصورات په خپلو زړونو کې وګرځوئ ! ځما عبادت خالص هغه الله قدّوس ته دی، چې د هغه په قبضه او واک (اختيار) کې ستاسې ارواح او ساوې دي، تر هغه وخته چې د ده حکم او اراده وي، هغه ستاسې په جسمونو کې پرېږدي، او هر کله چې اراده وفرمايي؛ سمدلاسه يې درځنې راکاږي، ګواکې د موت او حيات تار چې هغه ذات په قدرت او اختيار کې دی؛ د همغه عبادت کېدی شي نه يوائې دا چې په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی، بلکه ښايي چې په زړه کې هم د ده په توحيد او تفريد پوره يقين او ايمان وي، او په ظاهر او باطن پر دغه حنيف دين چې د ابراهيم خليل الله دين دی؛ په پوره همّت او توجه سره استقامت په کار دی، او د جلي او خفي شرک نښې او آثار ښايي بيخي له منځه ورک شي.

وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗٓ اِلَّا هُوَ ۚ وَاِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ ۭ يُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۭ وَهُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١٠٧﴾

او که ورسوي تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر)؛ نو نشته لرې کوونکی د هغه (هيڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړي تاته د خير (لکه صحت او غنا)؛ نو نشته هيڅ منع کوونکی د فضل د ده، رسوي (الله) دا (خير) هر هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

ووايه (ای محمده !) ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسې، نو هر چا چې سمه لاره ومونډله (ایمان او طاعت ته)؛ نو بېشکه هم دا خبره ده، چې لاره مومي لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کېږي پر ځان خپل (چې ضرر يې وررسېږي)، او نه يم زه پر تاسې باندې وکيل (ساتونکی د اعمالو ستاسې).

تفسير: يعنې حق په واضح ډول سره له دلائلو او براهينو در رسېدلی دی، چې د هغه په نه قبلولو کې هيڅ يو معقول عذر د هيڅا سره نشته، د پاک الله آخري حجّت هم پر بندګانو تمام شوی دی، نو اوس دې هر څوک خپله نفع او نقصان وسنجوي (سوچ وکړي)، او د هغه فکر دې له خپله ځانه سره وچلوي.

هر هغه څوک چې د پاک الله په ښوولې سمې لارې لاړ شي، په دنيا او آخرت کې کامياب او بريالی کېږي، او هر هغه څوک چې دغه سمه لاره پرېږدي، او دغه لوري هغه لوري ته لالهانده او سرګردانه ګرځي؛ نو دی خپل ځان پخپله ذليل، خوار او بې مقداره کوي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې آزاد او خپلواک او خپلسری سړی نه دی درلېږلی شوی، چې ستاسې د دغو افعالو تعهد او ذمه واري پخپله غاړه واخلي، يا ستاسې په ځای دې جواب ورکړي، د ده کار تش خبرول او سمه لاره ښوول دي، پر هغه لاره تلل پخپله د تلونکي کار دی.

وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او متابعت وکړه (ای محمده !) د هغه څيز چې وحي کولی شي تاته، او صبر کوه (په طاعت او مصيبت او له معصيت) تر هغه پورې چې حکم وفرمايي الله (په نصرت او غلبه ستاسې)، او همدغه الله خير غوره د ټولو حکم کوونکو دی.

تفسير: په دې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې که دا خلق حق نه قبلوي؛ نو تاسې د دوی په غم کې خپل ځان له لاسه مه وباسئ ! تاسې دالله تعالى د احکامو متابعت کوئ ! او د تبليغ او دعوت په کارونو کې تل لګيا اوسئ ! او پر هغو شدائدو چې په دغه لاره کې تاسې ته ورسېږي؛ صبر کوئ ! او د مخالفينو پر ايذاء او تکذيب تحمّل وکړئ، تر هغه پورې چې پاک الله د دوی او ستاسې په منځ کې ښه فيصله وکړي، يعنې سم له خپلې وعدې سره تاسې مظفر او منصور کړي، يا د جهاد حکم درولېږي.

تمّت سورة يونس عليه السلام بمنّه تعالى وفضله، فلله الحمد على ذلك.

سُورَةُ هُودٍ

«د هود سورت مکي دی، پرته له (۱۲، ۱۷، ۱۱۴) آيتونو چې مدني دي»

«(۱۲۳) آيتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱)، او په نزول کې (۵۲) سورت دی، وروسته د يونس له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ١

(دا) کتاب دی چې محکم کړی شوي دي آيتونه د ده (چې ورته لاره نه مومي هيڅ نقصان او خلل)، بيا په تفصيل سره بيان شوی دی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه.

تفسير: يعنې دغه قرآن کريم هغه عظيم الشأن او جليل القدر کتاب دی، چې ټول آيتونه يې د لفظي او معنوي او نورو حيثيتونو بيخي ثابت، قائم، آزمويلی شوی دی، تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی شوی دی.

نه په هغه کې څه تناقض شته، او نه کوم مضمون يې د حکمت او واقعيت په خلاف دی، او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت او نورو له پلوه په يوه توري او حرف يې څه تنقيد او اعتراض کېدی شي، هر هغه مضمون يې چې په هر عبارت سره اداء فرمايلی دی؛ محال دی چې له هغه څخه بهتر او ښه تعبير وکړی شي، د ګردو ضروریاتو کافي تفصيل يې بيان فرمايلی دی، په نزولي حيثيت کې همدغه حکمت مرعي دی، چې ټول قرآن يو ځلي نه دی نازل شوی، بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا آيتونو نزول شوی دی.

د پاک قرآن دغو ګردو دقائقو او حقائقو ته په مجموعي ډول سره چې انسان ورته ګوري؛ حق حيران پاتې کيږي، مګر د حيرت ځای نه دی، که د مطلق حکيم، او د برحق خبير په کلام دغه ګرد حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وي؛ نو د هغه توقع په بل کوم کلام کې کېدی شي؟ ! بلکه له سره نشي کېدی.

أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۚ

چې عبادت مه کوئ (د هيڅا) مګر (يواځې) د الله عبادت کوئ.

تفسير: يعنې د دې محکم او مفصّل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی، چې ټول عالم يواځې د الله واحد د عبادت په لورې متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته ورکړي، او طريقه يې وروښيي، نو د دغه عظيم او جليل مقصد لپاره ډومبی انبياوو تشريف راوړی وو، ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۲۵) آيت (۲) رکوع)، ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۶) آيت (۵) رکوع).

إِنَّنِي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ ٢

(او ووايه ای محمده !) چې بېشکه زه تاسې ته له (طرفه د) الله وېروونکی يم (له جحيمه) او زېری ورکوونکی يم (په نعيم سره).

تفسير: يعنې هغه څوک چې کتاب الله ومنې، او شرک او کُفر پرېږدي، او د الله واحد، احد، صمد عبادت وکړي؛ نو ده ته د دارينو د فلاح زېرى او بشارت اوروي، او هغه چې نه يې مني، او کفر او شرک ځان ته غوره کوي، نو هغه د الله تعالى له عذابه ويروي.

وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّ يُؤْتِ كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ ؕ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيْرٍ ۝۳

او (پس له توحيده امر کوم) چې مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تېرو ګناهونو) بيا رجوع وکړئ الله ته (په طاعت سره له ګناه نه) چې فائده در رسوي تاسې ته په نفع غوره سره تر هغې نېټې ټاکلې (مقرر کړى) شوى پورې، او ور به کړي (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او که وګرځېدئ تاسې (اى کفارو له اسلامه)؛ نو بېشکه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې لويې نه (د قيامت).

تفسير: هغه څوک چې د خپلو پخوانيو تقصيراتو معافي وغواړي، او د مستقبل لپاره دالله تعالى په لوري د زړه په صدق سره رجوع وکړي؛ نو دنيوي ژوندون يې په ښه ډول تېريږي، ځکه چې قانت مؤمن په هر حال کې د پاک الله فضل او کرم ته لوى لوى اميدونه، هيلې (ارزوګانې) او اسرې کوي، دى د الله د رضا غوښتلو او د مستقبل د عظيم الشانې خوشالۍ او مسرّت په تصور کې دومره محظوظ او مستغرق اوسيږي؛ چې د دې دنيا له ډېرو ربړونو (تکليفونو) او سختيو څخه هم دومره نه متأثر کيږي، دى چې کله خيال کوي چې زه په خپل ژوندون کې خپله فريضه په صحيح ډول سره پاى (انجام) ته ورسوم؛ چې د هغه صله به خامخا يوه ورځ د عرش عظيم د لوى څښتن (خاوند) له حضوره ماته راکوله کيږي.

﴿وَّ يُؤْتِ كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ﴾ يعنې هومره يې چې عمل ورزياتيږي؛ په همغه اندازه د الله تعالى له فضله زياته برخه مومي، په آخرت کې اجر او ثواب او په دنيا کې زيات طمانيت او ډاډينه ور په برخه کيږي.

﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ الآيه ـ يعنې که ځما خبره نه منئ؛ نو د قيامت عذاب يقيني دى، باقي داسې فرمايل: چې زه وېرېږم په تاسې؛ له دې نه مقصود د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردۍ او خواخوږۍ اظهار دى.

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۴ اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِيَسْتَخْفُوْا مِنْهُ ؕ اَلَا حِيْنَ يَسْتَغْشُوْنَ ثِيَابَهُمْ ۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۚ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝۵

خاص الله ته بېرته ورتله ستاسې دي، او الله په هر شيز باندې ښه قادر دى. خبردار شئ ! بېشکه دوى (دا کفار) تاووي سينې خپلې (او پټوي عداوت د رسول په زړونو خپلو کې) لپاره د دې چې پټ کړي خپل ځانونه له الله نه، واورئ ! خبردار شئ ! په هغه وخت کې چې واغوندي دوى جامې خپلې؛ عالم دى (الله) په هغه شيز چې پټوي يې دوى (په سينو خپلو کې) او هغه شيز چې ښکاروي يې (په ژبو خپلو)، بېشکه الله ښه خبردار دى په پټو خبرو د سينو (هم).

تفسير: د سزا ورکولو لپاره دغه خبره ضروري ده؛ چې مجرم حاضر وي، حاکم ته د سزا ورکولو پوره قدرت او قوت او کامل اختيار حاصل وي، مجرمينو ته پر ټولو کارونو او اجراءاتو يې علم حاصل وي، په ﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ کې دا رابنوولي شوي دي، چې مجرم او غير مجرم ټول د پاک الله په دربار کې حاضريږي، په ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ﴾ کې يې د

عمومي قدرت او اختيار بيان فرمايلى دى، او د ﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ﴾ څخه تر ﴿بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ پورې د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوى دى، چې پر پاک الله ظاهري او باطني ټولې خبرې يو شان ته ظاهرې او هيڅ يو شى ترې پټ نه دى، او پر هر شي باندې ښه پوهه او خبردار دى، تر دې پورې چې د زړونو د کومې له پټو خبرو، نياتو او اراداتو څخه هم باخبر دى، نو بيا مجرم خپل جرم په څه ډول له ده ځنې پټولى شي.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦﴾

او نشته هيڅ تلونکى (خوځېدونکى ذي روح) په ځمکه کې مګر چې دى پر الله رزق (روزي) د هغه (تفضّلاً ترحّماً نه وجوباً)، او عالم دى (الله) په ځاى د اوسېدلو د هغه او ځاى د سپارښدلو د هغه، ټول (دا مذکوره اشياء) په کتاب واضح کې دي.

تفسير: ړومبى د الله تعالى د علم وسعت بيان وو، دا د همغه مضمون تکمله ده، يعنې پر ځمکه د هر ساکنې (ذي ورح) تلونکى او خوځېدونکى چې طعام او خوړو ته احتياج لري، د هغو د ټولو رزق او روزي ورکول الله پاک محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمايلې ده، هومره روزي چې د هر يوه لپاره مقدّره ده، هغه يقيناً وررسېدونکې ده، هغه وسائل او اسباب چې بنده يې اختياروي؛ ټول د روزي رسولو ابواب او وَرُونه دي.

﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا﴾ الآيه ـ «او عالم دى الله په ځاى د اوسېدلو د هغه او ځاى د سپارښدلو د هغه»، شاه صاحب ليکي: «(مستقر) هغه ځاى دى چې هستوګنه په کې کيږي، لکه جنت او دوزخ او (مستودع) هغه ځاى دى چې انسان په کې سپارل کيږي لکه قبر»، پاس په ﴿وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ﴾ الآيه ـ کې د دنيوي ژوندون بيان وو، دلته د «برزخ» او د آخرت بيان دى، مطلب داسې دى: «او دى ښه خبردار دى».

د «مستقر» او د «مستودع» په تعيين کې د مفسرينو ډېر اقوال دي، چې د هغه په نسبت مونږ د الأنعام په سورت کې څه ليکلي دي.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِن بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

او دغه (الله) هغه ذات دى چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې حال دا چې وو عرش (تخت) د ده پر اوبو (پيدا کړي دي الله دا ټول آسمانونه او ځمکه او ما فيهما لپاره د منافعو ستاسې او) لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې کوم يو له تاسې ډېر ښه دى له جهته د عمل، او قسم دى چې خامخا که ووايي ته (خپل قوم ته) چې بېشکه تاسې بيا ژوندي کيدونکي يـئ پس له مرګه؛ نو هرومرو وبه وايي خامخا هغه کسان چې کافران شوي دي، چې نه دى دغه (قرآن چې بيا ژوندون وايي) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسير: په پيدايښت د آسمانونو او ځمکه کې د الله تعالى له علم څخه وروسته د ده د قدرت بيان دى، د دې تفسير (په ٨ جزء د الأعراف سورت په (٥٤) آيت (٧) رکوع کې) تېر شوى دى.

﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ يعنې د ځمکې او آسمان له پيدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوي، چې په مستقبل کې د ټولو اشياوو د ژوندانه ماده ګرځېدونکې شوې: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ (١٧ جزء د الأنبياء (٣٠) آيت (٣) رکوع)، په دغه وخت کې د الله تعالى عرش د دې د پاسه وو، کله چې اوس د آسمانونو د پاسه دى، ګواکې دغه يو صورت وو چې دغه

حقیقت یې ښکاره کولو چې د کائناتو ماده او د حیات ذریعه بالکلیه د رب العرش تر تسلّط او تصرّف او مطلقه قیومیت لاندې ده، او د الله تعالی ذات حقیقة د عرش له پاسه دی، او عرش یې په نورو ټولو مخلوقاتو له پاسه دی، والله أعلم.

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

او قسم دی چې خامخا که وروستی کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چې موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمېرلیو شویو پورې؛ نو هرومرو (خامخا) به وایي دوی (استهزاءً): څه څیز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله؟ نو فرمایي الله) خبردار شئ واورئ ! په هغه ورځ چې راشي دا (عذاب) دوی ته؛ نو نه به وي (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه، او چا پېر به شي له دوی نه هغه عذاب؛ چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (او په جلتې به یې غوښت).

تفسیر: یعنې کله چې دغو کفّارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالی له عذابه وېره ورکوله کیږي؛ نو د تکذیب او استهزاء په ډول وایي چې: راوړه هغه عذاب دې چېرې دی؟ ولې نه رانازلیږي؟ او د څه لامله ځنډ (ایسارتیا) په کې کیږي؟ او د چا له لوري هغه ستون شوی دی؟ نو پاک الله فرمایي چې: آیا تاسې په داسې ویناوو سره ټوکې او مسخرې کوئ؟ او نه پوهیږئ چې هغه عذاب د الله تعالی د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر یوه ټاکلي (مقرر کړي) مدت پورې معطل شوی دی؟ او پخپل معیّن وخت کې به خامخا داسې در ورسیږي، چې هیڅوک به یې مخه نشي نیولی، او له هر لوري څخه به په عذاب چار چاپېر کړی شئ، او ټول به فنا کېږئ.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾

او قسم دی خامخا که وروځکوو مونږ (کافر، یا ناشکر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چې اثر یې ښکاره وي)، بیا ببرته راټول کړو مونږ دا نعمت له ده نه؛ بېشکه دی خامخا نا امیده (له کرمه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وي.

تفسیر: یعنې که د څو ورځو له مخې یې الله تعالی د خپلې مهربانۍ په عیش او عشرت او آرامۍ کې وساتي، او بیا یې په کوم ربړ او تکلیف کې اخته او مبتلا کړي، نو دی هغه پخوانۍ هوسایي (آرام) او مهرباني هم بیخي له زړه وباسي او هیروي یې، او بې هیلې او نا امیده کیږي، او د مستقبل په نسبت بیخي بې اسره او مایوس کیږي، په تېره باندې ناشکري، او له راتلونکي څخه مایوسي همدا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي ۚ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

او قسم دی خامخا که وروځکوو مونږ دغه (کافر یا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسایي ـ آرام) وروسته له (هغه) ضرره چې رسېدلی وو ده ته؛ نو هرومرو (خامخا) وایي به دی خامخا: لاړې سختۍ (چې رارسېدلې وې) له ما ځنې، بېشکه دغه (انسان) خامخا خوشالیدونکی دی (پر نعمتونو) متکبّر فخر کوونکی دی (پر خلقو).

تفسیر: یعنې که له مصیبته وروسته بیا پاک الله ده ته آرامي او هوسایي ور په برخه کړي؛ نو بیا داسې ګڼي چې ګواکې اوس بیخي مصائبو او تکالیفو خاتمه ومونده له، او بیا هغه پخوانۍ کیفیت له سره راتلونکی نه دی، نو په دغه وخت کې د غفلت او غرور په نشو کې مستیږي، او فخر او تکبر او ځانمني (خودنمایي) کوي، او حال دا چې ده لره داسې په کار

وو؛ چې هغه خپل پخوانۍ حالت به يې تل په ياد درلود، او د الله تعالى شکر به يې ادا او د ده لطف او احسان په مقابل کې به يې د تواضع سر ښکته کوه.

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

مګر هغه کسان چې صبر کوي (په سختۍ له قوته د ايمانه) او کوي ښه (عملونه لپاره د شکر د نعمت)؛ دغه(صابرين او شاکرين) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: هغه حال چې مخکې د عامو انسانانو بيان شو، له هغه ځنې د الله تعالى هغه بندګان مستثنى دي، چې د تکليف او مصيبت مقابله په صبر او استقامت سره کوي، او د امن او راحت په وخت کې سره له شکر ايستلو په صالحه وو اعمالو کې هم خپل تياری ښکاره کوي، د همداسې اولوالعزمو او وفادارانو ټولې د عظيم الشان بخښش او انعام مستحق دی، او په ډېر لوی اجر چې ادنى يې جنت او اعلى يې ديدار دی؛ فايز کيږي.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾

نو ښايي ته به پرېښودونکی يې (يعنې مه پرېږده) ځينې د هغه قرآنه چې وحي کولی شي تاته، او تنګېدونکې ده په (تبليغ د) هغه سره سينه (زړه) ستا (له دې وېرې) چې وايي به دوی: ولې نه ده نازله شوې په ده باندې خزانه (چې پرې وکړي عشرت)؟ يا (ولې نه ده) راغلې له ده سره پرښته (چې ورکړي شهادت د نبوت)؟ بېشکه همدا خبره ده چې ته ويروونکی يې (له جحيمه، نه ځارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندې وکيل (ښه ساتونکی) دی، (د هغه چا چې وروسپاري ځان خپل، نو له سره مه وېرېږه له عناد د دوی نه).

تفسير: د مکې معظمې مشرکان د شرک او بت پرستۍ له تردیده او بدو ويلو څخه ډېر په قهر بدل، او په غيظ او غضب راتلل د مشرکيت پر خُرافاتو په هره اندازه چې د هغو تحميق او تجهيل کېده؛ په همغه اندازه به دوی د غُصې په اور کې سوځېدل، کله به يې کوښښ کوه چې پاک رسول په دغې معاملې کې لږ څه سست او پوست شي، او د دغې اساسي او لويې مسئلې په تبليغ کې له لږ څه نرمۍ او تساهل څخه کار واخلي، کله چې له دې لوري مايوس او بې هيلې (نا اميده) شول؛ نو تش د تکليفولو او محض خفه کولو لپاره په عجيبو چټې (بېکاره) غوښتنو پسې لګيا شول، مثلاً ويل به يې چې: ته خو رښتين او د رسالت پر منصب مامور يې، نو له تا سره د پاک الله درباره ښايي چې د مال او دولت لويه خزانه راغلې وی، يا له آسمانه له تا سره يو پرښته راتلی، چې هر چېرې به در سره د تصديق لپاره تللې وی: ﴿لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ په همدغې سلسلې کې دغه آيتونه نازل شول، چې حاصل يې دا دی: «ته د دې خلقو د دغو چټې او بېکاره غوښتنو لامله مه غمجن او مه فکر مند او مه خفه کېږه، او مه پخپل زړه کې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خيال ګرځوه !.

کله داسې کېدی شي ! هغه شيان چې الهي وحي تاته درښوولي دي، او د هغه د تبليغ حکم يې بې خوفه او بې خطره درکړی دی؛ چې ته د هغه ځينې برخې د دې خلقو له خرافاتو څخه د زړه تنګۍ په وجه پرېږدې، حال دا چې دغه کار امکان نه لري، ځکه چې د نبوت عصمت او د اولوالعزمۍ صفت يې مانع دی، نو بيا له زړه تنګۍ څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خير او شر څخه خبرول دي، د دوی د هدايت ذمه واري پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالى ته وروسپاره؛ چې ګرد شيان هغه ته سپارلی شوي، او د ده په واک کې دي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

بلكه آيا وايي دوی چې له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چې تصديق يې وکړي)؟ ووايه (ای محمده ! دوی ته): نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د يوه سورت د ده (فصيح بليغ) له خپل ځان جوړ کړی شوی، او راوبولئ هغه کسان چې توانېږئ تاسې (لپاره د کومک) غير له الله څخه که يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغې ادعا د افتراء کې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو)؛ نو پوهه شئ (ای مسلمانانو) چې بېشکه همدا خبره ده چې رالېږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی)، او (بل پوه شئ په يقين سره او پرې ثابت شئ) چې نشته هيڅ لايق د عبادت مګر هـم دغه الله دی، نو آيا يئ تاسې مسلمانان.

تفسير: ځينو مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې هم کړې ده: «نو که جواب درنه کړ دغو بللو شويو تاسو ته ای مشرکينو !؛ نو پوه شئ ای کفّارو چې بېشکه همدا خبره ده، چې رالېږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره، د بنده کلام نه دی، او پوه شئ تاسې په يقين سره چې نشته لايق د عبادت هيڅوک مګر هم دغه الله دی، آيا نو يئ تاسې مسلمانان غاړه ايښودونکي اسلام ته بلکه اسلام راوړئ !».

يعنې فرمايشي معجزې غواړي، چې د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ټولو ځنې لويه معجزه قرآن چې د دوی په مخ کې دی؛ نه مني، او وايي (معاذ الله): دغه خو له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، نو د هغه ځواب ورکوي، چې آخر تاسې هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکي يئ؛ ټول سره راټول شئ، او د دې پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور لس سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ، او په دغه کار کې د خپلې مرستې لپاره ټول مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولئ؛ چې تاسې يې په الوهيت کې شريکان ګڼئ، او که دا کار ونه کړی شئ، او له سره به يې ونه کړی شئ؛ نو وپوهېږئ چې داسې کلام يواځې د پاک الله کلام کېدی شي، چې د هغه له مثل راوړلو څخه ټول مخلوقات عاجز پاتې کيږي.

مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾

هـر څوک چې وي (له خپلې کم همتی) چې غواړي يواځې ژوندون لږ خسيس او ښايست د ده (او د آخرت فکر نه کوي)؛ نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دې دنيا کې حال دا چې دوی په دې دنيا کې نه شي کم کېدلی (له بدل د اعمالو د دوی هيڅ شی).

تفسير: يعنې له داسې واضح ثبوت څخه وروسته څوک چې په قرآن ايمان نه راوړي، يا د هغه پر ښوولې لارې نه ځي، بلکه د دنيا څو ورځې ژوندون او فاني ډول او سينګار يې د خپل مقصود قبله درولې وي، او عملي جد او جهد ورته کوي، که په ښکاره کوم نېک کار لکه خيرات او نور کوي؛ نو له هغه څخه هم د آخرت بهتري او د الله تعالی خوښي مقصود نه وي، او يواځې د دنيوي فوائدو حاصلول يې تر سترګو لاندې وي، د داسې خلقو په نسبت اعمّ له دې چې يهود وي که نصاری، مشرکين وي که منافقين يا دنيا خوښوونکي رياکار مسلمانان؛ دا يې رابښوولي دي چې په دنيا کې د دغو ټولو معامله پای (آخر) ته رسولی شي، هغه اعمال او کوښښونه چې دوی يې د دنيا د حصول لپاره اراده وفرمايي؛ ورعطا کوي يې.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې نشته دوی ته په آخرت کې مګر اور، او خراب شوي دي هغه (نېک عملونه) چې کړي وو دوی په دې دنیا کې، او باطل دي (په آخرت کې) هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شي مستحق نه دي، کفار په ابدي صورت او ریاکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کې پاتې کیږي، هو ! که الله تعالی ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبخښي؛ نو هغه بېله خبره ده.

په دنیا کې کوم کارونه چې تاسې د دنیوي اغراضو لپاره کړي وو، وروسته د آخرت له رسېدلو څخه درښکاریږي، چې هغه خراب او برباد تللي دي، او د ریاکارۍ او د دنیا خوښولو په سلسله کې ظاهرا هغه نیکي ا و محاسن چې کړي یې وي؛ هغه ګرد سره خراب او توی ځي، او هلته به یو شی په کار نه ورځي.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

آیا پس هغه څوک چې دی پر صاف برهان (واضح دلیل) له جانبه د رب خپل، او تابع وي دې د (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله، او پخوا له دې (شاهده چې قرآن دی) کتاب د موسی (تورات شاهد وو) په دې حال کې چې پېشوا او رحمت وو (مؤمنانو ته دغه تورات، آیا هغوی او د دنیا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ایمان لري په دې (قرآن)، او هر څوک چې کافر شو په دې (قرآن) له ګردو فرقو (د کافرو) څخه؛ نو اور (د دوزخ) ځای د وعدې د هغه دی (چې خامخا ورته ورځي)، نو مه کېږه په شک کې له دې (قرآن یا موعد نه)، بېشکه چې هغه حق دی له جانبه د رب ستا، ولیکن اکثره د خلقو نه راوړي ایمان (په دې خبره باندې چې منزّل من الله دی).

تفسیر: یعنې دغه سړی او هغه ریاکار دنیا پرست چې پخوا یې ذکر وشو؛ څرنګه برابرېدی شي؟ له سره نه دي برابر، له «بینه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده؛ چې هر انسان پخپل اصلي او صحیح فطرت سره موافق تلنه وغواړي، په دې شرط چې د اطرافو او حوالیو له حالاتو او خیالاتو ځنې متأثر نشي، او هغه د اسلام او د توحید او د قرآن سمه لاره ده: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (٢١ جزء د الرّوم سورت (٣٠) آیت (٤) رکوع)، او په حدیث کې راغلي دي: «كلُّ مولودٍ يولدُ على فطرةِ الإسلام، فأبواه يهوّدانه أو يُنصرانه، أو يُمجّسانه ـ الحديث».

او ﴿شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾ ګواه د پاک الله له لوري لوی قرآن دی، چې ګواهي ورکوي: چې د فطرت پر دین توحید او اسلام باندې تلونکي پر سمه لاره تلونکي دي، او همغه قرآن چې پر خپل حقانیت باندې هم پخپله ګواه دی، د لمر دلیل پخپله لمر دی.

څرنګه چې د پاک قرآن راوړونکي جبرئیل امین علیه السلام او آخیستونکی یې محمد امین علیه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ویلی شي، بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی، چې د ده اخلاق، عادات،

معجزات، مبارکه ژبه، نوراني څېره او له نورو ټولو شيانو څخه يې معلوميږي، او هر يو ېبل ېبل شهادت ورکوي، د هغه دين حامل چې محمد صلى الله عليه وسلم دى؛ هغه حقيقتاً بيخي حق او رښتيا دى، وروسته د ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كِتٰبُ مُوْسٰٓى اِمَامًا وَّرَحْمَةً﴾ دغه مطلب دى، چې پخوا له قرآنه هره وحي چې پر هر نبي راغلې ده؛ هغه هم د فطرت د دين پر صداقت ګواه ده، خصوصاً هغه عظيم الشأن کتاب «تورات» چې پخوا له قرآنه پر موسى عليه السلام نازل شوى دى؛ هغه يو لوى شاهد د هغو خلقو پر حقانيت ښايي وويلى شي؛ چې د فطرت د دين پر صافه لاره تلونکي دي.

﴿اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ﴾ الآيه ـ يعنې يهود او نصارى، بت پرست، عرب عجم، آسيا، افريقا، امريکا، اوروپا، استراليا او نور له هرې فرقې او هر جماعت چې د هر ملک او ملت څخه وي، تر څو پاک قرآن ونه منې؛ نو له سره يې نجات په برخه کېدى نشي، لکه چې د صحيح مسلم او د نورو په احاديثو کې رسول الله صلى الله عليه وسلم په ډېره تصريح او تعميم سره دغه بيان فرمايلى دى.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ؕ اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُوْنَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُوْلُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلٰى رَبِّهِمْ ۚ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ﴿۱۸﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ؕ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۱۹﴾

او څوک دى ډېر ظالم له هغه چا چې ترې له ځانه پر الله پورې دروغ (چې نسبت د ولد يا د شريک ورته کوي؛ بلکه نشته)، دغه (دروغ ترونکي) وړاندې به کړل شي په (قيامت کې) رب خپل ته، او وبه وايي شاهدان (کرام الکاتبين او نور) چې هم دوى دي هغه کسان چې دروغ يې ترې وو په رب خپل (په نيولو د ولد او شريک سره، نو فرمايي الله): واورئ ! خبردار شئ ! لعنت د الله دې وي پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چې اړوي خلق له لارې (د دين) او لټوي دوى په دغې (لارې) کې کوږوالى (عيب)، او هم دوى په آخرت هم دوى کافران منکران کېدونکي دي.

تفسير: يعنې پاک قرآن دروغ او افتراء نه دى، بلکه د پاک الله حق او رښتيا پيغام دى، چې قبلول او منل يې ضروري دي، او ښه وپوهېږئ چې له هغه سړي څخه زيات ظالم بل هيڅوک نشي کېدى؛ چې پر الله تعالى باندې دروغ وترې، مثلا که د الله کلام نه وي، او دې ووايي چې دغه د الله کلام دى، يا واقعي د پاک الله کلام وي، او پخپله الله تعالى څو څو کرته وفرمايي چې دغه ځما کلام دى، مګر دوى سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوي.

﴿اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُوْنَ عَلٰى رَبِّهِمْ﴾ الآيه ـ «دغه دروغ ترونکي به وړاندې کړى شي په قيامت کې رب خپل ته» په محشر کې کله چې دوى د پاک الله په مخ کې على رؤوس الأشهاد وړاندې کيږي، او د دوى د شرارتونو دفاتر پرانستلى شي؛ نو په دغه وخت کې شاهدي ورکوونکي (ملائکې، انبياء، صالحين، بلکه د دوى خپل لاسونه، او پښې او رئيسه اعضاء) به ووايي، چې دوى همغه بدبختان ظالمان دي، چې د خپل پاک الله په نسبت يې دروغ ترې وو، او چتې (بېکاره) خبرې به يې کولې.

اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُوْنُوْا مُعْجِزِيْنَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ ؕ يُضٰعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ؕ مَا كَانُوْا يَسْتَطِيْعُوْنَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوْا يُبْصِرُوْنَ ﴿۲۰﴾

دا کفار نه دي دوى عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او نه به وي دوى ته غير له الله هيڅ دوستان (چې عذاب ترې دفع کړي که اراده وفرمايي بلکه) دوه چنده به کړ شي دوى ته عذاب،

نه وو دوی چې طاقت يې لرلی وی د اورېدلو (د حق) او نه وو دوی چې ليدلي يې وی (دلائل د قدرت).

تفسير: يعنې په دومره وسيعې او ارتې ځمکې کې نه چېرې تښتېدی شي، او نه په کوم ځای کې پټېدی شي، او نه يې څوک مددګار او حمايت او مرسته کوونکی کېدی شي، چې دوی د الله تعالی له عذابه بچ کړي، ځکه چې دوی هم پخپله بې لارې او ګمراهان شوي دي، او هم نور خلق يې ګمراهان کړي دي.

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ نه وو دوی چې طاقت يې وی د اورېدلو د حق د زړه له کوټوالي، او نه وو دوی چې ليدلي يې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالي، يعنې په دنيا کې داسې ژوند او کاټه شوي دي؛ چې نه د حق د خبرو د اورېدلو توان لري، او نه د الله تعالی د قدرت دلائل او نښې ليدلی شي، چې د هغو په ليدلو سره ممکن دي چې د هدايت سمه صافه لاره وموميږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾

هم دوی دي هغه کسان چې زيان يې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته، او ورک شول له دوی هغه چې وو دوی چې دروغ يې ترل.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾

حقه خبره دا ده چې بېشکه دوی په آخرت کې هم دوی ډېر زيانکاران دي (له نورو نه). بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) او عاجزي کوي دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسيدونکي) د جنت دي، دوی به په دې جنت کې همېشه وي.

تفسير: د مجرمينو د بد انجامۍ او د خرابې خاتمې په مقابل کې يې د مؤمنينو انجام او حسن د خاتمې بيان وفرمايه، د دوی عجز او نياز (خلوصيت) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمې خوښۍ مقام يې ورعطا کړه.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

مثال د دې دواړو فرقو (داسې دی) لکه د ژوند او د کاټه او (لکه) د ليدونکي او د اوريدونکي، آيا برابر دي دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟)، بلکه نه دي برابر)، آيا نو نه اخلئ پند تاسې؟ (په دغو مثالونو سره او فکر په کې نه کوئ).

تفسير: يعنې منکرين ژوند او کاټه دي، لکه چې درې آيته پخوا له دې نه يې وفرمايل: ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ بيا هغه چې نه پخپله څه ليدلی شي، او نه له بل چا څخه څه شی اورېدلی شي، د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی رونې ضمير له ايماندارانو سره څرنګه برابرېدی شي، هغه کسان چې د بصيرت په سترګو د حق او باطل او خير او شر په منځ کې تميز کوي، او د خپلو هاديانو خبرو ته غوږونه نيولي غور کوي، چې د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه يو شان کېدی شي؟ بلکه نشي کېدی، وروسته د نوح عليه السلام د قوم قصه د دې مضمون په تاييد وړاندې کوي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنِّيْ لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۲۵﴾ اَنْ لَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ۭ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيْمٍ ﴿۲۶﴾

او هرومرو په تحقیق لږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چې ویونکی وو): بېشکه زه تاسې ته یم ویروونکی (له جحیمه) ښکاره. چې مه کوئ تاسې عبادت (د بل چا) بې له الله، بېشکه زه ویرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې دردناکې (د قیامته) څخه.

تفسیر: یعنې په نهایت وضاحت سره زه هغه شیان درښیم چې د هغو په ارتکاب سره د مهلک عذاب د نازلېدو اندېښنه ده، یا د هغه د محفوظیت ذرائع دي.

﴿اَنْ لَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ﴾ «مه کوئ عبادت د بل چا بې له الله !»، یعنې د (ودّ) او (سواع) او (یغوث) او (یعوق) او (نسر) چې ذکر یې د نوح علیه السلام په سورت کې راځي؛ عبادت پرېږدئ ! او د واحد احد الله تعالی په عبادت کې مشغول شئ ! که نه د غیر الله له عبادت څخه د ېرته نه ګرځېدلو په صورت کې د سخت عذاب د راتلو خوف دی.

فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ مَا نَرٰىكَ اِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرٰىكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِيْنَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّاْيِ ۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كٰذِبِيْنَ ﴿۲۷﴾

نو وویل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح) چې: نه وینو مونږ تا مګر یو بشر پشان ځمونږ (بل څه مزیت نه لرې)، او نه وینو مونږ تا چې متابعت کړی ستا (هیڅوا) مګر هغه کسانو چې دوی د لاندې (ښکته) ځمونږ دي په بې فکرۍ سره (یعنې سرسري نظر والا دي)، او نه وینو مونږ تاسې لره پر مونږ باندې هیڅ بهتري، بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسې د دروغجنانو.

تفسیر: یعنې ښایي چې رسول د ټول قوم په مقابل کې د کومې ښکاره نښې او امتیاز لرونکی وي، لیکن مونږ ګورو چې ته هم ځمونږ په شان د بشر له جنسه یې، او د آسمان پرښتنه نه یې چې د هغې په مقابل کې خامخا انسان خپل سر ښکته کړي، بیا په بشریت کې هم ته داسې یو سړی نه یې چې په تا کې کوم خاص تفوّق او لویي پر مونږ باندې وي، مثلاً لوی دولتمن، یا د شان او شوکت خاوند، یا د حکومت او قوت مالک اوسي، هغه کسان چې ستا پیروان او تابعان شوي دي؛ هغو هم ګرد ټول سره داسې خواران، غریبان، مفلسان او رذیلان دي چې له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبرې کول شرم او ننګ بولو، نو آیا په ټولو انسانانو کې همدا ته پیدا شوی یې چې د الله تعالی د رسالت د منصب وړ او لایق وې؟ حال دا چې مونږ ستا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خَلق (پیدایښت) خُلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شیانو کې له هیڅ پلوه له تا څخه کم نه یو، نو ولې ځمونږ له منځه بل څوک پر دغه لوی منصب د رسالت باندې منتخب او غوره نشو؟ یا لږ تر لږه ستاسې تابعین او پیروان ښایي چې کوم معزز او لوی سړي خو وی.

دا د هغو ملعونانو د تقریر ما حصل وو، نوح علیه السلام کوم جواب چې دوی ته ورکړی دی؛ دادی:

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهٖ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ۭ اَنُلْزِمُكُمُوْهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ ﴿۲۸﴾

وویل (نوح) ای قومه ځما ! آیا وینئ خبر راکړئ تاسې (ماته) که یم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله، او راکړی یې وي ماته رحمت له نزده خپله، نو پټ کړی شوی

دی (حقیقت د دې دلیل) پر سترګو ستاسې، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسې په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چې تاسې دغه (برهان) لره بد ګڼونکي انکار کوونکي یئ.

تفسیر: دا خبره صحیحه ده چې نبي له عامو انسانانو ځنې ښایي بیخي ممتاز وي، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنیوي شان او شوکت کې نه وي، بلکه په اعلی اخلاقو، ډېرو ښو ملکاتو، تقوی، د الله تعالی وېره، حق خوښول، له خلائقو سره همدردي او خواخوږي، او د صریحو او ښکاره وو آیتونو او نښو له وړاندې کولو څخه ورته امتیاز حاصل وي، چې حق تعالی هغه د بُرهان او د حجّت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول په هغو کې قائموي، یا د هغو په وسیله یې ښکاره کوي، نبي علیه السلام د الله تعالی د وحیې او د ربّاني دلائلو او براهینو په رڼا کې پر صافه سمه لاره درومي، او شپه او ورځ د الله تعالی خصوصي رحمتونه پرې لکه باران (وریا) ووري، نوح علیه السلام وویل: «که دغه ټول شیان په ما کې په ښکاره ډول سره موجود وی، او یقیناً موجود هم دي، لیکن همغسې چې ړوند د لمر رڼا نشي لیدلی؛ نو که ستاسې سترګې هم د الله تعالی د دې نور له لیدلو څخه قاصرې وي؛ نو آیا زه به په زور سره تاسې ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا یې بالجبر پر تاسې اقرار کولی شم؟.

وَيٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾

او ای قومه ځما ! نه غواړم زه له تاسې په دغه (تبلیغ) څه مال (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) ځما مګر په الله باندې، او نه یم زه شړونکی د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په وینا ستاسو، ځکه چې) بېشکه دوی ملاقات کوونکي دي له ربه خپله سره، ولیکن زه ګورم تاسې داسې قوم چې جاهلان یئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو).

تفسیر: یعنې زه د تبلیغ په مقابل کې له تاسې څخه څه تنخوا او طلب نه غواړم، چې د مالي خود غرضۍ اند ښکنه تاسې ته پیدا شي، زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راکول کیږي، الحمد لله زه نه ستاسې د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه څرنګه فقراء او مساکین پرېږدم، او تاسې ته به خپل تمایل (میلان) درښکاره کوم؟ که تاسې زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادي کارونو له سببه حقیر او ذلیل ګڼئ؛ نو ښه وپوهېږئ چې زه له هغو کسانو څخه نه یم چې د ایمان د دولت پانګې (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهري پرېشانۍ او بې وزلۍ (کمزورۍ) لامله په سپکه وګورم، یا هغوی لکه د حیواناتو په شان ټېل وهم، او له خپله ځانه یې لرې وشړم، دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کې مشرفیږي، او ځما شکایت به د ده په دربار کې کوي، چې ستا رسول د متکبّرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان یې له خپله حضوره لرې کړي وو، زه د ظاهري وضعیت په خلاف به څرنګه پوهېدی شم، چې د هغوی ایمان یواځې ظاهري او سطحي دی، د زړونو څیرول او د هغه لیدل ځما کار نه دی، او د دغو امورو اطلاع او پته یواځې پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږي چې د دوی د زړونو احوال څه دی؟.

وَيٰقَوْمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمْ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾

او ای قومه ځما ! څوک به مرسته وکړي له ما سره (چې ما وساتي) له عذابه د الله که وشړم زه دوی؟ (بلکه هیڅ یې نشي کولی)، آیا نو پند نه اخلئ تاسې.

تفسیر: یعنې زه ستاسې له کبره او غروره او جهالته متأثر شوی څرنګه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسې په رعایت زه د الله تعالی مخلصو بندګانو ته څه ووایم، یا یې وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنې څخه به مې څوک ژغورلی (خلاصولی) شي؟.

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِيٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّيٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

او نه وايم زه تاسو ته چې ما سره خزانې د الله دي، او نه (وايم دا چې) بېشکه زه پرښته يم، او نه وايم زه په حق د هغو (فقيرانو مؤمنانو کې) چې سپک ورته ګوري سترګې ستاسې؛ چې له سره به ورنه کړي دوی ته الله هيڅ خير، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چې په نفسونو د دوی کې دی، (که زه دغه ووايم)؛ نو زه په دغه وخت کې خامخا له ظالمانو څخه به يم.

تفسير: کفّارو نوح عليه السلام ته ويلي وو چې: «ته خو ځمونږ په شان يو بشر يې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتياز نه لرې»؛ نو نوح عليه السلام د دې خبرې جواب په ډېر متانت او انصاف سره ورکړ چې: «بېشکه هغه امتياز چې تاسو يې ليدل غواړئ زه يې مدعي نه يم، بلا شبهه زه خو يو بشر يم، پرښته نه يم، نه الله تعالى خپلې ټولې خزانې ځما په تصرف او اختيار کې ايښې دي، او نه يې د غيب پر خبرو مطلع کړی يم، ليکن سره د دغو ټولو خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ويلی؛ چې هغه خلق چې ستاسې په نظر کې معيوب او حقير دي (يعنې زه او ځما ملګري) هغوی ته به له سره پاک الله هيڅکله څه خير او ښېګڼه (فائده) نشي ورکولی، مثلا له هغو څخه يې ځينو ته نبوت او حکمت عطا فرمايلی دی، او نور يې د ايمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړي دي.

تنبيه: د دې آيت ابتدايي درې جملې په (٧) جزء د الأنعام د سورت په (٥٠) آيت (٤) رکوع کې تېرې شوي دي، د هغه ځای په تفاسيرو کې دې بيا ولوستلی شي.

قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾

وويل (کفارو) ای نوحه ! په تحقيق جګړه دې وکړه له مونږ سره پس ډېره دې کړه جګړه ځمونږ؛ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې وعده يې کوې ته له مونږ سره (يا ويروی مونږ په هغی سره) که يې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په دې وعيد خپل کې).

تفسير: نوح عليه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کې شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصيحت کاوه، او د هرې شېبې ځواب يې ورکاوه، د تبليغ، تفهيم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جګړو کې په سلهاوو کلونه تېر شول، کفار د نوح عليه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او تنګ شول، او ټولو سره ووېل چې: اوس دغه سلسله رابنده کړه ! که په رښتيا سره ته رښتيا وايې؛ نو هغه عذاب ژر رانازل کړه ! چې مونږ د عذاب له نزول څخه تل وېروې ! څو دغه د هرې ورځې جګړه بيخي پای (آخر) ته ورسيږي، او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾

نو ووېل نوح: بېشکه همدا خبره ده چې رابه ولي تاسې ته دا عذاب خاص الله که اراده وفرمايي، حال دا چې نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور يا په تېښتې سره).

تفسير: يعنې د دغه عذاب نزول ځما په قبضه کې نه دی، څه مهال (وخت) چې پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمايي؛ نو عذاب نازلوي، ځما فرض يواځې خبرول دي، پاتې شو عذاب؛ هغه خو داسې هولناک او عظيم الشان شی

دی، چې د هغه راوړل، یا یې مخه ببرته آړول، دواړه د بشر له قوې خارج دي، کله چې الله تعالی مشیئت وفرمایي؛ نو څوک ترې نشي تښتېدلی، او نه ترې چېرې پټېدی شي، داسې څوک دي؟ چې (معاذ الله) پاک الله سترې او ستومان کړي، او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِيٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ ۖ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

او نه نفع در رسوي تاسې ته نصیحت ځما که اراده وکړم زه چې نصیحت وکړم تاسې ته که وي الله چې اراده لري د دې چې ګمراه وفرمایي تاسې، همدی دی رب ستاسې (هر څه چې غواړي هغه ستاسې سره کولی شي)، او خاص هم ده ته ببرته بیولی کېږئ (پس له مرګه په قیامت کې).

تفسیر: یعنې: که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم، او تاسې ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم؛ له سره به هغه نافع او مؤثره نه لویږي، ستاسې رب همغه ذات دی چې د هغه په ملکیت او تصرف کې هر شی دی، له هر چا سره چې هر معامله وفرمایي؛ هیڅوک یې مخه نشي نیولی، د ټولو رجوع او ورتګ د همده په لوري دی، همغه د ټولو اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی.

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجْرَامِى وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه یې جوړه کړې ده دغه (وحي)؛ ووایه (ای رسوله دوی ته) که مې له ځانه کړې وي دغه وحي؛ نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه ځما، او زه بېزاره یم له هغې ګناه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: دغه خبرې اترې د مکې معظمې د کفارو وې له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره؛ چې دغه قرآن تاسې له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، نوح علیه السلام کتاب نه وو راوړی چې د نوح علیه السلام قوم داسې خبرې وکړي (کذا في الموضح).

لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصې جز ښوولی دی، یعنې د نوح علیه السلام قوم وویل: هغه خبرې چې نوح د الله تعالی په لوري منسوبوي، هغه یې له خپله ځانه ترلي دي.

ځینې وایي چې: دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، مګر د هغه تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصې سره وو، ګواکې هغوی ویل چې: دغه داستان تاسې په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کې په دغو قصو کې له سره حقیقت نشته، او اصل نه لري.

وَأُوحِىَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحي کړی شوې وه نوح ته چې بېشکه شان دا دی؛ چې له سره به ایمان رانه وړي له قومه ستا مګر هغه چې په تحقیق ایمان یې راوړی دی (پخوا له دې نه)؛ نو مه غمجن کېږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چې وو دوی چې کول به یې (او رسول یې درته).

تفسیر: کله چې د قوم ایذاوې او تکلیفونه له حده تېر شول، نوح علیه السلام د سلهاوو کلونو د تکلیف تېرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کې شکوی وفرمایله چې: ﴿أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ﴾ «زه مغلوب او ضعیف یم، ته له دوی نه زما بدل واخله!»، ارشاد وشو چې: د هغو څو شمېرلیو غورو خلقو په قسمت کې چې ایمان لیکلی شوی وو، هغوی خو ټولو ایمان راوړ، وروسته له دې نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانېږي، نو ځکه اوس تاسې د

دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کېږئ، عنقریب د الله تعالی د انتقام توره راوځي، او د دوی دغو ټولو شرارتونو ته سره سره له دغو شریرانو خاتمه ورکوي.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

او جوړه کړه ته ببړی ځمونږ د سترګو لاندې (چې وینو دې او حفاظت دې کوو)، او په حکم ځمونږ، او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو کې چې ظالمان (کافران) شوي دي، چې بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو (نجات يې نشته).

تفسیر: حق تعالی نوح علیه السلام ته وفرمایل چې: ځما د سترګو لاندې یعنې ځمونږ په نګرانۍ کې او ځمونږ د حکم، تعلیم، الهام، او پیغام سره سم یوه ببړی تیاره کړه !، ځکه چې عنقریب د اوبو یو ډېر سخت طوفان راتلونکی دی، چې په هغه کې دغه ټول ظالمین او مکذبین بالیقین ډوبېږي، او د دوی په حق کې دغه حکم او فیصله حتماً او جزماً منطبقه کیدونکې ده، ته د هیڅ یو ظالم سپارش مه کوه ! او د دوی د شفاعت لپاره ماته مخ مه ګرځوه ! ځکه چې راتلونکی عذاب له سره منع کېدونکی نه دی، بلکه بیخي قطعي او حتمي دی.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾

او جوړوله (نوح) ببړی حال دا هر کله چې تېرېدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو یا مشرانو) له قومه د نوح؛ نو مسخرې به یې کولې په دغه (نوح) پورې، نو وویل (نوح): که مسخرې کوئ تاسې پر مونږ پورې؛ نو بېشکه مونږ به هم مسخرې وکړو په تاسې پورې لکه چې اوس مسخرې کوئ تاسې (پر مونږ پورې).

تفسیر: نوح علیه السلام به ببړی جوړوله نو کله چې به د ده قوم دغه عجیب شی (ببړی) لیدله؛ نو نوح علیه السلام څخه به یې پوښتنه کوله چې: «ته دغه څه جوړوې؟» ده به ویل چې: «یو داسې کور جوړوم چې د اوبو په سر به دروميې، او له ډوبېدلو څخه به مونږ بچ کوي»، کفار به د دې خبرې له اورېدلو ځنې له خندا شنه او په مسخرو کې به سره لګیا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې ویلې، چې دغه سپین ګیري ته وګورئ چې له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کې له اوبو څخه د نجات په فکر کې ډوب تللی دی.

شاه صاحب لیکي: «کفارو به خندل چې نوح علیه السلام په وچه ځمکه کې له ډوبیدلو څخه د نجات په فکر کې لوړدلی دی، نوح علیه السلام پر دوی باندې خندل، چې مرګ د دوی پر سر باندې ځوړند او ولاړ دی، او دوی ورته خاندي».

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو ژر به وپېژنئ تاسې هغه څوک چې رابه شي ورته (داسې) عذاب چې وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزېږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره).

تفسیر: یعنې اوس څه زیات تاخیر نشته، او ژر تر ژره به درښکاره شي، چې د دنیا رسوا کوونکی او د آخرت دائمي عذاب پر چا نازلېږي؟ .

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمۡرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا مِن كُلّٖ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَأَهۡلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ وَمَنۡ ءَامَنَۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ ٤٠

تر هغه پورې چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ او راوخوټېده تنور (یعنې اوبه له تناره، بیا چې عذاب سر راوړ نو) وویل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې ببړۍ کې له هرې (نوعې د حیواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل خپل، مګر مه سوروه هغه چې ړومبی شوې ده په ده وینا (او حکم د ډوبېدلو) او هغه (هم سواره کړه) چې ایمان یې راوړی دی، او نه وو ایمان راوړی سره له دغه (نوح) مګر خو لږو خلقو.

تفسیر: یعنې نوح علیه السلام تر هغه وخته پورې د ببړۍ په جوړولو کې مشغول وو، چې د الله تعالی له وعدې سره موافق ټولو وربځو ته حکم ورسېد، چې «ټولې سره ور وورږئ، او ځمکې ته وویل شو: چې خپلې ټولې اوبه وخوټوه، او پرښتو ته وویل شو چې: تاسې د خپل تعذیب او نورو منصبي فرائضو په ځای راوړلو کې متوجه شئ !»، بالآخر له پاسه سخت بې دریغه باران وورېده، له ښکته د ځمکې له سطحې د زوروړو او سختو خوټېدونکو چینو او تندوبي (فوارې) په شانې په جوش وهلو او خوټېدلو باندې شروع وکړه، تر دې چې د ډوډۍ پخولو له تنورونو څخه هم چې له اور ځنې ډک پک وو، هم اوبه راووتې.

له ابن عباس رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي، چې د «تنور» معنی وجه الأرض او د ځمکې مخ دی، مونږ پاس کوم تفسیر چې کړی دی، همدغه معنی مو مقدمه ایښې ده، او د نورو معانیو په لوري مو هم اشاره کړې ده، حافظ ابن کثیر (رحمه الله) د همدغه تفسیر له لیکلو څخه وروسته فرمایي: «وهذا قول جمهور السلف وعلماء الخلف، والله أعلم».

﴿قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا مِن كُلّٖ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ﴾ یعنې له هغو ساکښانو (زنده سرو) چې ضرورت ورته پښېږي، او د هغوی نسل پاتې کېدل مقدر دي، یوه یوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په ببړۍ کې یې سواره کړه !.

له ﴿وَلَا تُخَٰطِبۡنِي فِي ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْۖ إِنَّهُم مُّغۡرَقُونَ﴾ څخه مراد د نوح علیه السلام هغه ځوی مقصود دی، چې نوم یې (یام) او لقب یې کنعان وو، او بل د کنعان مور مقصوده ده، چې (واعله) نومیده، او د نوح علیه السلام له کورنۍ ځنې همدغه مور او ځوی دواړه ببل او په طوفان کې ډوب شوي دي.

﴿وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ﴾ یعنې اتیا نارینه یا څه لږ یا څه ډېر، د نوح علیه السلام د ببړۍ د اراکینو په نسبت ډېر اقوال دي، اما آخري دا دی، چې یو پخپله نوح علیه السلام وو، او یوه یې مسلمانه ښځه او درې یې ځامن: سام، حام، یافث او درې د دوی ښځې دا اته شو، او له قوم ځنې یې ۳۶ نارینه ۳۶ ښځې چې دا ټول سره اتیا تنه شول.

وَقَالَ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ مَجۡرِىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ٤١

او وویل نوح چې: سپاره (سواره) شئ پر دغې (ببړۍ کې، او وایئ) په نامه د الله دي روانېدل د دې (ببړۍ) او درېدل د دې (ببړۍ)، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه بخښونکی مغفرت کوونکی (د خطیاتو)، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: نوح علیه السلام خپلو ملګرو ته وویل چې: د پاک الله په نامه پر ببړۍ سواره شئ ! او هیڅ فکر او اندېښنه مه کوئ، د دغې ببړۍ راوتېدل او درېدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دي، او د دې د ډوبېدلو هیڅ اندېښنه نشته، ځمونږ رب د مؤمنینو قصور معافوي، او پر دوی بې حده مهربان دی، دی به پخپل فضل

او کرم او مهربانی سره مونږ روغ رمټ او صحیح او سلامت راکوزوي، له دې آیت څخه دغه خبره استخراجیږي چې په کشتۍ او نورو نقلیه وو وسائلو باندې د سورېدلو په وخت کې ښایي چې «بسم الله» وویلی شي.

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾

او دې (بېړۍ) به وړل دوی په موجونو (چې د اوبو) کې په شان د غرونو، او ناړې کړې نوح (له ډېره شفقته) ځوی خپل ته، حال دا چې وو هغه په کناره (له پلاره یا له بېړۍ نه): ای بچوړیه ځما ! راځه سور شه(په بېړۍ کې !) له مونږ سره، او مه کېږه له کافرانو سره (چې غرق به شي).

تفسیر: یعنې بېړۍ به د غرونو موجونه او چې ځیرولې، او پخپل ټکر سره به یې وهلې، او بې له خوفه او خطرې به پرې روانه وه، وروسته له سورېدلو نوح علیه السلام خپل ځوی (یام ـ کنعان) ته ورغږ کړ، کوم چې له خپله پلاره او وروڼو او نورې کورنۍ څخه بېل او له کفارو سره ایل او غیل (ملګری) وو چې: «د دغو بد بختانو کفارو ملګرتوب پرېږده، له مونږ سره راشه ! څو له دغه لوی مصیبت څخه نجات ومومندلی شې».

قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ ۚ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

وویل (کنعان ځوی د نوح چې) ژر به لاړ شم ځای به ونیسم پر سر د کوم غره باندې؛ چې وساتي مې له اوبو نه، وویل (نوح چې) نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) د الله (هیڅوک) مګر (ساتلی به شي) هغه څوک چې رحم پرې وکړي (الله)، او پرده شو د دوی دواړو په منځ کې موج (چپه د اوبو) نو وکړځېد (کنعان) له جمله د غرق کړي شویو.

تفسیر: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسې خیال کاوه، لکه چې سړی د عادي او معمولي سیلاب (څپان) په وخت کې پر کومه لوړه (اوچته) خیژي، او خپل ځان ژغوري (بچ کوي)، نو زه به هم پر کومې لوړې وخیژم، او خپل ژوندون به وساتم.

﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ﴾ الآیه ـ یعنې ته په کوم خبط او خطا کې لوېدلی یې، دغه عظیم طوفان خو کوم معمولي سیلاب نه، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، د لوړو غرونو حقیقت او ماهیت څه دی، نن هیڅ یو شی د پاک الله له عذابه نجات نشي مومندلی، هو ! د همغه چا په برخه کې نجات کېدی شي، چې د پاک الله فضل او کرم پرې وي، مګر په دغه لویه او مهیبه هنګامه او انتقام په مقام کې به پر غټو مجرمانو څه رحم او شفقت کېدی شي؟ د پلار او ځوی په منځ کې لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسېدلې، چې د اوبو یوه لویه چپه ددوی تر منځ حائله شوه، او دوی دواړه یې د تل لپاره سره بېل کړل.

(بیا هر کله چې واقعه د طوفان نهایت ته ورسېده، او کفار غرق شول؛ نو د پاک الله داسې امر صادر شو).

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

او وویل شو چې ای ځمکې جذب کړه (بهرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې، او ای اسمانه بندې کړه (اوبه خپلې)، او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د

اشرارو او انجاء د ابرارو)، او ودرېده ببړې پر غره د جودي، او وويل شو (هلاک) لرې والی دې وي (له رحمته) قوم ظالمانو (کافرانو) ته.

تفسير: تر يوه مدت پورې دومره زياتې اوبه له آسمانه راتويې شوې، چې ګواکې د آسمان ګرد (ټول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوي دي، او د ځمکې ټولې پولې او پردې سره شليدلي او ببرته شوي وي، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې، او هغه ټول په کې ډوب او پټ شول، بې د کشتۍ له سورو څخه نورو ټولو کفارو ته چې د دوی په حق کې نوح عليه السلام د ﴿لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲۶ آيت دويمه رکوع) ښېرا کړې وه، غرق شول، په دغه وخت کې الله قدوس جلّت عظمته ځمکې ته امر ورکړ، چې اوس دې خپلې اوبه ببرته درجذبې کړه، او درکش يې کړه !، او ای آسمانه نور بس کړه او مه ورېږه ! او ای ورېځو لرې شئ !، نو بيا څه مجال وو چې دغو ټولو د هغه حکم امتثال نه وی کړی، او په تعميل کې يې د يوې لمحې ډيل او معطلي کړي وی، لکه چې د اوبو وچېده شروع شول، او ببړې د (جودي) پر غره باندې ودرېده، چې د ځينو په نزد په (موصل) کې دی.

تنبيه: په دغې خبرې کې اختلاف دی، چې د نوح عليه السلام طوفان پر ټولې (ټولې) دنيا باندې ختلی وو؟ يا په خاصو ملکونو کې واقع شوی وو؟ د دې خبرې د فيصلې کولو ځای دلته نه دی، مګر په ياد ولرئ چې په «دائرة المعارف» کې د (اوروپا) د ځينو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي، چې له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تأييد کيږي، هغه کسان چې د عمومي طوفان قائلان دي؛ له دوی څخه د اکثرو په نزد د موجوده عالم ټول انسانان د نوح عليه السلام د دريو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) يافث، له اولادې څخه دي، ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾.

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾
قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۖ إِنِّي أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

او غږ (سوال) وکړ نوح رب خپل ته، نو ويې ويل: ای ربه ځما بېشکه چې ځوی ځما له اهله ځما څخه دی، او بېشکه چې وعده ستا حقه ده، او ته يې ښه عالم عادل لوی حاکم له ټولو حکم کوونکو څخه. وفرمايل (الله) ای نوحه ! بېشکه چې هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چې مؤمنين دي)، بېشکه دی (خاوند د) عمل ناکاره دی، نو سوال مه کوه د هغه څيز چې نه وي تاته په هغه څيز کې څه علم، بېشکه زه پند درکوم تاته چې (نه) شې ته له جاهلانو (په دې ناجائز سوال سره).

تفسير: يعنې يا اله العالمينه ! تا خو ځما د کورنۍ د نجات وعده راسره کړې وه، او کنعان د مؤمن توب له امله د ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ په استثناء کې ظاهراً نه وو داخل، نو بيا د هغه د مغروقيت راز به څه وي؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده، هيڅا ته له سره داسې کوم خيال نشي پيدا کېدی چې (معاذ الله) تا وعده خلافي کړې ده، ته ﴿أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾ او مطلق شهنشاه يې، که څوک ستا د احکامو په راز وپوهيږي، او که ونه پوهيږي؛ په دواړو صورتونو کې هغه حق دي، او هيڅوک حق نه لري، چې ستا د فيصلې په مقابل کې دم ووهلی شي، يا تا په وعده خلافۍ مجبور کړي، نه د چا دا منصب دی چې ستا د ناطق حکم په متعلق څه تنقيد وکړی شي، فقط د قلبي اطمينان لپاره د استعلام او استفسار په ډول د دغې واقعې راز معلومول غواړم.

ځواب يې داسې واورېد، چې دی ستا له هغې کورنۍ څخه نه وو، چې د دوی د نجات وعده درسره شوې وه، بلکه په ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ کې شامل دی، ځکه چې د هغه عمل خراب دی، ته د ده له کفر او شرک څخه خبر نه

يې، د هغه سړي واقعي احوال چې تاته نه وي معلوم؛ نو د هغه په باره کې له مونږه داسې نامناسبه رعايت، يا دا ډول کيفيت مه غواړه ! مقربينو ته وړ او لايق نه دي، چې بې له فکره او اندېښنې، او وړاندې او وروسته کتلو، د جاهلانو په شان خبرې وکړې.

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾

وويل (نوح) ای ربه ځما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې له دې چې سوال وکړم له تانه د هغه څيز چې نشته ماته په هغه څيز علم پوهه، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «انسان د همغې خبرې پوښتنه کوي، چې ورته نه ده معلومه، ليکن ښايي چې د مسئول منه مرضي ځان ته معلومه کړي، دا ښه کار نه دی، چې د لوی مرضي ته نه ګوري، او تر پوښتنه کوي»، مرضي يې ولې نه وه، هغه مو اوس وليکل، نوح عليه السلام د کبرياء په لوی دربار کې عرض وکړ، چې ای ربه ځما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې، چې سوال وکړم له تانه د هغه څيز چې نشته ماته په هغه کې پوهه او علم، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو، يعنې نوح عليه السلام سخت ووېرېده او ډېر ورېږدېده (ورپېده)، او ژر يې توبه وويسته.

قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

وويل شو: ای نوحه ! کوز شه (له دې بېړۍ) سره له سلامتۍ له جانبه ځمونږ، او سره له برکتونو (ځمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چې له تا سره دي، او څه نورې فرقې (کافرې له اولادې د هغه چا چې له تا سره دي) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دې دنيا کې) بيا به ورسيږي دوی ته ځمونږ له جانبه عذاب دردناک. (په آخرت کې په سبب د کفر).

تفسير: يعنې له بېړۍ څخه په «جودي» باندې بيا له «جودي» څخه پر ځمکه ښکته شول، برکات او سلامتي وروسته له دې نه پر تاسې او پر هغو اقوامو به وي؛ چې ستاسې له ملګرو څخه پيدا کيږي، اوس چې ځمکه د طوفان له سببه بيخي خرابه او ويجاړه شوې ده، الله تعالى به يې بيا ودانوي، او د هغه رونق سينګار ته به بيا عودت ورکوي، د ﴿بِسَلَامٍ﴾ په لفظ کې ګواکې حق تعالى تسلي فرمايلې ده چې بيا پر ګردو انساني نوعو پخوا له قيامت داسې عمومي هلاکت نه دی راتلونکی، مګر ځينې فرقې به هلاکيږي.

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ۖ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَٰذَا ۛ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

دغه (قصه د نوح) له ځينو اخبارونو د غيب ده، چې راليږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده ! په وحي سره)، نه وې ته چې پوهېدی په دې قصې ته او نه قوم ستا پخوا له دې (اخباره ځمونږ)، نو صبر کوه (په ايذاء او تبليغ ته دې دوام ورکړه)، بېشکه چې عاقبت (ښه خاتمه) لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسير: يعنې دغه د نبوّت له دلائلو څخه دي، چې د يوه امي له ژبې څخه د سابقه وو اممو داسې مستند او مفصل واقعات درآوروي، همغسې چې د نوح عليه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسې د ملګرو مستقبل هم ډېر روښ او له

بري او کاميابۍ څخه ډک دی، تاسې د کفارو پر ايذاوو صبر وکړئ، مه ويرېږئ او مه خفه کېږئ لکه چې نوح عليه السلام نهه نيم سوه کاله صبر وکړ.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾
يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

او ليږلى وو مونږ قوم د عاد ته (قومي) ورور د دوی هود، وويل (هود): ای قومه ځما ! عبادت کوئ (يواځې) د الله (ځکه چې) نشته تاسې ته هيڅ بر حق معبود غير له الله نه، نه يئ تاسې مګر دروغ ترونکي (پر الله پورې په دعوی د شرک کې). ای قومه ځما ! نه غواړم له تاسې پر دې تبليغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر ځما مګر پر هغه الله چې پيدا کړی يې يم زه، آيا نو عقل نه کوئ تاسې (چې حق له باطل او ربښتين له دروغجن څخه بېل کړئ؟ !).

وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ
وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او ای قومه ځما ! مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل، بيا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چې وبه ليږي (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوريدونکی (په شېبو شېبو)، او درزيات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې، او مخ مه ګرځوئ تاسې حال دا چې ګناهګاران اوسېږئ.

تفسير: د دغې جملې تفسير د دغه سورت په ۳ آيت اوله رکوع يعنې په شروع کې تېر شوی دی، يعنې موقع په موقع ښه بارانونه اوروي، څرنګه چې دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شيونو سره ډېره مينه او علاقه درلوده؛ نو ځکه د ايمان راوړلو همغسې فوائد او برکات يې بيان فرمايلي دي، چې د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره د تشويق او ترغيب موجب شي.

مفسرين ليکي چې: «دغه خلق له دريو کالو د وچکالۍ (سوکړې) او د باران د امساک په مصيبت اخته وو، هود عليه السلام وعده وکړه، که تاسې ايمان راوړئ، او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ؛ نو دغه مصيبت به له تاسې څخه لرې کيږي، او په راز راز نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کېږئ.

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

وويل دوی: ای هوده ! نه دی راوړی تا مونږ ته دليل ظاهر، او نه يو مونږ پرېښودونکي د (عبادت د) معبودانو خپلو په سبب د وينا ستا، او نه يو مونږ پر تا باندې ايمان راوړونکي.

تفسير: يعنې دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده، چې دوی ويل، چې تاسې کوم واضح سند او دليل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چې د پاک الله له جانبه د نبوّت پر عهده فائز کيږي؛ نو ضرور دي چې د دغه تقرير لپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته عطا کړي، لکه چې په حديث کې دي: «د هر نبي الله سره چې مبعوث شوی دی؛ داسې واضحه نښه هم ليږلې شوې ده، چې که انسان پرې ايمان راوړي؛ راوړی يې شي»، نو ځکه يقيناً ويلی شي چې هود عليه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندې کړي وي، مګر دغو خلقو به د ضد، عناد، سروزورۍ او بې حيايۍ لامله هغه نه وي منلې.

إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ
فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ
إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

نه وايو مونږ (ستا په حق کې) مګر چې رسولی دی تاته ځينو معبودانو ځمونږ څه ضرر (لېونتوب)، نو وويل هود: بېشکه زه شاهد کوم الله، او شاهدان شئ تاسې (هم) چې بېشکه زه بېزار يم له هغو چې شريکوئ يې (له الله سره). غير له الله نه، نو حيلې جوړې کړئ تاسې (هلاک) ځما ته ټول، بيا نو مهلت مه راکوئ ماته. بېشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، نشته هيڅ تلونکی (ذي روح خوځېدونکی په ځمکه کې) مګر همدغه (الله) دی، نيوونکی له وچولي (تندي) د ده، بېشکه رب ځما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی (يا په حقې لارې سړی برابروي).

تفسير: يعني هغوی وويل: دغه چټې (بېکاره) خبرې چې ته يې کوې، او ګرد جهان بې وقوفه او ناپوهه بولې، او له خپله ځانه سره يې دښمنان کوې، ځمونږ خيال دا دی چې ځمونږ له معبودانو به کوم يوه څه رنځ يا ربړ (تکليف) درپېښ کړی وي، او له تا څخه يې لېونی، پاګل او مجنون جوړ کړی دی (العياذ بالله) ته چې د لېونيانو په شان خبرې کوې، او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوئ او هغوی ته بدې او ردې خبرې کوې؛ نو هغوی تاته د دغو بې ادبو او سپين سترګيو او ګستاخيو په بدل کې سزا درکړې ده، چې اوس بيخي د لېونيانو په شان خبرې او اترې کوې.

نو هود عليه السلام د دغو مشرکانو په ځواب کې يوه خورا مؤثره ترديديه وينا وکړه، چې لنډه يې دا ده: هغه بېچارګان د تيرو (ګټو) او نورو شيانو بتان ماته څه ربړ او تکليف رارسولی شي، تاسې چې له ګردو څخه زورور، قوي، او طاقتور په نظر راځئ، که د خپلو معبودانو له فوجونو سره يو ځای پر ما يواځې يو سړي په پوره قوت، او قدرت ټول سره په يوه وخت کې ناڅاپه حمله او يرغل راوړئ؛ نو يقين وکړئ چې ځما يوه ويښته ته به هم څه نقصان او زيان ونشئ رسولی.

ځما اعتماد پر همغه (وحده لا شريک له الله) دی، چې ځما رب دی، او هغه هم ستاسې رب او حاکم دی، اګر که تاسې له بدفهمۍ څخه نشئ پوهېدی؛ چې نه يواځې زه او تاسې بلکه هر وړوکی او لوی شی چې په ځمکه کې ګرځي، او خوځېږي او شته، سره له آسمانونو او هغو شيانو چې په دوی کې دي او شته، ګرد د پاک الله په قبضه او تصرف کې دي.

نه ظالم او کاذب د ده له نيولو څخه خلاصېدی شي، او نه عادل صادق چې د ده په پناه کې اوسېږي رسوا کېږي، بلا شبهه ځما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوري نه ظلم کېږي، او نه چا ته بې موقع انعام او اکرام ورکوي، خپلو بندګانو ته يې د نېکۍ او خير کومه لاره چې ښوولې ده؛ بېشکه پر هغې باندې له تلو څخه د الله تعالى په حضور رسېږي، او د دغې لارې د تلونکي د حفاظت لپاره دی هر وخت حاضر دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۖ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو که مخ واړوئ تاسې (له ايمانه او کلک اوسئ په عصيان)؛ نو په تحقيق رسولی دی ما تاسې ته هغه پيغام چې رالېږلی شوی وم هغه سره تاسې ته (چې توحيد دی، نو هلاک به مو کړي الله) او

خليفه به وګرځوي رب ځما (رابه ولي ستاسې په ځای) يو قوم غير له تاسې، او ضرر به ونه رسوئ تاسې الله ته د هيڅ څيز، بېشکه رب ځما پر هر څيز (د اعمالو ستاسې او نورو) ښه ساتونکی دی.

تفسير: يعنې سره له داسې صافې او ښکاره خبرې د آورېدلو که بيا هم د الله تعالی وحدانيت او ځما رسالت نه منئ؛ نو ماته هيڅ يو ضرر او نقصان نشئ رسولی، ځکه چې ما خپل د تبليغ فرض پوره کړی دی، اوس نو تاسې د خپل ځان فکر وکړئ، ضرور دی چې د داسې عناد، ضد، او سرتمبګۍ (سرکشی) او تعصب په مقابل کې له آسمانه پر تاسې عذاب نازل شي، او تاسې ګرد سره هلاک کړي.

وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا هُودٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَنَجَّيۡنَٰهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ ۝٥٨

او کله چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ؛ نجات مو ورکړ هود ته او هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړ او وساتل مونږ دوی له عذاب سخته.

تفسير: يعنې اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سيلۍ چلېده، لکه چې د «اعراف» په سورت کې مو ليکلي دي، کورونه يې ګرد سره ونړېدل، سقفونه (چتونه) پشتونه يې ټول والوتل، ونې له بېخه ووتلې، او ډبرې لرې لرې سره ولوېدلې، باد همداسې زهرناک او مسموم وو، چې د ساکښانو (جاندارو) په پوزه کې به داخلېده، او د لاندنې مخرجه د باندې ووت، او جسمونه به يې ټوټې ټوټې کول، له دغه هولناک عذابه مونږ هود عليه السلام او د ده ملګري چې په آخره کې تر څلورو زرو پورې رسېدلي وو؛ بيخي محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ايمان په برکت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل، او نجات مو ور په برخه کړ.

وَتِلۡكَ عَادٞ جَحَدُواْ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ وَعَصَوۡاْ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٖ ۝٥٩

او دغه عاديان دي، چې منکران شوي وو په آيتونو د رب خپل، او نافرماني کړې وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوي وو دوی د امر (حکم) د هر سرکښه عناد والا.

تفسير: يعنې د دوی ورانو مېنو او کنډوالو ته د عبرت په سترګو وګوره ! چې د هغو عاديانو د هستوګنې ځای دی، چې د دوی مشرانو په ډېر زور او شور له پاک الله سره مقابله کړې وه، او د ده د نبي عليه السلام له احکامو څخه يې سرونه غړولي وو، او د هغو کشرانو د دغو لويو شيطانانو متابعت وکړ، چې بالآخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبيه: «رسله» ځکه وفرمايل، چې د يوه رسول تکذيب د ګردو رسولانو تکذيب دی، ځکه چې دوی ګرد په توحيد او نورو ديني اصولو کې سره متفق او يو د بل مصدق دي.

وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا لَعۡنَةٗ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ عَادٗا كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّعَادٖ قَوۡمِ هُودٖ ۝٦٠

او ولېږلی شو (په دوی پسې) په دغې دنيا کې لعنت (چې هلاک کړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قيامت کې (هم په اور کې سوځي)، خبردار شئ چې بېشکه عاديان کافران شوي وو په رب خپل، بيا واورئ خبردار شئ چې لرې والی دی (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته.

تفسير: يعنې د الله تعالی لعنت په دنيا کې په دوی پسې ګرځي، هر چېرې چې لاړ شي؛ هغه هم ورسره ځي، او تر قيامته پورې هر چېرې چې د هغوی ذکر وي، لعنت به هم ورسره وي، بلکه له قيامته وروسته هم هغه لعنت له دوی ځنې نه جلا کيږي، او د لعنت غاړې به تل د دوی په غاړو کې لوېدلې وي.

ځينو مفسرينو ويلي دي: چې د قيامت په ورځ کې به داسې غږ کيږي: ﴿أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا﴾ الآيه ـ

تنبيه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ يا خو د دې لامله وراضافه شوی دی، چې د دواړو تصور په يو ځای د اورېدونکو په دماغ کې راشي، يعنې د هود څه حال وو، او دا هم دهمغه قوم وو، چې حشر يې داسې شو.

او ممکن دی چې پر دې يې تنبيه ورکړي وي چې عاد دوه دي، يو اولَی او بل أُخرَی، نو ځکه يې په بل ځای کې فرمايلي دي: ﴿وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت ۵۰ آيت ۳ رکوع)، دلته عاد اولَی مراد دي، چې د هغوی لپاره هود عليه السلام مبعوث شوی وو، او د هغو قصه د «الأعراف» سورت په ۹ رکوع ۸ جزء کې تېره شوې ده، والله أعلم.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، ويې ويل: ای قومه ځما ! عبادت کوئ (يواځې) د الله، نشته تاسې ته هيڅ بر حق معبود غير له ده، همدغه (الله) پيدا کړي يئ تاسې له ځمکې (چې آدم يا ماده د نطفې ده) او اوږده عمرونه يې درکړي دي تاسې ته په دغې (ځمکې) کې؛ نو مغفرت وغواړئ له ده ځخه (او په وحدانيت يې ومنئ)، بيا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو)، بېشکه رب ځما ډېر نژدې دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.

تفسير: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الأعراف» په لسمه رکوع کې تېره شوې ده، يعنې ړومبی يې آدم له خاورې ځخه پيدا کړ، بيا يې له ځمکې ځخه اغذيه پيدا کړه، چې له هغو ځخه نطفه او نور پيدا کيږي، او د انسان د پيدا کېدلو ماده ده.

قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

وويل ثموديانو: ای صالحه ! په تحقيق وې ته په مونږ کې اميد کړی شوی پخوا له دې، آيا ته مو منع کوې له دې چې عبادت وکړو د هغو بتانو چې عبادت به يې کاوه پلرونو ځمونږ، او بېشکه مونږ خامخا په شک کې لوېدلي يو له هغه توحيده چې ته بولې مونږ هغه ته، داسې شک چې واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کې.

تفسير: يعنې له تا ځخه ځمونږ هيله او اميد داسې کېده، چې ته به په راتلونکې زمانې کې داسې لوی فاضل او ښه سړی کېږې، چې د معززو او مشرانو په ځای به ورسېږې، او د ملک او د قوم به د سترګو تور وګرځې، د تا له وچولي (تندي) ځخه رشد او صلاح آثار ښکارېدل، او د ګردو توقع داسې کېده چې په قريب مستقبل کې به لويه فائده له تا ځنې نورو ته راورسيږي، په تدبير، صلاح او مشورې د خپلو وروڼو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کېږې، او د زړه په قوت سره د خپل پلارنې مذهب په حمايت او تاييد کې به کوشش کوې ! په رښتيا سره چې ابتداء تاته بت پرستي مبغوضه وه، او عمومي مذهب ځخه ښېل او جلا ګرځېدې، خو بيا هم مونږ ستاسې په فطري قابليت او طبعي پوهې اعتماد درلود، او هيله (اميد) مو کوله چې وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زياتوالي به ته دا خپله رويه پرېږدې، ليکن د افسوس ځای دی، چې تا يو په يو په داسې خبرو باندې شروع وکړه، چې د هغو په آورېدلو سره ځمونږ پر هغه ګردو هيلو او

امیدونو د مایوسۍ اوبه توی شوې، ځمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلک اختیارول سخت شبهه ناک څیز دی، چې ځمونږ زړونه یې له سره نه منې.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهٗ ۫ فَمَا تَزِيْدُوْنَنِيْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ﴿۶۳﴾

وویل (صالح) ای قومه ځما ! آیا وینئ تاسې، یعنې خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له نزده خپله رحمت (نبوت)؛ نو څوک به مدد وکړي له ما سره (او خلاص به مې کړي) له عذابه د الله که نافرماني وکړم زه له ده نه، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه.

تفسیر: یعنې ستاسې د شک او د شبهې لامله زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنګه پرېښودی شم؟ !، پاک الله ماته عقل او پوهه راکړې ده، او پخپل عظیم رحمت سره یې د نبوت منصب را عطا کړی دی، اوس نو فرض کړئ؛ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم، او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کې چې زه یې په رسولو سره مامور شوی یم؛ سستي وکړم، او ویې نه رسوم؛ نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوک وژغوري (بچ کړي)؟ که زه نافرماني وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کې.

او عجب دا چې زه بولم تاسې الله تعالی ته، او تاسې مې بولئ بتانو ته؛ نو نه زیاتوئ تاسې ماته غیر له نقصانه، یعنې د دې په ځای چې تاسې د خپل صادق خیر غوښتونکي او محسن قدر و پېژنئ، ماته داسې مشورې راکوئ، چې د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو ځنې لاس واخلم، او له دې پلوه ما ته داسې لوی زیان رارسوئ چې تلافي یې له سره نه کیږي.

وَيٰقَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوْهَا تَاْكُلْ فِيْٓ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيْبٌ ﴿۶۴﴾ فَعَقَرُوْهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوْا فِيْ دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوْبٍ ﴿۶۵﴾

او ای قومه ځما ! دا اوښه د الله ده (چې پیدا کړې یې ده) تاسې ته معجزه، نو پرېږدئ دا چې خوري (څري) په ځمکه د الله کې، او لاس مه ورورئ دې ته په بدۍ (او که مو بدي ورته اختیار کړه)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب نژدې (یعنې متصل په آزارولو د دې پسې). پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو وویل صالح: فائده واخلئ تاسې په کورونو خپلو کې درې ورځې، دا (راتګ د عذاب په څلورمې ورځې کې) داسې وعده ده، چې هیڅ دروغ په کې نشته.

تفسیر: له صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتې وه، چې ده هغه وروښوده، د دې واقعې پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د «الأعراف» په سورت د اتمې سپارې په خاتمه کې لیکلی شوی دی، هلته دې بیا وکتلی شي (۷۷ آیت (۱۰) رکوع).

فَلَمَّا جَاۗءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صٰلِحًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِىِٕذٍ ۭ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿۶۶﴾

بیا کله چې راغی امر (حکم عذاب) ځمونږ؛ نو نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره په رحمت (او فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)،

او له رسوايې د دغې ورځې (يا د قيامت)، بېشکه رب ستا همدی دی قوي، ښه غالب (په انفاذ د احکامو او اهلاک د کافرانو).

تفسير: کله چې د عذاب حکم ورسېد؛ نو مونږ صالح عليه السلام ته نجات ورکړ، او له څه شي څخه مو نجات ورکړ؟ د هغې ورځې له رسوايې څخه، ﴿وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ﴾ د ﴿نَجَّيْنَا﴾ شرح او تفصيل دی، يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي هلاکوي يې، او د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي ساتي يې.

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٩٥﴾

او ونيول هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر سره) چغې (هيبتناکې د جبرئيل) بيا ګهيځ (سحر) وګرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پر ځنګګونو پرمخې پراته. لکه چې نه وو اوسيدلي دوی په دې کورونو کې (له سره)، واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشکه ثموديان کافران شوي وو په رب خپل، واورئ خبردار شئ، لرې والی دی له رحمته ثموديانو ته.

تفسير: يعنې بې نامه او بې نښانه شول، شاه صاحب ليکي: «پر دوی داسې عذاب راغی چې دوی د شپې ويده وو، چې پرښتې سخته چغه وکړه، چې د دوی اينې ځيګرونه وچاودل، په ځينو آيتونو کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، يعنې په زلزلې او رېږدېدنې (رپېدنې) سره ووژلی شول، په اتم جزء د الأعراف د سورت په ۷۸ آيت کې (۱۰) رکوع کې مونږ د دې په متعلق د تطبيق صورت ليکلی دی.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا سَلَامًا ۖ قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقيق راغلي وو رسولان ځمونږ (ملائک) ابراهيم ته په زيري (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)، نو وويل (ملائکو): سلام (آچوو پر تاسې په سلام آچولو سره)، وويل (ابراهيم): سلام (دې وي پر تاسې)، نو ځنډ يې ونه کړ چې رايې وړ (دوی ته) خسي وريت کړی شوی.

تفسير: «لوط» عليه السلام د ابراهيم عليه السلام د ترور ځوی وو، چې د ده په ملګرتوب يې له عراقه هجرت کړی وو، د پرښتو يوه ډله هم دغو دواړو ته ورلېږلې شوې وه، هغه بحث چې ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم د هلاکت په مسئلې کې کړی دي، له دې نه وروسته راځي، دغو پرښتو د پيمخو او ښايستوو حسينو او جميلو هلکانو په شکل د لوط عليه السلام په لوري د تللو په وخت کې ابراهيم عليه السلام ته زېرى او بشارت ورکړ، چې پاک جليل دی خپل دوست او خليل ګرځولی دی، او په دغه زوړتوب کې د بي بي سارې له ګېډې څخه هلک ورعطا کوونکی دی، او همدغه چې د لوط عليه السلام د قوم د شريرانو او ظالمانو له وجوده عنقريب به دغه دنيا پاکه کړه شي، چې د دوی په منځ کې د ابراهيم او لوط عليهما السلام متبعينو ته هيڅ قسم زيان او ضرر نه ورسيږي، پرښتو ابراهيم عليه السلام ته سلام واچاوه، او ده د هغو د سلام ځواب په سلام سره ورکړ، مګر په اوله شېبه (لحظه) کې ابراهيم عليه السلام دوی ونشو پېژندلی، لکه چې په ابتدايي حالت کې لوط عليه السلام هم دوی نه وو پېژندلي، ابراهيم عليه السلام پر دوی د انسانانو خيال وکړ، او د دوی د مېلمستيا سررشته (انتظام) يې هم وفرمايله، او يو ښه څربه او چاق خسی يې ورته حلال کړ، او وريته کړې غوښه يې ورحاضره کړه.

فَلَمَّا رَآٓ أَيۡدِيَهُمۡ لَا تَصِلُ إِلَيۡهِ نَكِرَهُمۡ وَأَوۡجَسَ مِنۡهُمۡ خِيفَةٗۚ قَالُواْ لَا تَخَفۡ إِنَّآ أُرۡسِلۡنَآ إِلَىٰ قَوۡمِ لُوطٖ ٧٠

نو کله چې ولیده (ابراهیم) لاسونه د دوی چې نه رسیږي دغې (وریتې غوښې) ته، نو نااشنا یې وګڼل دوی، او په زړه کې یې راوسته له دوی نه وېره، وویل (ملائکو) چې: مه وېرېږه بېشکه چې مونږ لېږلی شوي یو قوم د لوط ته (چې هلاک یې کړو).

تفسیر: د هغې زمانې له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه مېلمه چې د خوراک د خوړلو څخه یې انکار کاوه، داسې ښکارېده چې ګواکې هغه د کوم ښه قصد لپاره نه دی راغلی، ابراهیم علیه السلام ووېرېده چې که دوی انسانان دي، نو له خوراک څخه د دوی انکار هرومرو کومه معنی او مقصد لري، او که ملائکې دي؛ نو نه دي رامعلوم چې د څه مطلب لپاره رالېږلي شوي دي؟ آیا له ما ځنې کومه غلطي صادره شوې ده؟ یا ځما د قوم لپاره یې کوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندېښنو کې ده پخپلې ژبې داسې اظهار هم وفرمایه: ﴿إِنَّا مِنكُمۡ وَجِلُونَ﴾ (۱۴ جزء د الحجر سورت (۵۲) آیت (۴) رکوع)، یعنې مونږ له تاسې ځنې په اندېښنه کې لویدلي یو، عموماً مفسرینو د ابراهیم علیه السلام د خوف هم دغه توجیهات کړي دي.

وَٱمۡرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٞ فَضَحِكَتۡ فَبَشَّرۡنَٰهَا بِإِسۡحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسۡحَٰقَ يَعۡقُوبَ ٧١

او ښځه د دغه (ابراهیم ساره) ولاړه وه، نو ویې خندل (په زوال د خوف یا هلاک د کفارو) نو زېرې ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد د) اسحاق، او بیا پس له اسحاق په (تولد د لمسي د ده) یعقوب.

تفسیر: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې د مېلمنو د خدمت کولو، یا د بل کوم کار لپاره هلته ګوښې (بېله) ولاړه وه، د دې وېرې د لرې کېدلو لامله خوشاله شوه او ویې خندل، الله تعالی پر دغې خوښۍ نورې خوشالۍ هم د پرښتو په ژبه ور واورولې، چې ته به هم دغه عمر کې د اسحاق علیه السلام په شان یو ځوی مومي، او د ده له نسله یعقوب علیه السلام غوندې یو لمسی به هم درعطا شي، چې له هغه څخه یو زورور او لوی قوم (بني اسرائیل) پیدا کیدونکي دي، دغه زیري بي بي ساره ته ځکه واوراوه شو؛ چې د ابراهیم علیه السلام یو بل ځوی اسماعیل علیه السلام د بي بي هاجرې له ګېډې لا له پخوا موجود وو، د بي بي ساره همدغه تمنّا وه که چېرې زه هم د ځوی مور شمه، مګر د زوړتوب له سببه بیخي بې هیلې (ناامیده) او مایوسه شوې وه، نو دغه ده چې په دې مهال (وخت) کې یې داسې زېرې واورېد، ځینې علماوو د بي بي ساره د خندلو نور توجیهات هم کړي دي، مګر ظاهر خو همغه ده چې مونږ د هغه بیان پاس وکړ.

قَالَتۡ يَٰوَيۡلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٞ وَهَٰذَا بَعۡلِي شَيۡخًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٌ عَجِيبٞ ٧٢

نو وویل (ساره) ای تعجّب ځما ! آیا ځېږومه زه (ولد) حال دا چې زه زړه یم، او دغه (ابراهیم) مېړه (خاوند) ځما دی زوړ، بېشکه چې دغه (تولد له دوو زړو) یو شی دی ډېر عجیب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسیر: دلته ﴿يَٰوَيۡلَتَىٰٓ﴾ داسې یو لفظ دی، لکه چې ځمونږ په محاورو کې ښځې د حیرت او استعجاب په مواردو کې «ویش» وایي، یعنې دا ډېر د حیرانی او تعجب ځای دی؛ چې زه په دغه زړوتیا کې وړوکی وځېږوم، وایي چې د بي بي ساري رضي الله تعالی عنها عمر په دغه وخت کې د (۹۹) کلونو، او د ابراهیم علیه السلام عمر سل کاله یا له سلو کلونو ځنې هم متجاوز وو.

قَالُوْٓا اَتَعْجَبِيْنَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكٰتُهٗ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ ۭ اِنَّهٗ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ ۝

وويل دغو (ملائکو) آيا تعجب کوئ له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله دې وي، او برکتونه د ده دې وي پر تاسې اى خاوندانو د کورونو، بېشکه چې الله ښه ستايلى شوى ښه لويي والا دى.

تفسير: يعنې پر هغې کورنۍ باندې چې پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کړي وي، او تل يې دوى د معجزاتو او خوارقو د ليدلو مورد ګرځولي وي، آيا دغه خبره هغوى لره د تعجب وړ (مستحق) او لايق کېدى شي؟ .

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيْمَ الرَّوْعُ وَجَاۗءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِيْ قَوْمِ لُوْطٍ ۝ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَحَلِيْمٌ اَوَّاهٌ مُّنِيْبٌ ۝ يٰٓاِبْرٰهِيْمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۚ اِنَّهٗ قَدْ جَاۗءَ اَمْرُ رَبِّكَ ۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيْهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُوْدٍ ۝

نو کله چې لاړه له ابراهيم څخه وېره او راغى ده ته زېرى (د ځوى او اهلاک د قوم د لوط)؛ نو بيا يې جګړه کوله ځمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کې. بېشکه ابراهيم خامخا تحمل والا آه کوونکى لوى نرم زړه لرونکى رجوع کوونکى وو (الله ته). اى ابرهيم ! واوړه له دې جګړې څخه، بېشکه شان دا دى په تحقيق راغلى دى امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بېشکه دوى راتلونکى دى دوى ته عذاب چې نشي بېرته ګرځولى (له دوى نه په هيڅ شان).

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې له دې لورې مطمئن شو؛ نو فوراً د لوط عليه السلام د قوم په مسئله کې له پرښتو سره يې بحث شروع کړ، چې د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کې بيان فرمايلې ده؛ چې پرښتو ابراهيم عليه السلام مطلع کړ، چې مونږ د دغو کليو د اهلاک لپاره راغلي يو، ابراهيم عليه السلام وويل: چې په هغه کې خو پخپله لوط عليه السلام موجود دى، بيا د يوه نبي په موجوديت کې هغوى څرنګه وژلى کېدى شي؟ پرښتو وويل چې: مونږ پر ګردو هغو کسانو خبر کړى شوي يو چې هلته اوسيږي، لوط عليه السلام سره له متعلقينو خپلو له هغه ځايه لرې کولى شي، او وروسته له هغه عذاب نازليږي.

وَلَمَّا جَاۗءَتْ رُسُلُنَا لُوْطًا سِيْۗءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَّقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيْبٌ ۝

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته (او د دوى ښايست يې ولېد)؛ نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه په سبب د دوى سينه د ده (چې څه بې عزتي دوى ته ونه رسي)، او وويل لوط: دغه يوه ورځ ده ډېره سخته.

تفسير: دغه پرښتې د ډېرو حسينو او جميلو او د ډېرو ښکليو پيمخو هلکانو په شکل سره متشکلې شوې وې، په اول کې لوط عليه السلام دوى ونه پېژندلې چې پرښتې دي، بلکه د عادي مېلمنو په شان يې وګڼلې، له بل لورې د هغه قوم بې حيايي او بده رشه (عادت) او خراب اخلاقي يې هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کې ولوېد، چې دغه بدکاران او شريران ځما په دغو مېلمنو پسې هم رالويږي، او دوى به راڅخه بې عزته او بې پته کوي، د مېلمنو پرېښودل هم ورته مشکل وو، او د دوى ژغورل (بچ کول) د دغو خبيثانو له لاسه هم ورته ګران ښکارېده، ګواکې د ګرد قوم د جنګ او جګړې د پېرودلو (اخيستلو) وخت ور د مخه شوى وو.

وَجَاۗءَهٗ قَوْمُهٗ يُهْرَعُوْنَ اِلَيْهِ ۭ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۭ قَالَ يٰقَوْمِ هٰٓؤُلَاۗءِ بَنَاتِيْ هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ فِيْ ضَيْفِيْ ۭ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ۝

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چې راځغاست يې ده ته (لپاره د بدکارۍ)، او پخوا له (دې نه هم) وو هغوی چې عملونه يې کول د ناکارو کارونو ! (نو چې دوی راورسېدل او طلب د مېلمنو يې وکړ) نو وويل لوط: ای قومه ځما ! دا ښځې لونې ځما دي (په نکاح يې واخلئ) چې دوی ښې پاکې دي تاسې ته، نو وويرېږئ له الله او مه رسوا کوئ ما پـه حق د مېلمنو ځما کې، آيا نشته له تاسې کوم سړی پوهنده (نېک کرداره چې تاسې ته پند درکړي).

تفسير: يعنې دغه قوم ته د هغو نامعقولو حرکاتو او خلاف الفطرتو فواحشو کوم عادت چې لوېدلی وو، هغه به دوی ته د آرام کېناستلو فرصت کله ورکولو، نو کله چې دوی د داسې پيمخو هلکانو له راتګه خبردار شول، په نهايتې بې حيايۍ سره د لوط عليه السلام کره په منډو منډو سره ځغلېدل، او په پوره قوت او شدت سره يې ترې مطالبه وکړه، چې دغه مېلمانه هلکان ورپرېږدي، ولې چې مونږ پخوا له دې نه تاته ويلي وو، چې ته به هيڅ يو نارينه خپل ځان کره مېلمه نشې ساتلی، هومره مېلمانه چې دلته راځي؛ هغه ګرد مونږ ته راپرېږده ! څو هر شی مو چې زړه غواړي همغه پرې وکړو !.

لوط عليه السلام د مېلمنو د پت ساتلو لپاره هر راز کوښښ وکړ، او بالآخر دغه خبره يې هغو شهوت خوښوونکو ظالمانو ته وکړه: «ای ظالمانو ! دغه ځما جونې تاسې ته حاضرې دي، په نکاح سره يې اخيستی شئ، او په حلالې طريقې سره ترې متمتع کېدی شئ، چې دغه نهايت پاکيزه او ښکلې طريقه ده، او دا يې ورته ځکه وويل؛ چې د هر قوم نبي د هغوی د پلار په ځای وي، نو د هغوی جونې د هغه لورګانې حسابيږي، له الله تعالی څخه وېره پکار ده، او تاسو لره له سره دغه کار وړ (لايق) او مناسب نه دی، چې پاکه او مشروعه طريقه پرېږدئ، او په داسې خلاف الفطرت او چټلو (خرابو) کارونو کې ځانونه اخته کړئ ! لږ تر لږه ځما رعايت خو وکړئ ! چې زه د دغو مقدسو مېلمنو په مخ کې شرمنده او رسوا نشم، ځکه چې د مېلمه بې عزتي کټ مټ (هوبهو) د «کوربه» بې عزتي ده، آيا په تاسو کې يو سړی هم داسې نشته چې په داسې سمو سمو خبرو وپوهېږي، او د نېکې او تقوی لاره غوره کړي».

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ۖ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

وويل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقيق پوهه يې ته چې نشته مونږ لره په لونو ستا کې هيڅ حاجت، او بېشکه ته خامخا پوهېږې په هغه کار چې مونږ يې غواړو (چې لواطت دی).

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

نو وويل لوط: کاشکې وی ماته پر تاسې زور يا مې پناه وړی شوی پناه ځای مستحکم ته.

تفسير: د لوط عليه السلام له ژبې څخه د انتهايي خوف او پرېشانۍ په حالت کې بې له جوړولو او سنجولو (فکر کولو) څخه دغه الفاظ ووتل: «کاشکې په ما کې بالذات دومره قوت وی، چې له تاسې ګردو سره جنګېدم، يا کوم طاقتور او مضبوط پناه ورکوونکی مې لرلی»، يعنې ځما قوم او تېر او خپل دلته وی.

په حديث کې نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد» «الله تعالی دې پر لوط عليه السلام رحم وفرمايي، بېشکه چې هغه مضبوطه او مستحکمه پناه ځای ځانته حاصلوله»، يعنې «الله تعالی» مګر د لوط عليه السلام څخه وروسته هومره انبياء چې مبعوث شوي دي؛ هغوی ګرد د قوم قبيلې او د تېر خاوندان وو.

قَالُوا يٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

وويل ملائكو: اى لوطه ! بېشكه مونږ رسولان د رب ستا يو، له سره به ونه رسيږي دوى تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دې شاره) په يوې توټې د شپې کې، او نه دي ګوري بېرته له تاسې هيڅ يو، مګر (مـه بيايـه هغـه) ښځه ستا (چې کافـره ده)، بېشکه شـان دا دى چـې رسيدونکى دى دې ته هغه عذاب چې رسيږي دوى ته، بېشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوى صباح ده، آيا نه دى صباح نژدې (بلکه نژدې دى نو تلوار مه کوه !).

تفسير: کله چې د لوط عليه السلام غم، اندېښنه، اضطراب له حده تېر شو، نو دلته دغو مېلمنو پرې غږ وکړ، چې يا «نبي الله !» تاسې په څه فکر کې تللي يئ؟ مطلق مه پرېشانېږئ ! مونږ د الله تعالى رالېږلې شوي پرښتې يو، چې د دوى د اهلاک لپاره راغلي يو، دغه خبيثان ځمونږ خو هيڅ شى نشي خرابولى، بلکه تاسې ته هم له سره هيڅ زيان او ضرر نشي در رسولى».

په تفاسيرو کې راغلي دي، کله چې دغو شريرانو ورونه او دروازې ماتې کړې، يا له دېواله واوښتل، او دننه د لوط عليه السلام انګړ ته ورغلل، نو دلته جبرئيل عليه السلام د پاک الله په حکم لوط عليه السلام له دوى ځنې جدا کړ، او خپل مټ ته يې لږ څه د دوى په لوري حرکت ورکړ، چې د هغه په اثر ګرد سره ړانده شول، او په چغو سره يې وويل: «هله ژر وتښتئ ! چې د لوط عليه السلام دغه مېلمانه لوى جادوګران ښکاريږي».

کله چې لوط عليه السلام له ډېرې تنګدلې د عذاب د وخت د راتلو پوښتنه وکړه؛ نو جبرئيل عليه السلام ورته ووېل چې: په تحقيق وخت د عذاب د دوى صباح دى، يعنې پر دوى سحر وختې عذاب راتلونکى دى، کله چې لږه شپه پاتې شي؛ نو ته سره له متعلقينو دې له دې ځايه تشريف يوسه، او خپلو ملګرو ته هدايت ورکړه ! چې په ډېر تلوار سره دې درومي، او هيڅ يو له دوى ځنې دې بېرته مخ نه ګرځوي، او نه دې ګوري.

هو ! يواځې ستا ښځه دې له تا سره لاړه نشي، يا به بېرته مخ ګرځوي او ګوري به، او په دې ډول به په دغه عذاب کې اخته کيږي، چې په کې هغه ګرد قوم اخته کيدونکى دى.

وايي چې دغې ښځې خپل قوم د دغو مېلمنو په راتګ مطلع کړى وو، بيا لوط عليه السلام ووېل چې: تر صباح پورې خو ډېر وخت دى، نو جبرئيل عليه السلام ورته ووېل چې: «اى لوطه ! آيا نه دى صباح نژدې؟ بلکه نژدې دى ! يعنې خوشاله شئ !، اوس د دغو ظالمانو په هلاک کېدلو هيڅ دومره ځنډ نه دى پاتې، همدا چې صباح شو په ګهيځ (سحر وختې) کې دوى ګرد سره وژلى کيږي.

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ ۖ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

نو څه وخت چې راغى (حکم، عذاب) ځمونږ؛ نو وګرځولو مونږ پورته طرفه د دې (ښار) ښکته طرف ته (يعنې نسکور کړ مونږ پر دوى دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارونو باندې کانې له خټو جوړ شوى په اور پاخه شوى لاندې باندې (پرله پسې). (داسې ګټې چې) نښې کړى شوې وې په نزد د رب ستا، او نه دى دا (کلى، او هم موده دهلاک ددوى) له ظالمانو (کافرانو) څخه لرې.

تفسیر: یعنې جبرئیل علیه السلام دوی کلی پورته، او تر آسمانه پورې یې نژدې ورسول، او بیا یې له هغه ځایه چپه کړل، او په دغه ډول هغه ګرد کلي سره لاندې باندې شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوایۍ د تکمیل لپاره له پاسه پر دوی کرتکانې او تودې دوزخي تیږې (ګټې) هم وورولی شوې، او هغه کسان هم پر هم دغو تیږو (ګټو) ووژل، چې له هغه ښارونو څخه د باندې په نورو ځایونو کې اوسېدل (والعیاذ بالله).

تنبیه: د ﴿مَّنضُودٍ﴾ معنی محقّق شیخ الهند (رحمه الله) «لاندې باندې» سره کړې ده، ځینو یې معنی پی در پی او مسلسلې او پرله پسې د تیږو ورېدل اخیستې دي.

﴿مُّسَوَّمَةً﴾ یعنې کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندې وه، چې هغه یې له نورو تیږو څخه ممتازه او ښکاروله، چې دغه د الله تعالی د عـذاب تیږه ده، ځینې وایي چې پر هرې تیږې د هغه سړي نوم لیکلی وو، چې هغه پرې وژل کېده، او د هغه د اهلاک سبب ګرځېده، والله أعلم.

﴿وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ﴾ یعنې دغه د لوط د قوم واقعه د زمانې په اعتبار هم قریب دی، ځکه چې وروسته له «عاد» او د «نوح علیه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پېښه شوې ده، او د مکان په اعتبار هم ځکه چې د دوی کلي د مدینې منورې او شام تر منځ وو، تېرېدونکو قافلو او جوپو به د هغوی ورانې او نړېدلې کورونه او کنډرې لیدلې.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾

او (لېږلی وو مونږ ښار) د مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب، وویل (شعیب): ای قومه ځما عبادت وکړئ (یواځې) د الله، نشته تاسې لره هیڅ (بر حق) معبود بې له دغه (الله)، او مه کموئ پیمانه او تله، بېشکه چې زه وینمه تاسې په خیر، او بېشکه زه ویرېږم پر تاسې (په سبب د دې خیانت) له عذابه د ورځې چاپېرېدونکې.

تفسیر: دغه قصه په ۸او ۹ جزء د الأعراف د سورت ۱۱ رکوع کې پخوا هم تېره شوې ده، یعنې کله چې پاک الله تاسو ته فراغت او هوسایي (آرام) در عنایت کړی دی؛ نو ډېر وویرېږئ چې د عصیان او نافرمانۍ لامله هغه له تاسې څخه وانه خیسته شي، او دغه خوښي او خوشالي مو سلبه او دنیوي او اخروي عذاب دربانديې مسلط نشي، ځکه چې تاسو ګرد په خیر او عافیت یئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت یئ، او له سره اهل د حاجت نه یئ، نو ولې داسې خیانت کوئ.

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او ای قومه ځما ! پوره ورکوئ تاسې پیمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسې خلقو ته څیزونه (مالونه) د دوی، او مه لټوئ تاسې (خرابي) په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي یئ.

تفسیر: په ځمکه کې فساد مه کوی یعنې له شرکه او کفره یا له لږ پیمانې کولو او تللو څخه، یا په نورو ډولو (طریقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تېري او تجاوز په ځمکه کې فتنه او فساد مه آچوئ، او خرابي مه کوئ !.

بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿۸۶﴾

هغه باقي رزق پاتې کړی د الله خير ډېر غوره دی تاسې ته (له هغه چې تاسو يې ټولوئ په خيانت سره) که يئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي په خبره ځما)، او نه يم زه پر تاسو ډېر ساتونکی (له منهياتو).

تفسير: يوه ايماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چې وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتې وي، اګر که لږ هم وي؛ له هغه کثير څخه بهتر دی، چې د حرامو په طريقه حاصليږي، يا په کې د نورو خلقو حقوق تلف کيږي، د حلالو په اموالو کې چې په ښه ډول سره پيمانه او وتلل شي، سمدلاسه برکت پيدا کيږي، او د پاک الله له درباره اجر وررسيږي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۭ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴿۸۷﴾

نو وويل قوم د ده ای شُعيبه ! آيا دغه ډېر لمونځ کول ستا (درښيي) امر کوي تاته په دې چې پرېږدو مونږ هغه بتان چې عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو ځمونږ، يا (په دې امر کوي چې پرېږدو مونږ) دا چې وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چې غواړو يې (د ډېر اخيستلو او لږ ورکولو)، بېشکه ته خامخا هم ته يې لوی باوقاره سم په لاره (نېک کردار).

تفسير: دغه خبرې يې د استهزاء او تمسخر په ډول کولې، چې «بس کړه صاحبه ! زيات له دې نه مه مشر کېږه ! آيا په ګرد قوم کې همدا يواځې ته لوی عقلمن باوقاره نېک کردار يې؟ او باقي مونږ او ځمونږ مشران ګرد جاهلان او احمقان دي؟»، شُعيب عليه السلام ډېر زيات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وويل چې: «ښايي ستا دغه ډېر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چې له مونږ ځنې ځمونږ د پلرونو او نيکونو دين پردی کړې، او ځمونږ د ملکيت اختيار ځمونږ په مملوکه وو مالونو کې لرې کړې، بس ته دې خپل لمونځ کوه، او ځمونږ په ديني او دنياوي معاملاتو وزن او کيل او تللو کې ستا د مداخلې هيڅ ضرورت له سره نشته».

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰي مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۭ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۭ وَمَا تَوْفِيْقِيْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ﴿۸۸﴾

وويل شُعيب: ای قومه ځما ! آيا وينئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که يم زه په برهان (واضح بيان) له جانبه د رب خپل، او راکړی يې وي ماته له درباره خپله رزق روزي ښايسته نېکه، او نه لرم اراده د دې چې مخالفت وکړم له تاسې (او راشم) هغه کار ته چې منع کوم تاسې له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسې) څو چې توان کيږي ځما، او نه دی توفيق ځما (په اصلاح ستاسې کې) مګر په (هدايت نصرت د) الله، خاص پر همدغه الله توکل کړی دی ما، او د همده په طرف رجُوع کوم.

تفسير: يا خو ظاهري روزي مراده ده، يعنې بې د پيمانې او د تلې، وزن د تزييد او تنقيصه په حلالې طريقې سره يې روزي عطا کړېده، يا باطني روزي مقصوده ده، يعنې علم او حکمت او نبوت يې عطا کړی دی، خلاصه يې دا ده که

ماته حق تعالی فهم او بصیرت راکړی وي، او داسې سمه صافه لاره یې راښوولي وي، چې تاسې یې نشئ لیدلی، او په دولت او شته والي یې مورِ کړی یم، چې له هغه ځنې تاسې بې برخې یئ، نو آیا د هغه حق دا دی چې معاذ الله زه ستاسې پشان ږوند شم، او د الله تعالی له احکامو څخه مخ واړوم، یا ستاسې له دغې استهزاء او تمسخر (ټوکې ټکالې) څخه وویرېږم، او پند ورکول او پوهول پرېږدم، زه به له سره داسې نه کوم.

﴿وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ﴾ یعنې د دې لپاره ترې تاسو نه منع کوم، چې ځوندې زه پخپله یې وکړمه، یا له هغو خرابو کارونو څخه چې زه تاسې منع کوم، زه له سره نه غواړم چې ځان له تاسې ځنې بېل کړم، او پخپله د هغه مرتکب شم، مثلا تاسې تارک الدنیا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول کړم، نه هغه پند او نصیحت چې زه یې تاسې ته کوم، زه له تاسو څخه لا ږومبی د هغو په تعمیل کې مشغول او لګیا یم، تاسې دغه الزام پر ما باندې نشئ اړولی، چې ځما پند پر ځان غوښتنه یا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾ الآیه ـ یعنې ځما زیاتر کوښښ دا دی چې ستاسې دیني او دنیوي حالت ښه شي، او اصلاح ومومي، او دغه موجوده خراب حالت مو لرې شي، او د ایمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ، پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چې زه مې خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پورې په هیڅ یو حالت کې له سره نشم پرېښودی، پاتې شوه دغه خبره چې ځما دغه مقصد تر پایه (آخره) هم ورسیږي، او زه په دغه کوښښ کې بریالی هم شم، دغه ګرد د قدوس الله په قبضه او واک کې دي، او د پاک الله په امداد او توفیق سره ګرد کارونه سر ته رسېدی شي، ځما اعتماد او توکل پر همغه پاک الله دی، او په هرې معاملې کې هغه ته رجوع کوم.

وَيٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيْٓ اَنْ يُّصِيْبَكُمْ مِّثْلُ مَآ اَصَابَ قَوْمَ نُوْحٍ اَوْ قَوْمَ هُوْدٍ اَوْ قَوْمَ صٰلِحٍ ؕ وَمَا قَوْمُ لُوْطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۹﴾

او ای قومه ځما ! باعث دې نه کړي تاسې لره دښمني (ستاسې) ما لره دا خبره چې ورسیږي تاسې ته په شان د هغه (عذاب) چې رسېدلی وو قوم د نوح ته (چې غرقېدل وو) یا قوم د هود ته (چې سخت باد وو) یا قوم د صالح ته (چې زلزله وه)، او نه دی قوم د لوط له تاسې څخه (ای کفارو دومره) لرې (په زمان مکان نو پرې عبرت واخلئ).

تفسیر: یعنې ځما د ضد، عناد او عداوت په جوش کې داسې حرکات مه کوئ، چې تاسې د هغه په سبب د تېرو اقوامو پشان د ډېرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ ! د نوح، هود، او صالح علیهم السلام پر امتونو د تکذیب او عداوت لامله هغه عذاب چې نازل شوی دی، هر چاته ښکاره دی، د لوط علیه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو څخه وروسته په هم دغې نژدې زمانې کې واقع شوې ده، او د هغې یاد به ستاسې په حافظه کې موجود وي، نو دغه نظائر له سره مه هېروئ.

یعنې که تاسې د نوح او د هود او د صالح علیهم السلام د قوم له تعذیب څخه په سبب د لرې والي د زمانې عبرت نشئ اخیستی؛ نو نه دی قوم د لوط له تاسې لرې، نه په زمان سره، نه په مکان سره، نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ !.

وَاسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ ؕ اِنَّ رَبِّيْ رَحِيْمٌ وَّدُوْدٌ ﴿۹۰﴾

او مغفرت وغواړئ تاسې له رب خپل (په راوړلو د ایمان سره) بیا رجوع وکړئ تاسې په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره) بېشکه رب ځما ډېر مهربان دی، محبت کوونکی دی.

تفسير: هومره چې قديمي او په هره اندازه چې سخت مجرم او لوی ګناهګار هم وي، کله چې دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړي، او معافي وغواړي؛ نو يې پخپل فضل او کرم سره بخښي، بلکه له ده سره مينه او محبت هم کوي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَقُوْلُ وَ اِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۫ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيْزٍ ﴿۹۱﴾

وويل قوم (د ده په ځواب کې): ای شعيبه ! نه پوهيږو مونږ په ډېرو هغو خبرو چې ته يې وايې (مونږ ته د توحيد په تعريف او منع د تطفيف)، او بېشکه مونږ خامخا وينو تا په مونږ کې کمزوره، او که نه وي دغه خپلوان ستا (چې په کفر کې له مونږ سره شريکان دي)؛ نو خامخا سنګسار کړی به وی مونږ ته، او نه يې ته پر مونږ هيڅ قدر عزتناک.

تفسير: دوی خو پر ګردو شيانو ډېره ښه پوهېدل، ليکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله به يې داسې خبرې کولې، چې مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهيږو، چې ته څه وايې، او د مجذوبانو په شان تل ګړېږې، (العياذ بالله)، او که په رښتيا سره دوی په همغې سمې صافې خبرې باندې له خپلې بې توجهۍ يا د غباوت له وجې نه پوهېدل، نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندې محمولېده.

﴿وَاِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ﴾ يعنې يو کمزور او بې حقيقته سړي ته نه ښايي چې ګرد عالم له خپل ځان سره دښمن کړي، بلکه ورته لازم دي، چې پر خپل حال باندې رحم وکړي، او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تکليفونو) اخته نه کړي، او په لوی لاس خپل ځان د مرګ په خوله کې ونه غورځوي، چې هيڅ يوه فائده او ګټه (منافع) ورته نه رسوي.

﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۫﴾ يعنې که ستا د کورنۍ او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چې له مونږ سره اوسيږي؛ نو لا له پخوا څخه به مو ته سنګسار کړی وې.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَهْطِيْٓ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَاتَّخَذْتُمُوْهُ وَرَاۗءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۭ اِنَّ رَبِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿۹۲﴾

وويل (شُعيب) ای قومه ځما ! آيا دغه خپلوان ځما ډېر عزيز (مخور) دي پر تاسې له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته ستاسې شاته غورځولی شوی (چې هيڅ پروا يې نه کوئ)، بېشکه رب ځما پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د ټولو به درکړي).

تفسير: يعنې د افسوس او تعجب ځای دی، چې ځما د کورنۍ له سببه مې د رعايت وړ او مستحق بولئ، مګر د دې لامله مې هيڅ لحاظ او خاطر نه کوئ، چې زه د پاک الله نبي او تاسې ته درلېږلی شوی يم، او صاف او صريح دلائل او نښې د خپل تصديق لپاره درښيم، ګواکې ستاسې په سترګو کې ځما د کورنۍ عزت، قوت، قدرت او نور له الله قدّوس څخه زيات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسې هېر کړی دی، چې په تصور کې مو هم له سره نه راځي.

وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰي مَكَانَتِكُمْ اِنِّىْ عَامِلٌ ۭ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۭ وَارْتَقِبُوْٓا اِنِّىْ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ﴿۹۳﴾

او ای قومه ځما ! عمل کوئ په ځای خپل (يعنې په حالت خپل چې شرک او معصيت دی) چې بېشکه زه هم عمل کوونکی يم په حال خپل (چې توحيد او طاعت دی)، ژر به وپېژنئ تاسې هغه

څوک چې راځي ده ته عذاب چې رسوا کوي هغه، او (وبه پېژنئ) هغه څوک چې دروغ ویونکي دي، او انتظار کوئ (د عاقبت خپل) بېشکه زه هم له تاسې سره انتظار کوونکی یم د عاقبت خپل.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَّالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِى دِيَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَآ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

او کله چې راغی امر (حکم، عذاب) ځمونږ؛ نو خلاص کړ مونږ شُعیب او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وو له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله، او ونیول هغه کسان چې ظلم یې کړی وو (په کفر سره) غږ سخت؛ نو ګهیځ (سحر وختي) وګرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پراته پر زنګنونو خپلو، (داسې تباه شول) لکه چې نه وو اوسېدلي په دغو کورونو کې (پخوا له دې نه)، خبردار شئ ! واورئ ! لرې والی دی (له رحمته او هلاک دی قوم د) مدین ته، لکه چې لرې او هلاک شول ثمودیان.

تفسیر: دلته د شُعیب علیه السلام د قوم په «صیحة» (سخته چغه) سره هلاکېدل مذکور دي، او په «الأعراف» کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، یعنې په زلزلې سره وژلی شوي دي، او د «الشعراء» په سورت کې «عذاب یوم الظلة» راغلی دی، چې مطلب یې دا دی د عذاب وریځ لکه سایوان پر دوی محیطه شوې وه.

ابن کثیر (رحمه الله) لیکي چې: «دغه درې واړه عذابونه د دې قوم په حق کې سره جمع شوي وو، بیا په هر سورت کې دهغه ځای د سیاق سره مناسب عذاب ذکر شوی دی.

په «الأعراف» کې وو چې هغو خلقو چې شُعیب علیه السلام ته وویل چې: مونږ تاسې او ستاسې ملګري له دغې خپلې ځمکې څخه وباسو نو هلته یې دروښوده، چې له هغې ځمکې څخه چې تاسې مسلمانان ترې وباسئ؛ د همغې ځمکې د زلزلې له اثره به ووژلی شئ، کله چې دلته د هغو د سختو بې ادبیو مقالاتو ذکر دی، نو ځکه یې د هغه په مقابل کې د آسمان «صیحې» یعنې سختې چغې ذکر وفرمایه، ګواکې د الله تعالی د عذاب د یوې چغې کې د هغو ټول شورماشور او ویناوې ورکې شوې، د «الشعراء» په سورت کې یې د دوی دغه قول نقل کړی دی: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ﴾ یعنې که ته رښتینی یې؛ نو پر مونږ د آسمان یوه ټوټه راغورځوه ! نو د هغه په مقابل کې د «عذاب یوم الظلة» تذکره وفرمایله شوه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ فَاتَّبَعُوٓا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی (په ښکاره) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجّت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته، او متابعت وکړ دغو (مشرانو) دامر (حکم) د فرعون، حال دا چې نه وو حکم د فرعون برابروونکی په سمې لارې.

تفسیر: له نښو څخه غالبا معجزات او هغه (۹) نښې مرادې دي چې د هغو ذکر په ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ﴾ کې شوی دی، د هغو له منځه د «عصا» معجزه یې چې نهایته ظاهره او قاهره معجزه وه شاید «سلطان مبین» یعنې واضح سند فرمایلی وي، یا له «سلطن مبین» څخه هغه روښانه دلائل مراد دي، چې موسی علیه السلام هغه د فرعون په مخ کې د الله تعالی د وجود او توحید او نورو په متعلق وړاندې کړي وو، چې د هغو ذکر په نورو مقاماتو کې راځي، او ممکن دی چې له «سلطان مبین» څخه د هغه لغوي معنی مراد وي، یعنې ښکاره بری یا ظاهره غلبه، ځکه چې د فرعونیانو په مقابل

کې موسی علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین څو څو کرته حاصله شوې ده، یعنې سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالی د نبي علیه السلام خبره وانه ورېده، او همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به یې تګ او عمل کاوه، حال دا چې د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه ده، چې د هغې په قبلولو سره انسان نېکي او ښېګڼه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ ؕ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿۹۸﴾

مخکې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل نه په ورځ د قیامت کې، نو ننه به باسي هغوی په اور کې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چې وروستل شي دوی.

تفسیر: یعنې همغسې چې فرعون دلته په کفر او تکذیب کې د دوی امام او قائد وو، په قیامت کې به هم د هغو امام او قائد وي، هغو خلقو چې په دنیا کې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه، دوی به د ده تر شا تر آخري منزل (جهنّم) پورې ورسیږي، دا همغه کنده ده چې هلته به د یخو اوبو په ځای ډېر سوځوونکی ایرې کوونکی اور ورسیږي.

وَاُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهٖ لَعْنَةً وَّيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُوْدُ ﴿۹۹﴾

او ورپسې لګولی شوی دی په دغه دنیا کې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چې دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعنې تر څو چې دنیوي خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږي؛ بیا په قیامت کې د ملائک الله او اهل الموقف له لوري به هم پر دوی لعنت وریږي، الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لري، او هیڅ به تر ې نه بېلیږي، ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چې د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهٗ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَّحَصِيْدٌ ﴿۱۰۰﴾

دا (تېرې شوې خبرې) له احوالو د قریو دي چې بیانوو مونږ هغه پر تا باندې، چې ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کنډوالې د دوی او اهل یې هلاک دي) او ځینې یې ربېلی شوي دي (سره د اهل خپل لکه کښت «فصل» چې په لرونو سره ربېلی شوی وي).

تفسیر: یعنې د هغو قومونو قصې چې مونږ تاسې ته درواورولې چې په څه شانې هغوی د انبیاوو علیهم السلام تکذیب او له هغو سره یې بې ادبي او سپین سترګي وکړه؟ او بیا څرنګه تباه شول؟ د هغوی ځینې کلي اوس هم ودان دي، لکه مصر چې د فرعون دار السلطنت وو، او ځینې وران شوي دي، مګر د هغوی څه کنډوالې لا پاتې دي، لکه د لوط علیه السلام د قوم کلی او د ځینو نښې هم د دنیا له مخې بیخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَآ اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِيْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَّمَّا جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ ؕ وَمَا زَادُوْهُمْ غَيْرَ تَتْبِيْبٍ ﴿۱۰۱﴾

او ظلم نه وو کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) ولیکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو معبودانو د دوی هغه چې بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به یې کولو) هیڅ شی (د عذاب) کله چې راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو معبودانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسير: يعني پاک الله دوی بې قصوره ونه نيول چې د ظلم وهم پرې وشي، کله چې دوی د جرائمو په ارتکاب کې له حده تېر شول، او په دغه ډول يې خپل ځانونه على رؤوس الأشهاد د سزا وړ او مستحق وګرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو، بيا وګورئ پر هغو باطلو معبودانو چې دوی ډېر ډاډه او مطمئن وو، او له هغو څخه يې لوی توقعات او اميدونه درلودل، هغوی هم داسې سختو مصيبتونو په وخت کې د دوی هيڅ پکار وره نغلل، باطل معبود يې څه پکار ورغی؟ بلکه د دوی د هلاک سبب وګرځېد.

وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَآ اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۭ اِنَّ اَخْذَهٗٓ اَلِيْمٌ شَدِيْدٌ ۝ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِ ۭ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوْعٌ ۙ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُوْدٌ ۝

او په شان د همدغو (نيولو) نيول د رب ستا دي کله چې ونيسي الله اهل د قريو حال دا چې دا (اهل د قريو کافر) ظالم وي، بېشکه نيول د الله ډېر دردناک سخت زورور دي، بېشکه په دې (مذکوره وو قصو) کې خامخا ډېر عبرت دی لپاره د هغه چا چې ويريږي له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قيامت داسې يوه ورځ ده چې جمع به کړی شي په دې کې ټول خلق او دا ورځ ده چې حاضر به شي ورته ټول مخلوقات.

وَمَا نُؤَخِّرُهٗٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَّعْدُوْدٍ ۝

او نه به وروستی کوو مونږ دا (ورځ) مګر لپاره د پوره کېدلو د نېټې معلومې (په نزد د الله).

تفسير: يعني د الله تعالى په علم کې کوم ميعاد چې مقرر دی؛ هغه ضرور پوره کېدونکی دی، او بيا هغه لويه ورځ راتلونکې ده، له دغه تأخير څخه داسې مه اټکل کوئ، چې دغه خبرې محض فرضي او وهمي خبرې دي (العياذ بالله).

يَوْمَ يَاْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَّسَعِيْدٌ ۝

په هغه وخت کې چې راشي قيامت، نه کوي خبرې هيڅ نفس مګر په اذن حکم د الله سره، نو ځينې له دغو خلقو به بدبخته او (ځينې به) نېکبخته وي.

تفسير: يعني هيڅوک به هغه خبره چې مقبوله او نافعه هم وي، بې د الله تعالى له اذنه او حکمه نشي ويلى، او د محشر په ځينو مواقفو کې خو مطلقاً يو حرف هم بې له اذنه او اجازې له خولې نشي ايستلى.

فَاَمَّا الَّذِيْنَ شَقُوْا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيْهَا زَفِيْرٌ وَّشَهِيْقٌ ۝ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاۗءَ رَبُّكَ ۭ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ سُعِدُوْا فَفِي الْجَنَّةِ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاۗءَ رَبُّكَ ۭ عَطَاۗءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ ۝

نو هر څه هغه کسان چې بدبختان شوي دي؛ نو په اور کې به وي، وي به هغوی ته په هغه اور کې جګ (اوچت) سخت غږ (چې د حلقه وځي)، او ټيټ نرم غږ (چې د سينو وځي لکه د خرو). همېشه به وي دوی په دغه اور کې څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا، (چې بوځي له سعيره زمهرير ته)، بېشکه رب ستا کوونکی دی د هر هغه کار چې اراده وفرمايي. او هر چې هغه کسان دي چې نېک بختان شوي دي؛ نو په جنت کې به وي همېشه به

وي په همدغه جنت کې تر څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا (چې يې بوځي رضوان او لقاء الرحمن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بې انتهاء (بلا انقطاع).

تفسير: د دغو آيتونو دوه معنی کېدی شي، يوه دا چې هومره مدت چې آسمان او ځمکه په دنيا کې پاتې وي، تر همغه مدت پورې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې اوسيږي، مګر هغه چې د زيادت اراده وکړي رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی، ځکه کله چې مونږ له طويلو ځخه د طويلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاوخوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت همدغه په خيال کې راځي، نو ځکه ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کې د دوام د مفهوم د اداء کولو لپاره ويلی کيږي، باقي د دوام او ابديت اصلي مدلول چې ورته لا محدوده زمانه ښايي وويلی شي؛ نو هغه د پاک الله د هغه لا متناهي علم سره مختص دی، چې هغه يې په ﴿مَاشَآءَ رَبُّكَ﴾ سره اداء فرمايلې ده.

د آيت دويمه معنی دا کېدی شي چې د ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ لفظ له دوامه کنايه واخيست شي.

يا له آسمانه او ځمکې ځخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چې فرمايلې يې دي: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ﴾ (۱۳ جزء د ابرهيم سورت ۴۸ آيت ۷ رکوع).

مطلب يې داسې شو چې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې تر هغه وخت پورې اوسيږي، چې د اخرت ځمکه او اسمان باقي وي، يعنې همېشه مګر که اراده يې وکړي رب ستا؛ نو موقوفوي يې، ليکن دا اراده يې نه کيږي، او محال وقوعي ده، ځکه چې د جنتيانو او د دوزخيانو خلود هم د پاک الله په مشيئت او اختيار کې دی، مګر خپله دغه اراده يې لا له پخوا ځخه فرمايلې ده، چې د کفارو او مشرکينو عذاب او د اهل الجنت ثواب له سره موقوف کېدونکی نه دی، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ﴾ (د البقرې سورت (۱۶۷) آيت (۲۰) رکوع) او ﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا﴾ (د المائده سورت (۳۷) آيت (۲) رکوع) او ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ﴾ (د البقره سورت (۱۶۲) آيت (۱۹) رکوع) او ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۱۶) آيت (۱۸) رکوع).

او پر همدغه د ګرد اهل الاسلام اجماع ده، ځمونږ د زمانې ځينې تش په نامه مفسرين هغه څه چې د ده په خلاف يې ليکلي دي؛ هغه خو يا ضعيف او موضوع روايات دي، يا غريب او مؤول روايات دي، يا ځينې هغه آيتونه او احاديث دي چې د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهېدلو لامله غلط پوهېدلی شوي دي، که الله تعالی توفيق راسره مل کړي، او د مستقل تفسير د ليکلو وار راغی؛ نو پر دې به مفصل کلام وکړو، د اختصار له سببه دلته د څه ليکلو موقع نشته، پاتې شوه د «عصاة الموحدين» مسئله يعنې هغه مسلمانان چې د خپلو ګناهونو لامله په دوزخ کې غورځولی کيږي (العياذ بالله)؛ نو د هغوی په متعلق صحيحو احاديثو مونږ د پاک الله پر مشيئت مطلع کړي يو، چې يوه ورځ هرومرو دې له دوزخ ځخه ايستلی کيږي، او جنت ته رسول کيږي، ولې له جنته هيڅ يو جنتي د باندې نه ايستل کيږي، ښايې په همدې لحاظ د جنتيانو په ذکر کې ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ﴾ او د اشقياوو په ذکر کې ﴿اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ﴾ ارشاد فرمايلی وي، څو معلوم شي چې ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کيږي، مګر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کيږي.

فَلَا تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ ۭ مَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَاۗؤُهُمْ مِّنْ قَبْلُ ۭ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ ۝

پس مه کېږه ته په شک کې له هغو معبودانو چې عبادت يې کوي دغه کسان، نه کوي عبادت دوی مګر لکه چې عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دې نه)، او بېشکه چې مونږ پوره ورکوونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه.

تفسير: يعنې د دومره مخلوقاتو د شرک او بُت پرستۍ پر لاره لوېدل، او تر اوسه پورې د دوی په سزا نه رسېدل، داسې يو شی نه دی چې پرې انسان وغولېږي، او په شبهه کې ولويږي، دغه خلق د خپلو پلرونو او نيکونو په بې اساسه تقليد کې مشغول او لګيا دي، هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځي؟ يقينا دغو ټولو ته په آخرت کې پوره سزا وررسېږي، چې په کې هيڅ زيادت او نقصان به نه وي، ګواکې د ﴿غَيْرَ مَنْقُوصٍ﴾ لفظ د ﴿عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ په مقابل کې اينبی شوی دی.

بعض مفسرين وايي چې په دنيا کې د رزق او نورو کومه برخه چې مقدره ده؛ هغه پوره ورسېږي، بيا د شرک پوره سزا هم مومي.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ؕ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿۱۱۰﴾

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)؛ نو اختلاف وکړ شو په دغه کې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چې ړومبی شوی وو له ربه ستا (د تأخير د جزا تر قيامته پورې) نو خامخا فيصله به شوې وه په منځ د دوی کې (په دنيا کې)، او بېشکه دوی خامخا په شک کې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کې چې غورځوونکی د زړونو دی په اضطراب کې.

تفسير: موسی عليه السلام ته يې کتاب ورکړ، او راويې لږه، نو بني اسرائيلو پخپلو منځونو کې اختلاف سره وکړ، ځينو هغه ومانه او ځينو تړې سر وغړوه، لکه چې نن ورځ د لوی قرآن په نسبت همداسې اختلاف د انسانانو په منځ کې شته، بېشکه چې پاک الله د دې خبرې قدرت درلود، چې دغو اختلافاتو او تفريقونو ته موقع ورنه کړي، يا د هغه له پيدا کولو څخه وروسته د ګردو مکذبينو فوري استيصال او ټولې جګړې له يوې مخې لرې کړي، مګر د ده تکويني حکمت د دې خبرې اقتضاء ونه کړه.

يوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او ټاکلې شوې ده، چې انسان ته يې تر يوه خاص حد پورې د کسب او اختيار آزادي او خپلواکي ورکړې ده، او د امتحان په ميدان کې يې خوشې کړی دی، او ورته ګوري چې دی په کومه لاره درومي؟ آيا د خالق او مخلوق حقوق په سبه ډول سره پېژني، او د پاک الله د رحمت او کرامت وړ او مستحق ګرځي؟ که کږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره کوي، او د صحيح فطرت لارښوونې ته څه اهميت نه ورکوي، او خپل ځان د الله تعالی د غضب او سخط مظهر ګرځوي؟.

﴿لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ د همدغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې اينبی شوی دی چې دی د نېکۍ او بدۍ په اختيارولو کې بالکل مجبور او مضطر نه وي، نو د دغه لازمي نتيجه دا ده چې په دنيا کې د خير او شر او د نېکيو او بديو مقابله يو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري، چې وروسته د دوی له منځه مغضوب اومرحوم سره بېل کړل شي، څو د ﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ سره د ﴿اِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ والا خبره هم پوره شي.

غالبا دا هغه لفظ دی که يې نه وی فرمايلی؛ نو د ګردو اختلافاتو خاتمه به بيخي يو ځلي سره کېده، عام خلق د دغو خبرو د حکمتونو په نه پوهېدلو لامله په شک کې لويدلي دي، چې وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فيصله سره کيږي که نه؟.

وَاِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ ؕ اِنَّهٗ بِمَا يَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۱۱﴾

او بېشکه هره فرقه (د مؤمنينو او د کافرينو) ځنې قسم دی چې خامخا پوره به ورکړي دوی ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوی، بېشکه چې الله پر هغو کارونو چې کوي (يې) دوی خبردار دی.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

نو مستقيم او ثابت اوسه لكه چې حكم كړى شوى دى تاته او (هم مستقيم او ثابت دې اوسي) هغه څوک چې توبه يې ايستلې ده له تا سره، او مه تېرېږئ له حده، بېشكه چې الله پر هغو كاورنو چې كوئ يې تاسې ښه ليدونكى دى.

تفسير: يعنې ته د دغو مشركينو په جګړو او دعواوو او دنګلو كې خپل ځان مه غورځوه، ښايي چې تاسې او هغه مسلمانان چې له كفره او شركه او نورو څخه يې توبه ايستلې ده، او ستاسې رفاقت او ملګرتوب يې غوره كړى دى، او د پاک الله په لوري يې په صدق سره رجوع كړې ده، د الله تعالى پر احكامو په نهايت مېړانې (بهادرۍ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او كلك ولاړ اوسئ ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبليغ او نورو ګردو شيانو كې له افراطه او تفريطه ببل اوسئ ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهي (روان) شئ ! په هيڅ يوې معاملې كې د افراط او تفريط خوا مه نيسئ، او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ ! او يقين ولرئ ! چې الله جل وعلا هره شېبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګوري.

وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾

او مه مائلېږئ تاسې (په دوستۍ سره) په طرف د هغو كسانو چې ظلم يې كړى دى؛ نو وبه رسېږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چې نه به وي تاسې ته پرته (علاوه) له الله هيڅ دوستان (چې ومو ساتي له عذابه) بيا به ونه كړي شي درسره مرسته.

تفسير: پخوا په ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ كې يې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع كړې وه، اوس دا راښيي چې هغو ظالمانو خلقو ته نه ښايي چې ستاسې لږ ميلان رجحان دوى ته وي، د دوى له موالاتو، مصاحبتونو، تكريمو، مدحو، او ثناوو، ظاهري تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب المقدور محترز او حتى الامكان مجتنب اوسئ !.

وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ۚ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾

او قائم كړه لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چې نژدې وي ورځې ته)، بېشكه چې نيكي (پنځه وخته لمونځ) لرې كوي بدي (كوچني ګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دى لپاره د پند قبلوونكو.

تفسير: ظالمانو ته سر مه ټيټوئ ! بلكه «وحده لا شريك له الله» ته خپل سرونه ټيټ كړئ ! يعنې صباح، ماښام، او د شپې په تياره كې په خشوع او خضوع سره لمونځونه ادا كوئ ! چې همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډېره لويه ذريعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو يعنې طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي، يا يو طرف فجر او بل طرف مغرب كېښود شي، چې هغه هم بالكل له غروب سره متصل وي، او د ځينو اسلافو په نزد په دغه كې فجر، ظهر، او عصر درېواړه لمونځونه داخل.

له ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه فقط عشاء يا مغرب او عشاء دواړه مراد دي، ابن كثير «رحمه الله» دغه احتمال ليكلى دى، چې له ﴿طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ﴾څخه فجر او عصر او ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه به تهجد مراد وي، ځكه د اسلام په ابتدا كې همدغه درې واړه لمونځونه فرض شوي وو، وروسته د تهجد فرضيت منسوخ شو، او د پاتې دوو سره د ددې نورو وقتونو تزييد وكړ شو، والله أعلم.

﴿إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ﴾ يعني د لمونځونو قائمول د الله تعالى يادونه ده، لكه چې په بل ځاى كې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ﴾ يا دا مطلب چې د ﴿إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ﴾ ضابطه د ياد كوونكو لپاره د يادونې څيز دى، چې ښايي له سره ونه هېراوه شي، ځكه له دې ځنې مؤمن ته د نېكيو په لوري خاص ترغيب كيږي.

وَٱصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

او صبر وكړه (اى محمده په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو بېشكه چې الله نه ضايع كوي ثواب د نېكي كوونكو.

تفسير: په قرآنكريم كې له غور كولو څخه ظاهريږي چې د الله تعالى په امداد او اعانت حاصلولو كې دوو شيانو ته خاص دخل دى، «صلاة او صبر» ﴿وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ (د «البقرة» سورت (۱۵۳) آيت (۱۹) ركوع).

دلته يې هم وروسته له «صلاة» نه د صبر حكم فرمايلى دى، مطلب يې دا دى چې مؤمن دې د الله تعالى په عبادت او اطاعت كې مستقيم اوسي، او د هيڅ درد او رنځ پروا دې ونه كړي، نو هلته د الله تعالى مرسته او نصرت ورحاصليږي، د ده په لوى دربار كې د هيڅ يوې نېكۍ اجر نه ضايع كيږي، بلكه زيات له اندازې څخه هم وررسيږي.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُو۟لُوا۟ بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَآ أُتْرِفُوا۟ فِيهِ وَكَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

نو ولې نه وو (يعني نه وو) له اهله د هغو زمانو چې وو پخوا له تاسې نه خاوندان د فكر او عقل چې منع كول يې (خلق) فساد نه په ځمكه كې (چې عذاب پرې نه وو راغلى)، مګر چې منع وكړه لږ له هغو خلقو نه چې خلاص كړل مونږ (دوى) له عذابه د هغو پخوانيو څخه (ځكه چې نهي عن المنكر به يې كول)، او متابعت وكړ هغو كسانو چې ظلم يې كړى وو (په فساد يا ترك د نهي سره) د هغې لارې چې آسوده كړى شوي وو دوى په هغې كې، او وو دوى ګنهګاران كافران.

تفسير: د پخوانيو امتونو حال يې راواوروه، او مونږ محمدي امت ته يې ترغيب او تشويق راكړ، چې په مونږ محمديانو كې «امر بالمعروف» او «نهي عن المنكر» كوونكي ښايي چې ډېر وي، پخواني اقوام ځكه تباه او فنا شول، چې په عمومي ډول سره خلق د عيش او عشرت په نشو كې مست او بې خبر شول، او د جرائمو په ارتكاب كې معتاد (روږدي) شول، او هغو لويو بااثرو سړيو چې په دوى كې لږ څه د خير اثر باقي وو، له دغو منكرانو له ممانعته سترګې پټې كړې، او هيڅ به يې ورته نه ويل، او په دې ډول له كفر او طغيانه او ظلمه او عصيانه د دنيا اخلاقي حالت داسې خراب شوى وو، چې د هغه اصلاح كوونكي هيڅوك نه وو، څو تنو شمېرليو شويو سړيو اګر كه د «أمر بالمعروف» لپاره خپل غږ پورته كړ، مګر په نغاره خانه كې څوك د طوطي غږ اورېدى شي، نتيجه يې داسې شوه؛ چې منع كوونكي له عذابه محفوظ پاتې شول، او نور ګرد قوم سره تباه او فنا شول.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

او له سره نه دى رب ستا (اراده كوونكى د دې) چې هلاك كړي (اهل د) قريو په ظلم او كفر سره حال دا چې وي اهل د دغو قريو (نېكان اصلاح راوستونكي) مصلحان.

تفسير: يعني د هغو ښارونو او کليو خلق چې خپل حالت ښه کړي، او د اصلاح په لوري متوجه شي، او نېکۍ ته رواج ورکړي، او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوري (وساتي)، نو د قدوس الله شان دا نه دی چې خامخا دوی بالجبر ونيسي، او هلاک يې کړي، عذاب هلته نازليږي چې خلق په کفر او عصيان يا ظلم او طغيان کې له حده تېر شي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

او که اراده فرمايلي وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به يې ګرځولي وو دا خلق ټول سره امت يو (متفق په ايمان او طاعت) او همېشه به وي دوی اختلاف کوونکي (په دين کې). مګر هغه څوک چې رحم پرې وفرمايي رب ستا (او له اختلافه يې وساتي)، او لپاره د دې (اختلاف او رحمت) پيدا کړي دي الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چې خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پېريانو او انسانانو سره ګډ.

تفسير: يعني لکه چې څو ځلې پخوا له دې نه ليکلي شوي دي، د الله تعالی تکويني حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی؛ چې ګرده دنيا يو شانې پر يوې لارې برابره کړي، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کې همېشه اختلاف دی، او اختلاف به وي، مګر في الحقيقت اختلاف او افتراق غورځوونکي هغه کسان دي چې هغوی د صاف او صريح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوي، که د فطرت سليمه سره ګرد سم تلل؛ نو هيڅ اختلاف به په منځ کې نه پيدا کېده، نو ځکه يې په ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره تنبيه وفرمايله چې پر هغه کسانو چې الله تعالی د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی، هغوی له اختلاف کوونکو ځخه مستثنی دي.

﴿وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ الآيه ـ او لپاره د دې اختلاف او رحمت پيدا کړي دي الله دوی، يعني د دنيا له پيدا کېدلو ځخه همدغه غرض دی، چې د الله تعالی د هر قسم د «جلاليه وو» او «جماليه وو» صفاتو ظهور وشي، نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروري شو، څو يو جماعت خپل لوی ځښتن (مالک) ته خپله وفاداري او اطاعت ورځرګند کړي، او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غُفران مظهر وګرځي، چې د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ مصداق دی، او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالی د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شي، او د حبس دوام سزا وګالي (برداشت کړي)، او پر هغو باندې د الله جل جلاله هغه خبره پوره شي چې ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ده.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾

او دا ټول اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تېرو رسولانو هغه چې کلکوو قوي مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزييد د يقين سره) او راغلي دي تاته په دغو اخبارونو کې حق (رښتيا) او موعظه (پند) او يادونه لپاره د مؤمنانو.

تفسير: مخکی د ډېرو انبياوو او رسولانو قصې مذکورې شوې، اوس د سورت په خاتمه کې د دغو قصو د ذکر په ځينو حکمتونو تنبيه فرمايي، يعني د پخوانيو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له اوربدلو ځخه د رسول عليه السلام زړه لا زيات ساکن او مطمئن کيږي، او محمدي امت ته داسې تحقيقي خبرې معلوميږي، چې په کې د نصيحت او تذکير لوی وسائل شته.

انسان کله چې اوري چې زما نور نوعي ابناء په پخوانيو زمانو کې په دغه او هغه جرم سره هلاک شوي دي؛ نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کې لويږي، او کله چې ګوري چې د هغې لارې له غوره کولو څخه هغو ډومبنيو اقوامو نجات موندلی دی؛ نو طبعا هم هغه لوري ته ځغلي.

وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنَّا عٰمِلُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ وَانْتَظِرُوْا اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

او ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ايمان نه راوړي چې عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرک خپل)، بېشکه مونږ هم عمل کوونکي يو (په حال خپل چې اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو (عاقبت د کار ته).

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمکې، او خاص همده ته ښه ګرځولی شي امر (کار د بندګانو) ټول، نو عبادت کوه د الله (چې مرجع د ټولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بې خبره د هغو کارونو څخه چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې تاسې د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کېږئ ! او په خپل تبليغ او دعوت کې لګيا اوسئ ! او د دوی فيصله هغه پاک الله ته ور وسپارئ ! چې تړې د ځمکې او اسمان هيڅ يوه پټه او ښکاره او وړوکې او لويه خبره نه ده پټه، او د ګردو معاملاتو ښه ورتګ او رجوع همده ته کيږي، نو هلته به دوی ګرد سره وپوهيږي چې څرنګه په خبط او خطا کې لويدلي او سخت تېروتلي دي، تاسې خو د زړه له کومې په اخلاص او عقيدت سره د پاک الله په اطاعت او عبادت کې مشغول اوسئ ! او يوائې د همده په اعانت، اعتماد او توکل وکړئ !، ځکه چې الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه وو اعمالو څخه بې خبر نه دی، او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره کوي.

په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين سوال وکړ: «يا رسول الله ! پر تاسې د زوړتوب آثار ډېر ژر راښکاره شول؟» نو رسول الله مبارک وفرمايل: «شيبتنی هود وأخواتها»، «د هود سورت او د ده نورو خويندو په زوړتوب کې اچولی يم».

هغه آيت چې ځمونږ پاک رسول يې ډېر زهير او سپينږيرتيا ته نژدی کړی دی؛ دا دی: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ؕ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالى الاستقامة على دينه وسنة نبيه صلى الله تعالى وسلم عليه وعلى آله الكرام وأصحابه العظام.

تمت سورة (هود).

سُورَةُ يُوسُفَ

«د (يوسف) سورت مکي دی، پرته له (۱، ۲، ۳، ۷) آيتونو چې مدني دي، (۱۱۱) آيتونه او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۲) او په نزول کې (۵۳) سورت دی، وروسته د هود له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝۱ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝۲

دا (مخکيني آيتونه چې لوستی کيږي) آيتونه دي د کتاب واضح (چې د هغه من عند الله توب بالکل واضح دی، او پر هغو احکامو او شرائعو يا مواعظو چې هغه مشتمل دی؛ نهايت روښان او صاف دی). بېشکه چې مونږ نازل کړی دی دا کتاب په دې حال کې چې قرآن عربي دی، لپاره د دې چې تاسې پوهه شئ (پرې).

تفسير: يعنې عربي ژبه له ګردو ژبو څخه زياته فصيحه او وسيعه منضبطه او د شوکته ډکه او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول لپاره منتخبه شوې ده، کله چې رسول الله مبارک ذاتاً عرب دی؛ نو ښکاره ده چې په دنيا کې به ډېرمبی مخاطب عرب وي، بيا د عربو په ذريعه د دنيا په څلورو خواوو کې دغه رڼا خپره (خوره) شوه، د همدې په لوري په ﴿لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ﴾ کې يې اشاره فرمايلې ده، چې ستاسې په ژبه د قرآن د نزول يوه وجه دا ده، تاسې چې د رسول الله مبارک قوم يئ، اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅکئ ! او بيا يې نورو ته وروڅکوئ ! لکه چې همداسې هم وشو.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ۖ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغٰفِلِيْنَ ۝۳

مونږ بيانوو (لولوو) پر تا باندې ډېره ښه قصه له ټولو قصو (څکه چې خاوند يې ښه دی) په سبب د وحي ځمونږ تاته دغه قرآن، او بېشکه شان دا دی چې وې ته پخوا (له نزوله) د دې قرآن خامخا له ناخبرانو (په دې قصې).

تفسير: يعنې د همغې وحي په ذريعه چې د قرآنکريم په صورت پر تا نازليږي؛ مونږ يو نهايت ښه بيان پر حسين طرز سره تاته اوروو، چې له هغه ځنې تر اوسه پورې ته هم لکه د خپل قوم بې خبره وې.

مفسرينو د دې سورت په شان نزول کې څو روايتونه نقل کړي دي، چې د ګردو له يو ځای کولو څخه دا معلوميږي، چې يهودانو د مکې معظمې د مشرکانو په ذريعه ځمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه امتحاناً داسې پوښتنه وکړه، چې ابراهيم عليه السلام او د ده ځامن خو په شام کې اوسېدل، نو بيا بني اسرائيل مصر ته څرنګه ورسېدل؟ چې په هغه کې د موسى عليه السلام او د فرعون مقابلې ته وار ورسېد، امکان لري چې مسلمانان هم د داسې يوې ښې مفصلې تاريخي واقعې اوږدلو ته مشتاق وي، چې له بصائرو او عبرتونو ځنې ډکه وي.

له بل لوري د دې قصې په ضمن کې د هغو احوالو او حوادثو چې تذکره کېدونکې وه؛ هغه له څو جهاتو د نبي کريم صلى الله عليه وسلم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود، چې د هغه ذکر د رسول الله مبارک په حق کې

د تسکين او اطمينان موجب او د دوی د قوم په حق کې د پند او عبرت سبب وو، د دغو وجوهو لامله دغه پوره واقعه په بسط او تفصيل سره قرآنکريم بيان وفرمايله، څو سائلينو ته معلوم شي، چې اسرائيل يعنې يعقوب عليه السلام او د ده د اولادې د راتګ سبب له شامه مصر ته د يوسف عليه السلام واقعه ده، چې بيا همله يې نسل منتشر او خور شو، تر هغه چې موسی عليه السلام راغی، او دوی ته يې د فرعون او قبطيانو له غلامۍ څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ۝۴

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل يوسف پلار خپل (يعقوب) ته: ای پلاره ځما ! بېشکه چې ما ولیدل (په خوب کې) يوولس ستوري او لمر او سپوږمی، ولیدل ما دوی چې ماته سجده کوونکي وو.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝۵

وويل (يعقوب): ای بچوړيه ځما ! مه بيانوه خوب خپل وروڼو خپلو ته؛ نو حيله به وکړي دوی (هلاک ستا) ته په حيله کولو سره، بېشکه چې شيطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چې د دوی په زړونو کې کينه واچوي تاته).

تفسير: يعنې شيطان هر وخت انسان ته په پټونې کې ناست دی، او په زړونو کې وسوسې ورآچوي، وروڼه به ستا په خلاف درته پورته کوي، ځکه چې د ده د خوب تعبير ډېر ظاهر وو، او د يوسف عليه السلام وروڼو ته چې په هر حال د نبوّت له کورنۍ ځنې وو؛ د داسې يوه واضح خوب په تعبير پوهېدل دومره مشکل نه وو، چې يوولس ستوري يې يوولس وروڼه دي، او سپوږمی او لمر مور او پلار يې دي، ځواکې دوی ګرد به په کوم وخت کې د يوسف عليه السلام د شان د عظمت په مقابل کې سرونه ښکته کوي، لکه چې د دې سورت په آخر کې ﴿وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ په ويلو سره يې دغه لوري ته اشاره وکړه.

معلوميږي چې يعقوب عليه السلام له دې خوبه پخوا همدغه خبره محسوسه کړې وه، چې له يوسف عليه السلام سره يې خصوصي محبت کاوه، چې د هغه له لیدلو څخه د ده علاتي وروڼه پټ په زړونو کې سره سوځېدل، او له ده سره به يې رڼې (کينې) کولې، نو ځکه يعقوب عليه السلام ته داسې يو خيال پيدا شو، که هغوی دغه خوب واوري؛ نو لا د حسد او رڼې اور کې به د دوی زړونه وسوځي، او شيطان به د دوی په زړونو کې لا د حسد او رڼې لمبې بلې او اوچتې کړي، امکان لري چې دوی داسې حرکت وکړي؛ چې په هغه کې د يوسف عليه السلام اذيت او پخپله د دوی د رسوايۍ او بدانجامۍ موجب وي، نو ځکه يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام منع کړ، چې خپل خوب دې نورو وروڼو ته مه ښکاره کوه، تر دې چې يوسف عليه السلام ته يې اجازه ور نه کړه چې خپل سکه ورور «بنيامين» ته هم د هغه خوب ذکر وکړي، ځکه له هغه ځنې د کومې خرابۍ اندېښنه نه وه، ليکن ممکن وو، چې هغه يې په بې احتياطۍ سره نورو ته ووايي، او په دې ډول دغه خبره په خلقو کې خوره او شائع شي.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝۶

او همدارنګه (چې ته په دغه خوب سره غوره شوی يې) غوره به کړي تا رب ستا، او وبه ښيي تاته له ځرګولو دخبرو (خپلو ځايونو ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو يا حقيقت دخبرو)، او

پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نورې) کورنۍ د يعقوب (په نبوّت) لکه چې پوره کړی يې دی دا نعمت پر دوو پلرونو ستا پخوا له تانه چې ابراهيم دی او اسحاق دی، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی (پر ټولو احوالو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې همداسې چې دغه خوب يې دروښود؛ همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کې تاته خصوصاً مقام عطا فرمايي، لکه چې نبوت يې درعطا کړ، او په راز راز ظاهري او باطني مهربانيو سره يې وپاللې.

﴿وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ مثلا د رؤياوو تعبير يعنې چې د خوب پېښه واورې، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کې ولګوې، يا د هرې خبرې په محل او موقع پوهېدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهېدل، سم له لاسه يې سنجول (حل کول)، يا د پاک الله او انبياء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله وو کتابونو د مضامينو تر ژورو معانيو پورې رسېدل؛ دغه ګرد شيان د ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ لاندې مندرج کېدی شي.

﴿كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ﴾ يعقوب عليه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خيست، او د خپل پلار اسحاق او د هغه د پلار ابراهيم عليهما السلام ذکر يې وفرمايه، الله تعالى ابراهيم عليه السلام خپل نبي ګرځولی وو، او د ده دښمن نمرود يې هلاک کړ، او د اور شعلې يې پرې ګلزارې کړې، اسحاق عليه السلام ته يې نبوّت ورعطا کړ، بيا د ده له صلبه يې د يعقوب عليه السلام په شان يو نبي پيدا کړ، چې له هغه څخه د بني اسرائيلو د ګردو انبياوو سلسله پيدا شوې ده، په صحيح حديث کې راغلي دي: «الكريم ابن الكريم ابن الكريم يوسف بن يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم».

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾

خامخا په تحقيق چې وو په (قصې د) يوسف او وروڼو د ده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتنو کوونکو.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د داسې واقعاتو پوهېدلو پسې ګرځي، او کومې نتيجې پورې رسېدل غواړي؛ هغوی ته د يوسف عليه السلام او د يوسف عليه السلام د وروڼو په قصه کې د هدايت او عبرت لوی دلائل شته، د دې قصې له اورېدلو څخه په زړونو کې د الله تعالى د عظيم قدرت او حکمت نقش کلک ټينګيږي، او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځي، چې دوی سره له اميتوبه، او بې له کومه معلمه يا کتابه يا نورو څخه د استفاده کولو داسې منقح او منضبطه تاريخي حقائق انکشاف فرمايي، چې د هغو د بيان توجيه غير له رباني اعلامو په بل شي نشي کېدی، خصوصاً د مکې قريشو ته چې د يهودانو په لمسون د دغې قصې په متعلق له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې پوښتنې کولې، په دغې واقعې کې ډېر لوی عبرت ښوونکی درس دی.

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل وروڼو د يوسف يو بل ته: خامخا يوسف او ورور يې (بنيامين) ډېر ګران دي پلار ځمونږ ته له مونږ ځنې، حال دا چې مونږ ډله يو قوتناکه، بېشکه پلار ځمونږ خامخا په خطا ښکاره کې دی. (نو پر دغه خبره يې سره ترون وکړ): ووژنئ يوسف يا يې وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کې، چې وزګار (او خالص) شي تاسې ته مخ د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دې (کار) يو قوم صالحان.

تفسير: يعقوب عليه السلام له يوسف عليه السلام او د ده د عيني ورور «بنيامين» سره زيات محبت کولو، ځکه چې دوی دواړه له خپلو علاّتي ورونو ځني وړوکي وو، او د دوی مور هم وفات شوې وه، او خاص د يوسف عليه السلام په نسبت د فراست له نوره، يا له رباني الهامه پوهېدلی وو، چې د ده مستقبل ډېر رون او ځلېدونکی دی، او د نبوّت د کورنۍ سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده.

او پخپله د يوسف عليه السلام ښايسته صورت او سېرت، ظاهري او باطني کمالاتو د ده د لوی پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه، حال دا چې هغه وضعيت پر نورو ورونو ډېر سخت تېرېده، دوی به سره ويل چې: د ضرورت په وخت کې د کار سړي خو مونږ يو، او ځمونږ ډله د قوت او قدرت خاونده چې د پلار د ضعيفۍ په وخت کې هم په کار ورتلی شو، له دغو وړوکو هلکانو څخه هيڅ هيله او اميد نشي کېدی، نو د همدغو خيالاتو په اثر د خپل لوی پلار په نسبت به يې ويل چې: دی په دغه معامله کې په سخته غلطۍ او صريحه خطا کې دی، او د خپلې نفعې او نقصان صحيحه موازنه نه کوي.

﴿اِقْتُلُوْا يُوْسُفَ﴾ الآيه ـ يعنې د حسد او رڅې (کينې) اورونه د دوی په زړونو کې دننه لګېدل، بالآخر دوی پخپلو منځونو کې سره مشورې وکړې، چې د يوسف عليه السلام په موجوديت کې امکان نه لري؛ چې د خپل لوی پلار خصوصي محبت او توجّه مونږ خپل لوري ته کش کړی شو، نو ځکه ښايي چې د يوسف عليه السلام خبره همدلته پای ته ورسوو، يا خو دې ووژلی شي، يا دې په کوم لري ملک کې وغورځاوه شي، چې له هغه ځايه بېرته رانشي، کله چې دی نه وي؛ نو د پلار ګرده توجه به ځمونږ په لوري متوجه کېږي، او د ده د ګردو مهربانيو يواځې مونږ حقداران پاتې کېږو، د «بنيامين» معاملې ته دوی غالباً څه اهميت نه ورکولو، لکه چې د هغه محبت يې د يوسف عليه السلام د محبت ضميمه ګڼه.

﴿وَتَكُوْنُوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ قَوْمًا صٰلِحِيْنَ﴾ يعنې يو ځلې د قتل او نورو ګناهونو ارتکاب واقع کېږي، او وروسته د هغه له فراغته بيا به توبه کوو، او ښه نېک سړي به کېږو، يعنې هم په رندانو کې رند حسابېږو، او هم جنت به له لاسه نه ورکوو، ځينو مفسرينو د ﴿وَتَكُوْنُوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ قَوْمًا صٰلِحِيْنَ﴾ معنى داسې اخيستې ده: چې وروسته له يوسف عليه السلام ځمونږ ګرد کارونه پخپله ښه کېږي، ځکه چې د لوی پلار د شفقت لاس له يوسف عليه السلام څخه لنډ او مايوس کېږي، او يواځې ځمونږ پر سرونو به راکش کېږي.

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوْا يُوْسُفَ وَاَلْقُوْهُ فِيْ غَيٰبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿۱۰﴾

وويل يوه ويونکي له دوی څخه چې: مه وژنئ يوسف (چې لويه ګناه ده) او (بلکه) وغورځوئ تاسې هغه په تياره ښخ د ګمنامي کوهي کې چې وايي خلي ځينې تېريدونکي (د لارې چې کوم لرې ملک ته يې يوسي) که يئ تاسې کوونکي (د دې ښلتون).

تفسير: داسې ويونکی «يهودا» وو، يعنې وژل يې لويه ګناه او غټه خبره ده، او ځمونږ مقصد يې له قتله هم حاصلېدی شي، که تاسې د يوسف عليه السلام ښلتون له دې ځايه غواړئ؛ نو آسان صورت يې دغه دی، چې له کلي څخه يې لرې په کوم تياره ګمنامه کوهي کې وغورځوئ، پس دوی ټول سره په دې متفق شول، او پلار ته راغلل.

قَالُوْا يٰٓاَبَانَا مَا لَكَ لَا تَاْمَنَّا عَلٰى يُوْسُفَ وَاِنَّا لَهٗ لَنٰصِحُوْنَ ﴿۱۱﴾

نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ ! څه باعث دی تا لره چې امين نه ګرځوې ته مونږ پر يوسف باندې حال دا چې بېشکه مونږ ده ته خامخا نصيحت ګران (خير غوښتونکي) يو.

تفسير: له دې نه معلوميږي چې پخوا له دې نه هم دوی داسې غوښتنه له خپله پلاره کړې وه، مګر د دوی زړه مطمئن نه وو، چې يوسف عليه السلام له هغوی سره پرېږدي.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿۱۲﴾

ولېږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چې وخوري ډېرې مېوې او لوبې وکړي، او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي يو (له هر تکليفه).

تفسير: يعنې د داسې پيمخې، ښايسته او قوي هلک ګردې قواوې له کوره کښېناستو څخه له کاره وځي، مناسب دي چې له مونږ سره د پسو د څر لپاره صحرا ته لاړ شي، او هلته د صحرايي ګلانو ښه سيلونه وکړي، او مېوې يې وخوري، او ښې لوبې وکړي، او ټوپونه او منډې ووهي، او وځغلي، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړي.

وايي چې د هغوی لوبې منډې وهل او غشي ويشتل وو، او برسېره پر هغو د ووړکيو لپاره تر مناسبې اندازې پورې لکه چې ابو حيان «رحمه الله» ليکي: «لوبې او مستي کول د نشاط او خوښۍ او خوشالۍ سبب دی».

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿۱۳﴾

وويل (يعقوب): بېشکه زه چې يم خامخا غمجنوي مې بيول ستاسې دي يوسف لره، او وېرېږم له دې نه چې وبه خوري يوسف لره لېوه حال دا چې تاسې به له ده نه غافلان يئ.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام ببلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زيات غمجن کوي، او پر هغه برسېره له دې نه هم وېرېږم چې دی هلک دی، نه چې ستاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لېوه يا بل کوم داړونکی يې در څخه ونه داړي، او ويې نه خوري، ليکي چې په هغې صحرا (بيديا) کې لېوان ډېر زيات وو.

شاه صاحب ليکي: «څرنګه چې دوی وروسته له دې نه د لېوه بهانه جوړوونکي وو؛ نو د همدې لامله د يعقوب عليه السلام په زړه کې هم د لېوه وېره ولوېده».

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿۱۴﴾

(نو بيا وروڼو د يوسف) وويل: قسم دی که وخوري يوسف لره لېوه حال دا چې مونږ ډله قوتناکه يو؛ نو بېشکه مونږ به په دغه وخت کې خامخا له زيانکارانو څخه يو.

تفسير: يعنې که ځمونږ په شان د يوې قوتناکې ډلې په موجوديت کې ځمونږ وړوکی ورور لېوه وخوري؛ نو وپوهېږئ چې مونږ له کاره وتلي او بېکاره ځلميان يو، او له دغې خبرې ځنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چې د لسو قوتناکو وروڼو په منځ کې يو وړوکی هلک د لېوه خولې ته ورسيږي، او که داسې کومه پېښه واقع شي؛ نو البته چې مونږ خپل ګرد شيان له لاسه ورکړي دي.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۱۵﴾

نو کله چې بوتلو دوی يوسف لره او اتفاق يې سره وکړ په دې چې وغورځوي دی په تياره بېخ د کوهي کې (نو ويې غورځاوه) او و حيې وکړه مونږ يوسف ته چې ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چې دغه دی، حال دا چې دوی به نه پوهيږي (چې ته يوسف يې).

تفسير: مفسرينو ډېرې داسې ضمني قصې په داسې درد زياتوونکي او رقت غورځوونکي ډول سره نقل کړي دي، چې د هغو له اوربدلو څخه د تيرې (ګتې) زړه هم خوږيږي، او د هغو لوستل سړی ډېر ژړوي، الله خبر چې هغه به تر کومه حده صحيح وي، لوی قرآن د خپل خاص نصب العين په اعتبار دا قسم تفصيلاتو ته زياته اعتناء نه ده کړې، او نه يې د يادولو وړ (لايق) ګڼلي دي، نو دلته هم هغه ټولې ضمني خبرې يې حذف کړې، اخري خبره يې دا راوښوده چې د يوسف عليه السلام وروڼه په لطائف الحيل سره له پلاره ځنې يوسف عليه السلام يووړ، او سم له ترڅ شوي قرارداده د هغه کوهي په منځ کې دغورځولو ترتيبات يې نيول، په دغه وخت کې مونږ يوسف عليه السلام ته داسې اشاره وکړه، چې پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهېدل، چې بيخي مه ويرېږه، ځکه چې داسې يو وخت هم راتلونکی دی، چې دغه ګردې چارې به دوی ته ورپه يادوې، او په هغه وخت کې به ته په داسې يو لوړ (اوچت) مقام او لويه مرتبه کې يې چې دوی به دې له سره نشي پېژندلی، يا د عهد د طوالت لامله به دې نشي پېژندلی.

دغه غيبي اشاره په خوب کې شوې يا په ويښه کې؟ د الهام په ذريعه شوې که د پرښتې په وسيله؟ د دغه تفصيل په لوی قرآن کې نشته، البته د ظاهرو الفاظو له ليدلو څخه دا ويلی شو، چې د وحيې راتلل په څلوېښت کلنۍ پورې نه ده موقوفه، ځکه چې د يوسف عليه السلام عمر په دغه وخت کې ډېر لږ وو، والله أعلم.

وَجَآءُوٓ اَبَاهُمۡ عِشَآءٗ يَبۡكُونَ ١٦

او راغلل دوی پلار خپل ته ښکا (په تياره کې) چې ژړل يې (په دروغو سره).

تفسير: څو چې دوی خپلو کورونو ته نېږدې راغلل تياره شوه، يا قصداً په تياره کې راغلل، چې د ورځې په رڼا کې د پلار مخ ته کتل دوی ته ډېر مشکل ښکارېده، او د شپې تور ټکرۍ (څادر) تر يوې اندازې پورې د بې حيايۍ، بې رحمۍ او د دروغو ژړا او انګولا څه پرده داري کولی شي.

قَالُواْ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبۡنَا نَسۡتَبِقُ وَتَرَكۡنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ ١٧

وويل دوی چې: ای پلاره ځمونږ ! بېشکه چې مونږ لاړو مسابقه مو سره کوله (په غشو ويشتلو او ځغښتلو) کې، او پرېښود مونږ يوسف (يواځې) په نزد د اسباب خپل؛ نو وخوړ ده لره لېوه، او نه يې ته باور کوونکی مونږ لره (په دې خبرې) او اګر که يو مونږ رښتيني.

تفسير: يعنې مونږ په حفاظت کې هيڅ قصور نه دی کړی، چېرې چې ځمونږ کالي (جامې) او اسباب او نور د کار او د ساتنې وړ شيان ايښي شوي وو، مونږ همغلته يوسف عليه السلام يواځې کېناوه، او مونږ صحرا ته لاړو، چې يو تر بله وړاندې شو، په منډو منډو او غشو ويشتلو کې؛ نو چې لږه شېبه ځمونږ سترګې تريې واوښتې، لېوه راغی او يوسف يې له مونږ ځنې وتښتاوه، حال دا چې په داسې يوه لږه موقع له سره د داسې احتمال امکان نه وو، چې سم له لاسه لېوه ور ورسيږي، او علی الفور يوسف عليه السلام ښکار کړي.

﴿وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ﴾ يعنې د يوسف په معامله کې لا له ابتداء څخه تاسې پر مونږ بدګمانه يئ، که مونږ تاسې ته بيخي صحيح او رښتيا خبره هم وکړو؛ خو بيا هم تاسې په دغه مخصوصه معامله کې ځمونږ پر خبرو باور په هيڅ شان کوونکي نه يئ.

وَجَآءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ؕ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ؕ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ؕ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿١٨﴾

او راوړه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندې وینه د دروغو، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چې دا ټول دروغ دي): بلکه ښایسته کړي دي تاسې ته نفسونو ستاسې یو (لوی بد) کار، نو کار ځما صبر جمیل دی (چې په کې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته)، او الله ځخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې یې بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځګوړی (چېلی) یا هوسۍ یا بل حیوان یې ذبح کړ، او د یوسف یو کمیس یې د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه یې پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره یې کوښښ کاوه چې د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولي چې دغه دی لیوه، یوسف علیه السلام یې دارلی او خوړلی چې کمیس یې په وینو سره لړلی دی.

په رښتیا سره چې «دروغجن د یاد خاوند نه وي» کمیس یې خو په وینو ولاړه، مګر دومره یې خیال ونه کړ، چې هغه کمیس به یې په بې ترتیبۍ سره هم ځیرلی او شلولی وی، او بیا یې سره له دغو وینووو خپل پلار ته وړاندې کړی وی.

نو یعقوب علیه السلام په صاف ډول سره وفرمایل چې: دغه ځردې ستاسې حیلې او پلمې (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم، چې په هغه کې نه د بل چا په مخ کې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسې ځخه د انتقام په کوښښ کې یم، یواځې د خپل پاک الله له درباره غواړم چې په دغه صبر کې ځما مدد وفرمایي، او په خپل غیبي اعانت سره د هغې خبرې حقیقت چې تاسې یې ظاهروئ په داسې شان رابښکاره کړي چې په سلامتۍ سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوْا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهٗ ؕ قَالَ يٰبُشْرٰى هٰذَا غُلٰمٌ ؕ وَاَسَرُّوْهُ بِضَاعَةً ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدین چې مصر ته تله) نو ولېږه دوی اوبه راوړونکی خپل، نو (ځوړنده) خوشې یې کړه بوکه خپله (په کوهي کې نو ونښت یوسف په دغې بوکې پورې، کله چې ویې لیده)؛ نو ویې ویل: ای خوشالیه ځما ! چې دا یو هلک دی ډېر ښایسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چې کول (وروڼو د یوسف له بې رحمۍ).

تفسیر: وایي چې تر دې ورځو پورې یوسف علیه السلام په هغه کوهي کې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ دېره وو، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کې دغه خبره ولوېده، چې هره ورځ ورته په همغه کوهي کې ډوډۍ ورسوي، او برسېره په هغه نورو وروڼو یې هم خبر اخیست، چې هلته مړ نشي، او د کوم بل ملک مسافر یې تر سترګو وباسي، او له ځان سره یې بوځي، او ځمونږ له منځه دغه اغزی ورک شي، رښتیا ده چې «دغلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاري ګل».

بالآخر له مدین ځخه یوه قافله د مصر په لوري تله، کله چې د دغه کوهي له خوا تېرېده، او د هغوی نظر پر هغه کوهي ولوېد؛ نو یو سړی یې د اوبو اخیستلو لپاره ورولېږه، ده چې خپله بوکه وغورځوله؛ نو یوسف علیه السلام چې وړوکی هلک وو، ژر په هغې بوکې کې کښېناست او پرې یې په خپل لاس ټینګ ونیو، او له کوهي ځخه ووت، کله چې د بوکې کشوونکي سترګې پرې ولګېدې؛ نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنې

له حده تېر خوشاله شو، او ناڅاپه يې له خولې څخه دغه غږ پورته شو چې عجيبه هلک دی، او په ډېر ښه قيمت پلورل (خرڅول) کيږي.

﴿وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً﴾ يعنې بو که کشوونکي د دغې خبرې له خپلو نورو ملګرو ځنې د پټولو په فکر کې وو، چې که نور پرې خبر شول؛ نو ګرد (ټول) به راسره شريکيږي.

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ کړ) دوی هغه (ورور خپل) په پيسو ناکارو سره چې يو څو روپۍ وې شمېرلې شوې (لږې)، او وو دوی په حق د يوسف کې له بې رغبتانو.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام ورونه خبر شول، چې قافلې يوسف عليه السلام له کوهي څخه وويست، او له ځان سره يې بوته، نو ژر ورپسې ورغلل، او دا يې ورښکاره کړه چې دغه ځمونږ مريي دی، چې په تېښته سره راغلی دی، خرنګه چې د ده عادت دی چې تل تښتي؛ نو ځکه مونږ نه غواړو چې وروسته له دې نه يې وساتو، که يې پېرئ (اخلئ) نو پېرودلی (اخيستلی) يې شئ، مګر ډېر کلک يې وساتئ چې چېرې درڅخه ونه تښتي، وايي چې په اتلسو درهمو يا په لږ څه ډېرو يا کمو يې خرڅ کړ، نو د هر يو ورور په سر دوه دوه درهمه ورورسېدې، يو ورور يې چې (يهودا) نوميده؛ هيڅ برخه يې وانه خيسته.

﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ﴾ (او وو دغه ورونه په باب د يوسف کې له بې رغبتانو، يا وو دغه کاروانيان په باب د يوسف کې له بې رغبتانو له جهته د بې فرمانۍ او د تېښتې د ده)، يعنې له دومره ارزانو پلورلو څخه مه متعجب کېږه ! دوی له يوسف عليه السلام څخه دومره بېزاره وو، چې که ويږيا يې ور پرېښي وی خو لا هم مستبعد او لرې ترې نه وو، هومره پيسې چې د دوی په لاس ورغلې؛ هغه يې غنيمت وګڼلې.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د هغه پلورلو ذکر دی؛ چې د قافلې خاوندانو وروسته د مصر له رسېدلو څخه وکړل، که داسې وي؛ نو ويلی شو چې د لويدلي ځيز قدر يې ونه کړ، او له دغې اندېښنې څخه چې بيا څوک پرې دعوی ونه کړي، او هم د تښتېدلو عيب يې اورېدلی وو؛ نو ځکه يې په ارزان قيمت وپلوره، والظاهر هو الأول، والله أعلم.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

او وويل هغه سړي (عزيز) چې يې اخيستی وو يوسف او وو له اوسيدونکو د مصر ښځې خپلې ته چې په عزت لره ځای د دغه (يوسف، او ښه قدر او عزت يې کوه !) ښايي چې نفع ورسوي مونږ ته يا به ونيسو مونږ دی ځوی (چې دواړه اولاد نه لرو)، او همداسې (لکه چې نجات مو ورکړ يوسف ته له کوهي څخه او عزيز مو مهربان کړی وو پر ده) ځای او قدرت ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، او وښيو مونږ يوسف ته تعبير د خوبونو، او الله غالب دی په کارونو خپلو (چې هيڅوک يې نشي رد کولی) وليکن زيات خلق نه پوهيږي (په دې).

تفسير: وايي کله چې دغه قافله مصر ته ورسېده، ليلام شروع شو، او د مصر د عزيز پر بولۍ دغه معامله پای ته ورسېده، ده خپلې ښځې زليخا يا راعيل ته وويل: «چې دغه هلک ډېر غوره محبوب، هوښيار او پوه رابرېښي، نو ښايي چې ته يې

ښه په عزت او احترام او پت وساتې ! او د مريانو په شان سلوک ورسره ونه کړې، کيږي چې وروسته له لوييدو څخه ځمونږ په کار راشي، او خپل کاروبار وروسپارو، يا څرنګه چې اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ﴾ الآيه ـ يعنې مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د وروڼو د حسد او رڅې (کينې) له ربړو (تکليفونو) او د کوهي له بندي خانې څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورسولو، بيا مو د عزيز په زړه کې د هغه محبت او شفقت وغورځولو، او په دغه ډول مو هغه ته په مصر کې يو معزز ځای ورکړ، او د مصريانو په سترګو کې مو هغه وجيه او محبوب وګرځولو، څو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاوو د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائيلو لپاره د مصر د هستوګنې وسيله شي، له هغه سره دا هم منظور وو، چې د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي، څو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي، او د ګردو خبرو پر ځايونو باندې د لګولو او کولو کامله سليقه او تجربه ور حاصله شي.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

او کله چې ورسېد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او همداسې جزا (بدل) ورکـوو نيکوکارانو ته.

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې د يوسف ګردې قواوې د کمال حد ته ورسېدې، نو د پاک الله له درباره د عظيم علم او حکمت خاوند وګرځېد، نهايت مشکله عقدې (غوټې) يې په خپل رسيدونکي فهم سره حل کولې، په ډېره ښه توګه او پوهه سره يې د خلقو جرګې او جګړې سره جوړولې، پر ديني دقائقو په ښه ډول سره پوهېده، کومه خبره يې چې په ژبه سره ويله، هغه به يې عملاً هم کوله، او نورو ته به يې ورښوولې، د بې عقلانو له اخلاقو قطعًا پاک او صاف وو، په علم الشرائعو پوره ماهر وو، علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

او طلب د فرېب وکړ ده لره هغه (ښځې) چې دغه يوسف په کور د هغې کې وو لپاره د نفس د ده، او کلکې يې پورې کړې ټولې دروازې، او بيا وويل دغې ښځې: هله ژر راشه ته ! زه تا لره يمه، وويل يوسف: پناه نيسم په الله پورې، چې بېشکه عزيز مالک خاوند ځما دی چې ښه يې کړې ده ساتنه ځما، (نو زه به ولې خيانت کوم په اهل د ده کې)، بېشکه شان دا دی چې نيکي نه مومي ظالمان (چې د نېکۍ په ځای بد کوي يا زانيان).

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زلېخا مفتونه او مينه شوه، او د زړه وړلو، او مينه کشولو او سد لرې کولو ګرد سامان او اسباب يې ټول کړل، او غوښتل يې چې د يوسف عليه السلام زړه هم بې واکه کړي، د يوه لوري د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو لپاره هر راز سهولتونه او د بل لوري د يوسف عليه السلام شا مدام اوسېدل د زلېخا په کور کې او د زلېخا انتهايي مينه او محبت او شفقت له ده سره، او په ګوښه (بېله) کوټه کې په خپله د ښځې له لوري په بېتابۍ او بې صبرۍ سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پردیو د تللو او راتللو ګرد ورونه يې وترل، له بل لوري د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون، دغه ګرد دواعي او اسباب داسې وو؛ چې د هغو له تصادمه او تماسه د ډېرو لويو زاهدانو تقوی هم ګرد ګرد الوځي، مګر هغه څوک چې د پاک الله له طرفه محسن ټاکلی شوی وي، او د علم او حکمت په رنګ سره يې رنګين کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به څوک قدرت او مجال ولري، او څرنګه به د شياطينو په چمبو (فرېبونو) کې

راشي، ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه، چې: «په الله پورې پناه نيسم»، سم له لاسه ګرد شيطاني جالونه او د کړې ګرد ولونه وپرانستلی شول، ځکه هر چا چې د الله تعالی پناه ونيوله؛ په هغه د بل هيڅا وار نه چليږي.

تنبيه: ځينو مفسرينو د ﴿إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ﴾ ضمير د الله په لوري راجع کړی دی.

وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ ٢٤

او خامخا په تحقيق قصد کړی وو دغه ښځی (يوسف) ته (د جماع) او (يوسف) به قصد کړی وی دې ښځې ته؛ که نه وی ليدلی يوسف برهان (قاطع دليل) د رب خپل، همداسې (ساتلی دی مونږ يوسف په عصمت سره) لپاره د دې چې وګرځوو مونږ له ده ځنې بد او ناکاره فعل (چې خيانت او زنا ده)، بېشکه دغه (يوسف) له بندګانو مخلصو ځمونږ څخه وو.

تفسير: ځينو مفسرينو د ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ﴾ الآيه ـ داسې ترجمه کړې ده؛ او خامخا په تحقيق ښځې فکر کړی وو د يوسف، او يوسف فکر کړی وو د ښځې، يعنې زليخا د يوسف عليه السلام د راګېرولو فکر وکړ، او يوسف عليه السلام داسې فکر وکړ چې زه د ښځې د مکر په لومه (دام) کې ونه نښلم، که يوسف عليه السلام د خپل رب حجّت او قدرت نه وی معاينه کړی، نو استقامت او ثابت قدمي به يې مشکله وه.

ځينو مفسرينو ﴿وَهَمَّ بِهَا﴾ يې له ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ﴾ څخه بېل کړی دی، او له ﴿لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ﴾ سره يې متعلق کړی دی، لکه چې په ﴿إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا﴾ ترکيب کې دی، په دغه وخت مقصود د يوسف عليه السلام په حق کې د «همّ» ثابتول نه، بلکه نفي کول دي، او ترجمه به يې داسې کيږي چې: ښځې د يوسف عليه السلام اراده وکړله، او يوسف عليه السلام به هم د ښځې اراده کړې وی؛ که د خپل رب قدرت او حجّت يې نه وی ليدلی.

«برهان» دليل او حجّت ته وايي، يعنې که يوسف عليه السلام په دغه وخت کې د خپل رب دليل نه وی ليدلی؛ نو پر قلبي ميلان به يې تګ کولو، نه ! نو دليل څه وو؟ د زنا هغه عين اليقين حرمت او شناعت وو چې الله تعالی ورښوولی وو.

وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٢٥

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څيري کړ (ښځې) کميس د دغه (يوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه مېړه (خاوند) د زليخا سره دروازې څخه، وويل (زليخا عزيز ته): چې نه ده جزاء د هغه چا چې اراده يې کړې ده په اهل ستا د بدی مګر دا چې بندي کړ شي، يا عذاب دردناک دی.

تفسير: وړاندې يوسف عليه السلام وو، چې ژر ور وپرانيځي، او د باندې لاړ شي، او وروسته زليخا د ده په تعاقب کې وه، اتفاقاً د يوسف عليه السلام د کميس وروستنی برخه د زليخا په لاس کې ولوېده، نو ټينګ يې ونيو، او خپل لوري ته يې راکش کړ، په دغه کش او کوک (راښکلو) کې کميس وشلېد، مګر يوسف عليه السلام په هر ډول چې وو له کوټې څخه د باندې ووت، نو له يوې خوا دوی دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کې ورسېدل، او له بلې خوا د زليخا مېړه د مصر عزيز هم راورسېد، نو ژر تر ژره زليخا په خبرو جوړولو خپله خوله وپرانستله، زليخا الزام پر يوسف واړاوه، چې ده له ما سره د بدی اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښايي دا وي چې په بندي خانه کې وغورځاوه شي، يا بل کوم سخت هېداد (سزا) ورته وټاکلی شي.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَن نَّفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِن كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

وويل (يوسف) چې همدې طلب کړی دی له ما څخه لپاره د نفس ځما (مراد خپل)، او شاهدي ورکړه (يوه تی رودونکي) له کورنۍ د زلېخا څخه (داسې چې ای عزيزه وګوره) که وو کميس د يوسف څيري کړی شوی د مخې له خوا نو رښتيا وايي زلېخا او دغه (يوسف) له دروغجنانو څخه دی. او که وو کميس د دغه (يوسف) څيري کړی شوی د شا له لوري؛ نو دروغ وايي زلېخا او يوسف له رښتيا ويونکو څخه دی. نو کله چې وليد (عزيز) کميس د يوسف چې څيري شوی دی د شا له لوري؛ نو وويل (عزيز) چې بېشکه دغه (يو فرېب دی) له فريبونو ستاسو ښځو څخه، بېشکه فرېب ستاسو ښځو ډېر لوی دی. ای يوسف ! واوړه له دې کاره (او پت د زلېخا وساته، او بيا يې زلېخا ته وويل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلې ته، بېشکه چې ته يې له خطاکارانو.

تفسير: اوس نو يوسف عليه السلام ناچاره شو چې اصلي خبره ورښکاره کړي، چې زلېخا اراده کړې وه چې ځما نفس ځما له واکه (اختياره) وباسي، زه وتښتېدم او ځان مې تري وژغوره (بچ کړو)، دغه جګړه لا پای ته نه وه رسېدلې؛ چې د زلېخا له کورنۍ څخه يو شاهد په عجيبې طريقې سره د يوسف عليه السلام په حق کې شاهدي ورکړه.

له ځينو روايتونو ځنې معلوميږي، چې دغه شاهد يو تی رودونکی هلک وو، چې د الله تعالى په قدرت يې د يوسف عليه السلام د برائت او وجاهت عند الله ښکاره کولو لپاره په غږېدلو پيل وکړ.

او ځينې علماء وايي چې هلک نه وو، بلکه کوم پوه سړی وو، چې داسې يوه پته او نښه يې ور وښوده، والله أعلم.

که شاهد تی رودونکی هلک وو لکه چې په ځينو معتبرو روايتونو کې دي؛ نو په دې صورت هم دغه د يوه تي رودونکي وينا او داسې شاهدي ورکول چې په خاتمه کې د يوسف عليه السلام په حق کې مفيد شي؛ بالاستقلال د يوسف عليه السلام د صداقت دليل وو، د کميس له وړاندې يا له وروسته څيريدلو له شهادته په زائد ډول د يوې علامې او قرينې په شان ښايي وګڼلې شي.

او که کوم پوه سړي وو؛ نو په ښکاره سره داسې معلوميږي چې دی به په خارجي طريقې سره د حال په حقيقت مطلع شوی وي، مګر ده په نهايت پوهې په داسې يو اصول سره شاهدي ادا کړه، چې هغه د بې طرفانو په نزد هم ډېره معقوله وه، ځکه چې که سم د ښځې له دعوی سره (معاذ الله) يوسف عليه السلام د دې په لوري اقدام کړی وی؛ نو د ده مخ به د ښځې په لوري وه، نو ښکاره ده چې په دغه کش کوک کې د يوسف عليه السلام کميس به د مخې له لوري څيري شوی وو.

او که د يوسف عليه السلام وينا صحيحه ده چې ښځې زه خپل لوري ته بللم، او زه د دروازې په لوري وتښتېدم، او دې ځما د نيولو په مقصد ځما تعاقب وکړ؛ نو ښکاره خبره ده چې د ده کميس به د شا له لوري څيري شوی وي، ځکه چې په دغه صورت کې يوسف عليه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه وو، بلکه هغې ته يې خپله شا ګرځولې په تښته وو، په هر حال کله چې وليد شو، چې کميس د مخې له لوري نه، بلکه د شا له لوري څيري کړی شوی وو؛ نو عزيز وپوهېد چې دغه ګرد د ښځې مکر او فرېب دی، يوسف عليه السلام هيڅ قصور نه لري، لکه چې ښکاره يې وويل؛ چې زلېخا دغه ډک له فرېبه چاره له هغه قسمه ده چې عموماً ښځې يې کوي.

نو عزيز له يوسف عليه السلام څخه استدعاء وکړه، چې څه تېر شوي دي؛ هغه هېر کړه ! او وروسته له دې نه د دې خبرې ذکر مه کوه ! چې د سختې رسوايۍ او بدنامۍ موجب دی، او زلېخا ته يې وويل: چې له يوسف عليه السلام څخه يا له الله تعالى د خپل قصور معافي وغواړه ! چې بالیقین همدا ستا قُصور دی.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

او وويل يو څو ښځو (له خواصو د پاچا) په ښار (د مصر) کې چې: ښځه د عزيز طلب کوي مريي خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقيق څيري کړې ده پرده د زړه د دې ښځې له جهته د محبت (د يوسف يعنې ننوتلی دی محبت د يوسف په غلاف د زړه د زلېخا کې)، بېشکه مونږ خامخا وينو زلېخا په ګمراهۍ ښکاره کې (چې خپل مېړه (خاوند) لري او مريي پسې ګرځي).

تفسير: يعنې ورو ورو د ټول ښار په ښځو کې داسې ويناوې شروع شوې، چې د عزيز ښځه پر خپل ځلمي کنعاني غلام مفتونه او مينه شوې ده، او غواړي چې ويې لمسوي، او پر خپل ځان يې وغولوي، او د هغه نفس د ده له واکه وباسي، د دې مريي مينې د هغې د زړه په منځ کې ځاى نيولى دی، حال دا چې د داسې يوه معزز منصبدار ښځې دغسې يو حرکت ډېره د شرم خبره ده، چې دا پر خپل مريي مينه شي، او ترې خپل نفساني مقصد وغواړي، ځمونږ په فکر په دغې معاملې کې زلېخا په علانيه غلطۍ او ښکاره ناپوهۍ کې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نو کله چې واورېد (زلېخا غيبت) مکر (فرېب) د دوی؛ نو ولېږه (زلېخا يو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تيار يې کړ دغو ښځو ته مجلس (يا مېلمستيا يا بالښتونه چې ډډې پرې واچوي) او ور يې کړې هرې يوې ښځې ته له دغو نه چورې کی، او وويل (زلېخا يوسف ته): راووځه په دوی (نو راووت)، نو کله چې وليد دوی دغه (يوسف)؛ نو ډېر لوي ښايسته يې وموند (هک پک پاتې او ځانونه ترې هېر شول)، او غوخ يې کړل لاسونه خپل او وويل دوی: پاکي ده الله ته (له عجز او نقصانه چې داسې صورت يې هم جوړ کړی دی) نه دی دغه انسان، مګر پرښته ده عزتمنده.

تفسير: د ښځو دغو ويناوو ته ځکه مکر فرېب وايي، چې د مکارانو په شان به يې پټې پټې خبرې کولې، او پر زلېخا به يې بد ويل، ګواکې دوی د خپلې پاکۍ او عفت اظهار کولو، حال دا چې يوسف عليه السلام د بې مثال حسن او جمال شهرت چې د هرې ښځې غوږونو ته رسېدە؛ نو هغوی به د ده په ليدلو پسې کړېدې او ترپېدې او پرې ويلېدې.

هيڅ بعيد او لرې نه دی چې زلېخا د طعنو او تنقيد کوونکو اصلي د زړه مقصد همدا وي، چې زلېخا په قهر کړي، او داسې يوه حرکت ته يې تياره کړي، چې د يوسف عليه السلام د ملاقات او ليدلو سبب وګرځي، يا د زلېخا په زړه کې د هغه نفرت واچوي، او هغوی د خپل ځانونو په لوري د هغه د مائل کېدلو موقع را پيدا کړي.

او دا هم ممکن دي چې زلېخا په دغې معاملې کې له ځينو ښځو سره د زړه خبرې کړي وي، او هغوی د دې د دغو پټو او د زړه خبرو د ساتلو په ځاى هغه برسېره کړي وي، او په تنقيد او پيغور ويلو به يې لاس پورې کړی وي، په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبير کولو کې دغه ټول احتمالات موجود دي.

﴿أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ﴾ الآيه ـ «نو ولېږه زلېخا يو څوک دغو طعنګرو ښځو ته»، يعنې ښځو ته يې بلنه وکړه، او مېلمستيا ته يې راغوښتې، او يو مجلس يې ترتيب کړ، چې د هغه د ماکولاتو او خوړو په منځ کې ځينې خواړه داسې هم وو، چې په چړوکيو سره ګرېدل، يا پوټکي به يې ترې لرې کېدل، لکه چې د خوړو ګردې (ټولې) مېوې او نورې د دوی په مخ کې واوښتلی شوې، او په ښه ترتيب سره کېښودی شوې، او د هرې يوې ښځې په لاس کې يوه يوه چړوکی ورکړه شوه، څو د تراشولو وړ (لايق) شيانو په خوراک کې د بلې ښځې د انتظار له کلفته بې غمه وي، کله چې دغه ګرد (ټول) شيان يې جوړ او پوره ترتيبات يې ونيول، يوسف عليه السلام ته چې هم هغلته چېرې نژدې موجود وو؛ غږ يې وکړ چې دلته راشه، په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (ټولو) مېلمنو ښځو باندې د برېښنا په شان يو تاثير او حرکت پيدا شو، او ښځې د يوسف د حُسن او جمال له دغې يو ناڅاپي نندارې څخه بيخي بې هوشې او بې حواسې شولې، او د بېهوشۍ په حال کې د مېوو په ځای يې خپل لاسونه پرې کړل.

قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدْتُّهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَآ آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

نو وويل (زلېخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمی دی چې ملامته کړې ومه تاسو زه په (محبت د) ده کې، او خامخا په تحقيق طلب کړی وو ما له ده له نفسه د ده؛ نو ځان يې وساته (او ځما مطلب يې ونه کړ)، او قسم دی خامخا که ونه کړي هغه څه چې امر کوم زه ده ته؛ نو خامخا به بندي (قيد) کړی شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دی له ذليلانو (په دې بنديخانه کې).

تفسير: اوس زلېخا موقع وموندله چې د ښځو د هغو طعنو او تشنيعو غشي ېرته پر هم دوی ورغوځار کړي، ګواکې په دغه وخت کې ﴿فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ﴾ په ويلو سره د يوسف صفت وکړو، د دې ټولنې د رنګ او وضعيت له ليدلو سره ځنې زلېخا بيخي ځان له لاسه ورکړ، او د هغې پېښې ګرد واقعات يې په ښکاره ډول سره ټکي په ټکي وويل چې: «بېشکه ما غوښت چې د دې کنعاني ځلمي زړه په لاس راوړم، مګر دغه د پاک الله بنده په داسې ډول سره خپل ځان له ما ځنې وژغوره (وساته) او لاس يې له ما ځنې وواښه، چې زه ورته حقه حيرانه يمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بيان تاسې ته له سره نشم کولی» ګواکې الله تعالى د ګرد ښار د خواصو ښځو په ټولنه کې د يوسف عليه السلام د عصمت او عفّت کمال او د نزاهت او طهارت ثبوت يې ور وړاندې کړ.

﴿وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ﴾ الآيه ـ د زلېخا مقصود په دغو خبرو او اترو کې لږ څه نورو ښځو ته د خپلې معذورۍ او نامرادۍ اظهار وو، څو د هغوی زړه خوږي او همدردي حاصله کړی شي، او لږ څه په تحکمي ډول په وېرولو سره د يوسف عليه السلام مرعوبيت وو، چې هغه وويريږي او وروسته له دې نه د زلېخا په مراد او مطلب کار وکړي.

کله چې دغو ښځو يوسف عليه السلام ته وويل چې امر ومنه د مولاګۍ خپلې، که نه بندي (قيدي) کيږې، او ربړونه (تکليفونه) به تېروې.

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

نو وويل (يوسف): ای ربه ځما ! بندي خانه ډېره خوښه ده ځما له هغه کاره چې بولي دا ښځې ما هغه کار ته، (ای الله وګرځوې مکر، فرېب د دوی له مانه)، او که ونه ګرځوې ته له ما ځنې مکر فرېب د دې ښځو؛ نو ميلان به وکړم زه دوی ته، او بيا به وګرځم (په سبب د دغه ميلان) له جاهلانو.

تفسير: معلوميږي چې زلېخا د غه د مايوسې غوصې، او د مظلوميت ډکې وينا د دې پر نورو هم جنسانو او سيالانو خپل پوره اثر وغورځوه، يا لا له پخوا د دوی په منځ کې سره څه خبرې او اترې به هم شوې وې، په هر حال ليکلي دي، چې په دغه وخت کې ګردو ښځو د يوسف عليه السلام په پوهولو باندې داسې ژبې وپرانستلې: «چې تاته لازم دي، چې د خپلې دغې محسنې او سيدې مېرمنې خبره ومنې ! آخر ته ولې پر دغې غريبې باندې ظلم او تېرى کوې؟ او ښايي چې دغې خبرې ته هم ښه فکر وکړې، چې د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتيجه به تاته خامخا ربړونه اومصيبتونه دروړاندې کړي، او بل هيڅ يوه ګټه درته نه رسوي».

نو يوسف عليه السلام په پوره عزم او استقامت د الله تعالى له درباره غوښتنه او دعاء کوله چې: «يا اله العالمينه ! ما د دوی له مکرونو او فريبونو ځنې وژغوره (وساته) ! که په دغې سلسلې کې ماته بنديې کېدل راپېښيږي؛ نو زه په ډېرې خوشالۍ سره هغې بنديګرۍ ته د معصيت پر ارتکاب ترجيح ورکوم، که ته ځما لاس ونه نيسې؛ نو وېرېږم چې زه به بې عقله شمه، او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمايل وکړم».

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو ويې ګرځولو له ده څخه فريب د دوی، بېشکه الله هم دی ښه اوريدونکی ښه عالم دی (په ګردو افعالو).

تفسير: يعنې دی يې په عصمت او عفت په پوره ډول سره ثابت قدم او مستقيم کړ، او د هيڅا مکر او فريب پرې ونه چلېد، او هيڅ اثر يې پرې ونه کړ.

﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ يعنې د ګردو دعاوې ښې اوري، او ترې ښه خبردار او پوه دی، شاه صاحب ليکي: «ظاهرا معلوميږي چې دی پخپلې غوښتنې او دعاء سره بنديې شوی دی، ليکن الله تعالى د ده دومره دعا قبوله فرمايلې ده، چې د هغوی فريب يې ترې دفع کړی، نور بنديې کېدل د ده په قسمت کې وو، انسان لره ښايي چې د وېرې په وخت کې د خپل ځان لپاره بدي ونه غواړي، او پوره د نېکۍ سوال دې کوي، اګر که هر څه چې کيږي خو همغه چې په قسمت کې ليکلی شوي دي»، په ترمذي شريف کې راغلي دي چې له يوه سړي څخه رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه دعاء واوريده: «اللهم إني أسألك الصبر» «ای الله ! زه له تانه صبر غواړم»، رسول الله مبارک وفرمايل: «سألت الله البلاء فاسأله العافية» «تا له الله تعالى ځنې د بلاء طلب وکړ؛ ځکه چې صبر خو پر بلاء کيږي؛ نو ترې عافيت وغواړه».

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾

نو بيا ښکاره شو دوی ته (يعنې عزيز او تابعانو د عزيز ته) وروسته له هغه چې وليدل دوی دلائل (د پاکۍ د يوسف) چې خامخا په بنديې خانه کې به واچوي هرومرو (خامخا) دی تر يو وخت پورې (چې قطع شي خبرې د خلقو، پس بنديې کړ شو يوسف).

تفسير: يعنې سره له دې چې د يوسف عليه السلام د برائت او نزاهت ډېر دلائل يې ليدلي وو؛ بيا هم دوی په دغه کې مصلحت وليد، چې تر يوې مودې پورې يوسف عليه السلام بنديې کړي، څو عام وګړي او خلق داسې وګڼي چې همدغه يوسف پرې وو، او همغه کمبخته ښځه بې سببه بدنامه شوه، ګواکې هغه تخويف او وېرول چې د زلېخا له لوري په بنديتوب سره ورکړی شوي وو؛ په سر ورسول شو.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کې دوه ځلميان، وويل يو له دې دواړو: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې نچوړوم انګور لپاره د شرابو، او وويل هغه بل چې: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې بار کړې مې ده د پاسه په سر خپل ډوډۍ چې خوري مرغان له هغې، خبر کړه ته مونږ په تعبير د دې (هر يوه خوب)، بېشکه مونږ وينو تا له نيکو کارانو (له بنديانو سره، يا د بنديخانې، يا له نبو علماوو د تعبير څخه).

تفسير: يعنې په هم دغو ورځو کې دوه ځلمي بنديان هم په بندي خانه کې واچول شول، چې له دوی ځنې يو د مصر د پاچا ډوډۍ پخوونکی او بل يې ساقي وو، او دواړه په دغه الزام چې پاچا ته د زهر ورکولو اراده يې درلوده بنديان شوي وو، په بندي خانه کې د يوسف عليه السلام د مروءت، امانت، رښتيا ويل، نبه اخلاق، زيات عبادت کول، نبه معرفت، نبه تعبير، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه، دغه دواړه بنديان هم له يوسف عليه السلام سره ډېر مأنوس (روږدي) شول، او د ډېر محبت او اخلاق اظهار به يې ورته کولو، يوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ۚ ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ۚ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

وويل (يوسف) چې: لا نه به وي راغلی تاسې ته طعام چې روزي درکوله شي تاسې ته هغه (طعام) مګر چې خبر به کړم تاسې په تعبير د دې خوب پخوا له راتلو (د دې طعام) تاسې ته، دا تعبير له هغه علم نه دی چې نبوولی دی ماته رب ځما، بېشکه ما پرېښې مې دی دين د هغو خلقو چې ايمان نه راوړي پر الله، او حال دا چې دوی په آخرت هم دوی کافران کېدونکي دي.

تفسير: يوسف عليه السلام ډومبی هغوی ته تسلي ورکړه، چې هرومرو د دغو خوبونو تعبير تاسې ته ډېر ژر معلوميدونکی دی، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چې تاسې ته درکول کيږي، هغه به زه دروښيم، ليکن د خوب د تعبير کولو څخه د مخه يوه ډېره ضروري او مفيده خبره در اوروم، او هغه دا ده چې دغه د تعبير علم او نور ماته له کومه ځايه حاصل شوی؟ نو په ياد يې ولرئ چې زه کوم کسب ګر کاهن يا منجم نه يم، بلکه ځما د علم سرچينه ربّاني وحيه او الهام دی، چې ماته پاک الله دغه علم او کمال ځکه راښوولی دی، چې ما د همېشه لپاره د کافرانو او باطل پرستانو دين او ملت پرې ايښی دی، او د خپلو پلرونو او نيکونو د ابراهيم، اسحاق او يعقوب غوندې انبياوو او مرسلانو د توحيد پر دين ځم، او د هغوی لاره مې ځانته غوره کړېده.

ځمونږ له ګردو خبرو څخه لويه او مقدسه د نظر مطمح همدغه خبره ده، چې د دنيا هيڅ يو څيز په هيڅ يوه درجه له پاک الله سره شريک ونه ګرځوو، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې، نه په افعالو کې، نه په ربوبيت او معبوديت کې، يوائې د هغه په حضور کې سر ښکته کوو، او له هغه سره محبت لرو، او پر هغه باندې توکل او اعتماد کوو، او خپل مرګ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو.

په هر حال يوسف عليه السلام مناسبه موقع ليدلې په نهايت مؤثر ډول سره دغو بنديانو ته د ايمان او توحيد په جانب ترغيب او تشويق ورکړ، د انبياوو همدغه کار او عادت دی، چې د دعوت او د حق د تبليغ هيڅ يوه مناسبه موقع له

لاسه نه ورکوي، يوسف عليه السلام وليد چې د دغو قيديانو زړونه ځما په لوري متوجه دي، او هم له ما سره مانوس شوي دي، او د بندیګرۍ په مصيبت کې ګرفتار دي، ښايي چې لږ پاسته او نرم شوي به هم وي، راشه ! په دغه وخت کې ته دې د تبليغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده ترې واخله ! ډومبی دوی ته ديني خبرې وروښيه، بيا يې د خوب تعبير ووايه ! دغه تسلي يې خو ورته لا له پخوا څخه ورکړې وه، چې د ډوډۍ تر وخت پورې تعبير به درمعلومیږي، څو دوی د پند او نصيحت له اورېدلو څخه ځانونه ونه باسي، او ښه غوږونه ورته کيږدي.

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِیْۤ اِبْرٰهِیْمَ وَاِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ ؕ مَا كَانَ لَنَاۤ اَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ ؕ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَیْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا یَشْكُرُوْنَ ﴿۳۸﴾

او متابعت کړی دی ما د دين د پلرونو خپلو چې ابراهيم او اسحاق او يعقوب دي، نه ښايېږي مونږ ته چې شريک ونيسو په الله پورې، هيڅ شی په هيڅ څيز کې، دا (توحيد) له فضل د الله دی پر مونږ باندې او پر نورو خلقو، وليکن زيات له خلقو شکر نه وباسي (په دې راتلو د انبياوو).

تفسير: يعنې ځمونږ خالص توحيد او په ابراهيمي ملت باندې ځمونږ قايم پاتې کېدل نه يوائې ځمونږ په حق کې بلکه د ګرد جهان په حق کې فضل او رحمت دی، ليکن افسوس دی چې ډېر کسان د الله تعالی د دغه لوی نعمت قدر نه کوي، لازم خو داسې وو چې د پاک الله احسان يې منلی وی، او د توحيد په سمه او صافه لاره تللي وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصيان لاره يې نه وی غوره کړې، حال دا چې دوی بالعکس د ناشکرۍ، شرک او عصيان لارې خپل ځانونو ته غوره کوي.

یٰصَاحِبَیِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُوْنَ خَیْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۳۹﴾

ای دواړو ملګرو ځما د زندان ! آيا معبودان او پالونکي متفرق (تار په تار) غوره دي که (هغه) الله (غوره دی چې) يو دی (بې له شريک په الوهيت کې)؟ ډېر قوي غالب دی.

مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّاۤ اَسْمَآءً سَمَّیْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ؕ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوْۤا اِلَّاۤ اِیَّاهُ ؕ ذٰلِكَ الدِّیْنُ الْقَیِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا یَعْلَمُوْنَ ﴿۴۰﴾

عبادت نه کوئ تاسې غير له الله مګر د څو نومونو چې نومونه مو ايښي دي د هغو تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړی (رالېږلی) الله په (عبادت د) هغوی کوم برهان حجّت سند، نه دی حکومت (د هيڅا) مګر خاص د الله دی، امر يې کړی دی په دې چې عبادت مه کوئ تاسې مګر د همده، دا (عبادت د ده) دين دی سم (او حق دی ښکاره) وليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په لاره حقه).

تفسير: يعنې خوشې چټې (بېکاره) بې سنده او بې ځايه له خپل ځانه څه نومونه مو ايښي دي، چې تر هغو لاندې د يوې ذرې په اندازه هم څه حقيقت نشته، او تاسې د همدغو تشو نومونو عبادت کوئ، او تش يې په نامه سره معبود بولئ، په داسې جهل او نادانی ښايي چې سړی وشرميږي، يعنې له قديمه راهيسې د انبياوو عليهم السلام په ژبو دغه حکم مو لېږلی دی چې د پاک الله په عبادت کې بل هيڅوک مه شريکوئ ! ﴿وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَاۤ اَجَعَلْنَا مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً یُّعْبَدُوْنَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (۴۵) آيت (۴) رکوع) يعنې د خالص توحيد په لاره کې هيڅ يوه لوړه ژوره نشته، سم صاف سړک دی، چې پر هغه باندې د تللو په وسيله انسان بې له وېرې په اطمينان تر الله تعالی پورې رسيږي، ليکن ډېر کسان له حماقته يا تعصبه پر داسې سمې خبرې هم نه پوهيږي.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِيْ رَبَّهٗ خَمْرًا ۚ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَّاْسِهٖ ؕ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِيْ فِيْهِ تَسْتَفْتِيٰنِ ؕ ﴿٤١﴾

ای دواړو ملګرو ځما د بندیخانې ! هر چې یو له تاسې دواړو (دی، چې د پاچا ساقي دی)؛ نو وبه څښوي مالک بادار خپل ته شراب (لکه د پخوا په شان)، او هر چه دا بل (د پاچا خبّاز)؛ نو په دار به شي نو خوري به مرغان (غوښې) له سره د ده، فیصله شوی دی کار هغه چې په هغه کې فتوی او تعبیر غوښت تاسې له ما څخه.

تفسیر: د تبلیغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته یوسف علیه السلام د دوی د خوبونو تعبیر وفرمایه، هغه چې په خوب کې پاچا ته شراب ورځښولي دي، د هغه تعبیر همدا دی چې دی به په ویښتیا کې هم بیا خپل پاچا ته شراب ورځښوي، او هغه بل چې په خوب کې یې لیدلي چې له پاسه د ده له سره مرغان ډوډۍ خوري، د هغه مطلب دا دی چې پر دار باندې خپړولی کیږي، او ځناوران د ده د سر پوستکی هم شکوي او خوري به یې، د قضا او قدر فیصله همدغه ده، چې هغه له سره بېرته ګرځېدونکې نه ده، د هغې خبرې پوښتنه چې تاسې کوله، هغه مې وروښوله، دغه بالکل یوه قطعي او یقیني او پرې کړی شوې خبره ده، چې په کې له سره تخلف نشي کېدی، لکه چې همداسې وشو، ساقي د زهرو ورځښولو له تهمته بېخي پاک او بریء ووت، او نانوایي د خپل جرم په سزا غرغره او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِيْ ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِيْ عِنْدَ رَبِّكَ ۖ فَاَنْسٰىهُ الشَّيْطٰنُ ذِكْرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِيْنَ ﴿٤٢﴾

او وویل یوسف هغه یوه ته چې یقین یې درلود چې بېشکه دی خلاصېدونکی دی له دې دواړو نه (چې ساقي دی) چې: یاد کړه (مظلومیت ځما) په نزد د مالک خپل (چې خوشې مې کړي له بنده)؛ نو هېر کړ شیطان یادول د یوسف هغه بادار خپل ته، نو پاتې شو یوسف په بندي خانه کې څو کاله (یعنې اوه کاله).

تفسیر: دلته ظن د یقین په معنی دی لکه چې په ﴿الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ﴾ کې دی، یعنې یوسف علیه السلام د دغو دواړو په منځ کې د هغه په نسبت چې متیقن وو چې بریء کېدونکی دی، کله چې له بندي خانې څخه ووت وویل: چې د پاچا په مخکې ځما یادونه هم وکړه، چې داسې یو بې قصوره سړی د کلونو کلونو راهیسې په بندي خانې کې پروت دی، د مبالغې هیڅ ضرورت نه دی، ځما کوم حال او احوال چې تا پخپلو سترګو لیدلي دي؛ کتمټ (هوبهو) همغه ووایه !.

﴿فَاَنْسٰىهُ الشَّيْطٰنُ﴾ الآیه ـ یعنې شیطان د دغه خلاص شوي بندي په زړه کې مختلفې وسوسې او خیالات وغورځول، او داسې یې غافل کړ چې د خپل دغه لوی محسن «یوسف علیه السلام» تذکره یې تر کلونو کلونو پورې ونه کړه، او له سره یې په یاد هم پاتې نشو، او بالنتیجه یوسف علیه السلام څو کاله نور هم په بندي خانه کې پاتې شو.

له ډېرو مدتونو څخه وروسته کله چې پاچا یو خوب ولید، چې د هغه په تعبیر باندې هیڅوک ونه پوهېدل؛ نو دلته د دغه سړي (ساقي) یوسف په یاد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿وَقَالَ الَّذِيْ نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ﴾ الآیه ـ د هېرولو نسبت د شیطان په لوري ځکه وکړ شو، چې د وساوسو او د نورو د القاء ذریعه ده، چې دنسیان سبب ګرځي، د موسی علیه السلام د سفر ملګري هم ویلي وو: ﴿وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ﴾ (١٥ جزء د الکهف سورت (٦٣) آیت (٩) رکوع).

ليکن په هر شر کې الله تعالى کومه د خير خوا هرو مرو (خامخا) ږدي، دلته هم اګر که د نسيان نتيجه د بندیګرۍ د تطويل په صورت راخرګنده شوه؛ خو بيا هم د شاه صاحب د نکتې له پيدا کولو سره سم داسې يو تنبيه ورته وشوه، چې يو نبي لره نه ښايي چې تش په ظاهري اسبابو او وسائلو زړه وتړي، بلکه ابن جرير او بغوي او نورو له ځينو اسلافو څخه نقل کړی دی چې هغوی د ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ ضمير د يوسف عليه السلام په لوري راجع کړی دی، ګواکې ﴿اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ﴾ هغه بندي ته ويل چې خپل بادار ته ځما ذکر وکړه ! حال دا چې پر ده لازم وو چې د ګردو ظاهري اسبابو او وسائلو سره يې پخپله هم د پاک الله په دربار کې خپل عرض او غوښتنه کوله.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

او وويل پاچا (وروسته له اوو کلونو): بېشکه ما ولېدلې په خوب کې اووه غواوې څربې چې خوري دې (څربو غواوو لره) اوه نورې خوارې غواوې، او (بيا مې ولېدل) اوه وړې شنه او نور اووه مې وليدل وچ (چې پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، اى ډلې د درباريانو ! فتوى (تعبير) راکړئ تاسې ټول ماته په دې خوب ځما کې که يئ تاسې چې د خوب تعبير کولى شئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو وويل (دغو درباريانو): دا ګډوډ (تخيلي) خوبونه دي، او نه يو مونږ په تعبيرونو د خوشې خيالي خوبونو باندې پوهيدونکي.

تفسير: معلوميږي چې هغه خلق له دې فن څخه جاهلان وو، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کې وشرمېدل، او داسې يوه خبره يې جوړه کړه چې دا له سره خوب نه بلکه خوشې چټې (بېکاره) او پرېشان خيالات دي، چې ډېر کله انسان ته د خوب په حالت کې داسې ګډوډ خيالات او چرتونه ورپېښيږي، چې له سره د دقّت او اعتناء وړ او لايق نه دي، او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبير کې څه علم لرو، ځکه چې دغه د علم التعبير تر اصولو لاندې نه راځي.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او وويل هغه سړي چې خلاص شوى وو له هغو دواړو (يعني ساقي) او په ياد يې شو (يوسف) پس له ډېرې مودې چې زه به خبر کړم تاسې په تعبير د دې خوب؛ نو ولېږئ تاسې ما (يوسف زنداني ته).

تفسير: اوس د خوب په سلسله کې د هغه ساقي چې له بندیګرۍ څخه خوشې شوى وو يوسف عليه السلام په ياد کې راغى، ده پاچا او نورو واکوالانو (وزراوو) او اهل دربار ته يې وويل: که ماته لږ څه تر بندیخانې پورې د تللو اجازه راکړه شي؛ نو زه به ډېر ژر د دې خوب ډېر صحيح تعبير تاسې ته راوړم، په بندیخانه کې يو مقدس پرښته صورت بزرګ شته، چې په علم التعبير کې ډېر ماهر دى، ممکن دى چې ده به د خپل خوب قصه هم هغوى ته کړي وي، زه د دغه تعبير لپاره د ده خدمت ته حاضر ېرم، وروسته له دې نه چې ورته اجازه ورکړه شوه؛ نو د پاچا ساقي د يوسف عليه السلام په خدمت کې مشرف شو، او داسې عرض او غوښتنه يې ورڅخه وکړه:

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾

اى يوسفه ! اى ډېره رښتينه ! تعبير دخوب راکړه مونږ ته په اوو غواوو څربو کې چې وخوري دې څربو لره اووه (نورې) خواړې غواوې، او په اوو وړيو شنو کې، او اوو نورو وچو وړيو کې (چې له هغو شنو چاپېر دي) ښايي چې زه بېرته لاړ شم (سره له تعبيره) خلقو ته (چې پاچا او درباريان يې دي) لپاره د دې چې دوی پوه شي (په تعبير د خوب د پاچا او قدر ستا).

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وويل (يوسف) چې کرئ به تاسې (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسې په ډېر زيار (کوښښ) سره ډېر، نو هر هغه چې ورېبل تاسې نو پرېږدئ هغه غله په وړي خپل کې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې يې خورئ (نو هغومره قدر ترې پاک کړئ). بيا به راشي وروسته له دغو (اووه کلونو ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چې وبه خوري (اهل د دې اوو سختو کلونو) هغه غلې چې پخوا ذخيره کړي وي تاسې لپاره د دې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې ساتئ (يې تخم ته). بيا به راشي وروسته له دې (کلونو د قحط) يو کال (چې پنځلسم به وي) چې په هغه کې به فرياد رسي وکړه شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دې کې به ونښېځي (نچوړ کړي) خلق (مېوې او غوړې دانې).

تفسير: يوسف عليه السلام د خوب د تعبير په ورښوولو کې نه څه ځنډ (ايسارتيا) وکوله، او نه يې کوم شرط ورته کښود، او نه يې هغه سړی شرمنده کړ، چې ته مې وروسته له دغومره کلونو اوس ولې خبر اخلې؟ له دې نه د انبياوو عليهم السلام د اخلاقو اندازه له ورا معلوميږي، بيا هغه يواځې د خوب تعبير غوښتی وو، مګر ده دري شيان ورعطا کړل: تعبير، تدبير، تبشير.

د يوسف عليه السلام د کلام حاصل دا دی، چې اووه غټې څربې غواوې او اووه شنه وړي هغه اووه کلونه دي چې په کې پرله پسې متواتر خوښی او هوسايي (ارام) به وي، د ځمکو حاصلات به ډېر کيږي، حيوانات او نباتات به ډېره ترقي او وده کوي، وروسته له دې نه به اووه کلونه قحط راځي، چې په هغه کې هغه ګردې پخوانی ذخيرې خوړلی کيږي، او بيخي به يې په پای رسوي، يواځې د راتلونکي کال د تخم شيندلو لپاره به لږ څه پاتې کيږي، دغه اووه کاله همغه خواړې غواوې او وچ وړي دي چې څربې غواوې او شنه وړي به خوري، او ختم کوي يې.

د تعبير ښوولو په ضمن کې يوسف عليه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم علی خلق الله لامله د يوه تدبير تلقين هم وفرمايه، چې په ړومبنيو اوو کلونو کې هغه ښه او ډېر حاصلات په لاس ورځي، ښايي چې په ډېر حفاظت سره يې وساتئ، او په کفايت شعاري سره يې ذخيره وکړئ، هومره غله مو چې د خوړلو او کرلو لپاره پکاريږي؛ هغه ببله کړئ، او لږ لږ يې په ډېر احتياط سره خورئ، او نورې غلې همغسې په خپلو وړيو کې پرېږدئ، چې له چنجيانو او نورو مضره وو حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلی شي، او د اوو کلونو حاصلات د څوارلسو کلونو په کار ورشي، که داسې ونه کړئ؛ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډېره ګرانه وي.

د دغه تعبير او تدبير ښوولو څخه وروسته يې هغوی ته يو بشارت هم واورا وه، چې غالباً به ورته د وحيې په وسيله معلومه شوې وي، يعنې وروسته له اوو کلونو قحطي څخه کوم کمال چې راځي؛ په هغه کې به د الله تعالى له خوا ستاسې فرياد رسى کيږي، او ښه پرېمانه بارانونه به اوري، (فصلونه، غلې، دانې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پيدا کيږي، له انګورو (کورو) خُرما او نورو ښېګوڼکو (نچوړونکي) شيانو څخه به خلق شراب جوړوي، دغه وروستنۍ خبره يې د سائل له حاله سره موافقه وکړه، ځکه د ده کار همدغه وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

او وويل پاچا: راولئ تاسې ماته دغه (يوسف)، نو کله چې راغى دغه (يوسف ته) استازى (د پاچا) وويل يوسف چې: بېرته لاړ شه ! مالك بادار خپل ته نو پوښتنه وکړه چې څه حال وو د ښځو هغو چې غوڅ کړي يې وو لاسونه خپل، بېشکه چې رب ځما په کيدونو (مکرونو) د دوى ښه خبردار دى.

تفسير: پاچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذکرې په اثر د يوسف عليه السلام معتقد شوى وو، اوس چې داسې موزون او په زړه پورې تعبير او د رعاياوو خواخوږي او زړه سوى او ښه تدبير يې واورېد، نو د يوسف علم، فضل، عقل، پوهې، ښه اخلاق سخت د پاچا په زړه ولوېد، او على الفور يې امر صادر کړ چې: «داسې پوه سړى دې ژر تر ژره ځما حضور ته راحاضر کړ شي، چې زه يې زيارت وکړم، او ترې مستفيد شم، او سم د ده د مرتبې او قابليته سره يې عزت وکړم».

قاصد سم له لاسه دغه شاهي پيغام د يوسف عليه السلام په خدمت کې ورساوه، مګر د يوسف عليه السلام په نظر د ده د ديني او اخلاقي وضعيت برتري او صفايي له ډېر اعلا الأعلى دنيوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ او مهم وو، دى ښه پوهېده چې د نبي الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدګماني هم د هدايت او ارشاد په کارونو کې ډېر زيات اشکال او سخت ضرر پېښولى شي، که زه د پاچاهى فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم، او د هغه تهمت په سلسله چې زه له کلونو کلونو راهيسې د قيد او بندیګرۍ ذلت تېروم دهغه په قطعي ډول استيصال ونشي؛ نو ډېر امکان لري چې ډېر ناواقفه خلق به ځما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري، او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له همدغو بې اصلو اثراتو څخه بيا استفاده وکړي، بيا به کومه حيله او پلمه راته جوړه کړي.

نو د دغو مصالحو لامله يوسف عليه السلام د پاچاهى حکم په امتثال کې چالاکي ونه کړه، بلکه د نهايت صبر او استقلال مظاهره يې وکړه، او قاصد ته يې وويل: چې ته دې خپل بادار ته لاړ شه، او ترې پوښتنه وکړه چې: «آيا تاسې ته د هغو ښځو څه حقيقت معلوم شوى دى چې د مېلمستيا په موقع کې يې خپل لاسونه پرې کړي وو»، يوسف عليه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پېژندګلو به له کومه معلوم وي، او داسې خيال به يې کړى وي چې دغسې مهمې (خاص) واقعې به هرومرو خپل عمومي شهرت حاصل کړى وي، نو ځکه د هغې واقعې يو ممتاز جزء د لاسونو پرې کول يې ظاهر کړه، او پاچا ته يې توجه ورکړه، چې د دغې مشهورې او معروفې قصې تفتيش او تحقيق وکړي، غالبا اوس به هغه ښځې تاسې ته دغه خبره درخرګنده کړي، چې تقصير د چا دى؟.

د صحيحينو شريفينو په حديث کې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د صدّيق يوسف ستاينه په دغو الفاظو سره فرمايلې ده: «لو لبثت في السجن ما لبث يوسف لأجبت الداعي»، «که زه دومره مدت بندي پاتې کېدم چې يوسف عليه السلام بندي پاتې وو، نو د بلونکي اجابت به مې کړى وه، يعنې فوراً به ورسره تلم»، محققين وايي چې په دې

کې د يوسف عليه السلام د صبر تحمل او تعريف او په لطيف رنګ سره د ده د کامل عبوديت اظهار د رب العزّت په دربار کې دی.

لنډه يې دا چې ساقي راغی او پاچا يې له ځردې ماجرا څخه پوره خبردار کړ، نو پاچا هغه ښځې سره له زلېخا راحاضرې کړې او:

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾

وويل (پاچا هغو ښځو ته) چې څه حال وو ستاسې کله چې تاسې طلب کړ (او فريب مو ورکاوه) يوسف ته لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (نو ميلان يې وکړ تاسې ته؟ که نه)، وويل ټولو ښځو: پاکي ده الله ته، نه يو پوهيدلي مونږ په دغه (يوسف) باندې له هيڅ بدۍ، وويل ښځې د عزيز چې: اوس ظاهر شو حق (رښتيا خبره) ما طلب کړی وو په فريب لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (چې خپل مراد تر پې واخلم) او بېشکه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دی.

تفسير: پاچا د پوښتنې عنوان داسې غوره کړ، چې ځواکې دی له دې پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دی، څو دوی د پاچا په مخکې دروغ ويلو ته ځغرد (کوښښ) ونه کړي، او هم د يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرې لوېدلی وي ، چې هغه بې د برائت له اظهاره له بندي خانې څخه وتل نه خوښوي.

او په ﴿إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ فرمايلو سره د دوی کېد رابښکاروي، او له بل لوري ساقي او نورو به اصلي واقعات ده ته اورولي وي، چې له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مکائدو تاييد په لاس ورغلی وي.

د ځردو ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زلېخا هم په صاف ډول سره اقرار وکړ، چې قصور ځما دی، يوسف بيخي رښتين دی.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مې ځکه وکړه) چې پوه شي (عزيز) چې بېشکه ما خيانت نه دی کړی د ده سره په پسې شا هم، او بېشکه چې الله نه برابروي کيد مکر د خيانتګرانو (او په مقصد يې نه رسوي).

تفسير: يعنې دغومره تحقيق او تفتيش د دې لامله وکړ شو، چې د نبوت عصمت او ديانت بالکل ښکاره شي، او ځرد خلق سره وپوهيږي چې د خائنانو او دغابازانو فريب ته الله پاک بری نه ورکوي، لکه چې د دغو ځردو ښځو فريب ونه چلېدو، او بالآخر حق، حق او پخپل ځای ودرېد.

کله چې له دغو خبرو څخه يو قسم تکبر او غرور معلومېده په عمل خپل باندې؛ نو وويل يوسف عليه السلام لپاره د دفعې د دغې چې:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دې شان چې نه کوي ميل بدي ته ځکه چې) بېشکه نفس خامخا ډېر امر کوونکی دی (هر وخت) په بدۍ سره مګر هغه (نفس) چې رحم مهرباني پرې کړي وي رب ځما چې بېشکه رب ځما ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: څرنګه چې يوسف عليه السلام په خپل برائت باندې ډېر زور غورځولی وو، لکه چې پخوا مو وليکل امکان يې درلود چې کوم سطحي سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبيه ورکړي؛ نو ځکه يوسف عليه السلام په خپله خپل نزاهت حقيقت څرګند (ښکاره کړ)، چې زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم، او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم، دا محض د پاک الله رحمت او اعانت دی، چې يو نفس له بدی څخه منع کوي، همدغه خصوصي رحمت د انبياوو عليهم السلام کفيل او ضامن دی، که نه د انساني نفس کار عموماً د بدی په لوري ترغيب ورکول وو، که د الله تعالی خصوصي توفيق او لاس نيونه نه وئ؛ نو ځما نفس به هم د نورو بشريه وو نفوسو په شان وئ.

په ﴿إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ سره يې اشاره وکړه کله چې «نفس امّاره» توبه وکړي، «نفس لوّامه» ګرځي، نو الله د ده ګرد پخواني تقصيرات بښي، بلکه ورو ورو پخپلې مهربانۍ سره يې د «نفس مطمئنه» تر درجې پورې رسوي.

تنبيه: حافظ ابن تيميه او ابن کثير (رحمهما الله تعالی) او نور له ﴿ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ﴾ څخه تر ﴿غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې د زلېخا مقوله دروي، يعنې زلېخا د ﴿أَنَا رَاوَدْتُّهُ عَن نَّفْسِهِ﴾ اقرار وکړ، او ويې ويل چې: په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزيز ته د دغې خبرې ورځرګندول (ښکاره کول) غواړم، چې ما د عزيز په غياب او نشتوالي کې کوم لوی خيانت نه دی کړی، بېشکه د يوسف عليه السلام لمسولو ته مې اراده کړې وه، مګر ځما دغه مراودت پر يوسف عليه السلام باندې هيڅ کوم اثر ونه غورځاوه.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾

او وويل پاچا چې راولئ (تاسې ای مقربينو ځما) ماته دغه (يوسف) چې خالص کړم دغه لپاره (د کارونو) د ځان خپل (يعنې ځما به مشير خاص وي)، نو کله چې خبرې وکړې (پاچا) له دغه (يوسف) سره، وويل (پاچا) چې: بېشکه ته نن ورځ په نزد ځمونږ خاوند د مرتبې امانتګر يې.

تفسير: پاچا يې څه لا له پخوا څخه معتقد شوی وو، کله يې چې بالمشافهه خبرې ورسره وکړې، نو بيخي يې مخلص او معتقد شو، او حکم يې ورکړ، چې له نن ورځې څخه وروسته تاسې له مونږ سره په ډېر عزت او احترام ډېر معتبر او پتيالی (عزتمند) اوسېږئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي چې: «اوس يې د عزيز سره علاقه پرې کړه، او دی يې خپل مصاحب وګرځاوه».

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

وويل (يوسف عليه السلام پاچا ته) چې: مقرّر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه يم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو پاچا يوسف ته د خزائنو کنجي ګاني وروسپارلې، او د سلطنت ټول اختيارات يې ورته وکړل).

تفسير: يعنې د دولت حفاظت هم په پوره ډول سره کولی شم، او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف يم، يوسف عليه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدي او د جنسي او د حاصلاتو د ځمکې اداري امور په خپل لاس کې واخيستل، څو په دغه وسيله سره عامو خلکو ته پوره ګټه ورسولی شي، خصوصاً په راتلونکي قحط کې په ډېر ښه انتظام او سلوک سره د مخلوقاتو خبر نيونه وکړی شي، او د حکومت مالي وضعيت په ښه ډول سره ټينګ او مضبوط وساتلی شي، له دې نه ظاهربېري چې انبياء عليهم السلام دنيوي عقل هم پوره لري، او دغه هم څرګنده شوه، چې د خلائقو د خدمت لپاره مالياتي په چارو کې لاس وهل د نبوّت له مقامه يا د عظمت له شان سره مخالفت نه لري.

که يو سړی سره له نېک نيتی داسې وکړي، چې د هغه منصب لپاره زه اهل يم، او له نورو ځنې به دغه کار په ښه شان سره نه جوړيږي، نو دغه د مسلمانانو د خير غوښتلو او نفع رسولو له امله که د هغه غوښتنه يا مطالبه وکړي؛ کولی يې شي.

د عبد الرحمن بن سمرة (رضي الله تعالى عنه) له يوه حديثه معلوميږي «هر څوک چې پخپله د امارت طالب شي؛ نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی کيږي» (او غيبي اعانت ورسره مدد او مرسته نه کوي)، او دغه په هغه وخت کې ده چې دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنيوي اغراضو په بناء وي، والله أعلم.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، چې ځای به يې نيوه (يعنې اوسېده) له دغې ځمکې څخه هر چېرته چې به يې خوښه وه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چې اراده وفرمايو مونږ، او نه ضايع کوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نيکوکارانو).

تفسير: يوسف عليه السلام هر چېرې چې غوښته ښکته کېده، او هر هغه شی يې چې زړه غوښته به يې تصرف کاوه، ځکه چې «ريان بن وليد» په نامه سره باچا وو، او په حقيقت کې يوسف عليه السلام پاچاهي کوله.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خير (ډېر غوره) دی (له دنيوي اجره) هغه کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، او وو دوی چې پرهېزګاري يې کوله (له شرک او فواحشو).

تفسير: هر هغه چې د نېکۍ او ښېګڼې (فائدې) لاره غوره کړې ده؛ الله تعالى هغه ته په دنيا کې که اراده وفرمايي د هغه خوږه ثمره ورکوي، اعم له دې چې ثروت (مالداري) وي يا حکومت ـ عيش وي يا عشرت، خوږ ژوندون يا لذت، قلبي غنا وي يا قناعت، نو يوسف عليه السلام ته دغه ځرد شيان ورعنايت فرمايلي شوي وو، پاتې شول د آخرت اجرونه؛ هغه يو ايماندار او پرهېزکار ته هلته له دنيوي اجرونو څخه خورا (ډېر) بهتر اجرونه ور په برخه کيږي.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «دغه جواب شو د هغه سؤال چې د ابراهيم عليه السلام اولاده په څه ډول له شام څخه مصر ته راغله، او بيان وشو چې ورونو په څه ډول سره يوسف عليه السلام له کوره لرې وغورځوه؟ چې خوار او ذليل شي، او الله تعالى څرنګه ورته عزت وبانبه، او پر ملک يې واک او اختيار ورکړ؟ او همداسې ځمونږ محبوب رسول محمد صلى الله عليه وسلم سره هم وشو».

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾

او راغلل ورونه د يوسف (له کنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (يوسف) باندې پس وپېژندل (يوسف) دوی، او دوی دغه (يوسف) لره ناپېژندونکي وو (په سبب د حجاب يا اوږدوالي د زمانې).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي، کله چې يوسف د مصر پر مملکت خپلواک او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وړومبنيو کلونو کې يې ښه ودانې وکړه، او د ځردو ځمکو غلې او دانې يې راغونډې کړې،

او ذخيره يې کړې، بيا د قحط په اوو وروستنيو کلونو کې يو متوسط نرخ يې وټاکه، او هغه به يې پر مصريانو او نورو پرديسيانو برابر پلورلې (خرڅولې)، مګر پرديسيانو ته يې سړي په سر له يوه اوښ بار (څټې) څخه زيات نه ورکاوه.

نو په دغه وسيله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند، او د باچاهۍ خزانه ډکه شوه، او په هر لوري کې دغه انګازه خوره شوه، چې غله په مصر کې ارزانه ده، نو ځکه د ده وروڼه هم د غلې د پېرودلو لپاره مصر ته راغلل، د دوی هيئت او قيافه او وضع او قطع کې دومره تغيير او تبديل نه وو شوی، دلته يوسف به هم پرله پسې د خپلو وروڼو پوښتنه او پلټنه کوله، او وروسته له هغه ځای د رسېدلو څخه د دوی د نامه او د نښې پوښتنه به يې هم کړې وي، لکه چې د سلاطينو او اعيانو ملاقات کې عموماً دغه اصول جريان لري، لکه چې په ځينو تفاسيرو کې راغلي دي، چې هغوی يوسف عليه السلام ته خپل نوم او صفات بيان کړل، څرنګه چې يوسف عليه السلام د بېلتون په وخت کې ډېر وړوکی وو، او هم د ده د وروڼو فکر او خيال دې لوري ته نه تلو، چې ګوندې دا به يوسف عليه السلام وي، او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرأت کولی شي، چې له دوی ځنې د هغوی د نامه نسب او نورو شيانو پوښتنې وکړي، نو ځکه دوی يوسف ونشو پېژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چې تيار کړ (يوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وويل (يوسف وروڼو خپلو ته) چې راولئ تاسې ماته هغه ورور ستاسې چې له پلار ستاسې دی ! آيا نه وينئ تاسې چې بېشکه زه پوره درکومه پيمانه او زه غوره د مېلمستيا ورکوونکو يم.

تفسير: يوسف عليه السلام د خپلو وروڼو ښه مېلمستيا عزت اومدارات وکړه، او د سړي په سر يو اوښ غله يې دوی ته ورکړه، د دغه عالي اخلاق او خاصې مهربانۍ د ليدلو په اثر وايي، چې دوی داسې غوښتنې وکړې چې ځمونږ يو علاتي ورور (بنيامين) ځمونږ د سپين ږيرې غمجن پلار له لوري د ده د خدمت او تسکين لپاره په (کنعان) کې پاتې دی، ځکه چې د ده بل عيني ورور يوسف عليه السلام چې پر پلار بې اندازې ګران وو، ډېره موده پخوا له دې نه په کومې بېديا کې هلاک دی، که د (بنيامين) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شي؛ نو ډېره مهرباني به وي، يوسف عليه السلام وفرمايل چې: په دې ډول سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دي، ځکه چې زه ورکوم بار په شمار د انسانانو، نه په شمار د حيواناتو، کله چې تاسې بيا راځئ نو (بنيامين) هم له خپله ځانه سره راولئ، نو هلته به د هغه برخه هم تاسې ته درکوله کيږي، تاسې ځما د اخلاقه او د مېلمانه پاللو څخه بالمشاهده خبر شوي يئ، چې زه پوره ورکومه پيمانه، او بېرته نه نيسم حق د هيچا، نو آيا وروسته له دې نه تاسې ته د خپل وړوکي ورور په راوستلو کې څه تردّد او اندېښنه پېښېدلی شي؟ بلکه هيڅ تردد او اندېښنه له سره مه کوئ، او له ځانه سره يې راولئ !.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که رانه وست تاسې ما ته دغه (علاّتي ورور خپل) نو له سره نشته پيمانه (د غلې) تاسې ته ما سره، او مه رانژدې کېږئ تاسې بيا ماته (په مصر کې).

تفسير: يعنې که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست؛ نو داسې ګڼلی شئ چې تاسې دروغ وايئ، او خلاف الأصول د يوه اوښ څټه وړل مو مقصد دي، نو د هغه په سزا کې وروسته له دې نه نه يواځې ستاسې برخې سوځي، بلکه ما ته يا ځما په مملکت کې ستاسې د راتګ اجازه هم سلب کيږي.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

وويل دوی: ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده، او بېشکه مونږ خامخا کوونکي یو (د دې کار).

تفسیر: یعنې اګر که له پلاره د هغه ښلتون (جدایي) ډېر مشکل دی، خو بیا هم مونږ کوښښ کوو، چې خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو، هیله (امید) شته چې په یو ډول په دغه مقصد کې بری ومومو.

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

او وویل (یوسف) مریو (پیمانه ګرو) خپلو ته چې: کېږدئ هغه پنګه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کې په پټه سره، ښاییږي چې دوی وپیژني دا (پنګه خپله او احسان ځما) کله چې بېرته لاړ شي دوی اهل خپل ته، ښاییږي چې دوی به بیا بېرته راشي (او را به ولي ورور ځما).

تفسیر: یعنې کومه پنګه (سرمایه) چې دوی ورکړې وه، او د هغې په بدله کې یې غله پېرودلې وه، حکم یې ورکړ چې هغه دې هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کې بېرته کېږدي، څو کله چې بېرته خپل کورته وررسېږي، او اسبابونه پرانیځي؛ نو وګوري چې له غلې سره د هغوی پنګې (سرمایې) هم بېرته ورکړی شوي دي، چې بیا دوهم ځل راتګ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي، او پخپلو زړونو کې ووایي، چې داسې کریم النفس باچا چېرې پیدا کېږي، او ممکن دي چې د قیمت د نه پیدا کېدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتګه واوړي، او که پنګه یې په لاس وي؛ نو هرومرو به بیا راځي، نو ځکه یې هغه پنګه ورمسترده کړه.

ځینې وایي چې: یوسف علیه السلام له خپلو وروڼو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروته او کرمه لرې لیده، نو ځکه یې بېرته ورمسترده کړ.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾

نو کله چې بېرته وګرځېدل دوی پلار خپل ته؛ نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ ! منع کړی شوې ده له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي «بنیامین») نو ولېږه له مونږ سره ورور ځمونږ چې پیمانه واخلو (هم د ده او هم خپله) او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له مضراتو).

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندېښنه او تردد مه کوئ، اوس مونږ پخپله وېرېدلي او هوښیار شوي یو، او په پوره ډول سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾

وویل (یعقوب): آیا امینان کړم تاسې په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان ګرځولی په ده باندې په هیڅ شان سره) مګر (په دې شان سره) لکه چې امینان کړي مې وئ تاسې پر ورور د ده (یوسف) پخوا له دې نه، نو الله خیر (ډېر غوره) دی له جهته د ساتنې او همدی دی ډېر مهربان د ټولو مهربانانو.

تفسیر: یعنې همدغه د ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الفاظ تاسې د یوسف د بیولو په وخت کې هم ویلي وو، نو بیا به زه ستاسې پر دغې وعدې څرنګه اعتبار کولی شم، هو اوس شدید ضرورت دی، چې له هغه څخه اغماض (چشم پوشي) نشي کېدلی، نو

ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمي دي، نو زه يې پر پاک الله سپارم چې همغه الله يې پخپل حفاظت او مهربانۍ کې روغ رمټ وساتي، او ما يوسف عليه السلام له بېلتون څخه وروسته له بل مصيبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

او کله چې پرانستل دوی بارونه خپل؛ وموندله دوی پنګه (سرمايه) خپله چې بېرته رالېږلې شوې وه دوی ته، نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ ! څه به (لا زيات احسان) غواړو مونږ؟ دا ده هغه پنګه (سرمايه) ځمونږ چې بېرته رد کړې شوې ده مونږ ته، او (بيا ځو چې) غله راوړو اهل خپل ته، او ساتو به ورور خپل او زيات به راوړو بار د اوښ (يعنې د بنيامين برخه) دا (يو بار د اوښ) پيمانه ده اسانه.

تفسير: يعنې د داسې اسانې پيمانې پرېښودل نه دي په کار، په هر ډول چې کېږي (بنيامين) له مونږ سره پرېږدئ چې لاړ شي.

ځينو د ﴿ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾ اشاره د هغې غلې په لوري کړې ده، چې پخوا يې راوړې وه، او «يسير» يې د «قليل» په معنى اخيستى دى، يعنې هغه غله چې پخوا له دې نه راوړې شوې ده؛ هغه د حاجت په اعتبار لږه ده، او د دې قحط په زمانه کې تر کاله پورې به بس کېږي؟ لهذا ضرور دي چې په هر ډول سره چې کېږي، ښايي چې مونږ بيا لاړ شو، او د ګردو برخې له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

وويل (يعقوب خپلو ځامنو ته): له سره به ونه لېږم هغه (بنيامين) له تاسې سره تر هغه پورې چې راکړئ تاسې ماته عهد محکم د الله (په دې خبره) چې خامخا بېرته به راولئ ماته هرومرو دى مګر که چاپېروالى وکړ شي پر تاسې باندې (چې مړه يا مغلوب شئ)؛ نو کله چې ورکړه دوى دغه پلار ته وعده محکمه خپله؛ نو وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته) چې: الله په هغه څه چې وايو يې مونږ وکيل (شاهد) دى.

تفسير: يعنې که د الله تعالى له تقدير سره کومه داسې حادثه ور د مخه شوه، چې په هغې کې تاسې ګرد سره پرې او مغلوبان شوئ، او د نجات هيڅ يوه لاره درپاتې نشي، نو هلته زه هيڅ نشم ويلى، هو ! سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پورې د بنيامين په حفاظت کې څه قصور مه کوئ، سره د دې پوخ عهد او پيمان اخيستلو او قسمونو يادولو د زيات تاکيد او اهتمام په ډول يې وفرمايل: ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ يعنې هغه عهد او پيمان چې مونږ په دغه وخت کې کوو، هغه ګرد پاک الله ته سپارو، که چا په هغه کې څه خيانت يا بد عهدي وکړه؛ نو همغه الله به يې په سزا رسوي.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۖ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

او وويل (يعقوب) له شفقته: ای ځامنو ځما ! مه ننوځئ تاسې (مصر ته) له دروازې يوې (چې نظر وانخلئ) او ننوځئ (دوه دوه يا دري دري) له دروازو بېلو بېلو څخه، اونشم دفع کولى زه له تاسې

نه له (قضا) د الله نه هيڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مګر خاص الله ته دی، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په همده باندې نو توکل دې وکړي توکل کوونکي.

تفسير: يعقوب عليه السلام ته داسې خيال پيدا شو چې د يوه پلار يوولسو وجيهه وو او ښايسته وو ځامنو په يوه خاص شان او اجتماعي هيئت سره په ښار کې ننوتل، خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چې د مصر د عزيز يوسف عليه السلام له لوري له هغوی سره شوی وو، او خلقو هغه مشاهده کړی وو؛ داسې يو شی دی، چې د هغه په لوري د عمومو سترګې هرومرو اړولې کيږي، «العين حقّ» نظر لګېدل هم يو حقيقت لري.

يعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنې لپاره دغه ظاهري تلقين وفرمايه، چې سره تيت او پرک (منتشر) شئ، او په معمولي حيثيت سره د ښار له مختلفو دروازو ځخه ننوځئ، نه چې خامخا د عوام الناسو له جانبه تاسې نظر شئ، او له دې سره يې متصل دغه وفرمايل چې: د کومې چارې او تدبير په کولو سره هم هيڅوک د قضا او قدر فيصلې نشي ګرځولی، په ګردو کائناتو کې يواځې د پاک الله حکم چليږي، ځمونږ دغه ګرد انتظامات د الله تعالى د حکم په مقابل کې بېکاره دي.

هو ! تدبير او چاره لټول هم د هغه په حکم سره کولی شي، ځکه چې هغه يې راجائز درولي دي، انسان ته لازم دي چې خپل د ژغورنې او ساتنې تدبير وکړي، مګر اعتماد او توکل دې يواځې پر پاک الله ولري، ګواکې دغه خبره يې خپلو ځامنو ته واوروله، چې تاسې هم ځما په شان د زړه له کومې (منځ) د الله تعالى پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش په تدابيرو مه غره کېږئ. !.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ ۖ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځايه چې امر کړی وو دوی ته پلار د دوی (چې له مختلفو دروازو ننوځئ !)؛ نه وو دغه ننوتل له ښلو ښلو دروازو چې دفع کړي له دوی نه قضا د الله څخه هيڅ څيز، ليکن يو حاجت چې په نفس د يعقوب کې وو اداء يې کړ هغه، او بېشکه دغه (يعقوب) خامخا خاوند د پوهې وو په سبب د دې چې خبردار کړی وو مونږ دی، ليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په دې چې اوړي تقدير په تدبير).

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چې ورننوتل دغه (وروڼه) پر يوسف نو رانژدې يې کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنيامين) وويل (يوسف په پټه بنيامين ته): زه يقيناً هم دا زه يم ورور ستا (يوسف) نو مه خفه کېږه په هغو کارونو چې وو دوی چې کول يې (پخوا له مونږ سره).

تفسير: يوسف عليه السلام (بنيامين) سره ممتازه معامله وکړه، او په پټه يې دی پوه کړ، چې زه ستا حقيقي ورور (يوسف) يم، هغه مظالم چې پر مونږ دغو علاّتي وروڼو کړي دي، چې زه يې له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهي کې يې وغورځولم، او زه يې مريي څرګند کړم، او ځمونږ پلار او نور يې ځما د فراق په صدمو کې مبتلا کړل، يا اوس د دې لوري د راتلو په وخت کې چې له تا سره کومه سختي کړېده، له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کېږه، اوس وخت رارسېدلی دی، چې ځمونږ دغه ګرد غمونه غلط او پورته او ورک شي، او وروسته له سختيو پاک الله تعالى مو راحت عزت او پت را په برخه کړی.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

نو کله چې تیار يې کړل دوی ته اسباب د سفر د دوی؛ نو کېښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پټ) په بار د ورور خپل کې، نو غږ وکړ غږ کوونکي: او (خلقو د) قافلې ! (ودر ېږئ چې) بېشکه تاسې خامخا غله يئ.

تفسير: يعنې کله چې د يوسف عليه السلام په حکم د دوی غلې يې وربار کړې، او د سفر ګرد سامان يې ور تيار شو، نو يو جام د اوبو څښلو يې د خپل ورور (بنيامين) په اسباب کې کېښود (چې د زرو يا زبرجدو په جواهرو چړاو وو، بيا چې غله ډېره ګرانه شوه نو هغه يې پيمانه کړه) څه مهال (وخت) چې کاروان (جوپه) له ښاره د باندې ووته؛ نو پيره داران د هغه جام په لټولو پسې ولوېدل، بالآخر هغوی ته پر دغې قافلې شبهه پيدا شوه، څرنګه چې قافله ښايسته لرې تللې وه، نو پيره دارانو ورپسې ناري سورې کړې، چې ای کاروانيانو ! ودر ېږئ ! چې تاسې يقيناً غله په نظر راځئ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

وويل (ورونړو د يوسف) او مخونه يې راواړول پر دغو (نوکرانو د يوسف) چې څه شی دی هغه چې تاسې ورک کړی دی (او لټوئ يې؟).

تفسير: يعنې مونږ ولې خامخا غله بولئ؟ که ستاسې کوم شی ورک شوی وي؛ نو هغه راوښيئ مونږ خو چېرې لرې نه يو تللي، راشئ ځمونږ مالونه او اسبابونه راولټوئ !.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

وويل دوی: ورکه کړې ده مونږ پيمانه د باچا، او دي هغه چا ته چې رايې وړه پيمانه بار د يوه اوښ، او زه په دې (بار) ضامن يم (چې ور يې کړم پيدا کوونکي ته).

تفسير: پيره دارانو وويل چې: مونږ د باچا د اوبو څښلو جام يا د غلې پيمانه لټوو، چې ورک شوی دی، که کوم سړی يې بې له حيلې او حجّته راحاضر او راوړي؛ نو د اوښ د څټې غَلَه به ورانعام او وروښو، او زه يې ذمه وار يمه چې ور رسوم به يې.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

وويل دوی: قسم دی په الله، خامخا په تحقيق پوهه يئ تاسې چې نه يو راغلي مونږ لپاره د دې چې فساد وکړو په ځمکه (مصر) کې، او هر ګز نه يو مونږ غلا کوونکي (د دې جام).

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

نو وويل (بيا دغو نوکرانو) چې څه به وي جزاء د هغه (جام يا د سارق) که (ښکاره) شوئ تاسې دروغجنان؟.

تفسير: محافظينو وويل چې: تاسې خوشې چتې (ښکاره) خبرې ولې کوئ؟ اوس مونږ ستاسې کالي (جامې) او اسباب لټوو، که دغه مسروقه مال له تاسې ووت؛ نو بيا به څه ووايئ؟ او څه به وکړئ؟ او سزا به مو څه وي؟.

قَالُوا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِيْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ۝

نو وويل (بيا ورونو د يوسف) چې: سزا د دې (غلا نيول د) هغه چا دي چې ومونډلی شوه (دغه پيمانه) په بار د ده کې؛ نو همدی دی سزا د هغه، همداسې سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسير: يعنې دغه چې غل مريي کيږي د مال د خاوند؛ په ابراهيمي شريعت کې د غلو سزا وه، يعنې له هر چا څخه چې د غلا مال ووځي؛ هغه به تر يوه کال پورې د غلام په حيثيت د مال د خاوند سره پاتې کيږي، د يوسف عليه السلام ورونو سم له خپله شرعي قانونه سره بې له تأمّله د سزا ذکر وکړ، ځکه چې دوی پوره متيقن وو، چې مونږ غله نه يو، او نه د غلا مال امکان لري، چې له مونږ څخه ووځي، نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزَم او ونيول شول، او بېرته د مصر ښار ته بوتلل شول، د باچا د دربار سره مخامخ بارونه يې ترې واړول.

فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِيْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِيْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِيْ دِيْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَفَوْقَ كُلِّ ذِيْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ ۝

نو شروع وکړه (يوسف يا جارچي په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده (لپاره د دغې د تهمت، نو بيا يې ونه موند په هغو کې) بيا يې را وويستله دغه (پيمانه) له باره د (سکه) ورور خپل، همدارنګه چل ښوولی وو مونږ يوسف ته، نه وو دغه (يوسف) چې ونيسي ورور خپل په دين (قانون) د باچا (مصر) کې مګر چې اراده وفرمايله الله (دغه چل يې وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت سره) مرتبې د هر چا چې اراده وفرمايو مونږ، او له پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی.

تفسير: يعنې د دغو ويناوو څخه وروسته محافظينو دوی د مصر عزيز يوسف ته بوتلل، او دغه ګرده پېښه يې ور واوروله، يوسف عليه السلام د تفتيش او تحقيق امر صادر کړ، ړومبی يې د نورو ورونو د بارونو په سپړلو شروع وکړه، او د دوی څټې بسترې څورې او نور يې وليدل، خو له دوی ځنې هغه جام را ونه ووت، بالآخر د بنيامين د اسبابو د لټولو وار راغی، او هغه جام ترې راووت.

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ﴾ الآيه ـ يعنې د ده د ورونو له ژبې څخه پخپله دغه خبره راووته، چې له هر چا څخه چې دغه مال ووځي، هغه غلام وګرځوه ! نو پر هم دغې ونيول شو، که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه وو، که داسې تدبير نه کېده چې پخپلو اقرارونو کې راګير شي؛ نو د مصري قانون له مخې هيڅ يو داسې کوم صورت چې د هغه له مخې د بنيامين د بېرته ستنولو (راواپس کولو) سند کېدی شو؛ نه وو موجود.

﴿نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ﴾ يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي؛ حکمت او تدبير ورښيي، يا په خپل لطيف تدبير سره لوړتيا ورکوي، وګوره هغه ځلميان چې په غلا سره يې له خپله پلاره يوسف غلا کړ، او په څو روپو يې وپلوره (خرڅ کړ)؛ نن د غلو په حيثيت د يوسف په مخ کې و لاړ دي، ښايي په دې ډول سره د دوی د پخوانيو غلطيو کفاره وي.

قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

نو وويل (ورونړو د يوسف): که غلا وکړه دغه (بنيامين؛ نو هيڅ عجيبه نه ده، ځکه چې) پس په تحقيق سره غلا کړې وه (سکني) ورور د ده هم پخوا له دې نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) يوسف په نفس خپل کې او ښکاره يې نه کړه (هغه خبره) دوی ته، وويل (يوسف پټ په خپل زړه کې) چې: تاسې ډېر بد يئ له جهته د مرتبې، او الله ښه عالم دی په هغه خبره چې تاسې يې بيانوئ (په حق د يوسف کې).

تفسير: دغه اشاره د يوسف عليه السلام په لوري ده، دوی د خپل پاکې ښوولو لپاره محض د ناحقه ويلو او عناد څرګندولو (ښکاره کولو) لپاره د «بنيامين» جرم پوخ کړ، او د دومره مودې له تېرېدلو څخه وروسته هم پر معصوم يوسف عليه السلام باندې د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمېدل.

مفسرينو په دغه موقع کې ډېرې قصې بيان کړې دي، چې د هغو په لوري د يوسف عليه السلام ورونړو د غلا لفظ کې اشاره کړې وه، او د هغوی دنقل حاجت دلته نشته.

﴿فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ﴾ الآيه ـ يعنې سره د داسې سخت لفظ اورېدلو بيا هم يوسف عليه السلام خپل ځان ساته، ځکه چې د الله تعالى حکمت د دوی د پټې خبرې په څرګندېدلو او افشاء مقتضي نه وه، يوسف عليه السلام دغه خبره هم پخپل زړه کې پټه وساتله، او پخپل ځواب کې يې د دوی د اتهام حقيقت ور څرګند نه کړ، بلکه پخپل زړه کې يې وويل: ﴿أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ يعنې بالعکس غله پر کوتوال خوله آچوي، او تاسې ما هم غل بولئ، حال دا چې تاسې داسې يوه غلا کړې ده، چې خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپيو ويړيا سودا کړی دی، باقي ځما د غلا حال خو پاک الله ته معلوم دی.

ځينو مفسرينو له ﴿شَرٌّ مَّكَانًا ۖ﴾ الآيه ـ څخه داسې مطلب اخيستی دی؛ چې يوسف عليه السلام هغوی ته خطاب کوي، چې تاسې خورا ډېر بد خلق يئ، اوس خو مو وويل چې: ﴿وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ﴾ «مونږ له غلو څخه نه يو» اوس چې مو د يوه ورور له کاليو څخه هغه مال راخرګند شو، هغه سره هغه بل بېګناه ورور يې هم ملوّث کوئ، الله تعالى ښه پوهيږي چې تاسې پخپلې دغې وينا کې تر کوم ځای پورې رښتين يئ، همغه به تاسې ته د دغه غلط بيان سزا درکوي.

(کله چې يوسف عليه السلام «بنيامين» خپلو سړيو ته ورکړ؛ نو ورونړو يې په زارۍ شول او)

قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

وويل دوی: ای عزيزه ! بېشکه ده لره يو پلار دی زوړ ډېر معمّر (چې پس له يوسفه له ده سره مينه کوي)، نو ونيسه يو له مونږه په ځای د ده (يرغمل او دی راپرېږده)، بېشکه مونږ وينو تا له احسان کوونکو څخه.

قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ ۖ إِنَّآ إِذًا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾

وويل (يوسف عليه السلام ورونړو خپلو ته): پناه غواړو په الله پورې چې ونيسو مونږ (بېګناه) مګر هغه څوک چې موندلي دي مونږ اسباب خپل په نزد د هغه، (که ونيسو په ځای د هغه بل څوک)؛ نو مونږ به په هغه وخت کې خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسير: يعني مونږ پر الله تعالى له دې نه پناه نيسو، چې بې له سببه د يوه په ځاى بل ونيسو، مونږ خو يواځې همغه سړى راستنوو (واپس كوو) چې له هغه سره مو خپل څيز موندلى دى، او هغه «بنيامين» دى، چې د عيني وروروڼو لامله به له مونږ سره پاتې كيږي.

دلته هم د ﴿إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِندَهُ﴾ په ځاى «الا من سرق» نه دى ويلى، چې لنډه او مختصره وه، ځكه چې هغه له واقع څخه مخالفه وه، او كه د هغه په ځاى بل څوك ونيسو؛ نو بېشكه چې مونږ ستاسې په فتوى كې خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهيمي دين كې، ځكه چې دى خو مونږ ستاسې په فتوى نيولى دى، يعنې كه د مجرم په بدله كې بل كوم بې قصوره ونيسو؛ نو ستاسې له خياله او قانونه مخالف او غلط له انصافه يو كار دى.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا۟ مِنْهُ خَلَصُوا۟ نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُّمُونِى يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ ٱلْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِىٓ أَبِىٓ أَوْ يَحْكُمَ ٱللَّهُ لِى ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَـٰكِمِينَ ﴿٨٠﴾

نو كله چې ناامېده شول دوى له دغه (يوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصي د بنيامين)؛ نو ګوښه (ښېل) شول دوى په دې حال كې چې مشوره كوونكي وو (پخپلو منځونو كې)، وويل مشر د دوى (په عمر كې يا په فكر كې): آيا نه پوهېږئ چې بېشكه پلار ستاسې په تحقيق اخيستې وه له تاسې (په ښېرته بيولو د بنيامين) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنيامين كې او اوس دا حادثه راپېښه شوه)، او پخوا له دې نه تقصير كړى وو تاسې په حق د يوسف كې، نو له سره به زه نه خوځېږم له دې ځمكې (مصر) څخه تر هغه پورې چې اذن راكړي ماته پلار ځما (په رجوع سره كنعان ته) يا حكم وكړي الله ځما لپاره (په وتلو سره له مصره، يا په خلاصېدو د ورور ځما)، او همدغه (الله) ډېر غوره د حكم كوونكو دى.

تفسير: ﴿مَا فَرَّطتُّمُونِى﴾ كې «ما» زائده ده، ځينې وايي: مصدريه ده، او كيږي چې موصوله شي، كله چې دوى له يوسف عليه السلام څخه دغه ځواب واوړېد، او مايوس شول؛ نو له ډلې څخه ګوښې (ښېل) شول، پخپلو منځونو كې يې سره مشوره وكړه، د اكثرو رأيه پر دغه قرار ونيوه، چې ښايي وطن ته ښېرته لاړ شو، د دوى په منځ كې هغه ورور چې د عمر يا د عقل يا د نورو وجوهو په اعتبار مشر وو، ويې ويل چې: مونږ به خپل پلار ته په كومو سترګو او مخ سره مخامخ شو؟ چې هغه له مونږ څخه عهد اخيستى وو، او د هغه ځواب به څه ووايو؟ يو تقصير خو له مونږ څخه پخوا له دې نه د يوسف عليه السلام په معامله كې شوى دى، چې د هغه اثر تر نن ورځې پورې موجود دى، اوس كه مونږ (بنيامين) هم دلته پرېږدو، او ټول لاړ شو؛ نو ډېره سخته بې غيرتي او بې حميّتي به وي، نو واضح دې وي چې زه خو له سره له دې ځايه هيڅېرې خوځېدونكى نه يم، تر څو چې خپل لوى آبا ماته د ښېرته راتللو حكم راكړي، يا په دغه منځ د پاك الله تعالى له لوري بله كومه فيصله وشي، مثلا له تقديره ځما د مرګ نېټه پوره شي او مړ شم، يا په بل تدبير سره (بنيامين) ته نجات وركړم.

تنبيه: دغه ويونكى به غالبا همغه ورور وي، چې د يوسف عليه السلام په معامله كې يې ډومبى هم پسته مشوره وركړې وه چې ﴿لَا تَقْتُلُوا۟ يُوسُفَ﴾.

ٱرْجِعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيكُمْ فَقُولُوا۟ يَـٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ ۖ وَمَا شَهِدْنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَـٰفِظِينَ ﴿٨١﴾

بېرته لاړ شئ تاسې پلار خپل ته نو ووايئ (ورته) ای پلاره ځمونږ ! په تحقيق ځوی ستا (بنيامين) غلا وکړه، او مونږ نه وو ويلی بل شی مګر هغه مو وويل چې پرې خبر وو (چې د باچا جام ووت له باره د ده)، او نه وو مونږ پټ کار لپاره ساتونکي.

تفسير: يعنې ما هم دلته پرېږدئ، او تاسې ګرد لاړ شئ او د خپل پلار په حضور کې عرض وکړئ، چې دغسې يوه واقعه راپېښه شوه، چې له سره يې توقع نه وه، او نه وو مونږ د پټ کار ساتونکي چې دغه جام پخپله بنيامين پټ کړی وو، او که بل چا د ده په بار کې ايښی وو؟ .

شاه صاحب ليکي: «يعنې مونږ خو له تاسې سره پر خپلې پوهې قول او عهد کړی وو، او له دې نه نه وو خبر چې (بنيامين) به غلا کې نيول کيږي، يا مونږ له خپل دين سره سم د غله د نيولو او ساتلو لار وروښوولې، او له دې نه نه وو خبر چې ځمونږ ورور پخپله غل دی».

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ۭ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ۝۸۲

او پوښتنه وکړه پخپله د هغې قريې (د مصر يا بل کوم ورته نژدې کلي ځخه) چې وو مونږ په هغه کې او (پوښتنه وکړه) له هغه کاروانه چې مونږ مخ کړی وو (راغلي وو کنعان ته) په دغه (قافله) کې، او بېشکه خامخا مونږ صادقان يو.

تفسير: يعنې تاسې يو معتبر سړی ولېږئ، او له هغو کليو ځخه د دغې خبرې ښه تحقيق وکړئ، چې هلته دغه واقعه پېښه شوې ده، او اوس بېرته راغلي دي، نو تاسې ته به دغه خبره بيخي ثابته شي، چې مونږ پخپله په دغې وينا کې بالکل رښتيني يو.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ جَمِيْعًا ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝۸۳

وويل (داسې نه ده چې تاسې يې وايئ) بلکه ښايسته کړی دی تاسې ته نفسونو ستاسې يو کار (چې اراده مو ورته کړې وه)، نو (اوس کار ځما) صبر دی بهتر، نژدې دی دا چې الله راولي ماته دوی ټول، بېشکه دغه الله جل جلاله هم دی دی ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي.

تفسير: د ﴿فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ﴾ ترجمه مفسرينو په څو ډوله سره کړې ده، چې د هغې نه دلته ځنې ذکر کيږي:

(۱): «پس ماته هغه صبر پکار دی، چې هيچاته به څه نه وايم».

(۲): «نو صبر ځما ښه صبر دی».

(۳): «پس کار ځما صبر ډېر ښه دی»، د اول ځلې بې اعتباری لامله دا ځلې هم يعقوب عليه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه کړ، ليکن د نبي الله کلام کله دروغ کېدی شي، ځکه چې په واقع سره دغه خبرې د ده ځامنو له ځانه جوړې کړې، او پخپله يوسف هم د ده ځوی وو، کذا في الموضح، ګواکې د «لکم» خطاب د ځامنو د جنس په لوري وشو.

وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ ﴿۸۴﴾

او مخ وګرځاوه (يعقوب) له دغو (ځامنو خپلو) نه، او ويې ويل: أی افسوسه او غم ځما پر (بېلتون د) يوسف (راشه دغه دې وخت دی)، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د دغه (يعقوب) له غمه؛ نو دی ډک وو له قهره (او پټ ځغموونکی وو).

تفسير: د دې نوي زخم له رسېدلو څخه د ده هغه پخوانی زخم بيا تازه شو، او بې اختياره يې له خولې څخه دا چغه ووتله: ﴿يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوْسُفَ﴾ «های افسوس پر يوسف»، يعنې ای افسوسه ځما پر يوسف راحاضر شه دغه دې وخت دی، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د يعقوب عليه السلام له غمه، يعنې بې رونقه يا بې نوره شوې «على اختلاف القولين»، پس دغه يعقوب ډک وو په زړه کې د قهره د ځامنو نه، خو وئ ځغملو او پټ يې وساتلو.

په حديث کې راغلی دي: «نحن معاشر الأنبياء أشد بلاء ثم الأمثل فالأمثل» يعنې د انبياوو جماعت د پاک الله له جانبه په ډېرو سختو امتحانونو کې مبتلا کولی شي، بيا د امتحانونو ډېر اقسام دي، حق تعالى هر نبي سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره يې چې اراده وفرمايي؛ اخته او مبتلا کوي يې.

قَالُوْا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ حَرَضًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ ﴿۸۵﴾ قَالَ اِنَّمَآ اَشْكُوْا بَثِّيْ وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۶﴾

وويل (ځامنو د يعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چې همېشه يې ته چې يادوې يوسف (په زاری او فرياد سره) تر هغه پورې چې شې ته قريب الموت (ناجوړ له ډېره غمه) يا شې ته له هلاک شوو نه. وويل (يعقوب): بېشکه همدا خبره ده چې شکايت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم او خفګان خپل طرف د الله ته (يوائې)، او پوهېږم زه له جانبه د الله په هغه څه چې تاسې پرې نه پوهېږئ (لکه حيات د يوسف).

تفسير: په «موضح القرآن» کې راغلي دي: «آيا تاسې ماته صبر راښيئ؟» بې صبره خو هغه څوک دی چې د مخلوق په مخ کې د خالق د رالېږلي شوي درد شکايت وکړي، زه خو له هغه سره مناجات کوم، چې درد او ربړ (تکليف) يې راکړی دی، او پر دی هم نه پوهېږم چې يوسف عليه السلام ژوندی دی، ا وضرور به ورسره وينم، او د ده هغه ليدلی خوب هرومرو پوره کېدونکی دی، دغه ځما ابتلاء او ازموينه ده، وبه ګورم چې تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنډېږي؟».

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ وَلَا تَايْـَٔسُوْا مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۷﴾

ای ځامنو ځما ! لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) يوسف او له حاله د ورور د ده، او مه ناامېده کېږئ له رحمته د الله، بېشکه شان دا دی چې نه ناامېده کېږي د الله له رحمت څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسير: يعنې د الله تعالى له مهربانۍ او فيضه ناامېده کېدل د کافرانو دود دی، چې هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحيح معرفت نه لري، د يوه مسلمان کار دا وي چې که د غرونو د پښتو په اندازه او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأيوس کوونکي حالات هم ورپېښ شي؛ خو بيا هم د پاک الله د رحمت اميدوار اوسي، او په امکاني

کوښښ کې بې همتي او بې زړه توب نه کوي، نو ځئ د يوسف عليه السلام سراغ او پته ولګوئ، او د ده ورور (بنيامين) د خلاصولو ذرائع ولټوئ، د الله تعالى له رحمته هيڅ لرې نه دى، چې مونږ بيا سره راټول کړي، د درېيم ورور ذکر يې ښايي د دې لأمله ونه فرمايه، چې هغه پخپل اختيار يوائې د بنيامين له سببه ستون (واپس) شوى وو، که بنيامين خلاص شي، نو هغه به بلا سببه ولې هلته پاتې کيږي.

(بيا ورونه د يوسف عليه السلام، درېم کرت د يعقوب عليه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

نو کله چې ورننوتل ورونه پر يوسف؛ نو وويل دوى چې: اى عزيزه ! رسېدلې ده مونږ ته او اهل (عيال) ځمونږ ته سختي (او لوږه)، او راوړې ده مونږ پنګه (سرمايه) ناقصه، نو پوره راکړه مونږ ته پيمانه، او خيرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان يا تزييد د احسان)، بېشکه چې الله جزاء (بدل) د دارينو ورکوي خيرات ورکوونکو ته.

تفسير: دوى سم د خپل پلار له ښوونې سره د مصر په لوري بيا روان شول، څرنګه چې د يوسف عليه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبى د هغه چا (بنيامين) د نجات په فکر کې ولوېدل، چې ځاى يې معلوم وو، او څرنګه چې د قحط له سببه غلې ته هم د دوى ډېر ضرورت وو، نو داسې يې سره وټاکل، ښايي چې عزيز ته په دې لوري هم توجه ورکړو، که د راکړې او ورکړې په معاملو کې مو عزيز پوست او نرم ومونده؛ نو د (بنيامين) په نسبت به هم ورسره خبره کوو.

کله چې ړومبى خبرې دوى له عزيز سره داسې وکړې، اى عزيزه ! په دې ورځو کې د قحط له سببه پر مونږ او ځمونږ پر کورنۍ ډېر زيات تکليف او زحمت تېريږي، ځمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد وپلورل (خرڅ) شول، اوس ډېره لږه بېکاره او حقيره پنګه (سرمايه) پاتې ده، چې هيڅوک يې نه اخلي، هغه مو د غلې پيرودلو (اخستلو) لپاره له ځان سره راوړې ده، ستا د ښو اخلاقو، له لويو مکارمو، او له پخوانيو مهربانيو څخه هيله لرو، چې ځمونږ دغو ناقصو شيانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شيانو په بدل کې د پخوا په شان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چې رايې کړي، دغه رعايت په حقيقت کې يو راز (قسم) خيرات دى، چې تاسې يې پر مونږ کوئ، برسېره په دې د خيرات په توګه هم څه شى راکړئ چې الله تعالى درسره ښه وکړي.

يوسف عليه السلام د دغه احوال له اورېدلو څخه بې اختياره په ژړا شو، او د ده د شفقت، رحم، عنايت او زړه سوى چينه د ده له زړه څخه وخوټېده، او د سترګو له لارې په بهېدلو شوه، او په دغه وخت کې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوى ته ورښکاره کړ، چې زه څوک يم؟ او تاسې چې کومه معامله له ما سره کړې وه، وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسېدلى يم؟ وروستى آيت د دغه اظهار لپاره تمهيد دى.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾

وويل (يوسف عليه السلام ورونو خپلو ته) آيا پوهېږئ تاسې چې څه فعل کړى وو تاسې له يوسف او له ورور د ده سره (چې خوار، زار او رټلى به مو ساته) کله چې تاسې ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسير: يعني د دې دواړو په منځ کې مو بېلتون (جدايي) وغورځوله، او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ، په هغه وخت کې چې تاسې ناپوهان وئ، يعني د ځلميتوب په نشو کې بې سده (بې هوشه) وئ، او بې التفاته له قباحته د دې فعل يا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د وروروليو، او دا يې په طريقه د نصيحت ورته ويل، نه لپاره د رابښکلو او شرمولو.

الله أكبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو ډېره لوړه مرتبه ده، چې د دغه ټول عمر د ربړو (او تکليفونو) او شکايتونو لپاره يو توری يې هم پخپله ژبه رانه وويړ، او دومره سوال يې هم د دې لامله وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کې شلهاوو کلونه پخواني احوال يو ځلې مستحضر کړي، چې د ماضي او حال موازنې څخه د الله تعالى د هغو احساناتو حقيقت ښه روښانه شي، چې پر يوسف عليه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوی دی.

قَالُوٓاْ ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِي قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَآۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ٩٠

وويل (ورونړو د يوسف): آيا بېشکه ته چې يې خامخا دا ته يې يوسف؟، و يې ويل: (هو !) همدا زه يم يوسف او دغه (بنيامين) مې سکه ورور دی، په تحقيق احسان فرمايلی دی الله پر مونږ باندې (په سلامت او کرامت)، بېشکه شان دا دی هر څوک چې وويريږي له الله او صبر وکړي (په طاعت او عبادت او له معصيت)؛ نو بېشکه الله نه ضايع کوي اجر د نيکوکارانو.

تفسير: ممکن دي چې له دغه سوال څخه دوی ډېر سخت ويريدلي وي، چې وروسته له دومره زياتې مودې څخه دغه د کور پټه چا ورڅرګنده (ښکاره) کړې ده، بيا د مصر عزيز د يوسف عليه السلام له قصې سره څه کار لري؟ خرنګه چې دوی د يوسف عليه السلام فوق العاده مراحم او له (بنيامين) سره يې خصوصي سلوک لا له پخوا څخه ليدلي وو؛ نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوري ته منتقل کړي وي، چې نه يوسف عليه السلام به چې مونږ پر مصري کاروان پلورلی (خرڅ کړی) وو همدغه وي، کله چې دغه لوري ته متوجه شوي وي، نو په غور سره به يې کتلي وي.

او ممکن دي چې دا ځلې يوسف عليه السلام هم خپل ځان په واضح ډول سره دوی ته وړاندې کړی وي، يا يې تصريحا ويلي وي چې زه يوسف عليه السلام يم.

الغرض چې دوی سخت متعجب او حيران شول، او په حيرت سره يې پوښتنه وکړه: ﴿ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُۖ﴾ «رښتيا اوښيه آيا همدا ته يوسف يې؟»، نو وويل يوسف عليه السلام چې: هو ! په رښتيا سره همدا زه يوسف يم، او دغه مې سکه ورور دی (بنيامين) يعني له هغه څخه چې تاسې زه ببل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

قَالُواْ تَٱللَّهِ لَقَدۡ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ٩١

وويل (ورونړو د يوسف هغه ته) قسم دی پر الله چې خامخا په تحقيق غوره کړی يې ته الله پر مونږ (په صورت او سيرت) ا وبېشکه چې وو مونږ خامخا له خطا کوونکو (په هغه عمل چې کړی وو مونږ له تا سره).

تفسير: يعني الله جل جلاله تاته له هر حيثيته پر مونږ درجه او فضيلت درکړی دی، ته د همدې مقام وړ او لايق وې، مونږ له خپلې غلطي او تيري ستا قدر ونه پېژنده، بالآخر ستا خوب رښتيا او ځمونږ حسد او رڅه (کينه) بېکاره شوه.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وويل (يوسف ورونړو خپلو ته) نشته هيڅ ملامتي (زور او نه الزام له جانبه ځما) پر تاسو نن ورځ، مغفرت دې وکړي الله تاسې ته (چې مقر شوئ په ګناه خپلې) او همدی دی ښه غوره مهربان د ټولو مهرباني کوونکو.

تفسير: يوسف عليه السلام له سره داسې اراده نه درلوده، چې دومره يوه خبره هم له خپلو ورونړو څخه واوري، نو ويې فرمايل چې: دغه تذکرې مه کوئ ! زه نن پر تاسو هيڅ ملامتي نه اړوم، او ستاسې ګرد اغلاط مې دربخښلي دي، هغه لفظ چې ما ووايه؛ يوائې د الله تعالى د احسان او د صبر او تقوى د نتيجې د ظاهرولو په نيت سره مې ووايه، وروسته له نن ورځې ستاسې د تقصير ذکر به هم نه کيږي، زه دعا کوم چې پاک الله ستاسې دغه خطاوې چې کړي مو دي؛ در وبښي، ځکه چې هغه ډېر مهربان دی له ټولو مهرباني کوونکو، او دغه ځما مهرباني هم يوه پلوشه ده د ده د مهربانيو څخه.

کله چې يوسف عليه السلام د خپلو ورونړو د تسلي او ډاډګيرنې څخه وزګار شو؛ نو د خپل مهجور او سپينږيري پلار له حال څخه يې هم تپوس او پوښتنه وکړه، چې څرنګه دی؟ دوی وويل چې: له ډېرې ژړا يې سترګې رندې شوي دي، نو يوسف عليه السلام دوی ته وويل:

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا ۖ وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

يوسئ قميص ځما دغه نو واچوئ هغه پر مخ د پلار ځما؛ نو وبه ګرځي بيا ليدونکی او راشئ تاسې ماته سره له اهله خپل ټول.

تفسير: يعنې زه په موجوده حالت کې د شام په لوري نشم درتلى، تاسې لاړ شئ، او والدين سره له ټولو ګردو نورو متعلقينو مې دلته راولئ، ځکه چې ډېر مدّت پر مونږ او تاسې باندې غمونه او مشقتونه تېر شوي دي، نو اوس له خيره سره دلته راشئ، چې له ما سره لږ څه معاش وګورئ، او مونږ ګرد سره يو ځای شو، او يو د بل له وصاله او ګډون څخه متمتّع او ګټور شو، څرنګه چې د خپل لوی پلار په نسبت د وحيې په وسيله، يا د ورونړو له بيانه دا ورمعلومه شوې وه چې بصارت يې نه دی ورپاتې، يا يې په ليدلو کې څه فرق پيدا شوی دی، نو ځکه يې خپل قميص ورکړ، او ويې فرمايل چې دا قميص ځما له ځان سره يوسئ، او ځما د پلار په سترګو يې واچوئ، نو بيا به يې بصارت پخپل حال راشي.

شاه صاحب ليکي: «د هر مرض لپاره الله تعالى يو دوا مقرره کړې ده، څرنګه چې د ده بصارت د يوه سړي له بيلتون څخه تللی وو؛ نو د هغه د بدن د يوه څيز له موندلو څخه هغه بېرته روغ شو، دغه د يوسف عليه السلام معجزه وه»، کله چې يوسف عليه السلام خپل قميص ورکړ او اسباب او خوراک د لاړې يې لپاره د پلار او د نورو متعلقانو تيار کړ، او ورونړو ته يې وسپارل؛ نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ ۖ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

او کله چې بيا جلا (جدا) شو کاروان (له مصره) وويل پلار د دوی (يعقوب خپلو مصاحبينو ته په کنعان کې): بېشکه زه چې يم خامخا مومم بوی د يوسف که چېرې نسبت د کم عقلۍ (د زوړوالي) نه کوئ ماته.

تفسير: د الله تعالى قدرت ته ګوره شئ (غور وکړئ) چې يوسف عليه السلام په مصر کې موجود دی، او يعقوب عليه السلام په کنعان کې، خو په دومره کلونو کې هيڅېرې يعقوب عليه السلام ونه ويل چې: د يوسف عليه السلام ښه وږمه

رارسيږي، ځکه چې د پاک الله امتحان لا پای ته نه وو رسېدلی، اوس چې د پاک الله اراده د ده بللو ته غوټه شوې ده، او له هغه لوري کاروان له مصره د کنعان په لوري روان دی، او د يوسف عليه السلام قميص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د يوسفي قميص ښه وږمه يعقوب عليه السلام روح معطره کوي.

دا يوه واقعه لا څه ـ بلکه دغه ګرده قصه د قدرت د عجائبو يوه لويه مرقع ده، د يعقوب عليه السلام په شان يو مشهور معروف نبي عليه السلام په شام کې هستوګنه ولري، او د يوسف عليه السلام په شان يو جليل القدر ذات په مصر کې حکومت وچلوي، او يوسف عليه السلام وروڼه څو ځلې مصر ته راشي، او پخپله د يوسف عليه السلام کره مېلمانه شي، او سره له هغه د الله قدّوس جل جلاله غامضه حکمت او قاهره مشيئت دغه پلار او ځوی سره تر شلهاوو کلونو پورې بېل وساتي، او د وينې په اوښکو يې وژړوي، او خپل امتحان پرې تکميل کړي، جلت قدرته ! وعزّ سلطانه.

په هر تقدير نو وويل پلار د دوی يعقوب عليه السلام هغو حاضرينو ته چې په کنعان کې ورسره ناست وو چې: بېشکه خامخا زه مومم بوی د يوسف عليه السلام که نسبت د کم عقلۍ نه کوئ تاسې ماته، او داسې راته نه وايئ چې ته اوس زوړ شوی يې؛ نو فضول او چټې (بېکاره) خبرې کوې، يعنې د دغې خبرې په ويلو سره شرمېږم، ځکه چې د هغه پر کيفيت ستاسې فکر نه رسېږي، او تاسې ګرد به سره ووايئ چې دغه سپين ږيري ته وګورئ چې بيخي بې سده (بېهوشه) او پاګل شوی دی، او اپلټې وايي، او چټې (بېکاره) خبرې کوي، او د بوډاتوب خوبونه وينې.

قَالُوْا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِيْ ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ ﴿۹۵﴾

وويل (حاضرينو يعقوب ته) قسم دی پر الله بېشکه ته چې يې خامخا په همغه خطا او سرګردانۍ پخوانۍ خپلې کې (همغسې لا پروت) يې.

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيْرُ اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيْرًا ۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ ۚ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۹۶﴾

نو کله چې راغی زېری کوونکی نو واچوه ده هغه (قميص) پر مخ د دغه (يعقوب) باندې؛ نو وګرځېده ليدونکی، وويل (يعقوب): آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له (ښوونې د) الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې (چې حيات او ملاقات د يوسف او نورو دی).

تفسير: يعنې بينايي او ليدل يې بېرته وګرځېدل، او بيا لکه د پخوا هر شی به يې ليدلو، او بينا شو، نو وويل يعقوب عليه السلام هغو خلقو ته چې ملامتي يې پرې ويلې وه: آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له ښوونې د الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې چې حيات او ملاقات دی له يوسف عليه السلام او نورو سره، يعنې ما نه وو ويلي چې ښه بوی راځي؟ بالآخر ځما هغه خبره رښتيا شوه، يا يې خپلو ځامنو ته ويلي وو، چې د يوسف عليه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ ! د پاک الله له رحمته دغه خبره لرې نه ده چې بيا مونږ ګرد سره راټول کړي،ګورئ ! چې همغه صورت را دمخه شو.

قَالُوْا يٰٓاَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَآ اِنَّا كُنَّا خٰطِـِٕيْنَ ﴿۹۷﴾

وويل (وروڼو د يوسف): ای پلاره ځمونږ ! مغفرت وغواړه له الله ځمونږ لپاره د ګناهونو ځمونږ، بېشکه چې مونږ وو خطا کوونکي (ګناهګاران ستا او د يوسف په حق کې).

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته): ژر به مغفرت وغواړم تاسې ته له ربه خپله، بېشکه دغه (الله) همدی دی ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې صبر وکړئ ! چې د قبول ساعت او ګړۍ راشي، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کې لاسونه پورته کوم، وايي د جمعې د شپې يا د تهجد د وقت په انتظار کې وو، يا يې غوښت چې وروسته د يوسف عليه السلام د بخښلو يا وروسته له ورتللو د مصره چې هلته به ټول په ګډه سره له الله تعالى څخه غوښتنه کوو.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو کله چې راننوتل دوی پر يوسف عليه السلام (په مانۍ او مجلس د يوسف عليه السلام)؛ نو رانژدې يې کړل ځان ته مور او پلار خپل، او وويل يوسف عليه السلام چې ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمايي الله حال دا چې په امن کې به شئ (له هرې سختۍ).

تفسير: له ښاره د باندې د خپل مور او پلار د استقبال او هرکلي او ښه راغلې لپاره ووت، خپل مور او پلار ته يې له خپل ځان سره نژدې ځای و رکړ، ځينې وايي چې د يوسف عليه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوې، او دلته يې د تورۍ (خاله) ذکر دی.

خو په دې خبره هيڅ صحيح دليل نشته، او ظاهر د قرآنکريم د هغې په ژوندون دلالت کوي، لکه څنګه چې امام ابن جرير (رحمه الله تعالى) وايي، او ابن کثير (رحمه الله تعالى) وايي: «وهذا الذي نصره ابن جرير هو المنصور الذي يدل عليه السياق»، يعنې دا خبره چې ابن جرير (رحمه الله) ورته ترجيح ورکړې ده؛ همدغه قوي خبره ده، لکه څنګه چې د قرآن کريم د سياق څخه څرګنديږي.

يوسف عليه السلام ګردو ته وويل چې: ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختۍ او مشقت او نورو شيانو څخه اندېښنه مه کوئ، ان شاء الله تعالى بالکل په زړه جمعې او راحت او اطمينان اوسېږئ !.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِن بَعْدِ أَن نَّزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

او پورته يې کړل مور پلار خپل (کښېنول له ځانه سره) پر تخت خپل او پرېوتل (دغه «۱۱» وروڼه او والدين) دغه (يوسف طرف ته) سجده کوونکي، او وويل (يوسف): اى پلاره ځما ! دا (سجدې) بيان (تعبير) دی د هغه خوب ځما (چې ليدلی مې وو) پخوا له دې نه په هلکتوب کې، په تحقيق وګرځاوه دا خوب رب ځما حق (او رښتينی)، او په تحقيق احسان انعام يې کړی دی له ما سره کله چې راويې ايستم زه له بنديخانې او رايې وستئ تاسې له ميرې (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چې فساد جګړه غورځولې وه شيطان په منځ ځما او په منځ د وروڼو ځما کې، بېشکه رب ځما چې دی باريک تدبير والا دی لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي، بېشکه الله همدی دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يوسف عليه السلام له خپل طرفه د خپلو والدينو تعظيم وكړ، او دوی يې پر خپل تخت کښېنول، ليکن څرنګه چې د پاک الله اراده پر دغه تللې وه، چې د يوسف عليه السلام تعظيم به پر دوی کوي؛ نو له هغه ځنې ممانعت د يوسف عليه السلام له لاسه کله پوره کېدی شو، نو سم د هغه وخت له دود او دستور سره مور او پلار او ټول وروڼه د يوسف عليه السلام په مخ کې په سجده ولوېدل.

دغه تعظيمي سجده وه، چې د حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمه الله تعالى) له وينا سره د آدم عليه السلام له زمانې راهيسې د مسيح عليه السلام تر زمانې پورې جائزه وه، او يواځې محمدي شريعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله، لکه چې ډېر احاديث پرې شهادت ورکوي.

ځينو مفسرينو په دغه ځای کې له سجدې ځنې د هغه متبادره معنی نه ده مراد کړې، او تش سر ښکته کول او يواځې لږ څه ټيټېدل ترې اخلي.

ځينې وايي چې دغه سجده د يوسف عليه السلام لپاره نه وه، بلکه د يوسف عليه السلام له عظمت او عزت لېدلو لامله د پاک الله په دربار کې د شکر اداء کولو سجده وه، نو په دغه تقدير دغه لام به سببي وي، چې په ﴿وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا﴾ کې دی، يعنې د يوسف عليه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کې دوی د شُکرانې سجدې وکړې.

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِيْ مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِيْ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ اَنْتَ وَلِيّٖ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ تَوَفَّنِيْ مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۰۱﴾

ای ربه ځما ! په تحقيق راکړې دې ده ماته څه برخه له باچاهۍ (تصرّف د مصر) او ښوولې دي دې ماته څه علم له تفسير او تأويل د خبرو (لکه تعبير د خوبونو بيان د کتابونو)، ای پيدا کوونکيه د اسمانونو او د ځمکې ! هم ته يې ولي (دوست واکدار کار جوړوونکی) ځما په دنيا او په آخرت کې، وفات کړه ما په دې حال کې چې مسلمان يم او يو ځای مې کړه (په مرتبه او کرامت کې) له صالحانو سره.

تفسير: د دې سورت په اوله رکوع د تأويل الأحاديث تفسير ليکلی شوی دی، يا خو يې د لقاء الله په شوق کې في الحال د موت تمنّا وکړله، يا خو دا مطلب دی کله چې زه مرم ښايي چې موت په داسې حال کې راباندې راشي، چې زه په اسلام يعنې کامل تسليم او رضاء قائم اوسم.

تنبيه: په حديث کې راغلي دي چې: «هيڅ يو انسان دې د مصيبت او تکليف له وېرې د موت تمنّا نه کوي !»، له دې نه داسې مفهوميږي، چې د حب لقاء الله يا بل کوم صالح غرض لپاره د موت تمنّا کېدی شي، لکه چې د فرعون ساحرينو داسې دعا کړې وه: ﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ﴾ يا مريمې ويلي وو: ﴿يٰلَيْتَنِيْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَّنْسِيًّا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۲) رکوع (۲۳) آيت)، او د معاذ (رضي الله تعالى عنه) په حديث کې دي: «إذا أردت بقوم فتنة فاقبضني إليك غير مفتون».

د احمد په مسند کې حديث دی: «يکره الموت والموت خير للمؤمن من الفتن»، علي رضي الله عنه د فتن د هجومو په وخت کې دعا کړې وه: «اللهم خذني إليك فقد سئمتهم وسئموني»، کله چې امام بخاري جګړه د خراسان له امير سره ونښتله، نو دی داسې دعا کولو ته مجبور شو: «اللهم توفّني إليك»، په حديث شريف کې دي، چې د دجّال دخروج په وقت کې يو سړی به پر کوم قبر تيريږي، او د دغو فتنو او زلازلو له لېدلو څخه به ووايي: «يا ليتني مكانك»، کاشکې ای مړيه ! زه ستا په ځای وای».

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۰۲﴾

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چې وحيه کوو مونږ هغه تاته (ای محمده !) او نه وې ته (ای محمده !) له دغو (ځامنو د يعقوب) سره کله چې دوی راټول کړ فکر خپل (په غورځولو د يوسف په کوهي کې) حال دا چې دوی مکر فريب کولو (له يوسف سره نو چې تا غوندې امي په دې سره اخبار کوي؛ نو دغه اعجاز دی).

وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾

او نه دي زياتره خلق او اګر که حرص وکړې ته (ای محمده ! په ايمان راوړلو د دوی) ايمان راوړونکي (عناداً).

تفسير: يعنې سره له دې چې ستاسې پر صداقت داسې ښکاره او واضح دلائل هم موجود دي، بيا هم زيات خلق هغه کسان دي چې په هيڅ ډول سره ايمان نه راوړي.

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۭ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾

او نه غواړې (ای محمده !) له دوی څخه په دغه (ابلاغ د قرآن) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دی دا قرآن مګر پند دی (له جانبه د الله) لپاره د ټولو خلقو (جن دی که انس).

وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾

او ډېر دي له دلائلو (چې دلالت کوي په کامله قدرت او وجود د رب العزت او په استحقاق دهغه دعبادت) په اسمانونو او په ځمکه کې (چې دغه معاندين) تيريږي پرې (او په سترګو يې وينې) حال دا چې دوی له هغو نښو ځنې تل څنګ کوونکي دي (چې نه په کې فکر کوي او نه ترې عبرت اخلي).

تفسير: يعنې همغسې چې د تنزيليه وو آيتونو په اورېدلو سره دوی ايمان نه راوړي؛ همداسې د تکوينيه وو آيتونو په ليدلو سره هم د الله تعالی د توحيد سبق نه زده کوي، اصلي خبره خو همدا ده، چې د دوی اورېدل او ليدل خوشې چټي (بېکاره) او محض سطحي دي، که په آيات الله کې دوی لږ څه غور او فکر چلولی وی؛ نو څه نه څه ګټه او فائده به ترې وررسېده، کله چې دوی فکر او تميز نه لري؛ نو ايمان به له کومه راوړي.

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾

او ايمان نه راوړي اکثر له دغو مشرکانو پر (وجود او خالقيت او استحقاق دعبادت يواځی د) الله مګر په دې حال کې چې دوی شريک نيوونکي (وي له الله سره د بل څيز په عبادت او بندګۍ کې).

تفسير: په ژبې سره ګرد وايي چې: خالق او مالک همغه الله تعالی دی، مګر سره له هغه دوی ځينې طواغيت د الله حصه داران ګرځوي، لکه چې د عربو مشرکانو به په تلبيه کې دا الفاظ ويل: «لبيک اللهم لبيک لا شريک لک، الا شريکا هو لک، تملکه وما ملک»، ځينې د هغه لپاره هلک او جوړې تجويز کوي، ځينې هغه روح او مادې ته اړ (مجبور) او

محتاج بولي، ځينو احبارو او رهبانانو ته يې د الله تعالى اختيارات ورکړي دي، ډېرو کسانو د تعزيه دارۍ، مجاورۍ، قبر پرستۍ، پير پرستۍ، د خسو او خاشاکو سره د توحيد صافه او پاکه چينه مکدّره او لوغړنه او خرابه کړې ده، څومره داسې موحدين به پيدا کيږي، چې له ريا او هوا او هوس څخه پاک وي؟ الغرض دايمان دارۍ دعوى ډېره ګرانه ده، او داسې پاک، سوچه او چاندي مسلمانان ډېر لږ پيدا کيږي، چې د عقيدې او عمل په درجه کې د جلي او يا د خفي شرک ارتکاب نه کوي. (أعاذنا الله من سائر أنواع الشرک).

أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

آيا نو په امن کې دي دا (مشرکان) له دې نه چې راشي دوى ته (عقوبت) چاپېر بدونکى پټوونکى له عذابه د الله نه يا راشي دوى ته قيامت ناڅاپه حال دا چې دوى پرې خبر نه وي (او څه تيارى نه وي کړى ورته).

تفسير: يعنې دغه مشرکان داسې بې فکره، او بې خوفه ولې کيږي، آيا دوى د الله تعالى له عذابه، يا د قيامت له هولناکو او ويروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتې کېدلو څه انتظام کړى دى؟ .

قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې دغه (ايمان او توحيد) لاره ځما ده چې (ټينګ پرې ولاړ يم او) بولم زه ټول خلق طرف د (توحيد) د الله ته په بيان (او ښکاره دليل) سره (هم) زه او (هم هر) څوک چې متابعت پيروي کوي ځما، او پاک دى الله (له شرکه او ولده او نورو عيبونو) او نه يم زه له شريک نيوونکيو (په الله پورې).

تفسير: يعنې ځما لاره هم دغه د خالص توحيد سمه صافه لاره ده، زه ګردې دنيا ته دعوت ورکوم چې ګرد چټې (بېکاره) خيالات او اوهام پريږدي، او د يوه واحد احد الله تعالى لوري ته راشي ! د ده توحيد د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحيح معرفت حاصل، او صحيحه لاره پيدا کړي، زه او ځما ملګري پر همدغې سمې صافې لارې باندې رهي (روان) يو، او د حجّت او برهان، او بصيرت او وجدان په رڼا دروموږ پاک الله ماته داسې يو نور او رڼا راعطا کړې ده، چې په هغې سره ځما او ځما د ګردو ملګرو دماغ منوّر او روښان شوي دي، دلته له سره د ړوندو تقليد او پيروي نشته، د خاص توحيد تلونکي پخپل هر قدم کې پخپل باطن کې د معرفت او بصيرت خاصه رڼا او د عبوديت محضه خاص لذت محسوسوي، او په ډېر اخلاص او صميميت (عزم) سره داسې مخلصانه نارې وهي: ﴿وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ﴾ کله چې کفارو وويل چې الله تعالى څخه خو ډېر ملائکې دي؛ نو هغه يې ولې نه رالېږلې، چې ته او نور سړي يې رالېږلي يئ؟ نو دغه آيت نازل شو:

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړي (بنيادم، نه ملائک، نه جن، نه ښځې) چې وحيې به کوله مونږ دوى ته له اهل د قريو (او ښارونو، نه له صحرايانو او بيابانيو)، آيا نو نه ګرځي (دا کافران) په ځمکه کې چې پس ووينې وينې دوى (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چې پخوا تېر شوي دي له دوى نه، او خامخا کور

د آخرت (جنت) ډېر غوره دی لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي (له شرکه او له نافرمانۍ او ویریږي له الله)، آیا نو تاسې عقل نه چلوئ (په بهترې یې).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه هم مونږ له اسماني پرښتو څخه کوم نبي نه دی منتخب کړی، او نه لېږلی دی، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د همدغه انساني کلیو او د ښارونو له هستېدونکو سړیو څخه وو، نو بیا وویئ ! چې د هغوی د دروغجن کوونکیو کسانو حشر په دنیا کې څرنګه شو؟ .

تنبیه: له دې آیت څخه دغه خبره راوځي چې هیڅ یوه ښځه د نبوّت په درجه نه ده رسېدلې، بي بي مریمې رضي الله عنها ته پاک قرآن د «صدیقې» مرتبه ورښلې ده، او هم له دې آیت څخه ظاهریږي چې له اهل البوادي (صحرائیانو او بدوانو) څخه هیڅ یو نبي نه دی مبعوث شوی، پس ښایي چې مغروره نشي معاندان د زمانې ستا ای محمده ! څکه چې هغو تېرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغیان او تکذیب خپل کې مهلت ورکاوه، او رسولانو به تبلیغ کاوه، او نصرت به یې مؤخر کېده.

حَتّٰۤى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْۤا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّىَ مَنْ نَّشَآءُ ؕ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ۝۱۱۰

تر هغه پورې چې ناامیده به شول رسولان (له اسلام د کفارو یا د ژر راتللو د عذاب)، او ګمان به وکړ دوی چې ښکه دوی په تحقیق دروغ ویلی شوي دي دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی، یا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ایمان، په همدې وخت کې) ناڅاپه به راغی دوی ته نصرت مدد ځمونږ، نو خلاصی به ورکړه شوه لـه (عذابـه) هغه چا ته چې اراده به وفرمایله مونږ (یعنې رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کېدلی عذاب ځمونږ له قوم ګناهګارانو (کافرانو) څخه.

تفسیر: یعنې د عذاب له تاخیره مه خطاء وځئ ! پخوانیو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوي وو، او د عذاب په راتللو کې به دومره زیات ځنډ پېښېده، چې منکرین بیخي یاغي او بېفکره کېدل، او ډېر زیات شرارت او له حده تېر شرارتونه او بغاوتونه به یې کول، او د دغو حالاتو له لیدلو څخه به انبیاوو علیهم السلام د دوی د ایمان راوړلو څخه بیخي مایوس کېدل، او له بل لوري به الله تعالی هغوی ته دومره زیات فرصت او مهلت ورکاوه، چې تر ډېر زیات اوږده مدّت پورې به هم د عذاب یوه نښه او آثار دوی ته نه څرګندېدل (ښکاره کېدل).

الغرض د دواړو خواوو حالات او آثار به د انبیاوو علیهم السلام لپاره ناامیدي ښوونکي او بې هیلې کېدونکي وو، د دغې منظرې له لیدلو څخه کافرانو به په یقیني ډول سره داسې خیال کاوه، چې له انبیاوو سره هغه وعدې چې د دوی د نصرت او مرستې او ځمونږ او د اهلاک لپاره شوي دي؛ هغه ګردې چټې او دروغ دي، د عذابونو او نورو ګرد چل ول او مکر او فریب تش ځمونږ د وېرولو لپاره وو.

هیڅ لرې به نه وي چې په داسې مایوس کوونکو او اضطراب غورځوونکو حالاتو کې د انبیاوو علیهم السلام په زړونو کې به بې اختیاره داسې وهم ورپیدا شوی وي، چې هغه وعدې چې ځمونږ د نصرت او د منکرینو د هلاکت په نسبت کړی شوې وې، آیا هغه به نه پوره کیږي؟ لکه چې د البقره سورت په (۲۶) رکوع یې فرمایلي دي: ﴿وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ؕ﴾ .

کله چې د مجرمینو بې خوفي او د انبیاوو علیهم السلام تشویش تر دې اندازې ورسېد؛ نو په دغه وخت کې یو ناڅاپه اسماني مدد راغی، بیا د هر چا په نسبت چې د الله تعالی اراده وشوه، یعنې فرمان وړونکي مؤمنین یې محفوظ او مأمون وساتل، او د مجرمینو بېخ یې وویست.

تنبيه: د الله تعالى له غير محدود رحمت او مهربانۍ څخه مايوسي کفر دی، ليکن د ظاهري حالاتو او اسبابو په اعتبار مايوسي کفر نه ده، يعنې داسې ويلی شي، چې مثلاً د هغه څيز په نسبت تر هغه ځای پورې چې د ظاهري اسبابو تعلق دی مايوسي شته، ليکن د حق تعالى له کامل رحمت څخه مايوسي نه ده پکار، په ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ﴾ آيت کې همدغه مايوسي مراد ده، چې د ظاهري حالاتو او آثارو په اعتبار ده، چې د کفارو له ايمان او اصلاح څخه مايوس شوي دي، که نه انبياء عليهم السلام د الله تعالى له رحمت څخه کله مايوس کېدی شي.

تنبيه: د کفر وسوسه چې هاجس او خاطر ورته وايه شي؛ په حق د عامو مسلمانانو کې کفر نه دی، او نه په کومه درجه د ايمان يا د عصمت منافي ده، په حديث کې راغلي دي چې اصحابو کرامو رضي الله تعالى عنهم أجمعين عرض وکړ: «يا رسول الله ! مونږ پخپلو زړونو کې بې اختياره داسې شيان مومو چې د هغو په ژبه راوړلو په مقابل کې مونږ دغه بهتره ګڼو چې وسوځيږو او تک تور سکاره وګرځو» نو رسول الله مبارک وفرمايل: «آيا تاسې داسې شيان پخپلو زړونو کې مومئ؟» دوی عرض وکړ چې :«هو !»، نو يې وفرمايل: «ذلك صريح الإيمان» «دغه ښکاره ايمان دی».

لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

خامخا په تحقيق په قصه د دوی (يوسف يا د نورو انبياوو يا اممو) کې عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قرآن) يوه داسې خبره چې له ځانه په دروغو ويلی شوی وي، ليکن دی دغه قرآن تصديق کوونکی او (موافق) د هغو کتابونو چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصيل د هر شي (چې محتاج اليه وي په دين کې)، او هدايت دی او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنې دغه خو کومه افسانه نه ده، بلکه تاريخي حقائق دي، ښايي چې له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلي، او نه دی دغه قرآن يوه داسې خبره چې په دروغو ويلی شوی و ي، وليکن دغه قرآن تصديق کوونکی او موافق دی له هغو کتابونو سره چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصيل د هر شي چې محتاج اليه دی په دين کې، او هدايت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی دی پر الله تعالى او رسول الله.

يعنې پاک قرآن چې په هغه کې قصص بيان شوي دي، کوم له خپل ځانه جوړې کړې خبرې نه دي، د ګردو پخوانيو رښتينو کتابونو تصديق کوونکی دی، او د هر ضروري شي په ښکاره ډول سره بيان کوونکی دی، څرنګه چې ايمانداران له هغه څخه نفع اخلي؛ نو په دغه لحاظ د دوی په حق کې په خاص ډول سره د هدايت او رحمت ذريعه ده.

تمّت سورة يوسف عليه السلام بعون الله تعالى.

سُورَةُ الرَّعْدِ

«د (الرعد) سورت مدني دی، پرته له دوو آیتونو څخه چې (۳۱، او ۳۲) دي، له ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا﴾ څخه نیولي تر ﴿فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ﴾ پورې ټول آیات یې (۴۳) او رکوع یې (۶) دي، په تلاوت کې (۱۳) په نزول کې (۹۶) سورت دی، او وروسته د محمد (صلى الله عليه وسلم) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓرٰ ۚ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ ۗ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

دا آیتونه د کتاب (قرآن) دي، او هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی، ولیکن زیات خلق نه کوي یقین پرې (چې له جانبه د الله دی).

تفسیر: یعنې هر هغه شی چې په دغه سورت کې لوستل کیږي، هغه ځکه د عظیم الشأن کتاب آیتونه دي، دغه کتاب چې پر تا د الله تعالی له لورې نازل کړی شوی دی، یقیناً حق او صواب دی، لیکن ډېر د تعجب او حیرانۍ ځای دی؛ چې د داسې صافو او واضحه وو حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوي.

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾

الله هغه ذات دی چې پورته کړي یې دي اسمانونه (او درولي یې دي) بې له ستنو چې ویې وینئ تاسې، بیا اوچت شوی دی په عرش باندې (په هم هغه شان چې د ده د الوهیت له شان سره وړ «لایق» ده)، او مسخر کړي یې دي لمر او سپوږمی، هر یو (له دوی نه) روان دي تر نېټې معلومې پورې، تدبیر کوي د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل)، بیانوي (ظاهروي) په تفصیل سره دلائل (د توحید او قدرت خپل) لپاره د دې چې تاسې په ملاقات د رب خپل یقین وکړئ.

تفسیر: یعنې د دې دنیا عظیم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چې تاسې یې ګورئ، او لطف په دې کې دی چې هیڅ یوه ستنه یا طناب یا پایه او ګاډر یعنې یو د تکیې او استناد شی ځمونږ په نظر نه راځي، چې پر هغه باندې دومره لوی تعمیر او بې سره او بې سامانه چت درولی شوی دی، پرته (علاوه) له دې نه بل څه ویلی شي چې محض د قدرت د غیر مرئي ستنو په قوت درېدلی دی، لکه چې په جزء (۱۷) د حج سورت په (۶۵) آیت (۹) رکوع کې فرمایي: ﴿وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ که د اجسامو د رابنکوولو (جاذبې) نظریه صحیح وي؛ نو هغه له دې آیت سره څه منافات نه لري، ځکه چې رابنکوولو ته عرفاً عمد نه وایي، او که عمد وویلی شي؛ نو هغه مرئي نه دی، وروي عن ابن عبّاس ومجاهد رضي الله تعالى عنهما والحسن وقتادة وغير واحد رضي الله عنهم: «إنهم قالوا لهما عمد ولكن لا ترى» (ابن كثير)، یعنې دغو مشرانو فرمایلي دي چې: «اسمانونه داسې ستنې لري چې مونږ یې نشو لیدلی، والله أعلم».

د «استواء على العرش» په متعلق په اتم جزء د «الأعراف» په (۵۴) آیت (۷) رکوع کلام شوی دی، هلته دې بیا ولوست شي !.

﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ﴾ الآیه ـ او مسخّر کړي یې دي لمر او سپوږمۍ هر یو له دوی نه روان دي تر نېټې معلومې شوې پورې، یعنې لمر خپله دوره په یوه کال کې او سپوږمۍ یې په یوه میاشت کې پوره کوي.

یا د ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ معنی تر مقرر وخت پورې واخیسته شي، نو مطلب به یې دا شي چې لمر او سپوږمۍ داسې روان دي تر قیامت پورې.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي
اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ
وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ ۖ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چې غوړولې یې ده ځمکه او پیدا یې کړه په دغې ځمکې کې غرونه ثابت (درانه چې د مضبوطو میخونو په شان ولاړ دي) او ویالې (د اوبو)، او هرو قسمو میوو نه یې پیدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه (لکه سور سپین ـ ژېړ تور ـ خواږه تروه ـ واړه غټ)، پټوي په تیاره د شپې سره ورځ، بېشکه په دې مذکوره وو خبرو کې خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په مصنوعاتو د الله کې). او په ځمکه کې ټوټې دي (مختلفې) څنګ په څنګ پیوستې یو له بل سره او (نور) باغونه دي (په دې ځمکې کې) له انګورو، او کښتونه (فصلونه) دي، او ونې د خرما دي، چې ځینې له یوه بېخه پورته شوي دي او ځینې ځان ځان ته بېخ لري، چې اوبه کولی شي په اوبو یو قسم سره، او غوره کوو ځینې له هغو څخه په ځینو نورو باندې په خوراک (خوند ـ رنګ ـ او وږم کې)، بېشکه په دغو (مذکوره وو اشیاوو) کې خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي په کې.

تفسیر: یعنې: او دغه الله همغه ذات دی چې غوړولې یې ده ځمکه او پیدا یې کړه په دغې ځمکې کې غرونه چې تل په همغه یو ځای کې کلک ولاړ دي، او سیندونه چې هر وخت بهیږي او له هرو قسمو میوو نه یې پیدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه یعنې: لوی وړوکي، خواږه تروه، تور سپین، ګرم یخ، او سم له جدیده وو تحقیقاتو سره په هر یوه کې نر او ښځه هم موندلی کیږي.

د هسکو (اوچتو) اسمانونو په مقابل کې د ټیټې ځمکې بیان هم ذکر کړ، له اسمان سره د لمر او سپوږمۍ بیان هم وشو، چې د هر یوه تګ سره بېل دی، او د هر یوه کار سره جلا (جدا) دی، د یوې تودې او تېزې اشعې او پلوشې هسې کارونه اجراء کوي؛ چې د هغې بلې د یخې او سپکې روښانې ضیا او وړانګې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځي، همداسې دلته د ځمکې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونکو مختلفو شیانو ذکر وفرمایه، چېرې غر ولاړ دی، چېرې سیند بهیږي، هغه میوې او ثمرات چې پیدا کیږي، په هغو کې هم د شکل ـ صورت ـ رنګ ـ خوند ـ وړوکوالي ـ او لویوالي بلکه په نر او ښځه کې هم اختلاف دی.

کله ځمکه د ورځې له رڼا څخه رڼه کیږي، کله شپې تک تور نقاب پټونی پر خپل مخ اچولی دی، بیا عجیبه نندارې او غریبه منظره خو دا ده چې د ځمکې هغه څو قطعې چې یوه له بل سره نښتي دي، یا څنګ په څنګ سره پرتې دي، او ځینې یې مټې او ځینې یې شګلوړې ـ او ځینې یې خورا (ډېرې) نا پاکې او ځینې یې پاکې ـ او ځینې یې د کرلو وړ

(لايق) او ځينې يې د نيالګيو (بوزغلی) د کښولو لايقې ـ او ځينې يې خوږې او ځينې يې تروې دي، دغه ټول په يو اوبو سره سيراب (پن) کيږي، او د يوه لمر پلوشي اشعه ګردو ته وررسيږي، او يوه هوا د ځمکې پر مخ چليږي، او سره له دې دومره قدر مختلفې مېوې او ګلان تروې پيدا کيږي، او يو يو له بل سره د حاصلاتو په تزييد او تنقيص کې دومره فرق او توپير (تفاوت) لري، چې ليدونکي ورته هک پک حيران پاتې کيږي.

غور او فکر کوونکي د قدرت د دغو دلائلو او نښو له ليدلو څخه پوهيږي چې له همغې يوې د رحمت له وربځې څخه اوبه څښونکي دي، يا له همغه يوه د هدايت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼيږي، نو له همدغې رحماني وريا (باران) او فيضاني رڼا له هدايت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادي او روحاني احوالاتو اختلاف او توپير (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

او که تعجّب لرې (ای محمده ! له دې نه چې دوی تا نه مني؛) نو لا عجيبه ده (دا) خبره د دوی چې (وايي:) آيا کله چې شو مونږ خاورې آيا شو به مونږ خامخا په پيدايښت نوي کې؟ ! دوی همغه کسان دي چې کافران شوي دي په رب خپل، او همدغه ګمراهان دي چې د اور طوقونه به وي (په قيامت کې) په غاړو د دوی کې، او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملګري) د اور دي، دوی به په دې اور کې همېشه وي.

تفسير: ګواکې دغه خلق له «بعث بعد الموت» څخه انکار کوي، او د پاک الله له مالک الملکوتی او شهنشاهی څخه منکريږي، نو د داسې ياغيانو انجام لازم دی چې همداسې وشي؛ چې د دوی په غاړو کې د اور طوق او غاړکی او په لاسونو او پښو کې يې الچکی او بيړی واچولی شي، او په هغې ابدي بنديخانې کې وغورځول شي، چې په حقيقت کې د همداسې مجرمانو لپاره جوړه کړی شوې ده.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

او ژر غواړي دوی له تا نه بدي (عذاب) پخوا له نېکی (رحمت) څخه حال دا چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثالو د دوی چې موجب د عبرت دي)، او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ايمان راوړي) او بېشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفّارو ته).

تفسير: يعنې دوی حق نه قبلوي چې په هغه کې د دنيا او آخرت ښېګڼې (فائدې) ور په برخه شي، او کفر اختياروي او ژر غواړي له تا نه زحمت پخوا له راحت نه، او وايي چې: هغه موعود عذاب دې راوله، او حال دا دی چې په تحقيق سره تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانيو دروغجن کوونکو باندې، يعنې پخوا له دې نه پر اقوامو عذاب نازل شوی دی، لکه: غرق ـ نسف ـ زلزله ـ صيحه ـ مسخ او نور نو پر تاسې د عذاب نزول آيا مشکل وو؟ ، خبره دومره ده چې ستا پاک الله د خپل حلم او د عفوې له شانه په هر لوی او وړوکي جرم سمدستي نيول نه کوي، دی د خلقو ظلم او تېری ګوري او پرله پسې ترې تيريږي، تر هغه پورې چې د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپله حده تيريږي؛ نو په دغه وخت د ده له تباه او سپېره کوونکي عذاب څخه د نجات هيڅ يو صورت نه پاتې کيږي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه نازلولی شي په دغه محمد باندې کومه معجزه (په صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چې مونږ يې غواړو)، (نو وفرمايل الله په رد د دوی کې): بېشکه همدا خبره ده چې ته وېرووونکی يې او لپاره د هر قوم لار ښوونکی (خاوند د خاصې معجزې مقرر) دی.

تفسير: يعنې هغه دلائل د قدرت او نښې چې مونږ يې غواړو؛ ولې نه نازليږي؟ چې د هغې له ليدلو څخه مونږ په ايمان راوړلو مجبور کيږو؟ نو وفرمايل رب العزّت جل جلاله په ترديد د دوی کې چې بېشکه همدا خبره ده چې ته ای محمده ويروونکی يې يعنې د آيتونو نزول ستاسې په واک او قبضه کې نه دی، هغه خو د پاک الله کار دی، هر هغه آيت معجزه او دليل چې د رسول د تصديق لپاره د هرې زمانې په اقتضاء سره مناسب وي؛ همغه ورښکاره کوي، نه دا چې هر څه چې منکرين غواړي؛ همغسې به يې ور کوي، ستاسې په غاړه هم دغومره کار دی چې د خير غوښتلو خبرې هغوی ته واوروئ ! او د بدئ له مهلک انجام څخه خلق باخبره کړئ !.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

الله عالم دی (لا پخوا له تولده) په هغه څـه چې بار اخلي هره ښځه او (الله عالم دی) په هغه څه چې کموي يې ارحام (او ناقص يې ځېروي) او (الله عالم دی) په هغه څه چې زياتوي يې (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة) او هر شی په نزد د دغه (الله) په اندازه دی.

تفسير: چې نارينه دی که ښځه؟ پوره دی که نيمګړی؟ ښه دی که خراب؟ وغير ذلك من الأحوال، دغه ګرد پاک الله ته لا پخوا له تولده ښکاره دي، او ښه ور معلوم دي چې هر هغه چې بار اخلي هره ښځه او هر چې کموي يې ارحام د الله تعالى په اراده يا يې زياتوي (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة)، يعنې د حاملې په ګډه کې يو مولود دی؟ که ډېر؟ کامل مخلوق شوی دی؟ که ناتمامه دی؟ په لږ مدّت کې به پيدا کيږي يا په ډېر؟ الغرض د ارحامو د تزييد او تنقيص د ګردو اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دی، او سم له خپل محيط علم سره هر څيز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازې او استعداد سره موافق ساتي.

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

(الله) عالم دی په پټو او ښکاره وو چې (ګردو څخه) لوی دی، او لوړ برتر دی په هر شي باندې.

تفسير: دغه د الله تعالى د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دی يعنې د ټولې دنيا هيڅ يو پټ او ښکاره شی له هغه څخه پټ نه دی، او ګرد عالم د ده تر حکم او تصرّف لاندې دی، او په ټول عالم باندې اوچت دی.

سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

يو شان دي له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوک چې پټوي خبره (په زړه کې) او هر هغه څوک چې ښکاره کوي دا خبره، او هر هغه څوک چې هغه پټېدونکی دی په شپه کې، او هر هغه څوک چې ظاهروونکی (د عمل خپل) په ورځ کې.

تفسير: د الله تعالى د علم عموم يې بيان کړ، او د مقام په مناسبت د مکلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا رابنيي چې ستاسې پر هر قول او فعل ځمونږ علم محيط دی، هر هغه خبره چې تاسې يې پخپلو زړونو کې پټه کړئ، يا يې په ورو

سره ووايئ، يا په علانيه او په چغه سره ناري کړئ، يا کوم کار د شپې په تياره کې په پټه سره وکړئ، يا دا چې په ورځ په ډانګ پيلې (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر يې ووايئ؛ په ګردو احوالو او ټولو حيثيتونو الله تعالى خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دي.

لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٖ ١١

انسان لره (له جانبه د الله ملائکې دي) نوبت په نوبت راتلونکې دي يوله له بلې پسې د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان)؛ چې ساتنه کوي د ده په امر حکم د الله سره، بېشکه الله نه بدلوي حالت د هيڅ قوم (چې عافيت او نعمت دی) تر هغه پورې چې بدل کړي دوی هغه ښه حالت چې په نفسونو ځانونو د دوی کې وي (په بد حالت سره چې معصيت دی)، او کله چې اراده وکړي الله پر کوم قوم باندې د بدۍ (آفت)؛ نو نشته بېرته ګرځېدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هيڅوک متولي (مددګار).

تفسير: يعنې له هر بنده سره د الله تعالى پرښتې مامورې وي، چې له هغوی څخه ځينې د ده ګرد پخواني او وروستني اعمال ليکي، او ځينې د الله تعالى له حکم سره سم ذريعه ګرځي، چې له هغوی څخه هغه بلاوې دفع کړي چې د هغو د دفع اراده الله تعالى له بندګانو څخه ولري، همغسې چې په دغه عالم کې د الله تعالى عام عادت دی.

بېشکه چې الله تغيير نه ورکوي هغه نعمت او عافيت ته چې کومې طائفې سره وي، تر هغه پورې چې تغيير ورکړي دوی هغه حالت د طاعت ته چې په نفسونو د دوی پورې وي په بد حالت سره چې معصيت دی، يعنې الله تعالى پخپلې هغې ساتنې او مهربانۍ سره چې تل د ده له لوري کېږي هيڅ يوم قوم محروم او بې برخې نه ګرځوي، تر هغه وخته پورې چې دوی خپل ښه ټک ـ طاعت او عبادت ـ جميله عادت او حسنه رويه نه وي بدله کړي، او کله چې دوی خپل هغه حالت په بد وضعيت ـ قبيحه اخلاقو او معصيت سره بدل کړي؛ نو داسې آفت پر دوی نازليږي؛ چې له سره بېرته ګرځېدونکی نه وي، او نه د هيڅا مدد هلته په کار ورتلی شي.

هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ١٢

دغه (الله) همغه ذات دی چې درښيي تاسې ته برق برښنا (چې ښه د باران ده لپاره د خوف او ويرولو د هغه چا چې ضرر ورسوي) يا لپاره د طمع (او اميد د هغه چا چې فائده ورورسوي، او پيدا کوي) راپورته کوي ورېځې درنې (په اوبو په هوا کې).

تفسير: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر وو، بيا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصيبت چې نازل کېدونکی دی؛ د هغه ذکر وشو، او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چې د الله تعالى شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی، په همدې مناسبت دلته د قدرت د ځينو داسې نښو په لوري توجه ورکړی شوې ده، چې په هغو کې په يو آن کې توأماً هيله او وېره، خوف او رجاء د دواړو متضادو کيفيتونو د پيدا کولو صلاحيت شته، يعنې کله چې برښنا بريښي؛ نو خلق هيلمن کېږي، چې اوس به باران اوريږي، او پرله پسې وېره هم ورته پيدا شي، چې د هغه په اثر چېرې تندر او ټکه (چرق) ونه لويږي، او د هلاکت سبب ونه ګرځي، کله چې درنه ورېځ له اوبو څخه ډکه راشي؛ نو خلق پرې خوشالېږي چې هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځي، او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خيال) هم ور لويږي؛ چې چېرې د اوبو طوفان ټپان رانشي، او د ربړ (زحمت) او تکليف موجب نشي، عيناً همداسې انسانانو لره ښايي چې د پاک الله رحمت ته هم اميدوار شي، خو ورسره د الله تعالى له مکره هم مأمون او بې فکره نه شي.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيْفَتِهٖ ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيْبُ بِهَا مَنْ يَّشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِي اللّٰهِ ۚ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ﴿۱۳﴾

او تسبيح وايي رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبيح وايي نورې ځردې پرښتې له وېرې (او له هيبته د الله) نه، او ليږي (الله) تندرونه؛ نو رسوي (غورځوي دغه تندرونه) پر هغه چا چې اراده وفرمايي حال دا چې دغه خلق جګړې کوي په شان د الله کې، حال دا چې الله سخت دی عقوبت د ده (په جګړه کوونکو باندې يا سخت دي نيول د ده).

تفسير: يعنې غوريدونکې ورېځ يا پرښته د حال يا د قال په ژبه سره د الله تعالى تسبيح او تحميد وايي، لکه چې په (۱۵) جزء د بني اسرائيل سورت په (۴۴) آيت په (۵) رکوع کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ﴾ او ځردې پرښتې له هيبته او خوفه د ده په حمد او ثناء او تسبيح او تحميد کې مشغولې او لګيا دي.

له احاديثو څخه دغه خبره څرګندېږي چې د نورو طبيعيه وو نوامیسو په شان د ورېځو او وريا (باران) د انتظاماتو لپاره هم د پرښتو ډلې مقررې دي، چې دوی ورېځې په مناسبو مواقعو رسوي، او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخيستلو په تدابيرو لګيا دي.

﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآيه ـ «پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندرونه غورځوي»، په حديث کې دي چې پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم يوه عرب متکبر رئيس ته يو سړی ولېږه؛ چې هغه ماته راوله، قاصد د رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه پيغام هغه ته ورسولو، او ورته يې وويل چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم تا بولي، هغه وويل چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم څوک دی؟ او الله څه څيز دی؟ د سرو زرو دی؟ که د سپينو؟ که د مسو؟ (العياذ بالله)، درې ځلې همغه خبره يې وکړله، درېيم ځلې کله چې هغه دغه چټې (بېکاره) خبرې وکړې؛ نو يو ناڅاپه يوه ورېځ پورته شوه، او على الفور تندر (ټکه) پرې ولوېده، او د هغه کوپړۍ يې له بدن څخه جلا (جدا) کړه.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې عامر بن طفيل او اربد بن ربيعه د رسول الله مبارک په خدمت کې حاضر شول، او ويې ويل چې: مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو؛ چې وروسته له تاسې اسلامي خلافت مونږ ته ورسيږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوی له دغې غوښتنې ځنې انکار وفرمايه، دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅېدل، او ويې ويل چې: مونږ به د مدينې وادي ستاسې د مقابلې لپاره له سپرو او پلیو (سورو او پياده وو) څخه ډکه کړو، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: پاک الله به د هغوی مخه ونيسي، او د مدينې انصار به د هغوی د مقابلې لپاره ووځي، دوی دواړه لاړل، په لار کې پر «اربد» باندې تندر او ټکه ولوېده، او «عامر» پمن شو، او په طاعوني خارښت (ګرځک) سره په هلاکت ورسېد.

فائده: د رعد د غږ اورېدلو په وخت کې ښايي چې داسې وويل شي: «سبحان الذي يسبّح الرعد بحمده والملائكة من خيفته اللهم لا تقتلنا بغضبك ولا تهلكنا بعذابك وعافنا قبل ذلك».

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ۭ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاۗءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ۭ وَمَا دُعَاۗءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۱۴﴾

خاص همدغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق، او هغه کسان چې بلي يا (عبادت کوي کفار د هغوی) بې له دغه (الله)؛ نه قبلوي دوی (ځواب نه ورکوي دغه اشياء) دغو بلونکو ته په هيڅ شي

سره مګر داسې قبلول لکه قبلول د غځوونکي د داوړو ارغويو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهي بې رسۍ او بې بوکې) لپاره د دې چې ورسيږي دغه اوبه خولې د ده ته حال دا چې نه دي دغه اوبه رسيدونکي خولې د ده ته، او نه ده دعا (بلنه) د کافرانو (خپلو معبودانو لره) مګر په زيان او بطلان کې ده.

تفسير: يعنې د هغه ذات بلل پکار دي چې د هر قسم نفع او ضرر مالک دی، د عاجزانو د بلنې څخه څه فائده په لاس درځي؟ ما سوا له الله جل جلاله څخه بل څوک دی چې د هغه په قبضه کې ځما يا د بل چا څه نفع او ضرر وي؟ د غير الله بلل خپل مدد لپاره داسې دي لکه چې کوم تږی د کوهي او څاه پر سر کې ودريږي، او خپل لاسونه اوږده کړي، او د اوبو په لوري خپل دواړه ارغوي وغوړوي، او خوشامد وکړي چې هله ژر راشه ! بلکه که اوبه د ده په لپه کې هم وي؛ نو هغه پخپله د ده خولې ته نه شي ورتلی.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «هغه کسان چې کفار يې بولي او عبادت يې کوي، ځينې خو محض خيالات او اوهام دي، او ځينې پيريان شيطانان دي، او ځينې داسې شيان دي چې په هغو کې ځينې خواص دي، ليکن د خپلو خواصو مالکان نه دي، نو بيا د هغوی د بلنې څخه څه حاصل؟» لکه اور يا اوبه او ښايي چې ستوري به هم په همدغه قسم کې داخل وي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿۱۵﴾

او خاص الله ته سجده کوي هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (تعبداً وانقياداً سره له اسمانونو او ځمکو، ځينې) په خوښه او (ځينې) په زور، او (سجده کوي) سوري د دغو (مخلوقاتو) په سبا او بېګا کې (يعنې همېشه).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «هغه څوک چې پر الله تعالى باندې يقين کوي؛ نو په خوښۍ سره ورته سر ږدي او حکم يې مني، او هغه څوک چې پرې يقين نه لري؛ نو پر هغه باندې بې اختياره د هغه حکم جاري دی، او سوری چې سبا او بېګا پر ځمکه باندې غوړيږي همدا دي د هغوی سجدې»، مطلب يې داسې شو چې که جواهر وي يا اعراض، هيڅ يو شی د الله تعالى د تکويني حکم څخه نشي خارج کېدی، د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کې ګرد سره مطيع او منقاد او سر په سجده دي.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) څوک دی رب (پالونکی پيدا کوونکی) د اسمانونو او د ځمکې، ووايه (ای محمده ! په ځواب کې) چې الله دی ! ووايه (ای محمده ! دوی ته کله چې تاسې پرې او ملزَم شوئ)؛ نو آيا پس نيولي دي تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چې نه دي مالک (نه لري اختيار دوی) لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر (د دفع کولو)،

تفسير: يعنې کله چې د ربوبيت اقرار يواځې د پاک الله لپاره کوئ؛ نو بيا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربيانو تجويز د څه لپاره کوئ؟ حال دا چې هغوی د يوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر اختيار او واک نه لري.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۙ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر دى ړوند (چې كافر دى) او ليدونكى (چې مؤمن دى)؟ بلكه آيا برابرې دي تياري (چې شرك او انكار دي) او نور (رڼا چې توحيد او معرفت دى؟ بلكه نه دي سره برابر).

تفسير: يعنې د موحّد او د مشرك په منځ كې داسې يو فرق او توپير (تفاوت) شته لكه د ليدونكي او ړانده، او د توحيد دوستان داسې وګڼئ لكه نور (رڼا) او ظلمت (تياره)، نو آيا يو ړوند مشرك چې د شرك په ظلماتو كې پروت وي، او هر لوري ته لاس او پښې اچوي هغه مقام ته رسېدى شي، چې هلته هغه موحد رسېږي چې د فهم او بصيرت او د ايمان او عرفان په رڼا كې د انساني فطرت په سمه صافه لاره روان وي، له سره دغه دواړه پر يوه نتيجه نه شي رسېدى.

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

آيا ګرځولي دي دوى الله لره شريكان چې پيدا كول يې كړي دي په شان د پيدا كولو د دغه (الله) نو بيا مشتبه شوه (پيدا كول د دې شريكانو سره د) پيدايښت (د الله سره) پر دوى باندې؟، ووايه (اى محمده ! دوى ته) خاص الله پيدا كوونكى د هر څيز دى، او همدى دى يو قوي غالب (پر هر څيز او هر چا).

تفسير: يعنې لكه چې الله تعالى ګرد مخلوقات پيدا كړي دي؛ نو ستاسې دغه بُتانو او باطلو معبودانو داسې كوم شى پيدا كړى دى؟ چې د هغه په ليدلو سره د دوى پر الوهيت ستاسې څه شبهه پيدا شوي وي؟ دوى خو د مچ يو وزر او د مياشي يوه پښه هم نه شي پيدا كولى او جوړولى، بلكه دوى پخپله هم د ګردو نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ أحد ـ صمد مخلوق دي، نو بيا داسې عاجز او مجبور شيان د الوهيت په تخت كښېنول څومره ګستاخي او سپين سترګي او بې عقلي او حماقت دى؟ !.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

نازلې كړي دي (الله) له اسمانه اوبه، نو وبهېدل خوړونه په اندازه (د ډكېدو) د دوى سره، نو په سر واخيست دې سيلاب ځګ (او خيرى) اوچت شوى (په سر د اوبو)، او له هغو څيزونو چې بلوي پرې (دا خلق لمبې او ويلي كوي) په اور كې لپاره د طلب د ګانې يا نور اسباب ځګ (خيري دى) په شان د هغه (ځګ)، په مثل د دې (مذكورو مثالونو) بيانوي الله (مثالونه د) حق او باطل، نو هر څه چې ځګ او خيرى (دى)؛ نو لاړ به شي په دغه حال كې چې پرېوتى وي له نظره (او بې نفعې به وي)، او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلقو ته (لكه اوبه او ويلي شوي فلزات)؛ نو پاتې كيږي په ځمكه كې (للانتفاع)، همداسې بيانوي الله مثالونه (د حق او د باطل لپاره د متفكرينو).

تفسير: د اسمان له لوري باران نازليږي، چې له هغه څخه نهرونه، ويالې، خوړونه، سيندونه، دريابونه بهيږي، په هر نهر او خوړ كې سم د هغه له ظرفيته او ګنجايشه هومره چې د پاك الله اراده وي، اوبه بهوي په وړو كې كې لږ ـ او په لوى كې

ډېر، کله چې اوبه بهيږي؛ نو د خاورې ـ خس خاشاک او د نورو له کاره وتليو له امتزاجه او ګډون څخه خړ او مکدر او خيرن کيږي، بيا دغه خړه او خيرى او څڅک يې پرسيږي، او د اوبو په سر راپورته کيږي، لکه چې پر سخت تود اور کې سور او سپين ـ زر ـ مس ـ قلعي ـ اوسپنه ـ فلزات او نور معدنيات ويلي کوي، چې ګڼې (کالى) ـ لوښى ـ وسلې ـ تورې ـ چرې چورکى ـ چاکوګان ـ بياتيګانې (قينچى) ـ تبى ـ نغرى ـ هرکارې ـ توپ ـ ټوپک ـ ټينکونه ـ طيارې ـ جهازونه ـ موټر ـ ريل ـ يوم ـ تبر ـ او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شيان ترې جوړ کړي؛ نو په هغه کې هم داسې لوخړه او څک پورته کيږي، مګر لږ څه وروسته هغه وچيږي يا خوريږي، او هغه څڅک او خيرى يې ترې لرې او ورک شي، او هغه چې اصلي او کارامد شى دى يعنې اوبه يا ويلي شوي معدني فلزات خالص اوبه به په ځمکه يا د ځمکې د خاوندانو په لاس کې باقي پاتې کيږي، چې له هغه څخه په مختلف ډول سره خلق منتفع کيږي.

همدغه مثال دى د حقو او د باطلو؛ کله چې اسماني وحيې سره حق دين نازليږي؛ نو د بنيادمانو زړونه هر يو د خپل ظرفيت او استعداد سره سم له هغه څخه فيض حاصلوي، بيا نو حق او باطل يو له بل سره نښلي، نو دوړې او خيرې پورته کيږي، او په ظاهر کې باطل د هم هغه خيرې او څڅک په شان حق باندې راخيژي، ليکن د هغه دا جزوي جوش او پرسېدل سطحي او عارضي او بې بنياده شى دى، او لږ څه مدت وروسته د دې دغه جوش او خروش هيڅ يوه نښه او اثر نه پاتې کيږي، او الله خبر دى چې چېرې ځي؟ او هغه اصلي او د کار شى چې د هغو ځڅګونو لاندې پټ وو، يعنې حق او صداقت پس همغه پاتې وي.

وګورئ چې د پاک الله بيان کړي مثالونه څرنګه عجيب وي؟ او په څومره يوې مؤثرې طريقې سره مو پوهوي چې کله په دنيا کې حق او باطل، کذب او صدق سره ونښلي، يعنې د دغو دواړو په منځ کې جنګي مقابله کيږي؛ نو اګر که د څو مودې له مخې باطل پاس او پرسېدلى په نظر راځي، ليکن بالآخر باطل سره تيت او پرک (منتشر) او همغه حق ظاهر، غالب او بريالى (کامياب) په نظر راځي.

نو هيڅ يو مؤمن ته نه ښايي چې د باطلو پر عارضي بري او نندارې وغولېږي، همداسې څه وخت چې د کوم انسان په زړه کې حق ځاى ونيسي؛ نو نه ښايي چې سړى تري ويريږي، ځکه چې لږ څه مدت وروسته له دغه ځڅک او پرسېدل پخپله ورک کيږي، او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتې کيږي.

په پخوانيو آيتونو کې کله چې د توحيد او شرک سره مقابله کړى شوې وه، په دغه مثال کې د حق او باطل د مقابلې کيفيت راوښوولو، او د دواړو انجام بيخي په واضح ډول سره اوس بيان فرمايي:

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

شته لپاره د هغو کسانو چې حکم قبول کړى دى دوى د رب خپل (جزا) نېکه (چې جنت دى)، او هغه کسان چې نه وي قبول کړى دوى حکم د دغه (الله) که چېرې وي دوى ته هر هغه څه چې دي په ځمکه کې ټول، او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف د دوى کې وي په قيامت کې)؛ نو خامخا به فديه ورکړي دوى په هغو (ټولو سره؛ نو نه به خلاصيږي له عذابه)، دغه کسان مقرر دى دوى لره بد (سخت) حساب (چې نه به يې نيکي قبوله او نه به يې بدي محو کيږي) او ځاى د هستوګنې د دوى دوزخ دى، او بد ځاى د آرام دى (دغه دوزخ).

تفسير: يعنې دلته خو خير دى په هر قسم چې وي تېريږي، ليکن په آخرت کې د دوى حالت به داسې پرېشانوونکى او ويروونکى وي، که د ګردې دنيا خزائن له نقده، له جنسه، له شرقه تر غربه، له شماله تر جنوبه، او په مثل د دې مذکورو

نور هم وي، له ده سره او دا ټول بيا په تصرف د کفارو کې شي په ورځ د قيامت، او غوښتنه او تمنا وکړي چې مونږ دغه ګرد د خپل ځان په فديه کې ورکوو چې د هغه په بدل کې له عذابه خلاص شو، او له دغې پرېشانۍ څخه نجات وموموو؛ نو له سره به يې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږي: «أنى لهم ذلك».

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

آيا نو هغه څوک چې پوهيږي په دې خبره چې بېشکه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له طرفه د رب ستا حق دی (رښتيا) په مثل د هغه چا دی چې دی ړوند وي (د زړه په سترګو ! يعنې نه دی د هغه په شان !) بېشکه خبره همدا ده چې پند اخلي (په دې قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: د مؤمن او د کافر د دواړو انجام بېل بېل د ذکر فرمايلو څخه وروسته تنبيه ورکوي چې داسې انجام د عين عقل او حکمت سره موافق دی، هيڅ يو عقلمن داسې نشي ويلی چې يو پوخ ړوند چې هيڅ څيز يې په نظر نه راځي، هم داسې خوشې چټې (بېکاره) په تياره کې لويږي او جيګيږي (وچتيږي)، او بودرې (ټکرې) خوري؛ له هغه سړي سره برابري کولی شي چې د هغه د زړه سترګې هم رونې وي، او په پوره بصارت او کامل بصيرت سره د حق له رڼا څخه مستفيد کيږي.

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

هغه کسان چې وفا کوي په عهد د الله باندې (چې په ورځې د ميثاق يې ورسره کړی دی) او نه ماتوي دوی (هغه) ټينګ عهد. او هغه کسان چې وصل کوي هغه (شی) چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره داسې چې وصل دې کړی شي (چې د خپلوۍ پالنه له خپلوانو سره ده) او ويريږي دوی له عذابه د رب خپل او خوف کوي له بده حسابه (د قيامت).

تفسير: يعنې له الله تعالی سره هغه عهد چې په ازل کې شوی دی (يعنې د الست بربکم عهد) او پر هغه باندې پخپله د انسان فطرت شاهد دی، او هغه عهد چې د انبياوو عليهم السلام له ژبې اخيستی شوی دی، هغه ګرد دوی پوره کوي، او د هغه څخه هيڅ يو نه ماتوي، او هم بالذات پخپله په هيڅ يوه معامله کې چې له الله تعالی سره يا د ده له بندګانو سره يې تړي، مشروط په دې چې معصيت نه وي؛ له عهده مخالفت نه کوي، او هغه کسان چې وصل کوي هغه شی چې امر او حکم کړی دی الله په هغه سره داسې چې وصل دې کړی شي يعنې صلة الرحم کوي، يا خپل ايمان له عمل سره يا حقوق العباد له حقوق الله سره يو ځای کوي، يا اسلامي اخوت ټينګ او قائم ساتي، يا د انبياوو عليهم السلام په منځ کې له سره تفريق نه کوي: چې يو مني په نبوت سره او بل ونه مني، او ويريږي له عذابه د رب خپل او خوف کوي له بده حسابه د قيامت، يعنې د الله تعالی د عظمت او جلال له تصوره ډاريږي.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

او هغه کسان چې صبر کوي لپاره د طلب د مخ د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تکاليفو) او قائموي (سم اداء کوي) لمونځ، او نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې) ځينې له هغه (حلالو اموالو) نه چې ورکړي دي مونږ دوی ته: هم په پټه او هم په ښکاره، او دفع

کوي دوی په نېکۍ سره بدي؛ دغه موصوف په دغو صفاتو شته دوی تـه (ښه) عاقبت د دار (د آخرت. چې) جنتونه دي د تل اوسېدلو، چې ننوځي به دوی په هغو کې، او هغه څوک چې صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادې د دوی (اګر که عمل يې د هغو په درجه نه وي) او پرښتې به ورننوځي له هرې دروازې (مانيو د دوی. او وايي به ورته چې) سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسو (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت ستاسې دی).

تفسير: يعنې پر مصائبو او شدائدو او د دنيا پر مکروهاتو يې صبر وکړ، له کومې سختۍ له وېرې د طاعت له لارې څخه يې خپل پل غلط کښېښود، او د معصيت په لوري يې ميلان ونه کړ، او دغه صبر او استقلال يې محض د الله تعالى سره د ملاقات او د ليدلو په خاطر او د رضاء او خوښۍ د حاصلولو لپاره وکړ، او د دې لامله يې ونه کړ چې په دنيا کې خلق ورته ډېر صابر او مستقل مزاج ووايي، او نه د دې لپاره يې وکړ چې غير له صبر څخه بله څه چاره نه وه ورپاتې؛ نو مجبورا يې صبر وکړ، او د صابرانو په شان کښېناست.

او نفقه کوي لګوي په لاره د الله کې، د بدۍ ځواب په نېکۍ سره ورکوي، د سختې مقابله په نرمۍ سره ښکاره کوي، که د چا له لوري پرې ظلم او تېری وشي؛ نو دی ترې تېريږي، وربښنې يې په دې شرط چې د هغه معافي څخه د بدۍ د ترقۍ اندېښنه نه وي، له بدۍ ځنې ځان ژغوري (بچ کوي) او نيکي غوره کوي، که کله ترې کوم بد کار صادر شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښه کار کوي، يعنې ترې توبه وباسي، او د هغې ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافي هم کوي؛ نو د دې حسنه وو اعمالو کوونکي لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کېږي.

﴿يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ﴾ الآيه ـ يعنې چې په همغه جنت کې به همېشه اوسېږي، او پرښتې به ننوځي پر دوی سره له تحائفو او زيري د رضوان له هرې دروازې د مانيو د دوی، او وايي به ورته چې: سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسې په طاعت او مصيبت او له معصيته، نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت ستاسې دی.

د «آباء ـ پلرونو» لفظ يې تغليبًا ويلی دی، چې په هغه کې امهات ـ مينديې هم شاملې دي، د جنت د زيري دغه زيات بشارت يې هم واوروه؛ چې داسې کاملينو ته د هغو پاس بيان شوی، ښو خويونو او خصالو په بدل يو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي؛ چې دوی سره له خپلو هغو مينډو او پلرونو او اولادونو او ښځو چې د خپل ايمان او نېکۍ لامله د جنت د دخول لايق شوي وي؛ ګرد سره يو ځای کېږي، تر دې که د دغو متعلقينو د کوم يو رتبه کمه هم وي؛ نو حق تعالى پخپلې مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (اوچتوي)، او دغه کامل سړي سره يې نژدې کوي، لکه چې په (۲۷) جزء د «الطور» سورت په (۲۱) آيت اوله رکوع کې راغلي دي: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ﴾.

له دې نه معلومه شوه چې بې له ايمان او بې له صالح عمله محض د کاملينو قرابت کافي نه دی، هو ! که ايمان او صالح عمل موجود وي؛ نو د قرابت له تعلقه د درجاتو ترقي ممکنه ده، والله أعلم.

﴿وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ٢٥﴾

او هر هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه (په قبول او اقرار سره) او پرې کوي دوی هغه شی چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چې وصل دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې (په کفر او ظلم سره)؛ دغه کسان شته دوی ته لعنت لرې والی له رحمت د الله (دنيوي عذاب)، او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چې اور دی).

تفسير: د سعداوو او نېکبختانو په مقابل کې دلته د اشقياوو عادات او خصال او د دوی آخري پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی، د اشقياوو کار دا دی چې له الله تعالی سره بد عهدي کوي، د هغو شيانو د وصل او پيوند کولو حکم چې صادر شوی وي؛ هغه ماتوي، په ملک کې د فتنې او فساد اور اچوي، پر خپل ځان او نورو باندې له ظلم کولو څخه لاس نه اخلي، همدغه خلق دي چې د الله تعالی له رحمته لرې غورځولي شوي دي، او له ډېرو بدو ځايونو څخه يو ځای ته رسېدونکي دي.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿۲۶﴾

الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (فراخې يې) او تنګوي (يې پر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنګولو يې)، او خوشاله دي (کفّار) په دې ژوندون لږ خسيس، او نه دی دا ژوندون لږ خسيس په (مقابل د) آخرت کې مګر لږ متاع (حقير مال).

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۗ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِىْٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿۲۷﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه ده رالېږلې شوې پر دغه (محمد) باندې (هغه معجزه په نبوت د ده چې مونږ يې وغواړو) له (طرفه) د رب د ده؟ ووايه (ای محمده دوی ته) بېشکه الله ګمراه کوي هغه څوک چې اراده وفرمايي، او هدايت کوي په طرف خپل (سمه صافه لاره ښيي بې د ليدلو د آيت) هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسير: مشرکينو په سلهاوو معجزې او نښې کتلې، مګر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چې هغه معجزه او نښه چې مونږ يې غواړو؛ راوښيه ! مثلاً د مکې معظمې غرونه ځمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! چې د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پيدا شي، يا ځمکې ځيرې کړه چينې او ويالې راوبهوه ! يا ځمونږ پخواني مشران بيا راژوندي کړه ! او له مونږ سره يې په خبرو او اترو راوله.

الغرض کومه داسې يوه معجزه راوښيه چې مونږ په ايمان راوړلو باندې مجبور کړي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې بېشکه الله تعالی د داسې معجزې او نښې پر ښوولو قدرت لري، ليکن د ده حکمت او عادت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ستاسې د داسې غوښتنې تکميل وکړي، د انبياوو عليهم السلام د تصديق لپاره هومره چې ضرورت دی؛ له هغه څخه زائدې نښې او معجزې درښوولې شوي دي، او درښوولي کيږي، د نورو سلهاوو معجزاتو څخه سترګې واړوئ، يواځې همدغه پاک قرآن د نبي الله د صداقت يو عظيم الشأن نښان دی، کله چې تاسې سره د دغو د ليدلو سره پر سمه لار رانغلئ، او د حق په لوري مو رجوع ونه کړه؛ نو معلومه شوه چې سم له قديمي قانون سره د پاک الله مشيئت پر هم دې خبرې تللی دی، چې تاسې په همغه چې تاسې غوره کړې لاره چې ګمراهي ده؛ خوشي کړي، بلا شبهه تاسې سره له دومره لويې معجزې او نښې د ليدلو سره بيا هم ايمان نه راوړئ، او د هغه په لوري رجوع نه کوئ.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۗ

(دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او ارام نيسي زړونه د دغو په ذکر د الله سره،

تفسير: دا د الله تعالی په طرف د رجوع کوونکو بيان دی، يعنې د چا چې د ايمان دولت په برخه کيږي؛ نو له ذکر الله يعنې د الله تعالی له ياده اطمينان او ډاډينه (سکون) حاصلوي، ځکه چې له ګردو څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی: ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ﴾ چې د هغه په لوستلو په زړونو کې د يقين کيفيت پيدا کيږي، او شيطاني شبهات او وسوسې لرې

کيږي، او سکون او اطمينان ور ميسر کيږي، له يوه جانبه که د الله تعالى عظمت او مهابت په زړونو کې خوف او خشيت پيدا کوي؛ نو له بله طرفه د رب العالمين لا محدود رحمت او مغفرت د قلبي سکون او راحت سامان وررسوي.

الغرض د دوی زړونه له هر لوري څخه مات وي، او يواځې د پاک الله په لوري ګرځي، او د همغه په لويي او قدرت باندې ځان سپاري، او د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول دنيوي وحشت او وېره ورکه کوي.

﴿اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ﴾

واورئ خبردار شئ ! چې په ذکر د الله سره مطمئن کيږي ارام نيسي زړونه (د مؤمنانو).

تفسير: يعنې دولت ـ حکومت ـ منصب ـ جايداد او د فرمايشي معجزو ليدل او نور شيان له سره انسان ته حقيقي سکون، اطمينان او ارام نشي يو ځای کولی، يواځې له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصليږي، چې له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لرې کيږي.

﴿اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ﴾

هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) طوبى (ښه حال) دی دوی ته، او ښه ځای د هستوګنې (جنت) دی.

﴿كَذٰلِكَ اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ﴾

همدارنګه (لکه چې مو ليږلي وو انبياء پخوا له تا) ليږلی يې مونږ ته (ای محمده !) په داسې يو امت کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دې نه ډېر امتونه، چې ولولې ته پر دوی هغه (قرآن) چې وحي کړې ده مونږ تاته، حال دا چې دوی کافران دي په رحمان، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (رحمن) رب ځما دی، نشته بل هيڅ لايق د عبادت مګر يواځې همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما او خاص همده ته بيا ورتله او رجوع زما دي.

تفسير: يعنې ای محمده صلى الله عليه وسلم ! ستا تاکل (مقررول) او ليږل پر نبوت باندې کومه عجيبه او نوې خبره نه ده، پخوانيو امتونو ته هم انبياء ليږلی شوي دي، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتيجه چې د هغو مکذبينو شوې ده؛ ښايي چې هغه احوال دې د دغو خلقو تر نظر لاندې هم وي.

﴿وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ﴾ «حال دا چې دوی کافران دي په رحمان باندې»، يعنې «رحمن» په خپل کامل رحمت دغه عظيم الشأن قرآن نازل کړی دی، ﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلى الله عليه وسلم ! رحمة للعالمين ګرځولئ او ليږلی يې، مګر دوی سختې ناشکرۍ او د نعمت کفران ته ملاوې ټرلې دي، د «رحمن» د حق منلو څخه منکران شوي دي، بلکه د «رحمن» او «رحيم» له نامه څخه هم سخت وحشت خوري او تړې ترهيږي، نو ځکه د «حديبيه» په صلحنامې (روغليکه) کې دوی پر ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ ليکلو باندې جګړې کولې.

﴿وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا﴾

او که په تحقيق يو قرآن (داسې وی په عالم کې چې) روان کېدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه، يا څيرېدلی تويې تويې کولی شو پرې ځمکه، يا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړي؛ (نو بيا

به هم ایمان نه وو راوړی دوی)، بلکه خاص الله ته دی (اختیار د دې) امر ټول (او الله یې کولی شي هر کله چې اراده وفرمایي).

تفسیر: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی، لکه چې په یو حدیث کې پر «زبور» شریف د قرآن د لفظ اطلاق شوی دی، یعنې که کوم داسې یو کتاب لېږلی کېدی چې په هغه سره ستاسې د غه غوښتلې شوې معجزې او نښې پوره کېدی؛ نو هغه به پرته (علاوه) له همدغه قرآن کریم څخه بل کوم کتاب کېدی شو، همدغه قرآن عظیم دی چې په روحاني ډول سره د غرونو په شان وچ کلک خلق یې له خپلو ځایونو څخه وخوځول، د بنیادمانو د زړونو ځمکې یې څیرې کړه، او د الله تعالی د معرفت چینې یې ورڅخه راوبهولې، او د وصول الی الله لارې یې د کلونو په ځای په څو شېبو (لحظو) کې پر دوی پرې کړې، په مړو قومونو کې او په مړو زړونو کې یې د ابدي ژوندون روح ورننه ایسته، کله چې له داسې لوی قرآن څخه تاسې ته شفاء او هدایت روزي نه شو، نو فرض یې کړئ که ستاسې د غوښتنې سره سم دغه عظیم الشان قرآن په مادي او حسي ډول (طریقه) سره هم هغه ګرد (ټول) شیان تاسې ته دروښیي، چې تاسې یې غواړئ؛ نو بیا هم له تاسې داسې هیله (ارزو) او امید نشي کېدی، چې تاسې به ایمان راوړئ.

أَفَلَمْ يَايْئَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

آیا لا ناامیده شوي نه دي هغه کسان چې ایمان لرونکي دي (له ایمان د دغو کسانو په داسې حال کې چې دغه مؤمنان پوهیږي) که اراده فرمایلې وی الله (د هدایت د ټولو خلقو)؛ نو خامخا به یې هدایت فرمایلی وو ټولو خلقو ته (نو ایمان نه راوړي مګر هغه چې الله اراده د ایمان راوړلو یې وفرمایي)، او همېشه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ رسېږي دوی ته په سبب د هغو عملونو چې کړي دي (د عناد او تکذیب نه) زړه ټکوونکی یا خوځوونکی عذاب، یا چې نښته شي (دغه قارعه یا ته ای محمده) نژدې کورونو د دوی ته تر هغه پورې چې راشي وعده د الله (په نصرت د تا او ترقی د دین)، بېشکه چې الله هیڅېرې نه کوي خلاف له وعدې (خپلې).

تفسیر: یعنې دغه د مکې معظمې کفار سره د خپلو غوښتلو شویو معجزو او دلائلو د لیدلو هم ایمان راوړونکي نه دي، دوی خو به داسې هغه ومني چې برابر کوم آفت او مصیبت پخپله پر دوی یا د دوی په شاوخوا خلقو ولویږي، او دوی د هغه د لیدلو څخه عبرت حاصل کړي، مثلاً په جهاد کې د مسلمانانو په لاسونو د دوی څه سړي مړه شي، یا یې څه سړي بندیان شي، او څه یې د څه نورو مصائبو په منګولو کې ولویږي، دغه سلسله به تر هغه وخته پورې دوام ولري چې د پاک الله وعده پوره شي، یعنې مکه معظمه فتحه شي، او «جزیرة العرب» د شرک له ګندګۍ څخه پاکه او صافه شي، بېشکه د الله تعالی وعده قاطعه او یقیني ده، او هرومرو (خامخا) پوره کېدونکې ده.

ځینو مفسرانو په ﴿أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ﴾ کې د رسول الله په لوري خطاب منلی دی، یعنې چې تاسې د دوی کلي ته نژدې ورښکته شئ، لکه چې په «حدیبیه» کې وشو، نو په دغه تقدیر سره له «قارعه» څخه به هغه سرایا مراد وي؛ چې په هغوی کې رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم بالذات شرکت فرمایلی دی، له ځینو اسلافو څخه منقول دي چې دغه آیت د ګردو کفارو په حق کې عام دی، او په مکیانو (مکې والاوو) پورې څه تخصیص نه لري، والله أعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې کړی شوې وې له (نورو ډېرو) رسولانو پخوا له تا نه (لکه چې ستا قوم په تا پورې کوي)؛ نو مهلت مې ورکړی وو هغو کسانو ته چې کافرانو شوي وو (پس له

تمسخره څه مدت په عشرت کې)، بيا مې ونيول دوی (په عذاب سره)، نو څرنګه به وو عقوبت (عذاب ځما يعنې ډېر سخت وو).

تفسير: يعنې که په سزا رسېدلو کې څه ځنډ وشي؛ نو داسې مه ګڼئ چې نجات مو وموند، پخوانيو مجرمينو ته هم ډومبی مهلت ورکړی شوی وو، بيا کله چې ونيول شول؛ نو وګورئ چې په داسې بده ورځ اخته شول، چې تر ننې ورځې پورې د دوی د تباهۍ او بربادۍ قصې د خلقو پر ژبو باندې جاري دي.

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ۚ قُلْ سَمُّوهُمْ

آيا نو هغه ذات چې وي دی ولاړ (ساتونکی) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چې کړی وي (او په جزا يې هم رسوي؛ دا داسې دی لکه هغه څوک چې داسې نه وي؟ بلکه داسې نه دی !)، او ګرځولي دي (کفارو) الله ته شريکان، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چې آيا مستحق د عبادت او شرکت دي که نه دي؟).

تفسير: يعنې هغه الله چې د هر انسان هر عمل په هر وخت کې ليدی شي، او هر شی د ده تر کتنې لاندې دی، او يوه شيبه (لحظه) له هيڅ شي نه نه غافليږي، که څوک لږ څه شرارت هم وکړي، په همغه وخت کې يې جزا ورکوي، او هم ورته تنبيه ورکولی او په سزا يې رسولی شي، نو آيا مجرم له دې نه ځان خلاصولی شي؟ او چېرې تښتېدلی شي؟ آيا «العياذ بالله» د ده مثال د هغو تيږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کېدی شي، چې دوی نه ليدلی شي، او نه او اورېدلی شي، او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شي، او نه څه ګټه (فائده) ورسولی شي، او نه يې څه اختيار شته، ډېر تعجب دی، چې د داسې واحد او احد له موجوديت سره دوی د داسې عاجز او حقير مخلوق په مخ کې ولې سر ښکته کوي؟ .

﴿قُلْ سَمُّوهُمْ﴾ يعنې لږ څه خو وړاندې لاړ شئ، او د دغو شريکانو نومونه خو واخلئ ! او سراغ او پته يې راوښيئ ! آيا د پاک الله د دغو صفاتو له اورېدلو څخه چې پاس مو واورېدل؛ کوم حياء داره سړی به د هغو تيږو (ګټو) نوم هم اخيستی شي ! او که کوم مشرک له بې حيايۍ څخه د «لات» او «عزی» نوم واخلي؛ نو آيا کوم عاقل به په هغه لوري التفات هم کولی شي؟ .

أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۗ

بلکه آيا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه باطل معبودانو چې نه دي معلوم الله ته په ځمکه کې (يعنې نشته، که وي؛ نو معلوم به وو الله ته)، بلکه (مسمّی کوي دوی شرکاء) په ظاهره وينا سره (بې له اعتباره د معنی)؛

تفسير: يعنې پاک الله ته د ټولې ځمکې په مخ کې د خپل الوهيت هيڅ يو شريک او حصه دار نه دی معلوم، ځکه چې هغه خو له سره نشته، چې معلوم وی نو آيا تاسې هغه ته داسې شی ښوولی شئ؛ چې ده ته نه دی معلوم؟ العياذ بالله.

﴿أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ﴾ پخوا يې وفرمايل چې: د دغو شرکاوو خو لږ څه نومونه راوښيئ ! بيا يې تنبيه وفرمايله چې د هغه شی چې په واقع کې له سره ثبوت نشته؛ نو تاسې به يې نوم څرنګه اخيستی شئ؟ اوس دا راښيي چې د کوم څيز پاک الله ته شريک پيدا کول تش الفاظ محض او يو غږ دی، چې د هغه لاندې هيڅ حقيقت نشته، له مجردو ظنونو او تخمينونو او باطلو اوهامو څو بې معنا الفاظ له سره بامعنی نه شي کېدی.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

(داسې نه دي) بلکه ښايسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي مکر دروغ د دوی، او بند (او اړولي) شوي دي دوی له سمې لارې (د دين څخه)، او هر څوک چې ګمراه کړي الله (هغه لره)؛ نو نشته ده لره هيڅ لارښوونکی (د سمې صافې لارې).

تفسير: يعنې هر هغه چا ته چې الله تعالی د هدايت توفيق ور نه کړي؛ دی به څوک په سمه لاره راوستی شي؟ ! او الله تعالی همغه ته توفيق ور په برخه کوي چې پخپل اختيار د هدايت وروړه پر خپل ځان نه تړي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسيس کې (په قتل، حبس، قحط او نورو ربړو «تکليفونو» سره)، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی (له عذابه د دنيا)، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله څخه هيڅ ساتونکی.

تفسير: يعنې مقرر دي کافرانو ته دنيوي عذابونه د مجاهدينو په لاسونو يا بلا واسطه د الله تعالی له طرفه، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله تعالی څخه هيڅ ساتونکی، يعنې بې له سزا ورکولو څخه به يې نه پرېږدي، نو بيا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه يې څه پوښتنه کوئ؟.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۖ

مثال (صفت) د جنت هغه چې وعده کړی شوې ده (په هغه سره) پرهيزګارانو ته (دا دی چې) بهيږي (همېشه) له لاندې (د باغونو او مانيو) د هغه ويالې، مېوې د هغې به همېشه (بې انتهاء بلا انقطاع) وي، او سوری د هغه (به هم همېشه وي بې زواله).

تفسير: چې د هغه هيڅ نوعه هيڅکله نه ختميږي، او تل به همغه شی وررسيږي چې دی يې وغواړي: ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (د الواقعه سورت اوله رکوع، ۳۳ آيت، ۲۷ جزء).

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا (جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چې پرهيزګاري کوي، او عاقبت د کافرانو اور (د دوزخ) دی.

تفسير: يعنې په دغه آيت کې د أهل الحق او د أهل الباطل خاتمه او انجام يو د بل په مقابل کې سره بيان وفرمايه، وبضدها تتبين الأشياء.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (او بيا يې اسلام هم راوړی دی)؛ خوشاليږي په هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته او ځينې له فرقو (د اهل الکتاب) څخه هغه دي چې نه مني ځينې احکام د دې قرآن، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دې

چې عبادت کوم زه د الله، او شریک نه نیسم له دغه (الله) سره (هیڅوک په عبادت کې)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص همده ته دي ورتله (ځما او د ټولو په آخرت کې).

تفسیر: هغوی ته چې اوس قرآنکریم ورکړی شوی دی یعنې مسلمانان، او هغوی ته چې پخوا له دې نه تورات ـ انجیل او نور ورکړی شوي دي یعنې یهودان او نصرانیان؛ د هغه شي د اورېدلو څخه خوشالیږي چې پر تاسې نازل کړی شوی دی، د مسلمانانو خوښېدل خو ظاهر دي چې دوی همدغه کتاب د دارینو د فلاح مفتاح (کونجي) ګڼي، باقي په یهودو او نصاراوو کې هغه خلق چې اهل العلم او د انصاف خاوندان او في الجمله حق منوونکي وو؛ نو هغوی ته هم د یوه راز (قسم) مسرّت موقع وه، ځکه چې هغوی به لیدل چې لوی قرآن په څه ارته سینه د دوی د اصلي کتابونو په تصدیق او د انبیاوو په تعریف او تعظیم کې رطب اللّسان دی، بلکه د رښتینو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح کې معروض شوی دی.

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾ (د المائدې سورت ۱۱ رکوع)، لکه چې همداسې قسم منصف او حق خوښوونکي یهود او نصاری بالآخره په اسلام سره هم مشرّف شول.

﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ﴾ یعنې یهود او نصاری، یا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دي چې له پاک قرآن څخه ځکه ناخوښ دي؛ چې دوی د دې قرآن د ځینو شیانو څخه انکار کړی دی، او دا همغه شیان دي چې د دوی د تحریف او تبدیل یا د آراوو او أهواؤو په خلاف دغه لوی قرآن بیان فرمایلی دی.

وَكَذٰلِكَ أَنْزَلْنٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

او لکه (چې نورو انبیاوو ته پخوا مو کتابونه لیږلي وو په ژبو د قومونو د دوی؛) نازل کړی لیږلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربي ژبه، او قسم دی که متابعت وکړې ته (ای محمده !) د خواهشونو د دغو (مشرکانو او کتابیانو) وروسته له هغه چې راغلی دی تاته علم (په توحید او په نسخ د دین د دوی)؛ نو نه به وي تاته له جانبه د الله څخه هیڅ ولي (یار مددګار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله).

تفسیر: یعنې لکه چې رومبی پخواني کتابونه رالیږلي شوي دي؛ په دغه وخت کې دا قرآن رانازل کړ شو، چې پر لوړ (اوچت) او عظیم الشأن معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخري فیصله کوونکی دی، بیا همغسې چې هر نبي ته په همغه ژبه کې کتاب ورکړی شوی دی چې د هغه قومي ژبه ده، همداسې محمد عربي صلی الله علیه وسلم ته هم عربي قرآن ورکړی شوی دی، بلا شبهه د دې عظیم الشأن قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښایي په همداسې یوې ژبې نازلېده چې نهایته بلیغه ـ وسیعه ـ جامعه ـ منضبطه ـ واضحه او پر مغزه وي، او د پر شوکت توب لامله د «أم اللغات وملکتها» د صفت وړه او مستحقه وي.

﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُمْ﴾ الآیه ـ یعنې د هیڅا د انکار او د ناخوښۍ د یوې ذرې په قدر پروا مه کوئ، هغه کامل او عظیم عالم چې الله تعالی تاته درکړی دی؛ د همغه متابعت کوئ ! که بالفرض د دې خلقو د دغو غوښتنو په لوري متمائل شوئ؛ نو د هغه له وبال څخه به دې څوک وژغورلی (بچ کړی) شي؟ دغه خطاب د حق ګردو (ټولو) طالبانو ته دی، اګر که دلته پخپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مخاطب دی، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لارښوونه ده، په صواب لکه چې پخوا له دې نه په څو نورو ځایونو کې د ده اشباه او نظائر تېر شوي دي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقيق لېږلي وو مونږ ډېر رسولان (انسانان) پخوا له تا نه (لکه چې رالېږلی مو يې ته) او ورکړي وو مونږ دوی ته ښځې او اولادونه، او نه ښايېږي لپاره د هيڅ رسول (او نه توانيږي) دا کار چې راوړي داسې يوه معجزه (چې خلق يې غواړي) مګر په اذن د الله سره، لپاره د هر وخت او حادثې يو حکم دی (چې پخپله نېټه همغسې کيږي).

تفسير: يعنې عربي رسول ته نوې کتاب او نوي احکام ورکول او مبعوثول کومه نوې او عجيبه خبره ده؟ چې دومره حجّتونه پيدا کوي؟ آخر مونږ پخوا له دې نه هغه انبياء عليهم السلام چې لېږلي دي، هغوی د اسمان پرښتې نه وې، او د همدې دنيا له هستېدونکو څخه انسانان وو، چې ډوډۍ به يې خوړه او خپل ځکرد ضروريات به يې پخپلو لاسونو سره پوره کول، او د ښځو او ووړکيو خاوندان به وو، په دوې کې هيڅ يوه د دې خبرې قدرت نه درلود؛ چې هرومرو همغه خلقو ته وروښيي چې هغوی يې غواړي، بلکه د موجوده رسول الله په شان هر شي کې د پاک الله تعالى اذن ته منتظر وو، او همغه معجزې به يې ورښوولې، او همغه احکام به يې اورول چې دهغه اذن د الله تعالى له درباره کېده.

بيا کله چې هر نبي د خپلې زمانې سره مناسب احکام راوړي، صداقت ورښوولو لپاره د عمومو د غوښتنو تکميل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وي، او نه يې خپل ځان د بشريه وو حوائجو او معاشرتي تعلقاتو څخه بې پروا او پورته ظاهر کړی وي، نو د همدغو شيانو موجوديت په محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم کې د دوی له نبوت څخه د انکار دليل څرنګه کېدی شي؟.

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

محوه کوي الله هغه چې اراده وفرمايي (د محوه کولو يې) او ثابتوي (هر هغه چې اراده وفرمايي د اثبات يې)، او په نزد د الله اصل د هر کتاب (چې لوح محفوظ) دی (چې هر شی په کې ليکلی شوي دي).

تفسير: يعنې سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخيت ـ يا د هر حکم د دوام اراده چې وفرمايي ـ او هر قوم د محوه کولو ، او د هغو په ځای د بل قوم د درولو ـ او د هغو اسبابو د تاثير د بدلولو، او د هغو وسائلو د تاثير د پرښوولو ـ او سره د موجوديت د شرائطو د يوې وعدې اظهار او بې د شرائطو له موجوديت د بلې وعدې د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبديل او تغيير، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده په لاس کې دی، د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کې دي، او د ځردو تفصيلاتو او دفاترو اساس ته ښايي چې «أم الكتاب» ووايه شي.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او که وښيو مونږ خامخا تاته (په حيات ستا کې) ځينې له هغه (عذابه) چې وعده يې کوو مونږ له دغو (کفّارو) سره (د دې عذاب) يا که وفات کړو مونږ تا (په خوا له دې تعذيبه د کفارو؛ نو پر تا څه ملامتيا نشته)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې په تا رسونه د پيغامونو (او بيانول د احکامو) دي، او پر مونږ دی حساب (او جزا ورکول د دوی).

تفسير: يعنې هغه وعده چې مونږ له دوی سره کړې ده؛ مونږ اختيار لرو چې له هغو ځينې اوس ستاسې په ژوندون پوره کړو، يا ستاسې له وفاته يې وروسته ظاهره کړو، نه ښايي چې تاسې د هغو د ظهور په فکر کې ولوبړئ، او نه هغو خلقو

لره لازم دي چې د دغه تأخير او امهال له لیدلو څخه بېفکره شي، د الله تعالی په علم کې د هر شي لپاره مناسب وخت مقرر دی، چې د هغو په رسېدلو سره هغه خامخا ښکاریږي، تاسې د خپل تبلیغ فریضه اداء کړئ، د مکذبینو حساب مونږ پخپله ګورو او خلاصوو یې.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

آیا نه ګوري (کفّار) چې په تحقیق راځو مونږ ځمکې (د دوی) ته چې کموو یې (فتحه کوو یې مسلمانانو ته) له څنډو (غاړو) د دې، او الله حکم کوي (په هر څه چې اراده وفرمایي)، نشته هیڅوک رد کوونکی لپاره د حکم د الله، او الله ډېر ژر حساب کوونکی دی.

تفسیر: یعنې د مکې معظمې د ځمکې په شاوخوا کې د اسلام اثر خوریږي، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کمیږي، د لویو لویو قبائلو او اشخاصو په زړونو کې د اسلام نور او تأثیر ځای نیسي، د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کې مفتوح شوي دي، همداسې مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو، او قوت او قدرت یې کموو، نو آیا دغه روښانه آثار دغو مکذبینو ته دا نه ورښیي چې د پاک الله فیصله د دوی د مستقبل په متعلق شوې ده، یو عقلمن سړی پر دې ښه پوهیږي په هغه تګ چې نن اسلام پرې پر مخ ځي، د هغه مخه هیڅ یو طاقت نشي نیولی، لهذا د خاتمې خیر او ښېګڼه په همدې کې ده چې هغه راتلونکې شي، راغلې او واقعي وګڼې شي.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

او په تحقیق مکر فرېب کړی وو (له خپلو انبیاوو سره) هغو (کفارو) چې پخوا له دغو څخه وو (لکه چې دغه کفّار مکر کوي له تا سره ای محمده !)؛ نو خاص الله لره دي چلونه ټول، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) چې کوي یې هر نفس، او ژر به پوه شي کفّار چې چاته به وي (ښه) خاتمه د دار (د آخرت).

تفسیر: یعنې که د پاک الله اراده نه وي؛ نو ګرد مکر او فرېب بې اثره پاتې کیږي، یا دا چې الله تعالی د دوی هغه ګرد فرېب او مکر ماتوي، «مکر» په اصل کې خُفیه تدبیر ته وایي، که د بدۍ لپاره وکړی شي بد دی، او که د ښو چارو او د بدۍ د لرې کولو لپاره وکړ شي؛ ښه دی، یعنې دوی په پټه پټه سره ناپاکه چلونه وکړل، لیکن د الله تعالی چل پر ګردو باندې غالب شو، او سرچپه (الټه) هغه ګرد چلونه پر دوی باندې غورځوي، ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ﴾ (۲۲ جزء د فاطر سورت (۴۳) آیت (۵) رکوع).

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

او وایي هغه کسان چې کافران دي (تاته ای محمده !) چې نه یې ته لېږلی شوی (د الله له لوري په نبوّت سره)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) بس کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې او بل (کافي دی په شاهدۍ کې) هغه څوک چې په نزد د ده علم د کتاب دی.

تفسیر: یعنې ستاسې له تکذیب څخه هیڅ نه کیږي، ځکه چې الله قدوس ځما د صداقت لویې لویې نښې درښیي، قرآن کریم چې د الله تعالی کلام دی لکه چې پخپل کلام الله توب باندې شهادت ورکوي؛ همداسې ځما د نبوّت پر حقانیت هم شاهد دی، که سترګې وغړوئ؛ نو په سختو ناموافقو حالاتو کې د صداقت په داسې ښه شان سره خوربدل، او د

دښمنانو تر زړونو پورې دغه خپل اثر غورځول، او د دروغو مغلوب او مقهور کېدل، او په يوه لوري سره غونډېدل او د اسلام نور موفقيت د الله تعالى له جانبه ځما پر حقانيت باندې ښکاره دليل او شهادت دى.

﴿وَمَنْ عِنْدَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ﴾ ـ «او بل کافي دى په شاهدي کې هغه څوک چې په نزد د ده دى علم د کتاب»، يعنې هغه څوک چې د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانيت مطلع دي؛ دى هم د دې شاهد دى چې ما له خپله ځانه څه دروغ نه دي جوړ کړي، لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مؤمنانو، او هم هغه کسان لکه عبد الله بن سلام او ملګري د دوى، چې له پخوانيو سماويه وو کتابونو ـ او د هغو له وړاندوينو څخه اطلاع لري؛ د هغو زړونه ګواهي ورکوي چې محمد صلى الله عليه وسلم له همغو وړاندوينو سره سم تشريف راوړى دى، چې په سلهاوو کلونو پخوا له دې نه موسى او عيسى عليهما السلام فرمايلې وې.

تمت سورة الرعد بعون الله وحسن توفيقه.

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ

«د ابراهيم سورت مکي دی، پرته له (۲۸) او (۲۹) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۲) آيته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۴) او په نزول کې (۷۲) سورت دی، وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الر ۚ كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾
اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ
الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾

(دا قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی (لېرلی) دی مونږ تا ته لپاره د دې چې راوباسي خلق (په دې کتاب سره) له تيارو د کفر څخه رڼا د ايمان ته، په اذن د رب د دوی (طرف د) لارې د هغه الله ته چې ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه تل ثنا ويلی شوی دی (په محامدو). هغه الله چې خاص ده ته دي هر څه چې په اسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سُفلياتو سره د اسمانونو او د ځمکو)، او خرابي (عذاب، مصيبت، اور) ده لپاره د کفارو له عذابه سخته. هغه کفار چې خوښوي (او غوره کوي له ډېره حماقته) ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوي (خلق) له لارې د الله (چې دين او متابعت د رسول الله دی)، او لټوي دوی دغې لارې ته کوږوالی؛ دغه کسان په ګمراهۍ لرې کې دي (له حقه).

تفسير: يعنې د دې کتاب د شان عظمت له دغې خبرې څخه ښايي وکړ شي؛ چې مونږ د هغه نازل کوونکي يو، او ستاسې په شان يو رفيع الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونکی دی، او مقصد يې هم دومره اعلی او ارفع دی؛ چې له هغه څخه بل لوړ او لوی مقصد نشي جوړېدی، او هغه دا دی چې د الله تعالی په حکم او توفيق د تمامې دنيا خلق اعم له دې نه چې عرب وي يا عجم ـ تور وي که سپين ـ مزدور وي که په شتو معمور ـ پاچا وي که رعايا؛ ګرد سره د جهالت له لوګيو، دوړو، او خاورو څخه راويستل، او د ايمان او ايقان په رڼا کې د درولو کوښښ کولی شي.

﴿إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ يعنې د صحيح معرفت په رڼا کې پر هغې لارې لاړ شئ چې د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالک الملوک الله له جانبه ښوولې شوې ده، او د ده د رضاء تر مقام پورې رسوونکې ده.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ ۚ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾

او نه دی لېرلی مونږ هيڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده لپاره د دې چې بيان کړي دوی ته (امر او نهي د الله)، نو ګمراه کوي الله هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د ګمراهۍ يې)، او هدايت کوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (دهدايت يي)، او همدی ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني همغسې چې مونږ تاسې ته د خلقو د هدايت لپاره دغه عظيم الشان کتاب عطا فرمايلی دی؛ پخوا له دې نه هم په هره زمانه کې مونږ د هدايت وسائل خلقو ته ورلېږلي او رسولي دي، کله چې له طبيعي ترتيب سره موافق د هر نبي ږومبنی مخاطب د هغه قوم خلق وي چې په دوی کې هغه نبي مبعوثيږي؛ نو ځکه د هغه قوم په ژبه وحي لېږله کيږي، څو د الله تعالی د احکامو په پوهولو کې پوره سهولت او اساني وي.

د نبي کريم عليه السلام په امت دعوت کې اګر که د جهان ګرد انسانان او پيريان شامل دي؛ خو بيا هم په هغه قوم کې چې دوی مبعوث شوي دي؛ د هغوی قوم ژبه عربي وه، او د طبيعي ترتيب په موافق د هدايت د شيوع همدغه يو صورت مقدر وو، چې د دوی ږومبني مخاطبين او مقدم زده کوونکي په داسې سهولت او ښه والي سره په قرآني تعليماتو او حقائقو باندې وپوهيږي؛ چې ښه يې په ياد او محفوظ کړي، څو د دوی په ذريعه د عالم تمام اقوام او راتلونکي نسلونه درجه په درجه په قرآني رنګ سره رنګ کړی شي، لکه چې همداسې هم وشو، عربو د خپل نبي په صحبت پخپل قومي ژبې کې چې له هغه سره دوی بېحده مينه، محبت او صميميت درلوده؛ پر قرآني علومو پوره علم او پوهه حاصله کړه، بيا دوی په مشرق او مغرب کې خواره شول، او په روم او فارس کې د «کلمة الله» د اعلاء لپاره خواره شول.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل قدرت په عجمي اقوامو کې داسې زبردست جوش او د الله تعالی د کلام د معرفت داعيه او په عربي ژبه کې د پوهې او مهارت حاصلولو داسې شوق پيدا فرمايلی وو؛ چې له لږ مدت څخه وروسته دوی د قرآني علومو په شرح او تبيين کې له خپلو معاصرو عربو څخه ډېر پرمخ لاړل.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

او خامخا په تحقيق لېږلی وو مونږ موسی په ښکاره معجزو ځمونږ چې راوباسه قوم خپل له تيارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او يقين) ته، او ور ياد کړه (پند ورکړه دوی ته) په (هغو سختو) ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله، بېشکه په دغو (يادولو د سختيو او نعمتونو) کې خامخا دلائل د قدرت دي لپاره د هر ډېر صبر کوونکي (په زحمتونو) ډېر شکر کوونکي (په نعمتونو).

تفسير: يعني د هغو معجزاتو له ورکولو سره مونږ موسی عليه السلام لېږلی وو چې د (تسعه ووآيتونو) په نامه سره مشهورې دي، يا به د (تورات) آيات مراد وي.

«او وريادکړه او پند ورکړه دوی ته په هغو سختو ورځو د الله»، يعني د هغو ورځو واقعات يې ورپه ياد کړه کله چې پر دوی باندې د شدائدو او مصائبو غرونه ولوېدل، بيا نو الله تعالی دوی ته له هغه څخه نجات ورکړ، او خپله مهرباني يې پرې وفرمايله، ځکه چې د دواړو قسمو حالاتو له اوربدلو څخه صابرو او شاکرو بندګانو ته عبرت حاصليږي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل موسی قوم خپل ته: ياد کړئ نعمت د الله (چې احسان يې کړی دی) پر تاسې کله چې يې خلاص کړئ تاسې له تابعانو د فرعون څخه، چې رسولو به يې تاسې ته بد سخت عذاب او ذبح کول به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندۍ به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونې ښځې ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې نصرت مصيبت يا نعمت يا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه.

تفسير: مثلاً له تاسې څخه يې مريان جوړ کړي وو، او پر تاسې يې سخت سخت بيګارونه اجرا کول، او ذبح کول وژل به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندۍ به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونې ښځې ستاسې، او په دې حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې مدد مصيبت نعمت يا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه؛ چې تاسې يې د مريتوب له ذلته وويستلئ، او د خپلواکۍ ازادۍ له دولت څخه يې مستفيد کړئ.

د «بلا» اصلي معنى ازموينه ده، په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کې د بندګانو ازموينه په صبر او شکر کې ده، ﴿وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ (۱۷ جزء د الأنبيا (۳۵) آيت (۳) رکوع.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝۷

او ياد کړه هغه وخت چې خبر درکړ تاسې ته رب ستاسې په دې چې قسم دى که چېرې شکر وويستلو تاسې (په تېرو نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو خامخا زيات به کړم تاسې ته نعمت، او قسم دى که بې بېقدري ناشکري وکړه تاسې (د نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دى.

تفسير: دا د موسى عليه السلام مقوله ده، يعنې اى بني اسرائيلو ! هغه وخت هم په ياد ولرئ چې ستاسې رب اعلان وفرمايه: «که ځما احسان مو ومنلو، او په ژبه او په زړه مو ځما د نعمتونو شکر ادا کړ؛ نو خامخا روحاني او جسماني ـ اخروي او دنيوي هر قسم نعمتونه به هم ستاسې په برخه کړم، او قسم دى که بېقدري او ناشکري وکړئ تاسې د نعمت ځما؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دى»، يعنې اى بني اسرائيلو ! د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کولى شي، او د ناشکرۍ مزيده سزا به بېله درکړل شي.

وَقَالَ مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝۸

او وويل موسى (اى قومه ځما !) که کافران (منکران) شئ (بېقدري وکړئ) تاسې او هر هغه څوک چې په ځمکه کې دي (له انسانانو او پيريانو) ټول؛ نو بېشکه الله خامخا غنې دى (بې پروا له هر څيز او له هر چا) تل سنه ستايلى شوى (ثنا ويلى شوى).

تفسير: يعنې اى بني اسرائيلو ! د کفران ضرر به هم تاسې ته رسيږي، او د پاک الله هيڅ شى نه کميږي، او هغه ستاسې شکر کولو ته له سره حاجت نه لري، که څوک يې شکر اداء کړي که يې اداء نه کړي؛ په هر حال د ده حميدۍ او محمودۍ ته هيڅ تنقيص نه واقع کيږي، «صحيح مسلم شريف» کې يو حديث قدسي نقل کړى دى چې حاصل يې داسې دى: «اى ځما بندګانو ! که تاسې ګرد پخواني او وروستني جن او انس ټول د يوه پرهېزګار سړي په نمونه شئ؛ نو له هغه ځنې هيڅ ځما په مملکت کې څه نه زياتيږي، او که تاسې پخواني او وروستني جن او انس سره ټول يو ځاى شئ، او په فرض محال د يوه بدترين انسان په شان شئ (العياذ بالله)؛ نو له هغه ځنې د يوې ذرې په اندازې ځما په مملکت کې هيڅ نقصان نه واقع کيږي.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۚ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۚ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝۹ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ

قَالُوٓاْ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأۡتُونَا بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ١٠

آيا نه دى راغلى تاسې ته خبر د هغو كسانو چې (تېر شوي دي) پخوا له تاسې نه؛ چې قوم د نوح او عاد (چې قوم د هود دى) او ثمود (چې قوم د صالح دى) او هغه كسان چې وو پس له دوى څخه، چې نه دي خبر پر دوى (هيڅوك) مګر يو الله، چې راوړي وو دوى ته رسولانو د دوى ښكاره دلائل؛ نو رد كړل (وګرځول دغو كفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (يا په خولو د انبياوو كې چې ونه غږيږي) او وويل دوى چې: بېشكه مونږ كافران شوي يو په هغه چې لېږلي شوي يئ تاسې په هغه سره، او بېشكه مونږ خامخا په شبهه شك كې يو له هغه (توحيد) نه چې بولئ تاسې مونږ هغه ته (په داسې شك) چې واقع كوونكى دى (مونږ لره په اضطراب او خلجان كې). وويل رسولانو د دوى: آيا په (وجود د) الله كې شبهه شك دى (هسې الله چې) پيدا كوونكى د اسمانونو او د ځمكې دى، بولي تاسې (لره الله په ژبه ځمونږ ايمان ته) لپاره د دې چې وبخښي تاسې ته بعضې له ګناهونو ستاسې (چې حقوق الله دي)، او چې مهلت درکړي تاسې ته (له عذابه) تر وخته معيّنه پورې (چې وخت د نزعې دى)، وويل (كفارو) چې: نه يئ تاسې مګر آدميان پشان ځمونږ (نو ولې به تاسې انبياء ګڼو) اراده لرئ تاسې د دې چې منع كړئ واړوئ مونږ (په دعوى د نبوت سره) له هغو شيانو څخه چې وو چې عبادت به كولو پلرونو ځمونږ، نو راوړئ مونږ ته كوم برهان ښكاره (حجّت واضح په صحت د دې دعوى او استحقاق د فضل خپل).

تفسير: دا د موسى عليه السلام د كلام تتمه ده ـ يا هغه يې پريښى ـ حق تعالى دغه محمدي امت ته خطاب فرمايي، په هر حال په دې كې يې ښوولي دي چې هغه بې شماره اقوام چې پخوا له دې نه تېر شوي دي، د هغوى تفصيلي اطلاع او احوال بې له الله تعالى څخه هيڅا ته معلوم نه دي، البته هغه څو قومونه چې د عربو په نزد ډېر مشهور وو؛ د هغو نومونه يې واخيستل، او بقيه يې په ﴿وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡۚ﴾ كې درج كړي، تنبيه فرمايي چې: د دغو اقوامو څه حال او حشر شوى دى؟ آيا د هغو احوال تاسې ته نه دي رسيدلي؟ د تعجّب ځاى دى چې پخوا له دې نه دومره اقوام سپېره او تباه شوي دي، او د دوى له حال څخه تر اوسه پورې تاسې ته عبرت نه دى حاصل شوى.

تنبيه: ابن عباس رضي الله عنه ﴿لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُۚ﴾ ولوست او ويې ويل: «كذب النسابون» يعنې د انسابو د پوره معرفت دعوى كوونكي دروغجنان دي، عروه بن الزبير فرمايي چې: مونږ هيڅوك داسې نه دي موندلي چې له معدّ بن عدنان څخه پورته په حقيقي طور د نسب حال او احوال راوښيي، والله أعلم.

﴿جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾ الآيه ـ «چې راوړي وو دوى ته رسولانو د دوى ښكاره دلائل د قدرت؛ نو رد كړل وګرځول دغو كفّارو لاسونه خپل په خولو خپلو، يا په خولو د انبياوو كې چې چپ شئ نور څه مه وايئ»، يعنې كفّار له ډېره غيظه او غضبه خپلې ګوتې چيچي، په بل ځاى كې يې فرمايلي دي: ﴿عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ﴾ يا د انبياوو د خبرو له اورېدلو څخه له نهايت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدي، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوري وړي او اشارې كوي چې بس دى چپ اوسئ ! يا ځمونږ له دې ژبې څخه ماسوا له دې ځوابه د بل كوم شي د اورېدلو توقع مه كوئ، چې وروسته له دې نه بيان راغى، يا د نبي الله د خبرو د اورېدلو په وخت كې خندل، او كله د خندا د مخې نيولو لامله (له وجې) پر خپلو خولو به يې خپل لاسونه كېښودل.

په هر حال هره معنى چې واخيسته شي، د ګردو (ټولو) حاصل همدغه دى؛ چې دوى د الله تعالى د نعمت ناقدري وكړه، او دانبياوو عليهم السلام دعوت يې قبول نه كړ، بلكه له هغو سره يې په ډېرې بېقدرۍ او سپين سترګى او ګستاخي سره معامله وكړه.

﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ﴾ يعني د الله تعالى وُجود او وحدانيت خو داسې يو شى نه دى چې په هغه کې د شکّ او شبهې لرې څه ځاى او ځنجايش وي، پخپله انساني فطرت د رب العزّت پر وجود شاهد دى، د علويّاتو او سفليّاتو عجيب او غريب نظام شهادت وركوي، چې د دغه مشين پرزې د وجود په قالب او سانچه کې اچوونکى او بيا يې جوړوونکى او په نهايت محکمې او منظمې طريقې سره چلوونکى قوت او قدرت ښايي چې ډېر قوي او نهايت زبردست وي، چې په کامل حکمت او اختيار سره د عالم مشين پخپل واک او قابو کې ساتي، نو ځکه خورا ډېرو لويو لويو مشرکانو ته په يو نه په بل رنګ د دغې خبرې له اعترافه چاره نشته، هغه لوى الله چې اسمانونه او ځمکې او نورې کُرې يې پيدا کړي دي، هغه الله تعالى له ځکردو وړو کو بتانو او معبودانو څخه په ډېره لوړه (اوچته) مرتبه کې دى.

د انبياوو عليهم السلام تعليم هم دغه دى کله چې د انساني فطرت د يوه عليم او حکيم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالى د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولې او پيدا کړې ده؛ نو بيا ولې د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کې خپل ځان غورځوئ او خنبوئ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دليل څخه لويې قيصې او معمّى جوړوئ؟.

انساني ضمير، او د بشريت وجدان شهادت اداء کوي؛ چې د يوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالى له موجوديت سره د کومې تيرې (ګټې) يا ونې يا انساني تصوير يا فلکي ستوري يا د بل کوم مخلوق په الوهيت کې شريکول د فطرت د غږ بندولو يا خرابولو سره مرادف دي، نو آيا د الله پاک په ذات او صفاتو کې معاذ الله د څه نقصان احساس شوى دى؛ چې د هغه تلافي د ده مخلوق د معبودانو په جمعيت سره کوي.

﴿قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ يعني ښه ! د الله تعالى بحث پرېږدئ ! او د خپل ځان په نسبت ووايئ ! آيا تاسې د اسمان پرښته يئ؟ يا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه يئ؟ ! کله چې بل هيڅ شى نه يئ، او فقط ځمونږ په شان بنيادم يئ؛ نو بيا په څه ډول مونږ ستاسې پر دغو خبرو يقين وکړو، ستاسې غوښتنه به داسې وي چې مونږ خپل قديمي مذهب څخه مخ واړوو او ستاسې تابعان شو؛ نو زړونه مو جمع کړئ چې دغه به له سره نه کيږي، که تاسې د خپل امتياز ثابتول غواړئ، او په دغه مقصد کې خپله کاميابي او برى غواړئ؛ نو داسې کوم يو ښکاره سند او الهي فرمان راوښيئ چې د هغه په مقابل کې مونږ هرومرو خپلې غاړې کېږدو، او دغه کار هلته امکان لري چې تاسې ځمونږ له غوښتنې سره سم معجزې او ښکاره نښې راوښيئ.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

وويل دوى ته رسولانو د دوى چې (هو !) نه يو مونږ مګر آدميان يو په شان ستاسې، وليکن الله احسان کوي (په ايمان او نبوّت سره) پر هر چا چې اراده وفرمايي (د احسان د هغوى) له بندګانو خپلو (لکه چې پر مونږ يې فرمايلى دى)، او نه ښايي مونږ ته (او نه توانيږو) دا چې راوړو مونږ تاسې ته کوم برهان (سند او معجزه) مګر په اذن (حکم) د الله سره، او خاص پر الله نو توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسير: يعني ستاسې دغه خبرې ځکردې داسې دي چې نه مونږ پرښتي يو او نه بل کوم مخلوق، بلکه په نفس د بشريت کې مونږ ستاسې په شان يو، ليکن د بشر د نوعې په افرادو کې د احوالو او مدارجو په اعتبار آيا د ځمکې او د اسمان توپير (فرق) او اعتبار نشته؟ آخر دا خو تاسې هم ګورئ چې الله تعالى د جسماني ـ دماغي ـ اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځينو انسانانو ته پر ځينو نورو څومره فضيلت او عظمت وربخښلى دى، بيا که داسې وويلى شي چې پاک الله خپل ځينې بندګان د دوى د فطري قابليت او اعلى ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولي دي چې هغه ته د «نبوّت» يا «رسالت» منصب وايي؛ نو په دغه کې څه اشکال او استبعاد دى.

په هر حال د نبوّت له دعوی څخه دغه نه لازميږي چې د خپل ځان په نسبت د ماسوا البشر د بل کوم نوعيت دعوی کوونکي يو، هو ! دومره قدر ثابتيږي چې الله تعالی له خپلو بندګانو څخه ځينو ته پر ځينو داسې خصوصي احسان فرمايي چې هغه په نورو کې نه وي (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولايت ـ علميت ـ درايت ـ کفايت ـ اهليت).

پاتې شو ستاسې د غوښتنې پوره کول؛ نو دغه شی د الله تعالی په اختيار کې دی، ځمونږ په قبضه او واک (اختيار) کې نشته، او نه ځمونږ تصديق په دغه پورې عقلاً مربوط دی، پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چې وفرمايي تاسو ته به يې درښيي.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دې کې چې توکل به نه کوو پر الله، حال دا چې ښوولي يې دي مونږ ته لارې (د دين) ځمونږ، او قسم دی چې صبر به وکړو خامخا په ضرر رسولو ستاسې مونږ لره، او خاص پر الله نو تل دې توکل وکړي متوکلان.

تفسير: يعنې حق تعالی مونږ ته د توحيد جام راڅښولی دی، او د حقيقي بري او کاميابي لاره يې راښوولې ده، نو بيا څرنګه ممکن دي چې مونږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو، تاسې هومره ضرر او ايذاء چې راورسوئ؛ د پاک الله په فضل سره ځمونږ په توکل کې هيڅ فرق نه لويږي، د متوکلينو دغه کار نه دی چې د سختيو په ليدلو سره د توکل او استقامت له لارې څخه واوړي يا بې هيلې شي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

او وويل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخا وبه باسو مونږ تاسې هرومرو له ځمکې خپلې يا به خامخا وګرځئ تاسې هرومرو په دين ځمونږ کې، پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان. او خامخا به واوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوې کې وروسته (د هلاک) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) لپاره د هغه چا چې ويريږي له دربدلو په مخ ځما کې او ويريږي له وعدې (د عذاب ځما).

تفسير: يعنې اوس خپل د توکل او استقامت خبرې پرېږدئ ! او خپله زياته لويي او مشرتيا مه ښکاره کوئ ! بس او بس له دوو خبرو څخه يوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ ! يا تاسې له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له مونږ سره ګډه او مخلوط اوسئ، او هغه کسان مو چې پخوا له دې نه له مونږ څنې بې لارې کړي دي؛ هغوی دې بېرته ځمونږ په همدغه پخواني دين کې راشي !، که نه تاسې ټول ځمونږ له ملکه د باندې لاړ شئ ! او مونږ مو له دې وطنه نورو ملکونو ته شړو.

پس وحيه وکړه دوی ته رب د دوی داسې چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان، يعنې تاسې به څنګه دوی له دې ملکه وباسئ، مونږ به همدغه ظالمان د تل لپاره داسې فنا کړو؛ چې بيا له سره بېرته نشي راتلی، او د دوی په ځای کې به تاسې او ستاسې نور مخلص وفاداران ودانوو.

وګورئ چې د مکې معظمې کفّارو نبي کريم صلی الله عليه وسلم او نور مسلمانان له هغه ځايه وويستل، چې همدغه اخراج بالآخر د دوی د اخراج سبب او وسيله وګرځېده، او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمي تسلط قائم او د

كفر او كفارو هيڅ يو اثر او نښه نشوه پاتې، او همدغه يې داسې وفرمايله چې: او خامخا به اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته له اهلاکه د دوی.

وَٱسۡتَفۡتَحُواْ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٖ ١٥ مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسۡقَىٰ مِن مَّآءٖ صَدِيدٖ ١٦ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأۡتِيهِ ٱلۡمَوۡتُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٖۖ وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٞ ١٧

او فيصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبياوو؛ نو منصور او مأمون شول سره له مؤمنانو) او نامراده زيانکاره نااميده شو هر يو متکبر سرکښ (ضدي عناد کوونکی له حق سره). چې وړاندې د ده دوزخ دی (پس له مرګه او په کې سوځي) او ورڅښولی به شي له اوبو (چې زوې وينې سره ګډې وي، او د دوزخيانو له ګيډو بهيږي). چې غړپ غړپ به يې (په تکليف سره) څښي او نه به وي نژدې چې تېر کړي هغه (زوې په اسانۍ سره له ډېر تريخوالي او بدبويی) او رابه شي ده ته (سختي د) مرګ له هر طرف (او له هر ځايه) حال دا چې نه به وي دی مړ کېدونکی (چې په ارام شي) او له شا او په مخ د ده کې به عذاب ډېر سخت وي.

تفسير: يعنې انبياوو له الله تعالى څخه مدد وغوښت، او د فيصلې طالبان شول، لکه چې نوح عليه السلام ويلي وو: ﴿فَافۡتَحۡ بَيۡنِي وَبَيۡنَهُمۡ فَتۡحٗا وَنَجِّنِي﴾ او لوط عليه السلام وويل ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهۡلِي مِمَّا يَعۡمَلُونَ﴾ او شعيب عليه السلام عرض کړی وو ﴿رَبَّنَا ٱفۡتَحۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ قَوۡمِنَا بِٱلۡحَقِّ﴾ او موسى عليه السلام دعاء فرمايلې وه: ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيۡتَ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَأَهُۥ﴾ الآيه ـ او کفارو کله چې وليدل چې له دومره طويل مدت راهيسې مونږ له عذابه وېرول کيږو؛ ليکن د هغه هيڅ يوه نښه او آثار نه څرګندېږي (ښکاره کيږي) نو په تمسخر او استهزاء سره يې په داسې ويناوو سره خوله وپرانيسله ﴿وَقَالُواْ رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبۡلَ يَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ﴾ (٢٣ جزء د ص سورت (١٦) آيت ٢ رکوع) او ﴿وَإِذۡ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلۡحَقَّ مِنۡ عِندِكَ فَأَمۡطِرۡ عَلَيۡنَا حِجَارَةٗ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئۡتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٖ﴾ (٩ جزء ٣٢ آيت د الأنفال سورت ٢ رکوع)، دغه خو د قريشو مقولې وې.

﴿مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسۡقَىٰ مِن مَّآءٖ صَدِيدٖ﴾ يعنې دغه خو د دې دنيا عذاب وو، وروسته له دې د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده، چې دوی په کې غورځول کيږي او سوځي چې د تېرې کېدلو په شدت کې زوې يا د زوو په شان اوبه پر دغو کفّارو وڅښول شي.

﴿يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ﴾ يعنې پخپلې خوښۍ سره يې کله څښلی شي، په حديث کې دي چې پرښتې يې د اوسپنې په ګرزونو سره په سر وهي او په زوره يې پرې څښي، او په خوله کې يې ورتويوي، څه مهال (وخت) چې دوی يې خپلې خولې ته ورنژدې کوي؛ نو د هغه د حرارت له شدّته د دوی د دماغو او د ماغزو تر پوټکي پورې هم ببل شي او لاندې ځوړند شي، کله چې هغه د دوی خولې ته ورسيږي؛ نو د دوی له ستوني (حلق) څخه تيريږي او هلته بند پاتې کيږي، په ډېر مصيبت او ربړ (تکليف) سره يې يو يو ګوټ ـ يو يو غړپ، له ستوني (حلق) څخه تيروي، کله چې هغه د دوی نس کې لويږي؛ نو سم له لاسه د دوی کلمې توتې توتې غوڅې شي، او د باندې تر لويږي: ﴿وَسُقُواْ مَآءً حَمِيمٗا فَقَطَّعَ أَمۡعَآءَهُمۡ﴾ (٢٦ جزء د محمد سورت (١٥) آيت (٢) رکوع)، ﴿وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ﴾ (١٥ جزء د الكهف سورت (٢٩) آيت (٤) رکوع) أعاذنا الله منها وسائر المؤمنين.

مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ كَرَمَادٍ ٱشۡتَدَّتۡ بِهِ ٱلرِّيحُ فِي يَوۡمٍ عَاصِفٖۖ لَّا يَقۡدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَيۡءٖۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ ١٨

مثال (حال ـ صفت) د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې؛ عملونه د دوی په شان (د ډيري د) ايري دي، چې سخت را الوځي پرې باد په هغه ورځ چې سخت او ښوروونکی

وي باد يې، نه به قادريږي دوی د هغو عملونو چې کړي دي دوی په هيڅ شي، دا (ګمان د نېکۍ د دوی) همدغه ګمراهي ده لرې (له حقه).

تفسير: ځينو کفّارو ته به داسې خيال پيدا کېده چې مونږ خو په دنيا کې ډېر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خيراتونو په سلسله کړي دي، ځمونږ ښه اخلاق په خلقو کې مشهور دي، له ډېرو خلقو سره مو په مصيبت او تکليف کې مرستې (مدد) او کومکونه کړي دي، او په يو نه يو صورت سره مو د الله تعالى عبادت هم کړى دى، نو آيا دغه ګرد کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟.

د هغه ځواب يې په دغه تمثيل سره ورکړ، يعنې هر هغه څوک چې په پاک الله صحيح ايمان نه لري، او يوائې د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي؛ د هغه ګرد اعمال محض يو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دى، او هغه به په محشر کې داسې الوزي او له منځه ورک کيږي؛ لکه چې د لوی باد او سيلۍ په وخت کې د ايرو بڅرکي الوځي، نو هلته به کفّار د نېک عمل څخه بيخي تش لاس وي، حال دا چې داسې يوه موقع به وي چې هلته د نېکو عملونه ضرورت له هر شي څخه زيات وي، الله اکبر ! دغه به څرنګه د حسرت او افسوس وخت وي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آيا نه وينې (نه پوهيږي اى ليدونکيه !) چې بېشکه الله پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه په حقه سره (لکه چې اراده يې وه)، که اراده وفرمايي (الله د هلاکولو ستاسې)؛ نو بو به ځي تاسې (په مړينه سره) او رابه ولي نور خلق نوي (يعنې پيدا به يې کړي). او نه دى دغه (اهلاک ستاسې او پيدا کول د نـورو) په الله بانـدې سخت او مشکل (بلکه آسان دي).

تفسير: يعنې ښايي؛ کفارو ته داسې خيال پيدا شي، کله چې مونږ په خاورو کې سره ګډ او خاوره شو، نو بيا به بل ژوندون څرنګه وي؟ د قيامت او عذاب او ثواب خبرې ګردې (ټولې) افسانې دي، نو د دغه خيال په تردید کې دا ورښيي؛ هغه الله ته چې اسمان او ځمکه يې پخپل کامل قدرت او حکمت سره پيدا کړي دي، ستاسې بيا ژوندي کول ـ يا د بل کوم مخلوق درول ودانول ستاسې په ځای کې هيڅ سخت او مشکل نه دي، که د اسمان او ځمکې د محکم نظام له ليدلو څخه دغه يقين در حاصليږي چې د هغو پيدا کوونکى او قائم ساتونکى کوم داسې ذات شته چې صانع او حکيم دى لکه چې د «بالحق» په لفظ سره يې تنبيه فرمايلې ده.

نو څرنګه ويلى شئ چې هغه به أشرف المخلوقات (انسان) محض يو بې نتيجې شى پيدا کړى وي؟ او د ده د تخليق او ايجاد سره به بل کوم عظيم الشان مقصد متعلق نه وي؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وي، چې په هغه سره د آدم د پيدايښت عظيم مقصد په اکمله او اتمه طريقه سره ښکاره شي.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ ۖ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبرونو د) دوی الله ته ټول، نو وبه وايي کمزوران (د کفّارو) هغو کسانو ته چې کبر لويي به يې کوله (په کفر کې) چې بېشکه مونږ وو تاسې ته (په دنيا کې) تابعان؛ نو آيا اوس يئ تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له (دغه اخروي) عذابه د الله څخه څه شيز؟، نو وبه وايي (دغه مشرکان): که هدايت کړی وی (لاره ښوولې) وی مونږ ته الله؛ نو خامخا هدايت (لارښوونه) به کړې وه مونږ تاسې ته، برابر دی (اوس) پر مونږ چې آيا شور، فرياد وکړو؟ يا که صبر وکړو، نشته مونږ ته هيڅ ځای د خلاصي. او وبه وايي شيطان کله چې فيصله شي امر (د حساب په قيامت کې): بېشکه چې الله وعده کړې وه له تاسې سره (په دنيا کې) وعده د حق (چې بعث او جحيم او نعيم دی)، او وعده کړې وه ما له تاسې سره، بيا نو خلاف مې وکړله تاسې سره (په وعده کې لکه چې اوس درښکاره شو)، او نه وو ماته پر تاسې هيڅ حکومت (او غلبه) مګر دا قدر چې وبللی ما تاسې (ګمراهی ته)؛ نو قبول کړ تاسې (په تشو غلولو سره) دعوت ځما، نو مه ملامتوئ تاسو ما، او ملامت کړئ نفسونه (ځانونه) خپل، نه يم زه اوس فرياد رس (له عذابه خلاصوونکی) ستاسې، او نه يئ تاسې فرياد رس (له عذابه خلاصوونکي) ځما، بېشکه زه کافر (منکر بېزاره يم) له هغه اشراکه ستاسې ما لره (له الله سره په طاعت کې) پخوا (له دې نه په دنيا کې)، (نو فرمايي الله) بېشکه چې ظالمان شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: يعنې له ګردو ځنې په يوه لويه عدليه محکمه کې به ګرد خلائق کله چې له خپلو قبورو څخه ژوندي پاڅولی کيږي او راوړاندې کيږي، او په خورا ښکاره صورت په عرصات کې د الله تعالی په حضور کې ګرد سره ټوليږي، نو وبه وايي د کفارو کمزوران هغو کسانو ته چې کبر يې کولو چې: بېشکه مونږ وو تاسې لره تابعان؛ نو آيا پس يئ تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له عذابه د الله د څه شيز؟.

يعنې اتباع به خپلو متبوعينو ته داسې وايي چې: «په دنيا کې تاسې له خپلو ځانونو څخه لويان او مشران جوړ کړي وو، نو ځکه مونږ ستاسې ډېر اطاعت او متابعت وکړ، نو نن د دغه مصيبت په وخت کې مونږ ته څه ګټه او فائده راورسوئ ! آيا داسې کېدی شي چې د دغه الله تعالی د عذاب کومه برخه له مونږ څخه لرې يا سپکه کړئ؟».

دغه وينا به وروسته د دوزخ له ورتګه وکړي، يا به د حشر په ميدان کې ووايي.

ابن کثير (رحمه الله تعالی) اول احتمال تـه ترجيح ورکړې ده، لقوله تعالی: ﴿وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ الآيه ـ وغير ذلك من الآيات، و الله تعالی أعلم.

﴿وَقَالَ الشَّيْطَٰنُ﴾ الآيه ـ يعنې له حساب او کتاب څخه وروسته کله چې داسې فيصله صادره شي چې جنتيان په جنت کې او دوزخيان دوزخ ته لاړ شي؛ نو هلته پخوا له دې نه چې دوزخيان په دوزخ کې ولويږي، دوزخيان به پر لعين ابليس باندې الزام اړوي، چې ای مردوده ! تا په دنيا کې مونږ تېر ايستو، او له لارې څخه دې بې لارې کړو، او په دغه مصيبت کې دې ککړ کړو، نو اوس ځمونږ څه تدبير او چاره هم وکړه !، مثلا د سپارش او نورو څه انتظام وکړه ! چې د الله تعالی له دغه عذابه ژغورنه (نجات) مو په برخه شي.

دلته لعين ابليس دوی ته به داسې يوه وينا وکړي چې د هغې حاصل دا دی: «بېشکه الله تعالی د صادق القولو انبياوو په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسې رښتيا وعدې فرمايلي وې چې د هغوی صداقت په دنيا کې د دلائلو او براهينو له مخې ثابت وو، او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی، ما د هغه په مقابل کې تاسې ته د دروغو خبرې او غلطې وعدې کړې وې، چې د هغو کذب او دروغ هم په دنيا کې په ادنی فکر او تأمل سره واضح او ښکاره کېدی شو، او دلته خو ستاسې تر سترګو لاندې د هغې بدې نتيجې راڅرګندې (ښکاره) دي، له ما سره نه

د حجّت او د برهان قوت وو، او نه داسې بل کوم طاقت او قوت وو چې په زور او زياتي سره مې تاسې داسې يوې وړوکې خبرې ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی، بلا شبه ما تاسې ته د بدیٰ تحریک کړی دی، او تاسې ته مې د خپلې ډلې په لوري د راتلو بلنه کړې ده، تاسې پخپله منډه او ډېرې خوښۍ ځما په لوري راوځغلېدئ.

د انصاف خبره خو دا ده: چې له ما څخه پر خپلو نفسونو باندې زيات الزام او ملامتي واړوئ ! ځما د اغواوو، غولولو، لمسولو او تيرايستلو جرم پر خپل ځای پاتې دی، ليکن ځما پر مجرمولو تاسې کله پاک او بري کېدی شئ ! نن تاسې ته مدد رسونه چېرې ـ پخپله له تاسې څخه مدد اخيستل هم امکان نه لري، مونږ او تاسې دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کې نيولی کيږي، هيڅ يو به د بل په داد او فرياد نه شي رسېدی، تاسې له خپله حماقته په دنيا کې زه د الله تعالی شريک ودرولم، يعنې ځينې مستقيماً د شيطان په عبادت لګيا شول، او ډېر کسان د شيطان په خبرو داسې وغولېدل، او د ده د احکامو انقياد يې په داسې ډول (طريقه) سره وکړو؛ چې هغسې د الله تعالی د احکامو اطاعت او انقياد به يې کولو، په هر حال زه له هغه شرک او کفر چې تاسې پخپل جهالت او غباوت سره کړی دی؛ بيخي منکر او بېزاره يم».

د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چې خلق د دغه اضطراب او پرېشانۍ له تصوّره او اندېښنې د شياطين الجن والانس له اتباع او پيروۍ څخه مخ وګرځوي.

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړی شي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه په هسې) جنتونو کې چې بهيږي لاندې له (مانيو او ونو د) هغو ويالې په دې حال چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو کې، داخل به کړی شي دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پېشکشي د دوی (به په وخت د ملاقات کې) په دغه جنت کې لفظ د سلام وي.

تفسير: دغه يې د مقابلې په ډول سره د کفّارو له سزا څخه وروسته د مؤمنينو ښه انجام او خاتمه وفرمايله، شاه صاحب ليکي چې: «په دنيا کې «سلام» دعاء ده د سلامتيا د غوښتلو لپاره، او په آخرت کې سلام ويل مبارکي ده پر سلامتۍ موندلو».

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾

آيا وينې ته (ای بنده) څرنګه بيانوي الله يو مثال کلمه پاکيزه (چې لا إله إلا الله ده) په شان د هغې ونې پاکيزې (د خُرما ده) چې بيخ د دې خښ وي (په ځمکه کې) او څانګې يې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللې) وي. چې ورکوي (دا ونه) خوراک (مېوه) خپله هر مقرّر وخت په اذن (حکم) د رب خپل، او بيانوي الله مثالونه لپاره د خلقو لپاره د دې چې دوی پند پرې واخلي. او مثال د کلمې خبيثې (چې کلمه د کفر ده) په شان د هغې ونې خبيثې (بدبويې بدخوندې لکه د مرغوني د بوټي) دی، چې ايستلی شوی وي له سر د ځمکې، چې نه وي ده ته هيڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسير: يعني وګورئ او غور وکړئ څرنګه باموقعه او معنی پيدا کوونکی مثال دی، عقلمن هومره چې په ده کې غور وکړي؛ هغومره په سلهاوو دقائق مسلسلاً ترې پيدا کيږي، په پاکيزه خبرې کې د توحيد کلمه ـ د الله تعالی د معرفت خبرې ـ ايمان او ايمانيّات ـ قرآن ـ حمد او ثنا ـ تهليل ـ تسبيح او رښتيا ويل ګرد سره داخل دي.

په اکثرو رواياتو او آثارو کې دلته د پاکيزه ونې مصداق د خُرما (کجُورې) ونه درولې شوې ده، ګواکې نورې پاکيزه ونې هم تر دې لاندې داخلې کېدی شي.

﴿أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾ يعني د هغې بېخ د ځمکې په ژوره (ښکته) کې غوړېدلې وي، چې په ډېر زورور او سخت باد او سيلۍ سره هم هغه له بېخه نه ايستلی کيږي، او د هغې څانګې اسمان ته رسېدلې دي، يعني څانګې يې ډېر لوړې او د ځمکې له کثافتونو څخه لرې وي.

﴿تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا﴾ «چې ورکوي دغه ونه مېوې خپلې هر وخت کې چې ورته مقرر کړی وي الله په اذن او حکم د رب خپل سره»، چې اول «بسر» او په وسط کې «رطب» او آخر کې «تمر» ورکوي، او «تمر» يې خو هر کله موجود وي، يعني هيڅ يو فصل له مېوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې، يا يې فرض کړئ چې په دولسو مياشتو کې ګهيځ (سحر) او مابنام به پرې تازه مېوې ځوړندې وي.

په ﴿كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ کې د کفر کلمه ـ دروغ خبرې ـ او هر هغه خبره چې د الله تعالی له مرضي څخه مخالفه وي؛ داخله ده، او علی الأکثره له دې نه حنظل (مرغونی) مرادوي، ګواکې د لفظ په عموم کې هره خرابه ونه شامله کېدی شي، يعني لکه چې هيڅ بېخ ونه لري، او په لږ اشاره سره له ځمکې څخه وځي، ګواکې د هغه کم قوّتي او ناپايداري يې ښکاره کړې ده.

د دواړو مثالونو حاصل داسې شو، چې ګواکې د توحيد او ايمان دعوی پخه او رښتيا ده، چې د هغه دلائل نهايت صاف او صحيح او مضبوط دي، او د دې لامله چې د فطرت سره موافقه ده؛ د هغې ريښې د زړونو ژورو ته راښکته کيږي، او د صالحه وو اعمالو څانګه عين تر اسمانه پورې لګيږي.

الغرض د حق او صداقت او توحيد او معرفت همېشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده کوي، او لوييږي، او په ډېرې پايداری سره لوړيږي، او بالعکس د دروغو خبرو او شرک او کفر او د باطني دعوی بېخ هيڅ نه وي، د باد په لږ خوځولو سره له بېخه وځي، د ناحقې خبرې په اثبات کې هومره زور چې ولګولی شي؛ ليکن د انساني ضمير او فطرت د مخالفت لامله (له وجې) د هغه بېخ د زړونو تر بېخه نشي رسېدی، د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاري، نو ځکه مشهوره ده چې دروغ پښې نه لري، يعني د رښتيا په شان پر خپلو پښو نشي تلی، او نه له هغو څخه په زړونو کې څه نور پيدا کيږي.

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

مضبوطوي الله هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په خبرې ثابتې سره په ژوندون د دنيا (په وخت د فتنې او مرګ) کې او په آخرت کې (يعني په قبر کې) او ښويوي الله ظالمان (له دغې ثابتې خبرې او هېروي يې ترې په دنيا او عقبا کې)، او کوي الله هر هغه څه چې اراده وفرمايي (د کولو يې له اهداء د مؤمنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسير: يعني حق تعالی د توحيد او ايمان په خبرو (چې د هغو مضبوطي او پايداري په پخوانې مثال کې ظاهره کړی شوی دی)، مؤمنان په دنيا او آخرت کې مضبوط او ثابت قدم وي، پاتې شو د قبر منزل چې د دنيا او آخرت په

منځ کې «برزخ» دی؛ هغه په دنیا یا په آخرت کې ګډ شمېرلی شوی، لکه چې له اسلافو څخه دغه دواړه اقوال منقول دي، غرض دا دی چې مؤمنین د دنیا له ژوند څخه نیولې تر محشر پورې د همدغې طیبې کلمې په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتې کیږي، په دنیا کې له هومره حوادثو او آفاتو سره چې مخامخ شي، او هر رنګه سخت امتحان او ازموینه چې ترې واخیسته شي؛ په قبر کې د نکیرینو سوال او ځواب وشي، د محشر هولناکه منظره سره له دې چې فکر او هوش وړونکې وي؛ په هره موقع کې همدغه د توحید کلمه د ده د مېرانې، ثبات، او استقامت ذریعه وګرځي.

﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ او ښویوي اړوي الله ظالمان مشرکان له دغې ثابتې خبرې او هېروي یې ترې په دنیا او عُقبی کې، له ظالمانو څخه مراد دلته کفّار او مشرکین دي، دوی په دنیا کې هم وښویېدل، او په آخرت کې هم ښوییږي، او له سره د حقیقي بري او کامیابي مخه به ونه ویني.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾
وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

آیا نه یې خبر نه ګورې ته هغو کسانو (د کفارو) ته چې بدل کړی یې دی د نعمت د الله په ناشکرۍ سره (په اختیار د کفر) او راښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاکت کې. چې دوزخ دی، داخل به شي دوی په هغه کې، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی. او ګرځولي وو دوی الله ته شریکان لپاره د دې چې ګمراه کړي (واړوي خلق) له لارې (د توحید) د الله، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نفعه واخلئ تاسې (په شهواتو سره په دنیا کې) نو بېشکه بېرته ورتله ستاسې اور د دوزخ ته دي.

تفسیر: له دې نه د کفارو او مشرکینو مشران او سرداران مراد دي، خصوصًا د قریشو رئیسان چې د دوی په لاس کې په هغه وخت کې د عربو واک او اختیار وو، یعنې الله تعالی پر دوی څومره انعام او احسان فرمایلی دی، د دوی د هدایت لپاره یې محمد صلی الله علیه وسلم لېږلی دی، قرآن یې نازل کړی دی، د بیت الحرام مجاوران یې ګرځولي دي، د عربو مشرتیا یې ورته روزي کړې ده، دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احسانونو مقابله په دې سره وکړه؛ چې د الله تعالی پر ناشکرۍ یې ملاوې وترلې، او د ده خبرې یې دروغ وبللې، د ده له رسول سره وجنګېدل، په آخر کې یې خپل قوم له خپلو ځانونو سره یو ځای بیولی د هلاکت په کنده کې ولوېدل.

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ﴾ یعنې که دوی د الله تعالی له نعمتونو او احساناتو څخه متأثر شوي وی، او د حقیقي منعم په شکر ګذارۍ او اطاعت شعارۍ کې لګیا وی؛ نو ډېر به ښه وو، مګر دوی داسې ونه کړل، بلکه بالعکس بغاوت یې غوره کړ، او د پاک الله په مقابل کې یې نور داسې شیان ودرول؛ چې پر هغو یې د الوهیت صفات ویشلي وو، او هغه عبادت یې چې واحد الله ته مخصوص وو؛ په مختلفو عنوانونو سره د دوی لپاره ثابت کړ، څو په دغې سلسلې کې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بې لارې کړي، او ګمراهي ته یې واړوي، او د خپل سیادت په لومه (دام) کې یې راګیر کړي.

قُل لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ
أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

ووایه (ای محمده) هغو بندګانو ځما ته چې ایمان یې راوړی دی چې سم دې دروي (ادا کړي) لمونځ، او ورکړه دې کوي ځینې له هغه مال چې ورکړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب

وو)، او په ښکاره (که فرض وو يا واجب)، پخوا له راتلو د هغې ورځې چې نشته سودا پلورل (خرڅول) او پېرودل (اخستل) په هغې کې او نه دوستي.

تفسير: د کفّارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصينو مؤمنينو د تنبيه لپاره يې داسې وفرمايل څو دوی په پوره ډول سره وپېژنې شي، او د عُبوديت په وظائفو کې يوه ذره هم فرق او توپير (تفاوت) رانه ولي، په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړي، چې هغه ډېر ښه عبادت دی، لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو د رعايت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړي، د پاک الله له ورکړې څخه يوه برخه خفيه يا علانيه پر مستحقينو ولګوي، الغرض د هغو کفّارو په مقابل کې چې په کفر او شرک او د نعمتونو په ناشُکرۍ کې ډوب تللي دي، مؤمنانو ته لازم دي چې په خپلو ځانونو او مالونو الله تعالى په عبادت او شکر ايستلو سره خپله مستعدي څرګنده (ښکاره) کړي.

﴿مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ﴾ يعنې لمونځ او في سبيل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځي، بيع او شراء او تش د دوستۍ او خپلوۍ تعلّقات له سره د دوی په کار نه ورځي، نه به هغه څوک نېک عمل پېرودی (اخستلی) شي، او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پيدا کيږي، چې بې له ايمانه او صالح عمله تش د دوستۍ د تعلقاتو لامله د ده نجات ذمه پر خپل ځان واخلي.

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ﴿۳۲﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآىِٕبَیْنِ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ ﴿۳۳﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ؕ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ؕ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿۳۴﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کړی يې دي اسمانونه او ځمکه او نازلې کړي يې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه، نو رايستلې يې دي په دې اوبو سره له هر قسمه مېوو څخه رزق (روزي) تاسې ته، او مسخّر (تابع) کړي يې دي تاسې ته ببرۍ لپاره د دې چې ګرځي په سيند کې په امر (حکم) د دغه (الله) سره، او مسخّر کړې (لګولې) يې دي تاسې ته ويالې، او مسخّر کړي (په کار لګولې) يې دي لپاره د منافعو ستاسې لمر او سپوږمۍ په دې حال چې ګرځېدونکي) دي سم له دستور سره برابر، او په کار کې يې لګولي دي تاسې ته شپه او ورځ. او درکړي يې دي تاسې ته ځينې له هر هغه څيز چې سوال کړی تاسې د هغه (شي سم له مصلحته)، او که وشمېرئ تاسې (ټول انواع او ګرد افراد د) نعمت د الله؛ نو وبه نه شمېرلی شئ تاسې دا نعمتونه د الله (تر آخره پورې)، بېشکه انسان خامخا لوی ظالم ډېر ناشکره دی.

تفسير: يعنې الله تعالى د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کې داسې يو قوت پيدا کړی دی، چې د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودې او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځي، او د همغو په ذريعه ځمونږ د هغو له مېوو او حاصلاتو څخه مستفيد کيږو.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ﴾ يعنې د سمندر په خوفناکو څپو او موجونو کې په يوې وړوکې ببرۍ باندې سپر ببرئ، او له کومه ځايه تر کومه ځايه پورې رسېرئ، او په څه اندازه سره تجارتي او غير تجارتي فوائد ترې حاصلوئ، دغه خو د الله تعالى په قدرت او حکم سره دی؛ چې د سمندر په لويو لويو څپو او هسکو هسکو موږو او غټو غټو شپېرو کې يوه وړوکې (د پياز د پوټکي په شان) ببرۍ يا جهاز نه يواځې ساتي، بلکه له يوې لويې وچې څخه يې بلې لويې وچې ته هم بيايي.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ﴾ يعنې په ويالو، خوړونو، سيندونو، ويالو، لښتيو او نورو کې د اوبو راتلل او لرې ځايونو ته رسېدل ـ اګر که د بېړۍ په شان ستاسې د فکر او ارادې تابع نه ده؛ خو بيا هم ستاسې په کارونو کې بوخت او لګيا دي.

همداسې لمر، سپوږمۍ او ستوري هم د يوه معين نظام او ضابطې سره سمه د خپل ټاکلي دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قيامه د قيامت پورې پخپلو حرکاتو او ورسپارليو شويو خدماتو کې مصروف دي، او له سره نه ستومانه او نه ستړي کيږي.

يا شپه او ورځ يوه په بله پسې په همغه ټاکلي عادت سره سم او تل راځي او ځي، دغه ګرد شيان اګر که په دې معنى ستاسې په تصرف او اختيار کې نشته؛ چې کله مو او چېرې مو چې زړه وغواړي د هغوى د قدرتي حرکاتو او تأثيراتو مخه ونيسئ، خو بيا هم تاسې داسې ډېر تصرّفات او تدابير په کار اچولي شئ چې د هغو تأثيراتو څخه بېشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چې کوئ ـ د انساني تصرّفاتو او تدابيرو څخه ماسوا دوى بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دې دنيا په يو نه يو خدمت کې مشغول او لګيا دي، مونږ او تاسې په هوسايۍ (آسانۍ) سره ژوندون کوو، او دوى سرګردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کې مداومت کوي.

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ﴾ يعنې د الله تعالى نعمتونه دومره ډېر دي، چې که تاسې ګرد سره يو ځاى شئ، او په اجمالي ډول سره د هغو شمېرلو سره پيل (شروع) وکړئ؛ نو ګرد به سره ستړي او ستومانه کېږئ.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ يعنې د انسان په جنس کې ډېره زياته بې انصافي او بې شکري او بېقدري شته، چې سره د دومره بېشماره احساناتو له ليدلو بيا هم د حقيقي منعم حق نه پېژني، او شکر يې نه اداء کوي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل ابراهيم: اى ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا، او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چې عبادت به کوو د بُتانو.

تفسير: يعنې د قُريشو هغو مشرانو چې د دوى د کُفران او شرک او کفر بيان پاس په ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ﴾ الآيه ـ کې شوى وو؛ هغوى ته د ابراهيم عليه السلام قصه ور په يادوي، او تنبيه ورکوي چې تاسې د هغه د اولاديت لامله د «کعبة الله» او لوى حرم مجاوران شوي يئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحيد ايښى وو، د همده د دعاوو په اثر الله جل جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ، او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کې د ظاهري او باطني نعمتونه امبارونه يې جوړ کړل، ابراهيم عليه السلام له دنيا ځنې په داسې حال کې لاړ چې داسې دعاوې او وصيتونه يې کول، چې د ده اولاده د شرک طريقه اختيار نه کړي، اوس تاسې ته فکر کول او شرمېدل په کار دي، چې تر کومه ځاى پورې مو د ده د وصيتونو رعايت کړى دى؟ يا د ده له دعاء څخه مو برخه اخيستې ده، او تر کومه حده پورې مو د الله تعالى پر احساناتو شکر ايستلى دى.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا﴾ الآيه ـ يعنې مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوي لکه چې الله تعالى مأمونه هم وګرځوله، او هم زه او هم ځما اولاده د تل لپاره د بُت پرستۍ څخه وژغورې (محفوظ کړې)، او تر مو لرې وساتې، غالباً دلته به له اولاده ځنې خاص صُلبي اولاد مراد وي، نو ځکه د دوى په صلبي اولاد کې دغه مرض رانغى، او که عام ذريات تر مراد وي، نو ويلى کيږي چې دغه دعاء د ځينو په حق کې نه ده قبوله شوې.

سره له دې چې ابراهيم عليه السلام معصوم رسول وو، مګر د دعاء له آدابو څخه ده؛ چې له نورو ځنې پخوا سړى خپل ځان ته دعا وکړي، دا راز (قسم) دعاوې چې له انبياوو څخه منقولې دي؛ په هغو کې دغې خبرې ته هم اشاره ده چې د انبياوو عصمت هم د دوى له لوري نه دى پيدا شوى، بلکه د الله تعالى له حفاظته او صيانته موجود شوى دى، نو ځکه دوى تل د همغه په دربار کې التجاء کوي چې هغه د دوى د عصمت او (تلطّفا) ضامن او کفيل شوى دى.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) په نزد ابراهيم عليه السلام دغه دعاوې د معظمې مکې د ودانۍ او د کعبې شريفې د تعمير څخه وروسته کړي دي، په (اول جزء البقره په (۱۲۶) تر (۱۲۹) آياتونو او (۱۵) رکوع) کې د کومو دعاوو چې ذکر شوی دی؛ هغه يې د کعبې شريفې د بناء په وخت د اسماعيل عليه السلام په معيّت فرمايلي دي، او دغه دعاوې يې ډېره موده وروسته په سپين ږيرتيا کې کړي دي.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۚ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

ای ربه ځما ! بېشکه دغو (تيرو (ګټو) بُتانو) لغزولي دي ډېر له خلقو (چې سبب د ګمراهۍ د دوی شوی دی) نو هر چا چې متابعت وکړ ځما؛ نو بېشکه هغه له (أهل ملت) ځما دی، او هر چا چې نافرماني وکړه ځما نو بېشکه چې ته يې ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکې يې. ای ربه ځمونږ ! بېشکه چې ما اوسولي دي ځينې له اولاد خپل (چې اسماعيل او اولاد يې دی) په داسې يوه وادي (ناو) کې چې نه دی خاوند د کښت (فصل) په نزد د کوټې ستا چې حرمت (عظمت) والا ده، ای ربه ځمونږه (ومې اوسول دوی دلته) د دې لپاره چې سم ودروي (اداء کړي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، نو وګرځوه (مائل کړه) زړونه د ځينو خلقو په مينه (چې راځغلي دوی ته، او رزق روزي ورکړه دوی ته له هر قسمه مېوو څخه لپاره د دې چې دوی شُکر وباسي.

تفسير: يعنې هغو کسانو چې د خالص توحيد لاره غوره کړې ده، او ځما خبرې يې منلي دي؛ هغه ځما په ډله کې شامل دي، او هغه کسان چې ځما خبرې يې نه دي منلي، او ځمونږ له لارې څخه بېل شوي دي؛ نو ته دوی ته پخپلې مهربانۍ او بخښنې سره د توبې توفيق ورکولی شې، که ستا لطف او مهرباني وي؛ نو هغه به هم ايمان راوړي، او خپل ځان به د خصوصي رحمت او ابدي نجات مستحق ګرځولی شي، يا دا مطلب چې ته قدرت لرې چې هغه هم په همدغه موجوده حالت کې وبخښې، اګر که ستا له حکمته د هغه وقوع ونشي.

تنبيه: د «المائدة» د سورت په آخر کې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د دې قول او د مسيح عليه السلام په مقوله کې مو فرق بيان کړی دی؛ هغه دې بيا وکتلی شي !.

﴿رَبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ﴾ الآيه ـ ای ربه ځمونږه ! بېشکه چې ما اوسولي دي او دېره کړي دي ځينې له اولادې خپلې يعنې اسماعيل عليه السلام، ځکه چې بل اولاد يې اسحاق عليه السلام او نور په شام کې وو، د الله تعالى په حکم يې اسماعيل عليه السلام د تي رودلو په وخت کې د ده د والدې (بي بي هاجرې) سره په دغه تور سپېره ډاګ او ډېر ډګر (ميدان) کې پرېښود، او دی ترې لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبيلې څه خلق هلته ورسېدل، ځکه چې الله تعالى د اسماعيل عليه السلام د تندې او د بي بي هاجرې رضي الله عنها د تلوسې او منډې له امله د پرښتې په ذريعه هلته د «زمزم» چينه بهولې ده، نو د «جرهم» کوچيانو چې دغه اوبه وليدې، هلته ښکته شول، او د بي بي هاجرې رضي الله عنها په اجازه همغلته مسکون شول.

کله چې اسماعيل عليه السلام لوی شو؛ نو په همدغې قبيلې کې يې واده وشو، په دې ډول چېرې چې نن ورځ مکه معظّمه ده؛ يو کلی ودان شو، ابراهيم عليه السلام به هم کله کله له «شام» څخه دلته تشريف راوړ، او د دې او د دې ښار هستېدونکو ته به يې داسې دعاوې فرمايلې چې: «ای الها ! ما خپل يو ځوی په دغه لامزروعه (بې کرونده) او ډاګ ډېر

میدان کې ستا په حکم ستا معظّم او محترم کور سره نژدې دېره کړی دی، چې دی او د ده نسل ستا او ستا د دې کور حق ادا کړي؛ نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دې لوري ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشي، او ستا عبادت وکړي، او د دې ښار رونق زیات شي، او هم د دوی د روزۍ او زړه جمعې لپاره له غیبه داسې سامان ور برابر کړه؛ چې برسېره پر غلو او اوبو چې د ژوندانه له ضروریاتو څخه دي؛ عمده ثمرات او ښې مېوې همدلته په افراط سره پیدا شي، چې خلق د زړه په اطمینان سره ستا په عبادت او شکرګذارۍ کې مصروف شي».

پاک الله دغه ګردې دعاوې قبولې کړې، لکه چې تر نن ورځې پورې هر کال په زرګونو او لکونو انسانان له ګرده جهانه هلته سره ټولیږي، او د اعلی قسم میوو او عمده ثمراتو په مکې معظمې کې دومره کثرت او افراط وي؛ چې ښایي د دنیا په کومې بلې برخې کې د هغه ساری او نمونه لږ وي، حال دا چې پخپله په مکه معظمه کې یوه باثمره ونه به نه وي موجوده، له ځینو اسلافو څخه منقول دي چې: ابراهیم علیه السلام پخپله دعا کې ﴿أَفْـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ د «څه خلقو زړونه» فرمایلي وو، که نه ګرد عالم به هغه لوري ته تلل.

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُۗ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ٣٨

ای ربه ځمونږ! بېشکه چې تاته معلوم دي هغه چې پټوو یې مونږه، او په هغه چې ښکاره کوو یې، او نه دي پټ پر الله باندې هیڅ ځیز (نه) په ځمکه کې (له سفلیاتو نه) او نه په اسمان کې (له علویّاتو نه).

تفسیر: یعنې په ځمکه او اسمان کې هیڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بیا ځمونږ ظاهر او باطن له تا ځنې څرنګه پټ او مخفي پاتې کېدی شي؟ داسې چې فرمایلي یې دي: «هغه چې پټوو یې مونږ او هغه چې ښکاره کوو یې» په دغه کې د مفسرانو څو اقوال دي: لیکن د تخصیص هیڅ وجه نه ده، الفاظ عام دی، چې ګردو ښکاره وو او پټو شیانو ته شامل دي.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلۡكِبَرِ إِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَۚ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ٣٩

(ټول د کمال صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چې رابخښلی یې دی ماته سره له زوړوالي اسماعیل او اسحاق، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعاء دی.

تفسیر: یعنې په زوړتوب کې اسحاق علیه السلام د «ساري» او اسماعیل علیه السلام د «هاجرې» له ګډې څخه په غیر متوقعه ډول سره دې راعنایت فرمایلي دي، لکه چې د اولاد په متعلق ځما د ﴿رَبِّ هَبۡ لِي مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ دعا دې واورېده، دغه دعاء هم راقبوله کړه.

رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ٤٠

ای ربه ځما! وګرځوې ما همېشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو یې) او ځنې له اولادې ځما (هم کلک کړې پر لمانځه)، ای ربه ځمونږ! او قبوله کړې دعاء ځما.

رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ ٤١

ای ربه ځمونږ! بخښنه وکړې ماته او مور او پلار ځما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قیامت کې) چې قائمیږي حساب.

تفسير: دغه دعاء يې غالباً د خپل پلار د مړ کېدلو څخه پخوا چې د کفر په حالت مړ شو، او وروسته دی پرې خبر شو؛ فرمايلې ده، نو مطلب به يې داسې وي چې: هغه ته د اسلام هدايت ورکړې ! ، او د قيامت په ورځ يې د مغفرت وړ (لايق) او مستحق وګرځوې !، او که د مړ کېدلو څخه يې وروسته دعا فرمايلې وي؛ نو ښايي تر هغه وخته پورې به دی نه وو مطلع کړی شوی، چې کفّار د مغفرت وړ (لايق) نه دي.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾

او مه کوه ګمان (ای انسانه) په الله چې غافل (بې خبره) دی له هغو کارونو چې کوي يې ظالمان ! بېشکه همدا خبره ده چې وروستي کوي دوی هغې ورځې ته چې خلاصې به پاتې وي (له ډېر وېرې) په هغه کې سترګې. چې منډې وهونکې به وي دا (مخلوقات) چې جګ (اوچت) نيوونکي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونکي محشر کې)، بېرته به نه ګرځي دوی ته رپول د سترګو د دوی، او زړونه د دوی به تش وي (له عقله او فهمه له ډېرې وېرې).

تفسير: يوه رکوع پخوا د ډېرو عظيمه وو نعماوو د ذکر کولو په منځ کې يې فرمايلي وو: ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ «بېشکه انسان خامخا لوی ظالم او ډېر ناشکره دی»، وروسته له هغه د ابراهيم عليه السلام قصه يې واوروله، او د مکې معظمې کفّارو ته ځينې خصوصي نعمتونه ور په ياد کړه ـ او د دوی د ظلم او شرک په لوري يې اشاره وفرمايله؛ په دغه رکوع کې تنبيه فرمايي: که د ظالمانو په تنبيه فرمايلو کې څه ځنډ وشي، نو داسې يې مه ګڼئ چې الله تعالى د دوی له حرکاتو څخه بې خبر دي، په ياد يې ولرئ چې د دوی هيڅ يو وړوکی او لوی کار له الله تعالى څخه پټ نه دی، البته د ده عادت داسې نه دی چې فوراً مجرم ونيسي، او تباه يې کړي، دې ډېرو لويو ظالمانو ته هم مهلت ورکوي، چې يا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلي، يا د جرائمو په ارتکاب کې تر دې حده پورې ورسيږي چې له قانوني حيثيته د ده د سزا په مستحق کېدلو کې هيڅ قسم خفاء پاتې نشي.

تنبيه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چې داسې يو خيال يې په زړه کې پيدا کېدی شي، او که پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خطاب؛ نو د دوی له دې مخاطبې څخه به نورو ته اورول مقصود وي، چې کله يې خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم ته داسې وفرمايل چې داسې خيال مه کوه ! حال دا چې داسې يو خيال له سره دوی ته قريب هم نشو راتلی، نو د نورو په حق کې داسې خيال به په څه اندازه واجب الاحتراز وي.

﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ﴾ يعنې د قيامت په ورځ کې له ډېر هول، هيبت او دهشت څخه سترګې به همداسې ړډې بډې او ټېغې پېغې راښکاري، او هم داسې بوټې وتلې او پرانيستلې به پاتې وي، يعنې رپولی به يې نشي، او همداسې وازې به خټلې وي، او هيڅ به يې نشي پټولی.

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

او وېروه (ای رسوله ځما) خلق له هغې ورځې څخه چې را به شي دوی ته عذاب (په قيامت يا د مړک په وخت کې)؛ نو وبه وايي هغه کسان چې ظلم يې کړی دی (په شرک او تکذيب سره): ای ربه ځمونږ ! وروستي کړه (مهلت راکړه) مونږ ته تر نېټې نزدې پورې

چې قبوله کړو بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو، (وبه فرمايي الله توبيخاً) آيا نه وئ تاسو چې قسم به کولو تاسې پخوا له دې نه (په دنيا کې) چې نشته تاسې ته هيڅ زول (له دنيا نه آخرت ته په بيا ژوندون سره). او اوسېدلي وئ تاسې په کورونو د هغو کسانو کې چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصيو سره)، او ښکاره شوې ده تاسې ته (دغه خبره) چې څرنګه کار کړی وو مونږ په دوی باندې (د عذابه او اهلاکه) او بيان کړي وو مونږ تاسې ته مثالونه.

تفسير: د (العذاب) څخه يا خو د قيامت ورځ او اخروي عذاب مراد دی، يا د موت وخت او د ده د سکراتو او د روح د قبض شدّت مقصود دی، يا له دنيوي عذاب څخه د هلاک کېدلو ورځ اراده کولی شي.

﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ الآية ـ که دغه وينا په دنيا کې د عذاب يا د موت د شدّت د ليدلو په وخت کې وي؛ نو يې مطلب ظاهر دی، چې اوس څو ورځې نورې هم مونږ ته مهلت راکړه ! مونږ درسره وعده کوو چې وروسته له دې نه خپله رويه او عمل ښه کوو، يعنې د حق دعوت قبلوو، او د انبياوو متابعت اختياروو، کما قال الله تعالى: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ * لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا﴾ (١٨ جزء د «المؤمنون» (٩٩ـ١٠٠) آيت (٦) رکوع).

او که د دوی دغه مقوله د قيامت په ورځ کې وي؛ نو په دغه صورت کې به د مهلت غوښتلو معنی داسې وي؛ چې مونږ بيا دويم ځلي د لږ څه مدّت لپاره دنيا ته بېرته ولېږه، نو بيا وګوره چې مونږ په څه اندازه خپله وفاداري درښکاره کوو، کما قال الله تعالى: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ (٢١ جزء د «السجدة» سورت (١٢) آيت (٢) رکوع).

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

او په تحقيق سره کوښښ د مکر او فرېب وکړ دوی د مکر او فرېب خپل حال دا چې الله سره دی مکر د دوی، او نه وو مکر (فرېب) د دوی (داسې لوی) چې له ځايه به بېرته شي له دغه مکره غرونه (له خپله ځايه).

تفسير: يعنې ګردو پخوانيو او وروستنيو ظالمانو خپل مکرونه او فرېبونه چلولي دي، او د انبياوو په مقابل کې د حق د مغلوبولو او لرې کولو هيڅ يو تدبير او سازش دوی نه دی پرېښی، دوی ګرد تدابير، مکر، فرېب او چال د الله تعالى په نزد يو په يو ښکاره او محفوظ دي، او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوي.

﴿وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ يعنې دوی ډېر زيات مکرونه او فرېبونه کړي دي، او د هغو نتائج يې ليدلي دي، مګر د الله تعالى د چل په مقابل کې هغه ګرد ناکامه او بې نتيجې پاتې دي، آيا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځايونو څخه وخوځولی شي؟ يعنې انبياء عليهم السلام او حقه وو شرائع چې له غرونو څخه زيات مضبوط او مستقيم دي؛ د دوی د دغو مکاريو او فرېبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شي؟ حاشا وکلاّ.

د دې تفسير سره موافق په ﴿وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ﴾ کې «إن» به «نافيه» وي، او د آيت مضمون د ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ (١٥ جزء د بني اسرائيل (٣٧) آيت (٤) رکوع) سره به مشابه وي.

ځينو مفسرينو «إن» شرطيه او «واو» وصليه اخيستی، او د دې آيت مطلب يې داسې بيان کړی دی چې دوی ډېر لوی لوی داسې مکرونه او فرېبونه وکړل، چې د الله تعالى د حفاظت په مقابل کې هيڅ ثابت شو، اګر که د دوی دغه مکرونه او فرېبونه في حدّ ذاته داسې غټ او زبردست وو؛ چې يو ځلي غرونه به يې هم له خپل ځايه بېرته کولی شوی، او له خپله ځايه يې لوړولی شوی.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ

نو مه کوه ګمان په الله باندې د خلاف کوونکي د وعدې خپلې رسولانو خپلو سره.

تفسير: يعنې هغه وعده چې په ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا﴾ او په ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾ او نورو آيتونو کې کړې شوې ده.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

بېشکه الله ډېر غالب ښه قوي دی (په انفاذ د احکامو) څښتن (خاوند) د انتقام (سخت عذاب له اعداء الله).

تفسير: مجرم له ده څخه نه خلاصېدی شي او نه چېرې تښتېدلی شي، او نه دی پخپله داسې مجرمان همداسې بې له سزا ور کولو څخه خوشې پرېږدي.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

(یاد کړه) هغه ورځ چې بدل به کړه شي (په کې) دغه ځمکه په بلې ځمکې سره او اسمانونه به هم بدل کړی شي (په نورو اسمانونو سره)، او را وبه وځي (ټول خلق له قبورو او په ښکاره میدان به ودریږي خاص) الله ته چې یو ښه غالب ډېر قوي دی.

تفسير: په قيامت کې دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هيئت سره به باقي نه پاتې کيږي، يا خو د دغو ذوات به بدل کړی شي، يا به يواځې په صفاتو کې تغيير کيږي، او له ځينو رواياتو څخه معلوميږي چې ښايي څو کرتې دغه تبديل او تغيير ته به وار ورسيږي، والله أعلم.

د ﴿وَبَرَزُوا لِلَّهِ﴾ مطلب په ﴿فَقَالَ الضُّعَفَاءُ﴾ الآية ـ په ذيل کې پخوا ليکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي !.

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ

او وينې به ته دغه ګناهګاران (کافران) په دغه ورځ کې چې تړلي شوي به وي يو له بل سره په ځولنو (غاړکيو او ځنځيرونو) کې.

تفسير: يعنې د يوه يوه نوعيت څو څو تنه مجرمان به په يوه ځنځير کې تړلي کيږي كما قال الله تعالى: ﴿احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (٢٣ جزء د الصافات سورت (٢٢) آيت (٢) رکوع) ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ (٣٠ جزء د التكوير (٧) آيت).

سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ النَّارُ

قميصونه د دوی له نانزړو به وي، او پټ به کړي مخونه د دوی اور (د دوزخ).

تفسير: په نانزړو کې اور په ډېره جلتي او سرعت اثر کوي، او سخت بدبويي (ډډوزي) ترې خيژي، بيا څرنګه چې د جهنّم اور دی همغسې د هغه ځای نانزړو يا ځرنګ (ګوګړ) هم وګڼئ، بل دا چې مخ د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهري اعضاوو کې له ګردو څخه اشرف عضو دی؛ نو ځکه يې په خصوصيت سره ذکر کړ.

لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾

(راوځي له قبورو لپاره د دې) چې جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چې کړی يي وي، بېشکه الله ډېر ژر دی حساب (د ده).

تفسير: يعنې د هغې خبرې پـه مخ راتلل بالکـل يقيني دي، او هغه له سره لرې مه ګڼئ ! كما قال الله تعالى: ﴿اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾ (١٧ جزء د الأنبياء سورت (١) آيت (١) رکوع).

يا يې دا مطلب: کله چې حساب اخيستل کيږي؛ نو بيا په هغه کې هيڅ ځنډ نه کيږي، د ګردو اولينو او آخرينو، پېريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کيږي، ځکه چې نه پر الله باندې کوم شی مخفي دی، او نه دی يو شان (شی) له بل شان (شي) څخه مشغولولی شي ﴿مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ (٢١ جزء د لقمان سورت (٢٨) آيت (٣) رکوع).

هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

دغه قرآن خبر رسونه ده (کافي ده له جانبه د الله) لپاره د خلقو (چې پند پرې واخلي) او لپاره د دې دی چې وويرولی شي (خلق) په (وعظ) د ده سره، او چې وپوهيږي دوی په دې باندې چې بېشکه خبره همدا ده چې الله معبود واحد دی، او چې پند واخلي (ترې) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: يعنې د غفلت له خويه ويښ شئ، او له الله څخه وويرېږئ، او د ده په آيتونو کې غور وکړئ، چې له هغه څخه د الله تعالى په وحدانيت باندې يقين حاصل شي، او له عقل او فکر څخه کار واخلئ، او پر نصائحو يې عمل وکړئ.

(تمت سورة إبراهيم عليه السلام، ولله الحمد والمنّة)

سُورَةُ الحِجْرِ

«د (حجر) سورت مکي دی، پرته له (۸۷) آیت څخه چې مدني دی، (۹۹) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۵) او په نزول کې (۵۴) سورت دی، وروسته د یوسف علیه السلام له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ ۝١

دغه چې وروسته راځي آیاتونه د کتاب دي او د قرآن چې واضح (بیانوونکی د حق او د باطل) دی.

تفسیر: یعني دا د هغه جامع او عظیم الشأن کتاب آیتونه دي چې د هغه په مقابل کې به کوم بل کتاب د کتاب ویلو وړ (لایق) او مستحق نه وي، او آیتونه دي د هغه قرآنکریم چې واضح بیانوونکي د حق او د باطل دي، او اصول یې نهایت صاف ـ دلائل یې روښان ـ احکام یې معقول ـ د اعجاز وجوه یې واضح ـ او بیانات یې عجیب او فیصله کوونکي دي، نو وروسته له دې نه هر څه چې بیان کېدونکي دي؛ ښایي چې مخاطبین هغه په پوره توجّه سره واوري !.

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ كَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ۝٢

ډېر ځلې به ارزو (تمنّا) کوي هغه کسان چې کافران شوي دي (کله چې ووینې خپل احوال او د مؤمنانو احوال، او جنت او دوزخ) چې کاشکې وی دوی مسلمانان.

تفسیر: که نن منکرینو د قرآن عظیم او د اسلام په شان د الله تعالی د عظیم الشأن نعمتونو قدر ونه کړ؛ لیکن داسې یو وخت راتلونکی دی، چې دغه خلق به پر خپلې محرومۍ ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي.

د دغه آیت په تفسیر کې مفسّرینو اختلاف کړی دی، مونږ د (ابن الأنباري) له قوله سره موافق هغه عام اینبی دی، یعني په دنیا اوآخرت کې په هغو مواقعو کې چې د کافرانو د نامرادۍ او د مسلمانانو د کامیابۍ مناظر او مظاهر وردمخه شي؛ په هره موقع کې کفّار د خپل پاتې کېدلو او ناکامۍ لامله د خپل مسلمان کېدلو تمنّا کوي، او د اسلام له نعمته د محروم پاتې کېدلو حسرت او واویلا به کوي.

او د انتهایي حسرت او افسوس ځای به هلته وي؛ کله چې پرښتې دوی د ورح قبض کولو لپاره ورمخامخ ودریږي، او د عالم غیب حقائق د دوی تر سترګو لاندې راشي، نو دلته به له ډېره غمه خپلې ګوتې چیچي، او تمنّا کوي؛ کاشکې مونږ هم اسلام قبول کړی وی، څو نن د دغه بعد الموت له عذابه محفوظ پاتې کېدی شوی.

له دې نه لویه یأس غورځوونکي منظره به هغه وي؛ چې د طبراني (رحمه الله) په حدیث کې راغلي دي، چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: «ځما د امّت ډېر سړي د خپلو ګناهونو له سببه په جهنّم کې لویږي، او تر هغه پورې چې د الله تعالی اراده وي، هلته به اوسیږي، نو بیا به مشرکین دوی ته طعنې ورکوي چې ستاسې ایمان او توحید تاسې ته څه فائده درورسوله؟ چې تاسې هم نن ځمونږ په شان په دوزخ کې پراته یئ؟ ! نو د دې پیغور له سببه پاک الله به هیڅ یو موحّد په دوزخ کې نه پرېږدي».

د دې فرمايلو څخه وروسته نبي کريم صلى الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ګواکې دغه به آخري موقع وي، چې کفار به د خپل د مسلمانېدلو تمنّا کوي.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

پرېږده دوی (ای محمده) چې خوري او ګټې فائدې اخلي، او مشغول کړي دوی اوږد امید (د ژوندون له ایمان راوړلو)؛ نو ژر ده چې پوه به شي (په عاقبت خپل).

تفسير: يعنې کله چې هيڅ يو نصيحت پر دوی مؤثر او کارګر نشو؛ نو تاسې زيات له دې نه د دوی په فکر کې مه لوېږئ ! بلکه څو ورځې يې هم داسې خوشې کړئ ! چې د بهائمو (چارپايانو) په شان وخوري، وځښي، او په زړه پورې مزې وکړي، او خوندور شي، او د مستقبل په نسبت ښه لوی لوی اميدونه وتړي، عنقريب به داسې وخت راشي چې دغه ګرد حقائق به هلته څرګند شي، او د پخوانيو او وروستنيو ګرد خوړلي او څښلي به له دوی څخه راوځي، لکه چې څه قدر حقيقت يې په دنيا کې د مجاهدينو په لاس ورښکاره شو، او پوره تکميل به يې په آخرت کې کيږي.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾

او نه دی هلاک کړی مونږ له (اهله د) هيڅ کلي مګر خو لپاره (د هلاک) د هغه به يو وخت معلوم وو (ليکلی په لوح محفوظ کې).

تفسير: يعنې هومره کلي ښارونه او اقوام چې پخوا له دې نه هلاک کړی شوي دي؛ د الله تعالى په علم کې د هر يوه د هلاکت يو معين وخت وو، چې په هغه کې نه هېره او نه تېرواته او نه غفلت او نه د الله تعالى د وعدې تأخير او تعطيل امکان وو، هر کله چې د کوم قوم ميعاد پوره او د دوی د تعذيب وخت ور ورسېد؛ يو ځلي ګرد سره سپېره او تباه شوي دي.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

نه ړومبی کيږي هيڅ امت له وخته (د هلاک) خپل، او نه (تړې) وروستی کيږي.

تفسير: يعنې د مهلکه وو اممو په منځ کې څه تخصيص نشته، بلکه د هر قوم د عروج او زوال يا د موت او حيات لپاره کوم ميعاد او نېټه چې مقرره ده؛ هغه د يوې رېږي (ساعت) لپاره هم وړاندې او وروسته کېدی نشي.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾

او ويلې (دغو کفّارو محمد ته) ای هغه سړيه چې نازل کړی شوی دی پر هغه باندې ذکر (قرآن پند په زعم د منکرينو) ! بېشکه ته خامخا لېونی يې.

تفسير: د مکې معظمې مشرکينو به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طريقه سره ويل، يعنې «ته له ګردو څخه ور د مخه شوی يې، او د پاک الله له درباره دې قرآن راوړی دی، او نورو ګردو ته احمق او جاهل وايې، بلکه ګردې دنيا ته د وړې پيغام ورکوې، او له هغه سره داسې دعوی هم کوې، چې بالآخر به زه غالب يم، او يو وخت به داسې راشي چې منکرين به له حسرته او ندامته داسې وايي: کاشکې چې مونږ هم مسلمانان وای، دا د کوم عقل او هوش خبرې دي، دا خو ښکاره لېونتوب دی، او دغه شی چې ته يې لولې او اوروې يې؛ د لېونيانو له چټې (بېکاره) او چپوله (ګډوډ وډو) له وينا څخه پرته بل شی نه دی (العياذ بالله).

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ۝٧

ولې نه راولې مونږ ته ملائکې (لپاره د تعذيب او تکذيب ځمونږ په تصديق ستا) که يې ته له صادقانو (رښتينو په دغه دعوی کې).

مَا نُنَزِّلُ الْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ۝٨

(نو په ځواب کې الله فرمايي چې) نه نازلوو مونږ ملائکې مګر په حق (حکمت يا عذاب) سره او نه به په دغه وخت کې مهلت ورکړی شي (يعنې د ملائکو د نزول په وخت کې به پر دوی هم في الحال عذاب نازليږي).

تفسير: يعنې د قبول کوونکو لپاره اوس ښايسته ډېری نښې شته، پاتې شو هغه کسان چې د دوی اراده داسې نه وه چې دغه خبره ومني؛ نو هغوی به يې د پرښتو د راتګ په وخت کې هم نه مني، نو بيا د هغو په نزول څه فائده مرتبيږي؟ الله تعالی پرښتې سم له خپله حکمته سره د کوم صحيح غرض لپاره ليږي، همداسې خوشې چټې (بېکاره) د هغوی تماشا ورښوول خلقو ته مقصود نه وي، عادت الله عموماً داسې جريان لري؛ کله چې د کوم قوم بغاوت او سرکښي له خپله حده تېری کوي، او د تفهيم او هدايت ګرد مراحل خاتمه مومي؛ نو د پرښتو فوج د دوی د هلاک لپاره ورليږي، نو بيا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه ورکول کيږي.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝٩

بېشکه مونږ پخپله نازل کړی دی ذکر (قرآن)، او بېشکه چې مونږ د ده خامخا ساتونکي يو (له زيادت، نقصان او نورو نه).

تفسير: يعنې ستاسې استهزاء او تعنّت، او د قرآن راوړونکي په لوري د جنون نسبت کول پر قرآن عظيم او د قرآن کريم پر حامل قطعاً هيڅ اثر نشي غورځولی، په ياد يې ولرئ چې د دغه قرآن شريف نازلوونکي مونږ يو، او مونږ د دغه قرآن مبارک د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه اخيستې ده، په هغه شان او هيئت سره چې هغه نازل شوی دی، او بې له يوه ادنی تغيير ـ تبديل ـ تحريف او د فتحې، کسرې، ضمّې او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد عالم ته په کمال صحت رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه هم رسيږي، د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حکمت دقائق هر څومره چې پرمختګ او ترقي وکړي؛ خو د پاک قرآن په صوري او معنوي اعجازو کې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس کيږي.

ډېر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ کښېنولو يا ورکولو کې ډېر زيار (کوښښ) وکړي، ليکن د هغه يو ټکی به هم ترې نشي لرې کولی، د عظيم الشان قرآن په نسبت د الله تعالی دغه عظيم الشانه وعده په داسې درستې او صفايې او حيرت غورځوونکې طريقې سره تکميله او پوره شوې ده او پوره کيږي؛ چې د هغه د ليدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښکته شوي دي.

«ميور» وايي: «تر هغه ځايه پورې چې مونږ معلومات لرو، په ګرده دنيا کې هم داسې يو کتاب نشته چې د قرآن پشان په دولسو سوو کلونو کې له هر قسمه تحريفه پاک او سپېڅلی پاتې وي».

يو بل اروپايي محقق ليکي: «مونږ په هغه يقين سره قرآن بعينه د محمد صلى الله عليه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو، لکه چې مسلمانان يې د الله کلام ګڼي»، واقعات دا رابنيي چې پر هره زمانه کې د علماوو داسې يو غفير جم موجود

وو (چې د هغوی تعداد الله ته معلوم دی) او هغوی د دغه قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضي (نه ختم کېدونکي) عجائبو حفاظت کړی دی، او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاریانو د اداء طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو اوعباراتو داسې حفاظت کړی دی؛ چې د نزول له وخته تر اوسه پورې د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمّه یا نور هم نه دي تبدیل شوي، ځینو د قرآن رکوع شمېرلي دي، ځینو د هغه آیاتونه حساب کړي دي، ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی، حتی چې ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو ټکی هم شمېرلی دی.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِيْ شِيَعِ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۰﴾ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۱۱﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ (رسولان) پخوا له تا په ټولیو د پخوانیو (خلقو) کې. او نه به راته هغوی ته هیڅ رسول؛ مګر حال دا چې وو به دوی (د کبره او عناده) چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (لکه چې کوي یې کفّار تا پورې).

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د دوی له دغه تکذیب او استهزاء څخه مه خپه کېږئ ! دغه کومه نوې پېښه او خبره نه ده، د منکرانو عادت تل همداسې وه، کله چې کوم نبي علیه السلام دوی ته راته؛ نو په هغه به یې مسخرې او ټوکې کولې، کله به یې ورته لېونی ویل، کله به یې خپه کولو او چتې (بېکاره) اوږدې او ساده غوښتنې او مطالبې به یې ترې کولې، فرعون د موسی علیه السلام په نسبت ویلي وو: ﴿اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع) ﴿فَلَوْلَآ اُلْقِيَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ اَوْ جَآءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِيْنَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف سورت (۵۳) آیت (۵) رکوع).

كَذٰلِكَ نَسْلُكُهٗ فِيْ قُلُوْبِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۲﴾

هم داسې (لکه چې ننه ایستلی وو مونږ تمسخر د انبیاوو په زړونو د پخوانیو کفّارو کې)؛ ننه باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمینو (کفّارو د زمانې ستاسې کې هم).

تفسیر: هغه خلق چې د جرائمو له ارتکابه مخ نه اړوي، مونږ د دوی په زړونو کې هم داسې د تکذیب او استهزاء عادت ټینګ کړی دی، لکه چې د دوی زړونو ته د غوږونو له لارې د الله تعالی وحي ورځي، نو له هغه سره یو ځای تکذیب هم ورلویږي.

لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۳﴾

چې ایمان نه راوړي په دغه (نبي او قرآن) او په تحقیق تېره شوې ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چې تکذیب به یې کولو د رسولانو خپلو).

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوْا فِيْهِ يَعْرُجُوْنَ ﴿۱۴﴾ لَقَالُوْٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُوْرُوْنَ ﴿۱۵﴾

او که پرانستلي وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضی خپله) کومه دروازه له اسمانه؛ پس تل ګرځېدلي وی دوی په هغه (دروازه) کې چې تل ختل (اسمان ته)؛ نو خامخا به یې ویلي وو (له ډېره عناده) بېشکه همدا خبره ده چې ترلي شوي دي سترګې ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چې جادو راباندې کړی دی دوی.

تفسير: يعني د پرښتو نزول خو دومره عجيب نه دی، که مونږ د اسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتې پرې وخټووو، او ګرده ورځ دوی په همدې ختلو کې لګيا اوسي؛ خو بيا هم دغه ضد کوونکي او معاند خلق يې نه تسليموي، او په دغه وخت کې به داسې وايي چې: پر مونږ باندې نظر بندي يا جادو شوی دی، ښايي په ابتداء کې يې نظر بندي وکړې، او بيا يې لوی جادو وبولي.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ په اسمان کې (دولس) برجونه، او ښايسته کړی دی مونږ دغه (اسمان په ستوريو سره) لپاره د کتونکيو (چې عبرت ترې واخلي).

تفسير: ځينې له بروجو څخه دلته لوی لوی ستوري مرادوي، ځينې ترې د شمس او قمر منازل مرادوي، ځينې وايي چې بروج هغه اسماني کلاوې (قلعې) دي، چې په هغو کې د پرښتو ډلې پيرې ورکوي.

﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ يعني مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت اسمان ته په ستوريو سره زينت ورکړی دی، د شپې چې ورېځې او دوړې او غبار او دمه نه وي؛ نو د ستوريو د دغو بېشمارو واښکيو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظيږي، او د آسمان د نندارې کوونکي په نظر څومره ښايسته او له عظمته ډک معلوميږي، او غور او فکر کوونکي ته په هغه کې د الله تعالى د کامل صنعت، لوی حکمت، مطلقه وحدانيت څومره ښې، دلائل موندلی کيږي.

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾

او ساتلی دی مونږ دغه (اسمان) له هر شيطانه ويشتلي شوي (په شغلو سره). ليکن هغه (شيطان ختونکي اسمان ته) چې غلا کړي (خبره) اورېدلې شوې (له ملائکو)؛ پس ورپسې شي ستوري ښکاره (روښانه نو ويې سوځوي پخپلې لمبې سره).

تفسير: يعني په اسمانونو کې د شياطينو هيڅ عمل او مداخله نه چليږي، بلکه د محمد صلى الله عليه وسلم د بعثت راهيسې د دوی ګزر او تېرېده هم اسمان ته ممنوع دي، اوس د دوی انتهايي کوښښ په دې کې دی چې يوه شيطاني سلسله قائمه کړي، او اسمان ته ځان نژدې ورسوي، او د ملکوتو له عالمه سره نژدې پر غيبيه وو اخباراتو اطلاعات حاصل کړي، دلته هم د پرښتو پيرې درولې شوي دي، چې کله شياطين داسې کوښښ وکړي؛ نو له پاسه د اور په لمبو وويشتلی شي.

له قرآني نصوصو او د نبوي احاديثو څخه معلوميږي چې د تکويني امورو په نسبت کله چې په اسمانونو کې د کومې فيصلې اعلان کيږي، او پاک الله په دغه سلسله کې پرښتو ته وحي ليږي؛ نو هغه اعلان په يو خاص کيفيت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چې د دنيا اسمان ته ورسيږي.

د «بخاري شريف» د يوه روايته سره مطابق په «عنان» ورېځو کې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شياطين زيار (کوښښ) کوي، چې د دغو معاملاتو په متعلق غيبي معلومات حاصل کړي.

همغسې چې نن ورځ کوم پيغام د بېسيمو (وائرلس) ټليرګرافو په ذريعه لېږلی کيږي، او له هغه څخه خلق په لاره کې د جذب کولو او اخيستلو تدبير کوي؛ نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لويږي، او د دغو غيبي پيغاماتو غلا کوونکی مجروح يا هلاکوي، په دغه کش او کوک (منډو رامنډو) کې چې په کومه يوه يا نيمه خبره باندې شيطانان پوهه حاصلوي؛ نو دوی د هلاکېدو څخه د مخه په ډېر عجلت او تلوار سره يې نورو شياطينو ته وررسوي، او هغه يې

خپلو نورو انساني دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د همدغه نيمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاوو دروغ له خپله ځانه جوړوي، او په عوامو کې يې د غيبي اخبارو په نامه خوروي، کله چې يوه نيمه خبره يې رښتيا شي؛ نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتينې په ثبوت کې وروړاندې کوي، او له هغه سلهاوو خبرو څخه چې دروغ ثابتيږي؛ اغماض او تغافل کوي.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

او ځمکه غځولې (غوړولې) ده مونږ دغه، او ايښوولي مونږ په دغه (ځمکه) کې غرونه (درانه محکم لکه ميخونه)، او زرغون کړي دي مونږ په کې له هر شي اندازه کړی شوي څخه. او پيدا کړي مو دي تاسې ته په دغه (ځمکه) کې (اسباب د) معيشت او هغه شيان چې نه يئ تاسې هغوی ته رزق روزي ورکوونکي (لکه عيال، اولاد، حيوانات او نور، او مونږ يې رازق يو).

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾

او نشته هيڅ څيز مګر په نزد ځمونږ دي خزانې د هغه، او نه نازلوو (نه رالېږو) هغه شی مګر په اندازې معلومې سره (نه لږ نه ډېر، سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسير: يعنې هر هغه څيز په هر مقدار سره چې الله تعالى اراده وفرمايي؛ پيدا کوي يې، نه څه ربړ (زحمت) او تکليف ورپښيږي، او نه په کې ستړی کيږي، له يوه لوري کله چې اراده وفرمايي؛ سم د لاسه هغه شيان موجوديږي، ځواکې د ځردو شيانو خزانه د الله تعالى لا محدوده قدرت دی، چې په هغه سره هر څيز سم له حکمته د يوه معين نظام لاندې په ټاکلې اندازې بې له تزييده (زياتي) او تنقيصه (کمي) پرله پسې راوځي او راځي.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾

او رالېږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او ورېځو لره يا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لېږلې) ده مونږ له اسمان (له ورېځو) څخه اوبه؛ نو وڅښولې مونږ تاسې ته دغه اوبه، او نه يئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي (ساتونکي بلکه مونږ يې درساتو).

تفسير: يعنې اورونکې هواوې درنې درنې ورېځې له اوبو څخه ډکې راولي، چې له هغه ځنې اوبه وريږي، او په ويالو، چينو، کوهيو او نورو کې سره ټوليږي، او ستاسې په کار درځي، که د الله تعالى اراده وی؛ نو هغه به يې د څښلو وړ نه وې پرېښې، ليکن ده د خپلې مهربانۍ څومره خوږې او لطيفې اوبه ستاسې د دولسو مياشتو د ضروريا‌تو لپاره د ځمکې په مساماتو کې جمع کړي دي !.

﴿وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ «او نه يئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي» ساتونکي، بلکه مونږ يې درساتو، يعنې نه د پاسنې اوريا (باران) خزاين ستاسې په قبضه کې دي، او نه د لاندنې چينې او کوهي مخازن ستاسې په اختيار کې دي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾

او بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو، او همدا مونږ وارث باقي پاتې کيدونکي يو (پس له فنا د عالميانو هم).

تفسير: يعني دنيا به فناء کيږي، او يو الله تعالى به پخپلو کاملو صفاتو سره باقي پاتې کيږي، شاه صاحب ليکي: «هر څوک مري، او د هغه ګټلي او اموال د پاک الله په لاس کې پاتې کيږي».

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دي مونږ ته رومبني له تاسې، او خامخا په تحقيق معلوم دي مونږ ته وروستني خلق.

تفسير: يعني د پخوانيو او د وروستنيو د هيڅ يوه شخص يا د هغه اعمال ځمونږ له علمي احاطې څخه خارج نه دي، الله تعالى ته لـه ازله د هـر شي د تفصيل علم شته، او سم له هغه سره د دنيا ګردې پېښې او واقعات څرګندېږي (ښکاريږي)، او سم له هغه سره به په آخرت کې له ګردو مخلوقاتو سره عدل او انصاف کوي.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

او بېشکه رب ستا همدی به راټولوي دوی (په محشر کې لپاره د جزا)، بېشکه چې دغه (الله) ښه حکمت والا دی، ښه علم والا دی.

تفسير: يعني هره ذره هم د الله تعالى په علم کې شته، هر کله چې د ده علم او حکمت مقتضي شي؛ نو ګرد به په يوه وخت کې سره ټولوي، او په دغه کې هيڅ اشکال نشته، د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګډېدو کې، د سمندرو په ژورو کې، او په فضاء کې او هوا کې، الغرض په هر ځای کې هر څيز او د هغه هر جزء چې وي؛ هغه پخپل محيط علم او کامله قدرت سره ټولوي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له وچې خټې چې کړنګېدلې (لکه کودړی چې وي) له تورې خټې خوسا کړی شوې.

تفسير: د آفاقيه وو آيتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسيه وو آيتونو او دلائلو بيان فرمايي، چې د هغه په ضمن کې ښايي دغه تنبيه هم مقصود وي؛ چې د منبع الکمالاتو هغه ذات چې تاسې يې په داسې يوه عجيبه طريقه سره رومبی ځلې پيدا کړئ؛ نو بيا ستاسې پيدا کول او په يوه ميدان کې مو سره راټولول هغه ته څه اشکال لري؟ .

تنبيه: د آدم د پيدا کولو په نسبت دلته يې دوه الفاظ وفرمايل: (١): ﴿صَلْصَالٍ﴾: يعني هغه کړنګېدونکې خټه چې د اور د پخېدلو څخه دغه کيفيت په کې پيدا کيږي، چې هم دغه يې په بل ځای کې ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ فرمايلی دی، (٢): ﴿حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾: يعني هغه خوسا شوې خټه چې ترې بدبويي خيژي، داسې خيال کيږي چې رومبی به يې له خوسا شوې خټې څخه د (آدم) کالبوت تيار کړی وي، او بيا به يې وچ کړی وي، او بيا به يې داسې پوخ کړی وي، چې ترې کړنګ ختلو، بيا وروسته له مختلفو تطوراتو دغې درجې ته رسېدلی وي چې انساني روح په کې وپوکل شي.

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

او جان (پلار د پيريانو) پيدا کړی دی مونږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بې لوګې څخه.

تفسير: يعني لطيف اور او هوا سره ګډه کما قال الله تعالى: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ (٢٧ جزء د الرحمن سورت (١٥) آيت اوله رکوع)، د انسانانو پلار له داسې يو مادې څخه پيدا کړی شوی دی، چې د خاورو عنصر په کې غالب دی،

او د پيريانو پلار له هسې يوې مادې څخه روغ شوی دی چې په هغه کې د اور عنصر غلبه درلوده، چې (ابليس) هم په همدغه قسم کې وو.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل رب ستا ملائکو ته چې بېشکه زه پيدا کوونکی يم د يوه بشر له کودرو کړنګېدونکو وچو څخه (چې جوړ شوي دي) له تورې خټې خوسا شوې څخه. نو کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي يئ.

تفسير: يعنې د آدم عليه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دې قابل به يې وګرځوم چې انساني روح پکی و پوکل شي، چې په هغه له يو جماد څخه انسان جوړېږی، نو په دغه وخت کې به تاسې ته حکم درکول کېږي چې ګرد ورته سجده کړئ.

تنبيه: پاک الله چې د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشريف او تکريم او د انساني روح د امتياز د ښکاره کولو لپاره دی.

فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

نو سجده وکړه ملائکو ټولو د دوی تمامو (يو کرت). مګر خو ابليس، (چې له ډېره کبره) منع يې راوړه له دې نه چې شي دی سره له سجده کوونکو (آدم ته، نو) وفرمايل (الله) ای ابليسه ! څه (عذر) وو تا لره (په دې کې) چې نه شوې ته سره له سجده کوونکيو؟. وويل (ابليس) چې نه يم زه (لايق د دې کار) چې سجده وکړم (داسې) بشر ته چې پيدا کړی تا له کودړو کړنګېدونکيو وچ (چې جوړ شوی دی) له تورې خټې خوسا شوې.

تفسير: يعنې شيطان وويل: آدم عليه السلام پيدا شوی دی د «خسيس» شي نه چې خاورې دي، او زه پيدا يم له «شريف» شي نه چې اور دی، نو روحاني لطيف څيز جسماني کثيف څيز ته څرنګه سجده وکړي؟ .

قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾

نو وفرمايل (الله ابليس ته) پس ووځه ته له دې ځايه، نو بېشکه ته رټلی شوی يې.

تفسير: يعنې له جنته، يا له آسمانه، يا د ملائکو له ټولې، يا له دغه عالي مقامه چې تر اوسه پورې ته هغه ځای ته رسېدلی وې (ځه ووځه، نو بېشکه ته رټلی شوی يې)، يعنې مردود او مطرود يې، يا به «رجيم» اشاره وي هغه طرف ته چې پخوا تېر شو، چې په «شهاب» د ستوري په لمبو شياطين ويشتلی شي، ګواکې په دغه لفظ سره د هغې شبهې جواب ورکړی شوی دی، چې ستا انکار له سجدې څخه د عنصري شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چې پاک الله ورته سرلوړي او افتخار ورکړي، هو ! ستا د دغې اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختي ده، چې ستا د بد استعداد لامله په تا کې مضمر او مقدر دی.

وَّإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

او بېشكه پر تا باندې دى (اى شيطانه !) لعنت تر ورځې د جزاء پورې.

تفسير: يعنې اى شيطانه ! د قيامت تر ورځې پورې د الله تعالى له رحمته لرېوالى، او د بندګانو له لورې به هم لعنت درباندې وريږي، او په دغه ترتيب سره آناً فاناً ته له خيره لرې کېږې، کله چې تر قيامته پورې به د خير توفيق ونه لرې، او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته، ځکه چې په آخرت کې به هر سړى همغه ريبي چې دلته يې کرلي وي، يا داسې ووايه چې: د قيامت تر ورځې پورې به لعنتونه پرې وريږي، او وروسته له هغه به په بېشمارو اقسامو عذابونو کې اخته کيږي، يا به د ﴿إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ﴾ لفظ له دوامه کنايه وي.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

وويل (ابليس) اى ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې بيا پورته کولى شي (خلق) له قبورو. وفرمايل (الله) نو بېشكه چې ته له مهلت ورکړيو شويو څخه يې. تر (هغې ورځې) د وخت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پورې.

تفسير: د دغې واقعې تفصيل په «البقره» او «الأعراف» په سورتونو کې تېر شوى دى، او مونږ د «الأعراف» په دويمه رکوع کې د دې په اجزاوو څه کلام هم کړى دى، هغه دې هلته بيا ولوستل شي.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

وويل (ابليس) اى ربه ځما ! قسم دى ما لره په سبب ګمراه کولو ستا ما لره چې خامخا ښايسته به کړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوى ته په ځمکه کې، او خامخا زه به ګمراهان کړم هرومرو دوى ټول. مګر خو هغه بندګان ستا له دوى څخه چې خالص کړى شوي دي (له ګناهونو).

تفسير: يعنې انسانانو ته به د دنيا پسرلى ورښكاره كوم، او د نفساني غوښتنې په حال کې به يې راګېروم، او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسوا نور ګرد به له لارې څخه بې لارې كوم، لعين ابليس دغه كلمات د انتقام په جوش کې ويلي دي، چې مطلب يې داسې وو، چې زه خو ستا هيڅ شى نشم درخرابولى، ليكن په هغه سبب چې زه لرې غورځولى شوى يم، د خپل قدرت سره موافق د ده تر نسلونو پورې به هم خپل انتقام اخلم، د «الأعراف» په سورت کې په دغه موضوع مونږ څه ليكلي دي، هغه دې بيا ولوستل شي !.

قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

نو بيا وفرمايل (الله) دغه (اخلاص په عمل کې) لاره ده تر ما پورې برابره.

تفسير: يعنې بېشكه د بندګى او اخلاص لاره سمه برابره تر ما پورې رسيږي، او همدغه ځما صافه او سمه لاره ده چې په کې هيڅ لوړه (پورته) ژوره (ښكته) او کاږه واړه نشته، او هر چا چې د عُبوديت او اخلاص طريقه اختيار کړه؛ همغه به د شيطان لعين له تسلّط نه مأمون پاتې كيږي، او هر څوك چې د هغه ملعون متابعت كوي، له هغه سره به دوزخ ته ځي.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

بېشكه خاص بندګان ځما چې دي؛ نشته تاته پر دوی هيڅ تسلّط (او غلبه په ګمراه کولو دهغوی کې) مګر هغه څوک چې متابعت کوي ستا له ګمراهانو (چې ستا زور پرې رسيږي).

تفسير: يعنې بېشكه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چې د هغو ذکر پاس وشو؛ ستا هيڅ زور نه چليږي، يا به يې دا مطلب وي چې: پر هيڅ بنده به ته په زور او زبردستي څه کار نشې کولی، هو ! هر هغه څوک چې پخپله ګمراه او بې لارې شي، او د خپل جهله او حماقته تا پسې رهي (روان) شي؛ هغه پخپل اختيار خپل ځان خراب او بربادوي، لکه چې په (١٣ جزء د ابراهيم سورت په (٢٢) آيت (۴) رکوع) کې پخپله د شيطان مقوله تېره شوه: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي﴾.

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

او بېشكه چې جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدې د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو. چې دي دې (دوزخ) لره اوه دروازې، لپاره د هرې دروازې له دې (ګمراهانو) څخه يوه برخه به وي قسمت (او تعيين) کړی شوي.

تفسير: ځينو اسلافو له ﴿سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ څخه د دوزخ اوه طبقې لاندې او باندې مراد کړي دي، لکه چې ابن عباس رضي الله تعالى عنه د هغوی نومونه داسې راښوولي دي: (١): جهنّم، (٢): سعير، (٣): لَظى، (۴): حُطمه، (۵): سقر، (۶): جحيم، (٧) هاويه، او د جهنّم د لفظ اطلاق پر يوې خاصې طبقې او پر ګردو طبقاتو پر دواړو کيږي، د ځينو په نزد تړې هغه اووه دروازې مراد دي، چې په هغو کې به ببل ببل مجرمان سره ننوځي، والله أعلم.

شاه صاحب ليکي: «لکه چې جنّت اته دروازې لري، او په نېک عملو کسانو ويشلې شوي دي؛ همداسې د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ويشلې شوي دي، ښايي د جنّت يو ور ځکه زيات وي؛ چې ځينې موحّدين د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بې له عمله په جنّت کې داخليږي، باقي په عمل کې دروازې سره برابرې دي.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿۴۵﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿۴۶﴾

بېشكه ځان ساتونکي (له متابعت د ابليس) په جنتونو کې به وي او په چينو کې به وي. (او وبه ويلی شي دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتی له هره آفته په دغه حال کې چې په امن به يئ (له زواله د نعمت).

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿۴۷﴾

او وبه باسو (لرې به کړو) هر هغه څه چې په زړونو د دغو (جنتيانو) کې دی له کينې څخه، حال دا چې (لکه) ورونه به وي، سره ناست به وي پر تختونو (د زرو چړاو په جواهرو) مخامخ يو بل ته.

تفسير: يعنې وروسته د جنت د رسېدلو څخه په اهل الجنت کې به يو تر بله هغه پخواني کدورتونه به له سره نه پاتې کيږي، او له ګردو مکدرو (خيرنو) شيانو څخه به دوی پاکيږي، او وروسته له هغه چې په جنت کې داخليږي، نه به هلته يو پر بل حسد او کينه کوي، بلکه ګرد لکه ورونه او خواږه ملګري په انتهايي محبّت او الفت سره اوسيږي، او هر يو به د يو بل د ليدلو څخه د ډېر زيات مسروريت او محظوظيت احساس کوي.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿۴۸﴾

نه به رسيږي دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کې هيڅ قدر تکليف او نه به وي دوی له دغه (جنته) ايستلي شوي هيڅږي.

تفسير: په حديث کې دي چې جنتيانو ته به وويل شي: ای اهل الجنت ! اوس تاسې ته دغه انعام دی چې تل روغ رمټ او خوشاله اوسږئ، نه به له رنځوری ځخه څه ربړ (تکليف) او زحمت درپيښيږي، او نه به له موت او د هغه د لوازمو ځخه څه کلفت در وړاندې کيږي، بلکه تل ژوندي آرام او خوشاله اوسږئ ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کيږئ.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿۴۹﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿۵۰﴾

خبر کړه (ای محمده !) بندګان ځما چې بېشکه همدا زه ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی يم. او (بل په دې چې) بېشکه عذاب ځما همدغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسير: د مجرمينو او متقينو خاتمه او انجام يې بېل بېل سره بيان وفرمايل، او دلته يې تنبيه کړې ده، چې په هر صورت کې د الله تعالی د يوه نه يوه صفت او شان ظهور دی، هيڅ شبهه نشته چې الله تعالی اصلاً پر خپلو ګردو مخلوقو اراده لري چې بخښش او مهرباني وکړي، او په حقيقت کې اصلي مهرباني د همده ده، د دنيا ګردې مهربانۍ د ده د مهربانيو يوه پلوشه او تجلّي ده، ليکن هغه سړی چې له خپل شرارت او بدکارۍ ځخه پر خپل ځان د ده د بخښش او مهربانۍ ورونه بندوي؛ نو بيا د هغه سزا هم دومره سخته ده، چې د هغې مخه هيڅوک نشي نيولی.

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿۵۱﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) مېلمنو د ابراهيم ځخه (چې څو پرښتې وې).

تفسير: مېلمه يې ځکه وفرمايه، چې ابراهيم عليه السلام په ابتداء کې د هغو په نسبت د مېلمنو خيال فرمايلی وو، خو وروسته ورښکاره شوه چې دوی پرښتې دي.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿۵۲﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر ده (ابراهيم)؛ نو وويل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره، نو وويل (ابراهيم کله چې دوی ډوډۍ ونه خوړه): بېشکه مونږ له تاسې ځخه وېرېدونکي يو.

تفسير: په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ يعنې وېره يې په زړه کې پټه کړه، نو ويل کيږي چې په ابتداء کې يې د هغې وېرې په پټولو کې کوښښ وکړ، او بالآخر يې ونشوه ساتلی، او په ژبه يې هم ورظاهره کړه.

يا به يې مطلب داسې وي؛ چې سره د هغې د پټولو، د خوف آثار د ده په ځېره او نورو کې داسې څرګند (ښکاره) وو؛ چې ګواکې د حال په ژبه سره به يې ويل، چې زه خو له تاسې ځخه ويرېږم، دغه وېره د څه لامله وه؟ د هغه تفصيل او د دغې واقعې په نورو اجزاوو کوم کلام چې شوی دی؛ هغه ګردې ښايي چې بيا په (۱۲ جزء د هود عليه السلام د سورت په (۷) رکوع) کې ولوستل شي !.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾

نو وويل (ملائكو) مه ويرېره ! بېشكه چې مونږ زېرى كوو تاته په هلك ډېر پوه هوښيار سره (كله چې بالغ شي).

تفسير: يعنې د ويرېدلو هيڅ ضرورت نشته، بلكه د خوښۍ ځاى دى چې په دغه زوړوالي كې مونږ تاسې ته د الله تعالى له جانبه د اولاد زېرى دركوو، اولاد هم څرنګه؟ هلك ! چې ډېر هوښيار لوى عالم دى، چې د نبوّت پر علومو او د نبوّت پر منصب فائز يږي: ﴿وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ (٢٣ جزء د الصافات سورت (١١٢) آيت (٣) ركوع).

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَن مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾

وويل (ابراهيم) آيا زېرى راكوئ ماته (اى پرښتو په ولد سره) سره د دې چې رسېدلى دى ماته زوړوالى؛ نو په كومه وجه تاسې زېرى راكوئ؟ .

تفسير: كله چې په غير متوقّع او فوق العاده ډول سره دغه زېرى يې واورېد؛ نو خپل زوړتوب ته يې كتلې دغه خبره څه عجيبه او غريبه ورځرګنده (ښكاره) شوه، دغه د انساني طبيعت خاصه ده، كله چې انسان ته كومه ښه فوق التصور او خلاف التوقّع خبره يو ناڅاپه ورسيږي؛ نو سره له باور او يقين كولو د هغه تحقيق او تفتيش او تعقيب په ډېر ښه ډول سره كوي، او د هغه په څېړنه كې د تعجّب لهجه اختياروي، څو خبر وركوونكي په پوره تاكيد او تصريح سره خپله خبره او زېرى بيا په ښه ډول سره تكرار كړي، او دى يې په ښه ځير سره بيا هم واوري، چې په هغه كې نه د هيڅ قسم ابهام او غلط فهمۍ احتمال، او نه د تأويل او التباس جنجال پاتې شي، ګواكې د تعجب له ښكارولو څخه د بشارت ښه واضح كول او پخول او د اورېدلو له تكراره نوى لذت حاصلول مقصود وي.

قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾

وويل (ملائكو ابراهيم ته) چې زېرى كړى دى مونږ تاته په حقه (په رښتيا) سره، نو مه كېږه ته له جملې د ناامېدانو څخه. وويل (ابراهيم چې زه نه يم ناامېده) او څوك دي؟ چې ناامېده كيږي به له رحمته د رب خپل (نه ناامېده كيږي هيڅوك) مګر خو ګمراهان (كافران).

تفسير: يعنې د الله تعالى له رحمته خو عام مسلمانان هم نشي ناامېده كېدى، نو انبياوو عليهم السلام ته به (معاذ الله) څرنګه له هغه تردّد پېښيږي؟ د عاديه وو اسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه يو عجيب شى رامعلوم شو، او د هغه په نسبت مې د تعجّب اظهار وكړ، چې د پاك الله په قدرت اوس په دغه زوړوالي كې به زه د اولاد پلار كېږم؟، شاه صاحب ليكي: «له عذابه د الله نه ويرېدل او د الله تعالى له فضله ناامېده كېدل دواړه د كفر خبرې دي».

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾

وويل (ابراهيم) نو نور څه مقصود دى ستاسې (برسېره پر دې زيرې) اى رالېږلي شويو (پرښتو له الله نه، او چېرته ځئ؟).

تفسير: يعنې آيا محض تاسې د همدغه بشارت اورولو لپاره ليږلي شوي يئ؟ يا په بل كوم مهم كار هم مامور شوي يئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهيم عليه السلام پوهېدلى وي؛ چې دوى د كوم بل غټ كار لپاره هم راغلي دي.

قَالُوٓاْ إِنَّآ أُرۡسِلۡنَآ إِلَىٰ قَوۡمٖ مُّجۡرِمِينَ ٥٨ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍۖ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمۡ أَجۡمَعِينَ ٥٩ إِلَّا ٱمۡرَأَتَهُۥ قَدَّرۡنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ ٦٠

نو وويل (ملائكو) چې بېشكه مونږ رالېږلي شوي يو هغه قوم (د لوط عليه السلام) ته چې مجرمان (كافران) دي. مګر آل د لوط چې بېشكه هرومرو مونږ نجات ورکوونكي ساتونكي يو د دوی د ټولو (له عذابه). مګر ښځه د دغه (لوط) چې مقدّره مقرره کړې وه مونږ (په حكم د الله سره) چې بېشكه دا له بېرته پاتې كيدونكيو ده (په معذّبينو كې).

تفسير: يعنې دغه ښځه به له نورو كفّارو سره په عذاب كې مبتلا كيږي.

تنبيه: ظاهر خو همدغه دی چې: ﴿قَدَّرۡنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ﴾ د هغو ملائكو مقوله ده چې سره له عذابه راغلې وې، كله چې دوی د قضاء او قدر د فيصلې نافذ كولو لپاره په رسمي ډول سره راغلې وې؛ نو ځكه د تقدير نسبت يې نيابتاً پخپل طرف وكړ، او ممكن دي چې دغه ﴿قَدَّرۡنَآ﴾ الآية ـ د الله تعالى كلام وي، نو په دغه تقدير سره هيڅ اشكال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ٦١ قَالَ إِنَّكُمۡ قَوۡمٞ مُّنكَرُونَ ٦٢

نو كله چې راغلل آل د لوط ته (هغه) لېږلې شوې (ملائكې). نو وويل (لوط) دوی ته: بېشكه تاسې يو قوم يئ بل رنګ (نا آشنا ويروونكی).

قَالُواْ بَلۡ جِئۡنَٰكَ بِمَا كَانُواْ فِيهِ يَمۡتَرُونَ ٦٣

وويل (پرښتو: نه يو مونږ ناآشنا ډارونكي) بلكه (ملائكې يو چې) راغلي يو تاته په هغه (عذاب) سره چې وو (قوم ستا) چې په هغه كې به يې شك كولو (له ډېر جهل او عناده).

تفسير: يعنې مه ويرېږه ! مونږ بنيادمان نه يو، مونږ خو له اسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی، چې په هغه كې دا خلق له تا سره جګړې كوي، يعنې هغه مهلك عذاب چې ته په هغه سره درګرده دوی ويروې، او دوی پرله پسې تړې انكار كوي.

وَأَتَيۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ٦٤

او راوړی دی مونږ تاته حق (چې عذاب دی) او بېشكه مونږ خامخا يو صادقان (رښتين په دغه خبره كې).

تفسير: يعنې اوس تاسې بالكل مطمئن شئ ! دغه بالكل داسې پخه او غوټه شوې خبره ده چې په كې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَأَسۡرِ بِأَهۡلِكَ بِقِطۡعٖ مِّنَ ٱلَّيۡلِ وَٱتَّبِعۡ أَدۡبَٰرَهُمۡ وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٞ وَٱمۡضُواْ حَيۡثُ تُؤۡمَرُونَ ٦٥

نو بوځه (وباسه) عيال خپل (له دې ښاره) په يوه ټوټه د شپې او ته (هم څه) وروسته په دوی پسې، او نه دې ګوري بېرته له تاسو څخه هيڅ يو (چې ونه ويريږي)، او ځئ تاسې هغه ځای ته چې امر حكم شوی دی (تاسې ته).

تفسير: يعني كله چې د شپې لږ څه برخه پاتې شي؛ نو ته سره د خپلې کورنۍ له دې ښاره ووځه ! او تاسې له ګردو څخه وروسته لاړ شئ، څو پوره مطمئن شئ چې بل ستاسې هيڅوک نه دی پاتې شوی، يا له لارې بهر ته نه دی ګرځېدلی، نو په دغه صورت کې به ستاسې زړونه بالکل ډاډه او مطمئن کيږي، او په پوره خاطر جمعی سره به د الله تعالی په ذکر او شکر کې مشغولېږئ، او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبر ېږئ، د بل لوري ستاسې د دغه بهر ته تللو لامله به وړاندې تلونکي ستاسې له وېرې شا نه ګرځوي، او وروسته به نه ګوري.

په دې ډول به د ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ﴾ پوره امتثال کېدی شی، او دغه کسان به د خطر له ځايه لرې پاتې کيږي، او دوی به تاسې خپل ظاهري ملاتړ او ظهير ګڼي، (او ځئ تاسې هغه ځای ته چې پرې حکم کړی شوی دی تاسې ته) يعني د شام په ملک کې، يا بل کوم ځای ته چې پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وي.

وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

او وحي کړې وه مونږ دغه (لوط) ته د دې کار (چې تفسير يې دا دی) چې ښکه ښخ د دې کسانو به پرې کړی شي په دې حال کې چې دوی په سبا کې داخليږي.

تفسير: يعني لوط عليه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعي فيصله واورولە، چې عذاب هيڅ لرې نه دی، اوس د ګهيځ (سحر وختي) په وخت کې به بالکليه دغه قوم استيصال (هلاک) کړی شي، او بيخي به فنا کيږي، ښايي چې مطلب يې داسې وي چې د صباح پر شروع کېدلو سره به عذاب هم شروع کيږي، او تر لمر ختو (اشراق) پورې به ګرده معامله پای ته ورسيږي، ځکه چې په بل ځای کې د «مصبحين» په ځای د «مشرقين» لفظ راغلی دی.

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چې خوښي زيري يې کولو (يو په بل سره په چرت د لواطت کې).

تفسير: يعني کله چې يې واورېده چې د لوط عليه السلام کره ډېر حسين او جميل هلکان مېلمانه شوي دي؛ نو د خپل عادت لامله په ډېر شوق او رغبت د هغه په لوري ور په منډه شول، او د ده د کور په شاوخوا کې سره غونډ شول، او د لوط څخه يې مطالبه وکړه چې دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبيه: په ﴿وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ﴾ الآية ـ کې «واو» د مطلق جمع لپاره دی، دلته د واقعاتو د ترتيبو بيان ملحوظ نه دی، د «هود» او د «الأعراف» په سورتونو کې دغه قصه تېره شوې ده، هغه دې سره د هغو تفاسيرو دلته بيا ولوستل شي !.

قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾

وويل (لوط) چې ښکه دا کسان مېلمانه ځما دي، نو مه شرموئ ما (په رسوايي د دوی؛ ځکه چې د مېلمه فضيحت د کوربه رسوايي ده). او وويرېږئ تاسې له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسې ما (د مېلمنو په مخ کې).بيا وويل (قوم د لوط لوط ته) آيا نه وې منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟ .

قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾

وويل (لوط) چې دغه دي لونې ځما که يئ تاسې کوونکي (د نکاح له دغو سره).

تفسير: تاسې خپله غور وکړئ، چې آيا د شهوت د قضاء حلالي مواقع ستاسې په مخکې موجود نه دي، چې د دغسې چټې (بېکاره) حرام کارۍ مرتکب کېږئ؟ دغه دي ستاسې سېځې (چې ځما د لونې په شاني دي) ستاسې په کورونو کې موجودې دي، که تاسې ځما پر وينا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طريقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء لپاره هغوی کافي دي، دا څومره بده او خرابه خبره ده چې له حلال او طيب شي څخه تاسې مخ اړوئ او د حرامو په پلټنې کې ځان ککړوئ.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

(نو وفرمايل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا (ای محمده !) چې بېشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستۍ (د ګمراهۍ) خپله کې مدهوشان دي.

تفسير: ظاهر خو دغه دی چې دا خطاب د الله تعالى له طرفه نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته دی، يعنې ستا په عمر او ژوند قسم دی چې د لوط عليه السلام قوم د غفلتونو او مستيو په نشو کې بيخي ويده (اوده) او ړانده شوي وو، دوی په ډېره بې پروايۍ سره د لوط عليه السلام نصيحت ونه مانه، بلکه تر پښو لاندې به يې غورځاوه، دوی د خپلو قوتونو په نشو کې مست وو، شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بيخي مسخ او خراب کړي وو، دوی په ډېر امن او اطمينان د الله تعالى د نبي سره جګړې کولې، او نه پوهېدل چې تر سحره پورې دوی ته څه حال پېښېدونکی دی؟ د تباهۍ او د موت وريځې د دوی پر سر ورختلې وې، دوی د لوط عليه السلام پر خبرو خندل، خو مړګ د دوی پر دغه وضعيت خندېده.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾

نو ونيول هغوی لره غږ هيبتناک (د جبريل) حال دا چې داخلېدل دوی په وخت د ختلو د لمر کې.

تفسير: د دې په متعلق مونږ په همدغه قريب ځای د ﴿دَابِرَ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ﴾ په تفسير کې کلام کړی دی، «ابن جريج رحمه الله تعالى» وايي: هر هغه عذاب ته چې په هغه سره کوم قوم هلاک کولی شي؛ «صيحه» يا «صاعقه» ويلی شي.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

نو وګرځولو مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی، او اُووَرول مونږ پر هغوی کانې له کرتکانو څخه (چې په هر يوه به د خپل مرجوم «سنګسار» نوم ليکلی وو). بېشکه چې په دغه (مذکور کې چې تېرې قصې دي) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دي لپاره د پوهانو عبرت اخيستونکو.

تفسير: د سدومیانو د تعذيب تفصيل د «هود» په سورت او نورو کې تېر شوی دی، «متوسم» په اصل کې هغه شخص ته وايي: چې د ځينو ظاهري علاماتو او قرائنو له لېدلو څخه يواځې په فراست سره د کوم شي سراغ لګوي.

په حديث کې راغلي دي: «اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله»، په ځينو روايتونو کې د «بتوفيق الله» زيادت شته، يعنې د مؤمنينو له فراسته تل وويرېږئ چې مؤمن د الله تعالى له عطا کړی شوې رڼا په توفيق سره وينې.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بېشکه دغه (قريې) خامخا پرتې دي په لاره سمه (چلنده) کې.

تفسير: له مکې معظّمې ځنې د شام په لوري تلونکيو ته د دغو چپه (وران) شويو ښارو کنډوالې په نظر راتللې ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافّات سورت (۱۳۷ – ۱۳۸) (۴) رکوع).

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

او بېشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کې خامخا دليل (د عبرت) دی مؤمنينو ته.

تفسير: يعنې د هغو کنډوالو له ليدلو څخه بالخصوص مؤمنينو ته عبرت حاصليږي، ځکه چې هغوی پوهيږي چې د لوط عليه السلام د قوم د بغاوت او بدکارۍ په سزا کې دغه ښارونه سره د اوسېدونکو د هغو له يوه مخ اړولي شوي دي، د مؤمنينو څخه ما سوا نور خلق ممکن دي چې د هغو د ليدلو څخه داسې ووايي چې: دغه ورانۍ محض اتفاقي يا طبيعي ـ يا د بخت او طالع (بدبختۍ) يا د نورو عواملو لامله واقع شو دی.

وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾

او په تحقيق شان دا دی چې وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شُعيب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسير: د «ځنګل» اوسېدونکي، يعنې د شُعيب عليه السلام قوم چې د «مدين» په ښار کې اوسېدل، او هغوی ته نژدې د ونو ځنګل (بڼ) وو، او ممکن دي چې ځينې خلق به هلته هم اوسېدل، ځينې وايي چې «أصحاب الأيكه» او «أصحاب المدين» دوه سره جلا (جدا) قومونه دي، چې شُعيب عليه السلام د دواړو په لوري مبعوث شوی وو، دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستۍ او داړه ماريۍ او په تول او پيمانه کې فريب ورکول او غولول وو، د دوی مفصّله قصه د «هود» او د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې ولوستله شي.

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾

نو انتقام واخيست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بېشکه دا (ښارونه د لوط او شُعيب) خامخا پراته دي په لاره لويه ښکاره کې.

تفسير: يعنې د شام او حجاز پر هغې لارې چې د لوط عليه السلام د قوم کلی وو، له هغو څخه لږ څه ښکته د شُعيب عليه السلام د قوم مسکن وو، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾

او خامخا په تحقيق دروغجن شميرلي وو خاوندانو د حجر (يعنې ثموديانو) د الله رسولانو لره.

تفسير: له أصحاب الحجر څخه مقصود «ثموديان» دي، چې د دوی د ملک نوم «حجر» وو، او د مدينې منورې په شمال کې واقع دی، او د دوی په لوري صالح عليه السلام مبعوث شوی وو، هغوی دی دروغجن وګڼه، چې همدغه يوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ ګواکې ګردو (ټولو) انبياوو ته د دروغو نسبت کول دي.

وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾

او ورکړي وو مونږ دغو (ثموديانو) ته دلائل خپل؛ نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسير: يعني هغه اوښه چې له تيرې (ګټې) څخه ايستلې شوې وه، او برسېره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٨٢﴾

او وو دوی چې تورلې کښودلې به يې له غرو څخه کوټې په دې حال کې چې په امن کې به وو (په هغو کې له هره آفته).

تفسير: يعني پر دنيوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبّر او لويۍ د ښکاره کولو لپاره يې غرونه تورل، او لوی عاليشان منازل به يې جوړول، او داسې به يې ګڼل چې مونږ له سره له دې ځايه بل چېرې تلونکي نه يو، او پخپلو منځو کې به يې سره ويل چې: «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کې هيڅ يو آفت او مصيبت له سره نه وي رارسېدونکی».

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

نو ونيول هغوی لره غږ هيبتناک (د جبريل) په دغه حال کې چې داخلېدل دوی په سبا کې؛ نو دفع نه کړ له دوی نه (هيڅ عذاب) هغو شيانو چې وو دوی چې حاصلول به يې (چې ټينګې بناوې، اموال، رجال او نور وو).

تفسير: يعني مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسماني قوت او نور اسباب او وسائل هيڅ يو شی هم د الله تعالی عذاب نشي دفع کولی، د دوی قصه هم پخوا تېره شوې ده.

په حديث کې دي چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم د تبوک د تګ په وخت کې کله چې د «حجر» پر وادي تېرېده؛ نو خپل مبارک سر يې پخپل څادر پټ کړ، او د خپلې سورلۍ تګ يې تېز کړ، او اصحابو ته يې امر وکړ، چې «د معذّب قوم په کليو کې مه ننوځئ ! مګر په داسې شان چې د الله تعالی له وېرې وژاړئ، او که ژړا نه درځي؛ نو د ژړېدونکو په شان وضعيت ځان ته غوره کړئ ! الله تعالی دې داسې ونه کړي چې تاسې ته هم داسې در ورسيږي، چې دغو ته رسېدلی وو».

دغه يې مسلمانانو ته ادب وروښود؛ چې سړی ښايي د دغسې ځايونو له کتلو څخه عبرت واخلي، او د پاک الله له وېرې څخه لړزېدونکی او وېرېدونکی وي، او د هسې ځايونو ليدل دې تش سيل او تماشا ونه ګڼي !.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ۖ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾

او نه دي پيدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي مګر په حق (او حکمت او تدبير) سره، او بېشکه قيامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالی ستا انتقام اخلي له مکذّبانو څخه)؛ نو څنګ وکړه ته له دوی نه په څنګ کولو نېکو سره (يعني عفوه ورته وکړه).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «د پخوانيو امتونو حال يې واوراوه چې دا جهان همداسې تش نه دی، او پر سر يې يو لوی مدبر شته، چې د ده لوی ذات د هر څيز تدارک کوونکی دی، او د مکمل او آخري تدارک نوم قيامت دی، او له کفّارو څخه د څنګ کېدلو امر يې هلته وفرمايه، چې د الله حکم ورسولی شي، او د تبليغ فرض اداء کړی شي، او کافران لا پخپل ضد او عناد باندې ټينګ ولاړ وي، نو دلته حکم وشو چې د زياتې جګړې کولو څخه هيڅ يوه فائده نشته، اوس نو د وعدې لارې ګوره ! او د دوی په ايذاء او تکليف صبر کوه ! او د شکايت حرف پر خپله ژبه مه راوړه ! تر څو چې د پاک الله فيصله راشي»، (ځينو ويلي دي چې دغه حکم منسوخ شوی دی په آيت د سيف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بېشكه رب ستا همدى دى ښه پيدا كوونكى ډېر علم والا.

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقيق در كړى دى مونږ تاته اوه آيته له فاتحې او (در كړي دي مونږ تاته) قرآن عظيم (الشان خورا ډېر لوى).

تفسير: شاه صاحب ليكي: «يعنې دغومره لوى نعمت ته وګوره چې تاته عطا شوى دى، او د كفارو له ضده مه خپه كېږه !».

تنبيه: د «سبع المثاني» په مصداق كې اختلاف دى، صحيحه او راجحه همدغه ده، چې له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آيتونه مراد دي، چې د هر لمانځه په هر ركعت كې تكراريږي، په صحيحه وو احاديثو كې تصريح ده چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د سورت «الفاتحه» په نسبت فرمايلي دي چې: «همدغه «سبع المثاني» او عظيم الشان قرآن دى؛ چې ماته راكړى شوى دى»، او دغه وړوكي سورت ته «قرآن عظيم» يعنې لوى قرآن فرمايل د اعتبار په درجه دي، دغه سورت ته «أم القرآن» هم په همدغه لحاظ سره وايي، چې ګواكې دغه يوه خلاصه او عماد دى، چې ښايي د هغه پوره تفصيل او شرح پاك قرآن ګڼلى شي، د عظيم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالي نقشه يواځې په همدغه سورت كې شته.

برسېره په دې د «مثاني» د لفظ اطلاق له ځينو حيثياتو لامله پر پوره قرآن هم كړى شوى دى: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ (٢٣ جزء د الزمر سورت (٢٣) آيت (٣) ركوع)، او ممكن دي چې نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو «مثاني» وويلى شي، مګر په دغه ځاى كې د «سبع مثاني» او «قرآن العظيم» مصداق همدغه د «الفاتحه» سورت دى، يا به له «المثاني» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظيم» نه پخپله عظيم الشان قرآن مراد وي، او دغه عطف له قبيل د عطف د عام وي پر خاص باندې.

يعنې او خامخا په تحقيق سره در كړى دى مونږ تاته اى رسوله ځما اووه آيتونه له «الفاتحه» څخه، او در كړى دى مونږ تاته قرآن لوى چې يې لوى دى قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

مه راكاږه او مه پورته كوه ستر ګې خپلې (په رغبت سره) هغو شيانو ته چې نفع وركړې ده مونږ په هغه سره حال دا چې هغه قسم قسم شيان دي دغو كفارو ته، او خفګان مه كوه په دغو (كفارو چې ايمان نه راوړي، يا په دې چې مؤمنان په ظاهري نعمتونو كې نه دي)، او ښكته كړه وزر خپل لپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت كوه پر دوى).

تفسير: مشركين ـ يهود ـ نصارى او د الله جلّ جلاله او رسول صلى الله عليه وسلم نورو دښمنانو ته د دنيا د څو ورځني ژوندانه سامان چې وركړى شوى دى؛ هغه ته مه ګورئ ! دوى پرېږدئ چې څو ورځې مزې وكړي، تاسې ته پاك الله د قرآن عظيم هغه دولت در كړى دى؛ چې د هغه په مقابل كې د دنيا نور دولتونه هيڅ دي، په روايا تو كې راغلي دي: «هر چاته چې الله تعالى قرآن وركړي، او دى د نورو نعمتونو هوس كوي؛ ګواكې ده د قرآن قدر ونه كړ».

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ الآية ـ يعني غم مه خوره چې دوی ولې نه مسلمانيږي، تاسې د خپل تبليغ اداء کوئ ! او معاندينو پسې خپل ځان په زيات فکر او غم کې مه مبتلا کوئ ! ستاسې د شفقت او همدردۍ مستحق مؤمنين دي، له دوی سره د ملاطفت، پوستوالي، مهربانۍ، شفقت او تواضع وضعيت وکړئ !.

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووايه (ای محمده !) چې بېشکه زه چې يم همدا زه وېرووونکی ښکاره يم (له عذابه د الله).

تفسير: يعني که يې منئ يا يې نه منئ؛ زه د الله تعالى پيغام صاف صاف تاسې ته رسوم، او د تکذيبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طريقه) سره اګاه کوم.

كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

(درکړي مو دي تاته سبع المثاني يا لېږلی مو وو عذاب) لکه چې نازل کړی وو مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چې ګرځولی يې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چې ځينې ته به يې شعر او ځينې ته به يې سحر ويل).

تفسير: د دې آيت معنی په څو ډوله شوې ده، ځينو ويلي دي چې له «مقتسمين ـ ويشونکو) څخه مراد د رسول الله صلى الله عليه وسلم د زمانې هغه يهودان او نصرانيان دي؛ چې د قرآن تقسيم او تحليل يې کړی وو، يعني هغه قرآني مضامين چې د دوی د تحريفاتو او آراوو او اهواوو سره موافق لويږي؛ نو يې مني، او هغه چې ترې مخالف واقع شي؛ نه يې مني.

مطلب به يې داسې شي چې: مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظيم الشان قرآن» درکړی، او لېږلی مو يې، او همغسې چې پخوانيو انبياوو ته مو کتابونه لېږل يا وحي مو نازلوله (يا پر پخوانيو کفارو مو عذاب نازلاوه؛ نو دغه) ارسال يا د وحي انزال کومه نوې عجيبه خبره نه ده، چې ترې انکار وکړی شي.

ځينو له «مقتسمين» څخه يهود او نصارى او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړي دي، يعني هغوی تحريفات وکړل، او خپل کتابونه يې ځيرې کړل.

ځينو ويلي دي چې هغه مشرکان ترې مراد دي، چې د استهزاء او تمسخر په ډول په قرآن کې يې تقسيمات کول، کله چې د قرآني سورتونو نومونو به يې اوربدل؛ نو پخپلو منځو کې دوی سره خندل، او ويل به يې چې «البقرة» يا «المائدة» به زه اخلم، «العنكبوت» او «النمل» به تاته درکړم.

دغو کسانو په يو بل قسم سره هم د قرآن عظيم په متعلق خپل خيالات تقسيم کړي وو، چا به ورته شعر ويل، چا به جادو ګانه، چا به د لېونيانو د اپلتو نسبت ورته کاوه، چا به «أساطير الأولين» باله.

نو دغو ګردو ته يې خبر ورکړ؛ چې زه تاسې ګرد له داسې عذابه وېرووونکی يم، لکه چې يقينا پر دغو مسخرو کوونکيو باندې نازل کېدونکی دی.

په دې تقدير د «أنزلنا» تعبير به په دې لحاظ وي چې متيقن الوقوع او قريب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی دی.

ابن کثير (رحمه الله) د «مقتسمين» معنی په قسم يادوونکو سره اخيستې ده، يعني هغو پخوانيو اقوامو چې د انبياوو په تکذيب او مخالفت باندې قسمونه ياد کړي وو، او پر دغو خبرو يې قسمونه يادول، دوی سماوي کتابونه ټوټې

ټوټې کړي وو، همغسې چې مونږ پر هغوی باندې عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ هم تاسې ویروي.

د «مقتسمين» د دې معنی په تایید کې «ابن کثير» دغه آیات وړاندې کړي دي: ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۴۹) آیت (۴) رکوع)، ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۸) آیت (۵) رکوع)، ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم (۴۴) آیت (۷) رکوع)، ﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۴۹) آیت (۶) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

نو قسم دی په رب ستا چې خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول (په ورځ د قیامت). د هغو اعمالو (د قسمت یا نسبت) څخه چې وو دوی چې کول به یې.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده !) هغه دعوت چې ته مامور یې پرې، او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا د دوی ویلو ته).

تفسیر: یعنې په ویلو کې هیڅ کوتاهي مه کوئ، او ښه پاک په ښکاره ډول سره د پاک الله پیغام ورسوئ ! دغه مشرکین ستاسې هیڅ شی نشي خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

بېشکه مونږ کافي شوي یو لپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس شوي یو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کې). هغه کسان چې ګرځوي (شریکوي) دوی سره له الله (چې بر حق معبود دی) معبود بل، نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنیا او عُقبی کې).

تفسیر: یعنې په دنیا او آخرت کې مونږ ګردو مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو، تاسې بې خوفه او خطره خپل تبلیغ ته دوام ورکړئ، ستاسې یوه ویښته ته به هم څه ضرر او زیان نه رسیږي.

﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ یعنې له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالی سره د شریک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق ګوري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دی مونږ ته؛ چې بېشکه ته چې یې تنګي راوړي سینه ستا په سبب د هغه خبرو چې وایي دغه (کفار). نو تل تسبیح وایه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکیو څخه. او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین (یعنې مرګ).

تفسیر: یعنې که د کفّارو له ضده او عناده او له دې نه چې شریک دروي الله تعالی ته، او طعن وایي په قرآن، او تمسخر کوي په نبي صلی الله علیه وسلم، زړه تنګه شئ؛ نو تاسې هغوی ځنې خپله توجه واړوئ، او بیخي د الله تعالی په تسبیح

او تحميد کې مشغول شئ ! د الله تعالى ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالى عبادت هغه شيان دي؛ چې د هغه له تاثيره قلب مطمئن او منشرح او ډاډينه مومي، او فکر او غم تر پې لرې کيږي، نو ځکه د نبي کريم صلى الله عليه وسلم عادت وو، کله چې کومه مهمه خبره به ورپېښيده؛ نو دوی به په لمانځه مشغولېدل.

﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ «او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته يقين» يعنې موت، د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آيت کې د «يقين» معنى په موت سره کيږي، يعنې د مړينې تر وخته پورې د الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسه !.

تمّت سورة الحجر، ولله الحمد والمنة، وهو المسئول أن يتوفّانا على أكمل الأحوال وأحسنها، فإنه جواد كريم، ملك برٌّ رؤوفٌ رحيم.

سُورَةُ النَّحلِ

«د (النحل) سورت «مکي» دی، پرته له دوو وروستنیو آیتونو چې «مدني» دي، (۱۲۸) آیتونه او (۱۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۶) او په نزول کې اویایم سورت دی، وروسته د (الکهف) له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾

راغی امر (حکم) د الله (په نصرت د مؤمنین او قیام د یوم الدین) نو تلوار مه کوئ تاسې هغه ته (ای کفّارو)، پاکي ده الله ته او لوی (اوچت او پورته) دی له هغه چې دوی شریک ورسره پیدا کوي (له بُتانو او نورو طواغیتوا).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د دغه حکم د وُقوع وخت قریب رارسېدلی دی، چې «د رسول الله صلی الله علیه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذلیل وي، او هغوی ته به په دنیا کې د مجاهدینو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت کې د ﴿أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾ د دربار له لوري د شرک او کُفر سزا ورسېږي، او د قیامت ساعت هم لرې نه دی»، د هغه شي راتلل چې یقیني وي؛ هغه ښایي راغلی وګڼلی شي، بیا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟.

کفّارو به د تکذیب او استهزاء له لارې ویل چې: د هغه عذاب یا د قیامت وعده چې تاسې راسره کوئ؛ ولې ژر نه راځي؟ نو دوی ته یې تنبیه فرمایلې ده چې ستاسې له داسې ویلو څخه هغه لرې کېدونکې نه ده، بلکه په حتمي او یقیني ډول سره هغه ژر راتلونکې ده، هر څومره چې په کې ځنډ (تأخیر) هم ولګېږي؛ هغه هم یو شان ستاسې په حق کې مفید دی، ممکن دی چې دې ضمن کې ځینو ته د اصلاح او د توبې توفیق ور په برخه شي.

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾

نازلوي (الله) ملائکې سره له روح (د وحي) په امر (حکم) خپل پر هر چا چې اراده وفرمایي (د نبوّت یې) له بندګانو خپلو، (او داسې فرمایي انبیاوو ته) چې وویرېږئ (خبردار کړئ تاسې خلق) په دې چې بېشکه نشته بر حق معبود مګر همدا زه یم، نو وویرېږئ تاسې له ما نه.

تفسیر: یعنې د پرښتو په جنس کې ځینو ته لکه جبرئیل علیه السلام یا «حفظة الوحي» د هغوی په لوري په ﴿فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ کې یې اشاره کړې ده (۲۹ جزء د الجن سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع).

﴿بِالرُّوحِ﴾ سره له روح او اسرارو د وحي، یا سره له نبوّت، یا قرآن چې هر یو له دغو څخه زړونه ته په غیر مرئي طریقې د یوې سرې او پټې خبرې په ډول راتله، لکه چې په (۲۴ جزء د المؤمن سورت په (۱۵) آیت دویمه رکوع کې یې فرمایلي دي: ﴿يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ﴾ او په (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آیت (۵) رکوع کې یې فرمایلي دي: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا﴾ د قرآن یا د الهي وحي په «روح» سره تعبیر کولو کې دغه اشاره ده، چې همغسې چې مادي اجسامو ته له نفخې څخه ظاهري حیات حاصلیږي؛ همداسې هغه قلوب هم چې د جهل او ضلال له ناروغیو څخه مړه شوي دي، د الله تعالی د وحي له رسېدلو څخه ژوندي کیږي.

﴿مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ هغه بندګان انبياء عليهم السلام دي چې پاک الله هغوی په ګرد مخلوقاتو سم له خپل حکمت او کامل اختيار سره غوره کړي دي، ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آيت (۱۵) رکوع)، ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۷۵) آيت (۱۰) رکوع).

﴿أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ﴾ «داسې چې وويروئ او خبردار کړئ خلق په دې چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر همدا زه يم؛ نو وويرېږئ تاسې له ما نه»، يعنې د توحيد تعليم ـ د شرک تردید ـ د تقوی په لوري دعوت ـ دغه علی الدّوام د ګردو انبياوو عليهم السلام مشترکه او متفقه نصب العين دی، ګواکې دغه د توحيد د اثبات نقلي دليل دی، وروسته له دې نه عقلي دلائل هم بيانيږي.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝۳

پيدا کړي دي (الله) اسمانونه او ځمکې په حق (حکمت او رښتيا) سره، پورته دی (الله) له هغه څه نه چې شريکان يې ورته نيسي دغه (مشرکان).

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۝۴

پيدا کړی دی (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منيو) نه، نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه کوونکی وو ښکاره (په ناحقه سره).

تفسير: يعنې د علويّاتو او سفلياتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پيدا کړئ، تاسې پخپله د خپل خلقت په لوري غور وکړئ ! نو د الله تعالی د عجيبو او غريبو صنعتونو او قدرتونو کارونه به درښکاره شي، ستاسې اصل څه وو؟ يو داسې بې سا ځاڅکی چې نه په کې حس او حرکت وو، او نه شعور او اراده، او نه د خبرو او کار کولو لايق وو، هغه څه چې د يوه حرف په ويلو قادر نه وو؛ وګوره چې اوس ځنګه ښې ويناوې، نطقونه او کانفرنسونه کوي؟ په هغه کې چې لږ ادنی حس او حرکت نه وو؛ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې کولو ـ او حجّت او دلائل ايستلو قدرت په کې پيدا شوی دی، حتی په ځينو اوقاتو له مخلوقه تېر شوی ـ تر خپل خالق پورې هم خبرې کوي، او د ده په مقابل کې ټينګ دريږي، او احکام يې نه مني، او دا يې هم په ياد ونه ساتله، چې د ده اصل څه وو؟ او دغه طاقت يې څرنګه حاصل کړ؟ او چا ور کړ؟ ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ * وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ * قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (۲۳ جزء د يسين سورت (۷۷، ۷۸، او ۷۹) آيتونه (۵) رکوع).

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝۵

او چارپايان پيدا کړي دي (الله)، تاسې لپاره (ای انسانانو !) چې شته په دوی کې اسباب د ځان ساتلو (له يخنۍ) او (نورې ډېرې) نفعې، او له ځينو دغو (چارپايانو) څخه خورئ تاسې.

تفسير: يعنې الله تعالی اوښ ـ غويي ـ مېږه (ګډه) ـ اوزه (بيزه) ـ او نور يې در پيدا کړل، چې د هغو له وړيو او ويښتانو او نورو څخه کمبل ـ چکمن ـ جرابې ـ شړی ـ ټکر (څادر) ـ ټغر ـ لمڅې ـ کيږدی ـ او د يخنۍ نه د ژغورلو (محفوظولو) لپاره ترې نور شيان جوړوئ، برسېره په دې د هغوی شودې څښئ، او د بزګرۍ چارې ترې اخلئ، د غوړيو ـ کوچو ـ کرتو ـ ماستو او شوملو افراط د همدغو حيواناتو له وجوده دی چې تاسې ته لنګيږي، او تاسې پرې سوداګري او کراکښې پرې کوئ، د دوی له څرمنې څخه څرنګه ښه ښه او لوړ قيمته اسباب او سامان تياروئ، د هغوی حيواناتو غوښې چې خورئ په هغو کې هيڅ کوم معتد به بدني يا اخلاقي مضرت نشته، د دوی له غوښې او وازدو څخه

څومره استفاده کيږي؟ او د څومره غريبانو نسونه پرې مړيږي؟ او هغه نور خواړه چې مونږ يې خورو؛ د هغو په تياريۍ کې تر کومه اندازه پورې د دغو حيواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۝٦

او شته تاسې ته په دغو (چارپايانو) کې زيب او زينت کله چې بېرته يې کور ته راولئ لپاره د راحت، او کله چې بهر ته يې د څړ لپاره بيايئ.

تفسير: کله چې مواشي او حيوانات په کورونو کې ولاړ وي، يا په صحراوو کې سره تيت او پرک (خواره واره) او په څړ کې لګيا او له سترګو څخه لرې وي، نو په دغه وخت کې د الله تعالى د انعام داسې ښکاره او صافه مظاهره نه کيږي، څه مهالې چې دوی ګهيځ (سحر وختې) په اوله د ورځې کې د څړ لپاره له کورونو وځي،يا ماښام وروسته د څړېدلو او ګډېدو مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوري راځي؛ نو يو عجيبه رونق او خوښي، او ډېره ښه نندارې او خوشالي ترې محسوسيږي، نه يواځې خاوند د خپلو دغه مالونو د ليدلو څخه خوښيږي؛ بلکه نور کسان هم د هغو له ليدلو څخه خوشاليږي، او يو له بله سره وايي چې پاک الله هغه سړي ته څومره دولت او اقبال ورکړی دی.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝٧

او باروي دغه (چارپايان) درانه بارونه ستاسې (او رسوي يې) هغه ښار ته چې نه وئ تاسې رسيدونکي هغه ته مګر په سختۍ مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره، بېشکه چې رب (پالونکی) ستاسې خامخا لوی شفقت والا ډېر رحم کوونکی دی (چې دغه حيوانات يې هم پيدا کړي دي ستاسو د منافعو لپاره).

تفسير: يعنې چېرې چې تاسې جره بې له اسبابه او سامانه په ډېر مشکل رسېدی شوئ؛ دغه بودګان (ځناور) تاسې او ستاسې درانه درانه اسبابونه هم وړي، دا د الله تعالى څومره لويه مهرباني ده؛ چې دغه حيوانات يې ستاسې د خدمت لپاره خلق او درولي دي، او له دغو څخه د خدمت اخيستلو اجازه يې درکړې ده، څو خپل ډېر او سخت او مشکل مهمّات هم د دغو حيواناتو په وسيله اسان کړئ، ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ (۲۳ جزء د يس سورت (۷۱، ۷۲) آيتونه (۵) رکوع).

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ

او (پيدا کړي دي الله) آسونه او قچرې او خره لپاره د دې چې سورېږئ تاسې په دوی باندې او (زينت کوئ پر دغو) په زينت کولو سره.

تفسير: يعنې پرې سورېږئ او شان مو ترې ظاهريږي.

تنبيه: په عربستان کې د خره سورلی معيوبه نه ده، او د هغه ځای خره (ځمونږ د پښتنو د بلخي خرو په شان) ډېر غښتلي، قيمتداره، ګړندي، چالاک او ښکلي دي، حتّى ځينې خره د اس په شان مزل کوي، ډېر او ښه ځغلي.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٨

او پيدا کوي (الله ډېر نور) څيزونه چې اوس يې نه پېژنئ تاسې.

تفسير: يعني د هغو حيواناتو (او مرکوباتو) ذکر چې پاس وشو؛ برسېره پر هغه الله تعالى ستاسې د انتفاع لپاره داسې نور شيان هم پيدا کړي او پيدا کوي يې چې له هغو څخه اوس تاسې بې خبره يئ، په دغه کې هغه ګرد د سورلۍ شيان داخل شول چې تر قيامته به جوړيږي.

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيْلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ ؕ

او خاص پر الله دى بيان د لارې (برابرې) او ځينې د لارو څخه کږې مائلې هم دي (له حقه).

تفسير: يعني هغه شانې چې د ځمکې د لارې پرې کولو او د مقصود تر منزل پورې د رسېدلو وسائل يې در برابر کړي دي؛ همداسې تر الله پورې د رسېدلو سمه لاره يې هم در پرانستلې ده، د هر چا چې پوهه او عقل سم وي؛ نو هغه د پاس مذکورو شويو دلائلو او بصائرو کې له غور کولو څخه د الله تعالى پر قدرت او عظمت او جبروت به ايمان راوړي، او د توحيد او تقوى په سمه لاره بې له خرخشې (خطرې) تر الله پورې رسيږي، ليکن د هر چا چې عقل سم نه وي؛ نو پر دغه سم سړک باندې به د تللو توفيق له کومه وموندلى شي؟ دى به تل د اهواوو او اوهامو په پيچدارو لوړو او ژورو کې لالهانده او سرګردانه ګرځي: ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۵۳) آيت (۱۹) رکوع).

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ۩

او که اراده فرمايلي وى (الله د هدايت ستاسې)؛ نو خامخا سمه برابره لاره به يې ښوولې وه تاسې ټولو ته.

تفسير: يعني الله تعالى له دې خبرې څخه نه دى عاجز؛ چې ګرده (ټوله) دنيا په همغه يوه لاره کې ولګوي، لکن د ده حکمت مقتضي نه دى چې ګرد (ټول) د يوه اصول په اختياروولو باندې مجبور کړي، لکه چې مونږ پخوا له دې نه په متعددو مواقعو کې د هغه تشريح کړې ده.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ شَرَابٌ وَّمِنْهُ شَجَرٌ فِيْهِ تُسِيْمُوْنَ ۝

الله هغه (ذات) دى چې نازلې کړې، رالېږلې (يې) دي له (طرفه د) اسمانه اوبه، چې دي تاسو ته له دې اوبو څخه څښل او (زرغونوي) له دغو اوبو څخه ونه (او واښه) هم چې په دغو وښو کې خروئ تاسې (حيوانات خپل).

يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ۝

زرغونوي (الله) تاسې ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زيتون او خرما ګانې او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه مېوو څخه، بېشکه په دغه (زرغونتيا د دغو مذکوره وو اشياوو) کې خامخا لويه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په کې).

تفسير: يعني له يو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) ميوې زرغونوي، چې د هغو شکل او صورت او رنګ او رائحه اوخوند او تاثير بيخي بېل دي، په دغه کې غور کوونکي ته د الله تعالى د کامل قدرت او غريبه صنعت لويې نښې دي، چې له يوې ځمکې، يو لمر، يوې هوا او يوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول ګلان او مېوې تل پيدا کيږي؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۚ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۱۲﴾

او مسخّره کړې يې ده (په کار يې لګولې ده) تاسې ته شپه او ورځ او لمر او سپوږمۍ او ستوري مسخّرې (په کارونو کې لګولي شوي) دي په امر (حکم) د دغه (الله) سره، بېشکه په دغو (علويه وو تصرّفاتو) کې خامخا ډېر دلائل د يووالي د الله تعالى لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسير: شپه او ورځ برابر يو له بله سره نښتي دي؛ څو دنيوي کاروبار پرې وچليږي، او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړی شي، همداسې لمر او سپوږمۍ هم تر يوه معيّن نظام لاندې راښکاري او پټيږي، د شپې او د ورځې د دغه تګ او راتګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پرېوتلو سره د انسانانو بېشماره فائدې ترلي دي، بلکه که په غورسره ولیده شي؛ نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی، الله تعالى پخپل کامل اقتدار سره لمر، سپوږمۍ او نور ګرد ستوري يې د ادنى مزدورانو په شان ځمونږ په کارونو کې لګولي دي، مجال نشته چې دوی لږ څه سستي وکړي، يا غاړه ترې وغړولی شي، ليکن څرنګه چې له لمر او سپوږمۍ سره ځمونږ اړه بالکل په صريح ډول متعلقه ده، او له نورو ستوريو سره ځمونږ د فائدو او مصالحو تعلّق دومره واضح نه دی؛ ښايي د همدې لامله هغه يې بېل کړل، او تر بل عنوان لاندې يې بيان وفرمايل، والله أعلم.

وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿۱۳﴾

او (مسخر کړي يې دي نور) هغه څيزونه چې پيدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کې حال دا چې مختلف دي سره رنګونه (شکلونه او قسمونه) د دوی، بېشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کې خامخا دليل دی لپاره د هغه قوم چې پند اخلي.

تفسير: يعنې هغه لوی او لوړ ذات چې اسماني شيان يې ستاسې پکار لګولي دي؛ همغه ستاسې د فائدې لپاره په ځمکه کې هم مختلف قسم نباتات پيدا کړي دي، چې په ماهيت ـ شکل ـ صورت ـ رنګ ـ بوی منافع او خواصو او نورو ګرده کې يو له بل سره بالکل جلا (جدا) او عليحده دي، په دغه کې ګرد حيوانات، نباتات، جمادات، بسائط او مرکبات شامل شول.

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۴﴾

او الله هغه (ذات) دی چې مسخر کړی (په کار يې اچولی) دی بحر لپاره د دې چې وخورئ تاسې له دې (بحره) غوښه تازه، او راوباسئ تاسې (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) ګانې، چې اغوندئ يې تاسې، او وينې به ته (ای کتونکيه !) ببړی رهي (روانه) په دغه (بحر) کې (چې خيروي په ټټر خپل اوبه)، او چې طلب کړئ تاسې (رزق) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (پر دغو نعمتونو).

تفسير: يعنې داسې موج او څپې وهونکی خوفناک سمندر يې هم (چې د هغه په مقابل کې د ضعيف البُنيان انسان بساط هيڅ نه دی) ستاسې په کار کې لګولی دی، چې په هغه کې بې تکلّفه د ماهيانو (کبانو) ښکار کوئ، او ډېره لذيذه او ترو تازه غوښه ترې حاصلوئ، د هغه د ځينو برخو څخه مرغلرې، درمرجان، حجر البحر، او نور راز راز (قسم قسم) پيداوار پيدا کوئ، چې له هغو څخه ډېرې قيمتدارې ګانې او زېورات تياريږي.

ښه ! د سمندر دغو لويو موجو او څپو ته وګورئ ! چې د هغه په مقابل کې د ډېرو لويو لويو جهازونو حقيقت د يوه خس او واښه په شان هم نه دی، ليکن يوه وړوکې کشتۍ او ببرۍ څرنګه دغه موجونه څيروي؟ او پرې دروميٓ؟ دا د الله تعالى د قدرت يوه نمونه ده، چې انسان ته يې عقل ورکړی دی، او د داسې شيانو د جوړولو ترکيب يې ورښوولی او پوهولی يې دی؛ چې د هغه په ذريعه سره تاسې پر سمندرونو باندې متصرّف او له يوه سره تر بل سره پورې ځئ.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولي (پيدا کړي) يې دي په ځمکه کې غرونه (مېخونه محکم) لپاره د دې چې ونه ښوريږي پر تاسې باندې، او (پيدا کړي دي الله په دې ځمکه کې) ويالې او لارې لپاره د دې چې لاره ومومئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسير: يعنې الله تعالى پر ځمکه ډېر درانه لوی لوی غرونه ايښي دي، څو ځمکه د خپل اضطرابي حرکت څخه کراره (قلاره) شي، له روایاتو او آثارو څخه معلوميږي چې ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کې مضطربه او بې واکه خوځېده، او در ګرده لړځېده، الله تعالى پر هغې باندې غرونه پيدا کړل، چې د هغو د درونوالي په اثر د ځمکې هغه خوځېدل ورک شول، د نن پرون «ساينس» هم اقرار کړی دی؛ چې د غرونو وجود تر ډېره حده پورې د زلازلو له کثرته مانع دی، په هر حال د ځمکې د هغه حرکت او سکون مسئله چې په حکماوو کې مختلف فيه ده، له هغه سره دا آيت نفياً يا اثباتاً هيڅ تعلّق نه لري؛ ځکه چې د غرونو په وسيله کوم حرکت چې بند شوی دی؛ هغه دا وضعي حرکت نه دی، چې په هغه کې اختلاف جاري دی.

وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پيدا کړي دي الله په ځمکه کې) علامې، (د لارې) او په ستوريو سره دغه لاره مومي.

تفسير: يعنې غرونه، چينې، ونې، د شګو غونډۍ، الغرض د مختلفو اقسامو علايم يې قائم کړي دي، چې د هغو په وسيله د مسافرانو قافلې د سمې لارې سراغ او نښه موندلى شي، ما پخپلو سترګو ليدلي چې ځينو اعرابو (بدوانو) د خاورې په بويولو سره د لارو نښې پيدا کړې.

﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ يعنې د شپې په وخت کې لويو سيندونو او لويو بيابانونو په سفر کې د ځينو ستوريو په ذريعه د لارې درک او طرف معلومولى شي، هغه لارښوونه چې د قُطب نما او نورو آلاتو په وسيله کيږي؛ هغه هم بالواسطه له ستورې سره تعلق لري.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آيا هغه (ذات چې هر شى) پيدا کولى شي (چې الله دى)؛ په شان د هغه دى چې نشي پيدا کولى (هيڅ څيز)؟ آيا نو پند نه اخلئ تاسې (چې خالق او مخلوق سره وپېژنئ، او په خالق ايمان راوړئ؟).

تفسير: يعنې فکر کول په کار دي چې دغه څومره حماقت دی، هغه شيان چې د مچ يو وزر يا د ماشي يوه پښه بلکه د اوربشې يوه دانه يا د شګې د يوه بځرکي په پيدا کولو هم قادر نه وي؛ د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدّوس سره يې برابرول چې د پاس مذکورو عجيبو او غريبو مخلوقاتو هم پيدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم ساتونکی دی، ډېره لويه بې ادبي ده.

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۸﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿۱۹﴾

او که وشمېرئ تاسې نعمتونه د الله (چې پر تاسو يې پېرزو کړي دي)؛ نو نه به يې شئ شمېرلئ (نو څرنګه به يې شکر اداء کړی شئ)؟ بېشکه چې الله خامخا ښه بخښونکی ډېر رحم کوونکی دی. او الله ته معلوم دي هغه (عقائد) چې پټوئ يې تاسې او هغه (اعمال) چې ښکاره کوئ يې تاسې.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿۲۰﴾

او هغه معبودان چې يې بولي (عبادت يې کوي دغه کفار) غير له الله نه؛ نشي پيدا کولی دوی هيڅ څيز حال دا چې دوی پخپله (هم) پيدا کړی شوي دی.

تفسير: يعنې الله خو هغه ذات دی؛ چې د هغه د عظيم الشان او غير محصور انعاماتو څه تذکره پاس وشوه، اوس د مشرکانو حماقت ملاحظه کړئ ! چې د داسې الله عالم الکل او خالق الکل سره داسې شريک نيسي؛ چې نه خو داسې شيان پيدا کولی شي، بلکه آن د وښو د يوه ډکي په پيدا کولو باندې هم قادر نه دي، بلکه پخپله د دوی وجود هم د پاک الله په مشيت او ارادې سره پيدا شوي دي.

أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿۲۱﴾

(دغه معبودان پخپله) مړه دي، نه دي ژوندي، او (په دې هم) نه پوهيږي دغه (معبودان) چې کله به راولاړواوه شي دغه (بُتان يا عابدان يې).

تفسير: يعنې ماسوا د الله تعالی څخه د هغو بُتانو عبادت چې تاسې کوئ؛ هغه ګرد مړه دي، اعم له دې نه چې دواماً وي لکه بُتان، يا في الحال وي لکه هغه بزرګان چې مړه شوي دي او د هغوی طاعت او عبادت کولی شي، يا د انجام او مآل په اعتبار مړه وي؛ لکه مسيح روح القدس او د الله تعالی ملائکې عليهم السلام؛ چې د هغو عبادت به هم ځينو فرقو کاوه، بلکه پيريان او شيطانان (چې ځينې ممسوخ الفطرت د هغوی عبادت هم کوي)، پر دغو ګردو باندې په يوه وخت کې موت طاري کېدونکی دی، نو د هغه شي وجود چې د بل شي څخه عطاء شوی وي، او هغه هر وخت چې وغواړي اخيستی يې شي؛ نو هغه ته څرنګه الله ويلی شي؟ او څرنګه د عبادت لايق کېدی شي؟.

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ يعنې دغه خو عجيب معبودان دي، چې له سره نه دي خبر چې قيامت به کله راځي؟ پخپله دغه معبودان يا د دوی عابدان به کله د حساب او کتاب لپاره بيا ژوندي کيږي؟ دغسې بېځايه او بې خبره شيانو ته معبود ويل، انتهايي درجه جهل او حماقت دی.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿۲۲﴾

معبود ستاسې معبود يو دی، نو هغه (کسان) چې نه راوړي ايمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بې ايمانو) منکر دي (له وحدانيت د رب العزّت او له راتللو د آخرت)، او دوی تکبّر کوونکي دي (له ايمان راوړلو نه).

تفسير: يعنې هغه دلائل او شواهد چې پاس بيان شول، داسې صاف او واضح دي چې په هغو کې له ادنی غور کولو سره هر انسان پر توحيد يقين کولی شي، ليکن نه ښايي چې غور او طلب هغه څوک وکړي چې ورسره د خپلې خاتمې فکر او د عاقبت وبره وي، او هغه چې د بعد الموت په امورو باندې له سره يقين نه لري؛ نو د آخرې خاتمې په لوري به يې

څه فکر وي؟ هغه پر دلائلو کله غور ږدي؟ او د کفر او د ایمان د نېک او بد انجام په لوري به کله التفات کوي؟ بیا په زړونو کې د توحید اقرار او د انبیاوو علیهم السلام د تابعداریٔ خیال کله د دوی په مغزو کې ځرځي؟.

لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ یَعْلَمُ مَا یُسِرُّوْنَ وَمَا یُعْلِنُوْنَ ؕ اِنَّهٗ لَا یُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِیْنَ ﴿۲۳﴾

رښتیا واقعي خبره داده: بېشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فریب) چې پټوي یې دوی، او هغه (جنګ او جګړه) چې ښکاره کوي یې، بېشکه چې دغه (الله) نه خوښوي تکبّر کوونکي (سر غړوونکي له وحدانیت او رسالت او آخرت).

وَاِذَا قِیْلَ لَهُمْ مَّاذَاۤ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوْۤا اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ ﴿۲۴﴾ ۙ

او کله چې وویلی شي دغو (متکبّرانو) ته څه شی دی هغه چې نازل کړی لېږلی دی رب ستاسې (په محمد باندې)؟ نو وایي دوی (دغه) خوشې افسانې د پخوانیو (خلقو) دي.

تفسیر: یعنې که ناواقفه سړی د تحقیق په غرض ـ یا واقف سړی امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنې کوي، یا دغه مکذبین پخپلو منځونو کې یو له بل سره د تمسخر او استهزاء په ډول سوال کوي: «ووایئ ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب یې دا دی چې دغه قرآن چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یې د پاک الله له لوري منزّل بولي؛ ستاسې په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله علیه وسلم په دغه دعوی کې تر کوم ځای پورې صادق دی؟ نو دوی وایي: (معاذ الله) په قرآن کې نور څه شته؟ ماسوا له دې نه چې د پخوانیو کتابونو او پخوانیو ملتونو څه قدیمي بې سنده (د توحید ـ نبوّت ـ جنّت ـ دوزخ ـ او نورې) خبرې (استغفر الله) او څو قصې په کې نقل شوي دي، او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِیَحْمِلُوْۤا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً یَّوْمَ الْقِیٰمَةِ ۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِیْنَ یُضِلُّوْنَهُمْ بِغَیْرِ عِلْمٍ ؕ اَلَا سَآءَ مَا یَزِرُوْنَ ﴿۲۵﴾

(نو الله فرمایي) لپاره د دې چې په شا واخلي پټې (د ګناهونو) خپلو پوره په ورځ د قیامت کې او (همداسې واخلي) له پټې (د ګناهونو) د هغو (کسانو) چې ګمراه کړي دي دوی هغوی لره په ناپوهۍ، واورئ خبردار شئ چې بد دی هغه څیز چې باروي یې دوی (پر شاګانو خپلو).

تفسیر: یعنې له دغې وینا څخه دغه غرض دی؛ چې معاذ الله لوی قرآن بې وقعته او بې اهمیته ښکاره کړي، او خپل نور ملګري هم بې لارې کړي، او په دې ډول سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پټې سره د هغو خلقو د اضلال او اغواء څه نور بار هم پرې بار کړي چې دوی یې ګمراهان کوي، خیال وکړئ چې دوی د بدیٔ څومره یو درونده بار پخپلو سرونو باندې بار کړی دی؟.

قَدْ مَكَرَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْیَانَهُمْ مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَیْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَیْثُ لَا یَشْعُرُوْنَ ﴿۲۶﴾

په تحقیق مکر کړی وو (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چې (تېر شوي) دي پخوا له دوی نه؛ نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) د بناګانو د دوی له تاداوونو، نو پرېوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د دوی، او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چې نه پوهېدل دوی (پرې چې له دې طرفه به راځي عذاب).

تفسير: يعني د خلقو ګمراه کولو او د حق د پيغام د ښکته کولو او نه رسولو کوم تدابير چې نن ورځ کيږي، له دوی نه پخوا ډومبنيو اقوامو هم د انبياوو عليهم السلام په مقابل کې همداسې تدابير کړي وو، هغوی د مکر او تلبيس ډېر لوی عمارات درولي وو، بيا څه مهال چې د الله تعالی حکم ورسېد؛ نو د هغه نيول د دوی بنيادونه هم سره وخوځول، بالآخر د الله تعالی په يوه خوځولو سره د دوی دغه تياري شوې مانۍ او محال پر همدغو باندې داسې ولوېدې چې دوی د هغه تر چت لاندې بند پاتې شول، مطلب دا چې د دوی دغه تدابير پر همدوی واوښتل، او هغه سامان او وسائل چې دوی د خپلې غلبې او حفاظت لپاره تيار کړي وو؛ د دوی د فناء او هلاک سبب وګرځېدل، بلکه د ځينو اقوامو ښارونه او کلي په حسّي ډول سره هم لاندې باندې کړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تُشَٰٓقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوٓءَ عَلَى الْكَٰفِرِينَ ﴿٢٧﴾

بيا په ورځ د قيامت کې به (الله وشرموي) رسوا کړي دوی او وبه فرمايي (الله) چې: چېرته دي شريکان ځما (په زعم ستاسې سره) هغه چې وئ تاسې چې مخالفت به مو کولو (له انبياوو او مؤمنانو سره) په باب د دوی کې؟ وبه وايي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم (يعني ملائک ـ انبياء ـ علماء) چې: بېشکه خواري د نن ورځې او بدي يې پر کافرانو ده.

تفسير: يعني د هغو شرکاوو په مرسته او حمايت چې تاسې تل ځمونږ له انبياوو سره جنګ او جګړې کولې؛ هغوی نن چېرې دي؟ او ستاسې د مدد لپاره ولې نه راځي؟.

﴿هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۹۳) آيت (۵) رکوع).

﴿فَمَا لَهُ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ (۳۰ جزء د الطارق سورت (۱۰) آيت (۱) رکوع)، دغسې وينا سره په واقع کې د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دي، او د دوی د پټو مکاريو پرده لرې کول دي.

﴿إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۹۲) آيت (۲۰) رکوع).

﴿قَالَ الَّذِينَ﴾ الآية ـ يعني هغوی به څه ځواب ورکړی شي؟ هو ! انبياء عليهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وخت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره اوروي چې وګورئ ! هغه شيان چې مونږ به ويل همغسې وشو، او د نن ورځې ګردې خرابۍ او رسوايۍ يواځې د حق د منکرينو لپاره دي.

الَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوٓءٍ ۚ بَلَىٰٓ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوٓا أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

هغه (کافران) چې قبضوي (ارواح د) دوی ملائکې په دې حال کې چې ظلم کوونکي دي دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره)، نو وړاندې به کړي روغه (اطاعت او وبه وايي) نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هيڅ قسم بدی، (نو وبه فرمايي الله): بلکه کولو تاسې معصيت بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې). (نو وبه ويلی شي دغو ظالمانو ته) چې ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ کې چې همېشه اوسئ په هغه کې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنې د متکبّرانو (دا دوزخ دی).

تفسير: يعنې کفر او شرک يې اختيار او پخپل حق کې يې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کې د موت پرښتې د دوی د روح کښلو لپاره راغلې، خلاصه دا چې خاتمه يې د کفر او شرک په حالت کې وشوه، العياذ بالله، نو په دغه وخت کې به دغه ظلام (وړاندې به کړي روغه او اطاعت او وبه وايي: نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هيڅ قسم بدی)، يعنې په دغه وخت کې به د دوی ګرد تکبر، لويي او ځانمني (خودنمايي) لرې شي، او له هغو ګردو شرارتونو او بغاوتونو څخه چې دوی په دنيا کې کول؛ ځان ناګاره او بېخبره اچوي، او ټپ ترې منکريږي، او د اطاعت او وفاداری اظهار به کوي، او وايي به چې: مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی، او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه وو.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾(۲۸ جزء د المجادله سورت (۱۸) آيت درېمه رکوع).

هر کله چې دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعيان شي؛ نو وبه فرمايي الله په تردید د دې ويناوو د دوی چې دروغ مه وايئ، يعنې آيا تاسې په درواغ ويلو سره پاک الله غولوئ؟ چې د ده په محيط علم کې ستاسې ګرد حرکات دي، نن ستاسې هيڅ يو مکر او فرېب د الله تعالی له سزا څخه نه پاتې کيږي، اوس هغه وخت راغلی دی؛ چې تاسې په کې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۰﴾

او وبه ويل شي هغو کسانو ته چې ځان يې ساتلی له شرکه (او ويريږي له الله) چې څه څيز دی هغه چې نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وايي دغه (مؤمنان) چې خير، شته هغو کسانو ته چې نيکي يې کړېده (په ايمان راوړلو سره) په دغه دنيا کې نېکه جزا (چې عزت او نصرت دی)، او خامخا کور د آخرت (جنّت) خير غوره دی (له دنيا او ما فيها څخه)، او خامخا ډېر ښه سرای د پرهېزګارانو دی.

تفسير: دغه د مستکبرينو په مقابل کې يې د متّقينو (پرهېزګارانو) حال بيان فرمايلی دی، چې کله د هغوی څخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کيږي چې ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟ نو له نهايتې ښې عقيدې او آدابو به ووايي چې: «ځمونږ پاک الله داسې نېکه خبره رانازله کړې ده؛ چې له سره تر پايه پورې په کې خير او برکت دی»، داسې خلقو لره دې معلوم وي، چې دوی خورا (ډېر) ښه کار کوي، په دنيا کې به د همغې نېکی خوندوره ثمره ورسيږي، او د الله تعالی په دربار کې د هيڅا محنت او د يوې ذرې قدر نيکي هم نه ضايع کيږي، او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډېر غوره خير دی له دنيا او ما فيها نه.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۱﴾

جنتونه دي د همېشه اوسېدلو چې ننوځي به دوی (په) هغو کې، چې بهيږي به له لاندې (د ونو او مانيو) د دوی (څلور قسمه) ويالې، چې وي به (تل) دوی ته په دغو باغونو کې هر هغه (نعمتونه) چې غواړی يې دوی، په شان د دغې (جزاء) جزاء ورکوي الله پرهېزګارانو ته.

تفسير: يعنې د آخرت د ښېګڼو او نعمتونو پوښتنه څه کوئ، چې هلته دومره حسنات او نعماء شته چې د هغو د ډېر يو وړوکي نعمت په مقابل کې د دنيا خورا (ډېر) لوی نعمت هيڅ دی، جنتيان چې هر قسم جسماني او روحاني مسرّت وغواړي؛ هلته به ور رسي: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ۖ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾.

الَّذِينَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

هغه (کسان) چې قبضوي ارواح د دوی ملائکې په دې حال کې چې پاک دي دغه (متقین له شرکه او معصیته)؛ وایي به دغه (ملائک دوی ته چې) سلام دې وي پر تاسې باندې، ننوځئ ! جنت ته په سبب د هغو نېکیو چې وئ تاسو چې عمل به مو کولو (په دنیا کې).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ

آیا انتظار کوي دغه (کفّار، بلکه نه کوي د هیڅ څیز) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (د عذاب لپاره د قبض الروح) یا راشي ورته امر (حکم) د رب ستا (لپاره د اهلاک د دوی)؟.

تفسیر: یعنې دغه خلق د دې خبرې انتظار کې دي؛ څه مهال چې پرښتې د دوی د روح قبضولو لپاره راشي، یا د الله تعالی له حکمه سره موافق قیامت قائم شي، یا د مجرمینو د جزا ورکولو حکم ور ورسیږي، او په موچنو او پنو د دوی سر وواهله شي؛ نو هلته به ایمان راوړي، او خپل حال به اصلاح کړي، حال دا چې د هغه وخت ایمان یا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي، بهتر خو دا دی چې پخوا له موته د بعد الموت لپاره تیاری وشي ! او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبیر وشي !.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

په شان د دغې (کفر او تکذیب) کړی وو (شرک او تکذیب) هغو کسانو چې پخوا له دوی تېر شوي وو، (پس رسېدلی وو دوی ته هغه شی چې رسېدلی وو هغوی ته)، او نه وو ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره)، ولیکن وو دوی چې په نفسونو (ځانونو) خپلو باندې یې ظلم کولو (په کفر او معاصیو). نو ورسېده دوی ته جزاء د هغو بدیو چې کړی وو دوی، او احاطه وکړه (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چې وو دوی چې په هغه (عذاب پورې) به یې مسخرې کولې.

تفسیر: پخواني معاندین هم د همداسې غرور او غفلت په نشو کې لویدلي وو، او په باطل خوښولو کې بوخت (مشغول) او لګیا وو، او تمادي یې په کې کوله، او د توبې په وخت کې یې توبه ونه ایستله، او تر آخره پورې د انبیاوو علیهم السلام پر تکذیب او مخالفت ټینګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به یې خندل، او مسخرې به یې کولې، بالآخر څه یې چې کړي وو، همغه یې په مخه کې ورغلل، او جزاء یې وموندله، هغه عذاب او نور شیان چې دوی پرې مسخرې کولې؛ پخپلو سترګو یې ولیدل، د دوی هغه مسخرې او خندا معکوساً (الټه) پر همدوی واقع شوې، او هیڅ یوه د تېښتې لاره یې ونه مونده چې پرې چېرې وتښتي، او د خپلو شرارتونو او سرکښیو سزا یې وموندله، او هغه یې ورېبل چې کرلي یې وو.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ

او وویل هغو کسانو چې شرک یې اختیار کړی وو: که اراده فرمایلې وی الله؛ نو عبادت به نه وو کړی مونږ غیرله دغه (الله) د هیڅ څیز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ، او نه به حرام کړی وو مونږ بې له حکمه د دغه (الله) هیڅ څیز.

تفسير: له دې ځايه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چتې (بېکاره) او مهملو خبرو او دلائلو تردید شروع کيږي؛ چې مشرکينو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د ثابتولو لپاره وړاندې کول.

خلاصه يې دا ده: که د غير الله عبادت يا د ځينو حيواناتو (لکه بحيره ـ سائبه او نور) حرامول داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وی چې بيخې پاک الله نه خوښولې؛ نو الله به مونږ نه پرېښودو چې يې وکړو، او هر کله چې مونږ د الله تعالى له مرضی څخه مخالف کار کولو؛ نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو، يا به يې مونږ ژر تر ژره په سزا رسولو، کله چې داسې نه کيږي؛ نو دغه د دې خبرې دليل دی چې دغه چارې د الله تعالى خوښې دي.

د الأنعام سورت په (۱۴۸) آيت (۱۸) رکوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الآية ـ تر آيت لاندې ځمونږ د دغه مبارک تفسير کوم تقرير چې مونږ کړی دی، په هغه کې د مشرکينو دغه شبهه او د هغو مفصل ځواب بيان شوی دی، ښايي چې هغه دې بيا هلته ولوستل شي.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل) کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی (تېر شوی) وو، نو آيا شته پر رسولانو (بلکه نشته پرې هيڅ) مګر رسونه ښکاره (چې سمه صافه لاره خلقو ته وروښيي).

تفسير: يعنې د مشرکينو دغه وينا غلطه ده، چې ځمونږ دغه اعمال د الله تعالى له لورې نه دي ممنوع شوي، ځکه چې د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبياء عليهم السلام ليږلي دي، چې د هغوی کار او وظيفه همدغه وه چې خلق له شرکيه وو اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړي، او په ښکاره او صاف ډول سره اعلان وکړي چې کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پرې رضا دی؟ کوم کوم افعال يې نه دي خوښ؟ او له دوی ځنې به د هر يوه انجام څرنګه وي؟.

باقي دغه خبره چې خلق يې ولې په تکويني ډول مجبور ونه ګرځول چې له سره يې د بدی اختيار نشوی اختيارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالى له حکمته سره منافي وه، لکه چې مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کې ليکلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوک چې د انبياوو خبرې ونه مني؛ ښايي چې هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شي، نو ډېرو اقوامو ته په دنيا کې سختې عبرتناکې سزاوې هم ورکړی شوي دي، لکه چې په پخواني آيت کې مذکور دي، هو ! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروري نه ده چې د جُرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شي، او مجرم ته د يوې شېبې (ساعت) لپاره هم مهلت ورنه کړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح لپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شي.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقيق ليږلي وو مونږ په هر (پخواني) امت کې يو رسول (چې ووايي دوی ته) چې عبادت وکړئ (يواځې) د الله، او ځان وساتئ تاسې له شريرانو (باطلو معبودانو) څخه، نو ځينې له دوی هغه وو چې ورته هدايت وکړ (لاره وروښوده) الله، او ځينې د دوی هغه وو چې ثابته شوه پرې ګمراهي (نو قبول يې نه کړل احکام د رسولانو)، نو وګرځئ تاسې په ځمکه کې (ای مشرکانو !) نو وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د دروغجن ګڼونکو (د انبياوو؟).

تفسير: يعنې پخپل وخت کې مو په هر امت کې او قوم پخوانيو کې يو رسول مبعوث کړی دی، بيا په آخر کې يې رسول الثقلين، سيد الكونين «صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين» را مبعوث کړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږي چې په هر قوم او هر کلي کې دې بلاواسطه یو رسول لېږلی شوی وي، کېدی شي چې یو نبي په یو قوم کې مبعوث کړی شي، او د ده نائب چې ورته «هادي» او «نذیر» ویلی شي؛ په نورو اقوامو کې ولېږلی شي، د هغه ورلېږل ګواکې بالواسطه د هغه رسول لېږل دي، والله أعلم.

«طاغوت» شریر فتنه اچوونکی، فساد خوښوونکی، د شاه صاحب په وینا «هغه دی چې په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړي، او هغه هیڅ یو سند یې په لاس کې نه وي، نو داسې سړي ته «طاغوت» وایي، بت، شیطان، لوی ظالم ګرد په دغه کې داخل دي».

إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَىٰهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډېر حرص وکړې (ای محمده !) پر هدایت (لاره ښوونه) د دوی؛ نو بېشکه چې الله نه ښیي لاره (د هدایت) هغه چا ته چې ګمراه کوي (یې)، او نه به وي دغو ګمراهانو ته هیڅ له مددګارانو (مانع له عذابه).

تفسیر: یعنې پاک الله هر هغه څوک چې د قصور د استعداد یا د بد اختیاری په بناء ګمراه (بې لارې) کړی وي؛ هغه ته هیڅوک د هدایت لاره نشي ښودلی، او نه یې هیڅوک د الله تعالی له سزا څخه ژغورلی (بچ کولی) شي، ستاسې دغه ډېره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هیڅ فائده نشي رسولی، نو بیا تاسې د دوی په فکر او غم کې ولې دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولې خپل سر دومره زیات ورپسې ګرځوئ؟ .

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوي دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چې بیا به نه کړي ژوندی الله هغه څوک چې (یو ځلې) مړ شي، (الله فرمایي په تردید د دوی کې) بلکه ژوندی به یې کړي (ځکه چې وعده یې کړې ده) په داسې وعده کولو چې لازمه ده پرې (وفا یې تفضّلاً) وعده حقه، ولیکن ډېر د خلقو نه پوهیږي (په دغه بعث بعد الموت).

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

لپاره د دې چې بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چې جګړې کوي دوی په هغه کې، او (بل) د دې لپاره چې پوه شي هغه کسان چې کافران شوي دي (په دې خبره چې) بېشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کې له قیامته).

تفسیر: یعنې د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی، که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وي؛ نو په دنیا کې هغه مختلف اعمال او احوال چې موندلی شي؛ د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهریږي؟ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږي، او هلته به منکرینو ته معلوم شي چې د هغو خبرو انکار چې په قسمونو سره دوی کاوه؛ هغه بیخي صحیح او رښتیا وي، او قسم خوړونکي دروغجنان وو.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بېشکه همدا خبره ده، چې خبره ځمونږ کوم څیز ته کله چې اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چې ووایو هغه ته چې (پیدا) شه؛ نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندي کول هغه ته څه مشکل دي).

تفسير: يعني له دې نه مقصد يواځې هم دغومره خبره ده، چې د الله تعالى له ارادې څخه د يوې ثانيې لپاره هم د مراد تخلّف نشي کېدى.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چې هجرت يې کړى دى په (لاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړى شو؛ نو خامخا ځاى به ورکړو مونږ دوى ته په دنيا کې ښه (ځاى)، او خامخا اجر ثواب د آخرت ډېر لوى دى، که وى دغه (کفار) چې پوهېدى (په ثواب د هجرت؛ نو دوى به هم ورسره موافقت کړى وى په ايمان يا) که وى دغه (مهاجرين) چې پوهېدى (پخپل هغه لوى اجر؛ نو لا ډېر کوښښ او صبر به يې کولو). (او مهاجرين) هغه کسان دي چې صبر يې کړى دى (په طاعت او په مصيبت) او خاص پر رب خپل توکل کوي.

تفسير: يعني د مجازاتو د سلسلې لپاره «بعث بعد الموت» ضروري دى، د الله تعالى ښه وفادار بندګان چې په دغې دنيا کې ډېر مصائب او شدائد تيروي او بيا مري؛ نو آيا د دوى دغه قرباني ضايع کېدى شي؟ له سره به نه ضايع کيږي !، هغه چې د حق حمايت وکړ، او د الله تعالى رضاء يې وغوښته، او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو يې صبر او حوصله وکړه، تر دې حده پورې چې مجبوراً خپل کور، خپلوان، کهول، دوستان، عزت آشنايان، راحت او ګرد شيان يې د الله تعالى په لاره کې پرېښودل؛ نو دوى ته به د هغوى د محنت او وفادارۍ صله يقيناً ورسيږي، اول هغه کسان چې له دوى ځنې ژوندي پاتې کيږي؛ نو په همدغې دنيا کې د خپلو قربانيو لږ څه ثمره مومي، او خوند يې څکي، يعني خپل کور کهول پرېښوونکو ته د هستوګنې نور ډېر ښه ځاى ورکاوه کيږي، له هغه کوره ښه کور، له وطني ورونړو څخه ډېر مهربانه خواخوږي نور ورونړه، له روزي څخه يې بهتره روزي، له عزته يې ښه عزت وررسيږي، بلکه پر هغو خلقو غالب کيږي، چې دوى يې له وطنه ايستلي دي.

تنبيه: د آيت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولى دغه تقرير مو وکړ (وهو منقول في روح المعاني عن بعضهم) عامو مفسرينو دغه آيت د هغو اتياوو (۸۰) اصحابو رضي الله تعالى عنهم اجمعين په حق کې ايښى دى، چې د مکې معظمې د کفارو له ظلم او تيري څخه په تنګ شوي وو، او ړومبى يې (حبشستان) په لوري هجرت کړى وو، ځکه چې د اکثرو په نزد دغه آيت مکي دى، چې د مدينې منورې له هجرته څخه پخوا نازل شوى دى، دغو مهاجرينو ته بالآخر پاک الله د هستوګنې ډېر ښه ځاى په (مدينې منورې) کې ورکړ، رضي الله عنهم، ورضوا عنه.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ يعني له هيڅ راز (قسم) ظلم او تيري څخه ونه ويرېدل، او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بېلتانه پروا يې ونه کړه، او د الله تعالى د خوښې او رضاء له لارې څخه ونه ښوييدل، او له ګردو څخه يې وشکاوه، او خپله علاقه يې يواځې له پاک الله سره ونښلوله، او خالص د الله پر امداد او قاطعه وو مواعيدو يې اعتماد وکړ، تر هغه پورې چې ويې ليد، هر څوک چې خپل ځان پاک الله ته سپاري، نو پاک الله به څرنګه پرې خپل لطف او کرم نه مبذولوي؟ .

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا نه (اى محمده) مګر سړي (ستا په شان له انسانانو) چې وحي به کوله مونږ دوى ته، نو پوښتنه وکړئ تاسي له اهل الذکر (خاوندانو د ياد يعني له علماوو او پوهانو يا له

اهل الکتاب نه) که یئ تاسې چې نه پوهېږئ. (لېږلي وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره وو معجزو او په کتابونو سره، او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن (یو) لپاره د دې چې بیان کړې ته خلقو ته هغه چې نازل شوی دی (په دې قرآن کې) دوی ته، او (بل لپاره د دې) چې ښاییږي دوی فکر او غور وکړي (په کې چې دغه کلام الله دی).

تفسیر: یعنې د انبیاوو الله علیهم السلام مظلومانو ملګریو ته چې د صبر او توکل په لاره ثابت قدم وي؛ په دواړو دارینو کې بری او کومک ورکول ځمونږ کوم نوی عادت نه دی، پخوا له دې نه هم مونږ په پخوانیو انسانانو کې رسولان لېږلي دي، چې د هغو کار دا وو؛ چې د الله تعالی له احکامو او د نېکۍ او بدۍ له انجامو خلق خبردار کړي، اوس که تاسې ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چې د پخوانیو امتونو پر حالاتو او د هغوی د انبیاوو پر تاریخي معاملاتو علم لرونکي؛ تحقیقات وکړئ ! چې آیا په رښتیا سره په تېرو پېړیو کې څه مقدّس انسانان د نبوّت پر لوی منصب فایض شوي دي؟ او سره له بیناتو (معجزاتو) او کتابونو مبعوث شوي دي؟ که نه؟ او دغه چې آیا د هغو د مصدقینو او مکذبینو خاتمه او انجام څرنګه شوی دی؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامیاب شوي دي؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجّت له اتمامه څنګه پنا شوي دي؟ . ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُوا۟ ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُۥ وَمَا كَانُوا۟ يَعْرِشُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۷) آیت (۱۶) رکوع).

مونږ له ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دي مراد کړي، بلکه د لفظ د عموم رعایت مو کړی دی، چې په هغه کې اهل الکتاب هم شامل دي، محمود الحسن شیخ الهند (رحمه الله تعالی) هم د «أهل الذکر» ترجمه د یاد په خاوندانو کړېده، او ښایي چې په هغه سره یې دې لوري ته اشاره کړي وي.

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ الذِّكْرَ﴾ الآیة ـ یعنې د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح ډول بیانول دي، او د خلقو کار دا دی چې په هغه کې غور او فکر وکړي.

له ذکر څخه قرآن عظیم مراد دی، چې پخوانیو امتونو د ضروریه وو احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانیو انبیاوو د علومو جامع او د تل لپاره د الله تعالی د احکامو او د دارینو د فلاح د طریقو باور کوونکی او د غفلت له خوبه ویښوونکی دی، مطلب یې داسې شو: «همغسې چې پخوا له دې نه رسولان لېږلي شوي دي، او کتابونه نازل شوي دي؛ نن تاته هم مونږ همداسې کتاب درلېږلی دی، چې د ګردو پخوانیو کتابونو خلاصه او د سابقینو انبیاوو علیهم السلام د علومو مکمل یاداشت دی، ستاسې کار دا دی چې «د دنیا ګردو (ټولو) خلقو ته د دې کتاب ټول مضامین په صاف او ښکاره ډول بیان کړئ، او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصیل وفرمایئ»، له دې نه معلوم شو چې د پاک قرآن همغه تفسیر معتبر دی؛ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احادیثو سره موافق وي.

﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخْسِفَ ٱللَّهُ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾

آیا نو په امن کې شوي دي هغه کسان چې مکرونه یې کړي دي ناکاره؛ له دې نه چې ډوب به کړي الله دوی په ځمکه یا چې را به شي دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه پوهیږي دوی (پرې چې له دې طرفه راځي)؟.

تفسیر: یعنې د پخوانیو انبیاوو او د دوی د امتونو د احوالو د اورېدلو او د قرآن عظیم الشأن په شان د داسې مکمّل ذکر او یاداشت د رسېدلو څخه وروسته هم آیا د مکې معظمې کافران د حق په مقابل کې د خپلو مکاریو او فرېبونو نه مخ نه ګرځوي؟ آیا د دې خبرې امکان نشته چې الله تعالی دوی د (قارون) په شان په ځمکه کې ډوب کړي، یا له داسې

يو جانب څخه کوم آفت پرې وليږي چې د دوی په وهم او ګمان کې هم نه وي، لکه چې د «بدر» په غزوه کې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسې سزا ورسېده؛ چې دوی د خپل قوت او جمعيت او د مسلمانانو د ضعف او قلّت په ملحوظ د هغه تصوّر هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

يا له دې چې ونيسي (الله) دوی لره په وخت د ګرځېدلو د دوی (په ځمکه) کې، نو نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله).

تفسير: يعنې د دې خبرې هيڅ ضرورت نشته چې له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شي، يا د مقابلې لپاره څه افواج وليږلی شي، پاک الله پر دغه هم قادر دی چې تاسې په تګ او راتګ او په کاروبار کې يا پخپلو بسترو په وخت د اوښتلو له يوه اړخ څخه بل اړخ ته يو ځلي ونيسي، او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړي، الله هر قسم قوت او قدرت لري، او تاسې په هر ډول عاجزولی شي، او په تاسې کې د دې خبرې توان نشته چې پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

يا (له دې) چې ونيسي (الله) دوی لره پر وېره، نو بېشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې يو ناڅاپه به يې وانخلي، بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مبادیو د لېږلو څخه پس ته په داسې يو حالت کې يې نيسي چې خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي، او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وويريږي، يا د شاوخوا نور خلق په سماويه وو عذابونو کې اخته وګوري او په وېره کې وي، ليکن دغه خوف محض طبيعي وي، او د توبې او ندامت سره نه وي چې د عذاب دافع کېدی شي.

ځينو د «تخوّف» معنی «تنقّص» اخيستې ده، چې ورو ورو کمول وي، يعنې دغه هم ممکن دي چې دفعتاً يې هلاک نه کړي، او ورو ورو تاسې کموي او تېټوي مو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آيا نه ګوري دوی هغه ته چې پيدا کړي دي الله له کومه څيزه، چې ګرځي سيوري د هغه له ښي طرفونو او کيڼ طرفونو (يعنې له هر طرفه) څخه په دې حال کې چې سجده کوونکي دي (دغه سيوري) الله ته، او حال دا چې دغه سيوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسير: يعنې کله چې په تکويني ډول هر شی د پاک الله په مخ کې عاجز، مطيع او منقاد دی، تر دې چې د سايه دارو شيانو سيوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم اوږدېږي او لنډېږي، او په دې لوري او په هغه لوري ځي راځي، او الله تعالی ته سجدې کوي؛ نو بيا د داسې قدرت والا د عذاب مخه کوم يو قوت او طاقت نيولی شي؟ هر انسان لره ښايي چې په خپل واک او اختيار د الله تعالی د تشريعي احکامو په مقابل کې غاړه کيږدي.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوي هغه شيان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شيان چې په ځمکه کې دي له ګرځېدونکو (تلونکو په ځمکه کې) او ملائکې، حال دا چې دوی نه کوي کبر (لويي سرکښي د الله تعالی له عبادته).

يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾

ويريږي دا (ملائک) له رب خپل له پاسه د دوی وی، او کوي دوی هغه (کار) چې امر (حکم) ورته کولی شي.

تفسير: يعنې پرښتې سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالى (چې د دوی د پاسه دی) له لويي او له جلاله ويريږي، او هر هغه حکم چې دوی ته ورکولی کيږي؛ هغه على الفور اجرا کوي.

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾

او فرمايلي دي الله مه نيسئ تاسې معبودان دوه، بېشکه همدا خبره ده چې دغه (بر حق معبود) معبود دی يو، نو خاص له ما څخه پس وويرږئ !.

تفسير: يعنې کله چې ګرد د اسمانونو او د ځمکو مخلوق د يوه الله جل وعلا په حضور کې په تکويني ډول بې اختياره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي؛ نو بيا په عبادت کې يې بل شريک له کومه پيدا شو؟ هغه پاک الله چې د ګرد جهان مالک او مطاع دی ښايي چې يوائې د همغه عبادت وکړی شي، او خاص د همغه څخه خوف او وېره پکار ده !.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾

او خاص همدغه (الله) لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي، او خاص همده ته دې طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همېشه؛ نو آيا غير له الله څخه ويرږئ تاسې؟.

تفسير: يعنې په تکويني ډول هر څيز خاص د الله تعالى په اطاعت او عبادت مجبور دی: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ (٣ جزء د آل عمران سورت (٨٣) آيت (٩) رکوع)، يا دغه مطلب دی چې تل د الله تعالى عبادت لازم دی ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ (٢٣ جزء د الزمر سورت (٣) آيت (١) رکوع)، او ځينو د «دين» معنى په «جزاء» سره اخيستې ده، يعنې د نېک او بد دائمي بدل د همغه يوه الله تعالى له جانبه رارسيږي، (نو د بل چا څخه به ولې ويريږو) والله أعلم.

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾

او هر هغه څه چې تاسې سره دی له (کوم قسم) نعمت؛ نو له (طرفه د) الله دی، بيا کله چې ورسيږي تاسې ته ضرر نو خاص همدغه (الله) ته فرياد او زارۍ کوئ.

تفسير: يعنې ګردې ښېګڼې (فايدې) او نعمتونه د همغه له لوري دي، او د هر يوې بدۍ او سختۍ دفع هم د همغه په واک (اختيار) او قبضه کې ده، لکه چې کوم مصيبت کوم يوه انسان ته ورسيږي؛ نو له غليظ څخه غليظ مشرک هم په دغه وخت کې له نورو ګردو وسيلو څخه لاس وباسي، او يوائې د پاک الله په دربار کې دعاء کوي او ترې مدد غواړي، ګواکې انساني فطرت شاهدي ورکوي؛ چې د مصائبو او سختيو څخه نجات ورکول ماسوا له دې نه چې د پاک واحد الله کار وي، د بل هيڅا کار نه شي کېدی.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بيا هر كله چې دفع (لرې) كړي (الله هغه) ضرر له تاسې څخه؛ ناڅاپه يوه فرقه له تاسې له رب خپله سره شريكوي. (بل) لپاره د دې چې كفران (ناقدري) وكړي په هغه څيز پورې چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منكرينو دنيوي نفع مؤقتا)، نو ژر به پوه شئ تاسې (په عاقبت د كار خپل).

تفسير: يعنې څه مهال چې ترې سختي پورته شي؛ نو خپل حقيقي منعم هېروي، او په نهايت بېحيايۍ او بې شرمۍ د الوهيت د چارو په وېشلو پسې ولويږي، او له دې نه نه شرميږي چې اوس لږ څه د مخه د عجز او نياز په حالت كې د همغه په دربار كې مو عرض او دعاء كوله، نه يې د حقيقي محسن احسان ومانه، او نه يې د د غې اندېښنه وكړله چې زه به د ناشكرۍ په سزا كې ونيول شم، يا لږ تر لږه د نعمت كفران به د نعمت د سلب موجب وګرځي، ګواكې هغه انعام چې «وحده لا شريك له الله تعالى» فرمايلى وو؛ بيخي د هغه په انكار باندې ټينګ ودرېد، بهتر دى چې څو ورځې هغوى ته مهلت ورکړ شي، چې په دغه دنيا كې ښې مزې وكړي، او خوندونه يې وڅكي، بالآخر به دوى ته معلوميږي چې د دغه مشركيت او د نعمت د كُفران سخته سزا ورته څرنګه وركوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروي دا (كفار) لپاره د هغو معبودانو چې په هيڅ نه پوهيږي (علم نه لري) يوه برخه له ځينو د هغو څخه چې ورکړی دی مونږ دوی ته، قسم دی په الله چې خامخا پوښتېدلی به شئ تاسې هرومرو (خامخا) (په قيامت كې) له هغه څه چې يئ تاسې دروغ ترېئ.

تفسير: دغه يې هغو ته وفرمايل؛ چې په خپل كښت او كار كې، په تجارت او صنعت كې، په مالدارۍ او جهانداري كې ماسوا له الله څخه د نورو لپاره نذر او نياز مني (موضح القرآن)، لكه چې د عربو د مشركانو رواج او دستور وو، چې د هغه ذكر (په ٩ جزء د الأنعام سورت په (١٦) ركوع) كې تېر شو.

له ﴿لِمَا لَا يَعْلَمُونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دي، چې مشركينو دغه بتان له خپله جهالته او بېخبرۍ خپل معبودان يا د نفعې او ضرر مالكان ګڼل، حال دا چې د هغه هيڅ يو دليل او سند د دوى سره نه وو، بيا دغه شركاء يې هم د ډبرو (ګټو) له بُتانو ځنې تجويز كړل، چې له هر قسم علم او شُعور څخه بې برخې دي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروي (دا كفّار) الله ته لونې، پاك دى دغه (الله له ولده او له شريكه) او (مقرروي) ځان ته هغه څيز چې د دوى خوښ وي.

تفسير: يعنې الله تعالى له دغه پاك او منزّه دى چې اولاد ورته ثابت كړى شي، بيا په تېره لونې، تعجب دى چې دغه خلق د حق تعالى په نسبت څرنګه جرأت كوي، په دغه آيت كې د «بنو خزاعه» او د «كنانه» د قبيلو رد وشو؛ چې پرښتو ته يې د الله تعالى لونې ويل (العياذ بالله).

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او كله چې خبر وركړى شي يو تن د دغو (كفّارو) ته په (پيدا كېدو د) لور سره؛ نو وګرځي مخ د ده تك تور له غمه، حال دا چې دى ډك وي له قهر (خپلې ښځې ته چې لور دې ولې راوړه؟).

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

پټ ګرځي له قومه (خپله) له سببه د ناخوښۍ د هغه شي څخه چې خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتي (دی) هغه لور سره د سپکوالي، او که یې ومنډي (ژوندی) په خاوره کې؟ واورئ خبردار شئ ! چې بد دی هغه چې حکم کوي دغه (کفّار چې نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: له دوی څنې که کوم یوه ته خبر ورکړی شي چې تا کره لور شوې ده؛ نو له ډېر نفرت او غم او اندېښنې څخه يې وچولی (تندی) تریو شي، او ګرده ورځ له ډېره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځي، او زړه يې پسخیږي چې دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه راباندې راغی؟.

﴿أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ﴾ الآیة ـ یعنې له دغه رسمي او عرفي ننګ او عار له تصوره چې کله دغه لور مې ژوندی راپاتې شي؛ نو بل څوک به مې ځوم کیږي، نو زه په هغه وخت کې چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چېرې به پټ ګرځم؟.

﴿أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ﴾ الآیة ـ یعنې شپه او ورځ په فکر او تردد کې مصروف او تجاویز جوړوي، چې آیا زه دغه دنیوي عار قبول او دغه جینې پرېږدم چې ژوندون وکړي؟ یا يې په ځمکه کې خښه کړم؟ یعنې ویې وژنم، لکه چې د جاهلیت په زمانه کې ډېر سخت زړي او ظالم سړي به خپلې جینکې وژلې، یا به يې ژوندۍ په ځمکه کې خښولې، کله چې اسلامي دین منتشر شو؛ نو دغه قبیح رسم يې له منځه ورک کړ، او په داسې ډول يې سره قلع او قمع وکړه چې وروسته له اسلامه په ګرد ملک کې د دغې بې رحمۍ یوه پېښه او مثال هم وړاندې نه شو.

د جینکو په متعلّق هغه د ظلم او تیري فیصله چې د دغو کفارو ده، له هغه څنې زیاته بده فیصله دغه ده؛ چې الله تعالی ته يې د اولاد تجویز کولو، بیا اولاد هم «اناث» چې له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کولو، ګواکې دوی د خپلو ځانونو لپاره ښه شیان او الله تعالی ته يې ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله).

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

دی هغه کسانو ته چې نه راوړي ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او همدی دی قوي غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې هغه مشرکین چې د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لري؛ خراب مثال یا خراب صفت د همدوی دی، هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دي، چې د درد، رنځ او د ضعیفۍ په وخت کې په ښه او په کار يې ورشي، دوی لره په کار دي چې له خپلو ځامنو څخه مدد او مرسته وغواړي، د عار یا د افلاس یا د نورو وېرو په وجې د جونو وژل د دوی دود او دستور دی.

الغرض هر ډول بد مثالونه او نقص او عیب نسبت ښایي چې د همدوی په طرف وکړی شي، د الله تعالی په طرف د دغو صفاتو انتساب چې د مخلوقاتو خاصه ده، او (معاذ الله) د ځامنو او د لونګو د تجویز ډېر حقیر او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظیم او رفیع شان سره منافي دي، د الله تعالی لپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتېدی شي؛ چې له اعلی څخه اعلی او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وي.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

او که نيولي وی الله (دا) خلق په ظلم (کفر او معاصيو) د دوی سره؛ نو نه به يې وو پرې اينبی پر مخ د دې ځمکې باندې هيڅ خوځېدونکی (تلونکی)، وليکن وروستي کوي دوی تر هغه نېټې په نامه مقررې کړی شوې پورې، نو کله چې راغله نېټه (د موت يا عذاب) د دوی؛ نه به وروسته کيږي (دوی له هغه نېټې څخه) (په قدر د) يو ساعت، او نه (ترې) ړومبي کيږي.

تفسير: يعنې که پاک الله پر هره هره خبره په همدغې دنيا کې هر يو ونيسي، او سمدلاسه سزا ورکړي؛ نو د دغې دنيا ګرده سلسله به سره وشليږي، او په څو دقيقو (شېبو) کې به دغه دنيا پنا شي، مګر مجرمينو ته د توبې او اصلاح وار او موقع ورکوي، او تر موعوده وقته پورې يې خوشې پرېږدي، او مهلت او وار ورته ورکوي، کله چې هغه ټاکلې (مقرر کړې) نېټې ته ورسيږي؛ نو بيا هغه يوه ثانيه (رپه) نه وړاندې کيږي او نه وروسته کېدی شي.

تنبيه: ځينې مفسرين له ﴿مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ﴾ څخه خاص ظالمه دابّه مرادوي، که دغه صحيح وي؛ نو مطلب بيخي واضح دی او هيڅ اشکال نه دی پاتې، والله أعلم.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ ۚ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

او ثابتوي دا (کفّار) الله ته هغه څه چې بد يې ګڼي (دوی خپلو ځانونو لره لکه لونې يا شريکان) او بيانوي ژبې د دوی دروغ (چې) بېشکه شته دوی ته ښه حالت (په نزد د الله کې)، حقه رښتيا (ثابته خبره دا ده) چې بېشکه شته دوی ته اور، او بېشکه دغه (کفار) په منډه بيولی شي (بيا به هلته په اور کې پرېښودلی شي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې دوی يې بد ګڼي، او د خپلو ځانونو لپاره يې نه غوره کوي، لکه جينکی، يا په خپل ملکيت کې د کوم پردي شرکت، يا استهزاء يا استخفاف او نورې سپکې معاملې؛ نو هغه د الله قدّوس (جلت عظمتُه) لپاره ثابتوي.

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ﴾ يعنې سره له داسې ګستاخيو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دليل دی چې د هغوی لپاره هيڅ يوه ښېګڼه (فائده) او نيکي نشته، هو ! د دوی لپاره د دوزخ اور تيار دی، چې دوی ورته په منډو بيولی او ځغلولی شي، او کله چې هلته ورسيږي او په کې ولويږي؛ نو ګواکې بيخي هير شوي دي، يعنې تر أبد الآباد پورې هيڅکله د مهربانۍ نظر به پر دوی نه کيږي.

تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

قسم دی په الله په تحقيق ليږلي وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (ای محمده نور رسولان)؛ نو ښايسته کړي وو دغو (امتونو) ته شيطان هغه (بد) عملونه د دوی (چې کلک پرې ولاړ وو) نو همغه (شيطان) دوست د دوی دی نن ورځ، او شته (په آخرت کې) دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: د مکې معظمې د کفارو د ګستاخيو او چتې (بېکاره) دعاويو د ذکر څخه وروسته محمد صلى الله عليه وسلم ته تسلي ورکوي، چې تاسې د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګي شئ ! مونږ له تاسې څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبياء ليږلي وو، ليکن تل همداسې پېښه واقع شوې ده، چې لعين شيطان دغو مکذبينو ته د دوی بد عمل ښه ورځرګند (ورښکاره) کړی دی، او دوی به پرله پسې پخپلو شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوله، او نن هغوی د الله تعالى په عذاب کې اخته او ککړ دي، او شيطان چې د دوی رفيق او ملګری وو؛ هيڅ د دوی په ښه او کار ورنغی، او نه يې په داد او فرياد ورسېدی شي، هم دغسې به ستاسې د مکذبينو انجام هم کيږي.

وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِى ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

او نه دی نازل کړی (رالېږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر لپاره د دې چې بيان کړې ته (ای محمده !) دوی ته هغه (څيز) چې اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کې، او (لپاره د) هدايت او رحمت لپاره (د هغه) قوم چې ايمان لري (په ټولو مؤمن به شيانو).

تفسير: يعنې لوی قرآن يواځې د دې لپاره نازل کړی شوی دی؛ چې د هغو اساسي او ښځتيا اصولو بيان په ډېر وضاحت او تحقيق سره وکړې؛ چې خلق په کې اختلاف او جګړې کوي، (مثلا: توحيد، معاد، د حلالو او حرامو احکام) او نور چې هيڅ اشکال او خفاء په کې پاتې نشي.

ګواکې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د دغه لوی قرآن په وسيله د ګردو (ټولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فيصله اورولې ده، او د الله تعالى پر بندګانو يې د الله تعالى حجّت تمام کړی دی.

﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ يعنې فيصله او بيان خو د ګردو (ټولو) لپاره دی، ليکن د دې هدايت څخه منتفع کېدل، او د الله تعالى د رحمت سره غاړه په غاړه کېدل د همغه چا په برخه کيږي؛ چې دغه فيصله د زړه په صدق سره تسليموي، او په طوع او رغبت سره په ټولو مؤمن به شيانو ايمان راوړي.

وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

او الله نازلې کړي (لېږلې) دي له (طرفه) د اسمانه اوبه (باران)؛ نو ژوندي (شنه) يې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې (ځمکې)، بېشکه په دغه (زرغونتيا) کې پس له وچوالي خامخا دليل (ښکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بيا عبرت هم تري اخلي)، (يا چې اوری د الله کتاب په اوريدلو د قبول سره).

تفسير: يعنې وچه ځمکه په اسماني باران سره زرغونوي، ګواکې وچوالې د ځمکې موت، او شينتوب او خړوبتوب يې ژوندون او حيات دی.

﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ يعنې همداسې د قرآن په وسيله جاهلان ـ عالمان، او مړه زړونه ژوندي کوي، که يې د زړه په توجّه او انصاف سره واوري.

وَإِنَّ لَكُمْ فِى ٱلْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٦٦﴾

او بېشکه چې دی تاسې ته په چارپايانو کې ډېر لوی عبرت، چې درځښوو مونږ تاسې ته له هغه ځينو څيزونو څخه چې دي په ګېډو د هغو (لنګو څاروو کې) له منځه د خوشاييو او د وينو

شودې صافې پاکې (له رنګه او بویه د خوشاییو او وینو) آسان تېرېدونکې (له حلقه او خوش مزه) لپاره د څښونکو.

تفسیر: یعنې اوښه، غوا، مېنه او نور حیوانات چې بوس، پروړ او واښه خوري، نو دغه خواړه کله چې د دوی په ګېډو کې لویږي، د درو شیانو په طرف مستحیل کیږي، الله جل جلاله د دغو حیواناتو د اجسامو په منځ کې داسې یو مشین لګولی دی؛ چې د غـذاء د ځینو اجزاوو د تحلیل کولو وروسته د فضلې (پچې او خوشایي) په شکل د باندې یې غورځوي، او له ځینو اجزاوو څخه وینه پیدا کوي او په رګونو کې یې خپروي (خوروي) چې د دوی د حیات او بقاء سبب ګرځي، له همدغې مادې څخه چې ځینې یې وینه ګرځېدلې ده، د دغو دوو ګنده وو شیانو په منځ کې یو درېم شی (چې شوده دي) هم تیاروي، چې نهایت پاک، طیب، سپېڅلی ا وخوندور شی دی.

وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۚ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او له مېوو د خرماګانو او (له مېوو د) د تاکو (کورو ـ انګورو) څخه (هم داسې درځښوو مونږ پر تاسې)، چې جوړوئ تاسې له دغو مېوو څخه نشه کوونکي (بد) او رزق (روزي) ښه، بېشکه په دغو (انواعو د مېوو او مشتقاتو) کې (یې) خامخا دلیل د الله تعالی د یووالي دی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي، او فکر او غور په کې کوي.

تفسیر: یعنې له دغو مېوو څخه نشه یې باسئ، او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شیان تري جوړوئ لکه شربت، نبیذ، سرکه او وچه خرما او مویز او نور تري حاصلوئ.

تنبیه: دغه آیت مکي دی، د شرابو څښل په مکه معظمه کې لا نه وو حرام شوي، او شراب څښونکي به هغه بلا تکلفه څښل، د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو، بیا هیڅ یو مسلمان له سره لاس نه دی وروړی، خو بیا هم په همدغه مکي آیت کې یې هم د ﴿سَكَرًا﴾ څخه وروسته د ﴿وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ فرمایلو سره تنبیه فرمایلې ده، چې وروسته له دې نه شراب حرام کېدونکي دي، ځکه چې پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون، او بل دلته د ﴿تَعْقِلُونَ﴾ لفظ چې د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکرې سره خاص مناسبت لري، کله چې نشه عقل زائل کوي؛ نو ځکه یې اشاره وفرمایله چې د آیاتونو پوهېدل د عقلاوو کار دی، او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾

او په زړه کې واچوله رب ستا مچیو د شاتو ته (دا خبره) چې ونیسئ (او جوړوئ) تاسې په غرونو کې کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چې خلق یې لوړ جوړوي.

تفسیر: یعنې د انګورو د پورته کولو لپاره هغه چپلې او اچې (څپرونه) چې تاسې یې جوړوئ یا هغه عمارتونه چې خلق یې تیاروي، د شاتو مچۍ په زړه کې اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی؛ چې د هغه فطرت داسې جوړ شوی دی، چې سره د ادنی حیوانتوبه په نهایت کاریګرۍ، ډېرې چالاکۍ، ښه شعور، اعلی ادراک او نري صنعت خپلې شکرګنې (ګبینونه) د غرو او ونو په سوریو ا و چاودونو او په عمارتونو او نورو کې تیاروي، او نورې ټولې مچۍ د یوې لویې مچۍ تر حکم لاندې په ډېر ښه اطاعت او انقیاد سره کار کوي.

د دوی مشر ته «یعسوب» وایي، چې د ده په متابعت د مچیو فوج هر لوري ته حرکت کوي، کله چې دوی کومه ځاله (شکرګنه) جوړوي؛ نو د دغې ځالې ټولې خونې د «متساوي الأضلاع مسدّس» په شکل وي، بې له مسطرو او بې له پرکارو او نورو هندسي اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسې سم او برابر ـ منظم مرتب او په همغه یوه شکل د دغو ګردو کورونو جوړول داسې شی دی؛ چې انسان ورته هک پک او حیران پاتې کیږي.

حکماء وايي: که بې له مسدسه کوم بل شکل يې غوره کړی وي؛ نو خامخا به په منځ کې څه ځای فضول او بېکاره پاتې وي، فطرت دې ته د داسې يوه شکل په لوري لارښوونه کړې ده؛ چې په هغه کې هيڅ يوه فرجه او تشوالی هم خوشې او بېکاره نه وي پاتې.

ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

بيا نو خورئ تاسې (ای مچيو !) له هر قسمه مېوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لاره د رب خپل په دغه حال کې چې آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاري)، راوځي له ځېږو د دوی د ځښلو (شی، شات) چې مختلف دي رنګونه د دي، په دغو (شاتو) کې شفاء ده لپاره د خلقو، بېشکه په دغو (مچيو او شاتو کې) خامخا ډېر لوی دليل دی (پر قدرت او حکمت د الله) لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ﴿كُلِي﴾ او ﴿فَاسْلُكِي﴾ ځکه تکويني اوامر دي، يعنې فطرتاً يې هغه ته هدايت ورکړی دی چې خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه مېوو او ځلانو او نورو شيانو څخه خپل خواړه او غذا حاصله او غونډه کړي، لکه چې دغه مچی له خپلو ځالو څخه راوځي، او له هر راز ځلانو او مېوو خپله غذا په ځېښلو سره حاصلوي، چې له هغه څخه شات او موم او نور حاصليږي.

﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ يعنې د غذاء حاصلولو، او د خوړلو او ځښلو څخه وروسته د ښه راتللو لارې صافې او خلاصې در پرتې دي، او هيڅ يو مزاحمت او ممانعت ستاسې په لاره کې نشته، لکه چې ليدلی شوی دي چې مچی خپلې د غذاء لټولو پسې بعضې اوقات ډېرو لرو ځايونو ته ځي، او بيا بلا تکلّفه خپلې شکرځنې (ځالې) ته برابر ښه راځي، او لږ شانې هم ترې لار نه ورکيږي، او نه ترې هيريږي.

ځينې د ﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې الله تعالی هغه فطري لارې چې ستا د عمل او تصرّف لپاره مقرر کړي دي؛ پر هغو مطيع او منقاد شه ! او سم برابر پرې تل درومه ! مثلاً د ځلانو او مېوو څخه خپله غذا وځکه او وځښېنه ! او پخپلې فطري قواوو او تصرفاتو سره شات او نور ترې جوړوه !.

﴿يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ﴾ يعنې د مختلفو رنګونو شات ترې وځي: سپين، سره او ژېړ، وايي چې د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غذاء ـ او د مچيو په عمر او نورو پورې اړه لري، او د دغو مخالفتونو لامله دغه اختلاف په کې څرګندېږي، والله أعلم.

﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ﴾ يعنې په ډېرو ناجوړيو کې له يواځې خالصو شاتو څخه يا له بلې کومې دواء سره د ګډېدلو په اثر کله چې مريضانو ته ورکړ شي؛ باذن الله د رنځورانو د شفاء وسيله ګرځي، په حديث کې راغلي دي چې يو سړی د نس ګېناستلو (دستونو) لامله ډېر سخت په تکليف وو، د ده ورور ته ځمونږ پاک رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: پرې شات وځښولی شي، کله چې شات پرې وځښول شو؛ نو د هغه په اسهال کې لا تزييد واقع شو، نو هغه سړی بيا د رسول الله مبارک په حضور کې حاضر شو، او هغه واقعه يې عرض کړه چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! ځما د ورور نس ناسته لا پسې زياته شوه، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «صدق الله وكذب بطن أخيك» «الله رښتيا فرمايلي دي، او ستا د ورور ګډېده دروغجنه ده، بيا يې پرې وځښوه»، بيا ورځښولو څخه بيا هغه کيفيت مداومت وکړ، نو بيا هم پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه خپله اوله وينا تکرار کړه، بالآخر د درېم ځلي شات ورځښولو څخه هغه اسهال بند شو، او د هغه رنځور طبيعت درست شو.

اطباوو له خپلو اصولو سره سم ویلي دي، چې ځینې اوقات په ګډه کې «کیموس» فاسدیږي، چې د ګډې هر راز (قسم) رسېدلې غـذاء او خواړه او دواء فاسدوي، نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پیل (شروع) کوي، نو د هغه علاج همدغه دی؛ چې مسهلات ورکړ شي، څو هغه فاسد «کیموس» ووځي، د شات په مسهلتوب کې هیڅ شک نشته، ګواکې د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم مشوره د همدغه طبي اصول په اساس وه.

د مأمون الرشید په زمانه کې کله چې «شمامة عبسي» ته هم داسې یو مرض لاحق شو، نو د دغې زمانې شاهي طبیب «یزید بن حناء» په مسهل د هغه علاج وکړ، او همدغه وجه یې ورځرګنده (ورښکاره) کړه، د نن پرون طبیبان هم د «استطلاق البطن» د علاج لپاره د شات استعمال بېحده مفید ښیي.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

او الله پیدا کړي یئ تاسې (له عدمه) بیا به وژني تاسې (بیا به وفات کړي تاسې په اجل خپل سره) او ځینې له تاسې هغه څوک دي چې رد کولی شي هغه ډېر خوار ژوندون ته لپاره د دې چې ونه پوهیږي (دغه زوړ) پس له علمه چې یې درلود (لرلو) په ځلمیتوب کې په هیڅ شي (لکه وړوکی)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

او الله فضل ورکړی دی ځینې ستاسې ته پر ځینو (نورو) په رزق (روزی په غنا، فقر، مالکیت او مملوکیت) کې، نو نه دي هغه کسان چې فضل زیات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي (ورکوونکي) د رزق (روزی، مال) خپل هغه چا ته چې یې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی (یعنې له خپلو ځانونو سره یې شریکوي)، آیا نو دا مالکان او مملوکان په دې (اموالو) کې سره برابر دي؟ (بلکه نه دي سره برابر)، آیا نو په نعمت د الله باندې انکار کوي دغه (چې الله ته شریکان ثابتوي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی راکړې روزي او بخښنه د ټولو لپاره یو شان او یو برابر نه ده، د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالی پخپل بالغه حکمت ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی، ځینې یې داسې مالداره او بااقتداره ګرځولي دي؛ چې د هغوی تر لاسو لاندې ډېر مریان او نوکران او چاکران وي، چې هغوی ته د همده په ذریعه روزي وررسیږي، فرض یې کړئ ! که بادار خپل مریي آزاد کړي، او پخپل دولت او نورو کې ورته پوره او برابره برخه ورکړي؛ نو بېشکه دلته د دوی دواړو په منځ کې مساوات قائمیږي، مګر په دغه وخت کې هغه مریي مریي نه دی پاتې، په هر حال د مریيتوب کیفیت او مساوات له سره پخپلو منځو کې سره نشي جمع کېدی، لکه چې د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کې په مالکیت او مملوکیت کې سره شرکت او مساوات نشي جمع کېدی؛ نو بیا د حسرت او حیرت ځای دی، چې د خالق او مخلوق په منځ کې په معبودیت او نورو کې څرنګه برابري او مساوات کولی شي؟ داسې شیان د حقیقي مالک شریک او سهیم ټاکلي کیږي، چې پخپله مشرکین هم هغه د الله تعالی مخلوق او مملوک ګڼي، او پرې داسې اقرار کوي: «إلا شریکا هو لک، تملکه وما ملک» آیا د حقیقي منعم د نعمتونو شکریه همدغه ده چې د هغو خبرو څخه چې د هغو په منلو کې ستاسې وچولی (تندی) تریو کیږي، او غړي مو وهلی کیږي، او ډېر پرې خپه کېږئ، له هغه څخه زیات قبیح او شنیع صورت هغه لپاره تجویز وکړی شي، همغسې چې په روزی او نورو شیانو کې الله تعالی ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی، او ګرد یې سره په یوه درجه کې نه دي ایښي، که

په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړي؛ نو د الله تعالی د دغه نعمت څخه انکار پرته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۷۳﴾

او الله پیدا کړي تاسې ته له جنسه ستاسې ښځې (چې زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي یې دي تاسې ته له ښځو ستاسې ځامن او لمسي (چې ستاسې د نوعې د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق یې درکړی دی تاسې ته له طیباتو پاکیزه وو (خوندورو شیانو نه چې ستاسې د شخصي بقاء وسائل دي)، آیا نو (دغه کفّار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي، او په نعمت د الله (چې اسلام دی) دوی کافران کیږي. او عبادت کوي دغه (کفّار) بې له الله د هغه (څیز) چې نه لري هیڅ واک لپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له اسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکې (په زرغونولو سره) د هیڅ څیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعنې له همدغې انساني نوعې څخه ستاسې ښځې یې پیدا کړي، څو ستاسې په منځ کې الفت او مؤانست قائم وي، او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي، ﴿وَمِنْ اٰيٰتِهٖۤ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْۤا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ؕ﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۲۱) آیت (۳) رکوع).

﴿اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ﴾ یعنې د بُتانو احسان منئ چې له ناروغۍ څخه مو په زعم ستاسې روغ کړي، یا ځامن درکړي، یا روزي در ورسوي، چې دغه ګرد سره دروغ او هغه ذات چې په رښتیا سره د دغو شیانو درکوونکی دی؛ د هغه شکر نه اداء کوئ، کذا في الموضح.

﴿وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ یعنې نه له اسمانه د باران ورولو اختیار لري، او نه له ځمکې څخه د غلې او دانې د زرغونولو قدرت د دوی په واک کې شته، نو بیا په معبودیت کې د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کېدی شي؟.

فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۴﴾

نو مه بیانوئ تاسې الله سره مثالونه (شریکان په عبادت کې)؛ بېشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسې) او تاسې نه پوهیږئ (که نه داسې به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چې حقیقي مالک خو الله تعالی دی، دغه کسان د الله تعالی په دربار کې مختار دي، او ځمونږ کارونه هم دغو پورې اړه لري، او هغه الله پورې مونږ نشو رسېدی، نو دغه مثال بیخي غلط دی؛ چې انسانان دې د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لري، الله تعالی هر شی پخپله کوي، اعم له دې چې بالواسطه وي یا بلاواسطه، او هیڅ یو کار یې هیڅا ته داسې نه دی سپارلی، لکه چې دنیوي سلاطین خپلو ماتحتو حکامو ته اختیارات ور تفویض کوي، چې تفویض یې په اراده او اختیار سره وي، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کې آزاد او مختار دي، د کوم شوری، اعیان، وزیر، معین، نائب الحکومه، مجلس مشوره، قاضي او حاکم د فیصلې په وخت کې نه باچا او نه وزراء او نه بل څوک د هغې واقعې له جزیاتو او فیصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وخت کې په جزئي ډول سره د باچا مشیت او ارادې ته د هغې فیصلې په صدور کې څه دخل شته، دغه صورت د الله تعالی په دربار کې له سره نشته، بلکه هر یو لوی او وړوکی کار او له ادنی ځنې ادنی جزئي

شی که د اسبابو په واسطه سره وي، که بلاواسطه د ده د محیط علم او مشیت او ارادې سره سم واقع کیږي؛ نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي، چې د هر کُلّي او جزئي خالق، فاعل او حقیقي مؤثر همغه پاک الله تعالی وبولي، او یواځې بې له مله او شریکه همغه الله واحد جلّ وعلا خپل معبود او مستعان وپیژني، او پر همدغه اعتقاد ټینګ او کلک ولاړ وي.

تنبیه: له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او نورو اسلافو څخه د ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ﴾ دغه مطلب منقول دی: «تاسې هیڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ !».

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَن رَّزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۖ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

بیانوي الله یو مثال چې مریي وي مملوک (نه مکاتب او مأذون) چې نه قادریږي په هیڅ شي (له نفعې او ضرره)، او بل هغه څوک وي چې رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډېر مال بې له شرکته)، نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره، آیا برابریږي سره دوی (نه برابریږي)، ټوله ثناء صفت الله لره دی (چې لوی څښتن «مالک» د ټولو نعماوو دی)، بلکه زیاتره یعنې ګرد د دوی سره نه پوهیږي (چې نسبت د نعمتونو کوي نورو ته).

تفسیر: یو سړی چې هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وي، او د بل مریي او مملوک وي، او هیڅ ډول قدرت او اختیار نه لري، او په هر تصرّف او کار کې د مالک اجازې او اشارې ته اړ او محتاج وي، او بلا اجازه د هغه ګرد تصرّفات غیر معتبر وي، بل خپلواک آزاد با اختیاره سړی دی، چې ورته الله پخپل فضل او رحمت ډېره روزي رزق او مقدرت وربخښلی دی، چې له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول یې چې زړه غواړي) په خلاص لاس او په ډېر اخلاص یې صرفوي، او هیڅوک د هغه لاس نشي نیولی، آیا دغه دواړه سړي سره برابر کېدی شي؟ همداسې وپوهیږئ چې الله تعالی د هر څیز حقیقي مالک دی، او ټول تعریفونه او ښکڼې (فائدې) د ده په خزانه کې دي، هر چا ته هر څه چې اراده وفرمایي؛ ورکوي یې، او هیڅوک یې مزاحمت کوونکی نه دی، په ذره ذره باندې هم کلي اختیار او کامله قبضه لري، دغه به څومره د ظلم خبره وي چې تاسې له هغه الله جل جلاله سره د ډېرې (ګټې) یا د خټو یا د نورو یو داسې بُت برابروئ؛ چې هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی، بلکه پخپله د بل چا مال دی، کله چې مجازي مالک او مجازي مملوک سره نشي برابرېدی؛ نو بیا حقیقي مملوک به څرنګه د حقیقي مالک شریک کېدی شي؟.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بیانوي الله یو مثال چې دوه سړي وي چې یو له دوی نه ګونګ (چارا) وي (چې نه څه اوري او نه څه وایي) نه قادریږي په هیڅ څیز حال دا چې دغه ګونګ بار (پېټی) وي پر مولا (بادار) خپل، هر چېرته چې ولیږي (بادار) دغه (مریي)؛ نه راوړي نه راځي په خیر سره (بلکه شر ورته راوړي)، آیا برابریږي دغه (ګونګ بې خبره)، او هغه څوک چې امر کوي (خلقو ته) په عدل (انصاف؟ بلکه له سره نه دي برابر) حال دا چې دی (پخپله هم) پر لاره سمه (روان وي چې ژر رسېدونکې ده مقصود ته).

تفسير: څوک چې ګونګی وي؛ نو په لازمي ډول سره کوڼ به هم وي، ګواکې دی به نه پخپله خبرې کولی شي، او نه له نورو څخه څه شی اورېدی شي (او هیڅ قوّت او قدرت نه لري په هیڅ شي)، ځکه چې نه حواس لري، نه عقل او شل او شوټ هم وي، چې هیچېرې تلی راتلی هم نشي، د خپل مالک هیڅ یو کار نشي کولی، هر چېرې چې یې ولیږي، یا یې متوجّه کړي؛ هیڅ قسم ښېګڼه (نفع) او فلاح نشي ورسولی (او کار یې تر سر نه رسوي، او خپل بادار «سردار» د هغه په مقصد او کار نه بریالی کوي)، نو آیا سره برابریږي دغه ګونګ او بېخبره او هغه څوک چې امر کوي خلقو ته په عدل او انصاف سره؟ یعنې پخپله هم پر سمه لاره روان دی، او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لاره ورښیي او روانوي یې، کله چې دغه دواړه کسان سره نه دي برابر؛ نو یو له خپله ځانه جوړ کړي بُت ته العیاذ بالله د معبود درجه ولې ورکوله کیږي؟ یا یو رُوند او کوڼ مشرک چې د الله تعالی پیدا کړې روزۍ څخه خوري، او دیوې کوډۍ په اندازه کار هم نه کوي، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر کېدی شي چې دی پخپله هم په سمه صافه لاره روان دی، او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیایي؟.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَاۤ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۷۷﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او د ځمکې، او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کې) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم ډېر نژدی دی، بېشکه الله پر هر شي ښه قادر دی.

تفسير: یعنې ګرد مخلوق سره یو شان نه دي، د یوه سړي حال د بل سړي له حاله بې انتهاء اختلاف لري، ګرد شیان پر یوه مستوي سطح نه دي درولي شوي، د دغو پټولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفي حالات الله تعالی سره دي، لکه چې الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کې له هر یوه سره بېله معامله کوي، او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتیجې مرتب فرمایي.

یعنې تاسې قیامت مستبعد مه ګڼئ، پاک الله تعالی ته هیڅ یو څیز مشکل نه دی، کله چې د ګردو خلقو د بیا ژوندي کولو اراده وفرمایي؛ نو د سترګو د یوه رپ په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګیږي، همدا چې اراده یې وفرمایي، په یوه طرفة العین کې به ګرد جهان بیا موجودیږي.

تنبيه: د ﴿كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ﴾ مطلب دا دی چې د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو، لیکن په واقع کې له دې نه به هم ډېر لږ مدّت کې قیامت قائمیږي، ځکه چې «لمح البصر» په هر حال یو زماني شی دی، او د الله تعالی پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَیْـًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾

او الله راوویستئ تاسې له نسونو (ګډوو) د میندو خپلو حال دا چې نه پوهېدئ تاسې په هیڅ شي (څیز له خیره او شره) او پیدا کړي (درکړي) یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) لپاره د دې چې شکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسير: یعنې د پیدایښت په وخت کې تاسې په هیڅ شي نه وئ خبر او نه په څه پوهېدئ، پاک الله تاسې ته د علم ذرائع او پوه لرونکی زړه درکړ، چې هر یو د دغو بالذّات پخپله هم لوی نعمت دی، او د لکونو نورو نعمتونو د

متمتّع کېدلو وسائل هم دي، که سترګې، غوږونه، عقل او نور حواس اعضاء او جوارح نه وی؛ نو د ګردو ترقياتو ورونه به بندېدل، هومره چې انسان وړوکی لوييږي؛ هغومره د هغه علمي او عملي قوّتونه هم بالتدريج لوييږي او پسې زياتيږي.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

آيا نه ګوري دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چې مسخّر کړی شوي دي په جوّ (هوا) د اسمان کې، نه ساتي دوی لره (په دې هوا کې له پرېوتلو څخه) مګر الله، بېشکه په دغه (تسخير د مرغانو) کې خامخا دلائل د توحيد دي لپاره د (هغه) قوم چې ايمان راوړي (ځکه چې سترګې د عبرت همدوی لري).

تفسير: يعنې لکه چې بني آدم ته يې د هغه مناسب قوّتونه ورعنايت فرمايلي دي؛ مرغانو او طيورو ته يې هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطري قوتونه په وديعت سره ورکړي دي، هر يو الوتونکی پخپله الوتنه کې د الله تعالى تکويني احکامو ته مطيع او منقاد دی، هغوی ته په هيڅ يوې مدرسې کې د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړی شوي، الله تعالى د دغو مرغانو او طيورو وزرونه، لکی، منګلې، منښوکې او نور اعضاء او جوراح او حواس داسې جوړ کړي دي، چې په نهايت آسانۍ سره په فضاء او د هوا په منځ کې الوتلی شي، او داسې نه کيږي چې د هغه ثقيل جسم د لطيفې هوا فضاء څيري کړي يا يې وشکوي، او بې اختياره لاندې ولويږي، يا د ځمکې عظيم الشان جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړي، او د هغو د الوتلو مخه ونيسي، د الله تعالى څخه ماسوا بل څوک دي چې دغه طيور بې تکلفه په معمولي ډول سره په فضاء کې ساتي، او د هوا په جو کې يې چپ چاپېر الوځوي؟.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾

او الله پيدا کړي دي تاسې ته له کوټو (کورونو) ستاسې ځای د هستوګنې (يعنې د خښتې تيږې «ګټې» لرګي او نورو شيانو عمده عمارتونه)، او (الله) پيدا کړي تاسې ته له پوستکو د چارپايانو (څارووو) کورونه چې سپک مومئ تاسې هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسې او په ورځ د اړوولو ستاسې، او (الله پيدا کړي دي تاسو ته) له وړيو د دغو (چارپايانو ګڼو) او له وړيو د دغو چارپايانو اوښانو) او د ويښتو (وژغنو) د دغو (چارپايانو بيزو) اسبابونه (د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعې اخيستلو تر حين (تر وقته د مړ کېدو ستاسې يا د حيواناتو، يا تر قيامته) پورې.

تفسير: يعنې کله چې د خښتو او د تيږو (ګټو) عمارتونه بل چېرې نشو منتقل کېدی؛ نو د څرمنې او د وړيو او د نورو کېږدی او تمبوګان او خيمې جوړول مو وروښودل، چې په سهولت او آسانۍ سره منتقل کېدی شي، په سفر او حضر کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ هلته يې ودروئ، او هر وخت چې مو زړه وغواړي؛ راټول يې کړئ، او يوې خواته يې کېږدئ، ځينو د ﴿يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ﴾ مطلب داسې اخيستی دی چې د تګ په وخت کې او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وخت کې سپک وي، او هيڅ تکليف او ربړ (زحمت) نه درپېښوي.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿۸۱﴾

او الله پيدا کړي دي تاسې ته له هغو څيزونو څخه چې پيدا کړي يې دي سيوري (مثلا د ورېځو، ونو، عمارتونو، غرونو او نورو سيوري له قانونه سره سم پر ځمکه لويږي، چې په هغه کې د حرارت په اوقاتو کې خلق آرام او هوسايي کوي) او (الله) پيدا کړي دي تاسې ته له غرونو څخه ځايونه د پټېدلو (ګاري او سمځې چې هلته مو سرونه ننباسئ، او له بارانه، له لمره، يا له دښمنانو او نورو څخه مو ځانونه ساتلی شئ)، او (الله پيدا کړي دي تاسې ته) قميصونه (د پنبې وړيو کتانو او نورو) چې ساتي تاسې له ګرمۍ نه، او (الله پيدا کړي دي تاسې ته) قميصونه (د اوسپنې او ځغرې) چې ساتي مو (له ضرره) د جنګ ستاسې، همداسې (چې تېر نعمتونه يې تمام کړي دي؛ پوره کوي نعمت (احسان خپل) پر تاسې لپاره د دې چې تاسې اسلام راوړئ (د الله حکم ومنئ).

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۸۲﴾

نو که شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تاته هيڅ ضرر نشته) پس بېشکه چې خبره همدا ده چې پر تا (ای محمده !) رسوونه ده ښکاره.

تفسير: يعنې که دوی سره د دومره احساناتو د اورېدلو بيا هم د الله تعالی په مقابل کې خپل سرونه ښکته نه کړي، نو تاسې هيڅ غم او اندېښنه مه کوئ ! تاسې خپله فريضه او سپارلې شوې وظيفه اداء فرمايلې ده، او په ډېر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردې ضروري خبرې هغوی ته اورولي دي، وروسته له دې نه د هغوی معامله پاک الله ته وسپارئ !.

يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۳﴾

پېژني دغه (کفار علماً) نعمتونه د الله چې اقرار پرې کوي بيا انکار کوي له هغه څخه (عملاً چې د غيرُ الله عبادت کوي) او زيات د دغو (منکرانو) څخه کافران دي.

تفسير: يعنې بېشکه ځينې بندګان شکرګذار هم دي ﴿وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت (۱۳) آيت (۲) رکوع)، ليکن د اکثرو دغه حال دی چې سره د الله تعالی د انعاماتو او احساناتو د ليدلو او پوهېدلو خو بيا هم د الله تعالی شُکرګذاري او د اطاعت له اظهاره غافلان کاهلان او ذاهلان دي، او شکر يې نه اداء کوي، او احسانات يې هېروي، ګواکې له زړه پرې پوهيږي او عملاً ترې انکار کوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۸۴﴾

او (وويروه ای محمده ! دغه کفّار له هغې) ورځې چې راپورته به کړو مونږ هر امّت څخه يو شاهد (يعنې په ايمان او کفر د دوی) بيا به نه ورکولی کيږي اذن (حکم د معذرت يا دنيا ته د رُجوع) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، او نه به له دوی نه طلب د استرضاء کولی شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسير: دلته د کفر او ناشکرۍ انجام راښيي، يعنې په ياد يې ولرئ چې هغه ورځ هم راتلونکې ده چې ګرد (ټول) پخواني او وروستني امتونه به د أحكم الحاكمين په وروستني عدالت کې سره ودريږي، او د هر امت نبي به د ګواه په

ډول درولي کيږي، څو د خپل امت د نېک او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړی چې کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالی د پيغام حق څرنګه اداء او له انبياوو سره يې څرنګه سلوک کړي دي؟ په دغه وخت کې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي، او نه به خپلې شونډې پرانستلی شي، يا اوس وروسته له وخته په توبه ايستلو سره څرنګه خلاصېدی شي؟ حال دا چې دوی به پر خپل مجرمتوب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبلېدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وي، او دوی به په دغه وخت په دې باندې هم پوهيږي چې دا ځای «دار الجزاء» دی، او «دار العمل» نه دی، چې اوس په پښېمانی او توبه ايستلو سره خطاوې وبخښلی شي.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾

او کله چې ووينې هغه کسان چې ظلم (شرک) يې کړي دی (پر نفسونو خپلو) عذاب؛ نو سپک به نه کړی شي له دوی نه (عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعنې نه به د عذاب په سختی کې څه تقليل واقع کيږي، او نه به په منځ کې څه وار او مهلت ورکړ شي، سمدلاسه به په بل عذاب کې اخته کيږي، ځينو د ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ څخه دغه مراد کړی دی، چې د جهنّم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منټ) لپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکول کيږي، او جهنّم علی الفور ګرد مجرمان خپل طرف ته کش کوي.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِن دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾

او کله چې ووينې هغه کسان چې شرک يې کړی دی شريکان (بُتان وغيره) خپل؛ نو وبه وايي دغه (مشرکان) ای ربه ځمونږ ! دا دي شريکان معبودان ځمونږ هغه چې وو مونږ چې بلل او عبادت مو کولو (په دنيا کې د دوی) بې له تا نه، نو وبه غورځوي دغه (معبودان) دوی ته خبره چې بېشکه تاسې خامخا دروغجنان يئ.

تفسير: يعنې مونږ د دوی له شامته ووژلی شو، ښايي مطلب يې داسې وي چې مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چې دوی ته دوچنده سزا ورکړه ! (پس بهرته به وغورځوي خبره د دوی، او دا بتان به هم الله تعالی ګويان کړي، او دغو مشرکانو ته به ووايي چې بېشکه تاسې دروغجنان يئ چې مونږ مو د پاک الله شريکان درولي وو، مونږ کله تاسې ته ويلي وو چې ځمونږ عبادت وکړئ، في الحقيقت تاسې يواځې د خپلو اوهامو او د چټې (بېکاره) خيالاتو په عبادت کې لګيا وئ، چې هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود، يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کولو، مګر هلته شيطان هم په داسې وينا سره له دوی نه ځان بېلوي: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

الغرض هغه شيان يې چې خپل معبودان ګرځولي وو؛ هغوی ګرد به د خپل د بېلتون او بېزاری اظهار او اعلان له هغو سره کوي، څوک به په رښتيا سره او څوک به په دروغو سره، تيږي (ګټې) او د نورو شيانو بُتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي ډول خپله بېخبري ښکاره کوي، ملائکې او انبياء او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندګۍ اقرار کوي، پاتې شول شياطين اګر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وي؛ خو بيا هم له هغه څخه مشرکين به په کُلي ډول مأيوس کيږي، او پخپلو منځونو کې به سره و ايي چې: نن ځمونږ هغه لوی رفيق هم ځمونږ په کار رانغی، او زړه مو پرې ښه نشو.

وَ اَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذِ اِ۟لسَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۸۷﴾

او وبه غورځوي دغه (مشرکان) الله ته په دغې ورځې کې صُلحه (او اقرار به وکړي په ګناه خپلې په عاجزۍ سره) او ورک به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به يې ترل (پر الله).

تفسير: يعنې ټول شورماشور او طمطراق او افتراء ترل به په هغه وخت کې غائبيږي، ګرد به عاجز او مقهور کيږي، او د الله تعالى په حُضور کې به د اطاعت او انقياد اظهار کوي: ﴿اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۳۸) آيت، (۲) رکوع).

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ زِدْنٰهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يُفْسِدُوْنَ ﴿۸۸﴾

هغه کسان چې پخپله کافران شوي دي او اړولي دي دوی (نور خلق هم په دنيا کې) له لارې د الله، زيات به کړو مونږ دوی تـه (په آخرت کې) يو عذاب له پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چې وو دوی چې فساد به يې کولو، (چې کفر او منع ده د اسلامه).

تفسير: يعنې يو عذاب د حق په انکار او بل په دې چې نور خلق يې د الله تعالى له لارې څخه منع کړي دي، يا يو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعميم باندې، په هر حال له آيت څخه معلوم شو، چې څرنګه په جنت کې د اهل الجنّت منازل او مدارج متفاوت وي، په جهنّم کې به هم د دوزخيانو مدارج له کميّت او کيفيّت او نوعيّت له پلوه سره متفاوت وي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيْدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ؕ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿۸۹﴾

او (ياد کړه اى محمده دوی ته) هغه ورځ چې راپورته به کړو مونږ په هر امّت کې يو شاهد (نبي) په (ويلو او کولو د) دوی باندې له نفسونو (قومونو، قبيلو) د دوی، او رابه ولو مونږ تا (هم اى محمده) شاهد پر دغو کسانو؛ او نازل کړی لېږلی دی مونږ پر تا (اى محمده !) کتاب (قرآن چې دی) بيان واضح لپاره د هر (ديني) څيز او هدايت (حق ته) او رحمت دی او زېری (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته.

تفسير: يعنې هغه هولناکه ورځ د ياد ساتلو وړ ده، کله چې هر يو نبي به د خپل د امّت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار کې بيان ورکوي، او ځمونږ نبي کريم صلى الله عليه وسلم به هم د دې امّت حالات بيانوي، بلکه د ځينو مفسّرينو له قوله سره موافق محمد صلى الله عليه وسلم به د ګردو شهداوو لپاره داسې شاهدي اداء کوي، چې بېشکه دوی خپل منصبي فرائض په ښه شان سره اداء کړي دي.

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ﴾ الآية ـ يعنې په قرآن کې تمام د هدايت علوم، او د دين اصول، او د دارينو د فلاح په متعلّق ضروري امور او نهايت مکمّل او واضح بيان شته، په دغه کې د قيامت هغه واقعات هم راغلل، چې د هغو ذکر پاس تېر شو، په دغه صورت پر هغه نبي چې داسې جامع کتاب لېږلی شوی دی؛ د هغه مسئوليت او ذمه واري به هم ډېره درنه او ثقيله وي، ګواکې د ﴿شَهِيْدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ؕ﴾ څخه وروسته ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ يې فرمايلى، د محمد صلى الله عليه وسلم عظيمه مرتبه او د هغې مرتبې سره مناسب د مسئوليت په لوري يې لطيفه اشاره وفرمايله، ﴿فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۶) آيت لومړی رکوع)، ابن کثير (رحمه الله تعالى) دغه لږ څه په تفصيل سره بيان کړې ده.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

بېشکه الله امر (حُکم) کوي په عدل (انصاف کولو) سره، او په احسان (نیکي کولو) سره، او په ورکړې سره خاوندانو د خپلوی ته، او منع کوي له قبیحه وو کارونو څخه، او له بدو کارونو او له سرکښۍ څخه، پند درکوي تاسې ته (په دغو اوامرو نواهیو سره) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ.

تفسیر: لوی قرآن یې ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ فرمایلی وو، دا آیت د هغه یوه نمُونه ده، ابن مسعود رضي الله تعالی عنه فرمایي چې: «الله تعالی د هر یوه خیر او شر بیان په دغه آیت کې سره راغونډ کړی دی، ګواکې چې هیڅ یوه داسې عقیده، نېک خلق، عمل، معامله، نښه او بد به نه وي؛ چې امراً یا نهیاً د دې آیت لاندی کې رانشي».

ځینې علماء لیکي: که د پاک قرآن بل آیت نه وی؛ نو یواځې همدغه آیت د ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ د تثبیت لپاره هم کافي وو.

ښایي د همدې لپاره راشد خلیفه عمر بن عبد العزیز (رحمه الله) دغه آیت د جمعې او د عیدینو په آخري خطبې کې درج کړ، او محمدي امت ته یې یوه حسنه أسوه قائمه کړه (رحمه الله تعالی).

د دې آیت د جامعیت پوهولو لپاره د یو مستقل تصنیف ضرورت دی، خو بیا هم لږ څه اندازه دې داسې وکړی شي، چې په دغه آیت کې د درې شیانو امر فرمایلی شوی دی:

(۱): عدل، (۲) احسان، (۳) ایتاء ذي القربی:

(۱): د عدل مطلب دا دی چې د انسان تمام عقائد ـ أعمال ـ أخلاق ـ معاملات ـ جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله کې تللی شوي، او له افراطه او تفریطه هیڅ یوه پله یې لاندې باندې نه وي، که له خپل کوم ډېر سخت او غلیظ دښمن سره هم معامله کوي؛ ښایي چې د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړي ! د ده ظاهر او باطن ښایي چې یو شان وي ! هره هغه خبره چې د خپل ځان لپاره نه غوره کوي؛ هغه دې د خپل بل ورور لپاره هم غوره نه کړي.

(۲): د «احسان» معنی دا ده چې ښایي انسان بالذات د نېکۍ او ښېګڼې (فائدې) مجسمه شي، او د نورو لپاره ښه وغواړي، د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شي، او د فضل او عفو او تلطّف او ترحّم عادت ځان ته غوره کړي، د فرائضو د اداء کولو څخه وروسته د تطوّع او تبرّع په طرف قدم واخلي !، له انصافه سره دې مروت جمع کړي ! او یقین دې ولري ! هره هغه نیکي چې دی یې کوي؛ الله تعالی هغه ګوري، او د هغه د لوی دربار د ښېګڼې (نېکۍ) جزاء هرومرو د ښېګڼې په صورت کې وررسېږي !، لکه چې د «صحیح البُخاري شر یف) په یوه مبارک حدیث کې راغلي دي: «الإحسان أن تعبد الله کأنک تراه، فإن لم تکن تراه فإنه یراک» او په ۲۷ جزء د «الرحمن» سورت په (۶۰) آیت (۳) رکوع کې همداسې یو آیت لولو: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

(۳): ایتاء ذي القربی، یعنې ورکړه او احسان او ښېګڼه کول له خپلوانو سره هم د الله تعالی خوښ دي، واقعاً چې عدل او احسان یا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردي او دوست او دښمن سره متعلق دی، لیکن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زیات وپالل شي ! او هغه تعلّقات چې الله تعالی په منځ کې قائم کړي دي؛ د هغه رعایت دې خامخا وکړی شي ! بلکه له اقاربو سره همدردي او له هغه سره مروت او احسان دې له پردیو څخه زیات وکړی شي، «صلة الرحم» یوه مستقله نیکي ده، چې ښایي د اقاربو او ذوي

الأرحامو لپاره درجه په درجه استعمال کړی شي، اوس د دغو دريو الفاظو جامعيت تر نظر لاندې نيولی هر يو پوه سړی فيصله کولی شي؛ چې هغه کومې نورې فطري ښېګڼې او نېکۍ داسې په دنيا کې به پاتې وي، چې د دغو دريو فطري له احاطې څخه د باندې وي؟ فلله الحمد والمنّة.

﴿وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ الآية ـ يعنې منع هم له درې شيانو څخه فرمايي:

(١): فحشاء، (٢): منكر، (٣): بغي، يعنې ځکه چې د انسان په وجود کې هم درې قوّتونه شته، چې د هغو د بې موقعه او غلط استعمال څخه ځکړدې خرابۍ او بدۍ پيدا کيږي:

(١): شهواني بهيمي قوت.

(٢): شيطاني وهمي قوّت.

(٣): سبعيه غضبي قوّت.

غالبًا له «فحشاء» څخه هغه بېحيا خبرې مراد دي چې د هغو منشأ د شهوت او بهيميت افراط وي، «منكر» د «معروف» ضد دی، يعنې هغه نامعقوله کارونه چې ترې سليمه فطرت او صحيح عقل انکار وکړي، ځکه چې د شيطاني وهمي قوې د غلبې څخه د ملکيه عقلي قوه پرې شي.

درېيم شی يې «بغي» يعنې سرکښي او ياغيتوب دی، چې سړی په بغاوت سره له حده تېر شي او په ظلم او تعدي ملا وترې، او د ځيروونکو ځناورانو په شان ځيرولو، دارلو، شکولو، او ځغليدلو پسې ولويږي، او د نورو د ځان يا د مال ـ يا پت (عزت او آبرو) او نورو شيانو د نيولو لپاره په ناحقه سره لاس وغځوي، داسې حرکات د خپلو ځکردو اقسامو سره د سبعيه غضبي قوت د بېځايه استعمال څخه پيدا کيږي.

خلاصه دا چې په دغه آيت کې يې تنبيه فرمايلې ده، تر هغه پورې چې انسان دغه درې واړه قواوې اداره نه کړي، او په خپل قابو کې يې ونه ساتي، او ملکيه عقلي قوه پر دغو نورو قواوو حاکمه ونه ځکرځوي؛ له سره پاک او مهذّب کېدی نشي.

أكثم بن صيفي رضي الله تعالى عنه د دې آيت کريمه د اورېدلو څخه وروسته خپل قوم ته وويل: «زه ځکورم چې دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم د ځکردو عمده وو او اعلى وو اخلاقو حکمونه صادروي، او له تېټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوي، نو د ده په منلو او اطاعت کې جلتي وکړئ» ! «فكونوا في هذا الأمر رؤوسا ولا تكونوا فيه أذنابا» «تاسې په دغه سلسله کې سر شئ ! او لکی مه کېږئ !»، عثمان بن مظعون رضي الله تعالى عنه فرمايي چې: د دې آيت د اورېدلو څخه ځما په زړه کې ايمان راسخ شو، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم محبّت مې په زړه کې ټينګ شو.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾﴾

او وفا کوئ تاسې په عهد د الله کله چې په خپلو منځونو کې سره وعده وترئ، او مه ماتوئ تاسې قسمونه وروسته د محکم کولو د هغو حال دا چې په تحقيق ځکرځولی دی تاسې الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)، بېشکه الله ته معلوم دي هر هغه څه (هم) چې کوئ يې تاسې.

تفسير: په پاس آيت کې د درې شيانو د کولو يا د پرېښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځينې افراد بالتخصيص بيان فرمايي، يعنې د عهد د ايفاء تأکيد، د غداری او بد عهدۍ څخه ممانعت چې دغه شی علاوه پر دې چې په «في نفسه»

مهتم بالشان دی؛ د هغه وخت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب وو، او د هغه اثر د مسلمانانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بري او کامیابی باندې لوېدونکی وو، نو ځکه یې حکم وکړ، لکه چې د الله تعالی نوم یادوئ، او قسمونه پرې خورئ، او معاهده پرې ترئ، نو د الله تعالی د نامه حُرمت او عزّت په ښه شان سره وساتئ ! که له کوم قوم یا له کوم سړي سره مو معاهده وي (په دې شرط چې خلاف الشرع نه وي)؛ نو ستاسې او د هر مسلمان وظیفه دا ده چې هغه پوره کړئ، اګر که د هغې په ایفاء کې ډېر مشکلات او مصاعب هم درپېښ شي.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او مه کېږئ تاسې (په نقض د عهد کې) په شان د هغې (ښځې) چې ښېرته به یې اومه کول تارونه وریشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چې ټوټې ټوټې وي، حال دا چې نیسئ تاسې عهدونه خپل دخل (پلمه، ټکي، مکر، خیانت) (یو له بل سره) پخپلو منځونو کې، په سبب د دې چې شوه به یوه ډله دغه ډېره زیاته له هغه بلې ډلې څخه (نو تاسې به خپل عهد ماتوه، له یوې ډلې سره به یو ځای کېدی)، بېشکه همدا خبره ده چې آزمویي تاسې الله په (وفا د) دغې (وعدې) سره؛ او خامخا بیان به کړي هرومرو (الله) تاسې ته په ورځ د قیامت کې هغه شی چې وئ تاسې چې په هغه کې مو سره اختلاف کولو (په جزاء درکولو سره).

تفسیر: یعنې له عهد ترلو څخه وروسته د هغه ماتول داسې د حماقت کار دی، لکه چې کومه ښځه ټوله ورځ تار وریشي، وغړي، بیا دغه خپل جوړ، تیار وریشلی شوی تار یا اوبدلي یا ګنډلي کالي (کپړې) د مانښام په وخت کې ښېرته اومه کړي، یا یې بیخي وشلوي، یا یې وشکوي او ټوټې ټوټې یې کړي، لکه چې په مکې معظمې کې یوې لېونۍ ښځې (ریطه بنت سعده) نامې به همداسې کول، مطلب یې دا دی چې لکه د اوم تار په شان د معاهداتو ګنډل چې هر کله مو زړه وغواړي همغسې یې وریشئ، او هر کله چې مو زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په یوه ادنی حرکت یې وشکوئ؛ نو دغه سخت ناعاقبت اندیشي او لېونتوب دی، که هر لفظ او قول او عهد او پیمان ته اعتبار نشي پاتي؛ نو د دنیا نظام بیخي خراب او مختل کیږي، هغه اقوام چې د عدل او انصاف له قانونه مخ اړوي، او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسې تل ګرځي؛ نو د دوی په نزد د معاهدې ماتولو لپاره ترلې کیږي، او هر کله چې خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووینې؛ نو ګرد معاهدات څیروي، او د ردیو په ټوکرئ کې یې غورځوي (پاک الله د دې بد عادت) په نسبت داسې فرمایي: معاهدې او قسمونه د فریب ـ دغابازی، مکاری، پلمې، او حیلې آله مه جوړوئ ! لکه چې د اهل جاهلیت عادت وو: څه مهال چې کوم جماعت به یې له خپلو ځانونو څخه قوي او طاقتور لیدل؛ نو سمدلاسه به یې د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله، خو هر کله چې د دغو خلفاوو د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لویولو لپاره کوم فرصت او موقع یې په لاس ورتله، نو سمدلاسه به یې هغه معاهدات ماتول، او هغه ګرد قسمونه او حلفونه به یې د هېرې په تاخچه کې کېښودل، کټمټ (هوبهو) لکه هغه وضعیت چې نن پرون د اروپایي اقوامو معتاد او معمول دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او که اراده فرمایلي وی الله؛ نو خامخا ګرځولي به یې وئ تاسې یو امت (یو ټولی متفق په اسلام)، ولیکن (پاک الله) ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د ګمراهی یې)، او په لاره

(د حق) برابروي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د هدايت يي)، او خامخا وبه پوښتېدلی شئ تاسې هرومرو له هر هغه عمله چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کولو به مو.

تفسير: يعنې الله تعالى په دې باندې قادر وو، چې اختلاف ته به يې له سره لاره نه ورکوله، مګر حکمت يې د دې خبرې مقتضي نشو، لکه چې مو په څو څو مواقعو کې دغه تقرير کړی دی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې نه معلومه شوه چې له کافر سره دې هم غدر او بد عهدي ونه کړی شي، کفر په دغو خبرو نه لري کيږي، مګر د دغې چارې د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل باندې لويږي.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾

او مه نيسئ تاسې قسمونه خپل (وعدې خپلې) دخل (مکر او فرېب) پخپلو منځونو کې، نو وبه ښوييږي قدم (ستاسې د لارې د اسلامه) وروسته له ټينګښدو د هغه، نو وبه څکئ غم او رنځ په سبب د منع کولـو ستاسې نورو خلقو لـره له لارې د الله نه (يعنې د نه وفا په وعدې باندې)، او شته تاسې ته عذاب لوی (ای متخلفينو د وعدې په آخرت کې).

تفسير: يعنې په عهد ماتولو او قسم يادولو سره د بد عهدۍ لاره مه پيدا کوئ، او په دې سره اسلامي قوم مه بدناموئ، چې ستاسې له دغسې خراب او ټيټ (لاندې) سپک وضعيت د ليدلو څخه يقين راوړونکي به په شک کې لويږي، او غير مسلم اقوام به د اسلام له دُخوله ستانه (واپس) کيږي، او پر تاسې د الله له لارې د امتناع ګناه په غاړه کيږي، چې د هغه سزا به ډېره سخته وي.

وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

اومه پېرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (په لفظ د الله تعالى) قيمت لږ (پيسې لږې)، بېشکه هغه (ثواب) چې په نزد د الله کې دی همغه خير (غوره) دی تاسې ته، که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ (پخير خپل).

تفسير: پخوا له دې نه پخپلو منځونو کې د قول ماتولو ذکر وو، اوس د الله تعالى سره د قول ماتولو ذکر دی، يعنې د مال په طمع خلاف الشّرع حکم مه کوئ، ځکه چې بالآخر دغسې مال د ځان وبال ګرځي، هر هغه شی چې د شرعې سره موافق ستاسې په لاسونو کې راشي؛ همغه بهتر دی، کذا في «موضح القرآن»، يا د ايفاء العهد کوم اجر چې د الله تعالى له درباره ورکاوه کيږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډېر بهتر دی، ثمن يې ځکه قليل وفرمايه؛ چې که ګرد جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کې قليل او حقير دی.

مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓا۟ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنيا) چې تاسې سره دی؛ فناء کيږي، او هغه (خزانې د رحمت) چې الله سره دي؛ باقي دي (فناء نه لري)، او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو هغو کسانو ته چې صبر يې کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډېر ښه د هغو د نېکيو سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسير: بيا نو د دائم او باقي پرښودل، او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندي ده، يعنې هغه کسان چې د الله تعالى پر عهد ثابت قدم پاتې کيږي، او ګرد مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي، د هغه اجر له سره ضائع کېدونکی نه دی، او د داسې ښو اعمالو بدل هرومرو ځمونږ له درباره ورکولی کيږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

هر چا چې وکړ نېک (عمل) له نارينه څخه يا له ښځې څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو خامخا ژوندون به ورکړو هرومرو هغه ته ژوندون طيبه (پاکيزه)، او خامخا جزاء به ورکړو هرومرو دوی ته اجر د دوی په ډېر ښه، په سبب د هغو (نېکيو) سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسير: په پاس آيت کې د صابرينو او پر عهد باندې د وفاء کوونکيو د اجر ذکر وو، دلته د ګردو صالحه وو اعمالو په متعلق يوه عمومي ضابطه بيان فرمايي، حاصل يې دا دی: هر هغه نارينه يا ښځه چې په نېکو کارونو کې معتاد شي، په دې شرط سره چې هغه کار يواځې صورتاً نه، بلکه حقيقتاً نېک وي، يعنې د ايمان او د صحيحه معرفت روح پخپل منځ کې ولري؛ نو مونږ به هغه ته هرومرو پاک، صاف، مطهر، او خوندور ژوندون ورعنايت کوو، مثلاً په دنيا کې حلاله روزي، قناعت، د زړه غناء، سکون، طمانيت، د ذکر الله لذت، د الله تعالى د محبّت خوند، د عبوديت د فرض په اداء کې خوښي، د کامياب مستقبل د تصور هغه مزه او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورکوو.

تنبيه: په دغه آيت کې يې دغه راوښود چې د لوی قرآن په نظر کې د ښځو او د نارينه وو د نيکۍ او کاميابۍ لپاره يوه ضابطه ده، يعنې نارينه او ښځه بې له امتيازه د خپل حسب الحال سره سم په نيکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

نو کله چې لولې (ته) (پاک) قرآن؛ نو پناه وغواړه په الله له شيطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسير: په حديث کې راغلي دي: «خيركم من تعلم القرآن وعلمه»، «ډېره غوره له ستاسې هغه څوک دی چې قرآن زده کوي، او نورو ته يې هم ورښيي»، معلوم شو چې د مؤمن لپاره د لوی قرآن قرائت ډېر ښه کار دی، او په پخوانيو آياتو کې پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی وو، نو ځکه دلته د قرآن د قرائت د ځينې آدابو تعليم فرمايي، څو کوم سړی د بې احتياطۍ د دغه ډېر ښه کار له اجره بې برخې پاتې نشي، او خپل ثواب ضايع نه کړي، د شيطان زيار (محنت) او کوښښ تل په دغه کې دی، چې د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوي، تر څو يې ترې ستون کړي، خصوصًا د لوی قرآن د قرائت په شان د يوه داسې متبرک او مقدس کار څخه چې د ګردو نېکيو سرچينه ده؛ هرومرو ممانعت کوي، او په سړه سينه ورته نشي کتلی، نو کله چې مؤمن د قرآن دغه د قراءت اراده کوي؛ نو ډومبی دې د زړه په صدق سره پر الله تعالى اعتماد او توکل وکړي، او د مردود شيطان د پلمو (تدبيرونو) او وسوسو څخه دې پاک الله پورې پناه ونيسي: «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم».

تنبيه: څرنګه چې د پاک قرآن ابتداء په «تعوّذ» سره مسنونه ده؛ نو ځکه هر لوستونکي ته ښايي چې پخوا د عظيم الشأن قرآن له لوستلو څخه «تعوّذ» ووايي، د «تعوّذ» مأثوره عبارت هم داسې دی لکه چې پاس وليکل شو، معنی يې دا ده چې: «پناه غواړم په الله تعالى له شره د شيطان رټلي شوي».

إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

بېشكه دا (شيطان) نشته ده ته (هيڅ قدرت) تسلّط او غلبه پر هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى، او پر رب خپل توكّل (اعتماد) كوي.

تفسير: يعنې هر څوك چې پر پاك الله اعتماد او توكل وكړي، او له هغه څخه پناه وغواړي، پر هغه، شيطان په زور او قوّت سره نه حاوي كېدى شي، كه داسې كوم سړى تش د څه لږ وخت له مخې د بشريت په مقتضى د شيطان په پلمه (تدبير) كې ولويږي، خو بيا هم شيطان پرې خپله كامله قبضه او تسلّط نشي قائمولى، او ډېر ژر به د ده سترګې د همدغې استعاذې پر بركت خلاصيږي، او غفلت به يې نه متمادي كيږي، لكه چې په (۹ جزء د الأعراف سورت په (۲۴) ركوع (۲۰۱ـ ۲۰۲) آيت كې راغلي دي: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا۟ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ * وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى ٱلْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

إِنَّمَا سُلْطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

بېشكه خبره همدا ده چې تسلّط د شيطان پر هغو كسانو دى چې دوستي كوي دوى له ده سره، او پر هغو كسانو دى چې دوى له دغه (الله) سره شريك ګرځوونكي دي (د بل شي).

تفسير: يعنې هغه كسان چې په لوى لاس شيطان خپل ملګرى او رفيق وګرځوي، او د دې په ځاى چې پر پاك الله اعتماد او توكل وكړي، پر شيطان زړه تړي، او پرې مطمئن او ډاډه كيږي، ګواكې شيطان له الله تعالى سره شريك دروي، يا د ده په اغواء سره نور شيان له الله سره شريك كوي، نو پر داسې افرادو د شيطان پوره قبضه او تسلط دى، او په هر ډول يې چې زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په اشارو سره يې دې خوا او هغې خوا ته نڅوي او ګډوي، او هر لوري ته چې زړه يې وشي بيايي يې.

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او كله چې بدلوو مونږ (راليږو كوم ناسخ) آيت په ځاى د (بل منسوخ) آيت (لمصالح الوقت) حال دا چې الله ته ښه معلوم دى هغه څه چې راليږي؛ نو وايي دا (كفّار نبي ته) بېشكه همدا خبره ده چې ته دروغ تړونكى يې (په الله)، بلكه زيات د دوى نه پوهيږي (په حكمت د نسخې).

تفسير: پخوا يې حكم وركړ چې د قرآن عظيم الشأن د لوستلو په وخت كې د شيطان رجيم له ټكي ټورى څخه پناه وغواړئ چې هغه په دغه ښه او مبارك كار كې څه موانع او مشكلات دروړاندې نه كړي، دلته د هغه د ځينو موانع ذكر كوي، چې د پاك قرآن په متعلّق يې هغه پيدا كوي، واقعه خو دا ده چې پوره قرآن خو يو ځلي نه دى نازل شوى، بلكه موقع په موقع د هغه آيات نازلېده، مثلاً په اول كې يې د كفّارو له قتاله ممانعت فرمايلى وو، څه مدّت وروسته مسلمانانو ته امر وركړ شو، چې له كفّارو او مشركانو سره جهاد وكړي، يا په ابتداء كې يې حكم فرمايلي وو: ﴿قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِّصْفَهُۥٓ﴾ الآية ـ لږ مدّت وروسته په همغه «معظمه مكّه» كې دغه آيت نازل شو: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ﴾ الآية.

كفّارو د داسې احكامو د اوربدلو څخه اعتراض كولو، چې دغه څرنګه د پاك الله كلام كېدى شي؟ آيا الله تعالى (معاذ الله) له بېخبرۍ څخه د هغې يوې خبرې حكم دركړى وو؟ بيا چې خبر شو نو بل حكم يې صادر كړ؟ معلوميږي

چې دغسې خبرې ته له خپله ځانه جوړوې، که نه د الله تعالی کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملېدی، چې یوه ورځې یو شی ووایي، او بله ورځ بله شی ووایي، ممکن وو چې هم داسې وساوس او شبهات شیطان د ځینو مسلمانانو په زړونو کې القاء کړي، نو د هغه ځواب ورکوي چې دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او نادانی ده، که تاسې ته د نسخې حقیقت معلوم وی؛ نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وې ایستلې.

د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چې د یوه میعادي حکم د میعاد د پوره کېدلو څخه وروسته بل حکم ولېږلی شي، آیا که یو طبیب د لسو یا شلو ورځو لپاره د منضج نسخه تجویز کړي، او وروسته له هغه د مسهل تجویز وکړي، نو دغه تجاویز د هغه طبیب پر لا علمی محمول کولی شي؟ یا که هغه سړی چې داسې خبرې کوي پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالی ته پخپله ښه معلوم دي چې په هر وخت کې هر حکم یې نازل فرمایلی دی؛ همغه درست او صحیح دی، یعنې هغه روحاني غـذاء یا دواء چې تجویز کړی شوې ده، تر کوم حده پورې د رُوحاني مریضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

قُلْ نَزَّلَهٗ رُوْحُ الْقُدُسِ مِنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

ووایه (ای محمده دغو کفارو ته چې) نـازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاک (جبریل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سـره، لپاره د دې چې ثابت کړي (په حقّانیت د قرآن) هغه کسان چې مؤمنان دي او هدایت دی او زېرې (د جنّت) دی لپاره د مسلمانانو.

تفسیر: یعنې دغه ځما یا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چې بلا شبهه ځما رب د روح القدس جبریل الأمین په ذریعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندې نازل فرمایلی دی، ځکه چې ﴿مِنْ رَّبِّكَ﴾ یې وویل، او تنبیه یې وفرمایله چې د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه أعلی او أرفع او أقدس ذات دی، چې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم یې په داسې یوې حیرت انګېزې طریقې سره او په داسې اعلی او اکمل اخلاق سره تربیه وفرمایه، چې ستاسې په مقابل کې دی، او د روح القدس د بیان فرمایلو څخه ښایي چې په دې لوري اشاره وي، هغه کلام چې حامل یې ﴿رُوْحُ الْقُدُسِ﴾ ځکه ځولی شوی دی، ښایي چې د روحانیت، طهارت، او د ملکیه وو صفاتو مجسمه وي، لکه چې وی ځکه ځورئ چې په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندې بل داسې افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځي، او دغه قرآن یې ځکه نازل فرمایلی چې ټینګ کړي په حقیقت د دې کلام باندې زړونه د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، یعنې موقع په موقع او په تدریج سره د احکامو او آیاتونو د نزول د لیدلو څخه د ایمان لرونکي زړه قوي او اعتقاد یې پخیږي.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهٗ بَشَرٌ ۭ لِسَانُ الَّذِيْ يُلْحِدُوْنَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَّهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۰۳﴾

او خامخا په تحقیق ښه معلوم دي مونږ ته؛ چې بېشکه دوی وایي چې: بېشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان (او په واقع کې داسې نه دي ځکه چې) ژبه د هغه سړي چې دوی نسبت د ښوونې کوي هغه ته عجمي ده، او دغه قرآن په ژبه د عربي ده ښکاره (فصیحه، بلیغه چې د عجمي کړکېچونو څخه بیخي مبرّا ده).

تفسیر: یعنې منکرانو به ویل چې (العیاذ بالله) لوی قرآن د الله تعالی کلام نه دی، که نه نسخ به په دغه کې ولې واقع کېدی، او نه دغه ای محمده ! ستا کلام کېدی شي، ځکه چې ستا امیتوب خو ځکردو ته معلوم او مسلّم وو، یو داسې

امي چې نه يې لاس پر کوم کتاب لګېدلی وي، او نه يې قلم پخپل لاس اخيستی وي، بلکه سره له اعلی درجې قريشي توبه تر ځلويښتو کلو پورې يو شعر يې هم پر ژبه نوي جاري شوی، چې په شعر ويلو کې د عربو تر وړکيو پورې هم فطري مهارت او ذاتي لياقت درلود، نو دغه به څوک وي؟ چې د هغه د دغه بې نهايته قابليت څخه د دغه عظيم الشأن قرآن پشان يو مستطاب کتاب تيار شوی دی.

د ده په نامه د منکرينو په زعم اختلافات وو، د جبر، يسار، عائش، يعيش، څو تنو عجمي مريو په نسبت ويلي شوي دي چې هغوی نصرانيت پرينښی او د اسلام مذهب يې قبول کړی وو، وايي چې دوی کله نا کله د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور مشرّف کېدل، يا به پخپله رسول الله صلی الله عليه وسلم دوی ليدل، په هر حال د مشرکينو د دغه سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه، چې د بعثت څخه پخوا محمد صلی الله عليه وسلم أمّي او نالوسته وو، او د دوی په زعم دغه يوه منلې شوې خبره وه چې قرآني علوم او معارف د دوی د مسلّمه أميت سره بيخي نشي تطبيق کېدی، نو ځکه د دغې خبرې ويل لازميږي، چې بل کوم سړی دغه عالي خبرې ورښيي، بلا شُبهه چې ځمونږ پاک رسول الله ته هم بل څوک دغه مقدّسې خبرې ورښوولې وي، ليکن دغه ښوونکی کوم يو بشر او انسان نه وو، بلکه هغه ځمونږ دغه قدير رب دی چې پخپله داسې ارشاد فرمايي: ﴿اَلرَّحۡمٰنُ ۙ﴿۱﴾ عَلَّمَ الۡقُرۡاٰنَ ؕ﴿۲﴾﴾، ﴿لِسَانُ الَّذِیۡ یُلۡحِدُوۡنَ اِلَیۡهِ اَعۡجَمِیٌّ﴾ الآية.

يعنې که تاسې د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندې د خپل جهالت او غباوت لامله نه پوهېږئ، نو د هغه د ژبې له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراک خو لږ څه کولی شئ، چې د هغه په متعلق څو ځلې تاسې ته دعوت درکړ شوی دی، او د دغې خبرې اظهار او اعلان په تکرار سره شوی دی، چې که ټول پېريان او انسانان متفقًا سره راټول شي؛ نو د دغه کلام يوه لږه نمونه او مثال هم نشي راوړاندې کولی، نو بيا د دې کلام چې د هغه نظير او مماثل راوړلو څخه د عربو ټول شعراء، فصحاء، بلغاء او پوهان بلا استثناء ګرد سره عاجز او پاتې وي؛ نو يو مجهول او معلول بازاري اعجمي مريي څخه څرنګه داسې يوه هيله (اميد) کېدی شي، چې داسې يو معجز کلام به له خپله ځانه جوړولی شي؟ که په تمامو عربو کې کوم سړي بالفرض داسې کلام جوړولی شوی؛ نو هغه هم دا ځمونږ محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم وو، مګر ما سوا له عظيم الشأن قرآنه د محمد صلی الله عليه وسلم کلام بله لويه ذخيره موجوده ده، چې د لوی قرآن د موضوعاتو بيان يې کړی دی، چې سره له خپله انتهايي فصاحت د پاک قرآن له يوه وړوکي سورت سره هم برابرې نشي کولی.

﴿اِنَّ الَّذِیۡنَ لَا یُؤۡمِنُوۡنَ بِاٰیٰتِ اللّٰهِ ۙ لَا یَهۡدِیۡهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ اَلِیۡمٌ ﴿۱۰۴﴾﴾

بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (او نه وايي چې دا له طرفه د الله دی) نه ښيي دوی ته الله (لاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې سره د ښکاره وو دلائلو له وجوده که يو سړی دغه خبره په خپل زړه کې ټينګه کړي، چې زه به خامخا پرې باور او يقين نه کوم، نو الله تعالی هم هغه ته تر مقصده پورې د رسېدلو لاره نه ورښيي، او هغه ګردې قواوې ترې سلبوي، ځومره چې وپوهولی شي؛ له سره به پرې ونه پوهېږي، بد اعتقاده سړی تل له هدايته بې برخې پاتې کيږي، او بالآخر د سختو سزاوو مستحق ګرځي.

﴿اِنَّمَا یَفۡتَرِی الۡکَذِبَ الَّذِیۡنَ لَا یُؤۡمِنُوۡنَ بِاٰیٰتِ اللّٰهِ ۚ وَاُولٰٓئِکَ هُمُ الۡکٰذِبُوۡنَ ﴿۱۰۵﴾﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ترې دروغ هغه کسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (چې قرآن دی)، او همدغه کسان همدوی دي دروغجنان.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو د ده، مګر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً د کفر کلمه یې وویله) حال دا چې زړه د ده آرام نیوونکی وي په ایمان سره، ولیکن هغه څوک چې ارته کړي په کفر سره سینه (خپله چې راضي شي پرې اعتقاداً نو پر دوی باندې غضب دی له (طرفه د) الله، او شته دوی ته عذاب لوی (اخروي په سبب د ارتداد).

تفسیر: یو خو هغه مجرمان دي چې د سلهاوو دلائلو او آیتونو په لیدلو هم نه متیقن کیږي، مګر له دوی څخه ډېر لوی مجرم هغه دی؛ چې د یقین راوړلو او تسلیم کولو څخه وروسته د شیطاني شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شي، او له صداقته انکار وکړي، د داسې کسانو سزا وروسته بیا بیان فرمایي.

په مـنځ کې په ﴿إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ﴾ الآیة ـ کې یوه ضروري استثناء یې وفرمایله، یعنې که کوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ایمان قائم وي، او د یوې لمحې له مخې هم ایماني رښا او قلبي طمأنیت د ده له زړه څخه بېل شوی نه وي، مګر تش په کوم خاص حالت کې د کوم خورا ډېر زور او جبر او زبردستی لامله مجبور شي، او د ډېر شدید خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منکر شي، یعنې کومه کلمه د اسلام په خلاف ووایي، خو په دې شرط چې په دغه وخت کې یې هم زړه مطمئن او هیڅ قسم شک، شبهه او تردد په کې نه وي، بلکه د دغه ژبې د الفاظو په نسبت هم سخت کراهیت او نفرت ولري، نو داسې شخص مرتد نه دی، بلکه خامخا مسلمان ګڼلی کیږي، هو ! له دې نه لوی مقام او لوړه مرتبه دا ده چې انسان مړ ک قبول کړي، خو د خپلې ژبې څخه داسې یو لفظ نه باسي، لکه چې د بلال، یاسر، سمیّه، حبیب بن زید الأنصاري، او عبد الله بن حُذافه رضي الله عنهم او د نورو واقعات په تواریخو او سیرتونو کې شته، او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو لیکلی، ښه خو به دا وي چې د دغو مطالبو د پوهېدلو لپاره تفسیر ابن کثیر ولوستل شي.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِينَ ﴿١٠٧﴾

دا (لوی اخروي عذاب) په سبب د دې دی چې دوی غوره کړی دی ژوندون لږ خسیس پر (اعلی ژواندانه د) آخرت، او بېشکه الله نه ښیي لاره (د استقامت) قوم کافرانو ته.

تفسیر: یعنې داسې منکرانو ته چې دنیوي ژوندون د خپل مقصد کعبه وګرځوئ؛ د بري او کامیابۍ لار کله په برخه کیږي.

أُولٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْغٰفِلُونَ ﴿١٠٨﴾

دا (کفّار) همغه کسان دي چې مهر وهلی دی الله پر زړونو د دوی (چې نه قبلوي حق) او په غوږونو د دوی (چې نه اوري حق) او په سترګو د دوی (چې نه ویني آثار د قدرت)، او دغه کسان همدوی دي غافلان (له عُقبی).

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿١٠٩﴾

دا خبره واقعي ده بلا شُبهه چې بېشکه دوی په آخرت کې همدوی دي زیانکاران (چې عمر یې حبطه لاړ).

تفسير: يعني هغه کسان چې د خپلو بې اعتدالیو او غلط کارونو څخه د پاک الله ورعطاء کړي قوتونه تباه او بېکاره کړي وي، او تش دنیا یې د خپل مقصود کعبه ګرځولي وي؛ نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وي؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱۰﴾

پس له دې بیا بېشکه رب ستا لپاره د هغو کسانو چې هجرت یې کړی دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چې مفتون شوي دي (په عذابونو) بیا جهاد یې کړی دی او صبر یې کړی دی، بېشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: په مکې معظمې کې ځینې کسان د کافرانو له ظلم او تیري څخه ښوییدلي وو، یا تش په ژبه یې د کفر لفظ ویلی وو، وروسته له هغه یې هجرت او جهاد وکړ، او په ډېر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول، کله چې دوی دومره په اسلامي کارونو کې برخه واخیسته؛ نو هغه تقصیر یې ورمعاف شو، او د الله تعالی مهرباني پرې مبذوله شوه.

یو صحابي وو چې «عمّار بن یاسر» رضي الله عنه نومیده، د ده پلار «یاسر رضي الله تعالی عنه» او مور «سُمیّه رضي الله تعالی عنها» وه، چې دغه مېړه (خاوند) او ښځه د کفّارو د ډېر ربړولو (تکلیفولو) او رنځ او درد رسولو لامله اکثر که شهیدان شول، خو بیا هم د کفر یو لفظ یې هم ونه وایه، دغه د مسلمانانو ړومبی ویني دي چې د اسلام په لاره کې تویې شوې، لیکن د دوی ځوی «عمار رضي الله تعالی عنه» د خپل ځان له وېرې هغه لفظ ووایه، خو وروسته له نجاته په ژړا او انګولا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور مشرّف شو، نو دلته دغه پاس آیت نازل شو، رضي الله تعالی عنهم أجمعین.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۱۱﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې رابه شي هر یو (نېک او بد) نفس چې جګړه (سوال او ځواب) به کوي لپاره د (نجات د) ځان خپل، او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چې کړی یې دی حال دا چې په دوی باندې به ظلم ونه کړ شي (په تقلیل د حسناتو یا تکثیر د سیئاتو).

تفسير: یعني د یوه په ځای به بل څه نشي ویلی، مور، پلار، خور، ورور، ښځه، اولاد، احباب او اقارب هیڅوک به نه پکاریږي، هر سړی به پخپل غم او فکر کې اخته وي، چې څه ډول د خپل ځان لپاره یو مخلص پیدا کړي، راز راز دروغ او رښتیا خبرې به د خپل ځان د برائت او عذر لپاره جوړوي، او جواب او سوال او جګړې به کوي، چې د ځان لپاره نجات حاصل کړي.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿۱۱۲﴾

او بیانوي الله مثل د یو کلي چې وو دا په امن کې، په آرام (او هوسا اهل د دې)، چې راته دغه کلي ته رزق روزي (د اهل) د دې ډېره پربمانه له هر ځایه (له هره طرفه)، نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله؛ نو وڅکاوه په (اهل د) دې باندې الله کالي (کپړې) د لوږې او وېرې

(چې لوږه او وږه يې پرې لازمه او محيطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: ﴿اٰمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً﴾ يعنې نه د باندې د دښمن څه فکر او اندېښنه وه، او نه د دننه څخه کوم څه فکر او تشويش، په ډېر امن او هوسايۍ (آرام) سره به يې ژوندون کولو، او خوراک لپاره غلې، دانې، مېوې او نور ور راوړلې کېدې، او هر څيز به يې په افراط وو، په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسېده، نو د هغه کلي اوسېدونکو د الله تعالی د هغو نعمتونو قدر ونه کړ، او په دنيوي خوندونو کې داسې مشغول او مصروف شول، چې په دغه غفلت او مستۍ کې حقيقي منعم هم د دوی له يادې ووت، بلکه د هغه په مقابل کې يې بغاوت وکړ، بالآخر الله تعالی د دغې ناشکرۍ او د نعمت د کفران خوند پر دوی وځکاوه، چې د امن او هوسايۍ (آرام) په ځای خوف، وږه، او د روزۍ د ډېروالي او پرېمانۍ په ځای د لوږې او قحط په مصيبت کې يې داسې اخته کړل، لکه چې کالې (کپړې) د خپل اغوستونکي چې چاپېر احاطه کوي، او يوه شېبه لوږه او وږه، قحط او خوف له دوی نه نه بېلېده.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿۱۱۳﴾

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو يې وکړ هغه ته؛ نو ونيول دوی لره عذاب (د لوږې او وږې) حال دا چې دوی ظالمان وو (په شرک او تکذيب سره).

تفسير: علاوه پر هغو ظاهري نعمتونو چې پاس مذکور شول؛ يو ډېر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی وو، يعنې د دوی له قومه او له نسبه يې يو داسې رسول ورلېږلی وو، چې د هغه اتباع په وسيله يې د الله د خوښې ډېر لوړ مقامات هم حاصلولی شو، مګر دوی د اتباع او تصديق په ځای د ده پر تکذيب او مخالفت ملا وترله، او همداسې پرله پسې په کندو او ژورو کې لوېدل، بالآخر د قديمي سنت الله سره سم ګرد ظالمان او ګناهګاران د الله تعالی په عذاب کې اخته او دوی يې سره ټول راګېر کړل، بيا نو د دوی د نجات لپاره د هيڅا هيڅ يو تدبير پرمختګ ونه کړی شو.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د کوم معين کلي تذکره نه ده، محض د تمثيل په ډول د کوم تباه او ويجاړ شوي کلي لا علی التعيين حواله يې ورکړې ده، يا خو د داسې يو فرضي کلي وجود يې فرض کړی، او د مکې معظمې کفّارو ته تنبيه ورکړی شوې وه، چې که تاسې هم داسې وکړئ؛ نو تاسې سره به هم داسې معامله کېدی شي، نو د کفران نعمت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د تکذيب او عداوت له سزا څخه مه بې فکره کېږئ.

د ځينو علماوو په نزد په دغه مثال کې له کلي څخه مراد مکّه معظمه ده چې هلته هر قسم امنيت او طمأنيت وو، او سره له دې چې يوه غير زرع وادي وه؛ خو راز راز (قسم قسم) مېوې دانې غلې او نور د دې په لوري راښکودلی شوې: ﴿اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰۤى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَیْءٍ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع)، مګر مکيانو (مکې والا) د دغو نعماوو هيڅ قدر ونه پېژندو، په شرک او عصيان او بېحيايۍ او اوهام پرستۍ کې لګيا او منهمک شول، بيا الله تعالی له ګردو نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په بعثت سره دوی ته ورولېږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذيب کې هيڅ کمی ونه کړه: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم د سورت (۲۸) آيت (۵) رکوع).

بالآخر الله تعالی د امن او اطمينان په ځای د مسلمانانو مجاهدينو وږه ددوی په زړونو کې واچوله، او د پراخې او پرېماني روزۍ په ځای اوه کاله قحط يې پر دوی مسلّط کړ، چې په هغه کې د سپيو او نورو مردارو تر غوښو پورې هم دوی وخوړل، بيا د «بدر» په غزا کې د اسلامي غازيانو له لاسه پر دوی د الله تعالی عذاب ورګډ شو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۱۴﴾

نو خورئ تاسې له هغو (طعامونو) چې درکړي دي تاسې ته الله حلال طيب پاکيزه او شکر وباسئ (قدر وپېژنئ) د نعمت (احسان) د الله که يئ تاسې چې خاص همده ته عبادت کوئ (او فرمان يې منئ).

تفسير: يعنې هر څوک چې د الله تعالى د عبادت مدّعي وي؛ ده لره دغه خبره ورو او لائقه ده، چې د الله تعالى د ورکړي نعمت او حلالې او طيبې روزۍ څخه متمتع شي ! او د هغه احسان قدر وکړي ! او د الله شکر ګذاره بنده شي ! حلال دې حرام نه ګڼي، حرام دې حلال نه شمېري !، او د نعمتونو د منتفع کېدلو په وخت کې حقيقي منعم دې نه هېروي ! بلکه په هغه او د هغه پر لېږلي شوي رسولانو باندې دې ايمان راوړي ! او د دوی د احکامو او هداياتو په تعميل کې دې ډېر زيار وکاږي !.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړی دی (الله) پر تاسې باندې (خوراک د) مردارې، او (بهېدونکې) وينې، او د غوښې د خنزير، او هغه (حلال کړی شوي حيوان چې اواز پورته شوی په هغی)، (د بل شي) بې له الله (د نامه) په (وخت د ذبح د) هغه يې، پس هغه څوک چې اړ (محتاج) شي (خوړلو د دې حرامو ته) حال دا چې ظالم نه وي (په بل چا) او نه تجاوز کوي (له قدره د کفافه)؛ نو بېشکه الله لوی مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې آيت تفسير د «البقرة» او د «الأنعام» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلی شوی دی، ځمونږ دې تفسير کې دې بيا ولوست شي، دلته دا غرض دی؛ لکه چې په پخواني آيت کې اشاره وه، چې حلال دې پر خپل ځان نه حراموي ! په دغه آيت کې تنبيه ورکړی شوې ده چې حرام شيان دې هم نه حلالوي ! خلاصه يې دا ده چې يو شی حلال يا حرام مقرر ول د همغه لوی الله حق دی، چې د دغو ګردو شيانو خالق او مالک دی، لکه چې په راتلونکو آياتونو کې په وضاحت سره د دغه مضمون بيان شوی دی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۱۷﴾

او مه وايئ تاسې له وجې د بيانولو د ژبو ستاسې دروغو لره (داسې) چې دا حلال دی او دا حرام دی لپاره د دې چې جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ، بېشکه هغه کسان چې ترې پر الله بهتان؛ نه به مومي خلاصی (له عذابه د آخرت)، (دوی لره) نفعه ده لږه، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې بې له کوم شرعي مستنده د کوم شي په متعلّق خوله سپړدل او داسې ويل چې حلال دی يا حرام ډېر سخت جسارت او کذب او افتراء ده، حلال يا حرام خو همغه شيان کېدی شي چې هغه ته پاک الله حلال يا حرام فرمايلي وي، که کوم سړی محض پخپلې رايې سره کوم شی حلال يا حرام وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه نسبت الله تعالى ته

وکړي، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو کولو، او د هغه ذکر د «الأنعام»په سورت کې ځمونږ په دې مبارک تفسیر کې پخوا له دې نه تېر شو، نو هغوی في الحقیقت پر الله تعالی بهتان تړلی دی.

مونږ مسلمانانو ته هدایت راکړی شوی دی چې ښایي هیڅکله داسې رویه ځان ته اختیار نه کړو، او هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی وي؛ حلال یې وبولو، او هر هغه شی یې چې حرام کړی؛ حرام یې وګڼو، او بې له شرعي مأخذه پخپل سر د حل یا حرمت احکام ونه لګوو.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

او پر هغو کسانو چې یهودان شوي دي، حرام کړي دي مونږ هغه څیزونه چې بیان کړي وو مونږ پر تا باندې پخوا له دې نه، او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دې تحریم سره) ولیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کولو (په علمي عصیان سره).

تفسیر: د دغه بیان د «الأنعام» د سورت د (۸جزء په (۱۴۶) آیت (۱۸) رکوع کې د ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ الآیة ـ آیت په تفسیر کې تېر شوی دی، هلته دې بیا وکتل شي !، دلته دا مقصد دی: هر هغه شی چې الله تعالی ګردو ته یا کوم خاص قوم لپاره دائمًا تل ترتله، یا تر یوه معینه وخته پورې حرام کړی وي؛ هغه عین حکمت او صواب دی، هیڅ یو انسان د دغه حق نه لري، چې په هغه کې تصرّف وکړي، او حرام حلال یا حلال حرام وګرځوي.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

بیا بېشکه رب ستا (چې دی ای محمده !) هغو کسانو ته چې یې کړي دي بدي (ګناه) په جهالت (ناپوهۍ) سره بیا توبه وباسي وروسته له کولو د هغه (بد عمل)، او نېک کړي عمل خپل؛ بېشکه رب ستا وروسته له دغې توبې ځخه خامخا بخښنه کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: مثلاً حرام یې حلال یا حلال یې حرام وګڼل، په «نادانۍ سره» یې ځکه وفرمایل؛ هر څوک چې د الله تعالی له احکامو څخه غاړه غړوي، اګر که یې عملاً او په قصد سره هم وکړي؛ هغه په حقیقت کې د هغه نادانۍ او بې عقلي ده، چې له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوي، او کوي یې، که عاصي لږ څه له عقله کار واخلي، او دګناه بدو نتایجو ته وګوري، او تصوّر یې وکړي؛ نو له سره به د معصیت په لوري اقدام ونه کړي، د جزء (۴) «النساء» د سورت په (۳) رکوع کې (۱۷) آیت کې هغه تعلیقات چې پر ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ باندې لیکلی شوي دي؛ ښایي چې هغه دې بیا یو ځلي دلته هم ولوستل شي !.

﴿ثُمَّ تَابُوا﴾ الآیة ـ یعني له کفریّاتو څخه له توبې ایستلو او په اخلاص سره په مسلمانېدو او په مستقبل کې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالی د توبې کوونکو ګرد تېر ګناهونه بخښي، اګر که ډېرې سختې او غټې ګناوې هم وي.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

بېشکه چې ابراهیم وو (اصلي او اساسي) پېشوا فرمان منونکی خاص الله لره حنیف (کلک په حق دین باندې)، او نه وو دی له مشرکانو (لکه چې قریش وایي).

تفسير: دلته الله تعالى جلّ وعلا د عربو د مشرکينو د شرکيّاتو په تردید کې د إمام الموحّدين أبو الأنبياء ابراهيم خليل الله «عليه و على ذُرّيّته ونبيّنا الصلاة والسلام» طور او طريقه را په يادوي، ځکه چې د عربو خلق د ده له ذُريې او ځوځات (نسل) څخه وو، او خپل ځانونه يې پر ابراهيمي دين باندې سم او برابر ګڼل، حال دا چې دوی د ابراهيمي دين سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده، نو دوی ته دا ورښيي چې ابراهيم عليه السلام د موحّدينو امام، د ګردو نېکيو معلم، د ټولې دنيا په مقابل کې يواځې پخپل سر د يوه عظيمه امّت په برابر ولاړ وو، او د دوی په مبارک ذات کې پاک الله هغه ګرد محاسن او کمالات ورجمع کړي وو، چې په يو لوی مجمع کې په متفرّق ډول سره موندلی کيږي.

ليس على الله بمستنكر ــ أن يجمع العالم في واحد.

عجب نه دی له الله نه چې قادر دی په هر څيز

چې دی ټول پخپل قدرت کړي ګرد عالَم په يوه سړي کې.

ابراهيم عليه السلام د الله تعالى داسې کامل او مطيع او فرمان منونکی بنده وو، چې له ګردو سره يې اړيکې شکولې، او يواځې له الله تعالى سره يې نښلولې، او ډېر خاص مخلص مسلمان وو، ممکن نه وو چې ده کوم څيز بې د الله تعالى له حکمه محض له خپل لوري حلال يا حرام درولي وی، نو دی پخپله (معاذ الله) څرنګه د شرک ارتکاب کولی شي، ده د مشرکينو په کلي او جماعت کې وسېدل هم نه خوښول.

نو اوس هغه کسانو ته چې دوی خپل ځانونه «حنيف» بولي، او داسې ادعا کوي چې: مونږ پر ابراهيمي دين يو؛ شرم او ننګ پکار دی، چې څرنګه پر الله تعالى بُهتان تړي؟ آيا د حلالو حرام ګڼل، يا د حرامو حلال درول او د شرک په حمايت کې له انبياوو سره جنګېدل د يو «حنيف» او ابراهيمي سړي له شان سره مناسبت لري؟.

په ياد يې ولرئ چې د حلالو او حرامو په بيان کې او د دين په اصولو کې ـ اصل خو هغه ابراهيمي ملت دی چې د همغه ملّت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصيل لپاره محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف راوړی دی، که غواړئ چې پر اصلي دين د ابراهيم عليه السلام تګ وکړئ؛ نو محمدي طريقه ځان ته غوره کړئ (على صاحبها أفضل الصلاة وأتم التسليم).

شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

(وو ابراهيم قدردان) شکر کوونکی د نعمتونو (احسانونو) د الله، غوره کړی وو (الله) دغه (ابراهيم لره په نبوّت سره)، او برابر کړی وو (الله) دغه (ابراهيم) سمې لارې ته.

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام د الله تعالى شکرګزاره بنده وو، تاسې سخت ناشکره او د نعمت کفران کوونکي يئ، لکه چې د ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً﴾ الآيات ـ په تفسير کې کښلي شوي دي، نو تاسې څرنګه د ابراهيم عليه السلام په دين او ملّت او لاره کې يئ؟ چې حق پرېږدئ او باطل خوښوئ له توحيده مخ اړوئ، او شرک او کفر پسې ځغلئ، حال دا چې ابراهيم عليه السلام د کامل توحيد او تسليم او رضاء پر سمه لاره روان وو، او الله تعالى ده ته ډېره سمه صافه لاره ورښوولې وه، او دی يې پرې روان کړی وو.

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او ورکړی وه مونږ دغه ته (يعنې ابراهيم ته) په دغه دنيا کې ښه حالت، او بېشکه دغه (ابراهيم) په آخرت کې هم خامخا له صالحانو (د لويو درجاتو د خاوندانو) څخه دی.

تفسير: حسنه يعني نبوّت، پراخه روزي، اولاد، وجاهت، (يا جميل ذكر يا نېک اولاد يا نبوّت د محمد صلى الله عليه وسلم يا) عمومي مقبوليت چې ګرد اديان بالاتفاق د ده تعظيم كوي، او هره فرقه همدا غواړي چې خپله سلسله ابراهيم عليه السلام سره ولګوي.

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

بيا وحي (حكم) وكړ مونږ تا ته (اى محمده !) چې متابعت وكړه (په توحيد كې) د دين د ابراهيم چې حنيف (كلك په حق دين) وو، او نه وو دى له مشركانو.

تفسير: د دې بيان د «الأنعام» په سورت كې د ﴿دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ آيت لاندې ځمونږ دې تفسېر كې تېر شو، هلته دې بيا ولوست شي !، مقصد دا دى چې په حل او حرمت كې او ديني خبرو كې ابراهيمي ملت او دين اصل دى، په منځ كې يهودو او نصاراوو ته د هغوى د حالاتو په مناسبت مخصوص احكام ورکړى شوي دي، بالآخر محمد صلى الله عليه وسلم يې مبعوث كړ، څو هغه اصلي ابراهيمي دين بيا له سره ژوندى او روښانه كړي، چې له غفلته او تحريفه او بېځايه تصرّفاتو څخه بيخي ضايع شوى وو، او د شرک ګرد رګونه پرې كړي.

په حديث كې راغلي دي: «بعثت بالحنيفيّة السّمحة» د دې داسې پوره شرح او تفصيل شاه ولي الله (رحمه الله تعالى) په «حجّة الله البالغة» كې فرمايلى دى، چې د لوستلو وړ دى.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

بېشكه همدا خبره ده چې مقرر كړى شوى دى (تعظيم د ورځې د) خالي پر هغو كسانو چې اختلاف يې كړى وو په كې، او بېشكه چې رب ستا خامخا حكم به وكړي په منځ د دوى كې په ورځ د قيامت كې په هغه څيز كې چې وو دوى چې په هغه كې به يې اختلاف كولو (چې هغه ورځ ده د عبادت).

تفسير: يعني په اصلي ابراهيمي ملّت كې دخالي (شنبې) د ورځې حكم نه وو، چې پر مونږ محمدي امّت باندې هم نه دى، هو ! په منځ كې يهودانو د خپل نبي موسى عليه السلام له ارشاده سره اختلاف وكړ، نو كله چې دوى دغه د خالي ورځ ځانته غوره كړه؛ نو حكم وشو چې په ښه شان سره يې تعظيم وكړئ !او په دغه ورځ كې دې د ماهيانو ښكار ونه كړ شي ! ځينو يهودانو دغه حكم قبول كړ، او ځينو هغه ونه منلو، چې هغه نامنونكي په دنيا كې بيزوګان او خنزيران شول، او د دوى په نسبت كومه فيصله چې په آخرت كې كيږي؛ هغه بېله ده، په همدغه څه انحصار نشته، هلته به نور ګرد اختلافات او جګړې هم سره فيصله كيږي.

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ۖ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

بلنه كوه (اى محمده ! خلقو ته) لارې د رب خپل ته (چې توحيد او اسلام دى) په حكمت سره او په موعظه (پند) نېک سره په ښه ډول، او مباحثه كوه له دوى سره په هغې (طريقې سره) چې هغه ډېره ښه وي !، بېشكه چې رب ستا ښه عالم دى په هغه چا چې ګمراه شوى دى له لارې د الله څخه، او دى ښه عالم دى په لاره موندونكو (دين ته او پر تا تش تبليغ دى).

تفسير: په پاس آيتونو کې يې مخاطبينو ته دا ورښکاره کړه، چې دغه رسول الله د اصلي ابراهيمي ملّت او دين سره راغلی دی، که تاسې د بري او کاميابۍ غوښتونکي يئ، او د «حنيفيت» په دعوی کې رښتين يئ؛ نو پر دغه سمې، صافې لارې لاړ شئ ! په ﴿اُدْعُ اِلٰى سَبِيْلِ رَبِّكَ﴾ الآية ـ کې تر آخره پورې پخپله محمد صلى الله عليه وسلم ته تعليم ورکول کيږي، چې ښايي خلق په څه ډول په سمې لارې باندې راولي؟ او د هغه درې طريقې يې راښودلي دي: (۱): حکمت، (۲) حسنه موعظه، (۳): جدال بالتي هي أحسن.

(۱): له «حکمت» څخه مراد دا دی، چې د نهايتې پخې خبرې، محکمې اترې، جازمه مضامين، قاطعه براهين، مضبوط دلائل، او معقول عوامل په قوّت او رڼا کې هغوی ته لار ښوونه وشي، چې د هغو په اوربدلو او ليدلو او پوهېدلو سره فهم او ادراک او علمي ذوق لرونکې طبقه غاړه کېښودی شي، او د دنيا خيالي فلسفې د ده په مقابل کې پرې او مړې ولويږي، او هيڅ قسم علمي او دماغي ترقيات د الله تعالى د وحي له بيان کړيو حقائقو يو بخرکی هم تبديل ونه کړی شي.

(۲): «حسنه موعظه» له هسې موقرو معتبرو او مؤثرو او رقّت پيدا کوونکو پندونو څخه عبارت دی؛ چې د نرم خويۍ او زړه سوی له روحه ډک وي، له اخلاص، همدردۍ، شفقت او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدل اسلوب سره وي.

(۳): «جدال بالتي هي أحسن»، يعنې که کومه موقع د مباحثې دروړاندې شي؛ نو په ډېره ښه طريقه، تهذيب غوره والي، حق پېژندلو، عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ !، او پر خپل مقابل حريف الزام واړوئ، او په ښه اسلوب او پيرايه سره يې سمې لارې ته دراوړئ، او ښايي چې خامخا زړه خوږوونکې او ربړوونکې خبرې ونه کړئ !، چې په هغه سره قضيه اوږديږي، او معامله طول ته رسيږي، ښايي چې بالذات دې مقصود تفهيم او د حق احقاق وي، ځکه چې له ځيروالي، خشونت، بد اخلاقۍ، خبرو غټولو، ضد، او عناد څخه هيڅ يوه ښه نتيجه په لاس نه ورځي.

﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ﴾ الآية ـ يعنې د دعوت او تبليغ په لاره کې تا ته ښايي چې د الله تعالى په ورښولې لارې باندې لاړ شئ، او تا ته نه ښايي چې په دغه فکر او چرت (خيال) کې ولوېږې، چې څوک يې منې؟ او څوک يې نه منې؟ نتيجه پاک الله ته وسپاره ! همغه د ده په لاره تلونکو او نه تلونکو وګړو له حالاتو څخه خبردار دی، او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوي.

وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوْا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهٖ ؕ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۲۶﴾

او که عذابوئ تاسې (څوک)؛ نو عذاب ورکوئ په شان د هغه عذاب سره چې عذاب کړی شوي يئ تاسې په هغه سره، او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسې؛ نو خامخا دغه (صبر) خير (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسير: يعنې د تبليغ او دعوت په لاره کې که تاته ډېره سختي او تکاليف در ورسولي شو؛ نو د قُدرت او قوّت حاصلولو په وخت کې ته اجازه لرې، چې سم برابر له هغوی سره معامله وکړې، او په مساوي ډول ترې بدل واخلې، ليکن د صبر مقام له دې نه لوړ او اعلى دی، که صبر وکړې نو د هغه نتيجه ستا په حق او د ليدونکې او هم د همغو متجاوزينو او تيري کوونکو په حق کې ښه او بهتره ده.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

او صبر کوه ! او نه دی صبر ستا مګر په (توفیق) د الله سره، او مه خپه کېږه پر دغو کفّارو (چې ولې نه مسلمانېږي)، او مه کېږه په زړه تنګی کې له هغو مکرونو څخه چې دوی مکرونه کوي (له تا سره).

تفسیر: یعنې پر مظالمو او شدائدو صبر کول آسان کار نه دی، که الله تعالی چاته توفیق ور په برخه کړي؛ نو صبر او تحمّل یې هم په برخه کیږي، او کولی شي چې ربړ (تکلیف) او ظلم وګالي (برداشت کړي)، او آه ونه کاږي !.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بېشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چې پرهېزګاري کوي (له کفر او معاصیو او ویریږي له الله)، او له هغو کسانو سره چې دوی نیکي کوونکي دي.

تفسیر: یعنې انسان هومره چې له الله تعالی څخه وویریږي، او تقوی او پرهېزګاري او نیکي اختیار کړي؛ هغومره د الله تعالی امداد او اعانت ورسره وي، نو داسې متقیانو ته د کفّارو له مکرونو او فریبونو څخه زړه تنګي کېدل یا غمجنوالی نه دی پکار، ځکه چې الله تعالی دغه عاجزان او ضعیفان هم له متقیانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محشور فرمایي.

تمّت سورة النحل بعونه وتوفیقه، ولله الحمد.

سُورَةُ بَنِي إِسْرَآءِيلَ

«د (بني اسرائيل» سورت مکّي دی، پرته له (۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷، او له ۷۳ آيتونو څخه تر ۸۰ آيته پورې چې مدني دي، (۱۱۱) آيتونه، (۱۲) رکوع لري، وروسته د (القصص) له سورت څخه نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱۷) او په نزول کې (۵۰) سورت دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُبْحٰنَ الَّذِيٓ أَسْرٰى بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَٰتِنَآ إِنَّهُۥ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ①

پاکي ده هغه ذات لره چې بيولی يې وو بنده خپل (محمد) په (يوه برخه د) شپې کې له (منځه يا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولی دی مونږ چار چاپېر د هغه، (بيول د محمد د دې لپاره وو) چې (هلته) وښيو مونږ ده ته ځينې له دلائلو د توحيد خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دی دی ښه اوريدونکی (د ګردو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعنې الله تعالی له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز ضعف او عجز څخه پاک دی، هره هغه خبره چې ځمونږ په خيال کې بې انتهاء عجيبه معلوميږي، او ځمونږ ناقص عقول هغه پېچيدګي مستبعده ګڼي، د الله تعالی د قُدرت او مشيت مقابله کې هغه هيڅ مشکل نه دی.

﴿أَسْرٰى بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا﴾ الآية ـ يعنې يواځې د شپې په يوې محدودې برخې کې خپل ډېر مخصوص او خورا (ډېر) مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم يې د مکّي معظمې له حرمه تر بيت المقدس پورې بوتلو.

د دغه سفر غرض څه وو؟ د هغه په لوري وروسته له دې نه په ﴿لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَٰتِنَآ﴾ کې اشاره فرمايلې ده: حاصل يې دا دی چې پخپله همدغه سفر کې له بيت المقدس څخه وړاندې بل چېرې يې بوتلو، او د خپل د قدرت عظيم الشأن نشان او ډک له حکمته د انتظاماتو عجيبې او غريبې نمونې ورښوول يې منظور وو، د «النجم» په سورت کې د دغو آيتونو څخه ذکر شوی دی، چې له هغو څخه ظاهريږي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم تر «سدرة المنتهی» پورې تشريف وړی وو، او نهايت عظيم الشأن آيات يې مشاهده فرمايلي وو: ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً أُخْرٰى * عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهٰى * عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى * إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى * لَقَدْ رَاٰى مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت (۱۳ ـ ۱۸) آيت پورې، (۱) رکوع).

د علماوو په اصطلاح: له مکې څخه تر بيت المقدس پورې سفر ته (إسراء) او له هغه ځايه تر «سدرة المنتهی» پورې سياحت ته «معراج» وايي، او ډېر ځلي د دغو دواړو سفرونو مجموعه په همدغه يوه لفظ د (إسراء) يا (معراج) سره تعبير کيږي.

د أسلافو او أخلافو د جمهورو عقيده دا ده چې: ځمونږ پاک رسول الله محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم په وينه (بجسده الشريف) (معراج) ته بيولی شوی دی.

باقي د «رؤيا» لفظ چې په قرآن کريم کې په ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ﴾ آيت کې راغلی دی؛ د هغه په متعلّق ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما فرمايلي دي: «رؤيا عين أريها الرسول صلى الله عليه وسلم»، مفسّرينو د عربو له کلامونو څخه د دې شواهد وړاندې کړي دي، چې د «رؤيا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤيت: ليدل» په معنى استعمالېږي، لهذا که له هغه څخه مراد همدغه د «اسراء» واقعه وي؛ نو د مطلق نظاره په معنى اخيسته کېږي، چې په ظاهري سترګو سره شوی دی، څو د نصوصو له ظواهرو او د جمهور الأمت له عقيدې څخه مخالفت ونشي، هو ! د (شريک) نامي راوي په روايت کې ځينې داسې الفاظ راغلي دي، چې د هغو له مخې د «اسراء» وقوع د نَوْم «خوب» په حالت کې معلوميږي، مګر محدثين پر دغه خبره ګرد سره متفق دي، چې د (شريک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډېرو لويو لويو حفّاظو د احاديثو په مقابل کې د هغه روايت د استناد قابل نشي کېدی.

حافظ ابن حجر «رحمه الله» د (فتح الباري) په اواخرو کې د (شريک) د حديث اغلاط شميرلي دي، او دا يې ښوولې ده چې د ده د روايت مطلب دی داسې واخيستل شي، چې څو د عمومي احاديثو څخه مخالف نشي، مونږ دا قسم تفاصيل دلته نشو درجولی.

د (صحيح مسلم) په شرح کې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړی شوي دي، دلته تش دومره ښوولی کېږي، چې راجح مذهب همدا دی، چې د (معراج) او د (اسراء) واقعه دوينټوب په حالت کې (بجسده الشريف) واقع شوېده، هو ! که پخوا له دې نه يا وروسته همداسې واقعات په خوب کې همدوی ته ورښوولي شوي وي؛ نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.

﴿الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا﴾ يعنې په هغه ملک کې چې «مسجد اقصى» او بيت المقدس واقع دی؛ الله تعالى ډېر ظاهري او باطني برکات ايښي دي، له مادي حيثيته د چينو، نهرونو، غلو، دانو، مېوو، او نورو افراطه، او که د روحاني په اعتبار وکوتل شي؛ نو هغه د ډېرو انبياوو او رسولانو د بعثت ځای وو، ښايي د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د بيولو څخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وي، چې هغه ګرد کمالات چې بني اسرائيلو په انبياوو او نورو تقسيم شوي وو؛ د ده په مقدّس ذات کې سره ټول شوي دي، پر هغه ټولو نعمتونو چې پر بني اسرائيلو مبذول شوي وو؛ بني اسماعيل قبضه کوونکي دي، د کعبې شريفې او د بيت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل همدغه يو محمدي امت کېدونکی دی، په احاديثو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک په بيت المقدس کې د ګردو انبياوو امامت وفرمايه، ګواکې د انبياوو هغه د سيادت او امامت منصب چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورکړی شوی وو؛ د هغه يوه حسّي نمونه دوی ته او نورو مقرّبينو ته دلته وروښودل شوه.

وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾

او ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (تورات)، او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدايت لپاره د بني اسرائيلو چې مه نيسئ تاسې غير له ما څخه هيڅ وکيل (دوست متولّي جوړوونکی دکارونو خپلو).

تفسير: د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د فضل او شرف د بيان فرمايلو څخه وروسته د موسى عليه السلام د ذکر په طرف يې کلام منتقل کړ، کله چې د «اسراء» په ذيل کې تر «مسجد الأقصى» او «بيت المقدس» پورې د تللو ذکر وو، وروسته له هغه پر «مسجد اقصى» او د هغه پر قديمي متوليانو بني اسرائيلو کومې مختلفې دورې چې تېرې شوې وې؛ هغه د مسلمانانو د عبرت او پخپله د بني اسرائيلو د نصيحت لپاره بيانولی شي، او دا آيت د هغه تمهيد دی.

د اسراء، په واقعه کې اشاره ده چې د حجازي نبي امّت يواځې د همدې امانت مالک ګرځېدونکی دی، چې د (شام) په ځمکو کې په وديعت ايښی شوی وو، په دغو آياتونو کې بني اسرائيلو ته تنبيه ورکاوه شي، چې که دوی د خپل خيريت غوښتونکي وي؛ نو اوس دې د همدې عربي رسول الله صلی الله عليه وسلم متابعت وکړي، نو الله تعالی به هم د دوی پر حال لطف او مهرباني وفرمايي، که نه د پخوا په شان به بيا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړل کيږي، او د «مسجد اقصی» له تولیته به هم محروموه شي.

﴿اَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِیْ وَكِیْلًا﴾ يعنې په تورات کې داسې هدايت ورکړی شوی وو، چې پر خالص توحيد قائم اوسېږئ ! او د الله تعالی څخه ماسوا بل هيڅوک خپل وکيل او کار جوړوونکی مه ګڼئ ! او تل پر همغه الله باندې توکّل او اعتماد وکړئ !.

ذُرِّیَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ ؕ اِنَّهٗ كَانَ عَبْدًا شَكُوْرًا ۝۳

ای اولاده د هغه چا چې سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بېړۍ کې)، بېشکه چې نوح وو بنده ډېر شکر ايستونکی (په هر حال کې، نو ښايي چې تاسې هم شاکر اوسئ !).

تفسير: يعنې تاسې د هغو کسانو اولاده يئ، چې له نوح عليه السلام سره پر بېړۍ سپاره (سواره) شوي وو، او د الله تعالی له عذابه يې نجات موندلی وو، هغه احسان چې مونږ ستاسې پر لويانو کړی دی مه يې هېروئ، ګڼورئ نوح عليه السلام چې تاسې د هغه له اولادې څخه يئ؛ ځرنګه احسان پېژندونکی او شکر ايستونکی بنده وو، نو تاسې لره هم ښايي چې د هغه متابعت وکړئ !.

وَقَضَیْنَاۤ اِلٰی بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ فِی الْكِتٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِی الْاَرْضِ مَرَّتَیْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِیْرًا ۝۴

او قطعي حکم لېږلی وو مونږ بني اسرائيلو ته په کتاب (تورات کې داسې چې) خامخا به فساد وکړئ تاسې هرومرو په ځمکه (د شام) کې دوه ځلې او خامخا سرکښي به وکړئ تاسې هرومرو په سرکښي ډېره لويه سره.

تفسير: په تورات يا په بل اسماني کتاب کې دغه پخوا ويل شوي وو؛ چې دغه قوم بني اسرائيل دوه ځلې به په مملکت کې سخته خرابي وکړي، او د ظلم او تکبّر طريقه به غوره کوي، او د سختيو سرکښيو او تمردو مظاهره به کوي، لکه چې هم داسې هم وشو، او هر ځلې د الله تعالی له جانبه د دردناکو سزاوو خوند ورڅکاوه کېده، چې د هغه ذکر داسې فرمايي:

فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ اُوْلٰىهُمَا بَعَثْنَا عَلَیْكُمْ عِبَادًا لَّنَاۤ اُولِیْ بَاْسٍ شَدِیْدٍ فَجَاسُوْا خِلٰلَ الدِّیَارِ ؕ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُوْلًا ۝۵

نو کله چې راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه)؛ نو مسلط کړل مونږ پر تاسې بندګان ځمونږ (هغه چې ستاسې د سزا لپاره مو مسلّط کړي وو) چې خاوندان د جنګ سخت وو، نو ګرد ګرځېدل دوی (د وژلو او تالا کولو لپاره) په منځ د ښارونو (ستاسې)، او وو (دا کار يوه) وعده پوره کېدونکې.

تفسير: يعنې په کليو او ښارونو کې د کورونو په منځ کې ننوتل، او ډېر خلق يې ووژل، او وينې يې وبهولې، او ګرد يې سره لوټ او تالا کړل، په دغه شانې هغه وعده چې الله تعالی د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړې وه؛ پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ۝٦ إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ۝٧

بیا بېرته درکړه مونږ تاسې ته غلبه (دولت چې غالب شئ) پر دوی، او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسې سره په مالونو سره، او په ځامنو سره، او وګرځولی مونږ تاسې زیات له جهته د ملاتړه. که نیکي وکړئ تاسې نو نیکي به کوئ تاسې لپاره د ځانونو خپلو، او که بدي کوئ تاسې نو (زیان یې) پر نفسونو ستاسی دی، نو کله چې راغله وعده د وروستي (انتقام، فساد، نو بیا مې خپل بندګان مسلّط کړ پر تاسې) لپاره د دې چې دوی بد کړي مخونه ستاسی (یعنې د غم آثار په کې ښکاره کړي)، او لپاره د دې چې ننوځي مسجد د بیت المقدس ته لکه چې ننوتلي وو په هغه کې اول ځلي، او لپاره د دې چې هلاک (خراب) کړي هر هغه (ځای او شی) چې دوی غالب شوي وو په ډېر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې کله چې تاسې ځما په طرف رجوع وکړه، او د توبې او انابت طریقه مو غوره کړه؛ مونږ بیا تاسې ته پر دښمنانو بری او کامیابي درکړه، له نېکۍ او بدۍ څخه هر څه نفع او نقصان چې رسیږي؛ همدا تاسو ته دررسیږي.

د وروستي فساد لامله یو ځل بیا په تاسې ځمونږ بندګان مسلّط شول، چې په ډېرو وژلو او وهلو سره یې ستاسې رنګونه خړ او مخونه خراب کړل، او په مسجد اقصی بیت المقدس کې ننوتل، او د پخوا په شان لوی شورماشور او بلوه یې ونښلوله، صورتونه، هیاکل او نور شیان یې خراب او تباه کړل، او په دې شان د بني اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه وموندله.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ۝٨

نژدې دی رب ستاسې چې رحم وکړي پر تاسې (که توبه مو وکړه)، او که بېرته وګرځېدی تاسې (فساد ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسې ته)، او وګرځولی دی مونږ دوزخ لپاره د کافرانو بندي خانه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په تورات کې ویلي شوي وو، چې بني اسرائیل به دوه ځلي شرارت وکړي، د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبیږي، همداسې وشوه، یو ځلي «جالوت» غالب شو، بیا الله تعالی هغه د داود علیه السلام په لاس هلاک کړ، بیا بني اسرائیلو ته د سُلیمان علیه السلام په سلطنت لا زیات قوت ورکړی شو، دویم ځلي د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دې نه د یهودانو سلطنت بیا قوّت ونه موند، اوس فرمایي چې: الله تعالی په مهربانۍ راغلی دی، که تاسې د محمد صلی الله علیه وسلم تابع شئ؛ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شي، او که تاسې بیا شرارت وکړئ؛ نو مونږ به بیا درسره همغسې وکړو، یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسې غالبان کړو، او په آخرت کې د دوزخ اور تیار دی.

ځینې علماء له ړومبنۍ وعدې څخه د بخت نصر حمله اخیستې ده، چې (۱۲۰۸) کاله پخوا له هجرته وه، او له دویمې وعدې څخه «طیطوس رومي» مرادوي، چې (۵۵۱) کاله پخوا تر هجرته واقع شوې ده، ځکه چې په دغو دواړو حملو کې یهودان په پوره ډول سره تباه او برباد شول، او «مقدس هیکل» یې له لاسه وویست، والله أعلم.

إِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿۹﴾

بېشکه دغه قرآن هدايت کوي(ښيي نېکانو ته) هغه (لاره) چې هغه ډېره برابره، سمه، صافه او ښه ده، او زېرى ورکوي مؤمنينو ته، هغه (مؤمنان) چې کوي دوى ښه (عملونه) د دې خبرى چې شته دوى ته اجر ډېر لوى.

تفسير: هسې خو «تورات» هم بني اسرائيلو ته لار ښوونکى وو، لکه چې پخوا يې فرمايلي دي: ﴿هُدًى لِّبَنِي إِسْرَآءِيلَ﴾ ليکن دغه قرآن عظيم الشأن ګردې دنيا ته له ګردو څخه زيات او ښه سمه، صافه او مضبوطه لار ښيي، او نور ګردې قويمي لارې د همدغه ﴿أَقْوَمُ﴾ لانديې مندرجې شوي دي، لهذا که نجات او برى ستاسې پکار وي؛ نو د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم متابعت وکړئ ! او پر دغه محمدي سمه صفا سړک باندې دروميئ ! او هغه کسان چې په قلب او جوارح يعنې په ايمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه لاره تګ کوي؛ نو قرآنکريم به په دنيا کې هغه ته طيبه حيات، او په آخرت کې د جنت عظيم الشأن بشارات اوروي، باقي هغه کسان چې له هغوى سره بيخي د آخرت څه فکر او خيال نشته، او د غفلت او غرور په نشو کې په دنيوي لذاتو او شهواتو کې ډوب تللي دي؛ او اصلا د آخرت په فکر او سودا کې نه دي؛ د هغوى د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسې فرمايي:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۰﴾ وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿۱۱﴾

او بېشکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې؛ تيار کړى دى مونږ دوى ته عذاب دردناک. او دعاء کوي (غواړي) انسان شر (پر خپل ځان او په اولاد) (د زړه تنګۍ په وخت کې) په (مثل د) غوښتلو د ده دخير، او دى انسان تلوار کوونکى (په غوښتلو د خير او د شر د دواړو).

تفسير: يعنې قرآنکريم خلق د ډېرو ښو ښېګڼو (فائدو) په طرف بولي، د اجر کبير بشارات اوروي، او د بدې د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروي، ليکن د نادان انسان حال دا دى چې هغه سره د دغو ګردو خبرو د اورېدلو بيا هم د خپل ځان لپاره خرابي او بدي په همغه اشتياق او الحاح سره غواړي؛ لکه چې کومه نيکي خپل ځان لپاره غواړي، دوى له انجام څخه خپلې سترګې پټوي، او په ډېرې تېزۍ او تلوار سره د بديو او ګناهونو په طرف ورځغلي، او منډې ورپسې وهي، بلکه ځينې بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسې وايي: ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

«اى الله ! که دغه نبي پخپلې دعوى کې صادق او رښتين وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه کانې راووروه ! يا بل کوم سخت عذاب راباندې نازل کړه !»، ځينې بېوقوفان له ډېره قهره او غضبه رېږدي (رپېږي)، او شين او سور ګرځي، او په دغه حالت کې خپل ځان يا خپل اولاد يا نورو ته بې له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) ښېرا کوي.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿۱۲﴾

او ګرځولې ده مونږ شپه او ورځ دوه دليله (د توحيد)، نو محوه کړه مونږ علامه د شپې، او ګرځوله مونږ علامه د ورځې روښانه (چې هر شى په کې ليدل کيږي)، لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې (په رښا د ورځې کې) فضل له رب خپل، او چې معلوم کړئ وپوهېږئ تاسې (په دغه

اختلاف د دې شپو او ورځو کې) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو)، او هر څيز (چې تاسې ورته اړ «مجبور» يئ) بيان کړی دی مونږ هغه په بيانولو واضحو سره.

تفسير: د شپې تياره، د ورځې رڼا، د دغو دواړو څخه کله د يوه لويېدل او کله د بل، بيا د شپې له مخې د ميا شتې ورو ورو لويېدل، او د سپوږمۍ ورو ورو وړېدل، د سپوږمۍ تتې يخې وړانګې او د لمر تېزې او تودې پلوشې، دغه ګرد د الله قدّوس د کامله قدرت نمونې دي، چې د دوی څنې د هر يوه نظام عليحده او مستقل دی، او له هره يوه سره په زرهاوو فوائد او مصالح ترلي دي، او د دغو ګردو مجموعې نظام سره بېل دی، چې له شروع څخه تر اوسه او تر «ما شاء الله» پورې د نهايتو مضبوطو اصولو، او ټينګو قوانينو لاندې دور او حرکت کوي.

﴿فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ﴾ يعنې د شپې نمونه تياره او ورکه ده، او د سپوږمۍ روښنايي د لمر په اعتبار سپکه روښنايي او لږ څه تياره ښکاري، لکه پخپله د سپوږمۍ جرم (چکۍ او ټيکلی) د کتونکي په نظر داغداره ښکاري.

﴿وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ الآية ـ يعنې د ورځې په وخت کې چې د لمر په پلوشو هر شی صاف او ښکاره په نظر راځي، خلق تازه دمه بيا پر خپلو چارو کې لګيا کيږي، او د رزق او روزی په تلاش او لټولو پسې لويږي، او په رنګارنګ کارونو کې مشغوليږي، الغرض پر هغه شيانو چې د شپې له مخې د تيارو پرده لوېدلې وي، د لمر پلوشې هغه ټول سره بې پردې کوي، او د هغو کسانو سترګې خلاصوي، چې تر اوسه په درانه خوب کې ويده او مدهوشه پراته وو، چې دغه لوري او هغه لوري ته په تګ او راتګ او کاروبار کې سره بوخت او لګيا په نظر راځي.

﴿وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنٰهُ تَفْصِيلًا﴾ تاسې ښه وپوهېږئ چې له ويرېدلو، او شورماشور لګولو او ژر غوښتلو څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالى د خير او د شر او د نور هر څيز اندازه هم داسې مقدره او مقرره کړې ده، لکه چې د شپې او د ورځې اندازې مقررې دي، چې د هيڅا په ژر غوښتلو او چالاکۍ کولو سره نه شپه لنډيږي، او نه ورځ اوږديږي، او ګرد پخپله همغه مقرر وخت کې صبا او ښګا کيږي، د شر څخه وروسته د خير څنې پس د شر راتګ هم داسې وګنئ ! لکه چې ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي، او د هغه سلسله پرله پسې ده، د دنيا د ګرد خير او شر سلسله د يوې معينې ضابطې او نظام لاندې ده، چې د هغه ماتول، يا لرې کول د هيڅا له واکه نه دي پوره، او نه امکان لري.

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنٰهُ طٰٓئِرَهٗ فِيْ عُنُقِهٖ ؕ وَنُخْرِجُ لَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَّلْقٰىهُ مَنْشُوْرًا ﴿۱۳﴾ اِقْرَاْ كِتٰبَكَ ؕ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيْبًا ﴿۱۴﴾

او هر انسان لازم کړی دی مونږ له ده سره عمل د ده (يا عمل نامه دده، يا بخت تالی ، او قسمت دده) په غاړه د ده کې، او راوبه باسو ده ته په ورځې د قيامت کې يو کتاب (ليکلی شوی) چې يو ځای به شي، وبه ويني هغه غوړېدلی. (او وبه ويلی شي ده ته): ولوله (دا) کتاب ستا (عملنامه خپله)، کافي دی همدا ځان ستا نن ورځ پر تا حساب کوونکی (د نېکيو او د بديو).

تفسير: يعنې د قسمت شومي او د اعمالو بدي د ده د غاړې غړوندی ګرځېدلی دی، چې له سره ترې نه بيليږي، او د قيامت په ورځ به يې هم هغه په نظر ورځي، او هر يوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کې ورکول کيږي، چې پخپله يې ولولي او فيصله وکړي، چې هغه کارونه چې ده پخپل ګرد عمر کې کړي دي، ټول په کې شته؟ يا ترې څه شی پاتې دي؟ يا په کې څه زيات شی ليکلی شوی دی؟ نو هر سړی به په دغه وخت کې يقين کوي، چې د هغه يوه يوه ذره عمل بې له تزييده او تنقيصه په کې شته.

پخوا له دې نه دغه ذکر وو، چې په دنيا کې الله تعالى کتاب لوی قرآن لېږلی دی، او هغه حساب چې له لمر او سپوږمۍ او له نورو سره متعلق دی، اوس په دغو لوستليو شويو آيتونو کې يې د قيامت د حساب او کتاب ذکر وفرمايه، چې پر هغه پخواني حساب او کتاب باندې د نتيجې په ډول مرتّب کيږي.

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۭ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۭ

هر چا چې سمه صافه لاره ونيوله؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې سميږي دی په لارې لپاره د (نفعې د) ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کيږي پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلي هيڅ اخيستونکی بار د ګناه د بل چا.

تفسير: يعنې الله تعالی ګردو ته سمه صافه لاره ورښوولې ده، اوس که څوک پر هغې ځې که نه ځې اختيار لري، او پخپله دې خپله نفعه او نقصان وګوري ! ځکه چې د ده د عمل د طريقې نفع يا نقصان پخپله همده ته رسېدونکې ده، او د يوه سړي د ګناه پېښې او بار به د بل په سر نه باريږي.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ۝۱۵

او نه يو مونږ عذاب ورکوونکي (هيڅ طائفې ته) تر هغه پورې چې وليږو مونږ کوم رسول (چې لاره د توحيد او شريعت ورته بيان کړي).

تفسير: يعنې بلا شُبهه بد عمل آفت راولي، خو الله تعالی پخوا له پوهولو څخه هيڅوک نه نيسي، نو ځکه رسولان ليږي، چې خلق غافله او بېخبره پرې نږدي، او له نېکو او بدو څخه يې په پوره ډول خبردار کړي، د هغو خبرو زياته تشريح او ډېر توثيق د انبياوو په ژبه وکړی شي، چې پرې انسان محض د عقل او فطرت په لار ښوونه پوهېدی شي (مثلاً د باري تعالی وجود يا يې توحيد) او هغه شيان چې ادراک يې په محض عقل سره نه وي کافي؛ د وحي او الهام په رڼا کې وړاندې کړی شي، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالی د وحي او د رسالت سلسله جاري ساتلې ده، څو د انبياء عليهم السلام انوار او فيوض په دنيا کې داسې يوه فضا پيدا کړي، چې هيڅ يو معذّب قوم په دنيا يا په آخرت کې د جهل او ناپوهۍ عذر به وړاندې نه کړی شي، او په دغه پلمه د الله تعالی له عذابه ځان نشي ژغورلی (بچ کولی).

تنبيه: دلته مفسرانو د «أصحاب الفترة» او وړکيو پر تعذيب باندې بحثونه کړي دي، چې مونږ يې په دغه ځای کې د تطويل له خوفه نه شو ليکلی.

وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ۝۱۶

او کله چې اراده وفرمايو مونږ د دې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار)؛ نو امر وکړو مونږ غټانو (مالدارانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره)؛ نو فسق وکړي دوی په هغه کې، نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسېدونکو) د هغه کلی خبره (د عذاب)، نو هلاک کړو مونږ دوی په هلاکولو سخته سره.

تفسير: يعنې کله چې د بد عمليو په سبب کوم کلی (يا ښار) تباه کيږي؛ نو خلق يې همداسې يو ناڅاپي دفعتاً نه نيول کيږي او نه هلاکيږي، بلکه د حجّت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کيږي، او د نبي يا د نبي د نائبينو په ژبه د الله تعالی احکام هغوی ته رسولی کيږي، خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چې د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر ټولو لويږي، خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کيږي، کله چې دغه مغروران او متکبّران سره له پوهې د الله تعالی پيغام نه مني، او په ټوکو او مسخرو بلا تکلّفه تري غاړه غړوي، او په دغه وضعيت هغه کلی خراب او مسموموي، دلته نو دغه کلی خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نعوذ بالله من شرور أنفسنا.

تنبيه: ځينې سلف وايي چې: په دې ﴿اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا﴾ آيت کې له امر نه مراد «أمر تكويني قدري» دی، او په ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاۗءِ﴾ کې د أمر تشريعي نفي مراده ده، نو د دواړو آيتونو په منځ کې هيڅ تضاد نشته.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿۱۷﴾

او ډېر هلاک کړي دي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لکه عاديان او ثموديان او نور)، او کافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکی.

تفسير: د آدم عليه السلام له زمانې څخه د نوح عليه السلام تر زمانې پورې ګرد خلق مسلمانان وو، وروسته شرک او بت پرستي پيدا شوه، نو نوح عليه السلام د هغوی د اصلاح لپاره ولېږلی شو، نوح عليه السلام تر سلهاوو کلونو پورې خلقو ته دعوت او تبليغ وکړ، مګر هيڅ اثر يې پر دوی ښکاره نشو، بالآخر هغوی ټول په طوفان (ځپاند) کې هلاک کړل شول.

وروسته له دوی نور ډېر اقوام (لکه عاد، ثمود، او نور هم) هلاک کړل شو، حاصل يې دا چې د اقوامو د اهلاک سلسله د نوح عليه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ﴾ الآية ـ يعنې هيڅوک بې قصوره نه نيول کيږي، او هيڅا ته نامناسبه سزا نه ورکوله کيږي، بلکه د هر چا ګناهونو ته ګوري، او د هغه ګرد اوضاع او اطوار په پوره ډول ورڅرګند (ښکاره) او معلوم دي، او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته ورکوي، او همغسې معامله ورسره کوي.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿۱۸﴾

هر څوک چې وي چې غواړي (په عمل خپل سره فقط) دغه دنيا، نو په تلوار به ورکړو مونږ ده ته په دې دنيا کې هومره چې زمونږ خوښه وي، لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايو مونږ، بيا به وګرځوو مونږ ده ته دوزخ (په آخرت کې) چې ننوځي به په هغه دوزخ کې، ملامت کړی شوی شړلی شوی (له رحمته).

تفسير: يعنې دا ضروري نه ده چې د دنيا هر يو عاشق (مين) فوراً هلاک کړی شي، بلکه مونږ له دغو خلقو څنې هغو کسانو ته چې تش د دنيوي متاع لپاره سرګردانه ګرځي، هر چا ته چې اراده وفرمايو او هغومره چې اراده وفرمايو، سم له خپله حکمته او مصلحته د دنيا سامان ورکوو، څو د دوی جدوجهد او د فاني نېکيو فاني ثمره ور ورسيږي، او که هغوی ته آخري سعادت مقدر نه وي؛ نو د شقاوت جام يې خو په پوره ډول تر څنډو (غاړو) پورې ورته ډک کړی شوی وي، او په نهايت ذلت او رسوايۍ د دوزخ د ابدي بنديخانې خوا ته په ټېل وهلو بيول کيږي.

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿۱۹﴾

او هر څوک چې غواړي آخرت (جنت) او کوښښ کوي هغه ته کوښښ لايق د ده (په طاعت د الله سره) حال دا چې دی (خالص) مؤمن هم وي؛ نو دغه کسان دی کوښښ د دوی مقبول (په نزد د الله کې).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه کې چې يقين او ايمان موجود وي، او په نېک نيت د الله تعالى رضا او خوښي او د اخروي ثواب لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ورښوولې لارې باندې په عملي ډول منډې وهي، او ورځغلي، نو مونږ د دوی کوښښ له سره ضائع او خراب کوونکي نه يو، او يقيناً د أحديت په دربار کې په حسن قبول سره به مفخر او سرلوړی کيږي.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿۲۰﴾

هر يوه (له دغو طلب ګرو د دنيا او عُقبى) سره مدد کومک کوو مونږ دغه (اول ټولي) سره (چې طالبان د دنيا دي)، او د دغه دويم ټولي سره (چې طالبان د عُقبى دي) له ورکولو د رب ستا، او نه دي ورکول د رب ستا (په دنيا کې) منع کړی شوي (له هيڅا نه).

تفسير: يعنې الله تعالى سم له خپله حکمته او مصلحته ځينو د دنيا طالبينو ته دنيا، او د آخرت ګردو طالبانو ته آخرت عطا فرمايي، د الله تعالى په عطا کې هيڅوک مانع او مزاحم نشي کېدی، يا يې دا مطلب چې د دنيا طالب وي، يا د آخرت دغو دواړو ته له دنيوي امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسيږي، محض د کفر او عصيان لامله د دنيوي بخښش دروازې او ورونه نه پرې ټرلى کيږي.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿۲۱﴾

وګوره چې څرنګه فضيلت ورکړی (غوره کړي) دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو (په رزق او په نورو کې)، او خامخا آخرت ډېر لوی دی له جهته د مرتبو او ډېر لوی دی له جهته د بهتر والي (له دنيا نه).

تفسير: يعنې لکه چې دنيوي ژوندون کې د مال، دولت، عزت، حکومت او د نورو په اعتبار يو په بل باندې يوه اندازه فضيلت لري، په همدې باندې قيامت هم قياس کړئ ! چې په آخرت کې به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وي، لکه چې له نصوصو څخه ثابت دي چې د جنت درجات، او د جهنّم درکات سره بې حده متفاوت دي، په حديث کې راغلي دي چې په جنت کې سل درجې دي، او په هرو دوه درجو کې به د ځمکې او اسمان په اندازه تفاوت وي، لاندني اوسېدونکو ته به باندني اوسېدونکي داسې ښکاري لکه چې مونږ ته له ځمکې څخه په افق کې ستوری برېښي، پخوا يې راښوولي وو؛ چې د جنّت دغه درجې د هغو کسانو په برخه کيږي، چې د آخرت لپاره د هغه سره لائقې منډې يې وهلي وي، او لازم کوښښ او زيار (محنت) يې ورښکلی وي، په وروستنيو آياتونو کې تر لرې ځايه پورې د آخرت د سعي طريقه راښوولې شوې ده، چې د هغې په تعميل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصليږي، د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما قول دی چې: «حق تعالى د (تورات) ګرد اخلاقي تعليم د بني اسرائيلو د سورت په (۱۵) آيتونو کې داخل کړی دی، هغه پنځلس آيتونه د دې سورت له درېمې رکوع له سره څخه شروع کيږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿۲۲﴾

مه نيسه (ای بنده) سره له الله معبود بل، (او که دې ونيو)؛ نو به کېنې (تل په دوزخ کې) ملامت کړی شوی بې ملګری (بې برخې کړی شوی له خيره).

تفسير: يعنې شرک داسې ظاهر البطلان ځيز دی، چې د هغه له اختيارولو څخه د الله تعالى او د هغه پرېښتې، بلکه د دنيا د ګردو پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم ګرځئ ! لکه چې نن مونږ پخپلو سترګو سره ګورو په هغو مذاهبو کې چې د شرک صريح تعليم وو؛ هغه هم د پوهانو په جرګو کې د ځای حاصلولو لپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترميم کړی دی، او د توحيد په لوري رانژدې کيږي، هر يو عاقل دغه محسوس کړی دی، چې اشرف المخلوقات انسان لپاره به دغه ډېر د ذلت او رسوايۍ موجب وي، چې له خپله ښکته، يا د کوم عاجز مخلوق په مقابله کې سر په سجده ولويږي، خصوصاً بيا هغو ځيزونو ته د غوښتنې لاس وغځوي چې هغه يې پخپله تورلی او جوړ کړی وي، هغه

کسان چې پاک الله پرېږدي، او د غير الله په مقابله کې سر ښکته کوي؛ نو بې نيازه الله جل جلاله د حقيقي نصرت او برکت دروازه پر دوی تړي، او د کمزورۍ او بېکسۍ په حالت کې يې پرېږدي، لکه چې د سخت مشکل او صعوبت په وخت کې دی امداد او اعانت ته ډېر اړ او محتاج وي، هيڅوک به له ده سره مرسته او معاونت ونه کړي، «ضَعُف الطالبُ والمطلُوب».

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ؕ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ﴿۲۳﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ﴿۲۴﴾

او حکم فرمايلی دی رب ستا چې عبادت مه کوئ تاسې (د بل هيڅا) مګر يواځې د همدغه (الله)، او (احسان کوئ) له والدينو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره، او که چېرې هرومرو ورسېد تا څخه زوړوالي ته يو له دې دواړو د دوی (يعنې مور او پلار)؛ نو مه وايه ته دې دواړو ته (کلمه د) اف، او مه رټه دوی دواړه، او وايه دې دواړو ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه لپاره د دې دواړو وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبّر) له مهربانی، او ووايه: ای ربه ځما ! مهرباني (او بخښنه) وکړه دې دواړو ته لکه چې تربيه (پالنه) يې کړېده ځما په هغه حال کې چې زه صغير وړوکی ووم.

تفسير: په حقيقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمايي؛ مګر والدين (مور او پلار) دده د ايجاد ظاهري ذريعه ده؛ نو ځکه پاک الله په څو آياتونو کې د خپلو حقوقو پسې د والدينو د حقوقو ذکر فرمايلی دی، په حديث کې راغلي دي: «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذليل شو، چې خپل مور او پلار وموميي، او دوی د خدمت کولو په وسيله جنّت ځان ته حاصل نه کړي».

له والدينو سره نيکي کول دا دي: چې په ژوندون کې پخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړي، او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظيم او محبّت په ځای راوړي، او د مړ کېدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړي، او د دوی لپاره دعاء وغواړي، او حتی المقدور د هغو عهد پوره کړي، او د دوی له دوستانو سره په تعظيم او ښه سلوک معامله وکړي، او د دوی له اقاربو سره د صله رحمی او ښېګڼې (نېکی) چارې وکړي، وغير ذلک.

﴿اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا﴾ الآية ـ په زوړتوب کې د خدمت احتياج زيات وي، چې د دې لامله آل او عيال هم زړه تنګی او پرېشانه کيږي، او په زوړوالي کې هوښ او حواس هم پخپل ځای کې نه وي پاتې، د ښه او سعادتمن اولاد کار دا وي، چې په داسې وخت کې د والدينو له خدمت ځنې زړه تنګه نشي، پاک قرآن تنبيه راکوي چې د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چېرې، بلکه تش د «أف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کې له خولې څخه نه وباسي ! چې د زړه تنګی علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وخت کې د دوی ادب او تعظيم دې په پوره ډول سره وکړي ! سعيد بن المسّيب (رحمه الله) فرمايي چې: «صالح ولد ته لازم دي، چې له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړي لکه چې يو خطاکاره مريي د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهايت خوف او وېره خبرې کوي».

﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ الآية ـ يعنې څه وخت چې زه بيخي کمزوری او ناتوانه وم؛ دوی ځما په تربيت او روزنه خپلې خولې بهولي دي، او سم له خپله خياله او توانه يې ما ته د هر راز راحت، خوشالی، او د ښېګڼې (فائدې) د رسولو په فکر کې وو، له زړکونو آفاتو او حوادثو ځنې ځما د ژغورنې او ساتنې په فکر او کوښښ کې وو، په څو ځلې ځما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی، نن چې د دوی د ضعيفی وخت

راغلی دی؛ نو څه چې ځما له قدرته او توانه کيږي، زه هم د هغوی خدمت او تعظيم کوم، خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله ! ستا له درباره استدعاء کوم چې په دغه زوړالي او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمايي !.

په حديث کې راغلي دي چې «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کښدلو کې ده، او په غضب کښدل د الله تعالی د مور او پلار په غضب کې دي»، او په بل حديث کې داسې راغلي دي چې «ځان وساتئ له عاقوالي د مور او پلار نه ! ځکه بوی د جنت چې د يو زر کاله لار له مسافې نه نېکانو ته رسيږي؛ هغه عاقّ الوالدين ته له سره نه رسيږي».

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۖ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿۲۵﴾

رب ستاسې سره عالم (خبردار) دی په هغه څه چې په نفسونو (زړونو) ستاسې کې دي، که يئ تاسې نېکان (له خپلو مينډو او پلرونو سره)؛ نو بېشکه چې الله دی لپاره د توبه کوونکي ډېر مغفرت کوونکی (د خطيئاتو).

تفسير: يعنې د والدينو تعظيم او د دوی په مقابله کې تواضع او عاجزي کول ښايي چې د زړه په اخلاص او صميميت وي، الله تعالی ته سره معلوم دی چې کوم يو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوي، که في الواقع تاسې نېک او سعادتمن يئ، او د الله تعالی په لوري رجوع کوئ، او په اخلاص او حق پېژندلو د دوی خدمت کوئ؛ نو الله تعالی به ستاسې خطاوې او تقصيرات معافوي.

فرض يې کړئ که کوم وقت د نېک نيتی، له زړه تنګی يا د فکر او چرت د خرابوالي لامله ستاسې ځنې د مور او پلار د خدمت څخه څه ځيز پاتې شوی وي؛ نو بيا توبه او رجوع ترې وکړئ ! نو پاک الله ډېر مغفرت کوونکی دی.

تنبيه: د دې خبرې تفصيل دې په فقهيه وو او نورو کتابونو کې وکتلی شي، چې د والدينو فرمان منل په کومو ځايونو کې روا؟ او په کومو کومو ځايونو کې ناروا دی؟ په «روح المعاني» کې هم پر دغه موضوع مفيد او مبسوط کلام شوی دی، فليُراجع.

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿۲۶﴾

او ورکوه (ای بنده !) خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکين نادار ته او مسافر ته او اسراف مه کوه ! په اسراف کولو سره.

تفسير: يعنې د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالي او اخلاقي حقوق اداء کړئ ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ ! فضول خرڅ دا دی چې پر معاصيو او لغوياتو مال ولګول شي، يا په مباحاتو کې بې فکره او بې له مصلحته او بې د خير او شر معلومولو څخه دومره زيات ولګولی شي، چې وروسته له هغه د حقوقو د فوتېدو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځي.

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿۲۷﴾

بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی وروڼه د شيطانانو (يعنې په مثل د شيطانانو دي په شرارت او اتلاف کې)، او دی شيطان رب خپل ته ډېر ناشکره.

تفسير: يعنې مال د الله تعالی لوی نعمت دی، چې په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعی سره عبادت کيږي، او د نورو اسلامي خدماتو او د نېکيو انجام هم په هغه سره په عمل راځي، نو د مال بېځايه لګول او صرفول داسې ناشکري ده

چې د شیطان له اغواء او تحریکه او په وقوع راځي، او انسان په ناشکرۍ د شیطان سره مشابه او ورته کیږي، همغسې چې شیطان د الله تعالی ورکړي قوّتونه په عصیان او اضلال کې صرفوي، دی هم د الله تعالی ورکړي نعمتونه د هغه په عصیان او نافرمانۍ او طغیان کې لګوي.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوي القربى، مساكين، ابن السبيل او نورو نه) لپاره د طلب د رحمت (مهربانۍ) له رب ستا چې ته امید لرې د هغه (رحمت)؛ نو ووایه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې تل سخاوت کوي، او یو وخت له هغه سره څه شی نه وي، نو د الله تعالی په نزد چې د امید کوونکي ناامیده تلل ښه نه ښکاري، او د هغه محتاج قسمت الله تعالی سخیانو ته رسوي؛ نو ځکه که یو وخت دی څه شی ورنشي کړی؛ نو په پستې او خوږې ژبې سره دې ترې معذرت او معافي وغواړې ! مثلاً ورته وویلی شي: کله چې الله ماته څه شی راکړي؛ نو ان شاء الله تعالی زه به دتا خدمت وکړم ! په سختۍ او بد اخلاقۍ سره له ځواب ورکولو څخه دغه اندېښنه شته چې چېرې ستاسې پخواني خیراتونه ابته او باطل او برباد شي.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

او مه ګرځوه لاس خپل ترلی شوی تر غاړې خپلې پورې (یعنې بخل او شومتیا مه کوه)، او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره (یعنې اسراف هم مه کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کې)، بې ماله پښېمانه شوی (په اسراف کې).

تفسیر: یعنې چې ګرد ورته مخ واړوي، چې کنسک، بخیل او مچ خوړونکی دی، یا دا چې دومره سخا او ورکړه دې ولې وکړه، چې ته پخپله محتاج او ناداره پاتې شوې؟ الغرض په هره معامله کې د توسّط او اعتدال رعایت پکار دی، نه خپل لاس دې له شومتیا او بخله دومره کلک ونیسه ! او راټولوه یې چې ستا له غاړې سره ولګیږي، او نه له خپله طاقته اوتوانه زیات داسې خلاص لاس او پرانستلی موټی ولرې، چې وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سوال خوله پرانیځې، او ستا لاس همغسې خلاص پاتې شي، (ابن کثیر رحمه الله) لیکي: «فتعطي فوق طاقتك، وتُخرج أكثر من دخلك»، یعنې له خپله طاقته زیات یا له خپله دخله زائد صرفول هم د ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ لاندې داخل دی، په حدیث کې راغلي دي: «ما عال من اقتصد» «نه محتاجیږي هغه څوک چې ځان ته اقتصاد غوره کړي».

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

بېشکه رب ستا پراخوي روزي لپاره د هغه چا چې اراده وفرمایي (د پراخولو یې)، او تنګوي (یې په هغه چا چې اراده وفرمایي)، (د تنګولو یې) بېشه چې دغه (الله) په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه لیدونکی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې له امساک او لاس نیولو څخه به نه تاسې غنیان کیږئ، او نه به نور فقیران ګرځي، او نه ستاسې له سخاوته هغه غني کیږي، او نه تاسې فقیران کیدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو رالیږل د هغه مالک علی الاطلاق په لاس دي، ستاسې کار په توسّط او اعتدال او اقتصاد کې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی.

وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

او مه وژنئ تاسي اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا مونږ روزي ورکوو دوی ته او تاسي ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (ګناه) لویه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).

تفسير: ځینو کافرانو خپل اولادونه وژل، چې د دوی خواړه او لګښت مونږ له کومه کړو، په (۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۹) رکوع) کې په همدغه مضمون یو آیت تېر شوی دی؛ تفصیل دې وکتل شي، او دغه د بې رحمۍ حرکت د انسانیت او د تهذیب له اصوله مخالف دی، او له دی څخه څرګندیږي (ښکاریږي) چې داسې کوونکی د الله تعالی پر رزاقیت اعتماد نه لري.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً ۖ وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

او مه نژدې کېږئ تاسي زنا ته، بېشکه چې دا زنا ده قبیحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چې زیان او فتنه تر پې پیدا کیږي).

تفسير: یعنې زنا کول خو ډېر سخت کار دی، تاسي زنا ته مه نژدې کېږئ !، په ﴿وَلَا تَقْرَبُوا﴾ کې د زنا له دواعیو او مبادیو څخه د نه نژدېوالي او نه تقرّب هدایت کړی شوی دی، یعنې پردی ښځې ته بې له شرعي عذره کتلو او نظر کولو، مچې کولو، لاس ورورلو او نورو څخه ځانونه وژغورئ (وساتئ)، او بیخي د پردیو ښځو له مقاربته لرې ګرځئ ! ځکه چې له زنا څخه په انسابو کې بې نظمي او بې ترتیبي او اشکال پیښیږي، او ډېر قسم جنګونه او جګړې ترې پیدا کیږي، او د ګردو لپاره یوه بده لاره په وجود راځي.

شاه صاحب لیکي: «که دغه لاره جوړه شي؛ نو یو سړی به د بل سړي پر ښځه نظر اچوي، او هغه به د ده ښځې ته ګوري، د امام أحمد (رحمه الله) په مسند کې راغلي دي چې: «یو سړي رسول أکرم صلی الله علیه وسلم ته عرض وکړه چې: «ماته اجازه راکړه چې زنا وکړم !» د دې خبرې د اوریدلو څخه ګرد حاضرین ورته په قهر شول، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخکې داسې ګستاخي؟ خبردار چپ شه !، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: «آیا ته دغه حرکت د خپلې مور، خور، ترور، تورۍ او نورو په نسبت خوښوي؟» هغه عرض وکړ چې: «یا رسول الله ! الله دې ما له تا جار (قربان) کړي ! له سره یې نه خوښوم»، نو رسول الله مبارک وفرمایل چې: «نور خلق هم تا غوندې دي، او له سره خپلو میندو، خویندو، تروریانو، تورېګانو او نورو په نسبت دغسې فعل نه خوښوي» بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته دعاء وکړه، چې ای الله ! د ده ګناه ورمعافه کړه ! او زړه یې ورپاک کړه ! او فرج یې وساته !»، أبو أمامه رضي الله عنه فرمایي چې: له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړي داسې متقي شو؛ چې ښځو او نورو مناهیو ته به یې له سره نه کتل».

«اللهم صل علی سیدنا محمد وعلی آل سیدنا محمد و علی أصحاب سیدنا محمد وبارک وسلم».

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا فَلَا يُسْرِف فِّى الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾

او مه وژنئ تاسي نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد او زنا مع الإحصان او قصاص دی)، او هر څوک چې ووژلی شو په دې حال چې مظلوم وي؛ نو په تحقیق ګرځولی دی مونږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوّت چې له قاتل څخه انتقام اخستی

شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غير حق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقيق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسير: په صحيحينو شريفينو کې راغلي دي، چې د هيڅ مسلمان وينه تويول نه دي حلال، مګر په درې صورتونو کې: (۱): د ځان په بدل ځان، (۲): د محصن زاني، (۳): د هغه سړي چې دين پرېږدي، يا مرتد شي، او له جماعته بيليږي.

﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا﴾ الآية ـ يعنې د مقتول اولياء اختيار لري چې د حکومت په وسيله د هغې وينې بدل واخلي، او هغه قاتل په قصاص ورسوي، ليکن د بدل اخيستلو په وخت کې له حده تېری ونه کړي ! مثلاً د قاتل په ځای دې غير قاتل نه وژني !، يا نور بې ګناهان دې له قاتل سره نه شاملوي ! يا د قاتل پوزه، غوږونه، اونور دې نه پرې کوي ! او مُثله دې ونه کړي !.

﴿إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ يعنې الله له هغه وارث سره مدد وفرمايه، چې د بدل اخيستلو حق يې ورکړ، او حاکمانو ته يې امر وفرمايه چې د دغه وارث په حق رسونه کې دې هيڅ قصور ونه کړي !، بلکه پر هر چا باندې لازم دي چې د وينې په بدل اخيستلو کې له وارث سره معاونت او مرسته وکړي ! نه چې بالعکس د قاتل حمايت وکړي، او پر وارث باندې هم لازم دي چې د يوه په ځای دې دوه تنه نه وژني !، يا که پخپله قاتل يې په لاس ورنشي، نو داسې نه چې د هغه قاتل ځوی يا ورور يا نور ووژني، لکه چې د جاهليت په زمانه کې همداسې بد رواج وو.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د يتيم ته (او تصرّف په کې مه کوئ) مګر په هغې طريقې سره چې وي هغه ډېره ښه (په حفاظت او زيادت کې)، تر هغه پورې چې ورسيږي حدّ د بلوغ خپل ته، او وفا کوئ په عهد، بېشکه چې عهد دی پوښتېدلی شوی (له عاهده).

تفسير: يعنې د يتيم مال ته لاس مه ورورئ ! هو، که د هغه د مال حفاظت او صيانت او خبر غوښتنه ستاسی مقصود وي؛ نو په هغه کې هيڅ مضائقه نشته، څه وخت چې دغه يتيم ځلمی شي، او پخپل نفع او نقصان وپوهيږي، نو مال يې وروسپارئ !.

په دغه ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ﴾ کې ګرد عهدونه داخل دي، که له الله تعالی سره وکړی شي، يا له بندګانو سره مشروط په دې چې غير مشروع نه وي.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

او پوره ورکوئ تاسې پيمانه هر کله چې پيمانه کوئ تاسې، او تول کوئ تاسې په تلې برابرې سره، دغه (پوره کول د کيل او وزن) خير ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خيانته له جهته د مآل (او عاقبت).

تفسير: يعنې د وزن په وخت کې ډنډې مه وهئ ! په تللو او پيمانه کولو کې له تزييد او تنقيصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کېږي، او په کې ګډوډي راځي، د شُعيب عليه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تېره شوه، د هغوی ډېره لويه عملي ګناه همدغه بيان شوې ده، په روايا تو کې راغلي دي: «د هر هغه سړي چې پر حرامو قدرت وموميِ، او محض د الله تعالی له وېرې هغه ونه کړي؛ نو الله تعالی پخوا له آخرته په دنيا کې د هغه نعم البدل ورعطاء کړي».

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ؕ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُوْلًا ﴿۳۶﴾

او مه کوه پيروي د هغه کار چې نه وي تا ته په هغه پوهه (قول وي که فعل)، بېشکه غوږ او سترګه او زړه هر يو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړی شوي (په قيامت کې چې تا په دنيا کې ولې ګناه کوله؟).

تفسير: يعنې بې له تحقيقه خبره له خپلې ژبې څخه مه وباسه ! او نه په ناپوهۍ او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه ! انسان ته ښايي چې له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلي ! او د کفايت په اندازه تحقيق او تعمّق وکړي ! بيا دې يوه خبره له خولې څخه وباسي ! يا پر کومه خبره عمل وکړي ! له اوربدلو شويو سره کوم قطعي حکم صادر نه کړي ! او نه پرې عمل وکړي !.

په دغه کې د دروغو شهادت، غلط تهمتونه لګول، بې له تحقيقه خبرې اوربدل، بې له تحقيقه د کوم سړي د ربړولو (تکليف رسولو) پسې لوبدل، يا چټې (بېکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نيکونو چټې تقليد پسې لوبدل، د رسم او رواج لامله د خلاف الشّرع او ناحقې خبرې حمايت کول، د ناليدلو او نااوربدلو شيانو، لکه ليدلي يا اوريدلي څرګندول، د غير معلومو شيانو په نسبت داسې دعوی کول چې زه پرې پوهېږم، دغه ټول صورتونه د دغه آيت لاندې شامل دي، په ياد يې ولرئ ! چې د قيامت په ورځ کې د دغو ټولو قوتونو په نسبت به سوالونه کيږي، چې تاسې دغه قوتونه په کومو کومو ځايونو کې لګولي دي؟ او ولې تاسې هغه قوّتونه مو بې ځايه او بې موقعه صرف کړي دي؟.

وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا ۚ اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُوْلًا ﴿۳۷﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کې په دې حال کې چې خاوند د خيال (او تکبّر اوسې)، بېشکه چې ته له سره به څيري نه کړې ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسيږې (سرونو د) غرونو ته له جهته د اوږدوالي.

تفسير: يعنې د متکبّرانو تقليد او متابعت انسان ته ښه نه ښکاري، نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څيريدی شي، او نه د غاړې له هسکولو (اوچتولو) او د ټټر د باندې ايستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګيدی شي، نو بيا په داسې ضعف او عجز او په دغه بساط کې خپل ځان دومره پرسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځي؟.

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهٗ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوْهًا ﴿۳۸﴾

ګرد دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهي «ولا تجعل» نه تر دې ځايه)، ده بدي د هغه په نزد د رب ستا بد ګڼل شوې.

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ؕ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِىْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۳۹﴾

دا (ټول احکام) له داسې قسمه دي چې وحي کړې ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلي کارونو څخه)، او مه نيسه ته له الله سره معبود بل، (که دې ونيو)؛ نو وبه غورځولی شې په دوزخ کې ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسير: يعنې پاس هغه پر مغز او بېش بها نصيحتونه چې شوي دي، دا ګرد هغه علم او حکمت او تهذيب او موعظت او اخلاقي خبرې دي، چې سليمه عقول يې قبلوي، چې هغه ګرد د وحي په وسيله نبي أمّي صلى الله عليه وآله وصحبه وسلّم ته بلاواسطه او دغه محمّدي امت ته د رسُول الله صلى الله عليه وسلم په واسطه نازل او راليږلي شوي دي.

د پاس ذکر شويو نصائحو شروع له توحيد نه شوې وه: ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا﴾، د هغه په خاتمه کې چې د ﴿وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِىْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ آيت دی؛ بيا هم د توحيد تذکر او يادونه شوې ده، څو قاري وپوهيږي، چې د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالی د خالص توحيد سره وي.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ۝۴۰

آيا نو غوره کړي يئ تاسې رب ستاسې په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته -په زعم ستاسې-) نيولي دي له پرښتو څخه ښځې، لونې، بېشکه تاسې چې يئ خامخا وايئ خبره ډېره لويه.

تفسير: يعنې يو د الله تعالی لپاره د اولاد تجويز، او اولاد هم د جونو په صورت چې تاسې هغو ته په ډېره سپکه ګورئ؛ ډېر جسارت او لويه سپين سترګي او ګستاخي ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِىْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ۝۴۱

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړي مونږ په دغه قرآن کې لپاره د دې چې پند پرې واخلي دوی، اونه زياتوي دوی ته مګر تېښته او لرې والی (له حقه).

تفسير: يعنې قرآن عظيم په مختلفو عنوانونو او په رنګارنګ دلائلو او شواهدو دغه مشرکين پوهوي، لکه دغه بدبختان د پند او نصيحت د حاصلولو په ځای لا زيات تور خوري، او په وحشت تښتي، او د بې لارۍ په لوري منډې وهي، او ورځغلي.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗۤ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ۝۴۲

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې که وی له الله سره نور معبودان لکه چې وايي دغه مشرکان؛ نو هلته به خامخا لټولي به وو دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش ته لاره (د ورتلو لپاره د جنګ).

تفسير: يعنې دغه اصنام او نور چې تاسې يې ای مشرکانو د الوهيت شريکان او حصه داران راښيئ، که په واقع او رښتيا سره معبودان وی؛ نو دوی به د پردې محکوميت څرنګه خوښاوه؟ ښايي چې ګرد به ټولېدل، او د الله تعالی د سلطنت تخت به يې په بل مخ اړوه، که داسې ويلی کيږي چې د عرش د لوی څښتن (خاوند) په مقابل کې د دوی څه زور او قوّت نه رسيږي؛ نو د داسې يو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهايي درجه حماقت دی، او که هغه معبودان پخپله د رب العرش د خوښۍ او رضا خوښوونکي دي، او د هغه د قرب حاصلولو پسې ګرځي، او د هغه خوشالي ځان ته ضرورت بولي؛ نو د هغو عابدانو ته زيات د دې خبرې ضرورت شته چې د الله أکبر د رضاء او د خوښۍ حاصلولو په فکر کې ولويږي، ليکن الله تعالی دګردو انبياوو عليهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بېزارۍ اظهار فرمايلی دی، نو بيا د تعجّب ځای دی، چې دغه أحمقان پر کومه لاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دي.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ۝۴۳ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ؕ وَاِنْ مِّنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ۝۴۴

پاکي ده الله لره او ډېر پورته دی له هغه څه چې وايي دوی، په ډېر لوی پورته والي سره. تسبيح وايي ده ته اسمانونه اوه واړه او ځمکه، او هغه څوک چې په دوی کې دي، او نشته هيڅوک

(له مخلوقاتو) مګر چې تسبيح وايي سره له ثناء د دغه (الله)، مګر نه پوهيږئ تاسې په تسبيح د هغوی، بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت)، ښه بخښونکی د ګناهونو دی.

تفسير: يعنې هر مخلوق د «قال» په ژبې، يا د «حال» په ژبې د الله تعالی پاکي او ښېګڼه (صفت) بيانوي، ليکن تاسې پرې نه پوهيږئ (ځکه ستاسې په لُغت سره نه دي)، يعنې د تأمّل نه کولو له سببه يا د هغه قوّت د فقدان لامله چې د هغه په ذريعه د ځينو مخلوقاتو «قالي» تسبيح واورئ، او پرې وپوهېدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهېدلو هغه قبول نه کړي، يا د هغه پر مقتضَی عمل ونه کړي؛ نو دغه پوهېدل د نه پوهېدلو په حکم کې دي.

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿۴۵﴾

او کله چې لولې ته (ای محمده) قرآن؛ نو ګرځوو (پيدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کې چې نه راوړي ايمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکې تا لره (له سترګو د دوی).

تفسير: يعنې هغه سړی چې آخرت نه مني، او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوي؛ نو هغه به د نصيحت په طرف ولې خپل فکر لګوي؟ کله چې دی له سره د نجات په فکر کې نه دی؛ نو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په احوالو او اقوالو کې د غور کولو يا د رسالت تر درباره پورې د رسېدلو څه ضرورت به ورپاتې وي، پس همدغه په آخرت باندې ايمان نه راوړل او د انجام له طرف بې فکري هغه معنوي پرده ده چې د دې سړي او د نبي عليه السلام په منځ کې ځړولې (لګولې) کيږي.

وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿۴۶﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردې له دې خبرې نه چې پوه شي دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کوڼوالی (چې قرآن وانه وري)، او کله چې ياد کړې ته رب خپل په قرآن کې يواځې (په توحيد سره بې له يادولو د باطلو معبودانو د دوی)؛ نو بېرته ګرځي دوی په شاګانو خپلو په دې حال کې چې ترهيدونکي وي (له اورېدلو د توحيد نه).

تفسير: ږومبی دغه ذکر وو، چې دوی د رسول الله د صداقت پورې نشي رسېدی، دلته د دې خبرې بيان دی چې د دوی فهم او فکر د قرآن عظيم الشأن تر زده کولو پورې هم نشي رسېدی، يعنې په دغه قرآنکريم کې داسې يو قوي تأثير شته، خو پر کفّارو باندې د هغه اثر ځکه نه لويږي؛ چې دوی ترې په پرده کې دي، لکه چې لمر ګرد جهان روښانوي، ليکن که کوم سړی په داسې يوه کوټه کې ناست وي، چې تر ځمکې لاندې جوړه شوې وي، او د رڼا د ننوتلو ګرد منافذ او سوري يې بند وي، او د دغې کوټې اوسېدونکی هيڅ له لمره نه وي خبر؛ نو په دغه اعتبار ګواکې د لمر د رڼا اثر هيڅېرې نشته.

﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ﴾ يعنې کله چې دوی نه غواړي چې د انتفاع او استفادې په نيت يې واوري، نو ګواکې اوريدونکي نه دي.

تنبيه: دغه چې الله تعالی حجاب او پردې او نور اچولي دي، دغه خو همدغه شيان دي چې دوی د هغه وجود په ډېرې خوښۍ او فخر د خپلو ځانونو لپاره ثابت کړي وو: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۵) آيت، (۱) رکوع).

پر آخرت ايمان نه لرل، او له انعام څخه بې فکره کېدل، د الله تعالی له ذکره تښتېدل، پر انبياء الله تمسخر او ملنډې وهل هغه شيان دي؛ چې د «حجاب»، «کنان» او «وقر» صورت اختياروي، او هر کله چې د هر شي خالق الله تعالی دی، نو ځکه د هغو د خلقت نسبت هم ربّ العزّت ته کولی شي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿۴۷﴾

مونږ ښه عالم يو په هغه غرض چې اوري دوی په سبب د هغه سره کله چې غوږ ږدي دوی تاته، او کله چې دوی مشوري (پټې خبرې) کوي، کله چې وايي ظالمان چې: متابعت نه کوئ تاسې (ای مسلمانانو !) مګر د يوه سړي چې جادو پرې شوی وي.

تفسير: يعنې د دې پاک قرآن له اورېدلو څخه د دغو کفّارو مقصود استفاده نه وي، بلکه محض استخفاف او استهزاء يې مطلوب وي، دوی پاک قرآن او ستاسې خبرې يې واورېدې او بېرته لاړل، او پخپلو منځونو کې يې مشورې وکړې، چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په نسبت څه شی ښايي ووايو؟ بالآخر دا يې سره غوټه کړه چې پر دغه سړي جادو شوی دی، يعنې د جادو په اثر لېونی شوی دی، او دماغ يې له سره په ځای نه دي (العياذ بالله العظيم)، ځينې دلته له «مسحور» ځنې د «ساحر» معنی اخيستې ده، يعنې ګواکې د ده په خبرو کې د جادو (کوډې) اثر شته.

تنبيه: د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چې دوی اخيستی؛ د هغه له نفي څخه دغه نه لازميږي، چې پر نبي عليه السلام باندې به هيڅ قسم سحر په هيڅ يوه درجه په عارضي ډول هم اثر نشي اچولی، دغه آيت مکّي دی، او په مدينې منورې کې ځمونږ پر رسول الله صلی الله عليه وسلم باندې د يهودانو د کوډې کولو د واقعې ذکر په «صحاح» کې شته، چې د هغو اثر تر څو ورځو پورې يوائې دومره قدر ليده کېده، چې په ځينو دنيوي کارونو کې کله ناکله پرې د هېرې (ذهول) آثار ښکارېده.

انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿۴۸﴾

وګوره (ای محمده !) څرنګه بيانوي دغه کفّار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن او مجنون) نو ګمراه شول دوی، نو طاقت نه لري دوی د سمې لارې موندلو.

وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿۴۹﴾

او وايي دغه (منکران) آيا کله چې شو مونږ (پس له مرګه) هډوکي او خاروي ميده شوې، آيا په تحقيق به مونږ خامخا بيا راولاړ (او ژوندي) کړی شو په پيدا کولو نوي سره؟.

تفسير: يعنې پر تاسې د مسحور، مجنون، شاعر او کاهن د مثالونو لګول خوهرومرو (خامخا) تعجّب راوړونکي دي، خو له هغه څخه لا زيات د تعجّب وړ (لايق) هغه دليل دی چې (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو لپاره دوی وړاندې کول، چې د هغه خلاصه دا ده چې له مرګه وروسته مونږ ګورو چې د انسان بدن ورسستيږي، او تک سپين هډوکي ترې پاتې کيږي، چې لږ موده وروسته هغه هډوکي هم رژيږي، او ذرې ذرې شي، او له خاورو سره ګډوډيږي، آيا کوم هوښيار او پوه سړی داسې کوم تجويز کولی شي، چې دغه هډوکي د وړو او د خاورو بڅرکي به بيا سره راټوليږي، او انساني حيات به په دغه منتشره ذراتو کې بيا راځي؟، که دغه نبي د داسې ناممکنې خبرې اخبار ورکوي؛ نو ثابتيږي چې (العياذ بالله) د ده دماغي صحّت په حال نه دی.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسې تيږې (ګټې) يا اوسپنه، يا بل کوم قسم مخلوق له هغه قسمه چې ډېر لوی (او سخت) ښکاري په سينو (زړونو) ستاسې کې (قبلول د هغې حيات لره نو سره له هغه به هم بيا تاسې ژوندي کوو)، نو ژر به ووايي دوی: څوک به بېرته راولي مونږ (او ژوندي به مو کړي پس له مرګه؟)، ووايه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسې بيا ژوندي کوي) چې پيدا کړي يې يئ تاسې اول کرت، نو ژر به وخوځوي دوی تاته سرونه خپل (له ډار د استهزاء او تعجبه) او وبه وايي دوی (تمسخراً): کله به وي دغه (بيا ژوندون؟)، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ښايي چې وي دغه (بيا ژوندون) نژدې.

تفسير: يعنې دغه دوړې او د خاورو بڅرکي خو په هر حال د هغه انساني لاش آثار دي، چې پخوا له دې نه ژوندي وو، او پخپله د خاورو په ذراتو کې د حيات آثار پيدا کېدل دومره لرې او مستبعد نه دي، زه تاسې ته اجازه درکوم چې د هډوکو دوړې نه، بلکه که ستاسې له لاسه پوره وي؛ تيږې (ګټې) يا اوسپنې وګرځئ، چې د حيات د آثارو له قبلولو څخه بالکل محروم ښکاره شئ، يا کوم بل سخت شی جوړ شئ ! او تجربه وکړئ ! چې د هغوی ژوندي کېدل له اوسپنې او تيږې څخه هم زيات مشکل او سخت په نظر درځي، تر دې چې بيخي مجسم موت وګرځئ، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسې بيا ژوندي کول ډېر سهل او آسان کار دی، يعنې هغه ذات چې رومبی يې تاسې له خاورو يا له نطفې پيدا کړئ، او لا يعقل جماد يې په انساني روح سره فائض کړی دی، آيا اوس په هغه کې قدرت نه دی پاتې چې د خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع کړي، او بيا ژوندون ورعنايت کړي؟.

﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ الآية ـ يعنې له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوي، او وايي: هو صاحبه ! په وراسته وو هډوکو او د خاورو په ذرو کې به کله روح وپوکلی شي؟ او کله به مړي له خپلو هديرو (قبرونو) څخه راپورته کيږي د حساب او کتاب لپاره؟.

﴿قُلْ عَسَىٰ﴾ يعنې د قيامت پوره او برابر وقت الله تعالی هيڅا ته نه دی ښوولی، هو ! د هغه د راتللو اميد په قريب مستقبل کې تاسې ته ظاهرولی شو، ګواکې د دنيا پاتې عُمر له هغه څخه لږ دی چې تر اوسه تېر شوی دی.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

په هغه ورځ کې چې وبولي (الله) تاسې حساب ته؛ نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره) په دې حال کې چې ثنا ويونکي به يئ الله ته، او ګمان به کوئ (له ډېر هيبته) چې ځنډ (تأخير) نه دی کړی تاسې مګر لږ شانې (په دنيا يا قبر کې).

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې د الله تعالی له طرفه غږ راپورته شي، نو په يوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړي له ځمکې څخه راوځي، او د حشر په ميدان کې به سره راټوليږي، هيڅوک به د غاړې غړولو توان ونه لري، هر انسان به په دغه وخت کې مطيع او منقاد کيږي، او د الله حمد او ثناء به وايي، او په تلوار سره به حاضريږي، اګر که کفّارو ته له دغه اضطراري حمد او ثناء څخه کومه فايده نه ور رسيږي، په ځينو روایاتو کې راغلي دي، چې د مؤمنينو پر ژبو به دغه الفاظ وي ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾

﴿وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ـ يعنې اوس تلوار کوئ، خو په دغه وخت کې به اندازه وکړئ، چې په دنيا کې مو څه زيات ځنډ نه دی کړی، دغه پنځوس يا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کې څه معلوميږي (موضح

القرآن)، ځينې وايي چې: د هولو او خوفونو له شدّته به د دنيا ژوندون دوی ته لږ ښکاري، يا له اولې نفخې ځخه تر دويمې نفخې پورې کله چې عذاب نه وي؛ نو دغه منځنی مدت به لږ ګڼي، او داسې به وايي: ﴿مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَا﴾ (د يسين سورت (۴) رکوعه ۵۲ آيت).

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ الشَّيۡطَٰنَ يَنزَغُ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّ الشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلۡإِنسَٰنِ عَدُوّٗا مُّبِينٗا ۝٥٣

او ووايه (ای محمده !) بندګانو ځما ته چې وايي دې هغه خبرې چې هغه ډېرې غوره دي، ښکه چې شيطان دښمني اچوي په منځ د دوی کې، ښکه چې شيطان دی لپاره د انسان دښمن ښکاره (چې له سره په نېکۍ يې روادار نه دی).

رَّبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِكُمۡۖ إِن يَشَأۡ يَرۡحَمۡكُمۡ أَوۡ إِن يَشَأۡ يُعَذِّبۡكُمۡۚ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ۝٥٤

رب ستاسې ښه عالم خبردار دی پر تاسې، که اراده وفرمايي (د رحمت ستاسې) نو رحمت به وکړي پر تاسې (په عطاء د ايمان او قبول د توبې) يا که اراده وفرمايي (د عذابولو ستاسې) نو عذاب به درکړي تاسې ته (په کفر او عصيان سره)، او نه يې لږلی مونږ ته پر دوی وکيل (ذمه وار).

وَرَبُّكَ أَعۡلَمُ بِمَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ وَلَقَدۡ فَضَّلۡنَا بَعۡضَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ عَلَىٰ بَعۡضٖۖ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ۝٥٥

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چې په اسمانونو کې دي او چې په ځمکه کې دي، او خامخا په تحقيق فضيلت ورکړی دی مونږ ځينو انبياوو ته پر ځينو (نورو)، او ورکړی وو مونږ داوود ته زبور.

تفسير: يعنې مونږ سم له خپل محيط علم سره له هر چا سره معامله کوو، هر يو سړی مو چې مناسب وګڼلو؛ د بنې آدمانو له منځه هغه ته مو نبوّت ورکړ، شاه صاحب ليکي: «يعنې ځينې نبيان داسې وو چې د خپل امّت له زيات شرارت ځخه بالآخر په قهر شول، ستا حوصله مو له هغو ځخه زياته کړې ده، او پر ګردو مو فضيلت درکړی دی، لهذا ښايي ستاسې دغه ښه اخلاق له خپلې عالي مرتبې سره موافق وي»، او په خصوصيت سره د داود عليه السلام ذکر يې وکړ؛ ځکه چې هغه دغه دواړه شيان د پوهولو لپاره درلودل، جهاد هم او زبور هم، همغه دواړه خبرې دلته هم شته، قرآن او جهاد.

ځينې وايي چې: دلته يې د (زبور) ذکر کړی دی، د محمد صلى الله عليه وسلم کليه فضيلت او د محمديه امّت د فضل او شرف په لوري يې اشاره فرمايلې ده، ځکه چې د زبور مضامين د محمد صلى الله عليه وسلم پر خاتم الأنبياء توب او د ده د امّت پر أشرف الأممتوب مشتمل وو، ﴿وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ ٱلذِّكۡرِ أَنَّ ٱلۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ ٱلصَّٰلِحُونَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱۰۵) آيت (۷) رکوع)، يعنې د محمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم مرحومه امّت.

قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمۡلِكُونَ كَشۡفَ ٱلضُّرِّ عَنكُمۡ وَلَا تَحۡوِيلًا ۝٥٦

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان پرې کوئ د معبودانو بې له الله ځخه، نو نه لري دوی اختيار د لرې کولو د ضرر له تاسې ځخه، او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسير: يعنې الله تعالى خو هغه ذات دی، چې هر چا ته چې اراده وفرمايي؛ عذاب ورکوي، او په هر چا چې اراده وفرمايي؛ مهرباني پرې کوي، په هر چا چې هغومره اراده وفرمايي؛ هغومره پر نورو ورته فضيلت عطاء کوي، د هغه

قدرت کامل او علم يې محيط دی، اوس دې مشرکان هغو خپلو معبودانو ته نارې کړي، چې دوی يې خپل آلهه ګڼي، يا يې جوړ کړي وي، آيا په هغوی کې يو هم داسې مستقل اختيار لري، چې لږ څه تکليف له تاسې څخه لرې کړی شي؟ يا يې لږ څه سپک کړي؟ يا يې له تاسې څخه لرې او په بل چا وغورځوي؟ نو بيا د داسې ضعيف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنګه روا وي؟ !.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

دغه (معبودان) هغه څوک دي چې عبادت يې کوي کفار، لټوي دغه (معبودان د دوی پخپله) طرف د رب خپل ته وسيله (د نژديوالي) چې کوم يو له دوی څخه ډېر نژدې دی الله ته، او اميد لري د رحمت د دغه (الله)، او ويريږي دوی له عذابه د دغه (الله، نو څنګه يې بولئ خدايان)، بېشکه عذاب د رب ستا (وړ او لايق د دې) دی چې وېره ترې وکړی شي (تل ترتله).

تفسير: په «بخاري شريف» کې روايت دی چې څه خلقو د جاهليت په زمانه کې د پيريانو عبادت کولو، هغه پيريان خو مسلمانان شول، ليکن د هغوی عابدين همغسې پخپل جهالت کې قائم پاتې وو، نو د هغوی په حق کې دغه آيت نازل شو.

ځينې وايي: د پيريانو او د پرښتو او د مسيح او عُزير او د نورو ګردو عابدين په دغه کې شامل دي، مطلب يې دا دی: هغه موجودات چې تاسې خپل معبودان او مستعانان ګڼئ او بولئ؛ هغوی پخپله خپل د رب د تقرّب په فکر کې ډېر زيات لويدلي دي، او لټوي يې، د هغوی زيار او کوښښ په همدې کې دی چې د الله تعالی د قربت په حاصلولو کې کوم يو وړاندې او د مخه کيږي؟، د هغوی له منځه هر يو چې زيات مقرّب وي، همغه زيات د الله تعالی د قرب د حاصلولو طالب دی، نو کله چې ستاسې د دغو مجوزه وو معبودانو حال د الله تعالی په مقابل کې داسې وي؛ نو تاسې له خپلو ځانونو سره د دغې خبرې فيصله وکړئ، چې د الله تعالی خوښي او د ده د رضاء د حصول تر کوم ځای پورې ضروري دی، او د غير الله له عبادته نه الله تعالی خوښيږي، او نه هغه خوشاليږي چې تاسې يې عبادت کوئ، او خوښي يې غواړئ.

﴿وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ﴾ الآية ـ يعنې سره له انتهايي قُرب د هغوی ګرد اميدونه محض د الله تعالی پر لطف او مهربانۍ دي، او دوی تل تر تله د الله تعالی له عذابه ويريږي او لرزيږي، او په دې سره پوهيږي چې د هر قسم نفعې رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاک الله په قبضه او اختيار کې ده.

وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

او نشته هيڅ کلی (يا ښار د ځمکې په مخ کې) مګر چې مونږ هلاک کوونکي (مړه کوونکي د اهل) د هغه يو پخوا له ورځې د قيامت يا په عذابوونکي يو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره، دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کې ليکلی شوی.

تفسير: د دغه آيت مطلب په څو ډوله اخيستی شي:

(الف): د دنيا هر يو کلی او ښار به د هغوی د اوسيدونکو د عظيم الشانو ګناهونو په بدل کې پخوا له قيامته په مستأصلو عذابونو بيخي تباه او خراب شي، که د دوی ګناه انتهايي درجې پورې نه وي رسېدلې، نو د دويمې درجې

د جرائمو په سزا کې د عمومي هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازل شي، باقي داسې کلی او ښار به چېرې وي چې له ازله تر ابده پورې به يې ګناه نه وي کړي؟ او نه په کوم آفت کې به اخته شوی نه وي؟.

(ب): پخوا له قيامته ضروري ده چې هر يو کلي او ښار ته د هغه طبيعي موت وروليږلی شي، او وران کړی شي، يا په کوم آفت او بلاء کې مبتلا شي، پر هغه طبيعي موت چې د تعذيب له رنګه تش وي د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حديث ثابت دی: ﴿حَتّٰٓى اِذَآ اَهْلَكَ قُلْتُمْ لَنْ تَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۳۴) آيت (۴) رکوع)، وفي الحديث: «كلّما هلك نبيٌّ جاء نبيّ آخر».

(ج): د کفّارو کلي او ښارونه به يا پخوا له قيامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لري کړل شي، يا به په کوم نه کوم بل وخت کې د سختو عذابونو خوند وڅکي.

په هر حال هره معنی چې ترې واخيسته شي؛ له دغه آيت څخه مقصود تحذير دی، ګواکې هغه يې چې پخوا فرمايلی وو: ﴿اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوْرًا﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ ۭ وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ۭ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا ۝۵۹

او نه دی منع کړی مونږ لره هيڅ شيز له دې نه چې وليږو هغه معجزې (چې دوی يې غواړي) مګر (دې خبرې) چې تکذيب کړی وو په هغو معجزو پخوانيو (کفّارو نو هلاک مو کړل)، او ورکړې مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه؛ نو ظلم وکړ (ثموديانو په ځانونو خپلو) په سبب د (تندې او زخمي کولو او اهلاک د) هغې، او نه ليږو مونږ (دغه فرمايشي) معجزې مګر لپاره د ويرولو.

تفسير: په حديث کې دي چې د مکې معظمې خلقو ځمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه معجزې وغوښتې، مثلاً دغه چې د (صفا) غر راته سره زر کړه ! يا دغه غرونه ځمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! او د زراعت قابله سمه هواره ځمکه ترې سازه کړه ! و غير ذالک، که داسې دې وکړه؛ نو مونږ ستا دغه خبرې منو، د دوی په ځواب کې دغه آيت نازل شو، يعنې د دغې فرمايشي معجزو ښوول الله تعالی ته له سره مشکل نه دي، ليکن پخوانيو خلقو ته سره له دې چې سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې ورښوولې وې، خو هغوی نه يواځې ايمان رانه وړ، بلکه په سرکښۍ کې يې لا پسې ترقي وکړه، آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتيجه داسې شوه، چې هغوی بيخي سره مستأصل او فنا او په هلاک ورسېدل، اوس که ستاسې له احوالو هم ظاهريږي، چې تاسې بيا هم منونکي نه يئ، نو له سنت الله سره سم د دې نتيجه هم ښايي هم هغه استيصال او کُلّي هلاک وي، نو کوم حال چې د پخوانيو شوی دی؛ همغه به ستاسې هم وشي، ليکن د الله تعالی حکمت د دې مقتضي نه دی چې تاسې هم د هغوی په شان هلاک کړي، نو ځکه د فرمايشي معجزو لېږل موقوف کړی شوي دي.

﴿وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ﴾ الآية ـ د (ثمود) قوم له صالح عليه السلام څخه غوښتنه کړې وه چې د دغه غره له هغې غټې تيږې څخه يوه اوښه راوباسه !، پاک الله هغه اوښه له هغې پرښې (ګټې) څخه ورويسته، مګر د دې په ځای چې هغوی د داسې فرمايشي معجزې له ليدلو څخه خپلې سترګې غړولې وی، او قلبي بصيرت يې حاصل کړی وی، بالعکس د ظلم او عداوت لپاره يې ملاوې وترلې، لکه چې هغه اوښه يې ووژله، او د صالح عليه السلام د شهادت په فکر او توطيه (غور) کې هم سره سم بوخت (مشغول) شو، بالآخر د هغوی عاقبت او انجام څرنګه چې واقع شو؛ هغه ګردو ته ښکاره او معلوم دی، او د هغه د بيانولو ضرورت نه دی پاتې، دغه يې د ﴿اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ﴾ يوه نمونه وروړاندې کړه.

﴿وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا﴾ الآية ـ يعني هدايت د معجزاتو پر ليدلو موقوف نه دی، د فوق العاده وو معجزاتو د لېږلو څخه دغه مقصود وي؛ چې د قاهره قدرت له ليدلو څخه خلق د الله تعالی څخه وويريږي، او له وېرې د پاک الله په طرف متمائل شي، که دغه مقصد حاصل نشي، او في الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وي، نو د تشو فرمايشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځي؟ باقي د عمومي تخويف او انذار لپاره د هغو آيتونو او معجزاتو لېږل چې مصلحت دی؛ هغه برابر لېږلې شوي دي.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل مونږ تاته چې بېشکه رب ستا احاطه کړېده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)، او نه ده ګرځولې مونږ (نظاره ښوونه) هغه چې ښوولې موږ وه تا ته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کې) مګر ازموينه لپاره د خلقو د (مکې)، او (همدارنګه فتنه ګرځولې ده مونږ) هغه ونه چې پرې لعنت کړی شوی دی په قرآن کې، او ويروو مونږ دوی؛ نو نه زياتوي دوی ته (دغه وېرول) مګر طغيان سرکښي لويه.

تفسير: ښايي چې د رسول الله مبارک په خيال کې دغې خبرې خطور کړی وي، چې د دغو فرمايشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفّارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشي، او داسې به وايي: که دی په رښتيا سره نبي وی؛ نو ځمونږ له غوښتنې سره به يې سم معجزې راښوولې وی، نو ځکه يې مطمئن کړ، چې ستا د رب علم او قدرت ګرد خلق احاطه او راګېر کړي دي، او هيڅوک د ده له علم څخه د باندې وتلی نشي، او نه د ده د قدرت له ما تحت بل چېرې خوځېدی شي، او ګرد د ده په واک او قبضه کې دي، تاسې د دوی دغو طعنو او تشنيعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ ! دوی ستاسې يو شی نشي خرابولی، تاسې په خپل کار کې مشغول او لګيا اوسئ ! او د دوی فيصلې بيخي مونږ ته راپرېږدئ، مونږ ته ډېر ښه معلوم دي، چې دوی سره د فرمايشي معجزو د ليدلو هم ستاسې د خبرو منونکي نه دي، او وروسته له هغه ځمونږ له سزا او پوښتنې څخه خلاصيدونکي يا تر چېرې تښتېدونکي نه دي، او په دې هم علم لرو، چې له دغو خلقو څخه کوم يو اوس سمدلاسه د تباه کېدلو وړ (لايق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پرېښودل مصلحت دی؟ لهذا تاسې خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کې له سره مه اخته کوئ ! دغه ګرد ځمونږ تر محاصرې لاندې دي، بالآخره دوی به مسلمانيږي.

﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ﴾ رؤيا يعني نظاره يا ښوونه، او له هغې څخه مراد د معراج د شپې هغه ندارې دي؛ چې د هغو په بيان سره د خلقو ازمويته وشوه، صادقانو د هغو له اورېدلو څخه پرې باور وکړ، او ويې منل، او بالعکس مکذّبينو او ناقصانو د هغو تکذيب وکړ.

﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ﴾ يعني د (زقوم ونه) چې په قرآن کې ويلې شوې ده، چې هغه به د دوزخيانو خوراک وي، د ايمان لرونکو د يقين موجب شوه او د منکرانو د شک او ريب سبب وګرځېده، او ويې ويل چې: د دوزخ په اور کې به ونه څرنګه زرغونيږي؟ دغه هم يوه ازمويته وه، له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چې د خوارقو په تصديق کې د طبائعو احوال څرنګه دي.

﴿وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾ يعني هغه زړونه چې د الله تعالی له وېرې څخه تش وي، له ويرولو څخه هم نه ويريږي، بلکه لا زيات شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوي، له هغوی څخه د فرمايشي معجزاتو په ليدلو سره د حق د قبلولو هيله او اميد لرل چتې (بېکاره) او بې موقعه دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل مونږ پرښتو ته چې سجده وکړئ تاسې آدم ته (تعظیماً)؛ نو سجده وکړه (ټولو) مګر یواځې ابلیس (سجده ونه کړه)، وویل (ابلیس په ځواب د الله کې): آیا سجده وکړم هغه چا ته چې پیدا کړی دی تا له خټې.

تفسیر: دغه قصه په څو ځایونو کې تېره شوې ده، دلته په هغې باندې تنبیه ورکول مقصود دي، چې د الله تعالی د حکم بې له وړاندې وروسته کولو څخه منل (د پرښتو له طرفه)، او په هغه کې شبهې پیدا کول د شیطان کار دی، دغه کفّار هم د همغه شیطان د اعمالو متابعت کوي، چې په خبرو کې یې کاږه بحثونه کول، مګر په یاد یې ولرئ چې د دوی عاقبت او انجام هم همغسې کېدونکی دی چې د دوی د امام او مشر لعین ابلیس انجام هم همغسې کېدونکی دی.

قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

وویل (ابلیس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چې بهتر کړی دی دی په ما باندې؛ قسم دی که وروستی دې کړم تر ورځې د قیامت پورې نو خامخا به زه بېخ وباسم هرومرو د اولادې د ده مګر لږ (د دوی چې ستا په عصمت او حمایت کې دي).

تفسیر: یعنې لږ څه به یې پرېږدم، او باقي ګرد به یې مسخر او د خپل ځان تابع وګرځوم، لکه چې پر آس د ملونې (ځلونې) او قیزې په وسیله سړی لاس مومي، نو بیا دغه انسانان چې ځما په مقابل کې دومره ضعیف او کمزوري دي؛ نو تا دوی ته پر ما ولې لویي او فضیلت بخښلی دی؟ آیا داسې کول هم جائز دي؟ حال دا چې زه غوره یم له ده، ځکه چې آدم له خاورې پیدا دی او زه له اوره.

قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

(نو) وفرمایل (الله) چې څه نو هر چا چې متابعت وکړ ستا له دوی نه؛ نو بېشکه دوزخ جزاء ستاسې ده جزاء پوره.

وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وخوځوه (راګډر کړه) هغه څوک چې طاقت دې رسېږي پر هغه باندې له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)، او راکاږه پر دوی سواره خپل او پیاده خپل، او شریک شه له دوی سره په مالونو کې او په اولادونو کې، او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر (په) مکر باطل (او فریب سره چې خطا ورته ثواب ښکاروي).

تفسیر: یعنې هغه غږ چې د الله تعالی د عصیان په لوري خلقو ته دعوت او بلنه کوي، له دې نه په زړونو کې وسوسې غورځول مراد دي، مزامیر (ساز او آواز) هم په دې کې داخلېدی شي.

د پیاده او سورو له راکاږلو څخه دا مطلب دی چې خپل ګرد زور او قوّت ولګوه، او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمختګ (وړاندې تلو) امر ورکړه، چې د الله تعالی په معصیت کې ګرد جنګیدونکي شیطانان دي، که سواره دي یا پلي (پیاده)، جني وي، که انسي، پخپلو شیطاني چارو بوخت او لګیا شئ !؟.

﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ يعني په زړه کې دې ارمان مه ساته، او دوی ته پر هر شانې چې زړه دې غواړي ترغيب ورکړه، چې په خپلو مالونو او اولادونو کې هم تا ته برخې درکړي، يعني دغه شيان په ناجائزو طريقو سره حاصل کړئ، او په ناجائزو کې يې ولګوئ.

﴿وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ يعني چې شيطان انسان ته زرغونه باغونه ورښيي، د ده په مکر او فرېب او پلمو (تدبيرونو) کې راتلل د احمقانو کار دی، شيطان ځکه مواعيد پر دغابازۍ او فرېب مبتني دي، لکه چې په قيامت کې دی پخپله به هم اقرار کوي: ﴿وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ﴾ (د ابراهيم سورت (۴) رکوع، (۲۲) آيت، (۱۳) جزء).

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

بېشکه (خاص) بندګان ځما چې دي نشته تاته (ای شيطانه) پر دوی هيڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافي دی رب ستا (ای شيطانه) وکيل ساتونکی (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا).

تفسير: يعني هر څوک چې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، هغه د ده کار جوړوي، او د شيطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه يې راوباسي.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾

رب ستاسې هغه (قادر مطلق ذات) دی چې چلوي تاسې ته بېړۍ (جهازونه) په بحر کې لپاره د دې چې ولټوئ (رزق او روزي) له فضله د ده څخه، بېشکه دغه (الله) دی پر تاسې ډېر مهربان.

تفسير: دغه يې د الله تعالی د کار جوړولو يوه نمونه راوړاندې کړه، چې په هغه کې يو مشرک هم پر داسې اقرار کولو مجبور کيږي؛ چې له ماسوا الله څخه بل هيڅوک د ګردو مهمّاتو جوړوونکی او وکيل نشي کېدی.

علی الأکثر په لوی قرآن کې روزي يې په فضل سره تعبير فرمايلې ده، د فضل معنی زيادت دی، ځکه چې د مسلمانانو دغه بندګي او عبادت خو د آخرت لپاره دی، او دنيوي فوائد دوی ته محض د امتحان او ازمېښت لپاره ورکول کيږي.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

او کله چې ورسيږي تاسې ته سختي په بحر کې (او ويرېږئ له غرقه)؛ ورک شي (له فکره) هغه کسان چې يې بلئ (او عبادت يې کوئ) مګر يواځې دغه (الله) ته (زاری او عبادت کوئ)، نو کله چې ومو ژغورې (بچ مو کړې) تاسې (له غرقه او ومو رسوي) وچې ته؛ نو بيا څنګ کوئ (له توحيده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسير: يعني همدا چې انسان له مصيبت څخه نجات وموند؛ نو خپل حقيقي محسن بيخي له يادې وباسي، او هيروي يې، څو دقيقي (منټه) وړاندې د سيند په چپو او د بحر په امواجو کې پرله پسې د الله تعالی په يادونه کې وو، همدغه چې د ګودر پر وچه باندې يې پښه ولګېده؛ نو بيا بيخي بې فکره کيږي، او هغه ګردې پېښې يې هېرې شي، نو له دې نه لويه ناشکري او احسان هېرول به نور څه وي؟.

اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَّخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوْا لَكُمْ وَكِيْلًا ﴿۶۸﴾

نو آیا په امن (مطمئن او بې ویرې) یئ تاسې له دې نه چې ډوب کړي تاسې په یو طرف د ځمکې وچې کې؟ یا ولیږي پر تاسې سخت باد وروونکی د وړو کانړو؟ بیا ونه مومئ تاسې د خپل ځان لپاره کوم ساتونکی.

تفسیر: یعنې د بحر په څنډو (غاړو) په وچه کې مو ډوب کړي، مثلا چې زلزله راشي او په ځمکه کې چاودي پیدا شي، او د قارون په شان په ځمکه کې خښ کړی شئ ! خلاصه یې دا چې ستاسې اهلاک د سیند په موجونو او چپو پورې موقوف نه دی، هر چېرې چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ هلته مو وژني.

اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُّعِيْدَكُمْ فِيْهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيْحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوْا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبِيْعًا ﴿۶۹﴾

آیا په امان کې یئ تاسې (بلکه مأمون مه اوسئ) له دې نه چې بیا رانه باسي تاسې (الله) په دې (بحر) کې بیا دویم ځلي، نو ناڅاپه راولیږي پر تاسې ماتوونکی (د هر څیز) سخت باد، نو غرق به کړي تاسې په سبب د کفر (شرک) ستاسې، پس د هغه بیا به نه مومئ د خپلو ځانونو لپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتېدونکی (راپسې ګرځېدونکی).

تفسیر: یعنې له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شي؟ یا د چا له واکه او توانه دغه کار پوره دی، چې د پاک الله تعقیب وکړي؟.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيْٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنٰهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰى كَثِيْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا ﴿۷۰﴾

او خامخا په تحقیق ډېر عزت ورکړی دی مونږ اولادې د آدم ته، او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، او په بحر (دریاب) کې، او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طیّباتو پاکیزه وو شیانو، او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پیدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.

تفسیر: یعنې انسان ته یې د صورت حسن، نطق، تدبیر، عقل، حواس او نور ور عنایت فرمایلی دي، چې د هغه په وسیله په خپل دنیوي او اخروي مضارو او منافعو باندې پوهیږي، او د ښو او بدو په منځ کې سره تفریق کولی شي، په هر طرف کې یې د پرمختګ او ترقی لارې ورته پرانستلي دي، نور مخلوقات تر خپل واک لاندې راوستلی شي، او خپلې چارې ترې اخیستی شي، په وچه کې د حیواناتو پر شا او پر نورو راز راز نواقلو او وسائلو سفر کوي، په سیندونو او بحرونو کې پر ببړیو او جهازونو او نورو نقلیه وو وسائلو سره بې تکلّفه تګ راتګ مسافرت کولی شي، له قسماقسم ښو مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعمیراتو او د دنیوي نورو وسائلو او وسائطو او د هوسایی (آرام) او هستوګنې د هر راز لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کیږي، د همدغو انسانانو لوی پلار آدم علیه السلام یې د پرښتو «مسجود له» وګرځاوه، او د دوی آخري رسول الله محمد صلی الله علیه وسلم یې د ګردو مخلوقاتو سردار غوره کړ.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۖ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې وبه بولو (په نامه سره) هر امّت سره د انبياوو او مشرانو د دوی، نو هر هغه چا ته چې ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښي لاس د ده کې نو دغه (أصحاب اليمين) لولي به اعمالنامې خپلې (په ډېرې خوشالۍ سره) او ظلم به ونه کړی شي (پر دوی) په اندازه د يو نري تار (چې په منځ د زړي د خرماوو کې وي).

تفسير: د قيامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه څيزه حاضريږي چې ده به د هغه پيروي او متابعت کولو، مثلا مؤمنين له نبي يا له کتاب يا له ديني مشره سره، او کفّار له مذهبي مشر، او لوی شيطان او باطلو معبودانو سره چې فرمايلي يې دي: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۴۱) آيت (۴) رکوع).

او په حديث کې راغلي دي: «تتبع كل أمة ما كانت تعبد»، په دغه وخت کې د ګردو انسانانو أعمالنامې به هغوی ته رسيږي، د ځينو اعمالنامې به د مخې له طرفه په ښي لاس کې او د ځينو به د شا له طرفه په کين لاس کې ورسيږي، ګواکې دغه يو حسّي علامت دی د مقبوليت او مردوديت لپاره.

﴿أَصْحَابَ الْيَمِينِ﴾ يعنې په ښي لاس کې د عملنامې اخيستونکي، دوی به هغه کسان وي چې په دنيا کې يې حق قبول کړی دی، او خپل فطري شرافت او انساني کرامت يې باقي ساتلی وي، همغسې چې هغوی په دنيا کې سره له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وي، او خپل وړاندې وروسته يې ليدلي وي، په آخرت کې هم همغه احتياط د دوی په کار ورځي، په دغه ورځ کې به دوی له حده زيات خوښ او خوشاله وي، او په ډېر سرور او انبساط سره به خپلې اعمالنامې لولي، او نورو ته به هم وايي: ﴿هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ﴾ (۲۹ جزء د الحاقه سورت (۱۹) آيت (۱) رکوع) «راشئ ځما دغه کتاب ولولئ».

باقي نور خلق يعنې ﴿أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ د هغوی احوال په وروستني آيت کې بيان فرمايلي شوي دي، ځينې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوي، ځکه چې هلته به خلق د همدغې أعمالنامې پسې ورځي (لنډه يې دا چې په آخرت کې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي، چې وړ او مستحق يې وي، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې په اندازه د هغه نري تار چې په منځ د زړيو د خرماوو کې وي.

وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

او هر څوک چې وي په دغه (دنيا) کې ړوند (له پېژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کې هم ړوند وي (له لارې د خلاصي) او ډېر لرې به وي (د نجات او بري) له لارې (د ړندو په شان).

تفسير: يعنې دلته د هدايت د لارې له ليدلو څخه راڼده پاتې وي، او هلته په آخرت کې د جنت د لارې له ليدلو څخه هم راڼده او ډېر لرې تر پاتې کيږي (موضح القرآن)، دغه د «أصحاب اليمين» په مقابل د «أصحاب الشمال» ذکر دی، ځينو د ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې په دنيا کې د مافات تلافي ممکنه ده، ولې په آخرت کې له هغه څخه هم ډېر لرې ولوېدل، ځکه چې په قيامت کې د تدارک او تلافي هيڅ امکان نشته.

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾

او په تحقيق شان دا دی چې نژدې وو (کفّار) چې واړوي تا له هغه (قرآن) څخه چې وحي کړې ده مونږ تاته لپاره د دې چې وترې ته پر مونږ بې له دې قرآنه بل څه، او (که متابعت دې کړی وی تا د دوی؛ نو) په دغه وخت کې به خامخا نيولی به يې وې دوی ته دوست.

تفسير: له دغو باطني ړندو څخه ځينې شريران خو هغه کسان دي، چې پخپله پر سمه لاره نه راځي، بلکه نور غټې غټې سترګې لرونکي پوهان او هوښياران هم غواړي چې وغولوي او تېر باسي، لکه چې د مکې معظّمې د کفارو دغې بې حيايي او جسارت ته وګورئ چې غواړي تاسې هم دغه طرف ته متمائل کړي، چې د الله تعالى هغه وحي او احکام چې پر تاسې يې ليږلي دي، د هغو يوه برخه تاسې د دوی له خاطره (معاذ الله) پرېږدئ يا يې بدل کړئ، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پيمخو جونو (جينکو) تطميع او تشويق به يې دوی ته وروړاندې کولو، کله به يې ويل چې: مونږ به له څرمې (سېلمې) ستا تابع کيږو؛ که چېرې له قرآن څخه تش همغه برخه لرې کړئ چې د شرک او بت پرستۍ په نسبت ترديد کوي، که په فرض محال (العياذ بالله) تاسې داسې وکړئ؛ نو خامخا هغوی به تاسې خپل ټينګ دوست په شان منلي وئ، ليکن ستاسې جواب د هغوی په مقابل کې داسې وو: «که تاسې لمر او سپوږمۍ له اسمانه راښکته کړئ، او يوه يې ځما په يوه موټي کې بل يې ځما په بل موټي کې راکړئ، خو بيا هم محمد صلى الله عليه وسلم د هغه څيز پرېښودونکی نه دی چې پاک الله د هغه لپاره مبعوث کړی دی، څو يې تر پايه ونه رسوي، يا خپل سر پرې جار (قربان) نه کړي».

وَلَوْلَآ اَنْ ثَبَّتْنٰكَ لَقَدْ كِدْتَّ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيْلًا ﴿۷۴﴾ اِذًا لَّاَذَقْنٰكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيْرًا ﴿۷۵﴾

او که نه وی مونږ ټينګ کړی ته (په حق باندې د عصمت)؛ نو خامخا په تحقيق نژدې شوی وې ته چې ميلان دې کړی وې دوی ته څه لږ. (او که لږ څه ميل دې کړی وی؛) نو په دغه وخت کې به خامخا په تحقيق څکلی به مو وی تا ته دوچند عذاب د ژوندون (په دنيا کې) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کې)، بيا به نه وه موندلې تا د ځان لپاره پر مونږ باندې مدد کوونکی (په دفع د عذاب کې).

تفسير: ﴿تَرْكَنُ﴾ له «رکون» څخه دی، چې ادنی راښکته کېدلو او د قلب ډېر خفيف ميلان ته وايي، له دې سره د ﴿شَيْـًٔا قَلِيْلًا﴾ قيد يې زيات کړ، نو له ادنَی ځنې ډېر ادنی مرتبه ترې مراده شوه، بيا ﴿لَقَدْ كِدْتَّ﴾ يې وفرمايه، او د هغه وقوع يې لا لږ کړ، يعنې که دغه خبره نه وی چې ته معصوم نبي يې، چې ستا د عصمت ساتنه الله تعالى پخپل خصوصي فضل سره کوي؛ نو د دغو چالاکو شريرانو د فريب بازۍ څخه ډېر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي ميلان ورنژدې کېده، ليکن د انبياوو عليهم السلام د عصمت تکفّل الله تعالى فرمايلی دی، نو ځکه دغومره يو خفيف تمايل هم په تا کې ونه موندل شو.

له دې نه ظاهريږي چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په وجود کې د فطري تقوی قوّت ډېر مضبوط او کلک او بيخي له تزلزل څخه عاري وو، (که قاري دغه پاس آيات په دقّت سره بيا ولولي؛ او په کې ښه دقيق او ځير شي؛) نو په دغو کې هم د رسول کريم صلى الله عليه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهايت لطيف بيان سره مقصود دی.

مقربينو ته همغسې چې انعامات ډېر دي، ډېر مصائب او بليّات هم د دوی په برخه کې راځي، او د دوی پر خورا ډېر لږ وړوکي غلطۍ يا قصور باندې هم سخت عتاب واردېږي، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم مطهّراتو ازواجو ته فرمايلي دي: ﴿يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَّاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُّضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۳۰) آيت (۴) رکوع).

نو دغه يې راوښود چې د دوی مرتبه کومه معمولي مرتبه نه ده، که په فرض محال سره له ادنی څخه ادنی کومه غلطي وي؛ نو په دنيا کې او په برزخ کې او په آخرت کې دوچنده عذاب ورځکولی کيږي، هر مؤمن لره ښايي چې د دغو آيتونو د تلاوت په وخت کې په ځونډو او ځنګنو شي، او په انتهايي خوف او خشيت سره د الله تعالى د جلال او

جبروت په شان کې غور وکړي ! او همغه دعا دې وکړي چې پخپله به رسول الله مبارک کوله: «اللّهمّ لا تكلني إلى نفسي طرفة عين» «ای إلها ! د سترګې د یوه رپولو په اندازه مې هم خپل نفس ته مه خوشې کوه !»، یعنې تل مې همدغه ته حفاظت او ساتنه وکړه ! او پخپل کفالت کې مې وساته !.

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۷۶﴾

او بېشکه شان دا دی چې نژدې وو (دغه مکې والا او غوښتل یې) چې خامخا وخوځوي تا له ځمکې (د مکې یا د مدینې) لپاره د دې چې وباسي تا له دغې (ځمکې په مکر او فرېب سره) او په دغه وخت کې (که ته یې ایستلی وې)، نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ایستلو) د تا نه مګر لږ (مدّت).

تفسیر: یعنې غواړي چې تاسې په تنګ کړي او ومو ویروي، او له معظّمې مکې څخه مو د باندې وباسي، لیکن دوی دې دغه خبره هم په یاد ولري، که هغوی داسې وکړه؛ نو دوی به پخپله هم تر ډېرو ورځو پورې دلته نشي اوسېدلی، لکه چې همداسې هم وشو، چې د دوی همدغه ظلم، ستم او تیري د دې خبرې سبب شوه چې محمد صلی الله علیه وسلم له معظّمې مکې نه منوّرې مدینې ته هجرت وفرمایه، خو تر دې یو نیم کال وروسته د مکیانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل، او د بدر په میدان کې په نهایت ذلت او خواری سره ووژل شول، او له هغه پنځه شپږ کاله وروسته پر معظّمه مکه باندې هم د اسلام قبضه وشوه، د کفّارو هغه حکومت او شوکت تباه او فنا شو، او بالآخر په ډېر لږ مدّت کې نه یواځې په معظّمه مکه کې بلکه کې په ټوله «جزیرة العرب» کې د محمد صلی الله علیه وسلم یو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿۷۷﴾

(دغه وړاندې) طریقه ځمونږ (په مثل د هغې طریقې ځمونږ ده) په هغه چا کې چې پر تحقیق لیږلي وو مونږ پخوا له تا نه له رسولانو ځمونږ، او نه به مومې ته طریقه (عادت) ځمونږ ته هیڅ تغیر تبدیل.

تفسیر: یعنې ځمونږ هم دغه دستور له قدیمه تر اوسه جاري دی، کله چې په کوم کلي یا ښار کې د الله تعالی نبي ته یې هستوګنه نه ده ورکړې؛ نو پخپله د همغه ځای اوسیدونکي نه دي پاتې شوي.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿۷۸﴾

قائموه (سم ودروه له ټولو حقوقو سره) لمونځ وروسته له زواله د لمر، تر تیارې د شپې پورې (یعنې ماسپښین، مازدیګر، ماښام، او ماخوستن لمونځونه اداء کړه !)، او له قرائت د فجر (یعنې د سهار لمونځ اداء کړه)، بېشکه چې قرآن لوستل (لمونځ کول) د فجر دی حاضر شوی (یعنې ورحاضریږي ورته ملائک د شپې او د ورځې).

تفسیر: یعنې د دوی د دغو حیلو او پلمو (تدبیرونو) هیڅ پروا مه کوئ، او له سره خپل فکر او چرت پرې مه خرابوئ، تاسې تل خپل رب او مالک ته متوجه اوسئ ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ ! ځکه چې تعلّق مع الله داسې یو څیز دی چې انسان ته پر ګردو (ټولو) مشکلاتو او نوائبو (تکالیف) بری او غلبه ورکوي: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ (اول جزء د البقرې سورت (۵) رکوع (۴۵) آیت)، ځمونږ د دې تفسیر په ﴿لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ﴾ کې د ماسپښین، مازدیګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمونځونه راغله.

﴿وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾ الآية ـ ښايي (د قرآن الفجر) له تعبيره دې طرف ته اشاره وي، چې په فجر کې د قرائت تطويل مطلوب دی، په حديث کې راغلي دي چې: «د فجر او عصر په وخت کې د شپې او د ورځې د پرښتو په منځ کې سره مبادله واقع کيږي»، لهذا په دغو دوو وختونو کې د ورځې او د شپې د پرښتو اجتماع وي، نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کې د زيار (کوښښ) برکت او ښېګڼې موجب دی، په دغه وخت کې پاس تلونکي پرښتې الله تعالی ته شهادت ورکوي، چې مونږ د خپلې تګ راتګ په وخت کې ستا بندګان په لمانځه کې مصروف او مشغول وليدل، علاوه پر دې د سحر په وخت کې طبعاً د سړي زړه هم حاضر او مجتمع وي.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ﴿۷۹﴾

او په (يوه ټوټه د) شپې کې خوب پرېږده او ويښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کې) دا زياتي (نفلي) عبادت دی خاص تاته، ښايي چې وبه دروي تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستايلي شوي ځای د شفاعت) کې.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې له خوبه راويښ شه ! (په تهجّد) کې قرآن ولوله، دغه حکم مو له ځکردو ځخه زيات پر تا کړی دی، چې تا ته (له ځکردو ځخه) لويه مرتبه درکوو، يعنې تهجّد مو خاص پر تا واجب کړی دی، او پر امت مستحبّ دی.

(مقام محمود) د عُظمی شفاعت مقام دی، کله چې بل هيڅ يو نبي به هيڅ يو شی نشي ويلی، نو ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم به الله تعالی ته سجده وکړي او په لوړو صفاتو به يې وستايي او بيا به د خلکو لپاره شفاعت وکړي، چې دقيامت د ميدان حشر له عذابه يې خلاص کړي، او د خلکو تر منځ فيصله وکړي، نو الله تعالی به دده شفاعت قبول کړي او په لمړنو او وروستنو خلکو او انبياؤ به د هغه سيادت او افضليت عملاً ثابت شي.

تنبيه: د «مقام محمود» دغه تفسير په صحيحه وو احاديثو کې راغلی دی، او په (بخاري شريف) او په (مسلم شريف) او د احاديثو په نورو مقدّسو کتابونو کې د (کُبری شفاعت) نهايت مفصّل بيان شته.

وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿۸۰﴾

او ووايه (ای محمده !) ای ربه ځما ! ننه باسه ما په ننويستلو رښتيا (ښو سره مدينې ته)، او وباسه ما په ويستلو رښتيا (ښو سره له مکّې نه)، او وګرځوه ما لره له جانبه خپله يو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کُفر باندې).

تفسير: يعنې چېرې چې زه رسولی کېږم (مثلاً مدينې منورې ته)؛ په نهايت پت، عزت، حرمت او شوکت سره مې ورسوه، چې د حق کلمه عُليا وي ! او له هر ځای ځخه چې ايستل يعنې بيلتون دی (مثلاً له مکّې ځخه)؛ نو هغه دې هم په پت، غيرت، عزّت، حُرمت، او شوکت سره وي، چې دښمنان ذليل او خوار، او دوستان خوښ او فرحان شي !، او په هر صورت د صداقت فتح او بری وي، او کذب سر ځوړند او ښکته وي !، او داسې غلبه او تسلط راعنايت کړه چې له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وي، ځو د حق کلمه عليا، او معاندين ذليل او ښکته وي ! په دنيا کې هر يو قانون چې وي: سماوي يا أرضي؛ نو د هغه د انفاذ لپاره تر يوې درجې پورې د حکومت مدد ضروري دی، ځو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شي، چې سره له د دلائلو او براهينو له اورېدلو او د لمر په شان د حق واضح کېدلو هم ضد او عداوت چلوي، نو ځکه په (۲۷ جزء د الحديد سورت په (۲۵) آيت (۳) رکوع) کې يې فرمايلي دي: ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيْزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ الآية .

وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۭ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا ۸۱

او ووايه (ای محمده ! دوی ته کله چې ببرته ننوتې مکّې ته فاتحاً): راغی حق (اسلام) او په تېښته ورک شو باطل (کفر او شرک)، بېشکه باطل دی ورکیدونکی (بې ثباته).

تفسير: دغه عظيم الشانه وړاندوينه په معظمې مکې کې شوې وه، چې هلته په ښکاره ډول سره د حق د غلبې کوم سامان نه وو، يعنې ووايه ای محمده ! لوی قرآن چې مسلمانانو ته زېری ورکوونکی او باطل له منځه لرې کوونکی او ورکوونکی دی؛ راغی، پس وپوهېږئ چې اوس حق دين غالب شو، او د کفر د تښتېدلو پېښه يواځې له مکې معظمې څخه نه بلکه له ګردې «جزيرة العرب» څخه په عمل راځي.

په حديث کې راغلي دي: کله چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم په مکّه معظمه کې په بري ننوت؛ نو په دغه وخت کې د کعبې شريفې په چار چاپېر کې درې سوه او شپېته بُتان وو، رسول الله مبارک په يوې لښتې سره پر ګردو يو يو وار کولو، او داسې به يې فرمايل: ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۭ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا﴾ ﴿قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيْدُ﴾

نو هر بُت به پرمخې لوېده، په دغه شان د پاک قرآن يوه وړاندوينه پوره شوه، او بل داسې يو اعلان وکړ شو چې: «هغه کُفر چې له کعبې څخه تښتېدلی دی؛ بيا به له سره ببرته نه راځي»، والحمد لله على ذلك.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ۸۲

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څيز چې شفاء دی (له ظاهري او باطني امراضو)، او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې نفع پرې اخلي)، او نه زياتوي (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زيان (هلاکت چې ايمان پرې نه راوړي).

تفسير: يعنې څرنګه چې د حق له راتګه باطل تښتي؛ قرآني آيات هم بالتدريج نازليږي، نو روحاني امراض هم لري کيږي، او له زړونو څخه د باطله وو عقائدو او ذميمه وو اخلاقو د شکوکو اوشبهاتو رنځوری بيخي محوه او ورکوي، بلکه ډېر اوقات د هغه له مبارک تأثير بدني صحت هم حاصليږي، لکه چې په (روح المعاني او زاد المعاد) او نورو کې د دې فلسفه او تجربه بيان کړی شوې ده.

په هر حال هغه کسان چې ايمان راوړي، يعنې د شفاء دغه نسخه استعمال کړي؛ نو له ګردو قلبي او روحاني امراضو څخه نجات مومي، او د الله تعالى په خصوصي رحمت او ظاهري او باطني نعماوو افتخار حاصلوي، هو ! هغه مريض چې له خپل ځان سره دښمني کوي، او له طبيب او معالجې سره دمخالفت تصميم وکړي؛ نو ظاهر دی چې په همغه اندازه چې دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړي، او لرې تړې وتښتي؛ په همغه اندازه به زيان ومومي، ځکه چې مرض د زمانې له امتداده داسې مهلک شی دی، چې له روحه سره يو ځای له بدنه لري کيږي، نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مريض له لوري راغلی دی، لکه چې په جزء (۱۱، د التوبه سورت په (۱۶) رکوع، (۱۲۵) آيت) کې پاک الله فرمايي: ﴿وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوْا وَهُمْ كٰفِرُوْنَ﴾

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوْسًا ۸۳

او کله چې نازل کړو نعمت (او احسان) پر انسان (لکه صحت، وسعت او راحت)؛ نو مخ ګرځوي (له ياد د الله)، او لرې شي تړې په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چې ورسيږي ده ته شر بدي؛ نو شي دی نااميده.

تفسير: يعنې د انسان عجب حال دی، کله چې الله تعالی ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربخښي؛ نو احسان يې نه مني، هومره عيش او آرام يې چې ور په برخه شي؛ هغومره يې د هغه حقيقي منعم له طرفه غفلت او اعراض زياتيږي، او د عبوديت له فرائضو څخه ځان وباسي، او غاړه غړول ترې غواړي، بيا کله چې سخت او خراب وخت پرې راشي؛ نو يو ځلي به ګرد اميدونه او اسرې وشکوي، مأيوس او نااميده کيني، ګواکې په دواړو حالاتو کې له پاک الله څخه خپله علاقه شکوي، کله د غفلت په بناء، کله د مأيوسۍ په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالين).

قُلْ كُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ ؕ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيْلًا ﴿۸۴﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې هر څوک عمل کوي په هغې طريقې چې مناسب وي له حاله د ده (له ښو او بدو)؛ نو رب ستاسې ښه خبردار دی په هغه چا چې هغه ښه موندونکی وي د سمې لارې.

تفسير: يعنې هر يو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طريقو، نياتو، طبيعتو او مذاهبو تګ کوي، او په همغه کې بُخت او لګيا وي، ليکن په ياد يې ولرئ چې د الله تعالی له محيط علمه د هيڅ انسان هيڅ يو عمل نشي خارجېدی، الله تعالی د هر چا د عمل طريقه او حرکت او سکنات برابر ګوري، او ښه عالم دی چې کوم يو څومره سم تګ کوي، او په کوم کوم شي کې په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوي؟ يا په کږه لاره ځي؟ او له هر يوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوي.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ ؕ قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ وَمَاۤ اُوْتِيْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۸۵﴾

او پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده !) له روح څخه، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې روح له امره د رب ځما دی، او نه ده درکړې شوې تاسې ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غوندې.

تفسير: ﴿وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ ؕ﴾ يعنې انساني روح څه شی دی؟ او د هغه ماهيت، حقيقت څه دی؟ د صحيحينو شريفينو له روايته سره موافق دغه سوال د مدينې منورې يهودانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د ازموينې په ډول کړی وو، او د سيرو رواياتو څخه معلوميږي چې په معظّمه مکه کې قريشو د يهودانو په مشورې دغه پوښتنه کړې ده، نو ځکه د دې آيت په مکيّت او مدنيت کې اختلاف دی، ممکن دی چې نزول يې مکرر وي، والله أعلم.

دلته د دې سوال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وي؛ چې دغه خلق د هغو شيانو له پوهېدلو څخه چې ورته اړتيا او ضرورت لري خو اعراض کوي، او په غير ضروري مسائلو کې د عناد او تعنّت (ضد) له لارې جګړې کوي، دوی دغې خبرې ته زيات ضرورت درلود، چې د قرآني وحي له روح څخه باطني ژوندون يې حاصل کړی وی، او د دغې د شفاء له نسخې څخه مستفيد شوي وی: ﴿وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَاۤ اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ؕ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آيت (۵) رکوع)، ﴿يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوْحِ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖۤ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲) آيت اوله رکوع)، مګر دوی ته له لرې له کاره او د عنادي مباحثو څخه چېرې فرصت پيدا کېده؟ مثلاً دغو معاندينو به داسې پوښتنې کولې: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادي دی؟ که مجرّد؟ بسيط دی؟ که مرکب؟.

د داسې قسم غامضو او بې ضرورتو مسائلو په پوهېدلو نه نجات موقوف دی، او نه دغه بحثونه د انبياوو د تبليغ له فرائضو سره تعلّق لري، لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پورې پخپله د (مادې) په حقيقت نه دي مطلع شوي، روح چې په هر حال له (مادې) څخه ډېر لطيف او خفي دی، د هغه اصلي ماهيت او کنهې پورې د رسېدلو څه اميد به وکړی شي؟ د مکې معظمې د مشرکينو د جاهلاتو او د مدينې منورې د يهودانو د اسرائيلياتو مطالعه کوونکو ته معلوم

دي؛ چې هغه قوم چې په ډېرو غټو خبرو او په نهايت واضحو حقايقو هم نشي پوهېدی؛ نو دوی به د روح پر حقايقو د پوهېدلو څه قدرت او استعداد ولري؟.

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ الآية ـ يهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا پوښتنه وکړه؛ نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه ور ونه ښود، ځکه چې دوی د هغه د پوهېدلو حوصله نه درلوده، پخوانيو انبياوو عليهم السلام هم له مخلوق سره داسې دقيقې خبرې نه دي کړی، دومره پوهه کافي ده چې د الله تعالى په حکم سره يو شی په بدن کې لويږي، کله چې هغه روح له بدن څخه وځي؛ نو سا هم خيژي او انسان مري.

وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾

او که اراده وفرمايو مونږ نو خامخا بېرته به يوسو هغه څيز چې وحي کړی دی مونږ تاته (يعنې قرآن له سينو او له صفحو)، بيا به نه مومې ته خپل ځان ته په دې کار کې پر مونږ کوم وکيل (کفيل چې بېرته يې دروړي). ليکن (پرې مو ښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بېشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا ډېر لوی.

تفسير: يعنې د لوی قرآن علم چې پاک الله تا ته درکړی دی، که الله تعالى اراده وفرمايي او د لږ څه مودې له مخې هغه د څخه واخلي؛ نو بيا به يې بل څوک نشي درکولی، ليکن د الله تعالى مهرباني پر تاسې ډېره زياته ده، نو ځکه يې دغه لوی نعمت در عنايت فرمايلی دی، او هيڅ وجه او دليل په لاس کې نشته، چې هغه د څخه بېرته واخلي، او يواځې د عظيمه قدرت اظهار مقصود دی، او هومره چې کامل روح وي، خو بيا د هغه ګرد کمالات موهوب او مستعار دي، او ذاتي نه دي.

قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خامخا که يو ځای شي (ګرد) انسانان او (ګرد) پيريان په دې چې راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت کې)؛ نو رابه نه وړي په شان د دې (قرآن) اګر که شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

تفسير: د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کې کلام شوی دی، او پر دغه موضوع کې ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوې ده، هغه دې ولوستله شي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۖ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړی دی مونږ خلقو ته په دې قرآن کې (مثل) له هره قسمه مثاله (لکه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چې عبرت پرې واخلي)؛ نو غاړه کښښوده اکثرو خلقو (او راضي نشول په هيڅ) مګر په ناشکرۍ (او انکار له حقه).

تفسير: يعنې د دوی د خير غوښتلو لپاره عجيب او غريب مضامين څو څو ځلې په مختلفو اسالیبو او په قسم قسم عناوينو بيان کړل شول، ليکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ، او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکرۍ ګردو سره لاس يو کړ.

وَقَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿۹۰﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿۹۱﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿۹۲﴾ اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ ؕ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ؕ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۳﴾

او وايي (قريش) له سره به ايمان رانه وړو په تا (ای محمده !) تر هغه پورې چې جاري کړې ته مونږ ته له ځمکې (د مکې تل بهيدونکې خوټېدونکې) چينه. يا چې وي تا ته يو باغ له خرماوو او انګورو، نو روانې کړې ته ويالې په منځ د دې باغ کې په روانولو سره، يا چې راوغورځوې ته اسمان لکه چې ګمان کوې ته پر مونږ باندې ټوټې ټوټې، يا چې راولې ته الله او پرښتې مخامخ (ښکاره چې يې ووينو). يا چې وي تا ته يو کور له سرو زرو (يا ملمع په سرو زرو چې په کې کينې)، يا چې پورته وخېژې په اسمان کې، او له سره به ايمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا (اسمان ته که چېرې وخېژې) تر هغه پورې چې راکوز کړې پر مونږ باندې داسې يو کتاب چې لولو يې (او تصديق ستا وي په کې)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) پاکي ده رب ځما ته، آيا يم زه (يعنې نه يم زه) مګر يو انسان رالېږلی شوی (په شان دنورو رسولانو).

تفسير: کله چې کفّارو د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول؛ نو په داسې لړې له مقصده فرمايشونو يې لاس پورې کړ، ځکه چې د دوی دغه عرض لپاره د استفادې او انتفاع نه وو، او محض تعنّت او عناد د هغوی مقصود وو.

په ﴿اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ﴾ کې هغه طرف ته اشاره ده چې د (۹ آيت سبأ سورت په (۱) رکوع کې) داسې ارشاد شوی دی: ﴿اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ﴾

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۴﴾

او نه دي منع کړي دې خلقو لره له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته بيان د حق (په ژبه د رسول) مګر (منع کړي دي خلق) دې خبرې چې ويلې به دوی: آيا رالېږلی دی الله يو سړی (يو انسان) رسول؟ ! (او پرښته يې ولې نه رالېږله).

تفسير: يعنې سره د هدايت د رنا د رسېدلو د دوی سترګې خلاصې نشوې، او در ګرده به يې هم دا ويل چې بنی آدم څرنګه د الله تعالی رسول کېدی شي؟ که پاک الله نبي لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته رانښکته کوله.

د يادونې وړ ده هغه څوک چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بشريت نه مني، ددغه کفارو له شبهې څخه متأثر دی او د قرآن کريم له صريحې نصوصو څخه سر غړونه کوي، لکه چې فرمائي:

قُلْ لَّوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿۹۵﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وی په ځمکه کې ملائکې (په بدل د انسان) چې ګرځېدلې په آرام سره (په شان د انسانانو)؛ نو خامخا رالېږلې به وه مونږ پر دوی باندې له اسمانه يو پرښته رسول.

تفسير: يعنې که دغه ځمکه د بنې آدمانو په ځای د پرښتو کلی او د هستوګنې ځای وی؛ نو بېشکه موزون به وی چې مونږ کوم پرښته نبي ګرځولې او لېږلې وی، که د بنې آدمانو په طرف پرښته خپل اصلي صورت سره ولېږله شي؛ نو

زړونه او سترګې له سره د هغې د ليدلو توان نه لري، نو له هغه څخه به څرنګه مستفيد کېدی شوی؟، او که د بني آدمانو په صورت راشي؛ نو خلق به په اشتباه کې لويږي، دغه تقرير د «الأنعام» د سورت په اوله رکوع کې تېر شوی دی، هغه دې ولوستل شي !.

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرًا بَصِيْرًا ﴿۹۶﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې کې، بېشکه چې الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکي.

تفسير: هغو کسانو چې داسې به يې ويل: ﴿اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا﴾ يعنې که الله له مونږ سره مخامخ شي، او ستا تصديق وکړي؛ نو هله به يې ومنو، نو يې وفرمايل چې: الله اوس هم پخپل فعل سره ځما تصديق کوي، ځکه چې هغه عليم او خبير دی، اوګوري چې زه د نبوّت وظايف انجاموم او ځما له هغو ګردو مصائبو څخه چې يې تېروم، او له هغو مساعيو څخه چې په پټه او ښکاره يې کوم؛ پوره خبردار دی، او سره له هغه دی له ما سره مرسته (مدد) کوي، او ځما په لاس او ژبه متماديًا داسې علمي او عملي نښې ښکاره کوي؛ چې خارق العاده او د ده د عمومي قدرتي قانون څخه ډېر لوړ او عالي دي، هغه ځما مقصد يومًا فيومًا کامياب، بريالی، کامران، او وسيع الأثر ګرځوي، او تکذيب کوونکي ته قدم په قدم تنبيه ورکوي، چې په دې عمل سره بيخي تاسې فلاح نشئ موندلی، آيا دغه د الله تعالی له جانبه فعلي ښکاره شهادت نه دی؟ چې زه په دغه خپله دعوی کې صادق يم؟ آيا له يوه مفتري سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستې کوي؟.

وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا ؕ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا ﴿۹۷﴾

او هر هغه چاته چې سمه لاره وښودله الله؛ نو همغه د سمې لارې موندونکی دی، او هر څوک چې يې ګمراه کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته دوی ته نور دوستان بې له دغه (الله څخه چې سمه لاره وروښيي)، او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قيامت کې (نسکور تلونکي په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چې ړانده او ګونګيان او کانړه به وي، ځای د دوی به دوزخ وي، هر کله چې غلې شي (لمبې د دوزخ) زيات به کړو دوی ته تېز اور.

تفسير: يعنې د قيامت په ځينو مواطنو کې به کفّار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او ګونګيان او کانړه کړی شوي بيولی کيږي، په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو عرض وکړه، چې يا رسول الله ! دوی به څرنګه په خپلو مخونو نسکور بيولي کيږي، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: هغه قادر مطلق يې چې پر پښو بيولی شي؛ همغه قادر دی چې په سر يې هم روان کړي.

پاتې شو د دوزخيانو پرمخې کشول (راښکل)؛ نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلېدو څخه وي: ﴿يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ﴾ (۲۷ جزء د القمر (۴۸) آيت (۳) رکوع).

ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا ﴿۹۸﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دې چې بېشکه دوی کافران شوي وو په آيتونو ځمونږ او ويل به دوی: آيا کله چې شو مونږ هډوکي او خاورې رېزې بدلې، آيا مونږ خامخا بيا پورته کاوه شو په پيدايښت نوي سره؟ !.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾

آيا نه ګوري دوی (او نه دي خبر په دغه) چې بېشکه هغه الله چې (په خپل کامله قدرت سره) يې پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه، قادر دی پر دې چې پيدا کړي په مثل د دوی (نور ډېر)؟، او مقرر کړی يې دی دوی ته يو اجل (نېټه) چې نشته هيڅ شک په هغه کې، نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هيڅ شی) مګر ناشکري (او انکار له بعثه او حشره).

تفسير: يعنې هغه لوی ذات چې دومره لوی اجسام يې پيدا کړي دي، نو آيا هغه ته ستاسې په شان د يوه وړوکي شي پيدا کول څه اشکال لري؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن (غافر) سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع).

﴿فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا﴾ يعنې سره د دومره واضحه وو مضامينو او دلائلو د اورېدلو سره هم د دې بې انصافانو په کُفر او ضلال او ناشکرۍ کې همغه ترقي او پرمختګ ليدل کيږي، او لږ څه هم په لاره نه راځي.

قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې تاسې مالکان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما؛ نو په دغه وخت کې هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل وکړئ) د وېرې د (خلاصېدو د مال په) انفاق (کې)، او دی انسان زړه تنګ او بخل کوونکی.

تفسير: په تېره رکوع کې يې فرمايلي وو: ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا * قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ﴾ الآية ـ «الله تعالى په خپل رحمت پر تاسې لوی فضل کړی دی، چې د قرآن په شان يو بېمثاله دولت يې عطاء فرمايلی دی»، په منځ کې يې د مخالفينو د تعنّت او عناد او له کاره وتلي مطالباتو، اعراض او تکذيب او د هغو د نتائجو ذکر وکړ، دلته بيا د همغه پخواني مضمون په طرف عود (واپسي) کړی شوی دی، يعنې يوه بنده ته داسې عظيم الشأن رحمت او عديم النظير دولت وربخښل د همغه حقيقي جواد او مطلق وهّاب له شأنه څخه کېدی شي، چې د هغه سره د غير متناهي رحمت خزانې دي، او کوم مستحق ته زيات څخه په زيات ورکولو کې نه ده ته د فقر او مسکنت وېره پيدا کيږي، او نه د دې خبرې اندېښنه ورته پېښېدی شي چې هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شي، يا وروسته د دې امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترې ښکته شم، الله قدّوس د تنګ زړه او ډارېدونکي انسان په شان العياذ بالله تنګ زړی نه دی، چې که هغه (انسان) د رحمت د خزانې مختار مالک وګرځولی شي؛ خو بيا هم د ده له طبيعت څخه بخل او تنګ زړه توب نه ځي، او د کوم يو مستحق د ورکړې څخه دومره ويريږي، چې ځما ګرد شته او ثروت به په کې صرف شي، او زه به تش لاس په ميدان کې پاتې شم، يا خپل مال چې زه نن پر هغه لګوم؛ نه چې هغه سبا ورځ ځما سيال او شريک يا له ما څخه زيات ښاغلی شي، په هر حال که د الهيه رحمت خزانې ستاسې په قبضه کې وی؛ نو تاسې به هيڅا ته هيڅ شی نه ورکول.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾

او البته په تحقيق ورکړي دي مونږ موسی ته نهه معجزې ښکاره، نو پوښتنه وکړه (ای محمده ! د علماوو) د بني اسرائيلو څخه کله چې راغی (موسی) دوی ته؛ نو وويل دغه (موسی) ته فرعون: بېشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسی د سحر کړی شوي.

تفسير: يعنې همغسې چې پاک الله تاسې ته ای محمده صلی الله علیه وسلم پخپل فضل او رحمت سره عظيم قرآن عنايت کړی دی، او نو ډېر مراحم يې هم پر تا مبذول فرمايلي دي؛ همداسې مونږ پخوا له دې نه موسی عليه السلام ته ښکاره نښې او معجزې د ده د حاله سره مناسب عنايت فرمايلي دي څه وخت چې ده بني اسرائيلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بخښلو لپاره تشريف راوړی وو، که يې غواړې نو د بني اسرائيلو د باخبره او منصف مزاجه علماوو څخه پوښتنه وکړه، او ويې ګوره چې تر کومه ځايه پورې صحيح دي.

تنبيه: هغه نهه معجزې دا دي: ۱- يد بيضاء، ۲- عصا، ۳- سنين، ۴- نقص الثمرات، ۵- طوفان، ۶- جراد، ۷- قمل، ۸- ضفادع، ۹- دم (په ځينو تفاسيرو کې طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر، بحر او رفع الطّور راغلی دی)، د الأعراف «د سورت په (۱۶) رکوع کې ځمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ﴾ الآية ـ په تفاسيرو کې مو د هغه تفصيل ليکلی دی، هلته دې وکتلی شي.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿۱۰۲﴾

وويل (موسی بيا) خامخا په تحقيق پوهېږې (ته پخپل زړه کې) چې نه دي نازلې کړې دغه (نهه معجزې هيڅا) مګر رب د اسمانونو او د ځمکې، معجزې ښکاره (چې هر يوه دلالت کوي په نبوّت ځما)، او په تحقيق زه خامخا ګمان کوم پر تا ای فرعونه د هلاک شوي (مغلوب کم عقله).

تفسير: يعنې اګر که ستا ژبه انکار کوي، مګر ستا زړه ډېر ښه پوهېږي چې دغه عظيم الشأن نښان ستا د سترګو د خلاصولو لپاره همغه قادر او قاهر الله درښوولی دی، چې د آسمان او د ځمکې حقيقي مالک دی، اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبّر د لارې له حقه انکار وکړي، د هغه په نسبت به پرته له دې نه څه خيال کولې شي، چې د ده د تباهۍ وخت پر سر رسېدلی دی، له دې نه معلوم شو چې ايمان د پوهېدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی (يعنې عقيده او عمل): ﴿وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا۟﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۱۴) آيت اوله رکوع).

فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿۱۰۳﴾

نو اراده وکړه (فرعون) د دې چې وخوځوي او لرې کړي دوی له ځمکې (د مصر)؛ نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوک چې له ده سره وو ټول.

تفسير: کله چې فرعون وليد چې ورځ په ورځ د موسی عليه السلام اثر زياتيږي؛ نو داسې انديښنه ور پيدا شوه، چې بني اسرائيل چېرې زور او قوت ونه نيسي، نو ځکه يې د هغوی په زيات ربړولو (تکليف کولو) شروع وکړه، او داسې يې مقرره کړه، چې دوی په مصر کې په امن او راحت سره ژوندون ونه کړی شي، خو بالآخر مونږ همدغه فرعون او فرعونيان پرېنښودل، او د قلزم په بحيره کې مو ګرد هغه ظالمان ډوب کړل.

وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿۱۰۴﴾

او ومو ويل وروسته (د غرق) د فرعون بني اسرائيلو ته چې اوسئ تاسې (اوس په دې) ځمکه (د مصر) کې؛ نو کله چې راشي وعده د آخرت (يعنې قيامت)؛ نو به راولو تاسې (سبطيان او قبطيان په محشر کې حساب ته يو ځای) ګډوډ.

تفسير: يعنې پاک الله د ظالمانو بېخ او بکرو ويست، او تاسې ته يې د هغوی د مريتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (يا شام) هر چېرته مو چې زړه غواړي؛ په آزادۍ او هوسايۍ (آرام) سره تلی شئ، کله چې قيامت راشي بيا به يو ځلې تاسې او ستاسې تباه شوي دښمنان سره يو ځای کوو، او هلته به د شقي او سعيد، هالک او ناجي دائمي فيصله صادريږي.

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

او په حقه نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی)، او نه يې لېږلی مونږ ته (ای محمده !) مګر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونکی (کافرانو ته په جحيم سره).

تفسير: د موسی عليه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بيا د کلام مخ يې د لوی قرآن په لوري وګرځاوه، يعنې موسوي معجزات پر خپل ځای پرېږدئ، ليکن هغه ښکاره معجزې چې محمد صلی الله عليه وسلم ته ورکړی شوي دي؛ په هغو کې له ګردو څخه لويه علمي معجزه همدغه عظيم الشأن قرآن دی، چې هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظيم علم او په اعلی درجه صداقت مشتمل کړی او لېږلی دی، او پوره په همغه صداقت سره تاسې ته رسېدلی دی، او په منځ کې يې لږ څه تغيير او تبديل هم نه دی واقع شوی: ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۲) رکوع، (۱۴) آيت).

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه ټوټه ټوټه (لږ لږ) لپاره د دې چې ولولې ته (ای محمده !) دغه (قرآن) په خلقو باندې په آرام سره، او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسير: د لوی قرآن له رالېږلو څخه اصلي مقصد د هغه پوهېدل او پرې عمل کول دي، چې همدغه ته تدبّر او تذکّر وايي، ليکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانيت او برکته تش نه دي: ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۲۹) آيت (۲) رکوع)، نو ځکه د هغه سورتونه او آيتونه سره ښل ښل کړی شوي دي، څو د تلاوت کولو په وخت کې پوره تسهيلات وي، او د ويونکي او اورېدونکي د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم اساني وي، او ورو ورو يې ځکه را نازل کړ؛ چې څرنګه حالات به راوړاندې کېده، د هغه سره به مناسب احکام او هدايات صادرېده، څو هغه جماعت چې وروسته له دې نه ګردې دنيا معلّمان او لاره ښوونکي ګرځېدل؛ د هر آيت او حکم موقع او محل او نور خصوصيات هم په ښه شان سره په ياد وساتلی شي، او د راتلونکو نسلونو لپاره د کوم آيت د بې موقعه استعمالولو ګنجايش نه وي پاتې.

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾
وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې ايمان راوړئ په دې قرآن يا ايمان نه راوړئ، بېشکه هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چې ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن؛ نو) نسکور پرېوځي دوی (په ځمکه) په زنو (وچولو «تندو» خپلو) په دې حال چې سجده کوونکي وي (تعظيمًا وتشکرًا). او وايي دوی: پاکي ده رب ځمونږ ته، په تحقيق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کېدونکې.

تفسير: يعنې تاسې يې منئ که يې نه منئ؛ د لوی قرآن د حقانيت او د رسول الله مبارک د رسالت تصديق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوي چې د پخوانيو سماويه وو کتابونو د بشاراتو څخه خبرداره دي؛ دوی د دغه پاک کلام د اورېدلو څخه پرمخې پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدي، او وايي سبحان الله دا څومره عجيب او غريب کلام دی، بېشکه د الله تعالی هغه وعده پوره کېدونکې ده، چې د موسی عليه السلام په ژبه د تورات په کتاب (سفر استثناء) کې کړی شوې وه چې (ای بني اسرائيلو ! زه به ستاسې په وروڼو (بني اسماعيل) کې يو نبي مبعوث کوم، چې د هغه په خوله کې به خپل کلام اچوم) بلا شُبهه هغه همدا کلام دی چې د محمد صلی الله عليه وسلّم په مبارکه خوله کې اچولی شوی دی، کله چې اهل العلم د قرآن د حقّانيت تصديق کوي؛ نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هيڅ يو اعتراض نه دی متوجّه.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

او نسکور پرېوځي دوی (پر ځمکه) پر وچولو (تندو) خپلو چې ژاړي دوی (د الله له وېرې) او زياتوي دوی ته (اورېدل د قرآن) عاجزي.

تفسير: يعنې کله چې پاک قرآن اوري؛ پر دوی رقّت طاري کيږي، او په سجده لويږي، او په تواضع، عجز او نياز کې تزييد کوي، کله چې سر په سجده ږدي؛ نو لا د دوی د عجز او نياز په مراتبو کې تزييد پيدا کيږي، د اذقان (زنو) په لفظ کې ښايي دې طرف ته هم اشاره وي، چې په سجود کې زياته مبالغه کوي، ځکه چې خپلې زنې هم پر ځمکه لګوي، يا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنايه وي، والله أعلم.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) وبولئ تاسې الله، يا وبولئ تاسې رحمان، هر يو نوم يې چې وبولئ (او واخلئ تاسې؛ پس هغه ښه دی)؛ نو ده لره دي نومونه ډېر ښائسته.

تفسير: د سُجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بلنې) او د دعاء په مناسبت په وروستني آيت کې د «صلوة» ذکر کړی شوی دی، واقعه دا ده چې د الله تعالی له نومونو څخه د عربو مشرکينو په نزد د «الله» لفظ استعمال ډېر زيات وو، او د ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ لفظ او نوم په دوی کې دومره مأنوس نه وو، البته په يهودانو کې د ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ اسم کثير الاستعمال وو، په عبراني کې هم دغه مبارک اسم همداسې مقدّسه معنی درلوده، لکه چې په عربي کې يې لري، د بل لوري (مسيلمة الکذّاب) هم خپل لقب «رحمن اليمامة» ايښی وو.

الغرض مشرکانو پر الله د ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ د اسم له اطلاقه بد وړل، او تور به يې ځنې خوړ، او په وحشت کې به ترې لوېدل، لکه څه مهال (وخت) چې د رسول الله مبارک له ژبې څخه يې ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ اورېده؛ نو په خپلو منځونو کې به يې ويل چې: محمد مونږ د دوو معبودانو له بللو څخه منع کوي، او دی پخپله ماسوا د الله څخه ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ ته هم غږ کوي.

يهودانو به داسې شکايت کولو چې په محمّدي اذکارو کې او اورادو کې ولې د ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ د نامه ذکر په دغه اندازه زيات نه دی لکه چې په مونږ کې شته؟ نو د دغو دواړو ځواب په دغه آيت کې ورکړی شوی دی، چې لفظ «الله» او لفظ د «رحمن» دواړه د يوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دي، د صفاتو او د اسماوو د تعدُّد څخه د ده د ذات تعدّد نه لازميږي، او نه د هغه څيز د توحيد سره څه منافات لري، پاتې شوه دغه خبره چې يو نوم ولې په کثرت استعماليږي؟ نو وپوهېږئ چې د پاک الله هومره چې أسماء الحُسنی دی؛ له هغو څخه هر يو نوم چې واخلئ او په

هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ؛ صحيح دی، او مقصود ترې همغه يو ذات دی، او د عنواناتو او تعبيراتو په تنوّع سره معنوَن نه بدليږي.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿۱۱۰﴾

او ډېر ظاهروالی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کې، او مه کوه ډېر پټوالی په هغه کې، او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کې يوه لاره (متوسّطه).

تفسير: يعنې په جهري لمانځه کې (او همداسې په ادعيه وو او اورادو او نورو کې هم نه ډېر په زور سره غږ بدل په کار دي، او نه ډېر په ورو سره ويل لازم دي، بلکه منځنی او متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن).

په احاديثو کې دي: کله چې په مکّه معظّمه کې قرائت په زوره سره لوستل کېده؛ نو مشرکينو به د هغه په اورېدلو سره هم قرآن او هم د هغه ليږونکي او د هغه راوړونکي او هم ويونکي په نسبت او شان کې چټي (بېکاره) خبرې او اپلټي ويلې، نو ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېر ورو ورو لوستلو شروع وکړه، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، يعنې نه دومره په زور يې ولوله، چې مشرکين يې په خپلو کورونو او مجالسو کې واوري، او نه دومره ورو ورو يې ولوله؛ چې پخپله ستا ملګري هم هغه وانه وري، او ترې مستفيد نشي، افراط او تفريط دواړه پرېږدئ ! او متوسّطه رويه ځان ته غوره کړئ ! چې په هغې سره قلب متأثر کيږي، او تشويش بيخي ورک کيږي، نو هر کله چې دوی مدينې منورې ته هجرت وکړو، نو دغه حکم ختم شوو.

تنبيه: ددې آيت شريف او د الأعراف سورت د (۱۸۰) د آيت شريف ځخه دا راڅرګندېږی چې الله تعالی په دعاء او په ذکر کې په هغه نومونو ياد شي او وبلل شي په قرآني يا صحيح نبوي نصوصو کې ثابت وي، او له هغه نومونو ځخه ځان وساتل شې چې په شرعي نصوصو کې د هغې ثبوت نه وی، بلکه د هری ژبی خاوندانو به خپله ژبه کې په الله تعالی نوم ايښی وي، تر څو له هغه الحاد ځخه ځان وژغورل شې چې د الأعراف په سورت کې ورځخه منع راغلی ده.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿۱۱۱﴾

ووايه (ای محمده !) چې ټوله ثنا صفت هغه الله لره دي چې نه يې دی نيولی څوک ولد (لکه چې يهودان او نصاری يې وايي)، او نشته ده ته شريک په ملک (سلطنت) کې (لکه چې مشرکان وايي) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزۍ (لکه چې کتابيان يې وايي)، او نسبت د لويي وکړه الله ته (هر وخت) په لويۍ کاملې سره.

تفسير: له لمانځه ځخه وروسته د خالص توحيد ذکر يې وفرمايه او سورت يې ختم کړ، يعنې ګرد محامد او ثناوې خاص د هغه الله تعالی لپاره دي، چې په خپلو ګردو صفاتو او کمالاتو کې واحد دی، او له هر راز (قسم) عيوبو او قصورو او نقصو او فتورو ځخه بيخي پاک او منزّه دی.

د ده په ذات کې هيڅ قسم داسې ضعف او کمزوري نشته، چې د هغه د تلافۍ لپاره بل چا ته اړ يا محتاج شي، له بل چا ځنې په مدد اخيستلو کې درې احتماله کېدی شي، يا له وړو کې ځخه مدد وغوښتی شي، لکه چې پلار له اولاد ځخه مدد اخلي، يا له مساوي ځخه لکه چې يو شريک له بل شريک ځخه مرسته غواړي، يا له لوی ځخه لکه چې کمزور او ضعيف انسان د ذلّت او مصيبت په وخت کې له غټانو او مشرانو ځخه امداد غواړي، په دغه آيت کې

د دغو دریو واړو نفي وکړه شوه، ګواکې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ سره د اول احتمال او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ سره دوهم او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ سره د دریم احتمال د نفي کولو څخه وروسته په ﴿وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا﴾ کې یې د خپل عظمت او کبریائي په لوري مونږ ته توجّه راکړه.

یعنې انسان ته لازم دي چې د الله تعالی پر عظمت او کبریائي له زړه او په ژبه سره اقرار وکړي، او هغه جلّ وعلا له له هر راز کمزوریو څخه ارفع او اعلی وګڼي، او لطف دا دی چې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ کې د نصاری او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ کې د مشرکانو او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ کې د هغو یهودانو تردید وشو، چې د هغو په نزد د الله ببړۍ د یعقوب علیه السلام په مقابل کې مقاومت ونشو کولی (العیاذ بالله).

تمّت سورة بنیٓ اسرآئیل بعون الله وحُسن توفیقه، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الكَهفِ

«د (الكهف) سورت مكي دی، پرته له (۲۸) آیت څخه او له (۸۳ـ ۱۰۱) آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۷) آیته، او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت (۱۸) او په نزول کې (۶۹) سورت دی، وروسته د «الغاشية» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْٓ اَنْزَلَ عَلٰی عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ یَجْعَلْ لَّهٗ عِوَجًاؕ ﴿۱﴾

هر ثنا صفت خاص الله لره دی، هغه (الله) چې نازل کړی (یې) دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن)، حال دا چې نه یې دی ګرځولی په دې قرآن کې هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کې).

تفسیر: یعنې له اعلی ځنې د اعلی تعریفونو او شکرونو مستحق هغه پاک الله کېدی شي؛ چې خپل مخصوص او ډېر مقرّب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې یې له ګردو (ټولو) څخه اعلی او اکمل کتاب نازل کړی دی، او په دې شان اهل د ځمکې یې په ډېر لوی نعمت او برکت مشرّف او ممتاز فرمایلي دي، بېشکه په دغه مقدّس کتاب کې له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته، عبارات یې په انتهایي درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب یې ډېر مؤثر او صحیح، تعلیم یې نهایت واضح، متوسط او معتدل دی، چې له هر وخت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لري، او له سلیم عقل او فطرت سره بالکل مطابق دی، د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه په کې نشته.

قَیِّمًا لِّیُنْذِرَ بَاْسًا شَدِیْدًا مِّنْ لَّدُنْهُ

حال دا چې سم برابر دی (افراط او تفریط له سره په کې نشته، او نازل کړی یې دی) لپاره د دې چې وویروي (محمّد په دې کتاب سره کفّار) د عذابه سخته له جانبه د الله.

تفسیر: یعنې دغه مقدّس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چې پر مکذّبانو د قهّار الله تعالی له طرفه راتلونکی دی؛ خبر ورکوي.

تنبیه: ځینو د ﴿قَیِّمًا﴾ معنی په «مستقیم» سره کړې ده، او دا یې د پخواني مضمون تأکید مقرر کړی دی، یعنې هومره غور چې وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کې ونه مومئ، مګر (فراء) د دې لفظ معنی داسې ورکړې ده: «قیّما علی الکُتب السماویة»، «د ګردو سماویه وو کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی، او د هغو د اصولي تعلیماتو په دنیا کې قایم ساتونکی دی»، او مسلم وایي: «قیّما بمصالح العباد»، «د ګردو بندګانو د ټولو مصالحو متکفّل دی، او د دوی د معاش او د معاد رغوونکی دی»، په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ د هغه په صداقت کې هیڅ د شبهې ځای نشته.

وَّیُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِیْنَ الَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًاۙ ﴿۲﴾ مَّاكِثِیْنَ فِیْهِ اَبَدًاۙ ﴿۳﴾

او زېرى ورکړي (محمد) مؤمنانو ته، هغو ته چې کړي دي دوی ښه (عملونه) چې بېشکه شته دوی ته اجر ښه (چې جنت دی). حال دا چې اوسېدونکي به وي په هغه (جنت کې) تل تر تله.

تفسير: په ظاهر سره له دې نه د آخرت بدل يعنې جنّت مراد دى، چې هلته به قانتينو مؤمنينو ته دائمي خوښي او ابدي راحت ور په برخه کيږي.

وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۝٤

او چې وويروي هغه کسان چې وايي (له ډېره جهله) نيولى دى الله ولد.

تفسير: د الله تعالى لپاره د اولاد په تجويز کې له ګردو څخه وړاندې او سابق القدم «نصارى» دي، او لکه چې له احاديثو څخه ظاهريږي، له همدغو سره به د قرآن د عاملينو او حاملينو علاقه او سابقه تر قيامت پورې وي، بيا هم د الفاظو په عموم کې به ځينې هغه يهودي فرقې چې عُزير عليه السلام ته د الله ځوى يا ځينې هغه مشرکين چې «ملائكة الله» ته د الله لونې ويلې؛ هم داخل دي، ګواکې دلته د اولاد تجويز کوونکو کافرانو ته بالخصوص او نصاراوو ته په أخصّ الخُصوص سره تنبيه ورکړى شوى ده.

مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ ۭ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۭ اِنْ يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ۝٥

نشته دوى ته په دې خبره کې هيڅ علم، او نه پلرونو د دوى ته (څه علم شته)، لويه ده هغه خبره (د دوى) چې راووځي له خولې د دوى څخه، نه وايي دوى مګر دروغ (ډېر غټ).

تفسير: يعنې کوم تحقيق او علمي اصول د دوى په لاس کې نشته، او نه د دوى د پلرونو او نيکونو په لاسونو کې وو، چې د هغوى په عمياء تقليد سره داسې غټې خبرې له خپلو خولو څخه راوباسي.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ۝٦

نو ښايي چې ته قتل کوې (وژنى) نفس (ځان) خپل پر وروستو (د ګرځېدو) د دوى (له تا نه) (يا په دوى پسې) که رانه وړې (دوى) ايمان په دې خبره (قرآن؛ نو ته ځان وژنې) له ډېره غمه.

تفسير: يعنې که دغه کافران قرآني خبرې نه مني؛ نو تاسې د دوى په چرت او غم کې خپل ځان مه کړئ ! او مه ويلې کيږئ ! تاسې د تبليغ او دعوت فريضه اداء کړې او کوئ يې، که يې څوک نه قبلوي؛ نو تاسې لره نه ښايي چې خپل ځان دومره وکړئ او دومره غمجن شئ !.

اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ۝٧

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي هر هغه څيز چې دى پر ځمکه زينت (ښايست رونق) لپاره د دې (ځمکې او اهل د ځمکې)، لپاره د دې چې ازمويښه وکړو پر دوى چې کوم يو له دوى څخه ډېر غوره دى له جهته د عمل.

تفسير: يعنې د هغه د رونق په طرف منډې وهي، يا هغه پرېږدي او آخرت اخلي.

وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا جُرُزًا ۝٨

او بېشکه چې مونږ خامخا ګرځوونکي يو د هر هغه څيز چې پر دغه (ځمکه دى) ډاګ (صاف ميدان) وچ کلک.

تفسير: يعنې يوه ورځ به دغه ګردې ونې، واښه، شينکي او نور د ځمکې موجودات ټولولی شي، او د ځمکې څخه تش تور ډاګ ډبر ميدان جوړيږي، هغه کسان چې د دې په ښايست او ډول سينګار خوښ او غوليږي، هغوی دې ښه وپوهيږي چې دغه زرق او برق، ډول او ډيل، پرق او پروق پاتې کېدونکی شی نه دی.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

آيا ګمان کوې ته (ای محمده !) د دې خبرې چې صاحبان د غار او د تختې وو دوی له دلائلو ځمونږ ډېر عجيبه.

تفسير: يعنې د الله د عظيمه قدرت په لحاظ د ﴿أَصْحَابَ الْكَهْفِ﴾ قصه چې وروسته يې ذکر راځي، داسې کومه عجيبه او غريبه خبره نه ده چې يې له حده زياته عجيبه وګڼئ، د ځمکې، اسمان، لمر، سپوږمی، ستوري، اور، اوبه، او نورو شيانو پيدا کول، او د دوی ټينګ نظام قائمول، د ضعيف البنيان انسان فضيلت پر ګردو موجوداتو، بيا په انسانانو کې د انبياوو عليهم السلام رالېږل د دوی قليل او بې سرو سامانو ډلو پر لويو لويو متکبّرانو بريالی او فاتح کول، د خاتم الأنبياء محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د ده د رفيق ابو بکر صديق رضي الله تعالی عنه نجات د کفارو د مکر او فرېب څخه او د (ثور) په غار کې تر دريو ورځو پورې د دوی دواړو صحيح او سالم ساتل، او د کفّارو تعاقب او د غار (سمځې) تر خوله پورې راتلل او بيا نامراده او بې د مرام له نيله بېرته ګرځېدل، بالآخر د مسلمانانو هغه ډېرې وړوکی بې سر و سامان ډلې ته نه يواځې په «جزيرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کې په ډېر لږ مدّت کې غلبه، نصرت او بری په برخه کول، آيا دغو او د دوی په شان نور بېشماره شيان د ﴿أَصْحَابَ الْكَهْفِ﴾ له قصې څخه لږ حيرت او تعجب راوړونکي دي؟ !.

اصل دا دی چې يهودانو قريشو ته مشوره ورکړه چې د محمد صلی الله عليه وسلم څخه د امتحان او ازمويني په ډول درې سواله وکړي: (١) روح څه شی دی؟ (٢): د ﴿أَصْحَابَ الْكَهْفِ﴾ قصه څرنګه ده؟ (٣) د ذو القرنين قصه څه وه؟، د ﴿أَصْحَابَ الْكَهْفِ﴾ قصې ته دوی د عجيبتوب له حيثيته خاص اهميت ورکړی وو، نوځکه په دغه آيت کې دا ښوولې شوې ده چې د هغه دومره عجيبه نه ده لکه چې تاسې يې ګڼئ، د هغه ځنې ډېرې نورې عجيبې او غريبې د قدرت دلائل او نښې هم شته، وروسته د ﴿أَصْحَابَ الْكَهْفِ﴾ مجملاً بيا مفصّلاً بيان فرمايي.

وايي چې دغه څو ځلميان د (روم) د کوم ظالم او جبّار باچا په زمانې کې وو، چې د هغه اسم ځينو «دقيانوس» ښوولی دی، باچا ډېر سخت غالي بُت پرست وو، او په جبر او اکراه سره د بت پرستی په تعميم او اشاعت کې مصروف وو، عامو خلقو د تکليف او سختی او خوف او د څو ورځو دنيوي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بُت پرستي يې اختيار کړه، په دغه وخت کې د څو تنو هغو ځلمیانو په زړونو کې چې د هغوی تعلّق د سلطنتي عمائدو سره وو، داسې خيال پيدا شو چې د يوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده پکار، او د دوی زړونه د الله تعالی له خشيته او د تقوی له نوره ډک وو، الله تعالی دوی د صبر او استقلال او د توکل او مېړانې له دولت څخه ماړه کړي وو، دوی د باچا په مخ کې ودرېدل، او په ډېر جسارت او مېړانې (بهادری) يې دغسې ناري کړې: ﴿لَنْ نَّدْعُوَا۟ مِنْ دُونِهِۦٓ إِلَٰهًا لَّقَدْ قُلْنَآ إِذًا شَطَطًا﴾ او د دغه خپل ايماني جرأت او استقلال د مظاهرې څخه يې ګرد ليدونکي او اوربدونکي سره مبهوت او متحيّر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلميتوب رحم وکړ، او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله د دوی د فوري وژلو څخه سترګې پټې کړې، او څو ورځې يې دوی ته مهلت ورکړ، څو دوی پخپلې دغې معاملې کې غور او نظر ثاني وکړي.

خو دغو ځلميانو داسې مشوره سره غوټه کړه، چې په داسې د فتنې په وخت کې چې مونږ د جنګ او د تشدّد له لاسه عاجزان شوي يو، او په هر حال کې ځمونږ د قدمونو د ښويدلو وېره او خطره شته؛ نو مونږ ته به دغه مناسبه وي، چې ښار ته نژدې د غره په کوم غار کې پټ او منتظر اوسو، چې په مناسبه موقع کې بيا له هغه ځايه ووځو، نو يې دعاء

وکړه چې: «ای الله ! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه ! او د رشد او هدایت په لارې د تللو ګرد انتظام مونږ ته وکړه !».

بالآخر دوی له ښاره ووتل، او په کوم نژدې غره کې یې پناه ونیوله، او له خپلو ملګرو څخه یو تن یې مأمور کړ، چې د لباس په تغییر سره کله ناکله ښار ته ورځه ! او ځمونږ د ټولو ضروریات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه ! او مونږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه ! کوم سړی چې پر دغه کار مامور وو، هغه یوه ورځ اطلاع ورکړه چې نن په ښار کې رسماً ځمونږ تعقیب او پلټنه کېده، او ځمونږ اقارب اعزّه او خپلوان مجبور شوي وو، چې ځمونږ پته او سراغ وروښیي، دوی په همدغو مظاهرو کې وو، چې یو ناڅاپه الله تعالی پر دوی خوب طاري کړ، ویلي کیږي چې د حکومت سړو ډېر تلاش او پلټنه (لټون) وکړه؛ خو د دوی درک او سراغ یې ونه موند، او ستړي ستومانه کېناستل.

بالآخر د باچا له رایې سره سم د ښیښې پر یوه تخته د دې ځلمیانو نومونه او ممیّزه صفات او نور مناسب احوال ولیکل او په یو محفوظ ځای کې کېښود شو، څو تل د دولت اراکین، مامورین او راتلونکی نسل په دې خبردار وي، چې داسې د ځلمیانو یوه ډله په حیرت راوړونکې طریقې تښتېدلې ده، چې سره له ډېر لټولو د هغې ډلې هیڅ نښه او اثر نه دی پیدا شوی، ممکن دی چې وروسته له دې نه د هغو سراغ او پته پیدا او ځینې نور عجیب او غریب واقعات هم څرګند شي.

دغه ځلمیان پر کوم مذهب (دین) وو؟ په دغه کې اختلاف دی، ځینې وایي چې نصرانیان یعنې د مسیح علیه السلام د اصلي دین تابعان وو، لیکن ابن کثیر (رحمه الله تعالی) د قرائنو له مخې دې ته ترجیح ورکړې ده، چې د ﴿اَصۡحٰبَ الۡکَهۡفِ﴾ قصه د مسیح علیه السلام د زمانې څخه پخوانۍ قصه ده، و الله أعلم.

تنبیه: «رقیم» د غره کندې او سوري ته وایي، او «رقیم» د «مرقوم»په معنی هم راځي، یعنې لیکلی شوی شی.

إِذۡ اَوَى الۡفِتۡيَةُ اِلَى الۡكَهۡفِ فَقَالُوۡا رَبَّنَاۤ اٰتِنَا مِنۡ لَّدُنۡكَ رَحۡمَةً وَّهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ اَمۡرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾
فَضَرَبۡنَا عَلٰۤى اٰذَانِهِمۡ فِى الۡكَهۡفِ سِنِيۡنَ عَدَدًا ﴿١١﴾

یاد کړه هغه وخت چې رجوع وکړه هغو ځلمیانو (د وېرې د کفّارو) غار ته نو وویل دی: ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چې پرې پټ شو له غلیمه «دښمنه») او تیار کړه مونږ ته له دې کاره ځمونږ (چې مفارقت د کفارو دی) هدایت. او کېښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چې هیڅ غږ یې نه اورېد او ویده پراته وو) په غار کې څو کاله په شمېر.

تفسیر: یعنې داسې یې پر غوږونو وټپول چې تر کلونو کلونو پورې په همغه سوري کې ویده پراته وو، او د دې خوا او هغې خوا له احواله له سره نه وو خبر، او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسېده.

ثُمَّ بَعَثۡنٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ اَىُّ الۡحِزۡبَيۡنِ اَحۡصٰى لِمَا لَبِثُوۡۤا اَمَدًا ﴿١٢﴾

بیا راپورته کړل مونږ دوی لپاره د دې چې ښکاره کړو چې کومه یوه له دغو دواړو ډولو (مختلفو په ځنډ کې) ښه حساب کوونکې ده د هغه چې دوی څه مدّت تېر کړی وو (په دغه غار کې).

تفسیر: له ډېرو کلونو څخه وروسته الله تعالی دوی ویښ کړل، څو ظاهر شي چې د اختلاف کوونکو په منځ کې کوم یو د دوی د نوم د مدّت صحیح اندازه ښوولی شي؟ ظاهر دی چې د داسې اوږده خوب څخه وروسته کله چې دوی ویښ شوي دي؛ نو په قدرتي طور سره پخپله د خوب کوونکي او ګردو لیدونکو په منځ کې راز راز خبرې سره مبادله کیږي، او ځینې یې مدّت لږ ښیي، او ځینې یې ډېر څرګندوي (ښکاره کوي)، یو به اقرار کوي، او بل به یې مستبعد

ګڼي تري انکار کوي، نو دوی يې راوښي او دا يې وروښوده چې کوم يو جماعت سم له حقيقت سره سمې خبرې کوي؟ او واقعيت ته نژدې دي؟ او وروسته د دې حقيقت له پوهېدلو سره د «بعث بعد الموت» عُقده حل کولی شي؟ چې په هغه کې د هغې زمانې خلقو سره جګړې کولې.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾

مونږ قصه کوو تا ته خبر حال د دوی په حقه (رښتيا) سره، بېشکه دوی داسې ځلمیان دي چې ايمان لري په رب خپل، او زيات کړي وو مونږ دوی له جهته د هدايته.

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَٰهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

او ټينګ تړلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوّت او صبر) کله چې پاڅېدل، نو وويل دوی: رب ځمونږ رب د اسمانونو او د ځمکې دی، له سره به عبادت ونه کړو بې له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مو په الوهيت سره وباله؛ نو) خامخا په تحقيق ويلی به وي مونږ هلته خبره خطا لويه دروغه.

تفسير: يعنې زړونه مو قوي کړي وو په قبول او اظهار د حق سره، او دوی مضبوط او ثابت قدم کېښود او خپله خبره يې صافه وويله: کله چې «رب» هغه دی؛ نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «ألوهيت» او «ربوبيت» دواړه همده ته ورې (لايق) او مخصوص دي.

هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً ۖ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

دا کسان قوم ځمونږ نيولي دي دوی بې له الله (نور باطل) معبودان، ولې نه راوړي دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند ښکاره؟، نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي پر الله دروغ (چې شريکان ورته دروي، بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسير: لکه چې موحّدين د توحيد صاف صاف دلائل وړاندې کوي، که مشرکين هم پخپله دعوی کې رښتين وي؛ نو کوم واضح دليل ولې نه وړاندې کوي؟ که يې وړاندې کړي؛ نو له کومه به يې راوړي؟ دروغ پښه نه لري، له دې نه به لوی دروغ څه وي چې دوی د الله تعالی لپاره شريک دروي.

کله چې دقيانوس أصحاب الکهف ته دري ورځې مهلت ورکړ، او دوی پخوا د تمامېدلو د دري ورځو وتښتېدل؛ نو (يمليخا) چې مشر د دوی وو په منځ د لارې کې يې وويل خپلو ځينو نورو ځلميانو ته داسې:

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾

او کله چې په څنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بُتانو) چې عبادت يې کوي دوی بې له الله؛ نو ځای ونيسئ تاسې هغه غار ته (او دېره شئ په کې)، خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تيار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالی).

تفسير: يعنې «كله چې د مشركانو له دينه مونږ ببل يو؛ نو په ظاهري ډول سره هم مونږ ته لازم دي، چې له هغوى څخه ببل اوسو، او كله چې د دوى له باطلو معبودانو څخه ګوښه شو؛ نو ښايي چې له هر طرفه وشكوو، او خاص خپل لوى الله جلّت عظمتُه په طرف رهي (لاړ) شو، او د هغه رحمت او تلطّف ته اميدواري ولرو»، پخپلو منځونو كې يې سره داسې مشوري وكړې، په پاى كې لاړل او د غره په سمځې كې كښېناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت تَّزٰوَرُ عَن كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ۗ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾

او وينې به ته لمر كله چې راخيژي نو ميلان كوي له غاره د دوى ښې طرف ته، او كله چې لويږي؛ نو پرېږدي دوى (اوترې تېريږي) كين طرف ته، او دوى په ارت ميدان كې دي له دې غاره، دغه (مذكوره احوال د دوى) له دلائلو او نښو د الله دى، هر چا ته چې سمه صافه لاره وروښوده الله؛ نو همغه دى د سمې صافې لارې موندونكى، او هر څوك چې ګمراه يې كړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته كوم ولي دوست لاره ښوونكى.

تفسير: يعنې الله تعالى پخپل كامل قدرت سره دوى ته د داسې دېره ځاى په لوري لار ښوونه وكړه چې هلته مأمون او مطمئن شول، او په آرامى او خوشالى سره پرېوتل، نه د ځاى د تنګوالي څخه د دوى زړونه خفه وو، او نه لمر دوى ته څه ربړ او تكليف رسوه، د دې لامله چې د دغه سوري مخ د شمال په لوري او په هسې يوه وضع او هيئت سره واقع وه، چې د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسېده، او بې د څه ضرر د رسولو څخه به تري وته.

﴿مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ﴾ الآية ـ يعنې ظاهري او باطني لاره ښوونه ګرد د ده په قبضه كې ده، وګورە څه مهال (وخت) چې ګرده دنيا سره ښويېدلې وه، «أصحاب الكهف» يې څرنګه د هدايت په لاره ټينګ او ثابت قدم كړل، او په ظاهري ډول يې هم څرنګه د يوه عجيبه سوري په طرف د دوى لار ښوونه وكړه.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ۚ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾

او ته به ګمان كوې په دوى (كه چېرې يې ووينې) چې ويښ دي حال دا چې دوى ويده دي، او اړوو دوى په ښې اړخ او كين اړخ او سپى د دوى غځوونكى دى د دواړو څنګلو خپلو په خولې د غار كې، كه چېرې ورپورته شې ته دوى ته او نظر واچوې پر دوى؛ نو خامخا مخ به وګرځوې ته له دوى څخه په تېښته او خامخا ډك به كړى شې ته له دوى نه له وېرې.

تفسير: وايي چې د دوى سترګې به د خوب په وخت كې هم خلاصې وې، او د دومره يو طويل خوب هيڅ يو اثر د دوى پر بدنونو نه ښكارېده، نو ځكه هر چا به چې دوى ته كاته؛ نو داسې يې ګڼله چې دوى ويښ دي، او الله تعالى دغو ويدو ځلميانو ته شان، هيبت او جلال وروبښه، او دوى دغه د هستوګنې ځاى ته يې دومره دهشت او عظمت ورکړ چې هيچا به ورته نشو كتلى، او نه به ورنژدې كېدلى شو، څو خلق د هغه د ځاى څخه نندارې جوړې نه كړي، او هلته بنډارې ونه تړي، او دوى ناآرامه او بې هوسا (بې آرامه) نه كړي، د دوى پسې يو سپى هم رهي (روان) شوى وو، چې د دغو نېكانو اثر پر دغه سپي هم ورسېده، او تر سلهاوو كلونو پورې ژوندى پاتې شو.

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ؕ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ؕ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ؕ فَابْعَثُوْۤا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖۤ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَاۤ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْۤا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾

او همداسې (لکه چې ویده کړي وو مونږ أصحاب الکهف) ویښ کړه مونږ دوی چې پوښتنه وکړي پخپلو منځونو کې، نو وویل یو ویونکي له دوی نه چې: څومره مدّت مو تېر کړی دی؟ نو وویل (ورته دغو نورو چې) تېره کړې ده مونږ یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، وویل (نورو) چې رب ستاسې ښه خبر دی په هغه مدّت چې تېر کړی دی تاسې، نو ولېږئ تاسې یو (ملګری) خپل په دې سپینو زرو ستاسې چې دا دي دې ښار ته، نو ودې ګوري چې کوم یو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاکیزه دی له جهته د طعامه، نو رادې وړي تاسې ته رزق له هغه، او نرمي او زیرکي دې کوي (په معامله کې)، او نه دې خبروي خامخا په تاسې هیڅ یو هم. بېشکه دوی که خبردار (یا قادر) شي پر تاسې؛ نو سنګسار به کړي تاسې، یا به بېرته وګرځوي دوی تاسې په دین خپل کې، او له سره به خلاص نشئ تاسې (او ښه به ونه مومئ) په دغه وخت کې هیڅکله.

تفسیر: یعنې څرنګه یې چې پخپل قدرت سره دوی په داسې یوه اوږده خوب کې ویده کړي وو؛ همغسې یې دوی په مقرّر وخت کې راویښ کړل، کله چې پاڅېدل نو پخپلو منځونو کې یې سره په مذاکرو شروع وکړه، چې مونږ به څومره مدّت ویده شوي یو؟ ځینو وویل: «یوه یا نیمه ورځ»، یعنې ډېر لږ ویده شوي یو، بل وویل چې په دغه خو د الله تعالی علم ډېر ښه رسېږي چې مونږ څومره مدّت ویده شوي یو، اوس کار کوئ، یو سړي ته پیسې ورکړئ، او ښار ته یې ولېږئ چې له کوم دکّان څخه حلال او طیّب طعام واخلي، او رایې وړي مګر دغه ضروري ده چې دغه سړی دې په ډېرې هوښیارۍ سره لاړ شي، او بېرته دې راشي او په نرمۍ او تدبیر سره دې ښایي معامله وکړي چې هیڅ یوه ښاري ته ځمونږ پته او نښه څرګنده (ښکاره) نشي، که نه لویه خرابي به راپېښېږي، که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شي؛ نو مونږ به سنګسار کړي، یا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقّاني دین څخه واړوي، (العیاذ بالله) که داسې کومه واقعه راپېښه شوه؛ نو هغه اعلی کامیابي او فلاح چې مونږ یې غواړو له سره نه حاصلېږي، ځکه چې د حق دین څخه اوښتل اګر که په جبر او اکراه سره هم وي؛ د اولوا العزم مؤمنانو کار نه دی.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْۤا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ؕ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ غَلَبُوْا عَلٰۤى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

او همداسې (لکه چې مو ویښ کړي وو دوی) خبر کړ مونږ (خلق) پر دوی باندې چې پوه شي (دغه د حشر منکران چې) بېشکه وعده د الله حقه ده، او بېشکه قیامت (چې دی) نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغه کې، (او خبر کړل مونږ دغه خلق په أصحاب الکهف) کله چې جګړې کولې دوی په منځ خپل کې په کار خپل، نو وویل: (دغو خلقو یو بل ته) چې جوړه کړئ پر دوی یو بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د دوی)، ووېل هغو کسانو چې غالب وو په کار د دوی چې: خامخا جوړ به کړو مونږ هرومرو پر دوی باندې مسجد (چې لمونځ په کې وکړی شي).

تفسیر: یوه له دوی ځنې پیسې واخیستې او ښار ته ننوت، خو د ښار ګرد شیان د ده په نظر کې پردي او غیر متعارف ښکاره شول، په دغه مدّت کې څو قرنه تېر شوي وو، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول، چې پر دې د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دي؟ او ګرد سره داسې وپوهېدل چې دغه سړي له کوم ځایه کومه قدیمي خښه کړې خزانه موندلې ده، څو دغه خبره د باچا په غوږ کې ورسېده، او هغه همغه پخوانۍ لیکلي تخته وغوښته، چې پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلي شوي وو، او دغه هم په کې مسطور وو، چې دغه ځلمیان یو ناڅاپه په دغه کال کې لادرکه او تري تم شول، له تحقیقه ثابته شوه چې دغه سړی د همغه مفقود الخبر ډلې څخه دی، په دغه وخت کې په دغه ښار کې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخته جګړه نښتې وه، چا به ویل چې: د مړ کېدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چې: محض روحاني بعث دی او جسماني نه دی، څوک د روحاني او د جسماني د دواړو معادو قائل وو، د دې وخت باچا یو حق خوښوونکی منصف سړی وو، او غوښته یې چې له یو طرف کوم داسې نظیر او مثال په لاس ورشي چې په هغه سره پوهول آسان شي، او عقلي استبعاد له منځه ورک شي، پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالآخر د آخرت منکران هم د دې حیرت راوړونکي ماجرې له لیدلو او اورېدلو سره په آخرت متیقّن شول، او دغې نظارې په خاص ډول سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه، او وپوهېدل چې په دې سره الله تعالی مونږ ته تنبیه راکړه، ځکه چې دغه قصه د دوهم ځلي بیا ژوندي کېدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه: ځینو د ﴿إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی، چې الله تعالی د «أصحاب الکهف» له حاله په هغه وخت کې خلق خبر کړي وو، نو ځکه د «أصحاب الکهف» په نسبت جګړو او مناقشو جریان درلود، چې هغه څو تنه ځلمیان چې یو ناڅاپه سره ورک او تري تم شوي وو چېرې لاړل؟ چې د هغوی په نسبت له ډېرې اوږدې زمانې راهیسې داسې اورو چې راځي، ولې رانغلل؟دوی چېرته لاړل؟ د دوی نسل به چېرې منتشر شوی وي؟ تر اوسه پورې دوی نه دي ژوندي پاتې، او ضرور ګرد سره مړه او خاورې شوي دي، په دغه مسئله کې به ځینو یو شی او ځینو بل شی ویل، چې یو ناڅاپه الله تعالی د حقیقت له مخې پرده پورته کړه، او هغه ګرد اختلافات یې سره ورک کړل.

﴿فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا﴾ الآیة ـ دغه نه دي معلوم چې وروسته له هغه «أصحاب الکهف» همغسې ژوندي پاتې شول؟ یا یې انتقال وکړ؟ که انتقال یې کړی دی څه مهال (وخت) وو؟ او که ژوندي پاتې دي تر کله؟ یا به تر کله ژوندي پاتې کیږي؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چې دغه سوري ته نژدې په کوم مناسب ځای کې د یادونې په شان کوم عمارت جوړ کړی، چې له هغه ځنې زائرینو ته څه سهولت پېښ شي؛ نو په دغه کې به د آراوو اختلاف واقع شوی وي، چې څه قسم عمارت جوړ کړ شي، د دغو اختلافاتو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دي، او دغه هم د ده په علم کې شته چې دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلي د خوب طاري کېدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوري پورې رسیدلي دي؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشّرف شوي دي؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سړیو چې د «أصحاب الکهف» پر اسلامي دین وو داسې سره غوټه کړه چې دغه غار ته نژدې یو معبد تعمیر شي، د أصحاب الکهف په نسبت برسېره پر دې چې پاخه موحدان او متقیان وو، لیکن هغه کسان چې پر دوی معتقدان شوي او عمارت یې جوړ کړی وو نصرانیان وو، ابو حیّان په «بحر محیط» کې د «أصحاب الکهف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړي دي، من شاء فلیراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ ۚ

ژر به وایي (یعقوبیه چې دوی) درې دي څلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وایي (نسطوریه چې دوی) پنځه دي شپږم د دوی سپی د دوی دی، ویشتل په غیب سره، (دا ټولی وینا ګانی دي بی دلیله).

تفسير: يعنې سامعين به د «أصحاب الكهف» د قصې له اورېدلو څخه وروسته لكه چې د خلقو عادت دى اټكلي غشي ولي، يو به وايي چې دوى درې وو، څلورم د دوى سپى وو، بل به وايي چې دوى پنځه وو او شپږم به سپى ښيي، ليكن دغه ګرد اقوال داسې دي لكه چې څوک بې د نښې له ټاكلو څخه تيږي (ګټې) وولي، ممكن دى د دغو مختلفو خبرو په ويلو كې برسېره په جهل، د رسول الله صلى الله عليه وسلم امتحان هم مقصود وي، چې وګورو محمد صلى الله عليه وسلم په دغه معامله كې څه فرمايي؟ ځكه احتمال لري چې يهودانو د هغو صحيح تعداد اوه ښوولى وي، چې د هغه په طرف لوى قرآن هم اشاره فرمايي:

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُلْ رَّبِّيْٓ اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَّا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيْلٌ ۬ فَلَا تُمَارِ فِيْهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا ۪ وَّلَا تَسْتَفْتِ فِيْهِمْ مِّنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾

او وبه وايي (مؤمنان په اخبار د محمد چې دوى) اوه دي او اتم د دوى سپى د دوى دى، ووايه (اى محمده ! دوى ته)رب ځما ښه علم لري په شمېر د دوى، نه پوهيږي په (شمېر د) دوى مګر لږ (د خلقو)، نو جګړه مه كوه (اى محمده !) په باب د دوى كې مګر جګړه ښكاره، او فتوى مه غواړه په باب د دغو كې له دغو (كتابيانو) څخه له هيڅ يو (ځكه چې ته پخپله پرې خبر يې په وحيه سره).

تفسير: د عدد په معلومولو پورې كوم اهم مقصود نه دى متعلق، هومره خبره چې الله تعالى راښودلې ده، له هغې څخه د زيات تحقيقاتو پسې لوټدل او هغومره ترديد چې الله تعالى فرمايلى دى، له هغه څخه زيات ترديد اوجګړې نښلول؛ فضول دي.

ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه فرمايي: زه د هغو قليلو كسانو څخه يم (چې هغوى د قرآني سياقه معلوم كړى دى چې) أصحاب الكهف هم دغه اوه تنه دي، ځكه چې الله تعالى هغو پخوانيو دواړو اقوالو ته ﴿رَجْمًۢا بِالْغَيْبِ﴾ وفرمايه، او درېم قول سره يې ونه فرمايل، علاوه پر دې د بيان اسلوب هم بدل شوى دى، په پخوانيو دواړو جملو كې «عطفيه واو» نه وه، او په درېيم كې شته، او د ﴿وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواكې دغه خبرې ته زور وركول مقصود دي، چې د دغه قول قائل په پوره بصيرت او وُثوق سره د واقعې له تفصيله واقف دى، ځينو د دې په تأييد كې دا هم ويلي دي چې: پخوا له دې نه له ﴿قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ څخه د يوه تن قول راخرګند (ښكاره) شو، او له ﴿قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ الآية ـ څخه پرته له هغه قائل څخه د دريو تنو نورو قائلينو پته ولګېده، له ﴿قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ الآية ـ څخه برسېره په دوى د دريو تنو قائلينو ثبوت هم په لاس راځي، او په دې ډول اقلا لږ تر لږه ښايي دوى اوه تنه وي، چې سپى ترې مستثنى پاتې دى.

وَلَا تَقُوْلَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّيْ فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ۡ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيْتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّهْدِيَنِ رَبِّيْ لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

او مه وايه له سره په هيڅ باب كې چې بېشكه زه كوونكى يم د دغه كار سبا مګر (متّصل ورسره ووايه اى محمده !) كه اراده فرمايلي وي الله، او يادوه رب خپل كله چې دې هېر شي، او ووايه (اى محمده ! دوى ته) ښايي چې سمه صافه لار وښيي ماته رب ځما ډېرې نژدې ته له دې نه له جهته د لارښوونې (او نېكه لاره).

تفسير: د «أصحاب الكهف» قصه په تاريخي كتابونو كې له نادراتو څخه ليكلې شوې وه، او هر سړى ترې نشو خبر بدى، مشركينو د يهودانو په لمسون له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دغه سوال وكړ، چې له دغه پوښتنې څخه د دوى مقصود امتحان وو، ځمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم وعده وفرمايله چې سبا به يې دروښيم، ځكه متيقن وو چې جبرئيل عليه السلام به راځي او زه به ترې معلومات اخلم، او دوى ته به يې ووايم، خو جبرئيل عليه السلام تر پنځلسو

ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر خفه او غمجن شو، مشرکین په خندا او مسخرو لګیا شول، بالآخر د الله تعالی له جانبه دغه قصه ورته ولېږله شوه، او په پای (آخر) کې يې نصیحت هم ورعلاوه شو، چې وروسته له دې نه د هیڅ یوې خبرې په نسبت بې د ﴿إِنْ شَآءَ اللهُ﴾ ځخه نه ښایي چې وعده وفرمایي، که کوم وخت له تانه هېره شي؛ نو هر کله چې دې په یاد راشي ﴿إِنْ شَآءَ اللهُ﴾ ووایه !، او امیدوار شه چې الله تعالی به ستا درجه له دې نه لا زیاته کړي، یعنې هیڅ شی هیڅکله به له تاسې هېر نشي.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

او مدّت تېر کړی وو دغو (ځلمیو) په غار کې درې سوه کاله (شمسي) او زیات کړي وو پرې دوی نهه (قمري کلونه نور هم).

تفسیر: یعنې د شمسي په حساب پوره درې سوه کاله په هغه غار کې ویده وو، او په قمري سره (۹) کاله نور زیات شو.

قُلِ اللهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدّت (چې دوی ځنډ (تأخیر) کړی وو په هغه کې)، خاص همده لره دي پټ (اسرار) د اسمانونو او د ځمکې، څه ښه لیدونکی دی الله، او څه ښه اورېدونکی دی الله.

تفسیر: یعنې مؤرخین د دوی د ویدېدلو او د بیا ویښېدلو مدّت راز راز بیانوي، خو له ګردو ځخه صحیح او صواب همغه ده چې الله تعالی يې ښیي، ځکه چې د اسمان او د ځمکې د ګردو پټو اسرارو علم هم له ده سره شته، او هیڅ یو شی د ده له سترګې ځخه نشي تېروتی.

مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

او نشته چېرې دوی ته بې له ده نه هیڅ دوست، او نه شریکوي په حکم (قضاء) خپل کې بل هیڅوک.

تفسیر: یعنې همغسې چې د ده علم محیط دی؛ د ده قدرت او اختیار هم پر ګردو حاوي دی، همغسې چې د ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ په علم کې هیڅوک له ده سره مل او شریک نه دي، د قدرت په اختیاراتو کې هم هیڅوک له ده سره مل او شریک نشي کېدی.

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

او ولوله (ای محمده ! دوی ته) هغه څه چې وحي کړی شوې ده تا ته له کتابه د رب ستا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومې ته غیر له دغه (الله) ځخه هیڅ ځای د پناه (که قصد يې وکړې).

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

او صبر کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چې بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبا (اول د ورځې) او بېګا (آخر د ورځې یعنې هر کله)، غواړي دوی مخ د الله تعالی.

تفسير: يعنې د ده د لقاء، ليدلو او د هغه د رضاء د حصول په شوق کې په نهايت اخلاص سره تل په عباداتو کې مشغول اوسيږي، مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي، پر خپلو لمونځونو مداومت کوي، د حلالو او حرامو تميز کوي، د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پېژني، اګر که د دنيوي حيثيته دوی معزّز او مالدار نه دي، لکه په لويو اصحابو کې په دغه وخت کې عمّار، صُهيب، بلال، ابن مسعود، خَبّاب، سلمان او نور رضوان الله تعالى عليهم أجمعين، نو داسې مخلصين مؤمنين له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفيد وګرځوه، او د هيڅا په ويلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بېلوه !.

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

او نه دې تيريږي (وړاندې دواړه) سترګې ستا له دوی نه، چې غواړې ته زينت (ښايست) د دې ژوندون لږ خسيس.

تفسير: يعنې د دغو غريبانو او مات زړو او بې وځلو (کمزورو) مخلصينو مؤمنينو څخه له سره خپلې سترګې مه اړوه ! او لويو لويو غټو متکبرانو دنيدارانو ته په دغه مقصد مه ګوره ! چې د دوی د مسلمان کېدلو څخه به اسلامي دين ډېر ښه رونق او ښايست مومي، ځکه چې اسلامي اصلي عزّت او رونق په مادي خوشحالۍ او د سپينو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط، بلکه په ايمان او تقوی او اعلی درجه ښو اخلاقو سره قائم دی.

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چې غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره ځمونږ او متابعت يې کړی دی د هوا خپلې، او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته، او تجاوز له حدود الله).

تفسير: يعنې د هغو کسانو په خبرو تاسې له سره غوږ مه ږدئ او مه يې اورئ چې د هغوی زړونه له حقه ذاهل او په دنيوي نشو کې مست او لا يعقل او د الله تعالى له ياده بيخي غافل دي، او تل د خپل نفس د خوښۍ او غوښتنې پسې مائل او رهي (روان) او لګيا دی، د الله تعالى په عبادت کې تکبّر، لويي، ځانمني (خودنمايي)، هوا پرستي، تقدم او تعالِي د دوی (رواج) او دستور دی، اګر که دوی ظاهراً ډېر بډايان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وي.

په روايا‌تو کې راغلي دي چې د قريشو ځينو صنديدو او غټانو ځمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک ته وويل: «تاسې د خپلو شاوو خوا څخه دغه فقراء، مسکينان، خواران، غريبان چې ګرد سره اوپرهګان (خوار) دي، لرې کړئ ! څو مونږ غټان، مشران، لويان او سرداران تاسې سره کينو»، ګواکې مسلمانانو ته اوپړه او کفّارو ته يې بډای او سردار وويل، ممکن دی چې د محمد صلى الله عليه وسلم په مبارک زړه کې دغه خبره تېره شوي وي، چې د دغو غريبانو په بېلولو کې د لږ څه مدّت لپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دي، مصلحت ته به ګوري، نه به خفه کيږي، او دغه غټان به په دغه وسيله سره اسلام قبلوي، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، چې تاسې له سره د دغه متکبّرانو دغه خبرې مه اورئ !، ځکه چې د دوی دغه غوښتنې بيخي چټې او بېکاره دي، په دوی کې د حقيقي ايمان د قبلولو رنګ او استعداد نشته، نو بيا محض د موهومې فائدې لپاره د مخلصينو مسلمانانو د خاطر احترام ولې پرېښودی شي؟.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته، اسلام او قرآن) حق دی له رب ستاسې، پس هر څوک چې اراده (د ايمان) وکړي؛ نو ايمان دې راوړي ! او هر څوک چې اراده (د کفر) وکړي؛ نو کافر دې شي.

تفسير: يعني د الله تعالى له جانبه رښتيا رښتيا خبرې اورولې شوي دي، الله تعالى د چا د منلو او نه منلو هيڅ پروا نه لري، هر څه نفع يا نقصان چې پيښيږي؛ هغه به يواځې ستاسې وي، منونکي او نامنونکي له هر يوه سره د هغه خپل عمل د لارې مل دى.

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَغِيثُوا۟ يُغَاثُوا۟ بِمَآءٍ كَٱلْمُهْلِ يَشْوِى ٱلْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ ٱلشَّرَابُ ۖ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بېشكه چې مونږ تيار كړى مو دى لپاره د ظالمانو اور، چې چاپېر شوي دي له دوى پردې د هغه، او كه فرياد وكړي (دوى له تندې) نو فرياد به يې واخيستى شي (په ورکولو د داسې) اوبو (سره) لكه زوې (يا د تېلو څټه) چې وريتوي به مخونه، بد څيز د څښلو دي (دغه زوې)، او بد دى (دغه اور ځاى د آرام يا) له وجې د انتفاع.

تفسير: يعني د ګرمۍ له شدّته به تږي كيږي، نو «العطش ! العطش !» ناري به وهي، نو د تېلو تلچټ (خيرى، پاتې) يا د زوو په شان اوبه دوى ته ورکولى كيږي، چې د سخت تودوالي او د تندې له سببه د دوى خوله او كولمې به سره ټول وريتې او تناكې وهي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بېشكه هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه) بېشكه مونږ نه ضايع كوو اجر (ثواب) د هغه چا چې ډېر نېك وي له جهته د عمل.

أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمُ ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ ۚ نِعْمَ ٱلثَّوَابُ ۚ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

دغه (مؤمنان چې دي) شته دوى ته جنتونه د تل هستوګنې چې بهيږي له لاندې (د ونو او مانيو) د دوى (څلور قسمه) ويالې، په لاس كولى به شي دوى ته په دغه جنت كې وښې له سرو زرو، او اغوندي به دغه (جنتيان) جامې زرغونې له نريو وربښمو او له پيړو، پټو (غټو) وربښمو، تكيه كوونكي به وي په دغه جنتونو كې پر تختونو باندې، څومره ښه بدل دى (دا جنتونه او نعمتونه)، او څومره ښه دي (دا جنتونه) ځاى د آرام.

تفسير: ښايي چې د جنتي جامو (كاليو) مخ د نريو وربښمو او استر يې د پرېږو (غټو) وربښمو څخه وي، كما يُفهم من قوله تعالى: ﴿بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ﴾ (٢٧ جزء د الرحمن سورت (٥٤) آيت (٣) ركوع)، يا دواړه به سره ښې ښې استعمالېږي، والله أعلم، په «موضح القرآن» كې دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: سره زر او وربښمين كالي نارينه وو ته په جنت كې ور رسيږي، هر څوك يې چې دلته اغوندي؛ هلته به يې نه اغوندي.

جنتيانو به پر دغو نعمتونو سربېره پر ښو چپركټو او پالنګونو تكيه لګولي په نهايت عزّت او احترام سره به ناست وي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَّحَفَفْنٰهُمَا بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾

او وښيه بيان کړه ته دوی ته يو مثال (د کفّارو او مؤمنانو هغه) دوه سړي، چې ګرځولي (ورکړي وو) مونږ يو له دې دواړو ته دوه باغونه له انګورو، او پټ کړي وو مونږ دا باغونه په خرماوو سره، او پيدا کړی وو مونږ په منځ د دې (دواړو باغونو) کې کښت (فصل).

تفسير: دغه يې د غني کافر او فقير مؤمن مثال بيان وفرمايه، چې د هغه په ضمن کې د دنيا بې ثباتي، د کفر او تکبّر بد انجامي، او د ايمان او تقوی پر مقبوليت باندې تنبيه ده، دغه دواړه سړي چې د هغوی مثال بيان شوی دی، په واقعي ډول سره موجود وو؟ يا محض د تفهيم لپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی، د علماوو په دغه مورد کې دوه قوله دي، او د تمثيلو فائده په هر حال کې حاصله ده.

د دغو ياد شوو باغونو په چارچاپېر د کجورو (خرماوو) ونې کښېنولې شوې دي، او د دواړو باغونو په منځ کې ځمکه د زراعت لپاره تخصيص ورکړی شوې ده، خو غله او مېوه ګرد تيار له همغه باغ څخه حاصل اخلي.

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْـًٔا ۙ وَّفَجَّرْنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾

دې دواړو باغونو ورکول به يې مېوې خپلې (پوره) او نه به يې کولو ظلم (کموالی) له محصوله خپله هيڅ قدر، او بهولې وه مونږ په منځ د دې دواړو باغونو کې ويالې.

تفسير: يعنې داسې نه وو چې يو باغ به ښه وده او ښه حاصل ورکولو ، او بل نه ورکولو او بې حاصل او بې ودې پاتې وو، يا په يوه کې ډېرې ونې وې، او په بل کې کمې.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

او وو ده ته (نورې) مېوې، پس وويل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګري خپل ته حال دا چې هغه ورسره خبرې کولې (په افتخار سره) چې زه زيات يم له تا نه له جهته د مال، او ډېر عزتناک يم له جهته د سړيو.

تفسير: يعنې مال، دولت، ملاټړ، سړي ما سره له تا نه زيات دي، که زه د شرک او کُفر په اختيارولو کې په باطل وی؛ نو دومره مال، دولت، او هوسايي (آرام) به ولې ځما په برخه کېده؟ د ده د شرک ثبوت له دې نه په لاس راځي، چې د آفت د رسېدلو څخه يې وروسته په تأسّف او ارمان سره وويل: ﴿يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا﴾، معلوميږي چې د هغه غريب ملګری چې پوخ موحد وو، د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبې کولو نصيحت به يې ورته کولو، چې د هغه په ځواب کې يې داسې ورته وويل چې: زه له تا نه په مال، اولاد، سړي، ملاټړ او هر څيز کې زيات يم، نو څرنګه به يقين کوم چې زه پر باطل او تا غوندې مفلس او ناداره به په حق وي؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا ۙ ﴿٣٥﴾ وَّمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چې دی ظالم وو پر ځان خپل (په سبب د فخر، تکبر او کفر)، ويې ويل چې: زه نه کوم ګمان چې هلاک (خراب) به شي دغه باغ (ځما) هيڅکله، او نه کوم زه

ګمان په قیامت چې قائم (واقع) به شي، او قسم دی خامخا که بوتلی شم رب خپل ته (پس له بیا ژوندون)؛ نو قسم دی چې هرومرو به مومم خامخا غوره له دې باغ څخه مرجع.

تفسیر: یعنی دی په شرک کې مبتلا وو، د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک وو، نورو ته به یې په سپکه سره کتل، او حقیر به یې ګڼل، او د الله تعالی پر قدرت او جبروت به یې نظر نه وو، او نه په دې پوهیده چې وروسته به یې انجام څه کیږي؟ همدغه باغ د ده جنت وو چې هغه به یې خپل ابدي خیر ګڼلو، ده فکر کولو چې اوس خو مې ژوندون په آرام سره تیریږي، او ګرد انتظامات مې داسې مکمّل کړي دي چې ځما تر ژوندانه پورې د دغو باغونو د تباه کېدو او خرابېدلو کومه ظاهري اندېښنه نشته، پاتې شوه د بعث بعد الموت قصه؛ نو اول زه یقین نه لرم چې د مړ کېدلو څخه وروسته د هډوکي بځرکي ته بیا دوهم ځلي نوی ژوند په برخه کیږي؟ او مونږ به د پاک الله په مخ کې ورځندې کیږو، لیکن که همداسې وشو؛ نو یقیناً ماته به له دې نه ښه او بهتر سامان هلته راورسیږي، که ځمونږ دغه حرکات د الله تعالی خوښ نه وی؛ نو په دغه دنیا کې به یې ولې دومره وسعت او راحت را په برخه کولی؟ ګواکې د دې دنیا راحت او هوسایي (آرام) د هغه جهان په خوښۍ او هوسایۍ باندې دلیل دی، چې زه به هلته هم مزې او چرچې کوم.

قَالَ لَهٗ صَاحِبُهٗ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِيْ خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ رَجُلًا ﴿۳۷﴾ لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ﴿۳۸﴾

وویل (دغه کافر) ته (مؤمن) ملګري د ده حال دا چې دغه مؤمن خبرې اترې کولې له دغه کافر سره: آیا کافر شوې پر هغه (ذات) چې پیدا کړی یې ته (په اول کې) له خاورې، بیا یې له نطفې، بیا یې برابر کړې ته سړی (روغ په اندامونو). لیکن زه وایم شان دا دی چې الله رب ځما دی، او نه شریکوم زه له ربه خپله سره هیڅوک.

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی چې ستا اصل آدم علیه السلام یې له بې جانه خاورې څخه، بیا ته یې د ځمکې د حاصلاتو له خُلاصې او له یوه څاڅکي ناڅیزه اوبو څخه پیدا کړی یې، او ژوندون یې دربخښلی دی، او روحاني او جسماني قوّتونه یې درکړي دي، او لوی غټ انسان یې درڅخه پیدا کړی دی، نو آیا ته له دې نه انکار لرې، چې هغه به دې وروسته له مرګه بیا ژوندی کوي؟ یا دغه درکړی نعمت به له تا نه بېرته نشي اخیستی؟ ځما عقیده خو داسې نه ده، بلکه زه پوره یقین لرم چې هم هغه لوی ذات یواځې ځمونږ رب دی، د ده په الوهیت کې بل هیڅوک شرکت نه لري، او د ده د حکم او ارادې په مقابل کې هیڅوک هیڅ نشي ویلی او کولی، او نه خپله سا اخستی شي.

وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ

او ولې نه په هغه وخت کې چې ننوتې باغ خپل ته، ولې دې داسې نه ویل: هغه چې اراده وفرمایي الله (هغه کیږي)، نشته قوّت (هیڅا لره په هیڅ کار مګر په توفیق) د الله.

تفسیر: یعنې مال د الله تعالی نعمت دی، خو د غرور، تکبّر، او ځانمنۍ (خودنمایۍ) او د کُفر ویلو څخه آفت نازلیږي، لازم او ښه خو داسې وو چې د باغ د داخلېدو په وخت دې د ﴿مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا﴾ په ځای ﴿مَا شَآءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ﴾ ویلي وی، یعنې د هر هغه څیز چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ عطا کوي یې، څه زور او قوّت چې په مونږ کې شته؛ هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو په یوه شپه کې هغه ګرد سلب او بېرته یې اخلي، په روایاتو کې راغلي دي، هر مهالې (وخت) چې انسان پخپل کور کهول او نور ځای کې په خوښۍ، آرام سره ځان مومي؛ نو همدغه لفظ دې وویي: ﴿مَا شَآءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ﴾

إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا
حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾

که ته وینې ما چې زه لږ یم له تا نه د جهته د ماله او بچو. پس (امید لرم چې ژر دی چې) رب ځما راکړي ما ته (په دنیا او په آخرت کې) بهتره له باغ ستا، او چې ولېږي پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) اسمانه، پس سبا ته وګرځي (باغ ستا) ډاګ میدان ښوی (چې ښوییږي پرې سړی) بې زرغونه. یا سبا ته وګرځي اوبه د دې باغ وچې ډوبې پس له سره به نه توانېږې دې ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسیر: یعنې یوه توده بوړبوړ کې (ګرد باد) والوځي یا بل کوم سماوې آفت نازل شي چې ستا د دغه تکبّر او غرور د نتائجو په سزا کې ستا دغه باغ ډاګ ډبر او سپېره او ترې صاف میدان جوړ کړي، یا د دغې ویالې اوبه وچې شي، او بیا سره له ډېر زیار (محنت) ایستلو او کوښښ اوبه په کې ونه بهیږي.

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ
يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾

او چاپېر کړی شو په انواعو د مېوو د هغه (باغ یا سړي یعنې هلاک شو)، پس وګرځېد په وخت د سبا کې چې اړه وه یې څټ او مخ د ارغویو خپل (یا مړل یې لاسونه او ورغوي خپل)، (له خپګانه) پر هغه مبلغ چې لګولی وو پر دغه باغ، حال دا چې دغه باغ لوبدلی وو پر ځیلو (منارګانو د تاکو کورو) خپلو، او وایي: ای کاشکې ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو مې دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «آخر د ده پر باغ باندې هم هغسې وشوه چې د دغه ښه سړي له خولې څخه وتلي وو، په شپه کې سماوي آفت د اور په صورت راغی، او ګرد باغ یې وسوځوه، او د ایري ډېرې یې تري جوړه کړه، مال یې لګولی وو د پنګې (رأس المال) د تزیید لپاره، خو پنګه او ګټه اصل او فرع دواړه یې له لاسه ووتل»، د باغ خاوند په ژړا او انګولا سر شو، مګر:

څه په کار ده اوس ژړا او انګولا «««««««» لوښي مات او غوړي توی شو په بیدیا.

او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالی له وېرې نه وو، بلکه تش د دنیوي ضرر رسېدلو په بناء وو.

وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ﴿٤٣﴾

او نه وه ده ته کومه ډله چې مدد یې کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کې) غیر له الله، او نه وو دی پخپله مددګار د خپل ځان (په دفع د هلاک کې).

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

په دې وخت کې ګرد ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته.

تفسير: يعنې د هر عمل هر بدل چې دى ورکړي؛ هغه درست دى، دلته او هلته په هر ځآى کې د همده واک او اختيار چليږي، او هيڅوک هيڅ طاقت او توان نه لري، چې د ده په حکم او فيصله کې څه مداخله وکړي، يا څه ګوتې په کې ووهي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

او بيان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دې ژوندون لږ خسيس (په تازګۍ او سرعت د زوال کې) په مثل د هغو اوبو چې نازلې کړي دي مونږ هغه اوبه له (طرف د) اسمانه، نو يو بل سره ګډوډ شي په سبب د دې (اوبو) سره زرغونه د ځمکې، نو سبا ته وګرځي (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چې الوځوي يې بادونه، او دى الله پر هر ځيز باندې توانا قادر (چې ځينې د هغو انشاء او افناء دي).

تفسير: يعنې د دنيا د دغه عارضي پسرلي او د فاني او سريع الزوال ښايست او سينګار مثال داسې وګڼئ چې پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولويږي، او هغه يو په يو تکه شنه او ژوندى شي، او پر ګڼو شينکيو او ونو ښايسته شي، او مختلفې ترکودې(نباتات) ځنې خارج او مخلوط او ګډه وډه زرغونتيا په کې پيدا شي، مګر څو ورځې وروسته هغه تک زيړ واوړي، او په وچېدلو او رژېدلو باندې شروع وکړي، بالآخر په يوه وخت ګرد سره لو او قطع او پرې او وربېل شي، او بيا ټوټه ټوټه او بوس بوس کړى شي، او په هوا کې والوځولى شي، د دنيا د سترګو غولوونکى او ناپوهان تېرايستونکى ښايست او سينګار همداسې وګڼئ، چې د څو ورځو له مخې ډېر ښکلى او زړه وړونکى په نظر راځي، بالآخر ذرې ذرې او په هوا کې والوځي، او ګرد سره لرې او پرې شي، او ډاګ ډېر صاف ميدان ترې پاتې شي، لکه چې وروسته په ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً﴾ کې اشاره کړى شوې ده.

اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾

مال (د دنيا) او ځامن (چې په کې اخروي مفاد نه وي) زينت (رونق) ښايست د دې ژوندون لږ خسيس دى، او باقي پاتې کېدونکي نېک (عملونه) خير غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خير) غوره دي له جهته د اميد.

تفسير: يعنې وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هيڅ په کار نه راځي، او يوائې هغه نېک کارونه په کار راځي چې د هغو اثر يا ثواب مستقبل ته پاتې کېدونکى وي، په حديث کې دغه کلمات طيبات:)سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله(له الباقيات الصالحات څخه فرمايلي شوي دي، دغه محض د مثال په ډول دى، که نه ګرد (ټول) حسنه اعمال په دې کې داخل دي، په «موضح القرآن» کې دي: ﴿وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ﴾ دا دي چې د داسې يوه علم ښوونه وکړي چې جاري وي، يا کومه نېکه طريقه وچلوي، يا مسجد، يا کوهى، يا سراى، يا باغ، يا کومه مزرعه وقف کړي، يا خپل اولاد ته ښه تعليم او تربيه ورکړي، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پرېږدي، نو دغه ګرد داسې ښه اعمال دي، چې پر هغو باندې د الله تعالى له جانبه ښه بدل موندل کېدى شي، او انسان پرې عمده توقّعات قائمولى شي، د دنيا پر فاني او زائلې خوشالى طويل او عريض اميدونه ترڅ د عقل او هوش کار نه دى.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې روان به کړو غرونه او ګورې به ته (اى انسانه !) ځمکه ښکاره (صاف ميدان)، او راجمع به کړو دوى (يعنې خلق) نو پرې به نه پرږدو له دوى نه يو تن هم (نه له اولينو او نه له آخرينو).

تفسير: يعني كله چې قيامت راشي؛ نو د غرونو په شان سخت مخلوق هم له خپله ځايه الوځي، بلكه دغه لوى او درانه غرونه هم لكه ټكولى شويو وړيو غوندې په هوا كې سره ګرځي او الوځي، الغرض دغه ګردې لوړې او ژورې به سمې برابرې او ځمكه به له يوه سره تر بله سره پورې صاف هوار ميدان شي.

وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾

او وړاندې به كړى شي دوى په رب ستا صف صف (او وبه ويلى شي دغو صفوفو ته): خامخا په تحقيق راغلئ تاسې مونږ ته لكه چې پيدا كړي وئ مونږ تاسې ړومبى ځلې (له خپلې موره)، بلكه ګمان كولو تاسې (اى منكرينو د بعث) چې وبه نه ګرځوو مونږ تاسې ته ځاى او وخت د وعدې.

تفسير: د بعث منكرينو ته به د تقريع او توبيخ په ډول وويلى شي، چې تاسې خو قيامت او نورې ايماني خبرې چټې (بېكاره) او دروغ ګڼلې، نو نن تاسې هغه ګرد دنيوي ساز سامان او اثاثه چېرې پريښې؟ او دغسې لوڅ لغړ چېرې درومئ؟.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

او كېښودلى به شي كتاب (أعمالنامې په لاسونو د خلقو كې) پس ګورې به ته ګناهګاران ويريدونكي له هغه نه چې په كې (ليكلي) دي (له ګناهونو)، او وايي به اى هلاكه ځمونږ (راشه دغه دې وخت دى) څه حال دى د دې اعمالنامې (ځمونږ) چې نه پرېږدي (ګناه) وړه او نه لويه، مګر چې حساب كړې يې دي هغه (ټولې)، او وبه مومې دوى هغه څيز چې كړى وي (په دنيا كې په خپل مخ كې) حاضر، او نه كوي ظلم رب ستا پر هيڅا (چې كومه ګناه يې نه وي كړې او ويې ليكي).

تفسير: يعني د هر يوه اعمالنامې ورکولى كيږي، دوى به په هغه كې د خپلو اعمالو فهرست (نوم ليك) ولولي، او مجرمين به له خپلو ګناهونو سخت ويريږي، او وايي به الله پوهيږي چې نن څرنګه سختې سزاوې رارسيږي؟ په دغه اعمالنامه كې به يې د ذرې ذرې عمل تر سترګو لاندې وي، او هره يوه وړه او لويه نيكي او بدي به په دغه اعمالنامه كې مندرجه او ليكلې مومي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۖ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۚ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې سجده وكړئ تاسې (تعظيمًا) آدم ته پس سجده وكړه (ټولو) مګر (ونه كړه سجده) ابليس، وو دى (اصلاً) له پيريانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترك د سجدې)، آيا پس نيسئ تاسې ابليس او اولاده د دغه دوستان (چې خبره يې منئ) غير له ما، حال دا چې دي دغه (شياطين) تاسې ته دښمنان، بد دى (ابليس) ظالمانو ته بدل (له الله چې شيطان مني او رحمان نه مني).

تفسير: راجح همدا ده چې ابليس د پيريانو له نوعې وو، ده په عبادت کې ترقي وکړه، او د پرښتو په ډله کې شامل شو، نو ځکه کوم حکم چې پرښتو ته د سجود وشو؛ هغه ته هم وشو، په دغه وخت کې د ده اصلي طبيعت او سرکشي او غرور د طينت ښکاره شو، او له ډېره تکبّره د الله تعالى د حکم منلو څخه يې غاړه وغړوله، او د آدم په مخ کې سجده کول يې خپل د شان کسر وګڼله، تعجب دى چې نن د آدم اولاد د خپل رب په ځاى هغه ازلي دښمن او د ده اولاد او أتباع څرنګه خپل رفيق ملګري خير غوښتونکي او دوست دروي؟ آيا له دې نه به بل کوم ظلم او بې انصافي څه وي؟ دغه قصه پخوا له دې نه هم په څو ځايونو کې بالتفصيل تېره شوې ده، دلته د هغې له تذکرې څخه دغه تنبيه مقصود دى، چې د فاني دنيا په ډول او سينګار مغرور ښدل او د آخرت څخه غافل کېدل فقط د شيطان په تحريک او تسويل سره کيږي، ځکه چې شيطان غواړي چې مونږ بيا خپل هغه اصلي او آبائي وطن (جنّت) ته ښېرته لاړ نه شو.

تنبيه: ابن کثير (رحمه الله) ځينې روايات نقل کړي دي، چې په هغو کې د ابليس اصل د ملائکو له نوعې څخه ښوولى شوى دى، او ليکلي يې دي چې د دغو رواياتو غالبه حصه له اسرائيلياتو څخه ده، چې ښايي وروسته له ډېره فکره او نظره په احتياط سره ومنلى شي، او له هغو څخه اکثر شيان خو يقيناً دروغ دي، ځکه چې لوى قرآن بالتصريح د هغه تکذيب کوي، وروسته له هغه ابن کثير (رحمه الله) په ډېرو متينو الفاظو سره د اسرائيلياتو په نسبت څه کلام کړى دى، چې د لوستلو او په ياد لرلو قابل دى، چې دلته يې مونږ د تطويل له خوفه نشو داخلولى.

مَآ أَشْهَدْتُّهُمْ خَلْقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ ۖ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

نه دي حاضر کړي ما دغه (شياطين) پيدا کولو د اسمانونو او د ځمکې ته، او نه پيدايښت د ځانونو د دوى ته، او نه يم زه نيونکى د ګمراه کوونکو مټ بازو (مددګار، يعنې له شياطينو مرسته نه غواړم په هيڅ شي کې، نو ولې تاسې يې امر حکم منئ؟).

تفسير: يعنې د ځمکې او اسمان د پيدا کولو په وخت کې مونږ دغه شياطين نه وو راباللي چې راځئ ځما کار وګورئ چې ښه دى، که څه نقص په کې شته؟، الغرض له دوى ځنې د تکوين او ايجاد په عالم کې هيڅ مشوره نه ده اخيستى شوې، او نه مدد ترې طلب کړى شوى دى، بلکه د ځمکې او اسمان د پيدايښت په وخت کې خو له سره پخپله دوى هم موجود نه وو، او پخپله د دوى د پيدايښت په وخت کې هم ترې پوښتنه نه ده شوې چې ته څرنګه پيدا کړى شې؟.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې وبه وايي (الله مشرکانو ته) چې ناړې کړئ شريکانو ځما ته هغه چې ګمان کولو تاسې (د معبودانو پر هغو) پس وبه بولي دوى هغوى، نو ځواب به ورنه کړي دوى ته، او وبه ګرځوو مونږ په منځ د دوى کې ځاى د هلاک (دوزخ).

تفسير: يعنې هغه چې تاسې له ما سره شريکان درولي وو؛ هغوى ته ناړې کړئ، څو د دې مصيبت په وخت کې له تاسې سره مدد او کومک وکړي، خو په دغه وخت کې د رفاقت او دوستۍ کړې شکيږى ويلي کيږي (او د دوستۍ ټول اسباب غوڅيږي)، او د خپلوى دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځي، څرنګه چې دوى به يو بل ته له سره نژدې کېدى هم نشي، نو يو له بل سره به مدد او مرسته په څه ډول سره رسولى شي، د دغو عابدينو او معبودينو په منځ کې به د اور يو عظيم او وسيع خندق حائل وي.

وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

او وبه ګوري مجرمان (مشرکان) اور پس یقین به یې راشي په دې چې په تحقیق دوی لویدونکي دي په دغه (اور د دوزخ) کې، او نه به مومي دوی له دغه (اوره) ځای د په ځنګ کېدلو.

تفسیر: یعنې په اوله ابتداء کې به لږ څه د مغفرت او بخښنې امید لري، لیکن همدغه چې په جهنّم باندې د دوی سترګې ولګیږي، او جهنّم دوی خپل ځان ته ورکش کړي؛ نو پوره یقین به یې راشي، چې اوس هرومرو زه په دغه اور کې لوېږم، او د تېښتې هیڅ یوه لاره ماته نه ده پاتې، او نه خپله لار له دغه اور څخه بل لوري ته پیدا کولی شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۭ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

او خامخا په تحقیق مکرر بیان کړي دي مونږ په دې قرآن کې خلقو ته د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دی انسان زیات له هر شي څخه له جهته د جدل (جګړې او خصومت په باطله کې).

تفسیر: یعنې لوی قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله وو سره رښتیا خبرې پوهوي، مګر انسان داسې جګړه کوونکی دی، چې په صافه او سمه خبره کې هم کږې وږې خبرې پیدا کوي، او د بې موردو حجّتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي، او تل جنګ او جګړه کوي، کله چې په خبرو او جګړو سره څه ونشي؛ نو پر مهمل او بېکاره چتې فرمایشونو باندې لاس پورې کوي، چې هغه شی او دغه شی راوښیه؛ نو زه به یې ومنم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَاۗءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوْا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

او نه دي منع کړي دا خلق له دې نه چې ایمان راوړي کله چې راغی دوی ته هدایت (رسول او قرآن) او (له دې نه چې) بخښنه وغواړي له رب خپل؛ مګر (دې خبرې) چې راشي دوی ته هغه طریقه د ړومبنیو (خلقو چې هلاک د دوی وو) یا راشي دوی ته عذاب مخامخ.

تفسیر: یعنې د دغه ضد او عناد له لیدلو څخه ویلی شو چې د داسې عظیم الشأن قرآن د هدایت د رارسېدلو څخه بعد دوی خپل د ایمان نه راوړلو او توبه نه ایستلو لپاره هیڅ کوم معقول دلیل او عذر نه لري، نو اوس د حق په منلو کې ولې ځنډ کوي؟ اوس د څه شي په انتظار کې دي؟ پرته له دې نه چې د پخوانیو اقوامو په شان الله تعالی دوی په کُلّي ډول سره سپېره او تباه کړي، او که یې تباه نه کړي نو اقلا د الله تعالی د عذاب مختلف صورتونه د دوی د سترګو په مخ کې ودرول شي، هکذا يُفهم من تفسير ابن كثير (رحمه الله) وغيره.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَمَآ اُنْذِرُوْا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

او نه لیږو مونږ رسولان مګر زیري ورکوونکي (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکي (کُفّارو ته په جحیم سره)، او جګړې کوي هغه کسان چې کافران شوي دي په باطله سره لپاره د دې چې ورک او لرې کړي په دې سره حق رښتیا خبره، او نیولي دي آیتونه (د قرآن) ځما او هغه شیان چې (پرې) ویرولي شوي وو دوی مسخره.

تفسير: يعني په دروغو جګړه يې نښلولې، او کاږه بحثونه يې غوښتل چې د حق غږ ښکته کړي، او د دروغو په زور د رښتيا قدم وښويوي، خو داسې به له سره نه کيږي، او د الله تعالى له کلام سره مسخرې کوي، او ملنډې پرې وهي، کله چې دوی د الله تعالى له کلامه وپروی شي؛ نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ

او څوک دی ډېر لوی ظالم له هغه چا چې پند ورکړی شوي دي ده ته په آيتونو د رب د ده، پس وګرځوي مخ له هغه (فکر په کې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هېر کړي هغه عملونه چې وړاندې لېږلي لاسونو د ده (چې کفر او معاصي دي).

تفسير: يعني کله له هېرې هم داسې يو خيال ورپيدا نشو چې د تکذيب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخيره چې دوی وړاندې لېږي؛ د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې لپاره د دې چې پوه نشي پر دغه -قرآن- او (ګرځولی مو دی) پر غوږونو د دوی کونډوالی، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لارې؛ پس له سره هدايت نه مومي دوی په دغه وخت کې هيڅېرې.

تفسير: يعني د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه مونږ د دوی پر زړونو پرده غورځولې ده، او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي؛ چې اوس له سره حق پرې نشي اورېدلی، او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي؛ نو څرنګه به کولي شي، د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هيله او توقع نشي کېدی چې پر لاره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

او رب ستا ډېر بخښونکی څښتن (خاوند) د رحمت دی، که نيولي وی (الله دغه کفّار په دنيا کې) په سبب د هغو ګناهونو چې کوي يې دوی؛ نو خامخا ژر به يې رالېږلی وو دوی ته عذاب (په دنيا کې هم)، بلکه شته دوی ته ځای (يا وخت) د وعدې چې له سره به ونه مومي دوی غير له الله پناهي (ځای د تښتې).

تفسير: يعني د دوی اعمال خو داسې دي چې د عذاب په لېږلو کې ښايي يو ساعت هم تأخير او ډيل واقع نشي، مګر د الله تعالى حلم او کرم د دوی فوراً تباه کولو څخه مانع دی، او پخپل عمومي رحمت سره تر يو خاص حد پورې ترې تيريږي، او ډېر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي، څو هر وخت چې وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږي، نو د هغه تېر ګناهونه بخښلي کيږي، او د ايمان راوړلو په سبب د عظيمه وو نعمتونو مستحق ګرځي.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کليو (چې دي) هلاک کړل مونږ دوی هر کله چې ظلم يې اختيار کړ، او مقرره کړې وه مونږ لپاره د دوی يوه نېټه (معلومه).

تفسير: يعنې د عاد او ثمود خرابو او ويجاړو کليو ته وګورئ چې د هغوی واقعات مشهور او معروف دي، کله چې دوی ظلم او تېری وکړ؛ نو څرنګه پخپل معيّن وخت کې سره تباه او برباد کړل شو؟ همداسې تاسې ته هم وړه پکار ده، چې په موعوده وخت کې تاسې ته د الله تعالى له عذابه هيڅېرې د پناه ځای او نجات په لاس نه درځي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل موسى ځلمي (خادم) خپل ته چې تل به ځمه تر هغه پورې چې ورسېږم ځای د يوځای کېدلو د دواړو سيندونو ته، يا به ګرځم ډېرې زمانې.

تفسير: پاس ذکر شوي وو چې مغرورو کافرانو، مفلسان مخلصان مسلمانان حقير ګڼل، او رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ته به يې ويل چې: دوی مه پرېږدئ چې له تاسې سره کښيني، څو مونږ له تاسې سره کښينو، د هغه په نسبت يې د دوو کسانو قصه اوروله، بيا يې د دنيا مثال او د ابليس خرابېدل د کبر او غرور لامله بيان کړل، اوس د موسى عليه السلام او د خضر عليه السلام د قصې ذکر کوي، چې د الله تعالى خاص بندګان اګر که له نورو ځنې افضل او بهتر هم وي؛ خو بيا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼي، او کله چې په سهو او تېروتلو سره ځان غوره وګڼي؛ نو د الله تعالى له جانبه دوی ته تنبيه او تأديب ورکول کيږي.

په حديث شريف کې راغلي دي چې موسى عليه السلام خپل قوم ته يوه ورځ ډېر مؤثر او خورا (ډېر) ښه پند او نصيحتونه فرمايل، يوه سړي له دوی څخه پوښتنه وکړه چې: «يا موسى عليه السلام ! آيا د ځمکې په مخ کې به له تاسې څخه بل کوم لوی عالم مونده شي؟»، موسى عليه السلام وفرمايل: «نه»، دغه ځواب اګر که په واقع کې صحيح وو، ځکه چې موسى عليه السلام د أولوالعزمو انبياوو څخه وو، او ښکاره ده چې په دغه زمانه کې د شرعيه وو علومو په اسرارو کې د ده د علم څخه د بل هيڅا علم زيات نه وو، ليکن دغه ادّعا د پاک الله په دربار کې غير مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه، اګر که مراد يې صحيح وو، بيا هم د ځواب د عنوان له عمومه داسې ظاهرېده چې د ځمکې په مخ کې من کل الوجوه دی خپل ځان «أعلم الناس» ګڼي.

د الله تعالى مرضي دا وه چې دغه ځواب به يې د ده پر محيط علم محول کولو، مثلاً داسې به يې ويل چې: د الله تعالى مقرّب او مقبول بندګان ډېر دي، له ګردو څخه فقط همغه عليم او خبير خبر دی او بس، نو دلته وحي پرې نازله شوه، چې په هغه ځای کې چې دوه سيندونه سره يو ځای ګډېږي؛ د هغه سره نژدې ځمونږ داسې يو بنده شته چې هغه سره داسې علم شته چې له تا سره نشته.

په هر حال موسى عليه السلام غوښتنه وکړه چې ماته د هغه پوره نښه او سراغ وښوولی شي؛ څو زه هلته لاړ شم، او څه علمي استفاده وکړم.

حکم صادر شو چې ته د ده په لټولو پسې ووځه ! او يو وريت کړی ماهي (کب) له ځانه سره واخله ! هر چېرې چې هغه وريت کړی کب در څخه ورک شو؛ نو وپوهېږه چې ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی، ګواکې له مجمع البحرين به چې يوه وسيع قطعه ترې مرادېده شي؛ همدغه ځای مراد دی، چې د هغه د تعيين لپاره همدغه علامه مقرّر فرمايلې شوې ده.

موسى عليه السلام سم له همدغه هدايته په سفر شروع وکړه، او خپل ملګري خادم ته يې وويل چې: «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه ! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسېږم، فرض يې کړه که کلونه او قرن هم تېر شي؛ زه بې د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه اخلم».

تنبيه: له ځلمي څخه مراد يوشع عليه السلام دى، چې په ابتداء کې د موسى عليه السلام خاص خادم وو، او بيا د ده په حضور کې (نبي) او وروسته د موسى عليه السلام خليفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

بيا کله چې ورسېدل ځاى د يوځاى کېدو په مابين د دواړو سيندونو کې هېر کړ دواړو ماهي خپل، نو ونيوله (دې ماهي) لاره خپله په بحر کې (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسير: هلته ورسېد او د لويې تيرې (ګټې) په څنګ چې ترې لاندې چينه بهېده؛ موسى عليه السلام ويده شو، يوشع عليه السلام وليده چې هغه وريت کړى ماهي باذن الله ژوندى شو، او په يو عجيبه طريقه سره په سيند کې چې د سرنګ په شان به يې لاره ځان ته جوړوله روان شو، او هلته په اوبو کې د الله تعالى په قدرت د يوه تونل (سوپ يا طاق) په شان دالان ښکاره شو، يوشع د دې وضعيت د ليدلو څخه متحيّر او متعجّب شو، او غوښتل يې څه مهال (وخت) چې موسى عليه السلام ويښ شي؛ دغه قصه ورته ووايي، او دغه پېښه ورته وښيي.

موسى عليه السلام ويښ شو، نو سمدلاسه ودرېد، او په تګ يې پيل وکړ، الله تعالى خبر چې د موسى عليه السلام د ويښيدلو او رهي (روان) کېدلو په وخت کې يوشع عليه السلام په کوم خيالاتو کې ډوب تللى وو، چې د هغه ماهي د ژوندي کېدلو د پېښې قصه يې هېره شوه، په رواياتو کې راغلي دي کله چې موسى عليه السلام يوشع عليه السلام ته د هغه ماهي د ساتلو په نسبت تأکيدات کول؛ يوشع عليه السلام له خولې دا خبره ووته چې د يوه ماهي ساتنه دومره لويه خبره نه ده چې ته پرې دومره تأکيدونه کوې، لهذا ده ته هم تنبيه ورکړه شوه چې انسان ته پکار دي چې په ډېر وړوکي کار کې هم پر خپل ځان بې د الله تعالى له فضله تکيه او اعتماد ونه کړي !.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

نو کله چې تېر شول (له مجمع البحرين څخه) وويل (موسى) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته سباناری (خوراک) ځمونږ، په تحقيق پېښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډېره سختي.

تفسير: موسى عليه السلام پخوا له دې په دغه سفر کې نه وو ستړى شوى، څه مهال (وخت) چې د مطلب ماهى د ده له لاسه خوشې شو؛ نو هلته ورته پخپل تګ کې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ ۖ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ ۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ ۖ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

وويل (ځلمي) آيا وليد (خبر شوې) کله چې ځاى ونيوه مونږ هغې لويې تيرې ته (چې د چينې په څنګ کې وه)؛ نو بېشکه ما هېر کړ (بيان د حال د) ماهي، او هېره نه کړه له مانه دغه (پېښه) مګر شيطان چې ياد کړم هغه (تاته)، او ونيوله (دغه ماهي) لاره خپله په بحر کې ډېره عجيبه. وويل (موسى) همدغه (ورکول او هېرول د ماهي) هغه څه دي چې وو مونږ چې طلب کول مو، پس بېرته راوګرځېدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسير: غالباً هلته به له پخوا څخه کومه زياته لاره نه وه وهلې شوې، نو ځکه دوى د خپلو قدمونو پر نښو بېرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾

پس ومونډل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو ځمونږ چې ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله، او ښوولی مو وه ده ته له جانبه خپله یو ډول علم، (چې موسی علیه السلام ته هغه علم نه وو).

تفسیر: بنده خضر علیه السلام وو، چې الله تعالی دی په خپل خصوصي رحمت سره پاللی وو، او له علمه یې وافره حصه ورعطاء فرمایلې وه، په دې کې اختلاف دی چې خضر علیه السلام رسول ومنلی شي؟ یا نبي؟ یا د ولي درجه ورته ومنله شي؟ د داسې مباحثو فیصلې په دې ځای کې نشي کېدی، خو بیا د دې احقر رجحان په دغه جانب دی چې دی نبي تسلیم کړی شي، او لکه چې د ځینو محققینو خیال دا دی: هغه انبیاء چې سره له نوي شریعت نه دي راغلي؛ هغوی ته هم دومره تصرّف او اختیار عطاء کیږي، چې د ځینو خصوصیه وو معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطې د ځینو جزئیاتو استثناء وکړی شي.

همداسې خضر علیه السلام ته هم جزئي امتیازات حاصل وو، و الله أعلم، په هر حال موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقي شو، او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه، موسی علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود، خضر علیه السلام وویل: «ای موسی علیه السلام ! بېشکه چې الله تعالی ستا تربیت فرمایلی دی، خو خبره دا ده چې د الله تعالی له طرفه یو کوم علم چې ماته رابخښلی شوی دی؛ په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی، او کوم علم چې تاته درکړی شوی دی؛ په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی، وروسته له دې نه یوه چرچنه یې ولیده چې له دغه سیند څخه یې اوبه څښلې؛ نو خضر علیه السلام موسی علیه السلام ته وویل چې: «ځما او ستا بلکه د ټولو مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالی د علم په مقابل کې همداسې دی لکه چې د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کې یې هغه څاڅکي اوبه چې دغه چرچنه یې پخپلې دغې وړوکې منښوکې سره څښي، دغه هم محض د تفهیم لپاره وو، که نه د متناهي او د غیر متناهي نسبت د لوی سیند او د څاڅکي سره بیخي نسبت نه لري، او په دغسې شیانو سره هغه څه مشابهت لري».

قَالَ لَهٗ مُوْسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

وویل دغه (خضر) ته موسی: آیا زه تابع شمه ستا په دې شرط سره چې وښیې ته ماته له هغه علمه چې ښوولې شوې ده تاته ښه لاره.

تفسیر: یعنې که اجازه دې وي؛ نو څو ورځې به له تاسې سره اوسېږم، او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

نو وویل (خضر موسی ته) چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر. او څرنګه به صبر وکړې ته په هغه کار چې نه وي کړې احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهې).

تفسیر: خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهېدلی وو، چې دی له ما سره نشي اوسېدی، ځکه چې خضر علیه السلام مأمور وو چې د کونیه وو واقعاتو د جزئي علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړي، او موسی علیه السلام چې د کوم علم

حامل وو، د هغوى تعلّق له تشريعيه وو قوانينو او كلياتو سره وو، بناء عليه په هغو جزئياتو كې چې د عوارضو او خاصه وو خصوصياتو له سببه پر ظاهري عمومي ضابطه عمل نه كېده؛ نو موسى عليه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو اعتراض او تنقيد كوي، او د صبر او سكوت او انتظار پر مسلك به تر ډېر مدّت پورې نشي قائم پاتې كېدى، او آخري نتيجه به داسې واقع كيږي چې مونږ به سره بېلېږو.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ٦٩

وويل (موسى خضر ته) چې ژر به وموميې ته ما كه اراده وفرمايي الله صبر كوونكى، او نافرماني به نه كوم ستا په هيڅ يو امر (حكم) كې.

تفسير: د دغه وعده كولو په وخت كې د دغې خبرې تصوّر هم موسى عليه السلام ته نشو كېدى چې د داسې يو مقرّب او مقبول بنده څخه به داسې يو حركت ليدل كيږي چې نه يواځې د موسوي شريعت بلكه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي، غنيمت دى چې ده «ان شاء الله» ورسره فرمايلې وه، كه نه له قطعي وعدې څخه تخلّف د يو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لايق.

قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا ٧٠

نو وويل (خضر موسى ته): پس كه ته متابعت كوې ځما؛ پس پوښتنه مه كوه له مانه د هيڅ څيز تر هغه پورې چې زه شروع وكړم تاته د هغه ذكر (او بيان).

تفسير: يعنې كه كومه خبره په ظاهري ډول سره ناحقه په نظر درشي؛ نو على الفور پر ما باندې تنقيد يې مه كوه ! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع كړم.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقۡتَهَا لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا إِمۡرٗا ٧١

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چې سواره شول په بېړۍ كې، نو سورى كړه (خضر) هغه بېړۍ، وويل (موسى) آيا سورى دې كړه دا (بېړۍ) لپاره د دې چې غرق كړې اهل د دې، خامخا په تحقيق ودې كړ يو كار ناشنا.

تفسير: كله چې دوى پر هغې بېړۍ سورېدل، بېړۍ وانانو خضر عليه السلام وپېژند، او ترې يې اجرت او باړه ونه غوښت، او ويړيا يې له سينده پورې ويست، نو د هغه احسان په بدل كې د دغه نقصان د ليدلو څخه موسى عليه السلام ته ډېر زيات تعجّب پيدا شو، ليكن بېړۍ په پوره ډول سره ساحل ته نژدې شوې وه چې دا يې سورى كړه، نو ځكه خلقو له ډوبېدلو څخه نجات وموند، او تخريق يې هم په دغه صورت سره وو چې يوه دره (تخته) يې ويسته، يعنې عيبجنه يې كړه.

قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ٧٢ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي عُسۡرٗا ٧٣

وويل (خضر موسى ته) آيا ما نه وو ويلي: بېشكه ته له سره به ونه كړى شي طاقت له ما سره د صبر.
وويل (موسى خضر ته) مه نيسه ما په هغه كار چې هېر كړى مې وو (چې هغه وصيت ستا دى)، او مه غورځوه ماته په دې كار ځما (چې متابعت يا نسيان دى) اشكال او سختي.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

پس بيا روان شول تر هغه پورې چې پېښ شول پر يو هلک؛ پس مړ کړ (خضر) هغه (هلک)، وويل (موسی خضر ته) آيا مړ دې کړ يو نفس پاک بې ګناه غير له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقيق را دې وړ (ودې کړ) يو کار ښکاره ناروا.

تفسير: يو کلي ته نژدې څو هلکانو پخپلو منځونو کې سره لوبې کولې، د دوی له منځه يو هلک يې چې ډېر ښکلی او هوښيار او پوه ښکارېده؛ ونيوه او مړ يې کړ، او له هغه ځايه په تلوار سره روان شو.

﴿نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ الآية ـ يعنې څو هلک بالغ نشي؛ پر ده باندې هيڅ ګناه نه اوړي، دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تأييد کوي، اګر که نورو ته د تأويل ځای په کې نشته.

﴿شَيْئًا نُكْرًا﴾ الآية ـ يعنې اول خو نابالغ په قصاص کې هم وژلی کېدی نشي، علاوه پر دې دلته د قصاص کومه خبره هم په منځ کې نه وه، نو بيا له دې نه زياته نامعقوله به څه وي؟ (چې بې سببه يو بې ګناه نفس ووژلی شي؟).

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾

نو وويل (خضر موسی ته) آيا ما نه وو ويلي تاته چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر.

تفسير: ځکه چې داسې حالات او واقعات دروړاندې کيږي چې ته د هغو په کتلو سره صبر کولی نشې، او نه پرې چپ پاتې کېدی شې، لکه چې همداسې هم وشو.

قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾

نو وويل (موسی) که چېرې وپوښتم زه تا (ای خضره) د څه شي (چې صادر شي له تا) وروسته له دې سواله؛ پس ملګرتيا مه کوه له ما سره په تحقيق ورسېدې ته له طرفه ځما عذر ته.

تفسير: موسی عليه السلام داسې تخمين فرمايلی وو، چې د خضر عليه السلام د دغو حيرانوونکو واقعاتو ته په صبر او سکوت سره کتل ډېر دروند او لوی زړه غواړي، نو ځکه د خپل د زړه آخري خبره يې وويله، چې که په دغه مرتبه بيا ترې پوښتنه وکړم؛ نو دې مې بيا له خپله ځانه سره نه ملګری کوي، او دی به پخپل دغه عمل کې معذور وي، او ځما له لوري کوم الزام پر هغه باندې نشي عائد کېدی، ځکه چې ده د دريو مرتبو موقع راکړه، او ده پخپله د حجّت اتمام فرمايلی دی.

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ فَأَقَامَهُ

بيا روان شول دواړه، تر هغه پورې کله چې راغلل اهل د يوه کلي ته؛ نو طعام وغوښت دوی له خلقو د هغه (کلي) څخه، پس منع راوړه (هغو خلقو) له دې نه چې مېلمستيا ورکړي دغه خلق دوی ته، بيا وموند دوی (دواړو) په هغه کلي کې يو دېوال چې اراده يې وه چې ونړيږي (يعنې نژدې وو لوېدلو ته) پس سم کړ (خضر) هغه دېوال.

تفسير: يعني يوه كلي ته ورسېدل او د هغه له خلقو سره يې ملاقات او كتنه وكړه، او داسې به يې ګڼل چې د دغه كلي خلق به د دوی سره د مېلمنو سلوك وكړي، او ډوډۍ به وركړي، مګر دوی د موسی او خضر عليهما السلام په شان عزيزو مقرّبانو د مېلمستيا څخه انكار وكړ، نو د داسې معاملې د ليدلو څخه داسې په كار وو، چې پر داسې تنګ زړه او بې مروته خلقو دوی په قهر ېده، مګر خضر عليه السلام د قهر په ځای پر دوی احسان وفرمايه، د دوی يو لوی دېوال ځوړند او كوږ شوی وو، او نژدې وو چې ونړيږي، او خلق د هغه د چارچاپېره لرې ګرځېدل، خضر عليه السلام لاس او پښې ورلوڅې (متې ونغاړلې) كړې او هغه ځوړند دېوال يې ورسم كړ، او د انهدام له حالته يې وساته.

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾

وويل (موسی خضر ته) كه اراده كړې وی تا (د اخيستلو د اجر)؛ نو خامخا به دې اخيستې وه (په سازولو د دې دېوال) مزدوري.

تفسير: يعني د دغه كلي خلقو د مېلمنو حق ونه پېژند، چې ځمونږ مېلمستيا يې كړې وی، تا ولې خوشې ويړيا د دوی ځوړند دېوال ورتېنګ كړ؟ كه د هغه څه معاوضه دې اخيستې وی؛ نو ځمونږ خوراك او نور ضروريات به ترې په لاس راتله، او دغه تنګ زړو بخيلانو ته به هم ترې لږ څه تنبيه كېده، ګوندې دوی به پر خپلې دغې بد اخلاقۍ او بې مروتۍ لږ شرمېدل.

قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾

وويل (خضر موسی ته) دا دی وخت د بيلتون په منځ ځما او ستا كې، اوس به ژر خبر كړم تا (ای موسی !) په غرض د هغه كار چې ونه كړی شو تا طاقت په هغه باندې د صبر.

تفسير: يعني له هغې وعدې سره سم ښايي چې اوس له ما ځنې تاسې بيلتون وفرمايئ ! ځما او ستا موافقت او ګذاره سره ګرانه ده، ليكن پخوا له بېلتانه غواړم چې د دغو تېرو دريو واړو واقعاتو پټ اسرار تاسې ته درښكاره كړم، چې د هغو په فكر او چُرت (خيال) كې له تاسې څخه د صبر او استقامت شان قائم نشو پاتې.

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدتُّ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾

هر چې هغه بېړۍ (چې ما سوری كړې وه)؛ نو وه لپاره د هغو عاجزانو چې كار به يې كولو په بحر (درياب) كې، نو وغوښته ما چې عيبجنه كړم هغه، حال دا چې وو لږ څه لرې له دوی نه يو باچا چې اخيسته به يې هره يوه بېړۍ په زور سره (نو ځكه مې سوری كړه).

تفسير: يعني په هم هغه لوري چې دغه بېړۍ روانه وه، په هم هغه طرف يو ظالم باچا وو، چې هره يوه جوړه بېړۍ به يې په زور سره نيوله، او پخپل كار كې د بيګار په ډول به يې په كار اچوله، نو ما وغوښته چې هغه بېړۍ عيبجنه كړم څو د هغه ظالم پاچا له بيګاره خلاصه او د همدغو مسكينانو د كار لپاره هم هغسې ورانه او ويجاړه پاتې شي، ځكه چې په همدغو ايامو كې د هغه پاچا سړي په بېړۍ پسې راځي، كله چې هغه سوری او عيبجنه وموميؤ نو د هغې د اخيستلو څخه به ستر كې واړوي.

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

او هر چې هغه هلك وه (چې وژلی وو ما) پس وو مور او پلار د ده مؤمنان، پس وويرېدو مونږ له دې چې وبه رسوي (مجبوره به كړي) دوی په سركشۍ او كفر (كه ژوندی پاتې شي).

تفسير: اګر که فطرتًا هر مولود مسلمان پيدا کيږي، مګر وروسته له هغه د خارجي اثراتو تر تأثير لاندې راغلی په همدغه هلکتوب کې د ځينو خرابو اعمالو اساس او بنياد په کې لويږي، چې د هغه کامل علم يواځې پاک الله ته وي.

د دغه هلک په نسبت رب العزّت خضر عليه السلام ته پوهه او خبر ورکړی وو، چې د هغه بنياد پر خرابۍ او شرارت باندې مرکزيت نيولی دی، که کبارت ته ورسيږي؛ د ده د مور او پلار د کفر او معصيت او مذلّت سبب ګرځي، نو د داسې يو هلک وژل د هغه د والدينو لپاره رحمت او د هغوی د ديني حفاظت سبب وګرځېد، د الله تعالی دا اراده وه؛ چې د هغه مور او پلار پر خپل ايمان قائم اوسي، او د الله تعالی حکمت مقتضي وو چې راتلونکې خطره د دوی له مخې لرې شي، نو خضر عليه السلام ته يې حکم وکړ، چې دغه هلک ووژنه، ده د پاک الله د وحي په امتثال هغه هلک ووژلو.

دلته د خضر عليه السلام په ذريعه د هغه يوه نمونه ورښوول مقصود وو، چې د پاک الله د حکمتونو او د ده د تکوينيه وو مصالحو احاطه د هيڅا له لاسه نه ده پوره، کله د يوې واقعې ظاهري صورت په ظاهر کې خراب ښکاري؛ ليکن هغه څوک چې د دغې واقعې په باطني اعماقو او زوايووو باندې معلومات لري، هغه پوهيږي چې په دغه کې ډېر حکمتونه او مصالح پراته دي، خضر عليه السلام د هغو مسکينانو د ببرۍ درې ورماته کړه، حال دا چې هغوی له ده سره ښه او احسان کړی وو، او بلا اجرت يې دی پر ببرۍ سور کړی وو، يو لوبې کوونکي پيمخي هوښيار هلک يې او بيګناه وواژه، چې په ظاهر کې دغه حرکت نهايت خراب ښکاره کېده، ديوال يې سم او ساز کړ چې ظاهراً يې پر هغو کليوالو احسان وکړ؛ چې هغوی په ډېرې بې مروتۍ له دوی سره معامله کړې وه، که پخپله خضر عليه السلام په آخر کې خپل د دغو اعمالو توجيهات نه وی بيان کړي؛ نو تر نن ورځې پورې به ټول جهان د چرت په سيند کې ډوب وو، يا (العياذ بالله) خضر عليه السلام به يې د طعن او تشنيع هدف کولو، له همدغو مثالونو څخه د الله تعالی د افعالو او د ده د حکمتونو اندازه وکړئ !.

فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾

نو وغوښته مونږ دا چې بدل ورکړي دوی ته رب د دوی (بهتر غوره) له دې هلک څخه په پاکۍ (اصلاح) کې، او ډېر نژدې به وي له جهته د رحم مهربانۍ.

تفسير: يعنې د هغه هلک په وژلو سره د ده د والدينو ايمان محفوظ پاتې شو، او هغه صدمه چې دوی ته ورسېده؛ الله تعالی اراده لري چې د هغې تلافي په داسې يوه مولود سره وکړي، چې په اخلاقي صفاتو او مزاياوو د هغه مقتول هلک څخه ډېر ښه او د مور او پلار د شفقت او مهربانۍ مورد وګرځي، او هغه به د خپل مور او پلار سره زيات محبّت ولري، او په ډېر تعظيم او ښه سلوک به وروړاندې کيږي.

وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى ۚ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

او هر چې (هغه) ديوال وو؛ پس وو د هغو دوو هلکانو يتيمانو په (هغه) ښار کې، او وه لاندې د هغه خزانه د دغو دواړو، او وو پلار د دوی صالح، نو اراده وکړه رب ستا چې ورسيږي (دغه دواړه) قوّت (د ځلميتوب) خپلو ته او بيا راوباسي هغه خزانې خپلې، (محض) له جهته د رحم مهربانۍ له جانبه د رب ستا، او نه دي کړي ما دغه تېر اعمال (چې تا وليده) له خپله ځانه (په حکم

او فکر خپل، بلکه دي کې د الله حکم همداسې وو)، دغه دي (درې واړه) ځوابونه د هغو پېښو چې طاقت نشو کولی تا پر هغه د صبر.

تفسير: يعنې که هغه دېوال لوېده؛ نو د هغو يتيمانو هغه خزانه چې ترې لاندې خښه کړې شوې وه، راڅرګنده‌ده، او بدنيتو خلقو به هغه رايستله، د دغو يتيمانو پلار يو نېه صالح سړی وو، د هغه د نېکۍ په رعايت د الله جلّ جلاله اراده داسې وشوه چې د دغو يتيمانو د مال حفاظت وکړی شي، نو ما د الله جل جلاله په حکم هغه دېوال سم کړ، چې هغه هلکان وروسته له ځلميتوبه د خپل پلار خزانه بيا وموندلی شي.

تنبيه: د دې قصې په شروع کې د خضر عليه السلام د نبوّت او ولايت په متعلق څه شی چې مونږ ليکلي دي، هغه دې بيا دلته يو ځلې ولوستل شي.

وروسته د «ذوالقرنين» قصه راځي، چې دغه هم د هغو دريو شيانو څخه ده، چې د هغو په نسبت د يهودانو په مشوره قريشو پوښتنه کړې وه، د «روح» په متعلق لازم جواب د «بني اسرائيل» د سورت په ابتداء کې معلومات ورکړ شو، دغه دی چې د درېيم سوال په نسبت اوس لازم ارشاد کيږي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى الْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾

او پوښتنه کوي مشرکان له تا نه له قصې د ذوالقرنين؛ ووايه (ای محمده ! دوی ته): اوس به زه ولولم پر تاسې له ده څخه احوال. بېشکه چې مونږ قدرت ورکړی وو ده ته په ځمکه کې، او ورکړی وو مونږ ده ته (له هر محتاج اليه) څيز څخه يوه لاره (روښانه رسوونکې مقصد ته).

تفسير: هغه پاچا ته ځکه «ذوالقرنين» وايي چې د دنيا دواړو څنډو (مشرق او مغرب) ته تللی وو، ځينې وايي چې دغه د رومي «اسکندر» لقب دی.

ځينې وايي: کوم بل مقبول ديندار الله منونکی پاچا تېر شوی وو.

«حافظ ابن حجر رحمه الله» په «فتح الباري» کې په متعددو وجوهو او دلائلو سره دغه دويم قول ته ترجيح ورکړې ده، او «حافظ ابن کثير رحمه الله» هم دې قول ته ترجيح ورکړې ده.

د رواياتو له مجموعې څخه ظاهريږي چې «ذوالقرنين» د ابراهيم عليه السلام معاصر وو، او د ده په دعاء سره پاک الله ده ته خارق العاده سامان او وسائل عطاء فرمايلی وو، چې د هغو په ذريعه ده ته د مشرق او مغرب په سفر کې برى په برخه شو، او پر محير العقولو فتوحاتو يې قدرت وموند.

فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ

پس ونيوله ده لاره (او هغه اسباب چې ويې رساوه مغرب ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتلو د لمر ته، نو ويې مونده دغه (لمر) چې ډوبېده په (لويه) چينه کې له تورو خټو.

تفسير: يعنې د سفر ترتيب او تجهيز او سر رشته يې وکړه، او پيروي وکړه ذوالقرنين د هغې لارې چې د مغرب په لوري تله، تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتو د لمر ته؛ نو ذوالقرنين وموند دغه لمر چې ډوبېده په يوه لويه چينه کې له تورو خټو، يعنې داسې يې په نظر راغی لکه چې په سمندر کې سفر کوونکو ته هم ښکاري چې لمر له اوبو څخه وځي، او په اوبو کې ډوبيږي.

وَوَجَدَ عِندَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَن تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾

او ويې مونده نژدې هغه ته يو قوم (د کفارو)، وويل مونږ: ای ذوالقرنینه ! يا خو په عذاب کړه دغه خلق (که ایمان نه راوړي په قتل سره) يا ونيسه په دوی کې يوه ښه لاره (که ایمان راوړي په ارشاد او نصيحت سره).

تفسير: مونږ «ذوالقرنين» ته اختيار ورکړ، چې که غواړې هغوی ووژني، يا ړومبی د اسلام په لوري دعوت او بلنه ورته ورکړي، نو «ذوالقرنين» دغه دوهم شقّ اختيار کړ.

قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءَ الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾

نو ووېل (ذوالقرنين) هر هغه څوک چې ظلم يې وکړ (په نفس خپل په دوام د کُفر) پس ژر به عذاب کړو دی (په دنيوي عذاب)، بيا به بوتلی شي رب خپل ته؛ پس عذاب به کړي (الله) دی په عذاب لوی سره (په عقبی کې). او هر هغه چا چې ایمان يې راوړ او عمل يې وکړ صالح، پس ده ته ده جزاء نېکه (په دارينو کې چې نعمت او جنت دی)، او ژر ده چې وبه وايو ده ته له کاره خپله آسانه (په ده باندې).

تفسير: يعنې په آخرت کې به نيکي ومومي او په دنيا کې مونږ پر دوی څه سختي نه راولو، بلکه د خپل کار لپاره هر کله چې دوی ته کومه خبره ووايو؛ نو په سهولت او نرمۍ سره ورته وايو، في الحقيقت هر هغه پاچا چې عادل وي؛ د هغه کار او د عمل طرز به همداسې وي، چې له بدانو سره بدي کوي، او هغوی په سزا رسوي، او له نېکانو سره لطف او نرمي کوي، لکه چې «ذوالقرنين» همدغه طريقه ځان ته غوره کړې وه.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾

بيا يې ونيوله بله لاره (او هغه اسباب چې رساوه يې مشرق ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د راختلو د لمر ته؛ نو ويې موند هغه (لمر) چې راخوت پر يوه قوم باندې چې نه وه ګرځولې مونږ دوی ته له لاندې د دې (لمر) کومه پرده.

تفسير: يعنې د مغربي سفر څخه فارغ شو، او د مشرق په طرف د خپل سفر په تجهيز او ترتيب مشغول شو، په لوی قرآن او حديث کې دغه نه ده تصريح شوې چې د «ذوالقرنين» دغه ټول سفرونه د فتوحاتو او ملک نيولو لپاره وو، ممکن دی چې د محض سير او سياحت په ډول وي، ده د مشرق په انتهاء کې داسې قوم وليد، چې د لمر پلوشې مستقيمًا ورسېدې، دا خلق به وحشيان او ځنګليان وي، د کور جوړولو او د چت پټولو چل به يې هم نه وو زده، يا به په کې دود (رواج) او دستور نه وو، لکه چې اوس هم په ډېرو وحشيو او ځنګليو او ځينو کوچيانو کې همدغه دود او دستور او رواج ليدل کيږي.

كَذَٰلِكَ ۖ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾

هم داسې وو (حال د ذوالقرنين چې مذکور شو) او په تحقيق احاطه کړې وه مونږ په هغه شي باندې چې د ده څخه وو (له لښکرو او لوازمو) له جهته د خبرداری.

تفسير: يعني د «ذوالقرنين» د مشرق او د مغرب د سفر کوم کيفيت چې بيان کړی شو؛ هغه په واقع کې هم داسې دی، هغه وسائل چې د ده سره وو، او هغه حالات چې ده ته وروړاندې شوي دي؛ پر هغو ټولو ځمونږ علم محيط دی، ښايي چې مؤرخينو به په دغه مورد کې بل څه ويل، او هغه به في الحقيقت هم دغومره قدر وي چې وفرمايه شو.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

بيا ونيوله ده بله لاره (او تيار يې کړ نور اسباب). تر هغه پورې چې ورسېد منځ د دواړو غرونو ته نو ويې موند وړاندې د دغو دواړو (غرونو) داسې قوم چې نه وو نژدې چې وپوهيږي په خبره (د ذو القرنين) باندې.

تفسير: دغه دريم سفر يې پرته (علاوه) له مشرقه او مغربه د کوم دريم جهت په طرف کړی وو، مفسّرين دغه ته د شمالي سفر وايي، خو په قرآن او حديث کې د هغه څه تصريح نشته.

تنبيه: د دغه قوم او «يأجوج، مأجوج» په منځ کې به دغسې دوه غرونه حائل وو، چې پر هغو به ختل ناممکن وو، خامخا د دغو دواړو غرونو په منځ کې به کومه دره وه، چې له هغې خلاصې لارې به «يأجوج، مأجوج» راتلل، او خلق به يې شکول، او راز راز ظلمونه او زياتي به يې پرې کول، او بېرته به تلل.

قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

وويل دغو ای ذوالقرنينه ! بېشکه چې يأجوج او مأجوج فساد کوونکي دي په ځمکه کې، پس آيا مقرّر کړو تاته څه خرج محصول لپاره د دې کار چې جوړ کړې ته په منځ ځمونږ او په منځ د دوی کې يو دېوال.

تفسير: د «ذوالقرنين» د فوق العاده اسبابو او وسائلو او قوّت او حشمت د ليدلو څخه دوی ته به داسې خيال پيدا شوی وي، چې ځمونږ د دغو تکاليفو او مصائبو انسداد به د ده له لاسه پوره وي، نو ځکه يې عرض وکړ چې: «يأجوج، مأجوج» ځمونږ په ملک لويه غلبه او شورماشور غورځوي، او تل راځي مونږ وژني، او ځمونږ مال او شته تالا کوي، او مونږ په راز راز ربړو (تکليفونو) آخته کوي، که تاسې ځمونږ او د هغوی په منځ کې کوم ټينګ او کلک دېوال او سد راجوړ کړئ، چې مونږ پرې محفوظ شو، نو پر دغه کار هر څومره لګښت چې وشي؛ مونږ د هغه مال تأديې ته حاضر يو، ښايي چې تاسې دغه مصرف ځمونږ د مالياې او محصول او اجرت په شان تحصيل کړئ !.

تنبيه: «يأجوج مأجوج څوک دي»؟ په کوم ملک کې اوسيږي؟ د «ذوالقرنين» هغه جوړ کړی سد (د اوسپنې دېوال) چېرې دی؟ دا هغه سوالات دي چې د هغو متعلّق د مفسّرينو او مؤرخينو اقوال سره مختلف دي.

د اکثرو علماوو په نزد يأجوج ومأجوج د آدم عليه السلام اولاد دی د حواء رضي الله تعالى عنها نه، اوس دغه قوم چېرې دی؟ او د «ذوالقرنين» د اوسپنې دېوال چېرې واقع دی؟ نو هر هغه څوک چې دغه ګرد اوصاف تر خپل نظر لاندې ونيسي، چې د هغه ثبوت د دغه قوم او د اوسپنې د دېوال په متعلق په لوی قرآن او صحيحه وو أحاديثو کې شته، نو هغه به وايي: د هغو اقوامو او ملکونو او ديوالونو نښه او پته چې خلقو په خپله رايه سره ورکړې ده؛ پر هغو د دغو اوصافو مجموعې څنې يو وصف هم نه موندلی کيږي، لهذا هغه خيالات صحيح نه ښکاري، او له صحيحه وو أحاديثو څخه انکار يا د نصوصو بعيده تأويلات له دې نه خلاف دي، پاتې شوه د مخالفينو دغه شُبهه چې مونږ ګرد د ځمکې مخ لټولی دی، مګر هيڅېرې د دغو شيانو نښه او پته مو نه ده موندلې؟.

نو د دغې شُبهې د جوا ب لپاره ځمونږ مؤلفينو د پټې او نښې ښوولو لپاره ډېر زيار (محنت) او کوښښ ايستلی دی، خو د دې صحيح جواب همدغه دی، چې «علامه آلوسي بغدادي» ور کړی دی.

«مونږ ته د هغه موقع نه ده معلومه، او ممکن دی چې ځمونږ او د هغه په منځ کې په دغه حاضره زمانه کې لوی لوی سيندونه حائل وي، او په هغه وخت کې له کومې لويې وچې سره لکه (سايبيريا) او (امريکا) به نښتې وي، او داسې دعوی چې مونږ پر ټول بر او بحر (وچه او لونده) حالاً وماضيًا وآتيًا محيط شوی يو واجب التسليم نه دی، عقلا جائز دی هم هغسې چې له نن ورځې (۱۳۲۳هـ ش) تر نژدې پنځه سوه کلونو د مخه پورې د امريکې براعظم نه وو راڅرګند شوی، اوس هم ويلی شو چې ممکن دی داسې بل کوم براعظم هم موجود وي چې تر اوسه پورې به مونږ له هغه ځنې معلومات نه لرو، او امکانات شته چې لږ وخت وروسته يا به مونږ هلته ورسيږو، يا هغه خلق به مونږ ته ځان ورسوي.

د سمندر د ډېوال تحقيقات چې د «استراليا» په شمال شرقي ساحل کې واقع دی، او څه وخت پخوا له دې نه د يو برطانوي ساينس دان «ډاکټر سي ايم بنګ» تر کتنې او هداياتو جاري وو؛ دغه ډېوال له زر ميله زيات اوږد او په ځينو ځينو مقاماتو کې تر دولسو ميلو پورې عريض او زر فوټه ارتفاع لري، چې پرې ډېر مخلوق هستوګنه لري، هغه ډله چې د دغه کار لپاره روانه شوې وه؛ خپل يو کلنې تحقيقات يې پای (آخر) ته رسولي دي، چې د هغه د راپور د لوستلو څخه د سمندر عجيب او غريب اسرار منکشف کيږي، او انسان ته د حيرت او استعجاب يوه نوې دنيا معلوميږي، بيا نو څرنګه داسې دعوی کېدی شي چې مونږ پر ګردو بريه وو او بحريه وو مخلوقاتو او موجوداتو خبردار، او د هغو مکمل اکتشافات حاصل کړي دي؟ ! په هر حال کله مخبر صادق چې د هغه صدق په قطعيه وو دلائلو ثابت دی؛ د دې ديوال څخه د هغه د اوصافو خبر راکړی دی؛ نو پر مونږ واجب دي چې د هغه تصديق وکړو، او د هغو د واقعاتو په انتظار کې سترګې په لار ولرو، چې د مشکّکينو او منکرينو علی الرغم هرومرو راتلونکې دي.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾

وويل (ذوالقرنين) هغه چې اقتدار راکړی دی ماته په هغه کې رب ځما خير (ډېر غوره) دی (له ورکړې ستاسې نه چې محصول دی)، پس مرسته وکړئ تاسې له ما سره په (انساني) قوّت سره؛ چې جوړ کړم په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې يو پرېږ (او محکم) ډېوال.

تفسير: يعنې مال له ما سره ډېر دی، مګر په لاسونو او پښو له ما سره په زيار (محنت) او زحمت تېرولو کې مرسته (مدد) وکړئ !.

آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾

راواخلئ تاسې ماته تختې د اوسپنې، تر هغه پورې (يې اينبودلې چې) برابر شو دا ډېوال په منځ د دوو څوکو (د غرو)، نو وويل (ذوالقرنين) چې پو کړئ ! (پر دغو سکرو چې اچولي شوي دي په منځ د تختو د اوسپنې کې، نو پو يې کړل) تر څو چې يې وګرځوله دغه (اوسپنه) اور، وويل (ذوالقرنين) راوړئ ماته چې توی کړم په دې ډېوال زېږ (ويلي شوی).

تفسير: يعنې ړومبی يې د اوسپنې لويې لويې تختې سر په سر لاندې باندې سره کښېودې، او يو له بل سره ټينګې او کلکې يې کړې، څه مهال چې د هغو لوړوالی د دوارو غرونو څوکو ته ورسېد (نو پرې لرګې او سکاره انبار کړل شو)، او خلقو ته يې امر ورکړ چې د دغه اور په لګولو او پو کولو کې راسره مرسته وکړئ (چې په يوه آن او يوه شېبه

کې له يوه سره تر بل سره پورې او له پاسه تر ښکته پورې يوځلي ولګيږي، او بيا ژر ترې لرې او ګوښه شئ)، کله چې اوسپنه د اور په شان سره او ګرد سره يو جسم شو، په دغه وخت ويلې شوی ژېړ يې پرې راتوی کړه، چې د هغو اوسپنو په درزونو او چادونو کې ننوتل، او بيخي يې نژدې او پيوسته کړه، او ګرده سره يو شوه، او د يو سخت غرني دېوال په شان وګرځېد، دغه ګرد کارونه په دغه زمانه کې ظاهراً د يوه خارق العاده طريقې سره به انجام موندلی وي، چې ښايي هغه د «ذوالقرنين» له کرامته وګڼله شي، يا ممکن دی چې په هغه وخت کې به داسې اقسام آلات او اسباب موندلي کېده چې پر هغو اوس ځمونږ علم نه رسيږي.

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

پس طاقت به نه وي د دوی چې وخيژي پرې (او ښکاره شي پرې له جهته د لوړوالي) او نه به طاقت وي د دوی دغه (غره) ته د سوري کولو (له جهته د سختوالي او پرېږوالي).

تفسير: يعني الله تعالى في الحال يأجوج مأجوج ته دغه قدرت نه دی ورکړی چې دغه دېوال سوری کړي، يا يې ونړوي او ترې تېر شي.

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾

وويل (ذوالقرنين) دغه (اتمام د دېوال) او اقتدار ځمونږ په جوړولو د هغه يو رحمت دی له جانبه د رب ځما، نو هر کله چې راغله وعده د رب ځما (په خروج د دغو قبيلو)؛ نو وبه ګرځوي دا (سد) هوار برابر له ځمکې سره، او ده وعده د رب ځما حقه (رښتيا ثابته).

تفسير: يعني محض د الله تعالى په مهربانۍ دغه سد قائم شو، او تر معينه ميعاده پورې به قائم پاتې شي، له صحيحه وو أحاديثو څخه معلوميږي چې د عيسى المسيح عليه السلام د نزول او د دجّال د قتله وروسته قيامت ته نژدې د يأجوج مأجوج د وتلو وعده ده، نو دغه سد به له منځه لرې کړ شي، او دغه دېوال به دوی ونړوي، او په هومره يو کثير تعداد به دوی ترې ووځي او راتوييږي، چې د هغوی شمېر پرته له الله تعالى بل هيچا ته به نه وي معلوم، ټوله دنيا به د دوی له مقابلې عاجزيږي، مسيح عليه السلام ته به حکم ورکړ شي، چې ځما له خاصو بندګانو سره په «طور» باندې لاړ شه، بالآخر مسيح عليه السلام به د الله په دربار کې دعاء او راز او نياز وکړي، نو وروسته له هغه پر يأجوج مأجوج باندې يوه غيبي وباء مسلّطه کيږي، او ګرد سره يوځلي مړه کيږي، زيات تفصيلات دې د أحاديثو په کتابونو کې په «باب أمارات الساعة» کې وکتل شي !.

دلته د ذوالقرنين حکايت تمام شو، نو بيا فرمايي الله تعالى:

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

او پرې به ږدو ځينې د دوی په دغه ورځ کې چې موج به وهي (له ډېر ازدحامه او ننوځي) په ځينو نورو کې، او پو به کړی شي په صور (شپېلی) کې، پس راجمع به کړو مونږ دغه ټول (مخلوقات). او راوړاندې (نژدې او ښکاره) به کړو جهنّم په دغې ورځې کې کافرانو ته په وړاندې کولو سره (لپاره د هيبت).

تفسير: يعني يأجوج مأجوج د سمندر د موجونو او لويو څپو په شان بېشماره تعداد غونډ غونډ د لويو سيندونو د لويو لويو څپو په ډول راوځي او راتوييږي، يا يې دا مطلب چې د هول او خوف او وېرې او اضطراب لامله به ګرد مخلوقات

سره ګډوډ او خلط ملط شي، جن او انس به يو له بله سره ننوځي، او يو لوی شورماشور او سخته غلبله به جوړه شي، بيا به د قيامت علائم ښکاره شي، او د اسرافيل عليه السلام صور (شپېلۍ) به وپوکله شي، وروسته له هغه به ګرد خلق د الله تعالى په حضور کې د محشر په ډګر کې سره راټولېږي، او وړاندې به راځي، او دوزخ به د کفّارو په مخ کې وروړاندې کېږي، ښايي د کفّارو تخصيص د دې لپاره کړی شوي وي؛ چې اصلاً دوزخ د همدغو لپاره تيار شوی دی، او د دوی پر سترګو باندې په دنيا کې پردې لويدلې وې چې پر هغه يې يقين او باور کړی وی، او اوس هغه پرده تري لرې شوې ده.

الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

هغه کافران چې وي سترګې د دوی په پرده کې (له ډېره غفلته) له ياده ځما، او وو دوی چې داورېدلو توان يې نه لرلو.

تفسير: يعنې پخپله د دوی د عقل سترګې نه وې پرانستلې؛ چې د الله جل جلاله دلائل او د قدرت ننبې يې پرې لېدلې وی، او باور او يقين يې پرې راوړی وی، او د الله تعالى په ياد لګېدلې وی، او له ډېره ضده او عناده د هيڅا خبره يې نه اورېده، او هغه چې بل چا ده ته ورښوده؛ پر هغه پوهېدلی وی.

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې کافران شوي دي د دې چې ونيسي دوی بندګان ځما پرته له ما ځخه دوستان (معبودان چې زه دوی نه په عذابوم، بلکه) تيار کړی مو دی جهنّم لپاره د کافرانو پراو (يا مېلمستيا).

تفسير: آيا منکرين داسې ګمان کوي؛ چې ځما د خاصو بندګانو: مسيح عليه السلام، عُزير عليه السلام، روح القدس عليه السلام او ملائکو د عبادت کولو په سبب دوی د خپل حمايت اومرستې لپاره ودروي: ﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ له سره داسې نه دی ! دوی پخپله به ستاسې د دغو حرکاتو ځخه د بېزارۍ اظهار وفرمايي، او ستاسې په مقابل کې به د مدعي په شان په ضد او عناد د تاسې ودرېږي.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا خبر کړو تاسې په ډېرو سختو زيانکارانو باندې له جهته د عمله. دوی هغه کسان دي چې ورکې دي منډې (او زيار) د دوی په دغه ژوندون لږ خسيس کې، حال دا چې دوی ګمان کوي د دې چې بېشکه دوی ښه کوي کار (او عمل، او په واقع کې داسې نه ده).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې له ټولو ځخه په زياته خساره کې به هغه کسان وي؛ چې د دوی ټول فعاليت، مساعي او ځغلېدل يواځې د دنيا لپاره وو، او له سره د آخرت فکر به ورسره نه وو، محض دنيوي ترقيات او مادي کاميابۍ به يې خپله لويه ترقي او معراج ګڼلې، يا به يې دا مطلب وي چې هغه کارونه چې دوی په دنيوي ژوندون کې نېک او ښه ګڼل أعم له دې نه چې هغه به په واقع کې ښه وو يا خراب؛ هغه ګرد د کفر له نحوسته هلته بېکاره ثابت شول، او ټول محنتونه يې توی او برباد لاړل، او ګرد سره خراب شول.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾

دغه کسان (چې مخکې یاد شول) هغه کسان دي چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل (په دنیا کې)، او په لقاء د دغه (الله په آخرت کې)، پس باطل ـ خراب شول عملونه د دوی، پس وبه نه درووِ لپاره د دوی په ورځ د قیامت کې هیڅ وزن (ځکه چې حسنات نه لري، یا تله د نفعې به دوی ته نه درووِ).

تفسیر: یعنې نه یې د الله تعالی دلائل منل، او نه یې داسې خیال وکړ چې کله به د هغه په مخ کې حاضر ېږم، نو د داسې کسانو ګرد زیار بېکاره ثابتېږي، ځکه چې د کافرانو حسنات مړه او بې اثره دي، او په ابدي ژوندون کې له سره په کار نه ورځي، نو اوس د دوی لپاره پرته له کفریاتو او سیئاتو یوه پله (پټ) څرنګه تلله شي؟ وزن (تلل) خو د موازنې لپاره وي، او موازنه د متقابلو شیانو کیږي، دلته خو د سیئاتو بالمقابل یو حسنه هم نشته، نو بیا وزن به د څه لپاره وي؟ یا دا چې وزن شته، مګر دوی ته دغه وزن هیڅ ګټه او منفعت نه رسوي، بلکه دوی ته لا زیان رسوي، او ښه پرې ملزم کیږي.

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

دغه (دی چې اعمال د دوی باطل شول) جزا د دوی ده دوزخ په سبب د دې چې کافران شوي وو دوی، او نیولي وو دوی آیتونه ځما او رسولان ځما مسخره.

تفسیر: یعنې هغه ټوکې مسخرې مو چې کولې، او ملنډې مو چې وهلې؛ اوس د هغو خوند وڅکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته جنّتونه د فردوس (اعلی ـ غوره)، بهتر ځای د هستوګنې (مېلمستیا پېشکشی). چې تل به وي په دغو (جنتونو) کې، نه به غواړي دوی له دغو (جنتونو) څخه ګرځېدل (او وتل بل ځای ته).

تفسیر: یعنې نه به ترې مړېږي، او تل تر تله به په هم هغه ځای کې خپل اوسېدل او هستوګنه غواړي، او شېبه په شېبه تازه په تازه نعمتونه وررسېږي، او له سره داسې کوم فکر او خیال به دوی ته نه پیدا کیږي، چې مونږ به له دغه ځایه بل ځای ته منتقل کړی شو.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که شي (اوبه د) بحر سیاهي لپاره (د لیکلو) د کلماتو د رب ځما؟ نو خامخا تمام به شي بحر پخوا له هغه نه چې تمام شي کلمات د رب ځما (ځکه چې کلمات د الله غیر متناهي دي)، او اګر که راوړو په مثل د دغه بحر (نور بحار هم) مددګار.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې دا راښیي چې د الله تعالی د علم او حکمت کلام او خبرې بې انتهاء دي، هغه خبرې چې ستاسې له ظرفه او استعداده او ضرورت سره لایقې دي؛ هغه مو دروښودې، دغه د الله تعالی د معلوماتو په مقابل کې دومره هم نه دي لکه یو څاڅکی د اوبو د سمندر په مقابل کې، فرض یې کړئ که د سمندر ډکردو اوبو څخه سیاهي جوړه شي، او په هغې د الله تعالی د خبرو په لیکلو لاس پورې کړی شي، او هغه د سمندر اوبه بیخي وچې شي، او بیا

دويم ځلي او درېيم ځلي بيا دغه سمندر ډک او تش شي؛ نو دغه سمندرونه به وچيږي، مګر د پاک الله جلّت عظمتُه وأعظم برهانُه خبرې او کلام نه ختميږي، له همدې ځايه وپوهيږئ چې د عظيم الشأن قرآن او نورو سماويه کتابونو په ذريعه اګر که ډېر وسيع علم په ډېر زيات مقدار چاته ورکړ شي؛ نو هغه هم د الله تعالى د علم په مقابل کې قليل دى، اګر که في حدّ ذاته ورته کثير هم ويلى شو.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

ووايه (اى محمده !) بېشكه همدا خبره ده چې زه يو بشر سړى يم په شان ستاسې، چې وحي راځي ماته، چې بېشكه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود دى يو، پس هر څوک چې وي چې اميد لري د (اخروي) ملاقات د رب خپل (په ښه وجه سره)؛ نو ښايي چې (تل) عمل وکړي عمل صالح، او نه دې شريکوي په عبادت د رب خپل کې هيڅوک.

تفسير: يعنې زه ستاسې په شان يو بشر او انسان يم، الله نه يم، چې اصلاً او ذاتاً ټول علوم او کمالات ماته حاصل دي، هو ! الله تعالى جل جلاله حقّاني علوم او قُدسي معارف ماته وحي راليږي، چې په هغه کې اصل الأصول علم التوحيد دى، د هغه په طرف زه ټولو ته دعوت ورکوم، هغه څوک چې د الله تعالى د لقاء شائق وي، يا د ده سره مقابل کېدلو څخه خائف وي؛ نو د هغه لپاره پکار دي چې ښه ښه کارونه او اعمال له شريعته سره موافق وکړي ! او د الله تعالى په بندګى کې هيڅوک په هيڅ يوه درجه کې ظاهراً او باطناً مل او شريک نه کړي ! يعنې د جلي شرک په شان د رياء او نور خفي شرک څخه هم ځان وساتي، ځکه په هر عبادت کې چې د غير الله شرکت وي؛ هغه به بېرته د هم هغه عابد په مخ ويشتل کيږي.

په دغه آيت کې يې اشاره فرمايلې ده، چې د نبي علم هم متناهي او عطايي دى، او د الله تعالى د علم په شان ذاتي او غير متناهي نه دى، او همدا شان په آيت شريف کې په ښکاره أو مؤکد ډول بيان شوي چې محمد صلى الله عليه وسلم بشر أو انسان دى، امتياز يې له نورو خلکو څخه دادى چې د الله تعالى لخوا ورته وحي کيږي او د رسالت په منصب مشرف او ګمارل شوى دى، نو هغه څوک چې د هغه له بشريت څخه انکار کوي او نور يې بولي په ښکاره د قرآنکريم د نصوصو مخالفت کوي.

تمّت سورة الكهف بفضل الله تعالى ومنّه، ولله الحمد.

د لومړي ټوک فهرس

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپاری شمیره
۱	سورة الفاتحة	۱	۱
۲	سورة البقرة	۴	۱ - ۲ - ۳
۳	سورة آل عمران	۱۳۱	۳ - ۴
۴	سورة النساء	۲۲۸	۴ - ۵ - ۶
۵	سورة المائدة	۳۱۹	۶ - ۷
۶	سورة الأنعام	۳۹۳	۷ - ۸
۷	سورة الأعراف	۴۵۵	۸ - ۹
۸	سورة الأنفال	۵۲۷	۹ - ۱۰
۹	سورة التوبة	۵۵۸	۱۰ - ۱۱
۱۰	سورة يونس	۶۱۶	۱۱
۱۱	سورة هود	۶۵۴	۱۱ - ۱۲
۱۲	سورة يوسف	۶۹۵	۱۲ - ۱۳
۱۳	سورة الرعد	۷۳۸	۱۳
۱۴	سورة إبراهيم	۷۵۸	۱۳
۱۵	سورة الحجر	۷۷۸	۱۳ - ۱۴
۱۶	سورة النحل	۷۹۹	۱۴
۱۷	سورة بنی اسرآئیل	۸۴۷	۱۵
۱۸	سورة الكهف	۸۸۸	۱۵ - ۱۶

بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى وَتَوْفِيقِهِ

انتهى المُجَلَّدُ الأَوَّل

مِن بِدَايَةِ سُورَةِ الفَاتِحَةِ إِلَى نِهَايَةِ سُورَةِ الكَهْفِ

د الله تعالی په مرسته او توفیق لومړي ټوک پای ته ورسید

دلومړۍ سپاری د سورة الفاتحة له پیل څخه د سورة الكهف تر پای پوری

إِنَّ وِزَارَةَ الشُّؤُونِ الإِسْلَامِيَّةِ وَالدَّعْوَةِ وَالإِرْشَادِ

فِي المَمْلَكَةِ العَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ

المُشْرِفَةَ عَلَى

مَجَمَّعِ المَلِكِ فَهَدٍ لِطِبَاعَةِ المُصْحَفِ الشَّرِيفِ

فِي المَدِينَةِ المُنَوَّرَة

إِذْ يَسُرُّهَا أَنْ يُصْدِرَ المَجَمَّعُ هَذِهِ الطَّبْعَةَ مِن

تَرْجَمَةِ مَعَانِي القُرْآنِ الكَرِيمِ

إِلَى لُغَةِ ٱلْبَشْتُو

تَسْأَلُ اللهَ أَنْ يَنْفَعَ بِهَا النَّاسَ

وَأَنْ يَجْزِيَ

خَادِمَ الحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ المَلِكَ سَلْمَانَ بْنَ عَبْدِ العَزِيزِ آلَ سُعُودٍ

أَحْسَنَ الجَزَاءِ عَلَى جُهُودِهِ العَظِيمَةِ فِي نَشْرِ كِتَابِ اللهِ الكَرِيمِ

وَاللهُ وَلِيُّ التَّوْفِيقِ

په سعودي عربستان کښې د اسلامي چارو، او دعوت وارشاد وزارت او په مدينه منوره کښې د قرآنکريم د چاپ لپاره د پاچا فهد چاپخانې سرپرست په ډيره خوشحالۍ سره د قرآنکريم دمعانيو دا پښتو ترجمه او تفسير چاپ او خپروي،

او له الله تعالى څخه دعا او غوښتنه کوي چه په پښتو ژبه لوستونکو وروڼو ته پرې ګټه ورسوي، او هم خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود ته د هغه د قرآنکريم د خپرونې او دغه لوئ خدمت په بدل کښې لوئ اجر او ثواب ور په برخه کړي

يواځې يو الله تعالى د خير کار توفيق ورکونکې دې

ددى ترجمى او تفسير د چاپ ټول حقوق په مدينه
منوره كښى د قرآنكريم د چاپ لپاره د پاچا فهد
چاپخانى په حق كښى محفوظ دي

پوسټ بكس شميره: ۶۲۶۲ – المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

ⓒ مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، ١٤٤١هـ.
فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
ترجمة معاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو / مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة، ١٤٤١هـ

٢مج
٩٤٤ص؛ ١٩,٥ × ٢٨ سم
ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج١)

١- القرآن - ترجمة - لغة البشتو أ. العنوان
ديوي ٢٢١,٤٩١٥٩ ١٤٤٠/١١٦٩٩

رقم الإيداع: ١٤٤٠/١١٦٩٩

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج١)

٤٠٠٠/د٢٢ (٠٢) (٠١)

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج١)